

ANALECTA
ORDINIS SANCTI BASILII MAGNI

ANNUS. EDITIONIS VII. — 1928/30
VOL. III

ЗАПИСКИ

ЧИНА СВ. ВАСИΛΙΑ ВЕΛΙΚΟΓΟ

ΡΙΚ ΒΙΔΑΝΝΙΑ VII-ИЙ. — 1928/30

ТОМ III

*» Τοῖς γὰρ ἐπιμελῶς ἐξ ἑκάστου τὴν ὠφέ-
λειαν ἀδροίζουσιν, ὥσπερ τοῖς μεγάλοις τῶν
ποταμῶν, πολλαὶ γίνεσθαι πολλαχόθεν αἱ
προσθήκαι περὶ κασι.»*

*ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ τοῦ Μεγάλου, Πρὸς
τοὺς νέους. X. § 96.*

НАКЛАДОМ ВЛАСНИМ
ЛЪВІВ 1930

Всі права зберігається. — Omnia iura reservantur.

Печатня ОО. Василян у Жовкві. — Тупіс РР. Baſilianorum Żółkiewіае.

ЗМІСТ тому

I. СТАТТІ

	Сторона
Заїкин Вячеслав. Християнство на Україні за часів князя Ярополка I (969-979)	1, 377
Гординський Ярослав. Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ. у Львові	40, 345
Скрутень Йосафат. Бібліотека львівських Василіян	65
Залозецький Р. Володимир. Софійський собор у Києві і його відношення до візантійської архітектури	305
Петровъ Алексѣй. К. Fejérváry. De moribus et ritibus Ruthenorum и аналогичныя свѣдѣнія М. Беля и А. Сирмаи	320

II. МАТЕРІЯЛИ

Майковський Едмунд. Причинки до життя і справи м. Мокрини Мечиславської, ЧСВВ.	76, 467
Кинах Гліб. Дневник протоігумена Г. Пазина, ЧСВВ.	97
Kogolevskij Cyrillus. Catalogus Archivi Procuratoris Generalis Ecclesiae Ruthenae in Urbe	126, 521
Скрутень Йосафат. „Свнописъ“ пліснесько-підгорецького монастиря	156
Голубець Микола. Матеріяли до каталогу василіянських монастирів у Галичині	165
Скрутень Йосафат. „Relacya o zamordo: bł. Józafata“	403
Кинах Гліб. Посіщення закарпатських монастирів, ЧСВВ. в рр. 1755, 1756, 1765, 1809	432
Голубець Микола. Малярі-Василіяни на тлі зах. українського церковного малярства XVIII в.	447
Скрутень Йосафат. Життєписи Василіян	496

III. MISCELLANEA

Боярин чи ігумен? (С. Томашівський)	171
До історії Перемишля і його єпископської катедрі (С. Томашівський)	179

Преп. Стефан, еп. Володимирський і Галицький та його відношення до зєдинення Руської Православної Церкви з Римсько-Католицькою в останній чверті XI в. (В. Заїкин)	190
До історії Коліївщини (М. Каровець)	204
Камінь св. Йосафата (В. Л. Толочко)	208
З минулого Жировицької Семинарії (В. Харкевич)	213
З історії католицької ідеї в Східній Україні в середині XIX в. (В. Заїкин)	224
„Царські ворота“ з соломи (XVIII ст.) (Й. Скрутень)	244
До історії почаївської друкарні (І. Крипякевич)	246
Крехівський сволок XVII в. (Д. Ткачук)	247
До історії Василян, студіюючих у Брунсбергені (G. Lühr)	247
Унійні видання і „руські“ переклади А. Поссевіна в 1580-их рр. (І. Крипякевич)	537
З історії Папського Алюмнату у Вильні (В. Харкевич)	552
Скальний монастир у Розгірчі (Б. Януш †)	562
Проект знесення нашого обряду (М. Андрусяк)	574
Василянський монастир у Варшаві і його судьба (О. Кладочний)	582
Спір про початки Руси (В. Заїкин)	591
Сковорода в освітленню новітньої німецької літератури (В. Залозецький)	614

БІБЛІОГРАФІЯ

	Стор.		Стор.
<i>Ἀντανιάδης Β. Ἐγκυκλιδίου τεραῶς ἐρημηνευτικῆς</i> (W. Łaba)	292	Bulletin de la Section Historique (S. Tomaszewski)	724
de Baumgarten N. Chronologie ecclésiastique des terres russes du X-e au XIII-e s. (W. Zajikyn)	653	Byzantion. I/IV (J. Skruć)	727
Baur Ch. Der hl. Johannes Chrysostomus und seine Zeit. I/II (W. Łaba)	675	Charkiewicz W. Placyd Jankowski (M. Karowec)	708
Borgia N. Ἐφορολόγιον, »Diurno« delle Chiese di rito byzantino (P. Filas †)	639	Charkiewicz W. Bez steru i busoli (M. Terszakowec)	711
Boudou A. Stolica święta a Rosja. I (W. Totoczko)	262	Charkiewicz W. Żyrowice — łask krynice (J. Skr.)	732
Божик П. Церков Українців в Канаді (А. Cz.)	253	Charkiewicz W. Zmierzch Unji Kościelnej na Litwie i Białorusi (J. Skr.)	737
Brian-Chaninov N. L'Église russe (W. Zajikyn)	643	Chotkowski W. Dzieje klasztorów i monasterów galicyjskich od 1780-1848 r. (J. Skr.)	742
Bulletin de la Classe des Lettres (J. Skr.) 726		Chwalewik E. Zbiory Polskie. I/II (J. Skruć)	273
		de Corswarem Ch. La Liturgie	

	Стор.		Стор.
byzantine et l'Union des Églises (Th. Ł-yj)	669	Лашенко Р. Лекції по історії українського права. I/II (W. Z.)	270
Deferrari R. St. Basil. The Letters. I (A Cz.)	249	Malvy A.-Viller M. La Confession Orthodoxe de Pierre Moghila (I. O. B.)	701
Die Geschichtswissenschaft in Sowjet Russland 1917-1927 (J. Skr.)	268	Memoriile Sectiunii Istorice (J. Skru-teń)	725
Dvornik F. Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e s. (W. Zajikyn)	255	Mohler L. Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann. I (A. Iszczak)	636
Grivec Fr. Vzhodne Cerkve in vzhodni obredi (J. Skr.)	742	Monarchia S. Petri. (W. Zajikyn)	671
Гаджега Ю. Библиейские вопросы сь точки зрѣнія восточныхъ Церквей (W. Łaba)	277	Moreau J. Les Anaphores des Liturgies de St. Jean Chrys. et de St. Basile comparées aux Canons Romain et Gallican (G. Kostelnyk)	250
Гаджега Ю. Екзегетическія сочиненія (W. Łaba)	277	Мышковскій Т. Изложение цареградской литургии по ея древнему смыслу и духу (P. Teodorowycz)	626
Hausherr I.-Horn G. Vie de Syméon le Nouveau Théologien (J. Skru-teń)	702	Огієнко І. Св. Мефодій у в'язниці (J. Hordynskyj)	286
Hilpisch S. Geschichte des benediktinischen Mönchtums in ihren Grundzügen dargestellt (Th. H-yj)	684	Огієнко І. Люблинські написи 1418 р. (J. Hordynskyj)	287
Глубовковскій Н. Русская богословская наука въ ея историческомъ развитіи и новѣйшемъ состояніи (O. Maksymowycz)	267	Огієнко І. Костянтин і Мефодій. I/II (J. Vašica)	676
Hofmann G. Patmos und Rom (M. Wawryk)	685	v. Pastor L. Geschichte der Päpste. XII (S. T.)	264
Janin R. Saint Basile (J. Skru-teń)	674	Paszkievicz H. U podstaw potęgi moskiewskiej (S. Tomaszew-skyj)	735
Карсавинъ Л. П. Св. Отцы и Учители Церкви (W. Łaba)	634	Rejška J. Ius canonicum religiosorum (J. Skr.)	276
Koch H. Die orthodox- autokephale Kirche der Ukraina (W. Z.)	715	Петровъ А. Karpatoruské ropomístní názvy z pol. XIX a z poč. XX st. (J. Krypiakiewicz)	691
Koch H. Die Ukraine (W. Z.)	715	Piotrowicz W. Zagadnień wyznaniowych w Polsce (W. Tołoczko)	704
Kordouba M. Bulletin de l'histoire-graphie ukrainienne (V. Zajikyn)	743	Poplatek J. Alumnat papieski w Wilnie (J. Skr.)	288
Korolevskij C. L'Uniatisme (J. Skru-teń)	289	Попов П. До іконографії письменників XVII в. М. Смотрицького та Й. В. Рутського (J. Skr.)	287
Летопись занятій Археографической Комиссії за 1927-1928 годы. (I. K-cz)	718	Prochaska A. Akta grodzkie i ziemskie. XXIII (J. Krypiakiewicz)	690
Lexikon für Theologie und Kirche. I (J. Skru-teń)	719	Rolny G. Acta Officii Consistorialis Leopoliensis antiquissima. I (J. Krypiakiewicz)	265
Lohn L. Doctrina S. Basilii M. de processionebus divinarum personarum (J. Skr.)	739		
Lohn W. Nauka św. Bazylego o pochodzeniu Ducha św. także od Syna (J. Skr.)	739		

VIII

	Стор.	Стор.
Россія и Италия. I/IV (M. Andrusiak)	686	
Rouët de Journal M. J. Nonciature d'Arezzo 1802-1806. I/II (J. Skruteń)	705	
Rouët de Journal M. J. Madame Swetchine (W. M. Z.)	709	
Rzewuski T. Na usługach Jedności (J. Skr.)	741	
Савич А. Униатские школы для западно-русского юношества до брестской церковной унии. Западно-русские униатские школы XVII-XVIII веков (J. Skr.)	284	Šimrak J. De relationibus Slavorum meridionalium cum S. Romana Sede Apost. saec. XVII et XVIII (A. Iszczak) 251
Scherer E. Geschichte und Kirchengeschichte an den deutschen Universitäten (S. T.)	265	Шмурло Е. Когда и гдѣ крестился Владимиръ Святой? (S. Tomaszewski) 283
Stein J. A. Encomium of St. Gregory on his Brother St. Basil (W. Laba)	633	Шмурло Е. Римская Курія на русскомъ православномъ Востоцѣ въ 1609-1654 годахъ (J. K-cz) 689
Strzygowski J. Die Altslavische Kunst (M. Dragan)	698	Т.-Б. Князь Ярополкъ Святославовичъ — католическій государь Руси (L. K.) 289
Studi bizantini. I/II (J. Skr.)	730	Таубе М. А. Римъ и Русь въ домонгольскій періодъ (S. Tomaszewski) 282
Свенціцкій І. Иконопись галицької України XV-XVI віків (W. R. Załoziecki)	692	Trubetzkoy E. N. Die religiöse Weltanschauung der altrussischen Ikonenmalerei (J. Konstantynowycz) 279
Świencickij I. Metrop. A. Szepczycki jako działacz społeczny i narodowy. (J. Skr.)	741	Way A. C. The language and style of the Letters of St. Basil (A. Cz.) 249
Szentpétery I. Az Arpád-hási királyok okleveleinek kritikái jegyzéke. I (S. Tomaszewski)	666	Zajkyn W. Nieco o św. Józafacie (J. Skr.) 741
Шептицький А. Аскетичні Твори св. О. Н. Василя В. (P. Filas †) 624		Заїкин В. Французька праця про митр. А. Шептицького (J. Skr.) 741
		ZałoziECKy W. R. Zur Frage des byzantinischen Ursprungs der fünf-schiffigen Kreuzkuppelkirche (N. Hołubeć) 718
		Zankow S. Das orthodoxe Christentum des Ostens (A. Iszczak) 670
ОГЛЯД надісланих книг	294, 747	
НАДІСЛАНІ періодичні видання	763	
Друкарські помилки	304, 764	
ЗМІСТ тому	V	

ANALECTA
ORDINIS S. BASILII MAGNI

ANNUS 1928

TOMUS III. Fasc. 1-2

ЗАПИСКИ
ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО

ТОМ III. Вып. 1-2

ЖОВКВА 1928

„ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ В.“

Виходять покищо неперіодично, під редакцією священників тогож Чину і при ласкавій співпраці визначних українських наукових сил.

Кожний випуск обнімає найменше 112 сторін друку великої вісімки. Чотири випуски становлять один том, без огляду на протяг часу, у якому появляться.

В редакційних справах адресувати: »Записки ЧСВВ.« Львів, ул. Жовківська 36. На туюж редакційну адресу належить посилати всі книжки і періодичні видання, призначені для бібліографічного відділу і для обміну. — Число редакційного телефону: Львів 41-79.

Адреса для замовлень і грошових посилок: »Видавництво Чина св. Василя В.« Жовква. — Число телефону: Жовква 19.

„ANALECTA ORDINIS S. BASILII M.“

Prodeunt in praesenti ut opus imperiodicum, cura sacerdotum huius Ordinis collaborantibusque libenti animo viris apud nostram nationem studiis et doctrina eximiis. Quod opus, magni sane laboris et gravium hisce temporibus expensarum, optamus acceptum fieri praesertim apud exteros omnes, qui orientalibus necnon slavicis rebus incumbunt.

Singuli fasciculi constant ad minimum 112 paginis in-8°, quorum quattuor tomum efficiunt prodeuntque in lucem temporis intervalis non accuratius determinatis.

Redactionem quae spectant dirigantur ad Analectorum OSBM. moderatorem, Lwów, Żółkiewska 36 (Polonia). Huc dirigantur quoque omnes libri editio-nesque periodicae destinatae recensionem aut reciprocae commutationi. — Numerus teleph. redactoris: Lwów 41-79.

Quae vero spectant administrationem (ut subnotationes, solutiones etc.) dirigantur ad: »Vydavnyctvo Čyna sv. Vasylija V.« Żółkiew (Polonia). — Num. teleph.: Żółkiew 19.

ЗМІСТ ВИП. 1-2

I. СТАТТІ

	Сторона
Християнство на Україні за часів князя Ярополка I (969-979) (В. Заїкин)	1
Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ. у Львові (д-р Я. Гординський)	40
Бібліотека львівських Василян (о. Й. Скрутень, ЧСВВ.)	65

II. МАТЕРІЯЛИ

Причинки до життя і справи м. Мокрини Мечиславської, ЧСВВ. (свщ. Е. Майковський)	76
Дневник протоігумена Г. Пазина, ЧСВВ. (о. Гл. Кинах, ЧСВВ.)	97

INDEX fasc. 1-2

I. ARTICULI

	Pagina
Religio christiana in Ukraina temporibus principis Jaropolcii I (969-979) (V. Zajikyn)	1
Manuscripta bibliothecae monasterii Leopoliensis PP. Basilianorum ad S. Onophrium (dr J. Hordynskýj)	40
Bibliotheca PP. Basilianorum Leopoliens. (P. J. Skrutień, OSBM.)	65

II. DOCUMENTA et COLLECT.

Quaedam ad vitam et causam m. Macrinae Miečysłavska, OSBM. (sac. E. Majkowski)	76
Diarium protohegumeni G. Pazyna, OSBM. (P. Hl. Kynach, OSBM)	97

I. СТАТТІ

Християнство на Україні за часів князя Ярополка I (969-979)

східно-європейській історіографії довгий час панувала думка, що поширення християнської віри в Київській Русі-Україні та инш. східно-словянських землях і християнізація всього східного словянства були переведені св. кн. Володимиром Великим. Історики припускали, що християнство швидко поширювалося серед східних Словян, майже без усяких перешкод і труднощів, без спротиву і боротьби. Почасті погляди сі й до нині висловлюються деякими, навіть іноді видатними, істориками (нпр. М. Любавським¹). Але церковно-історична наука вже в другій половині минулого століття, завдяки працям митр. Макарія (Булгакова), Васильєвського, Голубінського, Фортінського, Воронова та ин. дослідників, яскраво зясувала невірність таких поглядів на початки християнства серед східних Словян. Уже в працях згаданих учених, а ще виразнійше в пізнійших дослідках професорів Абрагама, Пархоменка, Коробки та инш. виявлено було, що християнізація східнословянських племен була довгим і вельми складним процесом, що поширення християнської віри навіть у IX-X вв. (не зважаючи на різні, сприятливі в той час обставини — внутрішні й зовнішні) все-ж таки зустріло сильний спротив з боку консервативних поганських мас і не обійшлося без боротьби (іноді кривавої) з поганями, і що в кожному разі християнізація сх.-словянських земель не могла бути ділом самого тільки св. кн. Володимира Великого й не могла бути переведена за час його правління.

¹ М. Любавській. Древняя русская история до конца XVI вѣка. (Изданіе третье). Москва, 1918. Стор. 90-92.

Роля св. князя Володимира Великого в поширенні християнської віри в Східній Європі, зокрема на українських землях, безсумніву, була дуже велика, і Церква справедливо оцінила ці заслуги кн. Володимира, надавши йому ім'я Рівноапостольного. Але при тім мусимо ствердити, що справа християнізації сх.-словянських земель почалася задовго перед Володимиром, а скінчилася через кількасот літ по його смерті. На землях російських (особливо східно-російських) за часів св. Володимира Великого покладені були ще й перші початки християнства. На землях українських — в тій лічбі й в осередку України — в Київській Русі св. Володимирові належала, навпаки, роля утвердителя християнської віри, якої початки й підстави покладені були вже його попередниками.

Процес поширення християнської віри й християнізації українських земель був дуже складним і змінним. Християнство почало ширитися на українських землях в дуже давні часи (як що не апостольські, то дуже близькі до апостольських). Сей процес поширення християнства тісно зв'язаний був з перенесенням на Україну християнської культури і (— в IX-X віках —) також із суспільно-політичною еволюцією, яка цілковито змінювала характер суспільного й державного життя на українських землях. Довгий час задержувався розвій християнства на Україні через постійну міграцію різних племен в українських степах та через зовнішні несприятливі обставини, а в IX-X віках (коли міграція племен у степах ослабла) через міцний спротив консервативно-поганських нижчих верств суспільства. Через такі причини християнство, будучи кілька разів уже значно поширеним на українських землях а навіть здобувши в них пануюче становище (нпр. за часів кн. Бравалина — на поч. IX віку, за Оскольда й Дири, за часів самостійного правління св. кн. Ольги), потім поносило великі втрати та переслідування й на деякий час майже занепадало. Процес християнізації України задержувався і ускладнювався також ще й через те, що християнські релігійні, культурні й політичні впливи конкурували певен час на українських землях із впливами магометанськими й жидівськими. Але, завдяки загальним економічним та політичним змінам і подіям, які наступили в IX і особливо в X стол.

в східній і середній Європі та в сусідних краях Азії, а також, на наш погляд — і завдяки особливим властивостям етичних поглядів і характеру пра-українських племен, християнські впливи остаточно й цілковито перемогли всякі інші. Впливи християнської релігії й культури досягали на Україну з різних християнських країв — з Візантії, з християнського Сходу (головно з Закавказзя), з християнського Заходу й нарешті з наддунайсько-словянських країв (у яких християнство розвивалося під перехресними впливами Візантії й Заходу)¹.

Особливо значними зробилися ріжнومانітні (західні, східні й візантійські) християнські впливи на українських землях у середині та другій половині X-го стол. Уже за часів св. кн. Ольги зроблені були нею та її співробітниками-боярами спроби християнізації Київської Держави, заведення християнської єрархії на Україні й знищення поганства в Київській землі. Спроба ця не привела до бажаних наслідків, св. Ольга мусіла відійти від управління Київською Державою, а правління її сина й наступника кн. Святослава I було добою виразної поганської реакції. Але безсумнівно, що заходи св. Ольги коло поширення християнської віри не пропали марно². Не зважаючи на неприхильність Свято-

¹ Про західно-християнські впливи на Україні — див.: В. Пархоменко — „Древнерусская княгиня св. равноапост. Ольга“, Київ, 1911; „Християнство Руси до Володимира Св.“ („Вѣра и Разумъ“, 1912, чч. 9 і 10); „Начало християнства Руси“, Полтава, 1913; Д. Воронцов — „О латинскихъ проповѣдникахъ на Руси Киевской въ X и XI вв.“ („Чтенія въ Историч. О-вѣ Нестора Лѣтописца“, кн. I); W. Abraham — „Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi“, t. I, Lwów 1904; М. Коробка — „Къ вопросу объ источникахъ русскаго християнства“ („Извѣстія отдѣленія русск. яз. и словесн. Имп. Акад. Наукъ“, 1906, т. XI, кн. 2); порів. мою статтю „Микола Коробка і його розвідка про джерело руського християнства“ („Богословія“, 1926, т. IV, кн. 4); про впливи Закавказзя — Єпископ Кіріон — „Культурная роль Иверіи въ исторіи Руси“, Тифліс 1910; питання про закавказькі впливи на розвій християнства на Україні обговорюється мною також в приготіваній до друку розвідці „Прийняття християнства Русинами в Сугдеї на поч. IX віку“.

² Загальний огляд розвитку християнства на українських землях поданий мною в розвідках: „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej od czasów apostołskich do księcia Igora Starego“ (Варш. 1926), „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w połowie X-go wieku“ („Ελληνες“,

слава до християнства й переслідування християн по переході влади (чи, принаймні, при переході влади до його рук), християнська релігія не тільки не загинула, але навпаки й за Святославового панування мала значне число сповідників а навіть здобувала нових членів Церкви в Київській Державі.

За часів князювання сина й наступника Святославового Ярополка (біля 969-979 рр.) християнська релігія на Україні знову досягла розквіту. Часи Ярополка се безперечно один з найважливіших моментів в історії християнства на Україні. Але, на превеликий жаль, наш літопис нам дуже мало говорить про стан християнської віри за кн. Ярополка. В найновішій історіографії був яскраво розвинутий погляд, що в літописі зроблений був навмисний пропуск (при кодифікації літопису) в тім місці, де мова йде про християнство за часів Ярополка¹. Західні ж джерела, а почасти й деякі вказівки наших старо-східно-слов'янських джерел дають підставу до висновку, що кн. Ярополк I сам прийняв християнство (від західного місіонера) і активно поширював християнську віру в Київській Державі. Сей висновок про християнство кн. Ярополка I останніми часами в категоричній формі висловили в своїх працях В. Пархоменко й покійна О. Єфименкова².

1926, N. 1, 1927, NN. 2-5 і окремо: Варш. 1927), в готовій до друку розвідці: „Прийняття християнства Русинами в Сугдеї на початку IX віку“, а також у праці „Християнство на Україні за часів св. кн. Ольги“, яку нині готую до друку. Порів. також мої рецензії на розвідки: І. Огієнка „Початки християнства на Україні“ й Лотоцького „Церковний Устав кн. Володимира Великого“ (в „Записках ЧСВВ.“, 1926, т. II, вип. 1-2) та на книжку Б. Леб'а „Rome, Kiev et Byzance à la fin du XI-me siècle“ („Богословія“, 1925, т. III, кн. 4), а також мою статтю: „Микола Коробка та його розвідка про джерело руського християнства“ („Богословія“, 1926, т. IV, кн. 4).

¹ Порівн., нпр., висновки В. Пархоменка в цитованих нами працях: „Християнство Руси до Владимира Св.“ („Вѣра и Разумъ“, 1912, ч. 10) і „Начало християнства Руси“... (Полт., 1913), стор. 163, 164 та ин.

² О. Єфименкова вважала факт охрещення кн. Ярополка західним місіонарем остільки безсумнівним, що відомість сю (в цілком категоричній формі) вмістила навіть у складений нею шкільний підручник української історії („Початковий підручник українсько-московської історії“, Харків 1919).

В сій розвідці ми робимо спробу переглянути ще раз вельми важке до розв'язання, але дуже цікаве й важливе питання про стан християнства на Україні за часів кн. Ярополка I. При сій ми звертаємо увагу також на економічні, суспільно-політичні та культурні явища в життю тогочасної Київської Держави, бо всебічне освітлення сих явищ в значній мірі допомагає вирішенню питання про розвій християнства в тій добі.

I.

В середині X-го століття Київська Держава, об'єднавши навкруги себе майже всі українські (або точнійше кажучи, пра-українські) племена, а також і деякі інші східно-європейські народи, досягла видатного політичного становища, широко розвинула свої економічні відносини і вступила на шлях перебудови свого внутрішнього життя у всіх його галузях.

Близько стикаючись з культурнійшими народами, що сповідали монотеїстичні релігії (християнську, магометанську, жидівську), Київська Держава переймала й засвоювала культурні здобутки сих народів; а з огляду на те, що в основі їх культури лежали монотеїстичні релігії, з якими були зв'язані й суспільно-політичний устрій, і ціла культура, й побут в їхніх країнах, Київська Держава неминуче мусіла наближатися до сих релігій¹.

Певний час на Україні відбувалася боротьба різних монотеїстичних впливів. Відгуком сїєї боротьби є славнозвісне оповідання про вибір віри св. кн. Володимиром Великим. Оповідання се довгий час вважалося в історичній науці вигадкою². Але ближче ознайомлення з тогочасними культурними відносинами України та її сусідів переконує нас,

¹ Порів.: Е. Е. Голубинській. *История Русской Церкви*, т. I, пол. 1, стор. 155, 156, 187 та инш. В. Пархоменко. *Християнство Руси до Володимира Св. „Вѣра и Разумъ“*, 1912, NN. 9 і 10; *Начало християнства Руси. Очеркъ изъ истории Руси IX-X вв.* Полтава, 1913 (особливо розділ про християнство на Русі за кн. Ярополка I); див. також — мою розвідку „*Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w ро́towіе X wieku*“, розд. I („*Ελληνες*“, 1926, N. I і окремо. Варш. 1927).

² Голубинській. *Op. cit.* Розділ II.

що Україна підлягала біля того часу значним культурним впливам Хозарії, де панував тоді юдаїзм, та східно-магометанських країв з одного боку і різних християнських держав — з другого. Впливи східно-християнської (візантійської й закавказької), західно-християнської, магометанської й жидівсько-хозарської культури перехрещувалися на Україні і безперечно мусіли конкурувати між собою. Україна справді мусіла зробити вибір віри. Тільки сей вибір відбувся не протягом двох чи трох років, (як се виходило з літописного та инш. оповідань про охрещення Руси) а на протязі досить довгого часу; навіть по охрещенню Киян у 988 р. боротьба релігійних впливів серед східних Словян остаточно не припинилася, й жида нпр. ще робили заходи перетягти східно-словянські вищі верстви з християнства на юдаїзм.

Але в сій боротьбі різних релігійних впливів на українських землях очевидну перевагу від давнішого часу мали впливи християнські.

Вже в самім характері пра-українських племен було чимало позитивних рис і прикмет, які улекшували наближення їх саме до християнської віри. З різних відомостей „Повѣсти временныхъ лѣтъ“, з ріжноманітних свідоцтв численних письменників-чужоземців VI-X вв., з норм староруського карного права і т. ин. знаємо, що пра-українські племена ще в передхристиянську добу відзначалися високими моральними рисами, близькими в суті своїй до християнської етики. Так нпр. ще Прокопій, пишучи в VI-ім віці про предків українського народу — Антів, каже, „що вони провадять суворе житє... зовсім не лихі та не підступні і в простоті (щирості) заховують гунські звичаї“. Подібнож його сучасник т. зв. псевдо-Маврикій похваляє Антів і з окрема підчеркує їхню велику гостинність і дбайливість про чужинців, які до них приїздять; далі звертає увагу Маврикій на людяність Антів у стосунку до невільників і зазначає, що вони не затримують в неволі своїх рабів на завжди, як инші народи, але визначають їм певний час (служби) і потім дають вибирати — чи схочуть вернутись на батьківщину з певною нагородою, чи залишитися в них вже яко вільні земляки (*ἐλεύθεροι καὶ φίλοι*); вельми хвалить Маврикій антських жінок: „жінки їх чесні

понад всяке поняття, так що більшість їх вважають смерть їх чоловіків за свою власну“...; нарешті підносить Маврикій велику терпеливість Антів у всякій нужді. Приблизно ті самі риси в характері руських (пра-українських) племен — гарне поведження та гостинність в відношенню до чужоземців, людяність, привітність і ласкавість, чесність, вірність і відданість руських жінок і т. ин. зазначають чужоземні письменники та наші старо-українські джерела пізнішого часу (IX-X вв.), нпр. ібн.-Росте (ібн.-Даст), арабський письменник IX-го віку, „Повѣсть временныхъ лѣтъ“ (порівн. нпр. літописну характеристику Полян: „своихъ отецъ обычай имуть кротокъ и тихъ, и стыдѣнье къ снохамъ своимъ и къ сестрамъ, и къ матерямъ своимъ и къ родителямъ своимъ, къ свекровемъ и къ деверемъ велико стыдѣнье имѣяху“)¹. Нарешті найдавніше українське карне право свідчить про людяність пра-українських племен: майже всі кари, накладувані старо-руським правом, були грошеві; кар на тілі в сім праві в ті часи не існувало; кару смерти для розбійників — і то по певних ваганнях і намовах грецького духовенства — впровадив на Русі доперва кн. Володимир Великий. Отже найрізніші джерела свідчать про людяність, поміркованість, щирість, привітність, ласкавість, милосердність, витревалість та інші чесноти пра-українських племен. Завдяки всім цим рисам етична високість і цінність християнства лекше могла розумітися і швидше та міцніше мусіла імпонувати пра-українській людності. Життєписи наших святих найдавнішої доби, особливож відомости різних джерел (літопису, ченця Якова, митрополита Іляріона) свідчать, що етичний бік християнства був належним способом уйнятий і здійснений в життю найдавніших святих на Русі.

Взагалі, всі відомости, які ми маємо про моральний стан і характер пра-українських племен, дозволяють, на наш погляд, зробити висновок, що християнська проповідь порівнюючи легко могла знайти (і дійсно знаходила) відгук принаймні серед ліпшої й чутливішої частини пра-української людності².

¹ Літопис по Лаврент. сп., вид. 1897 р., стор. 12.

² Докладніше зупиняємося над сим питанням у розвідці „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w połowie X-go wieku“ (rozdział III).

А разом з тим, мусимо признати, що й зовнішні чинники — економічні й політичні — в X-ім стол., особливо в другій половині X-го віку, сприяли прийняттю праукраїнською людністю християнства, а не іншої релігії.

В IX-ім і почасті в першій полов. X-го століття майже вся Східна Європа перебувала під сильними впливами арабоіранського Сходу. Впливи ці помітні й в економічному життю Східної Європи, і в політичних відносинах, і в устрої та побуті східно-європейських народів, і нарешті в тогочасній східно-європейській культурі. Господарчим, політичним і культурним осередком Східної Європи до серед. X-го віку був басейн Волги. Волга в ті часи уявляла з себе найважнішу економічну артерію Сходу Європи. Волзький басейн зв'язував північно- та східно-європейські землі з азійськими краями, об'єднаними Арабським каліфатом, котрий переживав у ті часи добу економічного, політичного й культурного розквіту. Завдяки сим зв'язкам, країни волзького басейну, особливо найближча з них до Арабського халіфату Хозарія, увійшли в найтісніші економічні зносини з азійськими краями й зробилися посередниками в торгівлі між Азією та іншими краями східної й північної Європи, засвоїли основи тогочасної високо-розвиненої східної культури й досягли економічної, культурної й політичної переваги та впливу на східно-європейські народи. Врешті, найзначніша з надволзьких держав Хозарія здобула політичну гегемонію в Східній Європі й, між іншими, поставила в данницьку залежність від себе сх.-словянські племена — Полян, Сіверян, Радімічів і Вятічів. Завдяки ж постійним зносинам надволзьких народів зі Сходом, серед них у VIII-IX віках досягли значних успіхів східні монотеїстичні релігії — магометанство (головно серед волзьких Болгарів) та юдаїзм (у Хозарії). Звідти, в міру того як поширювалися впливи надволзьких країв на інші сх.-європейські землі та зміцнювалися зв'язки сх.-європейських народів зі Сходом і східною культурою, — робилися, правдоподібно, також спроби поширення магометанської й жидівської релігій серед сх.-європейських племен.

Про заходи магометан до поширення своєї релігії серед східних Словян кажуть, перш над усе, наші оповідання про вибір віри св. кн. Володимиром Великим; про поширення

магометанства на Русі в X-ім віці знаходимо звістку в перськiм „Збірнику анекдот“¹ Могамеда аль-Ауфі (XIII в.). Звістки ці маємо що правда в такiм вигляді, що поклатися на них не можливо. Але, з другого боку, ігнорувати їх не можемо, бо загальна тогочасна ситуація в Сх. Європі вельми сприяла спробам магометанської пропаганди серед сх.-європейських народів.

Що ж до спроб юдаїстичної пропаганди в старі часи серед східних Словян, — маємо, як ми вже зазначили, декілька літописних вказівок на цілком виразні заходи жидів до навернення на їхню віру видатніших осіб (а правдоподібно й взагалі вищих верств населення). Ці спроби жидівської релігійної пропаганди серед значніших сх.-словянських племен, в першу чергу, мабуть, серед київських Русинів-Полян розпочалися, ймовірно, досить давно, може ще в VIII-ім або IX-ім століттю, коли ці племена почали набувати економічного та політичного значіння й коли — зацікавлені їхнім господарчим розвитком — появилися в їхніх землях жидівські купці та взагалі жида².

В кожному разі при тих широких впливах Сходу через надволжанські краї на різні сх.-європейські народи, які досить яскраво виявляють новітні дослідники (особливо В. Пархоменко та М. Ростовцев), магометанство і юдаїзм мали певні підстави й шанси на поширення в Сх. Європі, зокрема в сх.-словянських землях. В політичній устрії й побуті, а також — висловлюючись сучасним терміном — в ідеології сх.-словянських племен в IX-X вв. було, здається, багато хозарських і взагалі східних елементів. Могли і в релігійній сфері східні Словяне (особливо

¹ В сiм збiрнику є оповiдання про посольство руського „царя Буладміра“ в Ховарезм (значну й багату в ті часи магомеданську державу в Туркестані, з якою в IX-X ст. Русини та ин. сх.-європ. народи підтримували дуже близькі торговельні зносини) з просьбою про прислання магомеданського духовенства на Русь і про прийняття Русинами іслама. (Див.: В. Бартольдъ. Новое мусульманское извѣстiе о Русскихъ. „Записки Восточн. Отд. Императ. Русскаго Археолог. Общ.“, 1895, т. IX, вип. 1-4).

² Про заходи жидів до навернення руської аристократії на юдейську віру — див. нпр. J. Meisl. *Geschichte der Juden in Polen und Russland*, т. I, Берлін, 1921; П. Малышевскій. *Евреи въ южной Руси и въ Кіевѣ въ X-XII вв.* „Труды КДА.“, 1878, II та ин.

вищі верстви й князі сх.-словянських племен) підпасти під східні впливи, се б то під впливи хозарсько-жидівські або магометанські¹.

Але якого-небудь значнійшого успіху ані юдаїзм ані магометанство серед Сх. Словян не здобули. І се сталося, очевидно, в значній мірі завдяки тому, що з хозарсько-східними впливами в Сх. Європі постійно перехрещувалися й конкурували впливи християнського світу.

Особливо виразними стають впливи християнського світу на сх.-європейські народи в серед. X-го віку. Біля того часу надволзькі країни втрачують провід в економічній і культурній життю Сх. Європи, і разом з тим кінчається першорядна політична роля Хозарії. Осередок господарчого життя сх.-європейського світу переноситься з Волги на захід — на Дніпро і почасти — на Дністер і Дунай. Торговельні звязки Сх. Європи з азійським Сходом слабнуть. А натомість розвиваються зносини сх.-європейських народів з Византією й Західною Європою. На прикінці чи на початку X-го віку був пізнаний другий великий східний шлях — волховсько-дніпровський („Путь изъ Варягъ въ Грѣки“); в середині ж X-го стол., приблизно за часів св. кн. Ольги та кн. Святослава I, себ то в 950-960 рр., сей шлях стає найважнішою торговельною магістраллю у Сх. Європі. Одночасно з тим широко розвиваються економічні (й культурні) зносини України та инш.

¹ Про хозарські впливи — політичні, економічні, культурні та ідеологічні в старій Русі — див.: В. Ключевській. Курсь русской истории, т. I, стор. 150 і наст.; Боярская дума древней Руси, вид. третье, стор. 23 й наст.; В. Ламанській. Славянское житіє св. Кирилла, какъ религиозно-эпическое произведение и какъ исторической источникъ. „Журн. Мин. Нар. Просв.“, 1903, травень, червень; Г. Бараць. Повѣсти и сказанія др. русской письменности, имѣющія отношеніє къ евреямъ и еврейству. „Кіев. Старина“, 1906; О библейско-агадическомъ элементѣ въ повѣстяхъ и сказаніяхъ начальной русской лѣтописи. „Україна“, 1907; Критико-сравнительный анализъ договоровъ Руси съ Византією, Київ, 1910; В. Пархоменко. Християнство Руси до Владиміра Св. „Вѣра и Разумъ“, 1912, NN. 7, 8; Начало християнства Руси...; Початок історично-державного життя у Сх. Словян. „Наук. Записки“, 1923, т. I; У истоков русской государственности. Ленінград, 1924 ітд. (Инші літературні вказівки подаємо в розвідці „Chrześcijaństwo w Europie Wsch. od czasów apostołskich...“, стор. 13).

сх.-європейських земель із країнами Дунайського басейну — зі Східною Маркою (на середнім Дунаї), Чехією, дунайською Болгарією й т. д., а — за посередництвом дунайських країв (а потім і безпосередно) — також з більш віддаленими державами Заходу¹.

Завдяки тому, що сі торговельні шляхи до Візантії та Зах. Європи пролягали через Україну, провідну ролю в торговельних та всяких инш. зносинах сх.-європейських народів з Візантією й з Заходом, цілком природно, здобули пра-українські племена, головно київські Русини — Поляне. Завдяки сій торгівлі та инш. зносинам народне господарство України в усіх своїх галузях досягло протягом X-го стол. помітного розвитку, і в 2-ій полов. X-го віку Україна в економічнім відношенню зробилася могутною державою.

Разом з тим зросла й воєнно-політична міць України. В 960-их рр. князь Святослав I обєднав під своєю зверхністю майже всі визначні сх.-європейські племена — словянські й несловянські, усталив свою владу по обох великих торговельних шляхах Сх. Європи — волховсько-дніпровським і волзьким і остаточно зруйнував політичну могутність Хозарії. Хозарські кагани, недавні зверхники сх.-словянських племен, поставлені були князем Святославом у залежність від Київської Держави, і з того часу зробилися данниками й васаліями руських князів. А воєнно-політична, економічна й культурна гегемонія в Сх. Європі перейшла від Хозарського каганату до Київської Держави².

В наслідок всіх цих економічних і політичних змін східні впливи взагалі й особливо впливи магометанства та по-

¹ В. Васильевскій. Древняя торговля Киева съ Регенсбургомъ. „Журн. Мин. Нар. Просв.“, 1888, VII; И. Козловскій. Сношения древней Руси... „Варш. Унив. Изв.“, 1911; А. Szelaḡowski. Najstarsze drogi z Polski na Wschód w okresie bizantyńsko-arabskim. Kraków, 1909; А. Линниченко. Взаимныя отношенія Руси съ Польшей до пол. XIV ст. Київ, 1894, I; Jacob. Welche Handelsartikel bezogen die Araber des Mittelalters aus den nordisch-britischen Ländern? 1891; М. Грушевський. Історія України-Руси, т. I³, стор. 291 293 та ин.; В. Пархоменко. Начало християнства Руси (особливо розділи про християнство на Русі за св. Ольги й за Ярополка I).

² Порів. нашу розвідку „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w połowie X wieku“, розд. I та ин.

ширеного серед хозарської аристократії юдаїзму мусіли зменшуватися в Сх. Європі — і то не тільки в ближчих до Заходу й Візантії землях — сх.-словянських, але також і в землях надволжанських.

Дійсно, ми бачимо, що вже в першій пол. X-го стол. цілковите панування юдаїзму в Хозарії й магометанства у волзькій Болгарії захитується, і в надволжанських країнах починає ширитися християнство (навіть у Хозарії, де передтим — нпр. за часів св. Кирила-Костянтина, себ то в 860-их рр. — християнській проповіді, здається, ставилися рішучі перешкоди); а рівночасно помічається політичне зближення Хозарії з Візантією і т. д. Це вже були, розуміється, ознаки слабости Хозарської держави та юдаїстичного її уряду, які й примусили хозарський уряд змінити тактику зглядно християнських держав і християн; а в звязку з сим і по інших краях Сх. Європи хозарсько-східні впливи уступали місце впливам візантійсько-християнським і взагалі християнським.

Остаточна ж перемога християнських впливів у Сх. Європі мусіла настати по погромі Хозарської держави кн. Святославом I. А зпосеред східно-європейських країв першими мусіли зблизитися до християнського світу, прийняти християнську релігію та звязану з нею культуру і понести світло християнської віри та освіти иншим народам Східної Європи племена пра-українські — найближчі до Заходу й Візантії територіяльно, найтісніше звязані з Заходом і Візантією економічними та ин. зносинами і — що може було особливо важливим — по своїому моральному рівневі та по рисах свого характеру й нарешті по своїому суспільному, економічному та етичному розвитку серед усіх народів Сх. Європи найбільш відповідні та найбільш підготовані до прийняття християнської релігії й засвоєння культури, звичаїв, устрію християнських держав.

Ціла низка внутрішних процесів у життю українських земель в X стол., поруч із загальними тогочасними економічними, політичними та инш. змінами в Сх. Європі, наближали Україну до прийняття християнства та звязаного з тим переведення широких реформ — суспільних, політичних і культурних, на взір християнських держав.

Під впливом інтенсивного економічного розвитку і широких завойовань Київської Держави, протягом X-го стол. на Україні відбувалася глибока суспільна, а почасти й політична еволюція. В міру того, як поширювалася зовнішня торгівля українських земель і одночасно з тим розвивалося боярське сільське господарство, — вищі, багатші кляси (бояре, купці) все більш відокремлювалися від іншої маси населення — „людей“ або „смердів“. Ся економічно-соціяльна диференціяція ще більше поглиблювалася та ускладнялася через воєнні походи та завойовання Київської Держави, завдяки котрим підносилися політична та господарча могутність дружини. Особливо яскраво еволюція українського суспільства виявилася в другій половині X-го віку: за часів св. Ольги та Святослава I, а ще більше за Ярополка I й Володимира Великого. Починаючи, здається, з 950-960-их рр., серед вищих (та середних?) суспільних верств на Україні прокинулися й розвинулися змагання до закріплення своєї економічної та політичної переваги в державі і відповідних до того змін у державнім устрої, у правних та побутових звичаях і, нарешті, в зовнішніх формах громадського життя. Велику роль в означенню й напрямі сих реформаційних змагань відіграли безперечно ближчі звязки України з християнськими державами, поїздки українських боярів та купців у християнські краї, воєнні виправи в сі краї ітд.; зокрема великий вплив на українську князівську дружину (Святослава I) мала, здається, виправа на дунайську Болгарію. Підчас перебування в християнських землях, українські бояре, купці, дружинники безпосередно знайомилися зі звичаями й формами життя християнських держав, з християнською релігією, з суспільно-політичним устроєм сих країв, засвоювали — в тій чи іншій мірі — основи християнської європейської культури та суспільно-політичної ідеології християнських держав (найбільш розвиненої в Византії) і намагалися наблизити також і свій рідний край до того устрою, тієї блискучої культури й тих форм життя, які бачили вони в християнських державах.

З сими стремліннями боярсько-купецьких кругів зійшлися в значній мірі бажання київських князів у 2-ій пол. X-го віку. Придбавши своїми походами велику могутність

і славу, підпорядкувавши всі найзначніші держави Сх. Європи, київські князі — під очевидним впливом християнської (головно, мабуть византійської) ідеології й культури, почали виявляти змагання до широких реформ, до зміцнення своєї влади й до перенесення в свою державу християнської релігії, освіти, устрюю і форм життя християнських країв, які надавали надзвичайного блиску, слави й могутності християнським державам та їхнім монархам.

Всі ці явища в економічному і політичному життю українських земель та взагалі всієї Східної Європи захитали, ослабили й почасти зруйнували старий лад українського життя — суспільного й приватного, примітивний, майже натуральний господарчий побут старої Русі-України, стару слабо-розвинену організацію суспільства, демократично-вічевий устрій, старі звичаї й, нарешті, міцно звязану зо всім старим ладом життя на Україні старо-українську поганську релігію. Таким шляхом підготовлювався ґрунт до широких реформ, розпочатих київськими князями у другій половині X-го віку. Основою сих реформ безсумнівно мусіла бути реформа релігійна. Без переведення релігійної реформи в Київській Державі або, інакше кажучи, без християнізації Київської Держави неможливі були і всі інші основні й глибокі зміни та реформи в різних сферах громадського й приватного життя, до яких змагали київські князі-реформатори разом зі свідомішою частиною руського боярства та купецтва. Тогочасна християнська культура в усіх її галузях була нерозривно звязана з християнською релігією: і державна організація, й право, і освіта, й письменство, й штука, й побут християнських народів — у тій або иншій мірі — мали свої основи у християнстві. І тому, вступаючи на шлях великих реформ у європейським дусі, київські князі та їхні державні співробітники мусіли зробити Київську Державу державою християнською.

II.

Християнська проповідь на українських землях почалася з дуже давного часу, здається ще в добі перебування Скітів на Україні. Деякі оповідання й легенди приписують,

як відомо, початки християнської проповіді на українських землях св. апост. Андрееві Первозванному, його учням свв. мученикам Інні, Пінні й Римі, а також св. Климентові Римському, засланому на південь України за часів Нерона. В сучасній історіографії що правда сі оповідання про проповідь св. апост. Андрея, свв. Інни, Пінни й Рими та св. Климента на українських землях не користаються довірем. Але, навіть незалежно від сих оповідань, можна з великою правдоподібністю припускати, що християнські проповідники досягли України вже в перші християнські віки. На півдні України існували під той час значні грецькі кольонії та „елінізовані“ округи (заселені тубільцями), які підтримували постійні й дуже близькі зносини з Грецією й перебували під сильним впливом еліністичної культури; разом з тим, в сих кольоніях та округах було багато жидів та жидівських прозелітів, які мали вплив на релігійні вірування грецьких кольоністів і тубільців південної України (під їхнім, здається, впливом, поширювалися в ті часи на півдні України монотеїстичні течії — солярний монотеїзм, сабаїзм ітд.)¹. З огляду ж на те, що християнські апостоли та інші проповідники християнської віри найчастійше йшли зі своєю проповіддю „найважнішими економічними шляхами греко-римського світу“, особливо ж туди, де були підготовані до легшого зрозуміння християнства громади жидів та жидівських прозелітів, треба припускати, що християнська проповідь могла розпочатися й навіть мати певний успіх у південній Україні в часи апостольські або дуже близькі до апостольських. В кожному разі, на межі II-III віків у південно-західній та південній Україні безперечно мусіли бути християнські громади².

¹ E. Schürer. Die Juden im Bosporianischen Reiche und die Genossenschaften der *σεβόμενοι θεοῦ Ἰσραήλ* ebendasselbst. „Sitzungsberichte der Preussischen Akademie“, 1897, стор. 200-225; М. Ростовцевъ. Боспорское царство и южно-русские курганы. „Вѣстникъ Европы“, 1912, VI.

² Південно-західна Україна (разом з грецькими кольоніями в ній — Тірою, Ольбією та инш.) в перші віки по Р. Хр. певний час належала до Римської імперії, творячи разом з сусідними балканськими краями провінцію Мезію, в якій християнство безперечно існувало вже в II віці. (Порів.: Голубинскій. Исторія Рус. Церкви, т. I, п. 1, вид. 2, розд. I).

Але протягом довгого часу, в наслідок постійної міграції різних народів по українських степах, християнська релігія не могла поширитися в середній та північній Україні; а навіть і в південній та в південно-західній Україні під час деяких бурхливих подій, нпр. в 370-их рр. (в часі т. зв. „великого переселення народів“) нищилися успіхи, досягнуті передтим християнством. Та в ті періоди, коли на українських землях наступало спокійніше життя, християнська релігія досить широко розповсюджувалася також і в центральній та в північній Україні, як се нпр. було в добі панування готів на українських та инш. сусідних з ними сх.-європейських землях — в III-ім і особливо в IV-ім віці. Пізніше — в VIII-ім стол. знову бачимо значні успіхи християнства в Сх. Європі, між инш. у південно-східній Україні (Тмутараканщині) і навіть заснування кількох християнських епархій (і автокефальних архієпископій) у сх.-європейських землях, у тім числі в Тмутараканському краї. В серед. VIII-го віку в Сх. Європі (передусім у надволзьких державах) одержали перевагу східні впливи, в Хозарії — і під її впливом, очевидно, й в инш. сх.-європейських землях — виявилася реакція проти християнства, при чому в самій хозарській державі сей антихристиянський рух привів навіть до прийняття каганом та аристократією жидівської віри¹.

Але й після того християнські впливи у Сх. Європі особливо на українських землях не зникли. Протягом IX-го стол. зустрічаємо навіть дві спроби християнізації українських земель, зроблені князями та боярами, прийнявши християнство. Одна з сих спроб зроблена була Бравалином, правдоподібно, князем одного з південно-українських князівств (можливо, Тмутараканської Русі) на самім початку IX-го віку чи навіть на межі VIII-IX вв., друга — князями Оскольдом (київським) і Диром (котрого вважаємо за князя якогось иншого з українських — най-

¹ Див. цитовані вище праці Каселя („Chasarischer Königsbrief aus dem X Jahrhundert“..), Маркварта („Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge, стор. 284 сл.), Малишевського („Евреи в Южной Руси“, „Труды КДА“, 1878, II); порівн. у моїй розвідці „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w poł. X w.“, розд. III, IV та инш.

правдоподібніше, зі східно-українських — князівств). Перша з цих спроб поширення християнства на Україні зроблена була, здається, за допомогою кримських — сугдейських вірменів, друга — за допомогою Византиї¹.

Але в тому ж IX-ому столітті Україна ввійшла в досить жваві економічні відносини також із західними краями — в першу чергу дунайськими (Сх. Мархією, Чехословаччиною). Се навязанне звязків із Заходом мало для поширення християнства на Україні не абияке значінне: в міру того, як „християнство, — кажучи словами покійного Е. Голубінського — в своєму ступневому рухові з Заходу на Схід доходило безпосередно до нас“, наступала наша „черга“ прийняти християнство². Велике значінне зносин із зах.-християнським світом для поширення християнства заляжало між иншим у великій мірі від того, що Византия, як слушно вказував той же Голубінський, звичайно мало дбала за християнську місію³; навпаки, старання зах.-християнських місіонарів до поширення християнської віри, як загально відомо, сливе завжди були дуже енергійними. До сього мусимо ще додати, що енергійні старання західних місіонарів до поширення християнства серед словянських народів (як свідчить про се особливо яскраво історія по-

¹ Про ці спроби поширення християнства — див.: В. Васильевскій. „Русско-Византійські отрывки“ („Журн. Мин. Нар. Просв.“, 1878) і „Русско-Византійскія изслѣдованія“ („Лѣтопись занятій археол. комисіи“, т. IX, розд. 2, Петерб., 1893); G. Bonet. Les premiers témoignages de l'introduction du christianisme en Russie. („Revue de l'histoire des religions“, 1901, т. 40); A. Palmieri. La conversione dei Russi al cristianesimo. („Studi religiosi“, 1901, т. II); В. Пархоменко. „Християнство Руси до Владимира Св.“ („Вѣра и Разумъ“, 1912, N. 9), „Начало християнства Руси“, розд. I-IV; М. Грушевський. Історія України-Руси, т. I³, 392-394, 402 слл. ітд.; порів. мою розвідку: „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej od czasów apostołskich“... (там же й інші літературні вказівки). Питанне про прийняття християнства руським князем Бравалином у Сугдеї на межі VIII-IX вв. розглянуте мною в спеціальній розвідці, приготованій до друку.

² Е. Голубінській. Історія Русской Церкви. Т. I, полов. 1, Москва, 1880, розд. II. (Стор. 135).

³ Голубінській. Ист. Рус. Церкви. Т. I, п. 1, розд. II. (вид. 2); иншого погляду — Ф. Дворник (Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle. 1926. Стор. 145-146).

чатків християнства в дунайській Болгарії) викликали певну небезпеку в византійських греків і примушували й їх самих дбати за поширення християнської віри серед словян.

В кождім разі, в IX-ім стол. християнство досягло вже певного поступу на Україні, головно, розуміється, серед вищих боярсько-купецьких верств. Як можна бачити із звістки того-часного арабського письменника ібн-Хордадбега (IX віку) серед руських купців (у тім числі, очевидно, й серед тих боярів, що займалися торгівлею), які їздили на Схід, було багато християн (ібн-Хордадбег каже, що руські купці звичайно називали себе християнами). В середині IX-го стол. Русини, стверджує житіє св. Костянтина-Кирила, мали вже в перекладі на свою мову Євангеліє і Псалтир. Проф. П. Малишевський, о. А. Петрушевич, І. Огієнко, а почасти й акад. Е. Голубінский припускали, що західно-українські окраїни чи навіть ціла Західна Україна (а на думку проф. Малишевського — також і Волинь) належали до Великоморавської єпархії, заснованої під зверхністю Римського Престолу св. Костянтином-Кирилом¹; певна ж участь св. Костянтина-Кирила в поширенню християнства на українських землях визнається тепер майже всіма новітніми дослідниками.²

В X-ім стол., в звязку з загальним поступом християнства в східній і центральній Європі, а також із цілою низкою різноманітних процесів у життю всіх сх.-європейських народів, Україна ще більше наблизилася до християнства й підпала християнським впливам. Уже під кінець життя князя Ігоря Старого, себ то в 940-их рр., — як виказує русько-византійська умова, заключена в 945 р., — християнська релігія була значно поширеною серед київського боярства, при чому київські бояре-християне, будучи очевидно культурнішою й більш розвиненою частиною боярів, відігравали як що не провідну, то в кождім разі досить важливу ро-

¹ Е. Голубинский. История Русской Церкви, т. I, п. 1, стор. 144-145 та ин.; о. А. Петрушевичъ. Краткое историческое извѣстіе християнства въ прикарпатскихъ странахъ. Львів, 1882; І. Огієнко. Костянтин і Мефодій. Варш. 1926. Стор. 319.

² Див., нпр.: Ламанській. Славянское житіє св. Кирила, какъ религиозно-эпическое произведение и какъ исторической источникъ. „Журн. Мин. Нар. Просв.“, 1903, V, VI; Огієнко. Костянтин і Мефодій... стор. 124 слл.

лю в державнім життю Київської Русі. Сам князь Ігор та його оточення, правдоподібно, до певної міри розуміли велику вагу християнства, принаймні, в політичній, культурній та інш. сферах, і з тих чи інших оглядів ставилися, здається, з пошаною й прихильністю до християнської віри і до християн¹.

Жінка й наступниця Ігоря, св. кн. Ольга, кермуючись, здається, рівночасно й мотивами релігійно-етичними й державницькими, прийняла сама християнську віру і з гарячим запалом неопітки — як свідчать „Память і Похвала“ Якова мниха, літопис і різні західні анналісти — енергійно приступила до поширювання християнської віри й до боротьби з поганством („требища сокруши“) в сх.-словянських землях — і то, здається, не тільки українських, але також і в північній землі Кривічів. Разом з тим св. кн. Ольга зробила спробу організації християнської єпархії в Київській Русі. Спершу св. кн. Ольга провадила в сій справі перемови, здається, з Візантією, може бути й під час свого побуту в Царгороді, але очевидно не дійшла з візантіяцями до бажаного порозуміння. Після того — а саме, мабуть, по повероті з Візантії (куди св. кн. Ольга їздила в 957 р. й відкіля повернулася незадоволеною і ображеною) — звернулася вона з проською про присилку єпископа для Київської Русі — до цісаря Оттона I, відомого своїми стараннями про поширення християнської віри в середній та східній Європі, особливо серед словянських племен². На просьбу св. кн. Ольги, в 961 р. був післаний на Русь єпископом св. Адальберт (з брацтва монастиря св. Максимина у Трірі), котрий пізніше (з 968 р.) був митрополитом і архієпископом мерзебурзьким (у північно-західній або т. зв. полабській Словянщині).³

¹ Голубинській. *История Русской Церкви*, т. I, пол. 1, вид. 1880, стор. 56-62; порівн. мою розвідку: „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w poł. X w.“, розділи IX-XVIII.

² Завдяки старанням Оттона I, в тогочасній північно-західній Словянщині засновані були шість християнських єпархій: Магдебурзька, Мейсенська (на р. Ельбі), Мерзебурзька (на Заале), Цейцька (на Ельстері), Гавельсберзька (на Гавелі) й Бранденбурзька (на гор. Ельбі). З сих шести єпархій пізніше утворена була митрополія Магдебурзька. Взагалі Оттон I дуже цікавився сх.-європейськими справами, робив спроби зближення з Візантією, сватався до візантійської цісарівни ітд.

³ Відомости про посольство св. Ольги до імп. Оттона I в справі заснування християнської єпархії в Київській Русі та про присилку

Але заходи св. кн. Ольги коло поширення християнства й християнізації Східної Словянщини а особливо боротьба з поганством (й нищення поганських святинь, про яке згадується в „Памяті й Похвалі“ ченця Якова), нарешті, різні інші зміни та реформи, які, очевидна річ,

й перебування на Русі св. еп. Адальберта знаходимо в цілій низці західних хронік, а саме в продовженні хроніки Регінона (яке писалося як раз за часів св. Ольги і вважається одним з найліпших і найвірогідніших джерел того часу), в хроніках Гільдесгеймській, Кведлінбурзькій, Корвейській, Саксонській (annalista Saxo), Герсфельдській (Лямберта Ашафенбурзького); звістки про призначення еп. Адальберта на Русь і його перебування там зустрічаємо також у Тітмара Мерзебурзького і в наказі Оттона про іменування св. Адальберта митрополитом Магдебурзьким. Але в літописі нашім немає ніякої згадки ані про посольство св. Ольги до Оттона ані про місію св. еп. Адальберта. Та се мовчанне літопису не може викликати жадного сумніву в правдивості наведених західних звісток. Навіть Голубінский, який надзвичайно критично й скептично ставиться до всіх західних джерел, визнає безсумнівним факт перебування еп. Адальберта на Русі, тільки висловлює сумнів, чи був Адальберт присланий на просьбу Ольги чи з власної ініціативи Оттона (Ист. Рус. Церкви, т. I, п. 1, вид. 1880, стор. 70-73); але такий сумнів є, перш над усе, непослідовним: визнаючи правдивість відомостей про місію Адальберта на Русі, ми не маємо причини ті самі джерела (досить численні) посуджувати о невірність звістки про посольство св. кн. Ольги в справі утворення руської єпархії; з другого боку, наші літописні відомости й „Похвала“ ченця Якова виразно вказують на енергійну й широку працю св. Ольги коло росповсюдження християнської віри серед сх. словян, при якій утворення християнської єпархії в Сх. Словянщині було необхідним. Мовчанне ж літопису про посольство св. Ольги і про св. Адальберта пояснюється новішими істориками тим, що при кодифікації й редагуванню літописів пізнішими збірцями й переписувачами були викинуті майже всі ті відомости, які свідчили про релігійні звязки старої Руси з Заходом. (Особливо докладно се питання розглядає В. Пархоменко в своїх працях „Християнство Руси до Володимира Св“. — в Журн. „Вѣра и Разумъ“, 1912, N. 10 і „Начало християнства Руси“, стор. 164). Про посольство Ольги до Оттона й місію Адальберта на Русі — див. також: С. М. Соловьевъ. Исторія Россіи, т. I, стереотипове вид. т-ва „Обществен. Польза“, стор. 141; Вороновъ. О латинскихъ проповѣдникахъ... „Чтенія въ Историч. О-вѣ Нестора Лѣтописца“, кн. I; Фортинскій. Крещеніе князя Володимира и Русь по западнымъ извѣстіямъ, ibid., кн. II; Скобельскій. Згадка о Руси въ жерелахъ нѣмецкихъ — „Справозд. Львовск. Акад. Гимназіи“, 1881; Пархоменко. Древне-русская кн. св. Ольги, 1911; Abraham. Powstanie organiz. Kościoła łacin. na Rusi. 1904. T. I, стор. 6-9, та ин.

переводилися св. кн. Ольгою та близькими до неї боярами одночасно і в зв'язку з релігійною реформою — все це викликало незадоволення нижчих верств населення, більш консервативних, більше прив'язаних до старого ладу, старих форм життя й старої віри; се незадоволення мусіло побільшуватися ще через суспільну диференціацію, яка відбувалася на Україні саме в середині X-го стол. і в наслідок якої зростали недовіре та вороже відношення нижчих верств до багатіючого боярства й купецтва та до нових порядків, звичаїв і змін (а разом з тим і до нової віри), впроваджуваних боярами.

Недоволення народної маси зміцненням і збагаченням боярсько-купецької кляси, а також різними новинами й змінами, в тім числі, очевидно, руйнуванням поганських „требищ“ і — можливо — примусовим наверненням на християнство¹, привело в кінці до політичного перевороту в Київській Русі, який стався, здається, в 962 році. Підчас цього перевороту скинуто було владу боярів-реформаторів, близьких до кн. Ольги, і багатьох з них навіть забито („отъ вельможъ и смерть мнози пріяша“)², а саму кн. Ольгу усунено від управління державними спра-

¹ Про енергійні заходи св. кн. Ольги до поширення християнства та про знищення поганських святинь цілком виразно кажуть „Память і Похвала“ ченця Якова („възвратися въ землю Рускую... и потомъ требищя сокруши“) і старе проложне житіє Ольги („обходяще всю Рускую землю, дани и уроки льгъкы уставляючи, кумиры сокрушаючи“); про примусове охрещення за часів правління св. Ольги безпосередних відомостей наші джерела не дають; та коли справді св. Ольга енергійно запроваджувала християнство на Русі (так що навіть при тім знищено було поганські святині — і то не тільки в Києві, а навіть по всій Київській землі), напевно при тім не обходилося без примусу при поширенню християнської віри; мусимо пам'ятати, що навіть 30 років пізніше — за Володимира Великого, охрещення київських Русинів, як свідчить митр. Іларіон, не обійшлося без примусу; що ж до инш. сх.-словянських земель, то нпр. у Новгороді за часів Володимира Вел., доводилося хрестити новгородську людність „мечем і огнем“; те саме, здається, було — вже геть пізніше — в землях — Муромській і Ростовській ітд. Про ймовірність примусової християнізації Київської Русі — див.: В. Пархоменко — „Др.-русская княгиня св. равноапост. Ольга“ (Київ, 1911), та инш. його праці.

² Татищевъ. Исторія Россійская...; кн. I, част. 1, стор. 36.

вами. Св. Адальберт змушений був покинути свою київську катедру й втікти з України, ледви врятувавши своє життя. Владу в Київській Державі прийняв у свої руки підрісший син Ігоря й Ольги — Святослав I, щиро прив'язаний до старої поганської віри, до старих традицій та ідеалів, до старих форм і старого устрою життя.

III.

В нашій початковій літописі ми знаходимо досить яскраву характеристику кн. Святослава I — блискучого й славного представника старого східно-європейського (нормансько-східнослов'янського лицарства передхристиянської доби). Майже все життя своє він провів у походах, воєнних пригодах і подвигах. Особистий його характер, його військові чесноти й подвиги, його діяльність (особливо в першій половині його князювання) нагадують другого славного князя-лицаря передхристиянської Східної Європи, оспіваного „білінами“ й сагами „віщого“ Олега та інших норманських вікінгів, прославлених сагами, і сх.-європейських білінних „богатирів“.

Життя й діяльність кн. Святослава I припали вже на ту добу, коли східно-європейське поганське мандрівне лицарство відживало свій вік разом зі всім старим поганським складом життя, уступаючи місце новим стремлінням та ідеалам, новим формам і устроєві життя. Але Святослав спробував відродити на Україні славне старо-східноєвропейське лицарство з його суворими військовими традиціями та героїчними ідеалами. Сам він у своєму життю, здається, свідомо наслідував звичаї давніших лицарів і мріяв зрівнятися з ними в „богатирських“ подвигах і славі. Провадячи суворе вояцьке життя, дотримуючи завжди лицарських традицій, він подавав приклад своїй дружині й разом з тим намагався воскресити в ній дух вікінгів і „богатирів“, відновити їх ідеали й звичаї, міцно зв'язані з поганськими лицарськими переказами, з поганською героїчною релігією.

Словом, по всіх своїх стремліннях, поглядах, смаках, по характеру й способу життя Святослав був типовим представником старо-східноєвропейського поганського ли-

царства, а разом з тим щирим і палким поганином.

До християнства, принаймні на початку свого князювання, ставився він неприхильно і навіть ворожо. Християнська віра видавалася йому релігією смішною, чудернацькою, створеною для людей нижчої породи, для слабих, для жінок то що; і навіть більше того християнство, без сумніву, було в його очах релігією шкідливою, бо воно забороняло (чи принаймні обмежувало) пролитте крови, а натомість наказувало довгі молитви, пости, „діла милосердя“ й т. ин.¹

Коли з боку київських боярів-християн та св. кн. Ольги виявлена була спроба зробити християнську віру загальною й державною релігією в Київській Русі-Україні, молодий ще тоді Святослав виступив на чолі поганської партії в обороні поганства й старого суспільно-політичного устрою та взагалі старих форм життя, яким загрожували християнство й різні зв'язані з ним реформи та взагалі ріжноманітні новини. З переходом влади до Святослава пануючою партією в Київській Русі зробилася партія поганська, партія старовини (яка з погляду суспільного була партією, такби сказати, демократичною, опіралася з одного боку — на частині дружинників, а з другого боку — на широких масах „чорних мійських людей“ та „смердів“ і яка намагалася зберегти стару поганську віру, старий демократичний устрій, старі звичаї йтд.).

Християнські церкви були Святославом, здається, зруйновані. Від часів кн. Ігоря Старого й св. кн. Ольги не збереглося до часів охрещення Руси за Володимира Великого церков, побудованих за князювання Ігоря та Ольги, в тім числі не збереглася й церква св. Ілії, згадана в русько-византійській умові 945 р.² Се зруйнування церков було, мабуть, відповіддю й реваншем на зруйнування поганських „требищ“ св. кн. Ольгою.

¹ Пор.: Голубинській. Ист. Рус. Церкви, т. I, част. 1, вид. друге, стор. 86-87; Пархоменко. Начало христианства Руси, стор. 147.

² Що правда, можна припускати, що церкви, побудовані за правління Ігоря та св. Ольги, зруйновані були пізніше, на початку панування Володимира Великого, коли також був кількалітній період поганської реакції на Україні.

Київські християне з переходом влади до Святослава, безсумніву, цілковито втратили провідну ролю та вплив у Київській Державі й опинилися в становищі людей зневажуваних, висміюваних, спочатку навіть переслідуваних.

В сх.-словянській історичній (та церковно-історичній) літературі що правда не раз висловлювалися а почасти й тепер висловлюються рішучі заперечення переслідування християнства поганями (зокрема Святославом I) в старій Русі. Особливо категорично висловлюється в сім дусі Е. Голубінский: „Святослав був поганином, — каже Голубінский, — і як такий, він не міг бути переслідувателем християнства. На думку кожного поганина не одна віра повинна панувати у всім світі, яко єдина правдива, але світ повинен бути поділений (як він і справді се бачить) між божествами ріжноманітними, однаково-правдивими вірами“... „Es war allgemeiner Grundsatz des Alterthums (поган старовини), — повторює Голубінский за Гізелером, — dass die Götter selbst in jedem Lande die besondere Art ihrer Verehrung angeordnet hätten“. „Поганин вважатиме якусь віру, — каже далі Голубінский, — зовсім для себе невідповідною (не по смаку й не по серцю), але тим не менше він перестане вважати її однаково правдивою й маючою однакове зо всіма іншими вірами право на існування; поганин навіть ставитиметься зі зневагою до якої-небудь віри й глузуватиме з неї, та всеж таки не заперестане вважати її за правдиву, лише призначену для нижчих, ніж він сам, людей. Через те поганин, якогоб кепського погляду не був про яку-небудь віру і якоїб не відчув до неї нехити, всеж таки не переслідуватиме її: ліпші й гірші віри, по його поглядах, всі є однакові, всі походять від того самого Бога, й тільки призначені для ліпших і гірших людей. Єдиний випадок, коли він може розпочати переслідування другої віри, се — тоді, коли друга віра робитиме явно й рішуче замах на його власну, коли провадитиме на рахунок останньої отверту пропаганду“¹. Далі Голубінский вказує ще один випадок,

¹ Е. Голубінский. История Русской Церкви. Т. I, пол. 1, вид. перше. Москва, 1880. Стор. 75-76 та ин. Підчеркнення наше.

коли погане переслідували християн, а саме тоді, коли бачили в християнстві явище, небажане або шкідливе з погляду інтересів державних, політичних¹, як се було нпр. у старій Римській імперії (а також у Японії ітд.).

Не розглядаючи по суті висловлених тут Голубінским поглядів, мусимо зазначити, що за часів Святослава I (при вступі його до безпосереднього управління Київською Державою) обставини склалися саме так, що переслідування християнства й християн, руйнування християнських церков ітд. треба визнати цілком можливими та дуже ймовірними, навіть колиб цілковито прийняти погляди Голубінского на відношення поган до християнства. За часів св. Ольги християне не тільки енергійно проповідували свою віру „на рахунок“ поганства, але й безпосередно виступили проти поганської віри й поганських святинь. З другого боку, християнство ширилося поруч з цілою низкою суспільно-політичних змін, так що християнізація Русі була процесом не тільки релігійним, але й суспільно-політичним, а тому безперечно й викликала рішучу опозицію з боку нижчих консервативних верств суспільства, кривджених новими суспільно-політичними змінами; отже для консервативно-поганської партії християнство й з політичного погляду було шкідливим. Все це й викликало в 962 р. у Києві переворот, переслідування християнства, зруйнування християнських церков ітд.

Але переслідування християнства за князювання Святослава I не могло бути й не було довгим. Випадки убийства християн, про які знаходимо згадку в продовженні хроніки Регінона (писанім, як ми вже зазначили за часів св. Ольги та Святослава I)², трапилися, очевидно,

¹ Ibid. Стор. 76, прим. 1.

² „В сім році, — говориться в продовженню хроніки Регінона (під 962 р.), — повернувся назад Адальберт, не здобувши успіху ні в чім тім, по що був післаний і побачивши свої старання даремними; при повороті деякі з його супутників були забиті, а сам він з великими труднощами ледви врятувався“ (Pertz. Monumenta Germaniae, I, стор. 624). Що убийство супутників Адальбертових і замах на життя самого єпископа Адальберта dokonані були на Русі (а не де-небудь инде в часі повороту) Русинами-поганами, виразно свідчать інші наші джерела — літопис Кведлінбурзький і Лямберт Герсфельдський. Літопис Кведлінбурзький пише (під 960 р.):

в момент найгострійшої боротьби між партіями народною консервативно-поганською і боярсько-купецькою реформаторсько-християнською, під час народного повстання проти християнсько-боярського уряду Ольги. Після того ж як влада в Київській Державі остаточно перейшла до Святослава й погане міцно зайняли пануюче становище в Київській Русі, відношення до християн безперечно змінилося, й переслідування сповідників та прихильників християнської релігії втратили гострий характер. Можливим зробилося навіть прийняття поганями християнської віри. Новоохрещені не підпадали ніяким гострим переслідуванням; та всеж таки зустрічали їх при переході на християнство зневага, образи, глум з боку пануючих поган. „Аще кто хотяше креститися, — каже літопис, — не браняху, но ругахуся тому“. Але не підлягає сумнівові, що і в сій лагіднішій формі переслідування християн могли ставити їх часами в дуже тяжке й прикре становище. Разом з тим, сповідування християнства звязане було, мабуть, з деякими обмеженнями, становило, правдоподібно, перешкоду до обняття вищих посад у державі, видатнішого становища в дружині князя й т. ин. Неприхильне та зневажливе відношення пануючих поганських кругів і самого князя до християн (та імовірні обмеження й практичні невігоди, звязані з отвертим сповідуванням християнства)

„Прийшли до короля Отона послы Руського народу і просили його, щоб він післав до них одного зі своїх єпископів, який би показав їм шлях правди, і казали, що хочуть відмовитися від їх поганства та прийняти християнську віру. Король послухав їх просьби і післав католицького (*fide catholicum*) єпископа Адальберта, але вони, як виявив кінець справи, набрехали, так що згаданий єпископ ледви вникнув смертельної небезпеки“...; майже те саме каже й Лямберт, вписуючи спочатку дослівно те, що говориться в Кведлінбурзькім літописі, й потім додаючи: „Король послухав їх просьби і післав єпископа католицького Адальберта, котрий одначе ледви втік од їх рук“. Отже ясно, що поворот Адальберта був вимушений, що з огляду на цілковиту зміну обставин на Русі в 962 р. він змушений був звідти тікати від небезпеки, яка йому й инш. християнам (чи провідникам християн) загрожувала на Русі під той час, і що убийство супутників Адальбертових сталося в наслідок тої радикальної зміни в життю Київської Руси, що наступила в 962 р. Докладніше питання це розглядаємо в спеціальній розвідці, яку готуємо нині до друку.

примушувало, здається, частину київських християн ховати в таємниці свою приналежність до християнської релігії. Про існування в Києві в другій половині X-го віку таємних сповідників християнства в часі панування в Київській Русі поганства виразно свідчить літописне оповідання про св. муч. Тура, який крився з тим, що він є християнином. Що правда, оповіданий у літописі випадок з Туром трапився в Києві не за Святослава, а на початку панування в Київській Русі Володимира Великого; але між тим і другим пануванням пройшов дуже короткий час (біля десяти років) і обставини, в яких знаходилося християнство в Київській Русі за Святослава й на початку князювання Володимира Великого, були дуже подібні; і тому є цілком імовірним, що таємні сповідники християнської віри в Київській Русі були не лише в перші роки князювання в Києві Володимира Великого, але й за часів правління Святослава I.

З бігом часу становище християнства в Київській Русі за Святослава I змінилося ще на гірше. Перебравши управління державою в свої руки й зміцнивши свою владу в Київській Русі, Святослав зі своєю дружиною, неприхильно чи навіть ворожо настроєною до християн (як і сам Святослав), недовго залишався в Києві, здається, тільки біля двох років. Приблизно з 964 року розпочав він цілу низку далеких воєнних походів на східні-надволзькі та північно-кавказькі краї: на Вятичів, на волзьких Болгарів (і, мабуть, також на Мерян), на Буртасів (під якими, здається, треба розуміти найенергійніше та найміцніше в давні часи племя волзьких Фіннів — Мордвинів, а разом з тим, мабуть, і на інші волзько-фінські племена), на Хозарів, на північно-кавказькі племена Ясів (Аланів) та Касогів (Черкесів) ітд.¹ Сі походи мали характер не коротких грабницьких нападів, а широко уплянованої війни. Безперечно, воєнна здобич в великій мірі цікавила й приваблювала Русинів під час цих походів; але вона не була єдиною метою воєн Святослава. Разом із

¹ Пархоменко гадає, що кн. Святослав I відбув також похід на Новгород, який перед Святославом, на думку Пархоменка, не був залежним від Києва. (Начало християнства, стор. 149).

бажаннем воєнної здобичи, кермували Святославом у сих війнах змагання до опанування важливими торговельними шляхами, до поширення своєї зверхности на нові краї, до придбання нових данників, нарешті, до перемоги над найвидатнішими і найсильнішими передтим народами, до політичної та економічної гегемонії над всією Східною Європою¹. Деякі з племен, з котрими воював Святослав, особливо племена ближчі до Київської Русі, — Вятичів, Ясів, мабуть також Мерян і північно-возьких Фіннів (не Буртасів-Мордвинів, які жили на південь від инш. фінських племен і знані були зі своєї войовничости — аж до XVI-XVII вв.) — Святослав, здається, хотів лиш підпорядкувати та обложити даниною, не руйнуючи їхніх земель, і не нищучи їхнього добробуту та їхньої державности. Натомісць, надвозькі народи, більше віддалені від Київської Русі, а разом з тим більше могутні та сильні (над якими, видимо, трудніше було усталити руську зверхність), а саме Хозарів, Буртасів, возьких Болгарів — Святослав намагався не тільки підбити, але й зруйнувати, щоб остаточно винищити з їхнього боку супорництво з Руссю й всякий спротив усталенню руської гегемонії в Східній Європі. Сучасник Святослава I арабський географ ібн-Хавкаль (пишучи в 970-их роках, запевняв, що по поході Святослава на возькі краї „не зісталось й сліду ані від Булгара, ані від Буртаса, ані від Хозара, бо Русь знищила всіх їх, забрала від них всі ті краї й загорнула собі; а ті, що спаслися від їхніх рук, розбіглися по близьких місцях, бажаючи зістатися поблизу своїх країв та сподіваючися прийти до згоди з Руссю й піддатися їй“². Особливо тяжкий удар нанесений був Святославом Хозарії; возька Болгарія через деякий час по поході Святослава оправилося й відродилася; натомісць Хозарія, найбільше по-

¹ Порів. думки, висловлені В. Завітневичем і М. Знойком. В. З. Завітневичъ. Великій князь Київській Святославъ Игоревичъ и историческое значеніе его богатырскихъ подвиговъ („Труды КДА.“, 1888, III); Н. Д. Знойко. Посольство Калокира въ Кіевъ. („Журн. Минист. Нар. Просв.“, 1907, квітень); О походахъ Святослава на Востокъ. (Ibid., 1908, грудень).

² А. Я. Гаркави. Сказанія мусульманскихъ писателей о Славянахъ и Русскихъ. Петерб. 1870, стор. 218.

руйнована Святославом, втратила назавжди всяке воєнне й політичне значіння¹.

Всі ці війни Святослава з надволзькими та північно-кавказькими племенами мусіли зайняти чимало часу, що найменше зо три роки. По свідощтву літопису, в 964 році Святослав „нача вои совокупляти многи и храбры“ й розпочав свої походи на схід; а по словах згаданого вже нами арабського географа ібн-Хаукаля (сучасника Святославоного), східні війни Святослава продовжувалися до 968 року. Дати ці дуже правдоподібні; бо вирушити в дальші воєнні походи Святослав дійсно міг лише десь по двох роках після перевороту 962 р.; з другого боку східні війни він міг провадити лише до початку 968 р., бо в другій половині сього року він уже вирушив у дунайську Болгарію².

Ледви скінчивши східні війни, Святослав (здається, в тім самім 968 році) розпочав свою балканську кампанію³, яка цілковито його захопила й зовсім відвернула його увагу від Київської Русі. „Нелюбо ми єсть въ Киевѣ жити, — казав, по словах літопису, Святослав (у 969 році), — хоцю жити в Переяславци на Дунаи, яко то єсть среда земли моеї, яко ту вся благая сходятся: отъ Грѣкъ паволоки, золото, вино и овощи разноличьнии, и исъ Чеховъ и изъ Угоръ серебро и комони, изъ Руси же скоро и воскъ и медъ и челядь“.⁴

В решті решт, Святослав зовсім залишає Київську Русь, передаючи в ній свій князівський престол синові Ярополкові (здається, в 969 році), зберігаючи, може, за собою хіба номінальну зверхність як над самою Київською землею, так мабуть і над тими землями, що були підпорядковані Києву.

¹ Порів.: М. Грушевський. Історія України-Руси, I³, стор. 461-462.

² Порів.: М. Грушевський. Історія України-Руси, I³, стор. 462, 468, 568-571.

³ Зі слів Льва Діакона (який є одним з головніших наших джерел до історії греко-болгарської кампанії кн. Святослава I) бачимо, що Святослав не довго готувався до походу на Балканський півострів і вирушив на дунайську Болгарію дуже хутко по одержанню пропозиції Візантії взяти участь у війні проти Болгарів.

⁴ Літопис по Іпатіївськ. код., вид. 1871 р., стор. 44.

Після того Святослав цілковито вже віддається болгарським справам, приймає титул царя болгарського й протягом, здається, трьох років провадить дуже завзяту боротьбу з греками за володіння Болгарією. Та в кінці, змушений греками опустити Болгарію, виходить звідти зі своєю дружиною й повертає на Київську Русь. Але з літопису виходить, що йдучи в Київську землю, Святослав зовсім не мав наміру ані залишатися в Києві назавжди ані відмовлятися від дунайської Болгарії. В Київщині а може й в інших сх.-європейських землях Святослав збирався неначеб то лише поповнити й зміцнити свою дружину, аби потім з новими силами знову рушити на Болгарію. Але, як можна думати на підставі не зовсім виразних слів Скілиці (здається, свідомо, затемнюючих дійсні факти, в яких виявилася зрадницька політика Візантії), візантійський уряд, уложивши згоду зі Святославом, у той же самий час підмовив проти нього печенігів, од яких і загинув (весною 972 року) князь Святослав разом із більшою чи в кожному разі із значною частиною його дружини¹.

Всі ці факти, себ то: дуже довга відсутність Святослава та його дружини з Києва; зруйнування східних надволзьких країв, які були посередниками між Сх. Європою і арабським та середно-азійським магометанським світом та осередками східної культури в Сх. Європі, особливо цілковите зруйнування хозарського каганату; перебування на північній Кавказі; нарешті, балканська кампанія кн. Святослава ітд. — все це, без сумніву, мусіло в великій мірі вплинути на розвій християнства в Київській Державі в 964-970 рр.

Нема чого й казати, що для розвитку християнства могла мати тільки позитивний вплив довга відсутність князя

¹ Порів.: М. Грушевський. Історія України-Руси, т. I³, стор. 476. Сей факт мав велике значіння в справі поширення християнства на Україні за часів князювання Ярополка I. Загибель кн. Святослава, в якій велику вину поносив візантійський уряд, зіпсувала надовго (майже до 987-988 рр.) стосунки між Руссю і Візантією. За часів Ярополка взаємні відносини Руси й Візантії були ворожі. Через те в 972-979 рр. не могло поширюватися християнство в Київській Державі з Візантії. І можливо, що саме по цій причині виразно виявилися за Ярополка в Київській Русі впливи західно-християнські.

Святослава, виразно неприхильного до християн в перші роки його правління, а також і його дружинників, котрі ставилися із погордою й зневагою до сповідників християнства. Взагалі, треба думати, що підчас війн Святославових у самім Києві та в Київській землі становище різних суспільних груп і партій виразно змінилося й почало знову наближатися до того стану, в яким вони були перед переворотом 962 року.

Загальні економічні та інші підвалини того суспільного процесу, що відбувався в Київській Державі в серед. X-го віку й викликав збогачення боярсько-купецької верстви і в наслідок цього економічну й почасти політичну та правну диференціацію київського населення, — не були знищені переворотом 962-го року. Навпаки, саме в 960-их роках як найширше розвинулася руська торгівля по дніпровсько-волховським та инш. торговельним шляхам, так що й сам Святослав надавав торговельним справам великого значіння, намагаючись здобути під свою зверхність або й під безпосередню свою владу найважливіші торговельні шляхи та найбільші торговельні осередки східної й південно-східної Європи. Розвиткові руської торгівлі мусіли багато допомогти як раз воєнні походи Святослава, якими він багато спричинився до опанування торговельних шляхів Русинами та усунення конкурентів Руси в торгівлі в надволжанських, кавказьких та инш. землях.

З другого боку, збогачення руської дружини підчас Святославових походів завдяки великій здобичі, яка припадала їм на долю, безперечно також впливало і на економічну диференціацію руської людности й на зміну поглядів дружини, особливо старших дружинників.

З огляду на всі ці обставини, протягом другої половини 960-их років на Русі мусіли знову зрости впливи і влада багатших боярсько-купецьких верств населення, які захоплювали були владу в Київській Державі перед 962 р. Можливо, що й очевидна нехоть князя Святослава до Київської Руси, яку він — по літописнім оповіданням — виразив у словах: „Нелюбо ми єсть въ Киевѣ жити“ була наслідком того, що в Києві досить значні були впливи несимпатичного йому боярства, котре підчас його східних походів здобуло знову великого значіння й влади в Київській Русі.

Літопис виразно каже про розходження між князем Святославом і київським боярством, про дуже негативне відношення боярства до політики й взагалі діяльності Святослава, про боярську критику його поведінки й т. ин. Сей конфлікт межи кн. Святославом і вищими верствами київського населення закінчився, як знаємо, передачею влади в Київській Русі Святославом I його старшому синові Ярополкові, за правління котрого вищі (а почасти, здається, й середні) верстви населення здобули великий вплив на державні справи (при чому сей вплив задержали вони і в пізніші часи).

Ся перемога київського місцевого (українського) боярства мусіла знову наблизити Русь до християнізації та „європеїзації“, започаткованих св. кн. Ольгою й близькими до неї боярами і перерваних переворотом 962 року. Серед київського боярства в другій половині 960-их років (а так само, розуміється, і в 970-их роках), безперечно були поширені приблизно ті самі суспільно-політичні стремління, які були властиві боярам і за часів правління св. кн. Ольги, себ то стремління до закріплення та зміцнення свого становища в державі і до різних змін та реформ, які малиб наблизити Київську Державу до славних, блискучих і могутніх аристократично-монархічних держав християнського світу; а серед свідомішої частини боярства мусіло бути чимало й безпосередних та свідомих прихильників християнства й християнізації Київської Держави й навіть чимало християн.

Не абиякий додатний вплив на початок відродження християнства в Київській Русі в другій половині князювання Святослава мала, здається, св. кн. Ольга.

Завдяки тому, що була вона матір'ю князя, а також дякуючи її обережності, тактовності, талантові, так яскраво підчеркуваним у літописі, і мабуть теж особистим її чеснотам і заслугам, які мусіли робити вражінне і вплив навіть на поганські маси, переворот 962 р. не торкнувся її особи. Вона тільки усунена була від правління державою¹. Колиж проминув деякий час і в Київській Русі почали

¹ Порів.: В. Пархоменко. Начало христианства Руси..., стор. 143-та ин.

набувати значіння та впливу місцеві бояре, завдяки — в значній мірі — постійній відсутності Святослава, одночасно з тим почала, здається, знову відогравати визначну роль в державних справах кн. Ольга, не зважаючи вже на її поважніший вік. Літопис каже нам, що підчас перебування Святослава в Болгарії, Ольга разом з боярами викликає його на Русь для боротьби з печенігами; підчас облоги Київа печенігами Ольга, не зважаючи на її літа, начебто проводить обороною Київа ітд. Словом, в останніх роках князювання Святослава, чи то тільки *de facto* чи може також і *de jure* Ольга стає начебто знову правителькою Київської Русі або принаймні починає знову відогравати провідну роль в державних справах Русі.

Як що сей висновок справедливий, себ то як що Ольга в останні роки князювання Святослава справді обійняла провід державними справами в Київській землі, вона очевидно могла чимало сприяти поліпшенню становища християнства, особливо в самім Київі. Очевидна річ, не могла Ольга, повертаючи собі почасти владу в Київській Русі, відновити тієї християнізації й боротьби з поганством, які розпочинала вона в 957-962 рр., але вона до певної міри могла підтримувати християн та їхні стремління до поширення християнства й різних змін у життю Русі.

Нарешті, серед самої дружини кн. Святослава підчас різних походів, особливож підчас її перебування в дунайській Болгарії, мусіла зайти значна зміна в її характері, звичаях, поглядах, стремліннях, а також розуміється і в її відношенню до християнства. Збогаченне дружини завдяки захопленій нею здобичи, зазнайомленне з життям і устрієм інших країв, перебування в напів-християнізованих північно-кавказьких землях і потім у цілком християнській Болгарії не могли не вплинути в тій чи іншій мірі на Святославових дружинників і навіть на самого князя Святослава I. Досить порівняти діяльність кн. Святослава в 964-968 рр. з його діяльністю в 969-972 рр., щоб побачити, що в нім самім справді наступила значна зміна. В 964-968 рр. Святослав I се типовий старо-східноєвропейський мандрівний лицар („вікінг“ або „богатир“); протягом чотирох років він відбуває походи на Оку й горішну Волгу, на Волхов, на середню Волгу і Каму, на долішну

Волгу, Дон, Кубань ітд., обходить північну й східну частини Східної Європи і північний Кавказ, підбиває північно-східно-слов'янські племена, болгаро-мерянські, північно- й південно-фінські, цілковито руйнує Хозарію, воює Аланів-Осів і Касогів, з великою швидкістю пересувається з одного кінця Сх. Європи в другий і, нарешті, з великою ж хуткістю відправляється в дунайську Болгарію. Зовсім інакше виглядає діяльність Святослава в останні роки його життя, коли він рішуче і уперто намагається опанувати Болгарію. „Хоцю жити в Переяславци на Дунаї, яко то єсть среда землі моєї“. Стремління до далеких походів та геройських подвигів, жадоба воєнної слави, які, здається, панували над Святославом підчас його східних походів, почали уступати місце стремлінням до здобуття багатого й принадного дунайсько-болгарського царства, до постійного в ній життя й до утворення в ній могутньої держави, подібної до держави царя Симеона. Сі бажання й стремління Святослава, треба думати, поділяла і його дружина. Разом із зазначеною нами зміною в характері, в діяльності та в змаганнях Святослава і його дружини мусіла відбутися й зміна у відношенню до християнства. Можемо з цілковитою певністю припускати, що Святослав і його дружина по кількалітнім перебуванню у християнських землях, зазнали — може непомітно для себе самих — значного впливу християнської візантійсько-болгарської культури і навчилися шанувати сю культуру а разом з тим основу сієї культури — християнську релігію. Вже з самих політичних міркувань Святослава і його помічники та співпрацьовники, щоби панувати над християнською Болгарією, мусіли не тільки толерувати християнську релігію, але й ставитися до неї з належною пошаною. Але й більш того, маємо досить виразні вказівки, що Святослав підчас свого перебування в дунайській Болгарії до певної міри зрозумів загальне велике культурне та політичне значіння християнства, й що християнська віра в той час уже імпонувала йому, як що не своїми внутрішніми релігійними та етичними вартостями, то своїми зовнішніми формами та своїм великим і корисним впливом на культурне й політичне життя.

Вельми характеристичними з цього погляду є болгарські монети Святослава, зроблені на зразок монет царя Симеона (найвидатнішого монарха старої Болгарії, який поставив був своє царство на вершину могутності, слави і блиску); на цих монетах Святослав титулується царем Болгарів; поруч з імям Святославовим відбитий на монетах образ Спасителя і т. д. Характеристичним є також, на наш погляд, факт одружіння Святославом його сина Ярополка з християнкою-грекинею.¹

Та при всім тим не слід перебільшувати впливів християнства і християнської культури на Святослава і його дружину. І сам Святослав і, мабуть, більшість його дружинників до самого кінця перебування їх у дунайській Болгарії залишалися все-таки поганами. Византійський хроніст Лев Діакон, оповідаючи про війни Святослава в Болгарії, згадує про поганські релігійні обряди Святославових вояків (уже перед кінцем їх перебування в Болгарії), про принесення ними поганських жертв і т. ін., хоч се оповіданне Л. Діакона про поганські жертвоприношення (між инш., про принесення в жертву дітей), як зауважує Мих. Грушевський, виглядає досить непевно; та в основі його, гадаємо, лежить всеж таки дійсний факт про якісь поганські обряди руських вояків Святослава.² В промовах, які вкладають літописець і Лев Діакон в уста Святославові (при описі останнього періоду Святославової кампанії в Болгарії, в яким його витіснявав звідти визант. імператор Цімісхій) виразно відбиваються характеристичні риси героїчно-поганського світогляду східно-європейських лицарів-„богатирів“.³ Нарешті, і в своїм зовнішнім вигляді,

¹ Порів. нашу працю: „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w ролові X-go wieku“, розд. XI та ин. Про монети з імям царя Святослава і образом Спасителя — див. замітки Єггера в „Wiener Numismat Monatshefte“, кн. V і ст. Черньова: „Замітки о древнѣйшихъ русскихъ монетахъ“, в „Вѣстн. археол. и исторіи“, 1888, кн. VI.

² М. Грушевський. Історія України-Руси, I³, стор. 327-328.

³ „Вже нам нема де подітись, — каже Святослав у літописнім оповіданню, — волею чи неволею мусимо стати до бою, тож не осоромимо Руської землі, а поляжемо тут кістьми: однаково мертвому нема сорому, а як втечемо, то тоді сором. Не побіжим же, але станьмо міцно, і я піду перед вас, а як поляже моя голова, тоді сами за себе промишляйте“.

в своїм убранню й поведженню, як бачимо з оповідання Л. Діакона, до самого кінця свого побуту в Болгарії, заховував Святослав (очевидно, цілком свідомо) свої старі лицарські звички, свою надзвичайну простоту, імпонуючи ними не тільки Русинам, але й самим византійцям. Взагалі, можемо з певністю сказати, що Святослав до кінця свого життя по релігійним переконанням своїм не наблизився до християнської віри, не зробився „внутрішнім християнином“ (як се припускає Голубінський відносно кн. Ігоря Старого); Святослав залишився вірний своїй старому героїчно-поганському світоглядові, принаймні, в основних його засадах. Але разом з тим не підлягає сумнівам, що християнство, християнська культура, державний лад і увесь устрій життя в християнських країнах робили велике вражіння й вплив на політичні погляди Святослава, на його поступованнє й відношеннє до християн і християнства.

Те саме треба, мабуть, сказати й про більшість руських вояків Святослава, які разом із ним перебували в Болгарії. Більшість з них залишилася, слід гадати, поганями, але напевно підпала несвідомо для себе під впливи християнської культури, деяких християнських звичаїв і форм життя ітд. Та, напевно, знайшлося в дружині Святославової чимало й таких людей (особливо серед старших дружинників-боярів), які свідомо наближувалися в поглядах своїх до християнської культури, звичаїв, устрюю життя й, нарешті, до християнської віри; і деякі з них (і то мабуть не так мало), правдоподібно, й формально приймали християнство.

Більша частина Святославогого війська при повороті на Русь загинула в нерівній бої з печенігами; але частина Святославових вояків усеж таки пробилася через пече-

Лев Діакон вкладає в уста Святослава подібнуж по духу промову: „Пропала слава, яка йшла за руським військом, що нетрудно воно підбивало сусідні народи та тримало в неволі цілі краї, не проливаючи й крові, — пропала, коли тепер так соромно поступимось Ромеям. Від предків одідичили ми мужність; пригадаймож, якою непоборною досі була руська сила, й міцно биймось за своє спасеннє. То не наш звичай — втікачами йти до дому, але жити побідивши, або славно вмерти, доказавши діла, як слід сміливим мужам“.

нізькі ряди й повернула до Київа, під проводом славного Свінельда, який по своїм повороті на Русь придбав великий вплив на князя Ярополка й відогравав значну ролю в життю Київської Держави.

Сі вояки, що повернулися з Болгарії, принесли на Русь, принаймні, поверховну, елементарну знайомість із християнською культурою, з життєм християнських країв і разом з тим, мабуть, і певну пошану до тієї культури та устрюю життя; а свідомійші й видатнійші з них, як Свінельд і мабуть інші деякі старші дружинники, напевно, зробилися цивілізаторами Київської Держави і, треба думати, чимало причинилися до наближення її до християнської релігії й культури.

Мусимо зупинитися ще на однім із наслідків болгарської кампанії Святослава, надзвичайно важнім для освітлення питання про стан християнства на Україні за кн. Ярополка I. Війна Святослава з Візантією закінчилася мирною угодою 971 р., але візантійці зламали сю угоду, наславши печенігів на Святослава та його військо підчас їх повороту на Русь. Після цієї події аж до другої половини 980-их рр. відносини між Руссю і Візантією, як свідчить тогочасний хроніст Яхя Антіохійський, були неприявні.¹ При таких обставинах християнство за часів князювання Ярополка I не могло ширитися в Київській Державі з Візантії. Але ся ворожнеча Руси з Візантією, хоч і була, мабуть, у значній мірі перешкодою для поширення християнської віри та християнської культури на Україні за часів Ярополка, не знищувала можливости християнської місії й християнізації українських земель; бо саме біля того часу, „християнство, — по образному виразу Голубінського, — в своїм ступневім рухові з Заходу на Схід дійшло вже безпосередно до нас“. Дійсно, як раз за кілька років перед вступом Ярополка на князівський престол, християнство

¹ Порів.: Бар. В. Розенъ. Императоръ Василій Болгаробойца. Додаток до XLIV тому „Записокъ Имп. Акад. Наукъ“, 1883, стор. 177; Ө. И. Успенскій. Русь и Византия въ X вѣкѣ. Одесса, 1888, стор. 122 наст.; М. Грушевський. Історія України-Руси, т. I³, стор. 476, 495.

досягло видатних успіхів серед західних Слов'ян: заснована була Магдебурзька митрополія з шістьма єпархіями на землях полабських слов'ян, поширене було християнство в польських землях, де найзначніший з тогочасних польських князів Мешко прийняв сам християнство й досить енергійно приступив до християнізації своїх володінь; „перед тим, — каже Голубінский, — поперед нас (себто на захід від східних слов'ян), залишалися (не охрещеними) поляки, але в 965 році... і вони прийняли християнство, і таким чином чергу передали нам.“ На землях чехословацьких християнство вже давніше досягло значних успіхів, так що Чехословаччина була за часів Ярополка уже цілком християнською країною й могла (так само, мабуть, як і південно-західна Польща, християнізована перед Мешком) мати певний вплив на поширення християнства в Київській Державі, тимбільше, що завдяки війнам Ігоря, Ольги й нарешті самого Ярополка, сусідна з Київською Руссю Деревлянська земля була прилучена до Київської Держави, і таким чином Київська Держава значно наблизилася до Чехословаччини (й півд.-зах. Польщі); з другого ж боку, як свідчить Косма Празький (lib. I., § 22), за часів кн. Ярополка I, в Чехословаччині виявився підєм церковного життя, засновано було (в 972 р.) нову єпископію-Празьку, закладено нові монастирі йтд.

Всі ці успіхи християнства в західно-слов'янських землях, — чи, як висловлюється Голубінский, „цей ступневий рух християнства з заходу на схід“, — при існуванні в ті часи постійних зносин і зв'язків поміж Руссю й західними її сусідами, мусіли причинитися до поширення християнської віри на Русі. Сю думку досить яскраво розвиває Голубінский. „Булоб цілком несправедливо, — каже він, — уявляти собі Русь X віку... відчуженою від інших...; навпаки, під той час Русь вважала себе приналежною й справді належала до родини європейських народів... Але, належачи й бажаючи належати до родини європейських народів, ми виявляли себе в ньому, неначе якого виродка. Всі інші європейські народи, за винятком лише нас та ще Угрів, були вже християнськими і почали жити тим новим суспільним життям, яке одержали разом з християнством і яке рішуче відокремлювало їх від народів поганських, як осіб-

ний моральний світ. Щоб увійти в сей світ, щоб зробитися такимиз як всі і не вьяляти з себе винятка, і нам нічого иншого не лишалося зробити, як піти за прикладом инших і зробитися християнами.“¹

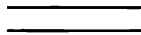
Отже, як бачимо, не зважаючи на византійсько-руську ворожнечу в 970-их рр., шкідливу для поширення християнської віри на Україні, завдяки успішному „поступові християнства з заходу на схід“ в 2-ій полов. X-го віку, загальна ситуація була вельми сприятливою для розвитку християнства в Київській Державі за кн. Ярополка I²; при чому християнська релігія й культура ширилися на українських землях в часах князювання Ярополка, очевидно, не з Византії, а з християнського Заходу.

¹ Голубинській. *Исторія Русской Церкви*, т. I, пол. 1, вид. 1880 р., стор. 135.

² Голубинській. *Op. cit.* Стор. 80, 135 та ин.; Sgkul. *Drei Fragen aus dem Taufe des heiligen Vladimir*. „Archiv für slavische Philologie,“ 1907, XIX; С. М. Соловьевъ. *Исторія Россіи*, т. I, стор. 157 і наст.

(Продовженне буде)

Вячеслав Зайкин

Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ. у Львові

(Продовження) 3

№ 37. **Бесіди блаженного Макарія**, поч. XVII ст. 4°, (19·5×15·5 ст.), к. 228 нenum. Папір водного знаку, зближеного до *Ліхачова* ч. 518 (польський папір 1559 р.). Півустав. Оправа стара: дошка в шкірі з витисками. На хребті картки з сигнатурами: 28 і XXXV.

Графіка. Півустав середньої величини, в дальших частях дещо нахилений на ліво. Риси букв переважно середньо-грубі; тонші лінії не все відбивають виразно. Стовпчики без підчеркнень, деколи вигнуті; тільки на горі мають вони деколи невеличкі тонкі черточки з лівого боку, похилені в діл. На початку письмо дещо старанніше, більше пряме й звичайно дрібніше. Титули — киноварю. Ініціали видовжені з незначними ростинними прикрасами. Вязи гарно виконані з тонких букв. Заставка чорна, старанно виконана, цвітистого характеру. Є гарні, невеличкі чорні кінцівки. — **а** права частина груба й дещо вигнута; ліва з малим заокругленням і доволі глибоким врізом. — **б** горішня риса виступає на ліво поза стовпчик, на право видовжена; зубчик ледви помітний. — **в** обі частини симетричні, долішня риса виступає поза стовпчик на ліво, часто долішне заокруглення виступає кінчиком поза долішню лінію. — **г** долішні кінчики довгі, незаострені і похилені звичайно в ліво. — **є**, **е** на початку слів видовжене в діл, заокруглене, язичок або загнений у діл або творить філясту лінію, буває таке **є** й на кінці слів із трема закінченнями, продовженими в право. — **з** кругле, вистає дещо понад лінію букв, не продовжене в долину, частини симетричні; рідше **є** з продовжене в діл, а тоді має воно кути острі, головку малу, середню частину продовжену в діл поза лінії, долішню сильно відігнута в ліво й легко заокруглена. В **ж** верхня головка дуже мала, а в ній обі частини відділені. — **и** середня риса зближаєсь до вершка правого стовпчика й похиляється легко в діл; **й**; **і**; **ї**; **і**; **ш** (**ш** + **і**). — **к** ліва частина має вид вузкого **г** і відділена від стовпчика. — **л** має всі кути острі. — **м** по-

зема риса піднята понад половину букви. — о, ш. — р верхня частина кругла, долішня груба й сильно видовжена. — с майже незаокруглене, з невеликою головкою й утятою спідною частиною. — т має звичайно три рівні стовпчики з накриттям, видовженим на ліво поза стовпчик; деколи є на ліво зубчик довший, на право ледви значний. — у має вид: найчастійше оу, але є й ѱ. — ч складається із стовпчика і лівого невеличкого гачка. — ц має долішній кінчик дуже видовжений. — а, м.

Надрядкових букв мало, найчастійше: т, х, ж, и, інших менше.

Букви звичайно не мають надрядкових значків, тільки декуди є ' над голосівками (є), " замість ѣ, наголос `', титла ~ або значок ^ на початку слів (ш), паєрик ', під титлою ˆ: ˆ (точка), " , ч, к, г, з, о.

Наголоси, зрідка, звичайно українські.

П р а в о п и с: середньо-болгарсько-український (взаємна заміна ʒ і і, брак йотації, и після гортанних, рх і ин.)

Як взорець мови й правопису подаю початок 27-ої Бесіди:

Познай своє вѣгородіє, ѡ члѣчѣ, ѣ дого' ѣткѡ. Како четѣ ѣсѣ, вратѣ хѣх дрѡу црѣ. нектѣста неѣнаго женихѡ: ѣ козмогз познати сілоу тайны вѣтѣка. ѣ па ѡвсѣдоу смиритисѣ понѣ сілоу вѣтѣю. види ѣ падѣніє своѣ. но ѣмѣже ѡбразѡм. ѡ страгѣтѣи ѣ крѣтѡ прїдѣ. ѣ тако прогласисѣ, и садѣ ѡдѣѣю ѡца. такоде подобѣтѣ и товѣ пострадати ѣ сораепатисѣ, ѣ тако вознїти ѣ согрѣсти, ѣ соѣдинїти со тѣло хѣм.

К. 4 рукою М. Гриневецького: Сна книга монастыря Львокского святаго Онуфрія.

К. 144 об. — 145: Hic Liber est Ioannis Turkiewicz Ano~ 1706 m̄e Mar d 15.

На картці перед текстом: Initium sapientiae Timor Domini. — In vili Vesse nemo praeciat(?) honesse.

Kto ma w sukni laty

Tego niebiorą w swaty.

Hic liber meus

testis est Deus

qui illum querit

hoc nomen erit

P: Pahomius natus

Huczynski vocatus.

На об. сеї картки: Michał popil Nawryłowicz w czaykowiczach rzezyduie — і дальше: Wielce memu Kochanemu ICD, Panu Zacharyszowi Nizki ukłon y po korny Oddaie, więnickiemu.

На кінцевій оправі із середини скорописом:

Дѣпше, велѣзо, звариты
нѣжелѣ злюю, женѣ, зчити
во чоловѣк и(и) розумо^м, силѣсо, зварит^ѣ
и з^аої жоны і кадѣк не навчит^ѣ.

Низше:

Ще хочеши Божерше^{но} Прем^варх:вити:

Достомти Стр^аз в светѣ винѣ мѣтн.

1. ЮАНЪ ТРИТѢТМІЕ ѿ црковныхъ, списателеѣ. — Макарій инокъ ѣгипетскій и вѣженнѣ антоніа оучениѣ, 1-1 об.

2. БЕСѢДЫ БЛАЖЕНАГО МАКІЯРИЯ ЛВІИНЫ — зміст 18 бесід, 2-3 об.

3. ПРАПЕНАГО ОЦЯ НАШЕГО МАКІЯРИЯ БГ҃УПСТВОКАГО БЕСѢДШ ДУХВНЫМЪ ПРІМНУГМА ПОЛЪЗЫ ИСПОЛНЕНІА ОДОЛЖНО^м И ТШАЛІВСО^м, ХР҃ТІСКО^м БОЖЕРШЕСТВѢ, 4-114.

Бесіди: 1) Приточноє Сказаніе ѣже оу ѣзекеїлѣм прррка написанаго виденіа; 2) ѿ црѣвїи тмы...; 3) Ішко братїа ко чистотѣ і пргостотѣ ко лубви и смїренїи дрѣоу сѣ дроуго^м прѣвѣвати...; 4) Поу позорница мїра сего...; 5) Многое различіе межѣоу хр҃тіанѣхъ и чацѣхъ мїра сего...; 6) Иже хотѣ оудодїти боу...; 7) ѿ блг҃ти хр҃бїи кз члѣоу...; 8) ѿ соучаюшїхѣ хр҃тіанѣно^м. ко ткоренїи млткы и ѿ мѣрахъ сжвершенїа...; 9) Ѱвѣтобанїѿ ...исполнатисѣ...; 10) Смиренимоу рїемз и чистотою сжвладуютсѣ и рѣоутз дѣры бжѣтвенноа блгодати...; 11) Силѣ стого дх҃а вх ср҃ци выти...; 12) Ѱ санѣ аддїли прѣде дѣ прегтоупнннїи ѣмоу запо кѣ вїю...; 13) Накоба паода возыскоуетз бѣ ѿ хр҃тіанз...; 14) Иже помышленїа и оумз бїи даю...; 15) Наоучаетз сїа вєгѣда многими клѣо дшѣ ко стїни и дѣвствѣ. и чѣотѣ к жєнїхоу своѣмоу хюу ікоу и спсїтелю мїра подобаетз прилежати...; 16) Дх҃овны^м члѣо^м положити подобаетз искоушенїи^м и скорбѣ...; 17) ѿ доух҃онѣ хр҃тіанствѣ помязанїи...; 18) ѿ сокрокїиши хр҃тіанствѣ...

4. БЕСѢД... БЛАЖЕННАГО МАКІЯРИЯ ГЛАВІЗНЫШ (18-50 бесїди), 115-117.

5. Текст тих Бесїд, 117 до кїнця.

Іх титули: 19) хр҃тіане прєспѣвати. и возрастати; хотащїи...; 20) Ѣдинз хс҃ истинный вноутрznego члѣа естѣ вра...; 21) хр҃тіанскому члѣс согвѣа прѣлежитѣ вра...; 22) ѿ согоуво^м санѣ и ѿ жїзни сѣа исходоши...; 23) Ішко^м цр҃хскїи и мнѣгнїченннїи висєрх носити точию могу^ѣ иже ѿ сѣменѣ цр҃хскѣа родившїхѣ...; 24) Самз хр҃тіанскїи оуподовисѣ коупли и квѣоу...; 25) Наоучаетз сїа вєгѣда, ꙗко никто ѿ члѣк. томо оукрѣпикїхѣ ѿ дх҃а. лоукавы^х совлазны оувѣжати може...; 26) ѿ достоїнствѣ чѣтїи и силѣ. и дѣанїи вєзмр҃тнаа дшѣ...; 27) О достоїнствѣ и санѣ хр҃тіанско^м члѣа...; 28) написоуетз и рыдаетз сїа вєгѣда печѣли дшѣвныа ꙗко грѣха рѣди гѣ не живѣ в ней...; 29) Богоувы^м Ѱвразо^м смотренїѣ блг҃ти ко родѣ члѣтѣ^м содѣловетз бѣ...; 30) ѿ стого дх҃а подобаетз шродїтисѣ дшїи...; 31) Подобаетз вѣрномоу премѣнїтїи...; 32) Слава хр҃тіанскѣа ко дшѣа ик ннїк прѣвѣветз...; 33) безпрєстѣанно и со вниманїѣ бг҃ш молїтїи подобает...; 34) ѿ хр҃тіанствїи славѣ...; 35) ѿ дрєвнїи и нокїи свѣотѣ...; 36) ѿ согвѣо^м вєскр҃нїи дшїх

и телѣ...; 37) ѡ раѣ и законѣ духо^{ннѣ}...; 38) Мнѡго ѡпытанїа и смысла потребѣ
 ѣсть внигда ѡскоусїти ѡстинныа хрѣтианы...; 39) Чего ради намъ даѣтсѣ ѡ вѣ
 бжественное писанїе...; 40) ѡко вси добродѣтели, и вса зламѣ еди^н другомѣ сва-
 заны соу^т...; 41) Глубоки соу^т свѣло клѣти дши...; 42) но вноутрѣх не вѣѣ соушаа
 прѣварю^т илї пакостатѣ чака...; 43) ѡ преспѣанїи моужа хрѣтїанского...; 44) Коѣ
 ко члѣцѣ хрѣтїанско^а премѣнїе и ѡбновленїе содѣлокаѣтѣ хс...; 45) Ни еди^но хоу-
 дожество ни богатество сѣ^е міра, то^{мо} само хвѣ авленїе. ѡцѣлїти чака мо-
 же...; 46) Ѡ разнїи слѡва вѣѣла, и слѡва міра сѣ...; 47) Протѣноѣ сказанїе,
 ѡже по^законѡ^а вывшїн...; 48) ѡ Совершеной и ѣже во бѣ вѣтра(!)..; 49) Пѣко
 не довлѣѣтѣ пиши сего міра лишїтїса...; 50) Бѣ^ѣ ѣсть, ѡже стѣшли своейми чоудо-
 лї гтѣвѣа...

В 1627 р. вийшло у Вильні 50 Бесїд Макарія в перекладї на українську книжну мову п. н. Дхѡкнїи Бїсѣды стѡго Щѣд^а нашїго Макарія (Примїрник у „Національному Музеї“ у Львові.)

№ 38. СѢ БГОМЪ НАЧИНАЕМЪ ІРМОЛОЙ. Твѡрѣнїе, ПРПА-
 НИГО ѡЦЯ НШЕГ^ѣ ІОАННА ДАМІЕКНИА и прѡчїихъ
 БГОДХНОВЕНН^х ѡЦѣ. списанъ Рѡкс Бжїа лѣт, го Іѡанномъ ѡнтонѡ-
 вичѡмъ Прѣвкїтерѡмъ Борїннцкїмъ. Титул у гарнїм обрамованнїю (фі-
 гури св. Петра і Павла и ин.). На об. титулової картки гарне зо-
 браженнїа Ісуса Христа в обрамованнїю 4', к. 342 нум. + 2 нenum. + 2
 незаписанї (разом 346). Півустав. Гарнї великї заставки цвїтїстого
 характеру и ініціали; вязи. Папір без водних знаків. Оправа стара:
 дошки в шкїрі. На хребтї картки з написом: Ірмолой Списанъ Р. лѣт,
 и з сигнатурою: XXXI.

На титуловїй картцї: N XXXI і дальше: Сїи ирмолой манастїра под-
 городїкаго.

К. 24-34: Сїи Ірмоломъ Сїа ѡ вїтїели стѡи Подгородїкои Поголшнїи мнѣ
 возлюбленїи Сїах ш Хрїтѣ дарокалаз Манастїреви Подгородїкомѣ стѡгшакѡмѣ ко-
 торї давн(?) ѡукрѣнїа поапїсїю Інокентїа(?) Единавскїи(?) Ігвменъ Подгородїкїи.

К. 34: и ѡ по Антецегѡрѣ моемз Сїи Ірмолой видѣлѣ^а и и поапїсїю, Іерѡ:
 Іерѡнїилх Дѡнавскїи Ігвменз Манѡ Подгородї и Литвиньского Тр 1721 лѣткѣ
 року: потомз лѣтс. року 1736. лѡ: Тойже Ірмолой ѡ правнїа 1738. року:

К. 137 об. -167: року вѣаго лѣтїго: Мїца Септѡбрїа вїдїачи, лѡ Нагавю
 Сїмѡтѣ приходїачю к Чѡ Невеспечнїа Морѡвого Пѡвѣтра, Комѣ Колѡвекз, поаклап-
 кою заповѣдаю Сїи Ірмолой По стїи Моей. Хто ви его Мѣлх шл... стїа швїтели
 Подгородїкои Его взїтїи Проклїтѣ вѣди... разкѣ Мене Самаго: Іерѡд, Ілїрї. Комѡ-
 реснїаго. Если тї Еше Гдѣ вѣх дагѣ живї^а вѣти, и если Сохранїтїа Гдѣ ш наглїа
 Сїмїрї, вѡтї(!) Его ко^ано гдѣ хотѣтї подїтї во за него далѣ^а грошѣ, Сѡбѡмѣ..
 Сної Пращѣ. Кѡпїлѣ^а Его Совѣ дам по^реви Сѡеи, И дамъ наѡки, Идѣже Слїлх

ѡбѣщаніе... ѡчинилъ, Гдѣ бгѣ Служити, тѣже И Ірмолой Свѣдѣ порѣчу, Кто
вѣдетъ в Сѣи ѡбители Стѣ Неухи На не Слѣбаеъ, Хвалѣ Гдѣ бгѣ долже^н ѡдавати,
И мене Многрѣшнаго (Прошѣ) По ѡмени ѡ Хтѣ братіи к Млѣба^х Стѣи^х Не
забѣванте.

К. 168-189: Сіе оубо неко пишѣ, Здравимъ Свѣшимъ Рокѣ Бжїѡ, ꙗ.ѡ.ѡ.сі. Мѡѡѡ
авгѣста, Днѣ Первого; Сѣи Ірмолой порѣчу, Монаѡтирѣ Нашемѣ Подгородникомѣ;
ѡ ѡ Хтѣ братіѡмъ ѡбще кѣмъ; тѣ живѣщимъ; Но аби не ко ѡно мѣсто прене-
сенъ, не вѣиз, Но зае, вѣчинилъ Чїси; да вѣдетъ Зогаба; братіѡ же возау-
вѣннайѣ Еже ѡ Хтѣ; (прошѣ) ко Млѣба^х Стѣи^х помѡнитѣ вѣегда; Іромонаха
Іларїѡна; Зако^н... вѣшше помѡнѣтого Монаѡтира; Рѣкомъ Своємъ Сіе Написалемъ.

К. 189 об.-190: Іморой сѣи е^{ст}хъ повторне ѡпракленъ, за старїе: к: ѡ:
Іерѡніма Двнѣе: Ігѣмена Того^х Мана: Подгородникого ѡ Днѣиновѣ: ѡѡДѡ. Рокѣ,
1738. Ід.МР.

К. 254 півуставом XIX ст.:

ѡхъ что^н чинити маю. вѣи не згинѣлъ вѣчнѣ.
треба радити ѡ Скомъ забавленю конечне.
пойдѣ мѣ теда а вложѣ ѡго на мою шїю.
слезамѣ прѣсла^хкаго Ісѣ ѡмїю.
ѡнъ мене до ласки прїимѣ. бо е^{ст} барзо добри.
а к Скомъ мѣрдїю некимѣне цодры.
Змилѡдїга надо мною Ісѣ коуаны.
а рачъ злѣчити в дшїи моѣ неправѣтїи раны.

Опісля йде на 2-ох сторінках зміст Ірмолая.

З боку скорописом XVIII-XIX ст.:

Днѣ благовѣрній людїе свѣтло Прѣзисѡуть
Но прѣчистѣю Дѣѣ Гоине вѣукалють
Гди ѡгаране узрили прѣчистимъ покровѣхъ
втензчасъ кѣк Стали в безчестїи ѡ трѣозѣ(?)

На останній картці скорописом XVIII-XIX ст.:

ѡже ти видѣ, на возадѣтї, Індрей Стопашѣю,
за Хрѣтіанъ кѣхъ Бгѣ мамшѣю,
Царю пощади, мѡстїкѣ вѣди званїю твоїхъ Рѣкъ,
вѣрны^х Соблюди, ѡ кнїговодї, з пекелны^х Срогн^х мѣкъ,
Паче Ілектра Сїающа, в прѣсвѣтлої Коронѣ,
Мїрїсѣ Пanno, в Небесномъ Стѡмѣ,
Коронѣканна, ѡ оуѣтѣчанна ѡ Трїцї Прѣсвѣтої,
Прѣвѣрашенна, ѡ Прѣславленна, в Слѣвѣ безкопѣно^н,
Покрїї наїз Покрїї ѡмофѡромъ, ѡко Своѣ чада,
ѡ Слѣдѣхъ нехъ не їдеѣ, козїнѣшнаго стада,

Дажъ со Стїни, и́ Йзбранны́ми́ ѡдеснѡ Стати́,
 Бл҃гоголенныѣ, Препроглавленныѣ, Ликомъ Сѧ́ причѣтати,
 Андреѣ Стѣи, Ты к житїи работайъ Б҃гѡ,
 За то ѡ него, взять заплатѣ многѡ,
 Види Пречѣтѣ, МЯГІЮ и҃гѣ, ѣ нею помлїсиа,
 к Творцѣ Ниѣмѣ, Млоѣитиковѣ ѡ на́ причинниа́,
 В покою житїи, долголѣтно, и́ Хкалити Б҃га,
 В часѣ Смертїи́ нашеї нехъ минетѣ трикога,
 Яг҃лаз Хранитель, и́ зашитїи́ теѣ дїѡ взѣши́ к Рѡки,
 Ѣдасть Дрїци и́ застѣпници, Та не пошлет к мѣкїи́,

Тут, здається, кінець пісні, хоч ще повторено перший рядок останньої строфи.

№ 39. МЕТРИКА ЙДІ: Я: Й: КНИГА: ДѢТЄЙ Кришинѣхъ
 Й МЯРѡ Стїи́ помазанниѣ Бо Црквѣ Стѣи Мїра Голѣ-
 віцкаго. Ч. Ѣ. В. В. 4⁰, к. 37 нenum. Оправа нова; на хребті ч.: 520.

Містить: 1) метрику дітей 1748-1763 рр.; 2) метрику супруж 1749-1762 рр.; 3) метрику померших 1749-1764 рр.; 4) ЗІЕ ПОМИНАНІВ Єпископа Рокѣ Б҃жїа Я: ѡ: Н Мїца Іанварїа дїна к҃г Єпископа Єго Равѣ Б҃жїи́ Димитрїи́ Калѣшинскїи́ Бакаларѣ Манаевскїи́ дїна к҃г (титул в обрамованню, на об. хрест зі списою, скиптром та написами). „Уписи“ сягають 1778 р.

№ 40. Збірник поч. XVII ст. (без початку). 4⁰ (20×15,5 см.), ст. 550 нenum. Півустав. Є 2 гарні ріжноколірові заставки-плетінки. Папір як № 37. Оправа стара: дошки в шкірі з глибокими золоченими витисками (архан. Михаїл і ин.), береги паперу золочені з витисками. На хребті оправи карточка з написом: № 35. XXXVI. Макарій. Деякі картки порожні.

Графіка. Півустав доволі дрібний, старанний, букви часто легенько нахилені в ліво. Риси букв грубші, тонші не багато ріжняються від них. Видно нахил до чотирикутності букв. Стовпчики букв мають часто малі тонкі черточки з ліва і дещо грубші із споду; але є стовпчики й без тих черток. Гарні вязи більш округлого характеру, тільки деколи мають тут букви острійші кінці. Ініціали видовжені, з легкими окрасами по боках і арабесково-ростинним продовженням у діл. Титули і відмічення уступів у тексті — доброю киноварю. Є й киноварні змісти тексту по боках і означення глав. Зрідка: ж. — а має глибокий вріз, а ліву частину дещо піднесену понад лінію. ... в зубчик виразний, висунений дещо поза букву. — к верхня частина менша. — л кінчики довгі, товсті й дещо зближаються до себе. — є в тексті

тільки вузке; виїмково: є. — ж верхня частина мала. — з продовжене в діл, із заокругленою серединою, поданою доволі сильно в право долішньою частиною й невеличким гачком. — с. — н поперечка йде від кінця правого стовпчика дещо в діл. — і, ї, й, ш = і + і. — к права частина подібна до вузкого і і відділена від стовпчика. — м кути острі. — н поперечка йде скісно від верха лівого стовпчика. — о, ш. — р горішнє заокруглення вузке. — і дещо гранчасте, на початку речень декуди кругле й більше. — т всі три стовпчики рівні, — оу, љ. — п ліва, дещо заокруглена частина, стоїть високо. — ю скісна поперечка дотикає верха о. — з писано на два лади: або лівий зубчик видовжений у висоту майже цілої висоти букви або з вистає дещо понад букви, а зубчик творить довшу, вигнуту в діл лінію. — љ, љ.

Нарядкових букв мало, найчастійше: і, т, м, ч, х.

Нарядкові значки має майже кожде слово: [˘] на початку слів і деколи в середині слів над голосівками, [˘] на початку слів і на кінцевих голосівках, [˘] на початку слів, [˘] камора, [˘] замість й, наголоси: [˘] і [˘].

Скорочення: [˘], [˘], [˘]. Наголос: український і чужий (південно-слов'янський).

Правопис: середньо-болгарський зукраїнізований. Поміж голосівками або є йотація або її не має. Після гортанних: ш: хш, кш, рш, лш поміж шелестівками. з = часто о; але є й: по вжитковому 127. Дальше є й такі прояви, як; љзѣми — оузи 127.

Для образця мови подаю початок тої самої 27 Бесіди, що й у N. 37, бо N. 37, здається, переписано відси; разом побачимо тут зміни, заведені переписчиком N. 37 — зверну увагу на деяку недбалість у відписуванню:

Познѣи своѣ вѣгородѣ ш чѣче и догтоинствѣ, како чѣенх єси, братх хѣд дрѣ црѣех нектѣта неѣнаго жѣниха. иже вхъмогъ познати догтоинствѣ своѣа дѣа, сѣи мѣжетъ познати сѣлоу чѣинш вѣѣтва. и пѣче шѣсѣдѣ слѣѣрѣтисѣ, понеже сѣлоу вѣѣтѣи вѣдѣтѣ падѣнѣ своѣ. но и мѣжѣ шѣвѣзо^а ѣнх стрѣтѣи и крѣ^а прѣѣде, и тѣко прогласѣсѣ и сѣде шѣденѣю шѣа.

Ст. 3 новим письмом: Бворникъ: Макаріа егип. Пегѣды и Григоріа нис. о Дѣкѣствѣ.

Ст. 25-31 скорописом: Сѣи Книга рекомаѣ Макарина словѣскаго, Приналежитъ сѣлжити монѣстыреви Крѣхѣвскомѣ (і новим письмом), а на добѣ Львовскому св. Онуфріа (дальше старим скорописом) вѣѣчне и непорѣшне, котораѣ не має^ѣ вѣѣ шѣдлена вѣѣчними часы ш шѣнтѣлѣ тоѣѣ;

1. григоріа вѣголова: тогѣже на стоюю пѣсѣхоу; слово ѣ. — На стражи моѣи стѣноу рече чоудный ѣѣвѣѣѣм, 3-4.

2. КИНОНЪ в Середоу Прѣтѣи вѣи, Пѣвѣемшій в навѣнїе печали, 5-10.
3. Молитва: БЖЕ СПІСІТЕЛЮ НАШЪ, вЛѢВОЛІКВЫЙ ЛОЗЪ винограда, 11.
4. ІСОЯНЪ ТРИТЕМІЕ ѿ црѣковныѣ писателєи і Бесїди Макарія Єгипетського, 17-421 як у N. 37.

5. ЙЖЕ ВЪ СЪТЪХЪ ѿца нашего Григорїа нїскаго. Погланїе поучїтелно, ѿ добродѣтелно^а житїи ѿ дѣвствѣ, 429-542.

Підтитули: ПОСЛѢДОВАНІЕ БЖЕ РАЗУМІЕНІ^а ѿ сїѣ — зміст 23 Бесїд Григорїа Нїсського. (На 433 обор. приліплено друковане зображення прп. Теодосїя Печерського).

Титули глав (Бесїд): 1) ІАКО ВЫШЕ ПОХВАЛЪ БѢСТЪ ДѢВСТВ; 2) ІАКО СВѢСТЕІННО ЄСТЬ ВЖТВЗНОМУ, и вѢПЛОТНОМУ ЄСТЕСТВОУ ІСПРАВЛЕНІЕ ДѢВСТВО; 3) ВЪСПОМИНАНІЕ СОУЩИѣ ѿ вРАКА НЕОУДОБСТВ...; 4) ІАКО вєлѣ вє житїи СЕМЪ вѢМѢНАМЪ НАЧАЛО ІМОУТЪ ѿ вРАКА...; 5) ІАКО ПРЕДЪИТИ ДОСТОИѢ ДІАКНОМЪ вѢСТРІЮ...; 6) ІАКО ІАІА ІША ѿ ѿПАСѢВІ житїа СЕГО прилежанїе СОГКОРІША...; 7) ІАКО НИЖЕ вРАКЪ ѿ ЗАЗОРНИѣ ЄТЪ...; 8) ІАКО НЕМОЩНО ЄТЪ СЕГО РАЗУМА ПОЛУЧИТИ ІЖЕ вє ЛНОГІА ДШЕЮ РАЗДѢШЕМОУСА; 9) ІАКО ѿВѢЧАЙ НЕОУДОБЪ ПРЕЛОЖНА ЄСТ вє вѢ вѢ; 10) ЧТО ЄСТЬ ПО ІСТИННІКЪ ЖЕЛАТЕЛНОЕ...; 11) КАКО МОЖЕТЪ ВЪИТИ вє РАЗУМѢ ІСТИННАГО ДОБРА...; 12) ІАКО ІЖЕ СЕВѢ ѿЧИСТІВЫЙ, вє СЕВѢ ОУЗРИѢ ВЖТВЗНОУЮ ДОБРОТУ...; 13) ІАКО НАЧАЛО ІЖЕ ѿ СЕВѢ ПРИЛЕЖАНІЕ...; 14) ІАКО ДѢВСТВО ПРЕВЫШЕ ЄТЪ НАСІАІА СМЕРТНАГО...; 15) ІАКО ІСТИННОЄ ДѢВСТВО вє вєАКО НАЧИНАІИ ЗРІТСА...; 16) ІАКО ІЖЕ ПОБЛІКОУ вєНѢ ДОБРОДѢТЕЛИ вѢИТИ РАВНОУ ІМАТЪ вѢД...; 17) ІАКО НЕСЪКОРШЕНЪ ЄТЪ ПОДОВНѢ ІЖЕ вєНѢ КОІИ ДОБРОДѢТЕЛИ ІСКДАѢВАІИ...; 18) ІАКО ДОГТОИТЪ вєСѢМЪ ДШЕВНЫМЪ СІЛАМЪ вє ДОБРОДѢТЕЛИ ЗРІТИ... 19) вєСПОМИНАНІЕ МРІИ СЕВТРЪ АРАНОКЪ ...; 20) ІАКО НЕВЪМОЖНО вєПНО СЛДЖІТИ ПЛОТСКЫМЪ СЛАСТЕМЪ...; 21) ІАКО ДОГТОИТЪ ѿПАСЕНО ЖІТИ ПРОІЗВОЛІВШЕМЪ...; 22) ІАКО НЕ ДОГТОІТЪ КЪШЕ МѢРЫ ІМАЧТИ вєДРЪЖАНІЕ... 23) ІАКО ДОГТОИѢ ѿПАСЕВТО ЖІТІА СЕГО НАВЫКНОУТИ ХОТѢЩЕМОУ...

N° 41. Збірник пол. XVIII ст. 4° (19×15,2 см.), ст. 82 + збірка стародруків. До ст. 18: ноти з півуставним дрібним письмом; від ст. 21 високий скоропис XVII ст. Деякі картки порожні. Папір жовтавий без водяних знаків. Оправа: папендеклева з сигнатурою на хребті: XLVI(?).

Ст. 1 сигнатура: N° XLVIII.

1. вєНОЩНОЄ НАПѢЛЪ КВѢСѢКА — під нотами, 3-8.
2. ДѢТЪРГІА НАПѢЛЪ КИѢОКЪОГО — під нотами, 11-17.
3. ЯРХАГѢСНІ ГЛА КОПІЄ — під нотами, 18.
4. МѢЦА ІАНУАРА, вє К. ДНЪ ЖІТІЕ ІЖЕ вє СЪТЪХЪ ѿца нашего вєЛѢВЕТРА ПАПІИ РИМСКАГО, ѿ МЕТАФРАСТА КОРАТЦѢ — вєЛѢВЕТРЪ БѢШИ, вє вєТЪХЪМЪ РИМКЪ РОДЕНЪ, І КЪ БѢОНЪ КІРѢ ВОСПІТАНЪ, 21-52.

☞ *Serg.*, II, ст. 2.

5. *Мица Девемвріа* вк кд. днь, Памать, Прпавнаго шца Нашего Николаи Монаха Іже ш воіноу ввешаго. — Прпавніи шца Николаи вк первѣе коєвѣда При никіфорѣ Царѣ Грѣчестѣмз, 52-55.

Серг., II, ст. 393.

6. Паматъ Бѣшма Мѣниці Фомаиди ш свєкра Своєго пострадакшии Цѣломурни раа си є ш Читоті. — Шма Бѣша мѣченица Фомаида, рѣде^нна во *Алєксандрін* ш родителе^н влгочѣвнх, 59-64.

Н. Петровъ. Описаніе рукописей Церковно-Архиологическаго Музея при Кіевской Духовной Академіи. Вып. II. Кієвъ, 1877, ст. 470 (з рукоп. XVII ст.); *Серг.*, II, ст. 104 під днем 13/4.

7. *Мица Япрійа* ко; ѣ, ѣ, Де^н; Житіє Преподобнаго; Шца Нашего Виталии Монаха. — Во днѣ Бѣшншаго Патріарха *Алєксандрінскаго*(!); Івана *Мілошваго*, Прійде во *Алєксандрію*; *Нѣки* инокъ, 73-81.

Серг., II, ст. 118; *Др. Іларіон Свенціцький*. Опис рукописів Народного Дому, II, у Львові 1911, ст. 14 і 59 інші життєписи з ркп. XVI ст.

З тим рукописом оправлено такі стародруки:

1. Конєць побожної книжки польсько-німецької, друкованої готиком

2. *ПРІЛОЖЕНІЄ НА ПОХВАІДЪ БЖІЮ КО СЪТІВЪ ЦЪРКОВНОМЪ*, 12 карток, друк XVII ст.

3. Конєць Служєбника(?) XVII ст. „*ИЗВѢСТІЄ ОУЧИТЕЛНОЄ*, како доблженствєтх Ієрєї и діаконх слѣженіє вк цркви стѣи совершати...”, к. 186-206.

Після першого друку на окремії картці письмом XVIII(?) ст.: *BENEDICTIO AQUAE* (латинський текст благословєннєя).

№ 42. Збірник пол. XVII ст. 8° (15×19 см.), означений на к. 1 числом XLVII. Карток 344 нєнум. писаних рїзними руками. Оправа книжки: дошки, покриті шкірою, з витисками (Розпятья). З дописок важні:

Л. 21 об. скорописом XVII ст.:

Нѣк хс з мєртвх воста^н ѣт.

и на^н на^н прикл^н ш вг^н дан^н ѣт:

и мѣ тѣ з мѣртвх (sic!) має^н встати:

Іс хрїст^н вг^н вѣчне Кроловати:

Здаєтсє, до того ще належить:

Лежа^н хс три днѣ во гроби:

Кокоры (sic!) да^н совѣ:

Проколоти ребро и нози швѣ:

Рукопис містить:

1. *ДІАГОНОСІ* Я^н БО Сє^нми Скриты^н тає^нниця Сакрамѣта^нны^н ЦЕРКВИ Бѣо^н Вадтолїчєн^но^н востон^но^н (Ш) Самаго Христа Іс^н Гд^н нашє и Бѣшх его влп^н на Спасєннє вг^н правокрн^н Поданы^н и в тожє Бѣо^н ЦЕРКВИ правоклавно востон^но^н,

цале и неумѣне, — ш часокъ япогтоакиъ и сѣыъ бѣгонднхъ шѣхъ ажъ по сєрь вѣкъ трибачуиуъ. й в потомзньи лѣта зогтавати маюиуъ, выражена и короткѣи вклат(sic!), к. 1-65 об. недбалого, але читкого скоропису XVII ст. Кінця нема. Текст частинно ушкоджений і пізнійше підліплений не дуже щасливо. Папір, дещо грубший, без водяних знаків. Статтю починає: Пролегоменонх. Преамова, де сказано між иншим: „дла лѣпшого єднакх неумѣлх понмта шчагти выразити я спѣдєвєхъ моиъ вкороуце наѣчитити прѣсвєзлѣамъ“ (к. 2). Від к. 2 об. ідуть „питання проеміальні“, від к. 8 часть І і т. д. аж до части VII — відповідно до семи св. Тайн. К. 59 об. порожня.

2. Після порожньої к. 66 маємо на подібнім папері без водяних знаків півуставом XVII ст.: КІЗІЯНИИ. ПОГРЕЕНО. Малѣхъ дѣтѣй. Після Євангелія (у перекладі на українську книжну мову) Мат. 18: Не рѣ намъ гдѣ, хрѣсто спѣйте; урѣтїанѣ мѣлєшє, з вѣлѣ я оуподована сєєго..., 67-72 об., опісля:

3. КІЗІЯНД: ЯД СѢОБЯМИ; котѣрыє, ѡво наглє оумираюу, ѡво прѣ мѣкѣи припадѣ, зхѣдѣт з тогѣ свѣта. Після Євангелія Марка 13: Жалогный кѣзѣгъ урѣтїанѣ колюбєнншѣ, котѣрыи нѣтѣ прѣ шчїма..., 73-81 (проповідь без кінця).

4. На іншій папері, також без водяних знаків, гарним скорописом XVII ст.:

ІЖЕ ВЪ СТЫХЪ СѢДА НАШЕГО ІУДѢНА ЗЛАТѢСТАГО. Слово ш уаамѣ глаго мой ко гѣ вєзвѣхъ глаго мой ко гѣ помолюга. Слово ѣ. — Видиши ли, кѣковѣ зѣ сѣтворѣ. й ш мѣткы начѣло полѣгаєт..., 82-83 об. (Кінця нема).

Архангельскій. Твор. Отц. Цер. (Введеніє), ст. 229.

Відси аж до к. 323 картки поплутані, бо зле оправлені. Дальшим продовженням сеї частини рукопису є, здається:

5. Стаття без початку (толковання псалмів), 140-143 об.

6. Стѣо Іуанна Златаѣстаго ш трѣгѣ зѣно. Слово ѣ. — Видіте ли вѣію мошѣ. Видіте ли вѣіа чєловѣколюбѣи мошѣ..., 143-146 об. (без кінця).

7. К. 147-147 об. знов уривок толковання псалмів.

8. К. 148-151. Конєць Слова св. Іуана Золотоустого(?).

9. Пѣркѣ дѣдѣ ПРОРѢНІЄ (sic) ЗЛАТЫМИ Сѣггы Іуанна Ірхуєлѣа Кѣстанкѣнна граа Єказѣємо Шѣломѣз ѣ вєнєгда вєзвѣухъ вєлѣшѣа ма вѣхъ правды моєѣ, слѣ вѣ. — Не токо да покажѣт прѣркѣ, ѡко уєлѣшѣана вѣт мѣткѣ єго..., 151-153 об. (Кінця нема).

Описаніє славян. рукоп. Московской Синодаль. Библ. II, 1, Москва 1857, ст. 75.

10. а) Перша книга св. Ісидора Пєлюсіѣта. Титулу нема. Заховалися глави: 1-310 (без кінця) на кк. 124-139, 84-123, 294-301.

б) КНИГА Б ЄТГО ИСИДОРА ПИЛУСИОТА, глави: 1-180 (без кінця), 259-261 (без початку й кінця), 301-500 (без початку й кінця) на кк. 178-185, 162-177, 286-293, 154-161, 217-254, 280-283, 284, 255-279, 302-309, 285.

в) СЪБРАЊІЕ ПОТРЕБНѢШИХ ВЕЩЕЙ Скорога ради ўврътєніа въ книзѣ стго Исидора пилусіота. По азвѣцѣ, 310-323. Але деякі картки з того спису затратились.

Подаю в цілості з II-ої книги 322-у статтю, к. 259 об.

322. ТИМОФЕЮ ЧЕТЦЮ. ЧѢВ. Шкоже нѣстѣ нѣвѣстно со чѣко^а сварлики^а преходити пѣстиню. Сице недобно ко ненавченомѣ сложега наказаніа дѣизаги. ѡвѣ збо всю силѣ вѣприимѣт к пѣстини, аще что ѡ недгоаных(?) смѣ воꝛглєсіа пѣни бодѣтєса. ѡв же аще не вѣм Протнѣв не наказанна глѣна вѣдєт, вѣлѣх вселєныа раꝛѣждаєт, ѡ сложега филозофскіа, ѡмх жє добродѣтели любитєлє, любит во яко по многѣ мѣжєскіи Поставаити вєсловоєсіє, ѡ ѡнѣ ѡвращєши є^т вєꝛдѣ прєѣтєсѣцєє, ниже во црѣвї кромѣ него ниже граꝛданство, вѣтє сєго звидиши правнию, ѡ ни^х же нѣлає ѡзобилѣют, ѡ раколѣпїє шѣкюдѣ По дєржавѣ понєгѣ^а ѡблжєсїа, тѣмже довлєстєвѣтє терпи немыслєнаго, Понєже слаꝛцѣ зногнши немѣꝛѣа разꝛлѣє сѣ ѡ глѣк.

Є се частина листів св. Исидора Пелюсіота. *Migne. Patrologiae cursus completus. Series graeca, t. LXXVIII* знає 5 книг листів св. Исидора (видав їх П. Поссінус 1860 р.), де поміщено листів: 500 + 300 + 413 + 230 + 569 (разом 2012). Наш рукопис дає тільки частину тих листів; в I книзі подано 310 листів (се видно II книга грецького оригіналу, хоч там є тільки 300 листів), в II книзі подано 500 листів (се I книга грецького оригіналу); так наш рукопис подає 810 листів. Поазбучного спису грецький оригінал у Міня не має. Наведений лист до Тимотея у *Migne, op. cit.*, ст. 367-380 (I, СССXXII).

11. Конець (поучення братії, здається) статті 3-ої(?) з якогось збірника, 186-186 об.

12. ѡ чѣсти стѣх ѡ мѡщє^а н^х, 186 об.-188 об.

13. ѡ є^тже что є^т янафора, означєне як статя: ѣ. — янафора єже є^т ѡ сє дар цєрковны^а.., 188 об.-189 об.

14. ѡ єже что єтѣ колнко ѡ шкѣдѣ єст сє. ѣ. Глѣх збо четєро шꝛочѣт ѡ рода вєдєкїа..., 190-191.

15. ѡ єже чєсого раꝛн, ззаконоположиша пѣтн вѣнїа вєнѡщїнаа со раꝛровлєнїє^а пѣт глѣвѣз. — Пѣнїа вєнѡщїнаа збо ѡ к вєтѣтѣмз закѣтѣтє вїша.. На боцї: з, 191-192.

16. ѡ вѣрѣ. На боцї: вѣрѣ ѡ. — вѣра сꝛꝛꝛꝛєвѣ є^т, є^т во вѣра ѡ слышѣнїа..., 192.

17. ѡ йконах. На боцї: д. — Понєже нѣцїѡ на зкарїають..., 192-195.

18. ѡ дѣєтєвѣ. — Хꝛѣмѣт плѡстѣтїи чїстѡтѣ..., 195-196 об.

19. ѡ ѡсїєнїи кодѣ на поꝛтѣє гꝛѡблєнїа. — Глѣтєз вѣтѣвїнныи Мазїѡ новїѡ ѡко ѡвѣчѣ є^т..., 196 об.-197 об.

20. У в'єсокіснѣ Празніцѣхъ нѣже творѣт Крѣтіанѣ в'єсоѣхъ. — Не можете рече Яплѣхъ причащати трапезѣ гни..., 197 об.-200 об.

21. Стго Мазима исповѣдника, у празніцѣхъ Хвѣхъ в кѣм днѣ Слѣдшасѣ, во время прихода его быти. На боці: дѣ вѣци. — Быст влѣккшеніе прѣтѣи ѿ прѣодѣт Маріи в лѣто ѣѣфѣе..., 200 об.-201.

22. Сказаніе у въздвѣженіи Прѣтѣа ѣже ѣстѣ панагіа. — Пѣтрашнемѣ възскрѣсеніи гни вѣхъ вси апліи вкѣлѣ..., 201-202.

23. Никифора Ликийскаго, у вечерѣхъ хѣѣхъ, како ѿ когдѣ были сѣт. — Вечерѣ гѣ нашого гѣ хрѣта, ѣднна вѣстѣ во дому Симона..., 202-203.

24. Григоріа папы рѣскаго вѣсѣда у раї, ѿ діѣїшѣхъ ѿ тѣлѣс распрженіѣхъ. — Поеже в раї радостнѣ Сѣгркшеніа прѣгладшаніе Сѣгркшнѣхъ правн..., 203-203 об. Далше, здається, пропало кілька карток, бо опісля маємо

25. більший уривок розмови між Петром і Григорієм, 204-216 об. Початку сеї розмови нема, бо в рукописі починається вона кінцем 19-ої глави. Глава 20-а має титул: Яще мѣщно вѣрѣ яти невидимѣ вѣшемѣ. На недокінченій 43-ій главі текст сего твору уривається.

26. Люцидарій, 324-344, писаний до к. 333 півуставом, від к. 333 об. скорописом XVII ст. Текст декуди дещо ушкоджений або підіплений невміло, із шкодою для тексту. Титул вилинялий, але на останній сторінці читаємо дописку по боках кінця тексту: КОНЕЦЪ ЛЮЦИДАРЪ РОКЪ БѢЖИ ХЪ (після того папір замазаний, але, здається, більше не додано нічого до сеї дати). Подаю уривок розмови на к. 325: Оучѣ Шо во найпѣвѣи Сотвори. Ангстрѣ Нѣо и змѣю ѡ потомѣ аггліи, инаѣ кѣм Сотвореніа ѡ потомѣ члѣа: оучѣ якъ пѣрѣшнѣ аггліа Слѣзѣ: Ангстрѣ Люцифер тогѣ вѣхъ тѣ країного створи ѿ Стого Спышнѣѣ. Но про великѣю країсѣ помысли хотѣчїа вѣхъ зрѣнати, ѡ прѣтѣ ѣст зѣрженѣ, аж до горѣчого пекла поѣ земліо: оучѣ ѿк вѣхъ долго вѣ неѣѣ: Ангстрѣ ѣдно полѣ годнѣи.

Порівн. Франко. Апокрифи, IV, ст. 25 і д.

№ 43. Єїї кнѣжица Сѣ Чинѣ монастѣрскомѣ ѿ ѿ кнѣнѣхъ Бѣшехъ належачнѣ законичкомѣ к Сѣбителі Сѣщежитѣлної Под Пѣснѣцѣкоѣ. Рѣкѣ Божїи яѣлѣ. 4^о (15×19,5 см.), 38 к. нenum. Деякі картки порожні. Скоропис. Папір водяного знаку: списа. Оправа, здається, новіша.

К. 1 сигнатура: N 32.

К. 1 об. сигнатура: 123/11 Подгорцы.

К. 2 сигнатура: XI.

1. ЧѣСѣ ѿ МОНѢШТИ — трактат, 2-9. На к. 9: КОНЕЦЪ ЧИНСѣ. Далше на к. 9-9 об. додано статейку: Сѣ ѿвразѣ Слѣжѣвномѣ — цитати з: Апеллеса та Арістотеля.

2. Рейстръ Книгъ Яппаратѡвъ Срѣбра ѿ Йниѡ вещей ко Сѣтой Сѡвѣтан Подгорецкой зрѣвѣдованныѡхъ, прѣзъ велможнаго Ѡцѣа Пакѡвскаго, Archimandryte Zydyczyskiego у Wielebnego Imci Oуca Janowskiego Namiestnika Uniowskiego. 1731 Roku. Miesiaca Wrzesnia 29 vs, 12-35 об. Спис містить книг: церковно-українських 126 (переважно друки), польсько-латинських 55 (також переважно друків). Крім того зазначено, що 2 книжки визичено. Так бібліотека мала разом 183 книги (томів більше). Підгорецький монастир був передовсім багатий у священничі одежі.

№ 44. Ірмольогіон XVII ст. без початку й кінця. 4° (13 × 17,5 см.), к. 332 нenum. Скоропис. Кілька карток незаписаних. Ініціали зразу великі й коліркові (сильно розгалужений рости́ний орнамент), опісля незручно рисовані чорнилом. Заставки рости́ного характеру; великі вязи. Оправа підновлена.

К. 1 сигнатура: N 26.

К. 2-5: Єна Книга Монаѣтира Подгорецкаго Словемаго Пѣтеницко: Храма: Прѣшвражені Гѣни: за Грѣмѣства веѣ: Ѡцѣа Парфеніа Домѣко́вскаго.

№ 45. Збірник XVI-XVII ст., 8°, ст. 472. Оправа нова. На стор. 1 сигнатура: N 4 і N XXXVIII. Письмо й папір неоднакові.

1. **ѠБЪЧЕНІЕ ПОДЛНОЕ** до Соборѡ деѡцезе... (?) **Ѡпїи лѡцко, наста...** Потрѣвѡщи **Герешъ** ѿкин грѣхѡи до разѡжде... рѣшеніа **Ѡамома Ѡпїки Схногити...**, 1-20. Скоропис XVII ст.

Над титулом гарна вузка заставка з цвѣтів та листків.

2. Під дуже вузькою заставкою титул:

Грѣхѡпаденіа тѣчайшаѡ. Дѡа коториѡхъ не маѣтѡ Герѣ` грѣшныѡхъ зараѡ Сподоблѣти. **Нѣѣсткѣнїѡхъ тайнѡ.** нѡ **Ѡлѡчаты** На время должѣнѡ еѣтѡ. — **ѡ.** Найперѡвѣи **вѣдѡти** побинѣ **Сѣѣнникѡ,** ѿко нїкакожѣ **Ѡлѡчити** ѿмаѣтѡ за грѣхѡи **Повѣднѣнїѡхъ...**, 21-32. Півустав XVII ст.

3. **ПРѢДАѠЖЕѡ** **Іннаѡ глѡбѡча**шаѡ **Гаѡи ѿми** жѣ нѡ дїѣвнїѡи **брагѡ ѡзѡблѣтѡ...**, 32-34.

4. **ѿ ѿниѡхъ** заѡ **Сакраментѡхъ** Потрѣба **вѣдѡти ѡннаѡ** **Іспраѡленїа.** — **ѡ** **крїпїнїѡ** **Ѡелики** **кѡ** **неѡѣрниѡ** **Ѡѡдѡчи...**, 34-36.

5. **ПЪНКТѢ** **З ѠИНОДЪ,** **КОТРѢѠ** **ѡ** **катѣдрѣ** **лѡцко** **ѡ** **ѡвторитѣ** **Кѣїѡженѡа** **Ѡго** **Мѡѣѡ** **Ѡѡпоѡка** **Чѣтѡверѣскаго** **Ѡпїа** **лѡцкаго...** **ѡ** **ѡцѣбѡванїѡ** **рокѡ** **ѡхѡ:** **ѿ** **кѡ** **Ѡептѡвїѡхъ...**, 37-41. Скоропис XVII ст.

6. **Мѡлѡба** **пѡ** **чѡ** **хмар** **неѡѡпечныѡхъ** **грѡдѡвѡхъ.** — **ѡ** **ѿ** **ѿ** **Ѡцѣа ѿ** **Ѡна ѿ** **Ѡтѡ** **дѡха,** **ѡмѡ;** **Іѡ** **хѡ:** **Прѣ** **Ѡцѣа:** **Гѡи** **Іѡ** **хѡ** **раѡ** **Пѡрежѡвнѡти** **тѡ** **ѡ** **ѡбѡлоѡ...**, 41-42. Скоропис XVII ст.

р) Блю^внѣрѣкѣ бгѣ ѿ пѣтра є. Гды кѣр ѡпечоный ѡжилъ, Трѣдо^в заражены кѣли: *Damianus Epistola, 4 ad Desideriū Abbatem Callinem.*

с) Клерика блю^внѣрѣкѣ Тѣю Сентенцію. Вшелактїи которїсѣ Покншаєт, и про^в: розѡмѣючи єй выти фалшивою. мѣчх ѿко перѡ^в гѡвѡ єгѡ пробыл: *Demianus Episk: 14 ad desideriū abbatem Cap, 6:*

т) Блю^внѣрѣкѣми мѣлѣми. Страпенѡ брата Бѣгїи Поємо^в. тѣшнтх: *Ex libro Sententiarum: pp. 553.*

у) Колимѡнѣкѡчючѣ рознїє Твары: нѣкоторї єпїх ѡ ѡбмѡленїѣ вжѣго видѣлх: *Gotschalcs Sermon: 17: part: Estiva: lit: С.*

ф) Дѣво^в, Дѡ^в Которїи до нѣба хотѣт летѣти, к ѡговѣ ѡлѡрїма. воронїт: *Palladius vita 27:*

х) Моли^твы за Змерлѡх: За ма^тку Євою.

ц) Дѡшѣ Змерлѡх Гдѡ Порѡчючи Йлекро^т шо^л Прѣз цѣлїтар. З^л мѣкѣ кєтї-ла^м пѡмерти ѡ дѡшх вы^л Принятїи.

ч) з Церквы выхѡдѡчїи лю^д прѣз Єконченнѣм хѡбалы вжѡї є: Іѡ^в мїлѡтївѣ вышо^вши и внх ѿ з ныни сѣдѡчы. По правїл: ѡ ѿко Ты^х шо в церквы гадали Єтрофѡвал.

ш) до Церквы хѡдѡчїи. Єта^лсѣ богатым. ѡ єго сѡсѣл к томъ рѣмѣлѣт праѡв-ючи до зѡсѣтка прїшо^л:

щ) в церквы Гѡ^вкї Єтропѡчїх. Єщѣннїк видѣлх ѿ дѣво^в грѣху нѣх пїсѣл:

є) Лѡкомѣ Змїраючїи Горко Плака^л ѿ бога^тєтка своїи в чѡжїи рѡкї пугтыти мѣлх:

ю) вѣ^лцѣ Терпїкалѣ Моїннѣ Ма^тка Явгѣ: є: хотїи Гнѣблїкѡ мѡжѡ мѣла. Єднак нѣгды прѣз л^д з нїлїз в рознїцї не вѣла:

я) Єтрашликїи Прїкля^л того Которї вы^л непѡлушнїи родичѡ^в.

9. (Молїтва) за родичѡ^в змерлїх. — Нжѣ ко^трѣ на^л ма^ткѡ і ѡца шанѡ-нат рѡсказа^л..., 92.

10. Цїтат із Послѡнїѣ до Галатїв 2, стор. 92.

11. Жїтїѣ ѿ подѡвїзї ѿ повѣстї рѡзлїннї к дѡшѣнѡ по^лзѣт прочїтаючїм прѡвѣны^х ѿ вѡнѡннѣм ѡцѣ нашїх Єскїтєкѣм ѡ патерїка: — Повѣда на^л нѣкїи ѡ ѡцѣ глїѣ, ѿко ше^лшѡ рече нѣкѡѡда ѡцѣ Дѡнїлѡ..., 93-102. Скоропис XVI-XVII ст.

12. ш^ктѡрїѣ д. Повѣсть того^ж ѡцѣ Дѡнїла ѡ Індронїцѣ ѿ о жєнѣ єгѡ Іданасїнї: — Повѣда на^л ѡцѣ Дѡнїлѡ. вѣт рече нѣкїи мѡж ѿменѣ Індронїк..., 102-109.

13. Повѣсть ѡ вѡнѡннѣм ѿ во скїтѣ того^ж ѡцѣ Дѡнїла: — вѡнѡннѣм жї-вѡщѣ во вѡнѡннѣм пѡстїннї Єскїта..., 109-112.

14. Повѣсть ДѡшѣПѡлѣзна ѡ вѡнѡннѣм, ѿ о жєнѣ цѣлѡмѡдрнѡ. — Повѣда на нѣкїи ѡцѣ глїѣ. ѿко вѡнѡннѣм рече двѣ ѡ єдїнѡи вѣстї..., 112-114.

15. Помїннѣ Пѡглѣннѣм своїи, ѿ во вѣкїи Нѣ Сѡгрѣшнїшї. — Прѣт вѡпрогї Єтарѡга гла. что Єтѡворю ѡчѣ, ѿко Ємѡщѡю^т мѣ помїшлєнїѣ..., 114-115.

16. Повѣсть ѡ нѣкѡєм ѡшєлнїцѣ. єгожѣ вѡдѡннїца Прѣлєгнїтн хотѣт. — Єшѣннїк нѣкїи жїкѡшѣ в нїжнѣм Єтранѣ вѡгѣпта..., 115-116.

17. *Иниѣ наваденіе вѣдскиѣ, ѿ ратѣемъ ѿ вѣда бохотѣ женитиса.* — Братъ нѣки рѣ приѣ ѿ вѣданаго вѣса..., 116 (кінця нема).

18. ПРИКЛАДИ З РОЗНЫХЪ КНИГЪ науки вѣрзо Погребній: Такий титул під заставкою ростинного характеру, поділеного на дві симетричні часті, знаходимо на стор. 125. Але сюди належить іще *Ѡглавленіе*, що починається від стор. 117. Від стор. 125 картки нумеровані, одначе на 4-ту припадає дві картки. Стор. 129-140 сюди не належать. Так наша стаття обіймає стор. 117-128 і 141-319. Стор. 320 порожня. Скоропис XVII ст. — почерк неоднаковий; папір також неоднаковий. Мова: українська книжна.

19. Артикули Братства, без початку, починаючи 3-ім нецілим, 129-140. Скоропис XVII ст. на папері дещо синявим, без водяних знаків. Артикули кінчить: *Ѡгословеніе Іоакима Патрїарха вѣанкіа Ѡтпїуїа* і т. д.

Під закінченням Артикулів дописано иншим письмом: *Ioannes Romankiewicz*.

20. Конець трактатів богословсько-моральних, 321-356. Другий трактат має титул: *Ѡ цнотѣхъ вѣнеческихъ*. Скоропис XVII ст.

21. Збір промов на свята, весілля й ин. (дещо по польськи), 357-376.

22. *ПОВѢСТЬ Ѡ ѠШЕДШИХЪ ДШЯХЪ З СЕГО СѢТА ДШЕПОЛЕЗНАА: СТГО ШЦА МАКАРІА ІЛЕЗАНДРІЕКОГО.* — Повѣдалъ намъ ѡчнѣхъ шца макарїа Ілезандрїекого сице..., 377-381.

З иншим початком гл. н. пр. *Е. И. Соколовъ*. Библиотека Имп. Общества Истории и Древностей рос. II, Москва 1906, ст. 357.

23. *ЖИТІЕ СТГО ІЛЕЗІІН ЧЛѢКА БЖІІІ* писаннѣ ѡ семїѡнѣ Метафраста. Житъ рокъ гѣмъ ѣ. — Быва в рїамѣ мѣжъ побожній — *Іменеѣ вѣнѣмїа*..., 382-388.

Чаще в рукп., н. пр. *І. Свенціцькій*. Опис рукописів Народного Дому, III, Львів 1911, ст. 27; *Соколовъ*. *op. cit.* ст. 320 і ин.

24. Під вузкою заставкою із цвітів та листків із маленьким зображенням св. Антонія в середині читаємо титул: *ЖИТІЕ СТГО ІАНТОНИІ ПУСТЕЛНІКА* виписаннѣ Презъ стго Іфанасїа вѣанкѣ: Жылъ. Дѣта гѣмъ тѣд: — *Іантонїе вгїптїанї, вѣхѣванї ѡ зашнїхъ годнѣ...*, 389-398.

Архангельскій. Творенія Отцовъ Церкви въ древнерусской письменности, I-II, Казань 1889, ст. 1 і д.

25. Поучення без кінця на тему Євангелія Луки, гл. 14, стор. 398-400.

Ст. 377-400 творять окрему частину рукопису. Скоропис XVII ст.

26. Здається, різні приклади (дещо в уривках), 401-410.

27. Устав Братства без початку й кінця, 411-416.

28. Приклади богословсько-повчаючі з читаннями із св. Письма, без початку, 417-470.

29. Уривок, здається, проповіді на Чесного Хреста, 471-472.

№ 46. ІРМОЛО^в; ЄІ ЄІТЪ; СЪСМОГЛЯСНИКЪ ТКОРѢНІЕ ПРѢВНЪХ
 ꙗ ПѢНОСНЫХЪ СЪЦЪ, ІСѢННА ДАМАСКИНА, ꙗ ПРѢЧІНЪ: ЄПИСАЕ
 ꙗ БѢОПИСАЕМ: ГРА: ЗОЛОЧЕВЪ. ВЪ ЛѢТО БЫТІА МІРА, ЗГ. СЪ ВОПЛОЩЕНІА: БГА
 СЛѢКА ІХЪСЪ; 4^о, ст. 938 нenum. Півустав, що переходить у скоропис.
 Оправа: дошка в шкірі з золоченими витисками, хребет підновлений.
 Одна застібка (друга наднищена) шкіряна з гарними металевими при-
 красами. Береги книги золочені з витисками. Поданий титул знахо-
 диться на стор. 29 в обрамованню, зложенім із дуже старанно ви-
 конаних ілюстрацій. На обор. заголовної картки також ілюстрація
 в подібнім стилію. В тексті таких ілюстрацій більше — вони стоять
 часто замість заставок. Про ілюстративний бік того рукопису дру-
 кується окрема праця *Ярослава Гординського* в виданнях Української
 Академії Наук у Києві. Ілюстрації виконав Григорій Залеський. Кино-
 варні вязи. Після стор. 374 пропало багато карток, бо нема кінця
 гласа 4-го, цілого 5-го і початку 6-го. Також недостає дещо після
 стор. 544 (конець 8-го гласа).

Ст. 1 сигнатура: № 20. Печатка Крехівського монастиря.

Ст. 375 карточка з друкованим числом: 1695.

Властивий текст Ірмольогіона обіймає стор. 29-858. Ст. 1-28 вста-
 влені пізнійше. Вони містять Службу Божу під ноти (без початку)
 і ин. На ст. 25-28 маємо під нотами письмом, здається, XVIII ст.
 (скоропис зближений до півустава):

ПѢСНЬ ЗА С'СОІШИХ

Днѣ гнѣвѣ дѣ прегоркихъ вѣдѣ
 Божѣ во прахъ міра всѣхъ вѣ
 з снѣвкленю прѣдрѣ дѣвѣ

Коли трепетъ ѿма вѣчѣ
 Бгда сѣдѣмъ хотѣ прѣтѣ
 вѣла поа рѣнѣ согладѣчѣ

Трѣвка днѣнѣ глѣ возрѣдѣ
 мертвѣхъ вѣдѣк сокоа вѣдѣнѣ
 на сѣдѣнѣ вѣкѣхъ понѣдѣ

Смрть Бгтвствѣ оуслѣнѣмъ
 Бгда статѣ тѣвар поцисѣ
 да сѣдѣнѣ ѿпрадѣмъ

Кнѣга ѿвертаѣ вѣкѣмъ ѿвѣтѣмъ
 кнѣга в нѣжѣ содѣржѣнѣмъ
 в нѣжѣ лир ѿсѣдѣмъ

Сѣдѣмъ во сѣдѣ ѿлаѣтѣ
 ꙗ тѣ нѣмъ ѿвѣлаѣтѣ
 ни тожѣ кѣгомѣ процаѣтѣ

Тѣдѣ линогѣ что речѣтѣмъ
 кто зѣдѣнѣнѣхъ прѣзѣвѣтѣмъ
 Бдѣмъ во вѣдѣ прѣзѣвѣтѣмъ

Трепѣтѣнѣмъ царю слави
 вѣкѣчаѣши сѣгѣхъ глѣви
 мѣлѣдѣтѣке ма нѣваѣнѣ

Бгдѣе вѣлагѣ' поѣнѣиши
 ꙗко за мѣ пѣло ногѣиши
 в днѣ ма ѿ не погѣвѣиши

Бще ма трѣвѣмъ сѣмъ
 нѣкѣдѣлаѣмъ вѣтѣ терпаѣше
 погѣвѣлѣнѣ на нѣвѣлаѣше

Правосѣде ѡмщенїа

пода'' дѣр(!) ѡстакленїа
предедне ѡсѣжденїа

Ї́ко до^жно ѡтѣнаю,

ѡ грѣбѣх стїдаса каю
прѣти воже припадаю

Тї марїю Ра^дрѣшївї'

Ра^во^нїкѣ гла^вншївї'
мнѣ наде^дѣ Sovereшївїї

Нк^догонѣ оумоїтї

но са^ма бла^гїтї тї
ѡна вѣчнаго исхїтитї

Сѡца^м пригоковѣлаа

ѡ кожи^же ѡдчаа

ѡде^ндо ма поставлаа

Сѡблїченнїх ѡсѣженнїх

к пламенѣ горкї^воверженнїх
спасї ма бл҃голюбеннїх.

Молю та ѡ припадаю

горце к печалї сокрѣшаю
тебѣ мо^коне^предаю,

Плача к днѣх вкѣпѣ ѡ стрѣх^(!)

к о^нїже кста вгдѣ^ѡ праха

Человѣкѣ на сѣдѣ ѡгоже

помиа^нїи спасї воже

Благї^царѣ Ісусе дарѣ^нїи

вѣчнї^покой амин.

Ст. 571-573 додана: Стрѣха ѡ Іоасафѣ Црѣвнѣх Індїйском. — Прї^ими ма
пѣстины ѡко Мати чадо Своє...

Від ст. 859 ідуть статті в два стовпці без нот:

1. СКАЗАНІЕ Ірмог^ Пѣвѣемѣ, вх ѡктѣнїѣх. По вгдѣ днїи, 859-871.
2. СКАЗАНІЕ Ірмог^ Пѣвѣемѣ Стѣм, Сѡбшїи к Мїнїї, 872-896.
3. СКАЗАНІЕ Ірмог^ Пѣвѣемѣм к Трїѡди пѣно^, 897-906.
4. ВЪ СѢЮ І ВЕЛІКЮ НАЛАЮ Пасхи... (в Трїодї Цвітнїї) 907-911.
5. МНОГІЛОСТИВОЕ Пѣвѣемѣе к Празднїки... 912-926.
6. АНТИФОНИ ПО ВСѢ ДНІИ, 927-928.
7. Таблицї пасхальнїи ѡ под., 929-933 і 937-938.
8. ЧАСЫ ДНЕ^НІИ ѡ НОЦНІА, 934-935.
9. КЪ ЧИТАТЬСЯ КНИГИ СѢЯ; (ст. 936)

Ізкоїшемѣ Бгѣ, помѣ Своѣ дати,

ївїи Книгѣ Сїю начертати,

їлліаѣ Реши Іко подоваѣтѣ,

Начертана дѣла Конѣ коглашаѣт,

їще же ѡ Грѣх ѡко^Знаде^са к сем дѣлѣ,

розѣм Какѣ Сам кѣси к Немѣномѣ е^тѣлѣ,

Мѣдрѣ дарокати Бгѣ заѣ ѡ доврѣ знати,

ї Любѣїю Грѣхї Како покрикати,

Ширѣтою заѣ Слове^Тевѣ не стѣжаю,

Блаїи Ізѣ Сѣвдоѣмѣ с^мнѣ са Смирно,

Не кѣтше са хѣжшеѣ Лѣчшѣ покаремѣт,

Когда Сам кѣнї^Гдѣ та^повелѣбаѣт,

ВѢ́ЖЕ во Трѣ́ци Сѣ́доу БѢ́ди чѣ́и Хвѣ́ла,
 Ни́къ за́бше ѿ во вѣ́ки вѣ́коу Слѣ́ва,
 АМИНЪ;

На ст. 937 повторено дату: Ро́к Но́жъ 447 чє.

№ 47. Требник XVI ст., без початку й кінця. 4^о (15,5 × 21,5 см.), ст. 264 нenum. Півустав, середньоболгарсько-українська редакція. Папір водяного знаку: кабана. Оправа підновлена.

Ст. 1 сигнатура: N XXVIII.

Ст. 264: Stanisław PoRowicz kunielskiy(?).

Ст. 71 скорописом: Былх тѹ Ми́ха́ло чопниъ Андру́га Кри́кѣкъ ро́дѣ во 447 чє, а на ст. 75 півуставом: Былх тѹ Андру́га Кри́кѣкъ оучи́къ ѡсѣтѣро́в третѣю кади́мѣ ро́дѣ божаго перба́а тѣса́ци ѡ́у́е мѣ́саца ѡ́ктоврѣ́на дна ѡ́смогона́дцать.

Тим самим письмом на ст. 108:

Хто богатъ
 то вѣ́мъ братъ
 ху́то нѣ́чого не мае
 того́ нѣ́ху́то не знаеть.

1. Конєць Служби Божої, 1-9.
2. БѢ́ЖЕ ТѢ́ВѢННА́А СЛѢ́ЖЕ́А прєждєсѣ́нна, 9-28.
3. НѢ́АЛО ВѢ́РНІ́, 28-40.
4. МЛѢ́ВѢ ВѢ́РНІ́, 40-45.
5. ПРО́МѢНИ бєчєрні́, 45-46.
6. МЛѢ́ВѢ: СѢ́ТРЪНѢ́А, 46-55 (11 молитов).
7. ПРО́МѢНИ кзєрні́, 55-59.
8. СИЦѢ ГЛѢ́ТЬ І́ВРѢ́Й СѢ́ПѢ́Т На койждо днѣ́, 59-65.
9. ПОСЛѢ́ДОВА́НІЄ ПРОСѢ́ЩЕ́НІА СѢ́ХѢ́Н ѡ́бѡвєні́, 65-79.
10. ЧИ́НЪ ѡ́мѡ́ти мо́щи СѢ́ХѢ́Н, 79-83.
11. ПОСЛѢ́ДОВА́НІЄ ѡ́сѣ́рєні́, кз. а, а́вгуста, 83-97.
12. ПОСЛѢ́ДОВА́НІЄ СѢ́ХѢ́Н ПЛѢ́ТІ́ДѢ́САТНИ́ца, 98-116.
13. ПОСЛѢ́ДОВА́НІЄ БЫ́ВѢ́МОИ́ СѢ́ХѢ́Н, ѡ́трочати, ѡ́глашє́нно..., 116-153.
14. ЧИ́ ДѢ́ТОПРѢ́ДѢ́ЖЕ́НІЮ́, 154-169.
15. ПРѢ́ВѢ́ЛО МОЛѢ́ВНО КЪ́ ПРѢ́СѢ́ТѢ́И ВѢ́И, 169-186.
16. ЧИ́НЪ ПОКА́НІЮ́, 186-187.
17. ЧИ́НЪ І́СПОВѢ́ДАНІ́А, 187-199.
18. ЧИ́НЪ ПРѢ́ВѢ́НІЮ́ ПОКА́НІ́А, 199-236 (з вичисленням тяжких гріхів та кар за них).
19. ѡ́ постєхѹ́ вє́ликихѹ́ ѿ малыхѹ́, 236-239.
20. КѢ́НОНЪ. за мрѣ́вѣ́а, 239-264.
21. ЧИ́НЪ ВѢ́ЧѢ́НІЮ́, 264 (без кінця).

№ 48. Збірник XVII-XVIII ст., 4^о (14×17,5 см.), ст. 106 нум. Писано ріжними руками на неоднаковім папері. Оправа нова.

1. Уривок чернечого молитовника, 1-18. Півустав.

2. Уривок нотного ірмольогіона, 19-51. Півустав.

Ст. 52-53 уривки, писані ріжними руками.

3. ЄѦ Книжйца Їеромаха Ісаакіа Ігмена Цепло^тскаго. РокѦ Бжїа ѦдѦвї мїца ФебрѦ^т кѦ днѦ, ст. 54 до кінця. Титул в коліровім обрамованню.

Початку нема.

Ст. 55 сигнатура: N XXXIX і низше: XII.

Містить до ст. 70 ріжні відправи й молитви (при сповїди, при відправах, Канон Пасци).

Ст. 71-76: ПРѦВІЛО Ѧ СѦКВЕРНѦНІА.

Ст. 77-81: Кїнець довшої молитви. Тут кінчиться Книжиця.

Ст. 83-96. Канон. Півустав XVII(?) ст.

Ст. 97-101: НАОУКА БЛЖЕНАГО ОУЦА ФЕДОСІА, ІГОУМЕНА СВѦТСКАГО. НАЧАЛО ВЕРКНИЦИ. Півустав XVII ст.

Ст. 121 і д.: З СВѦТОГО(?). РокѦ Бжїа. ѦдѦз. Іїк до манагыра встѦпил(?). Є... Помїнанїє Ермонаха ГедѦна шїца НамѦстника Монастыра цел(?) і инші Поминання з 1697 р. (Ісаакія Негребецького, інока монастиря Цеплотського) і в дописці з 1739 р.

№ 49. ЄВНОВАНІКЪ. МѦтра Подгородищского: Храма ПревѦтлого ПревѦраженїа ГлѦна Божавїса Рок: ВѦ: ѦдѦчї: Мїца Іюл: Ѧ: днн: Бодержащ Прлаз Еїпїмх Двоєско" Іїсне к БѦт ПревѦще^нномѦ Его мѦ: ГлѦнѦ ѦцѦ ІѦейфѦ Шмла^нскомѦ. Ігмене^нствѦющѦ же к прѦрече^нно" СѦвители Подгородищско" ЧестномѦ ѦцѦ КѦрїлѦ. 4^о (14×17 см.), 158 ст. нenum. Рїжні почерки. Деякі сторїнки порожні.

Оправа: дошки в шкірі, хребет підновлений. Шкіра взята з иншої книжки, бо на нїй видніє напис: ОКТОВІЇ.

Згаданий титул знаходиться на ст. 9.

Ст. 3 сигнатура: N XLVIII і XIII.

Ст. 1-5: ріжні уривки, помяник еромонахів Кошцаковських і цѦрковні пісні.

Синодник обїймає: Єт^рхы Анти^нны Храма; Єктенїа ѡ с^топшых; МлѦва за Ѧпокой і поминальні списи: еп. Шумлянського і инших єпископів (Шептицьких) до 1747 р.; еромонаха Йосифа Скольського, намїсника львівської катедри, до 1705 р.; Варлаама Шептицького 1698 р. і пізн.; Кирила Теодоровича, ігумена Підгородищского монаст. з 1698 р.; Теодосїя Сичинського, ігумена Підгородищского з 1704 р.; Стефана

Лескевича, ігумена монаст. Романовського з 1698 р.; Венямина Мацковича, ігумена Романовського з 1698 р. (чи 1654); Паїсія Гординського, ігумена Святобогословського Львівського з 1698 р.; Інокентія Зінковського, ігумена Язеницького і Підгородиського з 1712 р.; Ісаїї Дунавського, ігумена Підгородиського і Литвиновського з 1721 р.; Захарії Ференчака, намісника Бобрецького з 1730 р.; Теодора Чайковського, підстарости Звенигородського з 1705 р. і ин.

№ 50. СЪ БГОМЪ ПОЧИНАЕМЪ БРМОЛОИ. 4° (20×15·5 см.), к. 252 нenum. XVII ст. Скоропис. При кінці латинкою оден текст румунський(?) і оден грецький.

Оправа: дошки в шкірі з витисками. На хребті сигнатура: XXXII. На об. оправи сигнатура: № 40. Окраси в тексті виконані недбало.

На 9 перших картках скорописом: рокъ ꙗдѣмъ Мѣца Юла дна ꙗгъ Сѣю Книгъ рекомъю Брмолоу Панадала(?) раба Бѣжи Іванъ третейки за шпощение греховъ Своихъ до церкви Сѣго Івана Бѣголова На позамчѣ Лвоукомъ к опекѣ Братства тоя церкви вѣчными чѣсы.

№ 51. Відправи св. великомученикови Георгієви й Іванови Новому з 1655 р. 4° (13·5×19 см.), к. 129 нenum. Добрий, грубий, гладкий папір водяного знаку: подібного, як *Каманін-Вітвіцька* № 1256 (1654 і 1655 рр.). Півустав. Середньоболгарсько-буковинська редакція з українськими впливами.

Графіка. Гарне, грубе, просте письмо, по 17 рядків на сторінку. Слова відділені тільки знаками перепинання, букви віддалені від себе далеко. Тонші риси виразно відбивають від грубших. Букви мають часто як закінчення: рисочку на право. Титули й початкові букви в тексті гарною киноварю. Старанно виконані заставки в трех красках: червоній, зеленій і жовтій: кк. 1 і 36 плетінковато-колісцеваті з цвітовими прикрасами з боку і з гори; кк. 59 і 70 вузкі, плетінковаті з ростинними і ростинно-звіринними прикрасами; на згаданих кк. і на к. 81 об. більші ініціали плетінкові у трех красках. Інші ініціали киноварні, менші, без прикрас або з невеликими ростинними прикрасами; більший киноварний ініціал к. 111. Великі вязи з незначними лігатурами букв.

а окрім звичайного є ще подібне до грецького α або з колісцятем на лівому рамени. — в горішня рисочка видовжена, зубчик виразний. — ь верхня частина вузка. — ґ, ґ, ґ. — з, з. — и, и, и, и, и. — ґ вузке й на початку слів кругле. — о вузке, ширше і з двома точками в середині; — ш, ш. — ч ліва частина скісна до стовпчика. — ж. — м, м.

Лігатури рідкі: ав, ур, ть, тр. Над рядками букв небагато, звичайно: л, м, т, х. Надрядкові значки: (паерик). Наголоси часто неукраїнські.

Декуди ь замість z. — ѵ = часто n або рідше e; деколи .е и зам. ѵ. Між двома голосівками брак йоти. — ш після: г, к, х. — гг. — нг. — чю, ша. Така фонема, як: то́пашн 14.

Грама тика. Часто нестягнені форми. Nom. sg.: геу́р҃гге 24, вз҃кѣкого 2 об.; вз҃плеца́те 2 об.; пойскавшо́мѣ 25 об.; есмѣ 25 об.

Подаю в цілості на к. 24-26 об.: Оповідання на память св. Георгія: Бла́вныи ѿ дѣвныи, велѣныи мѣнікѣ геу́р҃гге. Нѣше вѣ врѣме́на дидкантиана цр҃кѣ. ѿ Страны каппадокієскыя, рѣда наро́чнѣи ѿ свѣтла. вѣ трибуоу́стѣмѣз вои́нствѣтѣ кѣвъ. и́деже постра́дѣти хотѣше, кмѣніе вѣше саншмѣ. црю́ оубо и́же на хр҃тїаны воле́зненнѣа рѣтч҃ поакѣншоу. и́ повелѣніе поус҃гншоу. и҃хже ѿмѣтажши́хса х҃а. и́ не йменовашнѣх. то́го дарѣни и́ чѣсти, пода́ти цр҃кѣ. и́ не покарѣшмѣжеса Сзмр҃тнѣа ты́щѣтѣ прїа́ти. В҃хн стѣн (24 об.) Са́м прнше́а хр҃тїанна се́бе проповѣ́да. и́до́лкое соу́г҃гге и́ немощь ѿпачнѣвѣ. и́ оу́ничжнѣж и́же вѣ ннѣ вѣроу́жши́х. и́ ннѣ ласкѣннѣ, ннѣ ѿблѣтїи и́ мнѣгаа творѣше мѣтель ѿкѣло е́го. и́ж вѣз Стрѣ́ха вѣше и́ мнѣгаа прѣзѣраж. Прзвѣ́е же ко́пїемѣ вѣ жрѣ́вж проваде́тѣж. іа́ко мнѣнѣ крѣви и́стѣкши. и́ прнѣ́хши жѣ ра́нѣ прѣбѣ́и стѣни вѣз врѣ́да. та́же и́ на колѣен прѣ́казани. ѿстра желѣ́за іма́шшоу. и́ низь по го́р хлѣ́моу поус҃тѣнѣ и́ настоа́нїемѣ а́гг҃ла- (25) скѣ. іа́вѣса црю́ и́ магне́тїю Схпрѣ́кда́ннїкѣю е́го жрж҃-щнмѣ. и́ занѣ́же зра́вѣ показѣса. мнѣнѣа прнтрж҃е кѣ х҃ѣтѣ крѣ́тѣ. и́ повелѣніемѣ цр҃ѣвѣ́мѣ вхнѣ́ гра́да гла́вы імѣ ѿгѣкѣша. прнстжпнѣ́е кѣ хо́у цр҃ца а́лезѣ́ндрѣ, и́ прѣ́ мѣтелемѣ ба́ ісповѣ́да то́го вѣтн. и́ вѣробаша же вѣ х҃а и́ інїи мнѣннѣ. вѣдѣ́вше ст҃го неврѣ́дїма ѿ ро́ка ва́рѣнаго і́зше́аша. и́деже повелѣ́а вѣше цр҃ь то́го вѣврѣ́шн. по се́мѣ санѣ́гы желѣ́зны гвѣ́зда. на нѣсѣ́ е́го ороу́шж. (25 об.) и́ кто́моу соу́хуи мѣлаамн болоу́днн вѣнѣ вѣз мѣ́тн. магне́тїе знаме́нїе пойска́вшо́моу. а́ше ктѣ́ мо́жетѣ вѣскрѣ́сїтн лежѣ́ша вѣ вїднмѣ́х гро́воу. и́же ѿ жнтіа прѣ́жѣ ѿашѣшнѣ. помлѣ́вса ст҃моу на грѣ́внѣа покрѣвалѣ́м. и́ вхкрѣ́ мр҃твнн покѣ́ннса ст҃моу. и́ просла́вн вѣствѣ́хо х҃ѣ. и́ црю́ вѣспроснѣ́шоу. ктѣ́ е́сте кѣ́. и́ ко́гда ѿ жнтіа ѿшѣ́л е́сн. прѣ́жѣ Сзнї́тїа х҃ѣа пожнхѣ́ рѣ́. и́ ра́дн и́же кѣ і́до́лѣм прѣ́кѣ́стн. то́лікнн оу́же лѣ́тѣ ѿгне́ жегонн і́смѣ. и́деже (26) и́ то́гѣ мнѣнѣа вѣ х҃а вѣро́ва́вшн вннж прнлага́жѣсеса кѣ вѣрѣ́тѣ. вѣ і҃хже и́ ганкерїе е́моу́же оу́мрѣ́ вѣоль и́ вѣз вї́же е́го стѣн. та́ковомоу́же чїо́десн ганкерїе е́же кѣ х҃ѣж вѣрѣ́ж се́бе і́звѣ́стнѣвѣ. мнїю́ вѣне́цѣ вѣспрѣ́жѣ. мнѣнѣа оу́бо то́гда кѣ хо́у прнтчѣ́шнмѣ ра́дн ст҃го геу́р҃ггѣ. нѣкогда́же ст҃моу́ вѣше́шѣ вѣ цр҃кѣ́вн і́до́лѣжѣ. и́ е́а́ннѣмоу ѿ і́стоу́кѣнннѣх прнстжпнѣ́е и́ рѣ́. тѣ́ ли е́сн вѣз и́ тѣвѣ́ лі по́ва́етѣ клѣнѣ́тнса. вѣ́тѣ же и́же вѣ немѣ́ пла́ча (26 об.) и́ рї́даж ѿвѣ́ша. іа́ко е́а́ннѣ вѣх е́ х҃ѣ. и́ ѿ то́м смѣ́тоша ѣ́ вхн і́до́лн па́аше Схкроу́шншѣ. и́ не мо́гжѣе трѣпнї́ти слоу́га вѣсѣ́кскнѣ. и́ж е́мше ст҃го прнвѣ́дѣ́ша кѣ црю́. и́ скорѣ́е ѿгж҃ѣ́нїе на́ нѣ і́спрѣ́снѣше. црю́ же

повелѣвшѸ. того ѿ цр҃кѸ александраж мѣчѣ^а поскѣши. ѿ авіе глабѣж ст҃мѸ ѿг҃л҃коша. ѿна же помобашнѣа дх҃Ѹ коу пр҃кдѣа. Схвр҃шаѣт҃же са схвѣрь єго вх ст҃ткѣм҃ г҃го лнїи. СЖ҃шоу кх дѣвтерїи.

Ркп. має ще сигнатуру: № 41.

Ст. 129 скорописом: Изволеніемъ ѿца, ѿ сзхоспѣшеніемъ сїа, ѿ сзхршеніе ст҃го дх҃а. началѣа ѿ сзхр҃шнѣа сїа кнн҃га за потрекво ст҃го и славнога великолінна и повѣдоносца геѡргїа ѿ іѡанна нѡкаго. Повелѣніемъ ѿ даіемъ пр҃кѡсцїеннаго митрополнта Куп҃а гедѣѡ св҃часкаго, ѿ проїе҃хашнїѣ ѿ ст҃аа монастїр҃ називаннаго сзхр҃. ѿ даде а кх ст҃аа мотрополіе ѿ св҃чавѣ. да вж҃дѣ ѿмѸ памлѣ вѣкѣмъ аміи: — в лтѡ изр҃ѣн мѣа ѿ є дїи — ѿ іспїсаа потр҃дженіемъ рж҃кѡж многгр҃кшнаго бромонах ѡеѡфїѣ ѿ ст҃аа монастїи неслѣкомѸ. Слака сзхр҃шнтелю рѸ нашѣ вѣкѣ аміи:

1. М҃ ІІР҃И К҃. СТ҃ГО ѿ СЛАВНАГО ВЕЛ҃КОЛІНКА ГЕѡР҃ГІА. тѡрнѣмъ вѣднїе. ѿ поемъ на малѣ вечернїи..., 1-4.

2. НА ВЕЛИЦЫХЪ ВѢРНИ. вѣжѣнѣ мѸ..., 5-23 об.

3. Мѣа того, кї. памлѣ ст҃го великолінна и повѣдоносца геѡргїа, 23 об.-35.

Тут поміж піснями в честь св. Юрія є ѿ його житїе: Славіши ѿ дїкннн. великїѣ лнїиѣ геѡргїе. Бѣше вх вр҃кмѣна дїѡклнтїана цр҃к, 24-26 об. (подано висше у цілости).

Я. И. Яцимирскій. Изъ исторїи славянскої проповѣди въ Молдавіи и Валахіи. 1906, ст. XXXIX з дещо иншим початком.

4. М҃Ц ІІНІА. Б҃. СЛ҃ЖБИ СТ҃ГО ІѡАННА НѡКАГО. на малѣн кѣрнн. по сх҃ д. ѿ поемъ ст҃хр҃х гла а..., 36-38.

5. НА ВЕЛИЦЫХЪ ВѢРНИ. ПО сх҃. ѿ ѿ поемъ ст҃хр҃х гла в..., 38-58 об.

Яцимирскій. Изъ ист. слав. пропов, ст. LXXI і д.

6. Ч҃ТНЫИ ПАРАКЛИ СТ҃МУ ВЕЛ҃КОЛІНКОУ, ГЕѡР҃ГІО, 59-69 об.

7. Ч҃ТНЫИ ПАРАКЛИ СТ҃МУ ІѡАННОУ НѡКОМОУ, 70-82.

8. МЖЧЕНІЕ СТ҃ГО ѿ СЛАВНАГО ЛІНКА ѿ ПОВѣДНОСЦА ГЕѡР҃ГІА. вѣкн ѿ. — Бїса оубо нашего прѣвѣчное цр҃гво, ннжѣ началло днѣмъ ннжѣ жїзніи конѣцѣ іматѣ, 81 об.-110 об.

Яцимирскій. Изъ ист. слав. пропов., ст. XXXIX.

9. МЖЧЕНІЕ СТ҃ГО ѿ СЛАВНАГО ЛІНКА ІѡАННА НѡКАГО. ѿже кх вельградѣ мжчншкагоа. Схпїсано грїгорїемъ мнїхомъ, ѿ презвітеромъ. вх великон цр҃кн молдаваїнскон. вѣгословїѣ ѿчѣ. — Мнѡшн оучнтелства ѿже доврѣ, ѿ іакоже вѣн лювѣзно пожїкшїи ѡбрази, 111-128 об.

Яцимирскій. Изъ ист. слав. проп., ст. XXI і д.

К. 127 об. остала незаписана і на нїй вписано пізнїйше дрїбним пївуставом: Конклязѣмъ роѣ воѣ дх҃чїг к ст҃рнѸ: Подвнза во са нѣ скѡелѣ іщїа слѣвы, нѣ Гдїи..

№ 52. Благодарственное Странной Хвухъ Размышление. Паче
иныхъ Милостивыхъ Правилъ Полезное, На кийждо Па-
токъ Советуемое сиче, вел. 4^о, ст. 96 нenum. Великий скоропис XVII-
XVIII ст., українська редакція. Титули півуставом. Киноварних букв
нема. Папір водяного знаку: одноголовий орел із двома булавами.
Оправа: грубий папендекель у шкірі з золотим обрамованням неда-
леко берегів.

Ст. 1 сигнатура № XXV і дописка: Ex Bibliotheca Monasterij Leop.
S^e Joannis Thgi.

Се, здається, той сам ркп., про котрий згадує Е. Калужняцький під сигнатурою:
№ XXIII. (Е. Калужняцькій. Обзоръ славяно-русскихъ памятниковъ языка и письма,
находящихся въ бібліотекахъ Львовскихъ. Труды третьяго археологическаго съезда
въ Россіи. Т. II. Кіевъ 1878. Приложенія ст. 216).

1. Згадане Размышление. — Съ колы красныи шестивѣткоюи Сошедѣи Со Невезг
Сѣе Бжїи, 1-49. Розділено на 70 глав.

2. Милтва кх Йспокданїемх. йнокомз Прилїчна. — Йспокданїемъ твоѣмъ шче
Гдїи нбсїи и зѣанїи, яко ти за мѣрдїе твоѣ ѡбвѣтїемъ, 50-67.

3. Милтва кх Гдѣи нїемъ Гї; Хрїтѣ, Страждшцемъ насъ дїлаѣ (віршами),
67-70. Подаю ту молитву в цілости:

Радшїемъ веззлатамъ Гї Хїа Главо,
Радшїемъ превелїамъ хрїстїанѣ Славо.
Сї безкожнїхъ Іудей трѣтїю вїенна,
ш неплѣтївїхъ вої тернїемъ воденна.
Радшїемъ прегїоѣ лице ѡплеканно,
насъ радїи неѡщетно ш врагъ порвгїно.
(68) Радшїетеса слезнїе Хрїтовїи ѡчеса,
слезамї ѡчїгїатеса грѣшникѣ оудеса.
Радшїетеса стїи оустнїѣ, наполенїи,
шцта и прегоркою желчѣ ѡрошеннї.
Радшїетеса преславны Хвш оушега,
ш врагѣ прїѣшїи хвланїи словеса,
Радшїемъ веемїренна Гїоба шымъ
многочїнїѣ вїенна непокинна вш.
Нещетнїе ранї прїмѣ твоѣ тѣло,
ш стопи ножной к главѣ не вѣ мѣсто цѣло.
Радшїетеса Гдїи прегїше рѣцѣ,
гкозамї проводеннїи непокиннїи мѣцѣ.
На Совранїе вѣрнїхъ тїащцѣ протїженнї,
ко прїчтномъ Хрїтѣ крѣпко прїгкождечнї.
Радшїемъ оугробо вїа, ко стрѣтѣ смвщенна,

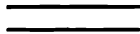
(69) ѿ тѣжких оудареній в Серѣцѣ превращенна.
 Радѣица ѿко воя твоѣ Гѣе преглавнѣй,
 копемъ ѿ война зѣло рагтерзаннѣй.
 Радѣитегѣя многѣй трѣдѣ поѣемшѣй нозѣ,
 на спѣеніе нѣше прокоденнѣй сквозѣ.
 Радѣица стѣаѣя плот на крѣстѣ вознесенна,
 Никодѣмо^а снѣтаѣя в гробѣ положенна.
 Радѣица дражайшѣя кроке излѣанна,
 на кѣпель сквернѣх грѣхобнѣх вѣрнѣя зготовѣана.
 И тѣ радѣица дѣе преданнаѣя ѿцѣ
 радостнѣ возшеѣшаѣя в рѣцѣ ко всѣхъ творцѣх.
 И твое зашѣщеніе дѣшѣ полагаю,
 не ѿрнѣи даждь помощѣ, прѣймѣ прѣпадаю
 По всѣмъ днѣмъ сіа творѣица спѣица
 Прѣдаю тѣло чѣвѣтка мѣлю прошенѣя.
 (70) Прѣймѣ дѣшѣ и серѣце и всѣя моѣя оудѣ,
 исправляѣя дѣланѣя и всѣя моѣя трѣдѣ.
 Покрѣи ѿца вратѣю и вѣжнѣя дѣрѣи
 мергѣи дѣрѣи ѿрадѣ избавѣ вѣчноѣ тѣрѣи.
 Блѣсколи сохрѣнѣя ѿ вѣдѣ покрѣватѣи,
 ѿ враговѣх невѣдѣимѣхъ и всѣхъ заѣвпатѣи.
 Нѣѣ и прѣно во всѣя жѣзненѣя вѣкѣи,
 да сподобѣмѣя жѣтѣи сѣ иѣгѣлѣнѣи лѣнѣи.

4. Мѣтѣва кѣпадшѣмѣ в неѣдѣх скорѣи, хрѣтѣиѣннѣи, иже должна ѣ творѣма бытѣи
 сѣ слѣзамѣи. — Гѣи Гѣе Хѣе, єдѣно спѣеніе живѣхъ, 70-74.

5. КАНОНЪ ОУМѣЛѣННѣЙ КЪ ПРѣСВѣАТОЙ ДѣИ ВѣЦѣИ, 76-96.

(Продовженне буде)

д-р Я. Гординський

Бібліотека львівських Василян

(Докінченне) 2

КРИМ обох істориків львівського університету, Фінкеля і Стажинського, стверджує ту саму правду і найновіший начерк про університетську бібліотеку, що його А. Єнджейовська помістила в збірнім виданню: „Publiczne Biblioteki Lwowskie“ (Львів 1926). Тут на 30 стор. авторка натякає на неоцінені прислуги, що їх віддала касата галицьких монастирів (не чинів!) згаданий бібліотеці. Монастирські книжкові богатства зведено до Львова, приділюючи значну їх скількість бібліотеці університету у великій мірі, на жаль, на те, щоб опісля всі дублетні примірники чотири рази виставляти на ліцитацію, або щоби вкінці поглитив їх огонь¹.

Те, що було при закладах університетської бібліотеки повторилося і при основанню бібліотеки ім. Оссолінських. І тут сприяла йосифинська касата², котра посередно пошкодила зростови львівської бібліотеки Василян, а крім неї ще й інші обставини кривдили, бо вже майже безпосередно, нашу монастирську книгозбірню. Треба повторити за д-ром В. Щуратом³, що був се час, коли Ossoliński вважалося в нас майже за свою інституцію і до неї, якби до своєї скарбони, свої люди склали найдорожші бібліотечні, музейні й архивальні дорогоцінності. Між жертводавцями пишалися теж імена львівських Василян, В. Компаневича, М. Гриневецького, М. Максимовича, котрі дарували туди, нераз і рідкі, рукописи і друки. Дещо з того доходило до прилюдної відомости, особливо від коли бібліотека Оссолінських стала друкувати списки жертводавців⁴, але багато-багато закрила непамять і людська проворність.

Зокрема потерпіла василянська бібліотека від меткого організатора бібліотеки Оссолінських, С. Б. Лінде. Сей пан скрізь мав

¹ Між цікавішими ркп. сеї бібліотеки заслуговують на нашу увагу каталоги монастирських бібліотек, розміщені під чч. 259-265.

² Див. Publiczne Bibl. Lwowskie. 12. Пор. Literatura w Galicji. Ustęp z pamiętników Wł. Zawadzkiego. Lwów 1878. 33.

³ На досвітку нової доби. Львів 1919. 56.

⁴ Див. Czasopismo naukowe księgozbioru im. Ossolińskich.

щасте; не бракло йому щастя і при частих відвідинах львівських монастирів св. Юрія і св. Онуфрія. Кажуть, що особливо сприяла йому доля, коли між ченцями зводив мову на книги і рукописи. Тут приобіцяв за них заплатити, то знов обміняти за інші, ще частійше погоджувався позичити і — оставляв реверс. Ще нині можна оглядати в св. Онуфрейськiм монастирi книжковий каталог св. Юрської бібліотеки¹, в яким при рукописи: Statuta Litewskiego Księstwa po Rusku pisane in fol. читаємо ось яке NB.: „Wydane są JMi Panu Linde Sekretarzowi JW. Ossolińskiego do Jego Biblioteki do Wiednia die 4. 8-bris 1800“. В тійже василянській бібліотеці знаходимо його Revers на наступіючіє dzieła z Biblioteki Cerkwi mieyskiej do Biblioteki JWо Hrabiego Ossolińskiego z obowiązkiem powrócenia tychże pozyczone: 1. w ruskim ięzyku Przyczyny odiechania z Włoch Marka Spalatenskigo Biskupa. 2. Werifikacya niewinności. 3. Sowita wina. 4. Obrona Werifikacyi. 5. Elenchus pism uszczypliwych. 6. Appendix na Examin obrony werifikacyi. 7. Apologia do narodu ruskiego. 8. Protestacya przeciwko Soborowi Knowskiemu. 9. Apollia Apologii po rusku. 10. Antidotum przezacnemu narodowi ruskiemu. 11. Paranesis. 12. Kopija Listu od Melecysza Smotrzyńskiego do Cyrilla Patryarchi Konstantinopolitanskigo pisanego. 13. Θρηνος czyli Lament Cerkwi Wschodniey 1610. (Від 1-13 вкл.) w iednym Voluminie in 4to. 14. Obronca wiary S. Katolickiey Hupacysz Pociey 1768 w Supraslu 4. Dań w Lwowie dnia 6о Pazdziernika 1800 Roku Samuel Bogumil Linde, Sekretarz Hrabiego Jozefa Ossolińskiego.

Кілька разів управа монастиря доходила свого права і жадала звороту випозичених книжок. Один раз (1832 р. N. 121/рг.) справа та опинилася навіть у суді, але програна, як звичайно, була по стороні монастиря. Всі книжки й досі найспокійнійше прикрашують бібліотеку Оссолінських.

Крім Ліндого брали ще книжки з монастирської бібліотеки для Ossolineum Трушковський і Ю. А. Камінський, урядовці тоїж установи. Дня 24. VI. 1837 перший взяв: а) Jerzego Wenelina o charakterze narodowych piesni u Sławian z. T. 1. б) Muchanowa Katalog historycznych pomników w Rossyi. T. 1². Другий забрав: а) O proizhozdenii Rusi. M. Pogodina. Moskwa 1825. б) Trudy i Zapisky Obszczestwa Istori i Drewnostej Rossyiskich. Moskwa 1826. Części 6.³

¹ Ркп. N. 16, л. 14.

² Див. *Catalogus librorum... levatorum*. Ркп. бібліотеки св. Онуфрейської, ч 269, л. 13 об.

³ Тамже, л. 14 об.

Оба реверси, підписані ними власноручно, на завсіди остануть свідками клясичної звички несовісних збирачів.

Бібліотеки університетська і Оссолінських не були саодинокими шкідниками книгозбору львівських Василян. Чимало потерпів він також від тих, котрі принагідно приходили його оглядати. Такі оглядини починаються першими роками минулого століття, а кінчаються відвідинами своїх і чужих учених біжучого чверть-століття. На рахунок закордонних відвідувачів (Чацький, Кукольник, Лодій, Погдин, кс. Шиманський і и.) треба покласти передусім декілька цінніших рукописів і рідких друків, по яких сьогодні й слід загинув, а котрі були власністю монастиря св. Онуфрія, як на се вказують залишені бібліотечні списки. Сюди знаменито підходять слова А. Бельовського, висказані ним колись загально про василянські бібліотеки: „Dzisiejsze bazylińskie biblioteki są tylko bardzo drobnemi szczątkami owych naukowych bogactw dawniejszych. Głównemi ich zasobami ozdobiły się biblioteki Moskwy i Petersburga“¹. Щож торкається своїх гостей, то й вони не без вини. Не вміли чи радше вони не хотіли оцінити довіря, яким наділила їх управа монастиря, допускаючи густо-часто самих, без усяких свідків до бібліотеки. Вислідом сеї наївности з одного боку, а некультурної сміливости з другого, було се, що монастирські книжкові цінности опинювалися в Москві, Київі, Ростові н. Д. (нпр. городиський Апостол), або ще гірше — в бюрках приватних осіб, відки переходили опісля до рук львівських антикварів, саміж книжки і рукописи світять нині повірізуваними заставками й ініціалами, ба навіть доволі частими вирізками цілих статей.

Не красше деколи справлялися й ті, яким зовсім правильно, за реверсами випозичувано книжки і рукописи. Розуміється, що при частих змінах монастирських урядовців, ніколи як слід не вдається припилньувати речинця й загалом віддачі позичених книжок. Тим однак не виправдується тих, котрі мимо письменного зобов'язання, не додержують слова, і — що найважнійше — не звертають книжок ніколи. Тим то не дивно, що ще тепер можна оглядати реверси Зелінського, Малиновського, Кулачковського, Петрушевича, Калужняцького і мн. и., тільки не книжки чи рукописи, котрих не знати від кого нині домагатися.²

¹ Див. Dziennik liter. 1852. 106.

² Між реверсами знаходжу й отсей характеристичний, писаний власноручно: Пом'яникъ Ставропигіальной Успенской Церкви въ Львовѣ — изнятый изъ бібліотеки монастиря Чину Св. Василя В. въ Краснойпущи — обрѣтається въ Митро-

Були випадки, і — мабуть — за часті, в яких випозичувано книжку або рукопис без реверсу, на слово, з огляду на ту чи іншу обставину, або просто з огляду на особу і становище позичачого. Кінець такої поведінки був звичайно один — книжки не вертали до бібліотеки. Так наприклад, о. Ір. Яворський ЧСВВ. на однім місці¹ записав, що митр. М. Левицький випозичив рукописний текст посольства Мисаїла до папи Сикста IV в р. 1476, котрий то рукопис остав опісля в митрополичім архіві. Інший хронікар² занотував, як важко було відбирати монастирські книжки і рукописи, позичені на ставропигійську виставу 1894 р. Всякі заходи у д-ра Шараневича не довели до цілі; щойно 15. IV. 1904, при допомозі адвокатів, удалося монастиреви відібрати частину книжок, а про решту не можна навіть мріяти, бо їх нема у Львові. Слушно отже хронікар, нотуючи сю сумну приключку, зробив висновок, щоби на будуче „не жичити!“ З інших важніших і цінних памяток, про які знаємо, що належали до монастирської бібліотеки, пропали: 1. Листи М. Гриневецького³; 2. рукопис з другої пол. XV ст., в якім м. и. були житія Константина, Варлаама і Йоасафа⁴; 3. рукописний житєпис митр. В. Рутського, написаний Р. Корсаком⁵; 4. цінні рукописи Петра Коса⁶; 5. Льва Кишки(?): „Vitae clarorum virorum OSBas. M.“⁷; 6. цілий ряд рукописів і рідких стародруків, що нині знаходяться в „Бібліотеці еп. Шептицького“ в Станиславові⁸.

политальной бібліотецѣ въ Уневѣ, переданъ до тоиже подписаннымъ. 19/IX 1864. А. Петрушевичъ, каноникъ капитули львовской гр. к. обр.

¹ Див. Збірник ріжних актів. Ркп. N. 16, л. 23 об. -- Текст посольства надрукований в „Н. Сборник-у“ 1869, 223 сл. Пор. С. Голубевъ. П. Могила I. 505.

² Див. История монастыря ОО. Василян у Львові, ч. IV, ст. 19.

³ Див. Sammlung polnischer u. Polen angehender Münzen, Medaillen u. d. g. Lemberg 1847, 56.

⁴ Див. Русалка Днѣстр. У Будимѣ 1837. 124, 126; Fr. Pastrnek. Dějiny slov. Arošt. Cyrilla a Methoda. V Praze 1902. 5.

⁵ Його скопіював колись В. Калінка для А. Guérin'a, а сей останній, після використання, копію дарував для польської бібліотеки в Парижі. Досі не вдалося мені дізнатися напевно, чи згадана копія там переховується.

⁶ Що ті ркп. були колись власністю львівського монастиря, про се ясно свідчить Хієда hist. I, л. 9 об., 11 об., 12 об. і архивальний інвентар, а що опісля найшлися вони в посіданню А. Петрушевича, про се див. Сводная гал. р. лѣтопись съ 1700 до конца Августа 1772 г. Львовъ 1887, 316.

⁷ Див. „Записки ЧСВВ.“ I. 117.

⁸ Ся бібліотека виказує зінвентаризованих NN. 4793, між якими я нарахував рукописів 22 і рідких друків 71, котрі мають монастирські сигнатури і безумовно ще до р. 1899 належали до кількох галицьких монастирів. Між ними, більша частина стародруків виїнята з львівської бібліотеки Василян.

За час світової війни, таки в її початках, бібліотеці грозила втрата всіх цінних пам'яток старини. Окремі відпоручники петроградського міністерства внутрішніх справ (відділ духовних діл) оглянули архивний і музейний відділ, безладно перевернули упорядковані книжки і заповіли, що вибрані ними предмети будуть вивезені до Росії. Скінчилось однак на тім, що дня 11. II. 1914 за підписаним реверсом два висші чиновники випозичили пять книжок, котрих уже, мимо письменного зобов'язання, не звернули. Тим способом пропали: 1) Русалка Днѣстровая (ч. бібл. 3774), 2) Скитъ Манявскій (А. Могильницького, ч. 3619), 3) Начеркъ Истории Уніи (ч. 3585), 4) Церковная Унія на Руси (Шараневича, ч. 4600), 5) Положене Русинів в Боснії (бр. Й. Гродського, ЧСВВ.)

Ось так у головних чертах представляється історія і розвиток бібліотеки львівських ОО. Василіян. На тім тлі доводиться нам тепер торкнутися чергового питання про службу бібліотеки для загалу.

Між тими, що в першій мірі користувалися книжковим збором св. Онуфрейської бібліотеки, на передовім місці стоять черці сього монастиря. Вони ж її закладали і для них вона служила. Вже висше згадав я, що ціллю василіянського монаха є також зовнішня діяльність шляхом освічування своїх ближних та шляхом навчання як шкільного так і позашкільного. А кождому відомо, що в тім ділі без книжки не поступиться ні кроку наперед. Тим більше розуміється се про давного монаха, котрий рівночасно був учнем і учителем. Як учень сягав по книжку, котру находив у бібліотеці, або її писав чи переписував, коли такої не було в монастирі, служачи тим способом й самій бібліотеці, бо придавав для неї новий набуток. Як учитель, при помочи домашньої книгозбірні, творив нові праці, стаючись так і автором нових, а то й оригінальних творів, що опісля збогачували рідну письменність.¹ Так отже монастирська бібліотека посередно пособляла грамотности й літературі, себто чинникам, котрі й досі мають загальне значінне.

І справді, історія записує низку осіб, котрі жиючи в св. Онуфріївській монастирі, не тільки визначувалися образованием, але й полишили по собі слід для загального вжитку. Принаймні годиться

¹ Пор. сюди статтю В. Перетца, поміщену в праськїм часописови „Slavia“ III. 336 сл., а також записку Н. Серебрянського, подану у виданню „Отчеты о засѣданіяхъ Имп. Общества люб. древней письменности въ 1903-1904 г.“ С. Петербургъ 1904. Прилож. 3 сл.

тут згадати „благочестивого инока Мину друкаря святих книг“,¹ Йосифа Кириловича, про якого з таким узнанням згадує С. Голубевъ² і Ө. Титовъ³, даліше Вассіана Савчака, Митрофана Прото-вича, Воніфатія Кровницького, Гавриїла Попеля, Модеста Гриневецького, Амвросія Радкевича, Варлаама Компаневича, Кліма Сарницького, Аристарха Крижанівського і и. Відріжнити також випадає такі факти, як справлюванне тутешними ченцями книжок, видаванне тихже, заосмотрюванне їх відповідними вступами, переписуванне різних документів для бібліотеки, уклад і постійне веденне монастирського літопису і т. п., про що находимо вісти в св. Онуфріївській хроніці.⁴

Повнила однак львівська бібліотека службу й для ширшого загалу поза монастирськими мурами. Не без того, що нераз в давнину ставала вона в пригоді неодному спудеєви успенського брацтва, неодному з тих численних вчених, котрі стояли близько ставропигійської друкарні, тим більше, коли зважити ті тісні взаємини, які колись вязали старше ставропигіяльне брацтво Успення з молодшим ставропигіоном св. Онуфрія. Так і пізніше не обійшлося без подібної прислуги. Й хоч не маємо потрібних тут доказів, зате можемо се спокійно заключати по тих звязках, які заістнували передусім у XVII і XVIII вв. між Львовом і Києвом, між Львовом і північно-східними землями, між Львовом і південно-східними окраїнами. На се вказують між и. і ті записи, що їх зустрічаємо на рукописах і стародруках монастирської бібліотеки.

Але чи не найвиразніше виявилася та служба на протязі більшої половини минулого століття. Склалися на се дві обставини. Найперше, в той час львівські бібліотеки ще не служили загалови так, як тепер і тому кожний потребуєчий книжки йшов там, де найлекше можна було нею послугуватися. Се якраз мало місце в монастирській бібліотеці. Тут бо мали великий вибір книжок, тут був поазбучно уложений каталог, тут мав вступ усякий без огляду на свої переконання і національну приналежність. Видиться,

¹ Пор. грамоту митр. М. Рагози, яку подають Monumenta Confrat. Stavropigiannaе Leopoliensis (editit Dr. Wlad. Milkowicz). I. Leopoliс 1895. 476. На иншій місці (ст. 418) говорить ся про него, як про „nabożnego у w świętym piśmie uczonego drukarza naszego Minę czernca“... див. також ст. 459. Див. „Галичанинъ“ 1862, 68.

² Див. Київській Митроп. Петръ Могила и его сподвижники. I. Київъ 1883. 272 (і Прил. 290); II. Київъ 1898. Прилож. 88.

³ Типографія Києво-Печ. Лавры. I. 137; Прилож. Ѳс, Ѳчв.

⁴ Див. Xięga Historyi... л. 20 обор., 21 сл.

що фреквенція позичаючих була досить значна, коли по р. 1824 маємо сліди¹ відкриття двох відділів монастирської бібліотеки, один відділ під назвою „бібліотека більша“, а другий під назвою „бібліотека менша“. Але й на тім не скінчилося. В році 1828 управа монастирської бібліотеки впроваджує окрему книгу випозичаючих, якої останні списки виказують 1842 рік.² Перебігаючи оком її сторінки, ми відразу бачимо ту замітну службу, яку василіяньська бібліотека віддала загалови. Мало-що не всі випозичаючі, се завітні світочі і визначні письменники галицької землі. Поруч М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького чергуються між собою: Е. Коссак, Ю. Ганкевич, Ю. Іневич, І. Лучаківський, М. Малиновський, Д. Карпинський, а далше: Півоцький, І. Ходиніцький, Л. Зелінський, І. Дунін Борковський, як рівнож Трафф, О. Бляйм, Й. Вайсенбах і много інших.

Друга сприяюча обставина для видатного користування нашою бібліотекою на початку й в першій половині ХІХ ст. се та, що в львівськiм монастирі проживали в той час люди, котрі мали найширші звязки з літературним світом. Про се свідчить залишена кореспонденція з Гриневецьким, Мацієвським, Компаневичем, Коссаком, Яворським. З одного боку вони самі часто просили книжок у інших, але й навпаки другі задля тих знакомств користувалися монастирською бібліотечною збіркою. Між замітнішими покористувателями знаходяться: Лінде, Зубрицький, Срезневський, Погодін, а опісля Дідицький, Бельовський, Гарасевич, Петрушевич, Шараневич та Калужняцький.

Доведена до верхка служба не устала й далше навіть, коли повставали прилюдні бібліотеки у Львові, свої й чужі, як не устає вона досі, не перестаючи бути „богатою і цінною“, як висловився д-р Ол. Колесса³, — свого рода одинокою львівською бібліотекою, головно завдяки свому рукописному й старинному відділові. Вона далше служить загальним справам науки і письменства і се завданне сповнятиме постійно, вірна давним своїм традиціям та нашому післанництву. Тому бачимо, як і на протязі останнього п'ятидесятиліття вона стоїть на услугах усіх, хоч може про се мало

¹ Пор. рукописний *Catalogus Librorum in Bibliotheca Monasterii Leop. OSBM. ad S-tum Onuphrium.* . (ч. 311).

² Див. *Catalogus librorum levatorum* (ч. 269)

³ Див. Науковий Збірник. Прага 1925, 406.

хто знає¹. З неї йдуть книжки на ставропигійську виставу, інші знова в р. 1904 випозичають на Буковину², трохи ранше послано їх до Парижа³, за нашої памяти випозичувано рукописи львівському університетови, твори Лодія проф. Мірчукови до Берліна, а в самім монастирі користають з бібліотеки Комарницький, Бартошевський, Мільницький, Гмитрик, Котецький, Ол. Колесса, Гірняк, П. Крипякевич, Франко, Я. Гординський, Томашівський, Студинський, Щурат, М. Галуцинський, І. Шпитковський, Чебан, еп. Боцян, Огієнко, Голубець і и.

Закінчм сей короткий нарис загальним оглядом теперішнього стану монастирської бібліотеки й архиву що до приміщення, упорядкування, скількості книжок і рукописів та виглядів на будуче.

Приміщення бібліотеки як давніше так і тепер належить до найбільш пекучих недомагань монастиря. Ніде може монастирська економія не була так недоладною й безсистемною як саме в обсягу приміщення бібліотеки. Й коли ще для давніших творців монастиря находимо оправдання, то справді не маємо його для тих, що нині, в ХХ-ім століттю будують монастирі на зразок давних. Який пливе відси безнастанний клопіт, кілько заходів і трудів вяжеться з приміщенням бібліотеки в давно будованих монастирях, найкрасшим прикладом сього — львівська бібліотека. Як відомо, сам монастир давний і розміщене його кімнат — одностайне, без окремих, просторих світлиць, котрих певна скількість необхідна для спільного монастирського життя. Тим пояснюються ті часті добудови і перебудови, що їх так много занотовано в домашній хроніці. Одна з важніших причин сеї частої перестрійки, се брак відповідного приміщення для бібліотеки. В міру її побільшування, наступали й поширення бібліотечних кімнат.

Перший раз змінено й достосовано місце для бібліотеки в р. 1816, коли заходила потреба примістити святоюрську книгозбірню.

¹ Мабуть незнанню та непоінформованости належить приписати всі словні і письменні виступи з критикою львівської, чи загалом монастирських бібліотек. Так між инш. д-р Б. Барвінський (див. фейлетон «Діла», ч. 110 з р. 1925), не-провіривши стану річий, легким почерком пера закинув, що по василянських бібліотеках та архивах бутвіють цінні річи, або йдуть мишам на сніданок. І д-р І. Свенціцький не добре поінформував читачів «Бібліологічних Вістей» (Київ 1926. ч. 4, ст. 94), особливо коли порівнається його ж таки раншу записку, що її подав «Книгарь» з р. 1918, ч. 6, ст. 308.

² Іст. мон. ч. IV. ст. 41.

³ Див. Xięga Historyi I. л. 99.

Другим разом сталося се в р. 1869¹, але найосновніше перестроєно бібліотечні кімнати в р. 1909. Тому, що сей стан триває досі, не від річи буде подати тут весь опис сеї перестройки словами хроніки.² „З причини призбираня за кільканайцять літ більшого числа книжок, уставлено для їх поміщення в році 1907 більші шафи на середині бібліотеки. Се однакож оказалось небезпечним класти такий тягар на середину бібліотеки, попід котру веде перехід до монастиря і до церкви, тим більше, що по якімсь часі на склепіню під бібліотекою оказались по зложеню книжок, хоч малі але всеж небезпечні зарисованя. Щоби отже уменшити тиснене на згадане склепінє, проте постановлено ті шафи з середини бібліотеки упрятати та перенести їх разом з книжками на діл. В тій ціли зреставровано на партері за фіртою два покої; а щоби лекший був доступ до сеї части бібліотеки долішної, то вибито в першім покою горішньої бібліотеки клітку, в котрій уміщено желізні сходи“. Так одержуємо весь розклад монастирської бібліотеки, що його задержала бібліотека досі. На неї складаються дві кімнати (одна велика, друга менша) горішні, і дві малі на партері, получені між собою сходами. Крім того, в одній долішній (п'ятій з черги) приміщується архив і музей, куди входить ся через бібліотечні кімнати, сходами й окремими дверми. А що вся рукописна бібліотека ніяк не поміститься в тій одній кімнаті, весь василянський відділ зложений в чотирох великих шафах у протоігуменській кімнаті.

Більша частина (горішна) бібліотеки розложена на схід, а партерові кімнати і весь архив на захід. Через те, як бачимо, вибір місця на бібліотеку не належить до ідеальних³, а передусім коли додати се, що за мало є вікон і як слід не дасться переводити продувка. Тимто нема належної захорони перед вогкістю, на яку виставлений найбільше збір що від заходу. Рівнож і розміщенне книжок по таких шафах, які є тепер у бібліотеці, доволі непрактичне. Шафи маємо подвійного рода: одні звичайні, отверті, але за високі, другі криті, за склом. Застосованне високих шаф вдатне там, де є галерія, зате урядженне бібліотеки ніколи не допускає закломих шаф, в яких дверцята засуваються й відсуваються від

¹ Див. Истории Монастыря ЧСВВ. (Свято-Онуфрейського) Томъ II-й... ст. 23 (ч. 114).

² Див. История монастыря... ч. IV. ст. 121 сл.

³ Тут як і дальше користаємо зі званої праці Dr. A. Graesel'a, *Handbuch der Bibliothekslehre*. Leipzig 1902 — під відповідними розділами.

одної руки до другої. На добавок усьої непрактичності в таких шафах найскорше книжки бутвіють, покриваються плісню і приймають червів.

Порядкованне львівської бібліотеки мало також свої фази. Зі залишених свідоцтв показується, що мабуть не було часу, в яким вона була розкинута та не до вжитку. Вистарчить хиба се, що від давна бібліотека посідала взірцеві катальогові списки та, що під сим оглядом з узнаннем висловлювалися про неї ті, котрі її відвідували.¹ Однак не значить се, що її ніколи не переформовувано. На деяких рукописах і книжках залишена потрійна сигнатура, що вказує на доволі часті переміни в ділі катальоговання і певно довго прийшлосяби тепер глядати за книжкою чи передусім за рукописом, маючи під рукою сигнатуру Головацького, Петрушевича чи Калужняцького. Початок для основного упорядкування нинішньої бібліотеки дав о. Пл. Філяс. Він то з великим вкладом праці довів до ладу архив, зладив його інвентар і систематичний катальог, він теж переформував саму бібліотеку, оставляючи її такою, якою вона нині.² Книжковий відділ має три катальогі: інвентарійний (для *numerus currens*), поазбучний-картковий і діловий (після матерії). Доволі не нова катальогова система не дозволює покищо як слід повести бібліотечну класифікацію по групам інкунабулів, книг, брошур, дисертацій, періодиків, метеликів то що, всеж таки робляться старання, щоб і під тим оглядом бібліотеку змодернізувати. Для рукописного відділу ту справу щасливо вирішить печатаний д-ром Я. Гординським опис рукописів. Розуміється, що доки не впровадиться нової системи катальогової, доти важко буде говорити й про точну скількість книжок чи томів. При теперішнім уладі біжуче бібліотечне число добігає 40.000. Відділ рукописів виказує понад 600 номерів.³ Дублеті, як колись (див. *Xięga Historyi* I. л. 38, I), так і тепер з правила вимінюється в бібліотеках інших монастирів.

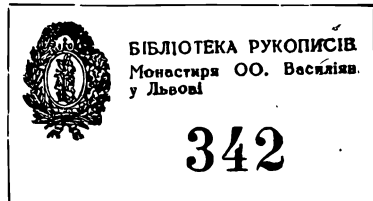
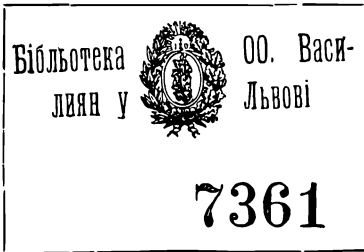
¹ Про катальогі була мова висше; тамже названо вже праці Дуліка, Бельовського і Карповича, в яких вони підчеркують доладне упорядкованне бібліотеки. Пор. іще свідоцтво «Славянофіла» (Ол. Терещенка) в «*Athenaeum*» V. 242.

² Див. *Diarium Monasterii ad S. Onuphrium*, під д. 22. VII. 1894; *История мон. ОО. Василян у Львові* ч. IV, під р. 1907, ст. 75.

³ Найновіший *Jahrbuch der gelehrten Welt* «*Minerva*» XXIX (1928), I. 1448 виказує 30.000 томів книжок і понад 600 рукописів. Зате зовсім фальшиво інформує E. Schwalewik. *Zbiory polskie*. 1926. I. 383.

Не слід однак робити жадних ідеальних й ясно закромених виглядів на будучність, доки бібліотека не одержить відповідного приміщення. Була колись надія, що та потреба буде заспокоєна з хвилиною, як прийде зреалізоване пляну монастиря і церкви з р. 1770 (див. „Записки ЧСВВ.“ I. 174-175), була вже кілька літ тому назад майже певність, що добудуються потрібні убікації по пляні архитекта І. Лушпинського, та обставини і висші причини відсунули справу на пізнійше. Приходиться отже ждати, хоч з усіх боків даються чути голоси про удоступлення монастирських бібліотек, хоч бібліотечний прибуток з кождим днем стає показнійший і мусить одержувати щораз провізоричне місце. Й сей, у монастирі неначе природний, прибуток — за рік, за час якийсь, колись — сам неминуче розв'яже те важке питанне і бібліотека львівських Василян щасливо продовжуватиме свою давну традицію.

о. Й. Скрутень ЧСВВ.

Знаки бібліотеки ОО. Василян у Львові.

II. МАТЕРІЯЛИ

Причинки до життя і справи м. Мокрини Мечиславської, ЧСВВ. (З актів Познанського Архиву Архідієцезіяльного)

БОГАТІ збори Архідієцезіяльного Архиву в Познані, не так давно торжественно відкритого¹, посідають дещо матеріялів, що відносяться до історії уніятської Церкви в Польщі XIX століття. Розкинуті по різних зшитках давного Архиву Архієпископського Ординаріату, матеріяли ті досі лежали неторкнені, що більше, жаден з істориків унії, не вилучаючи й архієпископа Едварда Ліковського, не знав про них, ба навіть не припускав либонь, що в подалекім Познані знайде щось придатного для праць своїх. Правду кажучи, для історії не сталася ніяка велика кривда. Адже матеріяли є другорядної тільки вартости. Справи унії могли хіба посередно або

¹ Користаю з нагоди, щоби подати читачам „Записок ЧСВВ.“ бодай коротку звістку про Архідієцезіяльний Архив у Познані, першу сього рода прилюдну установу духовну в Польщі. Згаданий Архив покликаний до життя декретом бл. п. кард. Едмунда Дальбора з дня 11. жовтня 1925 р., торжественно відкритий у приві представників Єпископату, Духовенства, Уряду, Муніципії і Науки дня 27. мая 1926 р. Інституція має власну гарну домівку при вулиці Любранського ч. 1, а се давну селедьбу славної колись Академії Любранського (основаної в р. 1519), відповідно для нового приміщення перебудовану і уряджену. В тій домівці найшли своє приміщення історичні архиви Ординаріату і Архієпископської Консисторії, Митрополитальної Капітули, численні парохіяльні архиви, крім сього цінна бібліотека дієцезіяльна, а також ряд книгозборів деканальних і парохіяльних. Загально беручи дієцезіяльні збори числять около 1000 дипльомів пергамінових, 3000 рукописів архивальних, кілька тисяч зшитків (фасцикулів), 1000 рукописів бібліотечних (в тім 120 середновічних), 800 інкунабулів, врешті 100.000 томів друків. Організацію інституції перевів в роках 1923—26 автор отсього артикулу.

При Дієцезіяльній Бібліотеці построний окремий відділ літератури, що відноситься до Східної Церкви. Він повстав зі запису бл. п. архієп. Едварда Ліковського († 1915), зного історика унії, наслідком чого й називається іменем жертводавця. Знаходиться тут, попри книжки новішої дати, цілий ряд рідких творів польських і українських XVI—XVIII століття. Пишучий отсі рядки старається по змосі сей відділ побільшити та розбудувати і в сім напрямі зумів уже придбати йому значну кількість цінних творів і видавництв.

випадково відбитися в актах познанських архієпископів. Та якби там на ділі не було, вартує труду зайнятися і тими матеріалами. Відомість про них може придатися історикови, для котрого прецінь і дрібні історичні причинки не можуть бути байдужі.

В осьтім артикулі бажаю поділитися тим, що найшов я між збірками Архієпископського Архиву в Познані про життя і справу голосної м. Мокрини Мечиславської, (названої?) ігумені мінських СС. Василянок.

I. Перший урядовий протокол зізнань м. Мокрини Мечиславської, зладжений 14/VIII. 1845 р. архієпископським відпоручником у Познані.

Переглядаючи архивальну спадщину після бл. п. кард. Мечислава Ледуховського, що її родина кардинала в р. 1926 зложила в Архієпископському Архиві, натрапив я на листи м. Мечиславської, писані нею до молодого ще тоді Монсінйора Ледуховського. Отся знахідка, про яку зрештою говоритиму низше, спонукала мене звернутися до нових пошукувань. Знав бо я, що м. Мокрина, зявившись після втечі з Мядзьолів у Познані, тут по раз перший склала протоколярне зізнання про муки СС. Василянок і власні.¹ Перший сей урядовий протокол не був ніде в цілій своїй основі оголошений, а знаний був одиноко з менше або більше докладних часописних звісток, що появилися небавом по його виготовленню в пресі німецькій, французькій і польській. З огляду на видвижену недавно о. Урбаном Т. І. квестію про віродостойність зізнань м. Мечиславської² — як відомо о. Урбан доходить до результату негативного — знахідка первісного протоколу, на мою думку, могла мати певне, хоч не рішаюче, значінне. Мої пошукування, до яких я прикладався довгий час, увінчалися добрим успіхом. Я знайшов оригінал протоколу в зшитку, в котрім найменше можна було його надіятися. Скривала його вязанка паперів, затитулована: „Pisma sekretne po ś. p. Arcybiskupie L. Przyłuskim“. Акти, що творили зшиток, за життя архієпископа були переховувані в недалекім Кобилополі, в маєтності графів Мицельських, відки щойно рік по смерті о. Пшилуського († 12. III. 1865) були видані Архієпископській Курії³. Деякі проте справи о. Пшилуський таїв навіть перед найближчим своїм окру-

¹ Ks. Hieronim Kajsiiewicz. Pamiętnik o początkach Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego. Pisma (Poznań 1872). III. 438.

² Ks. Jan Urban T. J. Makryna Mieczysławska w świetle prawdy. Kraków 1923, сторін 149.

³ Записка на титуловім листку зшитка і друга на обороті fol. 8 а.

женнем в архієпископській познанській палаті. До тих справ належала рівнож і справа м. Мокрини. Які були причини таїти акти м. Мечиславської, сьогодні важко дослідити. Спеціального приводу бути не могло, тому що події мінських Василян, як уже я згадав, скоро дійшли до прилюдної відомости.

М. Мокрина Мечиславська прибула до Познаня під кінець липня або на початку серпня 1845 р.¹ Докладної дати її приїзду не міг я ствердити на основі доступних мені жерел. Так само незнані мені пригоди, які зустрінули її в Познані і на терені Великопольщі. Знаємо лише, що замешкала в монастирі СС. Милосердя св. Вінкентія від Павла при церкві Преображення Господнього, що лежить при Вернардинській площі. Монастирська хроніка покриває цілковитою мовчанкою перебування гостя, котрий незабаром мав статися славним і розбудити спочування і симпатію цілого католицького світа. Загалом перебування м. Мечиславської в Познані сповите великою таємничістю. В ніякій газеті, ні теж у ніякім часописі познанським я не зустрів згадки про її приїзд і замешкання в городі Перемислава. Чиж у виду близького сусідства Росії побоювалася б за своє життя, свою свободу або — за компромітацію? М. Мокрина в Познані довго не побула. Дня 10 вересня станула вже в Парижі.

Вістка про прибуття мучениці за св. віру без сумніву скоро передісталася до уший познанського архієпископа, котрим ледви від року був тоді, згаданий уже, о. Лев Пшилуський. Щоб одержати докладну реляцію на письмі, котру можна булоб післати до Риму, архієпископ відпоручив пароха приходства св. Войтіха в Познані, свщ. Людвика Урбановича², який прибравши собі як свідка о. Альбіна Тінеля, капеляна СС. Милосердя³, дня 14 серпня сповнив своє завдання.

Зізнання м. Мокрини списані власноручно свщ. Урбановичем на 4 листах *in folio (pagina fracta)*. На кінці знаходяться підписи М. Мечиславської, о. Тінеля і відпоручника — протоколянта. Їх дослівний зміст подаємо в Додатку під ч. 1.

Сам протокол не докидає нічого нового до вже знаних фактів.

¹ Лист архієп. Пшилуського до віденського нунція з д. 13. XII. 1845 говорить про кількатижневе перебування в місяці серпні. Пор. Додаток ч. 5.

² Свщ. Людвик Урбанович,* 1788 † 28. IX. 1850, був видавцем і редактором часопису „*Obgona prawdy*“, котрий у першій мірі поборював відступника Івана Черського і його секту. Під його редакцією виходив теж з початку часопис „*Kościół i Szkoła*“.

³ О. Альбін Тінель (Thinel), бернардин, *1784, † 21. XI. 1865.

Однак яко перший урядовий акт зізнань, порівняний з пізнішими оповіданнями, а особливо з реляцією складеною перед римською комісією, має він велике значінне для оцінки правдомовности м. Мечиславської. Осуд, що його собі на підставі порівнань виробимо, випаде однак, уже тут упереджаю, відємно. В обидвох реляціях заходять суперечности, котрих не можна покласти на рахунок браку памяти чи освіти, суперечности тим дивнійші, що обидві реляції були складені протягом не цілого пів року (14 серпня — 6 грудня). Факт, що при виготовленню римського протоколу м. Мокрина не памятає того, що сказала і підписала дня 14 серпня, що її друга реляція урядова в многих подробицях відбігає від першої, що найменше мусить нас у високій мірі здивувати, а саму віродостойність зізнань піддати в підозрінне. Не зайвим буде унагляднити тут зіставленням ті ріжниці, що заходять між обидвома протоколами.

Зізнання познанські.

Зізнання римські¹.

Переслідуванне в Мінську.

В році 1837 зачалися терпіння

Дає пять місячний час до
намислу

на молитві (перед Найсв. Тай-
нами) закінчила житте законниця
Онуфрія Лявданська, що
мала около 60 літ

до Витебська миль около 30
— там ішли днів шість

В літі р. 1838 Семашко зачав
наклонювати до відступства...

Семашко прощає їй іменем
царя, котрий дає три місяці
часу намислитися

.
.
та законниця називалася Розалія
Лявшецька, що мала 57 літ
по сімох днях прийшли до
Витебська

Перебуванне у Витебську.

застають чотирнайцять за-
конниць витебських

законниця Гертруда Жон-
сьницька (Rząśnicka) несучи

витебських законниць є три-
найцять

¹ Не маючи під рукою польського примірника римських зізнань, покористовуюся французьким перекладом п. н. *Récit de Macrena Mieczyslawska abbesse des Basiliennes de Minsk... Louvain 1846* (Bibliothèque historique, philosophique et littéraire. Troisième année). Сторін 54. Польські назвища на загал віддані тут поправно.

дерево впала і тим деревом була забита.

Іншій черниця головною око вилупила (Кляра Жулкевська), наслідком чого вмерла.

А дві можливо з перестуди померли.

(Умирає отже чотири сестри)

Пор. Спас

Законниця Колюмба Гурська вмирає по тілесній карі і катуванні, доконанім Михалевичем.

Баптиста Довнарівна спалена живою.

Непомукина Гротковська вмирає від удару поліном.

Після нової тілесної карі вмирають СС. Сусанна Рипинська і Колета Селява, ся остання наслідком кинення о дерево.

(тут умирає пять сестер; причина смерти инша як у реляції познанській — инші теж назвища померших сестер).

історія зі сокирою, що має місце перед церквою смерть попа Михалевича (в р. 1840).

Перебування в Полоцьку і Спасі.

Переслідователем є ще постійно Михалевич.

При будові палати для епископа Лужинського (з приказу Семашка) чотири сестри спадають із руштовання і поносять смерть, три инші забиті на долі, а восьму забиває цебер, котрий вірвався при втяганню на гору (вісім закон-

Тим, що переслідує є протопіп Іван Веровкін.

Палату будується для Семашка.

Спадаючий цебер убиває три законниці.

ниць тратають життє „при мурованню“).

По карі тілесній умирає Розалія Заблоцька.

„припущено дяків, щоб їм відібрали невинність“. Наслідком знущань умирають дві законниці

Історія зі сокирою

Мядьоли (1843-45).

Переслідувателем є ще постійно піп Михалевич

Піп Михалевич умирає

Мур, що валиться, забиває дев'ять законниць.

Умирають по карі тілесній: Онуфрія Глембоцька, Маріянелля Семнишок; по збичованню умирає Василиса Голинська, по новій карі тілесній умирають три дальші сестри: Серафима Щербинська, Станислава Довгіялл, Наталія Нарбут.

.....
.....
умирають три законниці: Юстина Туро, Ліберата Кормин, Схольястика Ренто.

пор. Витебськ.

протопіп Данило Скрипін.

пор. Витебськ.

Зіставивши тим способом оба тексти, стверджуємо значну розбіжність між реляціями. Є тут різниці малої ваги, котрі легко можна пояснити, але й є такі, котрих ніяк не дасться зрозуміти. До таких зачисляю в першій мірі обставину, що в познанським протоколі аж до самих Мядьолів товаришить законницям, переслідуючи їх жорстоко, піп Михайлович, підчас коли після римської реляції вмирає він уже у Витебську, а його заступниками являються протопопи Іван Веровкін і Данило Скрипін. Іншим, важнішим варіантом се місце історії зі сокирою. В однім протоколі річ склалася у Витебську (протокол римський), в другім натомість у Спасі (прот. познанський). Перша реляція подає тільки чотири назвища законниць¹. За виїмком одного, і то заосмотреного иншим іменем, ні одно з позісталих трох назвищ не повторяється в римським протоколі, котрий серед оповідання подає назвиська майже всіх мучених законниць. Навіть отся

¹ Заходять слідуочі назвиська: Онуфрія Ляуданська (в римським протоколі, при иншій нагоді, виступає Непомукна Ляуданська), Гертруда Раоніцка (Rząśnicka), Кляра Жулкевська та Розалія Заблоцька.

одинок сестра, котра вмирає в Мінську, в церкві; в обох протоколах інакше називається (в познаньскім: Онуфрія Ляуданська, в римськім: Розалія Ляушецька). Ті суперечности, будь-що-будь важні, в значній мірі ослаблюють віродостойність зізнань загалом беручи. Зазначаю тут, що не наміряю зжигати того аргументу, щоби заявитися за тезою о. Урбана. Справа вимагає нових і то дуже подрібних дослідів. Знайдуться безперечно на східних окраїнах нові, невизискані матеріали, що кинуть більше світла на справу, котра, мимо переконуючих вислідів згаданого автора, все таки остається ще досить проблематичною й неясною¹.

Тепер належить ствердити, яка була доля познанського протоколу, який власть духовна зробила з него ужиток. Здається нема сумніву, що архієпископ Пшилуський у тій лише цілі поручив його виготовити, щоби бути в змозі про справу звідомити Апостольський Престол. Однак не наступило се відразу. В листі з д. 18 жовтня питається монахійський нунцій архієпископа, чи правдою є, що одна з чотирох законниць, котрі вимкнулися з рук Семашка, зложила йому автентичну реляцію про свої переживання. Рівночасно просить архієпископа о ту реляцію, наскільки вона істнує².

Відповідь архієп. Пшилуського була вислана 8 листопада. До листу, що подавав коротку відомість про м. Мокрину, був долучений протокол, перекладений на латину, з просьбою, щоби нунцій вислав його до Риму³. Дальших слідів переписки з монахійським нунцієм, котрі торкалисяб М. Мечиславської, я не найшов. Протокол,

¹ О. Урбан, у названій праці на стор. 114 д., зіставляє назвиська Василіян, знані з історичних жерел, з назвиськами поданими м. Мокриною, вказуючи що жадне з них у реляціях Мечиславської не повторюється. Відома однак річ, що ті, котрі нищили унію споряджували фальшиві списи василіянських законниць, що карами змушувано законниці замовчувати скільки їх було, що монастирі, не маючи свободи при вибиранню настоятелів, доконували його потайки, віддаючи фікційно послуш накиненим, що потайно відбувано новіціяти і складано обіти. Ті обставини належить узяти під увагу, оцінюючи тодішні монастирські відносини на східних областях.

² Див. Додатки ч. 2.

³ Див. Додатки ч. 3. Вже після написання, а навіть після частинного видрукування осьього артикулу, попали мені в руки нові матеріали. Переймаючи дальшу партію архиваліїв бувшого Архієпископського Ординаріату, я знайшов зшиток затитулований: „Akta Arcybiskupie Zakonnice przesładowanych z Polski“, означений сигнатурою: „Generalia N. 144“. В тім зшитку на першім місці (fol. 1-3) знаходиться латинський переклад познанських зізнань м. Мокрини. Сей переклад є писаний рукою свщ. Урбановича, як се виходить з порівняння з письмом польського оригіналу.

якщо післав його нунцій до Риму, дійшов там після зустрічі Мокрини з папою Григорієм XVI, себто в часі, коли римська комісія, наскільки її можна так назвати, була серед приготування нової реляції.

Монахійський нунцій звертався до архієпископа Пшилуського з уряду свого. Інакше нунцій віденський, Михайло Viale-Prela, архієп. і. р. і. Картагіни, котрий пише до Познаня на просьби самої м. Мокрини. Дня 22 листопада 1845 р. питається, чи архієп. Пшилуському не є знана доля трьох товаришок утечі М. Мечиславської, сестер Конарської, Вавжецької і Помарнацької¹. М. Мокрина не має про них жадної відомости і дуже за них неспокійна. Згадані черниці мали переїжджати через познанську архідієцезію. Одержані від Пшилуського вісти нунцій пішле безпосередно М. Мечиславській². Архієпископ негайно, під днем 27 листопада, висилає відповідь. Про товаришки Мокрини, пише, нічого в Познанськім не чувано. Обіцяє спитати єпископів вармінського і хелмінського, чи не є їм відоме перебування Василіянок. Одержані відповіді безпроводочно перешле нунцієви³. І справді, одночасно звертається до згаданих єпископів⁴. На відповіді архієпископ не потребував довго ждати. Випали вони заперечуючо⁵.

Але й нунцій віденський зацікавився нашим протоколом. В листі з дня 3 грудня, в яким дякує за вислану йому передше відомість про м. Мокрину, виразно просить архієпископа о текст протоколу⁶. Вволено, очевидно, волю сеї просьби. Дня 13 грудня о. Пшилуський посилає йому латинський переклад реляції. В своїм листі висловлює побоювання, що товаришки втечі, котрі мали наспіти за м. Мокриною, і досі, після реляцій єпископів хелмінського і вармінського, не показалися на їх території, улягли якому нещасливому припадкови⁷.

Я згадав уже передтим, що на основі познанського протоколу, якого подробиці видиться не переховувалися в тайні, виготовлено цілий ряд артикулів, котрі протягом найблизших місяців появилися в пресі краєвій і заграничній. З них найдокладнішим, являючись літературною перерібкою реляції, є артикул „Gazet'i Kościeln'oi“,

¹ Се прізвища товаришок утечі, подані в римськім протоколі. Див. *Récit de M. Mięczyńska*... ст. 46.

² Див. Додатки ч. 4.

³ Див. Додатки ч. 5.

⁴ Див. Додатки ч. 6 і 7.

⁵ Див. Додатки ч. 8 і 9.

⁶ Див. Додатки ч. 10.

⁷ Див. Додатки ч. 11.

що виходила що-тиждень у Познані, затитулований: „Klasztor Bazylijanek w Mińsku“, а оголошений безіменно в номері 40-ім, з дня 6 жовтня 1845 р. (річник III, стор. 318-320). Його автором є правдоподібно сам редактор часопису, о. Іван Ябчинський, канонік і познанський вікарій генеральний, котрий титулом свого уряду мав легкий доступ до актів Курії. Знаменне те, що автор артикулу ні разу не згадує м. Мокрини, з якої уст походило прецінь се, що оповідає.

Зовсім інакше поступила редакція одинокого під той час деньника, що виходив у Познані. В чч. 235-ім і 236-ім, з дня 8 і 9 жовтня 1845 р., себто у відступі двох днів по артикулі „Gazel'i Kościeln'oi“, „Gazeta Wielkiego Xięstwa Poznańskiego“ оголосила у відтинку фейлетон під наголовком: „Opowiadanie Julii Mieczysławskiej, przelożonej Bazylijanek w Mińsku“. Не скриваючи абсолютно назвиська м. Мокрини, „Gazeta W. X. Pozn.“ подає її оповідання на основі артикулу „Kölnische Zeitung“. Хоч і сей артикул є опертий на познанських зізнаннях, — зустрічаємо в нім цілий ряд даних з протоколу — дає він однак значно більше відомостей. Між іншими, тут находимо більше назвищ Василянок, як їх м. Мокрина подала в познанській реляції. Зпоміж тих назвищ лише кілька знаходиться в пізнійшій римській протоколі. Про решту назвищ, ані там, ані деінде, нічого вже не чувати¹.

Накінець додаю, що ще в р. 1849 домаганося від архієпископа Пшилуського копій актів, котрі доторкалися М. Мечиславської. Хто їх зажадав, сього я не міг ствердити. Можна припускати, що за ними писав Рим. Тоді то архієпископ вислав два документи, а іменно свідоцтво двох познанських лікарів, д-ра Крамаркевича і д-ра Ягельського, котрі оглядали м. Мокрину і ствердили багато ран на її тілі, а також післав латинський переклад познанських зізнань. Ті

¹ Редактором „Gazel'i W. X. Pozn.“ був тоді д-р Іван Римаркевич, професор гімназії ім. св. Марії Магдалини в Познані. Д-р Римаркевич, як учасник повстання 1830 р., дістався до російської неволі. Битий нервовою пропасницею, був він якийсь час під доглядом СС. Василянок у Мінську, в монастирі „za Świsłoczą“, якого настоятелькою була „słynna z późniejszych losów swoich Makryna Mieczysławska“. Про сю обставину з життя відомого познанського професора дізнаємося з праці Moltу'я: „Przechadzki po Mieście“ (Poznań 1891, т. V, ст. 228). Автор „Przechadzki“ в“ оповідає долю й недолу свого приятеля на основі його власної реляції. Неможливо однак прийняти згадки про м. Мокрину за доказ, що в дійсности вона була ігуменею в Мінську. Видається мало правдоподібним, щоби поважно хорий молодець запам'ятав собі імя мінської настоятельки. Треба радше припустити, що професор Moltу, добре знаючи історію м. Мокрини, від себе додав ту нотатку.

документи супровожало увірительняюче письмо, підписане архієпископом, з датою 3 лютого 1849 р.¹ Звичайненьке і на сповид нічого незначуче письмо настільки є цікаве, що подає нам відомість про лікарські оглядини М. Мечиславської в Познані, про що досі ми нічого не знали. Самого свідoctва я не міг, на жаль, мимо дуже старанного пошукування, віднайти. Воно кинулоби значний сніп світла на справу м. Мокрини і дозволилоб усталити частинно вірогідність її зізнань, принаймні тих, що відносяться до мук і терпінь, завданих їй власній особі. Попри се дізнаємося з увірительности, що архієпископ Пшилуський сам пізнав м. Мокрину в часі, коли була в Познані.

Стільки про справу М. Мечиславської з актів Архієпископського Ординаріату в Познані. Більше слідів урядового зацікавлення м. Мокриною з боку гнєзненських і познанських архієпископів, згл. з боку познанської Влади Духовної, не довелось мені віднайти.

Додатки

1. Протокол зізнань м. Мокрини Мечиславської, зложених дня 14 серпня 1845 в Познані, перед архієпископським відпоручником о. Урбановичем.

Działo się w Poznaniu d 14 Sierpnia 1845.

Podpisany przybył do mieszkania bawiącej obecnie u Sióstr Miłosierdzia Julii z zakonu Makreny Mieczysławskiej, Przełożonej klasztoru Minskiego Góry S. Trójcy (Trojeckiej) Zakonu S. Bazylego, i zapytał się jej o cierpienia, które ją spowodowały do przybycia w te strony.

Rzeczona Zakonnica opowiedziała tedy w przytomności kapelana Instytutu tutejszego ks. Albina Thinel to, co następuje.

W roku 1837 zaczęły się te cierpienia a to jedynie tem celem, aby odstąpiła od Kościoła Ś. Katolickiego a skłoniła się do Schizmy. Tam wskazał im znany światu Siemiaszko (!) podpis ręki Cesarza, jako mu dał wszelką władzę do naprowadzenia Zakonnicy jakimi bądź sposobami do takiego odstępstwa. Pięć razy tedy, bądź sam, bądź

¹ Пор. Додатки ч. 12.

przez pisma, zagnał je do odstępstwa i lubo im dał czas 5 miesięczny do namysłu przecież w 3-cim dniu wykonał wypędzenie ich z klasztoru. W klasztorze Mińskim, gdy zrana około 5 powstały ze snu Zakonnice, przybył Biskup Siemaszko do celi przełożonej, oświecając ją wraz z innemi zwołanemi Zakonicami, aby uczyniły to, co on sam, przekonawszy się, że dotąd był w błędach, uczynił, i przeszły do staro-wiernego (schyzmatyckiego) kościoła. Gdy przełożona i wszystkie Zakonnice, których liczba wynosiła 35, stałość i wierność ku wierze katolickiej oświadczyły, kazano im ustąpić jako przeklętym od Boga i ludzi z klasztoru. Niewolno im nawet było poprawić odzienie lub cokolwiek wziąć, lecz, jak były z rana ubrane, wśród zbrojnych żołnierzy z Klasztoru ustąpić musiały. Przy furcie jeszcze raz przemówił do nich Siemaszko, lecz żadna się w wierze niezachwiała. Prosiły tylko o pozwolenie wnijsia do kościoła — to gdy im pozwolono i gdy weszły drzwiami, któremi lud zwykle wchodzi, aby się polecić Jezusowi Chrystusowi, tam na modlitwie zakończyła życie Zakonnica Onufrya Laudańska, lat około 60 mająca. Z kościoła wyszedłszy, łańcuszkami po dwoje spojone, prowadzone były piechotą do Witebska mil około 30 — tam szły dni sześć — nocując po 4 lub 6 w chatach chłopskich. W Witebsku oddane były do klasztoru Czernic Ruskich. Te Czernice są jakoby gatunek Zakonic — są to w większej części wdowy poległych na wojnie lub zmarłych kozaków. Przyprawdzone tam 34 Zakonnice Mińskie wraz z będącemi tamże 14 zakonicami skazane były na posługę Czernic — to jest na noszenie drew i palenie im w piecu i na wszelkie roboty przy kuchni, w ogrodzie i w podwórzu i w domu. Tam jedna Zakonnica Gertruda Rząśnicka, niosąc drzewo, spadła i tem drzewem zabitą została — innej Czernia (!) głównią oko wylupiła (Klara Żółkiewska), wskutek czego umarła — dwie zaś może z przeziębnienia umarły. W Witebsku trzymano je 2 lata, przez który czas Siemaszko tamże 3 razy przebywał i do odstępstwa od wiary namawiał. Gdy habity się zdarły, dano im po dwie worowe kószule i dwie spodnice, lubo na głowę miały częścią swój ubiór lub też łokieć płótna na ukos przecięty dla pokrycia głowy.

Po dwóch latach wyprowadzono Mińskich Zakonic 30 a Witebskich 13 i zaprowadzono piechotą za Połock 3 wiostry do miejsca Spasia zwanego, gdzie Cerkiew była Biskupa Łużyńskiego, który też przyjął Schizmę, lecz względem Zakonic był neutralnym a nawet przemawiał do Zakonic, aby prosiły za nim Boga, i że to, co uczynił, to dla familii uczynił, by nie była nieszczęśliwa. Był on dawniej katolickim Biskupem unickim Połockim. W Spasie splantowały górę —

były mularzom pomocą przy budowaniu pałacu dla Łużyńskiego z rozkazu Siemaszki, który tam bywał i swé rozkazy nadsyłał. Tam przy fabryce tego pałacu cztery Zakonnice spadły z rusztowania, a na dole zabite trzy, a jedną ceber zabił. — Tak tedy ośm zakonnice straciło życie przy murowaniu a pięć przy kopaniu gliny gliną przywalone zostały. Prócz tego skazano je na tłuczenie kamieni dla wybrukowania dziedzinca wymienionego pałacu — lecz nie młotem lecz kamieniami (!) kamienie rozbijać musiały w ilości, jaka im była wyznaczona.

Gdy prace wszelkie i roboty im zażądane stałości złamać nie mogły, przeprowadzono na nie Dziaków, aby im czystość odebrali. Żadna przecież ze Zakonnice nie uległa tej sprośności — żadna zmazaną nie została — lubo im pogryziono ręce — twarze nosy, a jedna wskutek ukąszenia ramienia opuchła i w tydzień umarła — również i ta umarła, której nos był przekąszony.

Nareszcie bicie różgami miało je skłonić do odstępstwa od wiary. Rozkazano tedy dawać każdej po 30 różg co Środę i Piątek, a dawny spowiednik Michalewicz — który po odstępstwie przezwiał się Michajłowiczem — był wykonawcą tych rozkazów i do 30 chłost dodał 20, tak iż każda z Zakonnice 50 różg odebrała. Przy drugiej chłostcie zakończyła życie Rozalja Zabłocka, około 70 lat mająca. Jenerał Magdynków, dowiedziawszy się o tych chłostach, które wzbudziły poruszenie ludu, przybył na miejsce kary i zakazał dalszego takiego postępowania Michajłowiczowi. Chłosty przeto takowe tylko miały miejsce w Środę, Piątek i drugą Środę — a czwarty raz już nie nastąpiły.

Były też i w Spasiu Czernice, którym posługiwać musiały pozostałe przy życiu Bazylianki. Zadano im tymże i takową męczarnię, iż przez 3 dni nic jeść ani pić niedano tylko codzien po połowie śledzia, jak był z beczki wzięty. Wytrzymały wszystkie te męki statecznie. Gdy wszystkie nękania pożądanego skutku nie sprawiły, przybywszy do Spasia, Siemaszko kazał kijmi napędzić Zakonnice do Cerkwi.

Dziaki tedy i dyakony, kijmi bijąc Zakonnice, napędzały one do teje Cerkwi. Opowiadająca to miała głowę przeciętą kijmi w dwóch miejscach, od czego ma dotąd znamiona. Gdy tak przed Cerkiew spędzone zostały, przed którą stał Siemaszko, otoczony swoim duchowieństwem, jedna z zakonnice porwała od blisko tam robiących cieśli pień i rzuciła przed niego, a opowiadająca to pochwyciła topór od cieśli i rzekła: oto masz topór, ścinaj nam głowy, bo te tylko mogą być rzucone do Cerkwi, której nasze nogi progów nie przestąpią. Odrzucił Siemaszko jedną ręką topór i wytrącił jej z rąk, a ten padł na nogę jednej z Zakonnice i skaleczył ją — drugą zaś ręką uderzył

w twarz to opowiadającą tak mocno, iż jej ząb się wyłamał. Widząc Siemaszko, że próżne jego usiłowania, udał się do Cerkwi, rzuciwszy klątwę na Zakonnice, które zostały do prac zwyczajnych odprowadzone.

Dwa lata i 3 miesiące przebywszy w Spasiu, zaprowadzone zostały do miasteczka Miadziół, wśród jezior na wyspie leżącego. Tam były skazane na pławienie. Rzecz się tak miała. Naprzód obsadzono (!) oddzielnie po kilka i kuszono one takim sposobem, że od jednych do drugich szli urzędnicy mówiąc: oto tamte już przeszły do starowierstwa — przejdźcie i wy. Oto wasza Przełożona już odstąpiła, odstąpcieź i wy. Lecz i to podejście nic nie pomogło. Wierne tedy swemu kościołowi i wierze Zakonnice przestrachem topienia przerazić i stałość ich osłabić usiłowano. Zadzierzgnąwszy powrozy na szyje i ubrawszy je w długie koszule, wprowadzono w jezioro. Końce zaś tych powrozów trzymali ludzie na łodziach płynący. Wprowadzono tem sposobem Zakonnice tak głęboko we wodę, iż ledwie głowy im było widać. Zmaczane w wodzie pędzono pętem do robót, jakie im były zadane, nie dawszy sposobności do osuszenia się. — Kąpiel takową powtarzano trzy razy, i tamże trzy zakonnice wodą się zalały i zatoniły. Kto je pogrzebł, niewiadomo, to tylko mówiono, że ich ciała z miejsca, gdzie były pogrzebione, znikły. Lud, widząc je od wody prowadzone, litością zdjęty dawał im chleb i obwarzanki, lecz tych wziąć nie mogły.

W tym miejscu splantowały gruzy, po klasztorze karmelickim pozostałe, i zbudowały officyny dla apostaty Michajłowicza, lecz ten, oddawszy się pijaństwu, wśród dnia zagrzązł w kałuży i życie zakończył.

W Miadzioli (!)¹ trwały te męczarnie przeszło dwa lata, z których nareszcie ucieczką się ratowała Opowiadająca to a przez Żmudź tu przybyła.

Przeczytawszy to z wolna na znak przyjęcia podpisała Julia a w Zakonie Makryna Mieczysławska, mająca przeszło 60 lat życia a 36 lat życia zakonnego dnia 15 września r. b. kończąca, dotychczasowa Przełożona Zakonnicy Bazylianek w Mińsku.

(—) Julia Makryna Mieczysławska

(—) X. Albin Thinel

d. j. w.

(—) X. Urbanowicz.

Протокол списаний рукою о. Людвика Урбановича на 4 картках in folio (20 X 34 см.) pagina fracta.

Познань, Архідієцезіяльний Архив, fasc. »Pisma sekretne po ś. p. Arcybiskupie Przytuuskim«, folia 5-8.

¹ Очевидно, має бути: в Миадзіолах.

2. Лист архієп. Карла Morichini, нунція в Монахії, до архієп. познанського Льва Пшилуського, в справі зізнань М. Мечиславської.

N. 378.

Dominatio Illma et Revma

Accepi, quod quattuor ex sanctimonialibus foeminis basilianis ritus graeci uniti, quae ab apostata episcopo Seimaska (sic!) crudeliter sunt persecutae, ut fidem linquerent, fuga sese subriperunt. Dicitur, quod aliqua ex eis ad Te, Rev. Domine, authenticam relationem miserit de omnibus, quae acciderunt, ut S. Sedi Apostolicae illam faceres pervenire. Si ita res est, Te oro, ut quam citius relationem illam ad me mittas, si Tibi alia non praesto sit via promptior ac securior. Utaris ad responsionem, quam cito fieri potest, mihi mittendam, eodem modo, quo ego Tibi hoc trado epistolium¹. Si vero relatio numquam fuit Tibi commissa, aut iam Romam missa sit, precor obtestorque (?), ut ea omnia mihi pandas, quae super hac re certa habes.

Insuper placeat Dominationi Tuae mihi indigitare (?) qua tutiori et expeditiori via, sine (?) per quas interpretes personas, nos (?) inter de religiosis negociis libere tractandum esse possit¹. Me committo Tuis precibus et permaneo

Addictissimus

C. A. Archiep. Nisib.

Nuntius Apostolicus.

Monachii 18. Oct. 1845.

Власноручний лист Преосв. Карла Людвика Morichini, архієпископа і. р. і. Нісібійського, монахійського нунція. Картка паперу з англійської фабрики Bath, розмірів 13 × 22 см, на одній стороні записана.

Познань; Архідієцезіяльний Архив, fasc. »Pisma sekretne...« (як висше), fol. 9.

3. Відповідь архієп. Льва Пшилуського для нунція в Монахії, на лист з дня 18 жовтня 1845 р.

Celsissime ac Reverendissime Domine!

Quae Celsitudo Vestra Reverendissima de sanctimonialibus ritus graeci uniti, in has oras profugis, per literas d. d. 18 Octobris a. c. mihi intimare dignata est, haec taliter acciderunt. Priorissa illarum,

¹ Звертає на себе увагу дивна стилізація.

nomine Mieczysławska, ipsa sola Posnaniam venerat, illius narrationem de crudelitibus perpeccatis ego protocollariter scribere feci, atque hoc ipsum protocollum, ex polonico in latinum idioma translatum, Reverendissimae Celsitudini Vestrae in apposito humiliter offero. — Illa ipsa priorissa Parisios sese contulit exindeque Romam petiit in claustra sui ordinis, ut extremum diem vitae suae claudat. Relatio ipsius ex hacce protocollari descriptione in ephemerides quidem iam transiit, ast directe ad S. Sedem Apostolicam, deficiente ad id commoditate, nondum per me delata est, quod ut fiat, Celsitudinem Vestram humiliter precor. Res foret maximae utilitatis pro Sancta Ecclesia Dei mihi quae perquam grata, si Reverendissimae Celsitudini Vestrae placuerit eadem ipsa via, cui praesentes litteras trado, mecum de negotiis spiritualibus pertractare. Hac ipse fretus atque ulteriora commissa praestolaturus, piisque precibus Celsitudinis Vestrae me commendans, maximo cum cultu ac veneratione permaneo

Celsitudini Vestrae Reverendissimae
obsequentissimus

.

Posnaniae $\frac{8}{11}$ 45.

Ad

Celsissimum ac Reverendissimum
Archiepiscopum Nisibiensem
Nuntium Apostolicum
Monachii.

Копія на карті формату in folio (21 × 33 см.).

Познань, Архідієцезіяльний Архив, fasc. »Pisma sekretne«... fol. 1.

4. Віденський нунцій, Михайло Viale - Prela, архієп. і р. і. Картагіни, запитує архієпископа Пшилуського, чи в архідієцезії познанській перебувають товаришки втечі м. Мокрини, сс. Конарська, Вавжецька і Помарнацька.

N° 47.

Excellentissime Domine!

Cum Monialis Macrina Mieczysławska, quae monasterio S. Basilii Minskae in Polonia provincia jam praefuit, ac in praesens Romae degens prorsus ignoret ubi modo morentur tres aliae Moniales praedicti Monasterii, quarum nomina haec sunt Konarska, Wawrzecka, et Pomarnacka, quae etiam fugam arripuerunt persecutionum causa, vehe-

menter de earum sorte anxia est, ac propterea summo flagrat desiderio aliquid de suis sororibus percipiendi.

Quare cum ex publica fama acceperim praefatas tres Moniales per Diaecesim istam Posnaniensem transivisse, rogo Excellentissimam Dominationem Suam ut mihi significare velit, quid nam ipsa hac super re vel sciat, vel audiverit eo fine ut ipse praefatae superioris anxietatem temperare possim.

Interim perfectissimo existimationis sensu permaneo

Excellentissimae Dominationis Tuae

Obsequentissimus Servus

† IM

Archiepiscopus Carthag. N. Ap.

Vindobonae die 22 9bris 1845.

Excellentissimo Domino

Domino Pryłuski (sic!)

Archiepiscopo Posnaniensi Posnaniam.

Лист писаний рукою секретаря, розмірів 21 × 29 см. До Познаня наспів дня 26. 11. 45 (канцелярська записка).

Познань, Архідієцез. Архив, fasc. »Akta Arcybiskupie Zakonnice prześladowanych z Polski. Gen. N. 144.«, fol. 4.

5. Відповідь архієп. Пшилуського на лист нунція віденського з д. 22 листопада (висше ч. 4).

Ad

Excellentissimum ac Reverendissimum

N N

Archiepiscopum Carthaginum

Nuntium S Sedis Apostolicae

Vindobonae.

Excellentissime ac Reverendissime Domine!

Ad Literas Excellentiae Vestrae Reverendissimae, die 22 hujus datas heri vero acceptas, ratione ulterioris sortis trium sociarum monialis Macrinae Mieczysławska ad praesens Romae degentis, qua par veneratione, respondeo: illam equidem dum mihi mense Augusto a. c. persecutiones passionesque suas enarraret, jam tunc spem habuisse, quod tres illae aerumnarum et fugae ejusdem sociae, feliciter limites regni Borussici transgressae fuerint moxque Posnaniam sint venturae; ast hactenus altum de iis apud nos silentium. — Nihilominus petii ego hodie Praesules Varmiensem et Culmensem, quatenus si illis de sorte harum monialium quaequam notitia obvenerit eam metum.

communicent; ego autem Excellentiae Vestrae Reverendissimae mox libentissime ac humiliter omnia referam.

Maxime autem grata atque exoptata, est mihi, quaevis opportunitas communicandi cum Excellentia Vestra Reverendissima de rebus religionis et Ecclesiae S. negotiis; atque idcirco omnia mihi commissa sollicitè exsequi curabo.

Excellentiae Vestrae Reverendissimae piis me orationibus recommendans summo cum Cultu ac Veneratione permaneo

Excellentiae Vestrae Reverendissimae
obsequentissimus

Posnaniae 27/11 45.

.

Бруліон' листу написаний як і ч. 6 і 7 Додатків на карті in folio (20 X 32 см.).

Познань, Архідієц. Архив, fasc. »Akta Arcyb. Zakonnice...« (як при ч. 4), fol. 8.

6. Архієпископ Шилюський питає єпископа вармінського, Йосифа Geritz'a, чи не є йому знана судьба трьох товаришок утечі М. Мечиславської.

An Seine Bischöfliche Gnaden
den Herrn Geritz
Bischof von Ermeland
zu Frauenburg.

Die Basilianer Nonnen Vorsteherin Macrine Mieczysławska, welche aus Russland hier gekommen und gegenwärtig in Rom befindlich ist, erzählte mir von der Huld und Gnade, mit welcher dieselbe von Euer Bischöflichen Gnaden aufgenommen wurde; sie hegte aber auch die Hoffnung, dass die drei Gefährtinnen ihrer Flucht ebenfalls Basilianer Nonnen Konarska, Wawrzecka und Pomarnacka ihr bald nachfolgen dürften. Demohngeachtet herrscht hier über das Schicksal dieser Nonnen ein tiefes Stillschweigen und weshalb Eure Bischöflichen Gnaden ich ganz ergebenst ersuche im Fall Hochdieselben etwaige Nachrichten über dieselben besitzen mir gefälligst solche mittheilen zu wollen.

Hochderselben frommen Gebeten mich empfehend

. Euer Bischöflichen Gnaden ganz ergebenster

.

Бруліон листу; див. примітка до ч. 5 Додатків.

7. Архієпископ Пшилуський питається єпископа хелмінського Анастазія Sedlag'a, чи товаришки втечі м. Мокрини не перебувають у його дієцезії.

Do

JW. Biskupa Dr. Sedlaga

Biskupa Chełmińskiego

w Pelplinie.

JW. Biskupie!

Przejeżdżając tędy zakonnica Makryna Mieczysławaska w Sierpniu r. b. sławiła gościnność i dobroć JW^o Biskupa z jaką ją przyjąć raczyłeś, a opowiadając swe cierpienia które ją do ucieczki i przejścia do Prus spowodowały cieszyła się nadzieją że trzy zakonnice towarzyski jej ucieczki Konarska, Wawrzecka i Pomarnacka niedługo za nią tu przybędą. Temczasem gdy o ich losie zupełnie u nas dotąd panuje milczenie upraszam przeto JW^o Biskupa uniżenie aby był łaskaw udzielić mi jakowej o nich wiadomości jeśliby się w Dyecezji chełmińskiej znajdowały.

Polecając mnie świętym Jego modlitwom jestem z wysokiem uszanowaniem

JW^o Biskupa

uniżony sługa

27/11.

Бруліон листу; див. приписку до ч. 5 Додатків.

8. Відповідь Йосифа Geritz'a, єпископа вармінського, на запитаннє архієп. Пшилуського в справі трьох товаришок утечі м. Мокрини.

Eurer Erzbischöflichen Gnaden beehre ich mich auf das hochgeschätzte Schreiben vom 27-ten v. M. ganz ergebnst zu erwiedern, daß mir über das Schicksal der von Euler Erzbischöflichen Gnaden bezeichneten Basilianer - Ordensschwwestern Konarska, Wawrzecka und Pomarnacka bisher keine Kunde zugekommen ist. Sollte ich über selbige irgend etwas erfahren, so werde ich es als meine Pflicht erachten, Eure Erzbischöfliche Gnaden sofort darüber in Kenntniß zu setzen, inzwischen aber bitte ich die Versicherung der hochachtungsvollsten Ergebenheit zu genehmigen, mit der ich stets bin

Eurer Erzbischöflichen Gnaden
ergebenster Diener

Frauenberg den 4-ten

J. Geritz

Dezember 1845.

Bischof von Ermland.

Лист писаний рукою секретаря (контрасигнований »С«), формату

in folio (20 × 34 см.). Письмо напіло до Познаня д. 9. 12 1845 (L. 1563 P. J.) До актів зложено д. 15. 12. 45.

Познань, Архідієц. Архив, fasc. »Akta Arcyb. Zakonnice...« fol. 6.

9. Відповідь єпископа хелмінського Анастазія Седляга на запитанне в справах товаришок М. Мечиславської.

Jaśnie Wielmożny Mości Księżę
Arcybiskupie!

Na bardzo szanowne zapytanie J. W-go JMc Xiędza Arcybiskupa z dnia 27° Listopada r. b. mam honor uniżenie odpowiadać: iż o towarzyszkach ucieczki zakonnicy Makryny Mieczysławskiej, od niej się spodziewanych, dotąd bynajmniej nic nie słyzałem, a z tego powodu wcale wątpić muszę, iżby się w tutejszej Dyecezji znajdowały.

Polecając się modlitwom Jego świętym jestem z wielkim uszanowaniem

Jaśnie Wielmożnego JMć Xiędza Arcybiskupa
uniżony sługa
† Anastazy

w Pelplinie 3° grudnia 1845.

Лист писаний рукою секретаря, розмірів in folio (21 × 34 см.). Письмо напіло до архієпископської канцелярії д. 8. 12. 1845 (L. 1564. P. J.) Зложено до актів д. 15. 12. 45.

Познань, Архідієц. Архив, fasc. »Akta Arcyb. Zakonnice...« fol. 7.

10. Лист архієп. Михайла Viale - Prela, нунція у Відні, до архієп. гнезн. і познанського Льва Пшилуського в справі зізнань М. Мечиславської.

Nr. 56.

Excellentissime Dne.

Litteras Excmæ Dnis Tuæ die 27 9-bris ad me datas rite accipi, et gratias Eidem ago pro iis, quæ Ipsa mihi circa monialium superiorissam quæ ex Poloniae regionibus, quæ Russorum imperio subsunt, aufugit, nunciavit. Liceat insuper mihi hanc circa rem aliquid aliud ab Exclma Dne Tua exquirere.

Ex fama publica, nec non ex relationibus in lucem editis accipi memoratam Macrinam Mieczysławska, dum ipsa Posnaniae morabatur, omnia Exclmæ Dni Tuæ revelasse, quæ ipsi et aliis ejus sororibus acciderant. Asseritur etiam ejus depositionem Exclmam Dnem Tuam accurate in actis excepisse, ac postea Romam misisse. Cum usque

modo nihil hoc circa negotium Roma perceperim, gratum mihi foret si Exclma Dtio Tua me de rei veritate certiolem faceret, et in casu quod res ita se haberet, uti narrata fuit, etiam atque etiam rogo Exclmam Dnem Tuam, ut exemplar dictae depositionis ad me mittere velit.

Interim perfectissimo existimationis sensu permaneo

Exclmae Dnis Tuae

Vindobonae die 3 Decembris 1845

Obsequentissimus servus

†M. Archiepus Carthag. N. Ap.

Exclmo Domino

Dno Leoni Przyluski

Archiepiscopo Posnaniensi

Posnaniam.

Лист писаний секретарем, підписаний віденським нунцієм, о. Михайлом Viale-Prela, архієпископом і. р. і. Картагінн. Карта паперу, формату 21 × 30 ст., на обох сторонах записана.

Познань, Архідієцезіяльний Архив, fasc. »Pisma sekretne...« fol. 2.

11. Відповідь архієп. Льва Пшилуського для нунція віденського, на лист з дня 3 грудня 1845 р.

Excellentissime ac Reverendissime Domine!

Ad Literas humanissimas Reverendissimae Excellentiae Vestrae de die 3 hujus obsequentissime respondeo: Superiorissam monialium ordinis s. Basilii, ritus graeci uniti, Macrinam Mieczyslawska, dum ex Lithuania profuga per aliquot septimanas in mense Augusto a. c. Posnaniae commorabatur, angustias equidem ac tormenta, quae unacum sociis suis ob religionem passa fuerat, nuntiasset; ast cum ipsamet Romae ad praesens vitam degat, arbitrabar ego, Sanctitatem Suam jam de his omnibus notitiam accepisse, — nihilominus copiam protocollis, cum ipsa conscripti et in linguam latinam e polona translatis, Excellentiae Vestrae in apposito humiliter offero.

Dicta monialis, in tuto posita, secure nunc in Urbe vivit; ast quam sit sors fugae ipsius sociarum? hactenus rescire non valeo. Sperabat ipsa, eas in regnum borussicum migraturas, ego etiam ex Praesulibus Varmiensi et Culmensi aliquam desuper expetivi notitiam. Verumtamen, uti ex literis ipsorum Praesulum, nuper ad me datis, accepi, nihil prorsus illis constat de hisce monialibus, ideoque dubitandum eas limites regni borussici feliciter attigisse, forsque sortem illarum miretorem adhucdum effectam.

Haec si placuerit, Sanctitati Suae referre, Excellentiam Vestram obsequentissime precor, cujus piis precibus me recommendans plenissimo cum Cultu ac Veneratione permaneo

Reverendissimae Excellentiae Vestrae
obsequentissimus

13.12.45.

Копія на карті формату in folio (21 × 33 см.).

Познань, Архідієцезіяльний Архив, fasc. »Pisma sekretne...« fol. 3.

12. Архієпископ Пшилуський д. 3 лютого 1849 р. увірительноє свідощтво лікарське, виставлене м. Мокрині двома познанськими лікарями, як також латинський переклад її познанських зізнань.

Praesentibus literis omnibus, quorum interest, notum facimus, adpositum hisce testimonium Doctorum Medicinae civitatis nostrae Posnaniensis: Kramarkiewiczii et Jagielscii, vere ab iisdem scriptum et subscriptum esse, atque in illa, qua extraditum est, forma prout illud etiam ex parte Magistratus nostri civilis contestatum est, omnem omnino mereri fidem, nullumque superesse dubium, cum quoad personam ipsam, tum quoad conditionem vulnerati corporis ejusdem, quod inibi describitur. Insimul testamur, eandem Macrinam de stirpe Mieczysławska, Priorissam Conventus montis Sanctissimae Trinitatis, regulae S. Basilii, in oppido Mińsk, in Regno Poloniae siti, nobis ipsis, cum per aliquod tempus, suscepto Romam itinere, hic Posnaniae commorabatur, notam fuisse, quam etiam sub die 14 Augusti 1845 anni per Deputatum nostrum, adhibito teste, stricto, tam de identitate ejusdem, quam de vestigiis vulnerum, sibi prout contendebat, a favente schismati episcopo Siemiaszko, ut eidem schismati simul cum caeteris monialibus assentiret, illatorum, subjecimus examini. Susceptum super hisce omnibus protocollum, lingua polonica scriptum, in linguam latinam versum, hisce literis adnectere mandavimus.

Dabamus Posnaniae die 3 Februarii 1849.

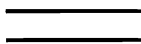
Archiepiscopus Gnesnensis et Posnaniensis

На карті in folio (20 × 33 см.).

Познань, Архідієцезіяльний Архив, fasc. »Akta Arcybiskupie Zakonnic prześladowanych z Polski. Gen. N. 144«, fol. 8.

(Докінчення буде)

свщ. Е. Майковський

Дневник протоігумена Г. Пазина, ЧСВВ.

ПАЗИН Гедеон уродився в Стропкові¹, що належить тепер до прятівської епархії. До монастиря вступив около 1722 р.² а в 1730 р. єпископ Геннадій Бізанцій, який одночасно був начальним настоятелем Чину оо. Василіян, вислав його з мукачівського монастиря до малоберезнецького за ігумена. Новий настоятель працював тут ревно і з успіхом, допроваджуючи до ладу монастирські справи та будуючи з твердого матеріалу монастир (опісля вимуровано й церкву й другу часть монастиря). В р. 1743 справував іще в М. Березнім уряд учителя новиків. 1744 р. вибрано його ігуменом мукачівського монастиря, а заразом протоігуменом Чину. На тим становищі остав до своєї смерти, що наступила 17. II 1754 р. Похоронений на Чернечій Горі, біля Мукачева.

О. Пазин не одержав, що правда, висшої шкільної освіти, однак завжди відзначався бистрим, практичним розумом. Аскетичне життя стояло в нього на першій місці. По словам життєписця, був се богомалець, постник, сильний оборонець прав і маєтностей монастирських. Головно його старанням треба завдячити, що мукачівський монастир і його маєтки остави при василіянських ченцях, не передаючи нічого з них, як дотацію, мукачівським єпископам. Як монах, строгий був для себе і вимагаючий для інших. Привертаючи карність чернечого життя, протоігумен о. Пазин виховував притім безпосередно чи й посередно найвизнатніших черців-Василіян другої половини XVIII століття на Мадяріщині³. За його стараннями відбувся монаший Собор у 1749 р. (див. „Записки ЧСВВ.“ I. 273), він теж поситив і списав своє посіщення марамороських монастирів (див. „Записки ЧСВВ.“ II. 105). Спадщиною по нім являється і залишений „Дневник“, обіймаючий дві части.

Перша частина, списана на 20 сторінках паперу іп 4^о з р. 1747, починається днем 22. VI, а кінчиться 14. X. Для зрозуміння в тім місці тексту отсього записника слід зазначити, що саме тоді між о. Пазином і єп. Мануїлом Ольшавським заіснували напружені відносини. Єпископ заходився біля сього, щоби монастир з маєтками одержати для себе, на резиденцію, ченці ж, під проводом о. Гедеона, боролися... Та попри вістки на тему відносин до єпископа, маємо в „Дневнику“ ще й інші цінні уваги, а саме, змальовуються тут відносини до урядників, при чім ідуть записки про хабарі та податки, а далі є дані про господарські справи, про паншину, опісля списувач торкається життя ченців, селян і т. д.

Друга часть обнимає час від 2. XII. 1752 до 31. I. 1753 р. Вона списана на 5 сторонах аркушевого паперу, зложеного в двое наздовж, по краях збугтілого. Початок в тій части недостає. Відносини до єпископа в той час уже заігдініли. Автор більше уваги присвячує економічним справам, хоч не брак цікавих причинків для побутового життя.

Ч. I.

[Стор. 1] заѳмз мїца Юніа 22. Паматное. с. v.

Іером: Геркасій з Мѳкачовскої шбители на Березницькѳ Шишолз
немоци ради своєї: Ктѳ ча^с и часѳниккз и^з Собою кзлал, по

¹ Див. А. Коцак, ЧСВВ. Каталогъ... отецъ и братій монаховъ Чина св. Василія В. въ земли Оугорской. (Ркп. бібліотеки на Чернечій Горі).

² Див. йогож „Дневник“, р. 1747, 17. VIII.

³ Пор. Basilovits. Brevis Notitia. P. III. 89-93.

Перша сторінка «Дневника» о. Г.
Пазина, ЧСВВ.

невоцикѣ па^н фере^нцѣ зосталѣ, а при см^рти ѿ Ёппа Блажо^н-
ского та^к порученый.

Die 23.

Іер^м Ананій южѣ ѿ трипезы вѣщей до Ёппа на вѣдѣх за-
званѣ. К^то де^н Іер^м. Старогта приспѣхѣ и^з Мстичова.

Die 25.

Іер^м. Венедиктѣ до Ёппа на вѣдѣх зѣв^н.

НВ. К^то де^н ѿцѣ Лев^нтїю Старогта, дана ѿ Ёппа комисиѣ
на свѣцкиѣ дѣвнѣх, в котро^е дознавшисѣ, повѣдѣлѣ^н смѣ, ижѣ
не належит^ь свѣцки^м дѣвнѣм^ь в манастири инквизицію чинити, и
тяжко може^т важна выти. Ст^им^ь вѣх^ь во^зврати^ншисѣ до Ёппа
и взнаймилѣ мои слова. На то Па^н Ёппѣ дае^т ми зара^з заво-
лати, и пришѣшѣ ми пред^ѣ него, ни покло^н дал ми оучинити,
точїю велегла^нно рекаѣ, што! розказѣю ти по^е запрѣщенїемѣ, же-

БѢ ишолаз завтра до Мстичова и инквизицію оучинилаз, а ежели ни, то наоучѣтѣа. Ѣповидаѣ, то га могѣ оучинити, аще бѣ не былз интересованы, моглобисѣа шбомз странаѣа нелюбити: но радши з Березного и Красногубродѣа завзвати, бо свѣцкиѣ не малосѣа ш тиѣ знати. Ёппз мовитѣ, пишиже по нихѣ, бо ты все вѣдовз ходишѣ, чинишѣа свѣтиѣа, а кто вѣ Сама злостѣ и заздрюстѣ, знаю то доврѣ, ижз коли ма видишѣ, га быти нюш до серѣца бито. Пато га шповилз, прѣймаюсѣа на все сѣа. Ѣповидѣлз, и тоѣ самое зо злостѣ повидашѣ, шповидѣлаѣ ижз такз ѣ. га велкомѣжностѣ вѣша сѣдѣатз. Мовитѣ, про тебе мѣстага зако"нници розыти, так и тогди, коли гроши мали взѣати. Ѣвѣиѣ, Пѣне велкѣмжнѣиѣ, га тѣ вѣиѣ завинилз, нехѣ ма караютз, [ст. 2] га не шнимаюсѣа. Междѣ пакз многѣиѣ крикѣиѣ и бѣсѣдами ро"ними, мовитз Ёппз, поѣ керты шберѣ. Ѣвѣиѣ, га недопѣщѣ, шберѣ; не допѣщѣ. Ёппз то знай, же завтра и манастирз шберѣ, бо га тѣ старши. Признаю за прѣлата, но не за прѣтомного (:seu immediatum) настоятеля, а такз не попѣщѣ манастирз, поки и"з вѣрѣа детерминація не прѣидѣтѣ. Ѣ га вѣрѣа не слѣхѣаю и штаѣа жѣнѣа депе"де"цію не маю, толико ш Царици, Ѣвѣиѣ, а прошто антецесорове штаѣа слѣхѣали, а и вѣша велкѣмжнѣостѣ на вѣкарѣюжстѣо таѣа прѣсѣгали.

Ёппз: вписалѣѣ и Антецесороѣа, пороѣ иѣ рѣшаѣшѣ. Ѣповидаѣ га зато рѣшаю, абы сѣа все не рѣшали, жебы южз волѣа коли томѣа концеѣа былз.

Ёппз: Гне"тѣ южз ш триста рокоѣа тѣ Ёппѣа бываю"тѣ, а ти мене хочешз вирѣшити. Ѣповѣиѣ, ажз тѣ бывали штоже справили, Ёппз, справили церкоѣа, швѣиѣ, не ёппѣа по князь Молдавски Ко"ста"ти". Ёппз, мѣрз ваѣа поставили, швѣиѣ, Ёппз Бизанци втоѣа часѣа га старши, и"з манастироѣа една ѣкономѣа была. Повѣдаѣа мѣа, анде Березне, зласки Бѣжѣиѣ га во"ходитѣ, хочѣй Ёппѣа ничего не даю"тѣ (а тѣ много швицѣю"тѣ)¹. Ёппз (ожз ваѣа обѣцѣю"тѣ, чѣстѣ не брали)¹. Много ваѣа тѣ ёппѣа обѣцѣвали. Ѣвѣиѣ, нехѣ рѣча"тѣ и вѣша велкѣмжнѣостѣа спѣмѣатѣа, га швицѣвали на Березныѣа прѣѣа шбразѣа. Но Гѣѣа Иѣз спѣмѣанѣ"тѣ колиѣа волѣа чѣиѣ слова, и фѣдѣаторз, прѣѣа Май-

¹ Перечеркнено.

статомъ Бжїимъ Сникоторима вѣдѣти правовати. Погихъ еппзъ парохъ Переяскомъ казалъ во" вѣсти, а Лев"ти тѣ зосталъ.

Паки стала вѣста въ инквизиціи, на котрѣ та побидѣ аще та канонна вѣдѣт inquisitia, то шцъ Лев"ти не што бы въ Местичови, но ни во оугорскѣ странѣ не зостанетъ, на што та инквизиціи, антецесоре знали, вѣща велѣмъ: знаютъ и та знаю штога водило и водитъ. Инїи пакъ люде не чѣдѣютъ томъ, штога водитъ, но чѣдѣютъся, ижъ ся не западетъ. Ктомъ ещѣ еппзъ [ст. 3]. Въ печеню берете, а та токмо роже". НВ. Блажѣскїи, хочай шъ въ што и бралъ, але въ и къ столъ бралъ, вкѣпѣте вѣли. Сѣвѣи, хоча котрїи и вѣз, seu etiamsi comedit, но вблнги, или не его и"те"цію завше сдѣжали. и проч.

Die 26.

Младенецъ Рѣникъ |:которїи прѣтѣмъ желанїе малъ, оу нѣ габитъ во"прїати, но нїи прелаты радили мѣ свѣцкїи быти, не жичачи нѣ чловека: | которїи и" вїнна пришлохъ для во"прїатїа габитѣ, для страни Брдн"ско", и" жичливости своєї мови" ми, ижъ жадномѣна не треба звѣрити, поки ко"векъ члѣвекъ жичливо" чїю и"кѣсно не познаетъ. Не вѣскомъ дѣхъ вѣрѣи, и проч.

Die 27.

Іеромъ: Модестъ до еппа зва" на вѣдѣз, которомъ еппзъ вино казалъ пити, а въ прѣ не пивалъ: и па"тофли мѣ далъ. Тойже Модестъ нѣ вѣще при вечери мови", ижъ еппзъ мѣ повѣдалъ, же бы мѣ и кажди дѣ" по марїашѣ давалъ, коли бы ихъ игѣменови не шѣдалъ, бо ра" мѣ далъ два марїаши, и тїи мнѣ принѣсхъ.

Тогожь дня, вишъ именованїи Рѣникъ, вишеши до кертѣ, мовитъ ми, ижъ ся натѣмъ велми чѣдѣетъ, іакъ еппзъ притѣгаетъ ксѣтѣ по с"ного зако"ника на вѣдѣз и вѣла шхотѣ и" проуказѣетъ. Сѣповѣдаю емѣ, давнага то тѣт такъ дѣвало. И" знаю, кѣды тїи вѣдѣы тягнѣт, але мене (:при Божей помощи:) сими не прелстити.

Die 28.

Па" еппзъ мене изъ Модесто" далъ звати на вѣдѣз, при ко-

гро^м жа^ной певно бесѣды не было, точію на ко^нцїй Стола interrogat, quid significat sedulitas.

Die 29.

Єп^пз Сл^жи^а и^з трома нїши братами, и є^аного з Марамориша святилз, дїакона ко презвѣтер^сво.

[ст. 4] Die 30.

Па^н єп^пз пре^а марамороскїи чловеко^м повѣдалз, и^жь вѣ^т загоро^аны рѣчи, ци вѣлю, петр^ршк^в и проч: мѣситз за гроши кѣповати. Той пакз члѣкз, при новосїенїи вчирашнѣмз іерей, мнѣ повѣдалз: И пакз довидова^ага ѿ кертига, цили волга што на кѣгню єп^пск^в и^з керти берѣт; на то мнѣ в^нз ѿповидѣлз, же и в^патерако болше до єп^па, г^ак законико^м берѣтз; (а што болше, же и покрадомо берѣт, г^а покра^амо не казалз брати, а што є. гавно казалє давати),¹ в тѣм кѣхарз и єжтакз зозналз. Я што єп^пз повѣдалз же за гроши кѣпѣт: на то ми повидѣли, и^жь г^а знаю єп^пск^в надѣрѣ[i], и такз прото гваритз.

Мїцз Юлїй. Die prima.

Привезено тертиць двовых 45 и двѣ грѣбы, во мѣсто п^атох, itaque summa asserum seu numerus 50. котрїи бл^ггоро^анїи па^н Рацз Деметерз, и^з Іw^ага^в Каролског^о Спиль Шала^нско^г Бга ради |; г^ак плени^отенціа^о | порѣчилз.

Дне^с ми Рѣникз повѣдалз, и^жь клерикз Шѣстай пре^а ни^м мовилз, жемѣга любит чи^н законическїи. Єп^покидѣламѣ Рѣникз, то зоста^нте, ожьга любитз. Шѣстай мовит, не можь, єп^пз не позволи^т, а што мовилз и Запалскомѣ зато. Є^анакоже в^н по трох рокох вѣдѣт зако^нник^о, г^ак вислѣжѣ три роки, воле^н вѣдѣ.

Die 2da.

Є^ншолє до Бововицз. Я то^а де^н и Соли тѣ марзѣ послалє.

Die 3tia.

Я Бововицох мѣрмелє^м зерно мѣрочиниѣ во млинѣ, и та^м вшло на пере^а, и^жь дворовїи потає^ннѣ зерна далз мирочиниы жидови Бововкомѣ за пале^нкѣ, што вилз напилз. Я той де^н Соли є^м

¹ На маргінесі.

вкцям^м давалз. Паки и то вишло, ижь дворовыї ни половинѸ Соли то^о, прѣ^аты^а даючи шї вкцямз, далз, а здомѸ еднакога Соли дало. Вопро^Ѹ где ей подѣлз. [ст. 5] Тогожь пеквѸ є^м дх^квнѸ провѸ оучинилз. И той де^н єппз Іермі: Анаіію |: me absente:| на вбѣдз зазывалз, и по многих бегѣдах казалз мѸ штѸ напи- сати, што и длачого, не мог^а є^м Ста дознати.

Die 4ta.

Во^звѣстиаємз дворовомѸ в Соли, гдєса подѣла, абмї ей пѸт далз, и прити^м повидѣлє^м ємѸ, же бо^аше за дворового не хошѸ го мати, бо и ковач^ч, колєса мѸ клищи вѸрка^х ро^рпекѸт, то их заверже^т прѣ^ч, абмї рѸци не шкодило. Тогожь ѡцз Мелетій и^з Пере^зного приспїлз, принє^сши ряскѸ и ли^ст ѡ ѡца Прокопіа.

Die 5ta.

Димитрій Ко^чович^ч, подмонасты^рскї варга в малженекї Стан вѣнча^н є.

Die 6ta.

ПнѸ ЄппѸ носилє^м гроши вернѸти, котрїи былз далз МѸ^нкач варошѸ дла виплачннн гаїшво^р(?) число^м 4. нѣмецкї: стых при- ходило на пѸмонасты^рци fl: R. 2. на вбитель fl: R. 1. а че- твєрты золотыї на Пна Єппа. Тоти пакз 3 fl: R ѡ мене не взїа^а, токмо литѸргїи за пна Дєшпо^ада Надажды, нинѣшнєго ка^нцєларїа цѸскаго казалз слѸжити.

И той де^н ми па^н єппз строны рахѸ^нко^р мовїа небоцика Іа^нош Дїака, а мнасты^рского за г. лѣта дворового, жебымз прѣ- те^нзїю положи^а: нашто ѡповидѣлє^м, же са^м не знаю, но фиш- кога Ста докѣдамз, на то приколи^а: и в тѣм па до вароша хо- ди^а: но тамз ми повидѣли, же га прѣте^нзїю не могѸ дати, поки рахѸ^нки не выдадѸтз мнѣ до рѸкз небоцикю^рскї Іа^ношь Дїака. [ст. 6]. Итой де^н прк: ѡцз Дєш^ко Ско^скри^цїи, а клєрикз Гаври- лович^ч СКошниц зо школы, вкѸпѣ приспѣли.

Die 7ma.

ПнѸ вицєишпанѸ, id est D. S. Jacobo Herkaly є^но порєга послалє^м дла заколѣннн seu pro asasura(?).

Die 8va.

Іермі: Мелетій во^зкратилася до шбители Березницькой, понеже зостати мѸ в МѸкачовѣк не^здих, для оубарованя Собла^зны, в че^м и ѿцѸ Прокопію писахъ.

Die 9na.

Посла^х свѣтѣк до Биганѣ: Си^м чино^м: Стары вепѣ 1. Старыхъ Самиць 12. ло^скихъ вепѣ 20. ло^скихъ Самиць 17. Сегорочныхъ вепричатъ 33. Самичокъ 22. Summa ex toto 105. а єди^н веперъ Стары^и дома вко^мнникѸ зосталъ.

Die 10ma.

В Росѣтговѣ єдна хижа вночи и^згорѣла.

Die 11ma.

Привезено и^з Биганѣ дощокъ теганыхъ дѸбовыхъ 45. котрїи тегалъ кмитъ Волкъ, за па^цчинѸ, єще врокѸ 1746. а гди вѣреши домашнѣи возомъ и^з двома лакоцкими возы привезли тїи дощкы, ш^знаймили ми, ижъ дворовы^и в Биганѣ травѸ на лѸка^х продалъ и дѣжмѸ пропилъ, а Пнѣи Гюргейци полъ мѣрки сыра шѣ^кцалъ, в котри^м тага велми дивовалъ.

Die 12-da.

Єца Прокопіа ѿпнѣ во^зприахъ на мо^ю лнѣ, вкатором пише^т, ижъ си велми во^звращенію ѿца Мелетїа чѸдѸе^т, ѿ проч. — Кто де^н Швирдика Ивана з Лавокъ поставихъ (для пробы) на гайнитство или вице Га^здѸ.

Die 13 tia.

Почато жати на Борнамисово^м сиготѣ, где^м и Самъ виходилъ, но зерно покалено и барзо погибло. [стор. 7] В той де^н послалѣ по вечерни зара^з ѿца Анаїта и Івагафата пнѸ вице ишпанови (D: Јасово Неркалу) ви^човати патрона, то є^т ѿ. Апѣола Іякова и 4. ЛвтѸргїи шфировати. КтомѸ, абы зашли до плебана и прогали благословенїе на тоєжъ стѸ жати, понеже на поли вароскомъ стѣянна было. Шни пакъ та^к ходили, же ажъ вночи звароша пришли, и то напити. По приходѣ пакъ, гне^а до полдноти оу ѿца Венедикта Саворице мали,

Die 14 ta.

По оутрени зара³ положила^м ѿцѣ Інанію три дни молчаніе и ѿлѣченіе (кромѣ трапезы *absque vino*) ѿ братіи: на што ми ѿпоки^а, ижь внѣ сѣ ѿлѣчи^т и са^м да по 4. днѣхъ, а ѿцѣ Ісаафатѣ и молчаніе и ѿ трапезы ѿлѣченіе поты, поки сѣ не виправи^т стого, што чини^а к ѿбителю Мстичо^вско^о и³ ѿце^м Ле-в^нтїе^м тамошнѣмъ иг^уменовъ, и^к сѣ бивали, галасы чинили, и проч. недостатно повѣсти.

Втоже де^н ходила^м к ѣ^нцо^м, всихъ было 35. Казалемъ имъ сыра на полд^не и на вечерѣ дати.

Вто де^н, пнѣ еп^пи женци винецъ спола принесли.

Die 16ta.

И³ ѣтрѣ декретъ пришолъ, стро[ны] состояніа монастырскаго.

Die 17 ma.

ѿца Інанію послала^м по ѿца Прокопіа и Іванікіа Иг^умена Крак[новродскаго].

Die 18 va.

ѿцъ Софрони по вина приходилъ из діаконо^м Мартініано^м и колымази а^нтала^к приви³ in fl. S. 4. три гордовы взма^а а ѣ зогтали.

Die 19.

Посила^х Василиа до Беганѣ строны дѣжмы, всей нашлосиа три мѣрки. вто день и дворокаго ѿправено et 17 fuit exolutus.

Die 20 ma.

Братъ Трифо^н діако^нство во³прїа^а: а Гаврилови^ч сїѣнство.

Die 21 ma.

ѿцъ Софрони и³ вини ѿшолъ, а діаконы зогталъ. Азже випровадивши его повернѣлемъ до пана Борнемиги, тойже вто день до еп^па зва^н былъ на вѣдѣз.

Die 22 da.

ѿцъ Моде^{ст} на мое намѣреніе слѣжи^а: ради сна проти^наго.

Die 23 tia.

Привезено сыра з Бобокицъ Бѣцко^м грѣдъ ввчи^х 78.

Die 24 ta.

Єпѣзъ прогилъ, бы мѸ дати Спола помочи поковзити: и єдино втой день манастырское звожа дожали дано имъ 5 галвы пале^нки. Втой день и гать почали правити ви^шше манастыра нѣмци. [стор. 8] Die 25 ta.

Єей день по заходѣ Сло^нца, ѡцъ Іваннїи игѸменъ Краснобродскїи и ѡцъ Прокопїи з Березного, до шбители МѸкачо[вской] допили.

Die 26 ta.

Вчера прише^лши ѡцове, вислѸха^лши читанѸ АвтѸр҃гїю; по^лча^л пакъ спиванѸ пошли на поклоненїе ПанѸ ЄпѣзѸ и ѡдавши поклонъ, междѸ иними бесѣдами, ѡ Пана Єпѣа слишали, ижь в^н Єгерского¹ не слѸхат, и емѸ Єгеръ не розкажетъ, но самоѸ царици хоче^т слѸхати и Архиепѣа, а ЄгерскомѸ не вѸде^т за гайдѸка, ижь ра^шше єпѣство резигнѸе^т и до манастыра поиде^т, понеже є^т професъ.

Die 27 ta.

Па^н єпѣзъ втрапезѣ ншеї Єгерски при братїи чита^л и по нашемѸ викадалъ. Гдижъ та повидѣлъ |: и^з препрошенїемъ |: ижь зникоторїхъ пѸнкто^в хоцемога вчитити |: которїи Па^н Єпѣзъ вреплици на нши пѸкта далъ |: а Па^н Єпѣзъ ѡповидѣлъ, ижь ми оуста запрѣ^т, на то та ѡповидѣлъ, ижь та того и Са^м жадаю, дабы токмо Бг҃ъ |: аще вола єго |: сподобилъ ма того. МеждѸ пакъ иними бесѣдами моки^т па^н єпѣзъ, ижь в^н каноника не вѸде^т чекати, понеже бо^лши пѸбличны працы має^т, на то игѸменъ Краснобр[одский]: вшакже ми бо^лши^х не маємо ѡ нши^х дѸшъ, а такъ хоцемо порадокъ вола таки мати.

Die 28 va.

Юноша Ре^лникъ навидалъ пѣа єпѣа внемощи зостаюцаго пре^лкотри^м такожде повѣдалъ, ижь в^н ЄгрѸ не слѸхае^т.

Die 29 na.

Є телекѸ Чиннагѣювского Слободного, ѡ пѣа Цегледїа при смѣрти манастиреви порѸче^нного, пришо^л человекъ, ижь мѸ бирѸ

¹ Себто: епископа латинського обряду.

тамошнѣ нѣмци на єжекѣцію положи^а, | понеже по^а ча^с ко^нскри-
ціи mezi село записали єго: | а понеже южз некча^с было по^ти
до миста^р того ради то члѣвкз в мана[стѣри] переночовалз.

Die 30 ma.

Сты^аже члѣвко^м ѿидох до пріце^нтора, который | до даалшей диспо-
зиціи: | далз комисію, жебы биро^с sub репа, ѿ него взя^а нѣмци
и абы ничего не взял ѿ него нѣмецз, сирѣчѣ ѿ нѣшого члѣвка.

[На маргінесі]: Cum scitu D. Illmi Epri ambulavi.

[ст. 9] По сѣмз мови^т ми пріце^нторз, ижь ш^н вти^м не мо-
же^т болше помочи, но жебы^м ишлоз до вѣце Ишпана, іакоже
и сотвори^х. Прише^аш^л ми до пна вѣце Ишпана | а южз на пе-
ре^т поглале^м мѣ красны сыр, гѣме^нски^х вкрѣглако^с: | гне^т ми за
сырь подаковалз. Потомѣ ш^ннаймиле^м рѣчѣ, строны тогожз те-
лека, ш^н пакз привбицалса вти^м сдѣжити. Ктомѣ пре^аложи^е
мѣ, строны Бовіо^нски^х кметіи, ижь вармедѣ на нѣ велики тяжалз
порціи положила, пре^ати^м мали quantum prouti fl. 127 et ali-
quod xgeros. а теперз fl. Rs. 200 x 36. Такожде и Да^вчане
пре^ати^м fl. Rs. 60 а теперз 154. x 54. а такз покидаю пнѣ вѣце
Ишпанови, не^х рача^т позрѣти на Бѣга и на манастыр хѣдобнѣ,
єжели волта пакѣ полеготѣ и^м не оучиня^т, то ни вармедѣ зних
хосна не бѣде^т, ни манастырови: што розважи^нши вѣце Ишпан
мовитз, ижь на сѣмлиню залежи^т, где видят тяжотѣ, поки-
ниемо ѿблегчати, того ради, каза^а ми вши^тко до инста^нціи по-
ложити, же ш^н са^м на вармедѣ ш^н ти^м бѣде^т працювати.

Втоже де^н мнѣ ходошѣ по панѣхъ строны пре^авписан^них при-
чи^н, а игѣменз Красно[бродскій] и^з Прокопіе^м были оу пна єппа,
пре^а которыма тоє мови^а, што и дна currentis 26. ктомѣ,
ижь ш^н поиде^т до царици и та^м бѣде^т рѣчи справовати, понеже
ємѣ царица єппство дала, а не єгерз, а такз іа^к са та^м до-
кончи^т, тогда на^м оуста запха^ет, а ми | мови^т: | ни^ч єгерь не
рогскаже^т, а такз и того іа не сдѣхаю, id est декретѣ, сѣж при-
иде^т каноникз, што ш^н до нѣшого набоже^нства знае^т, показати
мѣ наши типики. Іѣ єго тѣ^т не бѣдѣ чекати, понѣ до По^вчи,
а с По^вчи до вѣана.

В то чѣ споминали мѸ, ижь ѡца Венедикта и Ананїа до Красного БродѸ хотїатъ взїати, на што ѡ повїдѣлѸ, можно быти, сжь такъ сѸдите, токмо жебы было на добро. Аще же ихъ сѸщете взїати, то нехъ до мене на пере^а прїйдѸт.

Die 31ma.

Па^а Борне^амса погла^ами формѸлѸ инста^анціи на варме^а | : ѡ котрѸ^а проси^а : | Строны кметїи, котрамисѸ не май любила, ѡ котрѸ жаде^а не знала. А гди Ѹ моки^а Строны инстанціи и^а прв. ѡце^а Индитор^а,¹ ижь бы писати, на то ми ран^а, ижь бы^а пїна БорнемиѸ прогїлѸ. [стор. 10] Гди пакъ южь е^амста пѸсти^а до вароша, стрити^амїа па^а Индиторь, и звѣда^асѸ гдѣ идѸ, ѡповїдаю, ижь Строны инста^анціи до вароша, на што моки^ат, правда, ижь Секретарь до^{ст} писанїа має^т, но вернитесѸ, ачей ѡ и тоє справи^т, іакоже и Собы^{ст}сѸ.

АвгѸта — Die прїма.

Прв. ѡцѸ Алезей Годермарски, имене^а пїна Вицеиспана писалѸ, дабы^а єдного зако^аника | недели ради | посла^а мѸ слѸжити барзо рано до цркви рѸкѸ, понеже на СтолицѸ, или вармедѸ ѡхо^адилѸ.

Die 2da.

ѡцѸ Прокопїй, догїт^а рано для слѸжїнїа Вицеиспанови до вароша пошо^а, за котри^амъ Ѹ посла^аѣжде, гди Ѹ кѸ цркви а Вицеиспа^а южь по АвтѸргїи ѡ цркви, и подіакова^аши ми за АвтѸргїю, зкидалсѸ ѡ инста^анціи, котрѸ е^ам мѸ оуказа^а, atque non in ruo, цїли можетъ такъ быти, тѸю прочита^аши, моки^ат, ижь є^а добрѣ, нехъ та^асѸ спише^т, ѡ которы^амъ дѣли єго паки сѣло оупроша^а, и вина єди^а гордо^а з великої виници ємѸ є^амъ ввицалѸ. Понеже тогди и Строны По^аманастырци informationem, то є^а информацію вармедѸ мала дати на царєки декрѸт, вармедѸ бо порцію хотѣла положити на Подманастырци. В той де^а па^а СекретарѸ, инста^анцію списа^аши, и со собою взїа^аши, ѡишола на вармедѸ до БерекѸ^а.

¹ О. Данило Гаврилович 1764 р. вступив до Чина, помер 1782 на Чернецій Горї (пор. Basilovits. Brevis Notitia. — Р. III. 85).

Die 3ta.

Їцз игѸме^н Красногородки Ѡишолз, взма^ши зо собою іерм. Бенедикта и Ананіа, а Ѡцз Прокопій позосталз, поки Ѡцз Макарій прійде^т з Березного для потреби МѸкачо^вскѸ шбители.

Die 4ta.

На пеле^нѸ для хлѸба первы ра^з килии cub. 3. metretae 2. жита. в той де^н гайдѸка Василиа бра^т взма^л до Лаво^к хорого возо^м. втѸ де^н привезено КѸшнѸра За^мборіа и^з Оу^нгвара для читанія Ѡ злого дѸа, Скотры^м иа БесѸдова^т дѸкно и по лѸтѸргіи ѠцѸ Модестоки розказалз на^л ни^м читати.

Die 5ta.

Паки с пеле^нѸ жита cub. 13 и по^л дрѸгѸ мѸрки: сіе жито є^Ѹ и^з вчерашнѸмз и^з дѸжми РосѸѸгю^вскѸ, всего чини^т cub. 16. мѸрки 3. et media metreta. [стор. 11] Такожде и пшеници пришло Стойже дѸжмы РосѸѸгю^вскѸ cub. pro 5. и мѸрки 3. то є^Ѹ три in simul triticum cum siligine faciunt cub. 22. metreta 2. 1/2.

Die 6ta.

Горо^лцки капа^л до шбители приходи^л и репликѸ єпѸскопскѸ, на нші Гравимина в ІІГрѸ да^ннѸ, чита^ши ке^лмиса чѸдоваляз, и мобилз, ижь са^м хоце^т оу[ст]нѸ в приходи^т каноника єгерского правдѸ визнати и проти^ко той реплики Ѡповидати на некоторіи пѸнкта sciendo de negotio.

Die 8va.

Прого в Жюзешо^л[?] жали, но недожали.

Die 10ma.

Їидо^л рано до Бобовицз, (понеже биро^л на^лциннѸ не могло вигнати), та^мже шврѸтши Ско^лко же^лци на нивахз и Ѡходмачи Ѡ ни^л, слиша^л бирова гласацаго, авы ишли жати, межи ти^м стрѸтаю дѸти идѸщи^л жати, то є^Ѹ малѸ чела^т, и ЧечѸрового хло^лца ра^з корбичо^м оударивши, наза^л возвратилз, во мѸесто пакз того, мати вишла жати. Прише^лши до села, оубида^л Ѡ бирова, которіи сѸ^т преслѸшны или непослѸшны, потомз зара^з призвати да^л Василиа Лазори^к и до колоды положити, а женѸ

мѸ роказахъ, абы жати ишла, котра во мѣсто себе иного же"ца послала. И втѸ де" было же"ци про 20. Во вечерѣ, на прозвѸ многихъ внидце" сколоды внш wpisа". Приказахъ бирски, абы вѣхъхъ заказалъ на дрѸгій де", ци желіа", (нѸжды ради) цили вдобица и проч.

Die 11ma.

Не потреба южь было кричати бирски рано, абы же"ци виходили, Самиво во себѣ вишли про 35. и до полѸнна на Мочаркахъ 26 колю" нажали. Роказахъ бирски, абы чела" роздѣли" сице. Б"нѸ ча[сть] ввезъ дожати, дрѸгѸ конопли виврати, третѸ сашѸ на покритіа косити, четвертѸ ча" рыбы и раки лапати и испо"нишася. Увса нажато колювхъ 37. жита 7.

Die 12ma.

З Бововицихъ идѸчи рано, навидѣле" гайдѸка Василиа немоцинаго в Лавкахъ, и спре"вписан"ныхъ рыбхъ дахъ емѸ. ВтѸ ча" лакоцки жид скарѸгѸ пре"ложилахъ, ижь мѸ качки побиты, тоє порѸчи"ши бирски, абы вигладалъ: кто, и ѡидохъ.

[стор. 12]. Приспи"шѸ ми до вбители, вкрѣтохъ резолюцію ѡ вармегѣ (на инста"цію 2da eurentis дан"Ѹю) панѸ секретарови оптитѸлова"нѸ, вкотрѸ резолюціи впѸциено до дрѸгѸ ко"скри"ціи Бовю"цѸ"м fl. Rs. 30. Да"чано" fl. Rs. 37. и Чинадѣвского човека, на манастирски"м телекѸ, mezi такшаши виннато.

За котро добродѣйство ходиле" пополѸни іінѸ вицеишпанови благодарити, при котромъ паки"м повидѣлахъ, ижь гордо" вина вѣ"ца"ннѸ радо[ст]но да"м звеликой виинци.

ВтѸ де" ключарь Петро на скою женѸ, а манаст. втѸ ча" гл"з-диню, положилхъ скарѸгѸ, ижь ни єго не слѸхає"т, ни теж манастир. єи належацихъ вѣцей добрѣ недозѣрає"т.

Die 13^{tia}.

По"манастирски РѸен"кю" Юрко скарѸгѸ положи" на старшого своего брата женѸ Тацю, ижь мѸ и"з головы волося скѸбла. По испитаніи пакъ свѣдителей доста" корвачи 12, а братокамѸ 20 и зара"з мѸсилиса помирити.

ВтѸ де" и ключарѸ по" корвачи такожде положено. NB. котра

повидѣла, ижь хочай єи бити, хочай рѣзати, хочай до огня пхати, а шна Серѣце свое не премѣнитъ, на то єй шповижено: ижь срогїи конѣ бываюу, а еце оупокорити мѣста, тако и ты, зна то добрѣ, ижь сѧ оупокориш, и тоє товѣ проукажеуа.

Втѣ де" прого миряно, sub. 7 metreate 3. ш виганана sc. 4. metr.

Die 14ta.

Пнѣ Вицешпанови (з малыхъ щепѣ) мало грѣшковъ и сливокъ каючарѣ послано, котрій вѣчно прїіалъ.

Втѣ де" Сомбати пецъ вѣдѣнѣ справи^а и покрита є.

В тѣ день, шцъ Макарій до шбители, во мѣсто Інанїа припѣлъ, для сожитѣства братїи мѣкачѣкѣ.

Die 16ta.

Вшплено жита в мѣкачѣкѣ для сѣяна 17. лѣрокъ, кожда по гї. гроши, понеже домашня, ни пшеница, ни жито, способна є на сѣяна, про много горошцѣ, кѣколю а стокѣлогы. Прото мѣста все насѣяна кѣповати.

[стор. 13]. Die 17ma.

Бесѣдуюш ми нѣ прѣ. шцемъ Іудиторо^а, южь по заходѣ слоуца, надішолъ и Андрей Уша^аски, и продолжихѣ бесѣдъ Іудиторѣ шшешѣ, начахъ нѣ Уша^аски^а в манастирскихъ дѣлахъ бесѣдовати, и какѣю репликѣ па^а єпїз на наши гравамина далъ, междѣ иними, повѣдаю, цилито красна рѣчь, коли положили то, ижь законѣници печатъ з лады зѣрли вѣкарїюжѣ (котра николи та^а не была) и листы, так манастирски такъ и єпїски забрали, што нигды него^ани того досѣччити, понеже самъ єпїз, власными своими рѣками на^а далъ листы манастирски до рѣкъ нашихъ, а теперѣ повѣдаєт, ижь єсмо ладѣ ро^авили, оузрѣтѣ тоє бѣз. Такожде и в иншихъ рѣчахъ бесѣдовано. Гды пакъ южь ажъ до живого (но красно и тихѣ, крѣмѣ всакаго порѣшинна) пришло поведа^а мѣ, ижь я не гадаю, хочайми молчанїє паложатъ на^а и шѣцѣюу, ижь был николи нема^а глага меже братїю, тоїю братїа не^а маєт волы яки порядѣ междѣ собою. Цилито не великое дѣло є, же южь 25 рокъ кончаю в законѣ, а еце

и ра³ не было Собраніе зако^нное для оутвержденія добродѣтели а искорененія злых. В такім колбекз Силци громада съ вкѣпѣ или во єдино Собираєт и свои рѣчи ко^нчитз, а мы в законѣ не можемо мати аки бысмо юзь зовси^м поврѣжены были и кровію Х^бою не искѣплены: ежели та^к, то лѣше на^м заказати и не пріймати. Слншачи тоє Влашавски мовит ми *justum habet, justum, sed dicetne ista alibi*, ѡповида^м, гото^р цели пре^а царнцѣ, цели пре^а ки^м колбекз: ожь зави^нню, нех ми караю^т (лѣше мы на ты^м свѣтѣ ѡвѣты неж^ь вѣчнѣ) ожь ли правдѣ маю и жадаю, нех не^по^нят. Влашавски мовит, ожь такз, w то и та *meum sentimentum do, faciat si incepit et cudat, excudet aliquid*, во мовит заєса дѣєт, кожды по своей воли чинитз.

Die 18va.

Бѣдѣщѣ ми вкѣрти и³ ѡцемз Аудиторомз копроси^х єго, цели вола што Андрей Влаша^ески не споминалз w вчерашней бѣдѣ. ѡповидѣлз, ижь споминалз *dicendo P. Gedeon rectum habet*. Аудитор мѣ аки бы ѡповидѣлз: вшакже та ва^м повидѣю, але ми не вирѣєте. Посе^м, мовит ми, ижь вчєра и³ Влаша^ески^м єпѣ ажь до сер^аца мовили: и тоє, ижь Гедєо^н на Бга съ кличѣт или колаєтз. [стор. 14] Паки прѣ. ѡцѣ Аудиторз мовит ми, ижь єпѣ свои^м имєнѣ^м каза^л ми повнєсти, же бы^м котрого колбекз вистѣного брата по заслѣзѣ каралз, ктомѣ, прошто та ємѣ писмє^ннѣ не^да^ка^л вистѣпки зако^нничєскїи, а такз w^н бы былз каралз; ѡповида^м, нашто писмє^ннѣ, гдѣ оу^ннѣ повѣдалз, но по ты^м што тѣ и^ншого видѣтєлз, а такз, николи писмє^нно та не^да^ка^л, коли можно оу^ннѣ сказати. Ктомѣ побѣда^м, ижь многїи юзь тѣ диспозицїи чинєно, а Бѣз тоє вєє инакз вєрѣтаєт. Коли самз сєй єпѣ, по своего брата смерти повидѣлз Бѣ^акови, ижь такєл малз манастѣр^ь злѣчити и³ єпѣю, же николи юзь быєл вѣ нерозлѣчилз, понеже и w Архїєпѣи што^с мислил, ижь бы^л былз на Мѣкачєвѣ. Пато ми Аудиторз, и не треба тоє вѣрити, хтожбы таковѣ былз, же бы фѣ^ндацїю хѣлз ѡдалити. ѡповида^м, ва вѣрѣйте, же та^к є. Аудито^р, правда є^т правда, ижь сєго брат хѣлз тоє, абы и³ законѣ єпѣ не былз. ѡповѣда^м,

а пакъ же бы былъ тѣхъ зостакалъ, понеже іа^к зако^нникъ, до-
минае^тсія части є^ппъ в манастири мати: а гди бы былъ зо свѣц-
кого, позритеже, кадѣ тоє идеть.

Втой де^н ѡцъ Прокопій ѡишо^а до Бере^зного, вкѣпѣ и ѡцъ
Макарій до Оунгварѣ для скѣпована зєрна на сѣяна, понеже
тамсія армаркъ притрафилъ быти.

Die 21ma.

На поли Росвѣтлю^ско^м увєєз дѣжмовани, ѡцємъ Іwасафато^м
и Ілѣмъ Марчишекъ, прѣ^а ты^м ключаро^м є^ппски^м, ннѣ пакъ по^а-
манастирски^м вкнвательємъ.

Die 22da.

Идзмоницію принесено строны Ки^ш Бѣдлан^шки и Шотолецъ
фалвы, и телека Пѣгорн^ского и Сєнтъ Микаѣ^шкого, да^ннаго вбн-
теи Цєглєды Матіашомъ.

Die 23.

Два ієзѣвити пришли R. P. Antonius Harer (?) et Frater,
котри^м аудитор наенє^м є^ппкопски^м господѣ прогн^а, и да^нна є^п,
лнѣ вистѣпнвшѣ на ноць. Втѣ де^н и Начн^ски доєпнлъ по за-
ходѣ слѣца до вбнтєи.

[ст. 15] Die 24ta.

Ієромонахѣ два, Іваникій Лавро^сскій, Гаврїилъ Доброми^сскій до
їна є^ппа приходили для пѣписѣ листа послѣшанїа. Втѣ де^н сѣно
почато и^з фюзешю^с козити.

Die 25ta.

Прѣ^авнпсанїи ієзѣвите и ієромонахѣ по^аски ѡишли. Втѣ де^н ве-
черъ ключара є^п заста^а вино точити в пивници и доврѣ шпи-
лого, ш^нже взавшиєя ѡишолъ.

Єще вчерашнего дня ієродїаконѣ Мартїніанѣ, про непослѣшен-
ство и оупорчивост^ь противко Старшого, не хоташаго покѣтѣ
и^зполнити, ѣ. поклоно^с, надана мѣ ина покѣга, сѣрич ї. дни
ѡлѣченїє ѡ братїи, котомѣ хлѣвз и вода. — сѣно такожде
и днє^с вожено.

Die 26ta.

Про непослѣшєство Бєбю^счан принѣжде^н вых тамѣ пѣти и при-

ше^аш^д ми, да^х зазвати Головачко Василиа и пре^аложих м^д, прощо Сего лѣта и ра^з не кои^а манастир^д, то^ако с^хло^цо^а збиваетъ, в^нже ѿповидаючи подвижема ко во^здвиженію р^дки моеа на него и колко кра^т оударих єго и до колоды повелѣх^з єго забити даже до четвертаго дне для приклад^д прочіимъ. Во во^збращеніи изыдох на лазы тамошнѣ, вбрѣтох г. кюци на лазѣ копичако^вкомъ (который чицима требе^н), та^а Бо^нко Федюр Скарг^д пре^аложил, иж м^д свѣтѣ Лазорикъ Василиа те^нгерич^д загубили. На тоє приказ^х бироби, аби го напомним^д, а пото^д ажъ в^н шкодѣ سیا найд^дт, оубити треба.

Втой де^н малл^р Ски^тский проб^д пригл^а свои^м човекомъ, залицуючися для малованія н^ншых^х вбразо^в.

Die 27ma.

Строны Бовю^вци до Улша^вского Андреа ходил^л, ѿ та^а до п^на Борнемиси в порад^д Строны адмониції. Межи иними побид^а ми, иж зозна^а оу него предѡпис^аный Андрѣ quod Religiosi justum habent, в т^ы што и дна 17. т. тек^щ. Ё^т та^а во^звратившися, Бачи^нски вѣкарій Марамор. правѣ ѿхожда^а, да^нно м^д 4. фла^шки вина. Вто^д де^н и оу п^на е^ппа емъ бы^а Строны адмониції и тоє во^звѣстих, иж фишк^дшь [ст. 16] не прійде^т (в котро^м или котром^д самъ е^ппъ писа^а) понеже з Покчи ѿншо^а. На то пакъ е^ппъ много а и чѣно бегѣдова^а и не казалса Старати. При т^ым^н и Строны малларимо бегѣдовали, и оужажа^а робот^д так Ски^тского маллара, так и вароцкого, который на то^д ча^с пришо^а бы^а до М^д-качова, вола ѿ Калс, и є^нн^д ікон^д змалова^а п. Борнѣгови.

Die 28va.

Ё^тцъ Макарій dospилъ и^з Оунгвара до шбители по заходѣ Сло^нца.

Die 29.

Клерикъ ѿцъ Даніи^а Гавриловичъ в н^ншей шбители примицію или перш^д Авт^дргію сд^жнялъ, том^д асистовали іер^мси Юасафат, Макарій и діако^н Мартініа^а, а прек. ѿцъ Авудиторъ наставникъ былъ.

В то^д де^н писал^л Строны врендара бовю^вского жид^а, оунгварском^д внциешпанови и п^нн^д Т^др^зови etiam qua vicenotario, жебы

мѸ на помощи былз, як ѿшз давнѣ добрый прѣательз, Строны палѣнчиного горѣца ѿ него оукраденого, за котрѣй тѣ злодѣѣи Сидѣлз Быстрѣи Гаврила С ТѸри.

Die 30.

Єпѣз Ялезеа ШѸстај на дѣлакоство Святѣлз. Ытѣ де" вечерз Явудиторз дѣже проти" законѸ ѿшего, или єго власти, то є зако"ной, противѣста Ре"ликови, который такожде при законѸ крѣпко стоѣа, ижь зако" ѿшз вла"т має"т як Сповѣдати так проповѣдати слово Бѣже и проч. цитова" Василиа, ГѸара, Кападополи, но не ко"хотѣша разѸмѣти.

NB. По роходѣ бесѣды мовѣт ми Явудиторз, ижь шнз не ѿ серѣца повѣдалз: ѿповѣхз: ничего то, ничего.

Die 31.

Сегодня Єки"ского малара посланець ко"вратилса.

Септекрѣй. Die 1ma.

Єпѣз паки на презѣтерство ШѸстаѣ Святѣлз.

Ы тѣ де" первѣ ра" по" Сѣѣана почали врати, и в лѣзз пиши пошли дѣби колоти. Тое пакз все про непослѸше"ство гла"ных кметѣй, такз барзо оупоздылоса. ЛѸше бы и не знати зако"нико" кметѣй, як с нимѣса баламѸтити, ѿ велико зло.

[стор. 17] Die 2da.

Па" єпѣз до вароша ходилз пише, позералз школы, и до пѣна виценшпана ходѣа, |: и БодѸша[?] як хорого навѣдѣлз:| и на дрѸгѣй де" на шѣдз єго просѣлз.

Die 3^{ia}.

Первѣ ра" заѣвано: Ы тѣ де" и зерно з ѸнгварѸ привезено, котрое тѣ для Сѣѣана кѸповано. Пшеници шемз коблико", кожда мѣрка по два марѣши а повѣше: є мѣрки оупали за 28 гроши. Жѣта 9 коблико", и є мѣрки, кожда мѣрка по десѣтз гроши 10.

Ы тѣ де" па" виценшпа" идѸчи до пѣна єпѣа на шѣдз прѣтраѣло Сѣ ми ко стрѣтѣ прѣйти на коротах єго мѣти, и по привѣгаю, мовѣт ми, ижь Строны По"манатѣ"ци *favorabilem informationem ad excellsum consilium dederint, quam solus concinnavit, et quod nec potuissent favorabilius dare, quoniam*

ipsorum iudicio submiserunt: на шта^тк⁸ мови^т, et credo, quod ex hoc nihil erit: паки мови^т ми comedunt ne jam carnes, dico quod non, item dicit |non scit ex quo motivo:| et quando inchoabunt, рєроно, in eternitate(!).

И то де^н вече^р идо^х к⁸ ѿц⁸ Аудитор⁸, и mezi иними бє-
гєдами зашлимо и Строны манастирски^х: повєдаю цилито не
крьєда на^м, коли в реплици па^н Єппз положи^а, ижь Б⁸локо
fl. 709. шберн⁸ на манастирски^х потреби, а писмо Блаж⁸ского
Свичи^т инако, же не на манастирски^х; ктом⁸ же іакобы печат^т за-
кон^ници зерли, и листи, штвори^нши лад⁸, забрали, што то не
Є^т |повидамы:| правда. Аудитор⁸ мови^т ми, конфер⁸те дора³
и³ Єппо^м, жебыста вызнало где похуба, ѿповидамы: што за хо-
чє^н, так⁸ стого нич^т не б⁸дет⁸, іа чекаю ижь каноник⁸ прїидет^т,
то тогда бы сїа вола што докон^нило: ѿповидает^т Аудитор⁸,
ани бы то не гадайте, бо стого нич^т не б⁸дет^т, инак⁸ тогда
шбернет⁸ х^то б⁸дет⁸ же и ем⁸ рєскажет⁸. Єппз до Ви^нна
пойдет⁸.

[стор. 18] Die 4ta.

Па^н Єппз и³ Аудиторо^м, к⁸н^ноже и сомною пополздни хо-
диз до П^на Иншпектора, Строны адмоніціи, ш нейже поло-
жиста die 22. Augusti. И тамо прєложи Иншпектороби, ижь
Ки^ш Боболишки не є, а прити^м аctori incumbit proba. Иншпек-
тор⁸ взн^аши резигнацію и прочитавши єй, не знашол⁸: Потом⁸
взн^аши Urbarium anni 1701, там⁸ нах⁸одил⁸ Ки^ш и наг⁸ Бо-
болишк⁸, но понеже ф⁸дація давн^тйше є писана, так⁸ оурбарі⁸,
того ради болша в^тра дает⁸ єй и є.

П^н8 Єпп⁸ Иншпект⁸ мовил⁸, порозум^тьх⁸, ижь в^ша велко^т
хотят⁸ т⁸т^т правити, на ф⁸давши Бомбатиєво^м(?), ѿповид^тєл⁸
єппз, и шше^м, аще бы можно, и цилибы дві^т не противил⁸
том⁸. Иншпект⁸, прошто, том⁸ не б⁸дет⁸ противити. Єппз
цилибы можно было винмати єго и³ по^адати seu a censu Do-
minali, reponit Inspector, omnino potest esse et quod etiam
solus v^тlit in hoc servire libenter, и випровадїши на^т чере^т керт-
к⁸ цїрки: ѿидох^м колкогаси.

Die 5ta.

Панз Еппх рогофорз Рѣнникови |:дла Брділа:| да^а, ини Са^а пострѣгалз, Со братією.

Die 7ma.

Па^а Еппз да^а шинма закликати, и прише^аш^ами, штрима Словами ма витае^т, мокіачи, цили іа та^а маю за вами ходити, цили вы |:то є Братіа:| комнѣ маєте прійти: Шповидаю, не знаю Строны чого, и в такє матеріи: Шповидае^т, Строны вїшн^а прете^нзій, ижъ все волга што глѣдате: ктом^а, по Своем^а звычаю много бесѣдова^а, и Ауудитора далз закликати. Тогда пакз кале^адари виглѣдова^аз Блажо^аского, же южз манагыр^а все выплачено, але такєа не нашло, іа^а гла южз намови^а, тогда іа Шповидаю, Пнє велк^амжн^а, цили н^а то не кри^ада, ижъ вреплици положено, ижз Б^алоко на манагыр^аски потребы ске^атова^а fl. 709 Биза^ацїевы^а, штога не найде^т, ктом^а, же сто три конѣ Блажовского sua auctoritate взали, мови^т ми, не є та^а та^а положено, [стор. 19] Шповѣдамз, ба та^а є. Ктом^а положено, жеемо лад^а Штворили, и печат здерли, на котр^а жа^ан^а печати не было, и лад^а не Штворили, ни листи не брали, побид^а, вшакже вїша велк^амжн^а добрѣ знаю^т, ижз мнѣ а^аде, на семз мѣци и^а Свои^а р^акз листи дали: Шповидае^т ми |:при Ауудиторѣ и Иліаши Марчишек (?):| и іага м^агилз волга пакз боронити. Шповида^а, нашто Шповидали, коли тїи п^анкта проти^ако велк: вїшей не были. Шповѣда^т на, debuј, quia fuissem convictus. NB. Шце на початк^а мовилз еппз, ижз жаде^н єго члѣкз такз не мортификова^а іа^а іа: Шповида^а вчї^а Пнє велк. паки положено вреплици, ижз поля плебана Б^алокови дано fl: 300 до р^акз, а и то не є. Шповѣдае^т, плебанова дша за то не^а Шповѣдае^т: ктом^а, Строны вї. волк^а, (Сты^а 4 вѣрнено а инїи в мѣсто швецз пороховано) повчински^а, зерна, ижз Б^алоко не са^а зо себе оучини^а, но и^а Совѣто^а, іа^а Симеуна Шашавски, такз и Блажо^аского: Шповѣдае^т ми, можетз и то быты: ктом^а ижз 28. коблико^а пшеницисмо взали по смерти еппа Стефана, Шповѣдае^т взалисте; Шповѣдамз, хочай и волга што взали, но не Своею властїю,

але зрозказѸ Блажо^вского, и тоє призналз, та^к и вкале^ндари нашо^а. Вшитко не можно вписати: нако(не)ць оутиши^ншига ѿдалми рах^Ѹки БѸлови, и мовилз, ижз шкоды манастыреки не жадаєт, но хоче^т оучинити болше та^к иншіи єппи |; але того много раз такз вѣтцовано, а нич^а не дано: | при^на^нга, ижз 5. vasa vini Блажо^вского взм^а, стых єди^н манасты^рски, de his in replica роsuerat, quod sileamus vel silemus: Паки, по^агема гордова in anno 1739 вина, што Блажо^вски взм^а, а не заплаати^а, є^ннакѸ до тєстамє^нтѸ положилз, ижз не заплачено, а креплици положено, же южз все выплачено. И та^к є^н мѸ пре^аложил^а, и тоє призналз: id est modernus Ер^рrus. и прочата вєга, шкоколвєкз [!] прочи^нного положи^а креплици, все є^н ємѸ пре^аложил^а: наконець и тоє призналз, ижз манастырз є^н оукривжен^ы.

Die 8va.

Па^н єппз саджи^а, а жа^ного не скятилз.

Die 9na.

Па^н єппз Строны адмоніції дѣло фишкѸшови залици^нши мови^а ми тихо: Потерпит^а ма, и вєга в^а во^зд^а албо и бо^лше. Mutuo levaverat in anno 1743 a monast: fl: Rs: 300. проч. Биза^нцієво [стор. 20] што Блажовски винн^а злады Биза^нцієвой.

Die 10ma.

Па^н єппз и^з вбитєли ѿишолз до По^вчи, и при ѿходѣ залицалз братїи, абы сїа добрѣ справокали. КтомѸ и Яданаста Рє^нника залицалз, и жебы знами трапєзѸ малз. Правда, мисли^а є^н го не прїати, но не хтѣлемз єппа раздражнити на ѿходѣ, и тогорادي прїалє^н го. Подобаєт^а во на^а, благи^н злоє побѣждати.

Die 14.

ПнѸ Геркалевки, тако виценишпанови, прежде вѣтцан^ы гордо^в вина препослалє^н.

Die 24.

ВарїгѸлю молодѸ, пре^а порто^в по^а корбачи стїагнено, котра своєю свєкрѸ за вологы торгала; того ради и єй торгано корбачами.

Вктовріа Die 4^{та}.

Бѣска чела^т вночи портѣ штворіала, то ѣ коло^ткѣ, и Іунаша и^з ѿцемз Швстай^а днѣ пѣстили.

Die 5^{та}.

В Ке^адерѣшци дѣжмовалѣ, дѣжми было 13 галвы вина.

Die 9^{та}.

Дѣжмовано на Горѣ Чернекз.

Die 12.

В Лавоцкѣ Горѣ дѣжмовалѣ. НВ. Нѣмци розоврали были вина, ѿ котрих ѣ три гордови ѿнна^а прочее положи^тста при дѣжмѣ на своѣ мѣци.

Die 14.

На Бово^аскѣ Горѣ дѣжмилемз.

Ч. II.

Міца Деке^аріа ѣ. [1752].

Такожде и до пѣна Рацз Деметра поготовано: Прише^ашѣ бо пѣнд Борнѣнга и вса прозрикшѣ писмена, и на конецъ еще по^аскри^тта полѣшѣ и поскладшѣ вса и запечата^ашѣ, которого ради дѣла, южь далеко наноцз ѿиде в^о Скои.

(17.)

ѣ.

По полѣнощи в первѣ чагѣ начато набожен^ство (а пре^а того тройче^а в трапезѣ ѿправле^а, вѣзмз тѣ сѣци^а братіи^а) ко^адаки со ікогы Акафистѣ с. Николаю, пре^а тогожь ввразѣ читаны и со мѣтвою: Погѣ Автѣргіи читаны и спѣвана. Росвѣтѣвци по ско^ачаніи оу нихъ ѣ. Автѣргіи, по древнемѣ звычайю пришли и^з процесію, котрѣ ѿцз Іуасаф припровадилз южь правѣ на израднѣ¹. Казаня Прк. ѿцз Архидіако^а Алезей Швстай повѣдалз Pr. Parochus Munkacs. по казаню ввхожденіе г. цркви, разданіе Антидорѣ и намазаніе елеѣ. По сихъ трапеза Бгѣодан^ны гостемз мѣшій и колшій, вндѣ^р и внѣ, то ѣ. на маю^рнѣ. Па^а Борнемиса не пришолз, певныхъ ради дѣлз, точію своего писара

¹ на „Достойно“.

погла^а вмѣсто себе. Процесію РоквѣГюбек⁸ выпроважено, вѣѣ чїно, такъ пришли, такъ и ѿишли.

НВ. Ёще прѣ^а спѣвано^в Авт⁸ргіе^в пн⁸ Раци Деметр⁸ писма препосланній СВ^т, Матис^о, которій прѣ^а тѣ^а по^а манастир^о вывазъ, но и то по^а великою тайною погла^н є^ѣ.

(18.)

Полн^аского сн⁸ ѿиде си в^до^ѣ, дано м⁸ швч^х кожей ше^ѣ невыправныхъ, южъ и да^ныхъ. Братїи вы^ѣ оутѣшенїе почести ради С. Ник(олаи). Молодом⁸ Горшанїю дорабз... оу варош загнано стравы, хлѣба, вина.

(19.)

Паки Лавчане strony ро^зрѣзанїа порціи приходили, но неско^нчисла ради послѣд^ющихъ причи^н: 1^{мо} Прев. ѿцъ Шестай пришолъ и^з новогіценїа с По^рчи, котрій ѿ ѿца Иг^умена ли^ѣ донесе. 2^{до} на тѣхъ и фишк⁸ш Мико приспѣлъ и даже до вечера выша.

(20)

Лавчане прѣ^ѣ свѣт^ѣо пришли, же ихъ вѣѣхъ комиса для Грофа на ловы жене^т. И понеже є^ѣ фюшпанъ, того ради повелѣхъ шест^ѣо или шсм^ѣ ити. По трапезѣ и^з ѿцѣ^ѣ Инокентїе^ѣ посѣтихъ 1^{мо} преце^ѣтора, ѿ которого пороз^ѣмѣлъ, же точїю домина^ныхъ кмѣтѣ^ѣ роска^з є^ѣ на лови ити. 2^{до} Івна^шк⁸ (alias Улагъ Гюрїх⁸) южъ ѿ давна болащ^ю. 3^{тїо} пн^а Со^ного 4^{тїо} Борнеми⁸, которого прогн^х концепт^з оучинити до Грофа Келевичъ.

(21)

Ќходящ^ими изъ ѿцемъ Иларїино^ѣ до Бововицъ пордчихъ ѿц⁸ Иноке^ѣтїю, strony певныхъ дѣлъ до пн^а Ин^шпектора ити. Ктом⁸, такъ чѣ^ѣ прїйде^т, жебы ишолъ со др⁸гїи скїата ви^човати: вице-ишпан⁸: Борнеми⁸, пн^ѣ Солн^ѣ, Ин^шпекторови, Канце^ѣистови, Прїцепторови, Рационистови, фишк⁸ш^ѣ, плебан⁸ Скап(аном) и проч. ком⁸ належитъ.

[ст. 2] Такожде пордчихъ ѿц⁸ Иноке^ѣтїю, авы во^зпрїали кар⁸тїи, которій билига в Коштановици, когда по молодїц⁸ ходили, ватажчином⁸ син⁸ Мигалю, котры^ѣ бы^а роска^з подъ карою

м. палиць, абы чесно ходили, а жадній баламудки не чинили: а понеже, нѣкоторіи тоє претѣпили, а найпаче Волкз Димитрій, того ради њ карѣ во³прітали, но не іако є[^] выш ѡписа[^]на, понеже многіи ѡ них просили, и тѣх ради на мѣ[^]ше пѣчено, Сирѣчз, Волкови палиць 20. а тріє[^] по 15.

НВ. ѡ котрих и Андрій ѡлаш[^]скій просилз, при котрѣ[^] прошенію показѣ[^]т ли[^]ца Гавриловича, вкаторѣ[^] писалз мѣ, абы ма напомним[^]а, жебы[^] кары тяжкіи зако[^]никѣ[^] не давалз [на маргінесі: котрое самз никогдаже творитз], ѡле чѣдеси! Мірскіи д(8)х(о)вны[^] а ктомѣ њ мірскі[^] человекѣ[^] зако[^] напоминает, до котрого, какз кѣра до пика; толико знаю[^]. НВ. Стого напомниманіа любѣ така нахѡдилася, абы братію влюбѣ[^] привела: ѡ котрѣ[^] законѣ разореніи, южз ѡ многіх време[^] нѣкоторіи оусылѣют[^]са, но Гдѣ Бгз, по желанію их недает[^] њ. — Сѣдѣте, чѣдшіи сіа, ащевы права любѣ была, то њ право бы дхнѣ томѣ писала, кто согрѣши, по є[^]гласѣ ѡбличи междѣ тобою и тѣмз, но никакоже томѣ, точію мірскомѣ, почто? ради того, дабы мірз враждовалз на стѣнию.

Прѣ захѡдѣ[^] сло[^]ца приспѣхомз до Бововицз.

22.

аї.

Мли[^] позерахѣ. Втої ча[^] мньюци(?) и югасови є[^]номѣ по на хлѣбз по мѣрци дано, а новомѣ югасови б. ктомѣ мѣркѣ пшеници и мѣр. жита дано њ для варі[^]ного: ѡ перѣвого пакз гандаріа по двѣ мѣрки, њ вкождѣ мѣз, во первѣ де[^] видавати њ належитз, а не такз іак[^] си брали по 4. тиж[^]юхз.

23.

бї.

Єкономію Списовахз и ко[^]ко крестовз Скотрого нагѣна было, или всей гарини. Стых пакз ко[^]ко кобликовз, мѣрокз и проч.: тоє все ко инѣ писаніи списася. — Нѣкоторіи Скарги клали, є[^]ніи проти[^]кѣ дрѣгих и проти[^]ко Катанскої Повѡ[^]ници, кѣтрѣ, при[^]ваши ксебѣ и пре[^]ложивши є[^]й доча(ст)ны[^] жико[^] њ кѣчны[^] њ просючи є[^]й, абыса ѡпаматала, что слышачи ктой ча[^] ѡбѣщася покапати; но во[^]ра[є]шеє терніє подаквивши сѣма благое, возвратися на свої пѣть паки и неѡбѣтсася ктомѣ в Бововицах.

[На маргінесі]: **Ї** комисара Папз Мигала листъ возпрѣтахъ.
24. гї.

Лутѣргисахъ и ко людѣ Слово глаголахъ. Некѣстѣ Чечѣровѣ придано, же Калничане сѣкню сней снали. Тѣю пакз самѣ испи-
тахъ, прошто бы^{ст} се: на што какъ хотѣла такъ и ѿповѣдала.
Для лѣпшаго пакз вызнанія, приказахъ Лазорикъ Василію а нѣ
дрѣгій, ѡ тѣса дозна^а к Калникѣ лѣтше.

[стор. 3].

25. лї.
Ї. Іларій лутѣргисова^а като^н рады. Тѣиже не приходили:
а вчера были.

Пополд^{ани} Собраса к ѣдино громада и прѣ всѣми скарги сѣтз
доконченїи и воинѣ писанїя разположены и начертанїи.

Биро^{ство} жаде^н не хотѣлахъ возпрѣтати, наконецъ аки со нѣж-
дею Лазорикъ Василь мѣстѣлз зостати |: котрій дрѣгій день и здомѣ
зышо^а бы^а, за цю мало палици не доста^а:|

Некоторїи до ворожили ходили, за што повѣжено парохѣ,
абы ихъ ѿ цркви ѿлѣчили. Дождь вѣми лѣшесла, Скотрого и
вода велика.

26. єї.
При бѣгодати Бжїей ѿидохѣ з Бововицз и цасливо догпѣ-
хѣ ко С. шбитель.

27. сї.
Праздникъ Оуспенїа праз^{ановано} перв[нї] ра^з всей шбители,
котрій празд^{нютз} шбители Березницка ѿ рокѣ зашлѣ. а Красно-
брѣска ѿ рокѣ зашма. И всей шбители празд[ановано] втайнѣ до
сего рокѣ: а ннѣ южь макѣ.

Ї Пна Рацз Деметра прїата є ѿ ѿп[ис] на препосла^{нїи} ємѣ
докдмента Благо... такожде и ѿ Сапалу^{ци} Криштофа, вко-
тримса шѣщалз долѣко [?] заплатити.

Тїи листи препосла^х Пнѣ Борнемиса.

28. зї.
Єнидохъ до Мзкачова до Пна Прѣце^{тора}, котромѣ прѣло-
жихъ, оутѣ^{сн}енїе манастырскїхъ кметїй ѿ комисара, на тоже самое

пришѣшѸ и комисарѸ |; именовз Папз Мингалъ:|. ЪмѸже прѣложи
Пріце^нторз єго вытѸ^нки, на што и азз зболезны сѣца во^нхи-
тихста и шстрыми словеси кнемѸ и^нрекох како шкорѣлаєт нших^н
людій езекуціями, работами и проч. во виници копаніємз.

Погемз погѣтих Пна БорнѣисѸ. Прев. ѿца ШѸшта и ходи-
щих Бовіу^нци до ворожили, абы их добрѣ наказ^а и поучилз.
29. иі.

Керитове забравши Сокири и^н лѣга ѿ панщаниковз, на розказа-
пакз Пна Иншпектора, сами их до шбители принесли: до ко-
торого ѿцз Инокѣ^нтій ходилз ш^ннаймити.

30. дї.
Моло^нтники молотѸ^н доко^нчили. ѿцѸ ІларіѸнѸ реверѣ^нда кра-
мана.. Клєрыкз Тер^новскій на про^нвѸ ЦѸрко на свою пріміцію
запросалз.

31. к̄.
Івнашка |; или Шлагз Гюріика:| болюща желаючи законника для.
сповѣди, ш котрого с^а Івнаш писмѣ^нно просилз. Стїѣ же и азз
на пріміцію Снидох до кароша. По лутѸ^нрїи вз^авши Архан.
ШѸшта и дѣйствѸ^нючаго до шбители и тако вкѸпѣ трапезова-
хѸ. По сѣ Сними кѸпно погѣтихолоз виш шписа^нншю ІвнашкѸ
и ѿт^а во^нвратихѸста.

1753. 1. Januarij к̄.
Тойже Івнашци послано медѸ и крѸ^н татарчиных, ш што сама
просила.

[стор. 4]. Ла^нчанѸ розраховано по^нцію, елико бы^н можно ра^н-
сдидитѣ^ннѣйше, кромѣ великаго лицезрѣнїа и ведлѸх тѸ рокаш[?]
и^н видано, или новомѸ бирѸви до рѸкз приданы.

Прев. ѿцемз ИгѸменѸ По^нчанекомѸ и АудиторѸ: ГавриловичѸ
ѿписах на тѸ ли^н котры^н далз Андраш Шла^нскій виш дня і.
далз ми напминати ш жестокогти. ТомѸ ѿписѸ парїа зостала
междѸ иніи вписана тогоже дня и мѸца: хотїаши може^т прочести.
2. к̄б̄.

Погѣтих Прецептора оу негоже шрѣтѸх и комисара Терѣбешн.,
скоторїѣ слово бы^т ш притрафѸ^нкѸ виш дня зї. но и ннѣ зо-

знали вытѣпки Па^н Мишкови, рѣхъ Прецепторови, аще быхъ бы^л вбразилъ ка^к простите ми, внз же ѿвѣща: Никакоже ч. ѿче. Но и Теревеши рече, мѣстѣ тогса направити, ш чѣ^м та са^м | мовит^ь:| ажъ до сѣца Па^н Мишкови возглаголю. Ѹходашѣ ми Прецѣ^нторъ таблокъ просилъ. По возвращеніи препосла^х таблока. и грѣшки.

3.

кѣ.

Приходили Росѣтѣювци подмаковати за ласкѣ, что и зако^нници | по ѿходѣ ихъ пароха:| вислѣгѣвали, понеже южь и^н наденъ е^стѣ парохъ. Такожде ш^н наймили, же южь Грофска нѣкотораіа. чела^н днѣ надышла.

4.

кѣ.

Ѹцъ Манасія з Березного приспѣлъ и листи принѣлъ, такъ ѿ Березницкого Игѣмена такъ и ѿ Краснобрѣскаго.

Капла^н мѣкачовскій Па^н Борнѣйса, Па^н Пювежди [?] приходили: свята ви^нчовати. Панѣ Борнемиска колачи погалаа. Ты^м погла^нцо^м Па^н Со^нны |: родакъ Борнемисци:| далъ свята ви^нчовати. Заколочки погла^нно таблѣки, грѣзна в колачѣ.

5.

кѣ.

Звзефъ [?]: со мною до Пожонѣ їедати:| ви^нчовалъ свята, но и со дарами, или колачами.

6.

кѣ.

Посланъ ли^ч Грофѣ Кеглеви^ч, да бы ста оу Архи Епіпа причинилъ ш дѣлѣ монасты^рскѣ, такожде и Пнѣ ..., до Пожонѣ шбомъ.

7.

кѣ.

Ѹцъ Ісаафатъ препосла^н до Краснобрѣдѣ, и ты^м, на листы^х ви^нш шписаны^х Игѣмено^м ѿповидь ѿшлана е^стѣ.

Ѹцъ Инокентій, и^з сѣдо^м прочіихъ, вина^н и^з виса^х вещи ѿцѣ Ісаафатѣ, котрїи не належали ѿноситица, а ктомѣ и ключикъ. за котрїи знайдено вещи на проти^в Рѣгѣлз с. Васиіа: шѣковъ 2 хѣтки червены, 3. рабы една и бѣлїи шматта, плахты 2, рѣчники 8. и инїи непотрѣвнїи, токмо стра^ннїи родациїи.

Пан Со^нны погѣти^н на^н, Скоторы^н идо^х до Архидїакона Шѣ-

стає свята ви^нчокати, и ꙗкѣ паки єго погѣтих и молѣхъ,
дабы з Борне^нисл^н добре жили, іако и з^нятѣ^н Свои^н, ш чѣ^н
пакъ и Сами прогнали, кїи^н бы можно спогобомъ.

8.

кї.

Бобю^нска громада и з новы^н ровашо^н приходили и вѣхъ вы-
слухано, на што комъ...

[ст. 5] Єнидох до вароша и исках спогобъ | : негдѣ дома Бор-
не^нисѣ | : каковы пре^нписаных вѣно задчити, погем и писах Бор-
не^нисѣ запрошаючи на за^нтра на шѣдъ а и То^нтови ш^ннаймѣхъ,
абы такожде пришлоз, аще Борне^ниса прїидѣт.

9.

кд.

Паки рано писахъ, погем и Са^н Снѣдох и прогах | : ничтоже
знающъ емъ чєо ради | : и тако стѣжкостїю прїиде со мною,
имѣвши такожде оу себе солгавирововъ на правѣ и зоставилъ
их. Пришѣшъ на^н до шбители и советѣдющъ ш вещьх тых, ко-
торых ради єго аки бы до себе зазвахъ, на то прїидѣт То^нтъ,
или єго тѣ^н и з своевъ. Что оузрѣвши Борне^ниса велми оуди-
виста и з ласки Бжїей в миръ прїдогта, погемъ Борне^ниса и по
Свою погалаз и прїиде со шхотою, добрѣ бо знала ш дѣлѣ,
и по чѣно^н трапезованїи и советѣдованїи мирно^н шдоша вкѣпѣ.
Бгъ благодаренїє.

Ѣцъ Мелетїй зо Мстичова надышо^н и советѣдовахо^н ш ихъ
та^н состоанїи.

Пре^н вѣчеро^н шцъ Иноке^нтїю, шцъ Манасїи, ш. Иларїонъ и Іє-
родїаконъ Ген^надїю сказовах нѣкаторїи вещи ш шбители сей Мъ-
качевской дабы памттали и оучилнса єи ш проти^ннико^н хра-
[ни]ти Своими часы понеже человекъ смѣрти по^нлежит. Того ради
за живота моего желалъ бых нѣкаторы^н пдѣт оуказати, котры^н
и Репликъ Ёпїскъ дах кѣ прочитаню, дабы познали, каковъ жи-
члибѣ^н маю^нт кѣ Законъ нши сѣдѣ или и прелаты, и их по-
добнїи.

10.

л.

Бобю^нци и зпитовано шесто^н, іакъ котрїи ш котро^н сѣдїт по^н-
цїю давати, но каждого шговъ, для лѣпшаго выроздмѣнїа прѣ-

вписанаго бирова ново избраиного, надѣтости ради низложено,
и во мѣсто него старого потвержено.

11. лѣ.

Предложих братіи во состоянїи монастырей и во приходѣх
и ѡходѣх келчикѣх, како то до порядкѣх или чинѣх подобаетъ взяти.
Такожде для какой причины собраны сѣтъ братіа къ вынаученїю
иже знати подобаетъ. Тым пакъ поставленъ єсть ѡцъ Инокентій за
оучителя.

Гдѣ Бгѣ благодаренїе.

Подалъ: о. Глѣб Кинах ЧСВВ.

Catalogus Archivi Procuratoris Generalis Ecclesiae Ruthenae in Urbe

(Continuatio)

3

Volumen IV.

Titulus, manu P. Ignatii Wołodźko: „Tomus quartus, continens decreta Sacrae Congregationis, Brevia Summorum Pontificum, memorialia et litteras in varia materia et desideriis Ruthenorum ac Ordinis S. Basilii Magni, praesentata Sacrae Congregationi, Summis Pontificibus, Eminentissimis Cardinalibus, divisus in partes: 1. Decreta et Brevia, 2. et 3. Litterae et memorialia ab anno 1620 ad annum 1624, deinde ab anno 1736. Cura et studio Patris Ignatii Wołodzko dicti Ordinis Procuratoris Generalis, 1763. Collectus, copiatu et in unum redactus cum indice sequenti et intra ac ad finem adiecto. Decreta“. Alia manu: „Desideratur tamen exactior Index circa materias et scripta quae in toto Codice reperiuntur“. Sunt autem duo volumina diversi generis, ut e praesenti Indice patebit, ligati in unum cum numeratione diversa pro una et altera parte. Idcirco mihi visum est etiam Indicem in duas dividere partes.

Pars prima.

Foll. 1-4. — Instrumentum pensionis 600 florenorum polonica-
lium servandae ab Elia Morochoowski, Episcopo Vladimiriensi et Jo-
sepho Rutski, Episcopo Haliciensi. 9 augusti anni 1613.

Foll. 5-8. — Decretum S. C. Rituum de praecedentia Metropo-
litae Kijoviensis supra Suffraganeum Latinum Vilnensem, 22 augusti
1620, et Breve Gregorii PP. XV „Exponi Nobis nuper“, 20 martii
1623, de eodem argumento.

Foll. 8-9. — Decretum S. C. de Propaganda Fide diei 23 maii
1623 de Seminario pro Ruthenis erigendo et de duobus Ruthenis
in Collegio Graecorum admittendis. Sequitur epistola S. C. ad Nun-
tium Poloniae diei 27 maii 1623, cuius initium: „Alle istanze fatte
dall'Arcivescovo Chioviense di erigere un Collegio...“

Fol. 10. — Decretum S. C. de Propaganda Fide diei 22 ianuarii anni 1624, de scribendis litteris pro Unitis.

Foll. 10-11. — Decretum idem, diei 7 februarii 1624, de transitu Ruthenorum ad ritum latinum.

Foll. 11-12. — Rescriptum Urbani VIII in Congregatione de Propaganda Fide habita die 7 februarii 1624, de Calendario et ieiuniis Ruthenorum.

Fol. 12. — Rescriptum eiusdem, eiusdem diei, de litteris scribendis Regi Poloniae, de morte Archiepiscopi Polocensis.

Foll. 12-13. — Decretum S. C. de Propaganda Fide diei 30 aprilis 1624, de duobus saecularibus Ruthenis Romam mittendis, emanatum autem die 4 maii 1624, sequitur Summa Decreti, ut habeatur in Actis S. C.

Fol. 14. — Decretum idem, diei 19 aprilis 1624, de Patribus Carmelitanis in adjumentum Metropolitanae Russiae mittendis.

Foll. 14-15. — Decretum idem, 30 aprilis 1624, de scribendis litteris Episcopo Vilenensi circa Seminarium Ruthenorum.

Fol. 15. — Decretum 30 aprilis 1624, eiusdem Congregationis de privilegiis Clericorum Ruthenorum.

Foll. 15-16. — Rescriptum eiusdem diei, de morte B. Iosaphat.

Foll. 16-17. — Rescriptum Urbani VIII in Congregatione de Propaganda Fide habita die 31 maii 1624, de Patribus Carmelitanis Metropolitanae Russiae mittendis.

Fol. 17. — Rescriptum idem, 31 maii 1624, de supplicatione sigillanda super morte Archiepiscopi Polocensis.

Fol. 17vo. — Decretum idem, 7 iulii 1624, de coadjutore a Metropolita assumendo. — Aliud, eiusdem diei, de transitu Ruthenorum ad ritum latinum.

Et sic usque ad paginam 62 refertur collectio Rescriptorum et decretorum S. C. de Propaganda Fide ab anno 1623 usque ad annum 1645. Cum haec omnia iam nota sint, hic tantum referam documenta praestantioris momenti mixta Decretis et Rescriptis in codice originali.

Foll. 20-21. — Breve Urbani VIII, „In supremo Apostolatus“, 31 augusti 1624, quo conceditur monachis Ruthenis Declaratio, quod comprehensi sunt in litteris Pauli V, 23 maii 1606, super concessione gratiarum Ordinibus religiosis. — Aliud Breve eiusdem Pontificis, „Monachos Ruthenos“, 13 augusti 1624, quo iisdem conceduntur variae indulgentiae.

Foll. 26-30. — Facultates a SSmo D. Urbano PP. VIII concessae R-mo Patri Raphaëli Korsak Metropolitanae Ruthenorum.

Foll. 31-32. — Breve eiusdem, „Omnium saluti“, 4 augusti 1638, de altaribus privilegiatis Ruthenorum ad decennium.

Foll. 32-33. — Breve eiusdem, „Ad augendam“, 26 ianuarii 1639, quo conceduntur Indulgentiae plenariae sanctuario Żyrovicensi.

Foll. 33-34. — Breve eiusdem, „Ad augendam“, 12 martii 1639, quo conceduntur aliae indulgentiae Ecclesiae Żyrovicensi. Sequitur aliud Breve eiusdem diei et eiusdem argumenti.

Foll. 36-37. — Breve eiusdem, „Universis et dilectis“, 15 iunii 1639, quo conceduntur Indulgentiae Ecclesiae Żyrovicensi.

Foll. 63-169. — „Memorialia ad diversos data ab anno 1623“, necnon diversae relationes et informationes. En omnium catalogus.

Foll. 63-64. — Anni 1623. Cardinali Bandino Protectori Russiae, de scribendis litteris ad Senatores Poloniae. „Metropolita Russiae cum Ecclesia catholica unitus cum suis Episcopis humillime Dominationi Suae...“

Foll. 64-65. — Domino Ciampoli Secretario Sanctitatis Suae. De eodem argumento. „Archiepiscopus totius Russiae Unitus cum Ecclesia catholica expertus est magnas difficultates...“

Foll. 65-73. — „Relatio de Pseudo-Episcopis consecratis a Patriarcha Hierosolymitano in Russia, iisdem simul ac Memorialia oblata“. In margine: „Summa rerum gestarum ex parte Unionis in Russia et in Comitibus Regni Poloniae anno 1621, mensibus Augusti et Septembri, oblata ill-mo Cardinali Bandino Protectori Russiae anno 1622, 1-o ianuarii“. Anonyma, sed magni momenti ut coeva.

Foll. 73-74. — „Cardinalibus S. Officii, 1 februarii. De transitu Ruthenorum ad ritum latinum prohibendo. — Metropolita Russiae cum Ecclesia catholica unitus, cui magna pars nationis Ruthenicae et nunc adhaeret...“

Fol. 74. — R-mo Patri Generali Societatis Iesu. De indulgentia pro Congregatione Vilnensi.

Fol. 75. — Ill-mo Cardinali Barberino Protectori Graeciae. De pensione Episcopi Luceoriensis pro Ill-mo Metropolita. Aprilis. „Hieronymus Poczapowski Luceoriensis Ruthenorum Episcopus, ad sublevandam indigentiam...“

Foll. 75-76. — Eidem Ill-mo Bandino Cardinali. — Martii. De suscipiendis duobus Ruthenis in Collegio Graecorum. „Metropolita Russiae, cum magnopere cupiat propter instantes necessitates augere numerum...“

Foll. 76-79. — Cardinali Bandino Protectori Russiae. Maii. De Seminario pro Ruthenis et de duobus pro Collegio Graeco Ruthenis.

„Metropolita Russiae cum omnibus suis Episcopis unitis magnopere cupiens propter magnas necessitates augere...“

Foll. 79-82. — Cardinalibus de Propaganda Fide. Maii. De eodem argumento. „Il Metropolita di Russia con tutti i suoi Vescovi, desiderando grandemente...“ Est ad litteram versio italica praecedentis.

Foll. 82-85. — „Breve P. Istruzione della Russia data agl' illustrissimi Cardinali“. — „Primo nel Regno della Russia sono sette Vescovi di rito Greco, e l'ottavo l'Arcivescovo Metropolitano, tutti uniti colla Chiesa Romana...“

Foll. 85-87. — Cardinali Bandino Protectori. Iunii. In causa transitus de ritu ad ritum. „Metropolita Russiae cum Ecclesia catholica unitus, cui magna pars nationis Ruthenae...“ Non idem ac foll. 73-74.

Foll. 87-90. — Summo Pontifici Urbano VIII Barberini. Anni 1624. De scribendis litteris in causa Unionis. „Metropolita... humillime Beatitudini Vestrae exponit, quod in Comitibus...“

Foll. 90-94. — „Relatio de Moscovia oblata Domino Ingoli Secretario Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, februarii 1-^o — anni, ut videtur, 1625. — „Moscoviae tanta est vastitas et diversitas populorum et linguarum in ea...“

Foll. 94-97. — „An prohiberi debeat transitus Ruthenorum Unitorum ad ritum latinum?“ Oblatum Cardinalibus de Propaganda Fide, 1 februarii. „Prima facie videtur non esse hic transitus prohibendus, quia rituum uniformitas...“

Foll. 98-100. — Patri Generali PP. Discalceatorum Carmelitarum. februarii, pro adiuvanda Russia. „Praedecessor Paternitatis Vestrae Reverendissimae et Generalis sui Ordinis felicitis memoriae Pater Petrus initio Pontificatus Pauli V...“

Foll. 101-102. — Illustrissimo Cardinali Bandino Protectori Russiae 1 februarii. De transitu prohibito a ritu graeco ad latinum. „Metropolita... exponit quod frequenter illi occurrant difficultates dum eos cum schismaticos dimicantes...“

Fol. 102. — Summo Pontifici Barberini Urbano VIII. februarii. De eodem transitu. „Metropolita... propter varia incommoda quae illa Ecclesia patitur...“

Foll. 102-104. — Eidem. De privilegiis clericorum Ruthenorum. februarii 6. „Metropolita... exponit Sanctitati Vestrae gravissima incommoda quae Unitis Ruthenis a multis catholicis...“

Fol. 104. — Eidem. februarii 6. De assumendo Coadiutore Metropolitae Russiae. „Metropolita Russiae catholicus supplicat humillime Vestrae Sanctitati ut illi facultatem...“

Foll. 104-105. — Eidem. Februarii. De indulgentia pro Congregatione Vilnensi. „Metropolita Russiae, ad promovendam devotionem in Ruthenos...“

Foll. 105-112. — „Relatio de Valachia“. — Oblata Ill-mo Card. Zollerem. Protectori Valachiae, februarii 17. — Valachia et Moldavia duo sunt Principatus maximi et abundantissimi...“

Fol. 112. — Ill-mo D. Vulpio. Martii. Copia privilegiorum Clementis VIII. Metropolita Russiae catholicus, ad explicandum per decretum Summi Pontificis quaedam dubia...“

Foll. 112-113. — R-mo D. Ingoli Secretario S. C. de Propaganda Fide. Martii 16. De scribendis litteris ad Regem Poloniae de indigno facinore occisionis Archiepiscopi Polocensis Rutheni. „Archiepiscopus Polocensis natione Ruthenus, pietate in Deum...“

Fol. 113. — Cardinali Bandini. — Aprilis. De privilegiis Cleri Rutheni. „Metropolita Russiae cum Episcopis exposuit SS-mo D-no Nostro gravissima incommoda...“

Foll. 114-128. — „Relatio de Ruthenis Unitis, et quae patiatum Clerus eorum“. „Eadem quae oblata D. Fagnani Secretario Concilii. „Ruthenorum populi sive Rutheni vastissimo tractu in longum latumque se extendunt...“

Fol. 128. — Rmo D. Ingoli Secretario S. C. de Propaganda Fide. De scribendis litteris ad Nuntium Poloniae in causa Seminarii Rutheni. „Cum promissio foundationis Seminarii Ruthenorum facta a Summo Pontifice felicitis recordationis Gregorii XV...“

Fol. 129. — Illustrissimo Cardinali Bandino. Aprilis 1. De transmittendis litteris per postam papalem in Polonia. „Metropolita Russiae propter intimam cum Sede Apostolica et Romana Curia Unionem cuperet saepe saepius...“

Foll. 130-142. — All' Ill-mi Cardinali di Propaganda Fide. Aprilis 12. Pro adiuvanda Russia per Patres Carmelitas. „Rappresentando con vive ragioni il frutto, che farebbero i Monaci di S. Basilio nella Russia, Valachia...“

Fol. 142. — R-mo D. Ingoli Secretario Congregationis de Propaganda Fide. De licentia pro duobus saecularibus Ruthenis ad Collegium Graecum mittendis. „Cum anno proxime elapso maii 23 Sacra Congregatio de Propaganda Fide locum pro duobus aliis Ruthenis ultra illos...“

Fol. 143. — Eidem Secretario. Aprilis penultima. Ut litteras scribat ad Episcopum Vilnensem nomine Sacrae Congregationis exhortando illum ut faveat Ruthenis Unitis. „Quoniam S. C. de Propaganda Fide statuit ne litterae...“

Foll. 143-144. — Ill-mo Cardinali Barberini. Maii 8. Pro altare privilegiato Vilnae. „Monachi S. Basilii Rutheni catholici monasterii Vilnensis...“

Foll. 144-145. — Eidem. De copia Bullarum et Brevium Pauli V pro Ruthenis. „Metropolita Russiae ad obtinendas quasdam gratias a SS-mo D-no Nostro...“

Fol. 145. — Ill-mis Cardinalibus S. C. de Propaganda Fide. Iulii 1°, 1624. De coadiutore Metropolitae assumendo. „Il Metropolita di Russia supplica, che si dia facoltà...“

Foll. 145-153. — Relatio Russiae. Iulii 1. Oblata R-mo D-no Monti Iudici S. C. de Propaganda Fide. „Rutheni sive Russi vastissimo tractu in longum latumque sese extendunt...“ Differt a foll. 114-128.

Foll. 153-157. — Quae Nuntio Poloniae scribenda essent de Seminario Ruthenorum. Sequitur foll. 157-160: Quae ill-mo Cardinali Bandini proponenda essent de transitu Ruthenorum ad Ritum latinum. Iulii 11. Oblatum R-mo Ingoli Secretario S. C. de Propaganda Fide. „Primo, ut dictus Nuntius agat cum successoribus Ducum ab Ostrog...“ — „Primo dicendum ipsi — Cardinali Bandino — quod Rex Poloniae, uti piissimus...“ Sequitur, fol. 160: Quae R-mo D-no Ciampoli observanda essent circa litteras ad Pseudoepiscopos Ruthenos. „Primo, ut nullam faciat in litteris...“

Foll. 161-162. — R-mo D. Ingoli Secretario S. C. de Propaganda Fide. Iulii 1-o. Ut Monachi Rutheni admittantur ad Indulgentias Latinorum. „Cum felicis memoriae Paulus V Pontificatus sui anno 1 ediderit Breve Indulgentiarum...“

Foll. 162-166. — Instructio pro Concilio Provinciali Ruthenorum Unitorum. Oblata S. C. de Propaganda Fide. Augusti I. „Primo sciendum est S. C. de Propaganda Fide quod ad promovendam...“ Sequitur foll. 166-168: „Eadem Instructio italice reddita ab ipso D. Ingoli Secretario &.“ — „Il Metropolitanato conoscendo l'utilità de' Concilii provinciali, e vedendo il danno...“ Differt, non quoad sensum, sed quoad verba, ab exemplari latino, porrecto, ut videtur, a Patre Borovicz.

Foll. 168-169. — SS-mo D-no Nostro Urbano VIII Pontifici Maximo. Augusti 1-a. Ut breve detur super decreta S. C. de Propaganda Fide. — Agitur de Indulgentiis et de litteris Pauli V ut supra. — „Quoniam S. C. de Propaganda Fide decreto suo declaravit...“

Fol. 169. — Eidem 1-a augusti, de eodem. Breve „Monachi Rutheni catholici supplicant...“

Foll. 170-310. — „Tertia pars: Litterae Ill-mi et R-mi Domini D. Iosephi Velamin Rutki ad diversos, datae ab anno 1619, et aliorum in causa eiusdem Metropolitanae totius Russiae“. En elenchus istorum pretiosissimorum documentorum, quorum maior pars hodie est deperdita in originali, et non invenitur etiam in Archivo S. C. de Propaganda Fide.

Foll. 170-173. — Iosephus Rutki ad Cardinalem Burghesium Pauli V nepotem, Novogrodecii, 12 octobris 1619, in causa praecedentiae super Suffraganeum latinum Vilmensem. „R-mus Stanislaus Kiszka modernus Episcopus Samogitiae desiderabat ut assistentem consecrationis ipsius...“ Sequitur, fol. 174, rescriptum S. C. Rituum et epistola S. C. de Propaganda ad Nuntium de argumento, 20 septembris 1620.

Foll. 175-177. — Rutki ad Patrem Georgium Mayr S. I., Rectorem Collegii Augustani. Vilnae, 25 iulii 1622. De morte Archipresbyteri Rutheni Saragoviae (Šarogród?) occisi a schismaticis. „Ante octiduum scripsi R. Paternitati Vestrae per Cognatum meum...“

Foll. 177-180. — Rutki Cardinali Ludovisio, Novogrodecii, 28 iulii anni 1622. De prohibendo transitu a ritu Rutheno ad latinum. „Frequentes nobis occurrunt difficultates dum nos in acie aperto Marte contra hostes...“

Foll. 180-183. — Rutki Petro Arcudio. Novogrodecii, 23 iulii 1622. Status Ecclesiae Ruthenae, ubi conqueritur de Latinis parvum Ruthenos unitos iuvantibus. „Litterae Reverendae Dominationis Vestrae lacrymas copiosas eduxerunt...“

Foll. 183-185. — Rutki Patri Hadriano Podbereski. Novogrodecii, 28 iulii 1627. De variis rebus, quae occurrerunt ex parte Unionis. „Proficiscitur in Urbem R. P. Gruzerowski intimus noster et vobis optime notus, electus Procurator Provinciae Lithuaniae...“

Foll. 186-192. — Rutki eodem Patri Adriano Podbereski. Rutae, 14 octobris 1622. De morte Archipresbyteri et quattuor Religiosorum, de litteris scribendis ad Episcopos Latinos et de Brevi contra Suffraganeum Vilmensem. „Quaecumque Deus O. M. hoc tempore, quo discessistis a nobis, operatus est in nobis, significo vobis...“

Foll. 192-194. — Gregorius XV Sigismundo III Regi Poloniae. Breve „Genimina viperarum“, 28 ianuarii 1623, commendatorium pro Metropolitana Iosepho Rutki.

Foll. 194-195. — Breve „Sacerdotum... et templorum“ eiusdem Pontificis, eiusdem diei, Archiepiscopo Gnesnensi Gembicki, de eodem argumento.

Foll. 195-196. — Breve „Sacerdotum Catholicorum fugam“, idem, idem, Sisczowicki Episcopo Cracoviensi.

Foll. 196-197 — Breve „Catholica religio in Russia“, idem, idem, Episcopo Luceoriensi Regni Poloniae Cancellario.

Foll 197-198. — Cardinalis Ludovisius Nuntio Poloniae, 4 februarii 1623, de eodem argumento. „Colla presente riceverà Vostra Signoria una lettera per l'Arcivescovo Chioviense insieme con quattro Brevi...“

Foll. 198-200. — Rutki Patri Andreae Gudaemo S. I., Rectori Collegii Graeci. Varsaviae, 15 februarii 1623. Gratulatur de Collegio Graeco curae PP. Societatis demandato, et rogat locum pro duobus Ruthenis. „Benedictus sit Dominus Deus, quod Collegium nostrum tandem aliquando postliminio...“

Foll. 200-209. — Rutki P. Adriano Podbereski, Varsaviae, 24 februarii 1623. De statu Comitiorum ex parte Unionis, et de religiosis quattuor, de quibus fama erat, quod essent occisi a Cosacis restituti, de morte parentum Patris Adriani, de loco pro duobus in Collegio Graeco Ruthenis impetrando. „Ex Comitibus Varsaviensibus vobis scribo, ideoque quid agatur Varsaviae...“ Sequitur, foll. 209-211: „Modus promovendi Unionem in Russia, missus cum litteris praecedentibus“, et, ut videtur, eiusdem Rutki. „Primo sciendum est in Regno Poloniae et provinciis adiacentibus, quae amplissimae sunt, contineri...“

Foll. 211-213. — Rutki Patri Hadriano Podbereski, Varsavia 8 martii 1623. De fine Comitiorum, de morte cuiusdam primarii schismaticorum et laus Regis Sigismundi III. „De initio et progressu horum Comitiorum scripsi vobis ante tres septimanas...“

Foll. 213-215. — S. C. de Propaganda Fide Nuntio Poloniae, 29 martii 1623, de causa praecedentiae cum Suffraganeo Vilnensi. „Avendo la S. C. dei Riti fatto un decreto...“

Foll. 215-217. — Rutki Patri Hadriano Podbereski, Vilnae, 8 iunii 1623. Status Ecclesiae Ruthenae, et de morbo suo paralyseos, etc. „Dominus Deus vos tempore opportuno voluit esse in tali loco...“

Fol. 218. — Epistola sine die et anno, et non magni momenti, cuiusdam Patris Cypriani Rudnicki Monachi Basiliani.

Foll. 218-219. — Rutki ad Summum Pontificem Urbanum VIII Barberinum. 17 octobris 16... Gratulatur de electione illius ad Summum Pontificatum. „Tacere non possum dum Beatitudinem Vestram ad Summi Pontificatus apicem...“

Foll. 219-220. — Rutski ad Cardinalem Bandinum, sine die et anno. Gratias agit de eius affectu erga Ruthenos. „Accepi litteras Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationis Vestrae in quibus paternam erga Ruthenos sollicitudinem...”

Foll. 220-221. — Rutski ad Cardinalem Ludovisium. Sine die et anno. De eodem argumento. „Gratitudo benefactoribus iure naturali debita praeter multa alia motiva...”

Foll. 221-223. — Rutski ad Patrem Andream S. I., Collegii Graeci Rectorem. Novogrodeci, 17 octobris 1623. Rogat pro Patre Adriano et pro aliis. „Sanitatem nostri Patris Adriani esse curae Rev. Paternitatis Vestrae gratias ago maximas...”

Foll. 224-228. — Rutski ad Patrem Adrianum Podbereski, sine die et anno. Dolet de morbo ipsius, et reditum in patriam iubet. „Litterae vestrae et charissimi fratris Raphaelis de tali infirmitate vestra quanto moerore nos repleverint...”

Foll. 228-229. — Rutski ad Cardinalem Ludovisium, Varsaviae 26 februarii 1622. Describit statum Unitorum. „Nos in generalibus huius Regni comitiis cum schismaticis Ruthenis...”

Foll. 230-231. — „Ex litteris Patris Michaelis Ginhieovicz (!) S. I., ad Patrem Matthaeum eiusdem Societatis“. 7 ianuarii 1624. De miraculis et morte Archiepiscopi Polocensis. „Illud quod Vitepsci in Russia accidit, luctuosum licet, non omittam. Episcopus Polocensis Iosaphat...”

Foll. 231-232. — Nuntius Poloniae Illmo Cardinali Barberino. Di Varsavia, 7 dicembre 1623, nuntiat de martyrio Archiepiscopi Polocensis Iosaphat. „Il Metropolita Chioviense m'avvisa con una sua del 25 del passato, che l'Arcivescovo Polocense Ruteno, persona esemplare...”

Foll. 232-234. — Cardinalis Ludovisius Nuntio Poloniae Lancelloto. 10 februarii 1624. Commendat Ruthenos. „Essendo Nostro Signore per gravissime ed urgentissime cause risoluto di aiutare li Ruteni Uniti...”

Foll. 234-235. — Cardinalis Ludovisius Metropolitanae Iosepho Rutski. 13 februarii 1624. Explicat affectus S. Romanae Ecclesiae in Ruthenos. „Quae pro tuenda conservandaque Ruthenarum Ecclesiarum Unione Amplitudo Tua...”

Foll. 235-236. — Breve Urbani VIII, „Inimici Nostri non dormiunt“, 10 februarii 1624, Sigismundo III Regi Poloniae. Ut tollentur Pseudoepiscopi schismatici in Russia.

Foll. 237-238. — Breve eiusdem, „Multa Fraternalitati Tuae“. 10

decembris 1624, Eustachio Wołłowicz Episcopo Vilenensi. In eadem Ruthenorum Unitorum causa.

Foll. 238-239. — Breve eiusdem, „Turbo ac tempestas“, 12 februarii 1624, Episcopo Luceoriensi latino. De eodem argumento.

Foll. 239-240. — Breve eiusdem, „Cosacorum viribus“, 10 februarii 1624, de eodem argumento, Episcopo Praemisliensi latino.

Foll. 240-241. — Breve eiusdem, „Evaginaverunt gladium“, Episcopo Chelmensi, 10 februarii 1624, de eadem causa.

Foll. 241-242. — Breve eiusdem, „Si vere accipimus“, eiusdem diei et de eodem argumento, Episcopo Camenecensi latino.

Foll. 242-243. — Breve eiusdem, „Russiae calamitatis“, Episcopo latino Chioviensi, de eodem argumento.

Foll. 243-244. — Breve eiusdem, „Arces quas armatus“, eiusdem diei, Duci Gregorio Zbarawski Castellano Cracoviensi.

Foll. 244-245. — Breve eiusdem, „Religio Regnorum custos“, eiusdem diei, Duci Christophoro Zbarawski, Regii stabuli praefectorum Principi, de eodem argumento.

Foll. 245-246. — Breve eiusdem, „Quis dabit oculis“, eiusdem diei, Sigismundo III Regi Poloniae, de paenis sumendis ab occisoribus Archiepiscopi Polocensis Rutheni.

Foll. 247-248. — Cardinalis Octavius Bandinus Episcopo Vilenensi. 4 maii 1624. Ut adiuvet Ruthenos in Seminario erigendo. „Cu-peret Sacra Congregatio de Propaganda Fide Ruthenis Ecclesiae unitis per erectionem Collegii in Russia...“

Fol. 248. — Cardinalis Bandinus Nuntio Poloniae. 4 maii 1624. Ut Clerum Ruthenum defendat. „Essendosi riferiti nella S. C. de Propaganda Fide i dubij, che V. S. vedrà notati...“

Foll. 248-249. — Idem Generali Carmelitarum Discalceatorum. 10 iunii 1624. Ut quattuor monachos suos mittat ad Metropolitanam Russiae. „Per aiutar la riforma dei monaci di S. Basilio, che sono nella Russia...“

Foll. 249-254. — Rutski Patri Adriano Podbereski, Vilnae, 7 maii 1624. De diversis argumentis. „Optatissimae litterae vestrae datae aliae in ianuario, aliae in februario, aliae martio...“

Fol. 254. — Cardinalis Bandinus Nuntio Poloniae, 17 augusti 1624. Mandat relationem pro informatione, „Mando a V. S. qui inclusa una relatione della Moscovia...“

Foll. 254-255. — Eiusdem ad eundem, 17 augusti 1624. Mittit memoriale Metropolitanae Russiae de Synodo provinciali oblatum S,

C. „Questa Sacra Congregazione di Propaganda Fide ha ordinato, che io mandi a V. S. l'incluso memoriale....“

Foll. 255-256. — Eiusdem ad eundem, 3 iulii 1624. — Agit de transitu Ruthenorum ad ritum latinum et de dispensatione in ieiuniis cum Ruthenis. „Nella S. C. di Propaganda Fide tenuta innanti a Nostro Signore è stata riferita la lettera..“

Foll. 256-257. — Eiusdem ad eundem, 13 iulii 1624. De coadiutore Metropolitae. „Dal decreto, che mando qui incluso..“

Foll. 257-258. — Eiusdem ad eundem, 13 iulii 1624. Monet, ut agat de seminario cum illis, qui ad illud erigendum iuvare possunt. „Premendo grandemente a Nostro Signore ed a questa Sacra Congregazione...“

Foll. 258-259. — Eiusdem ad eundem, 7 septembris 1624. — Ut Episcopi Rutheni veniant ad Comitum Generalia. „Desiderando il Metropolitanano di Russia, che Nostro Signore..“

Foll. 259-260. — Rutski ad Summum Pontificem Urbanum VIII, Novogrodeci, 19 iunii 1624. De Seminario Rutheno. „Unio sancta apud Ruthenos ad libitum pro libitu ex ritu graeco ad latinum transitu marcescere iam caeperat...“

Foll. 260-261. — Rutski ad Cardinales S. C. de Propaganda Fide, 19 iulii 1624. De eodem Seminario. „Quam divinum, immensum, et Reipublicae christianae salutare sint Seminaria...“

Foll. 261-263. — Rutski ad Cardinalem Bandinum, Protectorem Russiae. 19 iunii 1624. De eodem Seminario. „Post acceptas ab Illma et Rma dominatione Vestra litteras de data 5 iunii..“

Foll. 263-264. — Rutski ad Cardinalem Zolleren., Protectorem Valachiae. Patrocinium illius sollicitat pro Seminario. Novogrodeci, 19 iunii 1624. „Significarunt mihi fratres mei Monachi Rutheni Ordinis S. Basilii Magni Collegii Graecorum alumni...“

Foll. 264-265. — Rutski ad Cardinalem Franciscum Boncompagni protectorem Collegii Graecorum. 26 iunii 1624. De Ruthenis in Collegio Graeco admittendis. „Mitto quinque Fratres Ordinis S. Basilii Monachos....“

Foll. 265-266. — Rutski Cardinali de Torres, Protectori Poloniae. De Seminario Rutheno. 26 iunii 1624. „Eundem animum erga res nostras Illma ac Rma Dominatio Vestra habere nunc...“

Foll. 266-267. — Rutski ad Cardinalem Barberinum, nepotem SS. D. N. Urbani VIII. 26 iunii 1624. Gratulatur de eius promotione. „Postquam intellexi Illmam ac Rmam Dominationem Vestram a SSmo Dno Nostro ad participationem...“

Foll. 267-268. — Rutski ad Franciscum Ingoli, Secretarium S. C. de Propaganda Fide. 26 iunii 1624. Gratias agit pro affectu erga Ruthenos. „Notus est mihi affectus Rmae Dominationis Vestrae, quo fertur in res nostras...“

Foll. 268-269. — Rutski ad R. P. F. Barberinum Fratrem SSmi Dni Urbani VIII. 26 iunii 1624. De Seminario Rutheno. „Ordo sephicus S. Francisci plurimos ardentis amore Dei et proximi...“

Fol. 269. — Rutski ad R. P. Ferravanti S. I., Confessorem SSmi Dni N. Urbani VIII. 26 iunii 1624 De Seminario Rutheno. „Reverenda Paternitas Vestra multis seriis occupationibus...“

Foll. 270-276. — Rutski ad PP. Adrianum et Raphaelem Ordinis S. Basilii Magni. Novogrodeci, 24 iunii 1624. De variis Ecclesiae Ruthenae negotiis. „Hae litterae quae ibunt per postlam nihil continent de fratribus quos mitto...“

Fol. 277. — Rutski ad eosdem. 26 iunii 1624. De quodam saeculari Romae educando. „Praeter illos Fratres, et unum saecularem vobis bene notum, Polybitinski...“

Foll. 278-282. — Rutski ad eosdem. Varsaviae, 16 septembris 1624. De erectione Seminarii et variis argumentis. „Accipiendo toties litteras vestras, quod S. C. de Propaganda Fide expectet informationem a Nuntio Apostolico...“

Foll. 282-283. — Breve Urbani VIII, „Mallemus quidem rationibus“, 11 martii 1624. Sigismundo III Regi Poloniae. De occisione S. Iosaphat Polocensis.

Foll. 284-287. — Rutski Cardinali Bandino Protectori Russiae. Novogrodeci, 24 ianuarii 1624. Relatio occisionis B. Iosaphat. „In Regno christiano sub Rege catholico schismatici tantum facinus perpetrare ausi sunt, ut Vitepsci Pastorem suum...“

Foll. 287-288. — Cardinalis Antonius Barberinus, nomine S. C. de Propaganda Fide, ad Nuntium Poloniae, 21 martii 1642. De monitione facienda tam Episcopo latino, quam Capitulo item latino Chelmensibus, molestantibus Episcopum et Clerum Ruthenum ob aperitionem scholarum Ruthenarum. „Inculcando i sacri Canonii l'erezione di scuole cattoliche alli Vescovi in ogni luogo...“

Fol. 288. — S. C. de Propaganda Fide Nuntio Poloniae, 22 martii 1642. De sede episcopali Ruthena Leopoliensi ab Archiepiscopo Latino cuid am schismatico collata. „Dolendosi Monsignor Metropolita di Russia, che Mons. Arcivescovo Latino di Leopoli...“

Fol. 289. — Cardinalis Antonius Barberini, nomine S. C., ad Nuntium Poloniae, 22 martii 1642. Quod non debent alienari bona

Ecclesiarum Ruthenarum, tam immobilia quam mobilia. „Si manda a V. S. l'aggiunta posizione col decreto di questa S. C....“

Foll. 289-300. — (sic) at sunt tantum paginae 289, 290, 300. Nuntius Poloniae S. C., Varsaviae, 9 maii 1642. De eodem argumento informationem mandat. „E vero il disordine stato, e che continua tra gli Ecclesiastici Ruteni.....“

Foll. 300-302. — Metropolita Gabriel Kolenda ad Cardinales S. C. de Propaganda Fide. Vilnae, 2 martii 1648. De Antonio Terlecki Episcopo Praemisliensi catholico a sede pulso et a schismaticis variis in modis vexato. „Bene semper consultum Russiae fuit quando Eminentissimae Celsitudines.....“

Foll. 302-303. — Fragmentum epistolae sine die et anno, quod etiam apostillum praecedentis esse poterit. „Eam alii Religiosi non possunt convertere, nisi praedicti Patres...“

Fol. 303. — Fragmentum cuiusdam epistolae italica lingua exaratae, de canonizatione B. Iosaphat. Romae, 12 aprilis 1669. „Per la canonizzazione del B. Martire Giosafat il Papa ha una ottima disposizione.....“

Fol. 304. — Fragmentum, aut apostillum praecedentis (?), firmatum: „M., Cardinale Santacroce“, de eodem argumento.

Fol. 304. — Memoriale nullius momenti cuiusdam Poloni petentis „Agnus Dei“.

Foll. 304-308. — Metropolita Gabriel Kolenda — amanuensis scripsit Kolziz — ad Cardinales S. C. de Propaganda Fide. Supraslii, 29 novembris 1672. De abrogatione decretorum Nuntii Apostolici, in causa, ut videtur, litis cum Episcopis Pinscen. et Vladimiriens. „Inhaerendo meis supplicationibus, quibus pluries compellavi Eminentias Vestras annulationem decretorum....“

Foll. 308-309. — Epistola sine die et anno cuiusdam Ioannis Voraschi (Voranski?) pro suo filio, religioso Dominicano, qui transitum ad Basilianos petiverat. „Annus iam et medius volvitur ex quo ad meas epistolas...“

Foll. 309-310. — „Copia di lettera scritta dall'Emo Cardinale Altieri a Mons. Nunzio di Polonia a' 21 aprile 1674“. Agitur de quibusdam ecclesiasticis, qui sese indebite a iurisdictione Metropolitanae, Ordinarii sui, eximebant. „Non puo aver bisogno presso V. S. d'alcun ufficio Monsignor Metropolitanano della Russia, perciocchè la sua prudenza...“

Fol. 310. — Nota quae sic se habet: „Anno 1674, feria sexta, die 9 augusti, obtinuimus a Sacra Congregatione S. Officii facultates

Metropolitanas pro Illmo Dno Dno Cypriano Zochowski Archiepiscopo Metropolitano totius Russiae ad septennium“.

Foll. 311-320. — Indices huius primae partis voluminis quarti, ab amanuense documentorum, non a P. Wołodźko, compilati.

Foll. 321-322. — Memoriale Procuratoris Generalis Ruthenorum pro admissione unius Religiosi in Collegio Graeco. Sententia Rectoris Collegii affirmativa, et Rescriptum Cardinalium Protectorum Petra et Gentili, diei 22 maii 1738.

Pars altera.

Foll. 1-56. — Chronica a Procuratore conscripta, ab anno 1736 usque ad annum 1740, ubi omnia quae fecit narrat, transcribendo etiam documenta, quorum hic pro maiori commoditate studiosorum refertur Index iuxta ordinem ipsorum, omissis autem iis, quae aut non dantur per extensum, aut sunt minoris momenti, v. g. dispensationes pro particularibus, etc.

Foll. 4-5. — Breve Clementis XII, „Ad augendam“, 13 aprilis 1737, quo conceditur Indulgentia Ecclesiae Żyrovicensi pro certis diebus festis B. M. V.

Foll. 8-16. — Documenta circa dependentiam Archimandritarum localium a Protoarchimandrita totius Ordinis. Praestantior est Memoriale Procuratoris, cuius initium: „Il Procuratore Generale della Religione Basiliana Rutena, Oratore umilissimo delle Eminenze Vostre, a nome di tutta la sua Religione, l'espone come li PP. Archimandriti del suo Ordine ingiustamente pretendono la precedenza sopra il Protoarchimandrita....“

Foll. 16-20. — Observationes eiusdem Procuratoris de erectione novae Provinciae in Volhynia, de non dividendis Monasteriis antiquae provinciae, de recitatione divini Officii, et de testamentis Episcoporum. Consideratione dignae.

Foll. 20-22. — „Memoriale porrectum S. C. de Propaganda Fide in negotiis supranominatis, ni fallor, per P. Trulewicz“. Initium: „Procuratore Generale... rappresenta, come la santa memoria di Urbano VIII, in occasione d'approvare le Costituzioni dell' Ordine, tra le altre cose stabili....“

Foll. 22-24. — „Summarium“. Primum documentum est quoddam memoriale Metropolitanae Rutski pro deductione Monachorum suorum in Congregationem, cuius initium: „Metropolita Russiae cum suis Episcopis, cupientes monachos S. Basilii Congregationis SS. Trinitatis Vilensis, cum S. R. Ecclesia unitos, in dies maioribus

stimulis provocare..." Sequitur percelebre Decretum S. C. de Propaganda Fide diei 4 octobris 1624 de eadem erectione, et fragmentum Actorum Synodi Zamoscensis anni 1720, de eodem argumento. Incipit: „Cum experientia compertum sit, et SS. Consiliorum statutis comprobatum, nullum ad instaurandam et conservandam regularem observantiam..."

Fol. 24. — Breve Clementis XII, „Ad augendam“, 9 octobris 1737, quo conceduntur Indulgentiae pro exercitio XL horarum in Ecclesia Żyrovicensi.

Foll. 29-30. — Breve Clementis XII, „Cum, sicut accepimus“, 12 martii 1738, pro Confraternitate SS. Cordis Iesu in ecclesia monasterii Minscensis erecta.

Fol. 31. — Breve eiusdem, „Omnium saluti“, 12 martii 1738, quo Altare eiusdem Confraternitatis privilegiatum declaratur.

Foll. 32-33. — Apographum cuiusdam epistolae Metropolitanæ Athanasii Szeptycki, Unioviae, 19.. 1738, Procuratori scripta de visitatione Archimandriae Mielecensis. Incipit: „Doniesiono mi że klasztor Milecki in disciplina regulari vacillat..." Est partim latine, partim polonice scripta.

Foll. 33. — Apographum epistolae Protoarchimandritæ Basilii Polatylo S. C. de Propaganda Fide, Berezveciis, 10 aprilis 1738, pro admissione unius Religiosi in Collegio Urbano aut saltem in Collegio Graeco. „Quam anteriori anno in exordio..."

Fol. 34. — Alia eiusdem Cardinali Secretario Status, Beresveciis, 10 aprilis 1738, de eodem argumento. „Toto errarem caelo, si caelo derivatam..." Sequitur alia ad D. Uslenghi, minimi momenti.

Foll. 35-36. — Alia eiusdem S. C. de Propaganda Fide, pro manutenendis quattuor locis favore Basilianorum in Collegio Pontificio Vilnensi. Sine die. Anni, ut videtur, 1738. „Iam secundus labit annus, ex quo indulgendo..." Tergo, rescriptum: „Manuteneantur Monachi Basiliani Rutheni in possessione quattuor locorum in Alumnatu Vilnensi postquam fuerit dictum Collegium reparatum“.

Foll. 36-37. — Idem ac in prima parte Codicis, foll. 321-322.

Foll. 47-48. — Litterae Protoarchimandritæ Basilii Polatylo ad S. C., de erectione novae Provinciae in Volhynia, Vladimiriae, 8 octobris 1739. „Etsi de noviter erecta Volhynensi provincia aliunde innotuisse..."

Foll. 48-50. — Memoriale Congregationis Lithuanæ adversus erectionem novae Provinciae in Volhynia. Porrectum die 23 decembris 1739. „Monachi Basiliani Rutheni Congregationis SSmae Trini-

tatis... exponunt... qualiter, postquam ipsi accesserunt ad unionem cum S. Romana Ecclesia....“

Foll. 50-51. — Documenta circa coronationem Imaginis B. M. V. in Ecclesia Chelmensi existentis. Decretum Capituli Basilicae S. Petri, 30 Novembris 1739: „Singularis devotionis affectus, quo magnates ac universus equestris Ordo...“, et Epistola eiusdem Capituli ad Episcopum Chelmensem, Nonis decembris 1739: „Cum pietatem ac vota magnatum...“

Foll. 52-53. — Memoriale Metropolitae adversus transitum ad ritum latinum, porrectum die 7 ianuarii 1740: „Metropolitanus... considerando gravia incommoda, quae Ecclesia patitur ex transitu Ruthenorum unitorum ad ritum latinum...“

Foll. 53-56. — Memoriale Metropolitanitani adversus Archiepiscopum Latinum Leopoliensem, pro libero campanarum pulsu, pro libera celebratione festarum, et de usu collari telae albae pro clero Rutheno titulo Doctoris insignito, reluctantem eodem Archiepiscopo. „Metropolitanus Russiae cum toto Collegio Episcoporum... exponunt... qualiter Illmus D. Archiepiscopus Leopoliensis latinus non cesset perturbare fideles Ruthenos...“ Sine die et anno, et amplius deest finis, non tantum Memorialis, sed etiam ipsius Chronicae.

Foll. 57-67. — Nihil.

Foll. 68-70. — „Li motivi per li quali sono tenuti gli Archimandriti dell' Ordine di S. Basilio Magno obedire al Protoarchimandrita, o Generale, chi sia, sono i seguenti...“ Cfr. foll. 8-16 huius secundae partis; idem est ac foll. 12-14.

Foll. 72-75. — Memoriale lingua latina exaratum de eodem argumento, saepe saepius tritum.

Foll. 76-284. — „Pars adiuncta in materia de transitu“. Est enim collectio documentorum circa quaestionem transitus Ruthenorum ad ritum Latinum anno 1757 et seqq. agitatam, quae omnia, ni fallor, etiam in Archivo S. C. de Propaganda Fide asservantur. En ipsorum elenchus locupletissimus.

1. Nuntius ad S. C., Varsaviae, 9 martii 1757. „Fra le memorie degli affari pendenti...“ *Fol. 80.*

2. Idem. Dresdae, 6 decembris 1751. „Ho esaminato attentissimamente l'articolo della lettera ...“ *Foll. 82-84.*

3. Idem. Dresdae, 3 aprilis 1752. „In sequela dell'ordine che V. S. Ill-ma restò servita...“ *Fol. 86.*

4. „Restrictus litterarum Nuntii super transitu, et super responso Pro-Cancellarii Regni. 1752“. La santa memoria di Urbano VIII, in una Congregatione particolare di Propaganda sopra gl'affari dei Ruteni tenuta alla sua presenza. .“ *Foll. 88-90.*

5. Nuntius ad S. C., Dresdae, 17 aprilis 1752. „Il signor Vice-Cancelliere della Corona mi ha poi mandata....“ *Foll. 94-95.*

6. „Procancellarius Regni Poloniae Exc-mo D-no Nuntio Apostolico reverenter exponit.. Datum Dresdae, die 10 aprilis anno domini 1752. M. Wodzicki, Procancellarius Regni Poloniae.“ *Foll. 96-97.*

7. „Litterae a Regni Primale nomine Episcoporum Latinorum SS-mo D-no datae pro Ruthenorum transitu, die 29 novembris 1752“. Incipit: „Communicatum nobis ab Ill-mo Regni Procancellario sub tempus generalium Regni Comitiorum....“ *Foll. 100-102.*

8. „Litterae Regis Poloniae Cardinali Albano Protectori Regni contra Ruthenos et favore Latinorum datae, 11 decembris 1752“. Incipit: „Augustus tertius.... Illmo.... Nuper retulit Nobis communicato sibi ab Apostolico Nuntio quodam memoriali, Regni Nostri Procancellarius ...“ *Foll. 102-105.*

9. „Similes Litterae Regis SS-mo D-no datae, 11 decembris 1752“. Incipit: „Sanctissime.. Post oscula... Nuper exponi mihi fecit Sanctitatis Vestrae in Regno meo Nuntius Sanctitatis Vestrae ad iteratas....“ *Foll. 105-108.*

10. „Puncta Episcoporum Latinorum contra Ruthenos, anno 1752 20 octobris, collegialiter congregati Grodnae in Comitibus Regni, alii per se, alii per Delegatos...“ Incipit: „Puncta a Collegio Episcoporum Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae Ritus Latini Grodnae congregatorum.. .. Collegialiter congregati in unum Nos adeamus, Ignatius Komorowski, Archiepiscopus Gnesnensis Legatus natus Regni Poloniae, et Magni Ducatus Lithuaniae Primas.“ *Foll. 112-161.*

11. „Memoriale III-mi Nuntii III mo Procancellario porrectum“. Incipit: „Saepe saepius Episcopi Graeci Ritus, qui in Polonia versantur, apud Sanctam Sedem conquesti sunt.... Dresdae, 28 martii 1752. Archiepiscopus Nicaenus, Nuntius Apostolicus“. *Foll. 161-163.*

12. „Testes graeci ritus, coram Iosepho Kusczyński Canonico Camenecensi Notario Apostolico, instante Fiscali Curiae Camenecensis, deposuerunt, Ruthenos magno numero visitare Kijoviam causa devotionis, ibique operam studiis navare“. Incipit: „Depositiones iuratae transmissae ab Illmo Episcopo Camenecensi in nomine Domini. Amen. Praesenti publico instrumento.... anno 1752.... die vero 28 mensis septembris... Venerabilis Fiscalis Curia episcopalis Camenecensis induxit testes Laboriosos Nazarium Physki et Damianum Kowalew Graeco-Unitos Aliae depositiones duratae ab eodem Ill-mo Episcopo transmissae. In nomine Domini Amen. Praesenti publico instrumento... anno..... 1752... 28 die mensis februarii.. Fiscalis..... induxit in testes Perillustres admodum Reverendum Franciscum Szczepankiewicz Iudicem surrogatum... Tertia depositio ab eodem Ill-mo Episcopo Camenecensi transmissa. In nomine.. Praesenti..... anno 1752.. die vero 30 mensis septembris.. Fiscalis.... in omnem meliorem finem et eventum, quo melius firmius et validius facere potuit ac debuit, induxit testes Perillustrem admodum Reverendum Stephanum Starzynski..... Plures libelli supplices porrecti sunt Episcopo Praemisliensi a diversis hominibus Latini Ritus et praecipue a Parochianis Ecclesiae collegiatae Jaroslaviensis..... Gregorius Kamiński in suo supplici libello exposuit, quod ille existens in ritu latino..... Agnes Eliae Saramanowicz uxor itidem exposuit, quod illa ex utroque parente Ritus Latinum profitentibus et sequentibus progenita Basilius Szczebloski pariter exposuit, quod ipse in ritu Graeco-Unito existens..... Aliorum in simili et pari materia supplices libellos.... Excerptum Epistolae Admodum Reverendi Gregorii Przedzynski C. M., Dumus Brzozo-

vien. Superioris missionem cum sociis exercenti ad Episcopum Praemisliensem die 27 iulii 1747 scriptae.... Responsoriae Reverendissimi Metropolitanus Ritus Graeci. Decimae sunt debitae operariis, iuxta illud... Observationes R-mi Lascaris Episcopi Zenopolitani Romae conscriptae et ad Sacram Congregationem de Propaganda Fide porrectae, ex italico in latinum fideliter traductae. Hoc dubium meretur attentionem Sacrae Congregationis, cum possit per eius recollectionem.....“ Est summarium ad praecedentia Puncta Episcoporum Latinorum compilatum. *Foll. 163-199.*

13. „Nuntius Apostolicus S. C. significat, quod omnes super negotio transitum informationem relinquet suo successori, qui commodius poterit Regi communicare ultimum super transitu planum 1754, 29 aprilis“. Incipit: „Dal venerato foglio di V. E. in data dei 6 del cadente ho rilevato l'espedito*.....“ *Foll. 201-202.*

14. „Sacra Congregatio, ex mandato Pontificis iniungit Nuntio, ut agat cum Rege super transitu, inhibendo iis saltem Ruthenis qui in curiis suorum Ordinariorum sunt sub processu, 1754, 6 aprilis“. Incipit: „Non cessano i Vescovi Ruteni d'insistere con sempre maggior calore appresso la Santa Sede“ *Foll. 205-209.*

15. „Comes de Brühl, primus Saxoniae Minister, Cardinali Protectori Regni, nomine Regio commendavit omnimodam curam ne in Urbe obtineant Rutheni contra Episcoporum Latinorum iura, ipsumque Pontificem hac super re seducant. 5 augusti 1754“. Incipit: „Essendosi la Maesta del Re in tempo della passata dieta di Grodno forlemente interessata...“ *Foll. 210-211.*

16. „Ordinationes Ill-mi et R-mi D-ni Ioannis Skarbek Archiepiscopi Latini Leopoliensis sub die 14 iunii 1714 emanatae, ac per totam Dioecesim promulgatae, ex libro Polonico „Obrona“ dicto, fol. 65, excerptae“. Incipit: „1-o. Ecclesiastici Rutheni, Diaconi, Presbyteri, Monachi, omnesque, qui in obsequiis ecclesiasticis.....“ *Foll. 213-215.*

17. Decretum S. C. de Propaganda Fide 2 aprilis 1669, prohibens Armenis Poloniae transitum ad ritum Latinum. Incipit: „Ad conservandam pacem inter Armenos Unitos Regni Poloniae...“ *Fol. 215.*

18. Episcopus Vilnensis, 16 iulii 1745 anni, mandat suis commissariis, ut Rutheni e ritu latino redeant ad suum ritum, nec amplius recipiantur ad ritum Latinum. Incipit: „Illustribus.... Venientes huc Novogrodeco Admodum Reverendi Commissarii Illustrissimi D-ni Metropolitanae, detulerunt Nobis, quod Dominations Vestrae....“ *Foll. 215-216.*

19. Episcopus Camenecensis Latini Ritus instat apud Pontificem, ut liberum sit laicis transire ad ritum Latinum, utque Constitutio pro Italo-Graecis emanata extendatur ad Regnum Poloniae. 1756, 28 novembris. Incipit: „Inter deplorabiles calamitates, quibus Dioecesis Camenecensis laceratur, maxima mihi videtur negotium duorum rituum Graeci et Latini.... Nicolaus Dembowski, Episcopus Latinus Camenecensis Podoliae“. *Foll. 217-222.*

20. „Pro-Memoria“. Idem ac N-o. 11, foll. 161-163. *Foll. 225-226.* Sequitur; fol. 226: „Responsio Episcopi Praemisliensis Latini Ritus ad memoriale Serenissimo Poloniae Regi porrectum per Ill-mum Nuntium Apostolicum. Dresdae, 28 marti, anni 1752.“ Incipit: „Ratione transitus Ruthenorum ad ritum Latinum maxima admiratione quaerulantes apud Sanctam Sedem Episcopo Ritus Graeci accepi, ac si Episcopi Ritus Latini....“ *Foll. 226-235.*

21. „Replicatio reflexionum ad Memoriale Ill-mi Exc-mi ac R-mi D-ni D. Nuncii Apostolici anno praesenti peractum 1752 a quodam confectarum“. Faveat ritui graeco, et est consideratione digna. Incipit: „Quemadmodum bonae me-

moriae Urbanus VIII ad supplicationem Episcoporum Ritus Graeci....“ *Foll. 235-251.*

22. Augustus III Rex Poloniae declarat suam mentem, ut Rutheni gaudeant iis libertatibus, quibus gaudent Latini Ecclesiastici, utque in Urbe ipsorum privilegia, iura, consuetudines manuteneantur. 1744, 19 novembris. Incipit: „SSme ac B-me Pater.... Post oscula.... Paternam Ruthenae Genlis non mei constituentis a Sanctitate Vestra.....“ *Foll. 253-254.*

23. Parochus Rozanensis missionis Ruthenae S. C. de Propaganda Fide super transitu Ruthenorum. 12 martii 1746. Incipit: „Praevia demissione, et flexo poplite et lachrymis supplicat Suis Eminentiss Residentia nostra Rosanensis...“ *Foll. 254-262.*

24. Episcopus Vilmensis S. C. de Propaganda Fide super transitu. 24 augusti 1745. Incipit: „Non ignotum puto Eminentiss Vestris, quotidie hisce partibus nostris, pluribus in locis....“ *Foll. 262-267.*

25. Georgius Lascaris Episcopus Zenopolitanus informat S. C. de Propaganda Fide super litteris Episcoporum Russiae. 15 martii 1754. Incipit: „Ho considerato tutte le lettere di Monsignor Metropolita, e degl'altri Vescovi Ruteni scritte in ottobre e novembre dell'anno scorso.....“ *Foll. 267-274.*

26. Memoriale ad Sacram Congregationem S. Officii porrectum ab Ill mo et R-mo Episcopo Praemisliensi, pro inhiendo transitu ad ritum latinum. Incipit: „Dubium: An Ruthenis liceat transire de ritu graeco ad latinum ob ingressum in Religionem alicuius Ordinis, etc. Ecclesiam catholicam rituum diversitate pulchritudinem esse, seu Sponsam circumdatam varietate...“ *Foll. 275-284.*

Sic desinit series documentorum circa hanc quaestionem de transitu ad ritum latinum, et prosequitur Catalogus noster

Foll. 285-288. — Breve: „Quemadmodum omnium Christifidelium“, Benedicti XIV, ad Regem Poloniae Augusto III, diei 20 martii 1754, quo Regem exhortat, ut protectione sua fulciatur Monasterium Ruthenum Polomerecense, nuper ad fidem catholicam conversum.

Foll. 293-295. — Breve eiusdem: „Tibi, Venerabilis Frater, notiora“, 20 martii 1754, Archiepiscopo Gnesnensi, de eodem argumento.

Fol. 297. — Cardinalis Valenti Christophoro Szembeck Archiepiscopo Gnesnensi, de invasione Eparchiae Mohiloviensis a Berloschismatico. Romae, 24 septembris 1740. Incipit: „Cum Berlus quidam Ruthenus Pseudoeписcopus, Illme et Rme Domine, in Mihiloviensem (!) irriens Dioecesim.....“

Foll. 301-303. — Breve Benedicti XIV: „Nihil profecto magis“ 20 martii 1754, Cancellario Magni Ducatus Lithuaniae, pro Monasterio Polomerecense, ut supra.

Foll. 205-307. — Breve eiusdem, eiusdem diei, Pro-Cancellario Magni Ducatus Lithuaniae, de eodem argumento.

Fol. 309. — Cardinalis Valenti Comiti Sapieha, Venatori Magni Ducatus Lithuaniae, in negotio Episcopatus Mohiloviensis et Berlo

schismatici, 24 septembris 1740. Incipit: „Tanta est, Illme et Excme Dne, tuae pietatis, et in catholicam fidem studii celebratio, ut Te Pontifex Maximus...“

Foll. 313. — Breve Clementis XIII: „Ad augendam“, 23 novembris 1764, quo variae indulgentiae conceduntur Ecclesiis Ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum.

Foll. 313-314. — „Informatione dei luoghi liberi per gli Alunni in Collegio di Propaganda, secondo le fundazioni dei Benefatori di questo Collegio“. Manu, ut videtur, Patris Wołodźko, qui scripsit ad calcem: „Si lasci questa informazione l'anno 1772“.

Volumen V.

Titulus, manu Patris Wołodźko: „Codex variarum scripturarum quae agitata sunt inter provincias, de erectione Congregationis ex duabus Nationibus et de pertinentia Monasteriorum, quae sparsim in foliis reperiebantur, a R. P. Ignatio Wołodźko, Ordinis S. Basilii Magni Procuratore Generali in unum collectae, et in hunc codicem, reductae, anno 1764.“

Foll. 1-9. — Restrictus positionis pro uniendis duabus Congregationibus, id est, SSmae Trinitatis et Protectionis B. M. V., in unam, cum expositione, triplici ordine columnarum rationum, quae militant aut pro aut contra, et etiam animadversiones Secretarii S. Congregationis de Propaganda Fide. Sine die et anno. Incipit: „Prestatasi per Decreto del Sinodo dei Ruteni, tenuto l'anno 1594, l'ubbidienza al Pontefice Clemente VIII, con che si gettarono i fondamenti della tanto desiderata unione...“ Sequitur, fol. 10, citatio Synodi Zamoscensis de argumento.

Foll. 14-19. — „Informatio in negotio Admodum RR. PP. Basilianorum in Regno Poloniae existentium, ad effectum ut monasteria Dioecesium Vladimiriensium, Luceorien., Praemisliensium, Leopoliensium, et Chelmen. in unam redigantur Congregationem ad obloquentiam legis synodalis Zamoscensis“. Sine die, anno et nomine, sed mihi videtur esse Georgii Lascaris, Episcopi Zenopolitani.

Foll. 20-51. — „Interpretata varia documenta“, omnia maxime momenti, quorum elenchus sequitur.

Foll. 20-21vo. — Actum diei 25 decembris 1586, quo Gedeoni Bałaban, Episcopo Leopoliensi, confertur Archimandria Żydyczynensis.

Foll. 21vo-25vo. — Actum anni 1589, diei 5 iunii, ubi refertur per extensum Privilegium Sigismundi III Regis, 23 aprilis 1589, tempore Metropolitae Kijoviensis Nicephori Piotrowicz emanatum, ne Thesaurarii post obitum Metropolitae, Episcopi seu Archimandritae se ingerant in occupandis bonis Monasteriorum et Ecclesiarum.

Foll. 25vo-27. — Litterae Regiae 24 decembris 1596 Alexandro Siemaszko, Castellano Braclaviensi, pro restitutione Monasterii Żydyczynensis ad castrum Luceoriense.

Foll. 27-33. — Litterae Regiae 21 februar'i 1598, circa abdicationem Gregorii Bataban laici ab Archimandria Żydyczynensi, et traditionem eiusdem Archimandriae Cyrillo Terlecki, Episcopo Luceoriensi.

Foll. 33vo-35vo. — Diploma Constantini Konstantinowicz Principis Ostrogien-sis, 5 iulii, 1602, quo erigitur Monasterium Dermanense cum potestate eligendi sibi, Archimandritam de medio sui monasterii existentis in eparchia Vladimiriensi.

Foll. 36-37vo. — Diploma eiusdem Constantini Konstantinowicz, 24 maii 1597, pro confirmatione iuris et fundationis Monasterii Dermanensis.

Foll. 37vo-40. — Actum diei 13 aprilis 1633, quo Alexandro Principi Pużyna, electo Episcopo Luceoriensi, traditur Archimandria Żydyczynensis.

Foll. 40-40vo. — Protestatio Principis Gregorii Światopółk Czetwertyński Succamerarii Luceoriensis, diei 2 iunii 1644 (?) de nullitate privilegii obtenti a Niscephoro Łossowski, Episcopo Vitebscensi et Mscislaviensi, super Archimandriam Żydyczynensem.

Foll. 41-43. — Diploma Ioannis III Regis, diei 11 ianuarii 1650, quo confertur Archimandria Żydyczynensis cum incorporatione Archimandriae Owrucensis, Alexandro Mokosiey Deniska, Archimandritae Owrucensi non catholico.

Foll. 43-44vo. — Intromissio ad Archimandriam Żydyczynensem cum tradi-tione praedicto Alexandro Deniska, 15 februar'ii 1650.

Foll. 44vo-45vo. — Approbatio, die 8 ianuarii 1678, fundationis monasterii et Archimandriae Dorohobuscensis, factae a Comite Stanisłao Koniecpolski.

Foll. 46-51. — Tenor mediationis inter Clerum Russiae et Delegatos Ioan-nis III Regis stipulatae, quae causam deditunione universae Russiae cum S. Ro-mana Ecclesia. 18 martii 1681. Incipit: „Nos infrascripti a Serenissimo Ioanne III... ad hunc actum delegati declaramus, quod quamvis sit ipsius Providentiae divinae opus dirigere corda hominum, illa spiritu veritatis illuminare Actum Warsaviae, die 18 martii, sub tempus Comitiorum Generalium ordinariorum Warsaviae celebratorum anno 1681. Ioannes Stanislaus Witwicki, Episcopus Kijoviensis, ad hunc actum a Serenissimo Rege delegatus...” Et sequuntur perplures aliae firmae.

Foll. 52-83vo. — Amplissima dissertatio latina pro parte provinciae Lithuaniae S. C. de Propaganda, ut videtur, praesentata. Sine die et anno. Incipit: „Indefessa Apostolicae Sedis cura et sollicitudo circa salutem universi, Ruthenam quoque gentem benigniori respexit oculo...”

Foll. 84-163vo. — „Summarium primum ex documentis originalibus in libris conventualibus collectis, et seorsim in Archivo Ordinis repertis, et ex actis authenticis Capitulorum Generalium Ordinis, necnon ex Constitutionibus Regni servientibus ad causam de monasteriis per provinciam SSmae Trinitatis hactenus possessis, a Provincia vero Polona tituli Protectionis B. M. V. praetensis confectum“, foll. 84-145. „Summarium secundum, continens Actus Visitationum canonicarum super monasteria in Volhynia per Provinciam Lithuanam SSmae Trinitatis possessa, a Provincia neoerecta tituli Protectionis

B. M. V. praetensa“, foll. 145-157. „Summarium tertium, continens documenta pro monasteriis Mielecensi, Zahoroviensi, Zimnensi, Owru- censi, et Kremenecensi, ac aliis Provinciae SSmae Trinitatis Lithuaniae debitis, per Provinciam vero neoerectam tituli Protectionis B. M. V. usurpatis cum subiunctione nonnullorum contra usurpatos titulos Archi- mandriarum“, foll. 152-163vo. En elenchus eorum, quae per extensum referuntur.

Foll. 84-85. — Breve Urbani VIII „Exponi Nobis nuper“, diei 20 augusti 1631, de erectione Monachorum Ruthenorum in Congregationem tempore Rutsicii.

Foll. 85-86vo. — Degradatio et destitutio Nicodemi Mokosiey Szybiński, Archimandritae Żydyczynensis, a Metropolita Iosepho Rutski pronuntiata, die 24 octobris 1625. Huius documenti refertur pars tantum, sed valde insignis.

Foll. 88-89. — Notabilis pars Diplomatis Regis Ioannis Casimiri, 20 martii 1652, quo Archimandria Żydyczynensis traditur Nathanaeli Zozowiecki catholico.

Foll. 91vo-92vo. — Notabilis pars Diplomatis Constantini Ducis Ostrogiensis, 18 decembris 1592, quo confirmatur fundatio monasterii SSmi Salvatoris Dubnensis.

Foll. 92vo-94. — Notabilis pars Diplomatis fundationis monasterii Dermanensis a Constantino Constantynowicz Ducis Ostrogiensis, Ostrogii, 5 iulii 1602.

Foll. 94vo-96vo. — Sententia condemnationis contra invasores schismaticos Archimandriae Dubnensis et oppressores Archimandritae Cassiani Sakowicz, die 9 augusti 1633, Dubnae.

Foll. 97vo-98. — Pars Diplomatis Annae Ducissae Ostrogiensis, anni, ut videretur, 1628, quo Meletio Smotrycki conceditur Archimandria Dermanensis.

Foll. 98vo-99vo. — Diploma Iosephi Rutsicii, 22 ianuarii 1629, quo canonica institutio Meletio Smotrzycki (sic!) a Ducissa de Ostrog praesentato pro Archimandria Dermanensi conceditur.

Foll. 100-102. — Diploma Iosephi Rutsicii Metropolitae, sine die et mense, sed anni 1634, quo P. Ioannes Dubowicz Superior monasterii Dermanensis post mortem Meletii Smotriscii renuntiat.

Foll. 104-105. — Notificatio Wladislai Dominici Ducis Ostrogiensis, quo Metropolitae Raphaeli Korsak praesentatur ut Archimandrita monasterii SSmi Salvatoris Dubnensis P. Procopius Chmielowski, 5 octobris 1659.

Foll. 105vo-106vo. — Actum Procopii Chmielowski Episcopi Praemisliensis, Archimandritae Dubnensis, quo electionem P. Benedicti Terlecki in Provincialem monasteriorum Lithuaniae recognoscit. 17 decembris 1661.

Foll. 109vo-110vo. — Notificatio Theophilae Ludovicae Ducissae Ostrogiensis, qua Metropolitae Leoni Załęski praesentatur in Archimandritam et Hegumenum Dermanen. et Dubnen. Antonius Żółkiewski nominatus Episcopus Pinscensis, 1 augusti 1696.

Foll. 121vo-124vo. — Diploma Iacobi Susza Episcopi Chelmensis, diei 2 februarii 1654, confirmatorium fundationum antecessorum suorum pro Monasterio Chelmensi.

Foll. 129-132vo. — Diploma fundationis Monasterii Buczacensis a Comite Stephano Potocki, diei 7 decembris 1712.

Foll. 149vo-150vo. — Notificatio Leonis Kiszka tunc Protoarchimandritae, Vladimiriæ, 31 ianuarii 1705, qua Hieromonacho Martino Maskiewicz committitur cura visitandi monasteria Dermanen., Dubnen., Dorohobuscen., et Żydyczynen.

Foll. 151-151vo. — Alia notificatio eiusdem generis, Protoarchimandritae Simeonis Ohurcewicz pro Hieromonacho Gedeone Woyna Orański, diei 1 iunii 1692, ut nomine suo visitaret monasteria Eparchiarum Vladimiriensium, Belzen. et Luceorien.

Foll. 158-159. - Epistola totius communitatis Archimandriae Mielecensis ad Protoarchimandritam, diei 19 iunii 1708, pro incorporatione monasterii Provinciae Lithuaniae.

Foll. 159-160vo. — Alia eiusdem communitatis, confirmatoria praecedentis, cum additione quarundam conditionum diei 19 februarii 1710.

Foll. 160vo-162. — Litterae Protoarchimandritae Leonis Kiszka, 4 martii 1710, de sua acceptance huius incorporationis.

Notandum est autem, quod tertium Summarium est mancum in codice, ut videri potest ad calcem folii 163vo. Referta sunt in hoc elencho illa tantum documenta, quae transcripta sunt per extensum, aut illa, quae maioris sunt momenti, utpote a viris praestantissimis, v. g. Rutscio, Susza aliisque, conscripta vel roborata. Adsunt vero multa alia fragmenta, quae, etiam manca et incompleta, historiam rei monasticae inter Ruthenos valde illustrant, et ideo ad enucleandam Chronotaxim Archimandritarum, vel aliorum Superiorum, consideranda essent.

Foll. 164-185. — „Informatio de iurisdictione Generalitia super Abbates Ordinis S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum coram S. Sede Apostolica in controversiam vocata, Rmo Patri Basilio Boschovich eiusdem Congregationis Procuratori Generali in Urbe ad effectum tuendae iurisdictionis Generalitiae super praefatos Abbates data, et simul eiusmodi informationi adiunctae solutiones obiectionum Illmi Dni Metropolitanii, qui nullo sibi caeteroquin patrocinante vero iure, contendit suam super Abbates evincere iurisdictionem, illosque sibi dumtaxat subjici debere“. Incipit: „Notandum primo, quod Metropolitanii tam in Orientali quam in Occidentali Ecclesia...“ Desinit: „Commendamus igitur Rmo Boschi Boschovich, Procuratori Generali in Urbe quatenus his, aliisque in Residentia Romana reperibilibus rationibus, ardentique studio curet adiudicare iurisdictionem super Abbates Protoarchimandritae. Atque pro maiori fide ac robore, hanc informationem penes sigillum Protoarchimandritale manibus propriis subscribimus. Datum in Residentia Torokanecensium, die 25 decembris 1753. Heraclius Lisanski, Ordinis S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum Protoarchimandrita, manu propria....“ Sequuntur aliae subscriptiones. Apographum.

Foll. 186-223. — „Informatione dell'Abate Mateo Caraman Spalantino, che fu poi Vescovo di Ossero in Dalmazia e quindi Arcivescovo di Zara, fatta a Benedetto PP. XIV in causa della erezione de nuova Congregazione“. Incipit: „Avendo Vladimir il Grande, Dispositico Sovrano delle Russie, verso la fine del X-o secolo, ricevuto dai Greci il Battesimo...“ Codex est aliquando mancus: post folium 210-vo deest unum vel duo folia, ut videtur ex sensu interrupto. Fol.

210-vo — „§ XXI. A Leone successe nel 1728 il moderno Metropolita nella.... — Fol. 211 — che gli prestasse qualunque altro Abbate de' Monasterj ridotti in Congregatione, imperocchè e gl' Abbatì, e li Monasterj ipso facto che sono stati ridotti in Congregatione,....“ at semper in corpore eiusdem § XXI. Deest etiam in fine huius Informationis, finis § XXXIII., fol. 220-vo: en ultima verba: „Altre, poi considerazioni sono: che la Congregazione degl' Uniti ha Monasteri nelle Diocesi di Luceoria e di Leopoli, scorporandosi questi dall' antica Congregazione, si toglie alla medesima Congregazione quod suum est, incorporandosi questi alla nuova Congregazione passano dalla Congregazione perfetta alla meno perfetta, se pure in due....“ Et sic desinit Codex ipse.

Volumen VI.

Titulus, manu Patris Wołodźko: „Copiae variorum documentorum, memorialium, litterarum, causarum, ad Ordinem nostrum spectantium, et ad provincias atque ad Monasteria in particulari. Cum variis aliis notitiis, olim sparsim in minutis foliis conservatae, tandem a R. P. Ignatio Wołodźko Procuratore Generali Ordinis in formam publicam copiatæ, et in Codicem reductæ anno 1766, atque applicatæ pro Archivio (sic!) Residentiæ S. Mariæ Pasculi Ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum“. Et sequenti folio, manu eiusdem Patris Wołodźko: „Tomus N°... (sic!), in quo continetur Processus monasterii nostri Lublinensis cum suis documentis, Privilegiis, contra Curatum Latini ritus Lublinensis, tam in causa pertinentiarum quam iurium parochialium ex diversitate ritus provenientium“.

Foll. 1-13°. — „Summarium Privilegiorum, iurium et variorum documentorum Ecclesiae S. Salvatoris Lublinensis ritus graeci Munitamentorum Ordinis divi Basilii Magni servientium, e originalibus desumptum, et aliqua documenta ex Graeco-Rutheno et Polonico idiomate in latinum idioma transposita sequuntur...“ Omnia documenta huius Summarii polonica lingua sunt exarata, primo tantum excepto.

Foll. 14-77°. — „Actum Lublini in monasterio Religiosorum Patrum Ordinis Divi Basilii ad aedes Transfigurationis Christi Domini sito, feria quarta in crastino festi sancti Petri in Vinculis, id est secunda mensis augusti 1724. In praesentia generosorum nobilium Ioannis Wolski.... tum Ministerialis Providi Simeonis Rudkowski actus praesentis Apparitoris“. Est totus processus, cum transcriptione variorum documentorum ad Monasterium Lublinense pertinentium, citatio et auditio testium, etc

Foll. 78-91. — Prosecutio actorum Processus, annorum 1726-1727.

Foll. 92-93vo. — „Signatura iustitiae. R. P. D. de Rubeis. Lublinen. Bonorum. Pro Venerabili Monasterio S. Salvatoris Ordinis Divi Basilii Magni Ritus Graeci uniti, ac R. P. Augustino illius Superiori, et litis etc., contra R. D. Casimirum Druzycki Parochum S. Nicolai in suburbio Lublinen. Facti. Proponam die Iovis 18 decembris 1727. F. de Rubeis. Typis Giannini et Mainardi, 1727“.

Foll 94-95vo. — Sententia adversus Capitulum latinum Chelmensem, favore Hieronymi Piasecki, Vicarii monasterii Verchratensis OSBM., diei 12 novembris 1755.

Foll. 96-97vo. — Sententia Camilli Paulucci Archiepiscopi Iconensis et in Polonia Nuntii, qua Marianna Królikowska, in ritu graeco nata, sed deinde ad latinum transita, eundem ritum latinum profiteri tenetur, ex eo quod Latinum virum in matrimonium duxisset, et propterea ad ritum latinum transierat. 12 iunii 1731.

Foll. 97vo-99. — Diploma Metropolitanae Floriani Hrebnicki, diei 6 februarii 1751, quo Archimandria Owrucensis P. Sylvestro Lubiński Rudnicki traditur.

Foll. 99-101. — Privilegium Augusti III Regis, confirmatorium alterum Augusti II Regis, diei 12 novembris 1705, quo monasterio S. Spiritus Minscensi, OSBM., omnia iura et possessiones conservantur. Varsaviae, 16 novembris 1754. Sequuntur, foll. 101vo-102, alia documenta minoris momenti ad monasterium Minscense pertinentia.

Foll. 102vo-108vo. — Apographum diplomatis confirmationis foundationis monasterii Czerejensis olim a Misael Episcopo Smolenscensi factae, deinde ab eius haerede Leone Sapieha anno 1599, ianuarii 20, confirmatae.

Foll. 109-150vo. — „Copiae documentorum ad Abbatiam Owrucensem pertinentium“.

Foll. 151-154. — Confirmatio a Constantino Duce Ostrogiensi, die 18 decembris 1592, foundationis monasterii Dubnensis ab antecessoribus factae.

Foll. 155-157. — Diploma Metropolitanae Leonis Kiszka, die 8 aprilis 1728, quo ecclesia cum insula Onuphriowszczyzna Seminario Vladimiriensi applicatur.

Foll. 158-162. — Sententia Auditoris Nuntiaturae Apostolicae in causa monasterii Onuphriensis et successionis Antonini Tomiłowicz Archiepiscopi Rutheni Smolenscensis, nuper defuncti, lata die 15 iunii 1746.

Foll. 163-173vo. — Apographum variorum documentorum circa dissensiones inter provincias Lithuanam et Polonam Ordinis S. Basilii

Magni, et publicam manifestationem Patris Oziemkiewicz nomine provinciae Polonae. Praestantiora sunt epistolae Nuntii Poloniae de hac manifestatione, quarum en elenchus: 1. Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 14 iulii 1753, cuius initium: „Allora che m'aspettavo di sentir già ritirata dagli atti pubblici...“, fol. 166; 2. Nuntius ad eundem, Dresdae, 22 iulii 1753, cuius initium: „Quod attinet ad manifestationem in Actis Luceoriensibus...“, fol. 168; 3. Nuntius ad eundem, Dresdae, 12 augusti 1753, cuius initium: „Mirandum profecto est Patri Provinciali Poloniae semper in promptu esse...“, necnon „Submissio Provinciae Polonae in causa monasteriorum adiudicatorum Provinciae Lithuaniae a SSmo D. N. Benedicto XIV, facta Rmo Abbati Generali Ordinis“, foll. 169-171vo.

Foll. 174-180vo. — Memoriale Procuratoris ad Secretarium Congregationis Consistorialis, adversus instantiam Athanasii Szeptycki, Episcopi Leopoliensis, retinendi post assumptionem ad Episcopatum Archimandriam Mielecensem.

Foll. 182-186. — Summarium praecedenti memoriali adnexum, in quo sequentia documenta relata sunt:

Fol. 182. — Nuntius ad S. C., Dresdae, 2 iunii 1749. Incipit: „E qualche tempo, che dalla S. C. di Propaganda ricevevi l'ordine di trattare con questa Corte...“

Fol. 183. — „Transumptum ex epistola Rmi Sacrae Nuntiaturae Apostolicae Auditore ad Rmum Patrem Protoarchimandritam OSBM. Congregationis Ruthenorum... Postremis epistolis ad me datis sub die 31 maii proxime praeteriti ...“

Fol. 184. — „Transumptum ex epistola Excmi, Illmi et Rmi Dni Alberici ex Comitibus de Archinto Archiepiscopi Nicaeni, Sanctae Sedis Apostolicae in Regno Poloniae Nuntii Apostolici ad eundem Rmum Patrem Protoarchimandritam Ordinis S. Basilii Magni. Rme Pater. Muneris mei partes erant curare, ut Abbatia Mielecensis per promotionem...“

Foll. 185-186. — „Transumptum ex secunda epistola Rmi Auditoris Sacrae Nuntiaturae Apostolicae ad eundem Rmum Patrem Protoarchimandritam Ordinis S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum. Rme Pater. Elsi gravissimis pluribus distentus negotiis citius non valuerim...“

Foll. 187-189. — Memoriale Procuratoris, italica lingua exaratum, eodem Secretario S. C. Consistorialis, ut fiat visitatio canonica Archimandriae Mielecensis.

Foll. 190-193vo. — „Copia concordiae factae inter monachos et Abbatem Commendatarium Mielecen. Ordinis S. Basilii Magni. Ex Secretaria Consistoriali ad Palatium Quirinale anno 1763 datum, mensis martii 10“. Id est, inter Leonem Szeptycki, Episcopum Leopoliensem, et Georgium Hubicki, monasterii Mielecensis superiorem, Mielecii, die 24 novembris 1751.

Foll. 194-200vo. — „Transumptum ex extractu authentico Decreti

visitatorialis per Commissarium Apostolicum intro specificandum in Monasterio Mielecensi lati et promulgati“. Commissarius Apostolicus, de quo agitur, erat Alexander de Wyhow Wyhowski, Episcopus Luceoriensis, et haec visitatio perfecta est die 17 maii 1709.

Foll. 201-233. — Series apographorum documentorum circa relationes inter provinciam Lithuanam et provinciam Polonam, et publicam manifestationem Patris Oziemkiewicz, quorum ecce elenchus:

Foll. 201-202vo. — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 4 septembris 1751, cuius initium: „Uno eodemque tempore, quo Rmae Paternitati Vestrae probavi decretam a se...“

Foll. 202vo-203vo. — Protoarchimandrita Heraclius Lisański ad Pontificem Torokaniis 20 aprilis 1752. Initium: „SSme ac Bme Pater.... Augustissimo, ac aeternam felicitatem praeseferenti Beatitudinis Vestrae imperio unitate fidei...“

Foll. 203vo-204vo. — Idem ad Cardinalem. ., Torokaniis, 20 aprilis 1752. Incipit: „Non dedignaberis, Eme Princeps, ut etiam ad auctori (?) exporrectarum mundi partium incolae regulam S. Patris Basilii Magni in Congregatione Ruthenorum...“

Foll. 204-207. — Protoarchimandrita ad Nuntium, ut videtur, Poczaioviae, 11 decembris 1752. Incipit: „Ut primum innotuere nobis Illmae Excellentiae Suae litterae 15 novembris anno currenti Varsavia ad Illustrem Confratrem Leopoliensem...“

Foll. 207vo-208. — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 10 martii 1753. Initium: „Oltre le nolizie, che mi da Vostra Paternita Rma intorno al Congresso tenuto...“

Foll. 208-209. — Idem ad eundem, Dresdae, 14 martii 1753. Incipit: „Si duole Mons. Vescovo di Leopoli, che essendo venuto in pensiero al Signor Principe di Radziwill...“

Foll. 209-210vo. — Protoarchimandrita ad Nuntium, Torokaniis, 2 aprilis 1753. Incipit: „Subito, che ho ricevuto il Sovrano commando di Vostra Eccza Illma riguardo al Monastero di Zolkiew, non ho mancato...“

Foll. 210vo-214. — Protoarchimandrita et Consultorium ad Nuntium, Torokaniis, 24 decembris 1753. Incipit: „Non minus pro insignissimis ab Excellentia Vestra Rma ante hac Congregationi nostrae Ruthenorum...“

Foll. 214. — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 16 ianuarii 1754. Incipit: „Rme Pater. Quod controversiam inter Rmos locorum Ordinarios et Patrem Provincialem Poloniae exortam circa minores residentias...“

Foll. 215. — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 1. decembris 1753. Incipit: „Etsi valde mihi probantur, quae Rma Paternitas Vestra copiose sapienterque disserit...“

Foll. 215vo-216vo. — „Submissio Provinciae Polonae decreto SSmi Dni Nostri de monasteriis controversis lato. — Omnibus et singulis quibus interest, et in futurum intererit praesenti authentico declarationis nostrae scripto...“ Poczaioviae, 22 novembris 1753. Longius habetur foll. 169-171vo, ut supra, at est forsan altera redactio, quia praesens subscriptiones Consultorii continet.

Foll. 216vo-218vo. — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 23 februarii 1754. Incipit: „Rme Pater. Pergratum mihi accidit, quod Rma Paternitas Vestra nunciat...“

Foll. 218vo-219vo. — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 27 februarii

1754. Incipit: „Quod proximis litteris Rmae Paternitati Vestrae promiseram, hisce praesto...“

Foll. 219vo-220vo. — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 27 martii 1754.

Incipit: „Proposita SSmo Dno Nostro per organum S. C. Propagandae Fidei quaestione illa...“

Foll. 220vo-221vo. — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 3 aprilis 1754.

Incipit: „Agraphum authenticum actus submissionis a Patre Provinciali...“

Foll. 221vo-223. — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 10 aprilis 1754.

Incipit: „Insertum litteris Rmae Paternitati Vestrae datis 25 elapsi mensis recipio...“

Foll. 223-224. — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 25 maii 1754.

Incipit: Godo d'intendere, che V. P. Rma abbia ricevuti i Brevi Pontificii per la difesa...“

Foll. 224-225. — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 5 iunii 1754.

Incipit: „Non so con qual fronte il Padre Provinciale di Polonia abbia potuto allegare a V. P. Rma...“

Foll. 225-228vo. — „Copia retractationis. In nomine Domini. Amen. Praesenti..... anno... 1754.... die vero lunae 6 mensis maii.... comparens personaliter.... Pater Moyses Bohaczuski... monasterii Vicinensis Superior... inhaerendo commisso et specialibus litteris... ..“

Foll. 228vo-229. — „Copia expurgationis factae et datae a R. P. Bonifacio Gowałewski OSBM.“ — „Datum in monasterio Bytenensi, anno 1754, mensis iunii die 11“.

Foll. 229vo-230vo. — „Copia litterarum ad illum Excmum Nuntium in Regno Poloniae a me datarum. Illme... Cum eo potentissimum intendam animum meum, ut in perficiendis Congregationis meae singulis negotiis...“ Est, ut patet, epistola Protoarchimandritae ad Nuntium. Sed deest finis, fol. 230vo: „...quatenus pro suprema sua auctoritate facultates mihi impertiri dignetur ad praedictum Monachum in Provinciam Polonam remittendum, secus quippe.....“

Fol. 233. — Finis alicuius epistolae Nuntii ad Protoarchimandritam, Dresdae, 1 februarii 1755. „..... firmiter censeo ratus nonnihil ab hominibus tentari, cum eorum sive immoderata benevolentia, sive ambitio..“

Fol. 234vo. — „Extractum ex Capitulo provinciali Poczaioviensi sub praesidentia Perillustris Rmi Patris Heraclii Lissanski OSBM. die 28 augusti secundum Gregorianum, anno 1755 in monasterio Poczaioviensi celebrato. Epistola ab Illmo et Excmo Nuntio Apostolico in Regno Poloniae, etc., ad Rmum Patrem Protoarchimandritam. Rme Pater. Parendo SSmi Dni Nostri mandatis mihi per epistolam S. C. de Propaganda Fide sub data diei 3 cadentis mensis directis... Varsaviae, 31 augusti 1754.“

Foll. 235-238vo. — Memoriale ad Pontificem, pro obtinenda quacumque dilatione ad exsequendum decretalem „Inter plures.“ In principio, manu P. Wołodzko: „Questo memoriale ed il decreto, con l'informazione che segue, non si trovano in Archivio di Sacra Congregazione, di ciò sono informatissimo, e per tal motivo facio questo avvertimento“. Incipit: „Bmo Padre. La Santità Vostra, colla sua sapientissima Decretale, che incomincia „Inter plures“, pubblicata l'anno 1744, commise al Metropolitano di Russia...“ Tergo: „Alla Santità di

Nostro Signore Papa Benedetto XIV, per il Padre Generale dell'Ordine di S. Basilio della Congregazione de' Ruteni". Alia manu: „Udienza di Nostro Signore, 30 giugno 1754. Sua Santità, a petizione del Padre Generale dei Basiliani Ruteni, e secondo il voto di Mons. Vescovo di Zenopoli, concede ad tempus, a sotto alcune condizioni, varie moderazioni circa la soppressione dei piccoli monasteri nella provincia di Polonia, prescritta nella Decretale „Inter plures“.

Foll. 239-240vo. — „Osservazioni sopra il memoriale della Congregazione Basiliiana degli Uniti, riguardo alla soppressione de' piccoli monasterj“. Incipit: „Due sono le petizioni del P. Protoarchimandrita, e del Consultorio Generale della Congregazione Basiliiana degli Uniti di Polonia...“ Est, ut videtur, Votum Georgii Lascaris, Episcopi Zenopolitani. Tergo, alia manu: „Ex audientia SSmī habita die 30 iunii anni 1754. SSmus approbavit votum R. P. D. Episcopi Zenopolitani, non obstante epistola decretali Sanctitatis Suae, quae incipit: „Inter plures.“ N., Archiepiscopus Rhodiensis, Secretarius.“

Foll. 241-248. — „Cathalogus Monasteriorum et Personarum Provinciae Protectionis Bmae V. Mariae, Ordinis S. Basilii Magni, anni 1754“. Dat nomina omnium Monachorum.

Foll. 249-250. — Protoarchimandrita ad Nuntium, Torokaniis, 16 decembris 1754. Incipit: „Cum universae Congregationis Ruthenorum felicitas, Excellentia Vestra Rma, potissimum in acceptis...“ Apographum.

Fol. 251. — Theophilus Godebski, Episcopus Vladimiriensis ad Pontificem, id est, Benedictum XIV. Vladimiriæ, 20 novembris 1753. Incipit: „Exposuit mihi Celsissimus Dux in Kłowan et Zukow Czartoryski, Supremus Magni Ducatus Lithuaniae Cancellarius...“ Apographum.

Foll. 252-253vo. — Memoriale Friderici Michaelis Czartoryski, Magni Ducatus Lithuaniae Cancellarii, ad Pontificem, de erectione monasterii in pago Wołczyn. Sine die et anno.

Foll. 254-284vo. — Apographa cuiusdam commercii epistolaris inter Nuntium et Protoarchimandritam Heraclium Lisański, eiusdem generis quam primum supra memoratum foll. 201-233. En elenchns:

Foll. 254-257. — Protoarchimandrita ad Nuntium, Torokaniis, die 18 iunii 1753. Initium: „Maxima, qua par est, veneratione accepi colendissimas, tum S. C. de Propaganda Fide, tum Excellentiae Vestrae Rmae epistolas...“

Foll. 257-258. — Protoarchimandrita ad Nuntium, Vladimiriæ, 13 augusti 1753. Incipit: „Nihil mihi in vita carius, nihilque optabilius accidere potuit...“

Foll. 258vo-261. — Princeps Czartoryski ad Cardinalem... In residentia Wołczynensi, 4 decembris 1753. Incipit: „Inter publicas magistratus, quo in Republica fungor curas, privatam etiam non abigo sollicitudinem efficaciter succurrendi animabus, plebis dominio meo...“

Foll. 261-262. — Procancellarius Regni ad Cardinalem Protectorem Poloniae, sine die et anno. De iurisdictione Protoarchimandritae in Archimandritas. Incipit: „Mirari satis non valet S. Regia Maiestas Poloniarum, Dominus meus clementissimus, quo iuris legitimi colore...”

Foll. 262-264vo. — Protoarchimandrita et Consultorium Cardinalibus S. C. de Propaganda Fide, Torokaniis, 17 decembris 1753. „Cum Deus ter Optimus Maximus, nedum rebus Propagandae, verum etiam luendae in universo terrarum orbe...”

Foll. 264vo-270. — Protoarchimandrita et Consultorium ad eosdem, Torokaniis, 24 decembris 1753. Incipit: „Si caetera Eminentiarum Vestrarum beneficia, eaque prope innumera in nos et universam Congregationem Ruthenorum liberalissime profusa.”

Foll. 270-271. — Iidem ad eosdem, Torokaniis, 16 decembris 1754. Incipit: „Quemadmodum nihil nobis carius est, quam singula SSmi Dni Nostri Dni Clementissimi, et Emarum Vestrarum imperia sacrosancte excipere...”

Foll. 271-275. — Protoarchimandrita et Consultorium Secretario S. C., Torokaniis, 18 februarii 1754. Incipit: „Etsi lapsos retro annos, ab aera stabilitae unionis in Russia ad strictum revocavimus paculum, et licet domesticos Ordinis...”

Foll. 275-277vo. — Protoarchimandrita, ut videtur, ad Nuntium, Torokaniis, 16 decembris 1754. Incipit: „Ea Excellentiae Vestrae uberrima beneficia, quibus cum gloriosissime Vicariali Summi Pontificis in universo Regno...”

Foll. 277vo-281vo. — Protoarchimandrita et Consultorium ad Nuntium, Torokaniis, 11 februarii 1754. Incipit: „Quamquam datis iam antea ad Excellentiam Vestram sub die 24 decembris anni proxime elapsi supplicibus nostris...”

Foll. 281vo-283. — Nuntius ad Confraternitatem Stavropigiacam Leopoliitanam, Varsaviae, 15 novembris 1752. Incipit: „Multum profecto temporis effluxit ex quo scissis hinc inde studiis disceptari inter vos coeptum est...”

Foll. 283-284. — Nuntius ad Provincialem Lithuaniae, 11 iunii 1755. Incipit: „Litteras admodum Reverendae Paternitatis Vestrae, PP. Provinciae suae Consultorum ad me datas 15 elapsi mensis maii legi valde deligenter...”

Foll. 284vo-286vo. — Nuntius ad Provincialem, ut videtur, Poloniae, Varsaviae, 31 augusti 1754. Incipit: „Parendo SSmi Dni Nostri mandatis, mihi per epistolam S. C. de Propaganda Fide sub datum 3 cadentis mensis directis...” Idem ac fol. 234vo.

(Continuabitur)

„СВНОПСИСЪ“

пліснесько - підгорецького монастиря

(Продовження) 4

Помене^нниже¹ Іг^уме^н со ксеію братією вде^ржа- | вши по вгл^ти Б^жой та-
ковд^ю ласк^в Его Коро^н: Мл^тти, | вгл^триша Б^гѸ и Прч^той Д^бѣ Б^го М^три,
и С^т.: І^ван^нѸ | Кр^тлю, іако сіа С^т: в^бите^л многу^ю помози^ц кз Ѹмно- |
женію^ю славы и хвалы Б^жой к себѣ имѣте^з и в^траду; | Року ѿ со^творенія
свѣта^ѣ зр^чс, а в^т Рож^ества Х^ба з^ах^пи. | М^ца Феб^рваріа дн^я кѣ б^ѣ Чет-
верток^з Си^рни^я, прише^л- | ² ше ве^рожній І^ггармане к Повѣт^з Бро^лскі, и І^ній
Грады, | Ц^рк^ви Б^жїи и Сел^я ѿгне^м сожегош^я, и люде^й ве^рчисле^нное мно- |
же^{во} во пл^тн^ь б^зіаш^я; того^ж часу и сію С^т в^бите^л | немало их^ъ вли^а ѿкр^джиша;
Но Б^жїи^н и Пр^тїа его Б^го- | М^тре з^аст^дплене^м, ни е^дїн^з приванжити^ся
ко С^т. в^бите- | ли^и во^зможе, ѿб^ати во выш^я вел^нм^ъ страх^{ом}, и скоро в^ѣ-
жа- | ш^я нѣкол^д же их^ъ гон^ящ^д. вгл^тїю же Б^жїєю, іако н^а вра- | тї^и, тако
н^а посл^дшник^{ов} и в^ѣцї^е Монасти^рскіх^ъ, ничтоже | кр^еж^тено выст^л, но вс^я
с^ѣло сох^ране^нна выш^я. Рок^Ѹ | ³ з^ах^пд: Помене^ннаго Пардені^я І^гг^умен^я С^т.
в^бите- | ли^и сел^я, Б^голюб^н: в^пп^з 'Лковскі І^рхидіа^кона своего ви- | прак^т
к^ѣ вел^нкїи Ц^арств^дїцїи⁴ Гра^д М^бскѸ, до Прев^ѣтлѣ- | ши^х и вел^нкоде^р-
жав^нѣши^х вгл^тиви^х Ц^рей, к^ѣ т^ѣ вре^мя^н бл^го- | пол^дчно ц^рѣв^дїци^х І^ван^ня
и Петра І^лез^ѣбичов^з, и Прев^ѣ- | тло^й Ц^рек^ни соц^рѣв^дїцїей і^з Соф^їи
І^лез^ѣбни, тамо- | же и до С^тѣшаго К^ур: І^ван^ня М^осковскаго, и всел^я
Рос^їи, | и всѣ^х с^ѣв^ер^ни^х стра^н Пат^рїарх^їи, з^ѣ сво^ї І^рхїер^ескїи п^їсані^ез. |
ѿн^з же со т^цані^ем^з сі^е посл^дшані^е прї^ѣз, прї^лежно м^лит^з (ст. 34)
Прев^ѣще^нны^х в^ппов^з Лковскаго и Л^вцкаго, давы в^кл^кѸ | сво^ї попеч^ѣнїи^н

¹ Початкова буква в обох ркп. — червонилон

² На полях: Тат^ре Ма | снїци в^т Чет^вер | т^ѣк^з, з^ах^п.

³ На полях: І^гг^умен^на на - | М^бскѸ в^ѣсла- | нїи:

⁴ Стор. 30 ркп-у Б. кінчиться: Ц^арств^ѣ (ст. 31) ю^цїи

Пастирскѡ сїю ѡбыте^а и братїю кней | зостаїчую їмѣли. ѡдобравши теѡ
 вѣвѣнїе кз пѣтѣ, | прибывае^т до С^ѣ. ѡбытели, и совравз братїю ѡповѣдае^{тз} |
 ѡны пѣтѣстїе свое, ѡныже кїї єдїнѣмї устїи ѡвѣще- | ках^ѡ: колїа Гдїа да
 вѣде^т: И распорїадивши цю належитѣ, | сокѣтовѣ и^ах и сїа, да и^аберѣт себѣ
 Намѣстника, и и^аныѣ | Началники порїадѡ и по чїнѡ Монастирскому, и
 извраша со- | вѡрне кїа братїа помїанѡти^х ѡцѣкз Варсонофіа Перето^а- | кого
 Намѣстником, Варсонофіа Бенедиктовича Економом, кото- | ромѡ Соворне
 с^а послѣшанїа с^а: повелѣша житїи к^а Монастир- | ском^а Фол^а варку к^а Голубїцї,
 при Цркѣи Рѣтѣкѣ Пѣ Бїца. Умоли^в- | же Іг^армен^а величнаго старца а ѡца
 своего Дѣховного Мака- | рїа Васїлевича Іг^армена Монастиря на^ака^аного вѡ-
 лѣ Дере- | вѣнскої, дабы до его вѡвращенїа имѣлз С^ѣ. ѡбыте^а и братїю
 | ко свое^а ѡвѣско^а при^арѣнїи и братолѡбно^а попеченїи; с^а вѣх^ѡз | цѣлова^а
 лобзанїем^ѡ С^ѣтїи ѡиде копѣтѣ, взїаже со собою врата | Іеромонаха^а ѡвѣдогїа
 и и^анїе послушники. Днїа л^а Маїа | с^ах^ѡпд к^а четвертокз; Мѣтѣами^а Прѣтѡй
 Бїци, и С^ѣтїх^ѡ Уг^арнїи- | ковз Бѣїи^а, достиже Царствующаго великаго Града
 Мѡсквы, | и кїа и^асправивз вѡвратїса ко своїа сїи. вѡвратїкш^ѡже сїа | емѡ
 к^а пѣтїи к^а ѡбыте^а сїю днїа кѣ Дека^аврїа, вѡспѣша вра- | ^а тїа Сл^ѡжвѡ
 Бѣїю, и мѣвнїа пѣнїа, вѣл^арище Гдѣ и Прѣтѡю | Дѣв ѡ вѣл^агопол^ѡчно^а воз-
 вращенїи Іг^армена своего: Посемз | ѡходїа ко С^ѣп^ѡд ѡ негоже посла^а вѣ,
 даде нѣкїа кѣши кз у- | крашенїю Цркѣи Бѣїи, і ѡвители С^ѣ. такоже
 и братїа нѣж^ѡнаїа. | По сокѣтѡвѡ вѡ его^а начаша вратїа прилѣжно трѣж^ѡ-
 тїсїа, и дрѣвѣ на Цркѡвз и на Келїи уготовалїти. Бѣѡ по^авїгшю | вѣл^а-
 честїви^а Хрѣтїанз и Ктїторѣ ѡвители сїа ѡкїюдѡ, да- | ющи^а на со^аданїе
 ѡбытели С^ѣ. и на вѣѣ потребы Монастир- | (ст. 35) сїи. Меж^ѡ тѣмї
 наставленз Бѣѡв, вѣл^ачестїви^а Равз Бѣїи | Мїханѣлз Дѣковичз Мелникз ре-
 мѣслѡ к^а села Сл^ѡх^ѡдѡлѡ | ^а к^а Повѣтѡвѡ Брѡз^ѡкаго дарѡвѣ дрѣвѣ на Цркѡвз
 Прѣтѡй Бїци | чїслѡ триста, послѣ Ремесника на звѣдованїа ѡной в- | їдналз,
 дабы Цркѡвз Прѣтѡй Бїци Чѣнаго и Славнаго Сїа | вѣл^аговѣщенїа вѣстроє^а
 выла. Іг^армен^а же со вратїю же- | лаемѡ сїе полѡчїкше дѣло, по^авѣалїша Бѣа
 и Прѣтѡю | Бїѡ. При сѣ вѡсокѣтоваша вѣѣ єдног^ѡлѣсно, дабы при | Крилицїи

¹ В ркп. Б. се місце має малу рїжницю: ...днѣ, л. Мѣѡ, Мѣѡ, с^ах^ѡпд. в' Чет-
 вѣтѡкѣ, и мѣтѣами...

² На полях: вѡзвратїсїа | з' Мѡсквы, | с^ах^ѡпд.

³ Кїнчїтїся стор. 31 ркп-у Б.

⁴ На полях: Ктїторѡвз | Мїханѣлз | Мїлникз,

Црѣковъ сїю соудржали, и не то́кмо Црѣковъ но- | и кѣе Монастирѣ, а то
ра́дн̄и да́леко¹ ѿ воды расто́пннѣа, | понѣже сѣ мно́гн̄и трѣдѣ́ бѣдѣ́ не то́кмо
но́снн̄и, но и ко́зи- | тн̄и вѣше². И́ та́ко прогн̄ащн̄и нм̄ъ влѣвѣнн̄и ѿ Преѡ- |
сѣне³наго Еѡпа, дабы на сѣ нн̄ѣшнѣ́ мѣстѣ́ ѿбыте⁴ | Сѣдн̄ю со́даан̄и. Еѡпъ
со ра́достн̄о на дѣло сѣ повагн̄и, | и пн̄еанн̄е скоѡ́ утвѣрднн̄ах. Которое
пн̄еанн̄е да́ | вѣчнѣ́ Па́мнатн̄и Сло́во к Сло́во за́дѣ́ пн̄ше⁵сн̄а. |

А. О. АНАСІЙ ШУМИЛИНСКИ. Мл̄тн̄ею Бж̄тн̄ею | Православнн̄и
Еѡпъ Лѡцкн̄и и Ѡстро́вскн̄и, | ПротоТро́нкѣ Метрополн̄и Кн̄евскоѣ. |
вѣдомо⁶ чн̄нн̄и кому́ бы належало прн̄и влѣвѣнн̄и нн̄ше⁷ | Мрх̄тєрєско⁸;
и́ж на́ повожное прошенн̄е велевнаго Ѡца́ | Парденн̄а Ломѣковскаго Мрх̄н-
дѣакона Еѡпа Лѡккѣ: | а́ і́рѣменѣ́ Монастиря́ Подгорецькаго Пливесн̄и⁹каго сло- |
вемого, и́ вѣкѣ́ Зако́ннн̄ковъ тогѣ́ Монастиря́ помене⁴- | ного, по́вболнн̄мо
и́ повагн̄нн̄ Црѣкн̄и двѣ́, є́днѣ́ Бл̄го- | вѣщенн̄и Прѣ́ѡи Бѣн̄и, а́ дрѣдн̄ѣ́ дрѣк-
новѣнн̄а Чтн̄н̄а | Главн̄и Сѣ. Гѡа⁷на Крѣ́ла, на́ новѣ́ фѣ⁸даме⁷тѣ́ полѣтарн̄и |
Монастире⁶ Преѡбраженн̄а Гд̄на вѣдо́ватн̄и; та́коже | и́ Кн̄іанн̄и и́ всѣ́ ѿградѣ́
Монастире⁶кн̄и належачдѣ́, ато́ | ра́дн̄и да́лекога расто́пнн̄а Стара́го Монастиря́
ѿ воды, **(стор. 36)** тн̄м̄ є́дн̄акъ спосо́вѣ́, а́вн̄и помене⁴наѣ́ Црѣковъ Пре-
ѡбраже- | нн̄а Хѣ́а, котѡ́раѣ́ Рокѣ́ м̄рп. ѿ Кн̄іанн̄н̄ѣ́ Блєны́ звѣ́- | дова⁷наѣ́,
и́ до тн̄⁸ лѣтѣ́ Кн̄ѣ́ѡм̄ храни́маѣ́ зогаетѣ́, кше- | лн̄кн̄и дозѡ́рѣ́ ѡколо́ себе́
мѣла́, и́ же бы хвѣ́ла́ Бж̄та́ кн̄ѣ́ | ⁵ неѣстава́ла́, пн̄лне́ кн̄шз помене⁴нн̄и⁶ за-
ко́ннн̄ѡм̄ залі- | ца⁶, и́ Пастн̄рєско⁶ прн̄ка́зѣ́м̄ъ. И́звѣстн̄и́ шаго́ же ра́дн̄и |
дрѣвѣ́нн̄а прн̄и звн̄клоѣ́ Печѣ́тн̄и рѣкоѡ́ класноѡ́ сѣ пн̄- | сѣмо́ полпн̄исѣ́м̄ъ. Да⁷
кѣ́ Рожн̄ца⁷, дн̄а́ кѣ́ Мн̄ца́ Ію́ліа, | Року́ Бж̄тн̄а м̄рх̄чаго. Мданасн̄и́ Еѡпъ рѣкоѡ́
класноѡ́. Мн̄сѣ́ печѣ́тн̄и. Но понѣже сѣ мѣ́сто вѣ́ пѣ́сто і́ де- | рекамн̄и не-
плѣ́ннн̄и зарѡ́глое́ нанѣ́же кн̄зн̄а́ влѣвѣнн̄е | Пастн̄рєскоѣ́, и́ нанѣ́ сѣ. ѿбыте⁴
сн̄а со́да́сн̄а, вратн̄н̄и Самн̄и | ³ Начѣ́лнн̄ѡм̄ своѡ́м̄ кн̄ѣ́кѡша лѣ́з, и́ мѣ́стѣ́
угѡ́тѡ́лше | Року́ м̄рх̄па⁸. ѡ́снока́ша Црѣковъ вл̄говѣ́щенн̄а Прѣ́ Бѣн̄а. | ⁹ Мн̄ца́

¹ Ркп. Б.: да́лекога

² Ркп. Б.: вѣ́ло,

³ Початкове „В“ в обох ркп. — червонилом.

⁴ На полях: Бл̄вѣ́нн̄е ѿт Еѡпа | нанѡ́воѣ́ Мн̄сѣ́ | Монастиря́.

⁵ Кн̄е́ць стор. 32 в ркп. Б.

⁶ Ркп. Б.: и́ Пастн̄рѣ́ско

⁷ Ркп. Б.: в' Рожн̄цах,

⁸ Ркп. Б.: м̄рх̄ча.

⁹ На полях: ѡ́снованн̄е | Црѣкн̄и Бл̄говѣ́щн̄и | нн̄а Прѣ́ Бѣн̄а:

Іюніа Дніа д. тѣмнї кременї во³буди Нгз баго- | честїбаго Рава Скоєго
Вѣстафїа во³накекнча з³ братїа- | мї єго Стефаном̃ и Ми́хайлом̃ з³ Села
Бѣзца, и дарова́ дрѣ- | ва на Црѣковз Ст. Іѡана Крѣла и на ТрапезѢ.
Поне- | ¹ мно́гїх же лѣтех; си є лѣта ѡ воплощенїа Б҃га Слова | хаччд.
Ми́ца Ма́рта. помѣнѣти Стѡваїкї Ктїторз | прослаки ѡвѣтѣ Ст. дзвоном̃ ко
славѢ Хр҃та Єпїстела дра- | жашаго паче злата и сребра. Тойже помене-
ни Вѣстафїи | єще мѣнецъ вѣдзчїи, исповѣда вѣсѣм̃ братїам̃ Своим̃, и про- |
чїим̃ людем̃ многим̃, напачеже ѡцѢ Іг҃менѢ и ксѣ ѡ Хр҃тѣ | братїи пришеши
ко Монастир, камакою заклаѣ себе | пре³ Б҃гом̃, нако поїсти҃нѣк, рече, глїю сїа
Словека: | ² вїдѣлає ко смѣ сѣ Ст. Монастир и Црѣковз такоку нако є тепер
Бл҃говѣщенїа Прѣ Бїи. [єще во несоѡрд- | же³ на вѣ є то чаз] и СамѢю Нѣа
и земли ЦрѣцѢ | Прѣтїюю Дку БцѢ, єхором̃ Анг҃лїкїм̃ пѣснї слакїе во- (Ст.
37) спѣваюцим̃, наво³духѢ вѣшше ЦрѣкѢ стоїащюю, ѡ нѣ же | мнѣ нѣкїи
два чѣнїи мѣжѣ вани³ єї стоїащїи во³вѣстїша. | Сїє многочѣстнѣ Вѣста-
фїи коснѣ видїащїи, испроєи бл҃- | венїа ѡ Іг҃менѣ и братїи, да поставиѣ
Ікону Прѣ Дѣи | ³ на мѣстцѢ Намѣсно, еже и вѣ; и Зкрасї Іконою Прѣ |
Бїи Црѣковз; Посе³ ѡснова³на вѣ Црѣковз втораїа Ст. | Іѡана Крѣла, и прї
нѣ трапеза, и и҃нїе Келїи. | Ми́ца Ма́я, Днїа и. Року хаччв. во ЦрѣкѢ
же Бл҃го- | вѣщенїа Прѣ. Бїи першаїа Лѣтур҃гїа Днїа 5. Ав҃гу- | ⁴ ста со-
ворнѣ, а є ЦрѣкѢ ТрапезнѢ Ст҃го Іѡана Крѣла | на самїи днї Чѣннїа Главнї⁵
єго Зсѣкновенїа. Ми́ца Я́в- | г҃уєта д. кд. Року Сєго³ ѡ³правовалєнїа, много
трѢ- | жлаюци҃ма вратїам̃ є Стрѡенїи и Созданїи ѡвѣстїи | Ст. Недостонѣ
же и сїє умолѣчати ѡ ЦрѣкѢ такожѣ ста- | ⁶ рожи҃нѢ ГолубницкѢ вѣш по-
мене³нѢ, ѡ которой жа³ного | памѣтнїка нѣ, ктѡбы и є которое крємїа єї
соѡр҃жнїа, | Но ѡ³ старожитнїх люде повѣстї такокаїа є, же з҃гото- | ка³-
ное было дѣреко на будоканнѢ тоє ЦрѣкѢ на и³шо³м̃ мѣ- | стцѢ, то є на
дрѢгѢ стрѣнѣ ставѢ, которое є єдїну | нѡци дикнїи смотренїе³ Пѣїи³ не-
видїмо пренесе³- | но вѣ, и ѡвѣстїєннѢ на сѣм̃ мѣстцѢ, и҃деже нїѣ стонѣ |
Црѣковз. вїдѣвше убо люде чудо сїє прєслѣкное, на³ | Стѡ³м̃ мѣстцѢ соз-

¹ На полях: Бѣсѣрїи Ктїтор | з³ сєла Бєлєца,

² На полях: Вѣдїнїе коснѣ | ѡ ЦрѣкѢ Прѣ: Бїи

³ На боках: ѡ Іконѣ Прѣ | стѢ Бїи

⁴ На полях: Пѣр҃гїа Лѣтур҃гїа | ѡ³ правовалєнїа | хаччв.

⁵ Кїнець стор. 33 ркп. Б.

⁶ На полях: ѡ ЦрѣкѢ | ГолубницкѢ,

даша црѣковъ, во славъ Пречѣтна Бѣци | чтиаго и славнога ея Рожества. По
мнозѣ вре́менїи | за множенїе грѣховъ ншихъ попусти Гдѣ къ запустѣнїе не
то́кмо Црѣковъ, но и всю въ Голубицѣ, та́къ, ижъ зъ | ѡбывате́лѣ тоєїи всѣїи
залѣдо еденъ ѡста́ прѣ крагоу | Крѣта Сѣго. Собравшеже сѣя́ людіе, и е́го
Мѣ Пнѣ Станѣславъ | ¹ Дїтєніцкїи Державца къ то вре́мїа Села Голубицїи
при- | зва чтии́хъ ѡцѣвъ Сѣ ѡбывате́лїи ншѣ Подгорецкой Пѣсеницкѣ, (ст. 38)
а́бы къ помене́но Црѣкви Слѣжвы вѣїи, и належитѣе наво- | жество ѡпра-
кованїа, братїа́ уво́сѣктовакше послѣ- | ша́ зъ межѣ себе нѣкѣторїхъ за-
ко́нниковъ, дла́ ѡправоканиа | навоже́ства, погемъ рекѣша емѣ, сотвори́ любовкѣ
напи- | ши ли́ ко Превѣще: Спѣсѣ лѣвокѣ: да́ пода́ намъ ба́гвѣнїе: | [ѡво Сїа²
црѣковъ до епа́рхїи Лвовкѣ]. Немѣже́ во мы и́ | Монасти́р ншѣ мїрскѣ црѣкви
кромѣ ба́гвѣнїа Спѣсѣаго | де́ржати; цю́ свѣдѣши́ помене́ни́ Пѣсени́ Дете-
ніцкїи, по- | сїлае́т писанїе свое́ ко Спѣсѣ, смїре́но просїа́чи е́го, а́бы | ³
далъ ба́гвѣнїе ѡце́мъ Монасти́ра ншѣго Пѣсеницкѣго, и | а́бы помене́на́а
црѣковъ вѣчнїи́и чѣги до монасти́ря | ншѣго нале́жала; поне́же ѡт кї́лѣде-
ста́ лѣтъ пѣста | ве́ жадного навоже́ства́ зостава́ла. Прида́тъ же́ и́ тоє |
къ свое́мъ ли́стѣ, ижъ ѣ́ тоє мѣ́сце чудѣное, та́къ іа́когѣ | ⁴ ви́же́ намѣни́ло;
і́ то при́наа́л же́ многи́ люде́ вїдѣ- | ли́бъ поки́тка ра́ свѣци́и гора́щїе къ то́
црѣкви невидїмо | запале́нїе; и́ дознака́нїи лѣкїи́ Бѣжѣ на́ то́ Сѣто́мъ мѣ́сцѣ; |
ѡсобїа́ке іа́ мѣкнї́ Са́мъ дозна́ле; вѣдѣчи́ къ та́жко́й хоро- | вѣ, вїдѣ́ле́мъ кидѣ-
нїе́ пречѣ́но во Снѣ́ на́ то́ Сѣто́мъ мѣ́сцѣ, і́ | ⁵ ѡ́уднїши́сѣ́ ка́зале́ста́ до црѣкви
ѡ́но́ ве́ти, а́ скоро́ ма́ | та́мъ при́кѣза́нї; ста́ле́мъ здоро́ви́мъ, и́ ѡт-то́го ча́су ке́лію
лю- | вовъ и́ попече́нїе ѡ́ ней іа́мѣю́. зъ́ Мнѣски́хъ во́ дѣховнїхъ | ради́ недо́ста-
ковъ, и́ частѣго на́шеві́а ка́рва́рскаго не- | можа́ху за́де́ выти; но́ про́шу глѣ́ Сѣти-
те́лства́ твое́го, | да́ подасѣ́ ба́гвѣнїе́ свое́ Прѣ́рѣ́ское на́ писѣ́ чти́ому | ѡтѣ́
Ігѣмену́ и́ братїа́мъ Монасти́ря Пѣсеницкѣго; | да́бы во́ свое́мъ попече́нїи́ и́ стро-
ѣнїи́ помене́ну́ю црѣ́вѣ | мѣ́ли, недо́крѣмени, но́ на́ всегда́ поки́ Бѣ́з ѡ́зволи́тъ,
и́ а- | би́ та́же́ Голуби́цкаа́ црѣ́ковъ со́ вѣ́ли́и нале́жащи́и | ѡ́годїа́ми⁷

¹ З боків: Дїтєніцкїи | державца Голу | бїцн,

² Ркп. Б.: ѡво е́ше сїа...

³ На полях: Анѣ Пѣсенкїи | до Спѣла,

⁴ На полях: Чѣдо вїдѣнїе | в' Црѣкви,

⁵ В ркп. Б. кінець стор. 34.

⁶ На боках: Внѣнїе́ дїрѣ- | жа́нцы ро́снѣ | ѡсѣ́ленїе,

⁷ Ркп. Б. має: ѡ́годїа́ми

і прихóдами до поминаного Монастирѧ (ст. 39) Погорецького вѣчно належала бє³ вєякой нѣ ш⁷кого перепó- | нї; ш⁷ цю і а уснѧне булусѧ Старати, у корола вго Мл: | Пна моего Млѣникого, ави на тоє позколенїѧ право да²х. | Нащо Превѣщенїи вѣпнз яко Пастир любащїх вѧголѣпїє | Дому вѣго, лѧтвосѧ склонївшї, дає⁷ вѧгословенїє свое | Архїерѣское на Пїсмѣ, которое зає для вѣчной памѧти | Слово є слово вписує⁷ся.

І шєпфз Швма^нскї Млѣю вѣїєю Пракославнї | вѣпнз Лкоб: Галин: і Камєн: Подол: Метрополїи Кїевскò | і вѣпнї Лвцкò Адмінѣстратор. Архїма^н: Печєрскї. |

вѣдомо¹ чинїм, комѸ вї належало, шсовалїє є²накз | Прєчїтному Намєстникови Ншòму Золочовскому, ннѣшне- | му влєзд^ндровї вочковї, і на пото^м по нє^м будвчомѸ, | так^жє і рєкѣзором^х ншїм і вѣм^м вѣїє- | ником^м є Намѣстникѣ | Золочовском, и Громадѣ села Голубицѣ, тєра³ і на потїм^м | будучїм, при влѣкєнїї ншòм Архїерѣском, и н^х на и^нста^нцію | вго Мл П. Станѣслава Дитєни^нкого, Дєржавцї села Голу- | вици є добра^х дѣдичнїх вго Королев. Млѣи Пана Моєго | Млѣникого є ключи Золочов- | ском^м по³волам^м і влѣкам^м, | ави вєл. ш⁷цз Ігумє^н і Зако^нникї³ Мона- | стирѧ Погоре^н: | Плѣсницкого, є влї³костї того села Голубици рєзидую- | чїи, є црѣви Рожѣства Пр^ѣ вѣци, тогò села Голубици | вшєлїкоє навожє- | стко ш⁷правокали і Сакрамєнта вѣїє | Парохїаном^м тамѣшїм Адмінѣстровали, ГрѸтовз до | црѣви належачїх заживали: з³ ти^м єднакз докладом^м єжє- | лї вго Королевскїа Мл. П мò Млѣнїкї позколїти | рачї⁷, ш⁷ тоє мѣю⁷ по- | менє^ннїи Зако^нникї пнѣне сѧ ста- | рати, за и^нста^нцїєю вго Мл П. Ди- | тєни^нкого; понекажз | там Црѣковз ш⁷ многи^х лѣтз пуста зостає⁷, і вѣїє- | никз | для спустошенїѧ сєлѧ і зарослїх ГрѸтовз там при нє (ст. 40) | жїтї нєтрафїлсѧ. Прєчїтнї за^м Намєстник^м Ншїз Золочов- | скї, сє коли ншò досї⁷ чинїа^чї, покїнє^н туїю црѣковз Рожѣ: | Пр^ѣ вѣци в⁷ сєлѣ Голу- | бици Прєрєчє^нному Монастирєви Плѣс- | ницкому за вѣдєванїє^м і показанє^м сєго пїсма Ншєго | зарѧ ш⁷дати; і ш⁷того часу, такз вєлєб: ш⁷. Намєстник^м | Золочєвскї, яко тѣ і з³ рєкѣзором^х ншїх нѣх⁷то нївчє^м | ави нє важїлсѧ поменє^ннїи зако^нником^м перєшкѧжати, по^н нє- | влѣкєнїє^м Ншїм Архїерѣскїм,

¹ Початкове „В“ в обох ркп. червонилем.

² На полях: Блѣнїє Пастыр | сєкє на Црѣковз | Голубїцкую:

³ Ркп. Б. кїнець стор. 35: Зако^н (ст. 36) ници

и клятвою Сѣиъ шѣцъ; що для лѣпшого увѣренія, привикло печати Ншю
 Фпѣкой | рѣкою власною полписуемъ: Даъ к катедрѣ Сѣ. великомъ: | Гераргіа,
 Лвовскѣ. Дня же Мѣца Априліа. Року Бжѣга шѣцъ. | Іулиѣ Фпѣхъ: и про:
 рѣкою власною. Мѣсце печати: | Іуанъ Мокричкѣ Писар Коуенторскѣи Лвов-
 скѣи на томъ писмѣ | на долѣ полписаній. Сицекое Пастирское шдовривши бра-
 тіа блѣкенте, ш того кремене начаша осилати братію | з Монастирѣа для
 шправованна нажоуства к поменитѣ црѣки, | посѣмъ начаша просити Его
 Мл. П. Детиницкаго, даби | нимъ скѣи іако Державца дади коуентъ; шже
 любѣно прѣ- | емъ ихъ прошеніе, и зволилъ и мъ сіе дати писаніе которе- | ста
 кпиуеъ слово к слово іако е.

Maiaс ia dozywocie na Hołubicy od Naiasnieyszego | Krola a P.
 mego Młwe° y Dob: aże Hołubica przez | 2 Orde spustoszała, a Cer-
 kiew została niespalona, wko- | rey kilka razy swicę widzianą zapa-
 lonę, do ktorej | Cerkwi S. starałem się o Duchownego, nataką pusty-
 nią | nie mogłem żadną miarą zaciągnąć aby się chwala | Boża odpra-
 wowała; musiałem posyłać do Iasnie | w Bogu Przewielebnego Imci
 Oycа Episkopa Lwo- | wskiego, aby tey Cerkwi dał Duchownego. Który
 Imc | z chęcią pozwolił, y kazał Monasteryowi Podhoreckiemu (сг. 41) aby
 tam się chwala Boża odprawowała za nasze, y za | Naiasnieyszego Krola
 iако Pana y Dobrodz. Mego Młwe° | zdrowie. Według takowej Łaski Imci
 Xiędza Episkopa | pozwoliłem w tey daninie moiey od Naiasnieysze°
 Krola | P. Me° Młwe° Dworzyszczе gdzie przedtym mieszkał Du- |
 chowny ze wszytkiemі należyтосциami tego | Dworzyszczа, азособна
 Ich Mcioм Wielebnym Oycом do te- | гоż Monasterа Podhoreckiego
 Plesnickiego pozwoliłem | sianożeci na kosarżow Dwadziescia y Pola
 Łanek, kto- | ry się nazywa Ostry; Sad Kalenikowski Pusty wkoło |
 okopany, ieszcze zособна Pola Łanek do orania na | zboczy po końcu
 ogroda. Co dla pewnieyszey wiary | ręką moją własną podpisuię. Dzia-
 ło się w Hołubi- | cy d. 24 Junij w Roku 1687. Stanisław Detynicki. |
 Которѣ Коуентъ, а ѡ Prawo поменѣнаго Державнаго | 3 Пна, Намѣнѣ ш
 Іуанъ Третій Корол Польскѣи, и Дѣдичній | Панъ добрѣ тиъ къ вышъ поме-
 нено мъ правѣ Монастирскомъ | ш себе даюмъ ш кѣхъ мѣхѣца того грѣ-
 тахъ, полмаъ и стѣ- | ножатѣхъ, іако быже преждѣ шписанія, коуенторскалъ и по- |

¹ Кінець стор. 36 в ркп. Б.

² На полях: Писмо прывъ | дѣлію и шгра | ницію грѣтовъ | даю в' Голубици

³ По боках: Коуентъ, бго | Млѣти Пана | Детиницкаго | державцы Го- | лубицки
 го: | шѣцъ:

⁴ Кінець стор. 37 ркп. Б.

твєрдилъ, ѿ вѣ тогѣ часу не называєтсѣ црѣковъ тѣмъ Ми- | скою, но
 Монастирскою, по ѡбдєжаніюже црѣкви ѡной, ни- | чтоже сѣ ѡвѣрѣтє кнє
 зъ книгъ, ѡппарѣтокъ, сосудовъ, | ѡнѣ жалнаѣ вещи, но токмо ѡвразовъ
 Намѣстниѣ старо- | вѣчныѣ вѣтхѣ кнѣка, межѣ коториѣ едє ѡвразѣ сѣло |
 Стародѣвнѣ Прѣ. Бѣци Намѣстнѣ, ѡ неже заѣ писати на- | чинаєтсѣ. Року
 вѣ созданиѣ мира зѣ. ѡ вѣ Рожѣетка Хѣа | ¹ дѣхѣ. кѣтоже селѣ Голѣвници
 кѣ Црѣкви вишѣ поменєной | Рожѣетка Прѣтой Бѣци, ѡвразѣ Прѣтой дѣи слезы
 испѣсти, | ² ѡ на звѣнчѣ рѣкнє плакала, вѣ кѣ Априлѣ, начє по лѣчєхъ |
 вѣ правобани часѣ чрѣ много днѣи какоє кѣ Історіѣ ѡго- (ст. 42) блѣбѣ
 ѡписало, дажє до днѣи кѣ Септєвріѣ. Гдє рожнѣи чуда | при тѣ сѣто
 Іконѣ ставали, ѿ свѣщи никѣже жєгаєми по- | кнѣка кроѣ зажигахѣта,
 при чѣ множеество народа вѣ | Стану дѣхѣокого, Шлахѣцкогѣ, ѿ проситѣ
 людє ѡ вѣсѣтѣмъ | свѣдѣтєлєствующиѣ; ѡобанєжє тиѣ, которѣи со вѣрою |
 приходѣахѣ ко ѡвразѣ; ѿ по своєму прошенію вѣ раѣ- | личниѣ недѣговѣ,
 ѿ стрѣтє ѿсѣлаєбаючи сѣ; вѣ дѣхѣхъ бо | злиѣ стражѣущѣи свѣожѣахѣта,
 ѿ недужнѣи ѿсѣлаєніѣ прѣ- | еманѣхѣ; по црѣковному писанію; никѣже при-
 тѣкала (?) | ко ѡвразѣ Твоєму Прѣ Бѣцѣ тощѣ ѡходѣтѣ, но просѣ ѿ- | сѣтѣ-
 лєніѣ прѣемлєтѣ дарѣ на по лѣ зѣ прошеніѣ. Сѣи жє чѣ- | да творѣхѣ сѣ вѣ Гѣкони
 Прѣ. Бѣци прѣ помѣнутоѣ Гѣ- | гѣмєнѣ Парѣдєніѣ, ѿ при вѣсѣ брѣтѣи кѣто
 времѣи вѣдѣу- | щѣи, ѿже ѿменѣ нижє ѿ написашѣта; ѡвѣчє ко вѣтхѣнѣ | жи-
 вѣта вѣнаго книгаѣ сѣ ѿ написанаѣ. Помѣнутиѣ жє | вѣрѣсонофѣи вѣнедикто-
 вичѣ, вѣ прѣди помѣнутого часу | не вѣдалє ѿ вѣше ѿшиѣ послѣшаніємъ, но
 прѣ помѣнутоѣ | црѣкви Рожѣетка Прѣ Бѣци, зѣ вратѣми ѿ послѣшни- | камѣ
 єму кѣ послѣшаніє подаѣними живѣше. Вѣ то- | едѣ сѣ вратѣи прѣно по-
 мѣнутѣи Старѣцѣ Созѣтѣ ПроІ- | гѣмєнѣ кѣ послѣшанѣи сѣтѣмъ вѣкши, прѣста-
 виѣ Сомирѣо ко Гѣдѣ, | єгожє вѣ ѡлюби. Мѣца Іануѣрѣ. днѣи кѣ дѣхѣгѣ Року. |

¹ На полях: Стародѣвнѣи ѡвразѣ Чудѣбнѣи;

² На полях: Чѣда Прѣстѣ: Бѣци, ѿ ѡвѣраза Старѣо дѣвнаго;

³ До описаної тут події ркп. Б. подає на бiчнiм полi поздвож i иншою рукою виготовлену записку: Cud w tuteyszey Cerkwii y w poznieyszym czasie stal sie oczewisty (?) wzgledem Warsonufiego | Zakonnika tuteyszego Malarza, ktory gdy chcial na twarzy N. Maryi Panny zamalowac | blizne, wziawszy penzel w rece, ani glową ani rekoma nie mogl ruszyc, ale | iakoby paralizem zdalosię zarazony, a pol przespiewaniu | Под твою милость, znowu przyszedl do zdrowia. Testator est visus (?) RP Lampius (?) Wolanowski. Ejus (?) Monastji (I) Religiosus 1772. 24 Augusti vs.

⁴ В ркп. Б. кінець стор. 38.

Тѣло его бо при^творѣ привудоба^{но} при старо^у церкѣ | Превображеніа
 Гдѣна, на лѣво^у Странѣ, во ке хо^у Монасти- | рѣ бли^ю рѣно влѣ^ннаго Ста^рца
 Ілії^а, Ігумена и Стро- | ителѣа сеѣѣ ѡвители С^в. положе^{но} вы^ш; ѣкѡпѣ бо |
 начаша труж^атисѣ на се^ѣ стѡмѣ мѣстѣу, купѣ и | телеѣа и^х почистѣ ѡ
 Гдѣ; ѣкупѣ и дѣами да прійму^т | вѣне^н неувѣдаемі^и. Слави вѣчнїа, гаже
 уготова Гдѣ любїащїи^и его. **В** со^вр^дженїи^и Новога Монастиря **(ст. 43)**
 вишѣ менова^{на}го и всѣ^ѣ ѡгради его. **В**гда со^вр^дженїѣ Цр^кѡ^в | Бл^гѡвѣще-
 нїѣ Пр^св^т Б^гдїи, и др^ггаи ѡсѣк^новенїѣ Ч^тнїѣа Глави | С^в Іѡ^ана Кр^тла Гдѣна,
 і при нѣ трапезѣ и и^нїи келїи и ѡграда, по еинко моцно Монасти^рскаѣ,
 прене- | сенїе з^ѣ вѣ^хаго Монастиря ѣ новїи нїѣшнїи^и со^вкориша бра- | тїѣ,
 днѣ ѣї Мѣѣ Септєврїѣ Року Б^жїѣа ах^чг | ѣ днѣ С^вѡ Мн^чка Ав^тонома,
 на ѡданїе Праз^дника | Рож^дствѣа Пр^св^т Б^гдїи з^ѣ належїтїи^и пѣнїе^и и ѡс^цїенїе
 кодѣ | со^вкоривше, такожѣ келїи, и ксѣ ѡгради монасти^рскїи^и | ѡс^тїивше, во
 цр^кѣи Бл^гѡвѣще^н Пр^св^т Б^гдїи со^ворне Сл^уж^бу | Б^жїю, и м^левнїѣ пѣнїѣа воспѣша.
 Начал^{ст}вїѣѣ^ѣ вѣ | Прекел^ѣ ѡц^ѣ Макаріи Василєвич^ѣ Ігуме^н Монасти- | рѣѣ
 Дерєвк^нск^ѡ колѣ, ѡц^ѣ всѣ^ѣ братїи Д^ховнїи^и, Сїе- | же всѣ за вл^гѡловенїе^и
 помїанутїи^и Пастїр^ѣѣ^ѣ со^дѣѣ- | сїѣ, и Праз^днїкѣ со^ставївше Сл^авїѣху всї
 Б^гѣа и Пр^св^т | М^тр^ѣ, и С^вт^ѡ Іѡ^ана Пр^чу Кр^тла Гдѣна, и ксѣ^ѣ С^втїѣ. | По
 се^ѣ Мел^ннїцѣ, и всїѣ потребнаѣ Монасти^рскїи^и стро- | мах^ѣ, братїѣ же всї
 ѡбще во ксѣ^ѣ труж^ах^ѣсїѣ, Гдѣ | и^и послѣш^ѣв^ѣв^ѣющїѣ. Прилагаѣ^ѣ сїѣ, іако
 по пренесенїи | в^рѣско^ѣ до новїѣ ѡвители, вѣхїи^и Монасти^р, аще и вѣ^ѣ |
 множе^ѣѣа житєѣствїющїи^и ѡстаѣа, ѡваче даѣѣ прєслоѣ- | таѣ и Стародавнаѣ
 Превображенїѣ Гдѣна цр^кѡѣѣ вѣ^ѣ | всєгдашного Мл^тѡт^вкорєнїѣа, и вѣ^ѣкрѡвнїѣѣ
 жє^ртѣѣѣ при- | ношенїѣ не^ѣпошла ѣ за^ѣпомнѣнїе, но даѣѣ подаѣвнѣму ѡ- | вїкно-
 венїю хѣала Б^жїѣа кнѣ^ѣ рѣширалаѣа, угѡвѣто- | ваху братїѣ з^ѣ прє^ѣкодїтєлѣ^ѣ
 с^ѣкон^ѣ, да тоѣ вѣ^ѣх^ѣаго | Монасти^рѣѣ мѣсто скїтїкѣ^ѣ прозїѣѣѣѣмо вудѣ^ѣ, и Л^ѣ-
 ту^ргїѣѣ Б^жт^ѣвѣ^ѣнаѣѣ, ѣкождѣ^ѣ Сѣ^ѣмнїцї ѣкѣ^ѣ ли^ѣбо днѣ со^ѣвѣ^ѣ- | шаѣ^ѣсїѣ; **В**же на
 всєгда хранимо и не^ѣпо^ѣкїжно, и ѡ^ѣ ксѣ^ѣ | тако ѡ^ѣ нїѣшнїи^и іако и на^ѣпото^ѣ
 наступїющїи^и братїѣ не^ѣпрє- **(ст. 44)** ступно да вудѣ^ѣ, со^ѣвѣ^ѣрне ут^ѣкє^ѣж^ѣѣ^ѣ-
 но и по^ѣ кнѣ^ѣкоѣ^ѣ С^ѣтїѣ^ѣ и Б^гѡ- | носнїѣ ѡц^ѣѣ узаконѣ^ѣно и повелѣ^ѣно є^ѣст^ѣ.
 (Продовженнѣ будє)

¹ Ркп. Б. має ще додано: Гостїнїѣвскаго

² В ркп. Б.; помїанѣтаго Пастїра

³ Кїнець стор. 39 ркп. Б. (жїр^ѣ- (ст. 40) тѣѣ)

Матеріяли до каталогу василіянських монастирів у Галичині

У ІІ. ТОМІ „Записок ЧСВВ.“ (ст. 70-104 + карта) помістив д-р І. Крипякевич цінну працю про „Середньовічні монастирі Галичини“, в яку, крім монастирів, що могли виказатися безсумнівною середньовічною ерекцією (57 монастирів), увійшов виказ монастирів пізнішої ерекції (289); цілість праці, обнявши 346 монастирів, утворила фундаментальний зруб під повний каталог галицьких монастирів Чину св. Василя Великого. Автор, маючи на увазі в першу чергу середньовічні монастирі, які згідно з заголовком стали вихідною й підставовою частиною його праці, старався тут власне досягти можливої повноти і треба признати, що, за кількома ледви пропусками, зусилля автора покриваються з осягненими результатами. Друга частина, обіймаюча монастирі пізнішої ерекції, була вже самим автором потрактована як додаткова і як така з гори уже була засуджена на умовну тільки повноту.

Нам одначе здається, що одним з підставових дезідератів студій над ролею Василіян в історії нашого краю, є повна інвентаризація монастирських середовищ, без огляду на час їхніх ерекцій, тимпаче, що більшість монастирів пізнішої ерекції звязана з середньовіччям традицією, якої рішуче легковажити не можна.

І тому ми вважаємо потрібним повести ширше закроєну акцію в напрямі доведення підставового каталогу д-ра Крипякевича до можливо ідеальної повноти.

На сьому місці започатковуємо сю акцію з тим, що закидуємо введений д-ром Крипякевичем поділ монастирів на середньовічні й пізніші; для повного каталогу, який є нашою наконечною метою, усі вони однаково важні і цінні. Крім поданої при кожному з монастирів літератури, ми користувалися ще дописами на маргінесах авторського примірника „Шематизму Провінції св. Спасителя ЧСВВ въ Галиції“. Львів 1867, який зберігається в бібліотеці св. Онуфрійського монастиря. Дописи сі переважно поро-

блені самим автором, Михайлом Коссаком, цитуватимемо як „Коссак, ркп.“

ПОВ. БІБРКА

1. Будьків. Будьківська церква Чесного Хреста, деревляна, з 1781 р., є дочерною для парохії Підманастир. Під церквою є три кам'яні намогильники львівських міщан Альвізіх, що померли тут на морову язву в 1625 р. (Свод. Лѣт. 1874. 62-63).

2. Шоломия. На території парохії є повасиліяньська, богослужбна каплиця Богоявлення, в якій двічі в рік, на св. Іллі й Різдво Пр. Діви відбуваються відпусти. В каплиці є чудотворна ікона Богородиці. В Шоломії існував монастир, оснований дня 13 червня 1596 р. князем Константином Острожським. (Шем. 1905).

ПОВ. БРОДИ

3. Голубиця. До 1687 р. управляли парохією світські духовники. Підчас татарщини й козаччини погоріло село разом з ерекційними документами. Польський король Ян III. відновив і поширив фундацію грамотою з дня 15 листопада 1687 р. з тим, що управу парохії мають перейняти монахи підгорецького монастиря. Королевич Яків додав монахам „Dworzysko cum attinentiis“. (Шем. льв. еп. 1905; Свод. Лѣт. 1874, 216; Коссак, ркп. 139 19а і 20а; „Записки ЧСВВ.“ III. 161).

4. Гутисько брідське. Дочерна парохії Боратин. В селі є повасиліяньська каплиця, донедавна спільна для греко-католиків і латинників, тепер занята латинниками. (Шем. льв. еп. 1905; Шем. 1927).

ПОВ. БУЧАЧ

5. Березівка. Дочерна Монастирськ. (Коссак, ркп. 136 4а).

ПОВ. ГОРЛИЦІ

6. Крива. Тут був монастир. („Львовянинъ“ 1862. 89).

ПОВ. ГОРОДОК

7. Янів. Про тутешний монастир згадує щеплотський помяник. (Коссак, ркп. 194 104а).

ПОВ. ДОБРОМИЛЬ

8. Городисько. (Свод. Лѣт. 1874. 475; „Галичанинъ“ 1865. 267).

ПОВ. ДОЛИНА

9. Струтин. Місце, де стояв монастир, зветься ще нині „монастир“. (Коссак, ркп. 169 113а).

ПОВ. ЖИДАЧІВ

10. Жидачів. В жидачівській парохіяльній церкві Воскресення Христового зберігається найстарша в Галичині ікона Воплочення, яку малював у 1406 р. еромонах Венямин. Після місцевої традиції перенесено ікону з Успенської церкви василіянського монастиря, що стояв над старим коритом Стрия, під горою, на „Безеївці“. (Свод. Лѣт. 1874. 566; 1887. 204, 205, 296; Ibid., 1891. 35-36; В. Щурат. Мариїнський культ. Львів 1910. 8; І. Свенціцький. Галицько-руське церковне малярство).

11. Кнївець. Повасиліянська церква Воскресення з 1690 р. (Свод. Лѣт. 1887. 78).

ПОВ. ЗБОРІВ

12. Розгадів. 1665. Erectio Monasterii Rozhadow. (Свод. Лѣт. 1874. 145).

ПОВ. КАЛУШ

13. Кропивник. (Коссак, ркп. 145 48а).

КАМІНКА СТРУМИЛОВА

14. Буськ. Легенда, переповіджена літописцем впевняє, що князь Давид Ігоревич збудував город Буськ, на місці старого василіянського монастиря. (В. М. Площанській. Бускъ. „Литер. Сборникъ“ 1871).

ПОВ. КОЛОМИЯ

15. Товмачик. Монастир закладено в пол. XVII в. як експозитуру скитського. (Галятовський. Небо Новое. Львів 1665, л. 90; Свод. Лѣт. 1874. 529-30; 1887. 117; Наук. Сборникъ 1868. 158; Целевич. Скит Манявський).

ПОВ. КОСІВ

16. Москалівка. Парохіяльна церква св. Василя В. Монастир стояв у лісі „Хоминське“ над потоком Волицею. (Св. Лѣт. 1896. 232).

17. Пістинь. (Свод. Лѣт. 1887. 182).

ПОВ. ЛІСКО

18. Журавин. Тутешний монастир був приналежний добромильському. (Cathalogus Monasteriorum; Коссак, ркп. 183 37а).

19. Лишовате. Про тутешний монастир згадує щеплотський помяник. (Коссак, ркп. 186 52а).

ПОВ. ЛЬВІВ

20. Зашків. Про сей монастир згадує крехівський помяник. (Коссак, 144).

21. Львів. Середньовічний монастир св. Івана. 1371 р. Ян староста руський, надає село Годовичі „ecclesiae sti Joannis in suburbio civitatis Limburgensis et monasterio sti Basilii“. („Rozmaitości“. Львів 1858, ч. 9). „Ecclesia S. Joannis. Haec quoque ecclesia vetustissima est, quam circa annum 1250 nescio qui eremitaе s. Basilii erexerunt, postea decanatus ibidem, sed uti in se antiquissima nescitur, qua ratione institutus fuit, atque hic deinceps, ubi supra exacte relatum est, capitulo annexus et incorporatus extitit.“ (С. J. Haeck. Thomae Pirawski „Relatio“. Leopoli 1893. 115). „Церква і монастир Василян св. Івана Хрестителя... що находилась при дворі князя Льва і мабуть в тому місці, де тепер стоїть костел св. Яна, під Високим Замком...“ (К. Chodynicki. Historia m. Lwowa. Lwów 1829. 349).

22. Підтемне. (Dzieduszycki. Kronika domu Dzieduszyckich. Lwów 1865; Коссак, ркп. 158 70 б).

ПОВ. МОСТИСКА

23. Гусаків. (Коссак, ркп. 205 7 а).

24. Мостиска. Монастир в Мостиськах згадує грамота Ягайла, вінуюча перемиське владцтво в 1407 р. (Про Мостище біля Перемишля див. „Перемышлянинъ“ 1854, 30).

ПОВ. НАДВІРНА

25. Ланчин. (Коссак, ркп. 147 54 а).

ПОВ. НІСКО

26. Улянів. В цьому монастирі помер в 1758 р. Гервазій Лозович. (Cathalogus alphabeticus; Краєва Табуля N. 2421 ex Junio 1781; Dom. 58 р. 24, Dom. 123 р. 145; Коссак, ркп. 191 94б).

ПОВ. РАВА РУСЬКА

27. Улицько. В 1694 р. ігумен улицького монастиря був на соборі в Перемишлі. (Коссак, ркп. 191 94а).

ПОВ. РОГАТИН

28. Данильче. Поблизу жовчівського двора. Був тут василіянський монастир, в якому, мабуть, похоронено в 1641 р. львівського владику Тисаровського (Наук. Сборникъ 1868. 74, прим).

29. Жовчів. (Sznejder. Encyklop. krajozn. Galicyi. Львів 1871).

30. Перенівка. Тут був монастир, з якого в 1520 р. перенесено іконостас до церкви св. Духа в Рогатині(?) („Дѣло“ 1884, ч. 87).

31. Рогатин. В Рогатині було два дівочі монастирі: 1) під лісом Вознесенський і 2) на передмісті Преображенський. (Свод. Лѣт. 1874. 68).

32. Сернки Долішні. Печерний монастир (?) (М. Potocki. Sprawozdanie. „Bibl. Ossolineum“ 1866).

ПОВ. САМБІР

33. Чуків. Був тут василіянський монастир, по якого зруйнованні черці перенеслися до Лаврова. (Шематизм перемиської єпархії з 1836. 87).

ПОВ. СКОЛЕ

34. Головецько. В лісах є гора „Манастир“, на якій зберіглися фундаменти церкви й монастиря. В парохіяльній церкві є рукописне Євангеліє, писане в юсиптицькому монастирі й подароване до Головецька за короля Баторія (Шем. 1905).

ПОВ. СНЯТИН

35. Снятин. Про цей монастир згадує молдавський воєвода Олександр в листі до львівської Ставропігії з 1559 р.

36. Хлібичин пільний. В околиці є урочище „Монастирсько“ з капличкою. (Коссак, ркп. 172 123 а).

ПОВ. СОКАЛЬ

37. Городище. Без сумніву середньовічний монастир. (О. Коллесса. Південно-волинське городище і городиські рукописні пам'ятники XII-XVI в. Прага 1923; Йогож. Городиське Євангеліє XII-XIII в. Прага 1925).

ПОВ. СТРИЙ

38. Гірне (Гурне). (Коссак, ркп. 140 26 а).

39. Стрий. 25. XI. 1696 р. складають стрийські міщани присягу в жидачівському городі, що... м. и. вилив Стрия зніс монастир. (F. Bostel. Z przeszłości m. Struja).

ПОВ. ТЕРНОПІЛЬ

40. Буцнів. В 1744 р. побудував тут для Василіян муровану церкву староста Андрій Шумлянський. Церква збереглася до нині як парохіяльна. Один з красших зразків барока в тесаному камені. („Львовянинъ“ 1862, 90; S. Bańcz. Cudowne Obrazy. 39-40; ks. A. Friedrich. Historje cud. obrazów. II).

41. Чернихів. („Правда“. Львів 1868, чч. 9-11).

ПОВ. ТОВМАЧ

42. Гостів. Церква св. Юра з 1778 р. після переказу давна коллегіята (?) Ч. св. Василя В., деревляна. (Шематизм станиславівської епархії. 1912 р.).

43. Хотимир. (Коссак, ркп. 173 123 а).

ПОВ. ТУРКА

44. Ришня. Дівочий монастир. (Свод. Лѣт. 1874. 225).

ПОВ. ЯВОРІВ

45. Великі Очі. В любачівській м. церкві є іконостас, який, після переказу, перенесено сюди з василіянської церкви в Великих Очах. (В. Чарнецькій. М. Любачѳвъ. „Книжочка миссійна“ 1897, ч. 7).

46. Грушовичі. Жигмонт I, привілеєм з 1531 р. потвердив перемиському владиці Лаврентієви м. и. монастир в Грушовичах.

ПОВ. ЯРОСЛАВ

47. Ярослав. Тутешний монастир згадує щеплотський помяник. (Коссак, ркп. 194 106 а).

М. Голубець

III. MISCELLANEA

Боярин чи ігумен?

(Причинок до питання про особу митрополита Петра Акеровича)

В РОСІЙСЬКІЙ розвідці про Рим і Русь у Х-ХІІІ вв., що появилася в берлінській публікації «Ех Oriente» (1927), знаходжу відгук моєї студії «Предтеча Ісидора», уміщеної в ІІ-ім томі «Записок Чина св. Василя В.» Автор зазначеної вгорі розвідки, проф. бар. М. А. Таубе, приймає мою характеристику князя Михайла Всеволодича († 1246) як прихильника церковної єдності з Римом (у німецькій тексті тієї-ж праці сього не сказано), даючи внизу (ст. 193) таку приписку:

Ср. краткій очеркъ его международной политики (которой слѣдуетъ затѣмъ его врагъ, Данииль Романовичъ Галицкій) въ VII-ой главѣ интересной работы о загадочномъ русскомъ архіепископѣ Петрѣ («archiepiscopus de Ruscia Petrus nomine»), который согласно Матѳею Парижскому и Annales Burtonienses, принималъ участіе въ Лионскомъ Вселенскомъ Соборѣ 1245 г. С. *Томашівський*, Предтеча Ісидора, Петро, незнаний митрополит руський (1241-1245) въ «Записках Чина св. Василя Великого», т. II, стр. 221-313 (Жовква 1926). Авторъ думаетъ, что этотъ «архіепископъ Петрѣ» могъ быть (неизвѣстнымъ доселѣ) митрополитомъ кievскимъ въ періодѣ 1241-1245 гг. и что онъ то же лицо, что и упомянутый в Лавр. лѣтописи подъ 1231 г. кievскій игуменъ Петрѣ Спасскій (т. е. Спаса на Берестовѣ), что вполне возможно. Напротивъ, дальнѣйшее отождествленіе игумена Петра съ упомянутымъ еще въ 1230 г. «Петромъ Акеровичемъ» основано уже на крупномъ недоразумѣніи, и г. Томашівський совершенно напрасно старается придумать (стр. 281 і сл.), почему монастырскій игуменъ совершенно необычнымъ образомъ именуется здѣсь «по отчеству», какъ бояринъ! Дѣло объясняется просто — досаднымъ недосмотромъ автора, что въ приведенномъ имъ текстѣ Суздальской лѣтописи подъ 1230 г. передъ именемъ «Петрѣ Акеровичѣ» непременно должна стоять *запятая*, и что такимъ образомъ игуменъ Спасскій (здѣсь безъ имени) и Петрѣ Акеровичъ — два разныхъ лица. Это до очевидности ясно и изъ всего контекста («Петрѣ Акеровичъ и *инъ мужъ Володимеръ* Гюргий, стольникъ его» — слѣдовательно два боярина), и изъ непосредственнаго продолженія: «*си 3-е* приходиша съ митрополитомъ, прося мира» и пр., — а не двое, какъ выходило бы по комбинаціи автора!

З отсеї повно наведеної замітки виходить, що проф. Таубе приймає і мою догадку, що руський митрополит Петро, учасник ліонського Собору 1245, й ігумен монастиря св. Спаса на Берестовім Петро з 1230-1231 то правдоподібно одна й та сама особа; натомість шан. автор заперечує моє твердження, що той ігумен Петро по батьку називався Акерович. На його думку, згаданий у Суздальським літописі під р. 1230 Петро Акерович — то світська людина, боярин, який разом з ігуменом св. Спаса (також Петром; однаке в тім випадку, по імені

не названім) ходив в посольстві до суздальських князів; значить, ігумен і Акерович не одна особа, тільки дві окремі. Мій протилежний погляд, що оба Петри ідентичні, називає автор «великим непорозумінням» і вислідом «прикрого недогляду» з мого боку; я, мовляв, пропустив припинку (кому) перед іменем Петра Акеровича і наслідком сього перерочення збився з дороги. Виходить отже, що в маленькім знаку припинювання ключ вірного розуміння відносного місця в літописі,..

Признаюся, що поданий у мой студії (ст. 280) цитат із Суздальського літопису під р. 1230 зправди не має такої припинки; признаюся і до того, що я добре бачив сей знак у давніших виданнях сього літопису (по т. зв. Лаврентієвському кодексу, 1846 і 1897), одначе пропустив його з усею свідомістю, а не з недогляду; скажу більше: я цілком ясно видів і те, що давні видавці літопису мали берестівського ігумена й Петра Акеровича за окремі особи та зазначували се в показчиках імен, де при імені Петра Акеровича стоїть слово «боярин», а ігумен Петро (поіменно згаданий при иншій нагоді під р. 1231) не має батьківства. Все те я докладно знав, одначе все те свідомо зігнував та відносне речене цитував ось так: «Приде-же с нима игумень пречестнаго манастиря святаго Спаса Києвъ на Берестовѣмъ Петръ Акеровичъ и инъ мужъ Володимерь Гюргий, столникъ его». А відступив я від тих поглядів давніших видавців літопису з от сих поважних мотивів:

1. У старинних творах знаки припинювання (інтерпункція) не мали значіння, подібно як прим. сьгодні в листах малограмотних людей. Якщо взагалі уживано тогді знаків, то лише як графічних, декоративних, а не логічних. Певно, старі письменники також дбали про те, щоб їхні думки були висловлені, по спроможі, ясно і щоб тексти їхніх творів не спричиняли двозначностей; до сеї ціли служили їм одначе не новочасні знаки припинювання, тільки — як і сьгодні в живій бесіді — сама доцільна будова думок, складня, та особливо такі язикові частинці як «и», «а», «бо», «же» і т. ин. Старші видання Суздальського літопису мають, що-правда, багату інтерпункцію, одначе вона не оригінальна, а походить від видавців-редакторів; вона має влегчити читачам орієнтацію в думках літописця, а в дійсности є лише ілюстрацією того, як ті видавці-редактори самі його думки розуміють. Що таке толкування може бути дуже субективне і давати привід до суперечних розумінь, се цілком природна річ. Тому-то в найновіших виданнях старих літописів петербурська Академія Наук закинула ранішу модернізацію текстів під оглядом правопису і знаків припинювання, та дає тексти у формі близькій до самого рукопису, відхиляючися від

сеї засади тільки у двох напрямках: а) імена власні починає з великої букви, чого старі рукописи також не знають; б) ненаголошені частини мови (енклітики) ставить окремо, підчас коли в рукописах вони звичайно пишуться разом з тими акцентованими словами, на які спираються (к великому = к великому, придеже = приде же, смихаиломъ = с Михаиломъ і т. д.). Щоб наглядно показати ріжницю між обома формами того самого тексту — початкового і змодернізованого — наводимо відповідне місце із Суздальського літопису за Лаврентієвським списком у двох виданнях:

А. Оригінальна форма, поза змінами як під а і б, за виданням 1927 р. (4°).

Того лѣта приходи преіцинзи митрополитъ вса Руси Кирила, к великому князю Гюрю, и къ брѣ его Шрославу, и Штославу и к Константиновичмъ, Василю и Всеволоду, и Володимеру. ѿ Кіевьского княза. ѿ Володимера ѿ Курикови, а ѿ Черниговьского княза. ѿ Михаила еписпа Перфуріи, приде же с нима игуменъ прѣго манастира сѣго Сѣла Кіевѣ на Берестовѣмъ. Петръ Акерови, и инъ мѹ Володимеръ Гюргии столниъ его, си. г. є приходиша с митрополитомъ прога мира Михаилу съ Шрославомъ. бѣ бо Михаилъ не правъ въ крѣтнихъ целованьи. при Шрославѣ, и хоташе Шрославъ ити на Михаила. Бѣ же не попусти тако тому бѣ да наполнитса писанье ствѣ гл҃ше. бла҃жни смірающіи яко ти сѣбе Бѣ и нарекутса, и здѣ бо не остави Бѣ труда митрополитъ безъ памяти бѣ. и еписпа Перфурьм. да и здѣ наполнитса писанье пѣвца. дивенъ Бѣ въ ствѣ своихъ Бѣ Израѣкъ. створи бо дивна въ дни гни, погл҃ша оубо Шрославъ врата своего старѣйшаго Гюря, и оца своего митрополитъ, и еписпа

Б. Змодернізована форма за виданням 1897 р. (8°), звідки був і мій цитат.

Того же лѣта приходи пресвященный митрополитъ всея Руси Кирилъ к великому князю Гюрю, и къ брату его Ярославу и Святославу, и къ Костянтиновичимъ Василку и Всеволоду и Володимеру, отъ Кіевьского князя отъ Володимера отъ Рюриковича, а отъ Черниговьского князя отъ Михаила епископъ Перфуріи; приде же с нима игуменъ пречестнаго манастиря святаго Спаса Кіевѣ на Берестовѣмъ, Петръ Акеровичъ, и инъ мужъ Володимеръ Гюргий, столникъ его. Си 3-е приходиша с митрополитомъ, прося мира Михаилу съ Ярославомъ, бѣ бо Михаилъ не правъ въ крестномъ целованьи при Ярославѣ, и хоташе Ярославъ ити на Михаила. Богъ же не попусти тако тому быти, да наполнитса писанье святыхъ, глаголющее: блажени смірающіи, яко ти сынове Божьи нарекутсѧ. И здѣ бо не остави Богъ труда митрополита бесъ памяти быти, и епископа Перфурья, да и здѣ наполнитса писанье пѣвца: дивенъ Богъ въ святыхъ своихъ, Богъ Израилевъ, створи бо дивна въ дни сия; послушѧ убо Ярославъ брата своего старѣйшаго Гюря, и отца своего митрополита, и епископа

Порфурья. и взѣ миръ с Михаиломъ. и взѣ радѣ велика. и здѣ исполниа писанье пѣсника. иже рече. се днь иже створи Гбъ. възрадуемса и възвеселимса конь. много же учреженье давъ оба княза Гюрги и Шроглавх. оцю своему митрополи. и епѣу Порфирью. и игумену Спѣскому. и благвѣшася ѿ нею. и ѿпустиша на каждо къ своимъ княземъ:

Порфурья, и взя миръ с Михаиломъ, и бысть радость велика; и здѣ исполниа писанье пѣсника, иже рече: се день, иже створи Господь, възрадуемса и възвеселимса в онь. Много же учреженье давъ оба князя, Гюрги и Ярославъ, отцю своему митрополиту, и епископу Порфирью, и игумену Спасьскому, и благословѣшася отъ нею, и отпустиша я, каждо къ своимъ княземъ.

З обох сих виписок виходить ясно ось-що:

1) В оригіналі літописного кодексу нема мови про інтерпункцію в новочаснім розумінню. Пункт (точка) уживається там, що-правда, часто, одначе не задля відокремлювання думок чи понять; радше можна-б видіти в ньому знак злуки (прим. „г Костянтиновимъ. Василку и Всеволоду. и Володимеру“, „си. г. е“ і т. п.); переважно одначе вжитий він цілком безсистемно.

2) Знаки припинювання в виданню 1897 мало що мають спільного з рукописним оригіналом; се конектура видавця (Бычкова), чи його попередника з 1846 р. Із 43 точок рукопису він ужив 5 як новочасних пунктів, що закінчують речення; 2 як подвійного пункту (:) перед цитатами; 3 як середні знаки (;); 21 перемінив на звичайні припинки (,); 12 викинув цілком; натомість додав від себе 11 нових припинок.

3) Загалом беручи і не вважаючи на зайвість багато припинок (найбільше перед „и“), отся змодернізована інтерпункція не викликає сумнівів щодо її логічної оправданости; виімку творить лише припинка mezi словом „на Берестовѣмъ“ та „Петръ Акеровичъ“, де нема для неї місця.

4) Чому давні видавці поклали оту припинку, се ясно: вони, очевидно, бачили в ігумені берестівського монастиря і в Петрі Акеровичу дві окремі особи. Що привело їх до такого погляду? Мабуть не помилимося в догадці, що ніщо инше тільки батьківство „Акеровичъ“. Без сього, колиб у рукописі було саме „Петро“, ніколи не було-б прийшло їм на думку відокремлювати се імя від ігумена, тим менше, що зараз-же низше, під р. 1231, той ігумен зправди названий Петром. Як уже зазначив я був у своїй студії (ст. 281), се мабуть чи не одинокий випадок у тогочасних літописах, де духовний, монах, названий по батьківству, і я старався пояснити се незвичайне явище; натомість згадані видавці воліли обминути сю виімковість тим способом, що при допо-

мозі скромної припинки і відповідної глосси в показчику зробили з Петра Акеровича окрему від ігумена Св.-Спаського монастиря особу, навіть не духовну, а світську — „боярина“¹. На сій суб'єктивній конектурі видавця літопису оснував проф. Таубе свій перший аргумент проти називання ранішого ігумена, пізнішого митрополита Петра „Акеровичем“.

Все те — зазначую ще раз — видів я і добре розумів пишучи свого „Предтечу Ісидора“, одначе я таки не пішов традиційним шляхом. Виходячи зі знаного факту, зазначеного на початку сеї глави, що в давнім письменстві знаки припинювання не грають жадної ролі, і вчитуючися докладно в те місце літопису у виданню 1897 (найновіше тогді не могло бути мені знане), я не тільки не видів оправданої причини відокремлювати Петра Акеровича від берестівського ігумена; я був і досі є переконаний, що якби літописець був свідомий сеї окремішности, то напевно був-би її зазначив. Яким способом? Таким, якого він вживає скрізь у своїм творі; був-би межі слова „Берестовѣмъ“ і „Петро Акеровичъ“ поставив „и“ — головний логічний знак припинювання того часу. Та се не був одинокий, ні найважніший мотив в мойй методі.

II. Приймемо на момент, що правда по боці проф. Таубе: ігумен св. Спаса на Берестовім і Петро Акерович то окремі особи. В такім разі маємо право сподіватися, що всі сумніви звязані з ними щезають. Чи воно так? Ні, при такій гипотезі ми збуваємося одної малої трудности (батьківство в імені монаха), а стягаємо на себе цілу низку великих труднощів, розв'язка яких стає неможлива. Ось вони:

1) Як уже попередю зазначено, і давні видавці літопису і мій критик називають сього „безіменного“ ігумена Петром. На якій підставі? А тому, що рік пізніше (1231) у тім самім літописі „ігумен Петро Спаський“ вичислений між учасниками одного київського свята. Чи се достаточна причина? Хиба ні. В часі між одним випадком і другим могла бути зміна в управі монастиря. Коли-ж ігумени Св.-Спаського монастиря в обох роках то одна й та сама людина — о. Петро, то стає дивно, чому той самий літописець в першім разі не називає його, в другім знає його імя. Якраз навпаки можна було сподіватися! Бо в р. 1230 літописець видів київських гостей у себе і говорив з ними

¹ Таке неоправдане роздвоювання одного поняття подибується у раніших виданнях літописів нераз: так ось те саме виданне з 1897 має в показчику двох митрополитів Кирилів в часі 1224-1234, хоч був тільки один; знов-же виданне Іпатського кодексу з 1872 з одного знаного нам монастиря св. Спаса на Берестовім коло Києва зробив аж три окремі монастирі (Германівський, берестівський і київський)!

(від них записав важну вістку про землетрус у Києві 3. V. 1230), на- томість його записка про Київ у 1231 -основана тільки на оповіданню інших людей, що тоді там були (на свяченю ростовського єпископа Кирила). З уваги на все те, більше промовляло-б за таким висновком, що берестівський ігумен 1230 то не той самий Петро, що згадується в 1231.

2) Та лишімся при самім 1230 році. Літописець говорить про важну політичну місію ігумена одного з найстарших і найповажніших монастирів на Русі, св. Спаса на Берестовім у Києві, і не подає його імени. Чи се можливе? Неможливе ні з огляду на саму подію, ні з огляду на монастир, ні з огляду на літописні методи. Правда, староруські літописці промовчували дуже багато важних річей, між тим й імена визначних одиниць: князів, княгинь (з сих мало котра мала щасте бути названа по імени), єпископів, навіть митрополитів; одначе такої самої байдужности чи неухаги відносно ігуменів закинути їм ніяк неможливо. Я прим. зустрів у літописах XI-XIII вв. тільки один такий випадок, де монастир названий поіменно, а його ігумен анонімно (в т. зв. Київській літописі, за Іпатським кодексом під р. 1146, де мова про пострижене кн. Ігоря Ольговича в київській монастирі св. Федора). У всіх інших разях (а їх багато!) ігумени й ігумені конкретних монастирів завжди виступають з іменами¹. Чому в нашім випадку мало-б бути инакше?

3) Коли безіменність ігумена означеного монастиря взагалі суперечна з письменською традицією літописців, то в нашім випадку (1230) вона виключена ще з иншого огляду. Наведена попереду виписка з Суздальського літопису говорить про важну політичну подію: помирене кн. Михайла з кн. Ярославом; при сім називає вона 12 особових імен, а тільки одно — ігумена славного монастиря і члена дипломатичної місії — малоб бути промовчане! Се згори неправдоподібно, і тому чи не краще видіти тут тільки 12 осіб і всі з іменами?

4) Подібні труднощі маємо — якщо станемо на становище проф. Таубе — і з «боярином» Петром Акеровичем. Чому при сім імени не поданий характер його чи уряд? Про всі чужі особи, згадані в сій літописній записці, сказав автор, хто чим був: Кирило — митрополит

¹) Сюди не рахуємо, очевидно, таких загальних фраз і збірних понять як «зібралися єпископи й ігумени», «вийшли всі ігумени і священники», «було багато ігуменів» і т. ин. — все без означеня монастирів. Й у наведеноім випадку 1146 згадка про ігумена має більше декоративний характер: «и приведоша Киеву в манастырь св. Федора: и призва игумена и братію... пострижесея; роля ігумена тут цілком пасивна і неіндивідуальна.

всеї Русі, Володимирь Рюрикович — князь київський, Михайло — князь чернігівський, Порфирій — єпископ чернігівський, Х — ігумен берестівського Спаса, Юрій — стольник кн. Володимира; а тільки при Петрі Акеровичу — глуха мовчанка! Пояснити сю незрозумілу дискрецію літописця тим, що мовляв Петро Акерович, київський чи чернігівський боярин, такий був славний на всю Русь, що суздальський літописець не вважав потрібним додавати, хто він такий, — було цілком немудро: другий раз се імя ніде не згадується...

III. Щоб Петро Акерович був лише боярином, настає проф. Таубе на слова »и и нъ мужъ Володимерь«. Буквально змісл слова »инъ« (інший) дійсно такий, неначе-б перед ним був уже згаданий оден Володимиріз »мужъ« (боярин), одначе примітивний спосіб писання літописця не дозволяє на таке »розколюванне волоскіз«. Літописець хотів мабуть тільки сказати: Петро Акерович та ще оден Володимирів чоловік... А втім, я можу в сім пункті зробити уступку гіпотезі могого критика і згодитися на буквально значенне слова »инъ«. Висновок буде для мене тільки такий, що й »ігумен Петро Акерович« був також із київських бояр... В боярськїм роді митрополита Петра я не то не сумнівався, а ще зокрема підкресляв се і його отецьке імя з сим звязував. А якщо він і київський земляк — то тим красше. Коли на сій уступці конектура проф. Таубе нічого не виграє, то на дальшїм і вже останнім його власнім аргументі вона цілком нівечиться.

Рішаюче значінне приписує критик отьому вислову літописця: »Си 3-є (сі три) приходиша с митрополитомъ«. На його думку, перші два слова необхідно вимагають розділу ігумена св. Спаса від Петра Акеровича: без такого відділення, мовляв, було-б тільки дві особи, що з митрополитом приходили в посольстві (одна ігумен Петро Акерович, друга стольник Юрій), коли тимчасом наведені висше слова вимагають трьох осіб (одна ігумен св. Спаса на Берестовім, друга Петро Акерович, третя стольник Юрій). Хоч і як спокусливо виходить отсей аргумент, то на-жаль він таки основно хибний. Чигаймо літописну записку ще раз: До в. князя владимирсько-суздальського Юрія, його братів і братаничів прибув в посольстві від кн. київського Володимира і чернігівського Михайла митрополит всея Русі Кирило з трьома товаришами. З якими? Порахуймо: оден — то чернігівський єпископ Порфирій, другий — то київський стольник Юрій, а третій? Стоячи на становищі окремішности осіб ігумена св. Спаса і Петра Акеровича, можемо признати товаришем митрополита тільки одного з них, а другого прийдеться хіба викинути з тексту... Ось таким способом доходимо до логічного абсурду: замість бажаних трьох товаришів митро-

полита дістаємо чотирьох! Очевидно, так бути не може. Одинокий спосіб, щоби зміст літописної записки був ясний, логічний і без усяких суперечностей, ховається в тому, щоби згідно з літописцем назвати ігумена св. Спаса на Берестовім Петром Акеровичем і не збиватися з толку ані його отецьким імям, хоч як воно у монахів того часу незвичайне, ані гіпотетичними знаками припинювання новочасних редакторів.

Появу родового імени (сьогодні сказали-б ми: прізвища) ігумена Петра в Суздальськiм літописі нетрудно собі пояснити. Літописець, що певно сю київсько-чернигівську дипломатичну місію особисто пізнав, мусів особливо зацікавитися нашим ігуменом. Що сей мусів визначатися чимсь понад інших товаришів і притягати до себе загальну увагу, не може нас дивувати: 15 літ опісля було те саме в Ліоні. В таких обставинах літописець не тільки довідався про рід сього незвичайного монаха, а й записав його.

Відкидаючи сим способом поправку проф. Таубе до моєї праці про митрополита Петра, маю щире признанне для цілоти його розвідки; деякі мої замітки до неї подаю в реценційній часті «Записок ЧСВВ.»

У Львові, 20. V. 1928.

С. Томашівський

Р. С. Як тепер я провірив, то ігумен св. Спаса на Берестовім був вже раз у літературі наззаний «Акеровичем»: у статейці протоєрея П. Лебединцева про Спас на Берестовім («Кіевская Старина» 1888, липень). тільки що автор присім зробив ту помилку, що не зсилаючися на жадні жерела, звязав се імя з посвяченем 1231 р. «київського» (в дійсности владимирсько-суздальського) ігумена Кирила на єпископа ростовського, а се було цілком не так.

Додатково зазначую також, що й укладач показчика до найновішого видання Суздальського літопису пішов сліпо за своїми попередниками й подав окремо «Петра, ігумена св. Спаса» й осібно «Петра Акеровича, боярина», ще дотого з хибним означенем сторінок!

До історії Перемишля і його єпископської катедри

Критичні замітки.

У СXLVII томі львівських „Записок Наукового Товариства імени Шевченка“ (1927) появилася початок розвідки професора бра- тиславського університету Євгена Перфецького під наго- ловком „Перемишльський літописний кодекс першої редакції в складі хроніки Яна Длугоша“ (ст. 1-54). Ціль автора: із вісток про Русь, втягнених Длугошем у його „Історію Польщі“, відбудувати те руське жерело, що ним користувався польський історик та яким, на погляд нашого автора, був гіпотетичний, до наших часів неперехований, чи може досі тільки невідкритий, літописний кодекс, зложений у Пере- мишлі в 1-ій пол. XIII-го в. Вперше доторкнувся був сеї теми, два- цять літ тому, знаний російський філолог й оригінальний дослідник староруських літописів, пок. А. Шахматов, у своїх „Разысканіяхъ о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ“ (СП. 1908, гл. XIV, ст. 340-378). Наш автор, ученик Шахматова, старається, загалом беручи, користуватися аналітичною і конструкційною метою сво- його учителя, перевисшаючи його одначе багато — сміливістю і зло- женостю своїх тез, антитез і гіпотез... Про перемиську теорію Длу- гошового руського жерела не стану тут говорити; воно й було-б передчасно, поки перед нами сам тільки початок праці і до кінця її мабуть ще далеко. То-ж відкладаючи оцінку цілості на пізніше, ува- жаю не тільки можливим, а й необхідним зупинитися вже тепер на одному малому уривку з опублікованої вже частини студії проф. Перфецького й освітити його критично. Може се придасться й са- мому авторови при писанню дальших частин: таке характеристичне для наукової методи й письменського фасону автора се місце.

Поставивши згори, ще перед доказанням, свою теорію про пе- ремиський початок руського жерела Длугоша, автор ось-як зображує той політичний і культурний підклад, що на ньому мав вирости, в часі між 1225-1241, отой гіпотетичний літописний кодекс:

Починаючи від найдавніших часів, — особливо з того часу, коли князі Ростиславичі перенесли свою столицю з Перемишля в Галич (40-ві рр. XII ст.), перемишльські православні єпископи набирають більшого та більшого значіння. Особливо з того часу, коли наслідком різних політичних завірюх Перемишль, по- чинаючи від смерті великого володаря — Ярослава Осмомисла († 1187 р.), дуже часто стає центром самостійної політики, як це ми бачимо в добі боротьби Осмомисло- вичів, або за малолітства Романовичів. Пізнійше (1226 р.) Мстислав Мстиславович віддає Перемишль своєму зятеві угорському королевичови Андрію, який звідти вів таку злочинну політику угорську проти Мстислава. В 1230 році заволодів Пе- ремишлем Александер Всеволодович, князь белзький, який мав там свою партію. По-

тім (1235 р.) Перемишль дістається до рук Ростислава Михайловича князя чернігівського та стає осередком політики проти Данила Романовича. Цей Ростислав з перервами удержує Перемишль довший час. Але в 1240 році Перемишлем та цілою гірською Перемишлящиною оволодів боярин Григорій Василевич і Перемишль стає в осередку боярських інтриг та впливів проти Данилова. Але вже в 1241 році Перемишль переходить знов під вплив Ростислава чернігівського, котрий садовить в Перемишлі свого відпоручника, Константина, який прийшов сюди аж з північної Рязані та увів в Перемишлі, продовжуючи вести політику Ростиславову — проти Данилової. Ясно, що були елементи і чисто місцеві, перемишльські, які піддержували цю проти-династичну — точніше сказати: проти-князівську політику. Роздори та міжусобиці, які велись між князями, та були дуже часто викликувані чисто-епоістичними особистими причинами зі сторони окремих князів, дуже тяжко дались в знаки тоді місцевому населенню, так що не дивом було тоді, що ставались і поодинокі акти зради князівській династії та переходи на бік Татар добровільно (Звягель та ин.). Перемишль, який в XIII стол. не був властиво постійним осередком князівським, не був — так сказатиб безпосередньо — на оці у князів — володарів Галичини та Волині, міг ці протикнязівські тенденції найбільше розвинути. Цим почасти і пояснюється те, що в Перемишлі в той час знаходять собі місце такі ріжнородні авантюристи, як боярин Григорій та Ростислав чернігівський зі своєю чисто грабіжницькою політикою. Але були в Перемишлі тоді люде, які не поділяли та з огидою дивились на ріжні хвилеві оволодіння Перемишлем ріжними зайдами, яким напр. був Константин рязанський. Ці люде мали причини бути незадоволеними і політикою Данила, який не мав сили захистити Перемишль від усіх цих злих експериментів ріжних цих людців. В них був вироблений і принципіальний погляд на князівську політику того часу, який був у них більше негативним. Ми бачимо, що на чолі цієї протикняжої політики там стояв раз і сам перемишльський єпископ з цілим своїм двором, який міг як і многі иньші люде бути незадоволений і особистою політикою Данила, котрий як раз тоді розпочинав акцію церковної унії з Римом на Україні¹⁾. Ми бачимо, як часом цим людам там за цю політику приходилось накладати і головами, та бачимо що своєю головою наложив там в 1241-ім році і сам єпископ, котрого прихильний Данилові галицький літопис називає «владикую коромолующим». Все це в данім разі свідчить для нас не тільки про це одно, що перемишльські владики в XIII столітті на стільки видвинулись та стали незалежними та впливовими в суспільстві, що могли навіть вести самостійну політичну акцію — але головно про те, що ці владики мали свій цілий двір, своїх людеїв, свої куьтурні впливи. При цім, ці люде були не тільки «слуги єпископські, але уявляли з себе і цілий штат куьтурних людеїв, які добре малиса та почувалися при єпископі. Не дармо неприязний перемишльському єпископови, галицький літописець, говорячи про катастрофу, яка постигла перемишльського владика в 1241 році, замічає про цих людий, які дружились з єпископом, що післянець Данилів оволодівши тоді Перемишлем, «слуги его (єпископа) разьграби гордые, и тулы ихъ бобровые раздра, и прилбицъ вольчье и барсуковые раздраны быша»²⁾; значить було чим поживитись на єпископських людах, було що пограбити там. Між цими людами єпископа перемишльського, були такі півці та поети як і славетний півець Митуса, про якого літописець тут говорить, що і цього півця не пощадив Данило в той час, коли таке нещасття сталося з єпископом та його двором: «словутного півца Митусу, древла за гордость, не восхотѣша служити князю Данилу, раздраного акы связаного приведоша». Розуміється, що не усі єпископи перемишльські мішаись до політики, були і такі, які віддавались тільки своїй церковній та куьтурній праці, як, наприклад, Анто ній, який в 1220 році прийшов з північного Новгороду до Києва та в цім же році став київським митрополитом, мимо княжої протекції та пропозиції, був призначений на перемишльську єпископську катедру та зістався на ній аж до кінця 1225 року³⁾. Цей єпископ Антоній, який перед приходом до Перемишля і після виходу звіди, був на архієпископській катедрі

¹⁾ Проти королеви Данилової був і тогочасний галицький єпископ — Артемій (порівн. Іпатський літ. під 6743 р.).

²⁾ Іпатський літопис: рік 6747, Полное собр. лѣт., II, стор. 180.

³⁾ Новгородський I-ий літопис: 6725, 6728, 6733 рр., Полн. собр. лѣтоп., III, стор. 36 та слід.

в Новгороді був улюбленцем Новгородців. Він являється на свої часи дуже культурною людиною, був він і сам письменником та мусів підирати та протегувати і сам усяку тогочасну літературну працю.

Все це свідчить не тільки про те, що в першій половині XIII століття були найтісніші культурні звязки між Перемишлем та північчю, що північний звід початку XIII стол. (чи якісь його частки) могли до Перемишля дістатися з півночі¹⁾ не тільки через єпископа Антонія (прямо з Новгороду²⁾, або через Ростислава Чернігівського або Константина рязанського, який був в якихось більше глибоких духовних звязках з перемишльським владикою, але і про те, що там в такому культурному осередку, як двір перемишльського владики, що так самостійно себе в суспільстві поставив, побіч славного півця Митуси, легко міг найтися і літописець, практичний зводчик-кодифікатор, який літописний матеріял так старанно збираний та захований перемишльськими владиками, наново зредаговавши, споїв в один спільний українсько-руський звід.

Навели ми сей важний уступ без найменших перемін і вкорочень, разом із приписками, хоч вони для нашого предмету неважні. Виписана частина розвідки проф. Перфецького розвиває перед нами незвичайний, високодраматичний і просто сензаційний образ церковно-політичного і культурного життя Перемиської Русі першої половини XIII-го віку, — образ, якого не знайти в жаднім історичнім підручнику, ні-в-одній політично-історичній чи церковно-історичній монографії. Подумайте лише: Перемишль від найдавніших часів центр сепаратистичних, демократичних і республіканських змагань; патронують цьому рухови перемиські владики; один з них за свою протикнязівську акцію — наложив головою, згинув з рук посіпак князя Данила; притім сі перемиські владики то меценати письменства, зокрема київський митрополит Антоній, що був якийсь час перемиським єпископом, а по нім згаданий владика-мученик, під протекторатом якого написаний був перемиський літописний кодекс, Длугошове жерело відомостей про Русь....

Ми мали-б обовязок бути вдячними авторови за сей незнаний досі інтересний малюнок, якби не одна перепона: що ся інтересна картина, з малими виїмками, взята з фантазії а не з історичних жерел.... Постараємося зараз-же довести, що воно так дійсно є. Перейдемо основні думки виписаного уступу по порядку.

Вже перші риси в образі того незнаного Перемишля викликають непорозуміння, навіть стилістично-логічні. „Від найдавніших ча-

1) Що вже з давніших часів були розширені по Україні зводи північної редакції, свідчить і той факт, що многі літописи українські пізнійше зложені, як Густинський, Сафоновича і т. д. також в ґрунті були заложені на тексті північної редакції, хоча й з більшими додатками з тексту південної редакції та пізніших літописів польських, якими були хроніка Кромера, Гваніні, Бельського і т. д.

2) Тісні звязки Новгорода з Перемишлем піддержуватися могли і за відомим посередництвом Мстислава Мстиславича, який ранійше до 1218 р. був князем в Новгороді, а в цім році з деякими новгородськими людьми перейшовши до Галичини, не поривав звязків з Новгородом до самої своєї смерти († 1228 р.).

сів набирають перемиські православні єпископи більшого та більшого значіння". Про які часи тут мова? Найдавніший час для надсянського города то р. 981; чи від тогді стало значінне владик більше? І більше ніж котре? Ніж ще раніше? Та-ж перший перемиський єпископ, що його імя записане в історичних жерелах (до річи: не в українсько-руських, лише в північно-руських), се згаданий тутже Антоній 1220-1225. Про попередників його не вміємо нічого сказати, навіть того, чи перед ним дійсно були в Перемишлі єпископи! Звісно, можна думати, що Антоній не перший перемиський владика; маємо навіть право догадуватися, але тільки догадуватися, що вони були тут уже раніше, можливо іще з кінця XI-го в. Та писати про „найдавніші часи“, і до сього про постійний зріст значіння цілком гіпотетичних єпископів, таки не можна. А втім, навіть про Антонія не знаємо нічого-сенько, чи його значінне було „більше“, чи „менше“; просто тому, що не маємо найменшої вказівки в сім напрямі, а судячи по становищу його в Новгороді, радше можна-б догадуватися, що те значінне було невелике... Що инше про безіменного владика двацять літ пізніше. Про нього низше; тут зазначимо лише, що се знов тільки вільна догадка автора, що сей безіменний владика - „мученик“ був безпосереднім наслідником Антонія (ст. 25); могло бути й инакше.

Вертаючи до гіпотетичних перемиських владик перед Антонієм, не можемо також згодитися з твердженням проф. Перфецького, буцімто перенесенє столиці Підкарпатя з Перемишля до Галича вийшло в користь перемиської катедри. Наперед не знаємо, чи в 1241 разом з князем не перейшов у Галич і владика, як пізніше з Угровська до Холму. А втім, історія православної Церкви на Русі навчає нас, що навпаки, з переміною політичної столиці держави авторитет владика нового осередка збільшався, натомість повага старого - упадала. Тому-то, коли згодом треба було створити окрему українську церковну митрополію, то нею став новіший Галич, а не старший Перемишль.

Як з єпископськими катедрами, так само муіло бути з цілим городом. На перенесеню княжого двора до Галича, Перемишль ніяк не міг заробити та стати „центром самостійної політики“, — як упевняє наш автор — хиба противно, сходяв до становища залежного провінціального міста. Проти такого дійсного упадку повинен був Перемишль, оскільки він тогді мав постійно осілих горожан, протестувати і всіми силами змагати до того, щоб одержати власного князя. І зправди, сліди симпатії Перемишлян до окремих власних князів, що згодом, час від часу, траплялися, таки є. Сюди належить

м. ин. драматичний епізод з безіменним владикою в 1241, про що говоритимемо низше.

Тимчасом автор зображає становище Перемишля так, будімото він був щасливий не маючи жадного князя: не будши столицею, він „міг найбільше розвинути протикнязівські тенденції“ і сим способом знайтися в прославленім нашою анархистичною історіографією товаристві „татарських людей“, що-то воліли служити Татарам ніж національним князям. Цілком не ідеалізуючи минувшини Перемишля, мусимо таки запротестувати проти такого обезславлювання надсянського города.

При всім тім, автор не вільний від суперечностей з самим собою. По-перше, яким способом Перемишль, упавши до ролі болохівських городів в роді Звягля, що їх *raison d'être* було орати і сіяти пшеницю та просо для Татар, мав-би бути одночасно осередком великого богацтва і живого культурного руху, з Митусами і власними літописами? Ми певні в тому, що культура гнізд „татарських людей“ була троха инша... Друга суперечність у тому, що раз Перемишль зображений як осередок протикнязівської політики, що дає захист і підмогу всім ворогам Романовичів, та з другого боку сю його опозицію мотивується саме тим, що мовляв Данило „не мав сили захистити Перемишль від цих людців“, які стояли на його чолі..

Взагалі, політична історія Галичини в тім часі для нашого автора не цілком ясна. Опозиція проти Романовичів не була сконцентрована якраз у Перемишлі; куди більше було її в Галичі, в городі значно більшим, багатшим і культурнішим. Соціально-ж беручи, ся опозиція складалася не з якоїсь особливої громадської демократії, тільки навпаки — з боярської аристократії. Неприхильности її до Романовичів не треба звати зараз зрадою, як автор — при очевидній власній антипатії до Данила — висловлюється. На політично-правний погляд того часу, права Романовичів до Галичини не були ліпші від прав династії чернігівської, смоленської або иншого роду Рюриковичів; і на оборону „безбожних“ Галичан треба сказати, що вони виявили багато вірности симпатичній їм тогді династії чернігівській. Дотого треба памятати, що в тих часах уважалося, і дійсно було, нещастям для країни мати малолітнього князя, і Данило став на правду законним галицьким князем, коли дорісши ввів Галичину добути й удержати, а се дефінітивно сталосся щотілько в 1245-ім році.

Галицькі бояре виявляли також багато симпатій до Угорщини; в 30-их і 40-их рр. XIII-го в. Се угрофільство ішло в парі з прихиль-

ністю до князів чернігівського роду: Михайла Всеволодича і його сина Ростислава. Та й без цього звязку ще трудно говорити про „зраду“ Галичан. Своєю угорською орієнтацією бояре боронили лише політичної окремішности своєї землі, і мали до цього всяке право, хоч не було вже рації ні можливости повернути назад минулу світлість Галичини з доби Ростиславичів. Окрім факту, що Угри, загалом беручи, перестерігали державної окремішности Галичини, симпатії до них серед боярства мали ще одно жерело: роздвіг станових свобід угорської шляхти, що мусів принадувати наше панство. До деякої міри те саме можна сказати і про угрофільство наших владик, перемиського і галицького. Про се ще низше.

Протикнязівський характер взагалі, підсуваний автором Перемишлянам, довів його також до невірних тверджень про Данилових противників, що спиралися на Перемишль. Далеко завело-б нас, якби прийшлося по жерелах проходити всі зміни у політичнім становищі Перемишля після переходу Володимирка у Галич. Зазначимо тільки головні недокладности автора. Осьтак тільки якась *licentia poetica* дозволила йому написати, що „в добі боротьби Осмомисловичів“ Перемишль був „центром самостійної політики“. Наперед та „доба“ боротьби обмежається в дійсности до кількох місяців, а вся роля Перемишля була в тому тільки, що Володимир Ярославич не хотів сидіти в Перемишлі, як се батько рішив у заповіті, лише прогнав брата Олега з Галича і сам сів у ньому. Де-ж тут отже центр самостійної політики?

Подібно „злочинність“ політики перемиського князя Андрія проти тестя Мстислава галицького дуже неясна. Вона в дійсности зводиться до того, що „Андрей-же послушавъ лестиваго Семьюнка Чермьнаго и бѣ жа во Угры и нача воздвизати рать“ при помочи короля, свогого батька. З цього, і з дальшого ще більше, виходить, що скорше можна-б говорити про злочинну політику бояр, а не князя. І літописець ніде не зазначає такого свого погляду на Андрія. Та здається наш автор тут помилився в адресі. Се белзького князя Олександра Всеволодича обвинувачувано у злочинній конспірації на жите обох братів Романовичів. Гніздо конспірації було саме в Перемишлі.

Дальше потім автор оповідає про боярина Григорія Василевича, що „оволодів“ Перемишлем і зробив з нього „осередок інтриг та впливів проти Данилови“. Тут ще більша поетична свобода. Виросла вона на ось якій жерельній основі: „Бояре-же галичьстии Данила княземъ собѣ называху, а самѣ всю землю держаху: Доброслав-же

вокняжилъся бѣ и Судьичъ поповъ внукъ; и грабѣше всю землю и въшедъ во Бакоту все Понизье прия безъ княжа повеления, Григорѣи же Васильевичъ собѣ горную страну перемышльскую мышляше одержати; и бысть мятежъ великъ в землѣ и грабежъ отъ нихъ“.

(Іпат. літ. п. р. 1240). Чи можна сю записку так пояснити, як се зробив автор? Хиба що ні. Бож у літописі ясно зазначена різниця між Доброславом і Григорієм. Коли перший „вокняжився“, себто присвоїв собі княжу власть на Поділлі, то Григорій лише думав піти його слідом у західній Галичині. Данило одначе ударемнив сей замисл.

Коли отся самовільність в означеню ролі Григорія всетаки має за собою хоч тїнь історичної основи, то вже цілком самовільно і безосновно поставлений побіч Григорія на одній дощці князь Ростислав Михайлович: „такі ріжнородні авантюристи як боярин Григорій та Ростислав чернигівський зі своєю чисто грабіжницькою політикою“. Про грабіжництво Ростислава ніде нема найменшої згадки в літописі; сей молоденький лицарський князь, не лише мав родові права до Галичини; важніше те, що він мав за собою симпатію людности — більшу ніж Данило. Вже висше було зазначено, що часті переходи Перемишля з рук до рук виходять у автора раз олицетворенем перемиського опозиційного духа проти Романовичів, другий раз — причиною незадоволення Перемишлян з Данила. „Ясно, — пише він — що були елементи і чисто місцеві, перемиські, які піддержували сю протидинастичну — точнійше сказати: протикнязівську політику“. Вони незадоволені, мовляв, егоїзмом князів, що „дуже тяжко дались у знаки тоді місцевому населенню“, зраджували їх, переходили на бік Татар і т. ин. Зробивши осьтак — всупереч жерелам — з Перемишля якийсь старинний Кронштадт, проф. Перфецький несподівано відкриває в тімже коромольнім надсянськїм городі людей иншої масти: „Але були в Перемишлі тогді люде, які не поділяли та з огидою дивились на ріжні хвилеві оволодіння Перемишлем ріжними зайдами, яким напр. був Константин Рязанський“. Сей останній то в дійсности споріднений зубожілий князь у службі Михайла Всеволодича, воевода й опікун його молоденького сина Ростислава, а не якийсь зайда, — треба згори зазначити. Прочитавши виписане ось-тут місце, мігби хтось подумати, що й Данило таки не був без прихильників у Перемишлі; та ні, автор так докладно поінформований про думки і почування тих загадкових Перемишлян, що й психологічні відтїни їх знані йому: „Сі люде — впевняє він — мали причини бути незадоволеними і політикою Данила, який не мав сили захистити Перемишль

від усіх сих злих експериментів різних сих людців. В них був вироблений і принципіальний погляд на князівську політику того часу, який був у них більше негативним“.

Все те, очевидно, фантазії і більше ніщо. Не тільки що літопис не дає найменших вказівок у тім напрямі, щоб у Перемишлі тогді були такі дві дивні партії („ті людці“ і „сі люде“); воно з гори неймовірне і виключене, щоб у тім часі могли бути такі статочні републиканці з виробленими, принципіальними негативними поглядами на княжу владу. Хоч і як було-б інтересно повести генеалогію українських ес-ерів і ес-деків до самого початку XIII-го віку, та супроти проклятущої недостачі жерел, а ще більше зогляду на всю суму історичного знання про ті часи мусимо всі міркованя у сім напрямі покласти між казки...

Та винахідне щастє проф. Перфецького не ходить одинцем. Він доглянув, „що на чолі сієї противкняжої політики там стояв раз і сам перемиський єпископ з цілим своїм двором, який міг, як і многі інші люде бути незадоволений і особистою політикою Данила, котрий якраз тогді розпочинав акцію церковної унії з Римом на Україні“. Прочитавши се, наперед стаєш непевний, на чолі котрої партії (знаємо-ж про дві ніби: „людців“ і „людей“) стояв перемиський владика, та з дальшого слова „люде“ догадуєшся, що він був головою тих статочних републиканців... Значить, він не тільки мав „вироблений, принципіальний і негативний погляд на князівську політику того часу“, а то й „з ~~дивидою~~ дивився“ на панованє таких зайдів як князі, Ростислав і Костянтин; коли-ж він був ворогом Данила, так се наперед з „виробленого принципу“; дальше за те, що Данило „не мав сили захистити Перемишль від сих людців“; вкінці — за його уніятські затії...

Що-ж про все те говорить літопис? Тільки се, що безіменний перемиський владика разом з князями Ростиславом і Костянтином „коромолував“, себто був противником Данила. Виходить, владика був приятелем тих „авантюристів“, „грабіжників“ і „зайдів“, за яких будімто гнівався на Данила, що не захищав від них Перемишля... Не дивогляд се? В дійсности, того владика, подібно як і його галицького товариша Артемія, поставив — по всьому судячи — на єпископство Ростислав, чи красше його батько Михайло, то-ж нічого дивного, що сі єпископи, разом з усіми боярами, були вірними прихильниками чернигівського княжого роду. Вже се одно робить зрозумілою їхню „коромолу“ проти Данила. А втім, і сам автор на иншім місці говорить про „зайду“ Костянтина, що він „був в якихось

більше глибоких духовних зв'язках з перемиським владикою". Про гнів знов галицького і перемиського владик по причині римської акції Романовичів не може бути мови просто тому, що перед 1245-1246 такої акції взагалі не було. Навпаки, скорше можна-б догадуватися, що якраз оба наші владики, галицький і перемиський, будши під політичним і культурним впливом Угорщини (князі їх, Михайло і Ростислав, також), могли схилитися до унії, а в кождім разі могли бути прихильниками такої церковно-політичної автономії, яку бачили в Угорщині або в Польщі, та нерадо дивитися на невільне становище духовенства в інших руських землях, між тими й у Романовичів. Чи с'як, чи так — то в кождім разі зображена проф. Перфецьким політична ситуація в Перемишлі в навечере драми 1241-го р. в цілій основі невірна.

Та до самого вершка ми ще не дійшли. Найбільша сензація ще перед нами. Наперед мала прелюдія: „Ми бачимо, як часом цим людям там за сю політику приходилось накладати і головами“... Якось ніяково стає: де се бачимо? часом? коли? Бо літопис нічого не знає про відрубані голови тих статочних републиканців. Та катастрофа приходить аж тепер: „Бачимо, що своєю головою наложив там в 1241-ім році і сам єпископ“...

Протираємо очи. Що се таке? Невже можливе, щоб до 1928-го р. ми не чували, що на Руси 1241 р. був подібний випадок як 160 літ раніше у Польщі? Там Болеслав Сміливий і св. Станислав; тут Данило і (імярек) перемиський єпископ... Аналогія тільки частинна. Бо там, у Польщі, нагальний король став вигнанцем і безслідно пропав на чужині, а жертва його гніву, єпископ, здобув вінець св. мученика; тут-же в Галичині кривавий князь здобуває королівську корону (від папи римського!), а по біднім перемиськім владичі навіть імя не переховалось... Ясна католицька інтрига проти невинного православя!

Читачу, коли Ти, зразу остовпівши, прийшов назад до себе, розгорни одну пам'ятку, що осталася по тих часах, себто галицько-володимирський літопис під р. 1241 (про певність сеї дати не станемо тут говорити), і читай: „Даниль-же дворечкого посла на Перемышль, на Костянтина Рязаньского, посланого отъ Ростислава, и владыцѣ перемышльскому коромолующю ему съ нимъ: и слышавъ Костянтинь Андрѣа грядуща нань, избѣже ночью. Андрѣй-же не удоси его, но удоси владыку и слуги его разѣграби гордые, и тулы ихъ бобровье раздра, и прилбицѣ ихъ волчьье и борьсуковые раздраны быша; словутного пѣвца Митусу, древле за гордость не

восхотѣвшу служити князю Данилу, раздраного акы связаного приводоша, сирѣчь, яко-же рече Приточникъ: буеть дому твоего скрушиться, бобръ и волкъ и язвѣць снѣдятся“.

В сучасній нам українській мові се значить: „Данило послав дворецького [Андрія] на Перемишль, проти Костянтина Рязанського, Ростиславого намістника, що з ним у змові був перемиський владика. Коли Костянтин почув, що Андрій іде на нього, утік у ночі. Андрій не застав його, тільки застав владика і розграбив його гордих слуг і подер їхні боброві сагайдаки. Вовчі і борсукові прилбичі (шоломи) були також подерті. Славного свівака Митусу, що раніше з гордості не хотів служити Данилови, привели неначе обідраного в'язня. Одним словом, як сказав Соломон: буйство твого дому розібеться, бібр і вовк і язвець (борсук) минуться“.

Ні словечка більше, ні в сім ні в іншому жерелі. А тепер порівнай, читачу, сю літописну записку з тим, що написав проф. Перфецький. Єпископ, мовляв, наложив головою... Як? Убив його дворецький, чи сам князь засудив його на смерть і присуд виконано? Нічого подібного нема в літописі. Ні про одного трупа нема там мови, лише про пійманне, про зв'язанне й ограблене. Хиба... хиба що слово „удоси“ розуміти як „удусив“... Так — то що інше. Дійсно, слово „удосити“ децю незвичайне, та возьмім авторитетне пояснене його.

У И. Срезневського „Матеріалахъ до словаря древне-рускаго языка, т. III, вип. II, ст. 1155 читається:

Ѡдосити, Ѡдосѣ — застать, найти: — Възвращься, оудоси ѿ пакы съпяща (ѣдрев). *Мр. XIV. 40. Ев. 1164 г. (В.)*. Оудоси ѿ, четыре дѣи оуже имоуща въ гробѣ (ѣдрев). *Іо. XI. 17. т. ж. (В.)*. Оудосивъ ю мужъ въ градѣ (ѣдрѣв). *Втз. XXII. 23. Сбор. Волог. XV в. Ак. н.* Его же азъ тоу соуща оудосихъ (натѣлавоу). *Іо. Лѣств. XII в. (В.)*. Не оудоси мужа с нею, а ону обрѣте лежащю съ инѣмъ. *Іп. л. 6622 г.* Андрѣи же не оудоси его. [як висше].

— встрѣтитъ: — Оудосивъше еленя междуо собою, сюдоу и сюдоу стрѣлиша. *Пам. муч. Мил.*

— ср. Ѡдѣсити.

Під сим останнім словом, на ст. 1148, подані два нові приклади з тим самим значіннем: застати, найти¹.

По сім хиба не може бути сумніву, що „удоси“ не значить „удусив“, ані не „вбив“, тільки: „знайшов“, „застав“, „зустрів“, що

¹ В однім з літописних кодексів читається, що правда, оудаси, та се тільки правописна помилка акаючого переписувача,

найбільше „спіймав“. Взагалі текст літопису не дає права говорити ні про увязнене єпископа, ні про суд, ні про кару. Він допускає навіть можливість, що владика полишився даліше на своїм становищі, а тільки його двір потерпів. Звісно, могло бути й таке, що князь Данило зложив його з перемиської катедри, посадив у монастир або й вигнав. Можливе вкінці й таке, що владика по тім прикрім випадку сам покинув Перемишль і подався до князів, своїх приятелів і патронів — Ростислава й Костянтина. Все те одначе тільки догадки; що дійсно даліше сталося, того не будемо вже ніколи знати. В кождім разі тільки буйна фантазія могла подиктувати слова, буцімто перемиський владика „наложив головою“ за те, що мав свій „вироблений принципіальний погляд на князівську політику“.

На сьому могли-б ми, що правда, покінчити, пізнавши дійсну вартість відкриття проф. Перфецького. Та зайшовши вже до сього місця, докиньмо ще кілька заміток до останньої частини його перемиського образу. Не станемо заперечувати, що двір такого владика, як отой з 1241, міг бути важним культурним осередком, одначе слова автора: „Між сими людьми єпископа перемиського були такі півці та поети як і славний півець Митуса“... є самовільним прибільшуваннем жерельних даних. Там мова тільки про „півця“ Митусу; чи він був поетом, чи звичайним співаком (очевидно, церковним) — Господь знає.

Безіменному перемиському владичі, що попав в руки дворецького Андрія, протиставить автор ранішого єпископа Антонія, як такого що не мішався до політики та віддавався тільки церковній та культурній праці. Нехай, хоч Антоній, ставленник одної з політичних партій Новгороду — протисуздальської, не стояв так цілком осторонь від політики¹. Натомість здивуванне мусить викликати тверджене автора, що той Антоній у 1220 „став київським митрополитом, мимо княжої протекції та пропозиції“... Чи не зле поправлена помилка при друкуванні? Бо в дійсности з Антонієм було таке, що він, мимо княжої протекції і пропозиції князя Мстислава Удатного, не був київським митрополитом потверджений на новгородській архієпископії, тільки одержав перемиське владичтво, а в Новгороді сів його суперник і суздальський прихильник (Новг. літ. син. п. р. 1220).

¹ Так ось тільки політичні мотиви могли вложити в уста князя Михайла Всеволодича 1229, тоді в Новгороді: „Се оу васъ нѣтоу владичѣ; да нѣсть лѣпо быти граду сему безъ владычѣ, то аще Богъ възложилъ казнь свою на Антонія, а вы собѣ иши[те] таковаго моужа в попехѣ ли или въ игоуменехѣ и в черницехѣ“. Було се по уступленю Антонія з причини тяжкої недуги. (Новг. IV літ. п. р. 6737).

Автор вкінці думає, що через сього Антонія дістався до Перемишля один новгородський літопис, був тут доповнений перемиським матеріалом за часів того єпископа - „коромольника“ і як окремий кодекс попав опісля в руки польського історика XV-го віку Длугоша. Се чиста гіпотеза, що про неї можна буде видати остаточний осуд щотілько після закінчення праці проф. Перфецького.

У Львові 25. III. 1928.

С. Томашівський

Преподобний Стефан, єпископ Володимирський і Галицький та його відношення до зєдинення Руської (Української) Православної Церкви з Римсько-Католицькою в останній чверті XI віку

(Кілька думок з приводу нотатки про св. Стефана, єпископа Галицько-Володимирського)

Св. Стефан, єпископ Володимирський і Галицький († 27. IV. 1094 р.) — разом з митр. Іларіоном, еп. Лукою Жидятою та митр. Єфремом II — належить до найвидатніших українських гієрархів (Русинів з походження), які уславилися й своєю церковною діяльністю і високим подвижницьким життям. По всій імовірності преп. Стефан походив з боярського роду, замолоду вступив до Київо-Печерського монастиря й був одним з найближчих учнів преп. Теодосія, ігумена Печерського; був domestikом та еклєсіярхом того монастиря¹, а по смерті преп. Теодосія († 3 V. 1074 р.) його наступником на ігуменстві. Пізнійше, (біля 1078 р.) преп. Стефан заложив инший — свій Кловський Богородичний монастир, названий по його імені »Стефанечь« і ігуменствував у нім. Ще пізніш (між 1078-1091 рр.) преп. Стефан був висвячений і поставлений єпископом великої західно-української єпархії, котра обіймала тоді Галичину (в її давніших, значно ширших, ніж тепер, розмірах — з Холмщиною ітд.) і Волинь. На сій галицько-володимирській єпископській катедрі преп. Стефан залишався до смерти, займаючи серед єпископів перше місце по митрополиті (чи то з огляду на

¹ Єклєсіярх - начальник церкви, доглядач за церквою, начальник над дяками й понамарями, уставщик та розпорядчик у справах богослуження і заразом доглядач за монахами підчас їх перебування в церкві то що; domestik — начальник хора й диригент.

значіння його єпархії, чи з огляду на його особисті заслуги яко видатного церковного діяча й великого подвижника). Яко один з найближчих учнів преп. Теодосія, приятеля кн. Ізяслава I і з другого боку яко духовний руського (українського) боярського походження, преп. Стефан напевно й сам був близькою людиною до побожного покровителя Київ-Печерського монастиря кн. Ізяслава I, творця Першої Унії Української Церкви з Римсько-Католицькою (в 1075-1078 рр.).

Та, не зважаючи на видатне місце, яке належить преп. Стефанові єдиному українському єпископові XI в., канонізованому Руською (Українською) Церквою¹, в церковно-історичній науці сливе не зверталось уваги на його особу й діяльність. Нам невідомо ні одного твору, чи то чисто-наукового, чи то популярного, про св. Стефана. Лише в загальних оглядах — митр. Макарія, Голубінського, Абрагама, Хойнацького та инш. присвячуються короткі уступи преп. Стефанові. Особливо цінні, на наш погляд побіжно кинуті уваги Абрагама², на жаль не розвинуті ширше шановним ученим.

З огляду на сю відсутність наукової й популярної літератури про св. Стефана, набирає певного значіння й недавно надрукована »Замѣтка о св. Стефанѣ, єпископѣ Владимірволинскомѣ и о мѣстѣ его погребенія«,³ котра — за браком инших творів про св. Стефана — стане одиноким джерелом відомостей для багатьох людей (тим більше, що згадані нами загальні церк.-історичні курси зробилися останніми часами мало не бібліографічними рідкостями, які нелегко дістати).

На жаль, »Замѣтка« ся складена людиною, дуже мало знаймою з історією Руської Церкви та з історією старо-руської літератури. Для своєї праці автор не використав не тільки високоцінного твору Абрагама, а навіть і »Исторіи Русской Церкви« Голубінського, без котрої взагалі неможливо нічого писати по історії староруської Церкви. Джерелами »Замѣтки« були тільки: стара »Исторія Рус. Церкви« митр. Макарія, »Очерки изъ исторіи Правосл. Церкви« Хойнацького, »Очеркъ исторіи Правосл. Церкви на Волини«

¹ Крім преп. Стефана, канонізовані ще 2 єпископи Руської Церкви: св. Леонтій (з походження, здається, Грек) і св. Ісаія (Русин); але обидва вони були єпископами російської (великоруської) чи властиво тоді ще російсько-мерянської єпархії — Ростовської.

² W. Abraham. Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi. Lwów 1904, т. I, стор. 23-25.

³ Див.: »Воскресное Чтеніє«. Варшава 1928. NN. 10, 16, 17, 39, 40 і окремо.

Карашевича, стаття Уводського з «Волын. Єпарх. Вѣдомостей» за 1867 р. і т. п. То ж не диво, що автор «Замѣтки» подає деякі відомости цілком невірні, перестарілі й рішуче відкинуті наукою.

Так нпр. автор все ще гадає, що той Теодосій, котрий написав «Слово о вѣрѣ крестьянской и варяжской или латынской» се преп. Теодосій, ігумен Печерський (XI віку), учитель пр. Стефана. Це «Слово», як відомо, є твором крайно-ворожим до католицизму й особливо до латинства (найбільше ворожий з усіх анти-латинських творів, що були в старій Русі-Україні). З того робить висновок автор «Замѣтки», що «преп. Феодосій, писавший вел. кн. Изяславу посланіє «о вѣрѣ варяжской», несомнѣнно, и своего ученика, Преп. Стефана, подготовилъ къ борьбѣ съ «этой вѣрой»; і на своїй галицько-володимирській єпископській катедрі св. Стефан, на думку автора «замѣтки», «во всеоружіи (богословської науки) противостоялъ «кривовѣрнымъ» сосѣдямъ Волынской епархіи» (тобто звичайно католикам — «латинникам»).

Нема чого й казати, що сі твердження автора «Замѣтки» цілком безпідставні й невірні. Передовсім, вже 40 літ тому об'єктивною наукою остаточно з'ясовано, що автором «Слова о вѣрѣ крестьянской и латынской или варяжской» був не преп. Теодосій, ігумен Печерський (XI віку), а грек Теодос, котрий жив на Русі в серед. XII віку, був по всій імовірності клириком або урядником при київській митрополічій катедрі, переклав з грецького на русько-церковнословянську мову лист папи Льва Великого до константиноп. патріярха Флявіяна про 4-ий вселенський собор і написав — крім згаданого «Слова» — ще якийсь канонічний твір (яким користувався єп. Ніфонт у своїм «Вопрошанії» і який до нас не дійшов) і також по всій правдоподібності одне з житій св. Володимира Вел., на підставі якого повстала літописна повість про хрещення Володимира.¹

»Зо всією і рішучою імовірністю, каже акад. Є. Голубинский, вважаємо ми за твір сього Теодоса «Слово о вѣрѣ крестьянской или латынской», яке засвоюється нашими рукописами преп. Теодосієві Печерському, як написане ним у відповідь на питання вел. кн. Изяслава Ярославовича. По - перше, преп. Теодосій Печерський зовсім не міг мати тих відомостей про ухилення і звичаї латинників, про які повідомляє автор; по - друге, цілком і ані трохи не йде до преп. Теодосія те, що він — автор каже про себе й про свого батька; і, нарешті, по - третє, преп. Теодосій на питання Изяслава: «достоитъ ли рѣзатиъ скотъ въ недѣлю» починає відповідь: «что взмыслилъ, боголюбивый

¹ Е. Е. Голубинский. Ист. Рус. Церкви. Москва, 1880, т. I, стор. 699-700.

княже впрашати мене некнижна и худа о таковѣй вещи»; але чи ж так відповідає наш автор на своє, зовсім іншого сорту питання? Взагалі, ми не сумніваємося, що «Слово» належить нашому Теодосові, й написане ним або для Миколая Святоші, що всього ймовірніше, або для іншого якого небудь князя, а преп. Теодосієві засвоєне пізніш через цілком зрозуміле непорозуміння» (Проф. Е. Е. Голубинський. Історія Русской Церкви. Т. I, полов. 1. Москва 1880, стор. 699-700).

Нині вважається вже всіма і в церковно-історичній і в історично-літературній науці за безсумнівне, що преп. Теодосій Печерський не міг бути й не був автором анти-латинського «Слова»¹.

Тай взагалі не підлягає вже нині сумнівам, що вся анти-латинська й анти-католицька література в старій Русі (зрештою, дуже малочисельна — всього пять творів: «Стязанье съ Латиною» митр. Георгія, 1060-их рр., два «Послання» митр. Никифора, поч. XII в. і згадані зараз «Слово» Теодоса та повість про хрещення Володимира — серед. XII в.) складена виключно греками². В старій Русі ані серед духовних ані серед світських людей не було ворожнечі ані до християнського Заходу й з його одмінним латинським обрядом, ані тим більше до католицької ідеї — ідеї одности всієї Церкви під зверхністю Найсв. Престолу, яко видимого й могутного виразника тої одности. Описи перенесення мощей св. Миколая до Барі (кін. XI в.), подорожей до Св. Землі

¹ На наш погляд, найбільш імовірно, що анти-латинське «Слово» грека Теодоса написане ним для київського князя Ізяслава II (сина Мстислава Вел. й внука Володимира Мономаха), котрий князував у Києві в 1146-1154 рр. (із перервами) і мав конфлікт із греками із-за церковних справ. В кінці, в 1151 р. Ізяслав II остаточно розірвав із греками і відновив автокефалію Руської Церкви, на чолі котрої поставлений був непризнаний греками митрополит-Русин Клим Смолятич. Під час цього церковного конфлікту з Візантією Ізяслав II безперечно міг зупинитися над можливістю увійти в ближчі звязки з Римом, замість Візантії. Отже міг він дійсно запитати грека Теодоса, знавця канонічного права й людини освіченої, «ученої», яка різниця між християнством західним і східним. А могло бути, що й без того запитання з боку князя, але знаючи про можливість звернення кн. Ізяслава II до Риму, Теодос написав для нього свій твір, а разом і анти-латинську повість про хрещення св. Володимира Вел. Мусимо взагалі зазначити, що всі анти-латинські твори на Русі були писані греками в ті моменти, коли існувала можливість канонічного зєдинення Русі з Заходом: отже «Стязаніє» Георгія писане за кн. Ізяслава I, великого прихильника Заходу і в кінці творця першої Унії; листи митр. Никифора — за часів Володимира Мономаха, котрий мав конфлікт і війну з греками, а рівночасно був відомий своїм толерантним і прихильним відношенням до зах. християн, ітд.

² Порів.: Голубинський. Ист. Рус. Церкви, вид. перше, т. I, пол. I, стор. 694-700, пол. 2, стор. 711-718.

— ігумена Даниїла з цілою «дружиною» Русинів (б. 1114-1115 р.), св. Евпраксії (1173-1175 рр.) й численні інші вказівки свідчать, що — мимо різниці обряду — Русини в XI-XIII вв. вважали західних християн за таких самих християн, як і вони, шанували зах.-християнські святині нарівні зі своїми, з належною пошаною ставилися до зах. християнського духовенства ітд.

Що ж до св. Теодосія, ігумена Печерського і вчителя Стефанового, то — знаючи його приязні стосунки з кн. Ізяславом I, — ніяк не можна припустити, щоби св. Теодосій міг бути ворогом католицтва й християн Заходу. Кн. Ізяслав I був завше прихильником Заходу, жонатий був з князівною — латинницею (донькою краківського князя й онукою райнського пфальцграфа), зв'язаний союзами з західними монархами, мав особистих щирих приятелів серед найвищих достойників Західної Церкви, шанував зах.-християнські святині (заховався нпр. до нашого часу омофор, подарований Ізяславом I гнезненському костелові для покривання св. мощей) а вкінці (в 1075 р.) офіційно визнав папу Григорія VII найвищим владикою і опікуном Руської Церкви й Руської Держави. Знаємо теж з другого боку, що преп. Теодосій не тільки особисто любив і поважав «боголюбивого» князя Ізяслава, але й піддержував його своїм авторитетом у боротьбі з його противниками; а коли чернігівський князь Святослав, опираючись на народні низи київського населення, незадоволені з «боярської» політики Ізяслава, та на поміч брата — Всеволода Переяславського (зв'язаного з Візантією); вигнав Ізяслава з Києва, св. Теодосій зі сміливістю й мужністю тяжко дорікав за се Святославі.

Отже не маємо дійсно ніяких підстав уважати преп. Теодосія противником католицизму і християнського Заходу та припускати, щоби він міг вплинути на свого учня преп. Стефана в анти-католицьким чи в анти-западницьким дусі. Швидче можемо гадати, що преп. ігумен Теодосій ставився до зах. християн, західних святинь, західного духовенства так само, як ігумен Даниїл Паломник та св. Евфросинія, теж ігуменія.

Але сього мало. Маємо деякі відомости з життя й діяльності преп. Стефана, які примушують нас бачити в нім чинного сторонника відновлення одности Української Православної Церкви з Західною (Римською), яке наступило за кн. Ізяслава I (біля 1076-1078 рр.).

В 1075 р. кн. Ізяслав офіційно визнав папу Григорія VII найвищим владикою і опікуном Руси й дістав од нього королівську корону. Скоро по тому, здається при активній, хоч і посередній до-

помозі Апостольської Столиці, в 1076 чи 1077 р. Ізяслав повернув собі владу над Києвом та всією Руською Державою. Маємо підстави думати (на основі листу Григорія VII до Ізяслава з 17. IV. 1075 р.), що при порозумінню Ізяслава з Григорієм VII, вирішено було перевести деякі зміни та реформи, дотичні організації Церкви, канонічного права то що, певно більш менш на взір реформ, проведених Григорієм VII на Заході (в роді нпр. остаточного впровадження безженности духовенства, і т. под.).

На жаль, наші літописи та ин. українські джерела, взагалі дуже бідні та скупі на відомости з історії Церкви, а особливо на звістки про зносини та звязки Руси з Апост. Столицею, нічого не кажуть нам безпосередно про церковну діяльність Ізяслава по його повороті на Україну в 1076 чи 1077 р. Багато кн. Ізяслав зробити в 1076-1078 рр. на церковній ниві, безперечно, не міг, бо в 1078 (чи навіть в 1077 р.) він був забитий на війні синами Святослава I (його брата й супорника); тай протягом двох чи одного року, котрі він панував по відзисканню влади, б. 1076-78 рр., він ще мусів багато уваги й часу віддати боротьбі з тими ж Святославовичами й їх союзниками-Половцями. Але всеж таки деякі кроки в церковній сфері кн. Ізяслав у 1076-78 рр. починив.

Відгуком їх явилися видатні події й непорядки (замішання) в церковнім життю того часу в Києві, про які заховалася згадка в Печерськiм Патерику. Серед київського духовенства й зокрема — монашества стався біля того часу розкол. В Києво-Печерськiм монастирі, сім головнім осередку релігійного життя старої Русі-України, виявилися церковні »крамоли«, боротьба серед монахів, »злі козні«, »смятеніє въ нѣкихъ отъ братіи«. В наслідок сих »крамол«, боротьби, »козней« і »смятенія« постраждав преп. Стефан, котрий під той час був ігуменом Печерського монастиря. Він був скинутий з ігуменства й з ганьбою вигнаний з монастиря.

Сей випадок стає тим дивніший, що не так давно перед тим сама ж братія Печерського монастиря — перед смертю преп. Теодосія — однодушно обрала Стефана на ігуменство й дуже гаряче просила преп. Теодосія благословити й призначити Стефана яко свого наступника. Братія Печерського монастиря добре знала св. Стефана, його характер і діяльність: він же ж був уже за життя преп. Теодосія єклезіархом і доместиком. Ставши ігуменом, преп. Стефан виявляв дуже енергійну діяльність, закінчив розпочате ще перед його ігуменством будування камяної церкви Києво-Печер. мо-

настиря й виведення самого монастиря на гору (бо початково він містився як відомо під горою, в печерах). Нарешті, визначався св. Стефан своїм подвижницьким життям. І мимо того всього, раптом, у наслідок боротьби й «кромол» серед монахів, наступило вигнання з ганьбою з монастиря великого подвижника, діяльного ігумена, недавно любленого всією братією й поставленого ігуменом після її ж однодушних, гарячих і рішучих просьб.

Автор «Замѣтки о Св. Стефанѣ», слідом за митр. Макарієм, пробує шукати причини вигнання преп. Стефана в заздрости деяких монахів, або в незадоволенню його суворістю та вимаганням суворого додержування Студійського уставу. Але, по перше, колиб ходило лише про незадоволення монахів суворістю та вимаганнями преп. Стефана, то воно могло би привести лише до зведення його з ігуменства, а не до вигнання з ганьбою із монастиря! По-друге, колиб дійсно братії не подобалася «суворість» преп. Стефана (про яку абсолютно нічого не говорять джерела і яку чомусь, без підстави, приписують преп. Стефанові), то братія певно його не вибрала б на ігуменство, бо свій характер встиг проявити преп. Стефан, ще будучи domestikом та еклесіярхом. По-третє — і се найголовніше — в відомості Патерика виразно вказується про «смятеніє», кромолу, боротьбу серед монахів; взагалі, дається знати, що було щось особливого, якісь визначніші церковні події. Коли ж ми приймемо під увагу, що ці церковні події безпосередно слідували за поворотом кн. Ізяслава і його починаннями в справі церковних реформ, звязок між тими і другими видається не тільки можливим, але майже певним. Боротьба серед монахів Печерського монастиря була, очевидно, викликана чи — точніше — загострена (бо початків її треба шукати давніше) через церковні починання Ізяслава I.

Зрозуміла річ, що такі важні акти, як відновлення звязку і канонічної (правної) одности Руської Церкви з християн. Заходом¹, прибуття до Київa папських легатів, розрив із Візантією

¹ Кажемо про відновлення правної, канонічної одности Руської Церкви з Західною; бо духовний звязок Руси з християн. Заходом ще не був розірваний. Русини дивилися на зах. християн як на таких же християн, як і вони самі. Фактично, серед віруючих, розділ Церква не відчувався і наче зовсім не існував. І навіть офіційно Руська Церква не розривала звязків з християнськ. Заходом та Апост. Столицею. Отже й формального розриву теж не було. Але з погляду канонічного, правного Руська Церква, прийнявши 1050-их рр. митрополита-грека, призначеного з Візантії (патріярхом, котрий був у розриві з Римом), безперечно й сама відокремлюва-

(може й видалення з України митрополита - грека), нарешті деякі, ймовірно, розпочаті церковні реформи — в 1076-78 рр. — мусли знайти сильний відгук серед українського духовенства й особливо монашества.

Вже й передтим серед українського монашества — зокрема в Печерськiм монастирi — iснували два суперечнi напрями: прихильникiв i противникiв кн. Iзяслава I, що однак рiзнилися мiж собою, головнo здається, суспiльно-полiтичними поглядами й симпатiями. В другiй половинi князювання Iзяслава I (починаючи з 1068 р. а може й де-що ранiше) серед київського населення йшла дуже гостра суспiльно-полiтична боротьба, в котрiй визначну участь брали й монахи Київо-Печерського монастиря! Се була боротьба мiж боярами, котрi пiддержували Iзяслава I, та нижчими верствами суспiльства, котрi були незадоволенi з Iзяслава й висували проти нього спершу Всеслава, а потiм Святослава (кн. чернигiвського) та Всеволода (переславського). Iзяслав зi своєю боярською партiєю змагав до створення великої, могутної й мiцно об'єднаної схiднословянської держави, до поширення, змiцнення та звеличення князiвської влади, до обмеження народної самоуправи. В полiтицi своїй він був мiцно зв'язаний з Заходом i в боротьбi зi своїми противниками опiрався на чинну допомогу Заходу. Народнi ж низи, ворожi Iзяславу були очевиднo або байдужi або й прямо неприхильнi до державницьких змагань Iзяслава й боярiв, а рiвночасно дуже незадоволенi зi зросту сили та значiння боярiв i княжих урядникiв, бажали заховання давнiшої народної самоуправи — в судових та в усяких инш. справах, вiчевого самопорядкування i т. ин. Пiддержуванi сими низами князi, особливо Всеволод, в протилежнiсть до Iзяслава, були бiльше зв'язанi з Византiєю¹, а серед iдейних провiдникiв незадоволеної з Iзяслава народної партiї був преп. Антонiй, основник Печерського монастиря, постриженник грецького монастиря, представник найлiпших iдеалiв визан-

лася від Зах. Церкви. (Порів. наші уваги з приводу праці Leib'a »Rome, Kiev et Byzance à la fin du XI-e siècle« (1924) — в „Богословії“, т. III, кн. 4). Про існування духовної й фактичної віроісповідної одности Руси з християн. Заходом говоримо докладніше в кінці цієї статті.

¹ Мусимо однак зазначити, що пізніше — бувши вже київським князем і підпавши, по словах літопису під сильний вплив київських бояр — кн. Всеволод I, під кінець свого панування, зблизився з Заходом і в своїй державній політиці і в церковних справах, і навіть відновив (у 1090-их рр.) »правну« одність Руської Церкви з Західною.

тійського монашества, котрий сам походив з нижчої верстви суспільства і очевидно співчував суспільним потребам і стремлінням народних мас. Безперечно, преп. Антоній не був одинокий. Очевидна річ, що й значна, більша частина монахів, що походила з нижчих кіл населення, так само як і преп. Антоній, незадоволена була з боярсько-державницької політики Ізяслава і співчувала його противникам. З другого боку, більш освічені монахи, особливо — боярського походження, що мали ширший виднокруг і, правдоподібно, так або інакше були зв'язані з двором Ізяслава та боярством, переважно були по стороні Ізяслава. Видатним сторонником Ізяслава був, як ми вже згадували, й преп. Теодосій, ігумен Печерський.

Очевидна річ, що й до церковних починань Ізяслава освіченіша й зокрема боярська частина монашества мусіла поставитися з більшою прихильністю, ніж «демократична» більшість монахів. Се маємо право думати, знаючи церковні змагання й бажання освіченішої, боярської й близької до київського князівського двору частини українського духовенства в попередні часи.

Починаючи з останніх років панування Ярослава Мудрого, бачимо енергійні стремління сеї частини духовенства до унезаможнення Руської Церкви од Константинопольського патріярха та привернення їй широкій автокефалії (яку Руська Церква, по всій імовірності, мала за часів Володимира Великого¹). На чолі українського автокефалістичного напрямку серед духовенства в серед. XI в. стояли найвидатніші духовні — Русини з походження Іларіон і Лука

¹ Про ймовірне існування ширшої автокефалії за Володимира Вел. — див.: Голубинській, *Ист. Рус. Церк.*, вид. 1., т. I, пол. 1. стор. 229-235; порів.: наші уваги в рец. на кн. Leib'a в „Богословії“, т. III, кн. 4. Треба при тім іще мати на увазі, що заведення християн. гієрархії на Руси було, здається, ділом не тільки Візантії, але й Охриди (столиці Македоно-Болгарського патріярхату); участь Охридського патріярхату особливо підчеркує Прісьолков (*Очерки по церковной и полит. истории Киевской Руси X-XII вв.*, Петерб., 1913; *Аѳонъ въ начальной истории Киево-Печерск. монастыря* — в „Изв. отд. рус. яз. и сл. РИАН.“, т. XVII, кн. 3, 1912), перебільшуючи навіть ролю Охриди й негуючи участь Візантії. Думки Прісьолкова засвоює й С. Томашівський (*Звідки Україна приймила християнство?* — в „Новій Зорі“, 1928, N. 27/28). Найправдоподібніше, що організація гієрархії на Руси за Володимира Вел. переведена була при участі й Візантії й Охриди, і певно за санкцією Риму (за останнє говорять зносини Володимира Вел. якраз в часі заснування руської гієрархії в 988-991 рр.; але в такому разі найімовірнішим буде висновок, що Руська Церква була організована у вигляді автокефальної архієпископії, рівнорядної з инш. східними патріярхатами та автокеф. архієпископіями.

Жидята, перші знані нам українські духовні письменники, люде близькі до Ярослава Мудрого, висвячені й поставлені на владичні катедри на бажання й по виборі Ярослава. Вони ж були й головними діячами київського собору руських єпископів, що відбувся в 1051 р. з ініціативи Ярослава М., при безсумнівно визначній участі а може й під проводом еп. Л. Жидяти. Як відомо, цей собор висвятив Іларіона митрополитом і поставив його Головою Руської Церкви — без усяких зносин і порозуміння з Візантією. Таким чином Руська Церква відокремилася од Константинопольського патріархату і знову вступила (поминаючи Візантію) в безпосередній звязок із Найсв. Престолом. (Про навязання безпосередних зносин Руської Церкви з християн. Заходом, під кінець правління Ярослава М., так само як і про давніші — за Володимира Вел. — зносини Руської Церкви з Апост. Столицею, маємо цілком виразні відомости). Пізніше, по смерті Ярослава М. й митроп. Іларіона, коли на самім початку правління Ізяслава в Києві знову, здається, став на чолі Руської Церкви митрополит-грек (присланий з Візантії), очевидно проти нового підпорядкування Руської Церкви Візантії, в обороні стану, заведеного київським собором 1051 р. виступив еп. Лука Жидята, один з головних учасників сього собору. Пізніше, в другій половині правління кн. Ізяслава I, коли Ізяслав почав ближче займатися справами Церкви і дійшов до конфлікту з митрополитом-греком Георгієм (крайним противником христ. Заходу) а навіть, здається, змусив сього митрополита в 1072 чи 1073 р. покинути Україну й повернутися до Візантії, напевно він мав при тім за собою, принаймні, видатніших представників зпосеред українського (з походження) духовенства й монашества (тим більше, що однією з причин сього конфлікту був спір з приводу перенесення мощей свв. Бориса й Гліба, перших українських святих, канонізованих на Україні, у святість котрих не вірив митр. Георгій); серед них очевидно був і преп. ігумен Теодосій Печерський.

Церковні починання Ізяслава I в 1075-78 рр. були по суті дуже близькі до українсько-автокефалістичних стремлінь Ярослава Мудрого, митр. Іларіона, еп. Л. Жидяти та ин., котрі так само змагали до відокремлення Руської Церкви од Візантії та усталення безпосередного (поминаючи Візантію) звязку з християн. Заходом. І серед освіченішої, далекозорішої, зокрема боярської, частини україн. духовенства починання Ізяслава могли й мусіли зустріти в більшій чи меншій мірі співчуття. Маємо всі підстави думати, що серед тих духовних-Русинів, що співчували заходам Ізяслава був

і преп. Стефан, людина видатна, достойна бути наступником і продовжателем митр. Іларіона та Луки Жидяти, боярин з походження, певно ще за життя преп. Теодосія — яко його найближчий учень та помічник, а тим більше за часів свого ігуменства — близький до покровителя Печерського монастиря «боголюбивого» Ізяслава та його боярського оточення.

З другого боку, серед щиро-побожної, гаряче віруючої, але темної, неграмотної маси монахів «демократичного» походження, взагалі неприхильної до Ізяслава та його співробітників-боярів, перейнятої можливо особливою пошаною до Візантійської Церкви, з котрої засвоїли вони свої монаші ідеали, привязаної в найбільшій мірі до обряду й тому відчуваючої в більшій мірі релігійну спільність з Візантією, — церковні починання Ізяслава могли стрінути велику підозрілість, замішання («смятеніє») і навіть одверту ворожнечу. Коли б ходило тільки про усталення церковної одности з християн. Заходом, про навязання звязків з Апост. Столицею і т. ин., се все в тім часі (в 2-ій пол. XI в. і навіть пізніше — в XII-XIII вв.) напевно не викликало б незадоволення на Русі (хоча може в окремих одиницях, перейнятих цілковито візантійсько-«келларіївськими» поглядами). Але деякі зміни в церковнім життю, які можливо мали впровадити на Русі в 1076–78 рр., а особливо — повний розрив із Візантією, до якої (як ми зараз зазначили) багато українських монахів муіло відчувати особливішу пошану, могли привести до «смятенія» й кромоли в Печерськiм монастирі і до таких незвичайних випадків, як вигнання з ганьбою з сього монастиря недавно любленого всіма ігумена, великого подвижника, признаного пізніше (по його смерті) святим в Руській (Українській) Церкві.

Найімовірніше ті замішання в Печерськiм монастирі вибухли з особливою силою й виразилися навіть у вигнанні ігумена, зараз по смерті Ізяслава I (в 1077 чи 1078 році; так се виходить і після звістки Печерського Патерика), коли вступив на київський престіл Всеволод I, звязаний під той час з Візантією.

Вигнаний з Печерського монастиря, преп. Стефан однак не впав на дусі. Мабуть, при чинній і щирій допомозі боярів, він в короткий час заложив біля Києва новий Кловський Богородичний («Стефанеч») монастир з камяною церквою в нім (що свідчить про значні грошеві засоби, якими розпоряджав преп. Стефан). А через де-який час (невідомо коли саме) він був поставлений єпископом для Галичини й Волини, в котрих князував син Ізяслава I —

Ярополк-Петро, котрий у 1075 р. в Римі вів переговори з Курією й був, здається, коронований папою Григорієм VII (разом з Ізяславом I) королівською короною — чи то яко спадкоємець Ізяслава чи, певніше, яко володар найзначнішої, після Київщини, з українських земель — Галицько-Володимирської. На сей факт, що преп. Стефан став єпископом саме в державі Ярополка-Петра, головного діяча Унії 1075-78 рр., треба звернути особливу увагу. Пізніше, в 1091 р., коли Руська Церква — вже за кн. Всеволода I — знову відновила «канонічну» (правну) одність із Церквою Західною (в пам'ять чого очевидно введене було в Руській Церкві святкування перенесення мощей св. Миколая до Барі 9 мая), бачимо преп. Стефана, тоді вже єпископа галицько-володимирського, на видатнім місці в Руській Церкві, найпершим єпископом — по митр. Єфремі II (котрий до речі теж був Русиним і боярином з походження і, по всій імовірності, сторонником тих самих русько-автокефалістичних »западницьких« стремлінь, що й митр. Іларіон, єп. Л. Жидята та преп. єп. Стефан).

Залишається відповісти ще на один сумнів, який може у декого повстати: яким же чином Руська (Українська) Православна Церква узнала преп. Стефана святим, як що він справді був сторонником одности Руської Церкви з Західною, Римсько-Католицькою?

Та подібний сумнів може повстати лише в тих людей, що прикладатимуть до тих давних часів новітні уявлення про Східну Православну і Західну Католицьку Церкву. Але в тих часах (XI-XIII вв.), особливо ж у 2-ій пол. XI в. не було і не могло бути протиставлювання Православ'я і Католицизму, як двох ісповідань; бо в тих часах, — як каже J. Gay, — »les fidèles, dans les deux Églises latine et grecque, continuent à se considérer comme participant à la même communion«¹. Розкіл між Західною й Східною Церквою в XI віці наступив не через догматичні, ані взагалі через релігійні причини, тільки через непорозуміння та конфлікти — почасти церковно-політичні, а почасти — й чисто-політичні та особисті («conflicts politiques et personnels»)². Католицькі історики Церкви XI віку, кажучи про розкіл 1054 р., підчеркують, що »ся подія не знаменувала громового, невилічального розламу, без жадної надії на поновне зєдинення. Є певним, що до кінця XI в. християнське населення не думало, а в більшій частині

¹ J. Gay. Les Papes du XI-e siècle et la Chrétienté. Paris, 1926, ст. 394.

² J. Gay. L. cit.; D. Th. Becquet. Au lendemain du Schisme de 1054 (Irénikon-revue, 1926, N. 4) та ин.

й не підозрювало існування розділу між Східною і Західною Церквами; багато ж з тих, що були свідомі того розділу, не рахувалися з ним у своїм поступованню. Бо ж прецінь сей розкіл був на початку подібний до чотирьох чи пяти інших, що попереджували розкіл Фотіїв; і він міг минути так само, як тамті... «¹. Руська ж (Українська) чи точніше Східнословянська Православна Церква ані в 1054—1055 р. ані пізніше (як ми вже згадували) офіційно не заявляла про своє відокремлення від Церкви Католицької². Відсутність офіційного розриву Руської Церкви з Західною Церквою та Апост. Столицею по 1054-55 р. була ніби символом тієї духовної одности Руського Православно-Християнського Сходу з Християнським Заходом, котра знайшла свій вираз у почитанні руськими християнами західних святинь, у відношенні Русинів з повною пошаною до західного духовенства, у вельми численних матримоніальних зв'язках руських князів із зах.-християнськими монархами³, в існуванні в часах панування хрестоносців у Палестині й очевидно під їх опікою руського монастиря в Єрусалимі, в усталенню свята перенесення мощей св. Миколая до Барі, в таких памятках старо-руського письменства, як опис згаданого перенесення мощей св. Миколая, описи паломництв до св. Землі ігум. Даниїла з цілою «дружиною», св. князівни Евфросинії, в церковній діяльності деяких

¹ Порів.: Bréhier. Le schisme oriental du XI-e siècle. Paris, 1899; L'Église et l'Orient au Moyen-Age. Les Croisades. Paris, 1907; Chalandon. Essai sur le regne d'Alexis I-er Comnène. Paris, 1900; Leib. Rome, Kiev et Byzance à la fin du XI-e siècle. Paris, 1924 (і рецензії на сю книжку — С. Томашівського в „Зап. ЧСВВ“ т. II, кн. 1-2 і мою — в „Богословії“, т. III, кн. 4); Gay. L'Italie méridionale et l'Empire Byzantin. Paris, 1904; Les Papes du XI-e siècle et la Chrétienté; Vesquet. Au lendemain du Schisme de 1054, та інші праці.

² Сю відсутність офіційного розриву між Східнословянською Православною і Західною Католицькою Церквою особливо підчеркував великий російський філософ Вол. Соловйов (*1853, †1900), котрий, між иншим і на сій підставі, виснував свої вельми інтересні міркування відносно становища й ролі Східно-Словянської Церкви та окремих її членів у справі зближення й об'єднання Східної Церкви з Західною. Очевидно, в сій примітці не можемо ширше обговорити ці цікаві міркування великого російського мислителя (на жаль дуже мало знаного в нас, Українців), але постараємося се зробити при иншій нагоді; бо вважаємо, що знайомість українського громадянства з його думками й творами — особливо тепер підчас полеміки між «западниками» та «восточниками» — була б незвичайно корисною.

³ Порів.: N. de Baumgarten. Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes du X-e au XIII-e siècle. „Orientalia Christiana“, т. IX, кн. I, і нашу рецензію на сю книжку в „Зап. ЧСВВ.“, т. I, кн. 4.

руських князівен, що зістали західними монархиями (як нпр. франц. королева Анна, велика прихильниця Апост. Столиці), в прийняттю на Русі деяких зах.-християнських канонічних норм (до-тичних організації катедрального клиру, церковно-судового права ітд.), у вживанню на Русі деяких зах.-християнських приписів відносно сповіди ітд., нарешті, в цілій низці спроб повного канонічного (правного) зєдинення Руської Православної Церкви з Західною. Перша з тих спроб зроблена була князями Ізяславом I та Ярополком-Петром, — як можемо думати на підставі приведених нами міркувань знайшла і співчуття й допомогу з боку преп. Стефана, ігумена Печерського, а пізніш єпископа Галицько-Володимирського. За тою спробою слідували інші: 2) кн. Всеволода I, (здається, при підтримці митр. Єфрема II¹, а також, певно й св. Стефана, тоді вже єпископа, — в 1091-1093 рр.²; 3) св. муч. кн. Михаїла й митр. Петра Акєровича — в 1240-их рр.³; 4) короля Данила ітд. Всі ті стремління й спроби до зєдинення Руської Православної Церкви з Західною не були і не могли розглядатися на Русі яко «зрада» своїй батьківській вірі ані як прийняття нової віри; бо — як ми вже казали, цитуючи J. Gay, — *»les fidèles, dans les deux Églises latine et grecque, continuent à se considérer comme participant à la même communion«* — до того самого ісповідання. Через те й міг бути признаний святим у Руській Православній Церкві, як преп. Стефан, так і другий, пізніший прихильник і дяч зєдинення Церков, св. мученик кн. Михаїл.

Вячеслав Зайкин

¹ До питання про стансвище й ролю митр. Єфрема II в справі зєдинення Рус. Церкви з Західною в 1091-93рр. порівнай думки Leib'a і Abraham'a в цитованих працях. Загально прийнятим у науці є погляд, що саме митр. Єфрем впровадив у Рус. Церкві свято перенесення мощей св. Миколая (порів.: *Okołski Biskupów kijowskich i czernichowskich św. Katol. Rzym. Kościoła porządek i liczba. Lwów 1646, передрук: Kraków 1853, стор. 12; Martinov. Annus ecclesiasticus graeco-slavicus. Brux., 1863, стор. 125; Maltzew. Menologion der orth.-kathol. Kirche des Morgenlandes. Berlin, 1900, т. I, стор. 848, та ин.; тільки Abraham тримається іншої думки, op. cit., т. I, стор. 30-32); а з того випливає висновок про прихильне, в кожному разі, відношення Єфрема II до християнськ. Заходу. Докладніше про се — маємо говорити в спеціальному нарисі*

² Освітленню обох сих спроб зєдинення Руської Церкви з Західною і взагалі оглядові стосунків Руської Церкви до Риму й Византії в XI в. присвячуємо спеціальну розвідку, яку приготовлюємо нині до друку.

³ Див.: Ст. Томашівський. Предтеча Ісидора. Петро Акєрович, незнаний митрополит руський (1241-1245). „Зап. ЧСВВ.“, т. II, вип. 2-4.

До історії Коліївщини

(Хронікарські записки)

ЗАХІДНІ Чини завжди охоче були прийомані на широкі полоси В. України. До упривілейованих належав орден Тринітарів, що їх примістили у себе ось які місцевости: Луцьк, Берестечко, Ржишів, Шумбар, Теофіполь, Каменець Под. і Браїлів, винницького повіту. В заміну за щирю гостину, зайшли західні місіонарі, такі різні народністю, мовою, вірою, культурою тощо, привязувалися до нашої ласкавої землі, до її жителів та їх історії, закріплюючи часто ті свої почування письмом. Таким досі залишеним письменним пам'ятником є хроніка тринітарського монастиря в Браїлові, з котрої випикуємо записки про уманську різню та про послідо-ючу пошесть.

Хроніка затитулована: *Protocollum Conventus Brahiłoviensis in Ukraina ab Illustrissimo Excellmo Dno D. Francisco Salesio a Potok Potocki Comite in Krystynopol, Kitajgrad, Brahiłow, Tulczyn, Humań, Mohylow, Belzensi, Rubieszow, Robczyce Capitaneo ad M. D. T. O. M. Gloriam erecti, atque in possessionem religionis Ordinis Sanctissimae Trinitatis Redemptionis Captivorum perpetuo Traditi A. Dni 1740. 4. Febr.*

Описуючи подорож еспанських Тринітарів до Польщі, щоби тут на просьбу кард. Денгофа в р. 1686 оснувати свої монастирі, хроніст згадує, що: *faventibus Superis non solum in Metropoli Russiae, Civitate Leopoliensi — verum et in aliis multis locis munificentia Fundatorum ac benefactorum plures sunt erecti nostri Sacri Ordinis Conventus et Collegia. Novissime in oris Ukrainae Illustrissimus ac Excellentissimus Dominus Franciscus Salesius a Potok Potocki Incisor Regni, Capitaneus Belzensis, ex post Palatinus Volhyniae, ac tandem Generalis Terrarum Kijoviae Palatinus, ferme ab ineunte aetate Heros invictissimus Nostroque Ordini SSS^{ae} Trinitatis de Redemptione Captivorum addictissimus in suo oppido Haereditario Brahiłow dicto, in Palatinatu Braclaviensi ac districtu Vinnicensi sito, fundare nobis Ecclesiam et Conventum in animo destinavit suamque intensionem Ministro Provinciali manifestavit enixe eum rogans, ne gravetur ea quantocius procurare, quae ad erectionem novi Monasterii et Ecclesiae iuxta sancita sacrorum Canonum decisionesque Apostolicas praerquiruntur.*

І справді, сей щедрий магнат вибудував у Браїлові величавий, одноповерховий, у квадрат построєний монастир і величаву, на всю околицю славну святиню, що її в р. 1779 посвятив еп. Сіраковський.

Для нас помітною є сторона 113 хроніки: Caput IV. Notat res perpetua memoria dignas et in Ukraina practicatas.

На вступі сеїж глави пише: Praesentis Capitis titulus non immerito est huic protocollo insertus. Nam persaepe negligentiae arguimur non solum a domesticis, verum et ab extraneis, qui ne minimam quidem curam ac sollicitudinem in iis adhibuimus, in quibus vel historici desudant vel politici. Primi ut in suis lucubrationibus perpetuae tradant memoriae quid ubi actum et quando, quid fortuito contigit, quidve in scelerum vindictam a Deo sit permissum. Alii ut tempus fructuose expendant fallantque solent multa enarrare, ut vel iuniores rerum varios addiscant eventus, vel rudiores informentur. Hinc caput praesens, titulum praefert de rebus perpetua memoria dignis et in Ukraina practicatis.

Nonne dignum est posteritati prodere, quo die, mense, anno, quove in loco tot tantasque oppressiones, rapinas, caedes, latrocinia exercent, faciantque illi nebulones luridi, lurconesque nefandi (vulgo haydamaki dicti). Quis illorum audaciam insolentiamque repressit, qui comescuit, quive nobilium de illis triumphavit. En tot tantaque mala in partibus Ukrainae practicata jam stante hac fundatione Brahiloviensi, quorum tamen ne vestigium quidem in nostris reperitur monumentis. Опісля йде опис наступів гайдамаків на Браїлів. Завдяки особливій опіці Ісуса Христа в чудотворній статуї, що її тут загальноно почитають, козаки відступили і монастир та мешканці не зазнали жадної пакости.

З черги йде мова про різню уманську. Excidium in Uman et aliis partibus Ukrainae. Inter creberrima infelicis Patriae nostrae discrimina id quoque haud postremum fuit, quod pervicax semper ac rebellis Ukrainensium rusticorum turba in perniciem domesticorum et potissimum Nobilium ac Judaeorum conspiraverit et conspirationem magna ex parte ad effectum deduxerit, Nam Duce Theodoro Gonta Religione in specie Unito graeco, conditione rustico Illustrissimi Potocki Palatini Kijoviensis subdito sed ob insignem Martis spiritus vigorem, Cosacorum Legionibus praefecto, alterove extraneo Zaporoviensi duntaxat Cosaco Joanne Żelezniak collecta ad quinque millia et amplius armatorum Cosacorum Phalanx, dum sub specie ferendi contra hostes auxilii in fide per praedictum Ducem Gonta juramenti Sacramento firmato appromissi Oppido Human utcunque munito immittitur ad 36 millia Nobilium ac Judaeorum a sene usque ad juvenem, qui eo loci causa salvandae vitae confugerant, jugulat, trucidat ac perimit crudelissime, consumpto triduo (in quo dies quoque S. Joanni Baptistae sacra ha-

bebatur) in funestissimo negotio. Subierunt eiusmodi jacturam vitae septem religiosi S. Basilii M. uniti, quorum Superior R. P. Kostecki, alios ad subeundam Catholice mortem exhortans exquisitissimis modis necatus est. Sacerdos itidem Ritus L. Ecclesiae Humaniensis Parochialis Vicarius cognomine Wadowski, in porta habitaculi sui fracta laqueo gula interiit. Plures porro ex matronis, praecipue Nobilibus, sed rebaptizatis iuxta ritum Ruthenorum (siquidem hi schismatici nebulones Baptisma Latinorum impie putant esse invalidum) servatae sunt. Id factum etiam cum Judaeis ab iisdem schismaticis metu mortis ad fidem compulsis et baptizatis. Eiusdem crudelitatis per alias Civitates, oppida et vicos dederunt documenta; quocumque in loco inventus fuit Judaeus, Catholicus quoque cuiusvis status et conditionis, non est vivere permissus. In oppido Lisianka Religiosos Ordinis S. Francisci Conventualium variis modis enecarunt. In oppido Granow parochum ritus latini ab aliquot diebus demortuum et tumulatum de sepulchro extraxerunt, eiusdemque cadaveri centum et amplius verbera inflixerunt. In civitate Tulczyn Religiosum Dominicanum Sacerdotem in ecclesia orantem extraxerunt, et in foro publico ante conspectum Żeleznia adactis in latera quattuor lanceis crudeliter occiderunt.

Verum enimvero ne sese haec inaudita crudelitas in ampliores oras Poloniae extenderet, neve eandem Moschoviticus etiam Exercitus (quem istius modi plebeiorum rusticorum colluvies numero temporis successu infinities superare posset) aleam subire cogeretur iisdem praedonibus militum Moschovitarum aequae ac Polonorum duce Illmo Brannicki, ad oppidum Tomaszpol paucae legiones obviam factae eos disarmatos, spoliisque nudatos laqueo aliisque mortis generibus adjudicarunt. Dux miserrimus Gonta, qui sibi principatum Ukrainae promiserat, ad oppidum Szarogrod, sive ut ab aliis narratur, ad villam Serbyvius in partes dissectus paenitens tamen et contritus interiit, cum pluribus aliis e trabe suspensis. Periere et reliqui ad alia remissi loca, ut quemadmodum tot interfectis, ceteris omnibus superius praefatae Religionis ac Conditionis extremam perniciem minabantur, ita ab omnibus indigenis merita puniri poena spectarentur. Factum contigit anno 1768.

Pestilentia in partibus Ukrainae aliisque Provinciis.

Post illam funestissimam Excidii Humaniensis cladem alia quoque multo funestior calamitas subsecuta est, ut putares merito in fata nostrae Poloniae elementa conspirasse et impleri Scripturam illam: et pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos¹. Nam post illud su-

¹ Текст у книзі Прем. 5. 21.

prafatum crudele excidium in Humań vix uno et altero elapso anno, nempe 1770 plures Ukrainae partes atrox pestilentia invasit.

Initium ejusmodi cladis factum est ob hoc oppido Brahilow anno siquidem praedicto 1770 a diebus Martij Moschovitae ex Moldavia (ubi bellum illos inter et Turcos fervebat simul et pestilentia grassabatur) in eandem civitatem Brahiloviensem venerunt, deportantes quasdam res infectas, quibus et habitatores infecerunt. Peribant igitur hac lue infecti praesertim de gente Judaeorum plurimi et ne de Civitate superstites pellerentur, in propriis domibus multo tempore clam sepeliabantur, donec tandem, dum publico in foro cadebant jam aliqui patefacto periculo die 13 Junii in sylvas et campos eggredi compulsi sunt. Porro ad cautelam posterorum non silentio praetereundum puto imprudens et superstitiosum factum ex consensu etiam prudentiorum et officialium Civitatis admissum et laudatum. De Civitate Vinnicensi conductus est consulto homo rusticanus, qui sese pestilentiam sedaturum jactitabat; dum igitur superstitiosus homo ex sylvis campisque miseris exules in domos convocat jubetque ut per illos res omnes in eorum domibus existentes de loco moveantur, excitata infectione vehementius inficiuntur et sequenti nocte ac deinceps multo plures quam alias moriuntur, rustico importare pecuniarum aliarumve rerum pondere onusto fugiente, qui etiam infectus domum suam nec non plures cohabitantes infecit, cum quibus morte quaesita luit justissimas poenas. Dehinc porro pestilentia in Brahilovienses et villas finitimas avidius grassabatur. Nos in hoc claustro residentes hactenus, dum superstites, inter quos multos quoque infectos utpote parochianos paenitentiae ac Eucharistiae Sacramento providemus P. Franciscus a SSS. Trinitate prope Septuagenarius ex confessione audita infectus quinta ab infectione die nequaquam improvisus tollitur. Pariter et F. Franciscus ab Innocentibus hausto a priore cui in infirmitate servierat veneno. Ergo Religiosi extremum periculum advertentes in varias, quas ab ejusmodi infectiones immunes noscebantur partes, fuga vitam tutati sunt. Remanentes in Claustro nempe P. Joannes Sacrista, P. Blasius et F. Joannes laicus infecti a peritissimo Moschorum Chyrurgo curati et in vita servati sunt. Caeterum Minister Conventus P. Alexander a S. Nicomede dum utpote Superior et parochus haeret in loco et claustro, ne a Moschovitis eo temporis Brahiloviae subsistentibus aliisque (ut in ejusmodi casibus fieri solet) diripiatur, invigilat; inficitur et a praedicto Moschorum Chyrurgo curationis gratia in latere quinquies crudeliter scinditur, cuius curationis virtute praeservatus quidem a morte protinus imminente, sed vitam diutius duxit omni morte amariorem.

Hoc pestilentiae virus diffusum est et per alias Regni Poloniae provincias ut Podoliam, Volhyniam, Pokutiam et potissimum in civitates Brahiloviensem, Constantinoviensem, Cremenecensem, Zolkoviensem, Stanislaoviensem, Samboriensem. Eodem anno in nostra villa Dzialow dicta 176 circiter personae rusticorum desideratae sunt. Brahiloviae numerum 5000 excesserunt. Nec finito quidem hoc infelicissimo Anno clades haec finem accepit, sequenti etenim, nempe 1771 renovata plures Brahiloviae atque aliis in locis sustulit. In altera quoque Villa nostra Nowosielica 50 et amplius cecidere.

При сій нагоді слід замітити, що до Коліївщини в Браїлові була лиш уніятська парохія, православних тут не було. Щойно в часі гайдамаччини, наслідком розпорядку Гервасія Лінцевського, єпископа переяславського, засновано тут протопопію православному. Та не довго вона протривала, бо вже в р. 1768 Браїлів зайняли конфедерати і протопіп перейшов на унію. В р. 1770, коли тут були російські війська, знов дехто зі священників хилився в сторону православя. В 1773 протопіп Кримизович і його 20 товаришів перейшли на православє, а з парохій лиш одна; колиж однак військо російське уступило, всі назад вернули на унію. Наконечнo в р. 1793 Росія зайняла Поділле і тепер почалося нове примусове перетягання на православє, аж поки в р. 1799 в Браїлові і околиці зовсім не зліквідовано унії.

Подав *М. Каровець ЧСВВ.*

Камінь св. Йосафата

(Легенда з околиць Витебська)

АНТІН Міллер, автор нещодавно (1928) виданої в Вильні регіональної повісти, основаної на тлі відносин польсько-литовського клиру, п. н. «Роволапіе», наводить у ній легенду про камінь св. Йосафата, може й до сьогодні існуючу в околицях Витебська, памятных у історії Великого Архієпископа, яко місце його мученицької смерті.

Легендарний розказ випереджує Міллер наведенням першої строфи зі запам'ятої ним пісні дідів, що починається словами:

W niedzielę rano
Biskupa zamordowano;
Kosów dobrał się do włosów,
A Łuski, jak skatina itd.

Є се варіант відомої пісні про св. Мученика, що її уложив о. Тимотей Щуровський ЧСВВ, настоятель монастиря в Білій. Оригінал має:

W niedzielę w Witebsku rano
Biskupa zamordowano.

Дальший двостих являється очевидно досить вульгарною вставкою, з якої ні сліду в о. Щуровського.

Тепер віддаймо голос Міллерови:

»Пісні про камінь (св. Йосафата) чула на початку століття мати моя. (Міллер — gente Alboruthenus, внук дочки чорноморського козака).

»Після замучення блаженного єпископа, голосить легенда, розюшена товпа кинула тіло до Двини (західної). Мертве тіло впало на камінь, який відірвався від берега, поплив з тілом під воду і задержався при березі, на дві верстві від Витебська. Плавбі мощей товаришила сильна буря, кидаюча погрозу і переляк на Витебщан. Василіяни забрали тіло мученика до Полоцька і виставили його для прилюдних оглядин. На камені остали, наче вирізблені, каже переданне, черти лица єпископа і обриси владичих риз.

»Після якогось повстання царський уряд, щоби затерти пам'ять про святого мученика, який боровся зі схизмою, сконфіскував каплицю св. Йосафата, що стояла оподалік каменя, переробив її на порохівню, а камінь казав пересунути дальше..

»Без огляду на те, ще за моїх часів (80-ті роки минулого століття) міщани — витебські католики і часть православних, ходили до каменя на прощу (в жовтні)¹ і ставляли свічки. Колиж сторожі стали се зборонювати, перекрадалися нічу: православні — »на поклоні«, католики — щоби відмовити літанію св. Йосафата..

»Отсе, в одній з таких останніх уже прощ участував і я.

»У ніч, палаючу сутіню, тихо мчали ми човном... Плескання хвиль о надбережні верби допомагало нам пересунутись попри стежі порохівні. Яром, мерзенним наче щілина виповнена гадюками, ми пересувалися гусаком, торгані вохким осінним вихром. Ми добилися до місця в полі, де вже виставав ледви сугорб каменя, що усувався — як все на землі — в її жагучі, безмилосерні піски. Ми повклякали і почали відмовляти літанію.

»За кождим призначенем в безмежі примерки падали сальви слів гуртка: »святий Йосафате, молися за нами«. Кілька свічок,

¹ Може в листопаді, коли 14 тогож місяця в лат. Церкві обходиться день св. Йосафата.

поставлених на камені, гасли по черзі, наче придушувані пальцями сутіни. Облича розмолених часом поблискували, наче червоно-жовті плями, пригадуючи мені якийсь образ з часів, у котрих христіяни скривалися в катакомбах. Я відчув дивний переляк, а одночасно захват екстази... Я забажав бути святим мучеником, щоби мене опісля так почитано.

»[На жаль! Було се одиноке в моїм життю бажання мучеництва для Божої справи]. Глибоко, наче на дні океану-душі нуртував у мені хвилюючий дрожем холод — ні се фізичний, ні то безматеріальний, якийсь дивний, несамовитий, досі незнаний.. З вирів думок та почувань, що недавалися зібрати в одно, линули в небо акти то просьби, то скарги, то благодарення... А над тим усім панував скаменілий переляк, що глядів в се розбурхане море смерку. Побожний гурток наче застиг, заклятий волею чарівника, навколішках, похилений, зітхаючий, перенятий молитвою, а одночасно сторожливий...

»Гурток опирів, чи покутуючих злочинців?!

»Ми скінчили літанію... остаючи неповоружно на місці.

»Одиною свічкою, заслонюваною долонею купця Поташка — знаного тайного уніята — торгав вітер, вигинаючи її полум'я, спалюєче віск і долоні... Червона заграва язиків полеміни розбуджувала в мені грозу... Я подумав, що так в пеклі будуть мене лизати полеміни... Я почув іще більший страх... На добавок, з далека, зпід мурів порохівні, доходили голоси перекликуючихся російських стеж: »Слу-у-ша-а-й!..« »Слу-у-ша-а-й!..« Виючий над рікою вихор піднімав у горішне плесо сумерків сей похмурий, наче видовжений звук і ніс його над нашими головами, побільшуючи мою психічну депресію. Я дізнавав вражіння, що серце западається в землю, що хмари спадуть на мене, що серед них летять ватаги діяволів на шабат чарівниць. А що в тім часі я читав »Пекло« Дантого, моя уява перелітала над усіми образами гегенни геніальної візії. Я вже був готовий зірватися і втекти. Але думка, що тут є образ святого, що може клячу на краплинах його крови, повздержала мене від утечі... Я переміг себе і став плести молитву без слів, що будила тепло в душі, оживлювала припливом якоїсь повні духової... Я молився без вагань і потрясень, як тільки може молитися молода душа, ненастанно снуюча дивну пісню прохання і подяки, звеличення і скарги на біль і жаріючу тугу за чимсь, що за тою незнаною таємничою заслоною Завтра є причаєне.

*

*

*

»Кілька літ пізніше сатрапія царських педагогів усунула мене з гімназії, як політично «непевного», з «вовчим паспортом». Прибитий видом розпуки матери, що боролася з диким рішенням властей, став я молитись о чудо. Мати саме виступила з поданням і скаргою аж до цісаря. Подання написала острє, сміливе. Очікувано відповіді відмовної і картаючої... Зацікавленне знакомих було величезне. Губернатор виленський фон-Вааль відважився перевести справу так, щоби сам цар пізнав зміст скарги. Помагав матері з огляду на людську зичливість і обуренне на директора гімназії Феліцина, котрого промахи він давно обсервував.

»Вибрався я до каменя Йосафата пізнім вечером. Мати про ніщо не знала. Я не звірився навіть приятелеви Тесленкови... бо він був уже скептиком і належав до студентських соціалістичних кружків. Як станув я на добре знакомій мені луці, я відчув страх... Знова сторожі вили своє: «Слу-у-ша-а-й!», знова шаліли хіхоти і свист змагаючих себе вихрів. Я подався до берега Двини. Вода плюскала білими гребенями хвиль, що рвали надбережні ситники. В заливі сумраку я спостеріг легко маячі колюмни каплиці, біля котрої декілька разів блиснув світлик.

»Я попав у розпуку... Не міг віднайти каменя. Чи вкравлиб його? А мушу в Йосафата випросити ратунку! Мушу йти в світ! Я прагнув знання, не розуміючи ще, що царська школа — се мордовання душ, а не навчальня!

»Я став, повзаючи, обмацувати землю. . Врешті вичув я випуклість. Тут! Я стрібував видерати дернину. Запах корінців трави і чорнозему уявився мені чимось страшним, дихаючим подихом могили..

»А однак я продовжував вишарпуванне дернини, але нігті скоро поломилися. Я відіпняв пасок і спряжкою далі видобував землю, молячись: «Святий Йосафате, дай мені сил! Зауділи мені ласки Твоєї, намасти мене на дорогу життя... Зілляй ласку опіки Твоєї на мене і матір: нас двоє на сім сумнім світі!»

»Якась сила вступила в мене. Коли спряжка зломилася, я різав дернину ножиком... Праця поступала дуже повільно. Я находився в колесі розшалілих боротьбою воздушних звертнів, що мірялися з рознузданим скавулінням над покірно лежачою низиною-лукою, котра повільно через два століття втягала важкий камінь Йосафата. Роздертою щілиною просмику припадав до землі рев розіграного самоволею весняного виливу Двини. З гущавини верхів затоплених лозів виривалося переразливе, перешиваюче воздух свистіння. В сей, змагаючихся хаосів, Malstrom вдирався гострий крик

чайки і дикий, насичений забобонним переляком, сигнал жовнярища: »Слу-у-ша-а-й!...« В міру того, як лютилася буря, вітер неначе кидався плесом, привівав до мене, лизав морозом моє лице дитинне, став вдиратися в делікатні руки, смичком красше володіючі. Сорочка-пересякнута потом, неначе ледовою обгорткою, скувала мої груди... Я став тратити сили... Аж от скрегіт... дотикаю камінь... і паду на нього груддю, шалючою гірким хлипаннем!..

»Не знаю — чого я просив. Я западав в якусь горячу мраку... Дізнав я вражіння, що се в мені гудять голоси бурі... Камінь став палити груди — брили льоду спадали на плечі..

»Колиж я очунявся, побачив над собою кілька жовнярських лиць.

» — Ти хто будеш? — спитав хтось...

„ — Не тронь!« запротестував другий голос... — Не видиш? Еще ребенок!..

»Чорне рядно впало мені на очі...

»По шістьох тижнях, коли я опритомнів, мати оповіла мені, що сторож-патроль, чуючи мої крики, підніс мене у пропасниці. Між жовнірами були бувші уніяти, котрі все зрозуміли і просили матір, щоби мені поручила молитися за них перед святим угодником.

»Цар поручив »затушевувати дїло« і прийняти мене до гімназії у Вильні. Феліцинови von Waal порадив »приватно« подумати... про емеритуру...

»Від того часу завсіди поручаю себе витебському Мученикови, віруючи в чудо Його заступництва.

»Якжеж дивна еси — ти, віри дитяти сило!.. Лише ти в змозі переносити гори --- відважно голосити світови здійснення чудес волі Божої! Віра дитини — се Любов, смілий вгляд у глибину Тайни — відблиск Правди Божої, як відбитка сонця в обрїях нагальниці вечірних хмар..

»Мою нинішну виrozumовану віру — якжеж радісно я віддави за один день пережитий з чаром віри дитяти!« (Стор. 100-104).

* * *

В своїй повісти, з якої ми подали висше наведений цитат, Міллер натякає також, але побіжно, на питання зєдинення Церков. Очевидно, по дилетантськи.

Подав *о. В. Толочко*

З минулого Жировицької Семинарії

(З приводу незаприміченого ювілею)

7 ЖОВТНЯ 1928 минуло сто літ від хвилі зорганізованя Православної Духовної Семинарії у Вильні. Перед століттям зовсім інакше та школа виглядала, інші перед собою мала цілі, неподібний до сьогоднішнього склад учнів і учителів, а навіть і не у Вильні вона знаходилася. 7 жовтня 1828 р. торжественно відкрита була в Жировичах, під Слонімом, Духовна Семинарія католицька, уніяцька, котрої керовниками були уніяцькі священники — виключно бувші ученики виленського університету.

Від Жировицької Семинарії з р. 1828 до семинарії виленської сучасної доби — щож за довгий, тяжкий етап! В історичнім калейдоскопі пересувалися що-раз нові образи, на скривавлену Польщу спадали що-раз більші удари, в укладі сил суспільних, культуральних і народних на землях давного Князівства Литовського склалися що-раз значнійші зміни; тимто і Жировицька Семинарія переходила ріжні переміни і нераз зміняла своє облича. Колись чолова станиця церковної унії, що знаходилася в мурах того монастиря, котрий так розвинувся і зацвів, коли до праці в нім станув найбільший із синів чину Василіян, св. Йосафат Кунцевич, опікун, натхнений вожд і покровитель греко-католицької Церкви в Польщі; дещо пізнійше — боєве поле уніятів „білих“ з „чорними“: духовенства світського з Василіянами; опісля — кузня інтриг, котрих метою було розсадити Церкву уніяцьку з нутра; далі — особлива твердиня православя, керована попами без борід і в сутаннах, у яких розговорною була лише польська мова і радо титулюючих себе каноніками і прелатами; врешті — арсенал воюючої урядової Церкви православної, котра, послушна приказам своїх зверхників — генералів або радників — прокураторів св. Синоду, виховувала ряди молоді у ненависти до свого рідного краю, до власної, окремої від історії Москви, минувшини, а передусім до співбратів-католиків, котрі були і є головними розсадниками європейської культури на сумних, мученицьких землях „литовських“....

Нині Православна Виленська Семинарія, (котра після 63-го року відкинула „неправосудну“ назву „Литовської“) розпочала вже новий етап у своїй історії, увійшла на широкі, ясні шляхи праці незалежної від людей світських, що то рядили православною Церквою способом безоглядним і втягали православний клир до праці політичної, часто просто нікчемної. Відійшли в минуле так недавні кош-

марні часи. Нині вже нема причини до політичної боротьби двох Церков, отже про многі річи можна говорити спокійно і безсторонно. Тому то згадуючи історію Духовної Семинарії, якої минувшина є тісно звязана з минулим двох Церков, нехай вільно буде забрати голос історикови, котрий почувається особливо добре, коли має перед собою столітню перспективу. І нехай йому буде вільно ще трохи ту перспективу віддалити, щоби сказати слівце про річи забуті, або й зовсім незнані.

Вік XIX становить цікаву епоху в історії людства. Ціла Європа знайшлася як на вулькані, що раз-у-раз вибухає і перемінює, здавалосяб, ненарушний уклад сил духових, народних, суспільних. Нові течії релігійні, філософічні, літерацькі, нові держави — повстаючі і загибаючі — пересувалися перед очами зчудованих, зdezорієнтованих народів, котрі самі не спостереглися як історичні випадки переорали їх психіку, змінили до непізнання.

XIX вік був добою великих змагань між собою ріжних потуг, задемонстрував неодну спробу очайдушної ставки „*va banque*“, творив і роздоптував, підносив і спихав у діл, манив райдужними привидами і розвівав усякі манні сповиди... Від наполеонської епопеї через романтизм і весну народів до позитивізму, російського нігілізму, жидівського марксизму і німецького нітшеянізму, — що за дивну дорогу відбуло людство в XIX столітті!...

Для Поляків сей вік був століттем боротьб і невдач. Ніколи перед тим вони не провадили боїв одночасно на так ріжних фронтах, ніколи не впроваджували до бою такої кількості людей — від дітей (виленських і ковненських) до старців — і ніколи не поносили невдач настілько страшних, що перед ними клясичні трагедії Лігніці, Варни і Цецори є лише блідими епізодами. Та пощо про се говорити? Адаже памятаємо добре, що переживали ще наші батьки, і якщо з чого не здаємо собі докладно справи, то хиба тільки з боротьб, котрі провадилися на області давньої Литви. В нашій памяті є лише фрагменти великих подужувань: фільомати і філярети, рік 1831, трагедія Конарського, та і передусім — кровава, коршмарна доба правління Муравйова. Епізоди отсі не творять цілоти, є неначе відірвані і тому не дозволяють як слід зорієнтуватися в упірній, заїлій боротьбі двох культур, що то провадилася на сих землях на протязі довгого, сумовитого XIX століття.

Триумфуючий заборець, інколи широко віруючий у „російськість“ отсього краю, зустрівся на Литві з такою відмінною і сильною куль-

турою і таким рішучим опором, що вже незабаром став капітулювати. Все вимикалося Москалям з рук; кожде зусилля, спрямоване проти Поляків, родило антитезу і зверталося против ініціаторів; авторитет „володітелів“, ніколи не великий, переражаючо малів, край спольшувався насильно. Ся польонізація була вельми цікава: струя йшла не зовні, не з Корони, відділеної від Литви пильно береженим кордоном, але з нутра, з найглибших підкладів душі „тутешної“, часто замкненої в собі, відмежовуючої себе від усього, але в критичній хвилі шукаючої ратунку в тісній звязи з душею польською. Перші роки XIX ст. виявили потужність польськості отсих земель, виказали живучість духової унії Литви і Корони, але одночасно зрадили жерела, відки трискали благородні ідеї, що скріплювали народ. Силою конечности мусіли потворитися такі жерела: треба було скупчуватися під якимись виразними прапорами, поставити якісь укріплення-фортифікації, за котрими можна булоби боронитися перед нагальними наступами ворога. І такими огнищами культури і духа польського на Литві стали: виленський університет та церковна унія. Наука і віра, репрезентовані тими двома організаціями, що своїми впливами огортали велитенські простори земель бувшого Великого Князівства Литовського, — наука і віра, посідаючі в собі найчистійші, найблагородніші первні духа польського народу і західної культури, під той час набрали особливої притягаючої сили і не лише протиставилися всяким зусиллям Москалів, але мимо нечуваних перепон провадили побідний наступ, здобуваючи великі ряди визнавців. Вистарчить пригадати історію виленського університету, котрий саме під берлом царів набрав такої потуги, про яку ні не снилося його організаторам і кількасотлітнім господарям — Єзуїтам, котрі покористувались опікою польських королів, — що зівітченне університету, по яким Москалі надіялися корисних для себе овочів, не лише не пошкодило високій школі, але навпаки створило з неї найбільше огнище польської культури, яке перетоплювало і способом напричуд гарним формувало душі навіть так викінчених одиниць, як проф. Groddeck, Frank і інші чужинці, котрі ставали ентузіястами польського Вильна.

Те саме з церковною унією. Переслідування уніятів, що розпочалися зараз по першій розборі, зділали лише то, що уніятський клир рішуче став відпекуватися всіляких покус із Сходу; а щодо широких мас, то за правління першого угодовця, митрополита Лісовського, який крізь пальці глядів на „місійну“ працю російського уряду, около 100.000 уніятів покинули унію і перейшли на лоно..... латинської Церкви!

Але се побідне промінюваннє двох огнищ польської культури мало сю злу сторону, що занадто звертало на себе увагу і дозволило Москалям зорієнтуватися в ситуації та розпочати боротьбу з польськістю, спрямовуючи свої зусилля виключно против університетови й унії. Тим пояснюється шалена пасія, з якою роздмухано процес філяретів і се також розяснює нікчемну, неперебірну у середниках роботу в напрямі згангренування уніятської Церкви. Тим способом доля унії трагічно сплелася з долею університету. Невдача філяретів злекшила Семашкови ставлення перших кроків, предивно зухвалих, -- за упадком університету пішов упадок унії.

Двадцятьлітна боротьба, що провадилася в третім і четвертім десятилітті минулого століття на мурах двох найбільших твердинь польськості на Литві, зродила не мало цікавих постатей — благородних або нікчемних, сильно звязаних з долею оборонюваних або зраджуваних фортів: Маємо благородних борців, котрих імена золотими буквами записані в історії виленського університету, як філярецька плеяда з Адамом на чолі; маємо незломних, хоч опущених оборонців віри батьків, як уніятський священик Григорій Мицевич; маємо зрадників, котрі покинули стійки, що їх вони займали і тут і там; маємо вкінці і таких, котрі боролися на ріжних полях і з однаковою енергією держалися на найбільш загрожених редутах обоїх твердинь.

До таких постатей належить мало на жаль відомий, але заслугуючий на більшу увагу і трівку память довголітний протоігумен Василян, о. Кесарій Камінський. Уродився в р. 1765 і походив зі старої польської шляхти; ціле житте він перевів на землі своїх батьків, виїзджаючи лише два рази на студія до Риму і Франції. Свій край знав як рідчо хто, у ситуації орієнтувався добре, нічого отже дивного, що весь свій вік посвятив праці над розповсюдненнєм і обороною польської культури, що скупчувалася в унії і університеті. Як Василяннин, котрий довший час займав відповідальне становище протоігумена і архимандрита ліщинського, Камінський був одним із найревнійших і енергичнійших оборонців прав і незалежности греко-католицької Церкви; як учень і професор виленського університету виявив свою наукову вартість і привязанне до Високої Школи Баторія, а що відзначувався великою скромністю, не шукав власти і почестей, тому й помер в р. 1827 тихо і непомітно; а нащадні, пірвані виром історичних випадків, кривдяче позабули одного з дуже цікавих людей.

Камінський вступив до чину Василян маючи літ 16, відбув

в р. 1782-84, вже як чернець, університетські студії в Вільні — з обсягу фізики і математики, опісля був учителем у 6-класовій василіянській школі в Жировичах (основаної в р. 1710), там же студіював богослов'я; роки 1792-94 провів у Римі, доповняючи богословські науки, котрі завершив докторатом св. богослов'я; від р. 1794, протягом двадцяти літ, працював у виленському університеті в характері найперше адюнкта астрономії і заступника обсерватора, опісля ж, по смерті проф. Решки, обняв катедру астрономії, перепроводжуючи реформу викладів згідно з новітніми вимогами. В р. 1814, вибраний протоігуменом чину, опустив університет і посвятився праці законній, не зриваючи однак зв'язків ані з університетом, ані з наукою, бо саме після залишення катедри виїжджає до Франції і розпочинає інтензивнішу працю науково-письменську, оголошуючи в рр. 1815-26 ряд праць з обсягу астрономії, які були друковані у Вільні і Кракові.

Камінський належав до нечисленних одиниць, котрі здавали собі справу з поважної ситуації; залишення ним університету може стверджувати його переконання про небезпеку, яка грозила унії та про конечність оборони сього фронту. Як світлий чоловік, він звертає увагу на шкільництво, котре було під опікою чину, реорганізує існуючі школи сеї установи. Майже при кождім монастирі існують під той час шкільки, пристосовані до початкуючих студій богословсько-філософічних (новіціяти¹; в Бересті Литовському, Борунах, Подубісі, Лядах і Березвечі є гімназії, ведені людьми з висшою освітою, що її набули майже виключно на виленському університеті. Удар, завданий університетови Новосільцовим, як також сумна епоха правління Пелікана, змушують Камінського підприємяти нові кроки, котрі забезпечувалиби красшу майбутність. Він хоче скріпити позицію закону, хоче створити нову шкільну станицю, котра відігралаби рішачучу роль, котра врешті станулаби в найважнішій пункті: там, де колись на груші з'явився чудесний образ Матері Божої, де перед віками ігуменствував св. Йосафат Кунцевич, — себто в Жировичах. Саме в р. 1826 Камінський звертається до міністра освіти (через ректора Пелікана) з просьбою, дозволити перетворити повітову школу в Жировичах на гімназію. Безперечно, не лише вдячні спомини з літ молодости, переведеної у Жировичах, кермували протоігуменом Василяном коли він наміряв розширити рами жировицької школи. Значінне Жирович, яко центра адміністраційного, а в більшій мірі — ідейного уніятської Церкви, було велике. Отже Камінський наміряв скріпити там позицію Василянів, під той час уже сильно атакованих світським уніятським клиром, що змагав загорнути владу в капітулах і єпископських столицях.

3. XII 1826 письмом N. 3428 міністр освіти, адмірал Шишков, дав Камінському на його подання прихильну відповідь, а zarazом висловив подяку за велику ревність у ширенню освіти. Василяни розпочали реорганізаційні праці. Але старечий їх провідник уже не діждався оwoчів сеї праці: 20 марта 1827 р. вмер тихо, викликуючи загальний жаль.

Жировицька гімназія була не тільки ділом Камінського, але не наче його ідейним заповітом: він вказував на конечність зосередити сили на області, на якій опісля звелися рішаючі бої, найперше Василян з клиром світським, а пізнійше клиру уніятського з розсадниками апостазії. Умер Камінський в році для унії рішаючим: в році, в котрім прелат Семашко зложив цареві Миколі довірочний проект зліквідовання унії... Події пізнійші поплили скорою хвилею. Вже в наступнім, 1828 році, уніятська колегія в Петрограді була підпорядкована св. Синодови, закрито дієцезії виленську і лудьку, полишаючи лише дві: білоруську з єпископською столицею в Полоцьку і литовську зі селитьбою в Жировичах; опісля обмежено власть василянських протоігуменів, а вже 17. VII тогож року заборонено Василянам приймати до чину нових членів, закриваючи деякі монастирі і перемінюючи частину костелів на православні церкви. Але в р. 1827 Василяни ще не передбачували близької невдачі; тимто енергійно забралися до праці і в звичайнім часі розпочали в новій гімназії рік шкільний.

Склад учительського збору жировицької гімназії був слідуочий: доглядачем гімназії був дим. шт.-ротмайстер Пшецлавський, учителем релігії канд. філ. о. Валерій Кучинський, учителем російської мови о. Гервазій Массальський, учителем французької мови канд. філ. о. Андрій Савич, учителем польської мови, греки й історії канд. філ. о. Теодозій Яжинський, учителем географії ст. акт. о. Іван Бобрович, учителем фізики ст. акт. о. Сильвестер Задарновський, учителем латини канд. філ. о. Вікторин Лясковський, заступником учителя німецької мови Франц Зарині.

В тім складі учительський збір працював протягом тільки одного року. В р. 1828 в звязку з реформами, заміряючими підтяти уніятську Церкву в основах, переведено ще раз реорганізацію жировицької школи. Відповідно до ліквідаційного проекту Семашка був виданий тоді заказ висилати уніятських клириків на богословські студії до Головної Семинарії при виленським університеті; щоб однак забезпечити доплив нових сил, мало зорганізуватися в Полоцьку Духовну Академію виключно для уніятів, — та покищо урухомлено дві семинарії: в Полоцьку і Жировичах.

Отся реорганізація була для Василіян великим ударом, тому що керівництво Семинарії передано світським священикам. Уніятське, світське духовенство творило тоді збір дуже неоднородний під оглядом стану інтелектуального і духового. Поруч людей з європейським образованием стояли піванальфabetи, поруч одиниць апостольсько-натхнених і хрустально-чистих -- грошероби, процесовичі, хабарники і карієровичі, неперебираючі в середниках. Але всіх — у меншій або більшій мірі — лучила нехоть до Василіян. Василіяни стояли горою в порівнянні з клиром світським образованием, огладою, звязками, ну і... матеріальною позицією. Те все нераз було причиною конфліктів і непорозумінь між Василіянами, споглядаючими дещо з гори на „білих“, і священиками світськими, перетяженими родинами, битими бідною і заздрісно обсервуючими незалежних і впливових черців. Тож, коли в р. 1808 при виленським університеті була відкрита Головна Семинарія, деякий час бойкотована Законами, що то скося гляділи на залежність богословської навчальні від світського ректора і невдоволених з причини надто вільнодумного напряму навчання, — світські уніяти стали масово посилати своїх синів на університет, тимпаче, що на будуче науковий ступень мав рішати при обсаджуванні єпископських становищ.

Коли жировицька гімназія мала бути перемінена на духовну семинарію, світський уніятський клир посідав уже достаточну кількість науково укваліфікованих богословів, які перейшли через виленський університет. Тимто Василіяни відразу були відіпхнуті. Лише на короткий час залишено оо. Савича і Яжинського (яко учителів фізики, греки, російської і французької мови), а також прокуратора Василіян о. Йосифа Єсьмановича, котрому повірено функції економа. Решту учительського збору, а тим більше управляючого, становили священики світські. Так ректором і проф. історії був магістер о. Антін Зубко (пізнійший архієп. мінський), інспектором і проф. догматичного богослов'я, як теж німецької мови доктор о. Михайло Голубович (пізнійший архієп. мінський), секретарем і проф. пасторального богослов'я маг. о. Фердинанд Гомолицький, проф. св. Письма маг. о. Іван Желязовський (пізнійший архієп. берестейський), проф. морального богослов'я маг. о. Йосиф Еліяшевич, проф. церковної історії канд. богосл. о. Стефан Грудинський, проф. польської літератури, латини і єврейської мови о. Василь Оленич, проф. математики, одинокий тоді світський чоловік, Карло Вронський. Всі учителі були вихованками виленського університету.

Реорганізацію школи на основі окремого припоручення непо-

радного митрополита Булгака перевів офіціал литовської капітули Антін Тупальський. Була се цікава одиниця. Вихованок Папського Алюмнату у Вильні, маючий титул доктора богословя, що його одержав на виленським університеті, не відзначувався однак Тупальський надто великою інтелігенцією, але зате вирізнявся спритністю і спосібністю „уряджуватися“. Російський історик М. Коялович оповідає як Тупальський у добі боротьб „білої“ капітули берестейської з „чорними“ Василями, певний близької побіди, мріяв про єпископську мітру для себе. Будучи жонатим, узяв від своєї половини заяву на письмі, що вона тужить за самотнім життям і бажає вступити до монастиря; яко майбутний єпископ, Тупальський запевняв своїй дружині становище настоятельки монастиря... Колиж плян не удався, Тупальський урядився в Жировичах щораз ліпше і вигідніше, користаючи з непорадности старого митрополита Булгака, котрий дійсну управу великою дієцезією віддав енергійному і проворному офіціалови. Як у р. 1833 появился в Жировичах новий помічник і заступник Булгака, єпископ Семашко, знайшов він, як сам пише у своїх споминах (1,85), досконало продуману організацію хабарництва. Тупальський проворно оподаткував на свою користь усе духовенство, але сам не стягав „данини“, повіряючи ті функції віцепрезесови консисторії. Семашко однак не усунув і не покарав надто впливового презеса консисторії, тільки змінив його помічника, а Тупальському дав... 1000 руб. ср. річно яко „відшкодованне“ за те, що відрікся хабарів!

Такі то були часи!...

Тупальський, маючи повірену собі реорганізацію школи, переводив її по думці бажань наставників, памятаючи рівнож постійно про себе. Істнованне семинарії в Жировичах було йому вельми догідне от хочби тому, що міг користати з присутности молодих учителів, щоби споріднитися з визначнішими одиницями, котрі могли придатися в майбутности. Пять дочок прелата Тупальського від істновання семинарії узалежнюють пятох зятів, котрі займають у дієцезії визначне становище. В Жировичах витворюються відносини родинні: шановний і коханий „папа“, маючи до помочи „жировицького дядька“, секретаря консисторії, Стефана Захаревича, брата „мами“ Тупальської, — рядить всевладно.

Пригадаймо собі жировицькі звязки родинні.

Теофила Тупальська виходить за муж за Плятона Сосновського, молодого професора богословя на виленським університеті. (Сосновський помер, маючи 27 літ і похований на Росі). Агата Тупальська виходить за віцепрезеса консисторії і проф. семинарії д-ра Ми-

хайла Голубовича, по жінчиній смерті — архієпископа. Софія Тупальська стає дружиною професора, опісля ж інспектора семинарії Карла Вронського, вкінці директора гімн. в Пінську. Олена виходить за иншого віцепрезеса консисторії і проф. семинарії Плакида Янковського, польського літерата. Анрієтта — за проф. Доброхотова, після жінчиної смерті — єпископа олонецького, Павла. Сестра Плакида, Катерина Янковська, є дружиною — по черзі: секретаря, інспектора і ректора семинарії Фердинанда Гомолицького, котрого братанич Маммерт є учителем жировицької школи, а кузин Микола — професором семинарії. Инший Гомолицький, Виктор, пізнійший добре відомий у Вильні протоєрей, жениться з рідною сестрою Семашка, Оленою, звязуючи тим способом усю „жировицьку родину“ з диктатором апостазії. Звязки сягають дальше: предінь батько Плятона Сосновського, Антін, є останним офіціалом виленським і членом Ради Головної Семинарії; батько Плакида Янковського, Гавриїл, — прелатом і архіпрезвитером берестейської капітули. Хресним сином Антона Сосновського і бувшим учителем усіх без виїмку молодих богословів є б. професор виленського університету Михайло Бобровський, сердечний друг „батька родини“, Тупальського.

„Свої люди“ правили долею уніятської Церкви!

Тимто й доля Жировицької Семинарії зовсім залежала від „родини“ і улягали перемінам, відповідно до вказівок згори, швидко, послідовно і рішучо впроваджуваним в життя досконало підбраною родинною.

Жировицька Семинарія в перших роках свого існування була навчальною католицькою і польською, після закриття унії і до часу перенесення семинарії до Вильна — навчальною православною і... польською! Науковий рівень школи, рівнож і наукові кваліфікації учителів стояли дуже високо. Щодо релігійного виховування, котре являється передовим завданням семинарій, у Жировичах не все було в ладі, бо учителі молодіжи, вихованки *Almae Matris Vilnensis*, з поза мурів Головної Семинарії не винесли ні релігійного запалу, ні навіть глибокої віри; тому й не багато могли переказати своїм ученикам. Легкість, з якою опісля змінили віру одиниці відки інде благородні, є доказом релігійного індеферентизму, так разячого у священників, а тим більше учеників Високої Школи, існуючої у Вильні, себто в місті, котре завсіди сильно реагувало на релігійні питання.

Виклади у Жировицькій Семинарії відбувалися у польській мові; з чужих мов перекладувано на польську; богослове викладано по латинськи і тільки історію і російську літературу, а також льогіку

і поетику — по російськи. Першим знавцем російської мови був Антін Зубко. Інші російською мовою майже зовсім не володіли, принаймні у тій мірі, щоби могли плавно висловлюватися. Коли в р. 1833 по одержанню єпископської мітри Зубко не був у змозі посвячувати семинарії тільки часу, що передше, інспектор Гомолицький, як оповідає Янковський, замкнувся на кілька місяців у своїм мешканню і при відкритті шкільного року 1834/35 зачудував усіх промовою... російською. Знаємо се „Слово“: вбогість мови йде там в парі з убогістю думки; — аж не хочеться вірити, що так міг промовляти чоловік, котрий одержав висше образование на виленськiм університеті.

В цілі насаджування московщини спроваджено до Жирович корінних Росіян, як напр. Прокопа Доброхотова, що походив з губ. тамбовської, Олександра Кандидова з губ. костромської, Івана Смирнова з вятської і и. Але цікава річ: ті Москалі не тільки не ставали розсадниками російської культури, але очевидячки улягали впливам культури польської. „Родина“ не уживала иншої мови крім польської. „Папа“ був у своїм роді польським патріотом, що вихваляв „наші“ добрі часи з кінця XVIII століття. Молодь тим більше була пересякнута, принаймні назовні, культурою польською, католицькою.

Янковський залишив нечувано цікаву картину жировицької ідиллі з рр. 1840-42 у псевдо-повісти п. н. „Krynice“. („Żygowice łask krynice na cały świat wylały“...) Отсе там Кандидов нарікає на Анрієтту Тупальську і Янковських за те, що вони докучали йому за поповнювані ним блуди язикові.

„Czy to taka nagroda za moje poświęcenie, że musiałem potem przeczytać dwie całe gramatyki Kopczyńskiego i Jakóbowicza i jeszcze mi z pięć naskładano. Jaki też to nieładny macie państwo zwyczaj prześmiewania i pamiętania romulek!...“ Ось такі розмови провадилися в Жировичах по р. 1839, по зліквідованню унії, коли ревні любителі польської мови, покпиваючи з кепської польщини Москаля, мали на совісті дещо більші „ошибки“, як перекручування висловів!

Доба минулого Жировицької Семинарії в останніх роках перед закриттям унії і в перших по закритті, належить до вельми цікавих. Навчальня ся затрачувала характер католицький, опісля сталася явно православною, але довго зберігала сповиди католицизму і польськості. Відношенне керовників до підставових питань, до догм, було виїмково легкодушне, або красше безглузде. Від р. 1830 професором догматичного богослов'я був Плакід Янковський, котрий відзначувався очевидним релігійним індеферентизмом; инші богослови зовсім не

були ліпші. Хтось думав про кар'єру, бажаючи своїй половині наглої і несподіваної смерті, яка відчиняла дорогу до єпископської гідності; хтось з цинічною відкритістю „робив готівку“; хтось інший весь був перенятий збиранням конх і мінералів, хтось пристрасно зорганізував мисливські виправи, хтось погребувався в книжках, створюючи собі в уяві друге життя; інші нарешті нічого не робили, пасивно приглядалися подіям, що відбувалися, заклеплювалися в тіснім родиннім гніздечку і, улягаючи владі якоїсь особливої, потворної безжурности, весело забавлялися на родиннім „танечку“, під звуки зліквідованої, церковної, василіянської орхестри!...

Під той час у Жировичах було все — крім релігійного духа. Й як коли випало принаймні вдати релігійне почування, завсіди впливали на верх неждані мотиви політичні і вірнопідданча правомисльність. Проповіди і промови ліквідаторів унії назагал обіймають пусті слова на тему чистоти обряду і звязи уніятської Церкви з „праматір'ю — Церквою православною“, а набирають сили тільки тоді, коли починаються гимни на честь царя Миколи; а се є мотивом частим, щоби не сказати — постійним. Сього роду „проповідям“ дав почин Фердинанд Гомолицький, котрий, як Жировичі Жировичами, вперше промовив там у р. 1834 по російськи, а темою науки були... добродійства царя Миколи. Гомолицький ось як закінчив своє „Слово“:

„Боже Всемогучий! Ти дав нам безцінний скарб в особі цісаря, нашого батька і добродія. Спомагай його благородні починання! Зділай, щоб його збруя страшною була для ворогів правди, віри (sic!) і вітчизни! Продовжи дні благородного монарха і поблагослови літа його пановання миром і щастєм цілої Росії!...“

Про царя Миколу, яко оборонця правди і віри, говорив інспектор католицької семинарії, магістер св. богослов'я! З царя Миколи робив ангела мира ученик виленського університету в три роки по упадку листопадового повстання і по закриттю Високої Школи Баторія!...

Тодішні керовники семинарії, котрі без жадних скрупулів перевернулися з католиків у православних, остаючи в самій річі дієстами, не були в змозі причинитися до належного розвитку школи, в якій завсіди недоставало духа, а рівнож не могли оставити по собі вдячної пам'яті ні у католиків, ані у православних. Ренегація завсіди осоружна, ренегація релігійна священників — тим паче. Ся отже доба у минулому Жировицької Семинарії певно належить до дуже сумних і похмурих. Але й пізнійша судьба сеї навчальні, котра виросла з василіянської школи з р. 1710 і була безпосередною переємницею гімназії з р. 1827, не принесла чимало добра. Політичні події і скрі-

плена русифікаторська праця довели до сього, що Духовна Семинарія через довший протяг часу була не так школою, образуючою священників, як саме установою, що приготувляла російських діячів до боротьби з польскістю. На сей шлях спрямовано Жировицьку Семинарію в р. 1844, коли свої становища покинули ректор Гомолицький і інспектор Вронський. Їх місце заняли родовиті Росіяни: ректором став, бувший ректор Київської Семинарії, магістер Евсвій Ілинський (що походив з губ. курської), а інспектором Олександр Кандидов.

В слідуючім році, 1845, єпископська столиця, консисторія і семинарія були перенесені до Вильна, щоби тим способом задемонструвати триумф і силу православя.

Отвираючи шкільний рік у семинарії, до учеників промовив сам Семашко, згадуючи щось про Христа, докладнійше про царя Миколу (sic!) і вказуючи молоді в довшій промові на взір, надівсе гідний наслідування, на... себе самого!....

Литовська Духовна Семинарія (під той час іще не „Виленська“) розпочинала нову еру....

Валеріян Харкевич

З історії католицької ідеї в Східній Україні в середині ХХ в.

ІСТОРИЯ Східної України (тобто тої частини України, що знаходиться на схід від Дніпра) зложилася так, що до сх.-українських земель лише посередно досягали західні католицькі впливи (котрі відбивалися в Сх. Україні — головно через посередництво заснованої на західно-католицький взір Києво-Могилянської Академії — в богословській науці, в релігійній філософії, в деяких церковних обрядах ітд.). Церковна унія, довершена в Західній Україні та на Білорусі в кінці ХVІ в., Східної України майже не торкнулася (бо Чернигівщина під той час належала до московської держави, а інші сх.-українські землі були мало заселені або й зовсім пустинні). Вже в ХVІІ віці церковне життя Сх. України тісно злучилося й майже злилося з церковним життям Московщини; в другій полов. ХVІІ в. Сх. Україна вступила під зверхність московського патріярха, а на поч. ХVІІІ в. вже остаточно увійшла в склад Російської Православної Церкви.

Але і в ХVІІІ і ХІХ вв. ми бачимо не раз на Східній Україні

(як і в самій Московщині) змагання до ідеалу Єдиної Церкви, яскраві прояви католицької ідеї.¹

Історія католицької ідеї серед сх.-українського громадянства досі не досліджувалася сливе зовсім; є лише деякі випадкові нариси, присвячені окремим представникам католицької ідеї серед схід-українського громадянства, тай то писані не українцями й не з українського становища. Тим часом, булоб вельми цікаво й корисно прослідити, як на віддаленім від впливів Риму та західно-української унії сході України пробуджувалися й розвивалися змагання до Єдиної Всесвітньої (Вселенської) Церкви — *Καθολικὴ Ἐκκλησία*.

Змагання сі бачимо серед схід-українського громадянства в різні моменти в XVIII-XX вв., особливож на початку XIX в., в серед. XIX в. та на поч. XX ст., і в різних суспільних верствах: серед сх.-української аристократії (нпр. граф Ол. Розумовський, Балабин), серед середньої верстви — дрібних дідичів, „інтелігенції“ (Мик. Гоголь), нарешті серед нижчих верств (нпр. Підгірний, провідник вельми цікавого церковного руху на Слобідській Україні на початку XX в.).²

Одним з найцікавіших моментів в історії католицької ідеї серед сх.-українського громадянства є середина XIX в. Се був час, коли освічені верстви сх.-українського (й російського) громадянства опинилися на роздоріжжі, шукаючи нових шляхів, нового світогляду. Німецька ідеалістична філософія Шелінга, Гегеля та инш. і поверховний французький матеріялізм Гольбаха й Ляметрі, котрими захоплювалися передтим на Сх. Україні й в Росії, в серед. XIX в. вже більше не задовольняли; широкою хвилею по всій російській державі полилися отруйні, атеїстичні й аморалістичні впливи грубого матеріялізму Фогта, Бюхнера, Молешота та ин. Та одночасно з тим бачимо в середині-ж XIX в. серед ліпшої частини сх.-українського (й російського) громадянства, якої не міг задовольнити грубий матеріялізм Фогта-Молешотта, зворот до релігії й Церкви. Але Православна Церква в російській державі, на яку очевидно мусіли передовсім звернути увагу шукаючі релігійного світогляду люде

¹ Варто пригадати, що одним із видатних прихильників католицької ідеї серед уродженців Сх. України був О л е к с а Р о з у м о в с ь к и й (*1748 р. †1818 р) син передостаннього Гетьмана України Кирила Розумовського. Замолоду Олекса Розумовський знаходився якийсь час під впливами масонів і належав до масонського гуртка Поздеева. Але в зрілих літах — завдяки ОО. Ісусовцям — навернувся до християнського світогляду і, будучи міністром освіти в російській державі (в 1810—1816 рр.), чимало сприяв діяльності Товариства Ісусового (Societas Jesu). Взагалі Ісусовці мали в той час досить значний вплив на російську й сх.-українську аристократію й успішно боролися зі впливами масонства, релігійного лібералізму та матеріялізму серед вищих верств російської держави.

Слід також пригадати думки великого сх.-українського релігійного мислителя Гр. Сковороди (*1723, †1794) про необхідність одности Церкви та його засуд усякого сектарства, відокремлювань і розламів у Церкві.

² Про Самійла Підгірного (Подгорного), проповідника католицької ідеї в Слобідській Україні (на початку XX стол.) короткі, але дуже цікаві відомости — в книжці о. К. Каралевського: „Le Métropolitain André Szeptyckyj. Son action pastorale, scientifique et philhénotique“ („Roma e l'Oriente“, 1919—1920 і окремо).

на Сх. Україні в серед. XIX в. — знаходилася саме тоді в тяжкій стані й пониженню. Не зважаючи на те, що за царювання імпер. Миколи I (1825—1855) офіційно ніби-то визнавалися за православієм і Правосл. Церквою велике значіння й роля, — фактично Правосл. Церква була поневолена й зроблена знаряддям, прислужницею російської держави; а духовенство — пригнічене й принижене до такої міри, що в деяких місцях у російській державі поміщики поводитися зі священниками мало чим ліпше, як з рабами-крепаками. Очевидно, в такому вигляді Правосл. Церква багатьом шукаючим шляху й правди — не давала відповідного, позного духовного заспокоєння: офіційне російське православ'є доби Миколи I не могло зробитися світоглядом шукаючої правди й віри сх.-української інтелігенції; і вона пішла в своїх шуканнях іншими шляхами.

Частина її — розчарована тяжким і прикрим станом тогочасної Російської Правосл. Церкви й нездідна зрозуміти, що хиби в церковнім життю й хиби священослужителів не становлять хиб Церкви взагалі — з негачією поставилася до всякої Церкви й схилилася до псевдо-релігійного світогляду Штрауса або Фаербаха. Типовим представником тих людей був Шевченко з його сумної пам'яті „Марією“, „Гімном чернечим“, „віршем“ „І Архімед і Галілей“ ітд.

Друга течія, дуже близька до першої, теж викликана розчаруванням у „церковності“ й також зіпсована „ліберально-релігійними“ впливами, схилилася в бік так званого „евангелізму“, хитаючись у засадах своїх поміж протестантством, соцініянством і повним атеїзмом і співчуваючи а іноді й підпираючи різні секти, як баптизм, молоканство та ин. Представником цієї течії в серед. XIX в. був, між инш., П. Куліш; пізнійше його слідами пішли Драгоманів, Бодянський та ин.¹

Третій напрям, якого найвидатнішим представником у Сх. Україні був М. Костомаров, треба признати й глибоким і поважнішим: се був рух до відродження Православної Церкви. Добре розуміючи поневолений стан Правосл. Церкви в російській державі й прикрі наслідки того поневолення, Костомаров та його однодумці мріяли очистити православ'є та Правосл. Церкву від тих негативних рис, які надав їм царський уряд, роблячи з релігії й Церкви знаряддя своєї національно-державної політики, бажали одухотворити Правосл. Церкву й розвинути в ній церковно-парафіяльне життя.²

¹ Про релігійні погляди Драгоманова та його відношення до сектанства див. вельми цікаву статтю Др. Д. (Вол. Дорошенка) „М. Драгоманів, його думки про релігійні та церковні справи“ („Віра й наука“, 1926, № 6, стор. 10-17). Драгоманів симпатизував сектантським рухам, особливо баптизмові; але сам був дуже далекий від баптизму й взагалі протестантизму, хитаючись між повним атеїзмом і т. зв. „деїзмом“.

² Але Костомаров та його однодумці — „київські словянофіли“ (котрих можна назвати „правим крилом“ кирило-методіївців), у протилежність до московських словянофілів, не розвинули докладно своїх церковно-релігійних поглядів, не створили релігійно-філософської й церковної системи, залишивши тільки фрагменти релігійно-церковної ідеології. Спеціальних студій про релігійно-церковні погляди Костомарова та ин. „правих“ кирило-методіївців або київських словянофілів досі немає.

Нарешті, деякі з шукаючих правдивого релігійно-церковного світогляду, будучи — так само, як і Костомаров та його однодумці — свідомі деяких прикрих явищ у життю тогочасної Правосл. Церкви і шукаючи — теж як Костомаров — шляху до правдивої Церкви, вільної від національно-державного поневолення, звернулися в своїх шуканнях до ідеї Єдиної Всесвітньої, Наднаціональної Церкви.

До цієї ідеї, безсумніву, й мусіли звернутися ті, що змагали до очищення та відродження церковного життя й до визволення Церкви від національно-державного поневолення. Основною хвилюючою Російської Православної Церкви імператорської доби, особливо ж доби Миколи I, було панування держави над Церквою, перевага національно-державного чинника над релігійним. Очевидна річ, що для кожної справді релігійної людини Церква є найвищою вартістю в нашій життю; Церква єднає нас з Господом нашим Ісусом Христом, Церква очищує нас від наших земних гріхів, через Церкву можемо досягти ми вічного спасіння; через Церкву — шлях наш до вічності. І тому, як би високо ми не поставляли справ національних і державних, справ, які безперечно повинні стояти вище від усяких справ приватних, місцевих, клясових і т. ін., не повинні ми однак забувати, що й національні та державні справи це все ж таки справи земні, справи скороминушого, тимчасового, обмеженого, недосконалого нашого земного життя, яких навіть і порівнювати не можна зі справами Церкви, котра єднає нас із вічністю, котра єднає нас із самим Господом Богом. І тому жадна справді віруюча людина, жаден християнин (якщо тільки він християнин не з самого лиш імені) не може погодитися, щоби Церква була знаряддям для національних, державних чи яких-небудь інших хочби й найвищих земних цілей: всяке поневолення Церкви державою, всяке використання Церкви для національних, державних і т. п. цілей рівнозначне з поневоленням душі плотію, з забуванням про душу задля тіла, задля справ тимчасових, земних. Та коли в кожній державі (иноді навіть у частині держави) існує своя окрема автокефальна (тобто цілком самостійна або майже самостійна) Церква, є завжди небезпека, що місцева влада або яка-небудь добре організована, впливова група громадян намагатиметься підпорядкувати Церкву собі й зробити з Церкви знаряддя своєї політики. Яскравий приклад такого поневолення і виявляла Російська Православна Церква імператорських часів. Єдиний вихід з того становища є Церква Єдина, Всесвітня, Наднаціональна — *Ἐκκλησία Καθολική*.

Але церковна єдність та наднаціональний характер Церкви не тільки заховують Церкву від безпеки т. зв. „цезаропапізму“ та „громадянського папізму“ (тобто від використання її до поневолення Церкви задля національно-державних і т. п. політичних, земних цілей) але також сприяють розвиткови культурного й громадського життя всіх народів у спільно-християнській душі. Саме

в серед. XIX в. в Сх. Україні та в Росії прокидається думка про те, що все культурне й громадське життя народів, позбавлене нині свого духовного осередку й вищих духовних об'єднуючих засад, мусить бути спрямоване — так, як то було в середні віки — до єдності й суцільності, мусить бути переняте християнськими засадами („християнізоване“), мусить мати в Церкві видимий й признаний духовний центр, центр розумового й культурного життя. Сі ж завдання може виконати тільки Церква, яка стоїть над всіма земними (навіть найвищими) вартостями, потребами й цілями, над окремими націями й державами і яка має в собі найвищий кермуючий авторитетний центр в особі свого Глави.

II.

Найвидатнішим виразником сих змагань до християнізації оцерковлення культури й всього життя, до відновлення середньовічного авторитету Церкви в суспільнім, державнім, господарчій і культурнім життю, був славетний письменник Микола Гоголь (народ. 1809 р., † 1852 р.). Як і багато инш. сх.-українських письменників XIX в., М. Гоголь свої твори писав по-російськи. Але мимо того, в ся його творчість має яскравий національно-український характер: як слушно зауважив уже М. Драгоманів, М. Гоголь у більшій мірі був суто-українським письменником, ніж навіть всі ті сх.-українські письменники XIX віку, що писали по українськи;¹ в кожному разі, жаден з українських письменників не мав такого сильного й широкого впливу на пробудження української національної свідомости на Вел. Україні, як М. Гоголь.

Як відомо, М. Гоголь був не тільки великим письменником, але і великим релігійним мислителем. Поруч з мистецькими творами, М. Гоголь усе своє життя писав і теоретичні нариси (на теми естетичні, історичні, релігійні і т. д.); і майже у всіх його творах — мистецьких і теоретичних — так чи інакше відбиваються його релігійний світогляд і його релігійні шукання.

¹ Вся літературна діяльність М. Гоголя була продовженням і дальшим розвитком українського письменства XVIII й поч. XIX в., не тільки по літературному напрямку, але навіть по сюжетах творів, по виведених у них літературним типам, по окремим образах і численним деталям. Так нпр. подібність таких творів М. Гоголя, як „Вій“, „Тарас Бульба“, „Як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем“, „Мертві Душі“, „Ревізор“ та ин. до творів Наріжного й особливо Квітки аж надто кидається у вічі; що в найбільших своїх творах („Ревізор“, „Мертві душі“) Гоголь наслідував Квітку, в тім після праць Баженова, не може лишатися уже жадного сумніву. Але й світоглядом своїм Гоголь дуже нагадує Квітку, хоч розуміється значно перевищує автора „Листів до любезних земляків“ глибиною своїх думок. Нарешті, український елемент дуже сильно відбився навіть у літерат. стилі Гоголя. Хоч був Гоголь одним з найбільших російських письменників, але не зміг цілком добре опанувати російську мову. Докладний аналіз стилю Гоголя, як відомо, виказав, що навіть пишучи по-російськи — Гоголь думав по-українському; з тої ж причини Гоголь, як і всі письменники - Українці, що пробували писати віршовані поезії рос. мовою, коли звертався до писання віршованих творів, творив слабкі речі („Ганс Кюхельгартен“, „Італія“ то що).

Як мислитель, М. Гоголь є першим (по часу) у славіній трійці великих східнослов'янських релігійних мислителів—проповідників християнізації та оцерковлення культури й життя і носіїв ідеї церковного „універсалізму“ (другим у сій трійці був славнозвісний письменник, Українець з походження, „наступник Гоголя“ Ф. Достоевський (внук греко-католицького священика); — третім Росіянин, котрий однак створив свій світогляд під україн. впливами, Вол. Соловйов, славнозвісний російський католицький філософ.

З дитячих літ і до кінця свого життя Гоголь визначався горячою й широкою релігійністю. Свое свідоме життя він розпочав у 1820-их рр., в добі розквіту романтизму, і виріс під впливами німецьких романтиків, перейнятих, як відомо, глибокою пошаною до католицької Церкви, змаганнями до „універсалізму“, до вселюдських ідеалів і „культу“ середновіччя.¹

Від німецьких романтиків Гоголь засвоїв відразу до зовнішньої (технічної) цивілізації новітньої „ляїчної“ (світської) протестантської або раціоналістичної Європи, і рівночасно — велику любов до середновіччя та глибоку пошану до Італії, як осередку середновічної правдиво-християнської культури, й до Риму, яко Апостольської Столиці, як до центру, що зберігає й досі „непоборну, вічну владу над світом“.²

Від німецької ж романтики перейняв Гоголь її універсалізм та її стремління до вселюдських ідеалів. Разом із Достоевським, Гоголь міг би сказати, що він мав „дві батьківщини“ — Русь і Зах. Європу, — тільки під сею „Західною Європою“ слід розуміти не сучасну йому Європу (перейняту зовнішню, матеріалістичною цивілізацією), а той духовний світ католицького Заходу, котрий знайшов найяскравіший вираз у середновіччю і котрого відблиском був німецький романтизм.³ Перейнятий ідеєю „універсалізму“ й стремлінням до вселюдських ідеалів, Гоголь дуже гостро й боляче відчував розірваність сучасного цивілізованого людства і „ненормальний, хоробливий стан“ майже всіх цивілізованих народів:

„вже роздаються, — писав Гоголь (у своїх „Листах до друзів“), — зойки душевних страждань всього людства, котрими занедужав майже кожен з сучасних європейських народів і борсається бідний, не знаючи сам, як

¹ Як відомо, деякі з найвидатніших німецьких романтиків, що народилися в протестантських родинях, нпр. Фр. Шлегель (1772-1829), перейшли в католицтво й енергійно проповідували зєдинення всіх христ'ян у катол. Церкві. Особливо яскраво католицькі погляди висловлював Шлегель у видаванім ним у Відні журналі „Concordia“, у творах „Vorlesungen über die neuere Geschichte“, „Philosophie der Geschichte“ і тд.

² Поруч з впливами німецької романтики на світогляді Гоголя в де-що подібнім дусі мусіла відбитися й українська церковно-релігійна традиція, що веде свій початок від напів-католицької по методам, філософії а почасті й догми Київ-Могилянської Академії. Але се питання про ролю україн реліг.-церковної традиції у сформуванні світогляду Гоголя потребує спеціального досліду (Зв'язок світогляду Гоголя з тою традицією, між инш., підчеркує Скабичевський).

³ Порів: В. В. З'яньковскій. Русские мыслители и Европа. Критика европейской культуры у русских мыслителей. Париж (1926), стр. 45-46.

і чим собі допомогти; кожний сторонний дотик до його жорстоко наболілих ран, хожен засіб, кожна допомога, надумана розумом, для нього за груба і не приносить сцілення“...¹

Але Гоголь сподіється, що — коли сі „крики ще збільшаться“, — збудиться, кінець кінцем,

„си а досі ще небувалої любви: запалає людина любовію до всього людства, — такою, якою ще ніколи не запалювалася“.

Сі надії Гоголя (так само як і „універсалістичні“ ідеї німецьких романтиків) не мали нічого спільного з соціалістичним інтернаціоналізмом. Навпаки, Гоголь сподівався, що ся велика „любов до всього людства“ зявиться в людей при існуваннях національних, монархічних і християнських держав, і що головними носіями тієї любови будуть правдиво-християнські монархи.

Вихідним пунктом в ідеологічному розвитку Гоголя були безперечно ідеї німецької романтики. Але в своїх ідеологічних шуканнях Гоголь не зупинився на тім, до чого дійшли були німецькі романтики, а на підставі їх ідей спробував створити свій власний, оригінальний і незрівнано глибший світогляд — більш органічно звязаний зі світоглядом християнського (католицького) середовіччя. Сей органічний звязок Гоголя з середовіччям зрозумів і підчеркнув уже російський критик 1860—1870-их рр. А. Скабичевський: порівнюючи Гоголя з німецькими романтиками, Скабичевський каже, що у Гоголя, як у людини цілком середовічної, переважав безпосередний, більш емпіричний (ніж у романтиків) погляд на життя, котрий у творчості приводив до переваги плястицизму, а разом з тим визначався рисами середовічного суворого аскетизму.²

Дійсно, і в своїм особистім життю і в релігійно-проповідницькій творчості Гоголь втілював ідеали західно-християнського середовічного аскетизму, досить близькі (особливо в останніх роках життя М. Гоголя) до ідеалів св. Бернарда з Клерво або Савонаролі.³

¹ Тут очевидно Гоголь має на увазі „надумані розумом“ соціалістичні й тому подібні проекти „сцілення людства“.

² А. Скабичевський. Три человекъ сороковыхъ годовъ. „Собрание сочиненій“, т. I, стор. 717-722. Ми навмисно цитуємо думки про релігійно-аскетичний характер цілого світогляду й творчості Гоголя, висловлені критиком реалістично-позитивістичного напрямку, далеким від захоплення релігійними елементами у творцях Гоголя. Бо деяким новішим критикам, нпр. Мережковському, котрий особливо підчеркував релігійно-містичні та релігійно-аскетичні складники всієї творчості Гоголя, закидували, ніби-то вони „стилізують“ Гоголя, приписуючи йому свої чи подібні до своїх переживання, настрої й погляди. Але подібних закидів очевидно не можна зробити Скабичевському. — Про світогляд Гоголя писали (крім Скабичевського): Д. Мережковський („Гоголь и чортъ“. М. 1906; у другім видан. „Н. В. Гоголь“), В. Брюсов „Испепеленный“. Къ характеристикѣ Гоголя“. М. 1909), А. Лебедев „Поеть-христіанинъ“, Саратов., 1911), Д. Овсяннико-Куликовський („Собрание сочин.“ т. I, Пб. 1913), та ин. На особливу увагу заслуговують праці про Гоголя — В. Зінковського, зокрема нарис, присвячений Гоголеві в кн. „Русские мыслители и Европа“. Але всебічного й висчерпуючого досліду про світогляд Гоголя досі немає.

³ Що в своїм аскетизмі Савонароля залишався правдивим католиком і що взагалі в його діяльності й світогляді не було нічого „протестантського“ (в тім значінню, в яким ми тепер уживаємо це слово), ледви чи можна сумніва-

Мусимо підчеркнути, що й своїми аскетичними ідеалами і характером свого аскетизму Гоголь більше наближався до західно європейських аскетів — чинних проповідників, як до византійських анахоретів, заглиблених виключно в своїй пасивній контемпліації;¹ Гоголь був надто чинною натурою, щоби обмежитися пасивно-контемпліативною стороною релігії: в нім яскраво вибиваються змагання до активної творчості, до безпосереднього проповідництва, до чинної боротьби зі злом, до будівничої праці в релігійно-церковнім дусі.

Виходячи зі свого релігійно-аскетичного становища, Гоголь гостро й безпощадно критикував і перейняту „пошlostю“, дрібязковістю та мізерністю російську (й сх.-українську) дійсність і „секуляризовану“, ляїчну цивілізацію Зах. Європи, однаково далекі від правдиво-християнських ідеалів. На релігійно-аскетичні підстави всієї сатиричної творчості Гоголя звертав увагу вже навіть Скабичевський: „З погляду сього середньовічного ідеалу, — писав С., — осміював Гоголь оточуючий намул дрібниць і плюгавств. Булоб цілком помилковим думати, що світ Собакевичів, Сквозників-Дмухановських і Коробочек може видаватися „пошлим“ і позбавленим усякого образу й подоби людських лише з височіни чайльдгарольдівських або бельтовських² ідеалів. Від нього з жахом відхитнувсяб і всякий середньовічний аскет у дусі Саванаролі. А Гоголь мав саме таку сильну й безкомпромісову натуру, яку звичайно глибоко обурює розлад між ідеалом і дійсністю.. Володіючи ж геніальним гумором, Гоголь прийнявся висміювати оточуюче його життя з чистої потреби свого духу, по-за всякими течіями яких-будь ідей політичних чи філософічних, по-за всякими мистецькими традиціями. Тому ви не знайдете в сатирі Гоголя навіть і тіни яких-небудь громадянських тенденцій... Що до Ноздрьових, Плюшкиних, Хлестакових, їх „пошlostь“ пояснював Гоголь тим, що вони не просвічені світлом його аскетичних середньовічних ідеалів“.³

З Гоголевою гострою критикою „пошlosti“ тогочасного життя в російській державі солідаризувалася вся російська (й сх.-українська) ліберальна інтелігенція, передовсім т. зв. „западники“, на чолі з відомим критиком В. Белінским. Але „западники“ бачили

тися, хоч протестантські письменники й пробували змальовувати Савонаролю „другим Гусом“ або „попередником Лютра“. (Порів.: цікаву брошуру, присвячену Савонаролі, — Вг. Kreuza „23 Maj“, в котрій дається спроба представлення С., яко правдивого католика, а навіть „повної регабілітації“ С. з католицького погляду.

¹ Підчеркуючи переважно чинний (діяльний) характер західного аскетизму та переважно контемпліативно-містичний, пасивний характер східного, а особливо византійського аскетизму, маємо на увазі лише перевагу того чи инш. елементу; очевидна річ, що і в західнім аскетизмі були і є завжди в більшій чи меншій мірі елементи контемпліативно-містичні; а й на Сході (не стільки у Византії, як у Єгипті та в Сирії) були, як відомо, окремі видатні представники чинного, діяльного монашества.

² Бельтов — герой роману Ол. Герцена, відомого російського письменника й політичного діяча (серед. XIX в.) одного з піонерів російського соціалізму.

³ Скабичевський. Собр. сочин., т. I, стор. 720.

вихід і поратunek в „європеїзації“ російської держави, в засвоєнню Росією „останніх досягнень“ новітньої європейської цивілізації. У протилежність їм, Гоголь був цілковито вільний від захоплення успіхами новочасної (ляїчної) цивілізації:

„Ви кажете, що ратунок Росії в європейській цивілізації, — відповідав Гоголь Бєлінському, — але яке се безмежне, безграничне слово! Хочби Ви були означили, що треба розуміти під імям європейської цивілізації? Тут і фаянсьєри й червоні й усякі — і всі один одного зїсти готові, і всі носять такі руйнуючі, такі нищучі засади, що здригається в Європі всяка думаюча голова й питається мимоволі: де наша цивілізація?“¹

У напів-протестантській, напів-матеріалістичній Захід. Європі Гоголь добачав ті самі „пошлость“, мізерність, дрібязковість і порожнечу життя, що і в російськ. державі, лише в дещо инш. формах. Уже в 1826 р. (маючи 17 років життя) в своїй юнацькій поемі („Ганс Кіхельгартен“) Гоголь змалював героя, незадоволеного „мізерним“ життям сучасних людей і шукаючого ідеалів у давніших часах. Пізніш, у 1833 р., в статті про архітектуру, Гоголь висловлював великий жаль з приводу змієрнення й занепаду мистецтва й взагалі всякої творчости у новітніх часах. У новочаснім мистецтві немає, — писав Гоголь, — „правдивої величости й геніяльности“; творчість розмінюється на дрібниці, на мізерію: „гине смак людини в мізернім і тимчасовім, тоді як він бувби помітний у непорушнім і вічнім“... Дрібязковій, мізерній новітній творчості Гоголь протиставляв суцільне життя середніх віків, коли

„палаюча, гаряча віра спрямовувала всі думки, всі уми, всі вчинки до одного“..

Але, „як тільки ентузіязм середніх віків згас, і думка людини роздробилася й направилася до багатьох ріжних цілей, як тільки єдність і цілість одного зникли, — разом з тим зникла і величність“... І нині „ми маємо дивовижний хист робити все мізерним. Вік наш такий дрібний, бажання такі розкидані, знання наші такі енциклопедичні, що ми ніяк не вміємо скупчити наших думок на якім-небудь одним предметі; і тому мимоволі роздроблюється уся наша творчість на дрібнички та прегарні забавки“...

У 1839-41 рр. написав М. Гоголь (незакінчену ним) повість „Рим“, незвичайно важну для зясування основних підстав його світогляду. В сій повісті, дуже гарній і з мистецького погляду, подав Гоголь вельми яскраву, продуману і щиру порівнюючу характеристику та оцінку: 1) блискучої, зовнішньої (ляїчної) цивілізації „справжньої Європи“ (тобто новочасної „серединної Європи) та її головного осередку — „серця Європи“ Парижу, і 2) своєрідного краю Європи — Італії та її столиці — Риму, де заховався в більшій мірі, ніж де-інде, дух середньовічної величної християнської культури:

„Вічний рух і блиск“ новітньої цивілізації, — писав Гоголь у „Римі“ — „привабливо миготять з далека“... „Весело й любо“ здається „жити у серці Європи — Парижі... Але, коли приглянутися ближче тій цивілізації й центрові — Парижу, виявляється, що „вся многобічність і діяльність його життя сезає без висновків і продуктивних наслідків“: у вічнім русі й напруженню паризького життя відкриваються „жахлива бездіяльність, жахливе царювання

¹ Сю відповідь написав Гоголь напередодні революції 1848 р.

слів замість діла.. Повсіди видно... лише напружене зусилля й змагання до новини... повсіди майже нахабна певність у собі.. й якась жахлива порожнеча, навіть у серцях тих, кому не можна відмовити в пошані... При всіх своїх блискучих рисах, при шляхетних пориваннях вся (французька) нація се щось бліде, недосконале, легкий водевіль, несе ж уроджений. Не спочила на ній велично поважна ідея. Повсіди натяки на думки, й нема самих думок... вся нація — блискуча віньетка“..

Франція тут фігурує, звичайно як найбільш яскрава в ті часи представниця матеріялістичної цивілізації. Гостро осуджуючи Францію, дійсно майже цілком перейняту в той час сею цивілізацією, Гоголь, розуміється, виступав взагалі проти бездушної, ляїчної цивілізації, котра принесла у Європу:

„той байдужий холод, що оточує нинішній вік, торговельний розрахунок, ранню притупленість почуттів, котрі ще не встигли розвинутися й виявитися“..

„Ікони винесли з церкви, і церква вже не церква... Кажани і злі духи мешкають у ній!“ Таким гострим засудом закінчує Гоголь характеристику напів-протестантської, напів-матеріялістичної „справжньої“ новітньої Європи.. А поруч з сею негативною оцінкою порожньої й зовнішньої паризької цивілізації, знаходимо у Гоголевім „Римі“ — похвальні, майже молитвенні гимни на честь Італії й Риму, котрі „оточують людину предметами, зворушуючими й виховуючими душу“. Ми не будемо повторювати Гоголевих гимнів „величності й краси“ Італії й Риму. Лише наведемо одно незвичайно цікаве місце з Гоголевого „Риму“, в котрім з найбільшою силою відбилися його пошана, захоплення й побожна любов до Італії й Риму, його віра в Італію й Рим. Гоголь пише, як герой його повісти „Рим“ „відчув найвищим чуттям, що не вмерла Італія, що відчувається її непоборна вічна влада над всім світом“.

Гостро-негативна оцінка новітньої цивілізації, „культ“ середно-вічча, нарешті, ідеалізація Італії й Риму, як осередку християнської культури (найбільше розвиненої в середніх віках), яко духовного центру, який мав і повинен мати ідейну (духовну) „непоборну вічну владу“ над всім світом, — всі ці ідеї Гоголя найстисліше звязані з його релігійно-аскетичними поглядами, а особливо з його стремліннями до ідеалу суцільної християнської культури, освітленої і зєдиненої авторитетом Церкви й змаганнями до вищих християнських цілей, — ідеалу, до якого наближалася середновічна культура католицького Заходу і який завжди плекала і плекає католицька Церква.

Основну неправду сучасности бачив Гоголь у віддаленні від Церкви новочасної культури і всього життя сучасних цивілізованих людей. І основним шляхом для людства вважав поворот до Церкви й перебудування всієї культури — науки, літератури, мистецтва, права, суспільного, економічного й політичного устрою, ітд. — словом, усього життя — в дусі Церкви. До світогляду Гоголя цілковито моглаби підійти відома середно-вічна формула „philosophia ancilla theologiae est“ (так зневажна для новочасних „лібералів“). Більше того, ідеал Гоголя можна

сформулювати в отсих словах: „philosophia, artes, scientiae que ancillae Ecclesiae sunt“.¹

„Не можна нині служити мистецтву, — каже напр. Гоголь у „Вибраних місцях з листування з друзями“, — як не є гарне це служіння, не зрозумівши його в вищій цілі, не означивши, на що нам дане мистецтво“... Мистецтво, як і вся культура, повинно виконувати релігійну, церковну функцію, повинно зробитися „незримою ступінню до християнства“:

Росіянин мільонами блискучих предметів, які роскидують думки на всі боки, (сучасний наш світ не в силі стрінутися прямо з Христом. Йому далеко до небесних істин християнства. Він перелякається їх, як суворого монастиря, коли не підставити йому незримі ступені до християнства, коли не звести його на якесь вище місце, звідки йому стане видніший весь безмежний, неухвятий круговид християнства, і зрозуміліше те саме, що поперед було зовсім неприступне. Серед світу є багато такого, що для всіх, хто віддалився від християнства може служити незримою ступінню до християнства. В тім числі може бути і театр, коли він буде звернений до свого вищого призначіння.

Таке релігійне служіння мистецтва, на думку Гоголя не тільки не понизить його мистецької вартости, а навпаки піднесе її до найвищої міри. Найбільші й найліпші письменники нічого не творили такого, щоб „ухилило (людей) від пошани до високих предметів“. Твори справді великих письменників мають великий „етичний благодійний вплив“.

„Обовязок письменника, — каже Гоголь в іншій місці, в своїм „Заповіті“ (1845 р.), — не тільки достарчання приемностей розумові й смакові, суворо покарається його, як що від його творів не поширяться, яка небудь користь для душі, й не залишиться від нього нічого в науку людям“...

Але не тільки мистецтво, література та взагалі духовна культура повинні бути християнізовані, повинні виконувати релігійні функції, — „закон Христовий належить ввести ближче, як у родинний, так і в державний побут,“ — пише Гоголь у „Світлім Воскресенню“ (1847 р.). В інших „листах до друзів“ проповідує Гоголь необхідність введення Христового закону і в інші галузі людського життя, в економічні відносини ітд.

Словом, мусить бути відновлене суцільне життя в душі Христового закону, подібне до того, яке — по словам самого Гоголя — існувало в середній віки (в західно-католицьких державах), коли „палаюча, гаряча віра спрямовувала всі думки, всі уми до одного“, коли і культура, й суспільно-політичний та господарчий устрій підпорядковувалися авторитетові Церкви.

III.

Своїми релігійно-аскетичними поглядами в душі зах.-християнського середньовічного аскетизму, „культром“ західно-католицького середньовіччя, католицької Італії й Риму, своїми змаганнями до

¹ Культура захід. католицького середньовіччя безперечно наближалася до сього ідеалу. Освітленню сього ідеалу присвячена була нами одна з перших наших праць над історією реліг. світогляду: „Св. Тома з Аквіну та його політичні, правничі й економічні погляди“ (відчит у Харк. Реліг.-філософ. Т-ві, в 1918 р.),

християнізації та оцерковлення культури й життя, нарешті своїм релігійним „універсалізмом“ Гоголь незвичайно наблизився до католицького світогляду. Се ідея не, чи, як що можна так висловитися, „теоретичне“ наближення Гоголя до католицтва — при живій і активній натурі письменника — конче мусіло виявитися і навні, безпосередно — у відносинах його до католицької Церкви. Дійсно, головні з часів перебування Гоголя в Італії, знаємо, що він дуже цікавився справами католицької Церкви, зах-католицькою богословською літературою ітд. і один час близько зійшовся в Римі з російськими й польськими (та спольськими українськими) католиками, зокрема з гуртком знаної російської католицької діячки княгині Зинаїди Волконської († 1862 р.) і з деякими „Воскресенцями“ („Zmartwychwstańcami“), серед котрих відігравав між инш. визначну роль Українець з походження о. Петро Семененко. Виразно католицькі складники світогляду Гоголя, його зацікавлення проблемом всерхристиянської церковної одности, інтерес до справ католическої Церкви й до західно-католицької богословської літератури, нарешті, його заприятелювання з католицькими гуртками в Римі подали досить сильно надію російським і особливо польським католицьким діячам навернути його до католицтва. Високо цінячи Гоголя, яко людину широко релігійну та обдаровану видатними талантами письменника й мислителя, російські й польські католики сподівалися позискати в нім для католицької Церкви великого діяча, який мігби принести їй дуже цінні прислуги в східній Європі.

Особливі старання до навернення Гоголя виявляли члени „Zgromadzenia Zmartwychwstańców“, польського національно-релігійного, месіанстичного об'єднання, котре розвинулося з відомого „Bratstwa Służby Narodowej“ й до котрого належали також деякі „Українці польської культури“.¹

Релігійна ідеологія сих „Zmartwychwstańców“ була тісно сполучена з їх національно-месіанською польською ідеологією. Вони дивилися на Польщу як на носія найвищих релігійних, суспільних та культурних ідей і вартостей, котрому належить особлива місія у світі. Україна ж розглядалася ними як одна з трох складових частин „Польсько-Литовсько Руської Нації“ — „Месії Народів“. Свою католицьку місію акцію серед православних Українців Воскресенці нерозривно сполучували з проповіданням польської національно-месіанської ідеології. Пропаганда „Воскресенців“ (Zmartwychwstańców) у тім напрямі мала деякий успіх серед Українців на Правобережній Україні, перейнятих в ті часи досить сильно впливами польської культури, до тої міри, що значна частина україн. шляхти й інтелігенції на Правобер. Україні не почувала виразно національної окремішности Українців від Поляків. (Як відомо, в першій пол. та в серед. XIX в. — крім „Воскресенц-

¹ Про Воскресенців — див.: X. Smolikowski. Historia Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego. Kraków, I-II, 1892.

ців“ — були й інші спроби своєрідного сполучення польських та українських ідей — в „українській школі в польським письменстві“, у Т. Падури, „хлопоманів“, Чайківського ітд.). Тією ідеологією захоплювався й о. П. Семененко (народ. 1814 р. в Пінську, † 1886 р.), котрий походив з української православної родини, але цілковито перейнявшись польсько-месіянськими ідеями взяв участь у польським повстанню 1831 р. і потім на еміграції, під впливом Міцкевича, вступив до „Bratstwa Służby Narodowej“; потім був видатним членом „Zgromadzenia Zmarłychwstańców“, а з 1841 року — католицьким священиком; він написав низку богословських та релігійно-філософських творів, в котрих або виступав із критикою Російської Православної Церкви та обороною католицької Церкви або розвивав національно-месіянську ідеологію „Воскресенців“.¹

О. Семененко був одним із тих людей, що найбільше старалися повернути Гоголя на католицизм, а особливо — позискати його для національно-месіянської польської справи. Воскресенці тим більше сподівалися успіху, що вважали Гоголя „нащадком польського шляхетського роду“ (предки Гоголя, навіть його батько, тай сам Мик. Гоголь в учнівських літах, називалися як відомо Гоголь-Яновські). Імя й особа Гоголя придбали незвичайно велику популярність у польсько-католицьких кругах Риму, Парижу та инш. осередків тогочасної польської еміграції. На честь Гоголя появились польські сонети ітд.

Але кінець кінцем з тих старань Воскресенців про позискання Гоголя для їх справ нічого не вийшло. Нашадок східно-української козацької старшини, уродженець Полтавщини Микола Гоголь почував себе зовсім далеким від Польщі і всього польського. В його свідомості Україна була цілком окремим світом від Польщі, незрівняно ближчим до Росії. І заходи Воскресенців викликали навіть у Гоголя згіршення та розчарування в зах.-католицьким духовенстві й критичні вислови про західних духовних (в листах „Де-кілька слів про Церкву й духовенство“ і „Просвіта“, писаних у 1846 р. і вміщених у „Вибраних місцях із листування з друзями“). В націоналістичнім ухилі ідеології Воскресенців добачив Гоголь надмірне захоплення тогочасного польського еміграційного католицького духовенства справами світської політики; і з властивою йому вразливістю та експансивністю, з окремих представників тогочасного західного духовенства та їх місійної акції — Гоголь зробив висновок про все західне духовенство та всю діяльність католицького Заходу в справі зєдинення Церков. (Мусимо підчеркнути, що Гоголь міг добре знати тільки італійське та еміграційне польське католицьке духовенство; католицького ж духовенства Німеччини, Бельгії, Англії та певно й Франції Гоголь або не знав зовсім або знав дуже мало; не знаємо, щоби він зустрічався й з галицько українським духовенством).

¹ Przeciwno Cerkwi Rosyjskiej Prawda o Kościele Bożym i o Kościele Rosyjskim. Paryż, 1843; Quid Papa et quid est episcopus ex aeterna et divina ratione. Roma, 1870; Obraz Słowa Polskiego a jego odmiany. Poznań, 1852; Besiady filozoficzne, 1858, ітд.

Західні духовні, каже Гоголь, „именно оттого сдѣлались дурными, что черезчуръ сдѣлались свѣтскими“... В иншій місці він пише: „чѣмъ больше хлопочетъ (зах. духовенство) о примиреніи, тѣмъ большей вноситъ раздоръ“... Сі думки появилися в Гоголя щойно в 1846 р. В них ясно відбивається розчарування, згіршення, наслідки розбитих симпатій... Таким чином Гоголь віддалився від католицизму.

Але він не зрікся свого давнішого світогляду, перейнятого стількома зах.-католицькими складниками, ані свого релігійного „універсалізму“ та мрій і надій на зєдинення Західної й Східної Церков. І в 1846 р. він продовжував уважати розділ Церков за явище „тимчасове“; признавав значну ролю й заслуги за Західною Церквою (особливо в середних віках); але в будучині більшій надії покладав на відродження Східної Церкви (порів.: його лист „Просвіта“, 1846 р.). Зрештою, Гоголь не зумів розвинути й сформулювати тих своїх надій і думок в 1846-1847 рр. і так само, як пізніше Ф. Достоевський, впав у суперечність і неясність. Гоголь задумав проказати шляхи до відродження християнського світу (!) через відродження Російської Православної Церкви — на основах дещо подібних до релігійно-церковного духу західно-католицького середновіччя, але значно „досконаліших“... Та, як слушно каже В. Зінковський, „завдання, перед котрим він (Гоголь) стояв, було так велитенське, що перевиснувало його пляни“...¹

Та, мимо зазначених нами хитань і суперечностей у відношенню Гоголя до католицької Церкви, заслуга його в історії католицької ідеї дуже велика. Заслуга та полягає передовсім у глибокім порушенню питань релігійного універсалізму, всхристиянської церковної єдності і християнізації та оцерковлення культури, суспільних відносин і взагалі всіх сторін життя. В розвитку сих ідей Гоголь зупинився на половині дороги. Він не зумів надати їм ані відповідної зовнішньої форми, ані внутрішньої суцільності й закінченості. Продовжатель Гоголя — Достоевський, сей „другий Гоголь“ (по виразу Некрасова) підніс і розвинув ідеї Гоголя з незвичайною силою й пристрастю; але при тім виявив ще більшу, впрост велитенську суперечність і zarazом повну незакінченість своєї ідеології. І щойно наступник і наслідувач Достоевського Володимир Соловйов, третій великий сх.-словянський мислитель з сієї славної трійці, створив досить гармонійну релігійно-філософську систему, довівши ідеї релігійного універсалізму, всхристиянської церковної єдності і т. ин. до їх кінцевого й природного висновку, в яким ідеї сі остаточно зливаються з католицьким світоглядом.

IV.

Наближення Гоголя до католицького світогляду — в серед. XIX віку — не було явищем одиноким чи винятковим. Ціла низка

¹ Зінковській. Русские мыслители и Европа, стор. 42.

видатних і високо-освічених людей зпосеред східно-української й російської вищої інтелігенції та аристократії так само зближалася до католицького світогляду й католицької Церкви. Чимало з них саме в 1840-их та 1850-их рр. навіть приєдналися до катол. Церкви, як нпр. Євг. Балабин, С. Джунковський, І. Мартинов (відомий головню незвичайно цінними виданнями церковно-історичних матеріалів), В. Печорин, кн. І. Гагарин, Ю. Астромов та ин. Услід за приєднанням до катол. Церкви більшість з них, у тім числі й о. Є. Балабин, вступили до Товариства Ісусового (*Societas Jesu*).

Як ми вже зазначали. Т. І. взагалі мало досить значний вплив і симпатії серед прихильно настроєної до катол. Церкви частини вищого східно-українського та російського суспільства. Нпр., на початку XIX в великим прихильником Т. І. був син гетьмана граф Олексій Розумовський († 1822 р.). З найбільшою пошаною ставилися до Т. І. видатний російський письменник - мислитель Петро Чаадаєв,¹ знані російські письменниці й діячки княгиня Зинаїда Волконська († 1862 р.) й Софія Свечина († 1857 р.) та ин. Мимо найлютішої зненависти й нападів атеїстично-„поступових“ і протестантствующих кругів, котрі старалися навіть саме імя Ісусовців зробити зненависним і огидним в „широких кругах“ суспільства, симпатії й особлива пошана до Т. І. серед католицької та прихильної до католицтва частини сх. українського й російського громадянства збереглися до нині. Католицьким та симпатизуючим католицтву кругам сх.-українського й російського громадянства завжди імпонували й імпонують велика здисциплінованість Т. І., інтенсивна діяльність Ісусовців в обороні Церкви, й вся їх широка та ріжноманітна церковна, місійна і культурна праця, зокрема їх великі заслуги на полі науки, видавництва ітд., нарешті їх змагання — як виражався Гоголь — „ввести Церкву в життя“ і т. ин. Т. І. в їх очах се один з головних, найвищих і найдосконаліших органів Вселенської (Католицької) Церкви. В його лоні чимало з тих симпатизуючих католицтву людей сподівалися знайти повне заспокоєння своїх релігійних та етичних шукань і потреб.

Одним із тих видатних Ісусовців зі Сх. України та Росії, що вступили до Т. І. в серед. XIX в., був Євген Балабин (* 29/17 VIII. 1815 р., † 30. I. 1895 р. в Каїрі).

Євген Балабин був одним з великих східно-українських поміщиків. Балабини мали великі земельні маєтності на Чернігівщині та Катеринославщині, належали до значних у російській державі сх.-українських аристократичних родин і між инш. були близько споріднені з видатною в історії Сх. України родиною Репніних

¹ Петро Чаадаєв (* 1793 р., † 1856) — автор славнозвісного „Фільософічного листа“ (вид. 1836 р.) і „Апології божевільного“ (вид. 1862 р.), в котрих він розвиває незвичайно цікаві думки про необхідність зєдинення Церков під владою Папи, яко видимого могутнього Носія й Виразника одности Церкви, про історичну роллю: з одного боку — катол. Церкви й католицького Заходу, а з другого — геленізму, византійства, т. зв. „Ренесансу“ ітд., про перейняту византійським духом російську культуру (котру Ч. саме через те цїнить дуже низько), про конечність зближення Росії до католицького Заходу ітд.

(з якої походили відомий „малоросійський“ генерал-губернатор Репнін, звільнений з посади за його діяльність, спрямовану ніби-то до відновлення гетьмансько-козацького ладу, та його донька — приятелька Т. Шевченка). Освіту Євг. Балабин дістав у Шляхетським пансіоні при Петербурзьким Університеті; служив потім у міністерстві фінансів, а згодом у міністерстві освіти; з 1843 р. був камер-юнкером при російським царським дворі. Як і вся його родина, Євг. Балабин був людиною дуже добре й широко освіченою. Взагалі, родина Балабиних відома була освіченістю, поважним заінтересуванням до літератури й мистецтва й до справ релігійних та суспільних. У Балабиних бувало чимало видатних представників тодішнього літературного світу. Особливу увагу мусимо звернути на дуже приятельні відносини з усіма Балабиними Мик. Гоголя. Гоголь між инш. був домовим учителем молодшої сестри Євг. Балабина і потім по виїзді своїм за кордон піддержував з ними листування. Твори Гоголя в родині Балабиних читалися з особливою цікавістю. З незвичайною увагою прочитані були в родиннім крузі в Балабиних „Вибрані місця з листування з друзями“ Гоголя (читав їх у Балабиних Плетньов, редактор сього видання, великий приятель Гоголя й Балабиних). Не маємо підстав стверджувати рішучо, але можемо з великою ймовірністю припускати, що релігійно-аскетичні погляди Гоголя, з їх виразно-католицькими елементами робили напевно значне вражіння на вразливу душу Євг. Балабина, схильного від молодих літ до аскетичного життя й вільного від захоплень світськими приємностями. Знаємо, що — хоч широкі круги російської та сх.-україн. інтелігенції, перейняті „поступовими“ ідеями, під впливом Белінського і К., ставилися негативно до діяльності Гоголя, яко релігійного мислителя — на деяких людей однак саме релігійні ідеї Гоголя робили найбільше вражіння (так що в серед. XIX в. навіть утворювалися гуртки наслідувачів Гоголя для переведення його релігійних ідей у життя). В кожнім разі, заслугу уваги приятель між великим релігійним мислителем, котрий був близько підходив у своїх релігійних шуканнях до католицизму, і визначним аскетом і потім місіонарем, котрий приєднався до катол. Церкви і свої релігійно-аскетичні ідеали здійснив у лоні Т. І., „святячи своїми чеснотами й відданістю Ордену“ (як писав про о. Е. Балабина Ернест Доде).

Які були ті основні причини, що схилили Є. Балабина прийняти католицизм? Повної, вичерпуючої відповіді дати не можемо. Але безсумнівно, що в своїх релігійно-аскетичних шуканнях Балабин — як і Гоголь — був захоплений західно-католицьким аскетизмом, який очевидно більше відповідав його настроям і потребам, ніж східне монашество. Разом із тим у католицькій Церкві знаходив він ідеал Церкви Єдиної, Вселенської, Наднаціональної, що підіймається над місцевими, національними й політичними справами. (цього ідеалу шукав і Гоголь). Про гарячі змагання свої до Єдиної Вселенської Церкви казав Є. Балабин і православному священникові о. Васильєву на запитання, чому він прийняв католицизм.

Почасти настрої й душевний стан о. Є. Балабина в червнілипні 1852 р., коли саме він — по прийнятті католицизму — вступив до Т. І., ілюструє дуже інтересний лист його до батьків з дн. 24.VII. 1852 р.

Лист сей невідомий за межами Радянщини (де його видрукував у 1922 р. А. Сіверс при своїм нарисі про о. Є. Балабина). Через те ми вважаємо необхідним подати його в повнім вигляді (у французькім оригіналі), яко дуже цінну ілюстрацію настроїв сх.-україн. та російських католиків в серед. XIX в. при їх приєднанню до катол. Церкви.

Ось цей лист:

24
12 juillet 1852.

Mon cher Père! Chère et bonne Maman!

J'avais le coeur brisé, lorsque je partis de S.-Petersbourg. Les larmes qui inondaient mon visage auraient pu vous faire soupçonner ce qui se passait dans mon âme, si la cause qui les faisait verser été moins extraordinaire. Depuis bien longtemps je nourrissais le désir de me vouer exclusivement au service de Dieu. Je voulais vivre comme Notre Seigneur avait vécu sur la terre, pauvre comme Lui, humilié et dans les privations comme Lui. L'état religieux était le seul pour lequel je sentais une vocation décidée. Depuis longtemps aussi j'aimais l'Eglise catholique avec toute la force que lui donne la conviction de la vérité qui est en Elle: je lui appartenais depuis longtemps par le coeur; et ici je puis rendre ce témoignages devant Dieu qui me voit, que sa grâce seule m'attirât vers cette église, sans qu'il se soit servi pour cela d'aucun homme. La grâce seule fit tout en moi, aucune créature vivante n'eut jamais aucune influence sur mes convictions religieuses. — J'avais en parlant la volonté bien arrêtée de me faire catholique, et je me tenais prêt en même temps à me consacrer au service du divin Maître si telle était sa volonté. J'étais prêt à sacrifier les affections du sang, l'amour de la patrie, l'estime de mes concitoyens, une vie tranquille et douce à vos côtés, enfin mon être tout entier, pour suivre Jésus-Christ et vivre désormais comme Il a vécu, d'une vie de souffrance et de privation.

Le samedi, 14²⁸ juin, j'eus le bonheur d'entrer dans la grande famille catholique, et après quelques jours passés dans la prière et le recueillement de la retraite, j'entendis dans mon âme l'appel de Dieu, qui me demandait de tout sacrifier pour Celui qui s'est sacrifié tout entier pour nous.

Je suivis, comme je le devais, l'ordre de Dieu et le mardi, 6 juillet, je me revêtis de la robe noir des religieux de la Compagnie de Jésus, et j'entrais immédiatement au noviciat.

O combien été pénible à la nature le sacrifice que j'ai du faire! Combien été pénible cette immolation des sentiments naturels qui m'était demandée par Celui qui est venu réformer la nature, afin de pouvoir ouvrir les portes du ciel à l'homme régénéré. La partie inférieure de mon âme envisageait avec effroi et avec une grande répugnance la vie de privation que j'allais embrasser jusqu' à la mort. Mais combien m'était plus pénible la pensée de la peine que ma résolution va vous causer, mes chers parents! et cette pensée encore que peut-être vous m'accuserez d'avoir été ingrat et dénaturé et d'avoir troublé le reste de vos jours par un acte que, réprouvent tout ensemble la nature, l'opinion et les lois de la patrie! Voilà, oui, voilà la croix la plus lourde à porter, la pensée la plus difficile à supporter, et le sentiment de douleur qu'elle éveille en moi le plus difficile à modérer! Mais la grâce de la vocation est là pour me soutenir et m'encourager dans les moments de faiblesse et dans le temps de la ferveur! Pouvez-vous croire, mes chers parents, qu'il y ait dans ce peu que j'ai fait, un motif humain? Que je l'aie fait par égoïsme pour suivre mes goûts, mes penchants, mon inclination naturelle? Mais considérez, mes bien chers parents, ce qui m'attend dans l'avenir. — C'est une vie de privation continuelle jusqu'à la mort, une vie pauvreté et de souffrance et d'abnégation constante et d'entier renoncement à soi-même, à sa volonté propre, à ses goûts, à ses

habitudes, et cela pendant toute la vie, sans interruption, sans repos jusqu'à mort! Ah! y a-t-il donc dans cette vie de douleur quelque chose d'atrayant, quelque chose qui plaise à la nature, à l'imagination? Bien au contraire. Une pareille vie répugne à la nature: une telle austerité l'épouvante bien loin de l'allirer, et comment l'homme qui s'aime et se caresse, comment l'égoïste ne furait-il pas à la seule vue d'un aussi sombre tableau. — Non, chers parents! il n'y a qu'une force divine qui soit capable de faire surmonter à un homme sa propre nature, sa faiblesse, ses répugnances et ses degouts. C'est la grâce de la vocation qui fait aller un homme à-travers tous les obstacles et le pousse comme malgré lui vers le but qu'il doit atteindre. Voilà, mes bien chers parents, ce qui m'est arrivé; voilà la raison de mon étrange resolution. J'ai cédé à Dieu et non pas à mes passions ou à mes inclinations. Si je vous ai quittés, est-ce parce que je vous aime moins que je ne l'aurais dû? O mes chers parents! Voyez combien d'exemples dans l'histoire absolument semblables à ce qui m'est arrivé! combien de personnes ont aussi quitté leurs parents et leur patrie; et ensuite ces hommes sont devenus de grands saints. — Vous ne leur reprocherez pas ce qu'ils ont fait, parcequ'il est bien certain que Dieu agissait en eux et avec eux. Il est vrai que je ne puis vous prouver par la sainteté de ma vie que Dieu m'appelle à son service; je ne suis pas un saint! Mais si vous ne me croyez de tout votre coeur que la voix de Dieu aura été seule capable de me tirer de l'indolence et de la langueur où je végétais et qu'elle seule aura pu me donner les forces nécessaires pour vaincre la faiblesse de la nature. On gagne toujours à suivre la sagesse divine; aussi l'action que je viens de faire, bien loin de diminuer mon amour et mon respect pour vous, pour la patrie, pour mes concitoyens, et l'intérêt extrême que j'attache à tout ce qui peut être utile à ma chère patrie, n'a servi au contraire qu'à donner à ces sentiments d'amour plus d'élévation, plus de force, plus de pureté.

Mon bien cher Papa, chère et bonne Maman! Je me mets à genoux devant vous, en vous suppliant de me pardonner tous les chagrins que j'ai pu vous causer dans le passé par les défauts et l'inégalité de mon caractère. Je vous supplie encore de ne pas me refuser le bonheur de votre bénédiction pour l'avenir: mais si vous ne pouvez encore m'accorder ma prière du fond du coeur, que du moins votre ressentiment ne s'élève et ne se maintienne pas en vous avant d'avoir invoqué le secours de Notre Seigneur Jésus-Christ qui veut que chacun se sauve par des moyens que la sagesse divine connaît seule et dont elle seule dispose.

Je menais près de vous, mes chers parents, une douce et tranquille vie; rien ne me manquait pour être heureux ou du moins pour ne pas être malheureux! Mais la jouissance apathique de la vie ne pouvais me satisfaire. J'avais toujours dans le coeur un désir immense d'être tout à Dieu et je ne pouvais le satisfaire en restant dans le monde. car on y trouve trop de choses qui détournent du ciel et qui, en vous appesantissant vous ramènent vers la terre. Ainsi je n'étais ni à Dieu ni au monde. Je n'étais pas heureux, quoiqu'étant près de vous. Je puis même dire que j'étais bien malheureux, car je faisais le mal que je ne voulais pas et je ne faisais pas le bien que je voulais. Maintenant quelle différence, o mon Dieu! La journée entière est consacrée au Seigneur: tout ce que l'on fait, chaque action est une prière. C'est dans ce calme et dans cette paix profonde dont jouit l'âme qu'elle trouve cette force, cette vigueur et cette énergie dont elle aura besoin plus tard pour le salut des âmes qui lui seront confiées. Mon âme fait ici son éducation religieuse. C'est ici que commence pour elle cette voie étroite qu'elle a enfin trouvée après de longs détours. — Je vois, je sens, je sais que ce n'est pas ma volonté propre qui m'a amené et fixé ici. On ne se donne pas d'une manière factice cette tranquillité et cette paix de la conscience que connaissent si bien ceux qui font la volonté de Dieu et non pas la leur. Si donc vous desirez bonheur (et qui pourrait en douter) veuillez le aux conditions que Dieu y a attachées. Oui, mes chers parents, j'espère qu'un jour viendra où vous bénirez notre douloureuse séparation et où vous reconnaîtrez, si Dieu ne vous le fait pas connaître maintenant, que la souffrance qu'il vous envoie n'est pas une marque de sa colère, mais au contraire, un signe certain de sa miséricorde et de sa bonté envers notre famille.

Adieu, chers et bien aimés parents, à Dieu, à Jésus, toujours et partout, soit sur cette terre, soit dans l'éternité.

Votre fils qui vous aime bien profondément et bien tendrement dans le Seigneur.

Ся щира сповідь душі, котра відчула в собі заклик Бога присвятити Йому все життя, всі свої почування й думки і відродитися у своїм релігійнім служенню в лоні Т. І., представляє нам постать о. Є. Балабина в найгарнішій світлі, так само як і спогоди та згадки про о. Балабина всіх тих людей, яким доводилося з ним зустрічатися.

Мусимо ще звернути увагу, що — як підчеркує сам о. Балабин у наведеному листі — до рішення вступити саме на цей релігійний шлях прийшов він цілком самостійно, без переконувачь чи впливів з боку инш. людей, слухаючись тільки голосу Божої ласки: „*La grâce seule m'attira vers cette Église, sans qu'il se soit servi pour cela d'aucun homme. La grâce seule fit tout en moi, aucune créature vivante n'eut jamais aucune influence sur mes convictions religieuses*“.

Вступивши до Т. І., підчас свого перебування за кордоном, у Парижі, 6 липня 1852 р. о. Балабин мав намір повернутися в тому ж році до російської держави, хоч за перехід до католицької Церкви та вступлення до Т. І., йому загрожувало в Росії заслання на Сибір. Але повернутись йому не вдалося; бо російський уряд, довідавшись про навернення о. Балабина на католицтво, заборонив йому на завжди приїздити до російської держави; хоч о. Балабин до кінця життя лишився російським громадянином; певно, о. Балабин сподівався, що з часом може наступлять зміни в відношенню російського уряду до катол. Церкви, й він зможе вернути до російської держави, й провадити свою діяльність на російським або українським ґрунті. Надіям сим не суджено було справдитися, й о. Балабин до смерти мусів мешкати на чужині, віддавши пізніше горливі місійні праці. Помер о. Балабин у 1895 р. в Єгипті, на 80-ім році життя.

Ми обмежимося тим часом сими двома короткими нарисами для характеристики релігійних настроїв частини вищої інтелігенції Сх. України в серед. XIX в. Сподіємося однак, що пізніше — коли матимемо в себе всі потрібні до того матеріяли — зможемо докладніше освітлити ріжні моменти в історії католицької ідеї на Вел. Україні та в Росії в XVIII-XX вв. (З огляду на незвичайно близький звязок релігійного й взагалі ідейного життя на Вел. Україні з релігійним та ідейним життям Росії, в XIX стол., а почасти й на початку XX в., до відродження україн. державности в квітні 1918 р., — в дослідах над історією католицької ідеї на Вел. Україні мусимо узгляднювати також розвиток цієї ідеї в Росії). Слід іще в кінці підчеркнути непереривність розвитку універсалістично-уніонної та католицької ідеї в Сх. Україні та в Росії в XIX-XX вв. Як ми вже зазначали, універсалістично-уніонні та католицькі й взагалі релігійні ідеї українських мислителів XIX в. (Гоголя, Юркевича, Достоевського та ин.) послужили основою для католицької релігійно-філософської системи Волод. Соловйова (*1853 р. † 1900 р.). А Вол. Соловйов був одним з головних провідників і попередників

релігійно-філософічного відродження на Вел. Україні та в Росії, яке почалося в кінці XIX в. Що правда В. Зіньковський в своїй нарисі про Соловйова запевняє, ніби-то католицькі „п'яни (Соловйова) цілковито ізолювали його від руського (розуміється, й великоруського й сх.-українського) громадянства, й до нині ще нема нікого, кого б натхнули сі мрії Соловйова“... Але твердження се зовсім невірне. Справді, поки що немає на Вел. Україні й в Росії великих мислителів, котріб засвоїли католицьку ідеологію Соловйова; але є дуже багато й російських і сх.-українських діячів, відомих своєю громадською, письменницькою, гуманітарною й т. ин. діяльністю, котрі під впливом Соловйова явилися продовжателями й наслідувачами його католицьких ідей; і чимало з тих діячів приступили й до католицької Церкви (нпр. о. Фьодоров, о. Євреїнов, о. Колпінський, проф. М. Туган-Барановський, Кузьмін-Караваяєв, Брянчанінов, проф. Лоський й багато инш.). Автор сього нарису в великій мірі зобов'язаний розвитком свого світогляду В. Соловйову: першим філософічним твором, прочитаним автором, було „Оправданіє добра“ В. Соловйова; а одною з причин, що примусили автора глибше зайнятися питанням про одність Церкви і зєдинення Церков, явилися ідеї, висловлені Соловйовим у його праці „La Russie et l'Église universelle“.

На Вел. Україні — в кінці XIX й особливо на поч. XX стол. до впливів Соловйова прилучилися ще впливи греко-католицької Галичини. Чим більше зростала знайомість із Галичиною на Вел. Україні, тим більшою авреолею оточувалася в очах значної частини свідомих наддніпрянських Українців греко-католицька Церква. Проявами глибокої пошани для греко-катол. Церкви та її владик на Вел. Україні, особливо на передодні війни 1914-1918 рр. і в часі самої війни були нпр. статті, присвячені в наддніпрян. україн. пресі греко-катол. Церкві¹ й особливо загальне обурення наддніпр. української інтелігенції та різні протести з приводу утисків греко-катол. Церкви російським урядом в 1914-1916 рр., вивезення та ув'язнення Й. Е. о. митрополита Андрея Шептицького ітд., нарешті, досить численні переходи наддніпрянців до греко-катол. Церкви в 1917 р. Певно, що в отсих фактах відбивалися почасти й національні стремління наддніпрянських Українців; але поруч з тим до свідомости наддніпрян. української інтелігенції проникала й релігійна католицька ідея.

Вячеслав Зайкин

¹ Особливо велике вражіння зробила на Вел. Україні, серед нац.-української інтелігенції стаття про Й. Е. о. митрополита Андрея Шептицького, вміщена в „Укр. Житни“ на поч. 1914 р.

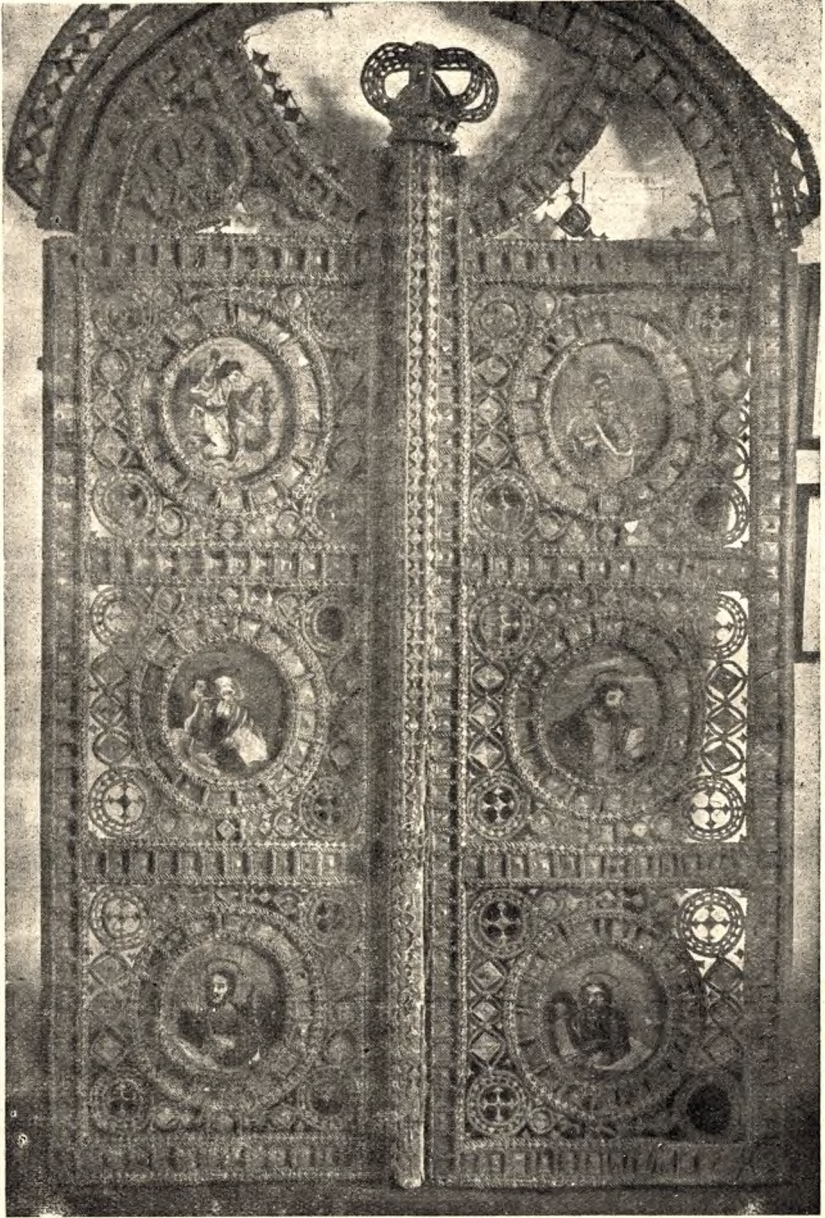
„Царські ворота“ з соломи (XVIII ст.)

МІЖ пам'ятниками, що уявляють собою цінність і з архітектурного боку, своє місце займають царські ворота, одна зі складових частин іконостасу. Так склалося, що класичні зразки царських воріт, під оглядом давнини, стоять навіть перше від самого іконостасу. „Кое-гдѣ въ захолустьяхъ — впеvняе нас А. Новицький (Исторія Русскаго Искусства. Москва 1903. I, 299) — сохранились царскія двери относящіяся еще ко временамъ удѣльной Руси“. Та хоч як давна їх пам'ять, то однак не можна сказати, що вони, ті царські ворота, в ході століть, під впливами відмінних культур, змінили свій основний вид або відступили від матеріялу, яким зпоконвіку послуговувалися. Ворота деревляні (доцаті) з розмальованими іконами, або ворота різьблені чи зі вставленою різьбою перетревали загально беручи до наших днів.

Маючи отсе на увазі, не помилимося, коли скажемо, що царські ворота зі соломи, яких світлянну знимку поміщуємо побіч, становлять унікат і безумовно заслугоють на особливійше зацікавлення. На просьбу підписаного, кустос державного Музею в Гродні, Йосиф Іодковський, переслав для поміщення в „Записках ЧСВВ.“ фотографію сих оригінальних царських воріт, додаючи притім свою інформаційно-оціночну замітку, що її ось тут уважаю за відповідне навести. „Wrota ze słomy zostały odnalezione około 1875 r. przez śp. biskupa woroneskiego Józefa w jednej ze świątyń po-unickich w okolicach Grodna i na jego interwencję zostały sprowadzone do Konsystorza grecko-orjentalnego w Grodnie. W czasie wojny światowej wrota te zostały umieszczone na poddaszu klasztoru Boryso-Hlebskiego w Grodnie i groziło im zupełne zniszczenie, ponieważ klasztor jest opuszczony. Na skutek mojej prośby, jako konserwatora państwowego na Województwo białostockie, wrota te zostały przez Konsystorz prawosławny oddane na przechowanie do Muzeum. Wrota pochodzą najniezawodniej z czasów unickich (koniec XVIII w.).

Jednocześnie w załączeniu przesyłam Rocznik II Muzeum, (див. Muzeum w Grodnie. R. II za r. 1924. Grodno 1925, 16 a), w którym już wrota te były reprodukowane. — Jest to bezwzględnie unikat w sztuce cerkiewnej w naszym kraju“.

Великий жаль, що в тій нашій замітці приходиться нам обмежитися отсими загальними звітками. Адже булоб інтересним дізнатися точнійше про розміри царських воріт, бо се в деякій мірі моглоб пояснити, чи маємо тут до діла з об'єктом, котрий був відданий для властивого вжитку в церкві. чи лише се звичайний зразок ручної роботи, призначений для інших цілей. Те саме світло кинулиб нам докладнійші вістки з обсягу самого детального виконання соломяних царських воріт, а саме: яких ужито плетень, які застосовано вязання між поодинокими партіями, чи соломяні стрілки не змішані випадково з нитками ітп. Мені особисто всім-

»Царські ворота« з соломи (XVIII ст.)

хається припущенне, що гродненські, соломяні царські ворота з кінця XVIII ст. є роботою принагідною, котру виконали жіночі

руки, можливо й у самім Гродні, або десь недалеко, в тамошнім монастирі СС. Василіянок.

Добре булоб одержати докладніші дані і про вставлені образи: 2 Благовіщення і 4 Євангелистів.

Та покищо сього не маємо. Але й без того треба прийняти, що гродненські царські ворота досі являються унікатом. Думаю однак, що ближших пояснень сього унікату, як й йому подібних, слід шукати передусім у церковнім побуті земель українських, білоруських, московських і болгарських.

Подав *Й. Скрутьєнь ЧСВВ.*

До історії почаївської друкарні

ЦІННИМ жерелом до історії Чина св. Василя В. є „Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis S. Basillii M. in Provincia Polona“, в 3 томах, розпочатий 1766 р., доведений до початків ХІХ в. Подані тут точні біографії всіх членів Чина — від найвизначніших отців до новиків, що тільки вступили до монастиря. Серед ріжних інших даних знаходимо також звістки про Василян, що працювали у почаївській друкарні. Не маючи змоги переглянути цього величезного каталюгу в цілости, зверну тут увагу на ці імена, що попали мені припадком під руку. А саме:

1. Алімпій Лясковський, в світі Александер, род. 17 марта 1699 р. в Руськім воевідстві, 1726 р. вступив до монастиря в Почаєві, став префектом хору і коректором друкарні, 1729 р. дістав єрейські свячення, в Почаєві перебув 19 літ, потім був у ріжних монастирях, умер в Піддубцях 31 липня 1774 р. (Cathalogus, с. 15).

2. Адріян Громачевський, в світі Антін, родився 1718 р. в селі Срібній, Кремянецького повіту, 1738 р. вступив до монастиря в Почаєві, дістав єрейські свячення, був префектом друкарні в Почаєві, десь між 1739-1741 р.; пізнійше назначено його касієром монастиря, умер 1775 р. (Cathalogus, с. 5).

3. Арсеній Сіницький (Sieńicki), в світі Антін, род. 2 липня 1723 р. в Козині, Кремянецького повіту, 1744 р. вступив до монастиря в Почаєві, 1746 висвячений, був у ріжних монастирях, від 7 січня 1760 р. до 30 квітня 1764 р. вів коректуру в почаївській друкарні і був префектом „фабрики“ (будов), умер як ігумен монастиря в Угерцях по 1769 р. (Cathalogus, с. 79).

Як з цих прикладів видно, дані каталюгу мають свою ціну і дослідники нашого друкарства повинні розшукати в ньому і інші імена василіянських друкарів.

І. Крипякевич

Крехівський сволок XVII в.

ЛТОМ 1917 р. низше підписаний зустрів на до-
розі під горою „Побійною“ в Крехові селянина І.
Борецького, як віз матеріал з розібраної, старої
хати І. Коструби зі „Запаски“ для І. Жука на „Голубах“.
Придивляючись матеріялові запримітив, що один кусень
має на собі ось який гарно вирізьблений напис: *ИЗВО-
ДЕ(НІЄМЪ) ВТРОЙЦИ СЛЪВИМАГО КЪЯ ТШАНІЄМЪ
ЖЕ ИИЖДИВЕНІЄМЪ ВЪХЪТЪ ОХРЪТЪ БРАТІЙ СОВО-
РУЖИСІИ СМА ВЕЛМА РЪ ДХЪЗ.* Напис ясно засвід-
чив, що се останок із деревляної монастирської келії,
сволок XVII ст.

Він довгий 5·8 м, грубий 14 і 11·4 см, сосновий,
досі добре збережений. В хаті Кострубів „Запаскою“
сей бельок служив як сволок. Написом був звернений
до дощок, а посмарований тиром чи чимось подібним,
напис не став ушкоджений. Три дальші боки були побі-
лювані вапном, тому не знищили його черваки. Яким
способом сволок дістався до Каструбів — не знати.
Здогадуються, що з монастирської келії пішов він на
будову придорожних капличок, котрих кілька було не-
далеко монастиря, а відси передістався до сільської хати.

Селяни охоче відступили сей сволок крехівському
монастиреви і тут він переховується, як мила пам'ятка
з давнини.

о. Д. Ткачук ЧСВВ.

До історії Василян, студіюючих у Брунсбергені

Д-р Юр'ї Lühr, видавець цінної публікації »Die Matrikel des
päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578-1798« (Braunsberg 1925/26),
надіслав нам маленький причинск, котьому дали ми наголовок: До
історії Василян, студіюючих у Брунсбергені. Заполні тут вістки
вже не могли бути вихісновані автором у названій праці, тому з най-
більшою приемністю даємо їм місце в »Записках ЧСВВ«, бо тим
способом стають вони не лише доповненням раншої публікації
автора, але також кинуть деяке світло на самих Василян, що сту-
діювали в єзуїтській семінарії. — Зазначені в тексті два номери
(nr. 727 і nr. 693), відсилають нас до вказаного числа авторового
видання матр кулів, під котрим належить шукати обох назвищ
василянських клириків. — *Редакція.*

Perlustranti mihi nuper „Historiam collegii Brunsbergensis Soc.
Jesu“, librum manu scriptum (a. 1652), occurrit locus, quo agitur de

fratrum Basilianorum hic studiorum causa commorantium quasi seditione. Quae res cum ad primarium ord. S. Basilii M. socium pertineat, non indigna mihi videtur, quae in lucem proferatur.

Annus 1652, mensis october (ante diem 27).

Basiliani quidam turbatores in alumnatu.¹

In alumnatu fratres Basiliani praesertim vero Martianus Białozor [nr. 727]² contra alumnos queri et contra ipsum P. regentem [Gregorium Hintz] non pauca effuderunt, ita ut lis in aperta odia et quasi seditionem, omnibus alumnis in ipsos acerrime pugnantibus, eruperit. P. rector [Thomas Clagius], assumptis gravicribus aliquot patribus, publicum instituit examen, in quo causa mali palam in fratres Basilianos devoluta praesertim in Martianum, ita ut convicti contra P. regentem et alumnos deprecarentur et inter alia ad satisfactionem necessaria librum (in quo omnia etiam sub aliis retro regentibus praesertim sub P. Berent [1648-50] curiose et iniudiose notarant) coram P. rectore exusserint aliudque exemplum, quod Vilnae apud F. Theophanem Bieda [nr. 693] asservatur, exurendum promiserint.

Dr Georgius Lühr

¹ In margine adscriptum.

² In margine altera manus adscripsit: Hic Martianus dein fuit episcopus Pinscensis, rchimandrita Vilnensis. Amicus societatis nostrae.

БІБЛІОГРАФІЯ

Saint Basil. The Letters with an english translation by Roy J. DEFERRARI, Ph. D. In four volumes: I. London: W. Heinemann. New York: G. P. Putnam's sons. MCMXXVI. 8° LV+366.

The Language and Style of the Letters of St. Basil. A Dissertation submitted to the Catholic University of America in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy. By Sister Agnes Clare WAY, M. A. (The Catholic University of America. Patristic Studies. Vol. XIII). Washington, D. C. 1927. 8° XV+229.

Оба висше згадані твори належать до проявів загального повороту до студій над середньовічною культурою. В Європі працює в тім напрямі міжнародний союз академій, котрий приготував великий словар середньовічної латини при співучасті учених англійських, бельгійських, еспанських, італійських ітд. В Німеччині виходить ряд підручників зі зразками середньовічного письменства (лектуру їх заведено від 1918 р. навіть в гімназіях). А в англо-саськім світі, особливо в Америці, проявляється також живий рух в тім напрямі.

Перший зі згаданих творів се, як зазначено в переднім слові, продовження серії патристичних писань, які видає Клясична Бібліотека Леба під збірною редакцією Carrs'a, Page'a і Rouse'a, котра видала вже деякі твори Климента Александрійського, св. Августина і Апостольських Отців.

Тут подано грецькі оригінали й англійські переклади 58 листів св. Василя Великого (*329 або 330 †1. січня 379). Текст листів попереджений вступом (XV-LV), де поданий життєпис св. Василя Великого, вчислено кілька його важніших творів догматичних („*Ανατρετικὸς τοῦ Ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου*“ й „*Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*“), аскетичних („*Ὁροι κατὰ πλάτος*“ і „*Ὁροι κατ' ἐπιτόμην*“) і промов та подано згадку про бенедиктинське видання збірки 365 листів св. Василя, схарактеризовано вагу переписки в тих часах і кореспонденцію святого зокрема та подано її бібліографію з порівнюваними таблицями інших видань. В часах, коли не було преси листи заступали її до певної міри: вони були головним жерелом взаємної інформації й устійнення публичної опінії в важних справах. І хоч листи були адресовані до поодиноких осіб чи груп, то їх часто переписувано тай навіть прикріплювано на публичних місцях, а техніка зберігання листів стояла тоді доволі високо: з них не тільки роблено копії, але й

складано в порядку в окремих „книгах листів“. Робити збірки листів у тих часах було звичаєм: пр. св. Григорій Назіянський оповідає, що на бажання якогось Нікобуля зложив колекцію листів св. Василія.

Хоч не зі всіми твердженнями вступу можна погодитися. то напевно правдивим є твердження, що листи св. Василія представляють велику вартість як ключ до характеру його: *in them we see the man as he is* (в них бачимо того мужа таким, яким він є).

Видання виконане старанно і в вигіднім, невеликим форматі. (Можемо тут поділитися веселою вісткою з читачами, що і в нашій мові печатаються вже деякі твори св. Василія В. і перекладається вибір його листів).

Друга зазначена на вступі книжка, се праця монахині з Тексасу про язик і стиль листів св. Василія В. присвячена їй настоятелям. Сей оригінальний твір вимагавби для повної оцінки праці фаховців і то не з одної області. Але одно можна ствердити напевно: велику ерудицію авторки й імпонуючу працюватість, яких було треба для написання такої праці.

Авторка мусіла докладно опанувати не тільки мову грецьку в різних періодах її розвитку (наводить постійно звороти з періодів: александрійського, романського, византійського), але й мови латинську та єврейську й бодай дещо з інших семітських мов, як про се свідчать підчеркнені нею чужі слова, уживані в листах св. Василія В. Про докладне опановання мови і предмету оригіналу свідчать також студії авторки про уживані св. Василієм слова і звороти рідкі, пізні й неправильні, як також сотки, наведених нею, ріжноманітних прикрас стилю св. Василія, усяких тропів і фігур та реторичних зворотів. Словом — се муравлина праця, головно аналітична. Висновки (конструктивні) авторки самої звичайно дуже короткі.

В »The Catholic Historical Review« за липень 1928 р. на стор. 283-4 рецензент William Kitchin наводить кілька недоглядів авторки, але на загал за вартість тої праці ручать такі імена, як голови відділів грецького й латинського в Катол. Університеті в Америці, д-ра Roy Deferrari, котрий піддав авторці помисл до тої праці й наглядав її виконання та імена інших учених, котрим авторка просто і скромно дякує за поміч у коротенькій передмові до свого твору.

А. Ч.

Dom Fr. Josaphat MOREAU. *Les Anaphores des Liturgies de Saint Jean Chrysostome et de Saint Basile comparées aux Canons Romain et Gallican.* Paris 1927 (Librairie Bloud et Gay. 3, Rue Garancière). Стр. 110.

Автор книжки, бенедиктинець, б. професор літургії в папському грецькому Інституті св. Атаназія в Римі, порівнює тут тексти літургійної анафори св. Й. Золотоустого й св. Василія В. з текстами канонів римської й галіканської Служби Божої (від »Горі імій серця« до »Отчешашу« включно). Для сеї цілі вибрав автор

старинний текст римської літургії, що була в уживанні в кельтійській Церкві між VIII і X ст. Порівняння текстів дуже проглядне. Числами й літерами позазначувані тотожні місця, й виходить ясно, що західні літургії мають спільне жерело із східними. Особливо текст галліканського канону має дуже багато тотожних місць з анафорою св. Василія. Дуже цінними є нотки в книжці, які займають майже одну третю часть простору. В них автор вказує на біблійні тексти, котрі найшли свій відгомін у розглянутих анафорах, пояснює літургічні тексти екзегетично й історично.

Д-р Г. Костельник

Mgr. Dr. Joannes ŠIMRAK. *De relationibus Slavorum meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII et XVIII, secundum selecta documenta nondum edita, ex tabulariis Romanis Vaticanis s. Congregationis de Propaganda Fide et Almae Ecclesiae Zagradiensis eruta. Vol. I. (Academia Theologica Croatica, vol. VII).* Zagreb 1926 8°, pag. 176.

Се перший том закроеної на більші розміри жерельної праці про початки нинішньої крижевацької дієцезії, яку автор опер на ватиканських рукописах, вийнятих з архіву Пропаганди та на реляціях і листах нунціїв. Тут є обнятий період 50-ти літ, від часів першого зєдиненого єпископа сербських збігцв на пограничу Хорватії, Симеона Вратанії до Сава Станиславича (1611—1661). Автор висвітлив при помочи архівального матеріялу много неясних моментів у відносинах до Риму п'ятох єпископів, що гуртувалися коло василіянського монастиря в Марчі на турецько-хорватськім пограничу. Є се Симеон Вратанія, Максим, Гавриїл і Василь Предоевич та Сава Станиславич, з котрих лиш єп. Симеон і Василь Предоевич були в дійсній лучности з Римом, инші хиталися між сербським православним патріярхом в Печ і Ап. Престолом. Щоб одержати від цісаря іменовання вони приобіцювали унію і складали перед віденським нунцієм католицьке віроісповіданне, але по одержанню іменовання йшли по благословенство і свячення не до Риму, а до патріярха в Печ. Така штука удалася цілковито наслідникови першого уніятського єпископа сербських ускочів (збігців), Максими Предоевичови, але вже слідуєчий по нім Гавриїл Предоевич, по одержанню цісарського іменовання, не потрапив перекопати віденського нунція, Каспра Матеї, в своїй католицькій правовірности. Нунцій не приняв від него віроісповідання і віднісся до Риму по дальші зарядження (119). Заки звідтам прийшло позволенне на зложенне віроісповідання після грецької формули та завізанне до подорожі в ціли свячення, яке Гавриїл мав одержати в Римі, Гавриїл відбуду уже подорож до Печ і небавком помер не будучи зєдиненим. Не мав щастя і слідуєчий по Гавриїлі, Василь Предоевич, що був переконаним уніятим і по одержанню іменовання їздив до Риму, де зложив католицьке віроісповіданне (131). Ап. Столиця не хотіла потвердити його номінації на єпископство свидницьке, (таку зміну запропонував угорський канцлер Ліпай), тому що грецький

єпископ не є спосібний до обняття латинського престолу і поручила нунцієви старатися у цесаря о іменованні на инший титул. Серед того помер номінат Василь не дждавши єпископського свячення. Однак він був настільки характерний, що не пішов до православного патріярха в Печ по таке свячення, — отже помер в лучности з Римом. Утертою дорогою брехні й облуди пішов і послідний єпископ сербських ускоців Сава Станиславич, який по одержанню цесарського іменовання зложив католицьке віроісповіданне в єзуїтській колегії в Лнцу, на руки угорського канцлера єпископа Селепшенія, але зараз опісля пішов по свячення до православного патріярха, а три роки потім поспішив до Риму по апробату, замість якої достав лиш обіцянку, що буде затверджений в своїм уряді, коли предложить від єпископа загребського і пограничного начальника в Вараждині посвідку, що є добрим католиком. Але не з тих був Сава. На запити начальника погранича, чи був у Римі і чи узнає римського папу намісником Христа відповів, що папа є. як усім відомо, великим паном, котрого почитають князі і королі. Тим менше міг дати Саві добре свідоцтво загребський єпископ, який по причині многих спірних справ зі Савою був за скасованнем окремого єпископства і прилученнем ускочних Сербів до своєї дієцезії.

Наводжу всі періпетії хитаючихся між Римом і православним сербським патріярхом єпископів хорватського погранича умисне на се, щоби не мати жадних скрупулів у своїм осуді, що три єпископи монастиря в Марчі, Максим і Гавриіл Предоевич, як також Сава Станиславич, не можуть бути зачислені до уніятів. Се виходить недвозначно з самих документів, які опублікував о. Шімак. Тимчасом на превелике диво проявляє шановний автор недвозначну тенденцію представити рівно добрими уніятами всіх п'ятох марчанських єпископів. Мотиви своєї великодушности автор розвиває на ст. 78—91. На його думку єпископи, що йшли по свячення до сербського патріярха в Печ не зреклися лучности з Римом, бо й самі патріярхи в Печ стреміли до унії. Так, признати треба, що були спорадичні змагання до лучности з Римом зі сторони сербського патріярха Івана 1598 р., опісля зі сторони Риму 1640, потім знов зі сторони патріярха Паісія 1645, якому, після реляції римського місіонаря Франца Леонардіса, походження св. Духа й опрісноки видавалися непоборимою перешкодою унії, врешті соборова пропозиція, яка 1648 вийшла від зібраних сербських єпископів по смерті Паісія в ціли вибору нового патріярха, щоби заключити унію з Римом «старим способом, як другі землі Малої і Білої Руси так і ми»¹. На тих змаганнях і пропозиціях скінчилося і до фактичної унії Риму з сербською церквою ніколи не дійшло. Тому являється цілком незрозумілим, в який спосіб можуть бути признані за уніятів 3 єпископи хорватського погранича, які менше більше

¹ Реферуючи отсі слова соборового листу мішає Ш. на 123 ст. Білу Русь з Великою: ...ad instar illorum in Russia Maiore et Minore.

в часі тих лише спорадичних проб сербського патріярхату навязати зносини з Римом були свячені православними патріярхами і не хотіли мати з Римом нічого спільного. А прецінь автор твердить, що й Максим »ea omnia praestitisse, quae necessaria ad communionem cum Romana Sede confitendam (!) et tenendam (?) putabantur« (ст. 77) й його наслідник Гавриїл »optimo animo fecisse ea omnia, quae necessaria pro confitenda (хйба лиш!) communionem cum Sede Apostolica putabatur« (ст. 120) і третій в тім союзі Сава »quoque in numero episcoporum unitorum habendus est« (ст. 142). Загадочність такого твердження автора стає тим більша, коли він на ст. 133 каже про Максима і Гавриїла Предеєвичів, що вони »ideam unionis comprehendere non poterant«. Як одно з другим погодити? Як могли бути єпископами уніятами ті самі, котрі не уміли поняти ідеї унії? Се підписаному не може зійти з дива.

Ні! Даремний труд вибілювати тих, про котрих документи видані мозольною працею автора говорять що инше. Бо в дійсности, на подяку заслугує автор за отсей перший том документів, які не без інтересу і для нашої історії унії.

Трьох Василян працювало над поширенням унії серед полудневих Словян в самих її початках. іменно Методій Терлецький, Никифор (Созанський?) і Павлин Дембський. Перший був призначений на місце Альберта Рендіча апостольським місіонарем і працював через 5 літ так успішно, що удостоївся похвали від папи Урбана VIII (1629 р.). Другий, іменований місіонарем на місце Терлецького, був форсований Ап. Столицею як єпископ-помічник 80-літнього Симеона Вратанії проти Максима Предеєвича. Третій мав здійснити уніонні заміри, з якими виступив сербський собор 1648 р. В тій цілі він дістав порученне отворити школу для сербської молодіжи і монахів в Печ. В дійсности Павлин отворив таку школу не в столиці сербського патріярхату, але на пограничу в Марачі. Супроти нових документів треба справити в дечім баламутні вістки митр. Кишки в »Життеписах Василян« про Павлина Дембського (див. »Зап. ЧСВВ.« I, 124-5). Тут хйбно подано, що Павлин отворив школу в Катаро, що брав участь в соборі 1648 р. та наклонив присутних і патріярха Паїсія (який тоді вже помер) до висланя посольства в Рим і т. д. Все те в світлі нових документів виглядає дещо відмінно.

Др А. Ішак

Священик Панталеймон БОЖИК. **Церков Українців в Канаді.** Причинки до історії українського церковного життя в Бритійській Домінії Канаді за час від 1890-1927. Вінніпер, Манітоба, Канада. 1927. Накладом »Канадійського Українця«. Ст. 335, 8⁰. (Ціна 1 доллар).

Се безперечно одна з найцікавіших, але й найдивніших книжок, які може виказати наше письменство не тільки в области церковній, але в культурній взагалі.

Доволі трудно определити, до якого рода письменства зачислити сю працю. Се багато ілюстрована праця з портретами, обра-

зами, картинами, документами (печатаними й фотографованими), вся писана коротенькими уступами, немов для преси, має в собі й загально-історичні місця й чисто особисті спомини з переживань автора й витяги з газет за чверть століття (деякі з тих газет зовсім пропали і не зберігся ні один не то комплет, але навіть примірник!). Словом — матеріал дуже різнородний і такий великий, що не легко булоб його одній людині стягнути до купи навіть в Європі, де з давних давен залюбки зберігають історичні матеріали. Автор стягнув усе те якимись способами на канадійських преріях. Се доказ, що збирав матеріали десятками літ.

Супроти факту, що тих матеріалів з нашого церковно-культурного життя в Новім Світі немає зібраних ані в одній бібліотеці, ні в однім архіві, — праця о. Божика являється самотнім джерелом для історії нашого народу в англосаських краях Америки, і то джерелом, на яким можна полягати, бо автор, як видно з цілої праці, робить зі своїх матеріалів дуже обережні висновки. У багатьох місцях, хоч предкладає доволі певні докази на свої твердження, все таки робить їх у формі припущень. Словом скрізь видно солідність автора.

До найцінніших місць тої праці належать ті, де автор представляє позитивні й негативні впливи на нашу народну масу чужих і своїх діячів та агітаторів, бо се проблеми зовсім не тикані в нашім письменстві. Перед читачем тої книжки пересувається немов живий фільм визначних індивідуальностей: таких католицьких місіонарів, як Бельгієць о. Ахіль Делярій, що положив кількадесят літ праці між нашим народом, як також не менше маркантні, хоч і далеко не позитивні постаті російських православних діячів (архимандрит Чеховцев, митрополит Серафим, митрополит Плятон Рожественський, архієп. Евдоким Межерський, єпископ з галицьких москвофілів-відступників Адам Филиповський і и.). Описи всіх тих діячів і їх діл читаються як сензаційна повість Купера. Не дивота, бо автор, сам б. православний з Буковини (що потому зражений страшним хаосом у православію перейшов на католицизм), знаменито знає всіх тих православних владик і узурпаторів владичої власти.

Дальше пересуває перед нами описи цілого ряду ріжних сект, що від десятко літ розбивають там наш народ: пресвітеріян, баптистів, методистів, суботників, свистунівців, англіканів, роселістів, і т. д., подає їх способи і вислід їх роботи. Притім все підчеркує безсторонно здібности навіть найбільших ворогів, коли вони їх проявили. Між способами, якими сектярі та православні розбивали наш народ, влучно підчеркує автор не тільки гроші, але й нераз добре редаговану пресу, видавану часто серед зовсім нелегких обставин. Нпр. про згаданого архим. Чеховцева пише, що він, хоч сам чоловік мало освічений, так розумівся на значінню преси, що раз по приїзді до Канади оснував орган «Канадійську Ниву», а не маючи машини до відбивання органу, сам своїм тілом сідав на дошку, під котрою клав папір і так відбивав газету (а був се

хлоп товстий). Притім у кождім числі поміщував свою статтю п. з. «Корм Духовний», писану так влучно, що селяне залюбки читали через ту статтю цілий орган.

Влучно представив автор також ті сили, що в нашім народі протиділяли розкладови, а саме наших Владик і наше гр. кат. духовенство і зокрема два його Чини: ОО. Василіян і Редемптористів.

Та праця о. Божика має не лиш історичну вартість: се і свого рода практичний підручник, котрий на конкретних, живо змальованих, фактах виказує, що саме веде до розвалу і чого уникати. А що сектантський розвал щораз то більше навідується і сюди до нас, як взагалі всяка «американізація», особливо негативна, отже праця о. Божика се також практичний підручник тут для нас у Галичині, так що до течій як і людських типів, які найбільше деморалізують наші громади. Під оглядом змалювання розвальних типів особливо поручаємо читачам уступ «Проходимці», на ст. 166-172 тої праці.

А. Ч.

M. l'abbé F. DVORNIK. *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle.* Travaux publiés par l'Institut d'Études Slaves. T. IV, éd. Librairie Ancienne, Honoré Champion. Paris 1925. Стор. 360, 8°. (Ціна: 40 франків франц.).

Зазначена праця Ф. Дворніка, професора богословського віділу пражського університету, се — солідна наукова дисертація, за котру автор увінчаний докторатом Сорбони. Автор використав для своєї праці дуже багато матеріалів і загалом, можна сказати, досить добре зорієнтувався в незвичайно обширній історичній літературі по порушених ним питаннях (лише деякі, переважно новіші, російські та українські праці лишилися йому, очевидно, невідомі). При тім автор виявив себе яко добрий методолог і при аналізі зачеплених ним тез і в перегляді висловлених раніше в науці поглядів і т. д., й особливо у своїй синтетичній роботі. Він уміє зєднувати маловідомі факти або такі, на які зверталось досі мало уваги, в суцільний огляд, надати сим фактам нове, своє освітлення й зробити з них нові висновки. Не завше при читанню книжки о. Дворніка погоджуємося з його освітленням і висновками; але, навіть і тоді, коли розходимося з ним у поглядах, з цікавістю слідкуємо за його синтетичною роботою (нпр. у розділах про византійське відродження VIII-IX вв., про византійську християнську місію і т. д.). Що правда — як уже зазначалося рецензентами книжки Дворніка — вона досить важка до читання; бо її переобтяжують місцями наведені в ній майже «сирі» матеріали, наукові контрверзи і т. п.; до того ж можна зробити закиди книжці Дворніка й з погляду архітектоніки та плану (хоч у працях такого роду важко дотримувати архітектонічних вимог). Але в кожному разі, ся книжка о. Дворніка то незвичайно цінний здобуток науки, що освітлює зовсім недостатно досліджену добу приєднання словянських народів до християнського світу.

Головна тема праці Дворніка — освітлення початків та роз-

витку християнства в IX стол. в тих словянських землях, що знаходилися під обопільними впливами християнського Сходу і Заходу. Сій темі присвячує автор більшу частину своєї книжки (V-IX розділи).

Але сю основну частину праці попереджає дуже широкий вступ. В тім вступі автор освітлює (в перших двох розділах) становище й долю словянських країв і словянських народів перед IX в. і в першій полов. IX стол.; зокрема автор досить яскраво представляє створення та розвій дунайсько-болгарської держави; мають чималий науковий інтерес також сторінки, присвячені Ілїрії (перед-словянських часів), огляд християнських епархій в давнішім часі в Ілїрії та інших пізніше заселених Слов'янами землях, і т. д. Неменший інтерес представляють III і IV розділи, присвячені релігійно-культурному відродженню Візантії — після перемоги над іконоборцтвом (себто в VIII-IX вв.) та загальному оглядові місійної діяльності Візантії.

Після цього широкого вступу, о. Дворнік приступає до всебічного обговорення основної своєї теми — приєднання в IX стол. словянських народів до християнського світу і хитань майже всього Слов'янства поміж зах.-християнськими й візантійськими впливами. В V розділі представляє автор величні постаті »Апостолів Слов'янства« свв. Кирила й Методія й оповідає про їх походження, початки їх діяльності і т. д. В VI розділі досліджує історію навернення Болгарії на християнство, ролю в нім Риму та Візантії, »конкуренцію« між Римом та Візантією в Болгарії. В VII розділі оповідає про перебування свв. Кирила й Методія в Римі, признання словянського богослуження Апостольською Столицею й апробату всієї місійної праці свв. братів; у VIII і IX розділі — про поширення християнства в Моравії та в південно-словянських землях (Хорватії, Дальматії та ин.), про боротьбу між західно-християнськими і візантійськими впливами на церковному полі, й між германськими («франкськими»), візантійськими й місцевими словянськими політичними стремліннями (котра теж сильно відбивалася на церковних справах), про поширення словянського богослуження й опозицію йому з боку німецького духовенства, перемогу німецького впливу в Моравії по смерті свв. Кирила й Методія, перенесення діяльності їх учнів до Болгарії і т. д. — Головну увагу о. Дворнік звертає таким чином на розвиток християнства та боротьбу між західними й візантійськими впливами — в Моравії та південно-словянських краях (зокрема в Болгарії). І се цілком зрозуміло; бо саме ці краї в IX стол. остаточно прилучилися до християнського світу; і саме в них відбувалася головна боротьба в IX стол. між римськими й візантійськими впливами, і разом з тим творилися основи нової, оригінальної словянської християнської культури, на підставі й зах.-християнських і сх.-християнських складників. Значно менше уваги уділює автор справі поширення християнства на Україні. Автор використовує відомости житій св. Стефана Суражського й св. Георгія Амастрідського про по-

ширення християнства на Русі в 1-й пол. IX в. й Фотієві відомости про заснування руської єпархії в 860-их рр.; але не звертає належної уваги на т. зв. «хозарську» чи ліпше сказати русько-хозарську місію св. Кирила й на вельми цікаву звістку про руські псалтир та євангелію, знайдені св. Кирилом. Зовсім не зупиняється Дворнік на незвичайно важливім, але на жаль досі не з'ясованім питанню про східні та північно-східні межі Великоморавської єпархії й про належність зах.-українських земель до цієї єпархії. Обходить він також мовчанкою й питання й про східно-кавказькі християнські впливи на старій Україні (підчеркувані вже не раз у науці — патр. Киріоном, акад. Марром, проф. Пархоменком та ин.). Внаслідок того з досліду о. Дворніка повинно випливати, що в IX стол. на Україні християнство ширилося виключно завдяки византійській місії; тимчасом, як у дійсності — маємо всі підстави припускати — християнство й християнська культура і в IX і в X стол. розповсюджувалася на україн. землях рівночасно з ріжних сторін — з Заходу, з Візантії й з Кавказу. — Не згадує нічого о. Дворнік й про становище християнства в IX віці в Польщі. Вправді, відомостей про поширення християнської віри в польських землях у IX віці обмаль, і успіхи християнської місії в них у IX стол. були, здається, дуже невеликі. Однак усеж таки християнська проповідь почалася в Польщі, головно в районі Кракова, вже в IX стол.; і маємо підстави припускати, що в той час у південній Польщі, так само як і в інших словянських землях, змагалися між собою східно-християнські й зах.-християн. впливи. Тому авторові годилосяб хоч коротко згадати про початки християнської місії в польських землях.

Та мимо сих пропусків, праця о. Дворніка має великий не тільки суто-науковий, але і життєвий, «актуальний» інтерес. Адже в ній порушуються такі незвичайно цікаві в наші дні проблеми, як основні (чи початкові) підстави християнської культури словянських народів, участь і роля християнського Сходу (Візантії) й Заходу в формуванні тих основ словянсько-християнської культури, характер і вартість византійської християнської цивілізації й церковности і т. ин.

Зокрема Дворнік з особливим старанням пробує вияснити «дійсний характер» Візантії й византійської культури в давніх часах. Його працю можна назвати в певній мірі спробою «реабілітації» Візантії. Студіюючи сумлінно й об'єктивно вибрану тему, Дворнік звичайно далекий від якої-небудь свідомої тенденційности й апріорности. Але в його творі всеж таки помітна певна симпатія до Візантії. Він хотівби розвіяти упередження проти Візантії, так поширені в Західній Європі й засновані часто на занадто слабім і поверховнім знанню Візантії, її культури та її ролі в християнізації й цивілізуванню Словянщини.

З найбільшим притиском о. Дворнік стверджує, що загальнопоширений погляд про пасивність і млявість місійної діяльности Візантії (прийнятий, здається, майже всіма дотеперішними дослід-

никами початкової історії християнства в Словянщині та инш. сх.-європейських землях і між инш. яскраво висловлений Є. Голубін-ским) цілком невірний: о. Дворнік доводить, що — навпаки — Візантія дуже енергійно дбала про поширення християнства серед сусідніх з нею народів — і перед IX віком і особливо в IX-X століттях. Це одна з головних тез о. Дворніка, що проходить через усю його працю.

З великою симпатією до Візантії змальовує Дворнік один з «найсвітліших» моментів у її історії — добу византійського відродження в VIII-X вв. Відродження це відбилося і в монашій життю, і в літературі (майже виключно християнській, духовній), і в багатьох інших галузях церковного й культурного життя Візантії. Найвидатнішою постаттю в сьомому відродженні був безперечно св. Феодор Студит. Відродження це, на думку о. Дворніка, знайшло свій вираз також і в дуже широких та енергійних заходах Візантії (головно її світського та церковного урядів) до розповсюдження християнської віри в сусідніх землях, передовсім серед словянських народів. Найвизначнішим діячем місійної праці Візантії мав бути — після Дворніка — відомий Фотій. В праці о. Дворніка Фотій представлений дуже світлою постаттю. Можливо, це сталося переважно тому, що автор змальовував лише одну сторону діяльності Фотія — його місійну роботу, та ще почасти його культурну працю. Але Візантія, — на думку о. Дворніка, — не тільки провадила жваву та широку місійну діяльність по наверненню словянських племен на християнство, але й передала їм свою сх.-християнську культуру, котрою довгі часи жили, а почасти й до нині живуть деякі словянські народи, зокрема «нарід руський» — russe (чи розуміє під «руським народом» о. Дворнік лише Росіян-Великоросів, чи всіх Сх. Словян, тобто й Українців та Білорусів також, не ясно).

Ми погоджуємося з о. Дворніком у тім, що загалом поширені в Європі відомості про Візантію справді ґрунтуються часто на дуже поверховнім і слабкім знанні минулого Візантії та византійської культури. Мимо помітного розвитку в останніх часах византологічних студій в Зах. Європі, минуле Візантії ще не освітлене в достатній мірі, й не усталена остаточно безсторонна і всебічна оцінка византійської культури в ріжних моментах її розвитку (бо очевидна річ, що зовсім не одне й те саме византійська культура в часах — Юстиніяна, іконоборців, Фотія, Константина Порфірогенета, византійського «ренесансу» і т. д.). Останніми роками появилось на Заході кілька творів, присвячених «реабілітації» й непоміркованому апотеозу в анню Візантії. Але ці твори вважаємо не науковими працями, а проявом властивого частині західних письменників захоплення ріжного роду «екзотикою» (сим разом, византійською).

Дисертація о. Дворніка цілковито відрізняється від сих тенденційних «византофільських» творів: о. Дворнік оперує науковим матеріалом; зупиняючись головно на виявленні місійної діяльності

Византії, він старанно скупчує всі дані, що говорять за византійську місійну акцію. Ми не заперечуємо, що іноді в Византії з'являлися видатні церковні діячі, що звертали бачну увагу на місію серед сусідних народів. До таких діячів належить нпр. св. Іоан Золотоустий, котрий між инш. чимало дбав про відновлення християнства у Скитії-Україні по гунським погроми (хоч з другого боку слід пам'ятати, що сам св. Іоан Золотоустий був властиво не византійцем, а антіохійцем; Антіохія ж займала де-що відмінне становище на християнським Сході, й антіохійська християнська культура, особливо антіохійська богословія, ріжнилася од византійської). В ІХ стол. виступають свв. Кирил і Методій. Але чи можна їх вважати діячами византійської місії? Уроджені в слов'янським краї (хоч і підвладнім Византії), Кирил і Методій були гарячими слов'янським патріотами. Щойно короткий час працювали вони, здається, після директив Византії («русько-хозарська» місія й т. п.). Пізніше, коли вони розвинули свою діяльність у Моравії, вони ввійшли під безпосередню зверхність Найсв. Римського Престолу... – Та коли б навіть вважати всіх сих діячів, як св. Іоан Золотоустий, свв. Кирил і Методій та ин., за представників византійської місії, се свідчило б лише, що у Византії, зрідка, від часу до часу, появлялися окремі видатні церковні діячі, котрі пильно працювали на місійнім полі. Але постійної, систематичної місійної діяльності Византії навіть серед сусідних з нею народів не було. Цілі віки жили майже в сусідстві з Византією поганські народи, з мало розвиненим релігійним культом, і Византія не подбала про навернення їх на християнство. А протягом VII-XV віків на схід і на південний схід од Византії, християнство не тільки не ширилося далі, а навпаки крок за кроком відступало перед ісламом, аж вкінці сама Византія була підбита магометанами. Пасивність Византії в місійній справі пояснюється головнн трема причинами. Передовсім, довший час византійська держава, а разом і Церква в Византії, роздиралася внутрішню боротьбою, й не в силі була з належною увагою взятися за місійну справу. З другого боку, головна сила Церкви й християнської місії — монашество у Византії було надто перейняте пасивно-контемплативним характером, в нім не було тої жадоби чинної громадської діяльності, як у монашества зах.-християнського; тому й не повстало у Византії таких монаших чинів, як у Зах. Європі, котрі над усе ставили чинну громадсько-християнську акцію, а зокрема місійну акцію серед поган. (Варто при тім зазначити, що наше старо-українське монашество в сім відношенню цілковито відріжнялося од византійського. Мимо того, що більшість наших монастирів і монахів у XI в. прийняли з Византії сх.-християнську монашу регулу, що в основі своїй походить від св. Василя Великого, наші старо-українські Василяне відзначалися якраз гарячим стремлінням до чинної громадсько-християнської праці й зокрема багато зробили для поширення християнства у Сх. Європі). Нарешті, з огляду на підпорядкованість Церкви в Византії

державній владі, навіть у ті моменти, коли Візантія мала можливість поширювати християнство в сусідніх краях, її місійна акція відзначалася переважно політичним характером і спрямована була передовсім до політичних цілей. Поширюючи християнство, Візантія перш над усе змагала до підпорядкування новонавернених народів під свою політичну зверхність. Але ці тенденції Візантії викликали майже завжди реакцію; і новопросвічені краї або вертали до поганства, або приймали іншу монотеїстичну віру (нпр. жидівську — як Хозари), або — в ліпшім випадку — зверталися на Захід, до західно-католицької Церкви (Борис - Михаїл болгарський, св. Ольга, Ярополк I і т. д.). З мусити новонавернені народи до признання й церковної й політичної влади Візантія була найчастіше не в стані; щойно в X-XI в. се їй удалося в Болгарії; але в більшості випадків політичний характер візантійської місії незвичайно затримував поступ християнства у Словянщині та в інш. близьких до Візантії землях.

У VIII-IX стол. після перемоги візантійської Церкви над іконоборцями дійсно в історії Візантії наступив період церковного й релігійно-культурного відродження. Мусимо однак сказати, що розділ о. Дворніка, спеціально присвячений сьому відродженню, нам видається неповним і незовсім яскравим.

Можливо, що в певнім звязку з сим відродженням знаходиться й оживлення візантійської місії в серед. IX в., за часів патр. Ігнатія й Фотія. До того часу відноситься навернення на християнство Болгарії, русько-хозарська місія св. Кирила, заснування руської єпархії (чи митрополії) і т. д. Яка саме роля припадає в тій акції патр. Ігнатієві, а яка — Фотієві, особливо в справі заснування руської єпархії (за Оскольда й Дира), незовсім ясно. Але безсумнівне, що і в тій місійній акції Візантії першорядну ролю відігравали політичні мотиви, а за часів Фотія — також конкуренція з Апост. Столицею й побоювання, що з поширенням римських впливів на словянські народи, візантійська держава зо всіх майже сторін опиниться оточеною краями, безпосередно залежними від Апост. Римського Престолу і т. ин. На сих обставинах о. Дворнік у своїй книзі не зупинився.

Нарешті, очевидним перебільшенням мусимо узнати твердження о. Дворніка (висказуване вже не раз і іншими дослідниками) про незвичайно довготривалий вплив візантійської культури у Росії, до того значний, що до недавнього часу «руський» нарід, «руські народні верстви» жили начебто засадами й здобутками візантійської культури IX-X вв. — Безперечно, візантійська релігійна культура — через Болгарію й Сербію (а почасти через Атон, Палестину і т. д.) — мала в своїм часі чималий вплив на Сх. Словянщину — Україну, Білорусь і Великоросію. В Великоросії візантійські релігійно-культурні впливи ніби-то задержувалися значно довше, ніж на Україні та Білорусі, котрі вже в XIII ст. почали вводити у значній мірі знов у сферу західних релігійно-культурних впливів. — Впливи візантійської релігійної культури в Вели-

коросії до XVII ст. охоплювали вищі й середні верстви великоруського народу. Але й серед цих верств великоруського населення византійська культура була цілковито перетворена й пристосована до специфічних великоруських національних особливостей, та перемішана зі складниками суто-східної, азійської (не-византійської) культури, котра мала дуже велике значіння в історії Росії до XVI — XVII вв. (як се підчеркують сучасні російські учні різних напрямів, як Віппер, Ростовцев, євразійці та ин.). Та релігійна культура, котрою жили великоруські вищі й середні стани в XV—XVII вв. була вже далеко од своїх византійських (чи точніше византійсько-південно-слов'янських) джерел. Максим Грек, прибувши на Москву на поч. XVI стол. уже не вважав московської релігійної культури за византійську чи близьку до византійської, й був навіть вражений сильним відхиленням Великоросів од византійських основ. З початку ж XVII в. (з доби Петра I), а почасти вже з XVII в., вищі — а потім і середні — верстви уже зовсім віддалилися не тільки од византійської, але й від давнішої специфічно-великоруської релігійної культури XIV—XVII вв., вступивши на шлях засвоєння новітньої зах.-європейської культури. У народні низи в Великоросії византійська релігійна культура майже зовсім не доходила ані перед добою Петра I ані пізніш. В XVIII — XIX вв. при давнішій великоруській (але не византійській) релігійній культурі лишилися в Росії самі тільки «старовіри», та при тім ще далі відійшли вони од дійсно византійських основ, ще більш внесли в свою релігійну «напів-культуру» національно-російського духу. — Що ж до України й Білоруси, в їх історії византійська культура відіграла велику (але не виключну) роль лише в давніших часах. Взагалі ж Україна (з Білоруссю), займаючи серединне становище між християнським Заходом, Візантією й Московією, користала у своїй культурній творчості з різних джерел; і про незвичайно довготривалий вплив византійської культури (ледви чи не до наших часів) на Україні (та на Білорусі) ще менше можна говорити, ніж про подібний вплив у Великоросії. О. Дворнік взагалі перебільшив історично-культурні й особливо місійні заслуги Візантії і надто світлими фарбами й де-що сднобічно змалював культурну роль Візантії й зокрема діяльність Фотія в життю Словян у IX ст.

Ми зупинилися в нашій оцінці головню на деяких спірних засадничих тезах та ідеях о. Дворніка, які мають тепер у нас досить «актуальне» значіння й з якими ми не погоджуємося. Але по-за тим, як ми вже зазначали попереду, в книжці о. Дворніка знаходиться багато дуже цінного наукового матеріалу, обробленого дуже старанно, доброю методою й з видимою любовію. Загалом, мимо деяких наших розходжень з о. Дворніком у засадничих церковно-історичних та культурно-історичних питаннях, мусимо визнати його працю дуже цінним придбанням церковно-історичної науки.

ks. Adrjan BOUDOU T.J. **Stolica święta a Rosja**. Stosunki dyplomatyczne między niemi w XIX stuleciu. Przekład z francuskiego Zofji Skowrońskiej. Tom pierwszy 1814-1847. Kraków 1928. Nakładem Wydawnictwa Księży Jezuitów. 8° 608.

П'ятьомова праця бл. п. о. Павла Пієрлінга Т. І. *La Russie et le Saint-Siège* зачисляється до ряду таких чоловічих творів католицького генія, як *Die Geschichte der Päpste* Людвика Пастора, як *The Catholic Encyclopedia* або нова католицька енциклопедія в еспанській мові (*Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana*). Смерть одначе не чекала, аж знаменитий російський Єзуїт покінчить свою епохальну працю, і витрутила йому з руки перо, коли у своїх дослідях добрався до р. 1804. На щастє для історичної католицької науки, основу праці о. Пієрлінга, скоро по його смерті, схопив у свої досвідні руки французький Єзуїт, о. Адріян Буду, посідаючий правдивий історичний талан. (В останніх літах о. Буду був також чинний у папській дипломатії, сповняючи з успіхом уряд секретаря делегата св. Престола в надбалтійських краях, як Литва, Лотва й Естонія). Володіючи поправно мовою російською, о. Буду показався вповні предиспонованим до сього, щоби стати продовжником діла свого небуденного співбрата російської народности. Визначними чертами сього історика дипломатичних відносин з Росією в XIX ст. є спокій, такт і обережність в осудах, навіть у виборі висловів. З тим знаменито лучиться щира і свята простота і велика скромність; коли о. Буду видає осуд про річи, випадки і особи, не доглянеш у ньому ані тіни висування свого я, або хочби й *ceterum censeo*.

Та маємо прецінь писати рецензію, а не життєпис о. Буду, тому час уже від особи автора перейти до оцінки самого діла. Менше важне те, що обговорюване діло з ласки автора одержало переставлений наголовок, інший від того, що його мало передше, для читача, розкоханого в безпереривности історичного оповідання, більше незрозуміла ся річ, чому саме о. Буду не підняв діла о. Пієрлінга на р. 1804, — бо досі довів свою працю його попередник, — але на р. 1814, хоча ся дата куди виразнійше записалася в історії Європи і Церкви. Брак сей у якійсь мірі доповнено у вступі, де мова про ситуацію Церкви до р. 1814. У »передмові до польського видання« о. Урбан Т. І. працю о. Буду називає політичною історією польської Церкви під російською займанщиною. Отсе дещо імперіялістичне названне остільки властиве, що Церкви руська, білоруська, литовська, лотвійська, вірменська, грузинська менше-більше пасивно зносили те, що Церква польська, наслідком переваги впливів і чисельної, надавала тон католицькому життю на цілій області російського царства, від ледів Півночі до побережжя Криму, від суходільної межі з Австрією і Німеччиною до Спокійного Океану. Не видно також, щоб о. Буду в більшім степені почував, що за фасадом польської Церкви в царській Росії існували менше або більше дрмучі у своїй свідомости народи, котрим хибаж Провидінне не призначило ролі *Düngervolk*'у для сильніших сусідів... Треба

було всесвітньої війни і великої російської революції, щоби велитенська тюрма народів, як слушно називано довоєнну Росію, розсипалася в грузи і на них виросло вже нове життя народів визволених. Кождий з них цілком справедливо бажав і бажає мати до діла з Церквою католицькою, а не польською. Польонофільсько настроєний о. Буду бачить одначе головно Поляків, з котрими, впрочім вповні справедливо, разом з нами спочуває, коли на них спадає російський батіг. Русини-Українці є для нього лише великістю ісповідною, а не народною. Обговорюючи спокусливі наступи на св. унію, що їх розвели як Катерина II так і Микола I, саме належало більше узгляднити той факт, що сі наступи ніколи не повелися так легко, колиб не діланне злегковаженого народного чинника між упослідженими в Польщі під кождим оглядом уніятами. Хитра політика царів і цариць завсіди виграла ті атути. О. Буду пораз перший використав до історії касати св. унії на Білій Русі ватиканські архіви і видістав відтам неодну нову особливість. Тому історики гр. кат. Церкви, опрацьовуючи минуле унії при кінці XVIII і в XIX ст., вже не будуть могли поминути праці о. Буду. Для св. унії французський Єзуїт має традиційну сердечну симпатію і з найживішою запопадливістю обговорює надто тяжку її долю під російським берлом.

Одинока бодай річ, котра дещо дискваліфікує о. Буду, яко знавця Росії і Росіян, се його відношенне до російської психіки. Перечитаймо що пише: «Та (російська) туга до містицизму» і отсе «полюбленне до краю наконечности й абсолюту» є знаком передусім безладдя умового, а навіть морального. Російський нарід подібний до рослої дитини, що її на завсіди полишено під опікою няньки, замість дати їй з часом виховательку (ст. 114). Так судять звичайно люди, котрич гадка не вибігає поза рамки латинської культури, що то занадто часто чваниться своєю ясністю і логічністю. Наведене реченне ще не означає, що о. Буду не висловив про Росію і Росіян також низку осудів зовсім слушних.

Наш історик дуже відзначається влучним заподаннем характерів: нераз кількома потягами пера удачно представляє сільвету якогось єпископа, дипломата... Возьмім його характеристики митроп. Булгака, Сестшеньцевича, Головинського і інших. А якщо йде мова про справи уніятські, то багато про них знайде читач наперед у розділі IV, у яким о. Буду обговорює по черзі стан гр. кат. Церкви на Білій Русі за царя Олександра I, за цісаря Миколи I і Семашка, як також перші протести з боку Риму проти сеї огидної акції. Тоді, коли Семашко, Зубко, Янковський були ще слухачами виленського університету, на богословським виділі панував йосифинський напрям. Тут між и. автор зазначає, як погано відбився він на долі св. унії. Весь розділ VI посвячений ех professo катастрофі 1839 року. На його зміст складаються: Агонія Церкви греко-уніятської. Акт 1839 р. Протест зі сторони Риму. Переслідуванне «навернених». Холмська уніятська єпархія в Польськім Королівстві. — Але й в дальших розділах о. Буду нераз повертає до уніятського питання.

Доводиться зустрінути в автора і кілька ризиковних речень. До таких напр. належить: »Цсарська бюрократія не мала перед ректором Духовної Академії ніяких (!) тайн« (404); »...безмежне (sic) довіре, що його мали бюрократи...« (521). Тут нам насувається анегдота, що її ми чули, а яка свідчить вимовно, що було трохи інакше. Коли Вол. Соловійов, відвідуючи цісарську рим.-католическу Академію в Петрограді, спитав тодішнього її ректора бл. п. архієп. Симона, чи не боїться з причини сеї візити яких прикрих для себе консеквенцій з боку уряду (В. Соловійов не був надто мило баченим у правительственных кругах), ректор відказав: чорний сажі не боїться.

О. Буду ще раз пригвоздив історію »матери« Мокрини, геніальної брехухи, котра будучи тільки звичайною собі виленською куховаркою, екс-жидівкою, на заході Європи вивела в поле найвищі моральні авторитети! Се одна з найбільших брехень, що її знають річники XIX стол. Деякі ендецькі ксуги, мимо повалення сеї містифікації і шантажу вже передше о. І. Урбаном Т. І., мали смілість навіть до останних часів піддавати у сумнів правдивість його жерельних доказів. Чи обережність Риму відносно Мокрини була цілком достаточна, про се *salva reverentia* сміємо трохи сумніватися, на перекір опінії о. Буду (440-441). Не знаємо також, чи щасливий се термін: »вірмено-грузини« (539), коли мова про обряд вірменсько-католицький на півдні Росії і на Кавказі.

В додатку знаходимо повний текст заключеного в р. 1817 конкордату між св. Престолом і Росією, як також виказ тих точок, що до котрих не прийшло тоді до порозуміння з обох сторін. Бібліографію, красше: жерела, для практичних зглядів, належалоби помістити радше на вступі праці, як на кінці. Спис жерел, писаних і друкованих, займає цілих 7 сторін дрібного друку, а се свідчить про велич довершеної о. Буду праці. Розуміється, не бракує й спису назвищ і річей.

Читати обговорений твір — се неабияка приємність. І ніщо в тім дивного! Зміст його для нас прецікавий, опанованне предмету повне, відтворенне минулого мистецьке, метод праці величний... Тож отся книжка буде постійною позицією в бібліотеці кожного, хто захоче науково пізнати і зрозуміти політичні дії католицької Церкви під російською завойовщиною.

о. Вл. Толочко

Ludwig Freiherr von PASTOR. **Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters. Zwölfter Band. Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des dreißigjährigen Krieges. Leo XI und Paul V (1605-1621).** Freiburg im Br. 1927. Herder. Ст. XXXVI+698.

Не станемо тут повторяти загальних думок про монументальний твір Пастора. Можна тільки чудуватися, як сей учений у своїм високім віці може випускати так скоро один по другім такі об'ємисті томи; а ще більше дивуєшся, бачучи в кождім використану

таку величезну літературу і непроглядну просто масу нових архивних жерел з цілої Європи. Тим більше жаль, що в партіях присвячених руській Церкві (X глава) він користується майже лише жерелами виданими в *Bullarium diplomatum et privilegiorum S. R. P.* та у Theiner'a *Monumenta Poloniae*, а з літератури поза Геленом, Ліковським і Гофманом хіба таким памфлетом як Смольки *Die reussische Welt*. Та сьому винні ми самі. — Як у кождім томі Пастора, так і тут, багато місця відведено історії римського мистецтва і взагалі культури того часу (XII гл.). С. Т.

Acta Officii Consistorialis Leopoliensis antiquissima, edidit Guilelmus ROLNY. Vol. I, 1482-1489. Львів 1927, ст. IX+674.

Перший том актів римо-католицької консисторії у Львові займе почесне місце серед галицьких видавництв з середніх віків: є тут незвичайно обильний матеріал і до історії Церкви і до ріжнородних господарських і культурних питань Галичини кінця XV в., — до історії Львова і ріжних місцевостей, в яких були римо-католицькі парохії. Дуже бажано булоб, щоби хто переглянув основно сю велику книгу і винотував з неї ріжні інтересні подробиці. На сьому місці звернемо увагу на деякі акти, що торкаються справ грецького обряду.

Під 1488 р. знаходимо таку записку: »*Zophia mulier quondam Ruthena ratificando dicta testium in causa matrimoniali prestitit iuramentum, quod violenter existens Ruthena per quendam Iliam Ruthenum rapta et per vim cognita, cui quidem Ilko alias Stanislao nomine post baptismum assignato commanebat, semper in matrimonium dissentiendo, et ob hoc propter huiusmodi violenciam baptismum suscepit*« (ч. 2251). Зміст сеї записки, писаної такою крутою латиною, вказує на факт перехрещування осіб, що переходили з грецького обряду на латинський. Ілія чи Ілько Русин дістав по хрещенню (post baptismum) імя Станислава, таксамо Софія Русинка, зневолена Ільком прийняла латинське хрещенне (baptismum suscepit). — Дві записки торкаються десяти Русинів, тобто вірних грецького обряду на річ латинського духовенства: 1485 р. в Камінці Струмиловій Русини, що купили поля від Поляків мусіли платити десятину і річні оплати латинському єпископови, — мешканці Забужа не хотіли того робити (ч. 1297); подібно 1487 р. бурмистри з Коломиї ведуть в консисторії справу про аннони Русинів, що сидять »in cruda radice« (ч. 1798). — З інших подробиць: 1486 р. консисторія розглядає справу ксьондза Якова, мабуть з Куликова, що побив якое руського священника (ч. 1495).

І. Крип'якевич

E. C. SCHERER. *Geschichte und Kirchengeschichte an den deutschen Universitäten*, ihre Anfänge im Zeitalter des Humanismus und ihre Ausbildung zu selbständigen Disziplinen. Freiburg i. B., Herder, 1927. S. XXX+522.

Інструктивна книжка першої кляси. На основі незвичайно бо-

гатового матеріалу, печатного й архівного, слідить Шерер розвиток навчання і студій історичних та церковно історичних на німецьких університетах до кінця XVIII-го в. Сьогодні, очевидно, неможливо й уявити собі університету без уладжень для широких й основних дослідів над минулим; навчання історії і наукові студії з усіх обсягів її стали сьогодні невіддільним атрибутом новочасної культури й найголовнішою підмогою громадянських почувань і звязків. Сьогодні нема красшого мірила культурного розвитку якогось народу як стан історичних дослідів на його університетах. Та не все було так. Були часи, коли історія — все одно, політична чи церковна, була незнаною дисципліною на університетах, або коли під назвою історії розумілося цілком не те що сьогодні. Причина тому ясна. Німецькі, приміром, університети повставали головно в XIV в., коли історіографія стояла дуже низько. Окрім сього цілю університетів, по тогдішньому розумінню, не було творене або розвиванне нових наук; школи мали тільки подавати й ширити устійнені вже галузи людського знання. Тому-то довгий час на європейських університетах усе навчання історії обмежалося до читання малого підручника Martinus Polonus († 1278): *Chronica summorum pontificum imperatorumque ac de septem aetatibus* — подуманого як помічний засіб до богословських наук. Щотільки часи Відродження принесли зміну в сім напрямі. З того часу мало-по-малу навчання історії усамостійнюється, поширює свій обсяг і здобуває свої власні методи, а у слід за сим починається й самостійне досліджування минулого й переминається у нову буйну галузь науки. Присім одначе довгий час під історією розумілося в першій мірі минуле Церкви, і щотільки згодом доходить до відокремління політичної історії від церковної — наперед на протестантських університетах, опісля й на католицьких. У відносинах між католицтвом і реформацією історична наука грала важну, одначе нерівну ролю. Зразу протестанти послуговувалися нею залюбки у своїх нападах на Рим, католики natomiast у своїх полеміках мало заходили в минуле і більше користувалися теологічно-філософічною діалектикою. Висліди, річ звичайна, не могли бути для Церкви дуже корисні. Минуло багато часу і католицька Церква зазнала багато страт, поки її учені доглянули, яку величаву непобідну зброю має католицька ідея саме в історії... Сьогодні-ж історичні досліді — то один із найбезпечніших бастионів католицької Церкви й один з найуспішніших засобів у ширеню католицького духа. Як до сього дійшло, який довгий і крутий шлях треба було пройти до відкриття і зрозуміння сеї цінности — все те подрібно зображене у студії Шерера.

Розвиток історичних наук на німецьких університетах слідить автор по отсій схемі: Стадія вступна до 1520, коли символом історичного знання були *Chronica Martiniana* і *Flores temporum*. Перша стадія нової історичної течії обіймає часи 1520-1555, коли навчання історії на університетах зосередковує свою увагу на читання грецьких і латинських істориків. Друга стадія (1555-1648) почата Мелянтоном, що перший почав виклади з «універсальної історії» на

основі хроніки Каріона. У третій стадії (по 1648) починається відокремлюванне політичної історії від церковної, найперше у протестантів, опісля (на поч. XVIII в.) у католиків. Ся доба розвивається у трьох ступнях: а) творення історичних катедр, б) Тересіянська реформа університетів, в) скасування ордена Єзуїтів. Розвиток закінчився повним усамостійненем церковної історії.

Так було в Німеччині і в інших католицьких країнах; а у нас? У нас — церковно-історичної дисципліни цілком ще нема.

С. Т

Заслуженный профессоръ Др. богосл. Н. Н. ГЛУБОКОВСКИЙ. Русская богословская наука въ ея историческомъ развитіи и новѣйшемъ состояніи. Изданіе редакціи «Воскреснаго Чтенія». Варшава, 1928. 115 8⁰ (друкованих петитом).

Енциклою «Regum Orientalium» з дня 8. IX. 1928 р. св. Отець закликає католицький світ, зокрема працюючих католицької науки до найпильнішого студювання східної богословії й зокрема богословії незєдинених Східних Церков. — В звязку з тим, уважаємо доцільним звернути увагу на недавно виданий історіографічний огляд російської богословської науки — одного з найвидатніших представників сучасної російської богословії д-ра Глубоковського (нині професора болгарського Софійського Університету). Огляд сей для нас тим більше цікавий, що в нім знаходимо чимало відомостей і про розвиток правосл. богословських студій на Вел. Україні (в 2-ій пол. XIX та на поч. XX в.). — Д-р Глубоковский розглядає розвиток не тільки богословської науки в стислім значінню сього слова (тобто — догматичної, моральної, полемічної, душпастирської богословії та студій над св. Письмом, патрології і т. ин.), але також і церковної історіографії та церковно правничої науки. — Огляд сей однак обіймає не цілої історії богословської науки в Росії (та на Вел. Україні). Закінчується він 1916-1917 роком. Найновішої російської богословії він майже не торкається. Є лише декілька згадок про деякі окремі найновіші російські богосл. праці. Найцікавіші з них се критичні уваги з приводу найновіших творів митроп. Антонія Храповицького, проповідника «чищення» православної богословії од католицьких складників, котрому деякі російські та сербські богослови закидають ухилення в бік монофізитства. Глибоку кризу й хаос сучасної російської богословії¹ Д-р Глубоковский не освітлює. Не згадує й незвичайно характеристичної появи в друку в 1927 році написаної ще 25 років тому розвідки ієромон. Тарасія (під редакцією митр. Антонія Храповицького), в котрій найсильніше відбилоса змагання деяких сучасних російських богословів до «розкатоличення» та «усамостійнення» російської богосл. науки. Обминає також праці професора Правосл. Богосл. Виділу в Варшаві Мик. Арсеньєва, переважно друковані в протестантських, а навть іноді в ліберально-протестантських виданнях. Нарешті нічого не каже

¹ Про сучасну кризу російської богословської науки — див. нашу статтю в «Новій Зорі», 1928, 3. VI., ч. 41 (143).

про діяльність тих російських богословів, що гуртуються навколо Російськ. Богосл. Інституту в Парижі (з котрих де-хто виразно ухильється в бік містицизму в душі Як. Бема та Шелінга) — з другого боку, починає свій огляд богословської науки Г-ий лише з середини XIX віку, коли появились праці митр. Макарія Булгакова, проф. Як. Амфітеатрова, архієп. Антонія Амфітеатрова та инш., а огляд російської церковної історіографії — з поч. XIX віку (праці митр. Платона Левшина й Методія Смирнова). Ввесь попередний розвій богосл. науки в Росії (та на Вел. Україні) д-р Г-ий залишив без уваги, вважаючи що до серед. XIX в. в Росії не було «наукової богословії». Не вважає д-р Г-ий за науково богословські й праці київських богословів XVII-XVIII вв. — професорів Київської та Московської академії. Внаслідок того, виходить, начебто російська богосл. наука в серед. XX в. появилася як *deus ex machina*, без усякого попередного підготування й бази. Таким чином, в огляді д-ра Г-го немає історичної перспективи; бо не освітлений незвичайно цікавий початковий період історії східнослов'янської (української й російської) богословської науки, в котрій вона створилася й досить довго знаходилася під найсильнішим впливом католицької богословії. — Отже в огляді д-ра Г-го знаходимо освітлення лише одного періоду в історії російських богослов. студій. — Та очевидна річ, що і в такому обмеженім вигляді книжка д-ра Г-го може бути цікавою і корисною для ознайомлення з розвитком богословської думки в Росії (й на Вел. Україні) та для орієнтування в досить великій російській богосл. літературі 2-гої пол. XIX в. й поч. XX ст. — Мусимо однак зазначити дві великі прогалини в праці Г-го. Д-р Г. розуміє богосл. науку майже виключно як науку «академічну». І тому в його огляді ми зовсім не знаходимо відомостей про праці тих російських мислителів-богословів, що не мали ніякого відношення до російських духовних академії. Але твори деяких з тих мислителів-богословів, нпр. Самаріна й особливо Волод. Соловйова, — може й позбавлені іноді деяких цих академічної науковости — становлять велику вартість для богословії і мають незвичайний інтерес. — Друга прогалина — в огляді церковної історіографії — для нас особливо помітна: д-р Г-ий зовсім залишив без уваги численні (хоч часом і дуже тенденційні) праці російських учених з історії унії й взагалі з історії Церкви на Україні та Білоруси в XIV-XVIII вв., (присвятивши однак рівночасно цілий окремий розділ дослідям російських учених з історії Церкви в инш. слов'янських землях та в Румунії). Взагалі, огляд церковної історіографії д-р Г-ий не вдавсь. Огляди розвитку богословських наук і церковно-правничої науки вийшли в нього значно ліпше.

О. Максимович

Die Geschichtswissenschaft in Sowjet-Russland 1917-1927. Bibliographischer Katalog, herausgegeben von der Deutschen Gesellschaft zum Studium Osteuropas, anlässlich der von ihr in der Preussischen Staatsbibliothek zu Berlin veranstalteten Ausstellung. Mit einem Vorwort von

Prof. Dr. Otto Hoetzsch. Berlin-Königsberg Pr. 1928. Ost-Europa Verlag. 8°, 200. RM. 3.—

Кожному працюючому науково, передусім кожному історикови відомо, яку неоцінену прислугу віддавали і віддають систематично уложені показчики російської історичної літератури. Та склалося, що у поступовім ХХ столітті просто безнадійним було не лише одержати якунебудь книжку, що появилася друком на велитенськім просторі б. Росії, тепер у межах РСФСР, але навіть не доводилось культурному світови дізнатися про тамошні нові наукові видання. Справді, небувала переоцінка всіх цінностей! Тому розуміємо, яку незвичайну прислугу віддало історії й взагалі науці німецьке Товариство для Студій Східної Європи, випускаючи у світ отсей обильний бібліографічний катальог. Се перша причина, чому слід ним зацікавитися. — До катальогу увійшли титули більше як 2.000 праць, котрі обговорюють ось які ділянки: організацію російських історичних дослідів, радянське архіварство, бібліографію, сучасний російський погляд на історію, історичний матеріалізм, російську історію: загальну і по періодам (домонгольську, московську, ХVІІІ-ХХ століття, революційну, робітничу, комуністичну, ленінівську, комуністичного інтернаціоналу¹), далі історію неросійських народів у межах Радянської Унії, історію всесвітну (старинну, середновіча, новітню, Візантії, Близького і Далекого Сходу, соціалізму і революційного движення), опісля історичну помічних наук (палеографію, нумізматику, етнографію, географію), історію релігій і церков, історію філософії, педагогіки, літератури, археології, мистецтва, музики, театру, права, устрою, заряду, господарства, вкінці збірних видань, журналів і періодичних публікацій наукових товариств та університетів. Катальог кінчиться виказом історичної літератури, надрукованої російською мовою поза Радянщиною.

Направду, тяжко поврити, що Радянщина протягом недовгих років спромоглася на тільки позицій. Але тільки й її, що тих позицій! Бо вже з отсим бібліографічним катальогом у руках доволі скоро переконаємося, який се саме набуток. Перегляньмо нпр. наголовки праць з области історії релігій і церков. Ані сліду чогось солідного і наукового в європейськім розумінню. Те саме у інших працях, те саме — скрізь. А що найзгубніше для науки, то сей радянський змисл, радянський кут бачення, радянська очевидна і злобна брехня, що їх відчувається у працях усіх ділянок і усіх авторів. Дізнається вражіння, що божевільний впоює і накидує всім і кожному свою божевільну думку, свій божевільний світогляд, своє божевільне слово, свій божевільний чин. Се друга причина актуальности сього катальогу.

Й отсе з тих двох причин висше наведена книжка заслугує на більшу увагу. Дивуємося лише, чому німецькі її спорядчики не висловили ясно своїх об'єктивних переконань про окремішність Українців, Білорусинів ітд. від Росіян, бо тоді признавалиб були Українцям, Білорусинам ітд. не лише їхню територіяльну ріжницю, але й культурну, язикову та національну. Й. Скр.

Проф. Р. ЛАЩЕНКО. Лекції по історії українського права. Частина I: Княжа доба. 1. Література. 2. Памятники права. 3. Історія державного права. Прага, 1923. Стор. 150, 8°. Частина II: Литовсько-польська доба. Випуск перший: пам'ятники права. Прага, 1924. Стор. 78, 8°.

Від кількох уже років один з найбільш енергійних працівників української науки Ростислав Лашенко розпочав працю над систематизацією історії українського права. Подібно до того, як М. Грушевський систематизував обширні матеріали з нашої історії у своїм великим курсі — «Історії України-Руси», або М. Возняк — історично-літературні матеріали — в своїй тритомовій «Історії україн. літератури», Лашенко робить спробу систематизації всіх попередних студій і дослідів з історії українського права у названих «Лекціях». На жаль, через технічні й матеріальні труднощі та перешкоди, досі видрукував Лашенко лише першу частину та перший випуск другої частини своєї великої праці, котра в повнім своїм вигляді мусить складатися очевидно з кількох великих томів. Найбільшу увагу звертає Лашенко в своїх працях на історію джерел україн. права і особливо на історію суспільно-державного ладу України, котра безперечно є найважливішою та найбільше цікавою для широких кругів галузю історії україн. права.

З огляду на велику роль Церкви в державнім, суспільнім і культурнім життю України, зокрема в правотворчості україн. народу (особливо в давніших часах), історія укр. права мусить присвячувати чимало уваги Церкві й церковному праву. В «Лекціях» Лашенка знаходимо де-кілька розділів, що спеціально трактують різні питання з історії церковного права на Україні (церковні устави; рецепція византийського права на Русі; «церковні люде»; роль і значіння Церкви та її правне становище на Україні в княжу добу).

Проф. Лашенко є одним з тих істориків, котрі розуміють значіння державности й державного будівництва в історії України і присвячують свої досліди передовсім студіюванню державного ладу й державної творчости укр. народу, а не анархічних його рухів, (якими найбільше цікавилися й займалися давніші українські історики-«народники», від Костомарова до М. Грушевського). В сім відношенню Лашенко сходиться з нашими істориками національно-державницького напрямку. Але на світогляді Лашенка всеж таки дуже сильно відбилися впливи істориків-народників, особливо Костомарова. Слідом за Костомаровим та ин. народниками, запевняє Лашенко, що «ідея права на Україні завше зливалася в поглядах народних з ідеєю рівности, братерства», й що «ідеї про т. зв. спадкового монарха на Україні успіху не мали» і т. под. Але виставивши сі апріорні твердження про особливу демократичність укр. народу, далі — освітлюючи державний лад старої Галицько-Української Держави — Лашенко, яко сумлінний учений, сам мусів признати, що в старих часах в усій Сх. Слов'янщині найбільше й найповніше розвинувся аристократичний лад якраз на українських землях, особливо в Галичині. Річ ясна, що на Україні, так само як

і в усіх інших краях, політичні ідеї, настрої й змагання мінялися й еволюціонували. В деякі періоди дійсно на Україні переважали демократичні ідеї й настрої (нпр. за часів Б. Хмельницького, Брюховецького, в 1917 р. ітд.); іноді ж вони або зовсім зникали (в Галицькім Королівстві, в XVIII в.) або змагалися з ідеями та настроями аристократичними. Те саме треба сказати й про ідеї та стремління республіканські й монархічні¹. В старих («князівських») часах форми політичного устрою україн. земель були мішані: в різних землях і в різні моменти переважали то князівська влада, то боярство, а іноді, але рідко й недовго — віче. Дійсне «народоправство», котре, на думку проф. Лашенка, переважало на Україні в старих часах — знайшло свій повний вираз в тій добі лише у відомих громадах «татарських людей». По-за тим, навіть підчас найдемократичніших рухів київських народних низів (у 1068, в 1113 р.), самі сі низи кликали й ставили на київськім престолі князів, і то князів видатних, енергійних, і до того ж обов'язково — з тої самої династії «Рюриковичів».

Цілком вірно й справедливо оцінює Лашенко в своїй праці роль та значіння Церкви, духовенства і особливо монастирів у суспільно-державнім, культурнім і правнім розвитку України. «Духовенство, — пише Лашенко, — з'являлося в той час на Україні визначним чинником в суспільному життю, впливаючи безпосередно на зміну не тільки поодиноких правних положень, але і на відміну цілих поодиноких інститутів«... Особливо підчеркує Лашенко велику й позитивну роль монастирів у старій Русі-Україні: «Монастирі в'являли собою вище суспільство, де новий порядок річей, нова релігія проповідувалися не словом, тільки а ділом Це були не тільки церковні інституції в тісному значінню того поняття, але і огнища, в яких... найшов для себе, для своєї роботи притулок людський інтелект. Через це монастирі відограли таку визначну роль в розвитку і правних думок на Україні. В монастирях головнім чином зосереджувалося у той час інтелектуальне життя«... ітд. (Част. I, стор. 136, 143 та ин.).

Але в освітленню окремих моментів з історії Церкви та церковного права на Україні в праці проф. Лашенка зустрічаємо іноді неточности й невірности. Так нпр. при сучаснім стані студій над початками християнства на Русі не можна вже говорити, як робить се проф. Лашенко, що «християнська віра була перенята нашими правітцями з Візантії». Роль Візантії в поширенню християнства на українських землях не була ані виключною ані домінуючою. Найбільшу роль в християнізації Русі відограла не Візантія, а дунайська Болгарія; крім того, поруч з Болгарією та Візантією, чимало сприяли розвиткові християнства на Русі й Німеччина, й Чехія, й кавказькі краї ітд.

¹ Грунтовні зауваження проти приписування особливої «демократичности» всьому укр. народові й багато уваг про розвій недемократичних та монархічних ідей на Україні подає Вол. Дорошенко в дуже ціннім нарисі «До питання про характер і зміст україн. літератури» (у збірці його творів «Життя і Знання». Львів, 1918).

Взаємини між Церквою і державою в старій Русі Лашенко означає загалом вірно, підносячи широку автономність Церкви на Русі в давних часах. Вірною в загальних рисах, (але не зовсім повною) вважаємо й подану Лашенком характеристику відносин Руської (Української) Церкви до царгородського патріярха в давних часах. Руська Церква, — каже Лашенко, — підлягала де юге константинопольському патріярхові, але «фактично була самостійною» й «користувалася в питаннях свого внутрішнього життя повною самоуправою: коли залежність од Візантії просвічувалася, то лише в одному — в іменуванні митрополита київського патріярхом константинопольським»... Далі згадує Лашенко про два моменти, коли Руська Церква визволялася зовсім з-під зверхности Візантії, — в серед. XI і в серед. XII в. (за Ярослава Мудр. та за Ізяслава II). Все це й на наш погляд, цілком вірно. Але варто було яскравіше підкреснути, що Руська Церква в давних часах не постійно знаходилася навіть і під канонічною зверхністю константиноп. патріярха. Зокрема варто було б зупинитися на питанні про становище Руської Церкви за Володимира Вел. й міркуваннях Голубінського відносно незалежности Руської Церкви од Візантії за часів Володимира, а також хоч коротко зазначити ще й інші моменти, коли Руська Церква виходила, очевидно, з-під влади константиноп. патріярха (в 2-ій пол. XI в., в серед. XIII в.).

На жаль, Лашенко не зупинився й на питаннях про взаємини Руської Церкви з св. Римським Престолом (перед «розділенням» 1054 р. і по нім) та про вплив західного церковного права на українське (зазначений Суворовим, Абрагамом та ин.). Особливо шкода, що Лашенко поминув мало зясоване питання про відносини Русі до Апост. Столиці, котре освітлювалося досі лише з церковно-історичного погляду і досі ніким не розглядалося з погляду церковно-правничого.

Зупиняючись над причинами занепаду автономії Україн. Православної Церкви, проф. Лашенко каже, що вже з XIV-віку «Москва почала енергійно руйнувати автономію Української Церкви» й що «московський вел. князь Іван Калита примусив митрополита Петра перенести митрополічу катедру з Володимира - на - Клязьмі до Москви»... Останніми часами в наддніпрянській літературі, у деяких авторів церковно історичних брошур і статей (Огієнка, Лотоцького і т. п.) утерлася звичка звалювати всю вину за зникнення автокефалії й автономії, а потім і за повний упадок Україн. Православної Церкви — на Москву. Але проф. Лашенкові, яко об'єктивному й сумлінному вченому, належало б уважніше приглянутися до процесу занепаду Україн. Прав.сл. Церкви та його причин. Занепад сей дійсно почався в XIV чи навіть у XIII в. Від того часу Укр. Прав. Церква майже постійно була в стані кризи (за винятком хиба двох недовгих періодів — Петра Могили і потім В. Ясинського та Й. Кроковського); вона або змагала до злуки з Західною Церквою, або сама хилилася до Москви. Ступневе зєднання Україн. Правосл. Церкви з Російською наступило не стільки через заходи

Москви, як через старання самого укр. правосл. духовенства, особливо укр. правосл. владик, котрі — починаючи з митроп. Петра (в XIV в.) чи навіть з Кирила Русина (XIII в.) — самі шукали міцного опертя в московських князях, а потім царях та імператорах. (Зокрема, митр. Петро не під примусом, а добровільно переніс свою катедру до Москви). В тім — трагедія українського православ'я. Але головна причина тої трагедії — не Москва.

Не погоджуємося ще з одним твердженням проф. Лашенка — відносно часу повстання «виборної засади» при заміщенню священних посад на Україні. В «литовській добі», як відомо, парафіяльних священників на Україні часто або іменували «патрони» (світські протектори) церков (дідичі то що), або іноді вибирали церковні братства і громади. Проф. Лашенко висловлює думку (висказувану іноді й деякими інш. дослідниками), що вже у «князівській добі» на Україні «кожна місцева громада, як автономна одиниця, обирала здібних до виконання обов'язків священника людей; в основу взаємовідносин між громадою і священником покладался договір; але разом з тим найбільш заможні бояре виставляли також кандидатів на священника в своїх маєтках.... Всі ці звичаї дійсно існували на Україні в «литовській» добі (тільки вибори кандидатів на священника переводилися не повсюди, не в усіх, а лише в деяких громадах). Але ми вважаємо щонайменше за дуже сумнівне, щоби ті звичаї могли повстати вже в давній, «князівській» добі. Навпаки, все промовляє за тим, що вони появилися на Україні щойно в «литовським» періоді.

Підносячи ці зауваження відносно «Лекцій» проф. Лашенка, головне з приводу поодиноких питань церковного права, мусимо при тім визнати його працю в цілому за незвичайно важливий твір у нашій, так бідній, історично-правничій науці, і можемо лише побажати, щоби Вш. Автор одержав можливість закінчити й видати свій обширний курс історії укр. права, котрий у такому випадку міг би відіграти для нашої історично-правничої науки таку саму епохальну роль, як курси М. Грушевського та М. Возняка для історії України та історії української літератури.

В. З.

Edward CHWALEWIK. *Zbiory Polskie*. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone. Tom I: A - M. Warszawa - Kraków MCMXXVI. 8° IX+490. — Tom II: N - Ź. Warszawa - Kraków MCMXXVII. 560.

Ще недавно названо отсю працю Хвалевіка «бenedиктинським твором» (див. *Lwów dawny i dzisiejszy*. 53). Не станемо сього названня перечити чи оспорювати, бо нашим завданням є лише відвинути *Basilianica* і їх оцінити, справити і доповнити. Наскільки справді «бenedиктинським» окажется авторове діло, побачимо вже з нашої частинної перевірки, що її заплікуємо, придержуючись абеткового порядку книжки.

Біла Підл. (I, 20): Відомий образ св. Йосафата, кисти Й. Сімлера, вернув сюди щойно 26.V. 1927, коли то його торжественно відслонено (див. *Wiadomości Diecezj. Podl. IX*, 211). Бучач (I, 36): Монастирська церква стилева (барок). На місце давного конвікту, відкрито інститут ім. св. Йосафата, при яким існує шкільна бібліотека, габінети: історично-географічний і фізикальний, та природописний музей. Тут також є портрети М. Потоцького, кисти Василянина. Холм (I, 44): Думаємо, що П. Шиманський се не єпископ лат. обр. Венямин П. Шиманський, але прелат гр. кат. і проф. холм. ської семінарії. Зате деінде (I, 354) названий професор о. П. Шим. певніше буде єпископ Вен. Шим. Добромиль (I, 64): В р. 1905 закрито монастир, йогож бібліотеку приділено монастирям у Крехові і Лаврові. Портрети Гербуртів пішли до Крехова, відки 1919 р. забрали їх польські жовніри і досі не звернули правному власникови. В біжучім році (1928), по основній реставрації монастиря, відновлено і бібліотеку. Дрогобич (I, 70): На жаль, ані словечком не сказано про існуючий наш монастир, про б. школу і оставший по ній архівальний матеріал; нічого сенього про широко звісні церкви (передовсім св. Юрія). Про Гошів (I, 125) усі подані вісти сьогодня вже перестарілі. Яворів (I, 136): Додати належить принаймні кілька слів про давний монастир СС. Василянок, шкільну бібліотеку, монастирський архів та церкву Успення. Краснопуца (I, 262): Названий іконостас згорів 3.VII. 1899, вратовано лише царські ворота і престіл св. Василя В. Крехів (I, 264): Щеплотський помяник тут не одинокий. Автор примістив його раз у Крехові, раз у Львові в музею Ставропігії (I, 409). В дійсности він тепер деінде. Виховавче заведенне — се новіціят галицької провінції ЧСВВ. Свої дані про Крехів автор писав приблизно в м. червни або липни 1926 (I, 323) і на превелике здивованне ще не знав, що в червни 1919 р. польські жовніри, вивозячи новиків і всю монастирську братію на інтернованне до Домб'я, вивезли в незнанім напрямі, звичайними фірами, всю бібліотеку, архів, музей і цінніші портрети (між ними і добромильські портрети Гербуртів) і щойно по енергійних пошукуваннях Начальним Зарядом ЧСВВ. в р. 1924 з великим трудом удалося в Варшаві віднайти здекомплетовану бібліотеку і понижені архівальні та музейні обекти. Управа монастиря своїм коштом привезла те, що ще зберіглося назад до Крехова. По портретах та по відриваних цінних оправах книжок і слід загинув. — Для повної картини слід іще зазначити, що сам крехівський монастир оточений памятковим муром, із історичними нарощними баштами; недалеко-ж монастиря від півночи ще досі стоїть знаний широко і далеко памятник, а від півдня, в лісі, т. зв. печера Йоїла. Кристинопіль (I, 270) до часів війни посідав кілька листів Наполеона. Монастирська церква замітна своєю будовою. На території кристинопільської парохії лежить Городище василянське, де був у давнині монастир, з якого походить славний «Апостол» і «Євангеліє», памятки XII-XIII ст. Недалеко є й село Вольсвин, у якому найдено мабуть останну памятку з часів існуючого тут колись жіночого монастиря, а саме

зразково гаптований епитрахиль (див. »Записки ЧСВВ.« II, 158). Дані про Львів (I, 367 д.) перестарілі і клясично поплутані. Се відносимо передусім до Basilianica, а саме до бібліотеки (383) і до згадки про монастир (396), причім ні словечка про церкву, іконостас, мальовила, образи тощо. Але й багато інших вісток, про річи нам близькі, просто схоплені з воздуха. Вкажемо важніші помилки: Помяник щеплотський в Крехові (I, 264) і в Музею Ставропігії (I, 409); ті самі обекти раз у Архіві гр. кат. капітули (I, 369), то знов у Націон. Музею (I, 411); у Ставропігійськім музею приміщено: »Кристинопільський Апостол« XII в., — безперечну власність оо. Василіян, котра iure caduco перейшла була до збірок Ставропігії, одержавши ч. 39, а відси дісталася до Ростова н. Д.; сюди влучено і »Бучацьке Євангеліє«, теж власність василіянського Чину; вкінці сюди зачислено помяники добромільський і крехівський. На решту недокладностей не звертаємо уваги, лише загально зазначимо, що партію Львів належалоб основно переробити і вірно справити. Про бібліотеку Студіону — ні згадки! Лаврів (I, 432) зовсім не зацікавив автора. А шкода! Бо з новійшої літератури про Лаврів дізнався і про т. зв. лаврівські пергамініві листки і про цікаву підмногими оглядами церкву і про актуальну сьогодні лаврівську, церковну стінопись. Пліхів (II, 55) не має церкви оо. Василіян, а все тут сказане належить віднести до Краснопуці. Підгірці (II, 67) своїм співосновником узнають о. Партенія Ломиковського. Перемишль (II, 120), подібно як Львів, належалоб доповнити, а поодинокі установи згрупувати чи розмежити після нинішнього стану. М. и. нема згадки про багату збірку образів у єпископській палаті. Те саме залишено зазначити у Львові, у митрополичій палаті. Перемишль оо. Реформати мають цінну памятку по св. Йосафаті, омофор і нарукавницю (див. »Записки ЧСВВ.« I, 140). Чи буковинська Пушна (II, 134) признається сьогодні до монастиря оо. Василіян, ми дуже сумніваємося. Авторів Рим (II, 168) не знає української колегії і церкви св. Сергія і Вакха, у якій маємо гробовець митр. Р. Корсака. Щодо архіву Пропаганди, то він мав 22 тт. актів Прокуратора ЧСВВ., але всі вони, за виїмком тому 12, знаходяться нині в Націон. Музею у Львові. Самбір (II, 181): Тут не було і нема бібліотеки оо. Василіян. Станиславів (II, 205), крім згаданих побіжно цінностей, має ще доцільно призбирану і вартісну бібліотеку ім. еп. А. Шептицького, приміщену в Духовній Семинарії. Пропущені Улашківці мали невелику монастирську бібліотеку, що її спалили Москалі. Між и. згоріли метрики. Вильно (II, 463) також належить до ряду менше старанно оброблених. Так пр. зі зборів нас интересуючих бібліотека православної Семинарії (II, 483) давно вже в більшості перенесена на вул. Остробрамську 11 і про неї властиво належить сказати те все, що автор відніс до книгозбору при Остробрамській 6. На жаль, колишня цінна і велика бібліотека, нині виказує перебрані рештки. Залишений катальог подає лише в часті спис тих усіх, що з бібліотеки доцільно вибирали вартісні видання і рукописи. Тут між и., (лист 108 об. катальогу рукописів) під N. 36 занотовано: Сборникъ — починається

словомъ Іоанна Златоустаго о молитвѣ — разнаго письма и почерка; есть писанія рукою Іосафата Полоцкаго, — отъ тогоже вѣрно, и на корешкѣ написано, что эта книга — В. Josaphata manuscrupta. Про ці manuscrupta згадав і автор (II,478) як належачі колись до університетської бібліотеки, та в дійсности вони були туди випозичені, про що свідчить збережений досі реверс. Ще довго-довго до тоїж університетської бібліотеки йшли стародруки, книги, комплетні періодичні видання і рукописи, прикрашуючі колись василіянські книгозбірні, опісля ж, влучені до бібліотеки Литовської Правосл. Духовної Семинарії, стали заповняти університетську бібліотеку, а далі бібліотеку нововідкритої православної семінарії, бібліотеку білоруську, православного богосл. факультету у Варшаві, ба навіть стали появлятися на антикварському ринку Берліна і Липська. Така доля зустріла мало що не всі василіянські бібліотеки в межах б. Росії. Жовк ва (II,543) у монастирі приміщує і музей. Щодо архіву і бібліотеки правди ради слід зазначити, що вони багато потерпіли від польських жовнірів. І сеї знаменної обставини автор не уважав за відповідне подати до прилюдного відома, хоч про неї до перших місяців р. 1927, коли друкувався сей том (II,551), автор міг уже бути поінформований.

Ось так виглядають Basilianica в праці Хвалевіка. Про інші партії — не видаємо жадного осуду. Та хочби їхня доля була щасливіша від сеї, що спала на Basilianica, всетаки ми не відважимося праці Хвалевіка назвати »бenedиктинським твором«. Отсе наше становище оправдує уже ся частинна перевірка, що її ми перевели.

Й. Скрутень ЧСВВ.

Ius canonicum religiosorum, exaravit Dr. Josephus PEJŠKA CSSR. Editio tertia post primam et alteram privatim pro manuscripto impressas. Friburgi Brisg. MCMXXVII. Herder et Co. 22 X 14, XVI + 366. 8-50 M.

Наслідком буйного розцвіту життя законного в цілій Церкві католицькій, законне право являється природною його потребою і доконечною умовиною. Не дивно, що до його опрацювання беруться каноністи з певного рода званням і замилюванням. До таких належить наш автор. Зі звання — член рухливої законної конгрегації, каноніст — всебічно підготований, любячий право законне, не пішов протоптаним досі шляхом, але бажав виявити себе оригінальним і дати для прилюдного вжитку право законне в обробленню оригінальним. І ся оригінальність слідна вже в розкладі матеріялу. Книга перша затитулована: Право чинів прилюдне або соціяльне; книга друга: Про спільний стан осіб; книга третя: Про управу чинів; книга четверта: Про святі річі; вкінці: Додатки. Авторова оригінальність пробивається також і у самім викладі, коли пояснює права, коли висуває свій погляд, (инколи трохи оригінальний, як пр. при поясненню *communicatio privilegiorum*, ст. 31 д.), коли передусім у сумнівній або контрверсійній матерії сміло й ясно рішає чи ставить свою тезу. З признанням треба ще зазначити, що скрізь

автор добивається аж до подробиць і мабуть мало можнаби подумати практичних *casus'ів*, що їх розвязка не булаб подана в тім підручнику. — Однак і тут, як зрештою при інших подібних оцінках, муситься з жалем підчеркнути, що східне право законне автором неузгляднене. Не маємо при тім на мисли східного законного права нескодифікованого, не підданого контролі Апостольського Престола, зложеного в епітиміях, номоканонах, типиконах тощо, але східне право законне, яким рядяться заапробовані, що найменше властю єпископською, східні Чини і східні Конгрегації. І ці установи мають весь корпус правний на взір західних законних установ, котрий, хоч у неоднім ріжний і відмінний, зовсім добре може бути пояснюваний, порівнюваний, а навіть при деяких випадках може послужити нормою для інтерпретації законного права західних. Се тим більше автор міг був узгляднити, що основні постанови тогож права надруковані латинською мовою у виданнях синодів замойського і львівського, а зпоміж дефінітивно затверджених східних конституцій існують від давна *Constitutiones Congr. Ruth. Ordinis S. Basilii M.* (Żowkwa 1910), не згадуючи вже правил інших галузей сього Чину. — Сподіємося, що отсі наші дезідерати будуть могли бути узгляднені незвичайно поступовим автором при дальших виданнях сього підручника, котрим чейже хотять послуговатися і вірні східного обряду.

Й. С к р.

Д-рЪ ГАДЖЕГА Юлій. 1) **Библейскіе вопросы** съ точки зрѣнія восточныхъ Церквей. Ужгородъ 1921. 8^о стор. 16.

2) **Екзегетическія сочиненія.** (Объясненія библейскихъ мѣстъ, касающихся спорныхъ вопросовъ между восточной и западной Церквами). Ужгородъ 1923. 8^о стор. 90.

По словам самого автора — обі його праці безпретенціональні. Вони, не лише скромні своїм обемом, але такі самі своїм змістом і методою: не претендують на вичерпуючу повність ні наукову основність. Ціллю їх: орієнтувати богословську молодіж про погляди східної Церкви на найважніші біблійні питання та про її екзегезу на біблійні тексти, в яких мова о правдах спірних між обома Церквами, західною і східною. Крім того, автор видав обі ці розвідки ще і длятого, щоби «зробити початок» і дати заохоту до дальших праць на сій вдячній ділянці.

Ті авторові застереження треба мати на увазі при оцінці його праць.

1. Біблійні питання поодинокі обговорені в такім порядку: Вплив протестантизму (старого і раціоналізму) на східну біблійну богословію; історія Канону св. Письма у східній Церкві; історія словянської біблії в чотирох її стадіях; переклади св. Письма на народні мови у східних Церквах; приватне читання св. Письма у східній Церкві; вкінці: чи східні мають у себе автентичний текст св. Письма?

Одні з тих питань оброблені досить основно, як прим. історія словянської біблії, а передовсім історія Канону св. Письма у східній

Церкві. Автор виказує, що вилучування девтероканонічних книг Ст. Завіта з об'єму Канону св. Письма протиставляється цілій давній традиції самої такої східної Церкви, ба навіть нинішній її практиці, бо загально в виданнях св. Письма печатаються девтероканонічні книги Ст. Завіта поруч з протоканонічними без ніяких завваг. Деякі питання оброблені навіть зовсім оригінально, як прим. по-сліднє, де автор виказує, що питання автентичного тексту виринуло у східній Церкві лише через згляд автентичности Вульгати у західних і лише через згляд на західну Церкву не зістало вирішене за виймком одної грецької Церкви, що прийняла «канонічність» (=автентичність) переводу LXX.

Шкода однак, що автор, який належить до передвоєнної генерації наших біблістів і без сумніву має у себе обильнішу російську біблійну літературу (бо якоюж іншою дорогою набув знання російської мови, що нею видані оба твори), так коротко справився з впливами протестантизму на православних біблістів, не зупинився довше на оригінальній типови популяризатора раціоналізму в Росії гр. Львови Толстим, а передовсім, чому цілковито поминув так важну і загадочну квестію, як погляди на натхненне, об'єм натхнення, безошибочність св. Письма в православній богословії. Се хиба для поміченої ним ціли далеко важніша річ як прим. чисто історичне питання переводів.

2. Коли в біблійних питаннях у передмові автор заявив, що його ціллю є побудити інших, щоби вони занялися подібними працями в інтересі зближення і взаємного пізнання обох Церков, що більше, коли за L'Hellenisme'ом (janvier-fevrier, 1911) повторює, що св. Письмо (Нов. Завіт) є найкрасшим середником до об'єднання Церков, то він зовсім послідовно йде крок вперед і два роки пізніше видає свій другий, ексегетичний твір. В ньому коротко вяснені тексти св. Письма, які містять католицькі правди, зачеречувані східними (примат і неомильність римських папів, походження св. Духа, чистилище, Непорочне Зачаття П. Діви, форма Т. Евхаристії — епіклеза, безпосередна після смерти винагорода святих, епітимія і відпустити, нерозривність супружжя), або тексти, якими православні боронять своїх питомих церковних звичаїв (матерія Т. Евхаристії — квашений хліб, св. Причастіє під двома видами, женитьба духовенства).

І сей твір є радше інформаційний як науковий. В кождім поодинокім случаю вложений Status quaestionis і паралельним і місцями св. Письма та толкуваннями Отців Церкви вказана слушність того зміслу текстів, який їм підкладає католицька Церква.

Се, що у автора без застережень годиться похвалити, то його ідея: в першу чергу шукати з православними спільної мови на підкладі св. Письма. Переданне є в тім згляді середником більше дразливим і гнучким. Щодо передання то між католицькими, а навіть найбільше правими православними богословами заходять різкі ріжниці. Праві православні богослови перечать такі суцні правди, як примат і неомильність римських папів, замикають ряд вселен-

ських соборів зі семим, II Нікейським, собором, без належної основи признають виїмкову повагу дванадцяти частинним соборам. Щодо св. Письма, зосібна щодо Нов. Завіту, погляди правих православних богословів покриваються цілковито з католицькими. На підкладі св. Письма полеміка буде найбільше лагідною і приязною, а зближенне може мати найбільші вигляди. Утверджує нас в сім переконанню і zarazом мило вражає, що праві православні богослови про біблійні студії в католицькій Церкві виражуються подекуди з найбільшою пошаною і з довірем ними користуються. Навести можна хочби одного з найновіших, д-ра Воїслава Яніця (Увод у Нови Завет, Београд 1924), який в часі воєнної сербської еміграції пробував в Англії, де впливи певно не дуже настроювали його в сторону католицької богословії. Тимто ще більше характеристичні його слова: »Та найкапітальнійший твір в научному розборі питань Нов. Завіту всетаки є діло Е. Jacquier'a: Histoire des livres du Nouveau Testament, видане в Парижі 1915 р., в якому знаходиться все до послідної пори написане про біблійну критику. Тим ділом ми покористувалися обильно, як виходить з перегляду змісту. Jacquier дав останнє слово науки про сучасний стан дослідів над біблією« (стор. 24). Подібно говорить він і про інших католицьких біблістів.

О. д-р В. Лаба

Fürst Eugen N. TRUBETZKOY. **Die religiöse Weltanschauung der altrussischen Ikonenmalerei.** Herausgegeben und eingeleitet von Nicolaus v. Arseniew. Paderborn, 1927. Ferd. Schöningh; 8° Стр. XI + 99. Зміст: 1. »Einleitung« (V-XI); 2. »Zwei Welten in der altrussischen Ikonenmalerei« (3-55) і 3. »Eine Weltanschauung in Farben. Die Frage vom Sinne des Lebens in der altrussischen kirchlichen Malerei« (59-99).

У першій статті знайомить перекладчик читача з автором (*1863 †1920): проф. філ. права, заст. голови церк. собору (Москва, 1917-18), повним рел. патосу—противником большевизму, христ. філ. [»Seine Phil. sophie... ist Phil. d. Kreuzes. Aber im Kreuze Christi, im Leiden... in den Prüfungen, die in Christi Namen ertragen werden, ist auch Freude gegeben u. Sieg«. (IX)], гарячим патріотом (патріотизм служить христ. ідеї та »wird dadurch verklärt, geheiligt, begründet«. (VI) та ідеологом рел., церк.-нац. напрямку, накликаючим до живих іще традицій церк. містики. Вказує на ті чинники, які формували світогляд автора, як і загалом цілу його духову структуру (високо-культ. родинне milieu, гурток Хомякова та філ. Соловйова), а під кінець інформує про твори автора, з яких найкращі повстали в останніх 4-х літах життя. між якими є й вище наведений (Москва, 1916), в якому автор намагається при помочи моск. ікони, пізнати істоту стар. моск. церк. побожності.

У другій статті говорить уже сам автор, говорить про два протилежні собі світи, які співжиють у дав. мистецтві. Він вважає відкриття ікони одним з найб. відкрить в історії моск. культури »u. besonders d. geistige Sinn dieser in der Welt einzigartig daste-

henden Kunst« (3), який є істотою ціл. дав. моск. дух. життя, пізнання котрого дає можливість пізнати не тільки минувшину, але також теперішність і майбутність. В іконі співжиє два світи: »die jenseitige ewige Ruhe« (7) та повний терпіння, хаотичний, який шукає що-й-но Бога, — та паралельно до них в іконі віддзеркалюється дві Росії. Ці два світи бачить автор в красках [»Jede Farbe hat an ihrer besonderen Stelle ihre besondere sinnvolle Bedeutung« (17)], між якими панує своєрідна гієрархія, а яких вживано з вел. мист. тактом (пересада в золоті — часи занепаду); бачить в ілюстрації людських почувань та настроїв, де maximum радості співжиє з maximum болю (нпр. »Благовіщення«). Загалом »In dieser Unterordnung aller Farben, welche die Schönheit d. Schöpfung vorstellen, dem jenseitigen Sinne d. ewigen Wortes, liegt die Quelle d. ganzen Lyrik u. auch d. Dramatik d. russ. Ikonenmalerei« (34); бачить в »Стр. Судах«, яких творці ставлять вправді тільки сміливий проблем, але який вказує на їхнє глибоке розуміння людської душі; бачить в архітектурі (дає її гліб. псих. інтерпр.), а ще краще бачить це порівнюючи стару архіт. з новітньою, якої копули подібні до предметів домаш. приладдя, віддзеркалюють новітнє філістерство, а якою істоту пояснює нам відома зі »Стр. Судів« погранична постать між раєм та пеклом, а яка »weder hierher noch dorthin hineinpaßt, da er sogar nicht imstande ist, diese zwei Welten wahrzunehmen« (50). Автор сподіється, що відкриття ікони, яке припало на час великих терпінь (вона зродилася в подібних часах) започаткує новий, могутній період моск. дух. історії.

У третій статті займається автор проблем м змислу життя в стар. моск. мистецтві, а на який — на його думку — можна відповісти тільки тоді, коли розв'яжеться загадку перед якою станула безрадно артист. критика: »Wie ist deser (ікони) Asketismus mit jener so leuchtend-freudigen Farbenpracht in Einklang zu bringen?« (70). Відповідає: Щоби дійти до найвищої радості (остаточна перемога Богочоловіка) »muß der Mensch sich vorbereiten durch sittlichen Kampf,.. So wie er ist, kann er nicht ein Teil des.. allumfassenden Gottestempels werden, denn da ist kein Platz.. für einen.. fleischlichen Menschen... Die Ikone ist kein... Abbild, sondern sie ist ein Vorbild der künftigen, der zum Tempel Gottes gewordenen Menschheit« (72). Ікона »verkündet... uns d. höchste Freude an — den überbiologischen Sinn des Lebens u. d. Ende vom Reiche d. Tieres« (84), що завжди було, є й буде — змислом життя.

Тільки автор. Це есенція його думок.

Я подав її перш завсе тому, бо автор в обох статтях глибоко ввійшов в істоту стар. церк. мистецтва (факт, який у мистецтвознавчій літературі є ще завжди дуже рідкою появою), а ще й тому, щоби читач міг зразу зорієнтуватися в моїх критичних увагах та щоби сам — по можності — міг критично до тих і тамтих усгосунковатися.

Обі статті зродилися в дуже критичних хвилях (останні місяці перед вибухом революції). Це були хвилі, в яких автор (дух.

предст. рел.-нац. напр. в моск. дух. житті) мусів відповісти собі самому на багато питань, які настирливо домагалися відповіді; це були ті рідкі хвили кольосального дух. напруження, в яких людина бачить все кругом себе ясніше — ніж досі, в яких людина розв'язує безліч загадок. Очевидно, що розв'язка проблемів іде завсіди по лінії вже існуючих поглядів, зн. що розв'язка є завсіди залежна від існуючого вже дух. резервуару даної людини. В нашому випадкові автор у своїй психологічній інтерпретації ікони (що й є властивим змістом обох статей) пішов по лінії свого дотеперішнього світогляду (якого конкретизація наступила в два роки пізніше), що й було причиною цього, що він не будучи мистецтвознавцем — дав серйозну та глибоку інтерпретацію ікони, а що є рівночасно доказом, що світогляд автора глибоко коріниться в нетрах моск. культури. Очевидно, що інтерпретацію автора треба буде ще нераз піддати мистецтвознавчій критиці, та ще не раз її перевірити, але всеж таки вона останеться свого рода основою, на якій буде можна її поглиблювати та поширювати. Найцінніші — на мою думку — є сторінки, на яких автор обговорює символіку красок (виходячи подекуди з інтерпретації Кондакова¹), в чому можна знайти багато аналогій з поглядом — на цей проблем — експресіоністів, а саме з поглядом відомого моск. маляра та ідеолога експресіонізму В. Кандинського. Вистане прочитати деякі сторінки з його твору², щоби переконатися про залежність інтерпретації автора від поглядів Канд. Цю залежність стрічаємо й на другому місці, нпр. там, де Трубец. говорить о «внутрішнім змісті ікони», про «geistige Sinn der Kunst».³ Ця залежність вказує не тільки на те, що експресіонізм ХХ ст. у дуже великій мірі причинився до розуміння ікони, але й на те, що його джерела треба шукати у великій мірі в моск. культурі.

В однім однак не можу погодитися з автором, а саме: будь-тоби цю інтерпретацію можна примінити виключно тільки до моск. ікони. Ні! Її можна примінити й до давньої укр. ікони, навіть такої, яка повстала на пол.-укр. етногр. пограниччю (вправді цього рода галицьких ікон заховалося до наших днів ледви кілька, але всеж таки це вже збиває твердження автора), а властиво її можна примінити в багатьох випадках до ікон цілого схід. словянства, а подекуди навіть до ікон різних народів і різних часів.

Одне разить читача, а саме: Автор тут і там повтаряється й то зовсім непотрібно, але зате його думки льогічно впливають одна з другої і тим він повні направляє вражіння балакучости, яке зразу можна віднести, читаючи деякі сторінки.

Яр. Константинович

¹ Kondakoff. Histoire de l'art byzantin... т. II.

² Kandinsky. Über das Geistige in der Kunst insbesondere in der Malerei. Dritte Edition. München, 1912. Спеціяльно стр. 43-49 («Wirkung der Farbe») та 50-95 («Formen und Farbensprache»).

³ Пор. зі статтею п. н. «Über die Formfrage» (У збірці «Der blaue Reiter». München, 1912), в якій Канд. багато говорить о «внутрішнім тоні предмету», о «душі предмету»...

Проф. Бар. М. А. ТАУБЕ. **Римъ и Русь въ до-монголькїй періодъ** (X-XIII вв.) (Ex Oriente. Религіозныя и философскія проблемы Востока и Запада, подъ редакціей проф. др. богословія Людвиг Берга. Майнцъ-Висбаденъ 1927. Ст. 163-195).

Michael Freiherr von TAUBE. **Rom und Russland in der vor-mongolischen Zeit** (X. bis XII. Jahrhundert). (Ex Oriente. Religiöse und philosophische Probleme des Ostens und des Westens. herausgegeben von Prof. Dr. theol. Ludwig Berg. Mainz - Wiesbaden 1927. S. 196-223).

Отся двоязична праця проф. Таубе складається зі вступу і п'яти глав: I) Жерела християнства на Русі до св. Володимира; II) Володимир Св., хрещення Русі і римська Церква; III) Князювання Ярослава М. і т. зв. «розділ Церков» (1054); IV) Русь і Рим по «розділі Церков» в церковно-політичній напрямку; V) Релігійні зв'язки старої Русі з католицьким Заходом в дотатарській добі.

Автор виходить із становища, що в передтатарській добі ціла Русь входила в склад загально-європейської сім'ї народів — *respublica Christiana* — і що тільки монгольська інвазія створила глибоку прірву між європейським Сходом і Заходом. Приступаючи до нарису взаємин обох світів на релігійній ґрунті, він приготований, що його образ римсько-руських відносин буде прийнятій неприхильно деякими колами земляків і одновірців (проф. Таубе православний Росіянин). «Бо на нездоровім емігрантськ м ґрунті раз-у-раз приходиться мати діло то з вибухами якогось злосливо-воєнного «православ'я», раніше незнаного, то з тенденційними випадками «євразійства», що викривляє руську історію й виповідає війну західно-європейській культурі взагалі і католицькій Церкві зокрема» (ст. 164). Все те однак не спиняє його зображати давно минуле, яке воно було і яким він бажав-би видіти будучину: церковне зближене відчужених громадянств¹.

В перших двох главах автор коротко переходить головні моменти християнізації Русі, підкреслюючи західні, католицькі впливи. Він у курсі всіх нових проблемів з того обсягу і їх головних наукових заступників. Дивує лише незнайомість, чи може тільки поминене такої важної праці як проф. Абрагама *Powstanie organ z sji kościoła łacińskiego na Rusi*. Деякі погляди і твердження автора виходять неумотивованими: прим. що св. Володимир «з утіхою» приймив польського єпископа Райнберна, або що подруже Святополка з Болеславою було в 1013 р. (ст. 172). Про перше жерела не говорять ні словечка, а друге певно сталося раніше, бо в 1013 був уже конфлікт (Титмар). Подібно і в дальших розділах попадаються деякі гіпотези подані неначе безсумнівні факти. Так ось не маємо права потвердити, що переяславський «митрополит» Єфрем (в 90 их рр. XI. в.) був коли митрополитом сєї Русі та що він посилав кого до Риму (ст. 179-180).

¹ Згадуючи нову публікацію протоєрея Сахарова про православ'я і католицтво і його напасти на Рим автор висловлюється м. ин. «наши протестанствующіє бітюшки иногда заговариваются до того, что приходится пожалѣть объ исчезновеніи узды бл. п. обер-прокурора св. Синода» (ст. 182).

Найцінніша частина праці то глава V, про релігійні звязки Руси з католицизмом по розриві 1054, чи — як автор висловлюється — про релігійну екдосмосу, ендосмосу і симбіозу між Русю і Заходом. Мова тут про проникання римських празників на Русь, як прим. перенесення мощів св. Николая, як паломництва руських князів і княгинь до Риму, почитання у нас західних святих (прим. папи Климента, св. Вейтеха, св. Олафа й ин.), жертви на католицькі церкви і монастирі, образи, сосуди і церкви по католицьким зразкам навіть на півночі в Сусдальщині і Новгороді і т. ин. Зокрема подяка належиться авторови за бібліографічні вказівки в сім напрямі. Зате огляд місіонарської діяльності католиків на Руси занадто скупий (автор прим. не знає праць ні Пфайфера, ні Альтанера, ні Абрагама). Таксамо й огляд супружних звязків руських князів і княжен з католицькими тільки дуже фрагментарний, як під річевим оглядом так і бібліографічним.

Під кінець останньої глави російського (не німецького) тексту зустрічаю відгомін моєї власної праці, про митрополита Петра Акеровича 1245 («Записки» т. II.). Сей відгомін обмежається до одної думки в тексті, де кн. Михайла Всеволодича чернігівського († 1246, не 1248') схарактеризовано як прихильника церковної Унії, та до просторої нотки під текстом (видко, доданої вже в часі печатання статті) з критичною увагою до моєї праці. Автор намагається доказати, що я помилково назвав митроп. Петра «Акеровичем», помішавши його з іншою особою. Закид сей неоправданий. Докладнішому розбору його присвячую окрему статейку у відділі: *Miscellanea*.

Не вважаючи на се і на зазначені висше інші недостачі, розвідка проф. Таубе належить до найцінніших, які появилися в останніх часах з обсягу русько-католицьких взаємин.

С. Томашівський

Е. ШМУРЛО. Когда и гдѣ крестился Владиміръ Святой? (Записки Русскаго Историческаго Общества въ Прагѣ, кн. I. Прага Чешская 1927, ст. 1.0—148, й окремо).

Один із типових прикладів, як недостатчно оброблена історія старинної Руси, маємо у факті, що початий тому 60 літ спір про час і місце хрещення Володимира В досі не закінчився і що погляди дослідників на сі питання сьогодні не менше відбігають від себе, як відбігали колись. Під хронологічним оглядом — думки хитаються між 987 і 990; щодо місця — головно між Києвом і Корсунем таврійським, не кажучи про інші побічні догадки.

Як знаємо, «Повість временних літ» кладе охрещенє Володимира на 988 р., довершене буц мто у здобутім Корсуні; одначе літописець зазначає одночасно, що вже думки його сучасників були під сим оглядом поділені. У другій половині XI в., після дослідів над іншими жерелами, руськими, византійськими й арабськими, зокрема після виходу знаної «Історії руської Церкви» Голубинського, щораз більше почав прийматися погляд, що Володимир хрестився

ще 987 р., іменно в Києві, та що похід на Корсунь підняв він, вже як християнин, щотілько два роки пізніше. В часі-ж між одною подією і другою, мали б вестися переговори Володимира з Царгородом у справі руської підмоги проти византійського узурпатора Варди Фоки. Отсю теорію про окремішність охрещення і здобуття Корсуня поглибив і поширив Шахматов, розкривши т. зв. корсунську легенду, використану літописцем. Його бистроумні замітки довели далше до утворення гіпотези про охридсько-болгарський початок руського християнства (Присьолков).

Одначе згодом прийшла й реакція. В новіших часах Истрин почав систематично підривати голосні теорії Шахматова і його учеників, й останній хронологічно вислів сеї реакції маємо в цитованій повисше розвідці Е. Шмура.

Автор намагається зберегти оповідання літопису, що Володимир хрестився в Корсуні, а дату сього факту пересуває в інший бік — на р. 990. Щоб погодити сей погляд з поза-літописними жерелами, автор будує, чи красше відновляє дві побічні гіпотези: одну, що Володимир був уже в 987 оглашеним; другу, що вже тогді заручився з грецькою цесарівною.

Штучність сеї теорії видна з першого погляду; її мотивування полишає багато до бажання. Між иншим, вона суперечна з літописним оповіданням, яке автор бажає ратувати. Воно не тільки не підтверджує сеї догадки, а ще й явно виключає, коли вяже тісно акт хрещення з оглашенем: «Епископъ же корсуньскыи съ попы цѣсаричины огласивъ крести Володимера».

Значить, проблема часу і місця охрещення Володимира дефінітивно ще не розв'язана.

С. Томашівський

А. А. САВИЧ. Униатские школы для западно-русского юношества до брестской церковной унии (1596) («Труды Белорусского Государственного Университета в Минске». 1922 г. N. 1. 164-175).

— **Западно-русские униатские школы XVII-XVIII веков.** (Тамже. 1922 г. N. 2-3. 130-197).

Висше наведеної розвідки докладний зміст і належну, на нашу думку, оцінку подав нещодавно К. Харлампович (див. «Україна». Київ 1927. Кн. 1-2, ст. 200). До слів шановного академіка бажаво докинути декілька заміток, щоби тим способом праця А. А. Савича одержала повніше висвітлення.

Розвідка, що правда, закроена на ширше оброблення і досі не докінчена, та вже з надрукованої частини можна осудити, що її автор не підійшов до своєї теми з науковою метою. Лише поодинокі партії вказують на авторову серйозність, деяку ерудицію та начитаність, але в цілому — брак провідної думки, брак перевірки напів аного, брак ясних понять про уніятські (католицькі) установи, брак критичного змислу при послуговуванню історичною метою. Головний хід авторових думок менше-більше такий: Після того, як при уніонних зусиллях завели методи зовнішні і політичні, Рим забрався

до школи. Оснував отже грецьку колегію в Римі, та коли се не вистарчало, Рим, ведений ідеєю А. Поссевіна, прикладає руку для закладення семінарій на землях, де живуть визнавці східної Церкви. Уніятів тіж шкільні установи не вдоволяли і тому вони стали основувати свої школи. Одночасно вдержувалися папські школи (семінарії й алюмнати) тут і за кордоном. Біля сих останніх за-попадливо крутилися гадки уніятської ерархії і туди передусім вона старалася посилати своїх учнів-степендистів.

На тлі отсих зигзаковатих міркувань автор пересуває перед очима читача цілісенький ряд шкільних установ: грецьку колегію св. Атаназія в Римі, школу в Бересті, Володимирі, виленську св. Троїцьку семінарію, знову Атаназіївську колегію, папські алюмнати у Вильні, Брунсбергені, Граці, Оломуці, Празі, Відні, колегії в Пултуску, Каліші і в Несвижі. З напечатаного годі як слід збагнути, чи автор про всі ті установи не хотів чи не міг дати докладніших вістей. Відразу бо кидається в очи, що не використаний тут увесь навіть друкований матеріал, як до історії тих шкіл, так і до педагогічної діяльності деяких одиниць. Оригінальне становище автора в справі берестейської школи (ст. 148) обґрунтоване слабо, а педагогічна діяльність П. Аркудія (151) поставлена автором під знаком запитання мабуть тому, що автор про неї не знає. Загалом А. Савич мало турбується науковим критерієм та історичною точністю. К. Харламович від себе навів «недогляди», що їх допустився автор розвідки, а ми зокрема підчеркнемо ще дальші браки, котрі піддержують наш відемний осуд. Перш за все поняття автора про берестейську унію й її наслідки (141) наскрізь суб'єктивне. Воно ж нічим не ріжне від поняття у тій справі істориків зі школи московської. А здається, що час уже найвисший визбутися тут тенденційності і сліпого *iugare in verba magistrum*, та стати на точці історичної правди. Далі, грубим фальшом являється твердження, що уніятська Церква *конець-кінців* «должна была ассимилироваться с римским костелом» (145). Опісля, мильно думає автор, що св. Троїцький василіянський новіціят ріс коштом уніятської семінарії (176). Сеж бо дві окремі установи, котрі, як скрізь, так і тут не були собі підпорядковані, лише поруч себе координовані. Тимто абсурдом є припускати, що семінарія «растворилась в новициате» (177). Що Рутський посилав своїх ченців на науку до Єзуїтів, а не до своєї семінарії, се факт, але діялося се тому, що після новіціяту слід було Рутському вивчити своїх монахів філософії і теології, чого очевидно не давала виленська семінарія. В ній головним предметом навчання не були чисто богословські науки, як висловлюється автор (179), але була се звичайна собі школа, по скінченню якої кандидатам священничого стану ще треба було вчитися богослов'я. Про Єзуїтів і Кармелітів, неначе вони постійно перебували в троїцьким монастирі, нема підстави так думати. Прецінь св. Йосафат ходив на науку до оо. Єзуїтів.

З дальших браків занотуємо неясну, а то й фальшиву ідею автора: 1) про «братство имени св. Девы в подражание обычаем иезу-

итского студенчества» (N. 1,170), себто про Марійську Дружину; 2) про доноси учнів і нагляд ректора колегії, як про »вид систематически организованного шпионства« (Nг. 1,170); 3) про »тесну дружбу« (Nг. 1,170) між вихованками, себто про поосібні приязни; 4) про свято св. М. Магдалини, як про празник католицької Церкви, та про назву »студент«, як про католицьку (155). Се останнє поняття — навіть смішне, так само, як переклад терміну »Rutheni« словом »русски«.

Для наукових робітників розвідка матиме малий хосен, бо кождому з них прийдеться ще раз перевірювати тексти і цитати, в котрих повно ошибок і недоглядів. Може і добре сталося, що ціла праця А. Савича досі не надрукована. Й. Скр.

Проф. Іван ОГІЄНКО. Св. Мефодій у в'язниці. Історичний нарис з часу боротьби тріязичників проти богослуження живою мовою в IX віці. Відбитка з журналу »Духовний Сіяч« N. N. 13-14 за 1927 рік. Варшава, 1927, 8°. ст. 3-19.

Гарною книжечкою вшанував проф. І. Огієнко 1100-літні роковини народження великого словянського апостола св. Константина-Кирила (*827 або при кінці 826 р.). Тут розказано про один із найсумніших, але разом і найсвітліших епізодів з життя славних апостолів — про увязнення й мучення архієпископа Паннонії й Моравії св. Методія за те, що він заводив богослуження у словянській-мові. Це була боротьба — як її називає проф. Огієнко за народню мову в богослуженню проти тріязичників-пилатників. Спираючись у головному на Життях св. Кирила і Методія, на відкритих у 1879 р. листах папи Йоана VIII, на зальцбургському Меморандумі папі 871 р. і на інших жерелах, подає проф. Огієнко причини й перебіг суду над св. Методієм на приказ зальцбургського архієпископа Адальвіна при допомозі баварських єпископів, пасауського єпископа Германрика та фрайзінгенського Ганнона. Проф. Огієнко думає, що цей насильний суд відбувся у місті Регенсбурзі в листопаді 870 р. разом із судом над нещасним моравським князем Ростиславом. На основі згаданих документів розказано також про безправне увязнення й катовання коло трьох років св. Методія у вязниці, аж доки важні політичні випадки (зворот у політиці Святополка) і енергійне вмішання папи Йоана VIII не приневолити німецьких єпископів випустити на волю св. Методія 874 р. Оповідання про ці події написано цікаво й з великим спочуттям долі св. Методія. Автор подає не тільки те, що говорять документи, але й доповняє їх своїми гадками. Ця невеличка книжечка є, як у ній зазначено, уривком з більшої монографії про словянських апостолів. Коли появиться та монографія¹, то вона буде першою великою науковою працею про св. Кирила й Методія в українській мові і вже хочби з того боку заслугує на пильну увагу наших учених. Розділ про увязнення св. Методія показує, що ця велика й трудна

¹ Вже появилася і буде окремо обговорена в черговім випуску »Записок ЧСВВ.« — Ред.

праця буде написана живо й буде порушувати багато справ, важних і для нинішнього українського життя. Брошурка проувязнення св. Методія повинна знайти доступ у широкі верстви українського суспільства.

д-р Я. Гординський

Проф. Іван ОГІЄНКО. **Люблинські написи 1418 р.** Відбитка з *»Ελληνες«* кн. 3-я за 1927 р. Варшава, 1927, 8^о, ст. 1-8.

Важної справи доторкається оця невеличка брошурка проф. І. Огієнка. Ще в 1875 р. завважено під штукатуркою св. Троїцького костела (в'язничного) в Люблині замітні фрески, а в 1893 р. ще й кирилівські написи під ними. В 1918—23 рр. відреставровано і фрески і написи. На ті власне написи звертає увагу проф. Огієнко. На його гадку вони походять з 1418 р., коли то закінчено украшення згаданого костела. Хоч ті написи місцями неясні й попсовані, проф. Огієнко намагається їх відчитати, упорядкувати (усіх написів 14) і пояснити. Проф. Огієнко думає, що усі ті написи писала одна рука якогось православного західного українця (може галичанина) в 1418 р. На це вказують: мова написів, виразний південно-словянський вплив і ін. Той українець, що підписався Андрій, був і малярем фресків. Ті фрески й написи (передовсім лігатури) показують звязок із краківською каплицею. Як бачимо, брошура проф. Огієнка порушує багато цікавого — і над тими фресками з написами варта справді докладніше застановитись (нпр. хочби звязок із краківською каплицею). Але до дальших дослідів не вистарчать на мою гадку тільки фотографічні знімки, що ними користувався проф. Огієнко. Вони криють за багато неясностей і усю справу треба простудіювати на місці, з автопсії. Можливо, що в написах є якісь підновлення — на мене вони роблять на загал вражіння старших, ніж XV ст. Одначе, ясна річ, без автопсії годі тут сказати щось певніше. Брошурка проф. Огієнка подає дуже сумлінний дослід та важні спостереження і приносить багато вказівок для дальшого дослідника. Зрештою й сам проф. Огієнко обіцює зайнятися тою справою ще докладніше. Може тут відкриється нова пам'ятка староукраїнського мистецтва.

д-р Я. Гординський

Павло ПОПОВ. **До іконографії письменників XVII в. Мелетія Смотрицького та Йосипа Веляміна - Рутського.** (Ювілейний Збірник на пошану акад. М. С. Грушевського І. Київ 1928, 84-91).

Отся «побіжна замітка», як про неї висловлюється сам автор, нічим особливіша, — от собі звичайний причинок котрий історичних та історично-літературних дослідів з певністю не збогачує новими даними. Не перечу, що їх освітлює, оживлює, конкретизує. Се передусім треба було підкреслити при обговоренню портрету митр. Рутського, бо він справді цінний своєю давниною й оригінальністю. Оба портрети Смотрицького, що про них автор говорить на першій місці і, на мою думку, за обширно, на се не заслуговують. Вони оба наглядно пізніші від портрету Рутського, а

своєю композицією — твором свого часу. Під тим оглядом куди ціннішим являється йогож таки портрет, збережений досі у виленськiм монастирі оо. Єзуїтів. Крім сього, багато місця витрачує автор на побічні та загально відомі речі, котрі при іконографі́йнім описі зовсім добре могли були відпасти, далі — за яскраво тут і там виявляє свої особисті погляди на справу навернення Смотрицького, вкінці — не добре інтерпретує деякі вислови чи зложені у них властиві поняття, або ясні відки инде малярські композиції. Так прим. у автора булля = *breve*, *aucthor immanis raggidii* = призвідник страхітного батьковбивства, *vera effigies*, мовляв, се справжній образ, скрижаль мантиї представляє «образ якогось єпископа», колір одягу католицького єпископа »з нахилом до червоного «кардинальського» кольору», Рутський між и. »в білій шапці, оточеній того-ж самого кольору футром,... з двома білими довгими кінцями, випущеними з коміру, і з білим-таки капюшоном на спині«, — в дійсности, се не дві чи три різні нагрядки, але один каптур із параманом, білий — бо митрополичий. Імя Велямин автором чомусь утотожнюється з призвищем, Рутський, при помочи дільника (Велямін-Рутський). Оба портрети відбиті погано. Мова і будова речення авторової замітки — для галицького українця — дивна і неприродна. Й. С кр.

Ks. Jan POPLATEK T. J. *Alumnat papieski w Wilnie.* («*Źródła Mocy*», Nr. 4. Rok II. Wilno 1928, 44-60).

Ще найбільше нового автор дав у першiм і третiм розділі своєї розвідки, себто про повстаннє папського алюмнату у Вильні і про його історію. Тут справді читач знаходить справленнє всіх суперечних або мильних звісток, що їх від ряду літ повторювано за Крашевським, Гльогером, Кіркором. Тут також знаходимо неодно доповненнє і природнійше розвиненнє кількох фактів, про які говорять історичні праці сеї міри авторів, як Пієрлінг, Фель, Балінський і ин. Та однак хибним уважаємо становище автора при пояснюваннї долі алюмнату до р. 1753, себто до часу його реформи папою Венедиктом XIV. Систематичне відхилюваннє від первісної ідеї Григорія XIII повинно бути нап'ятноване яскравійше, бо се, що автор сказав щойно при обробленнї реформи, зарядженої Венедиктом XIV, вказує на незорієнтованість і некритичність самого автора в загальній квестії іstownання алюмнату, призначеного головнo на вихованнє майбутних апостолів для Сходу. Але тут доводиться нам зробити ще одну увагу. По нашим інформаціям у самiм Вильні, згл. в його найближшій околиці ще до недавнє знаходилися рукописні акти, неабияк ілюструючі повстаннє й історію виленського папського алюмнату. Не авторова вина, що він їх не бачив і не використав. Либонь і тепер уже не змігби він доповнити своєї розвідки на основі тих рукописних даних, бо всі вони перейшли до рук приватного власника, проживаючого на львівськiм терені. Ми раділиб, якщо в тім напрямі автора виручилиб інші. — Щодо другого розділу, про організацію виленського алюмнату, розділ сей, на нашу думку, не дає ні-

чого нового. Шабльоновий устрій і денний порядок одної єзуїтської виховавчо-наукової установи дуже добре може бути пристосований у другій, третій... і усіх їхніх інституціях. Питання однак, чи організація виленського алюмнату, перепроваджувана тоді і серед тамошних обставин по шабльонових зразках, мала свій змісл і належні успіхи... Чи не відчував сього й автор, коли з таким маркованнем відкинується на »Ratio studiorum«, на »залізну консеквенцію«, на потребу »ut amplectamur ea, quae magis ad finem perducunt«? По закриттю ордену оо. Єзуїтів виленський алюмнат перейшов під управу оо. Василіян, але на жаль сій добі автор присвятив маленьку згадку щойно при кінці розвідки. Ми вдячні і за те, бо жиємо надією, що й сей період колись матиме свого історика.

Й. С к р.

Т.-Б. Князь Ярополкъ Святославовичъ — католическій государь Руси. (По случаю 950-лѣтія мученической смерти кн. Ярополка, † 11 іюня 978 г.) 978-11.VI.-1928. («Китеж», (Люблин), 1928. N. 5-6, стор. 74-90).

З приводу 950-ліття смерти кн. Ярополка I, що минає в 1928 чи 1929 році (рік смерти Ярополка точно не усталений: по літопису, Ярополк помер 978 р., але — по рахунку М. С. Грушевського — певніше в 979 р.), появился де-кілька нових праць про Ярополка та його спробу християнізації Руси-України за допомогою західного духовенства. Однією з тих праць і є зазначений нами нарис Т.-Б., уміщений в російськiм католицькiм журналі »Китеж'«. Нарис писаний головним чином на основі праць українських істориків — придніпрянців Вол. Пархоменка та Вяч. Заїкина. Особливо підносить автор нарису значіння Ярополка як католицького володаря Руси, що навязав уперше безпосередні зносини Руси з Апостольською Столицею та установив виразну одність новозаснованої його стараннями Руської єпархії (очолюваної західно-християн. єпископом св. Вонифатієм, призначеним з Риму) — з св. Римським Престолом.

Л. К.

Cirillo KOROLEVSKIJ. L'Uniatisme. Définition. Causes. Effets. Étendue. Dangers. Remèdes. (Irénikon-Collection, N-os-56). Prieuré d'Amays/Meuse 1927. 8°, 64.

Зроблено все, щоб отсю книжочку розхоплювано! Темою вона актуальна, підметом, біля якого снуються її думки, — у всіх на устах уніяти, автором — відомий світу »міль книжковий«, вчений знавець дальшого і ближшого Сходу, видавцем — видавництво католицьких Венедиктинів, що здовж і повперек користується симпатіями та пошаною, не виключаючи православних, англiканських і євангелiцьких богословів, написана мовою — французькою, для всесвітної інформації і для загально-європейського вжитку, словом — є всі дані, щоби на протязі місяців її не стало.

І мабуть — у розпродажі її вже нема. Чи не тут шукати причини, що так мало про неї заговорили, особливо ті, для котрих

вона у першу чергу написана? Бо поза інформаційною згадкою о. Урбана (див. »Przegląd Powsz.« т. 178, 115), поза тенденційним і соблязняючим її переповідженням сумної пам'яті архім. П. Морозовим (див. »Воскресное Чтеніє« (1927), чч. 46-52), поза клясичною заявою солідарності з нею львівської »Ниви« (XXIII, 5), що — мовляв: »Для нас вона (книжка о. Королевського) є й потішаючим явищем, бо її становище вповні згідне з нашим« — поза тими, кажу, принагідними згадками, більшість культурного світа не уважала й за відповідне занятися річево отжею публікацією.

Дивно передусім може видаватися мовчанка нашої української суспільности, котра перша за всіх і головно стала заатакованою автором брошури. Ся мовчанка, на мою думку, оправдана. Неслушно і злобно атакований найкрасше робить, коли мовчить і легковажить наступи та крики противника. Гим шляхом пішли й українські католики-уніяти. Колиж одначе о. Королевський, певний себе і певний побіди несмачних інсинуацій, став поміщувати на сторінках (докладно: на окладинках) свого органу: »Stoudion« анонімні і принагідні голоси своїх симпатиків, з признаннем для брошури, тоді і між українцями повстала думка, спокійно і річево відповісти авторови праці L'Uniatisme. Й справді, о. Т. Галущинський ЧСВВ. післав Редакції »Irénikon-Collection« таку відповідь, написану французською мовою, з просьбою помістити її у тім самім виданню. D. de Lilienfeld, іменем видавництва, сповістив о. Галущинського, що з технічних причин відповідь не появиться негайно, але найдальше до кінця лютого 1928 р. вона буде напевно надрукована. Міжтим »Irénikon« (III, 216) подав знаменне поясненне:... »nous tenons à déclarer que cette publication a été faite par le P. Korolevsk'j, sous sa propre responsabilité, et qu'elle expose d'une manière privée son point de vue particulier. Bien qu'il soit Consulteur tant de la S. C. Orientale que de la Commission Russe, ni l'une ni l'autre n'ont donné à cette publication une autorisation qui ne leur a pas été demandée par l'auteur«. А відповідь о. Галущинського ще далі не появлялася, хоч минали цілі місяці. Аж недавно »Stoudion« (V, 99) справив нам усім несподіванку. Почав друкувати відповідь о. Галущинського, придаючи до неї свій відповідний вступ і характеристичні для письм о. Королевського примітки (з котрих деяким зовсім добре присталаб назва: вічевих Zwischenruf-ів). Хто бодай трохи обзнакомлений із органом »Stoudion« сей знає, що вся його Редакція — се о. К. Королевський, отже і всі редакційні дописи і замітки виходять з під його пера. Та нам се не важне. Фактом є, що Редакція »Irénikon«, з огляду на якісь незнані нам причини, відступила надрукованне відповіді о. Галущинського Редакції »Stoudion-у«, себто о. Королевському. Можливо, що на такий крок рішилася Редакція »Irénikon-у« наслідком натиску сторонних чинників, або з обави, аби не втратити симпатії та популярности між кругами незєдинених.

Коли кінець кінців ся справа взяла такий оборот, ми рівнож рішилися на сторінках »Записок ЧСВВ.« дати вислов нашому становищу що до оцінки брошури о. Королевського і тим способом,

наперекір ще останньому здогадови о. автора (див. «Stoudion» V, 100, н. 1), бажаємо наново зазначити, що такі між Василіянами істнує у тім напрямі одностайна думка. При наших увагах ми нарочно залишаємо на боці подрібні заміти і поодинокі оцінки, зате узглядноємо загальну ідею автора брошури і його своєрідний світогляд щодо основних питань українського церковного життя. В подробиці встрявати тут не вказано хочби й тому, що для такої аналізи требаб присвятити багато місця і сумніваємося, чи й таке уважне проаналізованне і подрібна оцінка книжки змінилиб переконанне і душу автора. Не знаю, чи свідомо чи несвідомо, але о. Королевський у своїй брошурі подав таку мішанину, до купи поводить такий ріжноманітний матеріал, зібрав разом такі поважні і дрібні річи, ріжні факти та обставини, що справді в тім усім не легко як слід розібратися. Тимто й не торкаємо отсеї мішанини, але свідомо і з усею силою наступаємо на провідну думку і на світогляд о. автора. Робимо се з найглибшого переконання душі нашої, як також на основі сучасних нам наукових дослідів учених істориків: Пархоменка, Томашівського, Заїкина...

Перш усього о. Королевський забуває, що «уніятизм» і то не лише релігійний або церковний, але — якщо можна так висловитися — «уніятизм» культурний був і є властивий Україні (також і Білій Русі) від найдавніших часів. Риси «уніятизму» в тім значінню, що його надає сьому слову автор, можемо бачити в дуже яскравій формі навіть у православної Церкві України і Білої Русі, а через українські та білоруські впливи почасти і Росії. Так отже не лише гр. католицька Церква України (що впрочім впливає з поняття одности Христової Церкви) є проникнена західними обрядами, західними релігійними ідеями, західною богословською думкою, але і українсько-білоруська православна Церква. Що більше! Ся остання, можна сказати, якщо схотілаб «очистити» себе від західних елементів, то в ній майже нічого не лишилось. Адже о. Королевському відомо, що деякі сучасні російські православні богослови (нпр. проф. Глубоковський) висловлюють думку, що властиво в сучасній православної богословській науці є дві третини (коли не більше) елементів західно-католицьких і що завданням сучасного православного богословія, на їх думку, мусить бути очищенне його від тих чужих впливів. Таким чином і ми і о. Королевський мусимо сказати собі, що риси так зв. «уніятизму», як його хоче розуміти автор брошури, в гр.-катол. Церкві України є цілком природним наслідком загального становища України й української культури між Сходом і Заходом. Зокрема, щодо «уніятизму» Галичини, то се явище у Галичині ще більше природне як на інших словянських землях. І тут хочеться мені дослівно зацитувати слова Ch. Quénet-a, котрі він написав неначєб нарочно для о. Королевського: «L'uniatisme de Galicie peut n'être pas une méthode, mais c'est un fait historique qui ne nous appartient pas et qu'il est plus utile d'examiner avec intérêt que de condamner avec irritation» (див. «Le Monde Slave». Mars (Париж) 1928, ст. 409).

Дальшою великою хибою світогляду авторового і його головної ідеї, і які на жаль зродили нещасну брошуру, уважаємо факт, що автор розглядає як явища цілком одного порядку парохії східного обряду, котрі залишилися на південнім заході Європи, потім Церкви і парохії неєвропейського Сходу, опісля галицькі парохії винародовлених Вірменів — і разом з ними українську гр. католицьку Церкву так, неначеб те все цілком однакові явища, неначеб то можна прикладати однакову міру до розкиданих серед чужої території й чужого населення церковних громад і до кількамільіонової гр. католицької Церкви Українців. Хибаж можна прирівнувати парохії і Церкви неєвропейського Сходу з Церквою гр. католицькою, котра знаходиться на території, на якій зпоконвіку перехрещувалися різні культурні впливи, перетворюючи їх у своєрідну культуру, в якій єдналися і західні і східні елементи?!

З того виходить ще й та дальша невластивість, що автор не вміє, чи може не хоче числитися з життєвим досвідом та з історичним розвоєм. Пишучи свою книжку, автор занадто був теоретиком і ведений світлом своєї ідеї дозволив їй себе до сеї міри освітити, що вона неначе його осліпила. Се одно. А друге, пошто так далеко має о. Королевський завіряти своїй ідеї і світоглядю? Чи правдива наука коли кого надувала або творила гордих фанатиків? Тому ніяк не може подобатися нам авторова самопевність, безоглядність, сліпа служба своїй ідеї і своєму поглядю. Булоб далеко гірше, якщо ся самопевність автора булаб вповні свідомо викликана і свідомо піддержувана. Мені здається, що й сей дух віє зі сторінок брошури. Для якої ціли, питаю, пригадується що хвиля, що сам автор є уніятю, що він має становище у Ватикані ітд., ітд. Легко уявити собі, як сього рода заяви і маркування ділають на читача, особливо мало критичного, особливо читача некатолицького. Чи се шлях до зєдинення Церков?...

Кінчимо отсі наші уваги просьбою до наших читачів: Хто не читав брошури о. Королевського, сей нехай її не читає і за нею не побивається! А хто її має у себе і раз уже її перечитав, того просимо ще раз спокійно її переглянути і відкладаючи на бік, сказати: вона нам не пошкодить...

Й. Скрутень ЧСВВ.

Βασιλεὺς ἈΝΤΩΝΙΑΔΗΣ. Ἐγχειρίδιον ἱεραῶς ἐρμηνευτικῆς.
Константинопіль 1921 (*Ἀγγελίδης*). 8^ο, стор. VI+142.

Автор, професор богословія і філософії в богословській школі в Хальке, зладив для шкільного вжитку грецької богословської молоді підручник біблійної герменевтики — рідкість в православній богословській літературі. Герменевтика, як осібний біблійний предмет, у православних тільки що зовсім не існує. Східні, яким, що правда, дуже не сприяли вікові обставини, не плекали у себе научної екзегези в змислі, як се було на Заході, і жили набутками перших християнських століть. Їхні екзегетичні твори обмежувалися переважно до збирання толковань св. Отців. Річ ясна, що при від-

сутности нової научної екзегетичної літератури не заходила у них потреба займатися і теорією екзегези — герменевтикою. Не було її навіть в розмірно багатій російській біблійній літературі. Шкільний, по латинськи виданий, підручник: *Delineatio hermeneuticae sacrae*. Спб. 1832, П. Савваїтова, Правосл. ученіє о способѣ толкованія Св. П. Спб. 1857, Ігнатія еп. Вороніжського, Примѣчанія къ чтенію и толкованію Св. П. Спб. 1848, ось і тільки всего, що дається навести з письм, які займаються квестією засад толковання св. Письма. Греки мали досі два короткі підручники біблійної герменевтики, перероблені на основі західних авторів, а саме: Контогонеса, Елементи герменевтики (1859) і Пападопульоса, Елементарна св. герменевтика (1902).

Подібно і Антоніядес у своїм підручнику св. герменевтики спирається найбільше на західних і то старших авторах, католицьких і протестантських. У вступній частині він подає історичний огляд толковання св. Письма у Жидів, у св. Отців, в середовіччю, у новітніх католиків, протестантів і православних; у першій частині говорить про змісли у св. Письмі; в другій, подає фільольогічні, льогічні (біблійна анальогія віри, паралельні місця) та теольогічні правила (два послідні стягає під назву: *ἀρμονική ἐρμηνεία*); третю часть становить проформетика (форми викладу св. Письма).

Автор задержує строго православне становище — головно підчеркненнєм, що найважнішим законом толковання св. Письма є церковне переданне, зосібна навчання вселенських Соборів і однозгідне толкованне св. Отців (стор. 110-113). Він однак не зупиняється докладнійше над питаннем безошибочности св. Письма і способом розвязування екзегетичних трудностей, як прим. таких, що виходять з відношення св. Письма до світських наук, історії, наук природничих. Тим то його підручник мимо своєї нової появи представляє собою еквівалент старшого західного підручника, написаного до часу рішення Ватиканського Собору про природу і границі нахнення, коли то ще не було на часі питанне: зглядна чи безоглядна правда у св. Письмі, що найбільше оживило стару матерію герменевтики. Корисний буде сей підручник вже радше з того огляду, що подає багато історичних і літературних дат у звязку з толкованнем св. Письма у східній Церкві. Для самоїж східної Церкви він ще і тим цінний, що популяризує потребу теорії толковання св. Письма і майже незнану тут біблійну дисципліну — герменевтику, як конечну передусловину новітньої, научної, біблійної екзегези.

о. д-р В. Лаба

ОГЛЯД надісланих книг

В тим відділі даємо місце всім книжкам, наділаним на адресу Редакції „Записок ТСВВ.“ (Львів, Жовківська 36), без огляду на їх зміст і світогляд. При деяких подаємо короткі, оціночні замітки, а що до інших залишаємо за собою право висловитися про них у нашій органі й окремо, в міру потреби та достоювання їх змісту до нашої програми. — Виказуємо тільки книжки та збірні видання, пропускаячи письма періодичні і їм подібні. Виказ тих останних містимо на кінці випуску, яким закінчується поодинокий том.

Acta V. Conventus Velehradensis anno MCMXXVII post S. Cyrillum natum MC. Olomucii 1927. Sumptibus Academiae Velehradensis. 21×16, 324.

Actes de S. S. Pie XI. Encycliques, Motu Proprio, Brefs, Allocutions, Actes des Dicastères, etc. Texte latin et traduction française. Tome I (Années 1922-19 3). Paris 1927. Bonne Presse. 20×13, 396.

Дуже практичне видання, котре повинно бути в підручній бібліотеці кожного духовного. **Ікадістъ Божієхъ грішнихъ Страстейъ Христовыхъ.** Варшава зацікн. 17×13, 32.

Ікадістъ Сладчайшого Господя нашего Исуса Христа. Варшава зацікн. 17×13, 31.

Ікадістъ Пресвятой Богородицы. Варшава зацікн. 17×12, 32.

Ікадістъ Пресв. Владычицы нашей Богородицы всѣхъ скорѣйшихъ радости. Варшава зацікн. 17×12, 32.

Ікадістъ Пресвятой Богородицы предъ ея чудотворною Іконою Почаевскою. Варшава зацікн. 17×12, 32.

Ікадістъ св. Іоанна Предтечи и Крестителя Господня. Варшава зацікн. 17×12, 32.

Ікадістъ святителя Христова Николаю. Варшава зацікн. 17×12, 32.

Ікадістъ святой равноапостольной Марии Магдалинцы. (Помать ея іліа йк). Варшава зацікн. 17×12, 32.

Ікадістъ преп. и богоносного отца нашего Іуза Арзамена и чудотворца почаевского. Варшава зацікн. 17×12, 32.

Ікадістъ всѣмъ святымъ, и вѣка Бога благоугодившимъ. Варшава зацікн. 17×12, 32.

Ікадістъ св. Блч. и члнителя Пантелеймона. Варшава зацікн. 17×12, 32.

Almanach du Pelerin. 19 9 Paris 1928. Bonne Presse 26× 8, 128.

BARDY G. Clément d'Alexandrie. Paris 1926. Librairie V. Lecoffre-J. Gabalda, éditeur. 19×12, 319.

Дуже зразкове видавництво «Les Moralistes Chrétiens» присвятило зовсім слушно одну книжку Климентови Александрійському, не менше видному представникови як тодішних моралістів так і богословів. Книжку написав Г. Барді, котрого знання історії і літератури грецької перших століть християнства дає запоруку на солідність і методу праці. Й справді, авторове введення відразу заспокоює всякі сподівання критичного читача. Нам невідомо, чи досі ктонебудь з такою любовію і знанням увійшов у духа Александрійського учителя, як саме вчинив се автор. Може й з огляду на се глибоке зрозуміння та пієтизм для Климента, Г Барді стає по стороні тих, котрі на цілій лінії уміють оборонити трохи за гностичного Климента. Мимоходом зазначимо, що культ Климента Александра на Сході (навіть у Церкві) дає також дещо до думання і непрямо підтверджує думку і погляд Бардія. — Крім введення книжка має три часті, в яких автор перекладає, переповідає і студіює три головні твори Климента: *Protrepticus, Paedagogus, Stromata*. Фахова критика вказує в тим місці на деякі браки і неточности, однак на загал треба признати, що й тут автор зумів удержатися на рівні з дотеперішними видавцями і пояснювачами творів Климента. А щодо видвиження елементу обичаєвого, так сильно пронизуючого твори Климента, то Г. Барді, на нашу думку, між авторами — одинокий.

Берестейський мир. З нагоди 10-тих роковин 9/II. 1918 9/II. 1928 р Спомини та матеріали. Зладив і попередив вступом І. Кедрин. Львів-Київ 1928. „Червона Калина“. 20×15, 320.

BESSIÈRES A. Le Mexique martyr. Paris 1928. Bonne Presse. 20×13, 166.

Книжка присвячена трагічній справі мексиканській. Се не просте оповідання, але

* Всі непідписані оцінки подав Й. С к р.

опера на документах і чисельних жерелах студія, котра сягає до самих причин кровавої різни, висвітлюючи повну жорстокість безбожної людини та матеріальної культури.

BOUDOU A. Ks. T.J. Stolica święta a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między niemi w XIX stuleciu Przekład z francuskiego Zofji Skowrońskiej. Tom pierwszy 1814-1847. Kraków 1928. Nakładem Wydawnictwa XX. Jezuitów. 24×16, 608.

Див. „Записки ЧСБВ.“ III. 262.

BRUCHNALSKI W. Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich ustawy, przywi eje i rzeczy dziejów jego dotyczące. Lwów 1928. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. 20× 8, XXXII+750.

Часописи Поділля. Исторично-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні 1776-1926) та 10-ліття існування УСРР. Склали М. Білінський, Н. Співачевська та І Кривецький. За ред В Отамановського. (Матеріали до історії друку та до бібліографії Поділля. Т. 1). Вінниця 1927/28. 26×17. VII+31+146+21+4+V.

D'ALZON E. Méditations sur la perfection religieuse. Deuxième partie. Méditations pour retraites. Paris 1927. Bonne Presse. 19×12, XV+403.

В наших органі (II 206) нам доводилось уже поручити І шу частину отсих розважань. Ся друга ще більше заслугує на увагу з огляду на поданий тут матеріал, що його не легко знайти в інших підручниках. Нехайже з найбільшою користю послугуються ним всі, що йдуть до законної досконалости!

DANEMARIE J. La Troisième Génération. Paris 1927. Bonne Presse. 18×10, 216. Оповідання читається одним махом, бо приковує особливо своєю природністю.

De erroribus Nestorianorum qui in hac India Orientali versantur, auctore P. Fr. Roz SJ., inédit latin-syriaque de la fin de 1586 ou du début de 1587, retrouvé par le P. Castets SJ., annoté par le P. Ir. Hausherr SJ. (Orientalia Christiana XI.-1. N. 40.) Roma (1928). 24×16, 40.

DE JERPHANION G. SJ. Bulletin d'archéologie chrétienne et byzantine. (Orientalia Christiana XI.-3. N. 42). Roma (19 8). 24× 6, 64.

DELACROIX G. Saint Cyrille de Jérusalem. Sa vie et ses oeuvres. Paris 1865. 23×14, 35.

De Oriente: Documenta et libri. (Orientalia Christiana XI.-4. N. 13). Roma (1928). 24×16, 9'.

De Oriente: Documenta et libri. (Orientalia Christiana XIII.-4. N. 49). Roma (1928). 24×16, 64.

Derniers souvenirs sur Guy de Fontgalland 1913-1925. Paris 1928. Bonne Presse. 18×11, 127.

Сі останні спомини про малого „святого“ сина зібрала його рідна мати, бо слава його росте з кожним днем і побожні душі просять дати їм як найбільше даних про особу і життя упривілейованої дитини. Не згине Франція, коли має ще такі святі душі між дітьми і коли тисячі читають і кормляться лектурою їх побожного життя! Видання старанне і прикрашене кількома світинами.

Deux articles de la «Civiltà Cattolica» en réponse a l'Action Française. Paris 1927. Bonne Presse. 19×12, 63.

Оба артикули, писані особою дуже близько стоячою до ватиканських кругів, ударяють у саме серце новітньої французької протикатолицької твердині.

Deux Enfants. Notes et Souvenirs recueillis par une amie. Préface d'Emile Baumann. Paris 1928. Bonne Presse. 18× 1, 102.

Приємною і наскрізь будуючою лектурою є отся книжочка. Розказується тут життя двох дітей, братчика і сестрички, хоровитих, але притім зразково побожних. Ось такий переповіджений приклад життя незвичайно сильно ділає на старшого читача; він у змозі витиснути слези. До тексту достосована відповідна передмова і додані 4 світлини.

Die Geschichtswissenschaft in Sowjet-Russland 1917-1927. Bibliographischer Katalog, herausgegeben von der Deutschen Gesellschaft zum Studium Osteuropas. Berlin-Königsberg Pr. 1928. 23×17, 200. R. M. 3.—

Див. „Записки ЧСБВ.“ III. 268.

Die Jahrhundert-Feier der Übertragung der Universität von Landshut nach München 26. u. 27. XI. 1926. Vom Universitäts-Archivar. München 1928. 23×15, 32.

- DUPLESSY E. *Le Catéchisme en problèmes*. Paris 1928. P. Téqui. 19×12, 300. 9.— fr.
- У Франції, як відомо, науку релігії прогнано зі школи і нарешті своє приміщення вона знайшла в церкві. Розуміється, що силою факту церкві приходить заступити і школу і тому не дивно, що автор отсього катехизму у своїй викладі втягає не лише біблію, правди віри і християнську мораль, але і світські науки. Оброблене оригінальне і цікаве, однак важко сказати, чи поза французьким середовищем свого роду катехизм уже нині мавби своє пристосованне.
- DUPLESSY E. *Résumés de Catéchisme*. Paris 1928. P. Téqui. 21×13, 64. 1·50 fr. Се вміжки з довшого катехизму.
- DUVERNE R. *Régine, virtuose*. Paris 1927. Bonne Presse. 18×10, 256. Представлені тут претенсії й ідеали молодій дівчини, котра в погоні за ними, добивається остаточно до реального погляду на світ.
- FISCHER A. Dr. *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Zarys dziejów*. Lwów 19 7. 24×16, 124.
- ГЛУБОКОВСКИЙ Н. Н. *Русская богословская наука в ее историческомъ развитии и новѣйшемъ состояніи*. Варшава 1928. 23×15, 116. Див. „Записки ЧСБВ.“ III. 267.
- HOFMANN G. SJ. *Patmos und Rom*. Darstellung der Beziehungen zwischen dem griechischen Johanneskloster und der römischen Kirche nach ungedruckten Quellenchriften. (Orientalia Christiana XI.-2. N. 41) Roma (1928). 24×16, 72.
- HOFMANN G. SJ. *Griechische Patriarchen und römische Päpste*. Untersuchungen und Texte. I Samuel Kapasoules, Patriarch von Alexandrien, und Papst Klemens XI (Orientalia Christiana XIII.-2. N. 47) Roma (1928). 24×16, 108.
- ГОЛУБЕЦЬ М. *Люде і блазні*. I. Львів 1927. 20×14, 200.
- *За український Львів*. (Бібліотека „Нового Часу“. Ч. 19). Львів 1927. 18×13, 80.
- *Теребовля*. (Бібл. „Нового Часу“. ч. 20). Львів 1927. 17×12, 24.
- *Белз — Буськ — Звенигород*. (Бібл. „Нового Часу“. ч. 21). Львів 1927. 17×12, 32.
- *Слідами Хмельницького по Львові*. (Бібл. „Нового Часу“. ч. 26). Львів 1928. 17×12, 24.
- ГОРДИНСЬКИЙ Яр. Др. *Рукописний Ірмологіон 1695 р. з ілюстраціями Григорія Залеського (надбитка)*.
- *Кулішеві переклади драм Шекспіра*. (Відбитка із „Записок НТШ.“ у Львові, т. CXLVIII, ст. 55-164).
- Jahrbuch der Ludwig Maximilians-Universität München für die Jahre 1914-1919*. München 1927. 23×16, 2, 6.
- .. für die Jahre 1919 bis 1925. München 1928. 23×16, 302.
- ... für das Jahr 1926/27. München 1928. 23×16, 119.
- JANIN R. *Les Églises orientales et les Rites orientaux*. Deuxième édition revue et corrigée, avec 58 Illustrations et 8 Cartes. Paris 1926. Bonne Presse. 20×13, XII+655.
- Автор сей книжки зачисляється до ряду знавців справ, звязаних із восточними Церквами та восточними обрядами. Від давна інформує західний світ про ті квестії, бере участь у міжнародних з'їздах, виступав як довірена особа компетентних чинників. Також і його книжку скрізь наділюють особливими відзначенням, яке жерело і підручник для церковної інформаційної орієнталістики. Наслідком цього варто й нам, про котрих ся книжка пише і про котрих інформує світ, приглянутися їй принаймні з грубша, щоби виробити собі про неї належний осуд. І дійсно, на загал книжка гідна назватися плодом фахового автора. Добре даємо собі справу, як великий матеріал увійшов у її зміст, а передусім знаємо, як сей матеріал чужий і недоступний для сторонного глядача, як ще неначе в примітивній виді, необроблений, неогрупований, наістатистикований лежить він на широкій і довгій області східних Церков. Тому справді дивуєшся, що автор чейже сей матеріал, розсіяний і розбитий, доглянув і зібрав, даючи нам одноцільний огляд і певну орієнтаційну картину східних Церков і східних обрядів. Щоби сей матеріал ще більше унаглядити та його оживити автор зілюстрував книжку численними (58) цікавими світлинами і кількома (8) картинками-мапками. А не треба забувати, що цього доконала людина, чужа Сходови і душею і культурою і національністю і обрядом. Вдячністю для автора, се хиба факт, що протягом трох чи чотирох літ книжки не стало і треба було видати її другим на-

кладом, очевидно із відповідними поправками та доповненнями. Власне, се друге видання маємо перед собою. Думаємо однак, що автор на нас не погнівається, коли ми наскрізь будемо щірі і — хвалячи та узнаючи його працю — рівночасно подамо тут і свої заміти, котрі зродилися в нас при читанню його книжки. Досить неприємно почувається католицький читач, читаючи історичне введення та розділи про византійський обряд і про Церкви відлучені. Видно тут фаворитованне і до певної міри виправдуванне ісповідників незєдинених. Авторове одушевленне їх обрядами, для нас зрозуміле, однак чому се одушевленне має бути сліпе? Чому змисл, духа і символіку східних Церков належить розуміти і пояснювати акуратно після літургіки незєдинених? Та нехайби їх літургікою пояснювати все їхнє, а не прикладати сеї самої літургіки до східних католиків. Бож сі останні мають її свою, мають змисл, духа і символіку — очевидно східну, але притім у них те все пронизане догмою і духом католицьким. Отже східних католиків автор повинен був більше зреспектувати. Опісля, ми не бачимо особливої рації, щоби Церква незєдинених треба було посвятити аж малою не половиною цілої книжки. От і через те приходиться нам дальше замітити, що католицькі Церкви Сходу потрактовані автором більше по мацушиному. Один визначний знавець Сходу, в розмові з пишучим отсі стрічки, у тім саме добачував весь відемний бік книжки Janin-a. Та якби там не було з Церквою вірменською, сирійською ітп., для нас ясне, що греко-католицька Церква Українців автором оброблена поверховно. Бо по перше, автор приклав до нас назву католиків византійського обряду. Чому саме византійського? Ся назва — чистий неологізм, укута від недавня „византійцями“ і насильно ними перефорсовувана до церковної номенклатури вже за свіжої нашої памяти. Чиж новіши дослди поважних істориків, котрі заявляються проти византійського початку християнства взагалі на українських землях, тим самим не усувають основи епід свіжої і модерної назви: обряд византійський? По друге, жаль маємо до автора, що про найбільшу східну Церкву, і чисельно і територіяльно і організаційно, належно не старався бути поінформований. Підчас коли про інші Церкви пильно засягав інформацій від загально відомих місцевих поваг, котрим висловлює подяку у передмові до першого видання, про нас, видиться, або не інформувався або брав вісти від людини, котрій й не уважав за відповідне прилюдно подякувати. Наслідком сього, по третє, про греко-катол. Церкву Українців автор написав безумовно за мало, а й до сього, що подав вкралося повно недокладностей, інколи дуже разячих. Так пр. поминув майже всю нашу катол. пресу в Галичині, на Підкарпатській Русі, в Америці, Канаді і Бразилії. Нічого не згадав про видання романських і малярських Василіян. Фальшиво зазначив, що головним співробітником папи Льва XIII при обнові василіянського Чину був митр. А. Шептицький. Взагалі про Василіян подано дуже поплутані вісти, хоч легко йому було належно про все дізнатися з друкованого рік річно Catalogus-у OSBM. Залучені зникми руських священників (ст. 343) і митр. Шептицького (ст. 350) підібрані, очевидно, під смак византєвтючого автора, але для нас вони зовсім несмачні. Несмачними теж є й замітки автора про вживанне нами „і Сина“, про неуживанне рипіди, губки та про недоливанне теплої води до чаші. Загалом розділ про особливі наші практики (ст. 354) заносить духом незєдинених. — От і маємо книжку, котра про нас інформує світ. Не для нас се шкода велика, але для поважного автора, котрий на щастє зачисляється до людей доброї волі і направить се при найблизшій нагоді.

JANUSZ B. Zabytki monumentalnej architektury Lwowa. Z 8 tablicami i 10 ilustracjami w tekście. Lwów 1928. 25×18, 48.

ЯВОРСКИЙ Ю. А. Изъ исторіи научнаго изслѣдованія Закарпатской Руси. Прага 1928. 24×16, 26.

KARALEVSKIJ C. Le Clergé Occidental et l'Apostolat dans l'Orient Asiatique et Gréco-Slave. Paris 1923. 23×14, 75.

Книжка, про яку — признаємося — ми нарочно не хотіли ранше згадувати, живлячи надію, що сам час її осудить і її автор змінить своє переконанне. Перший наш здогад, у загальному, здійснився, що до зміни переконання її автора — ми завелися. Після неї — прийшла її рідна сестра, нещасливо зроджена, L'Uniatisme. В відділі: Бібліографія (III, 289) сій останній присвячуємо кілька слів і туди відсилаємо наших читачів. Вони ж обі, се рідні сестри.

Katolicki Uniwersytet Lubelski. *Spis wykładów i wykaz instytucyj uniwersyteckich. Rok akademicki 1928/29. Lublin 1928.* 22×15, 62.

КОСТЕЛЬНИК Г. Др. — САДОВСЬКИЙ В. *День Тайної Вечері.* Нове пояснення. Львів 1928 (відбитка)

КРЕВЕЦЬКИЙ І. *Часописи Галицького Поділля.* Істор.-бібліогр. матеріали з рр. 1882-1927. Вінниця 1928 26×17, 21.

КРЬПІАКІЕВУЧ І. Dr. *L'état actuel de l'historiographie ukrainienne* (надбитка). Л. Я. *Секти й сектанти.* Львів 1928. Бібліотека УХО. ч. 5. 18×13, 62.

L'âme russe. (Cahiers de la nouvelle journée. N. 8). Paris 1927. Librairie Bloud et Gay. 22×14, 232.

Зміст: N. Berdiaef: *L'idée religieuse russe.* S. Boulgakof. *L'Ancien et le Nouveau.* M. Zdziechowski: *Le dualisme dans la pensée religieuse russe.* A. Miroglgio: *L'Émigration russe* Supplément: P. Archambault, J. Nanteuil, B. Am. udru, H. Barra: *Les Idées et les Livres.*

До „вічного жида“ можнаб привирнати тему про російську душу Товчуться з нею — хто лише забажає: свої і чужі; літерати, богослови, філософи. Ось і спілка богословсько-філософська, своїх і чужих учених, склала отсей „Зшиток“ На чолі спілки — два старі московські вчені: Бердяєв і Булгаков, даючи дві окремі статті. Та в статтях тих повторено все те, що думали і що писали вони оба давніше. Нове в їх міркуваннях, попри нову форму і нових читачів, хиба отсей апокаліптизм, що його від якогось часу за кн. Е. Трубецьким видвигаютъ освічені головачі російської еміграції. На наш погляд, ним ще найменше пояснюється „таїнственність вічного жида“ — російської души. На третому місці стаття, завсіди оригінального, Здзеховського. Пригадуємо собі, з якою насолодою читалося його працю на подібну тему в довоєннм »Hochland'i«. Тут, давний Здзеховський придає ще більшої широти і тому його глибокі та помислові міркування робять отсю збірку спеціально цінною. Четвертий автор, А. Міроліо, студіює російську еміграцію, котру знає трохи за мало і, мабуть, не з безпосередньої обсервації, але з другої руки. Наслідком сього його студія являється надто теоретичною, — їй бракує конкретности. Придані додатки ближшого звязку з душею російською не мають. Ми не вагаємося поручити отсю збірку найширшим кругам ученого світу не тому, неначе ми самі погоджувалися з цілим її змістом, але передусім по тій причині, що її склали не дилетанти, а вповні покликані до сього фахові люди.

La Nervie. Revue illustrée d'Arts et de Lettres. Directeur: E. Lecomte. Braine-le-Comte. Numéro double IV-V (1928) spécial consacré à l'Ukraine. 29×21, 56 (з численними ілюстраціями в тексті).

— Numéro VII (1928): Anthologie de la littérature ukrainienne. 29×21, 20.

Від давна сповіщено світ, що Редакція журналу *La Nervie* приготувала окремі випуски, присвячені Україні. Ми, правду кажучи, їй не привязували великої ваги до сеї оповістки, бо хтож з нас не знає, якої вартости бували заграничні видання, інформуючі про нас та про наші справи, особливо, коли вони кермовані чужими руками! Та тим разом ми зовсім помилилися. Випуски журналу *La Nervie*, що їх маємо перед собою, мусять знайти ширю симпатію, узнання і широкий відгомін в українській суспільности. Поданий у них матеріал і спосіб його представлення може лише нас перед культурним і науковим світом піднести і звеличити. Скажу більше. Се свідомо і об'єктивна регабілітація нашого імені, нашої окремішности, нашої історії, мови і науки перед світом. Заслуга в тім Редакції журналу, але надісье прислужився тут проф. А. Мартель, котрий, крім прецизної статті про давну українську літературу, приклав іще свою руку, знання, а передусім виявив весь свій благородний пієтизм для України. і у вступі і при перекладах і при влучних поясненнях і в самім доборі та розкладі матеріалу. Можливо, що й йому належить сама ідея отсього видання. Нехайжеж проте вдячною йому буде за те все добро вся Україна, котру довелось йому самому безпосередно пізнати і її полюбити!

LECLERCQ H. *La vie de Notre-Seigneur Jésus-Christ.* Paris 1928. Bonne Presse. 20×13, LXX+33, +карта Ієрусалима. 12 франків фр.

Вчений літургіст, археолог, історик Соборів на старі літа взяв перо до рук, щоби написати життє І. Христа. І справді, до такого твору ніхто не приступає без довголітніх дослідів і без сумнінних приготувань. А що особа І. Христа цікава для кожної людини, котра посідає розум і серце, автор написав се життє, як сам

висловлюється, для тих, котрі вірують і котрі люблять. Таким чином на сю книжку зложилися: предовге, клясичне Введенне і в 8 розділах подане житте Спасителя світа. Введенне замітне передусім розглядом історичних жерел і 4 евангелій. Сим останнім автор присвячує особливу увагу. Та не дивно, бо на їх основі і мало що не їх словами начеркнений життєпис Христа. Як можна сподіватися, саме тому, що евангелія суцжно лягаи в основу авторового життя І. Христа, се житте носить на собі всі їх признаки, як під оглядом хронології, так і під оглядом форми та змісту. Як на французького автора перш за все звертає нашу увагу ся проста, евангельська форма. Однак вона подобається і бе від неї сила та глибина, подібно як завсіді подається сильна і глибока проста форма евангелій. Мимо того, автор скрізь використав і застосував найновіjšі здобутки відповідних свіських наук і, як само собою розуміється, досліди з обсягу бібліотики та екзигези. Старий отже вчений і досвідний письменник із внутрішнім вдоволенням та з християнським гонором міг отсю свою книжку віддати найширшим кругам читачів, котрі вірують і люблять.

LE CONTÉ G. E. *Le petit Mécano*. Paris 1927. Maison de la Bonne Presse. 18×10, 222.

Цікаво написане веселе оповіданне, в дусі протинімецькім, замітне своєю драматичністю та викиченими характерами. Тут моглиб взоруватися редактори „Цікавих оповідань“, видаваних Мар. Т-вом Молоді.

Летопись занятий постоянной Историко-Археологической Комиссии за 1926 год. Выпуск первый (тридцать четвертый). Ленинград 1927. Издательство Академии Наук СССР. 28×21, 381

ЛЕВИЦЬКИЙ Яр. Др. **Спіритизм**. Появи духів і їх природа. (Бібліотека УХО. ч. 3). Львів 1927. 17×12, 104

ЛЕВИЦЬКИЙ Яр. Др. **Пастирське богослове** (годегетика). Львів 1928. „Добра Книжка“, 86 вип 18×13, IV+176.

LHANGE P. *Bilbilis*. Z 18 franc. wydania tłumaczyła Ir. Łozińska. Lwów 1928. „Dobra Książka“. 18×13, 68.

Літературна бібліотека. **Рання українська драма**. Редакція і стаття П. РУЛІНА. Книгоспілка. (Без місця й року надруковання, але друковано в Києві 1917 р.) мал. 8°.

Містить: 1) Ів. Котляревський і театр його часу. Стаття П. Руліна, ст. VII—LXXII; 2) Ів. Котляревський. Полтавка. Українська опера на дві дії, ст. 1—50; 3) Ів. Котляревський Москаль-чарівник. Українська опера на одну дію, ст. 51—90; 4) В. Гоголь. Простак або хитрощі жінки перехитрені москалем, Комедія на одну дію, ст. 91—118; 5) Я. Кухаренко. Чорноморці. Комедія на 3 дії, ст. 119—172. 6) К. Тополя. Чари або кілька сцен з народніх бувальщин та оповідань українських, ст. 173—250; 7) Примітки, ст. I—XIII.

Оця чепурненько видана книжка — усього 329 сторінок на доброму папері й гарним друком — є дуже цінним вкладом в українську науку й літературу. Вона подає тексти найраніших українських драм відновленого українського драматичного письменства поч. XIX ст. в 1819 (чи може й від 1813) — 1837 рр. Ті 5 драм з виїмком двох перших І. Котляревського — українська публіка вже так призабула, що не один читач здивується, прочитавши їх, що такі твори загалом появилися у такому ранньому часі. А ті драми варті справді пильнішої уваги, бо між ними маємо не тільки безсмертну «Наталку Полтавку» чи там «Полтавку», але й знаменитого «Простака» Василя Гоголя та замітних «Чорноморців» Якова Кухаренка. Деякі ранні драми, як нпр. «Собка-віця» Василя Гоголя, пропали. Текст драм видано по автографам чи передрукам дуже старанно, додаючи до нього у «Примітках» цінні критичні завваги. — Та найцінніше в тому виданні — прегарна вступна стаття відомого глибокого знавця української драми Петра Руліна. Та стаття — на жаль надто коротка — ділиться на 9 невеликих розділів: Після загальної характеристики нового українського театру з кінця XVIII ст. (1) подає П. Рулін основні риси європейського театру поч. XIX ст., передовсім французького, німецького, а далі й російського, при чому головну увагу звернено на комічну оперу й водевіль (2). Далі говорить автор про театри по українських містах та задержується довше на харківському театрі, що дав почин полтавському театрові часів І. Котляревського (3). Подавши нечисленні фактичні вісти про зна-

йомість Котляревського з театром, переходить Рулін до полтавського театру (4) та характеризує репертуар аматорського й публичного театру в Полтаві часів Котляревського й таких акторів, як великий комік Михайло Щепкин і співачка Нальотова. Визначне місце в цьому репертуарі заняли й комічні опери, між іншими й популярний водевіль «Козак-стихотворець» Шаховського (5). У зв'язку з тими операми, передовсім з твором Шаховського, а далі й у зв'язку з прибуттям згаданих акторів повстала й «Полтавка» І. Котляревського (роля Наталки — може й створена для Нальотової, Виборного — для Щепкина). І комічну оперу Котляревського характеризує Рулін докладно: сюжет — у головній схемі знаходиться в комічній опері загалом і датується ще від часів Менандра, тільки збільшено народню побутові риси, двоєстість у змальованні дієвих осіб (традиція комічної опери і герої «Енеїди»), розв'язка в дусі жанру комічної опери, деякі наївності, місцевий колорит, драматична структура (6). З водевілями зв'язує Рулін «Москаля Чарівника», якого сюжет взято з веселого фавлю, однак не опрацьовано його так гарно, як у «Полтавці», бо Котляревський зеднав тут «такі елементи, що співжитися разом не могли — водевільну структуру й певну тенденцію, що мала дещо Москалям додавати». Відкидаючи думку про зв'язок Котляревського з старою українською драмою, згадує Рулін про мале зацікавлення соціальним питанням у Котляревського й про його урядовий патріотизм Вкінці вказує він на те нове, що приніс Котляревський своїми драмами українському письменству (7). Не так обширно говорить Рулін про інші згадані українські драми, але й тут дає він багато цікавого. «Простак» Василя Гоголя подібний сюжетом до «Москаля Чарівника» (не рішене питання, котра драма повстала скорше), але ліпше збудований від водевілю Котляревського. Він повстав на тлі відносин у театрі в Кибінцях, де проживав старий Трошинський (8). В опереті Якова Кухаренка «Чорноморський побит» поєднано два стилі — побутову пєсу з комічною оперетою, де пісня набуває вже самостійної цінности. Це перша справді побутово-етнографічна пєса на Україні. Її сюжет зближений до «Полтавки». Етнографічний елемент, а передовсім пісня, здобувають собі рішуче перевагу в «Чарах» Кирила Тополі. Виводячи на українській сцені уперве трагічний кінець — смерть, починають «Чари» нову лінію в розвитку української драматургії (9). — Так Рулін дає огляд певної цілости в історії української драми. Автор заявляє скромно, що може не багато нового принесла його праця в порівнянні з тим, що вже було сказано в науці. На ділі усе освітлення справи є тут нове, а широкє, справді європейське з'ясування середовища, в якому повстали згадані драми, ставить цю замітну працю дуже високо. Я тільки додавби, що може годі так без застереження відкидати гадку про вплив давніх українських інтермедій на початки української драми в ХІХ ст. Незахований твір Василя Гоголя «Собака-вівця» має зовсім інтермедійний сюжет. Та розуміється, це питання годі вирішити так на скорі. Гадки П. Руліна про відношення інтермедій до перших новітніх українських драм показують, що Рулін глибоко застановлявся над своєю темою, і тому ті гадки варті пильнішого розгляду.

Д-р Ярослав Гординський

- Liturgisches Messbüchlein für die oberen Jahrgänge der Volksschule. **Zum Altare Gottes will ich treten.** Im Anschluss an Schotts Messbücher herausgegeben von Pius Bihlmeyer OSB. Mit farbigem Titelbild u. 16 Textbildern. Schott Nr 7. Freiburg i. Br. 1928. Herder et Co. 14×9, XII+252+34. M. 2 —
- **Ljetopis** Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti za godinu 1925/26 i 1926/27. Svezak 40, Zagreb 1927. 24×16, 255.
- **Ludwig-Maximilians-Universität München.** Verzeichnis der Vorlesungen Sommer-Halbjahr 1928. München 1928. 23×16, 48.
— Verzeichnis der Vorlesungen Winter-Halbjahr 1928/29. München 1928. 23×16, 48.
— Verzeichnis der Vorlesungen Sommer-Halbjahr 1929. München 1929. 23×16, 48.
- **Lwów dawny i dzisiejszy.** Praca zbiorowa pod redakcją B. JANUSZA. Z 8 tabl. i 28 ilustr. w tekście. Lwów 1928. 25×18, 190.
- **MARQUACH Fr. P. La fundamental diferencia** entre Dios y los demas seres segun Santo Tomas. Madrid 1928. 24×16, 15.
- **Messbüchlein für d e Grundschole. Das Kind bei der hl. Messe.** Im Anschluss an Schotts Messbücher herausgegeben von Pius Bihlmeyer OSB. Mit vielen

- zum Teil farbigen Bildern. Schott Nr. 6. Freiburg i. Br. 1928. Herder et Co. 14×9, VIII+96. М 1 —
- MEUNIER A. *Les Aventuriers de la Mer*. Paris 1927. Bonne Presse. 18×10, 222. Оповідання про пригоди і нагоди молодого галерника, котрий побирається з дочкою капітана галери. Та як дуже різні отсі пригоди і нагоди від грубих і несмачних „Пригод і нагод“ М. Рудницького!
- MOREAU Jos. Fr. *Les Anaphores des Liturgies de St. Jean Chrysostome et de St. Basile comparées aux Canons romain et gallican*. Paris 1927. Bloud et Gay. 18×12, 109.
- Див. „Записки ЧСВВ.“ III. 250.
- Науковий Збірник за рік 1927. Записки УНТ-ва в Києві. Т. XXVI під ред. голови секції акад. М. Грушевського. ДВУ (Київ) 1927. 27×18, 200.
- Науковий Збірник за рік 1928. Записки УНТ-ва в Києві Т. XXVIII під ред. голови секції акад. М. Грушевського. ДВУ. (Київ) 1928. 27×18, 200.
- NEUT. E. *La Restauration du Monachisme au Brésil*. Lophem lez Bruges (1927). 15×10, 32.
- NOVELLI A. *Pie XI* (Achille Ratti 1857-1922). Ouvrage traduit de l'italien par R. Jacquin. Lettre-Préface de S. Em. le card. Dubois. Paris 1928. Bonne Preses. 25×17, 135 (в текеті 67 ілюстр.). 5 франків фр.
- Се інтересний життєпис сього, котрого Провидінне поставило для нас Намісником Христовим у католицькій Церкві. Досить докладно і подрбно зясований тут його вік дитячий, молодечий, мужський; представлений він як людина, як вчений, як священник, дипломат, єпископ. Скрізь видно, що життєписець спирався на дійсних матеріалах, на солідних інформаціях, а в kwestіях дразливих зумів зберегти вказану здержаність та безсторонність. — Як відомо, життє сього папи звязане з історією нас українців і нашої гр.-кат. Церкви. На се звертає увагу й автор і треба признати, що тут зайняв він зовсім поправне становище. Річ зрозуміла, що ми хотілиб, аби ті справи автор розвів був обширніше. Передусім ми Василіяни бажалиб підчеркнути, що справді батьком, опікуном і добродієм був теперішній папа Пій XI для наших отців і братів, котрих польські війська вивезли із монастирів і інтернували далеко на заході Галичини: на Домбю, у Морілі, Н. Санчі і Кентах. Його переписка у тім напрямі з деякими Василіянами на завсіди свідчитиме, що Пій XI не такий польонофіл, яким уважають його наші і чужі. Для історії важним булоб, якщо автор зілюструвавби був докладнійше і настрої польської преси 1921/22 рр., коли то велася затяжна боротьба не так проти його уряду, як радше проти його особи.
- ОГІЄНКО І. проф. „Руські“ переклади в Херсонесі в 860 р. (надбитка).
- ОГІЄНКО І. проф. *Нариси з історії української мови*: система українського правопису. Популярно-науковий курс з історичним освітленням. (Студії до української граматики. Видають: І. Огієнко та Р. Смаль-Стоцький. Кн. II). Варшава 1927. 24×16, VIII+216.
- ОГІЄНКО І проф. *Костянтин і Мефодій*. Їх життя та діяльність Історично-літературна монографія. Частина I. Варшава 1927. 24×16, 324
- Тож само. Частина II. Варшава 1928. 24×16, 400.
- OLIVIERO L. *Jean Laroque*. Paris 1927. Bonne Presse. 18×10, 256.
- Се повне драматичности оповіданне на тлі різного виховання батька і сина.
- Ordo divini officii recitandi sacrique peragendi iuxta Kalendarium Ecclesiae Universalis pro anno D 1929*. Roma 19 8. 16×11, XXX I+127.
- PEJŠKA J. *CSSR. Ius canonicum religiosorum*. Editio tertia post primam et alteram privatim pro manuscripto impressas. Friburgi Br. 1927. Herder et Co. 22×14, XVI+366. 8-50 M.
- Див. „Записки ЧСВВ.“ III. 276.
- PERRAUD Ch. *Méditations sur les sept paroles de N. S. Jésus-Christ en Croix*. Paris 1928. P. Téqui. 16×10, XXXI+268.
- Сі розважання надаються для осіб, котрі бажують мати під рукою готові розважання, се в не лише сам предмет, але і пристосовання та готові чувства молитви.
- Personenstand der Ludwig-Maximilians-Universität München*. Winter-Halbjahr 1927/28. München 1928. 24×18, 187.
- Sommer-Halbjahr 1928. München 1928. 24×18, 197.
- Winter-Halbjahr 1928/29. München 1928. 24×18, 200.

PRZEŹDZIECKI H. Dr. *Listy pasterskie i przemówienia 1918-1928*. Poznań 1928. 23×5, 425.

Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti. Knjiga 235 Razreda historičko-filološkoga i filozofičko-juridičkoga. 103. Zagreb 1928. 21×16, 280.

Reports of the World Conference on Faith and Order Boston 1928. 23×14, 28.

ROB'N'SON G. **History and Cartulary of the Greek Monastery of St. Elias and St. Anastasius of Carbone**. I. History. (Orientalia Christiana XI.-5. N. 44). Roma (1928). 24×16, 81.

Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Rocznik XXXIV. Toruń 1927. 23×16, 434.

РУССНАКЪ Н. Дръ. **Епиклизисъ**. Съ архіерейскимъ скръпленіємъ. Пряшевъ 1926. 24×16, 282.

Здавалосяб — незамітна книга і в порівнанню з іншими працями про епіклезу — навіть зайва. Однак тут і там, у нас (д-р Костельник) і деінде (Spáčil, Salaville), стали говорити про неї. Особливої рації аж такою наділяти її замітною увагою — ми не бачимо.

Sancti Benedicti Regula monasteriorum. Editionem critico-practicam adornavit D. Cuthbertus Butler. Editio altera. Friburgi Bris 19.7. Herder et Co 18×12, XXIV+224. RM. 3.80.

Розуміється, що ми почувалисяб далеко приємніше, якщо на отьому місці ми могли б говорити про реконструкцію та критично-практичне видання Регули св. О. Н. Василя В. Та покищо маємо перед собою Регулу св. Бенедикта, по правді не зовсім чужу нам Василянам. Учений Бенедиктинець уже другим виданням обдарував свою законну братію і науковий світ Регулою свого Законодателя. Великий піетизм для кожного слова св. Бенедикта створив отсе зразкове і незвичайно докладне видання, заставив до подиву гідної муравельної праці, до всього вишукування, порівнування, важкого відчитування рукописів, словом — любов і піетизм святкують побіду!.. Між впливами на Регулу св. Бенедикта автор зазначає між и. і вплив творів св. О. Н. Василя В. у латинському перекладі. Нам видиться, що замало є вказати кілька тотожних чи подібних місць і на їх основі заключати, що св. Бенедикт виразно цитував або принаймні на天下к на текст св. Василя В. Твори св. Василя В. і його спосіб думання більше як котрого іншого Законодателя лягли в основу Регули св. Бенедикта і в йогож спосіб висловлювання. Се традиційна гадка дотеперішних століть. Належало б лише сю гадку критично узасаднити. Се вчинив автор уже основніше у сім другим виданню і можна надіятися, що при дальших своїх студіях йому удасться знайти ще повніше узасаднення довговікової традиції.

SCHERER E. Cl. **Geschichte und Kirchengeschichte an den deutschen Universitäten Ihre Anfänge im Zeitalter des Humanismus und ihre Ausbildung zu selbständigen Disziplinen**. Freiburg im Br. 1927. Herder et Co. 23×16, XXX+522.

Див. „Записки ЧСБВ.“ III. 265.

SCHWEIGL J. SJ. **Die Hierarchien der getrennten Orthodoxie in Sowjetrussland**. I. Ihr gegenseitiges Verhältnis. (Orientalia Christiana XIII.-1. N. 46). Roma (1928). 24×16, 76.

ŠIMRAK Ioan. Dr. **De relationibus Slavorum Meridionalium cum S. Romana Sede Apostolica** saec. XVII et XVIII. Vol. I. (Academia Theologica Croatica. Vol. VII). Zagreb 1926. 24×16, 178

Див. „Записки ЧСБВ.“ III. 251.

СЛПІЙ Й. Др. **Шляхом обнови**. Львів 1928. 19×12, 108.

SPÁČIL Th. SJ. **Doctrina theologiae Orientis separati de SS. Eucharistia**. I. Bibliographia Doctrina Orientis separati in genere. (Orientalia Christiana XIII.-3. N. 48). Roma (19.8). 24×16, 96.

Spis wykładów i wykaz instytucyj uniwersyteckich. Rok akademicki 1927/28. (Uniwersytet Lubelski). Lublin 1927. 21×15, 40.

Starine. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti. Knjiga XXXVI. Zagreb 1918. 24×16, 430+III табл.

СВЕНЦІКІЙ І. **Дещо про науку, літературу і мистецтво Галицької України за останніх 40 літ**. Львів 1928.

— **Звіт Управи Національного Музею у Львові за 1927 рік**. Львів 1928.

ШМІТТ А. Др. **Католицька апологетика** для школи й життя за німецьким оригіналом опрацював Яр Ясенівський. Львів 1928. „Добра Книжка“ — 89 вип. Наша Релігія II т. I р. 17×12, 132.

TISCHLEDER P. **Die Geistesgeschichtliche Bedeutung des hl. Thomas von Aquin für Metaphysik, Ethik und Theologie.** Freiburg im Breisgau 1927. Herder et Co. 26×17, IV+37.

В часі 600-літнього ювілею св. Томи з Аквіну появилися численні праці про цього геніяльного мислителя, що звів в одну систему цілу середовічну схоластику і завершив її розцвіт. До таких праць, вправді не спеціальних, але не менше вартісних, бо даючих короткий і ясний перегляд головних напрямних св. Томи, належить й зазначена. Зложилися на неї відчити, які автор мав в часі ювілею перед католицькими студентами в різних місцевостях Надренії і Вестфалії. — Ціллю автора є доказати величезне значінне св. Томи в тім, що він умів вибрати золоту середину в філософії, етиці і теології. Тому й виправдати треба автора за це, що многі справи перейшов лише побжно, иншіж сильно підкреснув, щоб образ вийшов в цілості як найсильніший. У філософії дав Тома щасливу розв'язку загадок макро і мікрокосму та теорії пізнання, що до його часів нікому не вдалося осягнути. Бог і всесвіт, дух і матерія, душа і тіло у взаємнім до себе відношенню були все предметом філософічних дослідів, серед яких попадали мислителі в одну або другу скрайність. Коли хотіли погодити матерію з духом і звести обоє до одного принципу були моністами, але такими, що признавали лиш матерію і перечили духа, або перечили матерію признаючи духа. Св. Тома потрапив знайти золоту середину між противенствами монізму і дуалізму в філософічнім поняттю сотворення, де матерія і сила мають свою гідну розв'язку. Подібно відношення тіла до душі сформулував щасливо в одну цілість, вважаючи тіло не кайданами душі, але ставлячи його у відношенню матерії до форми. Найщасливішу розв'язку сил душевних і тілесних в чоловіці знайшов св. Тома в теорії пізнання, признаючи зміслом чинність аперцепції, а духови чинність духовнювання вражіння, се є творення понять і осудів. Від того часу теорія людського пізнання є на прямій дорозі, з якої до нині не в силі звести її жадна ідея іпнота. Зміслові вражіння і intellectus agens дістануться з землі до неба, не потрібуючи до цього драбини з неба — В теології повів св. Тома раз на все означену границю між натурою і ласкою, вірою і наукою. На чім заломався батько схоластики Абельярд, не признаючи таїнственності і бажаючи все проникнути розумом, що було причиною блудів Оккама і Лютра, які вважали ласку природним вивінуванням першого чоловіка перед його упадком, а гріх і втрату ласки якимсь упослідженням людської природи, якої не в силі санувати відкупленне все те виелімінував з теології св. Тома. Він здефініював ласку чимось не належним людській природі, навіть в стані перед упадком, вільним божим даром, який удосконалює природу В той спосіб знайшов він середину між пелягянізмом, що приписує природі силу ласки і лютеранізмом, що обезцінює природу. Також відношення знання до віри унормував св. Тома в той спосіб, що пішов золотою серединою між раціоналізмом початкуючої схоластики і фідейзмом Евноміян, номіналістів та Лютра, які твердили, що до пізнання природної навіть релігіїї потрібне обявлення. Він признає розумови силу пізнати істновання Бога і його прикмети, але тільки недосконало, після аналогії видимого світа. а вірі признає силу пізнання річий надрозумових. Оба однак пізнання стоять до себе в такім відношенню, як природа до надприроди. Природне пізнання не спричинює надприродного, але щонайменше негайно справджує, що одно другому не противорічить. Так погодив св. Тома віру з наукою, усуваючи подвійну бухгалтерію кантівського теоретичного і практичного розуму та модернізму, який каже, що може бути щось історично, філософічно чи природничо фальшивим, а теологічно правдивим. — Ось так начеркнув автор короткими і ядерними штихами головні напрямні науки св. Томи і його значіння для католицького світа Однак не дається заперечити, що деякі черти томізму є автором занадто підмаловані Св. Тома не був так щасливий в розв'язці загадок макрокосмосу, як в антропології, теорії пізнання, етиці і теології. Відомий є його висказ: „Не дається самим розумом доказати, що матерія не є вічна“, яким навіть сей великий мислитель зраджує дуалістичний світогляд грецької і взагалі східної філософії, що до початку буття. Щойно віра і обя-

лення охоронили його від тої похибки, яку чистий розум може поповнити приймаючи вічну матерію і рівнож вічну творчу силу. Ми є нині в щасливішій положенню, бо можемо без помочи обявлення доказати неможливість вічної матерії на підставі права ентропії, яке дала нам новочасна фізика. Тому вважаємо похибкою, що автор викладаючи про головні напрямні томізму не підніс цего перед католицьким студентством.

А. Іщак

TISSIER Mgr. **Grand sanctuaires français.** Histoire et doctrine. Ouvrage orné de gravures. Paris 1928. P. Téqui. 19×12, 224.

Вичислено 8 богомільних місць, у яких автор промовляв до зібраних прочан. Кожда промова, се свого рода розправа, котра обучує, підносить патріотично і убагородноє морально. Тут французи стоять взором, по якому й иншим належалоб поступати.

TRUBETZKOY N. E. **Die religiöse Weltanschauung der altrussischen Ikonmalerei.** Herausgegeben u. eingeleitet von N. v. Arseniew. Paderborn 1927. Ferd. Schönigh. 20×13, XI+99.

Див. „Записки ЧСБВ.“ III. 279.

Un grand mystique byzantin: **Vie de Syméon le Nouveau Théologien (949-1022)**, par Nicétas Stéthatos. Texte grec inédit publié avec introduction et notes critiques par le P. Ir. HAUSHERR SJ. et traduction française en collaboration avec le P. G. Horn SJ. (Orientalia Christiana XII. N. 45). Roma (1928). 26×18, XCVI+256.

WALZ J. B. Dr **Die Fürbitte der Heiligen.** Eine dogmatische Studie. Freiburg im Br. 1927. Herder et Co. 25×16, XVI+168. RM. 6. - i 7-20.

Правду про „спільноту святих“ признають усі християнські вірування і тому отся книжка має незвичайно широке поле для поширення. З приємністю слід зазначити, що узгляднено також у даній матерії науку християнського Сходу, хоч почитанне Богоматери і Йоана Хрестителя могло бути докладніше оброблене, тому що література предмету тут обильніша як деінде. В цілій праці подивляти треба незвичайну богословську стислість, котра однак не робить предмету сухим. Книжка отже може осягати й практичні цілі. Для сеї практики передусім надавалобися розвиненне правди про заступництво святих на область життя морально-обичаєвого, що вже зазначив Собор Тридент., але таке пристосованне, мабуть, не входило у замисли автора.

WASMANN E. SJ. **Eins in Gott,** Gedanken eines christlichen Naturforschers. Dritte, vermehrte Auflage von »Christlicher Monismus«. Freiburg im Br. 1928. Herder et Co. 17×11, XIV+104. RM. 2 —

Розпочинаючи колись на сторінках одного журналу (див. „Поступ“ IV. 23, 95, 159) переклад отсеї книжочки, я вірив, що її у першій мірі треба дати в руки української молоді. Нині думаю, що не тільки молоді, але й всякому інтелігентному читачеві, будь він і старим фаховцем, отся основна праця повинна стати постійною лектурою. Немаю сумніву, що вона буде ліком для всіх, у яких зовсім нема релігійного світогляду, або коли сеї світогляд у них розбитий, плиткий, нескристалізований.

Друкарські похибки

Стор.	рядок	замість:	має бути:
149	6	§ XXXXIII.,	§ XXXVIII.,
224	20	в середині XX в.	в середині XIX в.

Видає: ВИДАВНИЦТВО ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ В. в Жовкві *****
 ***** *Редагує і відповідає за редакцію:* о. Йосафат СКРУТЕНЬ, ЧСБВ.
Editor: WYDAWNICTWO CZYNA SW. WASYLEJA W. in Żółkiew *****
 ***** *Redactionis moderator et sponsor:* P. Josaphat SKRUTEN, OSBM.

Каталог Прокураторсько-
го Архіву в Римі (К. Коро-
левський) 126

„Синописъ“ пліснесько-
підгорецького монастиря (Й.
Скрутень, ЧСВВ.) 156

Матеріяли до каталогу ва-
силіянських монастирів у Га-
личині (М. Голубець) . . 165

III. MISCELLANEA

Боярин чи ігумен? (С. Томашів-
ський) 171

До історії Перемишля і його епи-
скопської катедри (С. Томашів-
ський) 179

Преп. Стефан, еп. Володимирський
і Галицький та його відношення до
зединення Руської Правосл. Церкви
з Римсько-католи. в останній чверті
XI в. (В. Заїкин) 190

До історії Колівищини (М. Каро-
вець, ЧСВВ.) 204

Камінь св. Йосафата (о. В. То-
лочко) 208

З минулого Жировецької Семи-
нарії (В. Харкевич) 213

З історії католицької ідеї в Схід-
ній Україні в середині XIX в. (В.
Заїкин) 224

„Царські ворота“ з соломи (XVIII
ст.) (Й. Скрутень, ЧСВВ.) . . 244

До історії почаївської друкарні
(І. Крипякевич) 246

Крехівський сволок XVII в. (о. Д.
Ткачук, ЧСВВ.) 247

До історії Василяна, студіюючих
в Брунсбергені (д-р Ю. Лір) . . . 247

IV. БІБЛІОГРАФІЯ — BIBLIOGRAPHIA

R. J. DEFERRARI. Saint Basil. London-New York 1926. A. C. WAY. The Language and Style of the Letters of St. Basil. Washington 1927 (A. Č.) 249. — J. MOREAU. Les Anaphores des Liturgies de St. Jean Chrysostome et de St. Basile comparées aux Canons Romain et Gallican Paris 1927 (G. Kostelnyk) 250. — Dr. J. ŠIMRAK. De relationibus Slavorum meridionalium cum S. Romana Sede Apost. saec. XVII et XVIII. I. Zagreb 1926 (A. Išćak) 251. — II. БОЖИК. Церков Українців в Канаді. Вісник 1927 (A. Č.) 253. — F. DVORNIK. Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e s. Paris 1926 (V. Zajikyn) 255. — A. BOUDOU. Stolica św. a Rosja. I. Kraków 1928 (V. Toločko) 262. — L. v. PASTOR. Geschichte der Päpste. XII. Freiburg i. Br. 1927 (S. T.) 264. — Acta Officii Consistorialis Leopoliensis antiquissima. Ed. G. Rolny. I. Leopoli 1927 (J. Krypiakievyc) 265. — E. C. SCHERER. Geschichte und Kirchengeschichte an den deutschen Universitäten. Freiburg i. Br. 1927 (S. T.) 265. — Др. Н. Н. ГЛУБОКОВСКИЙ. Русская богословская наука въ ея историческомъ развитіи и новѣйшемъ состояніи. Варшава 1928 (O. Maksymovyc) 267. — Die Geschichtswissenschaft in Sowjet-Russland 1917-1927. Berlin-Königsberg 1928 (J. Skr.) 268. — P. ЛАЩЕНКО. Лекції по історії укр. права.

Catalogus Archivi Procura-
toris Generalis Ecclesiae Ru-
thenae in Urbe (C. Koro-
levskyj) 126

„Synopsis“ monasterii Pid-
hirciensis, olim in Plisnesko-
siti (J. Skruteń, OSBM.) . . . 156

Materiae quaedam ad cata-
logum monasteriorum OSBM.
in Galicia (N. Hołubec) . . 165

III. MISCELLANEA

Nobilis an hegumenus? (S. Toma-
šivskýj) 171

Quaedam ad historiam Peremisliae
eiusque sedis episcopalis (S. Toma-
šivskýj) 179

Ven. Stephanus, epp. Vladimir. et
Haliciens. eiusque relatio ad unionem
Ecclesiae Rutheno-Orthodoxae cum
Romano-Catholica ultimis XXV an-
nis XI saec. (V. Zajikyn) 190

Ad historiam rerum gestorum per
s. d. hajdamaki (M. Karovec, OSBM.) 204

Legenda de lapide S. Josaphat (P.
V. Toločko) 208

Quaedam ex historia Seminaril
Zyroviciensis (V. Charkievič) . . 213

Ex historia catholicae ideae in Ukra-
ina Orientali medio XIX saec. (V.
Zajikyn) 224

Straminea „porta regia“ (XVIII sae-
culi) (J. Skruteń, OSBM.) 244

Ad historiam typographiae Počajo-
viensis (J. Krypiakievyc) 246

Trabs Crechoviensis XVII saec. (P.
D. Tkačuk, OSBM.) 247

Ad historiam studentium OSBM.
Brunsburgae (dr G. Lühr) 247

Ч. I/II. Прага 1923/24 (V. Z.) 270. — E. CHWALEWIK Zbiory Polskie I/II. Warszawa-Kraków 1926/27 (J. Skuteń) 273. — Dr J. PEJSKA Jus canonicum religiosorum. Friburgi Br. 1927 (J. Skr.) 276. — Дръ Ю. ГАДЖЕГА. Библейскіе вопросы съ точки зрѣнія восточныхъ Церквей. Ужгородъ 1921. Екзегетическія сочиненія. Ужгородъ 1923 (V. Łaba) 277. — E. N. TRUBETZKOY. Die religiöse Weltanschauung der altrussischen Ikonenmalerei. Paderborn 1927 (J. Konstantynowuĉ) 279. — M. ТАУБЕ. Римъ и Русь въ до-монгольскій періодъ. Майнцъ 1927 (S. Tomašivský) 282. — E. ШМУРЛО. Когда и гдѣ крестился Владимиръ Святосъ? Прага 1927 (S. Tomašivský) 283. — A. САВИЧ. Западно-русские униатские школы XVII-XVIII веков. Минск 1922 (J. Skr.) 285. — I. ОГІЄНКО. Св. Мефодій у вязниці. Варшава 1927 (J. Hordynský) 286. — I. ОГІЄНКО. Люблинські наліси 1418 р. Варшава 1927 (J. Hordynský) 287. — П. ПОПОВ. До іконографіі письменників XVII в. М. Смолитрицького та Й. В. Рутського. Київ 1928 (J. Skr.) 287. — J. RÓPLATEK Alumnat parieski w Wilnie. Wilno 1928 (J. Skr.) 288. — Т.-Б. Князь Ярополкъ Святославовичъ — католическій государь Руси. Люблин 1928 (L. K.) 289. — S. KOROLEVSKIJ. L'Uniatisme. Prieuré d'Amay s/Meuse 1927 (J. Skuteń) 289. — В. АНТОНІАНСЪ. Вухарідіон Іерѣс ѓрхипевитиѣс. (Константинопіль) 1921 (V. Łaba) 292.

ОГЛЯД надісланих книг, 294. — CONSPECTUS operum acceptorum, 294.
CORRIGENDA, 304.

Ціна цього вип. 18 зл. — Pretium hulus fasc. 18 zl.

ANALECTA
ORDINIS S. BASILII MAGNI

ANNUS 1929/30

TOMUS III. Fasc. 3-4

ЗАПИСКИ
ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО

ТОМ III. Вип. 3-4

ЛЬВІВ 1930

І. СТАТТІ

Софійський собор у Києві і його відношення до візантійської архітектури

ПОСЛІДНОМУ часі зроста наукова література та розсліди про Софійський собор у Києві до тої степені, що можна на основі тих нових обслідженъ зробити певну підсумку їх результатів.

Тут ми не будемо займатися описом Софійського собора, ані його монографічним обробленням, рівнож не будемо довше спинятися над результатами цих важних дослідів, поданих І. Моргилевським,¹ а постараємося означити місце соборови св. Софії в історії архітектури взагалі, візантійської-ж з окрема.

Гіпотез про походження форм св. Софії маємо уже цілий ряд: а) гіпотеза візантійська старої російської археологічної школи; б) гіпотеза кавказька, яку видвигнув Й. Стжиговський;² в) гіпотеза малоазійська, яку заступає молодий російський учений Н. Брунов;³ г) гіпотеза автохтонного походження св. Софії⁴. Автор отсеї статті двома наворотами повертав до цього питання і старався збити докази гіпотези кавказької та малоазійської⁵.

¹ Пор.: Київська Софія в світлі нових спостережень в „Київ та його околиця в історії і памятках“.

² Пор.: J. Strzygowski. Die Baukunst der Armenier und Osteuropa. II. Стр. 846, за ним Шміт: Искусство древней Руси Украины. Харків 1919.

³ Die Fünfschiffige Kreuzkuppelkirche. („Byzantinische Zeitschrift“ 1927. В. 27. Н. 1-2).

⁴ Пор.: В. Січинський. Архитектура старокнязівської доби. Прага 1926, і інші.

⁵ Пор.: Die Byzantinische Provenienz der Sophienschirche in Kiev und der Erlöserkathedrale in Tschernyhiv („Belvedere“ Bd. 4. „Forum“

Тому однак, що Н. Брунов у своїй висше згаданій статті ще раз підносить всі аргументи в користь малоазійської гіпотези, згадуючи при тім, що на іншому місці протиставить авторови отсеї статті свої аргументи, — я уважав за вказане ще раз зясувати всі докази візантійського походження собору св. Софії.

Стара російська археологічна школа зовсім правильно відмічувала візантійське походження собору св. Софії. Але аргументи, якими вона оперувала, щоби це доказати не вистарчали, тим більше, що не пороблено було ще тоді таких основних обсліжень св. Софії, як нині.

Найновіші досліди виказують, що первісно св. Софія складалася тільки з п'ятох кораблів, а нинішні подвійні бічні обходи кругом цього старого заложення це новіші добудови. Крім цього, середущий західний корабель мав первісно таке саме закінчення при помочи аркад на стовпах, як бічні кораблі середнього хреста¹.

Отже первісно належала св. Софія до п'ятикорабельного, центрального, копулового заложення. Ця постройка замітна тим, що дві будівельні ідеї: базилікально-поздовжна з центрально-копуловою тут стрічаються, творячи разом одну спільність. Собор св. Софії в Києві творить свого рода синтезу межи центральною будівлею і базилікально-корабельною, з тим, що жадна з тих будівельних концепцій тут не перемагає і обі творять з собою свого рода мирне співжиття.

Централізм св. Софії проявляється у тім, що ширина рівняється довжині, отже межи тими двома головними частями будівлі є рівновага, далі в хрестообразнім розділенню кораблів довкола копули і в самій центральній копулі. Базилікальні тенденції знова проявляються в тім, що ціла будівля має певну, ясно очеркнену, орієнтацію зі заходу на схід. Це простірний рух, який передають нам бічні кораблі, в противенстві до замкненого, непорушного простору копули, що кінчиться абсидами, які надають цей напрям у глибину цільї будівлі.

1926 i: Byzantinische Baudenkmäler auf dem Gebiet der Ukraine („Sonderabdruck der Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven“. N. F. V. III. N. II. 1927).

¹ Пор. реконструкцію Брунова в „Byzantinische Zeitschrift“, op. cit. V. 27, та І. Моргилевського, op. cit.

Отже спокій простору (*Die Ruhe im Raum*) стоїть у Києві побіч руху в просторі (*Bewegung im Raum*). Центральний принцип побіч базилікального...

Нашою задачею є виказати, де і в якій архитектурі ми стрічаємо подібні пятикорабельні заложення з копулою на перехрестю.

Наведено було слідуочі будівлі, які мають належати до цьогож самого пятикорабельного заложення¹: 1) Церква el Nadra в Maуafarqun у Мезопотамії²; 2) церква св. Софії в Солуні; 3) церква в Мокві в Абхазії та 4) катедра Ліпса в Константинополі або т. зв. Фенарі Ісса³.

З тих наведених церков тільки дві послідні ми можемо з цілою певністю зачислити до групи стилістично межи собою споріднених будівель.

Дві перші будівлі, себто церква в Maуafarqun та св. Софія в Солуні належать так часово як і стилістично до цілком иншої групи будівель. Впадає сейчас в око, що ані церква в Солуні, ані в Maуafarqun не були заложеннями пятикорабельними, а радше трохкорабельними, бо-обі згадані будівлі мають тільки три абсиди, а не пять абсид. Крім цього, є великі ріжниці в степені розвою. Згадані будівлі належать до типу так званих переходових будівель VII-VIII століття, яких зіставлення завдячуємо О. Вульфови⁴. Будівлі ті звязані органічно з архитектурою доби Юстиніяна⁵, заховали в собі певні архаїзми, а іменно це, що нема у них якраз цього, чим визначаються пятикорабельні будівлі: нема у них гармонії межи центральним а базилікальним заложенням, — наоборот обі будівельні концепції не зливаються в одно, а твориться в них дуалізм, який впливає на це, що ці заложення одноцільного вражіння під оглядом архитектонічним ніяк не роблять. Видно це

¹ Пор.: Брунов, *op. cit.*

² Пор. плян G. Bell. *Churches and Monasteries of the Tur Abdin*. Heidelberg 1913.

³ Пор. реконструкцію Брунова в „*Belvedere*“ 1926 Nr. 51/52: „Ein Denkmal der Hofbaukunst von Konstantinopel“. Ab. 6.

⁴ O. Wulff. *Die Koimesiskirche in Nicäa und ihre Mosaiken nebst verwandten kirchlichen Baudenkmalern*. 1903.

⁵ Уже находимо цей тип в церкві св. Ірини в Константинополі. Дальшим доказом, що цей тип вийшов відси є т. зв. Kalender Djami. Пор.: Ebersold. *Les églises de Constantinople*.

прим. по тім, яке є відношення абсид до кораблів. Абсиди не є в тих церквах ніколи закінченням кораблів, — навпаки абсиди це цілком ізольовані, замкнені простори для себе.

Далі пробиваються ще ті архаїзми в дуже сильнім нахилі до централізму, який одідичили ці переходові будівлі від юстиніянської доби. Центральні стовпи, які стоять в рогах середного простору (пр. в Солуні це ярко пробивається) гальмують всілякий простірний рух в напрямі до головного вітваря. Слідує з тої короткої характеристики наших переходових будівель, що ані стилістично, ані часово їх в один розвоєвий ряд з п'ятикорабельними церквами не можна поставити. Ці послідні визначаються цілком иншими стилевими прикметами, як це ще дальше викажемо.

Коли отже ходить о стилістичні прототипи св. Софії, то ми мусимо виділити з них як церкву в *Maugarquin*¹ так і Софію солунську, бо вони стоять на цілком иншому розвоєвому степені. З того боку падають і всі аргументи малоазійської гіпотези походження св. Софії київської тим більше, що наведені церкви рівнож не є витвором малоазійської а візантійської столичної архитектури².

Отже лишаються до порівняння межі собою три найважніші представники п'ятикорабельних церков: Фенарі Ісса, Мокві та св. Софія в Києві.

Заки однак приступимо до стилістичного порівняння цих церков межі собою, то застановимося ще коротко над зміною архитектурного стилю в Візантії, яка наступає по т. зв. переходовій добі, отже по закінченню боротьби іконоклястів та іконодулів. Ці зміни зустрічаємо на всіх ділянках мистецького життя, а проявляються вони не лише в збільшенню мистецької продукції, але й в зміні мистецького стилю.

¹ Брунов, *op. cit.* находить якраз велику схожість межі св. Софією в Києві і церквою в *Maugarquin*. Полягає однак ця подібність на дуже поверховнім порівнянню.

² Пор. Wulff, *op. cit.* 3. *Nachweis der halbbasilikalnen Bauform in Byzanz*. Стр. 108-138. Ми уже говорили рівнож про тісну звязь цих переходових будівель з юстиніянською архитектурою. Я порушував ці питання в мойому викладі в Українськім Науковім Інституті в Берліні: „Церква св. Софії в Константинополі і її становище в європейській архитектурі“. Результати цього викладу приготовляються до друку.

Безперечно, що зміни ці на полі мистецьким є звязані з тими потрясеннями, які переживала Візантія в часі боротьби іконоклястів та іконодулів.

Не можемо тут довше застановлюватися над всіми причинами цієї боротьби. Вкажемо тільки на її найважнішу причину: це були сталі напруження межі християнськими течіями і античними традиціями, які збереглися в візантійській імперії.

В противенстві до римського Заходу — східно-римська імперія заховала континуальність зі старою антично-римською державою. Держава Ромеїв, це останок, це живе продовження старої римської держави зі всіми її довголітніми здобутками та традиціями чисто античними.

Натомість на Заході римська імперія, як політична інституція, не заховалася. Вона упала в наслідок внутрішньої деморалізації та напору північних варварів.

З того основного протилежного положення випливає цілком відмінне становище християнської релігії та Церкви в східно — та західно-римській часті давньої імперії. В західно-римській часті імперії християнська релігія не стрічає опору з боку існуючої античної держави — бо ця держава перестає існувати. Тут християнські течії і зорганізована на їх основах Церква, — може цілком свobodно розвиватися і може безконечно глибоко поширювати християнську ідеологію, не стрічаючи ніякого опору з боку античної держави — а радше з ніякого боку державного. Це і причина цього зовсім відмінного становища західного християнства (латинсько-римського) від східного християнства (східно-римського, ромейського, візантійського). Безконечне поглиблення і одуховлення християнської ідеї (спіритуалізація) є вислідом західного розвою. Воно дало якo результат цього процесу весь середновічний духовий світогляд з тою перевагою духового спіритуалізму, який для західного середновіччя є характеристичним. Не стрічаючися з опором старої державної антично-римської традиції християнський спіритуалізм у формі зорганізованої Церкви протиставить себе новоповстаючим державам північно-германських народів: сеж знова доводить кінець кінців до боротьби пап та цісарів, що то виповняє майже цілу середновічну історію.

Інакше мається справа зі східною частию римської імперії у вчасно-середновічній та середновічній добі. Тут християнство стрінулося з захованими, живими інституціями античними: зі східно-римською, опісляж перенявшою її традиції візантійською державою. І ті античні традиції та здобутки, оперті на довговічних основах, були такі сильні, що християнство мусіло піти на компроміс з тими державними античними, римськими інституціями. І так у східно-римській державі настає зближення античної римської держави з християнськими течіями в противенстві до заходу, де цього зближення в середновіччю не було.

З тої причини характер східного християнства відмінний від західного. На Сході християнство не могло дійти до такого одуховлення і поглиблення християнського духа і пронизання ним всіх життєвих основ — як на Заході¹ і не могло перемінитися в певного рода супремачію над світсько-державним устроєм як в західнім середновіччю. На Сході наступило певне зрівноваження межі державою і християнською ідеєю, ба навіть держава має супремачію над Церквою.

Але цей процес не відбувся на Сході без найріжнородніших терть та потрясень. До таких потрясень належали дуже часті античні реакції, які дуже остро виступили в боротьбі іконоклястів та іконодулів. Причиною цього явища було почитання образів святих в чисто антично-поганському дусі, себто тут не ходило тільки про саме почитання — але рівнож про саму іконопись і про її стиль, яка перенимала античні традиції і тим самим ставала невідповідною для ширення християнського світогляду.

Проти цього повстала реакція в VIII стол. і почалася офіційальною забороною почитання ікон.

Результатом цих напружень було поглиблення християнського світогляду в візантійській імперії, впливаюче рівночасно на ціле тодішнє мистецтво. Вплив цей полягає в певнім нахилі до спіритуалізму і до одуховлення мистецьких способів вислову².

¹ Мова йде тут виключно про середновічну добу. В інших добах ці відносини змінюються.

² Цей візантійський спіритуалізм розуміється не є так інтензивний як західний, — але він безперечно існує і з ним як важним фактором треба рахуватися,

Видний цей вплив безперечно і в архитектурі. І власне під знаком цього нового стилю стоять пятикорабельні копулові церкви, до яких зачислили ми і св. Софію в Києві. Щоби зрозуміти в чім полягали ці зміни стилю в візантійській архитектурі в IX. стол. то добре буде порівняти один пам'ятник переходового стилю, пр. Kalender Djami (т. з. Діяконіссу), з представником цього нового стилю церквою монастиря Мірелейон (т. з. Бодрун-Джамі), заснованою Романом Лякапенем (928-944 р.).

В противенстві до Календер Джамі — церква в Мірелейон проявляє: 1) нахил до будівлі базилікальної; 2) нахил до переможення централізму; 3) нахил до легкої і не матеріальної конструкції (Entmaterialisierung).

Нахил до базилікального заложення проявляється в Бодрун-Джамі в тім, що бічні абсиди в противенстві до будівель переходових не творять ізольованих та замкнених у собі просторів, а є простірно сполучені з бічними кораблями; далі в тім, що церква є видовжена (має три кораблі) з означеною орієнтацією до головного вітара. Тим самим переможений є і централізм. Грубі, тяжкі, углеві стовпи (Eckpfeiler), які стрічали ми ще в переходових будівлях, заступлені тут легкими, тонкими стовпами, на яких спочиває рівнож легка конструкція копули. Крім цього, в цілій будівлі пробивається нахил до легкості до радикального вертикалізму, який стоїть в контрасті до тяжких матеріальних форм будівель переходової доби.

Цей сам стиль з нахилом до відматеріалізованя стрічаємо в пятикорабельних заложеннях. Вони різняться від трьохкорабельних заложень того рода як Бодрун-Джамі хиба тим, що в них наслідком побільшення простору о два бічні кораблі є сильніший нахил до централізму.

З царгородських церков заховалася тільки одна пятикорабельна будівля: це Фенарі Ісса (північна церква). Однак це вистарчає, щоби виказати, що пятикорабельний тип церкви з копулою на перехрестю находимо уже у вчаснім X-ім стол. в Царгороді.

Коли порівнаємо пятикорабельну церкву в Мокві з Фенарі Ісса, — то мусимо признати, що вона з певними локальними змінами є повторенням візантійського столичного

пятикорабельного типу. Ріжниці полягають в певнім зпровінціоналізованню та згрубінню архитектурних форм в Мокві — але на загал не улягає сумнівови, що прототипом була столична церква¹.

Те саме можна сказати і про св. Софію в Києві. Вона рівнож повстала на прототипі столичнім. Але відношення Фенарі Ісси до Софійського собору є трохи відмінне як до Мокви. Київська Софія — ріжниться тим від Фенарі Ісси, що в ній не подибуємо такого зпровінціоналізовання пятикорабельного типу, — як в Мокві². Наоборот можна сказати, що київська св. Софія стоїть під деяким оглядом висше від Фенарі Ісси; так під оглядом зрівноваження пропорцій: довжини та ширини, як і оглядом гармонійного сполучення централізму та поздовжних тенденцій (базилікальних). Це вказує на те, що мусів бути ще якийсь инший взірць для св. Софії. По найбільшій правдоподібности тим прототипом Софії була так звана Неа Базилія I. І вона була пятикорабельна, з копулою по середині та п'ятьма меншими копулочками на углах³. На це, що Неа Базилія I була прототипом пятикорабельних церков — а тим самим і київської Софії, — вказує і мозаїкова декорація її, яка відповідає програмі мозаїчної декорації св. Софії⁴. Також і монументальність св. Софії говорить за тим, що вона мусіла бути наслідунком монументальної будівлі, а такою саме була Неа Базилія.

На кожний спосіб можна сконстатувати з певністю, що київська св. Софія стоїть безпосередно близше до столичної візантійської архитектури як прим. катедра в Мокві, на що вказують пятикорабельні заложення столичні, які є далеко старші від київської Софії і яких ми крім Візантії ніде раніше

¹ Що до дати збудовання катедри в Мокві пор. мою цитовану студію: *Byzantinische Baudenkmäler auf dem Gebiet der Ukraine*, стр. 221. На кожний спосіб катедра в Мокві повстала пізнійше як Фенарі Ісса.

² Ще раз основно зясував я ці питання в відповіді п. Н. Бруновови, яка появиться в найближшому числі „*Byzantinische Zeitschrift*“.

³ Реконструкція Вульцінгера (*Byzantinische Baudenkmäler*, 1925, ст. 59.), яка оперта є на описі Фотія — не видержує критики.

⁴ Пор.: Richter. *Quellen zur byzantinischen Kunstgeschichte*, стр. 352. Опис Константина Порфірогенета „Базиліки 55“ і Wulff, *Byzantinische Kunst*, стр. 560-561, II. В.

не стрічаємо¹ і в яких рівнож було більш гармонійне відношення центральної тенденції до базилікальної, яку переняла київська Софія.

Слідує далі з цієї стилістичної аналізи, що орієнтальні гіпотези рівнож і з того боку не видержують критики.

Звернемося ще до двох будівель, на які у звязку з орієнтальними гіпотезами вказувано як на прототипи київської Софії: 1) на пятиабсидне заложення в Херсонезі² і 2) катедру св. Марка в Венеції³.

Коли порівнати церкву в Херсонезі з київською Софією, то впадає сейчас в око, що їх подібність є дуже поверховна.

В Херсонезі групуються довкола середнього замкненого хреста малі бічні забудовання, які однак не є простірно сполучені з середнім простором — противно, вони творять ізольовані, в собі замкнені простори. Не можна тут проте взагалі говорити про пятикорабельність, — а тільки про хрестообразну однокорабельність (однефність). Тому про тотожність обох церков не може бути навіть і мови. Пятиабсидне закінчення церкви в Херсонезі є цілком випадково подібне до пятикорабельного закінчення київської Софії.

Другим питанням є, чи церква в Херсонезі є „упрощенням“ комплікованого пятикорабельного заложення через „орієнталізацію“, чи ні⁴. Мені невідомий є якийнебудь малоазійський прототип церкви в Херсонезі, — натомість думаю, що він повстав під впливом юстиніянської хрестообразної церкви, яка якраз на Кримі була поширена і вкорінена⁵.

¹ Рівнож немислимий вплив Мокві на Київ, який обстоює Й. Стжиговський. Пор.: Die Baukunst der Armenier und Europa. 846. II. В. Будівля, яка стоїть на низшій степені розвою (в Мокві) — не могла вплинути на будівлю стоячу на висшій степені (Київ).

² Пор.: Н. Брунов. Ор. cit., ілюстр. 12. „Церква в Херсонезі є для повстання Софійського собору дуже важною“.

³ Ор. cit., стр. 93-94.

⁴ Брунов, ор. cit., старається це доказати не наводячи однак ні одного орієнтального приміру. Також не знаю, чому церква в Скріпу має стояти під орієнтальним впливом.

⁵ Пор.: E. Minns. Scythians and Greeks. Cambridge 1917, ілюстр. Хрестообразні церкви поширені також і в Малій Азії — але їх прототипами є західно-римські будівлі.

Також до негативного результату веде порівняння київської Софії з катедрою св. Марка в Венеції.

По перше, взагалі не можна порівнювати ті обі церкви зі собою, бо обидві належать до цілком іншого ступеня розвою. Церква св. Марка в Венеції є наслідуванням церкви св. Апостолів у Візантії, побудованої Юстиніаном.

Головне вражіння церкви св. Апостолів полягає на угрупованню п'ятиох копул у хрестообразнім виді, над якими панує середна копула.

Отже ми маємо принципіально інше простірне розположення в церкві св. Марка чим в церкві св. Софії в Києві, де існує тільки одна копула, а впрочім простір складається з поздовжних кораблів.

Не можна подумати собі більшої різниці у відданю простору, який панує межі замкнутістю простору п'ятьма копулами (св. Марко в Венеції) — і вирівнювання межі рухом в просторі (кораблі) а спокоем, неподвижністю в просторі одної копули (св. Софія).

Коли до цього ще додамо, що співучасть малоазійських майстрів при викінченню св. Марка в Венеції є тільки припущенням, необґрунтованим ніякими даними, — тоді і церква св. Марка в Венеції не може бути ніяким „зорієнталізованим“ прототипом київської св. Софії.

Слідуює з тої аналізи, що так звана малоазійська гіпотеза походження київської Софії, яка твердить, що св. Софія є зорієнталізованим візантійським будівельним типом — не видержує критики.

Також архитектонічні деталі, наведені на підтримання орієнтального походження св. Софії в Києві, не вистарчають як доказовий матеріал.

Хрестообразні форми підпор київської Софії, які мають бути орієнтального малоазійського походження стрічаємо також у нами згаданій Фенарі Ісса (другий ряд стовпів від середини). Отже не є вони виключно походження, малоазійського. Також полукруглі закінчення фасад не виступають тут через посередництво малоазійських церков. Ці фасадні сегменти стрічаємо уже в церкві св. Софії в Константинополі, — і від того часу вони є нерозлучним способом закінчування фасад цілої візантійської архитектури.

То само відноситься до зовнішних опірних луків, які відкрив Моргилевський¹. І вони не є малоазійського походження. Палата в Ктезифоні² і салі в Kusejr 'Ambra³ — мають цілком інший опірний систем (Verstrebungssystem). Там головну ролю опору сповнюють не луки, а бочкові склепіння. Також у сирійських церквах, пр. в базиліках в Тафка і Шакка, цілий церковний простір є поділений великими луками, — які з опорним системом св. Софії в Києві не мають нічого спільного.

Зате цей опірний систем находимо рівнож у візантійській архитектурі. Так пр. у Равенні, в церкві Сан Віталє, в Солуні, в церкві св. Юрія (т. з. ротонда), далі в церкві св. Софії в Константинополі при головнім вході⁴. Не улягає сумнівови, що разом з візантійськими впливами перенято в Києві і опірний систем.

Остає ще т. з. автохтонна теорія, котра хоче доказати, що св. Софія є витвором місцевого мистецтва. В новійших часах ця гіпотеза найшла нових приклонників навіть межі українськими дослідниками, як пр. Шміт⁵ та Січинський⁶.

Цитую тут як яскравий примір автохтонної теорії погляд В. Січинського на київську Софію: „Однак не можна знайти значної аналогії поміж візантійським і українським будівництвом XI-XII ст. Спроби, які робили дослідники для встановлення звязку поміж царгородськими та іншими будовами („Нова церква“ Василя I. в Царгороді, Софія в Солуні, Мокві в Вірменії) і Софійською катедрою у Києві не дали певних результатів, тим більше, що обект, який вибрали дослідники, якраз найменше надавався до того рода порівнань. Софійська катедра не дає повних аналогій ні в Візантії ні на Заході, а являється самостійним пам'ятником світового мистецтва“. Наші спостереження, оперті на результатах фактичних, впливаючих з формальної аналізи та порівнання пам'ятників межі собою, протиставляться найрішучійше автохтонній гіпотезі.

¹ І. Моргилевський. *Op. cit.*, мал. 15.

² Пор.: Fr. Sarre. *Persische Kunst.*

³ Пор.: Musil. *Kusejr 'Ambra.* II. В. Taf. VII-VIII.

⁴ Пор.: Salzenberg. *Altchristliche Baudenkmäler Konstantinopels.*

⁵ Пор.: Искусство древней Руси-України. Харків 1919.

⁶ Пор.: Архитектура старокняжої доби. Стр. 35.

Автохтонна гіпотеза, яка є відгуком старих романтичних течій, з їх малокритичним гльорифікованням національної минувшини, незв'язаної з ніякими всесвітніми, універсальними течіями, — не видержує критики.

Твердження, що Софійська катедрa не має аналогій, ані на Заході, ані в Візантії, а являється самостійним пам'ятником світового мистецтва, — противорічить усім законам історії, тому що взагалі нема мистецького пам'ятника, який стоявби поза історично детермінованими мистецько-історичними даними певного означеного універсального стилю. Навіть твори найгеніяльніших мистців не стоять ніколи поза межами історично детермінованих стилів, як взагалі нічого не повстає в якомусь безісторичному просторі.

Супроти цього не може бути виїмком і київська Софія...

Проти автохтонного походження архітектурних форм київської Софії промовляє також брак всіляких даних про якусь передвізантійську висше розвинену автохтонну архітектуру. Якщо вона навіть істнувалаб, то не улягає сумнівови, що вплив її на монументальну, муровану архітектуру візантійську не входить взагалі в рахубу, з тої простої причини, що: 1) це була архітектура поганська з цілком иным призначенням як християнська; 2) нігде в історії архітектури не стрічаємо явища, щоби архітектура деревляна впливала на муровану¹; 3) у візантійських церквах

¹ Пор. мою студію: „Gotische und Barocke Holzkirchen in den Karpathenländern“. Ту саму гадку про чеські романські будівлі заступає V. Birnbaum: Niederluf Zbornik 1925. стр. 1-11. За пріоритетом деревляної архітектури заступався часто Й. Стжиговський, послідний раз у книжці: Der Norden in der bildenden Kunst Westeuropas. Heidnisches und Chrisliches um das Jahr 1000. Wien 1926 у статті „Die europäische Kunst“. Його вічно змінюючіся погляди на ці питання доводять необосновані гіпотези ad absurdum. Мої замітки до цього в згаданій книжці. У нас приклонником автохтонної теорії являється М. Голубець. В рецензії на книжку В. Січинського в II томі „Записок ЧСВВ.“ стр. 456 приймає теорію Січинського і розбудовує її. Після М. Голубця „коріння укр. мистецької культури сягають поза момент офіційального охрещення, та що легкокрила фраза про „візантійську“ чи то „царгородську“ архітектуру перенесену під українське небо, є тільки шаблоном, поза яким криється далеко скомплікованійший процес творчої флюктуації...“ Як прийдеться зафіксувати ту „творчу флюктуацію“ — то на жаль на поли історії архітектури — розпливається вона в нівець.

на Україні поза чисто візантійськими формами, — які почавши від XII стол. перебирають деякі романські архітектонічні орнаментациї — нема ніяких ознак, які моглиб вказувати на якийсь автохтонний передвізантійський поганський стиль.

Але навіть романські впливи на наших територіях — особливо на східних землях, не є такі сильні, щоби можна згодитися з поглядом проф. Д. Антоновича, „що коли і на Україні в дальшому ході розвою архітектури романські ознаки стали вже виразніше вибиватися і привели до того, що в тринадцятому столітті наша архітектура має такий сам романський вигляд, як і в центральній Європі, то в цьому не слід бачити оставлення своїх традицій і підлеглости західним впливам, але той самий природний процес, що від візантійсько-романського мистецтва прийшов до чистих романських форм по всій Європі“¹. На наших територіях цілковитого зроманізовання візантійського архітектурного стилю не подибуємо, а тільки певні впливи, які кріпшали розуміється поступаючи зі Сходу на Захід².

Тому здогад Н. Брунова, що в софійській церкві в Києві заховався в кораблях так званий „в'язаний систем“ романський, викликає сильні сумніви. „В'язаний систем“ романської архітектури опановує цілу розбудову простору і не обмежується тільки на стовпи. А цього послідного саме брак у київській Софії.

Окрім св. Софії маємо ще кілька церков, яких форми є подібні до неї. Чи дійсно всі ті церкви, на які вказує Бринов, були п'ятикорабельні і підходили під тип св. Со-

¹ Д. Антонович. Скорочений курс історії укр. мистецтва. Прага 1923

² Найсильніші романські впливи є на західних землях. Галич, Львів, Перемишль, Холм були осередками цих перехресуючих себе впливів. Але архітектурні пам'ятники цих міст мають тільки впливи романські на собі, бо стиль є всеж таки візантійський. Тому не можна казати, що на Україні міняються великі універзальні європейські стилі, як в Європі, що переходять одна за одною доба візантійсько-романська, готицька, ренесанс, бароко і т. д., як у англійців, італійців, німців чи французів (Д. Антонович, *op. cit.*). Черговання стилів цілої Східної Європи, підпавшої під вплив Візантії, є відмінне від решти Європи. Вона йде в парі зі змінами візантійських стилів остільки тісніше, оскільки дана територія близша до Візантії.

фії, це тяжко сказати, бо церкви ці по більшій часті загинули, а їх вид знаємо тільки з фундаментів. У Києві подібні форми мала церква св. Ірени заложена 1037 року¹ та церква св. Юрія зал. 1037—1051². Ріжниці межі ними і св. Софією ті, що в них є тільки три абсиди.

На півночі находимо дві церкви подібні до св. Софії: в Полоцьку³ і в Новгороді⁴. Для нас цікава друга. Якщо реконструкція Брунова, оперта на спостереженнях на місци, є точна, то яким є, що новгородська Софія повстала на взорець київської Софії. Ріжниці хиба ті, що її форми дещо грубші від київської. Але основне ядро, особливо середне перехрестя з рівними відступами від середньої копули тут і там ідентичне. Але це питання уже переходить наші рямки і мусить найти освітлення в питанні про вплив київської св. Софії на слідууючу по ній архитектуру.

Питанне візантійського походження церкви св. Софії київської має для нас далекосягле значіння. Не тільки тому, що Софія є свого рода національно-духовим паллядієм України-Руси і її найдорогоціннішою пам'яткою, але й тому, що вона зв'язує наше минуле з тим центром, який передав нам свою духову культуру — з Візантією.

Щоби зрозуміти вагу цього факту, факту на жаль у нас дуже часто заперечуваного, треба розуміти, що Київська Держава прийшовши в стичність зі східно-римською культурою Візантії — станула в скорім часі на рівень, якому найблизші сусіди не дорівнювали --- так, як в той сам час східно-візантійська держава, оперта на старих античних традиціях, під неодним оглядом стояла висше від ще молоді тоді західної Європи.

Одначе, ця культурна перевага не довго у нас тревала. Через політичні обставини могутня візантійсько-руська культура на Україні враз з упадком державного центра розпалася, ... але як ніяка жива сила в історії не гине, так і ці могуті підвалини перетревали навіть політичні катастрофи — і дали в ряді історичних переформовань, особливо в перехре-

¹ Пор.: Брунов, ор. cit., стр. 83. фіг. 8.

² Ор. cit., фіг. 9.

³ Побудована межі 1044-1066 рр.

⁴ Побудована межі 1045-1052 рр. Порівнай реконструкційний плян Брунова, фіг. 11.

щуванню себе з західно-римськими течіями в XVII-XVIII ст. це відмінне духово-культурне обличчя нашим землям, яке відріжнює їх від ближших та дальших сусідів.

Тому виведення форм св. Софії в Києві з форм візантійської архітектури, оперте на фактичних даних науки — потверджує історичну необхідність узгляднювання якнай-дальше йдучих зв'язків Київсько-руської Держави з Візантією.

До нині у нас на жаль нема історії духових течій України-Руси. Історіографія українська прив'язувала тому питанню до недавна невелику вагу.

Але під сучасну хвилю назріває потреба такого огляду духових течій, ділаючих у нашій минулім. Тоді доперва з багатства культурно-духових явищ буде можна зрозуміти і пізнати глибші основи русько-візантійського світогляду — і його зв'язи з візантійською культурою східної части римської імперії...

А застанова над формами св. Софії в Києві вказує та промовує нам шлях до пізнання тих духових основ, з яких виросла наша стара культура. Вона є важним дороговказом на тім шляху творення і перенимання духово-культурних здобутків Візантії.

Д-р В. Р. Залозецький
Доцент Університету

К. Fejérváry. De moribus et ritibus Ruthenorum

и аналогичныя свѣдѣнія М. Беля и А. Сирмаи

Сообщилъ проф. д-ръ А. ПЕТРОВЪ

ПЕРВОНАЧАЛЬНО мы предполагали приготовить къ печати только неизданный доселѣ трактатъ Фейервари, написанный между 1776 и 1794 гг. Потомъ у насъ явилась мысль, что было бы небезполезно добавить и аналогичныя свѣдѣнія о Закарпатской Руси, находящіяся у угорскихъ писателей XVIII в., М. Беля¹⁾ — отъ 20-30 годовъ этого столѣтія и А. Сирмаи²⁾ — отъ 1797 г. Такъ, лица, интересующіяся карпаторусской этнографіей, имѣли бы подъ рукой весь матеріалъ и могли бы его критически оцѣнить и сдѣлать изъ него соотвѣтствующіе выводы.

О Фейервари сообщаемъ вкратцѣ біографическія свѣдѣнія, перечень его иныхъ трудовъ, описаніе рукописи и нѣкоторыя замѣчанія о его трактатѣ, относительно же выдержекъ изъ сочиненій Беля и Сирмаи ограничиваемся только перепечаткой изданныхъ уже текстовъ, отсылая читателей къ указаннымъ въ примѣчаніи работамъ³⁾.

¹⁾ M. Belius, *Notitiae Hungariae novae* и трактатъ: *De re rustica Hungarorum*. Перечень рукописей и ихъ описаніе см. 3 примѣчаніе.

²⁾ A. Szirmai, *Notitia topographica, politica incl. comitatus Zempléniensis, ann. 1797* (издалъ N. Kovachich, Budaë, 1803, 10+485).

³⁾ М. Бель: А. Петровъ, О М. Белѣ и его *Notitia Hungariae novae* (въ «Предѣлы угрорус. рѣчи въ 1773 г.», Матеріалы для исторіи угор. Руси, вып. VI, Спб., 1911, экскурсъ 3, 241-273); его же: *Tractatus de re rustica Hungarorum a Notitia Hungariae novae. Excerpta* (Vestn. kr. čes. spol. nauk, r. 1924, 75 стр. и отдѣльно, 1925 г.); его же: *Přispěvky k historické demografii Slovenska v XVIII-XIX st.*, Praha, 1911, 18× - 23×; его же: М. Běl a jak jej oceňují současníci a potomci (*Slavia*, Praha, 1928, N. 1); D. Rapaňt, *Bél'ovo mad'arónstvo* (Prúdy, Bratislava, 1926, N 4).

А. Сирмаи: А. Петровъ, *Мат. VI, 29-32* и *Přispěvky, 28×-30×*.

1. К. Фейервари.

К. Фейервари¹⁾, помѣщикъ Шаришской ст., родился въ 1743 г., состоялъ на военной службѣ, былъ также избранъ присяжнымъ (jurassor) стѣлицы и кромѣ того занимался историческими трудами. Скончался 6 декабря 1794 г. въ своемъ родовомъ помѣстьи Хмельвѣ²⁾.

Издаваемый нынѣ его трактатъ »Commentatio de moribus et ritibus Ruthenorum«³⁾ составляетъ часть рукописнаго сборника библиотеки Народнаго музея въ Будапештѣ, сигн. Mss. lat. 4°, Nr 2056, »Autographa ineditaque opera«⁴⁾, и занимаетъ, какъ послѣдняя, 4-ая статья сборника, лл. 89a — 97b. Трактатъ не оконченъ и обрывается на серединѣ фразы при описаніи свадебныхъ обрядовъ⁵⁾. Рукопись — неизвѣстно, есть ли это собственноручный оригиналъ Фейервари или же копія — написана одной рукой, довольно отчетливо, съ нѣкоторыми поправками и дополненіями той-же рукой. Года составленія трактата не обозначено.

¹⁾ Fejérváry Károly de Keresztes-Komlós = Chmel'ov, словенское село быв. Шаришской ст. на сѣверо-востокъ отъ Пряшева, недалеко отъ русскихъ острововъ стѣлицы: Кокини и Керештвея и отъ русской части запада Земплинской ст.

²⁾ Szinyei, Magyar írók élete és munkái (Жизнь и труды угорскихъ писателей).

³⁾ Другіе рукописные труды Фейервари въ библиотекѣ Народнаго музея: а) »Notitia comitatus Sárossiensis«, сигн. oct. lat. No 51, 151 лл. Notitia закончено въ 1776 г. и составлено по плану такихъ же »Notitia« М. Беля. Бѣольшая часть свѣдѣній заимствована изъ Беля, »Notitia c. Sárossiensis«, съ самостоятельными, однако, дополненіями, но, въ общемъ, представляетъ мало интереса. Въ III части, перечисляя отдѣльные поселенія, Ф. упоминаетъ о занятіяхъ и религіи ихъ обывателей, но рѣдко о ихъ народности; б) »Collectanea c. Sárossiensis«, сигн. fol. lat., No 281, I-II, 384 лл., есть какъ бы »Apparatus« къ »Notitia« — копіи разнаго рода относящихся къ исторіи стѣлицы (гл. обр. ея дворянскихъ родовъ) документовъ. Рукопись писана почеркомъ конца XVIII в.; в) »Sylloge epistolarum collecta a. 1726-1770«, сигн. 4° lat., No 770, ? лл. — сборникъ писемъ разныхъ лицъ, м. пр. 17 писемъ Беля 1726-1741 г.

⁴⁾ На л. За внизу приписка: »Cura et sumptibus N. Jankovich adquisita, ab interitu vindicata, in unum ligata«. N. Jankovich (1773-1846) былъ извѣстный собиратель рукописей и разныхъ древностей. Занимался исторіей и археологіей. За свои работы былъ избранъ Будапештской академіей наукъ почетнымъ членомъ. Въ 1836 г. сеймъ купилъ за 125.000 гульд. его собраніе для Народнаго Музея (Szinyei, op. c.).

⁵⁾ Содержаніе: краткое введеніе; § 1. — безъ особаго заглавія — замѣтки о характерѣ (indoles) и § 2. — тоже — о языкѣ (sermo) народа; § 3. De occupationibus; § 4. De amictu; § 5. De domibus; § 6. De victu; § 7. De nuptiis earumque ritu. Судя по словамъ введенія: »Ego nonnisi nonnulla de gentis indole, occupationibus, victus item et amictus ratione, ritibus, in nonnullis solennitatibus usu receptis edisseram«, въ недошедшей до насъ части трактата должно было быть окончаніе описанія обрядовъ свадебныхъ, затѣмъ, вѣроятно, похоронныхъ, а м. б. и иныхъ (ср.: »quanta — inedia — ieiuniorum tempora — agant, alibi expromat« § 6).

Судя по трактату и Notitia Шаришской ст. Фейервари зналъ восточно-словенскій діалектъ, отчасти и карпаторусскій. Какъ мѣстный помѣщикъ и къ тому же еще чиновникъ стѣлицы, онъ и лично могъ ознакомиться съ бытомъ крестьянъ, а кромѣ того собиралъ свѣдѣнія объ этомъ и у другихъ освѣдомленныхъ лицъ¹⁾.

М. Бель въ Notitia Земплинской ст. § 4 второго отдѣла²⁾ посвящаетъ также описанію быта карпаторуссовъ: упоминаетъ объ ихъ грабежахъ и разбояхъ, о раннихъ бракахъ, о похищеніи дѣвушекъ при богомольяхъ въ Краснобродскомъ монастырѣ, описываетъ свадебные и похоронные обряды, сообщаетъ свѣдѣнія о пищѣ и одеждѣ карпаторуссовъ³⁾. Въ трактатѣ »De re rustica« Бель даетъ характеристику карпаторусскихъ сельъ, карпаторусскихъ избъ⁴⁾.

Такимъ образомъ, и Фейервари, и Бель касаются почти однихъ и тѣхъ же темъ. По тщательномъ сличеніи содержанія и текста Фейервари и Беля мы убѣдились, что трактатъ Фейервари является совершенно самостоятельнымъ произведеніемъ и что Фейервари или вообще не зналъ, или не нашель нужнымъ использовать свѣдѣнія, сообщаемыя Белемъ⁵⁾.

Надо еще одно замѣтить въ пользу Фейервари. Въ то время, какъ Бель и въ Notitia разныхъ стѣлицъ, и въ »De re rustica« относится къ карпаторуссамъ весьма презрительно, не видитъ у нихъ никакихъ свѣтлыхъ сторонъ, рѣзко упрекаетъ ихъ въ глупости, невѣжествѣ, грубомъ суевѣрїи, склонности къ бродяжничеству, грабежамъ и разбоямъ⁶⁾, Фейервари, хотя въ началѣ и упоминаетъ о дикости, необразованности и суевѣрности карпаторуссовъ, но въ дальнѣйшемъ съ видимымъ сочувствіемъ изображаетъ тяжелыя матерьяльныя условія ихъ жизни и отмѣчаетъ воспитанныя этими тяжелыми условіями ихъ терпеливость, выносливость и отвагу.

По всему этому, полагаемъ, трактатъ Фейервари — насколько намъ извѣстно, доселѣ неопубликованный — заслуживаетъ полного вниманія лицъ, интересующихся бытомъ и обычаями карпаторуссовъ⁷⁾.

¹⁾ »Quantum caeterum vel ex ipsa experientia, vel ex aliorum fide digna relatione in eorum (rituum) singularem deveni notitiam, suis capitibus seriatim expromam« (§ 1). См. также § 6: »ipse ego audivi Ruthenum« и т. д.

²⁾ Membrum II politicum. De incolis.

³⁾ A. Petrov, M. Běl, Tractatus de re rustica Hungarorum a Notitia Hungariae novae. Excerpta (Věstn. král. čes. spol. nauk, tř. I, г. 1924, и отдѣльно, 68-71).

⁴⁾ Cap. II, membr. I: De villis Hungariae; § 5: Villa russica (op. с. 39-40).

⁵⁾ Notitia же Беля Шаришской ст., какъ мы видѣли, Фейервари широко использовалъ въ своемъ Notitia той же стѣлицы.

⁶⁾ А. Петровъ, Предѣлы угрорусской рѣчи въ 1773 г. въ Матерьялахъ для исторїи угорской Руси, вып. VI, Спб., 259-260. 1911 г.

⁷⁾ Интересно было бы выяснитъ, къ какой именно части карпаторуссовъ относится описаніе Фейервари.

Печатаемъ текстъ трактата точно по оригиналу¹⁾, всегда отмѣчая сдѣланныя нами исправленія.

||^{89a} **Commentatio de moribus et ritibus Ruthenorum.** ^{89a}||

||^{89b} Rutheni, qui comitatum Sarossiensis, Zempliniensis, Unghvariensis, Marmarosiensis item et Bereghiensis extremas oras insederunt, in totidem quasi familias disperguntur²⁾. Hi unde? quando? cuius item opera? ad haec venerint loca, hac vice reticebo, cum plures sint, qui hoc argumentum ex professo pertractarunt. Ego nisi nonnulla de gentis indole, occupationibus, victus item et amictus ratione, ritibus, in nonnullis solennitatibus usu receptis, edisseram.

§ 1.

Indolem gentis quod attinet, natura sua sunt feroces, simplices admodum, inculti penitus et decori leges ignorantes, extra modum audaces et ad laborum patientiam facti, parvo contenti, divitiis non inhiant, dummodo sufficiat, unde victitent et imposita pendant tributa. Victus admodum simplicis, multae attamen inediae enim sunt patientissimi³⁾. Antiquorum morum et religionis adeo tenaces, ut, nisi puerperia, nuptiae, funera et id genus solennitates ritu patrio absolvantur, irrita esse putant. Superstitio vel maxime iis propria, ritus enim omnes gentis huius, tam sacri, quam et profani, adeo quadam superstitione sunt permixti, ut ex vero demum is mihi^{89b} ||^{90a} dixisse videatur, qui asseruit *Ruthenos*⁴⁾ *sine superstitionibus nec feliciter nasci, nec pie vivere, nec beate mori posse*⁴⁾. Et profecto haec una causa est, cur in cognitionem rituum eorum difficulter perveniamus, quia et multi sunt, et superstitiosi adeoque singulari per eos cavetur studio, ne alienigenae in eorum deveniant cognitionem. Quantum caeterum vel ex ipsa experientia, vel aliorum fide digna relatione in eorum singularem deveni notitiam, suis capitibus seriatim expromam. Vitia apud illos communia furta, rapinae et latrocinia.

§ 2.

Sermo Ruthenus, ex vitio linguae Slavicae contractus, inficetus est et duri oris. Loquentes maxime id advertit, quod se ipsos in forma Magnatismi, ut aiunt, per *Nos*,⁴⁾ reliquos vero omnes per *Tu*⁴⁾ compellant et tractant. A Sclavis facile intelliguntur, si voces nonnullas

¹⁾ Сохраняя и иногда неправильную орфографію оригинала: »humilles, collum« вм. »humiles, collum« и т. п.

²⁾ Р-сь: dispescuntur.

³⁾ Р-сь: impatientissimi.

⁴⁾ Подчеркнуто въ оригиналѣ.

exceperis singulares, quae solis propriae sunt, quae tamen etiam cum sermone Sclavico aliquam habent connexionem et affinitatem, ab indeque derivari possent, si forent, qui haec ex fundamento excuterent.^{90a}||

||^{90b} § 3. De occupationibus.

Occupationes gentis a domesticae paupertatis, pendendorum item tributorum necessitate pendent. Tota haec regio vel ipsis plane montibus, vel radicibus horum extensa insedit. Situs proin est collini, austera adeoque et solo sterili, sed nec omnis sementis patiens. Maturae namque et diutinae his in regionibus nives ver serum, autumnum praecipitem, hyemes vero praematuras, sed et longius productas causant, et ideo autumnalem seminaturam rarius hic exercent coloni, sed et in illis saltem¹⁾ locis, quae ei creduntur amica. Sementatio vero vernalis hac specie frugum absolvitur. Siligo vernalis nonnisi in abunde fimatas terras vel ex recenti exstirpatione adhuc pingues, prout et hordeum, seminatur, rarius tamen cum foenore; nonnunquam vix acceptum agricolis reddit semen. Vere agricultura ob intemperiam aëris serius incipit, ob quod et segetes difficiliter maturescunt, sed et nunquam ad iustam deveniunt maturitatem. Adulto potissimum septembri messes primum inchoant, sed et saepe evenit, ut ob maturius invalescentem hyemem et deciduas nives fruges aduruntur pruina adeoque difficiliori opera in horrea congeruntur, ex qua potissi^{90b}||^{91a} mum causa neglectus seminaturae autumnalis²⁾ oritur. Studiosissime hic pannicum³⁾ et avenam seri videas, quae uberrime montosa fert plaga. Sed avena etiam huius facile ab alibi procreata secernitur, vitio enim aliquo subnigra et villosa est, mole⁴⁾ tamen farreque⁵⁾ praestantissima. Legumina etiam terram huius reformidant, nisi fors fabae, canabes, rapae et id genus herbæ radices. Tractandae itaque rusticationis ratio et difficilioris operae, et curae est longe diligentioris. Aratio ardua et impedita, multas namque in locis ita suspensi sunt montibus agri, ut aratro adiri nequeant, sed ligonibus eos subigi oportet. Fimatio etiam gravis et incommoda, nam et liberalius aspergi debet, et ob situs elevationem difficulter perficitur. Fructibus, cuiuscunque demum sint speciei, inhospitalis haec plaga, nam, priusquam vel afflorescant, frigore aduruntur vel in flore congelant. Nulla proin hic fructiferarum arborum cura.

Et quoniam agricultura huius vix alendis colonis sufficit, inediae domesticae levandae causa ad partes plerumque inferiores descendere

1) P-сь: saltim.

2) Написано тѣмъ же почеркомъ надъ зачеркнутымъ: vernalis.

3) Pannicum — polygonum fagopyrum, hajdina, tatárka (Bartal, Lexicon mediae et infimae latinitatis regni Hungariae); гречиха, гречка.

4) P-сь: molle.

5) P-сь: fareque.

solent ibique alii vinearum pastinatione, alii tri^{91a} ||^{91b} tura¹⁾ merentur. Sunt loca etiam, in quibus materiaria nonnisi victitant opera, edolandis scandulis, fingendis asseribus, fabricandis doliis et compingendis aliis vasis ligneis necnon compaginandis scriniis intenti.

Educandi pecoris cura maximi foenoris est. Silvosa regio cum his in locis laetissimis abundet pascuis, annue vel proprium educant pecus, quod et domestico deserviat usui et, quod supra illud est, facile distrahi potest, vel ad pascua non sine aliquo lucello aliena suscipiunt iumenta. Oviu[m] praeterea et caprarum greges copiosiores intertenent, quarum lacte et vellere et domesticae subveniunt necessitati, et aliquid aeris comparant, fimo autem agros steriles laetificant. Pecora illis gracilia sunt et exigua, nigro colore et cornubus male detortis deformia, compacta caeterum et viribus praestantia. Pecudis nihilominus haec vitia multum profecto valent ad tolerandi his in regionibus laboris iniquitatem. Obesum²⁾ namque pecus in montosa hac plaga difficilius rusticaretur, in his enim praecipitiis labori idonei^{91b} ||^{92a} graciles requiruntur boves, qui et iugum ferre, et trahere suspenso gradu possint onera. Vaccarum genus licet exile sit, lacte tamen proficit et copiosiore, et cogendo butyro longe aptiore. Equos etiam alunt nonnulli, potissimum ii, qui aurigatione ad partes Pòloniae non sine lucro continuo quaestum exercent.

His capitibus viriles absolvuntur occupationes.

Foeminae potissimum vellere nendo et parandis pro familiae suae usibus ex eo pannis nigris incumbunt. Parandorum gausapium³⁾ cura inter occupationes muliebres numeratur. Saepius videas sexus sequioris homines, agris operantes, colos⁴⁾ vellere aut canabegravatas, lateri accinctas gestare ac, ubi agrestis cessat labor, ducere fila. Hyeme nec viri turpe putant hoc operarum genere distineri.

§ 4. De amictu Ruthenorum.^{92a} ||

||^{92b} Vesti⁵⁾ gentis communis huius plebis vestis in aliqua parte conformis, in nonnullo tamen differt ab ea⁶⁾. Cultum igitur tam virilem, quam et muliebrem, qui vicissim duplex est, alter virginibus, alter maritatis usitatus, describam.

Viris inferior vestis est indusium⁷⁾, succintum lumbo tenus, laxis

1) P-сь: tutura.

2) P-сь: obessum.

3) Gausape и gausapa – genus panni crassioris et altera parte villosi itemque vestes, quarum usus in pluvia et frigore (Forcellini).

4) Sic!

5) P-сь: vestibus.

6) P-сь: eo.

7) Indusium – genus vestis interioris et adstrictae, corpori adhaerens intra plurimas vestes (Forcellini).

manicis, ex linteo crassiore nec dealbato confectum. Perisomata¹⁾ item, quae ferventi aestate praetextuatae commoditatis causa iis sola sunt in usu. Superior vero vestis tunica brevis plerumque ex lana nigra, quam tamen raro induunt, sed humeris unice appensam gestant. Calligis laxis, simili ex panno, ac tunica, amiciuntur. Cingula adhibent rarius, nisi fors tunc, cum vel in templum, vel senatum, vel ad epulas coeunt, et id tum etiam nonnisi praecipui ex plebe nigris praecinguntur cingulis. Pedes communiter crudo induunt perone, quem zona nigra revolvunt. Pilei illis e ciliceo²⁾: cuneati equidem in cuspidem, tamen brevem unius spitamae longitudinem^{2b} ||^{93a} protensam. Vestim, frigori arcendam, opulentiores villosum gausape, communiter tamen lacernam rudem eamque nigram appendunt, cuius religatae manicae illis pro capsis inserviunt.

Foemineo sexui sequens corporis habitus est. Veste linteae amiciuntur, pectoralia raro induunt, praecinctoria potissimum lanea, albo et nigro variegata³⁾ gestant, cingulis rubris potissimum, forma reticulata confectis, praecinguntur. Ornatus causa manicas indusiorum, prout et galleros⁴⁾, quos circa collum⁵⁾ et in fine, ubi manicae desinunt, crispatos gestant, lana nigra, opulentiores vero serico itidem nigro vel rubro acupictorio exornant. Tibialibus genu tenus, itidem ex lana confectis et varias in formas variegatis utuntur et super haec crudum, ac viri, induunt peronem. Caput emaritatae albo velant linteamine dependentibus a tergo laciniis. Collo appendere coralia in more habent. Virgines vero demissis per colla humerosque cinctis capillis nudo incedunt capite. Diebus vero festis capita circulis orbiculatis, duos fere digitos latis, coralis exornatis cingunt, in orbitae vero^{93a} ||^{93b} huius medio florea apponunt sarta. Et hoc capitis amictu virgines a mulieribus, hae vicissim ab illis facile discernuntur.

§ 5. De domibus, per Ruthenos habitari solitis.

Aedes incolunt ligneas humilles nec ullis caminis instructas et ex hac ratione vel maxime incommodas, fumus enim ex fornacibus, quae ab intus calefiunt, nec per tubulos, nec per caminos aut furnos egreditur, sed totus per cubile diffusus, quoad conglomeratus pavementum obnubilet, tota cubilia obfuscatur: necessum igitur habent advenae apertis valvis et fenestris eum propellere, ipsi tamen, malo huic iam asveti, illud sine ulla molestia tolerant. Praeterea habitacula tam exigua stru-

¹⁾ Perisoma — по гречески: одежда вообще.

²⁾ Ciliceum — ein grobes, hörnes Tuch (Scheller, Lat.-böhm.-deutsches Wörterbuch, Königingrätz, 1880).

³⁾ Variegatio — ornatus, varietate distinctus (Bartal).

⁴⁾ Galerus — rotundum tegumentum capitis, a galea dictus (Forcellini).

⁵⁾ P-сь: colum.

unt, ut exiguum spatium furno et binis scamnis intermittant, quibus interdiu insident, noctu incubant iisdem. Sed nec id spatium vacuum manet, post ianuam enim a potiori vacca stabulatur saepeque contingit, ut hospita in uno angulo puerpera decumbat, in alio ^{93b}||^{94a} vero vacca foetificet.

§ 6. De eorum victu.

Victus eis simplex, tum ¹⁾ propter soli, quod incolunt, fertilitatem, tum propter frequenter observata ieiuniorum tempora, quae quanta, non dicam victus temperantia, sed et inedia agant, alibi expromam. Pane ordinarie avenaceo, lacte crudo, caseo item, leguminibus et potissimum fabis et rapis vescuntur. Ipse ego audiivi Ruthenum renuere pane siliginaceo vesci, ne alvum ei resolvat. In deliciis habent offae genus, lacte frigido perfusum, quod sermone suo »kulašam«²⁾ vocant quodve ex farina avenacea vel panico commolita [:ex avenacea enim alios etiam farinaceos cibos parare consueverunt:], simplici aqua subactum et instar bytuminis³⁾ excoctum, quod tam grandi cochleari, quantum os capere potest, appositam ingentem circumstantes ollam avide ingerunt. Vescuntur alia etiam specie cibi, maxime tempore ieiuniorum, quam »kiszeliczam«⁴⁾ dicunt, quam etiam ex ^{94a}||^{94b} farina, aqua callida dissoluta fermentoque subacta et percolata parant. Cyclanymon item, quod abunde fert austera terra, calidae fornaci iniectum ac ita tostum [:crudo enim porcos saginant:] praecipuis in cupediis numerant. Fungos item, varie paratos, siccos praesertim, quos in aceto vel iusculo brasicarum coquunt. Potus illis frigida (aqua⁵⁾), nisi in conviviis et dum laetius bibere volunt, durum illud potus genus crematum bibitur. Exiles hi cibi vitae non solum tolerandae, sed in longum producendae sufficiunt. Ex simplici victus hoc usu nec morbos tam facile contrahunt [:praeter enim nauseam, quam citissime ex inedia contrahunt, aliae species morborum apud eos haud cognitae:], sed et tam robuste invalescunt, ut cum ursis congredi sustineant.

§ 7. De nuptiis earumque ritu.

De consuetudine gentis nuptiis immaturis potissimum miscentur. Viri 15 annum, virgines 12, aliquando et infra, nuptialem numerant. Plerumque contingit [:quod apud ^{94b}||^{95a} gentes moratas⁶⁾ mireris:], ut

¹⁾ Р-сь: там.

²⁾ Читай: »kulašam«.

³⁾ Bitumen — асфальтъ, черная смола; limus pinguis et sulphureus, lentus tamen ac tener (Forcellini).

⁴⁾ Чит.: »kiselicam«.

⁵⁾ Нѣтъ въ р-си.

⁶⁾ Moratus — moribus praeditus (Forcellini).

tam tenerae elocentur puellae, ut nuptae non cum maritis statim, verum socero socruque, si supersint, uno alioque anno dormiant cubentque, quoad ad ferendam vitae coniugalis patientiam invalescant, quod utique simplicitati gentis adscribi debet.

Ambiendarum nuptiarum apud eos curiosa nec alibi gentium audita olim obtinuit consuetudo. Est vicus in comitatu Zempliniensi, Krasznj Bród dictus. Hunc supra monasterium, illis lingua sua »Manastir« audit, insedit, quod religiosi Ruthenico de ordine Basilitae incolunt. Locus hic a peregrinationibus sacris et devotionibus, quae ad iconem thaumaturgam instituuntur, celebris. Ex circumiacente huc regione et ultra ter in anno devotionis erga ¹⁾ convenitur. Illic igitur pro lubitu quisque sponsam eligebat, quae, si in matrimonium consentire noluit, vi externa, etiam et verberibus adigebatur taliterque adacta copulationis causa in monasterium deducebatur, copulata dein ad domum sponsi deducenda rapiebatur. Ut tamen viduae a ^{95a} || ^{95b} maritalis dignosci ²⁾ queant, eae, praesertim quibus in secunda vota transeundi (erat) ³⁾ animus, in signum viduitatis viridi sero decoratae comparebant. Duravit hic mos fere ad annum huius saeculi 20, iam tamen edicto magistratus publici penitus sublatus cessavit⁴⁾.

¹⁾ Р-сь: ergo.

²⁾ Р-сь: cognosci.

³⁾ Пѣтъ въ р-си.

⁴⁾ На полѣ тѣмъ же почеркомъ: »Et velut contrahendorum matrimoniorum temeraria haec fuerat consuetudo, ita solvendorum pariter quavis levi de causa olim apud eos iniiit abusus. Quamprimum facili quaque de causa quis ex gente hac consorti suae fuerat offensus, is coniugi in signum repudii colum assignabat ductaque eadem ad Krasni Brod a vinculo matrimonii dimittebat. Invaluit eadem consuetudo tempore Ferdinandi I in tantum, ut plane interdicto Caesareo-Regio hic advoluto ei obviandum necessum habuerit optimus Princeps«

Фейервари не сообщаетъ даты декрета. А. Сирмаи, Notitia politica, topographica с. Zempliniensis, Budaе, 1803, стр. 53, *выписавшій почти буквально это мѣсто* изъ Фейервари, указываетъ не только дату (15 марта 1552), но и страницу, гдѣ декретъ напечатанъ у Прая, Specimen hierarchiae Hungariae, и расширяетъ смыслъ декрета: имъ, де, воспрещались не только разводы, но и браки, какъ они совершались въ Краснобродскомъ монастырѣ (consuetudo haec *ineundorum* solvendorumque matrimoniorum iam mandato Ferdinandi I interdicta).

И Фейервари и Сирмаи, очевидно, или не читали, или не вникли въ смыслъ декрета. Декретъ не имѣетъ никакого отношенія къ тому, что, будто бы, происходило на богомольяхъ въ Красномъ Бродѣ. Въ декретѣ Фердинандъ I, по жалобѣ Мукачовскаго русскаго епископа Ладислава, строжайше запрещаетъ *свѣтскимъ лицамъ*, управлявшимъ русскими крестьянами (*officialibus Ruthenorum*), *узаконять* за ничтожную плату (*solutione exiguae summae pecuniae*) совершавшіеся по пустой причинѣ или даже безъ всякой причины (*levissima de causa, saepe numero nulla*) разводы, ибо этимъ *нарушаются права церковной іерархii* (*cum indignum sit prophanos homines sese in autoritatem ecclesiasticam quovis modo immiscere*). Текстъ декрета см. Ho d i n k a A., A munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára, Ungvár, 1911, N. 10, стр. 13-14.

Nunc contrahendorum matrimoniorum sequens obtinuit ratio.

Iuvenes, quibus ducendi (u x o r e m)¹⁾ insedit animus, pagos speculantes adusque permeant, quoad, quae sibi placeat, inveniant puellam. Eius ubi potiundae spem concipiunt, ex utraque parte, puta sponsi et sponsae, duos e senioribus constituunt viros oratores. Prior, nomine proci agens, longa oratione vota proci depromit, cui ab adverso sponsae orator simili instituto sermone respondet, declarans puellae parentumque voluntatem. His finitis adducitur per oratorem sponsa dataque manu sponso eius dicta firmat, sed in signum sponsalitorum proco ex parte sponsae annulum²⁾, sertum viride et album mantile, serico potissimum vel lana interstrictum³⁾ offertur. Si vero contingat procum nupti^{95b}//^{96a}arum tulisse repulsam, praevis insinuat per nuncios sponso, qui re delata celeres e pago fugiunt, alias rem hanc in partem iniuriae vertunt et sponsae denegatae mandata ferentes prosequuntur et, nisi sibi fuga consulant, verberibus subinde pessime tractant.

Variis demum ministeriis et officiis adhibitis nuptias apparare sverunt. Ante enim constitutum⁴⁾ diem nuptiarum e domo proci officio huic destinatus senior e plebe, illis »proszator«⁵⁾ ac si orator diceret audit — distinctus tamen a pronubo, qui occasione sponsalitorum oratoris fungitur officio — vicinos obit pagos, convivas convocans, qui die nuptiarum solenni architrictini munus obit, invigilat item, ne quo excessu solennitas haec contaminetur. Destinato⁶⁾ die ad aedes sponsae comparent eo numero, quem sors sponsi determinat, praemissis per oratores longis ab utrinque salutationibus ac rursus ante ineundam copulam sermocinatione fere ad nauseam instituta ab ovo, velut occasione contracti sponsaliti, tam vota, quam et animum sponsae, quam et eorum, qui in rem veniunt, exponunt. Quibus finitis sponsa per paranimphum^{96a}//^{96b} [:quod munus coelibes obeunt:] ad aedem sacram deducitur sequentibus eam longo ordine convivis, varios in tonos et concentus melos hymaeneum canentibus, exhibito item tibiarium utricularium⁷⁾ stridore [:quod genus musicae potissimum apud hos in usu est:], expanso vexillo, quod ex lintheaminibus et taeniis⁸⁾ conficitur, quod rursus vexillifer unus, prae reliquis aetate gravis, praefert. Ubi aedem sacram attingunt, prae foribus occurrentem habent sacerdotem, qui sponso, laudabili sane instituto, de religionis dogmatibus

1) Нѣтъ въ р-си.

2) Надъ строкой: pnubus.

3) Р-сь: interstrictum.

4) Sic!

5) Чит.: »prosator«.

6) Sic!

7) Utricularius — qui inflat ex utre fistulum, Dudelsackpfeifer, Bockpfeifer (Bartal).

8) Р-сь: teniis.

prius examinat ac dein illic eisdem sacerdotalem impertitur benedictionem, viridia utriusque capiti imponit sarta [nam si contingat sponso ante copulam carnaliter misceri, sub stramineis sertis in locum poenae copulantur:]. Demum sponsi apprehensa sacerdotali stolari veste ad aram copulandi deducuntur collocato¹⁾ a dextris sponso, sponsa vero a sinistris consistente. Superstitiose hac occasione cavent, ne sponsa pedem sponsi ad aram comprimat, alias praedominium coniugis in maritum ex hac augurantur compressione. Ad aram constitutis sponsis mulieres pronubae [quarum munus circa obnubendam sponsam, thalami item coniugalis cura:] ingentem superapponunt panem humeris [neocopulandi²⁾] utriusque eumque per tempus copulae appositum servant, ducentes hinc^{96b}||^{97a} argumentum in divitem copulatorum sortem. Virgines vero pronubae, ad aram constitutae, sponsae crines resolvunt³⁾, quarum praeterea muneris est nuptiale moderari mellos, sertum sponsae texere — occasione cuius varias superstitiones exercent [involvunt enim eo mel, panem et alia:] — eoque caput sponsae redimere. Sponsa enim non solum per tempus duratae nuptialis solennitatis viride, serico rubro obvolutum gestat sertum, sed ante inchoatas nuptias una integra septimana pure viridi serto redimita incedit. Cavent praeterea, ne aliquis occasione copulae pulsum campanum excitet, ex eo quippe in rixosam coniugatorum concludunt vitam.

Terminata copula egrediuntur ac expanso vexillo solvuntur in cantum denuo. Architrclinus vero nuptiarum exeuntem e templo operitur⁴⁾ sacerdotem eumque propinata plena cremato lagenam consalutat, quoad varias inter propinationes eadem, nonnunquam et plures evacuentur. Tandem, ubi ad aedes sponsae⁵⁾ ventum est, varios instituunt saltus, quos e senioribus oratoris munus sustinens ordinat et dirigit. Consident denique ad epulas; in iis ex parte mulierum pronubarum oblata offertur torta⁶⁾, variis floribus instructa et decorata, quam longa cum caerimonia et instituta praevia ad convivantes oratione pronubus dividit inter amicos sponsi nullo penitus praetermisso; et haec divisio ad seram usque noctem continuat. His peractis sponsa ad aedes sponsi hac nocte^{97a}||^{97b} devehitur. Nefas summum ducunt in aliam are....⁷⁾ ad domum sponsi differre. Ubi ad aedes sponsi ventum....⁷⁾, venientibus prae foribus occurrit socrus, salutatione....⁷⁾ rum excipiens et

1) Р-сь: collocatis.

2) Р-сь: neocopulandis.

3) На полѣ: »Quem morem a Romanis processisse arbitror, ad quod illud Catuli (зачеркнуто: Lucretij) spectat: Zonam solvit diu ligatam«.

4) Р-сь: operit.

5) Р-сь: sponsi.

6) Torta vel tracta (gen. tractae vel tractorum) sunt partes farinae bene agitatae, subactae et in longum seu in orbem tractae in modum membranorum (Forcellini); слоеное тѣсто, пирогъ изъ него.

7) Край листка оборванъ.

per se oblatum panem eiusdem capi...¹⁾ superimponit intranti sponsae in foribus cum framea...²⁾ Si haec non adsit, cum securi opponitur paranimphus...³⁾ nte ianuae inflicta; subter eam sponsa aedes intrare assolet. Intrans ante omnia stratam conscendit mensam in eaque tribus vicibus in gyrum volvitur oblatumque sibi per socrum panem e capite in terram dimittit; qui si ad ianuam volvatur, felix, sin ad fornacem, infaustum auspicantur matrimonium futurum. Ac rursus illic epulaturi ex ordine consident, sed et vicissim hac occasione alia torta nuptialis, varie exornata per sponsam offertur, inter sponsi amicos dividenda; ad quam divisionem per pronubos et paranimphum *variae*⁴⁾ instituuntur orationes, salutationum et propinationum formulae, ac ita donarium id nuptiale ex aequo *inter*⁵⁾ dividendos⁴⁾ repartitur; si quis vero vel oblivione, vel alia de causa ex hac divisione exmissus fuerit, id in partem summae contumeliae interpretatur. Surgentes e coena mulieres pronubae thorum nuptialem in pavimento aedium, sive id aestate, sive rigida fuerit hyeme [infinitas hac occasione adhibentes superstitiosas infascinationes circa suscipiendas proles, circa coniugum vitam et his similia:] instruunt, reliqui vero convivae saltant et varie vitulantur⁶⁾. Deducenda demum per paranimphum sponsa ad locum quietis strato insedit^{97b|| 6)}

2. М. Бель.

Сначала сообщаемъ выдержки, касающіяся карпаторуссовъ⁷⁾, изъ Notitia разныхъ стóлицъ⁸⁾. Свѣдѣнія о бытѣ и обычаяхъ карпаторуссовъ въ болѣе обширномъ видѣ находятся въ Notitia Земплинской ст., затѣмъ въ переработанномъ Лавренчикомъ, мукачовскимъ плебаномъ, Notitia Бережской ст., за тѣмъ идутъ стóлицы Сабольчская, Шаришская, Абауйская, Мараморошская и Спишская. Для полноты мы сочли нелишнимъ перепечатать и краткія извѣстія изъ »Compendium Hungariae geographicum« 1753 г. Наконецъ — изъ »De re rustica Hungarorum«.

Текстъ выдержекъ переданъ такъ, какъ они были нами изданы въ 1925 г.⁹⁾ съ исправленіемъ лишь мелкихъ ошибокъ. Критическую провѣрку текста предоставляемъ инымъ лицамъ.

¹⁾ Край листка оборванъ.

²⁾ Р-сь: varie.

³⁾ Р-сь: aequo intra.

⁴⁾ Sic!

⁵⁾ Vitulari — laetari, laetum esse, gaudio efferri, lubentis diffluere (F o r c e l l i n i).

⁶⁾ Далѣе слѣдуетъ 16 неномерованныхъ пустыхъ листовъ.

⁷⁾ Мы не ограничились только свѣдѣніями о бытѣ и обычаяхъ карпаторуссовъ, но помѣщали и то, что имѣется у Беля объ ихъ исторіи и колонизаціи.

⁸⁾ Въ ихъ: pars prima, membrum II: De incolis.

⁹⁾ М. Вѣл, De re rustica a Notitia Hungariae novae (см. выше, стр. 322, пр. 3)..

Comitatus Zempliniensis.

§ 2. Etsi olim Hungari partem comitatus potiore obtinebant, hodie tamen paucissimis locis tenentur. Hinc atque inde per Submontanam et Interamnam oram atque circa confluum Bodrogi et quae vallis ab Ujhely ¹⁾ versus Szalanczam ²⁾ nonnullos sparsim offendimus, sed raro et illic solos, quin Slavici atque Rutheni Polonisque essent permixti. — —³⁾

§ 3. — — Quemadmodum deficiunt Hungari, ita Slavi proficiunt, etsi non tam opibus, quam colonia. Vix unum vicum videas sine Slavici iique vel olim iam hic considerant et familia copiosa sunt propagati, vel advolant quotidie alii, Oravi, Vandali, Russi, Poloni, infinita morum et sermonis diversitate. — — Lingua Slavorum, undecunque venerint, hac in ora ruthenica plurimum conformatur. Sed etsi mores vestesque ruthenas imitantur, qui cum illis habitant, interea dum Rutheni ita miscentur, inspirant eisdem quoque consuetudinem vagandi, quam alioquin gens haec difficiliter migret locum, quem delegit, nisi mandata deducta, uti in vico Szerdahely et alibi vidimus.

§ 4. Ex iis, quae dicta sunt, facile est ad colligendum Ruthenos quoque comitatum nostrum tenere. Si nihil sunt aliud, quam reliquiae Sarmatarum, qui olim iam hic incolebant. Manserunt enim imprimis, qui abstrusos et montosos illos recessus habitabant neque turbabantur locis gentibus, quae potentiores supervenerant, sorte ingratis, praesertim quod ipsi rudes facile se iugo quorumvis fortiorum subiecerant, sed quod subinde et isti alii super alios, vel ex cultioribus, vel etiam horridis Moschis miscebantur. Theodorus Foedorovics, dux Albae Russiae, cum multis centenis familiis deducta in Hungariam colonia montes Lupi impetravit extirpatisque iisdem Ruthenos post se reliquit, uti ex claustrum D. Nicolai graeci ritus in Ungvariensi comitatu disci potest. Ab illis aequae religionem antiquatam, quam adhuc colunt, moresque feros hauserunt. Erant enim olim moribus efferatis latrocinarique passim, insidere vias et mercatores aliosque homines, quos offenderant, depraedare, exuere interficereque pensi nihil plane ducebant.

Certe moti motibus quibusvis, sive civilibus, sive externis et bellis aegre aliquos admiserunt milites, quin perimerint ideoque tutius (s e)⁴⁾ habebant semper, quam alii. Id praecipue in morum ipsorum positum erat, quod nullis inter se viis tritis commeabant, sed, prout sunt agiles, quilibet qui proficisci contendebat, viam sibi, qua volebat, per abstrusa et densissima silvarum aperiebat, ea re nil morabatur, quin locum, quem

¹⁾ Sátoralja Újhely.

²⁾ Szalancz.

³⁾ Двойное *тире* — — обозначаетъ, что нами пропущены части текста, не имѣющія отношенія къ карпаторуссамъ.

⁴⁾ Нѣтъ въ р-си.

petiit ipse, attingeret. Alios autem per egrinos, cum aviarent, plerumque ex improviso adoriebantur et occupabant. Eiusmodi viarum morem nos inter eos adhuc passim observavimus, neque dum indolem illam effertatam ipsi penitus deposuerunt, quin hodie eam eandem exercebant, si liceret. Sed quod post Deum sedente ad clavum regni augustissimo Carolo nostro omnes Hungariae partes quiete a saeculis inaudita disciplinae, cuilibet loco conformi, diriguntur, hic etiam audet nemo turbare pacem, quin severe in omnes, qui vel modice saltem excedant et aliqua minima latrocinii indicia foveant, publica statim magistratus auctoritate animadvertatur. Itaque tuta et hic ubique itinera sunt, tuti transitus, sed et fide religioneque in Deum accesserant propius ad Romanos seu catholicos. Nam quod olim rigidius ad ritus suos adstricti, infantes nunquam recens natos, sed post annum, biennium et tardius ex sacro lavacro suscipiebant, hodie id plurimi improbarunt, amplexi Unionem ecclesiae catholicae, etsi non penitus eodem modo, conformius tamen paulo, quam antea, neque ea tarditate lavacri perfruntur.

Sed Rutheni etiam hac in ora duorum sunt generum: alii obtinent fines comitatus versus provinciam Saarosensem, alii versus Ungvariensem. Utramque oram incolae adpellant *Krajn a m*, hoc est fines vel oram finitimam, quarum hic utraque montibus, partim apertis, partim silvestribus constat, editis tamen et subinde aliis super alios altioribus, quos a parte ditionis Homonnensis nominamus *montes Lupi* atque inter eiusmodi et alios montes editos interiectis profundissimis vallibus incolunt Rutheni nostri utriusque generis. Hi ergo Rutheni, qui propius ad Saarosenses accedunt, propiores quoque moribus melioribus sunt et praeterquam, quod in sanctissimo lavacro catholicis paulum accedunt, etiam in connubiis sepulturisque ab antiquo ritu remittunt. Nam quod ad connubia attinet, olim vel iusto teneriori aetate puellas quinquennes, sexennes et id genus viro immaturas sibi spondebant, translataeque¹⁾ in aedes parentum cum matribus concumbebant, dum filiae maturescerent, vel maturas invitis ipsis parentibusque coniugabant sibi raptu. Nimirum dum votorum causa ad Krasznobrod vel alias etiam, uti adhuc moris est, religiosa peregrinatione, vulgo processione excursabant, publice, quam quis adamarat virginem, licet reclamantem, parentibus invitis et contrariis raptabant adactoque sacerdote copulabantur. Eo tamen amplius modo vel non audent nubere, iam prohibiti, vel nolint ipsi, quamvis non desint, qui paternis moribus inescati, difficulter abstineant, quive si trahantur desiderio eiusmodi connubiorum lavacrorumque, vel exercent, dum poterunt. Saltem non desunt, qui baptismum in aliquot menses quoque, imo in annum differant.

¹⁾ Р-сь: translaticque.

Contra illi, quos Ungvariensibus diximus viciniore, tenaciores sunt quoque horum omnium et, dum licet, usque huc rapiunt¹⁾ adultiores et adolescentium vices matres supplent, dum ipsaemet virum valent amplecti, alioquin nuptias utrinque ritu fere eodem dignoque, qui hic inseratur, celebrant.

Sponsus qui est, eodem die, quo nuptias instituere destinaverat, iuvenes sui similes, quanta poterit frequentia, convocat iisdemque comitibus cristatis et equis iniectis ipse etiam eques et exornatus praeeunte vexillifero atque musica ad domicilium sponsae proficiscitur. Atque ea occasione, qua iter facit, inter choreas et applausus acclamationesque sociorum adeo sibi superbit, ut nemini, quantumvis hero, via cedat, sed regis instar sibi ea die viam sibi praecedentem honoremque vindicat et revera a suis comitibus rex habetur compesciturque severe, qui eum hac dignitate colere nolit. Et quia iuventus ipsa, plerumque capestice(?) satura et ebria, licentius eiusmodi solemnitate exorbitat, deviari consuevit a quolibet, ne efferata eadem licentia in molestias ducatur.

Alioquin, ubi ad parentes sponsae perventum est, post aliquas modicas caerimonias, inter quas sponsa illico obnubitur et serto velo imposito sponso redditur, ad aedem sacram ritus gratia pari equitum et musicae comitatu sponsus pileatus cum sponsa exornata ducitur et reducit. Redeunti autem sponsae mater pronuba panem, vola²⁾ tritici, siliginis, hordei vel etiam avenae alteriusque seminis leguminisque perspersum onustumque capiti manu imponit datoque voto omnis generis felicitatem benedicit. Tum pariter inter choreas et concertus musicae accumbitur mensae peractisque omnibus sponsa deducitur praeeuntibus amicis et foeminis ad ipsum thorum. Atque ea occasione dici nequit, quantis convivae et iuventus, parobkos³⁾ vocant, dstringuntur laeticis et gaudii indicis. Post aliquot dies sponsa, dum ad suos parentes rediit, iteratis ibidem excipitur conviviis, quem ritum ipsi adpellant pridani.

Haec de nuptiis. Sepulturam instituunt hoc modo. Impositum tumbae cadaver defertur in delubrum nec operculatur prius, quam a singulis amicis oscula extrema accipiat. Peractis enim iustorum solennibus prodeunt ex ordine parentes aut consanguinei patensque cadaver osculo devovent humo singuli et postea coopertum imponunt sepulcro. Longum foret omnia, quae inaudita aliis sunt, enarrare. Est enim plebs infinitis dedita superstitionibus, alioquin rudis ipsa, disciplinam qualemcunque rigidam ex ore suorum sacerdotum amplectitur. Ieiuniis multo acrioribus intendit, quam Thraces³⁾ aut Graeci. Potissima anni

¹⁾ Р-сь: rapiuntur.

²⁾ Vola = горсть; curva pars manus vel pedis (Forcellini).

³⁾ Сербы.

parte furfurica(?), Hungaris »czibere«, ipsis »kizsel«¹⁾, faba item, leguminibus, aqua et sale incoctis, aut pomis vescitur. Ovis lacte, caseo, butyro aut id genus pingui esculento nequidem extra ieiunia nimium gaudet. Pisces adhibet, dum adsunt, sed nec eos saepius. Carnes autem multi ne semel in anno vident. Ceterum panis ex avena est, lolio et fabis mixta, vestis gausape et cento, perones pro calceis et pro domibus tuguria fumantibus interne furnis et tenui squallidaque supellectile. Foeminis ipsorum non eadem ubique vela sunt, sed aliae obnubunt caput more Slavorum, Hungarorum aliae, aliae appendunt a sin cipite lemniscos, cornuum(?)²⁾ specie.

Comitatus Bereghiensis³⁾.

§ 2. — — Post Hungaros alia natio Ruthenica est, priori copiosior, sed, si dicendum, quod res est, ignavior et segnior, moribus degit suae genti familiaribus; panis fagopyraceus ex zea mays, fabae, phaseoli, solana tuberosa ei cibus gratissimus est. Educat pecus domesticum, ut sit, quod partim sub iugum mittat, partim ad victum et amictum sufficiat. Vestes Ruthenis cum Hungaris eadem sunt fere, nam utrisque lacernae, perones placent; Hungari tamen cuneatis pileis, rotundis Rutheni utuntur. — —

§ 3. Incolarum comitatus huius occupatio tota fere agricolationis laboribus absolvitur, quae sicuti late patet, ita hos quidem res pecuaria, alios frumentaria, vineaticus cultus alios delectat. Montium incolae, rusticum genus, nunc rem agrariam, nunc pecuariam impensius colunt. Quem hic fructum collegerunt, in oppida invehunt, Munkatsinum praesertim, cuius hebdomadarios mercatos frequentes faciunt. Boves et equos rarius montium incolae vendunt, vaccas saepius; frequentius, qui planam regionem incolunt; porcos quoque ad eadem loca propellunt. Qui serendis frugibus et fagopyro (Zeeae mays) dediti sunt, ita anni operas dispescunt, ut nulla hora ipsis sine occupatione diffluat.

Quod ager tulit, excussum in parte ad oppidorum mercatos diffluat. Sunt praeterea, qui rei apiariae cum fructu student et quibus piscium et cancrorum mercatura in lucris est, ut butyri, casei, lini proventum taceamus. Ex vino autem qualis proventus sit, nemo non existimare potest. Id caeterum fatendum, quod multi improbo labore coactum vinum aut aere exiguo, antequam maturum erit, in vite vel doliis prodigere cogantur, aut, quod saepe fit, mutuis conviviis exsorbeant.

¹⁾ Чит.: kisel

²⁾ Р-сь: cornuorum.

³⁾ Рукопись Мукачовскаго плебана Лавренчика (1817-1833), передѣлавшаго и дополнившаго оригинальное (иначе неизвѣстное) Notitia Беля (А. Петров, ор. с., 14).

§ 4. Agrestes hi labores fuere. Non desunt, qui opificiis, pro regionis ingenio communibus, iis et necessariis distineantur. Oppidorum Munkáts et Bereghszász incolae singulares sunt mechanici et illiberalium artium studiosi, sua contubernia, suos coetus habentes. — Qui e plebe rustica studia litterarum excolant, pauci sunt. Oppidani perpauci liberos suos ad scholas mittunt, nobiles adolescentiam formant melioribus litteris.

Comitatus Szabolcsensis.

Membrum II, § 3. Hungaris — — adtenuatis¹⁾, ne regio inculta prorsus iaceret, Rutheni in supplementum dati sunt, atrox et ignobile genus, Hungariae olim subrepens atque eodem loco diu perstare nescium. Quia enim iure hereditario nulli sint obnoxii, sedes, cum lubent, immutant et susceptis susque deque migrationibus alibi aestatem, hiemem alibi transmittunt. Quod tunc inprimis faciunt, cum vel heros indipiscuntur non undequoque commodos, vel a tributis immunes se praestare volunt: quae res non dominis tantum terrestribus²⁾, sed et provinciae universae omnino damnosa est. Illi enim annuo reddito aut tributariis eorum operis frustrantur, haec vero praestando censui, qui publice imperatur, impar redditur, quando, quos in censum retulit vicos, cum is percipiendus est, vacuos incolis inanesque deprehendit, id, quod inter calamitates cum plurium, tum huius inprimis comitatus referendum omnino est.

Suppar, sed utilior tamen Zingarorum est natio — —.

Comitatus Sárosiensis.

— — Plures tamen Germanis — — Slavi sunt — —. Sermo eis crassior, quam alibi est, quippe ex Polonico et Ruthenico mixtus — —. Pauci humiles, proceri plures sunt, utriusque robusti navandisque belli rebus magis, quam aliae gentes apti. Ea re fit, ut cum vires exercendi modo careant, latrociniis deduntur, tametsi id factitent magis Rutheni.

Hi enim, quod incultiore ingenio sint, obsidere itinera et viatores infestare, qua poterunt, pensi nihil duxerant. Inconditi enim ipsorum plurimi sunt et omnium virtutum ignari; aliquatenus equidem tincti religione graecanica, pietatis tamen ignari (— —. Они при Людовикѣ I) sub ductu Francisci Querkoviczy montosas silvisque obductas et usque

¹⁾ За время турецкаго господства.

²⁾ Rustici istius modi taxales dicuntur, eo quod domino terrestri annis singulis taxam unius imperialis solvant aut tributarias operas dierum duodecim praestent, cetera ab omni onere, quod rusticis hereditariis incumbat, liberi (примѣчаніе Беля).

ad adventum eorum incultas plagas inundarunt extirpatisque arboribus non domicilia sibi solum fixerunt, verum agros et prata improbo et indefesso labore exciderunt. Ea de causa tunc ab omnibus datii et alia decimarum praestatione immunitati hodie quoque eadem libertate fruuntur totumque fere dominium Makovicza constituunt. Ubi quia commode subsistere non poterant, etiam in bona nobilium effusi simili operae pedem fixere, uti Franczvagas, Valhvagas, Palvagas, in bonis Kapianis Vagas, Petervagas, Mathevagas, quibus nomen dederunt Hungari ab illis, qui primum et sub cuius dieta opus extirpationis factum; uti adhuc Lenartvagas, Paalvagas, Andrevagas essent. Unde ob copiam Ruthenorum dignum videbatur dominium Makovicza insigniri titulo ducatus, quo novis etiam temporibus familia Rákóczy usa.

Ceteroquin vestitus victusque accedunt Slavis et, quamvis lingua etiam eadem sint, diverso tamen loquendi modo, russo magis seu moscovitico, quam polonico. — —.

Bartfa¹⁾). Hodie Slavi Germanis mixti sunt, ac hi sane ex Polonorum vicinia et Russorum, qui circumhabitant, ore loquentes crasso et incondito.

Eperjessinum²⁾). — — Slavi imitantur partim Polonos, partim Russos adsciticio (modo)³⁾ loquendi, qui parum leporis, inconditi et crassi multum admixtum habet.

Comitatus Abaújváriensis.

§ 1. Colunt regionem Hungari potissimum, avitum genus et pulsibus subactisque primis incolis hic collocatum. (Первоначальное население) Sarmaticum genus quondam fuisse oportet, quod subactum licet ab Hunnis — — et Hungaris — — permansit tamen in suis sedibus, montanis potissimum, sicut id ex Sarmatarum et Ruthenorum, haec adhuc colentium, reliquiis liquido colligas, quippe qui et linguae dialecto, et moribus a genuinis Slavis multum discreti sarmaticam produunt originem [non alio commodius, quam ad primos regionis incolas referendam. Haec nostra erat sententia, quum admoneremus veterrimos regionis incolas Slavos, qui Ruthenos et numero antestant, et natalium dignitate dici oporteret: qui uti linguae dialecto, ita moribus etiam et convictu a Ruthenis discreti vetustatemque referentes:], multis se indicibus ostentantem. — — Certe Slavos tardius in has oras accessisse pronum foret demonstrare, nisi ea de re iudicium dictum fuisset saepius. Accedit gentem olim validam multum Hussitarum impressionibus et tunc potuisse locupletari, cum a Ruthenis laxe habitantibus numero vincerentur. — —

¹⁾ Бардѣевъ.

²⁾ Пряшовъ.

³⁾ Нѣтъ въ р-си.

§ 2. Hungari. — — Multum deminutis Hungaris¹⁾ Slavi — —, montium lustra habitantes, iuxta et Rutheni, succedebant — —.

Comitatus Máramorosiensis ²⁾).

Membrum II. Colitur (comitatus) a Hungaris,³⁾ Ruthenis, Valachis.

Hungari. Mores iis iuxta et cultus cum reliqua gente iidem, nisi quod ex Ruthenorum et Valachorum convictu trahant. — — Illud admirationem habet, quod, cum tanto saeculorum lapsu cum Valachis et Ruthenis convivant Hungari, connubiis adhuc discernantur. — — Sed Rutheni ingenium sequuntur suum illiberalem profecto et a cultu civili alienum, de quo alibi diximus ex instituto. — —.

Processus Sziget. Dombó³⁾ — incolae Rutheni sunt, mortalium miserrimi, quippe qua ad septentrionem iacent, solius avenae proventu victitantur.

Comitatus Scepusiensis ⁴⁾).

§ 2. Slavi. — — Dialectus (Slavorum) mirum in modum variat. Poloniae adfines idioma loquuntur fere polonicum; ruthenicum contra, qui comitatum Sárosiensem accolunt; soli isti, qui intimiora comitatus tenent, propius ad slavonismum vulgarem accedunt.

§ 3. Rutheni. — — Ignobile genus, a Russis huc propagatum. Colunt ii montana comitatus, qua is ad Sárosiensem vergit. Lingua his quoque slavica, sed quae proxime ad moscoviticam dialectum accedit.

§ 5. Ruthenorum natio stupidior est, quam ut credi possit, nescio, naturane an educationis vitio? sed revera utrinque destitutos perhibent, qui eos penitus norunt. Proni sunt ad latrocinia, quippe quibus infesta reddunt itinera. Horum ingenium ii quoque ex Slavis aemulantur, qui Poloniae confines habitant, si tamen non Polonis potius, quam Slavis sunt accensendi.

Hundertmorgen⁵⁾ inquilinos habet Ruthenos, projectae audaciae latrones.

Compendium Hungariae geographicum ⁶⁾).

C. Scepus. Germani, Slavi, Hungari quin et Rutheni (74).

¹⁾ За время турецкаго господства и междоусобныхъ войнъ.

²⁾ По нашей копіи.

³⁾ Дубовое.

⁴⁾ Hungariae antiquae et novae prodromus, Norimbergae, 1723, стр. 80—81.

⁵⁾ Годермаркъ.

⁶⁾ Издалъ въ Прешпоркѣ Thomka-Szászky въ 1753 г. Вѣроятно,

C. Sáros. Urbes Germani, oppida et vicos Slavi incolunt et Russi. Qui posteriores, ritus graeci, reduniti tamen r. catholicis, praedationibus nimis quantum dediti sunt (77).

C. Zemplin. Incolae — — sunt diversissimi. Hungari Germanique — — in annos deficiunt. Slavi contra omnium sunt copiosissimi, quod in dies eo plures Oravi, Vandali, Russi Polonice demigrant (79).

C. Ung. Hungari — — sunt et Rutheni, priscorum Sarmatarum reliquiae. Instabiles hi deterrimam degunt vitam (83).

C. Abaúj. — — In montibus Slavi partim, partim Russi, quos Rusnaken germanico idiomate adpellamus (85).

C. Szatmár. Hungari sunt parte maxima. Sunt et Transilvaniae confiniis Valachi, Russi, slavo usi sermone, qui Maramorosiensium fines inhabitant (125).

C. Szabolcs. — — Accessere non ita pridem Rutheni etiam, obscurum hominum genus et nonnisi atrocitatis conscium (129). — —

Oppidum Szabolcs. — — Rutheni inhabitant, homines inequissimi (131).

C. Bereg. — — in tractu montoso Rutheni et quidam Valachi; utrinque graeci ritus, inculti tamen ac pertinaces, quamvis r. catholicis reduniti (133).

C. Ugotsa. Hungari sunt Russis Slavisque mixti (135).

C. Maramoros. Occupant comitatum Hungari, Rutheni, Valachi (137).

De re rustica Hungarorum.

Pars prima, caput secundum, membrum I: De villis Hungariae, § 5: Villa russica.

A Slavis non multum differunt Russi. Adfinis namque et lingua Russorum slavicae est, et modus villas exstruendi et exaedificandi. Nam neque Russi fabris egent lignariis et structuram ducunt slavicae haud multum dissimilem. Ex trabibus aedes construunt iisque non edolatis, si nodosae sint, sed uti adlatae ex montibus, si illud excipias, quod in ligaturis compacturisque aliqua modica obtruncatione opus habet. Deinde, quod in montibus Russi plerumque villas ponunt, non ita cohaerent, ut slavicae, sed hinc inde, ubi cui opportunus videtur locus, iacto modico fundamento domum instruunt. Praeter hypocautum unum, dormitorium unum, uno stabulo plus non adstruunt, nisi facultate polleant, paucissimi cortes adiungunt, quum pecude careant. Hinc lupis a tergo et fronte libera transeundi facultas, canibus pernicio, non raro esse solet.

издатель воспользовался рукописнымъ »Компендіемъ« Бея, ходившимъ по рукамъ его учениковъ (см. А. Петров, М. Бѣл, Tractatus de re rustica, стр. 3, пр. 4).

Membrum II: De adminiculis et hominibus villaticis, § 7: De villicis. (Объ одеждѣ Мадьяръ, Нѣмцевъ и Словаковъ). Idem (какъ у Словаковъ) habitus corporis et Russis est at que Valachis, quamvis animo paullo sunt efferaciori, hinc ex rapto plurimi vivunt. Difficilis per hos peregrinorum est transitus. Tanti hominem aestimant, ut ob vilis spem praedae iter facientem interficere non dubitent. Mitiores sunt Croatae, habitu et moribus Hungaris proxime accedentes. Rasciani non multum differunt a Russis.

3. А. Сирмаи.

§ 87 на стр. 52-54 въ Notitia topographica, politica c. Zempléniensis А. Сирмаи въ XIX в. считался *важнымъ и самостоятельнымъ источникомъ* о бытѣ и обычаяхъ Карпаторуссовъ, особенно его описаніе «ярмарки дѣвушекъ и вдовъ» въ Краснобродскомъ монастырѣ, — тѣмъ болѣе, что село Красный Бродъ находилось въ владѣніи его родичей¹⁾.

Однако, изъ нижепомѣщаемыхъ параллельно текстовъ Сирмаи, Беля и Фейервари ясно, что § 87 Notitia Сирмаи есть *только компиляція* изъ извѣстій Беля и Фейервари, передающая *не только смыслъ* извѣстій двухъ послѣднихъ, но часто *буквально и самый ихъ текстъ*. Собственно Сирмаи принадлежитъ только: 1) сообщеніе, что «Rutheni» провозили въ Угрію контрабандную соль; 2) *совершенно неподходящее* къ тому, что будто-бы происходило на богомольяхъ въ Краснобродскомъ монастырѣ, обозначеніе: «*Nundinae (!) filiarum viduarumque*»; 3) будто-бы карпаторусская поговорка: «*Pod' do rora, kdy ti treba chlora*», — *не имѣющая никакого отношенія къ насильственному похищенію женщинъ мужчинами*, и 4) замѣчаніе, что при похищеніи дѣло доходило до дракъ и убійствъ.

Печатаемъ § 87 Сирмаи полностью, изъ Беля и Фейервари — только мѣста, использованныя Сирмаемъ. Слова и фразы, буквально сходныя у Сирмаи и Беля печатаемъ *курсивомъ*, у Фейервари и Сирмаи — разрядкой.

Bél.

Szirmaj.

Fejérváry.

Rutheni (a Ruthenis ducis Foedorovits) —
— *mores feros* hauserunt. Erant — —
moribus efferatis, la-

Mores(Ruthenorum)
usque nostram fere
aetatem nimis *feri* e-

§ 1. — — natura
sua sunt feroces — —
vitia — — communia

¹⁾ «Monasterium in pago Kraszni brod familiae Szirmaj» (53).

trocinarique — — pen-
si nihil ducebant. — —
nullis inter se viis tri-
tis commeabant, sed
— — *quilibet* — —
viam sibi — — *per*
abstrusa et densissima
sylvarum aperiebat. —
— *Iusto teneriori ae-*
tate puellas quinquen-
nes, sexennes et id
genus viro immaturas
sibi spondebant trans-
lataeque in aedes pa-
rentum cum matribus
concumbebant, dum
filiae maturescerent,
vel maturas invitis
ipsis parentibusque co-
niugabant sibi raptu.

Nimirum dum voto-
rum causa ad *Krasz-*
nobrod vel alias etiam,
ut adhuc moris est,
religiosa peregrinatio-
ne, vulgo processione,
excursabant, publice,

rant; *furtis et latro-*
*cinis dediti*¹⁾, *nullis*
inter se viis tritis com-
meabant, sed quilibet
viam per abstrusa syl-
varum, praesertim ad
salem Polonicum fur-
tim adferendum, *sibi*
aperiebat; iusto tene-
riori aetate puellas
quinquennes, sexen-
nes et id genus viro
immaturas sibi de-
sponsebant translati-
que in aedes paren-
tum cum matribus con-
cumbebant, vel matu-
ras invitis ipsis pa-
rentibusque coniuga-
bant sibi raptu.

Nundinae vero pu-
ellarum viduarumque
in pago *Kraszni Bród*
familiae Szirmay pone
monasterium Ba-
silitarum, quod lin-
gua eorum Mona-
stir audit, ter in
anno celebrabantur;
illuc *religiosa peregrina-*
tione, vulgo proces-
sione, multa milia Ru-
thenorum *dum excur-*

furta, rapinae et latro-
cinia. — —

§ 7. De consuetu-
dine gentis nuptiis im-
maturis potissimum
miscentur. Viri 15 an-
num, virgines 12, ali-
quando et infra, nup-
tiales numerant. Ple-
rumque contingit, ut
tam tenerae elocentur
puellae, ut nuptae non
cum maritis, verum
socero socruque — —
uno alioque anno dor-
miunt. — —

Est vicus in comitatu
Zempliniensi, *Krasz-*
ni Bród dictus. Hunc
supra monasterium,
illis lingua Mana-
stir audit, quod
religiosi Ruthenico de
ordine Basilitae in-
colunt. Locus hic a
peregrinationibus sa-
cris et devotionibus,

¹⁾ Ср. также егоже: »Hungaria in parabolis sive commentarii in adagia et dictionaria Hungarorum — — jocose conscripti« (edit. 2, Budae, 1807, 6 + 174), § 107: »Russos Hungari »orosz« vocant, sed et »orosz« ianitorem iis designat, quia pagi Oroszfalu incolae Russicae originis erant custodes atrii regii, uti patet ex litteris Belae IV 1236, Ladislai Chuni 1274 et libro erogationum Ludovici II 1526, ubi »Rutheni Regiae Maiestatis« vocantur. Interim cum natio haec, praesertim in confiniis posita, latrociniiis olim et furtis fuerit dedita, »orozni« — furare et »orozva« — subleste ac ex insidiis aliquem aggredi significat Hungaris« (62). Этимология сдѣлана, конечно, »jocose«: отъ »orosz« ни фонетически не можетъ возникнуть: »orozni, orzok«, ни по словопроизводству: такъ отъ »magyar« нѣтъ глагола »magyar-ni«, но лишь съ суффиксами: »magyaráz-ni, magyarosíta-ni, magyarasod-ni«.

quam quis adamarat virginem, licet reclamantem, parentibus invitis et contrariis raptabant adactoque sacerdote copulabant.

sarent, puellae passis capillis sertisque decoratae, viduae autem, ut a maritatis dignosci queant, serto viridi supra vittam posito, comparebant; viri e contra, *quam quis adamarat, licet reclamantem parentibusque invitis ad monasterium raptabant:* »Pod do popa, kdi ty treba hlopa«, ac ut primum cinturae claustris inducebantur, illico per monachos sine ulla disquisitione seu promulgatione *copulabantur.*

Consuetudo haec bigamiae incestuosisque nuptiis, dum de sponsa rapienda plures proci vel reluctantes amici contenderent, rixis caedibusque ansam dedit.

Similis temeraria fuit dissolventium matrimoniorum ratio.

Quamprimum quis consorti suae fuerat infensus, is coniugi in signum repudii colum assignabat ductaque eadem ad Kraszni

quae ad iconem thaururgam instituuntur, celebris. Ex circumiacente huc regione et ultra ter in anno devotionis erga convenitur. (§ 4. Virgines dimissis capillis — florea apponunt sarta). § 7. Ut tamen viduae amaritatis cognosci queant — viridi serto decoratae comparebant. — Illic igitur pro libitu quisque sibi eligebat, quae si in matrimonium consentire noluit, vi externa, etiam et verberibus adigebatur taliterque adacta copulationis causa in monasterium deducebatur, copulata dein ad domum sponsi deducenda rapiebatur.

Et velut contrahendorum matrimoniorum temeraria haec fuerat consuetudo, ita solvendorum pariter quavis levi de causa olim apud eos fuerat abusus.

Quamprimum facili quaque de causa quis ex gente hac consorti suae fuerat offensus, is coniugi in signum repudii colum assignabat ductaque eadem

Bród a vinculo matrimonii solvebatur. Consuetudo haec ineundorum solvendorumque matrimoniorum iam mandato regio Ferdinandi I interdicta de dato Posonii 15 martii 1552 apud cl. Pray in Hierarch. Hung., t. I, p. 390. Caeterum perduravit usque annum 1720. donec severo magistratus interdicto sensim tolleretur.

Sed et peculiare erant nuptiis et sepulturae ritus.

Sponsae mater pronuba panem volamque frumenti et leguminis capiti imponebat datoque voto omnis generis felicitatem precabatur.

Cadaver non cooptum primo in delubrum, dein ad tumulum deferebant osculisque singuli humo devovebant.

In finitibus dediti superstitionibus iam vampiros, iam immundos spiritus continuis exorcismis pellebant, pro

ad Krasznai Bród a vinculo matrimonii libere dimittebat. Invaluit eadem consuetudo tempore Ferdinandi I in tantum, ut plane interdicto caes. regio hic advoluta ei obviandum necessum habuerit optimus princeps. — —

Duravit hic mos fere ad annum huius saeculi 20, iam tamen edicto magistratus publici penitus sublatus cessavit.

— — Redeunti (ex aede sacra) *sponsae mater pronuba panem, vola tritici, siliginis hordei vel etiam avenae alteriusque seminis leguminisque perspersum capiti manu imponit datoque voto omnis generis felicitatem benedicit.* — —

Impositum tumbae *cadaver defertur in delubrum nec operculatur prius, quam a singulis amicis oscula extrema accipiat.* — — *patens cadaver osculo devovent humo singuli et postea cooperatum imponunt sepulcro.* — —

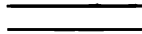
Est enim plebs *in finitibus dedita superstitionibus.* — —

Pro domibus tuguria fumantibus interne furnis et tenui squalidaque supellectile. —

Ieiuniis (gens ruthena) multo *acrioribus intendit*, quam Thraces aut Graeci.

domibus tuguria fumantibus interne furnis squalida habebant, donec feri gentis mores sensim mitescerent

Hodie dum etiam *acrioribus intenti ieiuniis* miserrime vivunt.

Рукописи бібліотеки монастиря
св. Онуфрія ЧСВВ. у Львові

(Продовження) 4

№ 53. Чернечий Требник XVII ст. без початку. 4^о (19,5 × 14,5 см), ст. 170 нenum. Півустав, українська редакція, деякі картки незаписані. Оправа: дошки в шкірі з витисками. На хребті 2 картки з числами: 313 і V.

Ст. 9-15 скорописом: Єм Книга Монастиря Подгорецьк. Паліницького Которю ввпили Правдлавний хригтиме и Придали єи рок вїім м.х.п.д.

- 1) Чин на одіяніє ряси і камилавки (без початку), 3-6.
- 2) ПОСЛѢДОВАНІЄ МАЛГО ѡвѣраза єже єстх манти, 7-31.
- 3) ПОСЛѢДОВАНІЄ ПРОВОДА ЙНОЧЕСКАГО, 37-67.
- 4) ПОСЛѢДОВАНІЄ ВЛАЙКАГО ЯГЛАКАГО ѠБРАЗА, 68-108.
- 5) Чинъ Блвєніа и Ѡсцїєніа Богдѣ Слѣжєвнхъ, 111-113.
- 6) ЧИНЪ БЛГВЄНІИ НОВАГО КІВОТЯ, 114-116.
- 7) Чинъ Блвєніѡ Илитѡна, 117-119.
- 8) Чинъ Блвєніа илї Освѣщєніа Новхъ Сцїєннхъ ѡдежахъ, 119-123.
- 9) Блвєніє Крѣта Ко ношєнію на Пєрєсхъ к нєм же благѡутєа Мѡщи Сѣхъ, 123-126.
- 10) МЛТВЯ Єже згѡвнѣ Блвнѣти новю Дієкоєндо Сѣкзѡд, 127.
- 11) МОЛИТВА Єже Блвнѣти новю Ложицѡ, 128-129.
- 12) МЛТВЯ Єже Блгословѣти нѡкыа Покрѡкца, 129.
- 13) ЧИНЪ БЛГОСЛОВЄНІА Й НАДІТІЙ ЙСАЕАОВЪ, 129-131.
- 14) Чинъ блгословєніа и осцїєніа новогоорѣжєннаго Крѣта, 131-140.
- 15) ЧИНЪ ѠСЦІЄНІА ЙКОНЫ ХЪЫ илї Праздникѡ Гдѣкнхъ, 140-147.
- 16) ЧИНЪ БЛГОСЛОВЄНІА ЙКОНЫ... Єїи, 147-152.
- 17) ЧИНЪ БЛГОСЛОВЄНІА ЙКОНЫ ЄДИНАГО ѡ Сѣхъ илї многнхъ, 152-155.
- 18) ЧИНЪ БЛГОСЛОВЄНІА КАТАИСТІАЗМИ, 156-167.

№ 54. Паракліт і Акафіст XVII ст. 4^о, (15,5 × 19,5 см), ст. 80 нenum. + 2 порожні. Півустав, дещо зближений до скоропису. Українська редакція. Папір водяного знаку: орла.

Оправа м'яка (на хребті сигнатура: VI), зіплена з останків українських і польських актів (єпископсько-судових) XVI-XVII ст.

1) ПРА́ВНО БЖЕ́СТВЕНОМЪ и Покло́нѣномъ Параклі́тъ, Моли́те, Воспѣвае́мъ ко́гдѣ Часъ Дни... Троне́нїе(!) Мазіма Бѣогоро́ца, 1-32.

2) ЯВІ́ЮЮСТЪ БѢ́РТЕМЪ ХЪ ВЪМЪ ПѢ́ВАЕМЪ ВЪ ПЛѢ́ТОКЪ На Бѣ́днѣ, 33-79.

№ 55. Збі́рник XVIII ст. 4^о (15×19 см), 342 стор. переважно нунум. Здається, картки поперекидані. Піву-став різних почерків. Папір неоднаковий. Оправа: незугарно зшита шкіра, в середині останки українських і польських ркпп. та польського стародруку XVI-XVII ст. На хребті карточка з сигнатурою: VIII. Кілька стор. незаписаних.

Ст. 147 киноварю: Аппо Dni 1720 Маја Dnia 26.

1) Моли́тва. — Вѣ́дко Чело́вѣколюбче Црѣю Шкоже Прже́де мене́ разбойни́ка Спагаз еси́, 1.

2) Моли́тва Прѣ́дз зача́тїемъ Бѣ́глы Личѣ́ргїи. — О Прѣ́вѣчній Бже́; Самїмъ Хрѣ́стѣмъ Бѣ́гїтїемъ Бѣ́днїтельствобанны́й, 5.

3) Інте́нція до слзжвї Бже́їей. — О́ Гди́ Бже́ мой, ти́ самїз лѣ́шче кѣ́їей, 6.

4) Інте́нція до пренаїсѣ́тїишаго Сакраме́нтѣ. — О́ Гди́ Бже́ мой, того́ я́ же-лаю́, Погѣ́тити хлѣ́вз, 6.

5) ПРѢ́ДІСЛОВІ́Е, КЪ ПРЯ́ВДЛИВНОМО́У ЧИ́ТЯ́ТЕЛЮ:

Ще́ и́ мно́гое мно́жество, вездѣ́ къ Тїпагра́фіамъ по́ всѣ́мъ го́ди́ моли́твѣ́ннѣмъ и́здаде́тсѣя кнїжїцз, 7-8.

6) О́ Прѣ́вѣчтой и́ прѣ́дївнои́ Тайнѣ́ Тѣ́ла и́ Кро́ве Гдѣ́ Бѣ́га и́ Бѣ́га Нї́го Іс Хрѣ́ста, 8-16.

Обі́ ті́ статті́ є́ відписом з друку, бо в „Предисловії“ сказано: „повѣ́лхомъ сїе́ малѣ́е послѣ́дованїе къ Прї́чашенїю́ Тї́помє́ и́здати“ (стор. 7 нашого ркп.).

7) ПРЯ́ВІЛО ХРИСТЯ́НСКОЕ Паче́ же́ Іно́чєекаго́ жїтїа́. — Бї́це рекѣ́ша Бѣ́гоно́гїи О́ці, збо́мъ рекѣ́ша, 17-38.

8) НАЧА́ЛО ПЯ́ВЕЧЕРНІ́Й малы́й, 39-71. Кінчїтьсѣ́ молитвами на сон грядучим, після чого йде ще

9) Покло́нїе на всѣ́хъ днѣ́, по Пра́вїлѣ, 71-77.

10) КАНО́НЪ МОЛѢ́БНЫЙ За́ Оупоксї́, 78-86.

11) ПОМІ́НАНІ́Е ПОВѢ́ДЕНІ́ЕНОЕ По́ Ско́нчанїи́ Пра́вїлз Ке́лїїнаго́ Гла́големое́, 86-89.

12) Млѣ́тва, дї.; Ст҃аго́ Васи́ліа́ Вели́каго́ къ Прї́и. — Вѣ́дко́ Гди́ Бже́ нї́шз, Бѣ́днорѣ́днїи́ Бї́е и́ Вла́ке́ жїва́го и́ безсмер́тнаго́ О́ца, 89-92. На кінці́ поми-нання́ живих крє́вняків і́ родичів із вичисленням і́х імен.

13) ПРѢ́СКОМІ́САНІ́Е ВО́ КРА́тцѣ́, 92-100.

14) КАНОНЪ ПОКАѢНЕНЪ, ко Гдѣ нашемѣ Іисѣ Хрѣстѣ, Пѣваемыи по всѣмъ днѣмъ, Твореніе Прпѣвнаго ѿца Нуріаила, 101-111.

15) ИСПОВѢДАНІЕ ГРѢХОВЪ ПОВСЕДНЕВНОЕ, ко самому Гдѣ Бгѣ, Львовомѣдрѣйшаго Каліста Жандопла, 111-124.

16) Молитва по Исповѣдѣи, кз Прѣдѣи Бгѣи. — ѿ Пренепорѣчнамъ Гпѣ Црѣце, Пречѣстай дѣо влчце Бгѣе, ѡже Бга слѣво Плотѣю, 124-129.

17) МЛТВЫ ПО БЖТВЕННОМЪ, ПРИЧАЩЕНІИ, 129-134 (Василія, Метафраста, Кирила Александрійського й ин.).

18) ИСЧИСЛЕНІЕ ИМЕНЪ СѢХЪ ПРѢПОДОВНЫХЪ Печерскѣхъ, 135-136.

19) МОЛИТВА КЪ ЯГГЛЪ ХРАНИТЕЛЮ вѣпноже ѡ ко вѣкамъ Сѣмьмъ Нбѣмъмъ Сїламъ. — Многое прегрѣшенїи моѣхъ Множество, 137-142.

20) ПОУЧЕНІЕ РАЗМЫШЛЕНІИ ѡ Патерїка, Слово, д. — Рече вѣднѣ ѿ ѿца Прѣдвнѣхъ яще ѡблѣнншїа востати къ ношїи на втрєе пѣнїе, 142-144.

21) ѿ СТАРЧЕСТВА ѿ ВЕЛИКОМЪ Правїлѣ ѡ ѿ мѣтѣ, ѡже предаде Ягглѣ Гпдѣ великомѣ Пахомїю. — Братѣ копрогїи Стараца гдѣ; мѣю тѣ ѿца, рѣцї мѣ како долажнѣ вѣамъ вѣти къ кѣлїи, 144-145.

22) МОЛИТВА КО ПРЕСѢЮ БГѣИ ѡЖЕ яще кто вѣдетѣ къ ней глѣтї, ѡна ко крѣмѣ Свѣртї семѣ предстанетѣ во помощѣ. — СѢ Прѣстѣ дѣо влчце Бгѣе, Нбѣи ѡ землї Црѣе, вѣамъ, кѣамъ, Мѣи Бжїа, 145-147.

23) Моленїе ко Сладкомѣ Гдѣ Ігѣ Хрѣстѣ. — Гдѣ мѣи, Бжѣ мѣи, лѣви мѣи, ѡ часть срдѣца моѣго, 148.

24) ПОСЛАДОВОНИЕ(І) ІЕРСЮ ВО СНѢ СОБЛІЗНІКШСѣ, 149-157 (з молитвами Василія Вел., Макарія Монаха й ин.).

25) МЛТВА ЧѢНОМЪ Й ЖИВОТВОРѢМОМУ Крѣстѣ Гпѣню Свѣмѣна Бгѣсловока Нѣваго. — Ягѣодарѣ тѣ Гдѣ Црѣа вѣхъ црѣвѣдѣаго. Нѣомъ ѡ землѣю, 158-162.

26) МЛТВА кз Прѣдѣи Бгѣи, Прѣдѣкѣ Мрїїи. — Прѣчѣстай влчце дѣо, Прѣчѣстай Мѣи Хрѣта Бга Нѣего, 162-164.

27) МОЛИТВА СТИХІОЛЮ ЯРХІІЕРСЮ НИКОЛАЮ. — ѡ Прѣвѣалннїи ѡ всечѣстннїи Ярхїерѣю, Чвѣдѣвѣрѣе великїи, 164-167.

28) МЛТВА ГЛѣМІА на кѣамъ дѣи по ѡвѣстѣк. — Гдѣ Бжѣ мѣи, къ тѣвѣ Млѣи ѡ Члѣкѣколюбїа Источнїкѣ, 167-172.

29) Молитва кз Гдѣ нѣемѣ Ігѣ Хрѣстѣ; Стѣаго Макарія великаго. — Гдѣ Ігѣ Хрѣте Бжѣ мой, пострадавѣи за мѣ грѣшнаго, 172.

30) МОЛИТВА КО ГДѣ НАШЕМУ ІСѢ ХРИСТУ. — Ядѣко Гдѣ Іисѣ Хрѣте Бжѣ вѣчннїи, безначалннїи, 173-177.

31) МОЛИТВА ИНОКОМЪ. — Исповѣдаю ти са ѡче Гдѣ Нбѣи ѡ землѣ, 178-186.

32) МЛТВА Зѣ вѣхъ ѿ вѣвѣ ѡСОПШІХЪ ХРИСТИАНЪ Правослѣвнѣхъ по именѣхъ. — Помнїи Хрѣте Црѣю царѣвѣдѣщѣхъ, ѡ Гѣсподнѣ Гѣсподнѣ-ствѣдѣщѣхъ, 186-194.

33) Інтенція слѣжащомѣ Каплановѣ до слѣжбы Бжїей. — ѿ Гдїи, Бжїе мой Тѣ Самъ лѣше вѣгїи, 194-196.

34) ВЛАЖЕННА ВОСКРѢСЕННИ(!), СОВРАН'НИ ѿ ОСМИ ГЛАСОВЪ, 196-198.

35) Молїтва Свѣаго Васїлаіа Великаго ко Свѣомѣ Причащенїю. — Власко Свѣый Пречтѣый Несквѣрный, 198.

36) Уривковї записки (поминання й ин.), 200.

37) Млѣтва Свѣа Благоумїиїтєлнаѣ Должна естѣ Творїла Битїи Во слєзѣмѣ хрїстїанѣмъ впадемаѣмъ въ скорїи недѣлѣ Творенїе Кїрѣ Іѡана Вротопола Фрхїврача Керкїрска Преведенна ѿ єаїнѣскаго на Словенскїиї азїкѣ. — Гдїи Ігѣ Хрѣте єаїно Бїїїє Жївїїхъ ѿ вѣчнїа жїзнїи мертвїїхъ, 200-202.

38) ПРИВИЛО КО БЖТВЕН'НОМУ ПРИЧАЩЕНІЮ, Іерѣемѣ, Іеромонахомѣ, ѿ Пїѡмѣ. Самѣмъ токмо подоваѣщее, 203-205.

39) КЯНОНЪ КЪ ПРИЧАЩЕНІЮ ОСѢЩЕННЫМЪ(!), 205-222.

40) ЯВЛѢСТЪ КЪ ПРИЧАЩЕНІЮ БЖТВЕННЫХЪ ТАИНЫ ІЕРЕѢМЪ ТОКМО СЛѢЖАЩИМЪ, 223-250.

41) МЛѢВА; Свѣаго Васїлаіа Великаго Чтѣрнадцѣтѣа ко Причащенїю. — Власко Гдїи Бжїе Нїѣ, Свѣаороднїи Сїїє ѿ Слобѣ, 250-254.

42) МОЛІТВА КО ПРЕСВѢОЙ БЦІИ Юже, Яще кто Бѣдетѣ на ксѣаѣкъ днѣ к неї Глѣтїи, ѡна въ времѣ Смертїи Семѣ предстанєтѣ въ помощѣ. — ѿ Пречтѣаїа Власѣє Бїїє, Нїсїи ѿ землї Црѣє, вѣмѣ, вѣмѣ, 255-257.

43) МЛѢВА КЪ ГЛѢ НШЕМЪ Іс Хрѣ. — На ксѣаѣкъ днѣ ѿ чѣлѣ, к Совершенїюмъ Срѣцї Моєаѣмъ припадѣа, 258-260.

44) МОЛІТВА КЪ ГЛѢ ХРѢНИТЕЛЮ вѣпноже ѿ вѣчнїа Свѣїмъ Нѣнїмъ Бїлѣ. — Многѣе прєгрѣшенїїи моїхъ Множеєтѣко, ѿ лѣжноє ѡ ныхъ покаянїїа ѡвѣщѣнїє, 260-266.

45) ЧѢНЪ ТАИНЫ ПОКАЯНІА Свѣаго, яже ко исповѣданїа грѣховѣ каѡцагоєа прїимѣтї(!), 266-271.

46) ПОСЛѢДОВАНІЄ КЪ ГЛѢ НШЕМЪ, ІГЪ ХРѢ; На разлѣченїи Дїи ѿ тѣлѣ, вѣаѣаго Правокѣрнаго хрїстїанїна, 271-275.

47) ПОСЛѢДОВАНІЄ ѿ ѿЗНАВЛЕНІА. Свѣа комѣ стѣжаєтѣ нечїстїи Пѣмѣлѣ; вѣданїи ѿлїи чѣлнїи, 275-280 (їз 7 молїтвами: Івана Золотоустого, аввї Даниїла, Власїя й ин.).

48) МОЛІТВА ПЕРВАЯ ПОЛУНОЦНАА і молїтва до Прєсв. Богородїцї, 280-285.

49) Блѣгодаренїє Страданїи Хрѣовыхъ, 285-299. Пор. № 52, 1.

50) КАНѢНЪ ѿ РѢПѢТІИ ГДНМІИ ѿ НА ПЛѢЧЪ ПРЕСВѢТЪИ БЦІИ, 300-301.

51) КАНѢНЪ ТВОРЕНІЄ СІМЕѢНА ДѢГОФЕТА, 301-312.

52) МОЛІТВА КЪ ПРЕСВѢОЙ БЦІИ ГАЛОЛЕМАА по молєнїє; ѿлїи когда кѣто. — ѿкѣдѣ начїиє плѣкатїи, 313-314.

53) МЛТВА КО ПРЕСѢТЪИ БЦІИ ПО ПРЪВИЛѢ. — Ѡ Пречѣлаѣ пѣлгогло-
вѣннаѣ, многомилостїваѣ, 314-316.

54) СЛОВО СЧАГО ІДНАСИѢ ВЕЛІКАГО, ІРХІЕПА АЛЕКСАНДРІ; Ѡ МЕЛХІСЕДЕЦѢ. —
МЕАХІМЪ ЦАРЬ ІАКОЖЕ РЕКОХОМЪ, ІМѢѢ ДКА СГА, ЄДИНАГО МЕАХІМА ПО СВОЕМЪ ІМЕННІ,
317-322.

55) СЛОВО Ѡ СТЪТИ ХРѢТѢВЪ ЮЖЕ ПРІАТЬ ЗА КВЕЕЪ МІРЪ. — ЄГДА КЫСЦЪ ІІГЪХ
ТРИДЕСѢТИ ЛѢТЪ РОДИКЫСИѢ Ѡ МРІѢ, 322.

56) ВОПРОСЫ; ІІ СѢВѢТИ. Ѡ ТВЕХЪ. Довродѣтелехъ Бгѣсловскїхъ. Ѡ ВѢРІИ.
Вопросъ; Каѣ єсть пѣрваѣ довродѣтель, Без неѣ же невозможнѣ нї єдїноѣ довро-
дѣтелїю Ѡгродїтї Бгѣ, 323-336. На кінці дописка: Конєцъ со Бгѣмъ, во-
прѣсомъ и ѡвѣтомъ: Ѡ трехъ довродѣтелехъ Бгѣсловскїхъ. Єписѣпъ к ѣдытели Бгѣої
Почаевскѣ. Рокъ Бжїѣ Іаѣѣ. Мѣѣ Маѣ; Днѣ 3.

57) Ст. 337 замітка:

Зде Зрїи и доврѣ вїнман на богомїлїнїи к домѣ вжественѣмъ со страхѣ
Бжїнаѣ яко Ко самомѣ Бгѣ-Бєгѣдѣющѣ Невїдїмо Под ѡ говама Хлѣба ѡуѣенїи
Прєстѣнтъ Зде На прєстѣлѣ То мї кєї Єдїнїми Брѣци Длѣ волшої Чєстї Такъ
вєлїкаго монархїи вїшнїаго архїтектона Хлѣ Спасїтелемъ Нїєго Понєжє єстємо
вєї дѣло Рѣки єго и єго Радї ждєї ѡ нас влѣстїи не їмѣтъ ни прєложѣнїи и вєл-
можнїи Ни їнокъ нї нїно коїна к домѣ вжественѣмъ На молїткѣ Стомѣше Бдєнъ
до дрѣго шєптатї илї ѡ возношенїи и Помїпї Челѣвѣчєскої Хракнѣтїи нїжє Паю-
нѣтї Тѣмѣ нѣжда Радї Задѣхїи Кашєлѣ Єтерпѣтї Нє мѣтѣ(!) Но пачє внїмѣтї
ѡ ѡломнїка Глаголємѣ Рѣцѣ Повїнїємо мѣтїи Сѣгвєнїи к прєгѣмъ Главнїи жє Прє-
клонєнїи нїзѣ и ѡчїи їмѣщє долѣ Бєрѣчнїма ѡчїма Зрѣщє Ко вѣгѣкомъ да мо-
лїмъємо ѡ грѣсѣхъ со вєлїкїмъ вїнманїєємоє влєзѣтєчїє Помїнающє Бмєртї и вѣдѣ-
щю мѣкѣ и жїзнїи вѣчнїю вѣщє жє и Сїмѣколѣ вѣрїи вїзнабєтѣжє и Паки Градѣ-
щѣаго Свѣдїтї живїлїхъ и мєртѣлїхъ Бгѣ жє царєтѣвїи не вѣдєтѣ концѣ во тѣмѣ ѡчїзнїи
наша и жїзнїи вѣчнїждѣго(!) Чєкєтѣжє со стрѣкѣхъ вжїїмъ Тѣ на зємлїи жїющїи.

№ 56. „Владимїрь“, трагедокомедїя Теофана Прокопо-
вича. Ркп. XVIII ст. — виданий і описаний у праці:
Ярослав Гордїнський. „Владимїрь“ Теофана Прокоповича. „За-
писки Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові“, тт. СXXX-СXXXIII,
1920-1922 рр. і окремо.

№ 57. МОЛІТВЫ: навѣжнїє кєѣмъ стѣноѣ потрѣбнїєє З рѣзньєхъ
гаврїїла двѣмѣцкагѣ недѣстѣйнагѣ Ірхїмаѣдрїта рѣчтнїа Сѣѣѣ вєлїкїа ѡвїтєлї
прѣтѣмъ вѣщїи вѣщєжїтєлнѣгѣ Сїманѣва мїтѣра ко ѡвѣщю пѣлзѣ: в лѣтѣ ѡ рѣждєтѣвѣ
хрѣтѣва: Іаѣѣ, 4^о (15·8×20·2 см), ст. 68 нєнум. Вєлїкїи, товстїи пів-
уєтѣв. Папїр воднѣго знѣку: корѣнї. Оправа мѣгѣка, зложєна з урив-

ків записок економічного характеру (продажа соли) XVI-XVII ст. На хребті сигнатура: VII. На верху оправи сигнатура: Nr. 131 і карточка з написом: *Млѣтки прѣд испокѣдію.*

Ст. 3-11 скорописом: *Сина Книжка Монаѣтира Почгорецкого Словемаго Пѣснницю: Хра́мъ, Превъбраженіа Гдѣма: заПиса́на ѣтъ року: Пхѣе: за Гдѣмѣтка кел: Ѣца Парденіа Момѣкоѣкого.*

№ 58 і 59. Ті два рукописи творять одну цілість із непереривною нумерацією карток. Є се **Збірник XVII ст.**, 8^о (12,2×17,6 см), кк. 102 переважно нумер., але нумерація декуди помилена. Читкий півустав грубошого почерку. Оправа обох томиків нова.

№ 58 містить: 1) *Здѣлѣ дѣвѣнныі: въ їероуѣмонахѣхъ Феломогѣм, и гдѣмена въшаго Ѡвнители Бѣой Бкитской, къ космопннанію и свѣдѣтѣствѣ, дѣлокомъ настоателю иже по мнѣ сдѣчалъ и гдѣменъ. и кѣтѣ маже ѡ хѣтѣ ѡцѣ и братіа людіа, и Чадолѣ по дѣлѣ. и хѣже соврѣа вагачѣ вѣіа. — и хѣ же породихъ порожѣніѣ покааніа. и кѣкорѣмлахъ по дѣрѣ вагачѣ, к. 1-52. Є тут: переднє слово, 20 глав, закінчення і зміст.*

№ 59 містить: *ЖИТІЄ И ЖИЗНЬ ПРЕПЯГО ѡца нашого їѡва, і ѡ скончаніи ѣго. і ѡ гтавленіи, Бѣы ѡвнители Бкитскыа, кѣкрѣацѣ спісано, ст. 53-102. Се життя видав: Антоній Петрушевичъ. Жизнь преподабнаго їова, основателя Ставропигіальной Скитской Обители Чину св. Василія, списана современникомъ іеромонахомъ Игнатіемъ изъ Любарова. „Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860“. Въ Львовѣ, 1860, ст. 225 і д. Тут є й короткий опис рукопису.*

№ 60. *Сѣе Помннаніе Рава Бжѣгѡв їѡсифа Радецакаго и сыновѣ Ѣгѣ Григѡрѣа, Фѡмы и Симѡна къ кѣси Лѡмна. — Списана многогрѣшными и трѣдлюбивыми Равамі Бжѣіама Григѡрѣама Радецкима Оучителема Трѣкіаальными къ кѣси Лѣшкаухъ Пѣроглавскиѣ Рѡкъ Бжѣа 1861. 8^о (19,3 × 11,7 см), к. 11 — з того 5 незаписаних. Півустав, при кінці новий скоропис. Оправа м'ягка в полотно. Титул червоним атраментом. На обор. титулової картки червоний хрест із відповідним текстом.*

Містить зразу: *Помннаніе(!) ѡбщѣе... ѡ идама...;* де говориться також про „вселенскихъ Патрѣарховъ“. Від к. 5 титул: *Ѡ Здѣ починаетѣ помннаніе... їѡсифа Радецакаго и сыновѣхъ Ѣгѡ...;* продовжене аж до 1908 р. (останні дописки олівцем).

№ 61. *Сѣіи Помннаніа Бѣіа Сѡвѣтели Монаѣтира Загѡвѣдскаго XVIII-XIX ст., 8^о (19×11,5 см), к. 6 нум. Папір*

синяво-сірий. Півустав. Титул червоним атраментом досить розплився. Книжка має ще сигнатуру і ч. 92. На початку є поминання еп. Петра Білянського і Льва. Сей ркп. доданий до відомого друку 1849 р., що містить „Пісні й псалми“ Василя Ферлеєвича. Оправа нова.

№ 62. Збірник XVII-XVIII ст., 8° (19×15 см), ст. 48+4 нenum. Ріжні почерки. Папір у I-ій часті з водним знаком їздця на коні(?) і одноголового орла(?).

Ст. 47 поперек вільного місця письмом XVIII ст.: *Moju Serce Kochanę Luciuniu(?) Kyd bym cia Zobaczył to bym myślał Zem Sto Znalaz. Moju Serce Jasuniu Gdyby cia Zobaczyła...*

Низше: 1846.

1. *ЇЗТІВНІ ЙЖЄ Вх СТІУХ Оца нїєго Влїїлїя Велїкаго к Кратцк Со-вранїїе: — Конєц жїтїа Законнаго Ёстк Бїтїи доконалїах Члєкомл к Млїти Бїжїи,* 1-38. Півустав XVIII ст., заголовки й початкові букви темною кинoварю, що виділила плями. Є се Устави для монахів Веляміна Рутського.

Їх видав із ркп. Закарпатської України: Гліб Кинах. Веляміна Рутського Правила для монахів Ч. св. Василя В. („Записки ЧСВВ.“, Жовква 1924, I, 1, ст. 56-72). Наш ркп. ріжниться від того видання що до мови й тим, що має поділ на відділи й на глави.

2. *SUMMARYUSZ ŻYWOTA у Мєчєнствa Przebłogoslawnego JOZAFATA Arcybiskupa Połockiego. — Urodził się Błogoslawniony Jozafat, у na Krzcie Janem nazwany iest,* 39-46.

Стор. 39-48 доліплено до попереднього ркп.; їх папір инший.

3. Формула обїту для василїанських черцїв, 47. Півустав XIX ст.

4. *ўрацїа Мїдоклєкєа,* 48. Скоропис кін. XVII або поч. XVIII ст.

Видав: Ярослав Гординський. Із української драматичної літератури XVII-XVIII ст. (друкується у виданнях Наукового Тов. ім. Шевченка у Львові).

5. На двох окремих картках:

Żywot Błogoslawnonego Iozafata Kunczewicza. — Błogoslawniony Iozefat Kunczewicz, Arcybiskup Połocky у Мєчєнник, urodzony z ро-боżnych, 49-52.

Оба життєписи св. Йосафата подав Й. Скрутень у „Записках ЧСВВ.“, I, ст. 569 і 572.

№ 63. Чернечий Требник 1704 р., 16° (15×9 см), ст. 94 нenum. Півустав, 18-20 рядків на сторінку. На передї вузка примїтивна заставка; титули й численні місця в тексті доброю кинoварю. Мова: церк.-слов. української редакції (українізми: *Рїсї 1, Чагї (асс.) 1*, такі форми, як: *взчлoкєчєнїєлї* 25 і под.). Папір із дуже невиразним водяним знаком. Оправа нова.

Сей ркп. подарував бібліотеці др. Василь Цурата, що й згадує про неї у своїй статті „Краснопущанська легенда“ („Записки ЧСВВ.“ 1926 р., II, 1-2, ст. 161). В ркп. є записка В. Цурата: „Знайдено в Кобиловолоках в домі о. Ів. Чарторинського в решті бібліотеки о. Ст. Яновича, тестя о. Теоф. Царевича“.

Ст. 1-19: записка з 24/10 1725 р. еромонаха Гедеона Бонієцького, намісника Краснопустинського монастиря, надрукована В. Цуратом у згаданому місці, де й показано, що Гедеон Бонієцький є ідентичний з Григорієм Буйницьким.

Ст. 94 киноварю: Списана Рокв Бжїта а҃д: мїца апрїлѣ днѣ . ії. Григорїїи Буїницкїи.

1. ЧИНЪ БЫВА...МЫИ на ѡдѣканіе рѣсы.. аминь. — Хотѣи прѣйти Рѣсы, приходитъ къ Ігдумѣ, 1-9.

2. ПОСЛѢДОВАНИЕ: МІЛГО ОБРАЗЯ: ЁЖЕ БѢТЬ МІЯНТИА. — Наченшей же са Бжїтеной Антѣрїи, стоїтъ ко Притѣорѣ, 10-17.

3. Після одної сторінки порожньої:

ПОСЛѢДОВАНИЕ: ПРОВОДА ИНОЧЕСКАГО: — Ёгда кто ѡ Інокахъ къ ГДѢ ѡидѣт, 49-94.

№ 64. Легація з 1670 р., 8^о (19.5×15.8 см), ст. 8 нунум.

Скоропис. Папір водяного знаку: двоголовий орел. Оправа: папендеклева, на хребті шкіряна, вже відділилась.

Ст. 1 сигнатура: № 72 (перечеркнено: 66).

1. ¹⁶⁷⁰_{20 März} Legatio Summae(?) mille ducentorum Florenorum Polonicatum(?) prae(?) memoriae(?) defuncti monachi Ioanicij Zacharkowicz super Vona Lapideam Leopoli sitt: Lawiszewska nuncupatam. — Її Ємїрїннї Іванїїи Заварковичъ Законїиикъ Монаѣтыра Крѣховскаго, 1-4. На кінці дата: во Стой швїтели нїой Крѣховскої рок. к. захо мїца Моеврїи кѣ дїи. Лякова печатка з буквами: I Z.

2. Іскѣрація шѣвѣзъ Соборныхъ швїтели Сем На тот Чѣ вѣдчиъ, Противко Писанїю и формѣкъ Софтъ зчїнїемѣомѣ к то же швїтели, Профѣрна и Законїика велегнаго шѣца Іоанїїи Заварковича тїи Споговѣ шписанаа. — вѣдомо чїиї Мы Ігдменѣ и братїи Соборнаа, 5-7. Дата: рокв захо. Мїца Марта днѣ к. Остання сторінка порожна.

№ 65. Лѣгѣтвїїцїя или ззаконенне їтїннаго швѣрежителнаго житїи Інокахъ Мнѣтыра вѣвѣдскаго при Црѣви зепенїи Прѣтїи вѣца, и Прѣпо двїи Мрїїи зѣвѣдованїи, при ѡданию Патернїцѣ тогожъ Ігдменѣтка Честномѣ шѣцѣ Филаретовїи Фшдатороки тоє швїтели Бѣоѣ вѣвѣдскає. ѡ Ёгловѣснїкшаго вѣо Млгїи Гднѣ шѣца Іѡнїфа Шѣмїанскаго вѣпа Лвокскаго, Галїцкаго и Каменѣца Подолекаго, Поданное, в таковїи Споговѣ.

8^о (18×14,5 см), ст. 12 нenum. Скоропис 1677 р. (така дата є на кінці, а під нею підпис ep. Йосифа Шумлянського). Скоропис. Водяний знак: галузка цвіткн з листочкaми. Передостaння карткa дещо надточена; на останній, зліплений з двох, видерта печаткa. Оправа папендеклева.

На обор. I-ої частини оправи наліплено карткy з допискою М. Гриневецького: Єп̄п̄ Іос. Шумлянскій даєть фундаторови монаст. Бесѣдского, (коло Жолкви) О. Філаретови, архіерейское потвержде-ніє житія иноческаго и правилъ къ сему предложеныхъ, 1677. года; всяки споры, Ігумена съ братією, и братіи съ Ігуменомъ повелѣваєть къ разрѣшенію и наказанію себѣ предлагати.

Наведений титул є на стор. 2.

Ст. 1: перечеркнено сигнатуру: N XLV, а дописано: LI. Опісля йде титул скорописом: Дѣствица і т. д. з латинською конфірмацією Й. Шумлянського.

№ 66. Іѡакимъ Милостиву Бжтєю Патрїархъ Великіа Антиохїа и великіа иверїа и по всемъ востокѣ. Слонца. Сїи Артикдаи Спїсаса при храмѣ Сѣдой великой Мѡченици Параскевыи Рѣкѣ Бжгаго Пѡлѣ. Дна ѣт. поеврїа, 4^о (23,3×19 см), ст. 44 нenum. Півустав. На ст. 4-6 чорним і червоним атраментом рисунки церкви з трема римськими хрестами, Гостїї на підвисненню і хреста. Текст (в обрамованню) тільки до стор. 32, дальше картки порожні. Ініціяли або червоно чорні або чорні, доволі старанно виконані. Оправа папендеклева із шкіряним хребтом. На оправі приліплена орнаментально витята карткa з написом: Артїкдаи і т. д. з пізнійше дописаною датою: ѡмк. В розі на горі карточка з печаткою василїянського монастиря в Дрогобичі й сигнатурою: А 20 f.

На кінці підпис: Wasyl Kuśnierz.

Ст. 7-8: благословення патріярха Йоакима з датою: Львів, 20 січня 1586.

Від стор. 9 ідуть артикули: Пришедшии предъ насъ и право наше, Дѣховное Сїи цркви когочной храмѣ... До стор. 25 вписано 12 артикулів. Закінчує усе: Пѡдпись. Але підпису нема.

Ст. 25-27 грамота патріярха Єремїї з датою: писанъ в красномѣ ставѣ к року ѡфѣтг (се останне число непевне).

Ст. 27-30: Артїкдаз albo порядокъ браткѣ црковнаго цркві дроговицкой(1) Сѣдой великой Мѡченици Параскевыи. — Кто бы хотѣлъ оупїсатиѣ до братѣ(1) сего црковнаго...

Ст. 30-32: Ярликъбай первій Братскій по оупісованю по шлахутті мекъ тежъ и шеціухъ людей. — Всіиъвы кто хотѣлася кто оупісати до братства...

№ 67. Збірник відправ XVIII(?) ст. 8^о (20×12,5 см), карт. 2 нум. + 71 номер. Папір грубий, жовтавий, без водяних знаків. Оправа папендеклева із шкіряним хребтом. На обороті оправи сигнатура: І14. Письмо: великий кучерявий скоропис української редакції — в обрамованню.

К. 1: Печатка бібліотеки монастиря ОО. Василян у Львові.

К. 2 підпис: † Йосиф Єпп. Луцький (це підпис еп. Йосифа Боцяна).

На двох нум. картках: церковні пісні в честь св. образів, а далі на другій картці: Оглавленіє чиновъ оупогрєвасеміухъ ѿ Іереевхъ въ Сожителствѣ мѣра оціи Бѣти оузаконєннихъ съ ѡлаин. чтєній. и ѡчлїи къ ѡцїєнію. Соудовъ церкви. Храминъ, и прочїихъ рукодѣлїи ѡкономїичнїихъ. же къ цркви оукрашенїи о нїухъ же. оу Лукїи ѡчїти... Нѣкїихъ глїющїихъ о церквѣ, ѿко каменїемъ доврїихъ, и соудїи оукрашена. зч. рд (вчислено 34 титулів).

1. Чїихъ малаго осклашенїа мѣа явгуста къ ѿ дєнь водї. илї егда изволитъ нагомтєа на ксакъ патрєву, 1-14.

2. Бл҃гословєнїє новаго дому, 14-17 об.

3. Бл҃гословєнїє дому напротївъ огня, 17 об.-18.

4. Чїихъ бл҃гословєнїа жїтїици илї гїмна, 18-21.

5. Чїихъ бл҃гословєнїа свѣменъ кертограднїихъ, и прочїихъ, 21-22 об.

6. Чїихъ бл҃гословєнїа свѣменъ протїво. птїцама и червїю, 22 об.-23 об.

7. Чїихъ бл҃гословєнїа ѡградї скотомъ. станѣ, 23 об.-26 об.

8. Мл҃тви протїву гувїтеству скотовъ, 26 об.-28.

9. Чїихъ бл҃гословєнїа. мелїсона. сїи естѣ: пчелїика, садовнїихъ пчелъ, соудовъ пчелнїихъ, полєвїихъ пчелъ печаръ. и оулїи. и вортїи, 28-30 об.

10. Заклїнанїє. протїво вреждающїихъ пчелъ оградї, 30 об.-31 об.

11. Бл҃гословєнїє ромєихъ пчелъ въ оулїи нова въ. ѡждениїа, 31 об.-32.

12. Бл҃гословєнїє новаго мєду подбору, 32-32 об.

13. Чїихъ бл҃гословєнїа Ковчєга, 32 об.-33.

14. Чїихъ бл҃гословєнїа свѣтїи илї мрєжї, 33.

15. Чїихъ бл҃гословєнїа купелї рїенїа и рївъ, 33-34.

16. Чїихъ бл҃гословєнїа рѣкї, 34.

17. Чїихъ на копанїє кладѣзѣ, и окрѣтєнїє водї, 34-34 об.

18. Чїихъ бл҃гословєнїа новаго кладѣзѣ, 34-36.

19. Чїихъ бл҃гословєнїа и очїщєнїа скверєннаго кладѣзѣ ѿ кпаденїа къ немъ чєгого скверєного, 36-36 об.

20. Чїихъ бл҃гословєнїа стада, 36 об.-37.

21. Поголѣдованїє надъ печїю, 37-38.

22. Чинз баґословеніа певниці, 38-39.
23. Чинз баґословеніа зєлїамз протїкз недугомз, 39-39 об.
24. Чинз баґословеніа великаго сосуда, 39 об.-40.
25. Баґословенїє вїліа, 40-40 об.
26. Мїткв єгда громз, їлі молнїа, оумножаткз, 40 об.-41.
27. Баґословенїє Фемїана, 41-41 об.
28. Закїннанїє кадїла, 41 об.
29. Чинз баґословенїю огнованїа дому, 41 об.-42 об.
30. Чинз баґословеніа новаго дому, 42 об.-43 об.
31. Мїткв на ошенїє дому окверненнаго, такожде чїлєка сїнцеваго, 43 об.-44.
32. Бґословенїє свѣщз каждаго днє, 44.
33. Млва вѣща соль, 44 об.
34. Баґословенїє оубруговз олтарекїхз, 44 об.
35. Овоєє баґнїє новїхз сосудовз церковнїхз, 44 об.-45.
36. Вервїці баґнїє, сї єтз коронїкн, 45-45 об.
37. Баґословенїє Скапїра, 45 об.-46 об.
38. Баґнїє Нарамнїка Іерейскаго. сї єтз. футерала(?), 46 об.-47.
39. Баґословенїє Стїхара, 47-47 об.
40. Баґословенїє пога Іерейс: 47 об.-48.
41. Баґнїє Нараквїцз, 48-48 об.
42. Баґнїє Рїзї. Іерейскїа, 48 об.-49.
43. Баґословенїє сударца. нарицаемаго. Пурїфїкаторїї, 49.
44. Баґнїє покровцевз стїхз Тайнз, 49.
45. Баґословенїє воздуха, 49 об.
46. Баґословенїє їлітона, 49 об.-50.
47. Баґословенїє великаго покрова їлі вургї, 50.
48. Баґнїє вѣщз новїхз вѣщеннїчески^х шдеждз, 50-50 об.
49. Баґнїє Стїхара діаконскаго, сї єтз: даїматїкї, 50 об.-51.
50. Баґословенїє діаконскаго Орара, 51-51 об.
51. Баґословенїє кадїанїцї, 51 об.-52.
52. Чинз баґнїа сосудовз црков: многїхз вк купѣ, їлі єдїнаго, 52-54.
53. Баґнїє сосудецз олтаревїхз: сї єтз, блюда анадорнаго, ї їмпулокз, 54-55.
54. Баґнїє свѣтїанїкомз црковнї^м, 55.
55. Мїткв оцїающа одеждї вѣн ї малїна сосуди, 55-55 об.
56. Баґнїє крїста на їковїамз лїбо круцѣ, їлі полотнѣ, їлі на дрєвѣ новаго коображеннаго, 55 об.-56 об.
57. Баґнїє крїста. кз ношенїю на персєхз, 56 об.-57.
58. Баґословенїє Хоругвї црковной, 57 об.-58.
59. Чинз овужденїа полї нарѣм^н, 58-65 об.

60. Чинз Блґнїю вз насажденїи древескх, 65 об.-70.

61. Ѡ волщємз, 70-71 об.

№ 68. Епизодъ въ исторїи руского учителя. Часть вторая. Скоропис може 80-тих рр. XIX ст., 16^о, кк. 110+ стор. 104 (повторення того самого). Се частина більшої поеми, що починається (у II-ій частині, бо I-ої немає) так:

Тамъ де Чешибиси
 Давныхъ вѣковъ бѣси
 Кажуть обытали!
 Тамъ де башты стали
 Щемъ заставъ двѣ стѣни
 Въ густыхъ деревъ тѣны
 Що ихъ вода мулить
 Може кого й болить,
 Що въ пространнїи луги
 Крѣмъ паньского слуги
 Хлопъ свѣй скотъ не жене.
 Запытайте мене
 Я причину повѣмъ
 Бо якъ дѣялось вѣмъ...

№ 69. Прольог (март-серпень) поч. XVII ст., fol. (26 × 38,5 см), кк. 444 нenum., деякі картки ушкоджені. Папір водяного знаку: приблизно як у Ліхачова (ор. cit.) Nr. 652-654 з 1558-1562 рр. Оправа: грубі дошки в шкірі з легкими витисками; зверху 4 металеві наріжники й кругла металева окраса на середині; на обороті оправа підновлена, тут і сигнатура: Nr. 1, поправлена на: 62.

Графіка: На початку заставка квітисто-арабескового характеру, різноколірова на золотому тлі. На початку кожного місяця вязи з дуже видовжених і вузких букв — тому тяжкі до відчитання. Ініціали або різноколірові (приблизно на 7 рядків письма високі), видовжені, без додаткових окрас, з незначними останками ростиного елементу в самій будові букв; або червоні, подібно видовжені, тільки без усяких орнаментів. Титули й декуди початкові букви в середині доброю кинoварю.

Письмо: гарний, виразний великий півустав велико-руської редакції; висота букв: пересічно. Букви самі малі, тільки кинoварні великі. Слова відділені від себе, а точки переривають їх виразно. Писано

в 2 стовпці, по 29 рядків на сторінку, у рядку ок. 17 букв. Букви без кінцевих рисок, хиба буква: б має коло зубця рисочку до гори. Письмо просте, з нахилом до заокруглень. Риси букв переважно грубіші, менше тонких рисочок. — к або у виді чотирикутника або права спідна частина висунена наперед і не злучена з горішньою; але є й злучені обі частини, верхня менша. — л має лівий зубчик товстий, продовжений у простій лінії, правий похилений на ліво. — є (вузке), є. — ж верхня частина менша. — з кругле велике, вистає в гору і в долину або з малою острою головкою й вигнутою на право спідною частиною; — з (менше й більше). — и злучене рисою майже по середині, легко нахиленою в ліво; і (без точки), і. — к права частина відділена. — м має середню частину остро закінчену. — н поперечка по середині. — о вузке й кругліше і з точкою, два о з точками в середині і без точок; ѿ всі три частини рівні. — р мала головка. — с вузке. — т усі три стовпчики рівні; декуди довге немов гачок на ліво. — ѡ, Ѣ, ѣ, Ѥ, Ѧ. — ф, д. — ч у виді розколеного кийка з невеликою лівою частиною. — ѡ, ѡ. — з з круглою до-лішньою частиною. — в.

Надрядкових значків не багато: ` , ^ (камора), ` , ` , ` (паерик), ` , ` . Наголоси рідкі.

Надрядкових букв мало: м, н, ю, х і декілька інших.

Обік: гы, кы є й: кы; ж зам. жд; часто: цю, чю, ше, чя; є зам. к; к зам. є; повноголос.

Грамматика: Окінчення 3-ої ос. дієслів: -ть обік: -тх; кз цѣтво трѡнѣ 1.

Лексика: Цікавіші слова й фрази: ѡ вси рѣтахѣтѣа чоѡ стѡжати послѡшати 16; на рогозницѣх 17 об.; вѣсто мѣсто на мѣтѣх покоушно 34; вѣтрѡ поноеноу свѣцу 45; рыданіемъ рекъ 47 об.; к дѣцк 70 об.; вѣаѣ 72 об.; корчачы 73; прогнѣноу 94; аще не препрѡ вѣдоу 94 об.; страѣба 97 об.; по ни кѡра моѣ 100 об.; вѣста ѡвѣда на смиреніе 103; шельгами 104: ѡмже ми сырце отагчало єсть 108 об.; ажаєми вѣ 108 об.; ѡ к мале прѣатованіа 113 об.; ї. кѣпи салѡта 114 об.; рѣстемъ рѣтїю прѣшеашимъ 117 об.; начаша ма бити дѣбѣцы 128 об.; доплѡ до кыгана волока к чѡковни 128 об.; ѡпсѡваѣше 131 об.; к самѡ жолуѣцѣ 133; и низъ погорх пѣшеноу 140; подаѡщѡ ємоу тоѡгоу ѡзда на кони 142; на днѣвнѡю страѡв 142 об.; нѣси ми принеаѡ ѡпсѡма кз ѡукропницѣ 144 об.; салѣ лѡати 144 об.; ти плесницѡ 148 об.; прѣгомѡ во нѣкогда нападѡшѡ по нѣвѣю 158 об.; на кѡпѡнѡнѡси 158; прѣѡблѡчѣ 164; вѣтѡшь 169 об.; к маеленѡю нѡлю 171 об.; на варѡманѣтїю 172 об.; блаѡы главнѡи прѣѡѡскѡи 172 об.; вѡсѡлопотарѣ 184 об.; прѣгнѡмѡ 187; не ѡѡдѡно 187 об.; кѡженіе 197; ѡнокѡнѡнѡскѡи 205 об.; прѣтѣемъ 207 об.; хрѣстѡницѡ 208; лѡшѡца ѡ комарѣ ѡ плаѡцкѡ 224 об.; не прѣѡнѡше 233 об.; дреѡ дѡѡа желѡудѡѡ 236;

к' поапопны^х 243; ѡкодичею 264; нетін 288; вѣжди вззраднѣ 300; развличенз 300; влггы главнѣи нагдєи и коусы 300 об.; слагах лицемз 301; которати 304; запалше скрадов 319 об.; нагадз 356; влхуѣ нѣ к коемз мѣстѣ 360; крѣчнна 367; спражов 439; ѡлетителницю 440.

Подаю в цілости статтю на кк.: 331 об.-332:

В' тѣ днѣ важейною мѣнков варага. и сѣна єго іѡанн^а оубіеною вз кнєвѣ.

Волшдимерз великїи и єще поганз сын, поведі а-твѣгн. и прїнде к' кнєвою. и твараш^е (1) жерткы с воларн кдмиршмх ѡ повѣде и рѣша старцы, мѣч^е жребїа на сїи и дщера нїа. да зарѣжемз ѧ вогшмз нїимз, ваше же нѣкто члїх бжїи варагз родомз пришєз иє цѣраграда. є снѡмз свѡмз іѡанномз, и седашє к' кнєвѣ дрзжа вѣрѣ хрїтанскѣю. и сєго не терпашє дїаволз, владєть во имашє надо вѣми. ѧ сє ємоу ѧки ѡрѣжїє вѣ: к' срацы, не могїи ємоу что сзтворити, и наоугти на нь люди, и рѣша пришєши к' нему посланїи, паде жребїи на сїх твоїх, вззлювши во и вози нїи. да єго сзтворимз вз трєбов вогшмз, ѡ же рече, сє не сзвѣт вози, нѡ древо истєгано и безздоушно, и по малє сзгнєтх, ни їадатъ во ни пїють ни молкѣт нѡ бжїх їдинз є на нѣсєх, ємоу же слонжатъ грѣцз, вз имѣга ієа хїа сѣна вїїа крїна євѣкѣ, тѣ во створилх є нѣво и зємлю, ѧ ваши вози что сзтворил, нѡ и сами вами сдѣлани сзвѣт, и не дамз вєшмз сѣна своєгѡ и тїи шєшє повѣдаша людємъ, и к'зємшє ѡрѣжїє прїдоша на нь и рѣша, даи сѣна на потребов вогшмз, ѧще сзвѣт вогн да пришлѡт єдннѡго сєбє по сїх мѡ (к. 332) ѧ вь чємоу перєтревѣтєтє, и клнкнѣша кнїанѣ, и посекоша ѡ нєю, и оугѣчени выша тов, исповѣдаюцає хрїтїана, и прїаєга вѣчнєю жизнь за сѣбю вѣрѣ мѣченїа.

К. 1 сигнатура: Nr. III і новїйша дописка: Ex bibliotheca Monasterii Leopoliensis O. S. Basilii M.

К. 1-4 скорописом XVII ст.: С(ія) Книга рекѡмам Прѡлогз М... Приналежитъ Слѣжїтчи Монастырѣкн ѡбщєжїтєлно крєхѣдкомѣ вѣ... которїа не мѡєтъ вѣтн їдѣлєна ѡ вѣнтєлн сѣтѡ вїшз мє... Слѡговѣ Поа Клатвою, Сѣтїхз ѡцх трїєтѣ и ѡєл..

К. 88 об. незаписана. Тут є записка Антона Петрушевича, писана в Уневї дня 20 лютого 1855 р., що означує сєй Прольог XVI-им ст.

1. Мѣць мїяртѣ рєвѡмыи сѣхїи їмѣтѣ днїи трдєсѣ пєрвыи во днїи чѣсѡвѣнї бї, ѧ вѡщн. бї. мїца мѣрта вз. ѧ днїи. Мученицї Євдокиї 1-1 об. Пор. ч. 27, 1.

2. Муч. Нєстора і Тривимїя, 1 об. Пор. ч. 27, 2.

3. Муч. Антонїна, 1 об.-2. Пор. ч. 27, 3.

4. В' тойже днѣ стрѣтѣ сѣхї мїчнкз. маркєла, и ѧнтѡнїна. сєлєвєстра, и сѡфро-нїа. — І єтїхз мїк харѣкѣ. и нїконѡра, и ѧганїа, 2.

Макар., 2; Сєрг., 60.

5. Слово про Івана, єпископа єрусалїмського, 2-3. Пор. ч. 27, 5.

6. Місяця того самого, 2-го дня священомуч. Феодота, 3-4. Пор. ч. 27, 6.
7. Апостола Пармена, 4. Пор. ч. 27, 7.
8. Муч. Коніта, — і ще 4 імена без житій, 4. Пор. ч. 27, 8.
9. Отця Агатона, 4-4 об. Пор. ч. 27, 9.
10. Слово св. Атанасія про те, щоби не осуджувати того, що грішить, 4 об.-5. Пор. ч. 27, 10.
11. В' тойже днь иже вх ст҃ухъ ѿиа ншего аргента еипа тфержекаго. нб҃ваго чюаотгорца. — Йже вх ст҃ухъ ѿих ншь аргентн. вѣѣ ѿ прострайнѣаго града тфери, 5-6.
Прол., II, 4-4 об.; Серг., 61.
12. Місяця того самого, 3-ого дня муч. Евтропія й инш., 6. Пор. ч. 27, 11.
13. Муч. Василиска, 6-7. Пор. ч. 27, 12.
14. Слово про Теодора наемника, 7-7 об. Пор. ч. 27, 13.
15. Слово св. Єфрема, що не годиться слухати тих, що кленуться на зло, 7 об.-8. Пор. ч. 27, 14.
16. Місяця того самого, 4-ого дня муч. Павла і його сестри Юлії, 8-9 об. Пор. ч. 27, 15.
17. Перенесення мощів кн. Вячеслава чеського, 9 об.-10. Пор. ч. 27, 16.
Крім того: В. Ягичъ. Легенда о св. Вячеславѣ (Рус. Филол. Вѣстн., т. 48) Josef Kalousek. Obrana knížete Václava Svatého. Praha 1901.
18. Преп. Якова монаха, 10-11. Пор. ч. 27, 17.
19. В' той днь ст҃ѣть ст҃ухъ мѣнѣк сатѣра — і ще 4 імена, 11.
Серг., 64.
20. Слово з Лімоніса, 11. Пор. ч. 27, 18.
21. Мѣа тогѣ вх. ѣ. днь. памать прѣаѣвнаго ѿѣа ншего. и҃сѣхѣа. пѣстнѣка. їн блѣн ѿѣе. — Тхн ст҃ыи ѿѣх ншь и҃сѣхѣи. вѣѣ ѿ Страны а҃рмѣнскѣа, 11-11 об.
Прол., II, 9; Мак., 6; Серг., 64 (Ісїя).
22. Муч. Конона городаря, 11 об. Пор. ч. 27, 22.
23. Муч. Конона Асирійського, 11 об.-12 об. Пор. ч. 27, 23.
24. Препод. Марка Постника Великого, 12 об.-13. Пор. ч. 27, 20.
25. Слово про видіння ангела, що писав, 13. Пор. ч. 27, 21.
26. В' тойже днь слово. ева҃рѣа лннѣа, ѡ ѡмнн помыслахъ. — Шервоѣ. ѡвѣа-денїе. б. ѣ. влѣднѣаа, 13-14.
Макар., 7.
27. Місяця того самого, 6-ого дня 42 мучеників в Аморії, 14. Пор. ч. 27, 4.
І ще: Сказаніе о 42 Аморійскихъ мученикахъ. Спб. 1905.
28. В' тойже днь слово ст҃го патрнѣа еипа. ѡ и҃схѣаѣннх ѡ҃гнн ѿ землѣа

к разанчыных лікстехъ. — Єтїи сщєіноучєннєх патрїкїи гатѣ. Іако дєѣ лікстє, 14 об.

Прол., II, 10 об.-11; Макар., 8 і 9.

29. Слово св. Єфрема про душевну користь і про покору, 15. Пор. ч. 27, 25.

30. В' тойже днь поученїє ў мѣтїи, Іако нїктоже протївѣгєѣ милостыни. — Зипонх цр҃к, ѡіагх цщєрє наснїтелєх оу нїкоєѣ кдєовїца, 15-15 об.

Прол., II, 11; Макар., 8.

31. Місяця того самого, 7-ого дня муч. єпископів у Корсуні, 15 об. Пор. ч. 27, 26.

32. Преп. Павла Ісповідника, 16. Пор. ч. 27, 27.

33. В' тойже днь памѣтє прєрєвнѣго ѡца нїшего, ємєліяна мнїуха. — Внїхгорх нїкто іменєлєх, к рїалїстє градк. ѡ оуностї кє мнєогє грѣхєх кпѣ, 16-17.

Прол., II, 12-12 об.; Макар., 9; Серг., 67 (Ємїліяна).

34. Слово про затворника, 17-18. Пор. ч. 27, 29.

35. В' тойже днь поученїє Єт҃го каснїа, о ѡхрєдєщєнїєх мнєра сєго кє мнїєскїє чї. — Ты ж чѣчє іже нїнаго жїгїа житєлє, 18-18 об.

Прол., II, 13-13 об.; Макар., 9.

36. Місяця того самого, 9-ого дня преп. Теофілякта Ісповідника, 18 об.-19. Пор. ч. 27, 30.

37. В' той днь ст҃ртє Єт҃го сщєіноучїєка, фєлєарїта прозвѣтера. антїѡхїєскѣ. — Бєи ѡк прозвїчєтерє соворнїша Єт҃ым цр҃ккї антїѡхїєскїа, 19-20.

Прол., II, 14-14 об.; Макар., 10; Серг., 68.

38. В' тойже днь слєво Єт҃го єфрема. Іа не подобєѣтє чєрнорїзцю мнєогє рїзєх імѣтї. — В мнєрєтєлєх жїтїи мнєснїє чкєло скєѣ, 20-21 об.

Макар., 10.

39. В тойже днь слєво. Іако не лїпо є мнїухє ѡ дїхнєх вратїи ѡмєтєтєлє. — Лїпо же є і сє вѣдєтї вратїи ізвѣстєно, 20 об.-21.

Макар., 10.

40. Місяця того самого, 9-ого дня 40 мучеників у Севастїї, 21-21 об. Пор. ч. 27, 33.

І ще: А. И. Соболевскїй. Памятники древней письменности и искусства. Житїя святыхъ. Спб. 1903.

41. Муч. Дїонїсїя в Коринті, 21 об.-22. Пор. ч. 27, 34.

42. Слово про монаха Пафнутїя, 22-23. Пор. ч. 27, 35.

43. Місяця того самого, 10-ого дня муч. Кондрата й ін. 23. Пор. ч. 27, 36.

44. Муч. Пїонїя, 23-23 об. Пор. ч. 27, 38.

45. Слово про Марка монаха, 23 об.-24. Пор. ч. 27, 37.

46. В тойже днь слєво іѡаннє златѣстєгѣ ў чтїи сщєіноучїєх. — Іт҃гоноскїєх ігнєтїє. покєлєкєѣтєх, глѣ, єпїсєлєх, 24-25 об.

Прол., II, 20-21; Макар., 12.

47. Місяця того самого, 11-ого дня преп. Софронія, архієп. ерусалимського, 25 об. Пор. ч. 27, 40.

48. Слово Григорія, папи римського, 25 об.-27. Пор. ч. 27, 39.

49. В тойже днь ѡже вх стѹх ѡца нїего, ѡуфимїа. архїепїа. великого новаграда. новаго чудотворца. — Б҃го оубо влїжїнаго ѡуфимїа. рудителїа великаго новагорода вѣмѹх, 27-28.

50. В' тойже днь ѡже вх стѹх ѡца нїего. кирила архїепїа — і ще 2 імена.

Серг., 71 (Кирила, архієп. ерусалимського).

51. Слово св. Григорія про милостиню, 28. Пор. ч. 27, 43.

Крім того: А. И. Соболевскій. Изъ церковно-славянскої учительной литературы. (Извѣстія Отдѣл. рус. яз. и слов. И. А. Наукъ. Спб. XV, 2, 1910).

52. Місяця того самого, 12-ого дня преп. Теофана Ісповідника, 28-28 об. Пор. ч. 27, 44.

53. Архієп. Кирила Ерусалимського, 28 об.-29. Пор. ч. 27, 41.

54. В' тойже днь слово. іѡа лїствичника. ѡ терпїнїи кіра мнїха. — Бл҃шїте вратїе ѡ наоучитеса. почюдившеса вїїї прелїмрѡстїи, 29.

Прол., II, 25.

55. В тойже днь слово іѡанїна златаустаго. ѡ матфеа. — Рече ть взмете ѡре^м мой на са, 29-29 об.

Макар., 14; Прол., II, 25-25 об.

56. Місяця того самого, 13-ого дня повернення мощів св. Никифора, 29 об.-30. Пор. ч. 27, 47.

57. Муч. Савина Єгиптянина, 30. Пор. ч. 27, 45.

58. Муч. Александра, 30-30 об. Пор. ч. 27, 48.

59. Слово про пресвітера, що з ним ангели служили, 30 об.-31. Пор. ч. 27, 49.

60. В' тойже днь слово. єв҃грїа мнїха. мыслєн' сложенїе. ѡ вбїадєнїе. — Начатокъ плѡдотворєнїю цвѣтз, 31-32.

Макар., 24.

61. Місяця того самого, 14-ого дня преп. Венедикта, архимандрита римського, 32-32 об. Пор. ч. 27, 50.

62. В' тойже днь стѣть стїго мчїка злександра. — Ілександрх великїи мѡченикх. ѡтѣ вх цѣтко максимїанє, 32 об.

Макар., 24; Серг., 74.

63. Преп. Евхимона єпископа, 32 об.-33. Пор. ч. 27, 51.

64. Муч. Сатура ѡ ин., 33. Пор. ч. 27, 52.

65. Слово про подвиг Паллядія монаха, 33-33 об. Пор. ч. 27, 53.

66. В' тойже днь слово іѡанїна златаустаго. ѡ не подобаетъ черноризцєкх ѡговжати. — Не мози безовмнїкх чернецѣ. ѡзрадно творити ѡвчыам, 33 об.-34 об.

Макар., 25.

67. Місяця того самого, 15-ого дня муч. Агапія й ин., 34 об. Пор. ч. 27, 54.

68. В' той днь с'тго м'ч'їка, александра попа. йже к' с'д'їн. — Цр'тв'юцов алевр'їанс' в' гонен'їе на хр'їт'їанш, 34 об.-35.

Прол., II, 30; Макар., 26; Серг., 74.

69. Муч. Нікандра, 35-35 об. Пор. ч. 27, 55.

70. В' тойже днь слово. что є знам'єн'їа свершена хр'їт'їанина. — В'тра права й д'їла б'їгочестива. хр'їт'їанинх во є исток'в'їи домх, 35 об.-36.

Прол., II, 30 об.; Макар., 26.

71. Місяця того самого, 16-ого дня муч. Юліяна в Кілікії, 36-36 об. Пор. ч. 27, 57.

72. В' той днь стр'їи с'тго м'ч'еник'а трофима. й ф'ама. йже в'т' кз александр'їн. — Т'їи в'єста ш' ладн'їк'їи кесар'їнск'їа, 36 об.-37.

Прол., II, 31; Макар., 27; Серг., 76 (Тала).

73. Апост. Аристовула, 37. Пор. ч. 27, 58.

74. Слово св. Єфрема Сирина богатим, 37-38. Пор. ч. 27, 60.

75. Місяця того самого, 17-ого дня преп. Алексія Чоловіка Божого, 38-38 об. Пор. ч. 27, 61.

Крім того: В. П. Адріанова. Житіє Алекс'їя, чоловіка Божого. Спб. 1917.

76. Муч. Марина, 38 об. Пор. ч. 27, 62.

77. Воскресення праведн. Лазаря й пам'ять потрясення, 38 об. Пор. ч. 27, 63.

78. Слово про Георгія, ігумена Гори Синайської, 38 об.-39 об.

79. В' той днь слово. євагрія м'н'їха. — В'б'їаден'їе пища преставляетс'я, пост'їи не с'м'їт'ї же в'їда, 39 об.-40.

80. Місяця того самого, 18-ого дня св. Кирила, архієп. ерусалимського, 40-40 об.

81. В' тойже днь слово преподобнаго ш'їца н'їєго а'н'їна м'н'їха. — Єєн' в'т' ш' халкидона. ш' в'їок'їрнов' р'їдн'їтелю, 40 об.-41.

Прол., II, 43; Макар., 30; Серг., 78 (Аніна).

82. В' той днь с'т'їх' м'ч'їк'х, трофима. й єккар'їа. пострадавш'їх к никомад'їн. — Гонен'їю же на хр'їт'їанш распалш'їс'я к никомад'їн, 41-42.

Прол., II, 43 об.; Макар., 35; Серг., 78.

83. В' тойже днь пам'ят' л'їр'їи сестры лазоревы. к'н'єгда нос'т' х'їт'ї, м'н'їш'їм' помаза й власы своїми в'т'єр'їш, 42.

Макар., 35; Серг., vacat.

84. В' тойже днь сл'в' в' даниле м'н'їсе. йже в'возганх в'мет'ї любов'їан'їел'їх. — Пов'їдаше нам'їз а'єва старец'я в' даниле єг'їп'т'їан'їне, 42-42 об.

Прол., II, 44; Макар., 35.

85. В' тойже днь поучен'їе, в' м'н'їшеском'їх жит'їи. — Рече ш' велик'їх ш'їц'х н'їкто. а'може колижао й'деши, 42 об.-43.

Макар., 35.

86. Місяця того самого, 19-го дня муч. Хрисанта й Дарії, 43-43 об. Пор. ч. 27, 70.

87. В' тойже днь стїѡ' клавдїн, триоунъ кз море ѳверженъ скончѡ, 43 об. Прол., II, 45; Макар., 36; Серг., вас.

88. В' тойже днь память стїго мчнка, панхарїа. — Цр҃гтвѣщювоу дїѡкитїанѡ, ѡ максимїанову. кз старомїз римѣ, 43 об.-45.

Прол., II, 45-45 об.; Макар., 36; Серг., 79.

89. В' тойже днь стїго дїодора прозвїтера, ѡ марктїана дїаконѡ, 45.

Макар., 30; Серг., 78.

90. Слово про жінку, що заколола своїх двоє дітей, 45-46. Пор. ч. 27, 71.

91. Мїа тогѡ кз. ѡ днь. прпѡвнѣх ѡцѣх нїнѣх. оубїенѣх ѡ бѣрбарѣ. кз ѡвнїтепї стїго сѡвѣ. їн бѣѣ. — Сїн стїн ѡїѡ ѡ разнчнѣх мѣстѣх сѣбравшѣсѡ, 46-46 об.

Прол., II, 46 об.-47; Макар., 37; Серг., 79.

92. В' тойже днь стїхъ мчнцѣ жєнѣх. ѡже ѡ ѡмнїсѡ. ѡлександрїн, клавдїн, ѳфрагїн. матроны. ѡѡуланїн. ѡѡфнїн. ѡ фєѡдогїн. — Сїн бахѡв кз цр҃гтвѡ максимїана сѡѡтїваго, 46 об.

Прол., II, 48 об.-49; Макар., 37; Серг., 80.

93. Преп. Никити, єпископа аполліонадського, 46 об.-47. Пор. ч. 27, 72.

94. В' тойже днь стїго гордїана, 47.

Макар., 37; Серг., 80 (Родїяна).

95. Св. Фотини, 47-47 об. Пор. ч. 27, 73.

Ще: А. И. Яцимирскїй. Къ исторїи апокр. и легенды. (Извѣстїя Отдѣл. рус. яз. и слов. И. Акад. Наукъ. Спб. 1909, XIV, 3); К. Θ. Радченко. Апокрифическое житїе самарянки... (Згаданї „Извѣстїя“, 1906 р., т. XI, 4).

96. Слово про св. Герасима, як ѡму звїр працював, 47 об.-48 об. Пор. ч. 27, 74.

97. Місяця того самого, 21-ого дня Якова Ісповїдника, 48 об.-49. Пор. ч. 27, 75.

98. Препод. Кирила, єпископа катанського, 49. Пор. ч. 27, 76.

99. В' тойже днь стїхъ мчнкѣ, фїлїмона. ѡ домзнина. — Сїн бахѡв ѡ великаго ѡ славнаго града римскѡ, 49-49 об.

Макар., 38; Серг., 81.

100. В' тойже днь ѡже кз стїхъ ѡца нашего, фомѣ. патрїарха константїнїна града. — Тзн ѡже кз стїхъ ѡцѣх нїѣ фомѡ. премногїа ради добродѣтепї, 49 об.

Прол., II, 49; Макар., 38; Серг., 81.

101. В' тойже днь прпѡвнѡго серапїѡна матїваго ѡже ѡ пїсїдона, 49 об.

Макар., 38; Серг., 81.

102. В' тойже днь память жєнѣ ѡзлѡбшеї миро на глѣвѣ хр҃ѡв. ѡ домоу сїмона прокаженаго, 49 об.

Прол., II, 49 об.; Макар., 38; Серг., 81.

103. В' тойже днь сѣхъ мѣнкѣ терентіа, африкана, макама, поліпапа, синона, александра, диодора, свра. ѿ инѣхъ. — Тѣ вѣша вх цѣтко декіа нечѣиваго цѣа. 49 об.-50.

Макар., 38; Серг., 82 (тільки 3 перші імена).

104. В' тойже днь стрѣхъ сѣхъ мѣнкѣ, тамола — і ще 2 імена, 50.

Серг., вас.

105. Слово Пафнутія про розбійника, що спасся, 50-51. Пор. ч. 27, 78.

106. В' тойже днь слово, ѿ оустакленіи сѣхъ апѣхъ петра ѿ павла. — Рече петрх ѿ павла, повелеваѣхѣ людемх. ѿ. дѣи дѣлати, 51-51 об.

Макар., 38.

107. Мѣа тогѣ вх. ѿв. дѣнь. памать сѣго сѣенномѣнка васіла. аґирзскаго. гѣ бѣви шѣе. — Тзи вѣше при оулаиѣхъ престѣпнице. ѿ саторниае гѣмоне, 51 об.-52.

Прол., II, 51; Макар., 39; Серг., 82.

108. В' той днь сѣша дроиды. дщерѣ троіана цѣа. — Цѣю троіану повсегѣа жикота лишаѣшемоу, 52-53 об.

Прол., II, 51-52; Макар., 39; Серг., 82.

109. В' той днь сѣша мѣнцы, калиникіа. ѿ василиса, 53 об.

Макар., 39; Серг., 82.

110. В' тойже днь стрѣхъ сѣго и прѣвѣнаго шѣа нѣшего Стефана аґвмеѣна. трѣклинскаго монастыра. — Стефанх прѣвѣншѣ шѣхъ нѣхъ. ѣхъ ѿповѣншѣ ѿстиѣншѣ вѣхъ, 53 об.-54.

Макар., 39; Серг., 83.

111. В' тойже днь памат прѣвѣнаго шѣа нѣше ісакіа мнѣхъ. — Прѣвѣншѣ шѣхъ нѣше ісаакіи. вѣхъ вх аґнтіѣхѣи веліцей. монастыри даіматыскохъ шѣ юны, 54-55.

Макар., 39; Серг., 82.

112. Слово про двох братів, що мали ворожнечу між собою, 55. Пор. ч. 27, 80.

113. В' тойже днь поученіе іѣанна златѣгѣа ѿ свпротівѣи всакохъ. — Іѣце ѿмаши ѿгнь поухоті, 55-55 об.

Макар., 40.

114. Місяця того самого, 23-ого дня священомуч. Нікона ѿ ин. 55 об.-56. Пор. ч. 27, 81.

115. В' тойже днь сѣго апѣа рвдиѣна. ѿже кѣ патрѣхъ. — Іродіѣнхъ ѣхъ апѣахъ ѿ мѣхъ. вѣхъ шѣ. ѿ. оуѣнѣхъ, 56-56 об.

Макар., 40; Серг., 84.

116. В' тойже днь сѣго мѣнка доментіа, ѿ оуѣнѣа ѣго. — Сѣи вѣхъ шѣ аґнтіѣхѣа сѣрѣкіа, 56 об.-57.

Макар., 40; Серг., 84 (Дометія).

117. Слово про купця, що прийшов у монаший чин, 57-57 об. Пор. ч. 27, 82.

118. В' тойже днь слово, ѡ сѣдѣ. ѿ ѡ взпрошенїи александра. — Вх єдинх ѡ дїїи, чїкх в рекѣ впа^а оуаре, 57 об.-58.

Макар., 41.

119. Мїца тогѡ вх. ѣд. днь. прѣспраз^анество бѣговѣщенїа — І памать прѣподобнаго ѡца нїего, ѿ ѿповѣдника ѿквба. господи благослови ѡче. — Сен ѿз младш^х ноутей. пѣстническоє проше^а житїе, 58-58 об.

Макар., 41; Серг., 84.

120. Препод. Артемона, епископа Селевкїї пісїдійської, 58 об. Пор. ч. 27, 79.

121. В' тойже днь памать сѣго сѣїїюмка артемона, прозв'тера. — Днїв-кантиану црѣвѣюшоу вх римѣ. пославх вєа грады, 58 об.-60 об.

Макар., 41; Серг., 85.

122. В' тойже днь сѣхз нї. мчїкх. ѿже є кесарїи палестиньстей, 60 об.

Макар., 41; Серг., 85.

123. В' тойже днь прѣподобнаго мартина. фывеаннїа, 60 об.

Макар., 42; Серг., 84.

124. В' тойже днь страсть сѣхзю мчїноу, і ѿквба. прозвїтера. і ѿзы дїакона. — Бѣа мчїнка ѿкввз прозвїтерх. ѿ ѿза дїаконх. вѣета є персехз, 60 об.

Макар., 42; Серг., 85.

125. Поучення на передпразник Благовїщення, 60 об.-61 об. Пор. ч. 27, 85.

126. Мїца тогѡ вх. ѣд. днь. бѣговѣщенїе прѣслабнѣа влѣчца нїеа бѣа, ѿ прѣдбѣцы мрїа. — Вхспоминанїе бѣгвѣщенїа, прѣама владычица нїеа вїа, 61 об.

Прол., II, 57 об.-58; Макар., 43; і крім того: А. И. Соболевскїй. Изъ области древней цер.-славян. проповѣди (Извѣстія Отдѣл. рус. яз. и слов. И. А. Н. 1905, X, 2).

127. Поучення на Благовїщення Богородици, 61 об.-63. Пор. ч. 27, 87.

128. В' тойже днь слово, іѡаннїа дамакїнна. ѡ причащенїи чѣа хрїстова. — Мнѡгы видимх хѣо тѣао прѣмающа прѣсто, 63-64.

Прол., II, 60; Макар., 44.

129. В' тойже днь слово, іѡа златаонетаго. на бѣговѣщенїе прѣама бѣа. — Црѣк^х таннх празньствѣемъ днѣ. во нь же вєа тварь свєрвана бєселитєа, 64-67 об.

Прол., II, 57-58; Макар., 44.

130. Мїца тогѡ вх. ѣд. днь. на оутрїа празнїков бѣговѣщенїю. Соборх свєршєаємх сѣїїюмоу ѿ бѣєтвеному архїталъ гаврїилоу. гн вѣбїи ѡче. — Снїи сѣхїи архїстратїї гаврїилх. єдинх є ѡ вѣлики^х кнѣзъ нвїш^х, 67 об.-68. Пор. ч. 27, 88.

131. Мученикѡв 26 у Готїв, 68. Пор. ч. 27, 89.

132. Муч. Кондрата, 68-68 об. Пор. ч. 27, 90.

133. В' тойже днь повѣсть полєзнаа. малѣха ради мнїха плаєнаго. — Тридєсатїї поприцѣ ѡ антиѡхїа сирьскїа. вѣше село нарицаємоє маринїа, 68 об.-70 об.

Прол., II, 61-2; Макар., 49.

134. В' тойже дѣ стрѣѣ ст҃го мѣчника ирринїа єпїа. града єрма. — Вх цр҃кво днѣквнтїана, и максимїана. нечтїивѣю цр҃ю, 70 об.-71.

Прол., II, 61-2; Макар., 49.

135. В' тойже днѣ стрѣѣ ст҃х мѣчнкх. дѣв попов. вафур҃ы (ї ще 17 імен). — Єти вахон при гд҃риге кнїї готфиньстѣ, 71-71 об.

Макар., 49.

136. Муч. Мануїла и ин. Препод. Василия Нового, 71 об.-73. Пор. ч. 27, 91.

137. В' тойже днѣ слѣ ст҃го васила. ѓ бл҃годарѣѣ ба. — Седан на трапезѣ моанга, 73-73 об.

Макар., 50.

138. Місяця того самого, 27-ого дня св. Матрони, 73 об. Пор. ч. 27, 98.

139. Св. Филипа синклітика и ин., 73 об.-74. Пор. ч. 27, 92.

140. В' тойже днѣ прп҃авнаго шїа нїєго павла єпїа, коринѣїнскаго (ї ще 2 імена), 74.

Макар., 51.

141. Муч. Мануїла и Теодосія, 74-74 об. Пор. ч. 27, 93.

142. Слово про такого, що не зберігав майна, а Бога, 74 об.-75. Пор. ч. 27, 96.

143. В' тойже днѣ слѣ іуанїна злат҃устаго ѓ мїстѣни (!). и ѓ равѣх҃з. — Кацы оубо к равомз скоѣ бѣдемз, 75-76.

Прол., II, 65-6; Макар., 51.

144. Мїа тогѣ кз їи. днѣ. памат прп҃авнаго шїа нашего, иларнїона нѣва. и гд҃мена и ѓбителї палестиньскїа (ї ще 2 імена), 76.

145. Муч. Йони и Варасїія, 76. Пор. ч. 27, 97.

146. Слово про воскресення Ісуса Христа, 76-76 об. Пор. ч. 27, 101.

147. В' тойже днѣ прп҃авнаго шїа нїєго, ѓстафилы єпїа. вифѣнїнска (ї ще 1 імя), 76 об.

Макар., 52.

148. В' той днѣ славко, ѓ такиѡтѣ. кзскр҃шемон и зх мертвух҃з. — Не оумоачю выкшаго вїїа вл҃гати на ровѣ чл҃честемз, 76 об.-78.

Прол., II, 68-69; Макар., 52; Яковл., 189.

149. Місяця того самого, 29-го дня муч. Марка, еп. аретусїйського и ин., 78 об.-79 об. Пор. ч. 27, 103.

150. В' тойже днѣ памат прп҃авнаго шїа нїєго і исповѣдника. євѣгтатїа єпїа. кнїаднїнїска. — Єтї иже кз ст҃х шїцз нїѣ. і исповѣдникз євѣгтатїе мирз иакѣ время тяжко, 79 об.-80.

Прол., II, 70 об.; Макар., 53.

151. В' тойже днѣ прп҃авнаго шїа нїєго, іуанїна. иже на ст҃денці. — Вх времена ѡна, ваше жеїа богата велѣ, 80-81 об.

Прол., II, 69 об.-70 об.; Макар., 53.

152. Слово про страсть Христа, 81 об.-82. Пор. ч. 27, 106.

153. В' тойже днь слово, ѡ двѣхъ мононїи. како Спасе ю стѣшїи макарен немлѣѣ еѣ выкши. — Дѣца нѣкаа въ Александрїи. ѡ мене^а мононїи, 82-83.

Прол., II, 72-72 об.; Макар., 53.

154. Місяця того самого, 30-ого дня препод. Івана Ліствичника, 83 об.-84. Пор. ч. 27, 107.

155. Прор. Йоада, 84. Пор. ч. 27, 108.

156. Муч. Акакія. Препод. Івана Безмовника, 84-85. Пор. ч. 27, 109.

157. В' тойже днь ѡже въ стѣхъ шѣца нїего, ѡ ѡны митрополита. моговскїа нѡваго чюдотворца. — Нѣкѣ кѣ коє время прилѣчи Смирнїиному фотїю митрополитѣ, 85-85 об. При житїю додано з боку новим письмом (Модеста Гринеveckького?): Іенуч буѣ.

Серг., 92.

158. Мѣца тогѣ въ ѡа. днь. памлть прѣдѣнаго шѣца нїего, ѡпатїа. ѡже кѣ гѣгрѣѣ, 85 об.

Прол., II, 74-74 об. (є ѣ житїє); Макар., 61 (без житїя); Серг., 92.

159. Препод. Акакія, епископа мелетинського, 85 об.-86. Пор. ч. 27, 102.

160. В' тойже днь стѣго шѣца нше ѡполонїа, пѣтїи^а. — ѡполонїи ѡже въ стѣхъ шѣцѣ нїѣ. ѣ. лѣтѣ сын, 86-86 об.

Прол., II, 75 об.; Макар., 62., Серг., 92.

161. Священомуч. Авди, епископа ѡ Венямина дїякона, 86 об.-87. Пор. ч. 27, 111.

162. Слово про те, як треба боротися перед Богом із насильниками сего свїта, 87-88. Пор. ч. 27, 112.

163. Мѣцѣ ѡприлѣ ѡмѣ днїи ѡ днь ѡма часѣѣ. ѣ. ѡ нѣ. ѡ. Дня 1-ого препод. Марїї Египтянки, 89-89 об. Пор. ч. 27, 113.

Крім того: А. И. Яцимирскїй. Изъ исторїи славян. письменности въ Молдавіи и Валахіи. 1906.

164. В' тойже днь памлть прѣдѣнаго шѣца нїего ѡ ѡповѣдника макаріа. ѡговлена. палекинѣскїа ѡбнѣтїа. — Тхї ѡже въ стѣхъ шѣцѣ нїѣ макаріе. роднїа въ константїне градѣ, 89 об.-90 об.

Прол., II, 77 об.-78; Макар., 63; Серг., 94.

165. В' тойже днь памлть прѣдѣнаго шѣца нїего ѡ чюдотворца ѡсѣфїа 90 об.

Прол., II, 79-80 об. (є ѣ житїє); Макар., 64 (без житїя); Серг., 94.

166. Слово про покаяннїа, 90 об.-91 об. Пор. ч. 27, 118.

167. Мѣца тогѣ въ. ѣ. днь. памлть прѣдѣнаго шѣца нашого ѡ чюдотворца. тїга. — Блжїи^и стѣшїи шѣцѣ нїѣ тїтѣ. ѡз ѡмада възраста хѣ възлюбнїа, 91 об.-92.

Прол., II, 81; Макар., 65; Серг., 95.

168. Мучен. Антіяна ѡ Едесїа, 92. Пор. ч. 27, 116.

169. Преп. Теодосії діви, 92. Пор. ч. 27, 121.

170. Мучен. Полікарпа, 92. Пор. ч. 27, 124.

171. В' тойже днь паматъ прѣсвѣнѣ шѣца нѣго феѡдота, 92-92 об.

Макар., 65; Серг., 96.

172. В' тойже днь Слово, ш лимониса. ѡ разбойницехъ вземшихъ вещи оу старца. ѡ пакы давшимихъ. — Глше стареця зосима. ѡко свшцов ми к монастыри ѡменѣ к тирѣ, 92 об.-93.

Прол., II, 81 об.-82; Макар., 65.

173. В' тойже днь Слово, ѡ исповѣданїи грѣховъ. — Яше оубо ѡбращешн мѹжа дѣшкна, 93.

Прол., II, 82; Макар., 65.

174. Слово про те, що ѡ по смерти милостиня Богу є мила, 93-93 об. Пор. ч. 27, 110.

175. Місяця того самого, 3-ого дня преп. Никити Исповідника, ігумена мідійського, 93 об.-94. Пор. ч. 27, 120.

176. В' тойже днь стѣгъ стѣхъ мѣнцы. аганїи. ѡрнїи. ѡ хншнїи. — Єн бахов при максимїанѣ црїи. ш града Соловнєка, 94.

Прол., II, 82-82 об.; Макар., 66; Серг., 97.

177. Слово з Патерика про брата, що згрішився у св. Причастю, 94-95. Пор. ч. 27, 122.

178. В' тойже днь Сашко стѣго касїана. ѡ томъ ѡже не взноєнтса. — Рече стѣши касїанх римляннїхъ. взпоманете ѡ кы шѣца ѡрона, 95-96.

Прол., II, 85-85 об.; Макар., 66.

179. Місяця того самого, 4-ого дня преп. Йосифа піснописця, 96-97. Поч. ч. 27, 123.

180. Мучен. Теодула ѡ Агатопода, 97 об. Пор. ч. 27, 126.

181. В' тойже днь стѣго мѣнка. калинїнка, 97 об.

Макар., 67; Серг., 98.

182. В' тойже днь стѣма мѣнцы. фердѡры. ѡ сестры єа равннѣ. — Єн бахов при Саворїи црїї к пернѣ, 97 об.-98.

Прол., II, 84-84 об.; Макар., 67; Серг., 97 (Фервуфи).

183. В' тойже день стѣго попаїа, 98.

Серг., 98 (Пуплія).

184. Препод. Зосими, 98-98 об. Пор. ч. 27, 125.

185. Мѣца того жъ вк. ѣ. днь. паматъ стѣхъ мѣнцк. феѡдотла, ѡ агатопода (ї ще 1 імя), 98 об.

Прол., II, 86 (є ѡ житїє); Макар., 68 (є ѡ житїє); Серг., 98.

186. В' тойже днь прѣсвѣннѣ феѡары. ѡже ш Соломна. — Єн прѣсвѣннѣ феѡдора. ѡз млада взраєтга хѣ вкжделѣкши, 98 об.-99.

Макар., 68; Серг., 98.

187. В' тойже днь стѣма мѣнцы феѡары. ѡ днѣ ма. — Црѣтєвшцов днѣ клнтїанѡв ѡ максимїанѡв ѡвстратїю же ѡгемоноу, 99-100.

Прол., II, 86-86 об.; Макар., 68; Серг., 100.

188. В' тойже днь слоко, ѿ трѣге вышлемъ къ зѣнтѣхѣи. да ѿ ны слышаще покайнии приимемъ. — Вх црѣво йоуѣтина келѣаго. въ вх зѣнтѣхѣи зѣнтѣхѣи трѣсхъ белнкъ, 100.

Прол., II, 86; Макар., 69.

189. В' тойже днь слоко ѿ жейтѣ. молившиа ѿѢ. ейже никаѣ же напастъ не приимашеа. — Покѣдаше єдинъ нѣкто ѿцѣз ѡкъ къ александрѣю пришеа, 100-100 об.

Прол., II, 86 об.-87; Макар., 69.

190. В' тойже днь слѣд. ѿ мѣткѣ. — Вгда оубо речеа ти срѣце твоѣ, 100 об.

Прол., II, 87; Макар., 69.

191. Слово св. Анастасія, игумена синайського, щоби не оклеветувати священика, 100 об.-101 об. Пор. ч. 27, 128.

192. Препод. Евтихія, царгородського архиепископа, 101 об.-102 об. Пор. ч. 27, 129.

193. Мучен. Єрмія, 102 об. Пор. ч. 27, 130.

194. В' тойже днь стго йѣрѣа. ѿ зхилѣа. — Бѣши григорѣи папа рѣскѣи ѿ стго ѣвѣа, 102 об.-103.

Прол., II, 89-89 об.; Макар., 69; Серг., 100 (Єрмія й Архілія).

195. Слово про правду й неправду, 103-104. Пор. ч. 27, 131.

196. Місяця того самого, 7-ого дня преп. Георгія Митиленського, 104. Пор. ч. 27, 132.

197. Мучен. Калліопія, 104-105 об. Пор. ч. 27, 133.

198. В' тойже днь прѣобнаго ѿца ншего серапиѡна линнуа. — Прѣобнаши ѿцѣ нше серапиѡнъ. ѿ оубности въ линнѣ, 104 об.-105 об.

Макар., 71; Серг., 101.

199. В' тойже днь слоко стго петра александрекаго. — Йже єлико ѿ выскоти своѣа прикачють, 105 об.-106.

Макар., 71.

200. Місяця того самого, 8-ого дня апост. Іродіона й ин., 106-106 об. Пор. ч. 27, 136.

201. Мучен. Павсилипа, 106 об.-107. Пор. ч. 27, 137.

202. В' тойже днь памѣт стго прѣобнаго ѿца ншего. келегтина. папы рѣскаго. — Бѣи вѣше при фѣвѣосѣи юнѣ к црѣки стараго рима, 107.

Прол., II, 92-92 об.; Макар., 71 (без житія); Серг., 102.

203. Неділя мирносоць, 107.

Серг., 102.

204. Слово про дівцю, що змилосердилась над таким, що хотів удавитися за довги, 107-108. Пор. ч. 27, 139.

205. В' той днь слоко ѿ чернорѣцы. смиришии брате келѣа раа. — Бѣши черноризецъ ѿходѣи вело. къ развѣчѣиа мѣсѣю, 108-109.

Макар, 72.

206. Мучен. Евпсихія, 109. Пор. ч. 27, 140.

207. Мучен. Вадима, 109-109 об. Пор. ч. 27, 141.

208. Мучеників, що померли у перському полоні, 109 об.-110.

Пор. ч. 27, 142.

209. В' тойже днь слав' ст҃го ісаака сиринна. ѿ мл҃чтнн. аще по смерзати приїтна ієсть. — Рече ст҃ын ісаакъ сиринї. іакъ аще імаши днєвкныхъ потребы, 110-111.

Прол., II, 94-94 об.; Макар., 74.

210. Мѣа тогѡ кз. і. днь. памат' ст҃хъ мч҃никъ. терентїа. африка. максима. полѣвіа. и прочи*. лѣ. еже ѿ бл҃женней виноне. и александра и феѡдора. ги влѣн ѿ. — Єти влѣху кз времена декїа цр҃а, 111-111 об.

Прол., II, 94 об.-95; Макар., 74; Серг., 103 (Африкана, Помпїія).

211. В' тойже днь памат' ст҃хъ мч҃никъ іакѡва прозвитера. и азѡу діаконѡ. — Єти влѣху кз времена саворїа цр҃а перскаго, 111 об.-112.

Макар., 74; Серг., 103 (Азадана).

212. В' тойже днь святаго апостола, а҃габа. — Єт҃ын а҃гакх прр҃кх и аїлз. сен іземз поїєз, 112.

Макар., 75; Серг., 104.

213. В' тойже днь славѡ. ѿ ілїи пѣствїїннїцы. како похотелз сждолѣ. — Повѣдаѡуо братїа ѡ шци ілїи. іакѡ ізз дѣтска трѣда прилежаше, 112-112 об.

Макар., 75.

214. Слово з Патерика про послух, 112 об.-113. Пор. ч. 27, 147.

215. Місяця того самого, 11-ого дня священомуч. Антипи, 113-113 об. Пор. ч. 27, 148.

216. В' тойже дѣ стрѣѣ ст҃ѡю мч҃никѡ процешїа. и мартїна. — ѿ сєю ст҃юю мч҃никѡуо григорїи пѡпа римскїи, 113 об.-114.

Макар., 75; Серг., 104 (Процесса і Мартинїяна).

217. Слово про Євагрїя філософа, 114-115. Пор. ч. 27, 149.

218. Місяця того самого, 12-ого дня препод. Василя Ісповідника, єпископа парїйського, 115. Пор. ч. 27, 150.

219. В' тойже днь паматъ прп҃авныхъ аѡфонсѡ. дщери копронїма цр҃а. — Єта шцѣмз мнѡго поповжена каше, 115-115 об.

Прол., II, 98 об.; Макар., 77; Серг., 105.

220. Перенесення пояса Богородици, 115 об.-115 об. Пор. ч. 27, 152.

221. В' тойже дѣ памат' прп҃авныхъ мтр҃и нїшеа афанасїи іг҃уменїи. — іфанасїа бл҃жїїаа рода єѣѣ ѿ ѡстрова нарицаємаго. єгїпїи, 116 об.-117 об.

Прол., II, 99-99 об.; Макар., 77; Серг., 105.

222. Слово з Патерика про старицю-пустинницю, 117 об. Пор. ч. 27, 154.

223. Мѣа тогѡ кз. і. днь. ст҃го сщ҃ейномѡчвчїника а҃ртемѡна. ги влѣн ѿ. — Дїѡклѡтанѡуо цр҃т҃вѡщѡуоу к римлї, 117 об.-119 об.

Прол., II, 100 об.-101; Макар., 78; Серг., 106.

224. В' тойже днь сѣго ѿлиферїа. пергаинна — і ще 2 імена, 119 об. Макар., 78; Серг., 107 (Єлевферїя).

225. Мучен. Крискента, 119 об. Пор. ч. 27, 155.

226. В' тойже днь сѣго мѣнка кагиланска. ѿ аскитреї дщери єгѡ. — Ёгда оубѣкаѣмы вахѡв ѿ ѡ сѣмиз сїмешне, 119 об.-120.

Макар., 78; Серг., 107 (Фусика ѿ Аскитреї).

227. В' тойже дѣ слово, ѡ патерика, ѡ даниле мннсе. възкресившемз оубѣнагѡ. — Прихода иногда аѣка даннїа. мнїао єдинѡ мѣсто, 220.

Прол., II, 101 об.; Макар., 78.

228. Слово Івана Золотоустого про милостиню, 120-120 об. Пор. ч. 27, 157.

229. Місяця того самого, 14-ого дня св. Мартина, папи римського, 120 об. Пор. ч. 27, 156.

230. В' тойже днь сѣго мѣника ардалишїна. мїекаго. — Бєй ваше вѣ времена максимїана црѣа, 120 об.-121.

Прол., II, 102 об.; Макар., 79; Серг., 108.

231. В' тойже днь памат сѣмъ прпчѣбныхъ мчїцы, фомаїды, 121.

Макар., 79; Серг., 108.

232. Мучеників 1000 і Азата скопця, 121. Пор. ч. 27, 160.

233. Слово з Патерика про видіння Силуана, 121-121 об. Пор. ч. 27, 162.

234. В' тойже днь поученїе сѣго євгарїа к черноризцѣ. — Подоваєтз мнїхѡ ѿко сїѡв быти, 121 об.

Прол., II, 103; Макар., 79.

235. Місяця того самого, 15-ого дня апост. Аристарха ѿ ин., 121 об.-122. Пор. ч. 27, 165.

236. Св. Василиси ѿ Настасїї, 122. Пор. ч. 27, 164.

237. Слово з Патерика про двох черцїв, щоб і ми грїшні пока-
ялися, 122-122 об. Пор. ч. 27, 167.

238. В' тойже днь слово сѣго євгарїа. ѡ тцєславїн. — Тцєславїє є стрѣть бє словобєснаѣ, 122 об.-123.

Прол., II, 104; Макар., 80.

239. Місяця того самого, 16-ого дня муч. Агапїї ѿ ин., 123-123 об. Пор. ч. 27, 168.

240. В' тойже днь сѣхъ мчїкз. леїонїда (і ще 7 імен). — Сїн сѣїн мчїцы вахѡ ѡ єлади, 123 об.-124.

Прол., II, 104 об.; Макар., 80; Серг., 110.

241. Мучен. Іринїї, 124. Пор. ч. 27, 169.

242. В' тойже днь стрѣть сѣго мчїнка, андрєїана, 124.

Макар., 180; Серг., 111.

243. Притча св. Варлаама про життєву печаль, 124-125. Пор. ч. 27, 171.

244. Міца тогѣ кз зї. днѣ. памать сѣго сїїномѣнка Симеѡна єпѣа персїаьскаго. І їже с нїѣ. — Ктнїфонх ѣ салнїк ѡбладающе по градѣх персїаьскїх, 124-125. Прол., II, 106 об.-107; Макар., 86; Серг., 111.
245. Вѣ тойже днѣ памать прпѣовнаго ѡїца нїшегѡ акакїа єпѣа мелеетїскаго ѣсповѣдника. — Їже кз сѣхъ ѡїцъ нїшѣ акакїе, ѣсповѣднїѣ хѣх. баше при декїн, 126. Макар., 82 (инше житїе); Серг., 111.
246. Вѣ тойже день сѣго мученика, андрѣана. — Сен сѣшн мѣшкз андрѣанз. баше єаннз ѡ тогда ѣтѣх, 126-126 об. Прол., II, 107; Макар., 81; Серг., 112 (Адрїана).
247. Св. Агапїта, папи римського, 126 об.-127. Пор. ч. 27, 172.
248. Мучен. Ардалїона, 127. Пор. ч. 27, 173.
249. Св. Антуси, 127-127 об. Пор. ч. 27, 174.
250. Слово з Патерика про покору, 127 об.-128. Пор. ч. 27, 175.
251. Вѣ тойже днѣ прпѣовнѣхъ ѡїцъ нїшѣ ѣ зосїмѣ, ѣ сакатїа. Соловѣцкїхъ началнїковз. нѡвѣхъ чудотворцовз. — Прпѣовнїшн ѡїцъ нїшѣ сакатїе. пребываше кз ѣночьскїмъ чїнов сѣ братїеѡ на вѣлѡ єзерѣ, 128-130 об. Прол., II, 107-109 (инше житїе); так і Макар., 82; Серг., 112.
252. Вѣ тойже днѣ савко сѣго мѡїсїеа. ѡ дерзостї. — Вззлюбленаа братїе стрѡї своѡ сналз кз слезѣх, 130 об.-131. Прол., II, 110 (під днем 18/4); Макар., 82.
253. Препод. Івана, ученика св. Григорїя Декаполїта, 131-131 об. Пор. ч. 27, 179.
254. Мучен. Сави Готянина, 131 об.-132. Пор. ч. 27, 163.
255. Вѣ тойже днѣ їже кз сѣхъ ѡїца нїшегѡ козмы хадїкїдоньскаго єпѣа. — Сен ѡ пеленз ѡчїстїї себе, 132. Пор. ч. 27, 176 (але тут зовсім инше житїе).
256. Препод. Івана, архїєпископа антїохїйського, 132. Пор. ч. 27, 180.
257. Слово з Патерика, що не годїться творити чеснотї перед людьми, 132-132 об. Пор. ч. 27, 181.
258. Вѣ тойже днѣ савко Іѡана Златѣстаго. ѡ погавшанїн. сѣ вѣрѡю мѡлащїхъсѣ на вѣлкомїхъ мѣстѣ. — Їко павелз не кз хралкї сѣе помолїсѣ, 132 об.-133 об. Прол., II, 110-110 об.; Макар., 87.
259. Міца тогѡ кз. дї. днѣ. прпѣовнаго ѡїца нїшегѡ Іѡанїна. кетхїа лѣкрѣ. — Тзї ѡ младахъ ногтѣѣ вжїтѣвною любовїю оуѣмзкленз, 133 об. Прол., II, 111; Макар., 88; Серг., 118.
260. Препод. Георгїя, єпископа антїохїї пїсїдїйської, 133 об. Пор. ч. 27, 178.
261. Мучен. Христофора ѣ инш., 133 об.-134. Пор. ч. 27, 182.
262. Вѣ той днѣ прпѣовнаго ѡїца нїшегѡ нїкїфора ѣгѣмена. катѡвала нарицаемаго. — Нїкїфорх вѣжїнїшн велнкїн ѡїцъ нїшѣ. вѣ ѡ константїна града, 134-134 об. Прол., II, 110 об.; Макар., 83; Серг., 114.

263. В' тойже днь паматъ прпавнаго шца ннѣго іѡанна прозвітера палеєрита, 134 об.

Макар., 84; Серг., 115(?).

264. Слово з Патерика про вдовицю, що її помилував князь за покору її сина, 134 об.-135. Пор. ч. 27, 183.

265. В' тойже днь слово, ш лѣткицы, о снїи дшвнѣ. — Яще не всакъ крщныи спасетса, 135-136.

Прол., II, 112; Макар., 88.

266. Місяця того самого, 20-ого дня преп. Теодора Трихіни, 136. Пор. ч. 27, 184.

267. Мучен. Віктора й ин., 136. Пор. ч. 27, 177.

268. Слово Анастасія ігумена про сповідь гріхів, 136-137. Пор. ч. 27, 137.

269. Мца тогѡ вх. кѡ. днь. паматъ стго сїрїенномученика нандрїа єппа (і ще 6 імен). — Сн вхѡ при днѡквнтїанн црї, 137-137 об.

Прол., II, 113 об.; Макар., 90; Серг., 116-117.

270. В' тойже днь паматъ стга великомчнка феѡдора. йже вх пергїи памфи-лінгтєн. — Вх цртько антонинок. ѡбладаѡщов феѡдорѡ пергїєѡ, 137 об.-139 об.

Прол., II, 113 об.-115; Макар., 90; Серг., 117.

271. Препод. Анастасія Синайського, 139 об. Пор. ч. 27, 185.

272. Св. Максима, єпископа царгородського, 139 об.-140. Пор. ч. 27, 186.

273. Мучен. Александри цариці, 140-140 об. Пор. ч. 27, 189.

274. Мучен. Ісаакія й ин., 140 об. Пор. ч. 27, 188.

275. Прор. Міхея, 140 об.-141. Пор. ч. 27, 190.

276. Слово із Старчества, щоби ніхто не дав себе перехитрити в дїявольських мрїях, 141-141 об. Пор. ч. 27, 191.

277. Місяця того самого, 22-ого дня препод. Теодора Сикїота, 141 об.-142. Пор. ч. 27, 192.

278. Згадка про прихїд до Христа апост. Натанаїла, 142-142 об. Пор. ч. 27, 193.

279. Слово про преп. Віталія, 142 об.-143. Пор. ч. 27, 205.

280. Місяця того самого, 23-ого дня великомуч. Георгія, 143-144. Пор. ч. 27, 196.

281. В' тойже днь чюѡ стго геѡргїа. ѡ снѡ попокѡ. — Покѡдаше козма лннѡ йже нк ѡ Северскїа Страны, 144-145 об.

Макар., 100.

282. Чудо св. Георгія про ікону, що в неї стрїлив Сарацин, 145 об.-146. Пор. ч. 27, 198.

283. Місяця того самого, 24-ого дня мучен. Сави Стратилата, 146-146 об. Пор. ч. 27, 200.

284. Преп. Єлисавети чудотвориці, 146 об. Пор. ч. 27, 201.
285. Мучен. Пасикрата і Валентіяна, 146 об.-147 об. Пор. ч. 27, 202.
286. Мучен. Евсевія й ин., 147 об. Пор. ч. 27, 204.
287. Муч. Агапіта й ин., 147 об. Пор. ч. 27, 203.
288. В' тойже днь чю^о стго геўргіа. ў пагтвее. оуїденемз ш зліе. — Пекв-
даше на́ а́кба геўргіа. кхѳдащѳ ми кх горѳ срѳкте ма, 147 об.-149.
289. Місяця того самого, 25-ого дня еванг. Марка, 149-149 об.
Пор. ч. 27, 206.
290. Поучення апост. Марка, 149 об.-151. Пор. ч. 27, 207.
291. Місяця того самого, 26-ого дня св. Василя Амасійського,
151-151 об. Пор. ч. 27, 208.
292. Слово про користь душі, 151 об.-152. Пор. ч. 27, 209.
293. Місяця того самого, 27-ого дня священомуч. Симеона, 152-
152 об. Пор. ч. 27, 210.
294. В' тойже днь Слоко ў ігакін Динґе. єго же прельсти діакolz. й пакы
оукрѳпѳєл поведи діакolz. й мѳть бѳїю ползчи кх кієвѳ. — Бѳ черноризецѳ
іліенѳ ігакін. ршдolz торопчанинз, 152 об.-154.
Прол., II, 124 об; Макар., 104.
295. Слово Івана Золотоустого про милостиню, 154-155. Пор.
ч. 27, 211.
296. Місяця того самого, 28-ого дня апост. Ясона і Сосипатра,
155-156 об. Пор. ч. 27, 212.
297. В' той днь іа́сеонolz кѳршѳавшн апѳлwмz. з. развоиннкz. к конд(?)
смолѳ врющн кѳержени скоччашєл. — В' тойже днѳ стѳл кѳркира дшн црѳ^а стрѳ-
лами стрѳлана скоччєл, 156 об.
Прол., II, 126 об; Макар., 106; Серг., 123.
298. Мучен. Максима й ин., 156 об.-157. Пор. ч. 27, 213.
299. В' тойже днь Слоко. ш ліоннєл. ў черноризці продакшѳ^м клобѳчѳѳ. —
кх александрін ігипетстєй. к долюв стѳм мрѳа, 157-158.
Прол., II, 127 об.-128; Макар., 106.
300. Слово св. Анастасія про Божі кари, 158-158 об. Пор. ч. 27, 214.
301. Місяця того самого, 29-ого дня муч. Теогніда й ин., 158 об.
Пор. ч. 27, 216.
302. Препод. Мемнона чудотворця, 158 об.-159. Пор. ч. 27, 215.
303. Муч. Теодора й Родіона, 159. Пор. ч. 27, 217.
304. Препод. Никити, ігумена синодського, 159-159 об. Пор.
ч. 27, 219.
305. Слово про обіти, 159 об.-160. Пор. ч. 27, 220.
306. В' тойже днь Слоко ў пвстїїннцѳ. прїмакшємз хлѳєкз ш вѳа. — Бѳлщє
нѳкін черноризецѳ. кх кндтрєнн пвстѳнн, 160-161,
Макар., 106.

307. Місяця того самого, 30-ого дня апост. Якова, 161. Пор. ч. 27, 221.
308. Слово про Магістріяна, 161 об.-162. Пор. ч. 27, 227.
309. Слово св. Єфрема про світову суету, 162-163. Пор. ч. 27, 225.
310. Слово з Патерика про одного, що вмираючи, звістив братії, що йде у спокій, 163. Пор. ч. 27, 226.
311. В' тойже днь Слово, ѿ Сходаши^хса къ йма гнѣ. ѡвладши^хса аггях Стух. ѡ Сходаши^х же са на ѡсѣженіе ѡвладють вѣси. — Мисси єдини шєши йє хїи Скони^х сябрашаа къѡпѣ, 163-163 об. Макар., 108.
312. Місяць май, 1-ого дня прор. Єремїї, 164-165. Пор. ч. 27, 227.
313. Муч. Вати (Васса), 165. Пор. ч. 27, 228.
314. В' тойже днь прп^ачного Сидора, 165. Серг., 128 (Исидора).
315. В' тойже днь памат^х преподобнаго Шца ншего, пафнотіа йг^амена, рожества прч^атл^а вїщ. йже к воровьскв. прогн^авшаго к погн^аницѣх нѡваго чкдотворца. — Сїи оубо прїпоминый Шца пафнотіе. ваше Ш колїна агараньска, 165-167. Прол., II, 132 об.-133 об.; Макар., 135; Серг., 127.
316. Слово з Патерика про любов, 167. Пор. ч. 27, 229.
317. Слово прор. Єремїї про бѡгоудну путь, 167-167 об. Пор. ч. 27, 230.
318. Місяця того самого, 2-ого дня перенесення мощів св. Атанасія Александрійського, 167 об. Пор. ч. 27, 231.
319. Мучен. Еспера й ин., 167 об.-168. Пор. ч. 27, 232.
320. Мучен. Силвана, 168 об. Пор. ч. 27, 238.
321. Перенесення мощів муч. Бориса й Гліба, 168 об.-169. Пор. ч. 27, 233.
322. Слово з Лімонїса, що послух є більший від пустинного життя, 169-169 об. Пор. ч. 27, 234.
323. Місяця того самого, 3-ого дня Тимотея четця і Маври, 169 об.-170. Пор. ч. 27, 235.
324. В' тойже днь прп^ачного Шца ншего петра чк^атворца. — Сїи константін гра^а. Шчьство ймѣаше, 170-171. Прол., II, 136-136 об.; Макар., 145; Серг., 129.
325. Успення преп. Теодосїя Печерського, 171-172 об. Пор. ч. 27, 236.
326. Слово із житія св. Теодосїя, 172 об.-173 об. Пор. ч. 27, 237.
327. Мїца тог^ѡ вк. д. днь. Сѣм^а лїчнца пелагїа. йже Ш тара. ти блк^л. — Ста ваше при двѡкантиїни цри. й слышаше еже ѡ хїе вѣре, 173 об.-174. Прол., II, 138; Макар., 148; Серг., 130.
328. Мучен. Алвіяна й його учеників, 174. Пор. ч. 27, 239.
329. Препод. Ілярїона чудотворця, 174-174 об. Пор. ч. 27, 244.

330. Препод. Никифора, ігумена мідійської обителі, 174 об. Пор. ч. 27, 245.

331. В' тойж днь памат стхк мчнкх афодисіа (і ще 6 імен) і пже с ними множетв°. во свѣфополі мчнхх. Схвершаєт же са схбраніе их к пречтнѣ аплѣткк вѣго и всеукааного апла Іакова, врата гна, 174 об.-175.

Макар., 146; Серг., 130 (Афродісія).

332. В' тонже днь взпоминаніе прннесеніа моцемх. Стго и дрѣга вѣта лазора. и мрїи. магдалини. кыши мнршносцы, 175.

Серг., 131.

333. Мучен. Ерасма, 175-175 об. Пор. ч. 27, 240.

334. Препод. Пелягії блудниці, 175 об.-176. Пор. ч. 27, 241.

335. В' тойже днь памат прпго внаго шца нпшего афанасіа еппа. корнїфа, 176.

Макар., 147; Серг., 131.

336. Слово з Патерика про Віссаріона, 176-176 об. Пор. ч. 27, 242.

337. Місяця того самого, 5-ого дня великомуч. Ірини, 176 об.-178 об. Пор. ч. 27, 243.

338. Слово про св. Сисоя, 178 об.-179. Пор. ч. 27, 247.

339. Слово про покаяння и прощення грїхів, 179-179 об. Пор. ч. 27, 246.

340. Місяця того самого, 6-ого дня препод. Йова, 179 об.-180. Пор. ч. 27, 248.

341. Мучен. Тимотея и ин., 180. Пор. ч. 27, 250.

342. Слово з Лімоніса про Івана пустинника, 180-180 об. Пор. ч. 27, 251.

343. Слово про Касіяна єпископа, 180 об.-181. Пор. ч. 27, 252.

344. Місяця того самого, 7-ого дня згадка про хрест, що явився на небі, 181. Пор. ч. 27, 253.

345. Мучен. Акакія, 181-181 об. Пор. ч. 27, 259.

346. В' той днь стго никола. і стго тарага, 181 об.

Макар., 150; Серг., 135 (Нікоми).

347. Препод. Пахомія монаха, 181 об. Пор. ч. 27, 254.

348. Слово про Антонія Печерського, 181 об.-182 об. Пор. ч. 27, 256.

349. Слово про розбійника, що сповідався із своїх грїхів перед усіми, 182 об.-183 об. Пор. ч. 27, 257.

Крім того: А. И. Яцимирскій. Мелкіе тексты и замѣтки по старин. славян. и русск. литер. (Извѣстія Отдѣл. рус. яз. и слов. ИАНукъ. Спб. 1911, XVI, 2).

350. Місяця того самого, 8-ого дня еванг. Івана, 183 об.-184. Пор. ч. 27, 258.

351. В' тойже днь схбраніе стша перѣти. исхощаєн ш грова, сїн речь, манна. — всеблгїи члколювце вѣх нїх. не точїю ш немх вхжделїино, 184-184 об.

Прол., II, 145; Макар., 153; Серг., вас.

(Продовження буде)

д-р Яр. Гординський

Християнство на Україні за часів кн. Ярополка I (969-979).

(Продовження) 2

IV.

ДОБА князювання Ярополка (969-979 рр.) та її значіння в історії Київської Русі, як рівнож і сама особа князя Ярополка, досить слабо й поверховно освітлені історичною наукою.

Досліджуючи минуле Київської Русі в другій полов. X-го стол., історик звичайно всю свою увагу скупчує на двох видатних постатях київських князів — на славнім сх.-європейським лицарі — „богатири“ Святославі, котрий своїми героїчними подвигами та блискучими походами й самим особливим, своєрідно-лицарським способом свого життя здобув надзвичайний розголос і славу не тільки серед сучасників, але й серед нащадків — близьких і далеких, — і на великім Володимирі, найвидатнішим, геніальним монарсі руським, який підніс Київську Державу на надзвичайну височінь, який остаточно утвердив християнську віру й культуру в Київській Русі й поклав міцні підвалини до християнізації всієї Сх. Словянщини. Поміж сими двома величними посталями особа трагічно загинувшого в молодім віці князя Ярополка I видається звичайно історикові ніби блідою тінню, яку неначеб то трудно навіть ставити в один ряд з такими видатними монархами, як Святослав I і Володимир Великий.

Ярополка звичайно виображають історики (без достатних, на наш погляд, до того підстав, як дуже слабого, безхарактерного юнака, без особливих здібностей, легко підпадаючого чужим впливам. Деякі історики з цього погляду впрост протиставляють Ярополка його батькові Святославові. Є. Голубінський нпр. зазначає: „надзвичайно рідкими

є випадки, щоби двоє людей підряд — батько й син виходили такими своєрідними людьми, яким був Святослав, і історично-фізіологічна імовірність (якщо можна так висловитися) є на тім боці, що Ярополк... був просто звичайною людиною¹. Інші дослідники (нпр. В. Пархоменко), так само вказуючи на неподібність Ярополка до його прославленого хоробрістю й героїчними подвигами батька, підчеркують його м'яжку й лагідну вдачу, людяність, слабохарактерність, підпаданне чужим впливам і т. ин. Загалом можна сказати, що в історичній науці поширений є погляд на кн. Ярополка, як на людину „середних здібностей“, як на „посредственность“.

Маючи сей погляд, історики звичайно не приписують кн. Ярополкові значної ролі в руській історії й мало цікавляться його особою і діяльністю та добою його князювання. Спеціальних монографій, присвячених Ярополкові, ми не знаємо. А в загальних курсах історії України, історії Росії, історії Церкви в Сх. Європі, як і в монографіях з початкової історії християнства серед східних Словян, на добу Ярополка дослідники — за винятком дуже небагатьох — С. Соловйова, Сркуля і особливо Пархоменка² — звертають дуже мало уваги³. У шкільних же історичних підручниках імя Ярополка звичайно або згадується лише побіжно, або й не згадується зовсім⁴.

¹ Е. Голубинській. Історія Русской Церкви, том I, пол. 1. вид. перше, стор. 80; підчеркнення — наше.

² Див. спеціальний розділ, присвячений історії християнства в Київській Русі за часів Ярополка I в працях В. Пархоменка: Християнство Русі до Володимира Св. („Вѣра и Розумъ“, 1912, N 10) і: Начало християнства Русі (Полтава, 1913); див. також статтю Сркуля: Drei Fragen aus dem Taufe des heiligen Vladimir („Archiv für slavische Philologie“ 1907) і I-ий том „Історія Росції“, С. Соловйова.

³ Навіть в солідній праці В. Абрагама: „Powstanie organizacyi Kościoła łacińskiego na Rusi“ (т. I, Львів, 1904), спеціально присвяченій з'ясуванню релігійних зв'язків старої Русі з християнським Заходом і вельми цінній для історії початкового руського християнства, про Ярополка згадується лише побіжно (стор. 11).

⁴ Нпр. в однім з ліпших і найбільш поширених підручників „русской истории“ найвидатнішого сучасного російського історика С. Платонова — про Ярополка згадується лише стільки: „По смерти Святослава на Русі між його синами (Ярополком, Олегом і Володимиром) вийшли криваві міжусобиці, в яких загинули брати Воло-

Але такий погляд на особу й діяльність кн. Ярополка й особливо на значінне восьмилітнього періоду його князювання в старо-руській історії і така, можна сказати, неухважність історіографії до цього періоду — видаються нам цілком неузасадненими й помилковими.

На наш погляд, Ярополк зовсім не був пасивною й блідою постаттю на київських престолах. Не зважаючи на свій молодий вік, будучи князем, він зумів — як свідчить літописець — здобути любов „громадян“ (себто очевидно — середних та вищих верств населення Київської Русі), але рівночасно — по наведеному Татищевим свідоцтву Якимівського літопису — викликав вороже відношення до себе з боку нижчих народних мас. Це вказує, що діяльність Ярополка мала державний характер, спрямована була не тільки на зовнішні, але й на внутрішні справи Київської Русі й безпосередньо дотикала інтересів різних верств суспільства. Майже з певністю можна припускати, що ця внутрішньо-державна діяльність Ярополка йшла по лінії аристократично-монархічного реформування Київської Держави й загального наближення її до типу цивілізованих християнських держав.

Рівночасно з тим Ярополк виявив цілком виразні тенденції до об'єднання всіх сх.-європейських країв під своєю зверхністю. При чому — характерна риса — він, здається, перший з київських князів, (будучи в сім відношенню ніби попередником Володимира Мономаха), спочатку намагався досягти цього об'єднання мирним шляхом і — лише спіткавши повну невдачу в мирних перемовинах — розпочав збройну боротьбу за з'єднання з Київською Руссю інших сх.-європейських земель, одержав у сій боротьбі низку перемог,

димира“. („Учебникъ русской исторіи“. Пб. 1910, стор. 26). В „Ілюстр. історії України“ М. Грушевського про Ярополка говоритья вже значно більше, хоч усеж таки спеціального розділу Грушевський Ярополкові не присвячує. Виняток серед підручників під сим поглядом становить згадуваний уже „Підручник українсько-московської історії“ Ол. Єфименкової, в яким дослідниця — і то навіть не в гіпотетичній, а в категоричній формі — говорить про прийняття кн. Ярополком християнства від західного місіонера, про його спробу поширення християнства в Київській Державі, про боротьбу християнина Ярополка з представником (тоді) поганської реакції Володимиром ітд.

змусив свого брата, новгородського князя Володимира, (будучого геніяльного монарха київського) разом з його енергійним, „мудрим“ і досвідченим дорадником дядьком Добринею шукати захисту й допомоги у Скандинавії, ітд.

І хоч ся боротьба Ярополка з Володимиром і саме життя Ярополка скінчилися для нього нещасливо, трагічно, всеж таки виявив він, на наш погляд, і в своїй внутрішній і в зовнішній діяльності чимало активності та енергії. І як що при тім він справді відзначався лагідною вдачею, людяністю, що підчеркує літописець, се ще в більшій мірі свідчило б, що Ярополк на київських престолі був не якоюсь млявою, блідою і пасивною фігурою, а навпаки досить видатним монархом.

Ярополкові довелося обняти найвищу владу (чи точніше найвищу зверхність) над великою Київською Державою зі всіма її різноплеменними провінціями серед обставин дуже тяжких, далеко трудніших, ніж його батькові Святославові. По смерті Святослава могутності й цілості Київської Держави загрожувала велика небезпека через сепаратистичні змагання різних земель, залежних від київського князя.

Київська держава в X ст. взагалі не творила єдиної державної цілості. Се була *civitas composita* (Staatentaat, „складна держава“). У склад її увіходило багато князівств і земель (більш двадцяти, по рахунку акад. М. Грушевського)¹. Деякі з тих земель знаходилися у значнім віддаленню від Києва й мали цілком одмінний господарчий та суспільний устрій і зовсім одмінну культуру. В етнічнім відношенню землі Київської Держави так само не були однакові. Здається, вже в середині X-го віку приведені були в залежність від київського князя деякі східно-європейські краї — не словянські: ірано-скитські (аланські то що), фінські, а може й мерянські та деякі тюркські ітд. Та й серед словянських племен, залежних від Києва, в X ст. були племена різного походження. Нпр. Вятичі та Радимичі, по свідоцтву літопису, потвердженому новішими архе-

¹ М. Грушевський. Історія України-Руси, I³, с. 424 та ин.

ольогічними дослідями, мали виразне західно-словянське походження („оть Ляховъ“, як каже літописець). Кривічі та споріднені з ними ільменські (новгородські) Словяне й так само перші словянські кольонізатори Волго-Окського меряно-фінського краю, — як доводять новочасні археологічні досліді, — теж первісно були віткою західно-словянського племені, що лиш пізніш переселилася під натиском Німців у Східну Європу з Західної Словянщини (а саме з її північно-західного, полабсько-поморського краю). Натомісць, південну (пра-українську) групу східно-словянських племен сучасна археологія вважає за дуже давних аборигенів української території¹. Нарешті, навіть і в сій південній (пра-українській) групі Східних Словян сучасні історики й археологи розрізняють дві галузі, досить одмінні культурою, а може й походженням: північну, на чолі якої очевидно стояли Поляне і яка займала переважно лісові простори й була (на думку Пархоменка) під значнішим впливом хозарської культури, та південну, до котрої належали Деревляне та степові племена — Тиверці, Лучане („Лензени“ Константина Порфірогенета), Уличі та ин. й котра була ближче звязана з європейськими народами й краями (Грецією, дунайською Болгарією, Сх. Мархією ітд.).²

Всі ті ріжноманітні племена Сх. Європи, словянські й несловянські, перебували в більшій або меншій залежності від Київа. Деякі з них безперечно тісніше були злучені з Київською Полянською Руссю; инші навпаки звязані

¹ Див. нпр. статті російського археолога А. Спицина, особливо новіший його нарис: „Археология в темах начальной русской истории“ (Збірник на честь акад С. Платонова, Петерб. 1922); мій звіт — у „Літер.-Наук. Вістн.“, 1924, X; порів. також мою статтю: „З найдавнішої історії Східних Словян. Їх походження й розселення у світлі сучасної археології“ („Стара Україна“, 1924, XI); з давніших праць див.: К. Potkański. „Lachowie i Lechici“ („Rozprawy Wydziału histor.-filoz. Akad. Krakow.“, т. XXVII, 1898). Порів. теж мою працю: „Chrześcijaństwo w Europie Wsch. w poł. X w.“ (‘Ελληνες, 1927, III), розд. XIX.

² Порів.: проф. В. Пархоменко. Питання про початок історично-державного життя у Східних Словян („Наукові Записки“, Київ, 1923, т. I); його ж: У истоков русской государственности, Ленінгр., 1924, та ин.

були тільки даниною та обов'язком воєнної допомоги київському князеві, то що.

Цілком зрозуміло, що сі племена й землі в більшості своїй дуже неохоче корилися київським князям. У літописі нашім збереглося чимало звісток про боротьбу сих племен за самостійність або за ширшу автономію. „Повѣсть временныхъ лѣтъ“ перелічує цілу низку походів київських князів на неслухняних васалів у X віці; хоча не підлягає сумнівові, що літописець занотував далеко не всі такі походи; в „Повѣсти временныхъ лѣтъ“, очевидно, згадані лише ті моменти боротьби окремих східно-європейських земель з київським імперіялізмом, котрі зв'язані були з якими-небудь особливо пам'ятними подіями.

Від X віку маємо найбільше звісток про боротьбу Київської Русі — з одного боку з південно-праукраїнськими племенами Деревлянами та Уличами, а з другого боку з північно-східнослов'янським племенем Кривічів та зі спорідненими з Кривічами новгородськими Слов'янами. Крім того, були, безперечно, й інші походи та сутички, забуті в часі писання літопису або й свідомо поминені пізнішим літописним кодифікатором (через його тенденцію проводити в літописі ідею єдиної Русі та єдиної її князівської династії).¹

З огляду на децентралістичні змагання різних східно-європейських племен і земель, по смерті майже кожного київського князя в IX, X і на поч. XI в. боротьба між Київом та неслухняними племенами відновлювалася звичайно з особливою силою. Користаючи зі зміни монарха на київським престолі, різні східно-європейські землі старалися визволитися при тій нагоді з-під київської зверхности. Через

¹ Порів.: проф. бар. С. А. Корфъ. Замѣтка объ отношеніи древне-русскаго лѣтописца къ монархическому принципу (Ж. М. Н. П., 1909, VII); Влад. Пархоменко. Начало христіанства Руси, стор. 96, 97 та ин.; його ж: Початок історично-державного життя у Східніх Слов'ян („Наук. Записки“, т. I, Київ, 1923) та ин.; особливо ж — знамениті „Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ“ акад. Ол. Шахматова (Петерб., 1908) та інші його праці про старо-руські літописи, а також його „уваги“ у виданій ним книжці: „Повѣсть временныхъ лѣтъ. Томъ I. Вводная часть. Петрогр., 1916“. З праць давніших див.: С. Гедеоновъ. Отрывки о варяжскомъ вопросѣ („Записки Академіи Наукъ“, 1863, II); і його ж: Варяги и Русь, Петерб., 1876, II, стор. 445-476.

те майже всі київські князі IX, X й поч. XI в. мусіли починати своє правління „примучуванням“ непослушних племен.¹

Дуже енергійну боротьбу за зєдиненням східно-словянських земель із Київською Руссю провадив у 930-940-их рр. кн. Ігор, „примучуючи“ неслухняних. Ігор загинув у тій боротьбі, забитий „примучуваними“ Деревлянами. Звичайно, його смерть мусіла викликати особливо сильні сепаратистичні відрухи серед васалів київського князя, котрим повинно було здаватися, що убиством Ігоря нанесений був тяжкий удар київському імперіялізмові; тим більше, що син Ігорів Святослав був тоді ще хлопчиком. Але по смерті Ігоря на київській престолі засіла „наймудріша“ Ольга, котра своїм надзвичайним розумом і незломною енергією зуміла втишити схвильовану державу, що готова була розсипатися, і твердою, владною рукою держала в послуху васалів, аж поки перебрав од неї владу Святослав (у 962 р.). Завдяки сьому ставши дійсним володарем Київської Держави, Святослав I не потребував дбати про поладження внутрішніх відносин між Київом та його численними васалами й міг одразу віддатися далеким воєнним походам, котрі так уславили його ім'я.²

Але, зайнятий далекими походами, Святослав безперечно значно менше дбав за внутрішні справи Київської Держави. А в останніх роках свого життя всю свою увагу звертав він на дунайську Болгарію і вже зовсім мало інтересувався внутрішнім ладом та внутрішніми справами навіть Київської Русі, а тим більше — інших східно-словянських земель. У 969 р. Святослав передав Київську Русь у володіння своєму синові Ярополкові I. На чолі інших земель Київської Держави стояли чи були тоді ж поставлені князі зі Святославової родини (нпр. у Деревлянщині князем поставлений був другий син Святославів Олег). Загальну зверхність над всіма землями Київської або „Руської“ Держави по давньому задержував сам Святослав. Таким чином київський князь (котрим з 969 р. ставав Ярополк) очевидно вже не був — до кінця життя Святослава —

¹ Порів.: М. Грушевський. *Op. cit.*, I³, стор. 427, 458 та ин.

² М. Грушевський. *Op. cit.*, I³, с. 957-958; порів. нашу розвідку: „Chrześcijaństwo w Europie Wsch.“, розд. XIX („Ελληνες“, N 3).

сувереном, найвищим володарем всієї Руської Держави... Все це, безперечно, приводило до ослаблення зв'язків між окремими частинами величезної й різноплеменної Руської Держави, очолюваної Святославом. Залежність деяких східно-європейських країв від нього, нпр. Новгороду, — при таких обставинах — зробилася вже властиво цілком номінальною. Не інтересуючись ближше справами Новгороду, Святослав навіть дозволив Новгородцям запросити князем до них, кого вони самі схочуть...

Та все ж, поки живий був Святослав, так чи інакше певний зв'язок між східно-європейськими землями ще держався. Але його смерть завдала найтяжший удар одності Руської Держави. Східно-словянські племена — Деревляне, новгородські Слов'яне та інші цілковито відчували себе незалежними. А несловянські народи, підпорядковані Київській Русі, теж певно осмілила поразка руського війська і смерть самого князя руського прославленого Святослава в програній битві з Печенігами. До того ж на київських престолах — по смерті Святослава — залишався зовсім молодий князь, що теж очевидно додавало надій словянським і несловянським васалом Київської Русі на можливість відірватися від неї.

Таким чином зі смертю Святослава Руська Держава на короткий час розпалася. Лише деякі землі й князівства, інтереси котрих так або інакше були зв'язані з Київською Руссю, лишилися під зверхністю київського князя, в стилішій чи слабшій злучі з київською Руссю, нпр. князівство Свінельда (недалеко від Києва?)¹, земля Полоцька, де князем був Рогволод, то що.

¹ Що „воевода Свѣнельдъ“ був не звичайним боярином, а одним із князів, під рукою київського князя суцільних, і то могутнім, багатим і славним князем, се досить ґрунтовно доводять Шахматов і Пархоменко. Як свідчить літопис, Свінельд був ледви чи не могутнішим вождом від самого свого суверена — кн. Ігоря Старого. Автор „Повѣсти временныхъ лѣтъ“ виразно каже, що Свінельд мав окрему дружину, багатшу і більше блискучу, ніж Ігорєва (Ігорєві дружинники заздріли багатству дружинників Свінельдових). З „Повѣсти врем. лѣтъ“ виходить, наче б то Свінельд навіть конкурував з Ігорем і змусив Ігоря відступити йому зверхність над Деревлянщиною й збиранне данини з Деревлян; Свінельдові ж відступив Ігор і збиранне данини з Уличів. Пізніше, під час походу Святослава в дунайську

Але інші краї, зі смертю Святослава, од Київської Руської Держави знову цілковито відпали, в тій лічбі: 1) сильна, могутна й простора Новгородська земля (котра володіла північною частиною славного „варяго-грецького“ шляху, що придбав саме під той час таке велике значіння, й котра намагалася панувати над цілою північною половиною Східної Європи, а навіть виступала протягом IX-XI вв. кілька разів супорницею Київської Русі у боротьбі за гегемонію над всею Східною Європою) і 2) дуже близька до самого Києва Деревлянщина (через яку теж лежали

Болгарію, бачимо Свінельда на одному з перших місць по Святославі: спершу - на другім чи на третім місці; а потім (коли Ікмор, що займав спочатку перше місце по Святославі, був убитий) навіть на першій місці після Святослава; се ж місце займав Свінельд і під час заключення миру Русинів з Візантією в 971 р.; а коли у 972 р. загинув Ігор, Свінельд становив замість нього на чолі руського війська. Але в усіх руських походах, поруч з київським князем, безперечно брали уділ і інші сх.-словянські а часом і не-словянські, залежні від Києва, князі. Ясна річ, що ті князі й мусіли займати перші місця у руським війську в часі походів, і одним з таких князів був Свінельд.

Шахматов і Пархоменко виставляють навіть гіпотезу, що Свінельд у 940-их рр. вступав у воєнну боротьбу з Ігорем Старим із-за Деревлянщини, і що деревлянський князь Мал, котрий убив Ігоря, був сином Свінельда. Ся гіпотеза, безперечно дуже цікава й приємна, але мало узasadнена (Порів.: Шахматовъ. Мстиславъ Лютий въ русской поэзіи, „Сборникъ Харьк. Истор. Филол. Общества“, т. XVIII; його ж: Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ, гл. XIV; Пархоменко. Начало христіанства Руси..., ст. 98 наст.; див. також новіші нариси Пархоменка).

Пархоменко утотожнює Свінельда зі „Святославом“, князем Новгородським, „братом Ігоревим“ (котрого згадує Константин Порфірогенет і котрого історики часто не вірно вважають за Святослава I, сина Ігоря Старого). Отже Пархоменко гадає, що Свінельд був князем Новгородським, і припущену ним (і Шахматовим) боротьбу Свінельда з Ігорем Старим розглядає, як один із епізодів довгої боротьби пра-великоруської Півночі з пра-українським Півднем. Гіпотеза смілива й интересна, але надто сумнівна. Пригадаймо, що в 969 р. Новгородці, не маючи князя, шукали його собі і в тій справі зверталися до Святослава I, врешті запросили Володимира — і при тім не було навіть жадної згадки про живого тоді могутного й славного Свінельда.

У всіх літописних згадках про Свінельда, імя його звязується завжди з південно-західною Україною — з землями Уличів і Деревлян. З того, на наш погляд, треба зробити висновок, що князівство Свінельда знаходилося в південно-західній Україні.

не менше важні торговельні шляхи — на Захід, з котрим рівнож саме в тій добі розвинулися дуже жваві стосунки, і яка також постійно змагалася з Київською Руссю, а в серед. Х в., по смерті Ігоря, пробувала навіть зайняти пануюче становище в Східній Європі).

Отже Ярополк мусів наново відбудовувати Руську Державу, — наново здобувати залежні перед тим од Києва східно-європейські землі та опановувати важніші торговельні східно-європейські шляхи, словом наново усталювати гегемонію Київської Русі в Східній Європі.

Літопис подає нам більш-менш докладні відомости лише про деякі з тих війн, що провадив Ярополк за відбудування великої Руської Держави, — про боротьбу його з Олегом Деревлянським (Овручським) та з Володимиром Новгородським і ще про війни з Печенігами. Але немає сумніву, що тих війн Ярополк мусів провадити більше.¹

Судячи по літопису, насамперед виникла у Ярополка війна з Олегом. Се дуже ймовірне, бо в інтересах київського князя лежало передовсім знищити такого близького суперника, яким був деревлянський князь. З другого боку, здобуття Деревлянщини для Київської Русі важне було ще й тим, що через деревлянські землі, як ми вже зазначили, пролягав важливий торговельний шлях на Захід — до Чехословаччини, Польщі, Східної Мархії (Австрії) та інших західно-європейських країв,² у тім числі й до Риму, з котрим — здається вперше усталюються безпосередні зносини у Київської Русі саме за часів Ярополка; західні ж торговельні шляхи для Русі в перших роках князювання Ярополка по смерті Святослава були тим важніші, що в тім моменті на короткий час певно ослабили торговельні зносини з Візантією, з огляду як на русько-визан-

¹ Порів.: М. Грушевський. *Op. cit.*, I³, с. 482.

² Велике значінне західних шляхів та особливий розвій зносин і звязків Русі із західними країнами — саме за часів Ярополка — особливо підносить Вол. Пархоменко (в праці „Начало християнства Русі“...); порів. теж цитовані праці Козловського та Линниченка.

тійський конфлікт, так і велику небезпеку від Печенігів при переїзді по долішнім Дніпрі.

По літопису, війна Ярополка з Олегом почалася щойно через два чи три роки по смерті Святослава. Мабуть, се приблизно так і було. Бо в момент смерти Святослава Ярополк був, здається, надто ще молодий, щоби починати боротьбу з братами за панування майже над усією Східною Європою. Коли ж Ярополк досяг вповні дозрілих літ, розпочав відбудову Руської Держави. Се було, мабуть, десь у 974 чи 975 році.

Саме літописне оповідання про боротьбу Ярополка з Олегом прикрашене моралізуючою легендою. Автор літописного оповідання — очевидно, за голосом народної традиції — вину за початок цієї боротьби складає на Свінельда, котрого представляє одним із наймогутніших київських бояр і котрий у дійсності — по всій імовірності — був одним з найславніших та найенергійніших князів, під рукою київського князя сущих. Літопис оповідає, що син Свінельда Лют заїхав на ловах на територію Олега Деревлянського. Довідавшись про це, Олег убив Люта (чи з ворожнечі до Свінельда та самого Люта, чи караючи за лови на Олеговій землі — літописець не пояснює). Тоді Свінельд почав намовляти Ярополка до війни з Олегом, зманюючи перспективою приєднання деревлянської землі. Послухавшись тих порад, Ярополк дійсно пішов на Олега війною, але не зразу після убийства Люта Олегом, тільки аж через два роки по тому... В битві під Вручим (Овручем), столицею Олега, Ярополк розбив деревлянське військо Олегове. Деревлянські вояки кинулися тікати. В часі їх хаотичної втечі загинув князь Олег, скинутий з греблі в болото й роздавлений іншими людьми та кінями, що падали туди ж серед загального замішання. Ярополк прилучив до Київської Русі Деревлянську землю, не ставлячи замість Олега іншого князя, а призначаючи натомість свого садника, тобто нищучи окремішність і державність Деревлянщини (від тої пори в Деревлянщині вже не було більше своїх окремих князів). Покінчивши з Деревлянщиною, Ярополк продовжує „избивати братью“ (як потім дорікав йому Володимир). Прочувши про це все, новгородський князь Володимир утік за море. Ярополк

загорнув і його землі, й по всіх східно-словянських краях постановив своїх посадників, „и бѣ володѣя єдинѣ в Руси“.¹

Та, як слушно вказує М. Грушевський, се оповідання, що ініціатором того всього був Свінельд і що причиною війни послужила така фамілійна історія, не виглядає дуже серйозно. Досить виразні прикмети вказують на те, що вся історія про убийство Свінельдового сина, як причину війни, була пізнішою вставкою в літописне оповідання, яке знало тільки звичайне боярське підмовлювання: „поиди на братъ свои и прими волость его“. Шахматов у своїх „Разысканіяхъ о дневнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ“ ясно виказав пізніше вставлення того моралізуючого оповідання. В новгородських редакціях літопису, наведених Шахматовим, читаємо: „Ярополкъ княжа в Кієвѣ и воєвода бѣ у него Блудъ“, і се безпосередно вяжеться з дальшим оповіданням про Блуда, ігноруючи Свінельда (котрий у дійсності, як ми згадували, не був боярином, тільки князем васалем, чого не розумів чи не хотів розуміти пізніший кодифікатор літопису). Так само і в Длугошевім оповіданню про сі події нічого не говориться про убийство Люта й намови Свінельда, а Ярополк іде на Олега просто задля *principandi maiori tatem*. Літописне оповідання (у його пізнішій вигляді, як зредагував його пізніший кодифікатор) ціле обробляє один мотив: як гинуть князі від злих дорадників-бояр; послухав Ярополк Свінельда й розпочав усобицю, котра кінець кінцем на нього ж обернулася (Володимир виставлений далі местником на пролиту кров Олега, а може й ще де-кого з князівської родини); послухав Блуда — позбавив себе помочи від землі й загинув. В дійсності, мати під боком у Деревлянщині, через котру до того ж пролягав важливий торговельний шлях на Захід само по собі Ярополкові не було вигідно, і се одно могло дати тисячні приводи до конфлікту. А може й не треба було ніяких приводів до того, що впливало вже з самої традиції київського престолу, як центра східно-європейської політичної системи, й на київського князя як певного роду обовязок чести — взяти знову

¹ Іпатіївський літопис, вид. 1871 р., стор. 49.

в руки спадщину попередників — гегемонію чи точніше зверхність над цілою Сх. Словянщиною та іншими злученими з нею східно-європейськими землями. Що кінець кінцем Ярополк свідомо взявся до виконання цього завдання, втім нема сумніву. Заволодівши Деревлянщиною, Ярополк не зупиняється на тім, але продовжує збирання східно-словянських земель та зміцнення зв'язку між ними, а при тім підбиває й деякі інші східно-європейські краї, найважливіші у тім часі для Русі.¹

З інших війн Ярополка — літопис окремо згадує боротьбу його з Володимиром Новгородським та війну з Печенігами.

Оповідання про війну Ярополка з Володимиром так само прикрашене в літописі пізніше складеними легендами і навіть іще в більшій мірі, як оповідання про боротьбу Ярополка з Олегом.

В оповіданні сім насамперед звертає увагу поетичний переказ про полоцьку князівну Рогнідь-Гориславу, одночасне сватання до неї Ярополка й Володимира та її нещасливу долю, переказ, що і в нових часах служив нераз темою для різних, переважно російських, поетичних та музичних творів (нпр. для трагедії „Ярополк і Володимир“ Княжніна, почасти для роману „Аскольдова могила“ Заго-скіна, для опери „Рогнідь“ ітд., ну — і для сумної пам'яті цинічного твору на сю ж тему Т. Шевченка). В сім переказі оповідається ніби-то Ярополк і Володимир рівночасно сватаються до Рогніди — доньки полоцького князя Варяга Рогволода. Рогнідь волила іти за київського князя Ярополка і чути не хоче за Володимира — „робичича“, тобто сина рабині (в деяких літописних варіантах Малуша, мати Володимира, називається „ключницею“ Ольги; ключники ж були високим, упривілейованим розрядом холопів; але ся відомість про „ключництво“ Малуші досить сумнівна; можливо, що вираз „робичич“ треба розуміти яко гіпербо-

¹ М. Грушевський. Ор. cit., I³, с. 478-479; Шахматовъ. Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ. Петерб., 1908, стор. 353 наст.

лічний натяк на те, що мати Володимира була нешлюбною жінкою Святослава, не княгинею, а підложницею).¹ Розгнівані тим Володимир та його дядько й співправитель чи опікун Добриня несподівано рушили походом на Полоцьк і здобули його саме в часі приготувань до весілля Рогніди з Ярополком. Рогволод і два сини його були вбиті; а Рогнідь, забрану в полон, Володимир силоміць приневолив стати його жінкою. Після того Володимир рушив на Київ і кінець кінцем загубив і бувшого „нареченого“ Рогніди, обраного нею, — Ярополка. Далі оповідається в тім переказі, як уже геть пізніше Володимир, маючи інших жінок, став нехтувати Рогніддю, й як вона збиралася зарізати його ножем, щоби пімститися й за смерть батька й братів і за власні образи. Володимир хотів власноручно покарати її на смерть у її ж покоях. Але приготована до того Рогнідь дала своїому синові (од Володимира) хлопчикові Ізяславові голий меч, і коли Володимир прийшов до Рогніди-

¹ Судячи по високому становищу в дружині Малушиного брата Добрині, ледви чи можна вважати Малушу рабинею, хоч би навіть і приналежною вищого, упривілейованого розряду „холопів по ключу“. Добриня, як відомо, лишив глибокий слід у народній традиції, ставши одним з найславніших „богатирів“ Володимирового циклу в биліннім епосі. Але його імя обросло найрізнішими казковими та легендарними мотивами, й ми небагато маємо відомостей про його фактичну діяльність. Лишилася головню загальна характеристика його, як чоловіка двірського, вихованого, аристократа з високого роду. (Порів.: Грушевський, *op. cit.*, I³, с. 469-470, 480).

Деякі історики (Прозоровський, Шахматов, Пархоменко) висловлювали навіть здогад (на наш погляд, за мало узасаднений), що Добриня й Малуша були князівського походження, а саме, що їх був Мал або Малко, князь деревлянський, що був убив кн. Ігоря Старого й сватався до княгині Ольги. Шахматов і Пархоменко утотожують далі сього Мала з Лютом, сином Свінельда. Отже в них Добриня й Малуша виходять дітьми князя Малка чи Мала Лютого (Люта) і внуками теж князя славного Свінельда. (Д. Прозоровській. О родствѣ св. Владимира по матери. „Зап. И. А. Н.“, 1864, т. V, кн. 1; Шахматовъ. Разысканія..., стор. 374 наст.; Пархоменко. Начало христіанства Руси, стор. 120-123 та ин.).

На всякий випадок, епітет „робичича“ на адресу Володимира, вложений оповіданням в уста Рогніди, як що тільки се не був натяк на нешлюбне походження Володимира, слід здається вважати за одну з поетичних вільностей, яких — як побачимо — багато в оповіданню про Рогнідь і її нещасливу долю.

ного покою, малий Ізяслав із мечем виступив перед батьком та сказав (як мати його навчила): „Батьку, чи ти думаєш, що ти тут сам?!“ Зобачивши сього малого оборонця (і на випадок — budouчого местника за матір), Володимир закинув намір укарання Рогніди і — за порадою боярів — відіслав її з Ізяславом у Полоцьк, давши їм Полоцьку землю в „уділ“. „І від того часу Рогволожі внуки піднімають меч на Ярославових внуків“, — так закінчується вставлене в літописний звід оповідання про Рогнідь.

Як уже вказувалося не раз у науці, оповідання се безперечно треба розглядати яко пізніший поетичний утвір (Довнар-Запольський, Лобода, Шахматов, М. Грушевський).¹ В літописі воно частинно подане під 980 р.; в цілому ж вигляді вміщене в суздальському літописі під 1128 р.! Тут має воно пояснити традиційну ворожнечу династії Ізяславовичів Полоцьких та Ярославовичів; але складалося воно очевидно зовсім незалежно від цієї тенденції; бо властиво зовсім не надавалося до такої мети; адже Ярослав, син Рогніди, був так само Рогволожим внуком, як і Ізяслав. Приладили його до цієї тенденції вже пізніше, і в тім напрямі певно змінені були деякі подробиці. Але початок оповідання про Рогнідь очевидно старший, ніж та династична ворожнеча, з якою звязував його пізніше літописний кодифікатор.²

Оповідання се без сумніву є одним з численних переказів про надзвичайне жемолобство Володимира в тім часі, коли він був ще поганином. У більшості тих переказів треба бачити поетичну ампліфікацію двох основних, історичних оповідань — про сватання Володимира до цїсарівни Анни та про насильне примушення вдови Ярополкової, незнаної з імені красуні-Грекині, стати його жінкою. Старинні наші письменники й поети, стараючись яскравіше й пов-

¹ Довнаръ-Запольскій. Очеркъ исторіи Кривичской и Дреговичской земель до конца XII стол., 1891, с. 71 наст.; Лобода. Русскія былины о сватовствѣ..., 1904, гл. VI; Шахматовъ. Корсунская легенда о крещеніи Владимира, розд. X — в „Сборникъ статей, посвященныхъ В. И. Ламанскому“, т. II, 1908 (і окремо — 1906); Грушевський, *op. cit.*, с. 481.

² Грушевський, *ibid.*

ніше виказати великий благодійний вплив християнства на зміну в характері Володимира, особливо сильно та мальовничо представляли грішне життя Володимира перед прийняттям християнства і праведне життя його по хрещенню. Володимир-поганин представляється ними закорінілим противником християнства, гарячим прихильником поганської віри, людиною вельми жорстокою, непоміркованою, і якимсь просто монструальним женолюбцем. Але хрещення змиває з нього всі ті гріхи, приводить до повного морального відродження, і Володимир-християнин стає ідеальною під моральним поглядом людиною, правдивим святим¹. Далі, ці сюжети підхоплені були старо-руськими авторами вже зовсім іншого, світського настрою й світогляду, й ті автори залюбки почали обробляти різні оповідання про женолюбність Володимира, сватання його до різних княжен, насильне здобування наречених ітд.²

У світлі аналізу ріжноманітних переказів, оповідань, пісень про женолюбство Володимира, про його „сватання“ до царгородської цїсарівни, корсунської князівни, литов-

¹ Сею поетичною антитезою Володимира-поганина й Володимира-християнина пробували користуватися й новочасні поети; див. нпр. дуже цікаву з цього погляду „Пїсню о походѣ Владиміра на Корсунь“ Олексія Толстого (1869).

² В літописі оповідаються часом просто нестворені речі про женолюбство Володимира. Він мав ніби-то, крім кількох шлюбних жінок, ще 800 чи навіть 1100 постійних підложниць, та ще й тим не задовольнявся... Володимир дійсно мав порівнюючи великий, обрядовий (на східний взір) гарем; але передовсім гарем той мав здається обрядове, символічне значіння (про це маємо говорити більш докладно - нижше); а, по друге, в гаремі тїм напевно було що-найбільше кільканадцять, а певніше лише де-кілька (менше десяти) жінок; та й се було незвичайне для Київської Руси, де в той час існувало, видимо уже віддавна, одноженство.

Ріжні фрагменти старинних переказів та пісень змальовують ріжноманітні „сватання“ Володимира та інші його заходи до здобування княжен і царівен. У новочасній билінній поезії заховалося нпр. оповідання про сватання „богатирем“ Володимировим Дунаєм для свого князя доньки литовського короля; литовський король не згоджується, і Дунай силою змушує його до згоди, побиваючи і його самого й людей. Корсунська легенда знов оповідає про „сватання“ для Володимира „воеводою“ його Олегом доньки „корсунського князя“; корсунський князь відмовляє, тоді Володимир іде на Корсунь,

ської королівни ітд. стає зрозумілим правдивий переважно — поетичний, а не історичний характер оповідання про Рогнідь-Гориславу.

Отже до цього оповідання, як історичного джерела, мусимо ставитися з найбільшою обережністю.

Передовсім мусимо становчо відкинути з нього, як пізнішу, поетичну прикрасу, ту частину оповідання, де говорить про сватання Ярополка до Рогніди. Представлення Рогніди нареченою Ярополка, відібраною Володимиром, се очевидна ампліфікація факту змушення Ярополкової вдови до насильного шлюбу з Володимиром.

Ярополк уже в 969 р. одружився, як знаємо, з Грекинею, вибраною Святославом за жінку синові за її красу й розум, а може й за добре виховання та інші чесноти (вона була перед тим монахиною). Ся Грекиня була жива до смерті Ярополка й лишалася його жінкою. З другого боку, знаємо, що в Київській Полянській Русі віддавна міцно утвердилося одноженство, як свідчить про те загальнознаний, клясичний уступ „Повѣсти временныхъ лѣтъ“, в яким дається знаменита характеристика київських Русинів-Полян, у порівнянні з іншими східно-слов'янськими племенами: „Поляне бо своихъ отецъ обычай имяху тихъ и кротокъ, и стыдѣнье къ снохамъ своимъ... и брачныи обычай имѣяху“... Порівнюючи далі культурне й моральне життя Полян із „звѣрьскымъ образомъ“ життя інших східно-слов'янських племен (Деревлян, Радимічів, Вятичів, Северян), автор „Повісти“ каже, що ті мало-цивілізовані східно-слов'янські племена „живяху въ лѣсѣ якоже всякій звѣрь, ядуще все нечисто, и срамословье в нихъ передѣ отци и

здобувае його, безчестить сватану перед тим корсунську княжну на очах батьків, а потім посмівається з неї й в кінці віддає її за свого дружинника Жберна, а батьків її — корсунських князя й княгиню вбиває; слідом за тим Володимир погрозами й хитрістю здобуває вже царівну царгородську і збирається й з нею зробити так само, як і з корсунською князівною; але несподіване нещасте — сліпоту зупиняє Володимира й змушує його до хрещення і морального відродження. (Гильфердингъ. Собр. сочин., т. II, с. 102 наст.; Лобода. Русскія быдины о сватовствѣ кн. Владимира...; Шахматовъ. Корсунская легенда о крещеніи кн. Владимира, розд. X, тексти — на стор. 46-48).

передъ снохами; и бѣраци не бываху у нихъ: но игрища межю селы, и схожахуся на игрища, на плясанья и на вся бѣсовьскыя пѣсни и ту умыкаху жены себѣ, съ нею же кто свѣщевашеся, имяхуть же по двѣ и по три жены.“¹

Як бачимо з того уступу, Русинів-Киян страшенно вражало існування одмінних шлюбних та родинних звичаїв і відносин в інших менше культурних, ніж вони, східно-словянських племен. Найбільше вражали київських Русинів-Полян: дивні — на їх погляд — форми вступлення в шлюб, практиковані в інших племен, „срамословіє“ в родині в присутності батьків і жінок, нарешті, випадки двоєженства й навіть троєженства. З огляду на існування тих своєрідних шлюбних обрядів, що символізували давно пережиту старовину, та на допущення випадків двоєженства — у Радимічів, Вятичів та ін. Кияне навіть не признавали таких шлюбів за правдиві шлюби, й життє та звичаї Радимічів і проч. уважали „звірськими“.² — Чи не ясно,

¹ Іпатіївський літопис, вид. 1871 р., стор. 7.

² В літописнім оповіданні „звірські“, „скотські“ шлюбні звичаї Деревлян, Радимічів та ін. деякі дослідники — під впливом модних у 2-й полов. XIX віку „теорій“ про примітивні форми пожиття — хотіли бачити у Східних Словян (з винятком, розуміється, київських Полян) існування неунормованих подружжя відносин — стадне життє. Та ясна річ, що така інтерпретація літописного тексту абсолютно недопустима, що зрештою вияснено в достатній мірі вже в тій же 2-й пол. XIX в. Літописець Киянин признавав за справжній шлюб тільки урочисте (з певними обрядами) віддавання молодої її родичами нареченому і з сього погляду хвалив рідні полянські звичаї, а деревлянської або северянської символічної „умички“ за шлюб не вважав. Але з його ж власного оповідання виходить, що тим способом чоловіки брали собі жінок, отже подружство і в инш. східно-словянських племен існувало; брак сором („стыднѣнь“) проявлявся, по словах літописця, в „срамословії“, тільки всього. І що найбільше, літописець може закинути Северянам та ін. — що вони мали часом 2 або 3 жінки. Але певно й такі випадки траплялися нечасто — лише серед аристократії — бояр, купців. Можливо навіть, що сі звичаї двоєженства серед северянської чи вятичівської аристократії трималися через сильний вплив Сходу, де серед аристократії практикувалося часто многоженство. Варто зауважити, що — по словах літописця — випадки двоєженства траплялися якраз серед тих східно-словянських племен, що стояли під найбільшим впливом Сходу й особливо Хозарії (серед Северян, Вятичів і Радимічів). Міцність подружжя звязків, їх обовязковість і нерозривність навіть по смерті

що в київській Полянській Русі многоженство в X в. не допускалося; і як що може часом траплялися рідкі випадки двоєженства чи навіть многоженства, то вони були противною полянським звичаям і громадським поглядам на мораль аномалією, аномалією, яка може стрінутися сливе в кожному суспільстві. — Вповні годиться з тим і високе становище, яке займала жінка в Київській Русі та певно в інших цивілізованіших сх.-словянських землях давньої України. Старо-руське право, основи котрого утворені головню Київською Полянською Руссю, признавало жінку рівноцінною чоловікові. За убийство жінки чоловік платив таку саму кару, як за кожного иншого. Бачимо й початки економічної самостійности — завязки осібного майна жінки (мимо того, що в тих часах у засаді майно всіх членів родини вважалося спільною власністю цілої родини, правним представником котрої був батько). Зі смертю чоловіка, жінка в Київській Русі ставала головою родини. Опікуна діти діставали лише в таким разі, коли мати їх удруге виходила заміж. Взагалі в старо-руській родині жінка займала становище безпосередно по чоловіці. В нашім старім письменстві особливо яскравими й сильними рисами змальовується образ матери-вдови, розсудної, обовязкової, зручної й навіть суворої господині або правительки. Він сам собою каже припускати широку участь жінки в справах її родини й за життя чоловіка, і дійсно ми маємо й безпосередні вказівки про широку сферу інтересів і діяльности жінок та досить широку їх

одного з супругів у Сх. Словян, посвідчені ріжними джерелами (обовязкова смерть жінки на могилі чоловіка — у деяких сх.-словянських племен тяжкі кари за невірність ітд.), не лишають місця для стадних, гетеристичних форм у Сх. Словян. Оповідання „Повѣсти врем. лѣтъ“ досить виразно свідчить, що хапанне дівчат у Радимічів, Вятичів та ин. було тільки символом, обрядом, найбільше спомином дуже далекої старовини. „Умыкаху, съ нею же кто свѣщевашеся“, — отже наперед дівчина давала свою згоду, і тільки в таким випадку ставалася символічна „умичка“. У південних Словян символічний обряд „умички“ — „отмици“ задержався місцями в свіжій формі до XIX в. На Україні заховався до новіших часів деякі відгомони його в весільнім обряді у вигляді оборони молодой її родом від роду молодого, в згадках весільних пісень про оружну боротьбу між ними та погоню матери й роду

свободу.¹ Передовсім, звичайно, пригадується образ „наймудрішої“ Ольги, що була не тільки дійсною й діяльною монархинєю-правителькою, але й могутньою владаркою великої держави. Ольга не була винятковим явищем у старій Україні. Рівночасно з нею, в якійсь зі східно-словянських землях була ще одна дійсна княгиня-правителька Сфандрь, вдова князя Уліба (про котру згадує русько-византійська умова 945 р.).² Від трохи пізнішого часу маємо в нашій письменстві цілий ряд образів діяльних, розсудних та зручних матерей-вдів уже не тільки з князівського стану, але з різних шарів старо-руського суспільства. — Але чи ж не стверджує це все, що в старій Русі цілковито панувало одноженство?! Чи ж так виглядає становище жінки в суспільстві, де звичайно є полігамія?! Чи можливі такі, усталені правом, явища при існуванні полігамічного, гаремного укладу життя жінок?! — З історії князівської династії в Київській Русі — за винятком Володимира — ми не знаємо жадного випадку, щоби князь мав кілька жінок. Ігор Старий, очевидно, мав тільки одну жінку — Ольгу. Святослав I у молодих літах, як знаємо, мав нешлюбного сина від Малуші, „улюблениці“ матери Святославової, кн. Ольги.³ Чи був він тоді вже жонатий, невідомо. Але знаємо, що після того княгиня Ольга, обурена сим випадком заслала Малушу в село Будутино.

молодої за забраною „боярами“ молодою. В XI в. у деяких сх.-словянських племен сей обряд мав далеко яскравішу форму. Але він і тоді був тільки обрядом. Сама обстановка, в якій він відбувався (ігрища межі селами де сходилися сусідні роди) вказує, що умичка не мала реального характеру, а була вже тільки додатком чи частиною певних поганських релігійних церемоній та забав (подібно, як купальські обряди). Отже за сим обрядом лежали тоді вже дуже довгі часи розвою. (Порів.: Грушевський. Історія України-Руси, I³, с. 339-341; див. також розділи про родинне право Русі в давнім князівським періоді в різних оглядах „історії руссакого права“ (Владимирського-Буданова, Максимейка, Малиновського та ин.).

¹ Грушевський. Історія України Руси, т. I³, с. 350; докладніше — у нього ж — том III, розд. 4.

² Грушевський, т. I³, с. 424.

³ Володимира звичайно вважають „молодшим“ — очевидно — літами з синів Святослава. Та, як слушно зазначає Пархоменко, Володимир міг уважатися „молодшим“ од Ярополка та Олега і через те, що був нешлюбним сином, і се навіть більш імовірно.

Та напевно, колиб у Київській Русі існував звичай многоженства у київських князів, колиб київські князі мали гареми, Малуша просто увійшлаб до князівського гарему, і жадного обурення та кари сей випадок не мігби викликати. — Отже лишається одинокий приклад многоженства київського князя — Володимир Вел. з його п'ятьма жінками. Але Володимир у перших роках його князювання в Києві се представник сторонної, чужої для Київ'а культури. З самого дитинства видалений з Києва, а пізніше, в зовсім молодих літах, покликаний на новгородський княжий престіл, Володимир виховувався серед обставин, традицій і поглядів, зовсім одмінних, часом протилежних київським, русько-полянським. Київська Русь знаходилася вже під сильними впливами культури різних християнських країв; навпаки, північний Новгород і східна Северянщина, з якими був звязаний Володимир,¹ перебували все ще під найсильнішим впливом Сходу. Звичайно Володимира представляють, як носія норманських традицій, ідеалів і культури, як „останного Варяга на Русі“. Але чи не в більшій ще мірі був він носієм і представником східного лицарства, східних традицій, ідеалів і культури? До того ж, треба сказати, що і в тогочасній норманській культурі було багато східних елементів.² Що до „лицарського“ чи „богатирського“ духа, поглядів, ідеалів і традицій, на Сході в тім часі розвинені вони були не менше, як у Норманів. Наслідуючи східних володарів, Володимир носить титул „великого кагана Руської землі“; і сей титул залишається за ним і по його смерті: так називає Володимира митрополит Іларіон у своїй „Похвалі“ в серед. XI в. Ворожо настроений до перенятого в значній мірі християнською цивілізацією київського боярства (з мотивів політичних, ідеологічних, а певно й родинних), Володимир безсумнівно виступає в перших літах свого панування в Києві ворогом християнства, а рівночасно пробує відродити поганство і, здається, протегує також магометан; характеристично, що в „Збірнику“ Магомета-аль-

¹ Мати Володимира Малуша, як і його вихователь і дядько Добриня походили з Северянщини, а саме з северянського міста Любеча; батько Малуші й Добрині був Малко Любчанин.

² Порів.: цитовані вище нові розвідки В. Пархоменка.

Ауфі Володимир („Буладмир“) уважається навіть за прийнявшого магометанство.¹ Володимир становить нових ідолів і ніби-то навіть заводить приношення у жертву ідолам людей (хоч ми в останнім сильно сумніваємося); в кожному разі дбає про розвиток поганського культу. Нарешті, на взір східних магометанських і поганських володарів, Володимир заводить і свій „великий“ гарем з пяти жінок і може ще з кількох підложниць, який має передовсім обрядове значіння, як се вияснює в останніх своїх працях В. Пархоменко. — В протилежність до Володимира, Ярополк, вихованець кн. Ольги, улюбленець київських „граждан“ — вищих та середних верств київського суспільства, — безперечно представник південно-руської (південно-східно-словянської) культури, перенятої впливами християнських цивілізацій, представник змагань та ідеалів Київської Польської Русі, точніше „лучшої“ (аристократичної) частини населення Київської Русі. Зі своїх попередників найбільше нагадує він свого діда — кн. Ігоря Старого, що так само був носієм і виразником київських ідеалів і змагань. Маємо всі підстави думати, що в родиннім життю Ярополк не порушив київського давного вже й міцного звичаю одноженства й так само, як його дід Ігор, мав одну жінку (згадувану вже нами Грекиню), а не наслідував свого так неподібного до нього брата Володимира й не заводив східних звичаїв ані в релігійнім ані в родиннім життю Київської Русі. — Отже поетичний переказ про те, як два брати — політичні суперники — Ярополк та Володимир сватаються до княжни Рогніди, і яка смутна доля випадає за тим приготованій до весільної подорожі князівні — „Гориславі“, її родині й нареченому, переказ такий цікавий та привабливий для поетів, романістів і музикальних композиторів, — мусимо визнати за витвір поетичної фантазії.

¹ Цікаво, що навіть у літописнім оповіданню про різних місіонарів, що приходили до Володимира з пропозиціями прийняти їх віру, говориться, що першими являлися магометане; так само далі, і в літописнім оповіданню про хрещення Володимира і в Житії Володимира згадується, що Володимир, надумавшись змінити віру, насамперед посилає послів до магометанської камської Болгарії, щоб краще пізнати віру магометан.

Та поза всією поетичною паволокою, що огортає оповідання про Рогнідь-Гориславу, в нім безперечно відбився спогад про дійсну, історичну подію — війну Володимира Новгородського з Рогволодом Полоцьким, союзником і певно васалем Ярополка, тісно звязану з боротьбою між Ярополком та Володимиром.

Полоцьк, столиця Кривської (Кривіцької) землі, був дуже важним торговельним і політичним осередком північної половини Східної Словянщини. Кривічі, — як гадають дослідники, — були основним і найбільшим племенем північної галузи Східних Словян; Ільменські (або Новгородські) Словяне (чи точніше — „Словѣнѣ“) та Волго-Окські Словяне (котрі колонізували Ростово-Суздальський край) були — як думають — вітками кривського (кривіцького) племені, що відокремилися від нього й віддалилися на північний схід та на схід¹. Отже заки повстала й розви-

¹ Питання про кривське походження Новгородських Словян, здається, можемо уважати нині вже остаточно вирішеним. Порів.: Спицын. Археология в темах начальной русской истории (Збірник на честь Платонова, Петерб., 1922); з давнішої літератури на цю ж тему — див.: С. М. Соловьевъ. Исторія Россіи... I, с. 47; Н. Барсовъ. Очерки русской историч. географіи, вид. 2, 1885, с. 805 і 903; П. Голубовскій. Исторія Смоленской земли до начала XV ст., Київ, 1895, с. 45; Шахматовъ. Къ вопросу объ образовании русскихъ нарѣчій и русскихъ народностей. ЖМНП., 1899, квітень; Спицынъ. Разселение русскихъ племенъ, ЖМНП., 1899, серпень. Важний матеріал, потверджуючий повну одність новгородської та кривської культур — в „Трудахъ Тверск. Археолог. Съѣзда,“ с. 53. — Давня гіпотеза Костомарова про південне (українське) походження Новгородських Словян, мусить бути остаточно відкинута (зрештою, її давно вже скритикував Гільфердинг (Древній Новгородъ — в II томі „Собрания сочинений,“ с. 407 наст.). Питання про кривське (точніше — кривське й новгородське) походження Волго-Окських Словян зясоване історичною наукою ще більш докладно й виразно. Про словянську колонізацію Волго-Окського краю існує досить велика література. Див., нпр.: Барсовъ, ор. cit., розд. III і VIII; Голубовскій, ор. cit., розд. I; В. Данилевичъ. Очеркъ исторіи Полоцк. земли до конца XIV ст., К., 1897, розд. II; Спицынъ. Историко-археологическія изысканія, ЖМНП., 1909, I та ин. його праці; М. Грушевскій. Очеркъ исторіи Киевской земли, К., 1891, розд. VI; М. Грушевскій. Исторія України-Руси, т. III, розд. II. Та мимо цілком ясных і безсумнівних свідотв про кривське походження волго-окського Словянства (котре зробилося пізніш основним ядром великоруського народу), протягом XIX в. кілька разів виникала в тій справі поле-

нулася Новгородська держава, корінна Кривська Полоцька земля певно відограла вже видатну політичну та економічну ролу в Східній Європі.

Господарське значінне Полоцької землі, положеної по берегах Двини, особливо мусіло піднятися від часу, коли розвинулися торговельні зносини по двинсько-волзьким та двинсько-дніпровським шляхах. Нема сумніву, що ті шляхи були пізнані й використовувані для торгівлі раніше, ніж шляхи волхівсько-волзький та волхово-дніпровський.

Але з часом, давніша кольонія полоцьких Кривичів Новгород не тільки усамостійнюється, але й досягає найбільшого господарчого значіння, найбільшого багатства. Шляхи волхово-дніпровський та волхівсько-волзький здобувають більше значінне, ніж шляхи двинські. Новгород, держачи в руках північну частину волхово-дніпровського та волхівсько-волзького шляхів, стає економічним, а за тим і політичним центром північної половини Сх. Європи й намагається підпорядкувати собі всі землі в північній половині Сх. Європи, в тім числі й землю Полоцьку.

Для Київської Русі таке зміцнення й зріст Новгородської держави були, звичайно, дуже не вигідні; бо Київ утрачував можливість панування в північній частині найважливіших східних шляхів, а до того ж виникала небезпека суперництва з боку Новгорода за панування на всім просторі обох „великих східних шляхів“ і за гегемонію уже над всією Східною Європою. В боротьбі між Новгородом, котрий досягав усе більшого розвитку й могутности, та ослабшим Полоцьком, київський князь мусів стати по стороні останнього і вмішати в його обороні в полоцько-

міка, бо деякі вчені, як нпр. М. Погодін, Соболевский і навіть Ключевский висували гіпотезу про київське (полянське) та северянське походження Волго-Окських Словян. Теорія та своєчасно була спростована (огляд сеї полеміки див. у згаданих працях Грушевського); і вже учні Ключевского -- С. Платонов (у „Лекціяхъ по русской исторіи“ й особливо в читаних ним в Петерб. Академії Генеральн. Штабу „Лекціяхъ по исторіи русской государственности“) та П. Мілюков (у статті про В. Ключевского в збірнику памяти Ключевского) відмовляються від „погодінської“ гіпотези про київське походження волго-окського Словянства й визнають, що словянська кольонізація Волго-Окського краю йшла з Кривської та Новгородської земель.

новгородську війну. З другого боку, Полоцьк очевидно волів зверхність далекого Київа од зверхности близького Новгороду. Таким чином, природно складався союз Полоцька з Київом проти Новгороду.

Є підстави думати, що вже в 2-ій пол. IX віку за часів Оскольда в Київі (й Олега в Новгороді) виникла між ними боротьба насамперед за зверхність над кривськими землями¹.

Приблизно 100 літ пізніше знову прийшло до найгострішої боротьби зза Кривської Полоцької землі межі Київом та Новгородом, за часів Ярополка й Володимира.

З літописного оповідання виходить, начебто Полоцька кампанія Володимира й здобуття ним Полоцька відбулися безпосередно перед його походом на Київ проти Ярополка, себто коло 978 року. Але більш імовірно, що завойованне Полоцька Володимиром сталося на кілька років давніше. По літописі Ярослав (Мудрий) був одним з молодших синів Володимира від Рогніди (літопись ставить його звичайно на третім місці)², а вмер він в 1054 р. — на 76-ім році життя. Отже шлюб Володимира з Рогнідою, який, треба думати, таки дійсно стався після здобуття Полоцька Володимиром, мусів відбутися найпізніше в 975 чи 976 році. В такім разі Полоцька кампанія Володимира певно навіть випередила, а разом з тим і прискорила безпосередну зустріч Ярополка з Володимиром³.

В 974-976 рр. Ярополк зайнятий був підпорядкуванням південних земель Східної Європи. Літопис каже нам, що саме в тих роках відбулися походи Ярополка проти Олега Деревлянського, потім проти Печенігів. Очевидно, користаючи з того, Володимир вирушив проти Ярополкового союзника й васалю Рогволода і здобув Полоцьк. Ся подія, розуміється, змусила Ярополка звернути бачнішу увагу на північні справи. Як то можна заключати й з лі-

¹ Див. про це в моїй кн.: „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej od czasów apostołskich do księcia Igora Starego,“ с. 25.

² Новгородская летопись по синодальному харатеиному списку, 1888, с. 30; Іпатієв. код., вид. 1871 р., с. 53.

³ Грушевський. Історія України-Руси, т. I³, с. 481, 482.

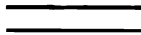
тописних звісток, Ярополк — більш-менш упоравшись з південними справами — певно рушив на північ. Та Володимир, не чекаючи на нього, втік до Варягів за море.¹

Ціла північна половина Східної Словянщини (чи принаймні більша її частина) перейшла до Ярополка. Володимир уже підготував був зєдиненне північних східно-європейських земель і поусував та повинив північних східно-словянських князів, у тім числі й найзначнішого з них після себе Рогволода Полоцького. Отже всі ті землі ставали тепер безпосередними володіннями Ярополка. Ярополк — так само, як і на півдні, — посадовив у самім Новгороді й в інших північних землях своїх посадників. „И бѣ володѣя єдинѣ в Руси.“

¹ Іпатіївський код., вид. 1871 р., с. 49.

(Докінчення буде)

Вячеслав Зайкин

II. МАТЕРІЯЛИ

»Relacya o zamordo: bł. Józafata«

ТАКИЙ напис на хребті одержав рукопис бібліотеки кн. Чарториських у Кракові, збережений тамже досі під N. 3914. Ще докладніше хоче запізнати нас із тим рукописом пізніша записка, поміщена на доліпленій картці обороту першого листу. Читаємо: Relacya Komisji wyznaczonéj do wyprowadzenia sprawy o morderstwie Józefata Kuncewicza. Rękopism ruski — karta 2-16.

Oryginał z podpisami — brak pierwszej karty i pieczęci. Накінець, уже на самим рукописі, з боку на листі 2, записано поздовжно: 1878. Od X. Polkowskiego za 10 złr.

Якщо повірити б отсим запискам, рукопис мігби стати між першорядними свят-Йосафатівськими матеріялами. В дійсности однак, після належної перевірки тексту цілого рукопису, приходиться ствердити, що оба наголовки (хребетний і доліплений) децю недостосовані до рукописного змісту. Своім змістом рукопис мало має даних для історії особи і життя св. Йосафата і з того боку він нас мало що цікавить. Зате він висвітлює передусім несприятливі обставини, з яких виїшла витебська трагедія 1623 р. Також подає він у формі судово-протоколярного зясування історичні жерела невпинних боротьб між зєдиненими і незєдиненими, опісля наводить церковно-канонічні і державно-правні основи у користь „людей і установ релігії грецької“ в межах давньої Польщі, вкінці представляє становище і ролю церковних брацтв у життю церковнім та громадянським. З огляду на отсей загальний матеріял, рукопис можна уважати за певне жерело для дотичних справ, тим більше, що се оригінал, досі ще не видаваний. Колиб і порівнати його з „Wyrok'ом Komisarski'm w sprawie pokarania zabójców Wł. Jozafata Kuncewicza“ (з датою 22. XI 1624), відомим із рукописних („Acta manualia L. Kiszka“, копія прелата П. Шиманського) і друкованих (нпр. у о. І. Стебельського і інших авторів) текстів, відразу бачиться велику ріжницю між обома текстами. Крім сього, наш рукопис цікавий ще і з фільологічного боку, як памятка людово-літературної мови початків XVII ст., цікавий і з боку історії української культури, як зразок нашої колишньої рівноправности та державної зрілости.

Друкуємо текст рукопису без жадних змін, зазначаючи лише тут і там тяжкі до відчитання місця і слова питайником. За ласкаве доставлення нам рукопису до Львова, ще раз складаємо ширию подяку проф. Й. Калленбахови.

(лист 2) на^ст^дп^вючи и по^а по^лд^ше^нство сво^е и^м и про^акомз их незмінно^е по^абити хотіачи декре^т такі^с нигде ваги немаючи^н и овше^м противачи^нсія ма^статови Его Ко^р: и гва^тєчи в^хвалы с^емовы^е правн, свободы и поко^н по^политы^н в^зр^ушаючи до се^дици и т^дм^вто^с в^дто^с и ро^зліа^тіа крви заносачи^нсія и до ро^змаиты^х в не^ви^нно^ти шкре^т і т^др^бацци^н по^во^а даючи и дорог^в вказ^вючи зз єдно^мы^лниками и пом^дониками своими жеровати а иле ведаючи гоже х^об^ыс и важи^тє не^абаючи на вины в праве по^политомз шписаны^е вспоменєны^і декре^т чинити и шны^х до екзе-

кѹцных шкодливо все рѣчи посполито приводити тѣмъ жа^ное каги и моцы ѿ каждого сѹдѹ и права мѣти нѣбудѣт смѣючи е^на^к и важачиса то все чинити протѣко да^нными правамъ прива^намъ конститѹцямъ сѣмовымъ декретомъ голѹнымъ трибна^л-ски^м и свежо на прѣшло^м сѣме конститѹцьи рѣа^ндмовано^н така в томъ все^м в протѣтацьи ихъ милостѣ поро^нныхъ коевко^лгтва^х и побѣтахъ чиненѹ шире и достатѣ^ннѣ выражено е^ст и вбач^нено. Прото приказѹемъ твоѣ милостѣ ш^товы еси за тоѣ знѣбажене декретѹ трибна^л-ски^х в винѹ десе^т тисече^м золотыхъ в конститѹцьи сѣмовѹ вписаныхъ заги^м позвоимъ перѣ^а сѹдомъ нашимъ голѹнымъ трибна^л-скимъ в коле великомъ в Ви^нни в рокѹ теперешнемъ тисеча шест^сотъ два^дцатъ пер^вомъ припалымъ и сѹдомъ на мѣци звѣломъ в^тправованыхъ в^т пода^нна або положе^нна сего по^звѹ за нѣдѣ^л шест^сотъ самъ шговою скоєю кѹ правѹ ста^л, и на жалобѹ а правное попира^не старо^ст сего рѹныхъ бра^нства, вилѣ^нского цѣ^ркви стѹго дѹха котора^я чагѹ права шире^н прѣложена будѣт тако на рокѹ завѣтомъ конѣно исправѣ^ливи^а. Писа^н ѿ Ви^нни рокѹ тисеча шест^сотъ два^дцатъ пер^вого мѣца ма^яца два^дцатъ шѹтого дна. Я по прочита^ю того позвѹ ѿмоцованы^н его ми^а в^тца рѹ^чкого пнѣ харѣви^н повѣди^а ижъ дѣ^на за мо^чю его ми^а: в^тца рѹ^чкого мнѣ на вѣмовѹ даною перѣ^а в^мстѣами стано^блю и нѣдопѹщаючи сторонѣ жалобливо^м вправо до самое рѣчи по^стѹповатъ мѣ^то ѹт^ное мо^се^н вѣмовы, на пи^сме вѣмовѹ его ми^а: в^тца Митрополи^та подаю и прошѹ абы была чита^на котора^я та^ке в собѣ маѣт. Велможныѣ мои мѣивыѣ пнѹве сѹаи голѹнице трибна^л-ски^е е^стемъ по^званы^н перѣ^а сѹа в^мтѣ^е кола све^чкого в^т ихъ мѣтѣ князя Самѣла Укги^нского сто^лника Тро^чкого, я пнѣ И^дама Ко^лсака таковыми на права во^лности тако^то в позве ихъ милостѣ^е вписано е^ст на^стѹповатъ мѣ^а. Тѣди^а та то до ведомѹти в^мтѣ^е моихъ милостивихъ пнѹ доношѹ же формъ перѣ^а в^мтѣами нѣ маю (лист 2 оборот) во^лдгъ прѣ всего хрѣ^стиа^нства, во^лдгъ прѣ и прива^невъ на^м наданыхъ во^л-дгъ статѹтѹ вел: Кня^з: Ли^т: во^лдгъ конститѹцьи сѣмовыхъ и во^лдгъ звычайю посполитого права всего хрѣ^стиа^нства такиѣ

СВѢТЬ ЖЕ КАЖДАГО ШЛОБА ДУХОВНАГО ВЫНАТАГО ЕСТЬ ВО ВШЕЛКИХ СВОДѢ
 СВЕЦКИХЪ ГДЕБЫ СВЕЦКИЕ САМИ ЗАГЕДАЛИ. ТАКЪ ЕСТЬ *in iure сапо-*
nico et civili КОТОРОЕ ЕСТЬ ЗРОАЛОМЪ И НАШИХЪ ПРАВЕА: КНИЖА:
 ЛИТ: И ДО КОТОРОГО И НИШЕ ПРАВО ШТЫЛАЕТЪ ЧОГОВЫ В ПРАВЕ
 НИШОМЪ НЕДОСТАВАЛО. ПРИВИЛЕГА И ПРАВА НАМЪ АДХОВЕНСТВУ РДСКОМУ
 ВО ПЧАТКѢ ВЕРЫ ХРІСТИАНСКОЕ НАДАНЫЕ А ПОТОМЪ ЗАЕДИНОЧЕНІЕМЪ
 СКОУТЕЛОМЪ РИМСКИМЪ ПРАПОАТОРАТА ЛЕТЪ ВО ВЛАДИЛАВА КОРОЛІА
 ПОСКОГО И ВЕНКЕРСКОГО ШАНОВЕНЫЕ ТАКЪ ТЕЖЪ ВО МНОГИХЪ КОРО-
 ЛЕМЪ ИХЪ МТЪ НА ПОТОМЪ В ТОМЪ ПАНСТВЕ ЦАРИВЕ ПАНДЮЩИХЪ
 ПОТВЕРЖЕНЫЕ И ШВАЕНЕНЫЕ КОТОРИЕ НА ТЕРМЕНЕ СВОЕМЪ ПЕРЕСВО-
 ДОМЪ НАЛЕЖНЫМЪ ПОКАЗАТИ ГОТЪ ЕСТЬЕМЪ ДО ТОГО ЗАНАТДПЕНЕМЪ
 ТРИВНАЛЪ СТАТЪТЪ ВЕЛ: КНИЖА: ЛИТ: СПОСОВЪЗ(?) РОПИРАНАГА ПРА-
 ВОМЪ АДХОВЕНСТВУ ТАКЪ РИМСКО ТАКО И КРЕЧКОГО НАВОЖЕНСТВА
 ЗВЕЦКИМИ ШПИСУЕТЪ В АРТИКУЛЕ ТРИЦАТЪ ВТОРОМЪ И ТРИЦАТЪ ТРЕ-
 ТЕМЪ РОЗДЕЛЪ ТРЕТЕГО ГДЕ ШОВИШИ ВО АДХОВНЫХЪ НАВОЖЕНСТВА РИ-
 МСКОГО ПРИДАЕТЪ ТИЕ СЛОВА ТОЖЪ СЯ МАЕТЪ РОЗВМЕТИ ВО АДХОВНЫХЪ
 ЗАКОНЪ ГРЕЧЕСКОГО ЖЕ МЕНШІЕ ИХЪ АДХОВНЫЕ ПРАСТАРАШИМИ А СТАР-
 ШІЕ ПЕРЕСВОДОМЪ ГОЛОННЫМЪ СПОСОБОМЪ ВЫШЕ ШПИСАНЫМЪ СВАДИТЪ
 МАЮТЪ ТАКЪ ШПИСАНО ЖЕ ТОТЪ СВА ГОЛОННЫ МАЕТЪ БЫТЪ ШЕСТЪ ШЛОВЪ
 ТРИ АДХОВНЫЕ А ТРИ СВЕЦКИЕ И ТИЕ ТОАКО СВАДИТЪ АНЕ ВСЕ СПОНЕ
 ИАЕ, ЗАСНИГАЕ ВО ВСЕМЪ СТАТЪТЕ НЕ ШПИСАНА ИШОГО СПО-
 СОВУ ТАКЪ СВАДИТИ МАЮТЪ ШЛОВЫ АДХОВНЫЕ ИЗ СВЕЦКИМИ И ТОГО
 ТЕЖЪ НЕТЪ ЖЕБЫ БЫА ШЛОВНЫ СПОСОВЪЗ СДЖЕНА АДХОВЕНСТВА ГРЕ-
 ЧЕСКОГО НА ТОТЪ К ТОМЪ АРТИКУЛЕ ШПИСАНЫ. ПРИЧИНА ТОГО ПРАВА
 ТАКА БЫЛА ЖЕБЫ АДХОВНЫ З СВЕЦКИМЪ В РЕЧАХЪ СВЕЦКИХЪ НЕ БЫА
 СДЖОНЫ ВО АДХОВНОГО САМОГО ШОВЫСА КРІДА ЗАДАА СВЕЦКОМУ
 ТАКЪ ТЕЖЪ ВО СВЕЦКОГО САМОГО ШОВЫСА КРІДА БЫЛА АДХОВНОМУ ДО-
 ГАЖАЮЧИ ШВЕМА СТАНОМЪ ПОСТАНОВЕНО ЕСТЬ ЖЕБЫ ТАКИ СУА ЗЛОЖО-
 НЫ БЫА З АДХОВНЫХЪ И СВЕЦКИХЪ ПРАКОТОРИМЪ АДХОВНЫЕ З СВЕЦ-
 КИМИ РОПИРАЛИСА А ТАКЪ ЗАХОВДЕТЪ И В КОРОНОМЪ ТРИВНАЛЕ
 ГДЕ ШЛОВЪ ШЕСТЪ АДХОВНЫХЪ А ШЕСТЪ СВЕЦКИХЪ МАЮЩИХЪ ШДИАЕ ПІАТ-
 НИНЫ ВТИДЕ СВАДИТЪ ВСИ СПРАВЫ АДХОВНЫХЪ З СВЕЦКИМЪ РДСКОГО НА-
 ВОЖЕНСТВА, ТАКЪ ШНИТЪ ТАКО ИНЕ ШНИТОВЪ А ЖАДЕ ШНИКЪ НИКГДА (?)
 НЕ ШАЗЫВАЕТЪ ДО КОЛА СВЕЦКОГО. И ЕСЛИБЫ ЕЩЕ КОМУ ТОЕ

право ко^нтплибы^м, (картка 3) а^лбо те^мны^м бы^т заалогн ест ко^нститѹцыа со^мх ва^ного рокѹ тисѣча ше^{ст} со^т де^вятаго, гдѣ вшелакѹ^ю ко^нтпливо^{ст} в^лтинает^т кгда т^ане и докла^не мови^т же кгда бы рѹ^сѹнитов^е тых^х котори^е не^сѹт в вѹни^и и в^за^ем не^ѹнитове ѹнитокѹ впримова^ти што формѹз вѹ тривѹнале юдиции ко^мпозыти и такѹ то до тых^х часѹ вѹжива^ню было которого ѹжива^на правне доводечи поклада^емѹз де^крѣтѹ^ѹ де^сет^ѹ ското^рих^ѣе вказѹет ижѹ завше таковы^е справы не^кколе све^цкомѹ але в^коле дѹховномѹ юдиции^и ко^мпозыти св^жоны бы^н тѹю те^ды вѹмовѹ маю чере^з ѹмоцованого моего п^на Ма^ртина Харѣвича до свѹд в^ших^х м^лт^е моих^х милос^тивых^х п^новѹз пода^вши не сп^оговѹ ко^нтровѣ^ргы але екцип^вючи формѹ ко^лл^гз И^ртиклѹ Сорѹ^ѹ чет^ввертого ро^зделѹ чет^ввертого прошѹ и домова^логн вы^те в^лане на^стѹп^вючи на^п права и ва^ности стано^м дѹх^бны^м в^т короле^н их^х м^лт^е наданы^е ста^тѹтомѹз в^ел^а княз^ь Ди^т: и ко^нститѹцыамаи со^мовыми ѹткѣ^ржоны^е то^е справы не^сѹдечи до свѹд належ^ного кола юдиции^и ко^мпозыти што^лати рачили ѹто^е вѹмовы по^лпи^с рѹки его м^лти к^се^ндза рѹ^ского тыми словы. в^мт^е моих^х милос^тивых^х п^нѹ зы^чливы^и при^нате^л и по^ко^лны^и слѹга Іу^сифѹ в^ел^ами^н рѹ^ски^и Ми^трополи^та Ки^евски^и гали^чки^и и все^ла ро^си^и рѹ^скою в^ланюю по прочи^та^ню то^е в^лмовы ѹмоцнены^и его м^лти в^тца Ми^трополи^та доводечи ижѹ яко и^нши^е та^к и та^я тепере^шна^я справа ни^гдѣ и^ндѣ в^ланю в^коле дѹховномѹ ко^мпозыти юдиции^и формѹ ма^ет^т яко и пере^лшы^и вы^вало поклада^л пере^л нами де^сет^ѹ де^крѣтѹ^ѹ и^нгымили в^коле дѹховномѹ ро^зных^х ш^оговѹ зро^зными та^к дѹх^бными яко и све^цкими лю^дми р^ели^и гр^еч^еко^е ро^зных^х часѹ в^де^ржаны^х а менови^те поклада^л пе^рши^и де^крѣ^т по^л да^тою рокѹ тисѣча п^ят со^т де^ве^тде^сят^ѹ де^вятаго м^ѹца июла чо^тина^ца^того д^ня ме^жи в^тцо^м ге^рмано^м в^ладыкою поло^чки^м, а ме^жи п^но^м эзо^фо^м Л^вовичомѹз Ко^ргакомѹз в^коле дѹх^бномѹ сп^оане из све^цкими ѹчинены^и дрѹги^и де^крѣ^ты по^л да^тою рокѹ тисѣча ше^{ст} со^т пе^рвого м^ѹца июла п^ятого д^ня ме^жи в^тцомѹз в^огданомѹз го^л-

¹ Так мабу^т, бо за^для загибу ва^жко в^ѹдчитати.

ки"ски"м (може: ш"ги"ски") Духима"дри"томъ Городе"скимъ и Су-
домъ Зе"скимъ городе"скимъ зго"нѣ ш" дѣвнѣх и"вѣцки"х ъчи-
нѣны" третїи декретъ по" датою рокѣ тисѣчаше"ст со" шото"го
мѣца июліа чет"вертого дня межѣ ш"цомъ гедишно"м про"ницкимъ
Владыкою поло"кимъ а и"но"м Марти- (л. 3 об.) номъ Придѣл-
скимъ ш" сѣде" дѣвнѣх и"вѣцки"х зго"нѣ ъчинѣны": чет"верты"
декретъ по" датою рокѣ тисѣча ше"ст со" деветого мѣца маѣ
дваццатого дня межѣ в бозѣ зошлымъ ш"цомъ Ипатиѣмъ Потѣ-
ѣмъ Митрополитомъ Киевскимъ Гали"кимъ и всѣа роги" а межѣ
бра"ствомъ Виле"скимъ котори" хот"я ш"но сами депѣтаты дѣвнѣ-
ныѣ ъчинили але заремиснѣю ш" сѣдѣ дѣвнѣго сѣдѣ его Ко" мѣти
то" декретъ сѣдѣ дѣвнѣго тѣ стороны формъ пере" сѣдомъ
дѣвнѣнымъ тако ш" самѣю рѣ в"томъ декрете" вказанѣю стѣвѣжаѣ
чого доводечи покладалъ пере" нами декретъ сѣдѣ его Ко" мѣти
по" датою рокѣ тисѣча ше"ст со" деветого мѣца июліа дваццат
первого дня ѣ ви"ни ъчинѣны" и тымъже декрето"мъ сѣдѣ его
Ко" мѣти и декретъ сѣдѣ голо"ного свѣ"кого в"томъже рокѣ тисѣча
ше"ст со" деветомъ заповодо"м бра"ства мнѣманѣ Виле"ского
зошлы"м его мѣти ш"цомъ потѣѣм ъчинѣны" та" стороны ѣзна"та
пере" собою формъ тако и вкказы на его мѣти ш"цѣ потѣю
ѣчинѣныѣ по"ноит", и во все"м зочеви"тоѣ ко"тробѣрѣги каѣѣт,
патїи декретъ по" датою тогожъ рокѣ мѣца июліа дваццат третего
дня межѣ ш"цомъ Алѣга"дромъ Лвокомъ а Иваномъ Тѣпекѣю в коле
дѣвнѣномъ ѣчинѣны, шоти" декретъ по" датою тогожъ рокѣ ше"ст
со" деветого мѣца июліа в"торого дня межѣ в бозѣ велебнымъ
ш"цомъ Потѣѣмъ а попами тѣтешными Виле"скими в коле дѣ-
внѣнымъ ѣчинѣны", семы" декретъ по" датою тогожъ рокѣ ше"ст
со" деветого мѣца августѣа дваццат первого дня межѣ зошлымъ
его милостю ш"цо"м потѣѣмъ а ѣрпадо"м зе"скимъ новогоро"скимъ
в коле дѣвнѣномъ ш" сѣде" тѣ дѣвнѣхъ тако и"вѣцки"х зго"нѣ
ѣчинѣны", ш"мы" декретъ по" датою рокѣ тисѣча ше"ст со" чо-
ти"наццатого мѣца июліа третего дня межѣ велебнымъ в бозѣ
его мѣти ш"цомъ митрополитомъ тепѣрѣшнимъ а ш"цомъ Блисеѣмъ
Плетѣнѣчкимъ Духима"дри"томъ печѣрскимъ в коле дѣвнѣномъ ш"

СДАЕ" ДУХЪНЫХЪ ИЪВЕЦКИХЪ ЗГОАНЕ УЧИНЫНЫ", ДЕВЮТИ" ПОКЛАДА" ДЕКРЕТЪ
 СДАВЪ КОЛА СВЕЦКОГО ЗА ПОЗВОМЪ ШТЪ ШТЦА ПЛЕТЕНЕЦКОГО ПО ЕГО
 МЛТИ ШТЦА МИТРОПОЛИТА ТЕПЕРЕШНЕГО ВЪ РЕШЪ ВЪ КОЛЕ ДУХОВНОМЪ
 ШЕДЖОНДЮ УЧИНЫНЫ" КОТОРИМЪ СДА СВЕЦКИ" ТОТЪ ДЕКРЕТЪ КОЛА
 ДУХОВНОГО ТА ШЪ ФОРМЪ ТАКО И ШЪ РЕШЪ (Л. 4) ВЪ НЕМЪ ШПИ-
 ГАНДЮ ВЪСЕМЪ СТЪВЕРЖАЕТЪ ПОДА ДАТОЮ РОКЪ ТИСЕЧА ШЕСТЪ СОТЪ
 ЧОТИНАЦАТОГО МЦА ИЮЛЯ ЧЕТЪВЕРТОГО ДНЯ НА ШТАТЪ ПОКЛАДА"
 ПЕРЕА НАМИ ДЕКРЕТЪ ДЕСЯТЫ' МЕЖИ ШТЦОМЪ ПАЙСИМЪ ВЛАДЫКОЮ
 ПИШКИМЪ А ПАНЕЮ ГАРАБУРАДИНОЮ ПОДА ДАТОЮ РОКЪ ТИСЕЧА ШЕСТЪ
 СОТЪ ШЕСТНАЦАТОГО МЦА АВГУСТА ВТОРОГО ДНЯ ВЪ КОЛЕ ДУХОВНОМЪ
 ШТЪ СДАЕ" ТА ДУХОВНЫХЪ ТАКО ИЪВЕЦКИХЪ ЗГОАНЕ УЧИНЫНЫ" А ДОВО-
 ДЕЧИ ДАЛЕШЪ УМОЦОВАНЫ" ЕГО МИЛОСТИ ШТЦА МИТРОПОЛИТАЖЕ ВЪ КОЛЕ
 ШИШОМЪ СВЕЦКОМЪ ЕГО МИЛОСТЪ ШТЕЦЪ МИТРОПОЛИТЪ ФОРМЪ НЕМАЕТЪ
 ИХОТА КОЛИ ХТО НЕСЛУШНЕ ЗАПОВАА" КОТОРОГО ЗАДУХОВЕНТКА ГРЕ-
 ЧЕЦКОГО ПОЧАШИ ША СТАШИХЪ АЖЪ ДО МЪШИХЪ ДО КОЛА СВЕЦКОГО
 И ВКАЗЪ ТАКИШЪ ЗА НЕПРИНАТЕМЪ ШБМОВЫ ВЪ КОЛЕ СВЕЦКОМЪ ШДЕЖАЛЪ
 ЗАШЕ ИГДЫ ТАКИЕ ДЕКРЕТА КОЛА СВЕЦКОГО СДА ЕГО КОРЪ МИА: КА-
 ГОВАА ПОКЛАДАЛЪ ПЕРЕА НАМИ ДЕКРЕТЪ СДАВЪ ЕГО КОРЪ МИЛОСТИ МЕЖИ
 ЗОШЛЫМЪ ВЪ БОЗЕ ШТЦЕМЪ ПОТЕЕМЪ А СТАРОСТАМИ ТОГО ДОВМНИМА-
 НОГО БРАЦТВА ВИЛЕШКОГО УЧИНЫНЫ" ШЪ ВРАКОВЕ РОКЪ ТИСЕЧА ШЕСТЪ
 СОТЪ ПЯТОГО МЦА НОЕБРА ШЕНАЦАТОГО ДНЯ КОТОРИМЪ ДЕКРЕТОМЪ
 СДАВЪ ЕГО КОРЪ МЛТИ ДЕКРЕТЪ ЗА ЗАПОВМЪ ША ТЫХЪ ДОМНЕМА-
 НЫХЪ СТАРОТОКЪ БРАЦКИХЪ ВЪ КОЛЕ СВЕЦКОМЪ ШЪ УЗНАЕ ПЕРЕА СОБОЮ
 ШЪ ФОРМЪ ШЪ ВКАЗЪ НЕСЛУШНЫШЪ ВИНЫ ВЪ КОШТИТЪШЦИ" МЕНОВАНОЕ
 И ШАВЫНАТА ЗЪ ВЛАДЪЗЫ МИТРОПОЛИ" ЛЮДЕИ РЕЛИ" ГРЕЧЕЦКОЕ КАШДЕТЪ
 И КОВЕШЪ ПОАНОСИТЪ А МИТРОПОЛИТА ПРИ ЗВЫКЛО" ВЛАДЪЗЫ И ЗВЕШ-
 ХНОСТИ НА ЛЮАМИ РЕЛИ" ГРЕЧЕЦКОЕ ЗОСТАВДЕТЪ А ПОЛОЖИШИ ТЫЕ
 ВСИ ВЪШЪ МЕНЕНЫЕ ДЕКРЕТА ПРОСИ" И ДОМАВИАТА АБЫШМО НЕДЪЗНА-
 ВАЮЧИ ФОРМЪ ВЪ КОЛЕ ШИШОМЪ СВЕЦКОМЪ КОАЛЪШЪ ПРАВА ПОШПОЛИ-
 ТОГО И ШФА" СЕШМОВЫХЪ ТШЮ СПРАВЪ НА РОШДАДЪ ДО КОЛА ДУХОВОГО
 ЮДИЦИИ" КОМПОЗИТИ ТАКО ДО СДАВЪ НАЛЕЖНОГО ШТОЛА" ШМОЦО-
 ВАНЫЕ ШТЪ ИХЪ МЛТИ ШИШЪЗЪ СТАРОСТЪ БРАЦТВА ЦЕРКОВНОГО ВИЛЕШКОГО
 СОШЕШТИВА ШТОГО ДУХА ЗАХОВАШИ СОВЕШЪ ВПЕРОА И ДАШЕЕ ШОВЕШЕ
 ШТОРОНЫ ТОГО ИЖЪ ФОРМЪ ТОИ" СПРАВЕ ШДАВЪ КОЛА ВЕЛИКОГО ГО-

ловного Ест а хочечи вперо^а то ѡкажатъ в што межи сторо-
нами тепе^р Спо^р иде^т же Его милост^и ксе^ндзъ рѣ^чки^и вѣдѣчи
пачтыромъ не нале^жнымъ мимо права привилея и ко^нститѣцѣи^и
Сѡмовыѣ важи^тсе позвы свое двое по Его милост^ии ш^тца Мелетиа
Смо^три^чкого Ар^хи^епи^скопа Поло^цко^го Ар^хима^ндри^та Виле^нского
Сше^ст^вина С^того дѣха выдакатъ а за ними сѣди^т (л. 4 об.)
и декрето^катъ и рѣ^шма^хт^ва (розумій: proclamaciones) чини^т
кото^риѣ тыѣ шба^вка по^звы пере^а ваши^и м^лти^ии покладоу вди^и
позо^р о жалобе ш^тца Ивасафа Кѣ^нцѣбича менѣючогога бы^т Влады-
кою Поло^цкимъ дрѣ^ги^и позѡ^м а Его милост^ии ш^тца Ивасафа рѣ^чкого
выданы^и вжалобе неакого^с Девна Кри^шши Ар^хима^ндри^та Виле^нского
такога ш^н быти менѣтъ шба^вка выданыѣ крокѡ тепере^шнемъ тѣ-
геча шест^сотъ два^цатъ пер^вкомъ мѣца мар^ца два^цатого¹ днѣ а по-
ложоны сѣ^т по Его м^лти ш^тца мелетиа Смо^три^чкого Ар^хи-
пи^скопа благочестивого Поло^цкого, Владикѡ Витебского и мѣти-
сла^сского Ар^хима^ндри^та Виле^нского по^а благо^словениемъ пачтыра
емѡ нале^жачого патриа^рхи Ко^нста^нтинопо^лско^го вѣдѣчого на мо-
на^стырѣ ихъ бра^тцкомъ цер^кви Сше^ст^вина С^того дѣха крокѡ те-
пере^шнемъ уже тѣгеча шест^сотъ два^цатъ пер^вкомъ мѣца мар^ца два^ц-
цатъ второго днѣ пре^з во^зного вѣско^лт^ва виле^нского Криштофа
Закревского чере^з которыѣ то позвы свое Его м^лть Ксе^ндзъ
рѣ^чки^и пере^а себе позыкаетъ складоучи Его милост^ии рѣ^ш а по-
да^нѣ емѡ тыхъ по^зво^р на рѣ^ш пе^нны^и тоѣст мѣца мар^ца девѣ^тна^ц-
цатого днѣ ко^лдѣ^ж старого кален^дара до тако^го пере^а Собою
ѡправе^ливе^нѣя станокити притомъ покладали копею зли^ст^с Его
милост^ии ксе^ндзъ рѣ^чкого сѣдового тѣ^т ѡ вни^ни выданог^о и на
ро^зныхъ мѣ^сцахъ вбра^м, ко^стело^с, и цер^квь, пѣбликованыхъ чере^з
кото^ри^и то ли^ст^въ свѡ сѣдовы^и тако Его милост^ии ш^тца Смо^три^чкого
немаючи на^а ни^и жа^ноѣ влады дѡх^овноѣ за^отоѣ^нт^ва Его
декр^адовати тѣ и вси^х люде^и до бра^тт^ва цер^кви С^того дѣха
принале^жачихъ не нале^жне и не^слѡ^шне проклина^т важи^тся. Выво-
дечи тѣды тѣю справѡ ширѡце напро^а ижъ вка^ждо^и справе^мае^т

¹ Хтось пізнійше так поправив, а було: два^цатого.

бы. быти належныи сѣаа акто^р ме^сце и рѣ Самаа закотороубы
 такаа спраа ити мела а стих запозво^а в^а Его милост^ии кге^н-
 даа рѣчкоаго по Его млати ш^тца Смо^три^чкоаго выданых и тоѣ
 спрааы сѣжоноѣ знач^ите то же тамз сѣаи належнаго емѣ
 небыло во х^тож Его милост^ии ш^тца Смо^три^чкоаго декретова^а то^и
 котори^и не е^ст пра^вдивымз врели^ии ншо^и грече^ско^и па^ттыромз то
 е^ст ми^трополито^с (л. 5) Кие^вскимз гали^чкимз и в^сеа роги^ии кгда^ж
 в тых па^тствах Его Ко^р: млати еце ш^т вкрещен^иа в^сеѣ зе^мли
 рѣчкоѣ пре^з великоаго Володимера аж и до вековз нашихз Ми^т-
 трополитове кие^вскиѣ ш^т Столицы па^триа^рхи ко^нста^нтинопо^лскоаго
 на^тыѣ станы дх^оныѣ по^свече^н и благо^слове^нство берѣчи влады
 и юри^сдицы^и Его дх^оно^и, в^справах, сѣм^нению и верѣ належачих
 за^шѣ по^алегал^и што тако на правѣ дх^оно^и и ко^нцилинах све^тих
 ш^тецз та^к и на правѣ све^цкомз Самомз наконецз звычайу ко^т-
 торих^е те^жз право^и неписанымз м^науе^т е^ст фѣ^довано што в^се
 кгда бы^лмо подо^ста^тку ро^страгати и в^си ш^тто^а в^зят^иѣ доводы
 и провацыи^и продѣковати хотели пришловыѣ тѣ^т положи^ти не^з-
 личнондоу ли^бѣ пра^в во^лно^сте^и и приви^аевз ш^т короле^и их милост^и
 по^аских и великих князе^и лито^вскихз про^ако^и нашимз и намз
 люде^и рели^ии грече^скоѣ сыномз це^ркви во^сто^нноѣ ко^тораа не^п-
 пре^вандоу ш^т часовз апо^сто^лских^и сѣ^кц^егыю в пра^вдивых па^ттырех^з
 свон^их во^сто^чных па^триа^рхо^в грече^ских ма^ет го^лне а знамените
 наданых^з пришловыѣ цы^това^т и много ме^сцз з^ста^тѣтовых^и ко^р-
 ро^нных^и и великоаго Кня^з: Ли^т: ко^торими цело^ст иза^хова^нѣ пра^в
 и во^лно^сте^и старожитноѣ рели^ии нашоѣ грече^скоѣ варовано е^ст,
 пришловыги на конецз из Самых гис^тор^еи^и и кроникаро^в та^к ла^т-
 тин^ских^и тако и по^аских^и сила ме^стцз ѣказова^т которѣ зго^лне то
 вы^вѣачаю^т же рели^иа грече^скаа в^тих па^тствахз Его Ко^р ми^а: ш^т
 ше^ст^ии со^т ле^т аж до веко^вишихз по^а благо^слове^нствомз па^т-
 триа^рхи ко^нста^нтинопо^лскоаго не^пнарѣш^нѣ тркала лѣ ѣходечи зви^т-
 не^го пре^длѣже^ниа ки^акато^лко ме^сцз ктомѣ належачих та^к з ги^с-
 тори^и тако и ли^то^в а приви^ае^с г^рд^ских^и (?) те^пе^р зара^з а и^ншиѣ
 на по^томз при^продѣкова^ню самоѣ жалобыишоѣ ѣкажѣ, чоа до^в-
 водечи впро^а поклада^а кра^нникѣ по^ак^вю Мат^ея Стрико^вскоаго ка-

ноника жмо^ццкого дръкованю в Крале^цу за прив^аемз кор:
Его м^ати ст^ое памети Стефана рок^д тисеча п^ат со^т в^мз-
дег^ат второго гдЕ тыЕ слова вкнигах чЕ^твЕр^тихз на картЕ
(л. 5 об.) стогор^о пЕрв^о написаныЕ сЕ на^дю^т. A tak od tego
czasu wszystkie Ruskie bialej czarney wschodniey po^lnocney
у на по^лудниє ле^жа^ючы Ru^сi narody w Wierze Chrzescianskiej
według obrzędow у ceremony Gra^eckich pod Zwierzchnoscią
Patriarchi Konstantynopolskiego statecznie trwają: То е^ст в^т
рок^д по нароже^ню х^рко^мз дЕвЕ^тго^т в^мздег^атого гдЕ тЕ^ж п^в (?)
митрополи^тЕ пЕр^вшомз киевкомз именЕ^м ф^отию в^т патриа^рхи
ко^нста^нтинопо^лского в^рдинованомз в^споминаЕ^т апо^томз поклада^а
ли^ст свЕ^тоЕ памати Ксрола Его м^ати Стефана котори^и по^т-
т^ле Его ко^р ми^а: Слово в^т слова та^к іЕ в^собЕ маЕ^т КннзЕ^м
пн^омз, воекодо^м, каштелано^м ма^рша^ккомз, Староста^м дЕ^ржавцо^м
вриа^нико^м зЕ^мски^м и дворнымз всимз вобЕ^ч та^к стану д^хёного
іако и свЕ^чкого а меновитЕ в^от^д в^рмитро^м ра^цомз в мЕ^стЕ
ншомз вилЕ^нскомз буд^дчи^м ижз Е^смо калЕ^да^р ново правлен^н
в па^нствах наших принати казали в^чинили Е^смо то звелики^х
а в^жных причин^н в^чомз нЕидЕ^т на^м ш^то авы^лмо в^вход^о
и св^ят грЕчЕ^чских або іаки^х и^нших внабожЕ^ствЕ за^к-
зобат мЕли ш^чо^м Е^смо ани мыслили а^ле в^чинили Е^смо
то для порм^ак^д и^пра^д рЕчи По^сполит^оЕ прот^о в^оно е^ст
и маЕ^т быти ко^ждом^д набожЕ^ств^а и вери своЕЕ в^живати,
св^ята св^ятити и в^входити а за^то шни никотороЕ тр^ван^ос^ти
прЕнагаба^на шкоды играбЕж^ос^ти тЕ^рпЕти нЕмаю^т кдыж людЕ
грЕчЕ^чского закон^д дот^оЕ рЕ^фо^рмац^ии^и калЕ^дара нового вЕ^з при-
^зволе^на ста^шого патриа^рхи своЕго к^гва^томз прим^вшани быти
нЕмаю^т длячого х^очЕ^м мЕ^ти и приказ^вЕ^м ва^м авы^чтЕ и^м св^ят ихз
в^входити и^св^ятити нЕзаборонили перЕказы и перЕнагаба^на, ани
грабЕж^о за^то ани дЕ^пётовз ж^ан^ых нЕчинили по^ттерЕгаючи того
іаковы поко^и и згода межи ир^зными в^врЕ и набожЕ^ствЕ
за^хов^аи^и былз кды^ж Е^смо ш^анако пови^нни вси^х по^даны^х і^нших
правомз згод^ою змо^чнЕных (?) за^ховати ипо^а в^ворон^ою по-
кою ш^а на^с г^др^аі (?) попригажоного чого іако во вси^х (?) Справа^х

та и в томъ (?) ничи^м нарѣшати не хощемъ, Писа^н ѿ горо^ане
 лета (?) (л. 6) Д^нта ш^т нарожен^на сына божаго тисеча п^т со^т
 ш^тмздесят^т чет^ввертого мѣа гевара два^ацат^т п^тевого дня ѿ того
 ли^тѿ печат^т Его Ко^р: м^лти прити^нена и по^лпи^с рѣки тымн
 словы Stephanus Rex а по^лпи^с рѣки писа^рскоѣ тымн словы
 Девз Вапегга писа^р, поклада^а дрѣгн^ни^н выпи^с скни^н спра^н с^довых
 голо^нных^х ѿ Ви^нги ш^тправованых^х в^дате рокѿ тисеча шест^тсо^т три^н
 на^ацатого мѣа августга сегомого дня вкото^ром^м выпи^с з р^атѣша би^л
 ле^нского и привиле^нн^н Его Ко^р: м^лти славноѣ памяти Ко^р: Стефана
 вписаны^н — поклада^а то^т привиле^нн^н по^а да^тою рокѿ тисеча п^т, со^т
 ш^тмздесят^тп^того пи^смомъ лати^нскимъ вкото^ромъ дои^т зн^нне збер^х-
 ност^т д^хс^нд^ю па^триа^рш^ю и права и во^лности люде^м старожит^ноѣ
 рели^н грече^скоѣ здавн^нх^х вековъ с^джачие вспоминает^т ко^тори^н
 привиле^нн^н та^к се в^собѣ мает. Stephanus Dei gratia Rex Poloniae
 Magnus Dux Lithuaniae Russiae Prussiae Masoviae. Samogitiae,
 Levoniaeq. Princeps Transilvaniae. Significamus hisce
 literis n̄ris quorū inter est universis et singulis quēmadmo-
 dū superioribus annis Calendarium a Sacro Sācta Romana
 et Apostolica Sede gravissimis de causis correctū et immu-
 tatū etiā autoritate nr̄a approbavimus, atq̄ propt̄r meliorem
 Reipub: n̄rae negotiorū ordinē in Regno nr̄o et magno
 Ducatu Lithuaniae sancte et inviolate observare decrevimus.
 Ita tamē quod nemini in sua religionē caeremoniys cultu
 iure et libertatibus cum inferre cōfederacioniq̄ inter status
 Religionis diversae propter cōservationē publice tranquillita-
 tis mutus cōsensu facta quidpiam derogare studuerimus
 praesertim vero hōibus fidei et Religionis Graecae in Regno
 n̄ro et magno Ducatu Lithuaniae passim̄ Ritus graecos colunt
 et Religionē ex ātiquo profitētur quandoquidem ab antiquo
 Calendarij praescripto discedere, ritūque et festorum dies
 ab usitato cursu immutare sine Patriarcharū cōsensu minime
 ysdem sit licitū cū vero dessensione et discordia res in
 controversiam deveniret tādem in cōventionē proxime prae-
 terita generali Regni Varsavien̄ permutuū cōsensū Rndissi-

mi in̄ Chrī (!) Prīs̄ (л. 6 об.) Ioā̄nis Demetryi Salokowski ō
Archiepiscopi Leopoliē' ab una et Gedeonis Bałaban Kiovien'
Leopoliē'. Camenecensisq̄ Episcopi ab altera partibus sopita
est ut homines Religionis Graecae tā̄ in Regno quā̄ in Magno
Ducatu Lithuaniae ad mutuā̄ et cōcordem de immutando
Calendario Patriarcharū̄ Graecorū̄ sentē̄tiam et autoritatē̄
liberā̄ veteris Calendary observationem festorū̄ et ritū̄ fidei
Graecae quietū̄ cultū̄, et professionem habeā̄t et obtineā̄t
facultatem Proinde ut tutior firmior in posterū̄ tempus pax
inter homines diversae professionis et Religionis asservaretur
hominibus graecae Religionis qui in magno Ducatu Li-
thuaniae vivunt, ritus omnes Religionis graecae et Ceremo-
nias iuxta ātquē̄ Calendary ordinem et praescriptum libere,
et quiete in ducatu nr̄o peragendi, colendi et observā̄di, et
omnibus alijs caeremonijs et praecatis oficijs gaudendi
Ecclesias Religionis suae, Xenodochia, sive hospitalia et gym-
nasia tā̄ muro quā̄ lignis fundandi, exaedificandi ditandi et
ō̄iā̄ more et cō̄suetudine probata, suscepta et a prādecesso-
ribus nr̄is cō̄cessa et Privilegijs firmata tenendi, habendi,
omnimodā̄ facultatem et libertatem dandam concedendam et
firmā̄dā̄ duximus prout praesē̄tibus literis nr̄is damus, con-
cedimus, et firmamus, ita quod prius quā̄ de calendarij usu
et ordine cō̄troversia inter Romanū̄ pontificem et Patriarchas
graecae professionis determinata, et decisa fuerit, subditos
nr̄os qui diversā̄ in Religione et Calendarij observatione
sequū̄tur sentē̄tiā̄ et antiq(ui)tus graecae Religionis observā̄t
Caeremonias, neque nos neque officialis nr̄i tam spiritualis
quā̄ secularis ordinis eosdem in Religione sua impediemus
et vi ad novi Calendarij usū̄ adigemus, verū̄ in sua Reli-
gione iuribus, privilegijs cultu et libertatibus tuebimur, et
asservabimus in cuius Rei fidem et evidentius testimonium
praesentes manu nr̄a subscripsimus et sigillum nr̄um Magni
Ducatus Lithuaniae apprimi mā̄davimus Datt(um) Neopolomi-
tjjs XVIII. Maij Anno Dñi MDLXXXV Regni vero nr̄i decimo

8 того ли^тв печат^ь Его Ко^р мо^лсти великого кня^з: ли^товско^го
 при^тичена и по^лни^т р^дки тыми словы Stephanus Rex а по^л-
 ни^т р^дки писар^ьско^е тыми словы Gabriel Woyna Magni Du-
 catus Lithuaniae Notarius поклада^т тежи трети кыпи^т скни^т
 спра^т судо^б головных триб^нна^л- (л. 7) кы^х ак^тикова^та в нимз
 выпи^т к^ро^лского виле^нского то^т выпи^т триб^нна^лски^и в дате
 рок^в тисеча ше^{ст} со^т трина^ццатого мѣ^сца авг^уста семого дня
 вк^оторомз то выпи^те привиле^и Его Ко^ре мо^лсти пана на^м ца^рлике
 пан^ючого даны^т славно^е паме^ти ш^тц^в Иереми^и Па^триа^рше ко^н-
 ста^нтинопо^лском^в за приех^аемз шного до^тих па^нствз Его Ко^р
 милост^и в рок^в тисеча п^нт со^т ш^мзде^лат^ь дв^нтомз котори^и
 то^т ли^тв по^титул^е Его Ко^р ма^ти та^кее воб^е ма^ет. Кня^зем,
 пно^м, во^еводомз каш^телано^м ма^рша^комз, старо^стамз, де^ржа^ц-
 цомз княгини^м п^нтамз вдова^м вра^нникомз зе^мски^м и дво^рнымз
 зем^ланомз и дворянино^м наши^м и все^мв^с р^ице^рств^в шлах^те
 вбыва^телемз па^нства нашего вели^к: Кня^з: Ли^т: и всих^х зем^л
 до него належачих та^ке в^отомз в^дмитромз р^ацомз ла^нникомз
 в ме^ст^вх наших го^спода^рских кня^зских па^нских изема^нских д^вхок-
 ных и в^еч^них ивси^м воб^е ком^вбы то веда^т належало: Вз^н-
 м^вем^ь ва^м иж^ь ш^то пр^ев^сваще^нны^и Иереми^и па^триа^рх^з ко^нста^н-
 тинопо^лски^и зстолицы свое^е призха^т т^в шмысл^не до^тих кра^и па^н-
 ств^в наших х^отечи церкви закон^в грече^ского и^лд^жителе^н их
 то е^ст Ар^хиепис^коповз, Епис^коповз, Ар^химандрит^о, Иг^дмен^о,
 поп^о д^иаконовз и и^нших сл^дг^з цер^ковныхз по^л вла^стною Его
 м^лти буд^вчих спови^ност^и свое^е на^кеди^ти и д^хв^ества их до^зр^ет
 такобыта вш^елаки^е справы церковны^е во^лд^гз закон^в их хр^ести-
 на^нскаго по^лдше^нства грече^ского и прави^л ст^вх штец^з в цале
 захова^нли и ш^тправовани были, и проги^л на^с Г^дриа авы^шмо Его
 м^лти то.о к па^нствах и^нших позво^лили, а та^к мы в^дд^вчи зке^р-
 хнымз в^боро^нцою ко^тел^о и це^ркве^н божи^х и розмноже^на вше-
 лакого пор^ак^в в це^рккахз закон^в хр^ести^нскаго вид^ачи в томз
 пр^зв^бд^ь Его м^лти ш^тца Па^триа^рхи бы^ти сл^дш^ндю, за радою па-
 но^б ра^д наших на^тот ча^с при на^с в^дд^вчихз того е^смо Его м^лти
 позво^ли^ли во^лд^гз влад^зы и закон^в своего грече^ского ви^н спра-

въ церковныѣ дѣхове"ствѣ Его мѣти з даѣныхъ часоѣ в па"ствахъ
 нѣшнѣхъ належачиѣ ш"правова"ти вснѣхъ дѣх"ныхъ законѣ грече"кого ш"
 (л. 7 об.) на"ста"шого ажъ до на"ни"шого станѣ в влады и по-
 слѣше"ствѣ своѣмъ мѣти, сѣднѣти, раднѣти, и"правова"ти, и вы"тѣп-
 ного ко"ждого вѣ"лѣгъ дѣхове"ства своѣго и правнѣ стнхъ ш"тецъ
 кара"ти. Прото абы ко"жды" вѣра" и зве"хностъ дѣхове"наѣ и"вѣ"цкаѣ
 в томъ па"ствѣ ш"омъ великомъ кнѣзѣ: литовско"м и во вснѣхъ
 краѣхъ рѣскихъ томѣ па"ствѣ ш"омѣ при"лѣхуачнѣхъ тѣ в за"кахъ
 мѣстахъ мѣте"кахъ и селахъ нашихъ го"подарскихъ кнѣзскихъ па"скихъ
 земнѣскихъ дѣх"ныхъ и"вѣцкихъ ш" томъ ведаючи бороннѣти и ни-
 котороѣ переказы Его мѣти ш"цѣ патрнѣхъ в ростиага"ю вла"ности
 в справахъ Его милостнѣ дѣх"ныхъ чиннѣти не"смели для лѣки нашѣ
 го"подарскоѣ и по"внѣно на таковыхъ х"тобы ро"каза"на нашѣго
 не"вѣ" по"лѣше" в стату"те ш"пнано". А ннѣ во то вснѣмъ кѣ
 ве"домо"ти приходо"ло х"че"м мѣт абы каша мѣи пнѣве во"водове
 старостнѣ дѣржавнѣ нѣшнѣ а на"мѣстннко"м нѣхъ мѣѣ при"казѣ" ш"то-
 вы"те се" нѣшнѣ лн"стъ вѣзде гдѣ того потреба вѣдѣтъ ш"волатнѣ
 и копнѣ знѣ" Спн"дючи на то"рохъ и при ко"телехъ и цѣ"квахъ при-
 внѣннѣи велѣ"нн ко"нѣно Пн"са" 8 внѣннѣ лѣта вожаго нарѣженнѣа тн-
 сѣча пѣт"го"т ш"мъдѣсѣтѣ девѣтѣго мѣца нн"ля пѣт"на"ца"то"го днѣа
 8 того лн"стѣ печатѣ Его Ко"р мѣти маѣ маѣста"товаѣа великого
 Кнѣзѣ литовского при"тн"нена а по"пн"ѣ рѣки Е"го Ко"р милостнѣ
 пн"с"мо"м лѣтн"скимъ по"пн"сана тыми словы Sigismundus Rex
 и по"пн"ѣ рѣки пн"сара Е"го Ко"р: мѣти вѣ": Кнѣзѣ: Лн": Е"го мѣти
 пана Матѣа во"ны пн"с"момъ рѣскимъ тыми словы Матѣа во"на
 Пн"са" а Е"го дѣ" мѣтѣ свѣтѣшнѣ патрнѣхъ ко"ста"тннѣпо"л"скнѣ ш"тецъ
 Иѣрѣмнѣа маючи за"дѣннѣхъ векоѣ тѣтѣ в тнѣхъ па"ствахъ Е"го Ко"р:
 мѣти парафнѣю свою такъ же за"ты"м лн"с"томъ Е"го Ко"р: мѣтѣ до-
 того па"ства при"хѣ"шнѣи и во"лѣгъ того привнѣннѣа Е"го Ко"р: мѣти
 на во"ноѣ юрн"днцннѣ в справахъ дѣх"ныхъ ростиага"ѣ ш"номѣ
 даннѣи справы дѣхове"ствѣ своѣмъ за"дѣннѣхъ векоѣ в тнѣхъ па-
 ствахъ Е"го Ко"р мѣти належачнѣ ш"правдючи брацѣтво церковноѣ
 вилѣ"скоѣ рѣлн" старожн"ноѣ грече"скоѣ (л. 8) грече"скоѣ залѣ-
 же"на в"тоѣ Тро"цы благо"лове"ствомъ свонмъ Пѣт"рн"скимъ спо"л-

писомъ рѣки а Сприложенѣмъ печати до поря^кв. ихъ бра^чского в рокѣ тисеча пят^со^т в^смъ де^сят^с семомъ пн^смомъ рѣскимъ здрѣкѣ выданого котор^н пере^а нами вы^а поклада^а ко^нфирмова^а до которого то поря^кв и рѣс^трѣ бра^чского и многіе з ихъ мл^те^н книжа^т паня^т сена^торо^в рице^рства тѣжѣ в^др^листро^в радѣ^н и чловека по^споли^того рѣли^н грѣч^ское ѡписалиса якож и ѡго Ко^р: мл^ть тие вси поря^кки бра^чскіе ш^т пат^риар^хи благо^слове^нныѣ прики^аемъ своимъ в рокѣ тисеча пят^со^т в^смъ де^сят^с дѣб^томъ мл^та июня два^ца^т п^ер^вого д^на бра^чцствѣ ц^ер^кковномѣ виле^нскомѣ со^с припо^ненѣмъ юри^дици^н пат^риар^шо^е даннымъ ст^вр^дити рачи^а которого то прики^аю выпи^с скнигъ спра^в в^до^в голо^вныхъ трив^д-на^аскихъ в рокѣ тисеча пят^со^т де^сят^с дѣб^томъ мл^та ию^на два^ца^т ш^ост^ого д^на ш^т правоканн^х по^а печат^ю з^ескою во^сво^лства виле^нского и^по^апигами рѣк^х п^нов^к дѣп^дт^атовъ на^то^т рокъ ш^кранныхъ пере^а нами покладали в которо^м то привилею ѡго Корман^н вси поря^кки ихъ бра^чскіе и а^ртикулъ в^справа^х и в^д ш^ыходѣ^х ц^ер^кковныхъ кѣ помноженю хвалы кожо^е в томъ бра^чствѣ ц^ер^кковномъ виле^нскомъ по^становленыѣ и в^джива^ню в^дд^чнѣ доп^т зн^анѣ и в^сл^е ко^нфирмовати и г^он^ными во^лно^ст^ами варокати рачи^а гдѣ меж^н иными и^тыѣ слова с^я на^дв^ют наш^то и благо^слове^нств^о з^ве^рх^не^нш^ого па^ст^ра ихъ и^рх^не^нс^кона ко^нста^нтинополи и к^еле^нского Пат^риар^хи ш^тца Иер^емея пере^а нами го^сп^од^ремъ показовали ш^то в^се на то^м по^становеню ихъ ш^обликомъ бра^чцскомъ з дрѣкѣ выданомъ и на листѣ пат^риар^ше^нскомъ ширѣ^н и до^стат^онѣ^н ш^пигано и доложено ѣ^ст ш^ывѣ сво^годы во^лно^ст^н ихъ нада^емъ иж^н ш^ни во^лд^гз а^ртикуловъ в^се^м листѣ ш^номъ ниже^н и выш^е ш^пигано маю^тз с^ха^жки своѣ и ш^колѣ бра^чцскую мѣ^ти в мона^стири с^то^е Тро^ицы в мѣ^стѣ киле^нскомъ назывк^омъ мѣ^стѣ гдѣ и пере^а тымъ за благо^слове^нств^омъ з^ве^рх^не^нго па^стыра ихъ ш^тца Пат^риар^хи ко^н-ста^нтинопо^лско^г мѣвали и^тыѣ поря^кки бра^т бра^чскіе на пн^смѣ з дрѣкѣ выданыѣ во^лд^гз листѣ пат^риар^хи (л. 8 об.) Констан^тинопо^лско^г в томъ бра^чцкѣ ц^ер^кковномъ рад^{ит}и и^правокати в^ше^лмакого поря^кв ихъ бра^чского до^врово^не^н в^дживати и листи справъ своихъ бра^чцскихъ гдѣ того имъ по^трѣва ш^казовати вудѣ^т печат^ю

наданою и^м в^т патриа^рхи в^т разо^м стѣе Тро^ицы печата^т такъже
 цер^ккви ф^ундовати и направовати люде^н в^пи^сме^н ъчоных^х д^ховных^х
 и ^свещик^х до над^ки шко^но^е и до ъче^нта люде^н в^цер^ккви и до
 спева^нта по^а справою своєю ховит^(?) и книги всаки^е старого
 и нового закон^ѣ тѣ к^н над^це шко^но^н тако и цер^ккви по^тр^ебны^е
 по кр^ск^ѣ, по^слова^кк^ѣ по р^ѣк^ѣ и по по^ак^ѣ д^рѣкова^т. Ёще по-
 кладали выпи^скии голо^вных^х три^дна^нных^х в^ви^нни в^т правова-
 ных^х в^дат^е рок^ѣ Тисеча п^ят^исо^т д^ес^ят^и тр^ет^его м^ѣца и^юля
 п^ят^иго д^ня в^котор^ѣм^ѣ привили^н Ёго Ко^р: м^лт^и п^на н^шого ми-
 ло^ст^ивого слово в^т слова ёст^ь в^писа^н котор^ѣм^ѣ то привил^ѣмъ Ёго
 Ко^р: м^лт^и нада^ѣши бра^тц^тв^ѣ вил^ен^ско^мс^ѣ пра^ве^нно^ст^ѣ, и ^свобо^а
 зажига^т цер^кко^ѣ на кр^ѣст^ѣ м^ѣромъ и д^ѣр^ѣвомъ в^дова^т школы
 м^ѣт^ь в^т го^ст^ии и в^а в^селак^их^х подат^ко^ѣ дома бра^тски^е вы^зво-
 ла^ѣт^ь ш^то шир^ѣн^ѣ в^ни ёст^ь в^писано котор^ѣм^ѣ выпи^с по^а печат^ю
 з^ѣм^лкою в^ѣв^ѣт^ѣ вил^ен^ско^{го} и^с по^аписомъ р^ѣн^ѣмало и^х м^лт^ѣ
 п^но^ѣ д^ѣп^ѣт^ѣо^ѣ к^ѣтомъ теж^ѣ покладали лист^ѣ небо^жчика Ми^ха^нла
 рагозы А^рхи^епис^копа Ми^трополи^та Ки^ѣвского гали^чкого и в^сета
 р^ѣги^н по^а печат^ю Ёго ми^трополи^ѣю и^с по^аписомъ р^ѣн^ѣне^котор^ѣ
 влад^ѣи а^рхима^дрит^ѣо^ѣ ш^говъ д^хо^вных^х котор^ѣи^ѣ ёще на^тот^ь ч^а
 по^сл^ѣше^нт^ѣ в^ѣл^ѣбномъ в^тц^ѣ Па^пезо^вн^ѣ р^ин^ѣкомъ не в^адали
 были але по^а благо^слов^ѣт^ѣомъ Па^триа^рхи кон^ста^нтинопо^лского были
 лист^ѣ то^т в^дат^е рок^ѣ тисеча п^ят^исо^т д^ес^ят^и ч^ѣт^ѣр^того м^ѣца
 и^юня два^дц^ат^ь ч^ѣт^ѣр^того д^ня котор^ѣм^ѣ вы^а чита^н и^та^ке в^соб^ѣ
 ма^ѣт^ь: Ми^ха^на бож^иею м^лст^ю А^рхи^епис^копъ ми^трополи^т Ки^ѣвскы^н
 гали^чки^н и в^сета р^ѣги^н ^взна^мв^ѣм^ѣ и^ж з^ѣха^ѣшиста на^м на со-
 бо^ѣ н^ши^х д^хо^вных^х в^богоспа^са^ѣмъ град^ѣ бер^ѣт^и на ч^а ѡр^ѣчон^н
 с^ѣнод^ѣ на д^ѣн^ѣ св^ѣта р^ѣже^нт^ѣ ст^ѣго пророка пр^ѣа^тч^ѣчи И кр^ѣст^и-
 тел^ѣа го^спод^ня И^ва^на в^рок^ѣ (л. 9) тисеча п^ят^исо^т д^ес^ят^и
 д^ѣс^ят^и ч^ѣт^ѣр^томъ м^ѣца и^юня два^дц^ат^ь ч^ѣт^ѣр^того д^ня со ш^вѣ^нными
 в^пис^копы во ст^ѣомъ д^ѣги во^злюбл^ѣн^ными бра^ти и со^сл^ѣжит^ѣли
 И^пати^ѣ в^пис^копъ володим^ѣски^н и бер^ѣст^ѣски^н про^тѣорони^ѣ Ки^ри^а
 в^пис^копъ лу^чки^н и в^ст^рѣски^н Е^жа^рха ми^трополи^ѣ наш^ѣ с^ними
 же и боголюб^ѣн^ными А^рхима^дрит^и И^гв^ѣмены и пр^ѣтопопы Кли^мѣ^нти
 ш^аки^нск^і (?) А^рхима^дрит^ѣ городе^нски^н г^ѣдиш^нъ б^ро^нни^чки^н а^рхима^н-

дри^т ла^браше^тски^и Вагиль Иг^дме^н д^вбе^тски^и Паи^тс^е Иг^дменз бы^те^тски^и Исана Бромонах И Екле^сна^рхз Мона^стира с^дпра^сско^т Ива^н про^топопа Ки^евски^и великна цер^ккви со^фи^тски^и не^сте^рко^змили^ц(?) про^топопа По^ала^тски^и наре^чче^нны^и Иг^дме^н мона^стира миле^тского со прочиними св^цн^ниче^скаго И иноче^скаго пр^ит^в, та^к и по^слове з бра^чствз цер^кковных Виле^тского, Лво^тского, рога^ти^нского, вере^ст^нского, Кра^носта^тского голого^рского, в^дзского, горо^де^ского, галиц^ткого ве^тского Любе^тского (?) и прочиних многих ра^а по^тр^евз хри^стове^т цер^ккве належачих и д^ла чин^ета справедливост^н Спо^а р^дчных Епа^рхий^и наше^е люд^емз х^ри^сти^анскимз в спра^ввах с^ддови н^шом^д належачих, котори^и сово^р на то^т д^нз выше^н поменены^и зложили^смо были в надею к том^д час^д ца^ливо^т при^ех^ата Его Ко^р: мл^т го^сподара н^шо^д милост^нкого, а и^ж Его Ко^р мл^т еще и до с^е час^д до грани^ц т^вто^шни^хз па^сствз своих при^бы^т нерачи^а Епис^копи теж^з не вси^е собрали. С^т тих причи^н вгле^ддаючиге, на ко^нстит^вцию се^ммов^дю не^которих спра^в сенод^д належачих на се^с ча^с не в^т прав^дючи на ча^с и^нши^и в^тложили е^смо то^ако справы с^довые котори^и ко^нстит^вция се^ммова^та не за^городила в^тправовали^смо а ш^тога до^тиче^т и^жз на^то^тже сово^р те^пперешни^и дон^если были на^м про^збы по^слове бра^чства цер^ковного виле^тского во^ал^др^т и^нстр^вцы^и и^м з бра^чства их цер^ковного виле^тского по^а печат^ми и^по^аписами р^д их милост^н п^ноб^з сенаторо^в и рице^рства в^е: Кня^з: лит^вского до ^того их бра^чства цер^ковного ^ди^нных и^м дано^е. Ш^чомз авы^е в^же на при^шломз сенод^е ко^нтрово^ргинами неза^бо^ва^нючи ш^ано то^ако мо^чю сово^ровою стве^ра^нти могло — т^дды те^пер^е за ^спо^ными и зго^аливыми на^мовами нашими а^тик^влы и^же в^писаны^е ра^зс^ди^вши та^к де^ржати (л. 9 об.) по^становили и х^ввални^смо а менови^те бра^чства цер^ковные в^т св^ет^еших Патриа^рховз поданы^е И в^т в^тца митрополи^та и на^с вси^х Епис^коповз х^ввалены^е при мо^чних зо^ста^вд^емз, и в^шем не то^ако авы в ^чо^м таково^е д^ело благо^слове^нно^е нар^дти(!) бы^е м^ело а^ле и в перо^а до не^го в^шелаки^м спосо^м (!) сами при^лвчати и и^ннымз зал^ецати и примножати х^оче^м а ш^тога до^тыче^т и^нших бра^чствз цер^ковных про^ти^вных тымз бра^ч-

ствомъ помененымъ зблща Елибиса ш^а которого Епископа по-
 чало и тымъ Слывило ш тыхъ вѣдати не хоче^м и^нхъ забора-
 наемъ и кажде^м, штоге до^тиче^т кара^на проти^ныхъ толѣ благосло-
 веномѣ бра^тцствѣ церковномѣ то Елибиса накѣ Слѣшне покаже^т
 фо^кгова^ти не бѣдемъ але тако тѣ^т на соборѣхъ потомѣ^ж и на
 ме^цахъ своихъ в кождѣ з на^с (?) парафи^н во^лдѣхъ дѣбно^го права
 кара^ти хоче^мз це^ркви бра^тскиѣ и швше^м абы ники^м знѣваланы
 небыли а свѣ^цницы которѣ сѣ^т по^а кла^стю Архиепископа митро-
 полита тые па^стырѣ своемѣ по^але^гати повинни бѣдѣ^т тѣже што
 сѣ^т вѣ Епископиа^х абы своимъ Епископомъ по^а рѣ^шни бы^ли шкро^мз
 це^ркви Лво^бска^го Шепениа прѣ^свѣ^тыа бѣ^ца и мона^сти^ца ихъ бра^ц-
 ского лво^бска^го с^того шно^фриа которѣ по^а благо^слове^нствомъ
 нѣи^м Архиепископскимъ сѣ^т. Свѣ^цницы бра^тства церковного Ви-
 ле^нска^го и^жхъ перѣ^сшкѣды в мона^стири с^тое Тро^нцы, в о^тправо-
 ва^ню дѣ^вныхъ спра^б, вѣ^ддѣ ихъ и^ле^жачихъ ш^т свѣ^цнико^б вѣ^рми^с-
 тро^бскихъ те^рпѣ^т, то^гды бра^тствѣ церковномѣ виле^нскомѣ свою
 це^рко^б на крѣ^тѣхъ бра^тскихъ во^лдѣхъ привилею Ко^р: Его мл^ти и^м
 на^то даного тако по^хочѣ^т и можно^ст ихъ знѣ^сти може^т, бѣ^дова^т
 благо^словляемъз поки свою це^рко^б ме^ти бѣ^ддѣ^т во^но и^м свѣ^цни-
 комъ бра^тскимъ во^лдѣхъ благо^слове^нства нѣшого Архиепископска^го
 вѣ^саки^х свобѣ^а и во^но^стѣ^н в спра^вахъ дѣ^вныхъ в^то^б це^ркви с^тоѣ
 Тро^нцы Мона^стира виле^нска^го за^жива^ти и^ста^блицею по це^ркви
 ходѣчи мило^стывни на вы^живе^нѣ свѣ^цнико^б бра^тства церковного
 звыра^ти и коли ко^вѣ свѣ^цникѣ а^бо дыако^ну бра^тскомѣ для
 спра^б дѣ^вныхъ по^трѣ^ба шкаже^т, панама^р тамош^ни^н мона^сти^рски
 за^бѣ^жды це^рковъз и^м ш^творѣ^ти повинѣ^н будѣ^т никимъ не^во^вбра^нно
 по^а кла^твою на того х^товысе и^м в^чо^мко^ве^к, Сти^х помененыхъ
 (л. 10) а^тикѣ^ло^б спрѣ^тива^ти и^перѣ^сшка^ти ме^а, ве^а же и по
 збѣ^дова^ню и^м це^ркви свое^го прѣ^аге ш^ата^р стрѣ^тениа го^спо^аа в то^н
 це^ркви с^тоѣ Тро^нцы во^лдѣхъ благо^слове^нства па^триа^ршого и приви-
 лѣ^ного ш^твѣ^ржениа Его Ко^р мл^ти во вѣ^ныа роды на ки^м не^по-
 рѣ^шно до ш^тправо^ва^на х^вала^на вожѣ при бра^тг^твѣ з^оста^вати ма^ет.
 Школо шко^а бра^тскихъ во^лдѣхъ па^триа^ршого и нашего со^во^рного
 по^ста^новле^на з^оста^вѣ^мз то е^ст школы двѣ со^во^рнѣ^шиѣ ш^анѣ

Ѹ ви^ни а дрѣвлю Ѹ во^кове Ѹ бра^ствахъ це^рковныхъ по^ зве^х-
 но^стю А^рхиЕпи^скопзскою А иныЕ вси малыЕ шко^ки къ пере^скоде
 школе бра^ско по^тановленые абы небыли то^ко для помочи
 свѣщниковъ при ка^дѣ: це^рки дѣтѣ подвою или по^трою мети
 во^но дрѣвляню во^лдѣзъ пе^шого по^танове^та нишого в рокѣ де-
 ве^тадегитъ пе^вомъ Ѹчиненного стве^жаемъ по^тымъ докладомъ абы
 никакѣмъ дрѣвѣ бе^з воли А^рхиЕпи^ска Митрополи^та своЕго пара-
 фий и влюду гдѣ его вла^т ро^тагагѣт^ тако во^кове а въ Е-
 пи^скопзско парафий и бе^з воли Епи^скопзскоЕ дрѣковати и вы-
 давати кнѣ не смели по^ Ѹтраче^емъ выданыхъ кнѣ. Собо^р во-
 алугъ пе^шого по^танове^та нишого заховѣемъ штога до^тичетъ ро^зи-
 ла^та по сѣмикохъ та^кь вт на^с Митрополи^та ѿ и Епи^скапо^ѣ школо
 за^тановле^та елѣто^ѣ на швира^Е митрополи^та и Епи^скапо^ѣ то за
 ре^ѣ слѣшню быти розѣмемъ и ко^ды в своЕмъ пове^тѣ на со-
 микохъ старатига будѣмъ ве^рне зычачи абы на^то (?) вт^ве^женѣ его
 Кор: млтѣ вышло на што мы з доброЕ воли нашоЕ... (?) сѣ по^во-
 лили wzире^дова^ню (?) въ Епи^копияхъ не^кото^рихъ ро^пѣсто^ѣ в ма-
 же^ствахъ того мы межи собою не^чюемъ и гдѣбы было не^хва-
 ли^м и воронити будѣмъ ко^торое по^танове^Е на пришломъ да^т
 во^р Собо^рѣ нишомъ стве^дити и де^жати швецѣемъ И пови^ни
 будѣмъ и вперо^а кды на^мь во^р Ѹзычитъ здорovia со все^мъ до-
 вро^мъ це^рки вожоЕ промы^лати длачого Е^мо печатъ нишѣ А^рхи-
 Епи^скопзскѣю приложиши и рѣки свои по^писали, Ѹ того ли^тѣ
 печатъ Митрополи^та и по^писъ рѣкз тыми словы рѣкою вла^ною
 Ипатѣи Епи^скопз вла^ною рѣкою за ро^каза^емъ ста^шихъ Григо-
 ри протонотариЕ Митрополи^ни Киевскѣе Паисѣ Иеромонахъ Игд-
 ме^нъ вы^тѣски гедишъ бро^ництинъ А^рхима^дри^т ла^рише^ски рѣкою,
 Не^сторъ Ко^мени^ рѣкою (л. 10 об.) вла^ною Васили^нъ старѣ^н
 Игдме^нъ двѣ^ски свѣщно Инѣ Исана Еклесиа^рхъ мона^тира св-
 праслкого до того покладали видимѣс ськнѣ Ка^цѣ^ларинъ его Кор
 мл: коро^ноЕ по^ печатю его Кор: млт: коро^ною ка^цѣ^рскою
 и по^писомъ рѣки небошика его мл: папа Стани^лава жо^ке^ского
 ге^тмана и ка^цѣра коро^ного писаны в^тыЕ слова: Жѣгимо^т трѣтѣ
 бо^жю милостю Кор^а. по^ски велики^ Князъ Ли^т: рѣски прѣски ма-

звецъ; жмоцкии и флагикии а шкелскии И готкии вадагкии де-
 динны Короа. Узнамдемъ симъ лицомъ ншимъ всемъ ковецъ
 и кождомъ зогобна комъ то ведаѣи належитъ ижъ прошоно на
 ѡ выдаѣ Скниг кацелари ншоѡ вошоѡ тоу лицѡ, ниже опи-
 ганого котори Слово ш Слова та се кове маѣт Жигимоу тре-
 ти и ѡ (?). Узнамдемъ тымъ лицомъ нашимъ всемъ ковецъ и ко-
 домъ зогобна комъбы шаното ведаѣи належало нинешнимъ И
 потомъ вѡдѡчимъ и доносили на на се мѡ теперешнемъ ва-
 номъ ващавкомъ полове земли Киевскоѡ волыскоѡ и брасла-
 скоѡ именемъ брати своѡѣ люде рели кгрѣчкоѡ яковы на-
 стародаѣныѡ права привилея ш проаквъ нашихъ свѣобливѡѡ
 памѣти, Королевъ ихъ мѡтѡ Погкихъ вѡ: Князъ: литѡгкихъ и рѡ-
 кихъ прокомъ ихъ шываѣелемъ паѣтвѡ ншихъ вси станомъ рѡ-
 ли крѣчкоѡ рѡкоѡ наданыѡ ѡближеѣе и бе правѡ в вѡномъ
 ѡживаю в верѡ своѡѡ поносити цѡркии рѡкиѡ бе порѡ-
 ныхъ паѣтырѡ на хвалѡ божѡ и на звыклоу порѡку своѡмъ
 сѡхѡдѣи и мѡѡшѡѡ брати шлюбо мажегкихъ крѣщениѡ и иныхъ
 Хрѣстигкихъ сакрамеѡтовъ и набожеѣтва вѡлѡгъ звычаю и по-
 рѡкѡ и шбрадоѡ крѣчки а ѡтаѡ шѡѡ стыхъ на синодаѡ поѡта-
 новленыхъ мѡѡти не мѡли прогачи на авѡмо вѡомъ и крѣды
 ѡтиѡкѡ и ѡближеѣа поносити неѡпѡѡтили аѡ при даѣныхъ звы-
 чаяхъ правахъ и вѡнѡѡѡ цѡркии законѡ грѣчкоѡго и люде то вери
 в паѣтвахъ нашихъ захѡвали паѣтырѡѡ и прѡложѡныхъ ихъ дѡхѡв-
 ныхъ Архѡписѡпа, (л. 11) Митрополиѡѡ, владыѡѡ, Архѡмаѡдри-
 тоѡ и иныхъ прѡвѡитѡрѡѡ и вѡщѡниѡѡ вѡлѡгъ тыхъже прѡѡ и при-
 виѡѡѡ на потомъ зѡжды подавали а тоѡ вери Старожиѡнѡѡ
 хрѣстигкоѡ крѣчкоѡ вѡѡемъ вѡнѡѡ цѡлѡ Споѡнѡѡ и бе пѡѡѡ имъ
 ѡживѡѡ допѡѡтили каровали и ѡпѡѡнили мы прѡѡбы ихъ вѡѡ вы-
 сѡлѡхаши а хотѡчи абы поѡ ѡѡливымъ панѡваѡѡмъ ншимъ яѡко
 коѡды вѡѡѡѡѡ з вѡнѡѡѡтѡи свѡбѡды и права своѡѡго та ѡѡблиѡѡ
 вси стѡны тыхъ паѣтвѡ ншихъ которѡѡ сѡѡт рѡли хрѣстигкоѡѡ
 пѡѡѡѡѡ кгрѣчкоѡѡ абы жѡѡного ѡближеѣа, крѣды, и бе правѡѡ,
 не поноѡили, аѡ Споѡнѡѡѡ вѡнѡѡѡ, и бе пѡѡѡѡѡ вери и набожеѣѡѡ
 вѡлѡгъ законѡ кгрѣчкоѡго и шбрадоѡѡ своѡныхъ ѡживѡили вси людеѡ

тоѣ вери вьывателѣ пагствз ншїх, во^лдгз правз привн^евз и во^но^ти в^ про^кѣ ншїх церквямз и верѣ кгрѣ^ко и тѣже ст^аномз и людѣм тоѣ рѣли^н дхѣннмз и^вѣцки^м задѣна наданнх во всемз цалѣ и здпо^нѣ заховѣши тымз ли^томз привн^емз ни-не^ннмз варѣм^ ижз вси ст^аны и шобы людѣ рѣли^н кгрѣ^коѣ дхѣннѣ и^вѣ^кнѣ вери своеѣ во^лдгз стародѣного вьвчаю, пор^кѣ, вьрѣдѣ и церѣмони^н церкви кгрѣ^коѣ вриѣ^та^ноѣ во^нѣ вѣ^пѣ^нѣ и споко^нѣ дживат и набоже^ства свое в^правова^ти маю^т и во^ни бдѣт. И тако задѣна тага вера и^тародѣннѣ пор^кѣ церковннѣ надки и пи^ма в^цѣ стїх на си^одах поданнѣ, маючи до^гнѣ веки трвала такз и тепѣ^р ни вчомз нѣ нарѣшенѣ трвати и захована вѣ^ти маѣ^т. Па^тыровз те^ж а^во прѣложоннх дхѣннх, владыкѣ, архим^дри^тѣ игуменѣ и иннх церковннх надчителѣ и прѣложоннх во^лдгз тѣ^же прѣ привн^евѣ и во^но^те^н задѣна наданнх, подавати и прѣкладати маѣ^м и до жа^ноѣ в^мены вьрѣдѣ их примѣшати нѣ кажѣмѣ алѣ тако задѣна бывало и тако старнѣ каноны впривн^ѣта их вписѣю^т квѣ^тѣ в томз и примѣшѣ^та жа^ноѣ мѣ^ти нѣмаю^т, И вкшѣмз в во^но^ти и добро^н воли свое^н к томз во^семз заживати маю^т, во^лдгз правн^а канонѣ стїх втѣцз и дѣннх прѣ привн^евѣ: Свободз во^но^ти и звычаѣ^в своих. И натоѣ^мо дали то^т ншїз прибилѣ^н. Спо^писомз (л. 11 об.) рѣки ншѣѣ гѣ^рскоѣ и печатю Коро^ною — Писа^н 8 Ва^шаве на се^мѣ ва^номз Коро^номз рокѣ тисѣча шѣ^т-го^т се^мого мѣ^ца ию^та в^могона^цѣт днѣа а панованнѣ Кролѣ^ствз нашїх пол^скоѣ два^цѣтого а швѣ^скоѣ чоти^рнѣцѣтѣаго рокѣ, Sigmundus Rex Zachariasz Jaltowicki Secretarz у Piszarz а такз мы то^т ли^ст вѣш вписаннѣ скни^г ка^цѣларин^н нашоѣ во^шоѣ вьда^т ро^казалиѣ^мо до котороѣ набо^шдѣю твѣ^рдогѣ^т и печат коро^ндѣю при^тинѣ^ти велѣли. Писа^н 8 Ва^шаве на се^мѣ ва^но^м коро^номз, рокѣ тисѣча шѣ^т-го^т девѣ^тна^цѣтѣаго мѣ^ца ма^рца чѣ^твѣ^р-того днѣа. панова^нѣ Кролѣ^ствз ншїх пол^скоѣ тры^цѣт в^тороѣа а швѣ^скоѣ два^цѣт шо^того рокѣ. И по прочи^та^ню тѣх ли^тѣѣ дмоцова нѣ и^ мл^тѣ^н пнѣвз старо^ст врат^скихз повѣднли, а ижз дѣ^ (?) нѣбо^жчї^н Мнхѣло рагоза Мн^трополи^т з владыками некѣторнн

И Его мѣть Ксѣдзъ Иуифъ рѣчки" вѣтѣдпѣши то налѣжного имъ Самымъ и прокомъ ихъ пацтыра свѣтешого патриахи Ко"ста"тинопо"лскаго Сове и намъ вси" незыблѣе, Его мѣти" вѣтѣд папежови римскомѣ послѣше"ство вѣдали Тогда зато яко в" самъ тѣ и вси Е"номыслиники Его мо"ю и владою дѣбною того звыкло" и пра"дивого пацтыра Своего патриаха ко"ста"тинопо"лскаго на Соборѣ берѣтешкомъ в рокѣ прошломъ тисѣча пѣтѣотъ дѣветдѣсятъ шѣтомъ вѣправованомъ прибѣтно"ти велико"и мно"ства люде" тѣ Станѣ дѣбною то е"т Е"за"ховъ патриашихъ и митрополихъ Епископѣ И"хи"ма"дритѣ Иг"меновъ попо" дзико"въ, та тежъ ихъ мило"ти княжѣ панѣт Сенѣторѣ рѣцѣства шлѣти и по"ло" з ро"ныхъ покрѣтѣ" и мѣстѣ ѡпривилѣеваныхъ, во"лѣгъ права дѣхо"ного и канонѣ стѣхъ вѣтецъ з Станѣ Свое" дѣбною сѣт дѣкредовани. Што и дѣвѣма дѣкрѣтѣми сѣдѣ голо"нѣ трибна"скаго ѡзнано и вѣвѣнено е"т чого доводѣчи тѣе вѣвѣ дѣкрѣтѣ сѣдѣ голо"ного трибна"скаго перѣ" нами покладали то е"т, вѣдн" подъ (л. 12) да"юю рокѣ тисѣча шѣтѣотъ пѣтѣотъ мѣца ию"а двѣцѣтѣотъ дѣна. И дрѣги" по" да"юю тогожъ рокѣ тисѣча шѣтѣотъ пѣтѣотъ мѣца авгѣста двѣна"цѣтѣотъ дѣна в которѣхъ то дѣкрѣтѣхъ сѣдѣ голо"ного трибна"скаго яко Самаѣ таѣ дѣкградация з Станѣ ихъ дѣбною на Соборѣ берѣтешкомъ в рокѣ прошломъ тисѣча пѣтѣотъ дѣветдѣсятъ шѣтомъ мѣца октѣбра дѣвѣтѣотъ дѣна ѡчинѣнаѣ, спѣписѣми рѣ" вѣсѣхъ многихъ прѣложонѣхъ в Станѣ дѣбномъ и по"ло" з ро"ныхъ мѣстѣ и покрѣтѣ" ѡмоцненѣѣ и з дрѣкѣ крако"скаго инѣмомъ по"скимъ в томъжѣ рокѣ дѣветдѣсятъ шѣтомъ выданаѣ и прѣтѣ"тѣци" з выповѣдѣемъ послѣше"ства на ро"ныхъ ѡрадѣхъ прѣти"ко тѣхъ вѣтѣдпѣныхъ пацтырѣ" вѣтѣ ихъ люде" рѣли" грѣчѣскоѣ ѡчинѣннѣ тѣжѣ и"тѣвѣжѣ"е тоѣ дѣкградация" берѣтешкоѣ прѣ" ли"ти патриахо" вѣтѣднѣхъ то е"т ко"ста"тинопо"лскаго Илекса"дри"скаго И Ерѣгали"скаго по" пѣчатѣми и" спѣписѣми рѣкѣ ихъ мѣи даннѣ вѣтѣжѣ дѣкрѣтѣхъ голо"ныхъ трибна"скихъ менѣки"тѣ вѣписано и доложено е"т а по прѣчитѣ"ю тѣхъ дѣкрѣтѣ" поведѣ" стѣхѣдѣ всѣхъ вѣтѣ менѣ прѣдѣкованыхъ доводѣ" значѣтѣѣѣ тожѣ Его мѣль ксѣдзъ рѣчки" не можѣтѣ быти на"ва" налѣжнѣмъ в справахъ нашихъ дѣхо"ныхъ сѣдѣю. И ижъ сѣ то

Указало же тако тые по^звы тѣ и декрета Его м^лти Ксе^ндаза р^ускаго котори^н ижз не ест ани бы^а вла^нными и пра^к-дивными Митрополитомз Киевскимз кгдаж не в^т патриа^рхи конста^нтино-по^лскаго благо^слове^нство ма^ет але в^т велебного Его м^лти в^тца папежа римскаго прото тежз тые по^звы и декрета Его м^лти вжа^нномз правѣ ф^лдаме^нт^у своего не маю^т але та^к не правд а покою по^сполитом^у и кон^стит^уц^иам се^нмовымз та^к да^нными тако и^свежи^м ест проти^вны напро^а проти^вны ест шно ене^раном^у пот^ве^рженю пра^в и ко^но^сте^н в^се^е р^ечи по^сполитое пре^з Ко^р Его м^лти^н помаза^нца божого при ца^слико^н коронаци^н Его Ко^р м^лти^н попригажонмз (-м^у?) гдѣ межи иными то^т се паракграфз на картѣ двесте п^ятдеся^т чет^верт^о написано^н на^дд^ет Pacem quoque et tranquillitatem inter dissidentes De Religione tuebor, manu tenebo nec ullo modo vel iurisdictione n^{ra}, vel officioru^m n^{ro}ru^m et statuu^m quoru^mvis autoritate que^mqua^m afficiam, opprimique causa Religionis permittam, nec ipse afficia^m nec opprima^m: котори^е слова р^ускимз языкомз такѣ в себе маю^т, поко^н теж^е межи ро^зными в вѣрѣ заховати и за^тримова^ти в^дд^ут аниакимз спогобомз а^бо з^ве^рх^ностю^ю нашою а^бо в^раниковз наших а^бо стано^в которих ко^ве^н повагою никого не вближ^д и для вери в^тикати недоп^дш^д ани са^м вближ^д ани в^тис^нд, проти^вны^н тежз ест ко^нфедераци^н в^т в^сих стано^в речипо^сполитое зго^не в^хвалено^н и пре^з Его Ко^р м^лти по^а таковымзже вар^дномз пот^ве^ржено^н и до^ста^тв^тд^у н^шого вел: Кн^з литовскаго в а^ртик^ла трети^н з ро^здел^д третего вписано^н гдѣ то експресе^е ест каровано абы жаде^н спода^ных Его Ко^р м^лти^н взглядомз рели^н на ма^етно^сти заорокю и п^отиво^н славе свое^н пенова^н не бы^а кгдаж то заходит^т без^пече^нство и цело^ст в^се^е р^ечи по^сполитое проти^вны^н тежз тые по^звы и декрета кон^стит^уц^ин се^нм^у в^лно^н в^лаша^нскаго в рок^д прошломз тисеча шест^сот семомз в^тправованы в которо^н Его Кор: м^лти^н зо в^сими станы р^ечи по^сполитое в^спокоючи люде^н старожитное рели^н н^шо^е грече^ское и захов^дючи на^с при правах и привилегах наших в^селаки^е в то^у мерѣ процесе^н и баницы^н тако не^сл^шне ска^нц^лари^н Его Ко^р: м^лти

вынесены зне^сти и^скаговати рачи^а а на дрѹгомъ прошломъ се^ме ва^номъ ва^рша^нкомъ в рокѹ ше^стог^о девятомъ завартомъ стве^ржаючи на^м люде^м старожитное рели^и грече^ское тѹю ко^н-ститѹцью а с^кѹтѣн^дю вно^е екзекѹцью на се^миз да^ст бо^гиз бли^зко пришлы^н в^ткладаючи тыхъ в^сихъ которіе в ѹни^и ско^стеломъ ри^мскимъ бы^ти не хочѹт покоемъ варовати и при мона^стирахъ це^р-квяхъ и добрахъ ко ни^м належачихъ заховат рачит^(?) третью ко^н-ститѹцью покладали з се^мѹ тепе^р не давно миндлого в рокѹ тисеча ше^стог^о дваццатомъ в ва^ршаве завартѹю к которо^у мено^витѣ сѹт тые слова ѹспокояючи рели^иу грече^скю ко^нститѹцью рокѹ тисеча ше^ст соть (л. 13) се^момъ рѣа^сгмѹемъ и ко^алѹгъ е^е в ро^здавачю бенефици^ии це^р,ковныхъ in futurū заховатиса маемъ и ижъ его милос^т Ксєнззз рѹчки^и прѣ^з ѹмоцованого сво^его не хочетисе ѹ сѹдѹ в^шихъ м^лти з нами ро^справова^т ми^ндючи же тѹт форѹмъ ѹ коле великомъ не ма^ет прѣ^то та^и е^зцепци^иа стороны позваное за с^лшною при^мована бы^ти не мож^ет для чо^го тое выламова^не^се в^т сѹдѹ належного позво^лєно е^ст бы^ти не^может^(?) лѣ жевымъ вше^лакѹю во^тплико^ст зне^с проти^ко тымъ в^си^и слово^м п^на Харѣвича раци^на на правѣ и вше^лако^н с^лшност^и ѹкргрѹтованы^н рѣ^спо^сгъ ѹчиню напро^а тѣды не^сл^шне бер^ет себе на пом^о ко^нститѹцью се^мовѹю котора^и в т^о справѣ вѣ^з вше^лако^е во^тплико^сти тѹт до кола велико^го форѹ^м ѹказала два бове^м кне^н сѹт паракграфы которіе часомъ и с^равами часѹ с^лд^жачи^и сѹт ро^здѣлены пѣрша^иа в чин^ею впрѣс^ли и вды^мова^ю добрѹ в^зглядомъ рели^и по се^ме^х прош^лыхъ в што форѹ^м и^дѣфинитѣ на триѹдна^а ѹказано, а томѹ пѣршомѹ паракграфѹ и вина в ко^нститѹци^и се^моко^н вписана с^лд^жит, дрѹги^и за^е паракграфѹ в в^тн^атѣ добрѹ по се^ме в рокѹ ше^стог^о се^момъ в^тправовано^м до ч^о та^и вина ю^ж не е^ст при^вязана але то^ако ва^ное чин^ее^се право^м перѣ^а ты^мже триѹдна^{омъ} зо^ставлєно, хотя до того в^тат^него пар^аграфѹ приложено тое сло^ко ко^мпозыти юдици^и едн^аже и то п^на Харѣвича в за^дачю его ра^товати не^может^т во и^ж на коло малое тое сло^ко на томъ ме^сцѹ стигатиса не мож^ет: пѣ^рнымиса то и п^аными

докодами указзю а напра^а апровзючи того же на се^еме при завар^тю того Артикдл^д и само^е ко^оститвци^и со^омово^е никако^е в мало^м кол^е взме^еки не было, а на том^м ме^ец^ец^е где теп^ер^е е^ест то сло^око пр^еа триб^днало^м, ко^мпозы^ты юдици^и было написано пр^еа ви^ист^тски^и триб^днало^м покла^да впро^а выпи^с ски^и кр^оа^ски^х Ди^ески^х по^а да^тою рок^д тис^еча ш^ест^сот^т дев^ятого м^ица ма^рца пят^о д^ня прот^еста^ци^и по^сла зе^мско^го поб^ет^в мозы^рско^го п^иа Ф^едора В^вд^ховича ко^тори^и са^м у^т се^бе и им^еем^з др^дги^х п^иов^з по^сло^о зе^мски^х Колек^ко^в (л. 13 об.) сво^их вар^дючи то со^бе абы на по^том^м та^ка ко^оститвци^и за яко^ю ш^ма^кою в ко^торо^мко^ве^е сло^ве у^тмен^ена не была сло^во у^т сло^ва то е^ест в^ес^т Ар^тик^да в р^ели^и кр^еко^н до то^е ско^е прот^еста^ци^и ви^иси^а где ме^сто сло^ва ла^тинско^го ко^мпозы^ти юдици^и написано е^ест а^зико^м по^аским^з пр^еа ви^ист^тским^з триб^днало^м а по^том^м покла^да др^дги^и выпи^с прот^еста^ци^и ски^и кр^оа^ски^х л^во^ски^х по^а да^тою тогож^е рок^д тис^еча ш^ест^сот^т дев^ятого у^т по^сла зе^мско^го во^ево^дства т^ро^чко^го и деп^тта^та на зн^оше^е ко^оститвци^и се^емов^ых ш^вран^о его м^лти К^няз^я бог^дана Ш^ки^иско^го по^акоморо^го т^ро^чко^го ко^тори^и скором^дар^шла(?) та^ка ко^оститвци^и з др^дк^д выдана^а прот^еста^ци^и зара^зом же того сло^вка ко^мпозы^ти юдици^и в ко^оститвци^и зго^ане ш^хвалено^н зн^есено^н и пр^ез них деп^ттован^ы по ко^клюзы^и се^ем^д завар^то не^было а на^ато де^н прот^еста^ци^и само^го в то^е справ^е а^вер^згара нашого не^бож^чика его м^лти у^тца И^пат^иа По^те^я ю^ж по^том^м се^еме ва^ном^м на ш^раде кр^оа^ском^з ва^ршавском^з пр^ез него само^го ш^чинено^е по^апир^аючи ты^е ш^ве^аве кы^ше менован^ые прот^еста^ци^и на^но^е и зн^ано^е в то^м св^яде^чтво выд^ает же не до мал^о але до великого Ко^ла в до^хоже^е доб^рз ц^ер^ковны^х ф^ор^дм е^ест указ^зано, ко^торо^е то прот^еста^ци^и выпи^с кр^од^д ва^ршав^ско^во пере^а нами покла^да и^сло^во у^т сло^ва та^к се в со^бе ма^ет.

Actum in Curia Regia Varsavien' feria quinta ante Dñicam quinquagesima proxima Anno Domini Millesimo sexcentesimo nono ad officium Castren': capitaneatus Varsavien' personaliter veniens Rndus in Chto Pr Hipatius Pociey Archiepiscopus Mitropolita Chiovien' Halicien': coram eodem offō

soleniter protestatus ē, et eam protestationem suam in Charta porrexit his verbis scripta et manu sua subscripta de serie tali. Panie Urzędzie protestuję się przed tem imieniem swoim y Duchowienstwa mego Religiy Ruskiey ktorzi są in unione s kosciołem Rzymskim przeciw Artykułowi w Constytucyi teraznieyszego Seymu zapisaney o Religiy Graeckiey a to w tym qd tam dołożono ieslibysie ktorij stronie praeiudicia (л. 14) iakie bądź w dobrach Cerkiewnych odieciu bądź też w Religiy krzywda iaka działa tedy ukazano tego dochodzić przed Trybunalem zupełnym a nie incópetenti ac composito iudicio gdzie Duchowni y swieccy in pari numero zasiadają y sądzą. A iż to iest przeciwko prawu y statutowi WXL: y przeciwko zwyczajowi iako zawsze dotąd bywali yż trzey Deputatów Duchownych a trzey swieckich zawsze zwykli sprawy miedzy Duchownymi y swieckimi osobami sądzić a teraz oto ta Constytucya to znośi y przed całym trybunalem dochodzić krzywdy nam osobam Duchownym ukazuje ktoremu sądowi iako non competenti podlegać nie chcemy y soleniter protestujemy się przeciw temu Artykułowi wszyskimi a Religiey graeckiey opisanemi

8 тоѣ протѣстацми, печатъ зрѣдובהа притиченнаа и поапнѣ рѣки писарѣкоѣ тыми словы Ex actis Castren' Varsavien' Rescriptu^m а по прочитаню тых протѣстацми змоцованы их млт'и пноб Старостъ повѣди^а ижъ де^н Его милостъ ксе^ндзъ рѣчки^н даючи того причинѣ же се по^а послѣшество ко^тела рн^нского по^адали стыхъ мн^а тогога домагаютъ абы прикладомъ дрѣгоѣ ксе^нже ко^тела рн^нского до кола малого были што^слани тогда де^н на то таки^н рѣподѣз чиню иж: тѣт иде^т не в ихъ пер^соны приватныѣ але в цер^кви и добра, в^семѣ сп^оане народови ншомѣ рѣчкомѣ рели^н старожитноѣ грече^скоѣ належачиѣ в которѣи никгда в маломъ коле ро^справа небывала кгдажъ бы^то было и прот^нко самомѣ роззмови добра цер^кви грече^скихъ по^адати на ро^зсудѣ ко^тела рн^нского а зблациа в^то само^н рѣчи в которѣю е^смо Его зап^окали ажа можетъ а^ввергаромъ бѣдѣчи бы^ти с^за^ею а за^ти^н Самымъ не по^адалибы^смыга по^а послѣшество-

ство ко^тела ри^мского да^бшиста на ро^зсудокъ тых ко^торие в то^е в^семи силами стара^т не пере^ставаю^т яко бы в^сих пере^с р^еи-
мен^ть сво^и и^ста^ршихъ д^хв^ества сво^его за^тагн^вти могли, и
з т^их ме^р не може^т ся то в то^и р^ечи назва^ти ко^мпозыт^вмъ
юдиц^вмъ гд^е сами к^се^нжа ры^мские в добра ц^еркви^и нашимъ
належа^чие ро^зсуд^о чини^ти але тамъ гд^е яко з ро^зныхъ во^сво^лствъ
и поветовъ т^а и розныхъ р^ели^и люде на с^ваде за^се^лши д^екр^ет^с
зго^лны^и (л. 14 об.) при то^и справе ко^тората право и в^се^ляк^вю с^лд^ш-
но^ст має^т зо^став^лю^т, а довод^ечи тогоже з ми^трополи^тами к^иев-
скими и гали^цкими яко з самыми ш^ло^бами т^аже и в ма^етно^сти н^х
ц^ерковны^е ро^справа в кол^е великомъ по в^каза^ню самого в^то^б
ме^ре звычаю и д^екр^ето^б да^бнихъ з ро^зными ш^ло^бами е^ще пере^с
тою в^ни^ею выданы^х з ми^трополи^тами к^иевскими и гали^цкими
благоче^стивыми гд^е не в д^хо^кномъ але в великомъ кол^е ро^с-
права бывала на пере^с покла^да^т д^екр^ето^б п^ят^ь с^ва^д голо^бного
три^бна^дна^дного ш^дн^и в да^те рок^в тис^яча ш^ест^ь со^т д^ев^ятого м^яца
ма^я два^дца^того д^ня др^вги^и д^екр^ет^с в да^те тогож^ж рок^в ш^ест^ь со^т
д^ев^ятого м^яца ию^на п^ятого д^ня Тр^ет^и д^екр^ет^с в да^те тогож^ж рок^в
ш^ест^ь со^т д^ев^ятого м^яца ию^ла ч^ет^ве^ртого д^ня в ко^торихъ тыхъ
тр^охъ д^екр^ет^ахъ с^ва^д голо^бного то е^ст^ь ш^писано иж^ж кгда ро^справа
за по^звы з не^воцикомъ Ип^ат^еемъ По^теемъ Ми^трополи^томъ
в кол^е великомъ была з ними, бра^чт^вко^м вил^ески^и и з иными
ш^ло^бами то^ды т^аже не^воци^и ф^ор^вмъ соб^е в кол^е великомъ пе-
ре^с н^х м^лт^ями быти н^з при^знава^т але до малого кола д^хо^к-
ныхъ и^св^еч^нихъ со^зыва^т чого ем^в н^х м^лть с^ва^д голо^бны^и не до-
п^всти^бши ф^ор^вмъ пере^с со^бою бы^т ем^в в^зна^т: до то^б покла^да^т
ещ^е ч^ет^ве^рт^и д^екр^ет^с и п^ят^и в да^те рок^в тис^яча ш^ест^ьсо^т два^д-
ца^того м^яца д^екабра ч^ет^ве^ртого д^ня ш^ба^ва д^екр^ет^а в новагоро^дк^в
выданы^е в справе его мил^ости К^се^нд^за И^си^фа в^еламин^и р^дч^кого
нако^га пи^шет^ь Ми^трополи^та К^иевского з з^ем^ланиномъ го^спод^рз-
ски^и во^сво^лства Ми^нского п^номъ дани^ел^емъ Пон^ят^ьски^имъ гд^е
в кол^е великомъ в с^ва^д голо^бного яко за своими по^звы по в^ри^а
з^ески^и и с^пн^омъ пон^ято^бски^имъ т^а и за а^пела^ци^ею самъ соб^е
его мил^ост^ь призна^вши ф^ор^вмъ в кол^е великомъ справ^едливо^сти

(л. 15) Сове доводи^а притомъ протѣстацыи^и ро^зных и зро^зных пове^товъ, яко на невошика Мих^ала рагозѣ на Ипатѣя Потѣя и на Его Ксе^ндза Ивсифа рѣ^чкого ѡ ко^нкона^ца^т з ро^зными да^тами до того и теперешниѣ протѣстацыѣ на Его м^лти Ксе^ндза рѣ^чкого ѡчиненыѣ в ро^зных повѣтѣхъ з жалобою позо^вною зго^а-ныѣ пере^а нами поклада^а. Я што ѡмоцованы^и Его м^лти Ксе^ндза рѣ^чкого дѣкрета сѣдѣ голо^вного триб^нна^лного кладе^т на т^нг^лг^лючи Сове або и на помо^ч берѣчи жебы то^ако тѣ^т до ро^справы ф^ор^мн^еме^а гдѣ и про^акове Его пере^а ѡт^тѣпле^немъ мѣвали ч^те вси Его ѡпомочи не мог^лт бо яко качи^и в т^нх дѣкретахъ ничо^ф не^т голо^вного е^сли шбоѣ, грабѣже, ѡрѣчи малнѣ и то Его м^лть сна^т ѡмы^анѣ на змоке з дрѣгими а илѣ з своими чиненычи, абы то^ако якоко^авѣ^к тѣю ѡнию на ногахъ мо^ф по^ставити и церк^ви рѣ^скнѣ з добрами до н^х з да^на належачими за тымъ и лю^а народъ ро^си^нского з ко^стеломъ римзскимъ зл^чит и по^а по^ал^д-ше^нство незвычайного намъ па^стыра по^ада^т але то ми з (?) не^ха^н ѡмоцованы^и Его милости хот^я ш^анымъ дѣкретомъ голо^внымъ триб^нна^лнымъ ѡкаже^т е^сли пере^а тою ѡниєю да^но Митрополи^тове Киѣвскиѣ сами шгобами своими и з добры цер^ковныхъ не в ве^ликомъ колѣ але в маломъ дѣховномъ ро^справѣ мѣвали чого не ѡказ^лют и ѡказати не мог^лт але рѣ^чит (?) бысе до старнхъ кни^ф триб^нна^лскихъ тамъ ихъ барззо сила найдѣт^зна же митрополи^тове и клдыкове рѣ^скнѣи^и ѡ великомъ колѣ завше ро^справѣ при^н-мовали а показ^аши то все зна^чнѣ и дово^анѣ прош^д и домов^ляюся абыте (л. 15 об.) в^мть тѣю шбо^вѣ Его милости яко не^правн^ю в затрмываню справедливо^сти свѣтоѣ на сторонѣ ѡхиливши а ф^ор^ммъ пере^а совою ѡз^ннавши в самой рѣчи ро^зсѣдокъ ѡчинили позы и дѣкрета Его милости ксе^ндза рѣ^чкого по Его милости ѡ^тца Меле^тиа Смо^триц^кого выданыѣ и ѡчине^нныѣ дѣкретомъ своимъ скас^ова^нши винѣ в ко^нстит^лу^ции^и ѡписа^нн^ю дѣсе^т тисече^н золотихъ по^аскихъ на Его м^лти ксе^ндзѣ Ивсифѣ рѣ^чкомъ и на вси^х ма^етно^стиахъ Его милости гдѣко^авѣкъ вѣд^лчихъ вказа^т и присѣди^т рачили: Я ѡмоцованы^и Его м^лти ѡ^тца Митрополи^та п^нз Харѣви^ч не вк^раючи в прѣва а сто-

начи" при шбмовѣ на писме подано" и ѿстие чинено" при правѣ посполитомъ ко"ститициахъ се"мовыхъ и декретахъ выше" в шбмовѣ свое" цитовныхъ и посторѣ штолана тоѣ справы до сѣдѣ кола дѣхожного тако сѣдѣ належзного домовлаха. И такъ Мы сѣ в то" справѣ ихъ милости пѣновъ старо"т бра"ства виле"ского цѣркви сѣтого дѣха, и всеѣ брати" впи"ноз тогожъ бра"ства зъ велебнымъ в козе Его милости ш"цомъ Ивсифомъ вѣламиноомъ рѣчкимъ Ми"трополитомъ Киевскимъ галицкии" и всеа роси" за позвы менечи ш впрѣ"сию людемъ рѣли" старожитное грече"кое рѣ"кое коториѣ с ко"теломъ римскимъ в днии" бы"т не хочѣт, а чере"з Его милость ш"ца Ми"трополитѣ ѿчиненю ш нарѣ- (л. 16) ше"не прикиле"ѣ короле" ихъ милостѣ томѣ народѣ рѣли" рѣ"кое наданныхъ и ѿхваля со"мовыхъ при"омъ воз арѣкѣ деѣ"тисачѣ золотихъ плати"т попалю, в которо" справѣ качачи мы сѣдѣ ижъ привилеа ли"сты Короле" ихъ милостѣ пно"ѣ нѣи"х зошлыхъ И Его Ко"р милости пѣна нѣшого милостивѣ свѣтовливѣ намъ пандючого, ш" стороны жалобливѣ покладаниѣ, на цѣркви добра и пори"ки дѣхо"ныѣ неѣднито"м теперѣшнимъ, але вла"не людемъ рѣли" старожитное грече"кое рѣ"кое ми"трополитомъ и дѣхо"вѣствѣ ихъ по"а владзою и по"адше"ствомъ патриархи Ко"ста"тинопо"скимъ вѣдѣчимъ сѣдѣжати имъ наданы и ѿфалами се"мовыми по"тве"ржоны сѣт, противъ которимъ розныѣ декрета" тако сѣдѣ головзного кола дѣхо"взного та" и декрета" сѣдѣ Его Ко"р милости задко"но", Его милост штецъ Ми"трополита" передъ нами шказова", и "тою справою до сѣдѣ головзного кола дѣхо"вного ро"правѣ т (?) зыва", про"то ачъ вы"мо ко"але ѿфа" се"мовыхъ и декрето"въ сѣдѣ головзного кола великого в то" справѣ ш винѣ тако сѣди належзныѣ роззѣдживати мощъ мелн, ш"накжже мы сѣдѣ забѣгаючи томѣ абы таи" справа крѣ"тноѣ ѿпоко"е"ѣ взиа"т мѣла на ро"ш"на"з правъ и приви"ѣвъ ѿфа" се"мовыхъ и декрето"ѣ з об"ѣдѣхъ сторо"н шѣр"жаныхъ, и на ѿпоко"е"ѣ всеѣ справы межи станы рѣли" рѣ"кое на сѣдѣ Его Ко"р милости и вси"х становъ шбоѣго народѣ со"моки (л. 16 об.) належачихъ на со"мъ бли"ко пришлы" ш"гылаѣ"м зачи"м покѣ" в"то"м ѣзна"ѣ и полече"ѣ со"мовоѣ стане"т абы з об"ѣдѣхъ

сторонѣ подѣ виною в ко^нстит^уц^ии^н со^бмово^у шпиганую, шди^н др^у-
гом^у жа^нно^е шпзпр^ес^ыи^н чини^ти не важили и^поко^ни^е заховали
наказ^уем^у котора^я справа до кн^и спра^в с^ддо^е голо^вных^х трибу^н-
на^лских^х е^ст^ь записана, И с^есь выпис^а скни^и по^а п^еча^тю з^ем^лско^ю
во^ево^дства виленска^{го}. ВЕЛЕ^нном^у в^ел^аце ЕГО (?) ш^тц^а Шин^ф
ВЕЛАМИН^У р^уц^ком^у М^етр^ополит^е Киев^{ск}ом^у Гали^цком^у и в^се^е
р^уси. Е^ст^ь выдан^а пис... (?) у Вилен... (?)

Jan Olpinski Marszałek
Tribunalskj delegowan

JAN Коле^нда
Виле^н пис^ар^у €^м р^б

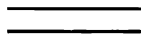
Andrzej Agrippa Sekre.
SE^olro: Męnstr deputat Wiliens.

Долом дописано: Jerli Woyna powia Const^{an}taty Czeryjski Deputat
Voiewodztwa Powiatu (?) Połockiego mр.

Jan Kunovelis Deputat
Powiatu (Mozyrskiego) Mohylewskiego mр.

В кінці, вже на самій долині, додано: JA...во^ть... о вич^ь Ско^рь...
ЕГО ван^ь...

Подал: Й. Скрутен^ь, ЧСВВ.

Посіщення закарпатських монастирів ЧСВВ. в рр. 1755, 1756, 1765, 1809

ВИПУСКАЮЧИ в світ отсі посіщення, занотуємо при сій нагоді кілька біографічних звісток двох візитаторів-Василіян: Манасії Пукача й Йоанікія Скрипки. — Перший з них родився в Рафайовцях. До Василіян вступив 1748 р. В р. 1754 висилають його на ігумена марамороського і на тім уряді остає він три роки, бо вже 1757 р. переносять його до монастиря в Маріяповч, а слідуячого року до М. Березного. 1760 р. назначають його намісником для мукачівського монастиря і тут, у Мукачеві, він умирає 23 квітня 1761 р. Була се людина талановита й освічена, володіюча мадярською і латинською мовою, добрий бесідник, чернець — зразкових прикмет, так що літописець приклав до нього назву: „благообразный инок“. Короткий його життєпис по латинськи випечатав Й. Базилович ЧСВВ. в „*Brevis potititia*“ р. III, с. VIII.

Другий з черги, Йоанікія Скрипка — родом із Стропкова. До василіянського Чина вступив в р. 1730. Новіціят відбув у Малім Березнім. Висвячений в р. 1732 на священника остає на дальше в тімже монастирі. В р. 1740 переходить до Красноброду і тут є ігуменом до р. 1749. Того року стає ігуменом у новооснованім монастирі в Маріяповч і на сім уряді залишається до р. 1766. Дня 15 червня 1755 р. на Соборі в Красноброді вибрано його протоігуменом і був ним, задержуючи рівночасно ігуменство в Маріяповч, до 23 вересня 1756 р. В тім часі він посітив підчинені собі монастирі і сам власноручно списав свої посіщення. За час свого ігуменства він побудував у Маріяповч, при значній допомозі тодішнього єпископа Мануїла Ольшавського, красну церкву і просторий монастир. В р. 1766 звільнений з ігуменства замешкав у монастирі на Чернечій Горі біля Мукачева, проживаючи тут „на ласкавім хлібі“ аж до смерти, 16 січня 1769. Чоловік високого росту, не менше й великих чеснот: трудолюбивий, у всіх справах розсудний, не ображаючий нікого, але й не ображаемый. Як магнет залізо, так і він умів усіх в любови до себе притягнути. Дуже совісно заховував монаші правила. В останній недугі подали йому за порадою лікаря м'ясну юшку і він зів її смачно, думаючи, що вона з олієм. Колиж опісля дізнався, що се був росіл з мяса, заплакав гірко, що його обманули, та що на прикінці свого життя він не заховав правила про монаший піст. Підчас віку свого був довіреним єпископа М. Ольшавського, котрий часто писав до нього. Таких листів остало досі поверх 40. По нім самім заховалися: опис посіщення закарпатських монастирів, що його тут друкуємо і 17 листів, писаних до свого протоігумена, котрі нині переховуються в архіві мукачівського монастиря. Його життєпис латинською мовою надрукував о. Й. Базилович у „*Brevis potititia*“, р. III, с. VIII, а за ним се життє переповів о. А. Кралицький ЧСВВ. у віденським „Сборнику“ 1866 р., ст. 32.

1755 р.

(ст. 43) *Visitatio Monasteriorum Maramorosiensium per P. Manassem Pukats, Hegumenum Monasterii Bedevlyensis facta.*

Anno 1755 die 30 Junii veniens ex Congregatione Generali ad Monasterium Baranyos, rogavi Dominum Provisorem Hustensem, ut fabrum

penes Monasterium habitantem amoveat, quem idem Dominus Provisor curavit incompendari et ad carceres poni.

2^a Julij¹ veni ad Monasterium Uglense, ubi Dominus Grega simul cum filio rogavit, ne abeat inde P. Athanasius, si vero abiverit scribent ad Illmum Eppum; ibidem idem Athanasius totam familiam commovit et omnes erant parati abire, multa debita praetendebant ab illo, et tanquam cum infamia abivit. Diaconus in absentia multa furto abstulit ex Monasterio et ivit suas vias cum consilio tamen fratris sui.

4^a ejusdem veni ad Monasterium Bedö unde (ср. 44) accepit Jud-
lium Retzi duo pecora unum pro violentia a hospite Monasteriali, aliud vero pro adulterio, quod neutrum verificatum est et pecora sunt ducta ad V. Comitem, una vero vacca aufugit inde.

13^a Gyula Falvam appuli, et ibidem cum Dno Rednik Fiscalil. Cořttus locutus sum ratione plenipotentiarii et Fisci, in quo necdum assecuratus sum. Ibidem Presbyter residens in Monasterio solummodo sibi volens oeconomisare non vero Monasterio, quod inhibui. Audiens autem dictus Presbyter prohibitionem, institit ut illi Litteras dem, ut possit permanere quousque velit et omni anno aliquem fructum administrabit Religioni.

14^a veni Barzan Falvam ad Monasterium ibidem querelam deposuit Presbyter in Monasterio habitans, quod unum foenile pagenses cum ovibus destruxerunt ad 30 currus foeni. 2° Impositum sibi laborem a Cořttu Monasteriales enim inquilinos pepulerunt vi, dicendo si non iverint hajdones adducent (ср. 45) et mulctam accipient ab illis et sic nolle velle debuerunt omnes duobus diebus lapides frangere pro calce. 3° Induxi P. Athanasium pro vicehegumeno, et conscripsi omnes res Monasteriales, inter quas plures res sunt inventae Presbyteri cum familia, quam Monasteriales vel si non plures, saltem adaequate, quas R. P. Athanasio Prudnyak tradi ad dandas rationes.

16. In eodem Monasterio venerunt pagenses cum Hadrnagyone coram quibus instellavi P. Athanasium, omnes libenter acceptarunt, ita tamen ut Presbyter ibidem maneat tanquam hospes. Postea exivimus ad oculatam, ubi factam e Monasterio damnum ad circiter 30 currus foeni et medio curru in vere furto ablatum, restituere obligarunt se, de reliquo vero Commissio debet peti a V. Comite.

17. Veni ad Jood in prandio, ubi nil potui reperire pro refectioe corporis. Deinde ivi pro coena ad Dnum Balya, apud quem etiam noctem peregi. Sequenti die venit Frater ejusdem Dni Georgius curator Monasterii, quem (ср. 46) adhortatus sum, ut meliorem curam haberet Monasterii, quam hucusq. habuit quoniam jam omnia incipiunt corruiere, alias accipiam a vobis Religiosum, et bona Monasterialia ad alium locum transferam, ad quod Dnus Balya Jud. Ord. incepit fulminare et terrefacere, quod si hoc tentarem, curaret campanis pulsare, et me hominibus inde pellere et forte etiam percutere, inquit ultro an possim ego illos coagere, ut illi foundationem dent Monasterio, dicendo hic mihi nemo imperabit, nos sumus Domini, ex Moldavia mihi adducam etiam 4. Religiosos, videbo quis illos accipiet, certe cum longo nasu abibit.

¹ Написано: Junii.

Scio enim ubi Sua Ms^{tas} habitat, si autem vult hoc habere, quid habuit cum Rascianis, nobiscum pariter habebit, dixit quidem R. Vicarius, quod sumus Uniti, quod non sit verum, quia interrogavi Archi Presbyterum, quot sacerdotes in meo tractu Judliali sunt Uniti, ad quod ille mihi respondit nullus, et quis tam stultus esset, ut crederet totius mundi esse Patriarcham Romanum, est cum reliquis, sed non solus; adeoq. etiam Sua Pt^{tas} aliquam subtilitatem vult inducere inter nos, quod minime cogitat, (ср. 47) alias male ambulabit; cum quo in fine pulchris conveni et ille pacatus est, misitq. pro Hadnagyo ut in festo S. Eliae convocet totum pagum, et faciant fundationem pro 4. Religiosis, tam ex terris arabilibus, tam vero ex foenilibus excendant, et totus pagus ista omnia suis laboribus conficiat, tum vero coopertionem domus, Ecclesiae, saepes: alias vero R. P. Superior accipiet a nobis Religiosum, et sic postea nisi vitulos occludemus in Monasterio; quale scandalum erit, quale peccatum, qualis despectus, quale detrimentum, qualis infamia familiae nostrae, unde sumpto prandio redivi ad Monasterium.

19^a veni ad Monasterium Mojsej, ibi unam patenam tritici reperi, et illud statim Laurenti Frater claudus ad molam portavit, in equoposito solo ephipio sine omnibus pertinentibus, solum modo lignum posuit super equum, et conscendit ivit in Nomine Dni, redivit tandem, quia equus ab illo aufugerat.

20. Ejusdem solus descendi ad pagum, et necessaria Monasterii proposui pagensibus, ad quae se obligarunt, et quae avulsa erant a Monasterio restituerunt, et unum centonem pro honorario pagus mihi obtulit, deinde (ср. 48) attestati sunt, quod Presbyter Borsensis nomine Evstati, accepit vi unum equum 40 Flor. ex campo sine ullò scitu, dicens etiam ego habeo partem in Monasterio. 2us vero in Borsa habitans Demetrius accepit unam cabalam. et nihil plus quam 7. fl. per multas praeces dedit, reliquum autem pro parte sua, quae illum acsi deberet concernere, ex Monasterio relinquit. Pariter et Presbyter fecit.

23^a In Superiori Вышавѣ cum pagensibus visitavi monasterium, ubi nec dōmus nec stabula amplius existant, solummodo Ecclesia ab urso rupta, quam Michaeli Presbytero et Thomae Petrik indulsi reparare, acceptis autem omnibus rebus ad Monasterium pertinentibus, exceptis imaginibus aliquot, cruce, candelabris, et terris ad Monasterium datis, pro refrigerio animarum, pro qua facultate et indulgentia obtulerunt mihi florenos v. 30. terras autem oppignoratas alteri dedi ad tempus, ut habeat curam, id est Presbytero et omisi apud illum contractus 4 in quibus sunt flor, v. 59.

1756 р.

Во имя Щца и Сїа и Сїаго Дїа. Амѣнь. Погкшеніе Сїой швители Бикгацкой почало ея дна пї мїца мая рокѣ 1755 презз іеромонаха Іванікіа Скрипка Ч. Сїаго Васїліа В. професа, игдмена швители Марїа-Повчанской и на той часз протонгмена тогожде Сїаго закона.

Швитель Сїа маєт фдндшх шширный ш немешовк Бикгацкыкъ выданный 1755 рокѣ, Слободный, в которомз и легтз естз по оугорскы писанный при рѣкашз наших. Мїстѣ краеное, но келїи мѣже и законниковз Сїмз часомз нїстз на немз.

Хижа є стара и мала вх которой до часѣ двѣ персоны могли бы зостакаѣти, Своимъ же часомъ на томъ мѣстѣ чѣтно могли бы жити чотыры законници и люде тоє сѣло желаютъ и прогмѣ авы не зоухавити на пѣсто мѣсто сѣое. Хотаръ и край довршй, а законници на великѣ двшамъ ползѣ могли бы быти. Церковъ з дерева добра, еще и колко рокоѣ можетъ стоати, ши*глами побита, вѣдѣрѣ глиновъ полипаена, котора аще покакѣтъ и повѣантѣа, вѣде краєна. Вбразы намѣсны стары, робота проста, апостола на полотнѣ худовны, такожде и на прегголѣ ище вшитко, келѣхъ и патїна цѣновны стары. Книгы рѣкы и волокы до хорѣша свѣтѣ нѣджныи. Шежа скрѣпѣка лаже фелонъ, епетраухѣахъ и стиухаръ старый и худовныи. Шеши господаркы: вола два id est 2. корова 1. малокы 2 дворочны. Прочама лаже соєды до господарѣтва воз, пѣвѣгъ, соковы не свѣромѣ газдѣ погылаи. Тенгерѣцѣ теразъ знашан еа два кошѣ, с которыхъ ковловъ можеѣ быти 10, кады велика една и на капѣтѣв гордовъ единъ. Земли и лѣкы покажѣтъ контракты лаже и вницѣ пѣстѣ. Гроши готовыхъ при рѣкахъ п. ѿца наместника Татарїна егъ flo: воп. 64. ден 34 и пакы на докѣтѣ оу викацїонго члѣка Иагы alias Воломонъ flo: 10. Sum'a facit flo 74 Den 34.

[ст. 2]. Швнтелъ И мѣтн човєка погѣщена є днѣ д̄ мѣа юнїа рокѣ а аѣнѣ. Церковъ деревяна, яко вѣтѣ такъ вѣдѣрѣ чїно оукрашена. Звони на тѣри чїслома 4, малы при прегголѣ 4. кныгы макъ до хорѣ, такъ правобчєнїю нѣжны свѣтъ выразнѣ в каталогѣ домашнемъ записанны. Келїхы и зѣды сребрны 3. патїны сребре. 2. фелоны гадъавны новы 4. стары 2. чорны 1. стиухарѣ новы и потребнаа к нимъ лаже гдѣралаы и помєы 5. вєа сїа чєсно и именнѣтѣ вх каталогѣ шѣтѣели сѣой свѣтъ записана и просто зає вх кра[т]цѣ положєнна. Прєстолаъ великый и дрѣгий повочный и третїй на хорѣ чїнно оукрашенны знашан еа. Келїи стары 3. и трапєза четвєрга шєноклєнїа потребуютъ. вх которой швнтєли п. ѿца и гвмєнъ вонїфатїй Грецѣла изъ трєма чѣтїлы иноками чѣтно и благоговѣно вх любєви прєвїають. На сєи часѣ сїхъ персонъ егъ доволно, которы изъ бошой части изъ мїлогынтѣ житѣ. Шеши д господарѣтва належащїи свѣтъ вх рєнєтрѣ швнтєли спїганы лаже вола до арма 8. коровъ 12. телатъ малыхъ 10. кони 5. скїни 4. пчолы кымаковъ 8. рои на сєи часѣ 5 вышло. Пивница нова мѣрѣвана є подъ спїжарнєвъ и коморєвъ изъ старєи церкѣи изправлєни. NB. Строны фвндѣшовъ и телєковъ навѣты* и контракты свѣтъ, лаже Зєйканской кѣрїи или телєка вх Мєстїчєкѣ оу рєчєного половїна швнтєли є. Дрѣгий телєкъ такожде оурєчєнны оу Мєстїчєкѣ сєлѣ манастирєкыи при Липшен Пєтрокомъ телєкѣ. Трєтїй оу Мєстїчєкѣ до залогѣ даннїй ѿ Мадарага, контрактъ свѣмѣ покажє. Четвєртый до залогѣ даннїй налѣ оу Раковци сєлѣ, на которєма сїмъ часєма сїднѣ такшашъ.

Швнтєлъ Н орон мѣєка погѣщена є днѣ з̄. мѣа юнїа, котора шѣтєонтъ ѿ града Хвєта полъ мїлѣ землѣ, прихѣдъ кромѣ горъ лѣсомъ. Мѣсто подъ церковъ и швнтєлъ вѣпїаъ оцѣеникъ именѣ Іванъ Козакъ рокѣ а аѣсї за золоты вонашєвъ лї то є. штєрацѣтъ ѿ граждєнъ хвѣганєкыхъ, который прїавшн гавнтѣ инокєкыи и именєванъ Ішѣфъ справїаъ церковъ, котора и сїмъ часєма стєонтъ дрєвяна, вбразы худовными прївздобєна и ещє можєтъ стєати, ащє подъвѣжнтѣа што и трєвѣтѣ, понєжє вѣкѣ дѣрѣтѣ низко оупали. [стор. 3] Книгы до хорѣ свѣтъ: євѣлїє прєстоланое, влѣжєбнїкъ влєоскыи малъ, Трївдн 2. поєна и цѣтѣна, Трєфєлой 1, прїтерѣтый, Шуханухъ 2. Апєстола 1. Часєловъ 1. Трєбнїкъ, Ѵалтыр, кнїухъ оучїтєлнєхъ нѣгѣтъ, прєстола малыи, антїмїнѣз нїѣшнєго Гдѣна єпѣа. Илѣтона нѣгѣтъ. вѣтїчїи на прєстола 4. цѣновы, крєстѣ ѿ дрєвяны а єднїхъ малый мєлѣжнїй, грєвнїца чѣчєна, келїхъ зєвѣтѣмъ цѣновы 1. старый, а дрѣгий новый цѣновыи зєвѣтѣмъ

позлащений albo лшшен шафраннены, ложици 2 цѣнбовы, аерз шовковын из козвдш-камы красній, жертovníк малы, фелоны 2 из простои матерін, епѣтраухѣлѣ 3. Стихѣ 1 новын а дрѣгын старын, наратѣцѣ трои, на церкви тѣрня една зѣконы 2 малы красны, келии двѣ, которы аще бы вычистилн га, до часѣ могли бы зогтавати законницы, шѣдѣлены свѣтх една ш дрѣгон. Иеро-монахъ Смих временнеих 1 честный шѣцъ Никѣфоръ Старогта, самъ не можетъ зогтавати про свою немощи и Старогтѣ. Газда 1 и слѣга 1 на конвенци. Волы 2 и конѣ 2, коровк 5, млока 1 и телѣ 1, свѣчкѣ 4, пѣлѣг 1 изъ желѣзаны, ножъ шбервчныи 1, скерданъ 2, клѣщи 1, малы скерданкы 2, аршовъ 1, мотыкы 2, Сокиры 4, мала пѣлака 1, козы 2. Хижѣ а ст[а]ра челадна под манастиремъ. Пѣлѣна 1 старѣ, керцъ при шбителѣ шширныхъ, землѣ шрѣчи под коблок 12 и болше на шзминѣ гноити треба, але родитъ га красно. Бѣножати на 20 козовъ и болше. Пшеницѣ готовои ков. 3, тенгерѣцѣ на ков. 5, погѣано 1 кѣко шзѣмои пшеницѣ и жита ков. 2, марого шѣга 6 ков. тенгерѣцѣ 1 кѣко, прога 2 кѣпы, вѣрѣ 2 кѣпы, горохѣ кѣпа, вѣвѣ кѣпа, илѣ кѣпа, колопенѣ ѣ кѣпы, ленчѣ кѣпа, и што колѣкѣ погѣе родитъга. Болѣ для Сен шбителѣ дають 8 машѣ подѣ титѣломи милостынн изъ царскои коморѣ. Желѣрюкѣ ѣ при сен шбителѣ 9 которы до часѣ и порциѣ и чакшѣ панѣ давали, приманы под кондѣцѣкѣ кѣ Манастирю на 12 дни роботы, але тоѣ не держало га, на мѣвѣ работѣ изваны свѣт робѣли (!), которыми желѣромѣ мѣх шрати, такъ когити шбителѣ оудѣламетъ, пчолокѣ 2 кылмакы. NB. Мѣсто Сіе красно ѣ и до выживленіѣ спосѣбное, аще желѣромѣ свобода выхѣдитъ га могло бы зогтати.

Шбителѣх Драгѣвѣска дна ѣ юнѣ погѣтнѣа. Сей манастирь почалѣ роуѣ аѣѣ. Мѣсто подѣ церкѣвѣх и шбителѣх немешѣ драгѣвѣкы посполитѣ дали, понеже тоѣ мѣсто было Стефана Рѣшко, за которѣ емѣ дали дрѣгое оу Селѣ, лѣмѣ жѣбы выпѣтнѣа для манастиря. Шртокали на немѣ много, мѣх повѣдають, но не было на што га лакомити понеже цѣлын вертепѣ подѣ дѣлами. Хотарѣ планинн. Церкѣкѣ Стонтѣ деревѣана Стара и невеличка шѣразами хѣдовоно оукрашенна. Прѣстолаз деревѣанѣ на немѣ англимѣкѣ тѣразнѣшого гѣна еѣпа. Крегѣтѣ деревѣаны 2. Гробницѣа точена помалѣокана. [стор. 4] Бѣчѣтичѣ цѣнбовы 2, зѣконы 2 красны, невеликы. Книгы до горѣ (!) свѣтѣ, макоже бѣгѣліе, свѣдѣбникѣ, великый Тѣрефолой, Трѣиди шѣлѣ, Шухтан 1. Валѣтырѣ 1. Трѣбникѣ 1, а дрѣгын оу манастири оуголѣкомѣх и една Валѣтырѣ тамже. Книгѣ оучитѣлнцѣх нѣстѣ. Фелонѣ полѣгадѣавный, просты 4. а два оу Селѣ Драгѣвѣлѣ, епѣтраухѣлѣ 5. наратѣцѣлѣ 6 парѣ, Стихѣарѣ 3 и 1 шрѣрѣ дѣмѣконѣй. Чашѣ 3. 1 зѣе, а дрѣга оу церкви драгѣвѣскои, а третѣя оу манастири оуголѣкомѣх зѣвѣлѣмѣ цѣнбовы, аерз докѣры изъ козѣвѣшкѣми, илѣтона нѣстѣ, гѣвка естѣ. Шрѣвчнѣх землѣлѣ естѣ подѣ 24 ков. по дѣлаухѣ, гноити треба, когити такожде по дѣлаухѣ можѣтѣ и 100 козовѣк. При манастири естѣ лазѣ за 34 зѣлѣ, под тоѣ кондѣцѣкѣ, аще манастирь не вѣдѣтѣ стоати, панѣ или потомкы его кромѣ грошн козѣмѣтѣ назѣтѣ. Листѣ Сѣго мѣста свѣтѣ оу пана Фѣвѣдора Рѣшкы, печѣтѣію нашею запѣчатѣованы до далшен дѣшпозициѣ. Илнцѣ естѣ манастирьскы 1. Смих часѣомѣх ѣ оу манастири газда дѣмѣконѣ Иванѣ Глозѣдирѣ (?), который ш пана дѣржавѣного за манастирьскы золоты 20 шѣвѣлены. Законѣка жадного нѣстѣ, макоже и не треба, понеже нѣстѣ на што. Поданыи естѣ 1 изъ хѣлопѣцѣ 4 который за нѣмѣкоѣ прѣгрѣшеніѣ самѣ Сѣа подѣдалѣ. Хижѣ 1 вѣх которон газда зогтаѣтѣ, а дрѣга кѣлийка надѣ брамовѣх вѣх которон невоцичѣ Прѣкопѣй Гѣдермарѣкы на той часѣ вѣкарѣшѣ марѣморѣвѣскый прѣвикалѣ. Тенгерѣцѣлѣ тѣраѣх погѣано 1 кѣко, шѣга 2 ков. вѣвѣрѣ полѣ кѣка. Волы 2, корѣкѣ три, телѣмѣтѣ 2, конѣ 1, шѣецѣ Стрѣжѣкѣ 10 и марѣкѣ 6, козы 14, козарѣ ѣ манастирьскыи. Но и тоѣ стрѣмѣтѣ га зѣвѣрати за докѣзѣ газды дѣмѣкона.

Увнчелх Кричовска дна д Юніа. Сей манагырх почалх ея ф[ун]д[а]кати¹ 1696 тыхх споговолах. С[в]ѣѣх Петрх Стойка п[а]р[о]х[а] кричовскыи, по прѣставленіи своен жены постригха оу манагыри оутолекомх оу нрѣмена Парденіа и нареченх выетх Петр[о]нній который по коспріатію габита школо 8 или 9 роковх пришол на сіе мнго и коакѣѣ Совѣ оучинилх а где нѣѣ церковх ѣ крѣтх кодрѣзних и почалх хашѣ чистити или шртокати. Поселѣ Совѣтовалх нѣ еіѣх Стойкомх, братомх Сконных едіноут[р]овныхх, абы моголх за манагырх Создати и поставити, на што еіѣх произволах, потомѣ запросилх Села шкрѣчных Сѣрич Кричово, Ч8-малюво, Колодно и вышртовакши хашѣ, краеное поле оучинилх, якоже и нѣѣ швирное ѣ и на которолх нѣѣтѣ церковх справилх anno 1706. id est хашѣ многими благодѣтелии якоже нѣѣкоторый коних Корнѣташх далх flo. Rs. 200 id est [стор. 5] золотх: двасто нѣмлец. Вх той церкви швразх Прѣтой Еіѣи плакалх за чотыри тыжнѣ, который pie defunctus Rndus Dnus Joseph Hedermasky nominatus eppus Munkacsiensis, qvi non consecratus resignavit eppatum factusqve abbas et generalis vicarius eppi Munkacsiensis illmi condam Georgyi Bizanczij accipiens Agriam portavit circa annum 1714 vel 1715. По кзятіи пакх тон иконы /: по татаркомх на Сен Страны воходѣ:/ circa annum 1717. ина Прѣтон Дѣи икона плакала и там пакх взата и на замкѣ или городѣ Х8-сколах поставлена коленадатомх КВклендерх а еіѣлах Досоденных, при архимандрѣ кричовскомх Февфиалѣ Стойка, и пакх школо рок. хашѣ id est 1738 annum веллхы вытрх в ноци выех, de tempore bene non scitur, и взавши крѣтх изх тѣриѣ кодрѣзних его над ѡлтаремх, на которолх не кыло крѣста, на што многы люде готовы были и прысмигѣти, якоже и іеромонахх Василій Стойка, при которолх ея стало, тон крѣтх кынали люде и положили над конецѣ ѡтара где и нѣѣ Стоитх. И Силх часомх там церковх Стоитх sed proh dolor! нѣѣта ѡ дкоух роковх литѣргіи вх нен не было. Швразы сѣтх стара ровота прогта, крѣтх Стоитх ѡвнаженый, кингы кѣѣ до хорѣ оузматы до церкве кричовской, якоже и 2 законы и прочам вѣа ѡдежды.

Нѣѣх зогаетх оу едной малой велійцѣ при той церквѣ за газдѣ Іванх Стойка /: прочиа веліи разнаданем:/ діаконх кнгалх. Волах сѣтх манагырскы 2 оузматы прѣ. шѣцелх нрѣменомх Бедованекыхх Манасіемх сего рокѣ. Корокх 1. при газдѣ, и манагырѣ волах 2 продалх именованный газда за золот. v. 30 изх котрыхх гроши оузмаа парохім Кричовска золот. 10. и кѣпнан за нѣ шпостолах до своен церквѣ et den. 28, и пакх Іванх Кетеванх Кричовскый оузмаа ѡ газды золот. 12. den. 70 на молодыкы, которын ани молодныкы ани грошѣ не далх и до сего часѣ, и пакх виплатных газда діаконх нѣ тыух грошѣ за докѣтко Сконух предецегоровх до Х8ста за тенгеричѣ золот. 2. а Салх на свою потребѣ газда изкѣлтовалх зол. 1. den. 68. изх тнѣже пожичилх Василій Василіанх Кричовскый зол. 2. vonas. item Петршх попх пожичилх алво лѣчше выгрозилх изх тыух гроши, якоже и прочіи зол. 1. den. 34. Item unam vaccam seu коровѣ за 8 злат. майже на Силѣ пред рокомх взман манагырскѣ кричовчане именованх Іванх Петеванх изх товаришамх Іваномх Іванчухх, Анханолах Іваномх и Петршх попх и до сего часѣ гроши не зложилх.

Item еднх касаловх или лѣкѣ ѡмнилх Василій Каалничѣмх, который лѣкх былх заставленый m. flor. 34. за золот. 24. то кшнтко кричовскы немешн оузман ѡ газды діакона, а деіятх зогтало при Василіи Каалничѣ Колодничѣкомх. і такх

¹ Слїдує хашѣ і то перечеркнено, а дальше: id est anno 1696.

Сомалѣтвучи вшытко за сего газди оузали кричовскы наместы зол. готоку^х мана-
стырскых flor. von. 58 den. 34. К Семѣ ѿ реестра Страны гроши, которыи вы-
даны из манастира ѿ давныхъ часоу громадѣ кричовской но не знати ци нѣ за
землѣ, кагаловы и фндашх, ци нѣ пожичнымъ спогокомъ болше якъ на чотыри
из[е]рѣ id est 4000. Reliqua videantur ex literis contractualibus et inventa-
riis defuncti patris Gedeonis.

[стор. 6] Шкителъ Оуголецка дна дѣ. юнѣмъ погѣшена. Колѣ Сей манастиръ
почалася, знати не можъ, понеже жадного ѿ томъ документѣ не естъ. Повѣдають
Оуголяне ихъ на початкѣ Села и манастиръ почалася. Немешы Оуголецкы подъ цер-
ковъ и шкителъ мѣсто ѡбырное на вершѣ межѣ дѣлами выдали, которое ѿ Села
мѣлю землѣ шкитонѣ. Церковъ деревляна стара шкитокленѣмъ погребѣтъ, шкитамы
худобно оукрашена. Лѣвы или кертъ из Садовинокъ под манастиремъ великый и
крайный. Престоу деревлянѣ, шкиты на немъ 2 шкитовы, вѣшыхъ ѣ. Гробница де-
ревляна. Кресты деревляны 3. Свѣтничы 2 цѣновы а третыи можазный, чаша за вѣкъ
цѣнова 1, аеръ шкитовый довршый, а дрѣгый шкитовый Старый, воздѣшкы 3 шкит-
овы. Дожица 1 Сребрна, а дрѣга цѣнова или можазна. Антиминъ терасъзничного
гѣна епѣа, наѣтонъ естъ. Фелоны 2 шкитовы, гаратговы 3. епѣтрахилѣ 3. нарѣ-
вицѣ а шкитовы, а дрѣгынъ прогы. Стѣхароу 6 довршыхъ, шкит а дѣаконскѣ, рѣч-
никовъ гѣ оу церкви из которыхъ и на иконостаѣ кладѣтъ. Каднилицѣ 2. Флаша
цѣнова на вино. Крестикъ Среберный малый из ланѣшкыкоу небошика епѣа До-
годеа, который въ Сей церкви погребенъ естъ рокѣ 1733. Законы
на тѣрни а, оу трапезѣ) 1. малѣ, къ престолѣ 2. Клепало желѣзное а. Книгы
до хорѣ свѣггалиа ѣ, Слѣжѣвники ѣ, малый Трѣфолоу а, Тришдѣ ѣ посна и цѣкѣтна,
Япѣа а, а дрѣгый писаны оу дѣакона Банчолѣ драгѣвского из єдновъ Уалтирекъ,
Часогоу а на двое раздѣленый, Оухтанъ а, а дрѣгый писаны, Уал: а, Минен
писаны на ѣи мѣей, Трѣвникъ Стары а, Уко писаное Церковное, Якафисти ѣ,
Книгы оучителны, Свѣггале оучителное писанное а, Прологы на вѣ мѣевъ писаны,
Дороей дрѣкочаныи. Месѣа а, Чѣда П. Бѣцы шѣа Яданасѣ далъ до Свѣтѣ яко
Самы повѣдай, а зо Собоу оузмахъ до Барсанова Помогаонѣ. Уалтиръ, Трѣв а ѣ
оу поп[а] Нижно Япшанского, Якафиста оу наместника колодницкого. Богословію до
Драгова Ференцови пожичнаа игѣменъ Феодосий еще прѣ кѣ roky. — Келны а кожда
шкитовно из коморками Скониа, трапеза и челадна хѣжа близко трапезы побыты шнн-
глами въ которыхъ законницы на Сей часъ ч. Геромонахъ Шѣифъ Ядамовичъ намест-
никъ и ч. Геромонахъ Дан... Старецъ. Зае пробытокъ тѣшкѣ оу зѣмѣи Снѣгъ великыи
западетъ, хотаръ планый, иначе поле доволное якъ на ѡранѣ, такъ и косити на
красной рокниинѣ при водѣ. Погѣно прого жита ков. а. тенгеричѣ ѣ. вѣка, та-
таркы полдрѣга вѣка, шѣа ков. а. Жилари при манастири а и єдна пѣста хѣжа,
изъ которыхъ давно дѣа подданыи за подданыи манастирѣи, але лѣтѣв жадного
нѣстѣ ѿ томъ и шны за подданыхъ єа не оузнають, послѣшны свѣтъ на роботѣ
и въ свободѣ зостають. Шанихъ естѣ манастирскыи а. Волы ѣ. дворны молодикы
ѣ. выча єдинороч. а. коровъ ѣ. малокы а. на третей травѣ, телатъ ѣ. конѣ ѣ.
клячъ а. и лоша на дрѣгой травѣ, шѣецъ дойныхъ кѣ. агнатъ иѣ. паркъ а. бараны
ѣ. Стары, козы Ѧ, из которыхъ и дойныхъ котѣахъ кѣ. цаповъ 6. козятъ кѣ. Терагъ
Сыра готового 6. вагъ, задоено иѣ. кѣпѣ, оурды готовои а вервеница. Продали на
наръ баран. а. по злат. а. нѣмецъ, козы а. по злат. нѣмецъ, цапа а. за мар. а.
и Старого барана за пол злат. мѣ. [ст. 7]. Челади манастирѣ на конвенциѣ єдинъ

¹ Написано: трапезѣ.

вирешъ, ѡвчарок г. Скотаръ вденъ idest 1. сѣдѣница а. козы кованы б. еденъ пѣвгъ, а желѣза в. пѣвговы, ланца д. пѣто Санное а. и на конѣ желѣзъ а. свѣдъ а. телѣцѣ 2. ножъ ѡберѣчныи а. долото равно а. сок(ш)ры б. чаковтовы 2. мотыкы 2. серпъ а. дѣнъ или пѣвгъ а. пѣла а. котлы 2, а третын изхвѣтн великыи, баракъ вывъ а. але не знаютъ где ея подѣлз.

Свѣдѣль Бѣделска дна еѣ погѣшена. Манастиръ сей почался сіце: Нѣ-
іакій Февдоръ Добановичъ много лѣтъ оучилъ дѣти оу Селѣ Бѣдоваѣ а при ста-
рости своен прогналъ Село да бы емѣ мѣсто выдали на манастиръ, што Село и
оучинило: выпрогнѣши ѡ Йереѣ Стефана Рака пароуха Колодницкаго мѣсто сіе, и
листвъ подѣ церквоу и келіи вичными чагы, которыми листъ ествъ при рѣкаухъ нашихъ,
и помогло емѣ црѣкъ создати на томъ мѣстѣ, котора и нѣкѣ стонитъ оукрашена
тогожде дѣка келіиомихъ и милостинями Хрѣто вѣрныухъ ѡшѣдѣ. рокѣ, мѣже свѣдѣ-
телствуетъ на дверехъ церковныухъ быризаніе. Той дѣкъ зогталъ монахомихъ и наре-
ченъ быствъ Февфилактъ, который мѣкъ монаухъ преставилъ рокѣ ѡшѣдѣ id est anno
1745. Къ семѣ манастиреки приверитены свѣтъ фѣндѣши немескы дѣка зо землѣми
оу Селѣ Бѣдоваѣ за золотыухъ четиригѣ двѣцѣтѣ и шемъ id est 428 von. ко-
торыухъ контрактн¹ при рѣкаухъ нашихъ свѣтъ, до которон свѣмы колы и шѣци ма-
нарки продавши шѣцъ Стефанъ Ормезювскыи, на тон чѣгъ гѣзда манастиреки зло-
жнѣлъ за единъ телекъ золот. конаш. роѣ id est vo. 173. а снѣкъ чагомъ п. шѣцъ
Манагѣи Пѣвчакъ, игѣменъ додаѣлъ на тойже телекъ дѣка колы, кобылѣ изъ жеребѣ-
темъ за золот. кона. п id est 80. паки Билемнъ Ракъ пароухъ Колодницкыи мѣкъ
державный приѣмѣлъ на тотъ телекъ золот. манастире. flo. 15. id est еѣ конаши.
Дрѣвгый пакъ телекъ е оу п. id est m. flo. 80 vonas Петра Лазарика на мана-
стиръ даный Селѣми подѣ титѣломихъ милостынѣ и паки землѣ 10 на хотарѣ бѣ-
делскаомъ оу золот. п. id est 80. vonas такожде на милостыню даный, кромѣ
дрѣвгъ контрактовъ, которыми фѣндѣвшъ и землѣ родина блиска можѣтъ выминити
бѣдѣлгъ контрактовъ². Церковъ деревѣна на верешкѣ красномъ въ добромъ постабленю
средѣствѣна иконогѣгомъ добрѣ оукрашена и вѣмъ вѣндѣтръ помалуѣана. Храмі Благо-
вѣщенію Пчѣтой Бѣцы, шѣгаръ малыи нѣскы но можѣтъ ея преставити кромѣ рѣ-
шеніа церкви. Престолъ дерѣв. звѣча[и]но прикрыты, антимиѣкъ теразнѣкшого гѣдна
еѣпа. Гровница цѣнов. мала, свѣтчици в. могажныи а треты на жертвеннѣкъ ма-
любаномъ, котрый ея и заперѣствъ. Крѣгты д. дерѣв., чаша а цѣновѣа зовѣгѣмъ, деръ
шовковъ а. изъ въздѣшкѣми, фелонъ шовковъ в. изъ Стихѣрѣми, а третын гара-
говъ изъ епетрѣхѣлемъ южъ пристарный, наратѣцѣ а шовковъ, а дрѣвгын гарасовъ,
кадильница а. Стихѣри г. новы изъ наплѣшники. Книгы до хорѣ³ свѣтъ вѣтъ, оучи-
телны Библѣи, Дѣшптръ, Тѣстѣментъ а. Гисторіа ш Іѣсаѣфѣтѣ и Варѣами. Здѣбны
в на тѣрнѣ красны, а третин долѣ розколѣты бошын Тѣрнѣа на церкви а. [ст. 8]
Келіи при церкви в. въ которыухъ на сей чѣгъ прѣч. Шѣцъ Манагѣи Пѣвчакъ игѣменъ
Мѣраморскыи изъ ч. іеромонахомихъ Мѣлетіемъ намѣстникѣмихъ Копъ и Тарасіемъ
Клочко прѣвѣбѣствъ. — Пшеницѣ и мелѣю для потребы готовѣи доволно маютъ и
погѣбѣли жнѣта, пшеницѣ, шѣка, мелѣю, татаркы, гороухъ, вѣвѣ, ленчѣ, вѣрѣ для по-
требы. Волы д. кони е. коровъ е. молоднѣкъ двѣрочны а. телѣцѣ а трѣгонъ травѣ
а в дрѣвгон, телѣтъ е, ѡвци изъ милостынѣ догѣтали сего рокѣ дойны дѣ наркы лѣ.
бараны Стары б. коза а дойна, вѣтѣлз е. югнѣтъ дѣ. козѣмъ в. При манастири

¹ Написано: контрасти

² Написано: контрастовъ

³ Написано: горѣ

жиларовъ д. Хыжи въ Слободѣ а хата (?) Марѣина можетъ жилары и болше при-
мти. Земля ворѣчнхъ естъ доволно, котры аще бы съ ровныи ѣ або б. законниковъ
моглобы жити. Хотаръ добрый, ухаа добова, сѣна на г або на д шкорогы мо-
гдтъ когити. На вса сіа контрактъ сдтъ при рѣкахъ нашихъ. Пчелъ кыл. Ста-
рыхъ д и рои д. Верна а.

Ш б и т е л ь Б а р г а н о в с к а. дна нѣ и дѣ погѣшена. Манастиръ Сей почался
ровѣ заѣаі. ч. ѿцелъ Іванномъ Стефанномъ парохомъ Баргановскымы, котрымъ
вѣѣтничѣ оучинилъ, аще въ морѣ не оуиретъ, то манастиръ погтакитъ для Славы
Бѣой якоже и погтавилъ и Іваномъ, Романомъ и Ялезомъ Сѣомъ его, прогтыли
люды и прочинии владѣтелиаи немешалѣ, въ которолъ первый монахъ былъ Баба,
сѣнаи его еѣпкпхъ Серафимъ, который не былъ равнинаиъ еѣпкпкомъ, потомъ пакн
еѣпкпхъ Догодей го сѣнаи. Церковъ невелика краена, деревяна, вѣразы налѣстны
на таблаухъ изъ праздникаи, апостолаы токмо на стѣнкѣ малюваны, гровница дере-
вяна, престолъ деревяный, прикрыты изыччайно, Антипанъ гѣна еѣпа Манѣла Вла-
шавскый, илнтонъ естъ, крѣтъ деревяный помалебаныи, жѣтовникъ малыи, чаша
цѣнока, пофѣкана златомъ, дискосъ Старый, аеръ изъ воздѣшкаи шоккокой, кадн-
ничѣ б. феоанъ а изъ епетраѣилоиъ гарастокыи, Стихурѣ б. Книги Бѣгліе писаное
рѣско, Владженикъ б. малы дрдкованы. Апѣла а. Трефолоиъ изъ манастирѣа вѣ-
шавского пряданыи, а котрыи былъ тѣ Старый оузаты до Бедѣка і и проданыи,
Триодъ б дрдкованы, посна рѣска, а цѣкѣтна колодка, Часоловъ писаныи рѣскый,
Валѣтихъ дрдкована рѣска а. Требники б. волокы а а. рѣскы дрдкован. Якафнетъ
а волок. дрдкован. Законы б малы изъ которыхъ а розколотый. Келн г, а чет-
верта трапеза, въ которыхъ на Сей часъ естъ ч. ѿцъ Іданасій Грѣвникъ и ч. ѿцъ
Григоръ Петричелъ іерей свѣцкый, макъ газда до сего часѣ манастирскый. Коморы
б. Стайнѣ 2. пелекы а изъ колешновъ, жилары хыжи ѣ. и жилары ѣ. которы
сдтъ при Слободѣ, Слѣга а на конвенціи.

Вои б. коровъ д. млокы б. погѣганы, выкы д. на третей трапѣ, а дрдгон
трапѣ б. телничѣ, телатъ д. Скныи а. и б малыхъ. Пчелъ кылмак. 16. изъ которыхъ
сдтъ б. молоды. Возы а. когий, пѣлѣгъ а, ланцъ а. Сокрыы б. чикотокы б. пѣто
санное а. конское а. Скерды ѣ. мотыкы д. оршокъ а. гордовы капѣны 2. берв-
ничъ б. Тенгерѣкѣ кошѣ б. келькы, повны, а третынъ меншій изъ которого мѣютъ
съ газдыи б. возы дати. Пшеницѣ готовой естъ изъ б. вѣкы, а не молоченой
пшеницѣ circiter est ѣ. коволовъ, всѣа готового б. ков. погѣганоиъ пшеницѣ circiter
sub. 5. in 5. frustis, тенгерѣкѣ б. вѣка, пшеницѣ мрой а вѣко, ѿска д вѣкы
in frustis 5. ковѣ мало, татаркы д вѣка.

При манастирѣи кертъ белкый для пшеницѣ и тенгерѣкѣ, Сады такожде кра-
снѣи грѣшкы, явлонкы, сливы. Земля ворѣчнхъ для пшеницѣ ѣ. оу едноиъ поли
и безъ гною оу двоє оранѣ вродитъ съ, а в дрдгомъ поли а. земля под г. вѣка.
На всѣехъ земляхъ манастирскыхъ доволно естъ. Днети сдтъ.

[ст. 9] Ш б и т е л ь В к л а н с к а дна б. юнѣ погѣшена естъ. Сей манастиръ
почался фѣидокати заѣа. ровѣ ѿ фамиліи Балла именовъ Лазаремъ Балла и Нико-
лаемъ Балла и прочнхъ. Мѣсто подъ церковъ и келн такожде фамиліа дала кра-
сное и вѣширое. Церковъ деревяна еше добра ново повнта, вѣразы налѣстны
новы, ровота прогта. Апостолаы на стѣнкѣ дакны. Престолъ деревяный, хѣдово
прикрашениы, гровница дрекына шкатѣла, крѣсты на престолѣ б. малюваны, чаша а.
нова цѣнока зовѣкыи. Антипанъ новыи гѣна еѣпа Манѣла Влашавскый. Илнтонъ
естъ, аеръ зовѣкыи гарастокый, фелоны и епетраѣ. 2. пригтары гарастокы, Стихур-
рѣ б. кадѣнница а. законы б. тѣрни а на церквы. Книги до хорѣ Бѣгліе а рѣское

дрѣвкобаное, Блѣжебникъ ѿ великый лвовскый, Ппѣлз ѿ. Трефолоу ѿ. Тришди бѣ. погна и цѣбѣтна дрѣвков. Шухтанух писаный ѿ. и Шестодникъ дрѣвкованый, Чагогловецъ, Требникъ великый ѿ. Уалтырх ѿ. Минеа писана ѿ. Маргаритх вологскый дрѣвкованый ѿ. Хижѣ при церкви или келии дѣ. шоввно, а плата доаб, под церковю законникъ ѿ. ч. іеромонахъ Берафіишъ, который рокѣ ѿѡмѣ. приааз пострихъ изъ рогофоромъ кромѣ професіи ш игумена Молдавского, который до сего монастыря пришоаз мѣх Страный, потоамъ въ Молдави Совершиага на іерейтко. Благословеніа ш его великости еѣпа нашего не маеть и до сего часѣ, а слѣжитъ.

Жилари при монастыри дѣ. которыи мають по два колы, въ слеводѣ зогтають, два дны оу тыжыи робатъ. ѿ. пелебна и бѣ. Стаинѣ, волы б. коровъ бѣ. выкы на третой трабѣ бѣ. телницѣ бѣ. на третей трабѣ, бычокъ ѿ. роч. и ѿ. теличка, теламъ сего-рочныхъ бѣ. кобыла ѿ. изъ жеребятюмъ, шбцы доинныхъ кдѣ. изъ козами, баранъ Старын ѿ. яловыны и. мгнатъ кѣ. козатъ гѣ. пчелъ Старыхъ ѣ. возъ ѿ. бозый, павгъ ѿ. свердлы 2. ножъ шбердчныи ѿ. долото ѿ. Сокрыы гѣ. ланцъ ѿ. мотыкы бѣ. аршovy бѣ. пѣто Санное ѿ. Покѣино пшеницѣ бѣ. кѣка, жита гѣ. ков. albo и мало колше, тенгерѣцѣкѣ да з кѣко, татаркы изъ гѣ. кѣка, горохѣ и ковѣ мало. Бѣна на дегатъ возовъ можеть коити. Укка покѣино изъ ѣ. ковалокъ.

Въиатель Мойсейска покѣшена кѣ. етъх. Манагырх сен почалъ еа, яко листъ вармецкыи по оуторекы писаныи свѣчитъ рокѣ ѿхобѣ и ѿходѣ. на кармедн потвержденныи для оутвержденія лѣста и к немѣ хогара выданого, якоже кх томъ лѣстѣ шписано етъх. В то время парохъ Монеискыи позостаахъ въокецъ, ш томъ лѣстѣ грдждаахъ еа, на немже монастырх стонтъ и сами тон въсприемши гавитъ, к немъ прывыкаахъ, яко игуменъ. По его пакъ смерти зогтаахъ блажныи его сѣнъ калѣгеромъ, и потоамъ пронзведемъ выстъ еѣпкыхъ Досодевишъ въ архимандритѣ, который мѣх претавляага етъх да зъ зѣ. id est 17. anni, и ѣнкъ зогтаеть діаконъ Лакрентій Авнъ, Роминъ, предписаного архимандриты братанич и ш тогожде архимандриты постриженъ. Мѣсто краеное и пространое подъ Самокъ полониновъ, аѣ доврши, явлоны и грдшкы сѣт при монастыри. Церковъ дѣревяна, стара шновленія потребуетъ и въ совѣтѣ темна. Престоахъ дѣревяныи, на немъ шворѣсы рандикы, антилныи гдѣна еѣпа Манѣла Улашакскыи тѣразнѣшого, крестъ дѣревяныи, чаша цѣновка зовѣмаъ, въ немже рѣтко слѣжитъ еа, дѣревяна гровница и ягнецъ въ ней ш великого четвѣртка. Книгы до хорѣ сѣт въуглаіе ѿ. дрѣвковано рѣско, дрѣво писаное, а третья дрѣвкована волоска. Блѣжебникъ ѿ. лвовскы, Трефолоу ѿ рѣскыи, Шухтанух а. Тришди бѣ. рѣскыи, Ппѣглы бѣ. рѣскыи и волоскыи дрѣвкованыи, Требникъ ѿ. рѣскыи, Уалтырх бѣ. рѣска и волоска, Якадиетъ ѿ. рѣскыи, дрѣвкованыи, Чагогловы бѣ. рѣскыи единъ писанъ [ст. 10] а дрѣгін дрѣвкованый, которыи етъх Нижней Вишакѣ, феолны ѣ. Стары, Стыхарѣ гѣ. подарны, епетрауѣка бѣ. наратквци бѣ. шраръ ѿ Старый, шок-бойи, кадиалица ѿ. забоны бѣ. а третін оу трапезѣ, шбразы налистныи можѣтъ быти, Ппѣглы на стѣнѣкѣ робота прѣста, храмъ оуѣпеніе П. Еѣци. — Трапеза достъ велика еѣще можеть быти, келикы гѣ. шоввно стоаѣ, изъ которыхъ ѿ. на звишкѣ добра надъ врановъ или дѣрми етъх, Холодникъ Старын, изъ которогосме на самѣ зоры оутѣкали про вѣторъ. Млинъ ѿ. въ которомъ камѣнна и колега добры, але стѣны розкаамли еа, на красномъ поточкѣ ѣ, к немже сѣтх пѣтрѣгы и пайцѣ. Бтодола ѿ. Стаинѣ гѣ. Стары, желарскыи хыжѣ бѣ. а третін не маеть, въ слеводѣ зогтають. Лісты кромѣ фндаціи мѣгга сѣт многы ш землѣ заставныхъ. Бѣиати доволно можеть и пшеницѣ, аѣще погнонтъ. Носити кѣако хощетъ и маргы мѣх рогобой, такъ шбецъ и кони мають полонинѣ свою монастырскѣ. — волы дѣ. и гѣ. молодикы, коровы гѣ. доинны и четвѣрта тѣлана, теламъ гѣ. кони, клачи дѣ. и гѣ. же-

ребятъ лонскыѣхъ, а. конз и єднорочное жеребы; ѡбщи СВѢТ, но колко, не знаеть и самъ діаконъ, а такъ вшитко пѣсгошнтъ сѧ. Возъ а. и пѣвгъ а. Сокиры г. а. ланцъ довгы, а дрѣвгы кѣртгы. Свєрды г. Пчєлы Старыѣхъ кымакозъ дї. рон г.

Въ и т е л ь Ж ѡ л н с к а посѣщена є. днѧ кї. юнїѧ. Манастиръ Сей почалсѧ 1692, id est лхчѣ. парохомъ ЛѢВѢЛЪ ЖѢЛНІСКИМЪ, посѣщенъ єпїкѧ СтойкоМЪ, въ которымъ первыи калѣгеръ былъ ФѢВДОСІИ, зарасъ по посѣщенїи церкви. Тойже попъ ЛѢВѢЛЪ мѣсто придаѧ къ немѢ ѡбширное, но нїѣ мало што вѣдѣти, понеже и єденъ и дрѣвгы въ нѣвѣтнотн законикозъ ѡвєрлѧ, што было придано. ЦЕРКОВЪ СТОИТЪ добра, невелика, ѡбразни хѢДОВНО оѡкрєшена. Мѣсто Сїє неспоєбно для пребыванїѧ, понеже є. под берешкомъ, где еще въ и хѡтѣлъ вѢДОВАТИ препратїемъ єсть СОСТАВНОЕ мѣсто, из котрой причины панъ фишѢВШЪ вармецкыи БѢТЕФАНЪ РѢДНИКЪ, из прочїими ктїторамї повѣдали, жєвы перенєсти церковь и манастиръ на иншѢ при СѢЛѢ горкѢ, или бершокъ красныи, и ѡ ТОМЪ МАЛІ Сѧ РАДІТИ, и што докончатъ межн СѡБѡВЪ, на вѣдомостъ дадѣтъ намъ. При манастирѣ СѢМЪ СѢДЪ красныи єтъ, книгы до хѡрѢ кромѣ Тришдн поєнон СВѢТЪ. НВ. аще пренєєтъ сѧ церковь, ꙗкоже рєчєно, и выдѣдѣтъ мнѣго ѡбширное для пребываннѧ про панѡвЪ, которыи ѡ тѡє проєатъ, могазѣвсѧ задержати манастиръ, иначеи не єтъ на што сѧ надѣятн.

Въ и т е л ь Н и л о й ЦЕРКВИ посѣщена є. днѧ а. юнїѧ и а. юліѧ. Сєн манастиръ ФѢВДОКАЛЪ немкыи панъ именемъ Драголи из Сєгтровъ Скѡєкъ Оуїцѡкъ, которого чѧѢ ПАМѢТИ НѣСТЪ АННІ ЛІТѡВЪ. ЦѢКѡВЪ камѣна под склєпомъ дєрєвкыимъ, а ѡлтаръ склєпомъ мѢРОВАНЫМЪ, в СѡВѢ ТЕМНА про ѡволоку малы, мѢРЪ ПОКОЛОТЪ ѡБНОЄЛЕНІѢ ПОТРЕВЪЮТЪ ꙗкоже ѧ ПОКРѡВЪ. Прєстѡлъ мѢРОВАНЫИ, малыи, хѢДОВНО ПРИКРЫТЫИ, КЕЛІХЪ ЦѢНѡВЫИ ЗѡВѢМЪ а. из хѢДОВНЫМЪ АЄРОМЪ и КОЗДѢШКАМИ, ГРѢВНИЦА ДЕРЕВНА, ТОЧЕНА, СВѢТІЧНІ МОСѢЖНІ Г. АНТИМІЄСЪ ГДНА ЄПѢПѢ ѡШАВСКЫИ, БѢГГІЄ ПИСАНѡЄ а. БѢВЖЕКНИКЪ а. ЛѡСОКЫИ МАЛЫИ, ТРЕФОЛѢН а. кромѣ ѡбщнныи, ЯПѢЛЪ К. ПИСАНЫИ и ДРѢВКОКАНЫИ, ТРИШДН К. ПОЄНА и ЦѢВѢТНА, ѡХТАНУХЪ а. ВАЛТЫРЪ а. МІНІѢ ПИСАНА ИЗБѡРАНА а. ТРЕВНИКЪ а. ЧѢГОСЛОВЪ а. ПИСАНЫИ, КНИГЪ ПРАВОѡУЧИТЕЛЬНЫИ, С. ВАГІЛІИ ДРѢВКОКАНЫИ а. ВѢФРЕМЪ ПИСАНЫИ а. ЧѢДА ПРѢТѡЙ БІЦІИ ПИСАНЫ. [СТ. 11] ЗѢКОНЫ К. НА ТѢРНИ, КОТРА ѡПОДЪ ЄСТЬ ДЕРЕВНА. КАДІЛНИЦА а. ФѢЛѢНЪ ШѡВѢКОВЫИ а. СТАРЫИ, А ДРѢВГЫИ КАРТѢВНОКЫИ, ЕПЕТРАХѢЛѢ К. СТАРЫ, СТИХАРЪ а. ГРѢВЫИ, ѡБРАЗЫ ХѢДОВНЫ, РѢЧНИКЪ ОУ ЦЕРКВИ МЕНШІХЪ и БОЛШІХЪ БІ. НА ѡБРАЗѢКЪ НѢГОРОДИЧНОМЪ ЄСТЬ СЕРДЦЕ ѡ СРѢВРА ИЄКѢВАНѢ. ЛѢМПА МОСѢЖНА а. ХѡРѢГѢКА а. КАПАЧЕЗМА ЗЕЛЕНА ШѡВѢКѡКА а. НА КОТРОЙ ЄСТЬ ПАСѢМАНЪ СРѢВРМЫИИ. ХРАМЪ БОШЕТКІЄ С. ДѢХѢ. — КЕЛІИ К. ПОД ШИНГЛАМИ ДѢВРИИ, ШѡВНО и ТРЕТА ПОД СОЛОМѢВЪ ДОБРА. ОУ ЄДНОИ ВЛИЗКО ЦЕРКВИ ЖИЕЧЪ Ч. ѡЦѢ БІМЕОНЪ РОМАНЪ, МІРЄКЫИ ДѢХѢВНЫ, ВѢДѢВЕЦЪ, НА ТРЕТІИ РОКЪ ꙗКЪ ГѢЗДА МАНАСТЫРКЫИ, А ОУ ДРѢВГЫХЪ ДѢОУХЪ ЖЕЛѢРИ ПРИ СЛѢВОДѢ ИЗ СЛѢВѢМЪ. ПЕЛЄВНА а. СТАРА, СТАННѢ ТРИ ПОД ЄДНИМЪ ЗАКРИТЕМЪ ЄЩЕ ДОБРЫ, КЕРТЪ ѡБШИРНЫИ ИЗЪ СѢДОМЪ КРАСНЫМЪ МАБЛѢННЫИ, ГРѢШКАМИ, ѡРѢХѢМИ и СІВНИКОМЪ, ПРИ БЕРЕЗѢКЪ СѢМОЙ ТИЄЫ ПОД ХѢЛОМЪ КРАСНЫМЪ, ГѢЛѢСКИМЪ. НЪЗ КЕРТѢ МОЖЕТЪ КОЄТИ НА Б. ВОЗѡВЪ, АЩЕ НЕ ПОШРЕТЪ НА ТЕНГЕРИЦѢ, СИМЪ ЧѢГОМЪ ѡГОРОЖЕНО ДОКОЛА, ТАКО и ВСЕГДА ПОТРЕБНО. ПЧЕЛИНОКЪ ВЛИЗЪ КЕЛІИ, СТАРЫХЪ ОУЛѢЄВЪ К. РОЄКЪ К.

ВѢЛЫ СИМЪ ЧѢГОМЪ 4. СТАРЫ, МОЛОДИКЪ К. НА ЧЕТВЕРТѢН ТРАКѢКЪ, КОРѢВѢ К. ТИЛИЦА а. НА ЧЕТВЕРТѢН ТРАКѢКЪ, ВЪЧѢКЪ а. НА ДРѢВГѢН ТРАКѢКЪ, ТЕМА а. ВОЗЪ БЫЛЪ и РОЄТРАЄКЪ Сѧ, ПѢВГЪ ЄСТЬ ЗѢ ЖЕЛѢЗЫ а. ФѢЙГА а. СѢВРѢЛЪ а. ЛАНЦЫ К. МОТЫКА а. АРШѢВЪ а. КОСЫ ТѢРАЗНІШІ ГѢЗДА КѢПНАЪ К. ДОЛОТѢ КАНІЦѢКѢТОЄ А ДРѢВѢ ОУХѢТОЄ, ИСТІКЪ а. ЧІКОТѢВЪ а. ПѢГА САННЫ К. ЛѢДА а. ГОРѢВѢ Г. КОШЫ К. БЫЛИ, А ДРѢВГЫ К. ГѢЗДА СѢРѢКОКЪ, СѢВѢКЪ а. ЖѢУТАРЪ а. ВѢДРО а. ВѢКО а. ЗЕМЛѢ ѡРѢЧНУХЪ

манастирських на вышномъ поли при манастири естѣ 6. в которыхъ можетъ погѣяти и id est 8. cubulos, а една земля заложена оу злат. 3 id est 7. до котрой идетъ cubulus 2. а на нижномъ поли естѣ земля шрѣчныхъ 5 id est 5. до котрыхъ можетъ погѣяти cubulos 8. Сін СВѣ житны, а на вышнемъ пшенищны. — Ласты были 2. под часъ визити невоинка Гедеина приданы ч. шѣѣ Февдорѣ, пароухъ Билон Церкви, которы повѣдаютъ теперѣ, ижь тыи листы оузлаз панъ Бачиньскыи на той часъ викаріи Марѣ. NB. Оу Сен церкви на правои Странѣ погребенъ пр. іеромонахъ Григоріи Бѣло рокѣ шѣѣ, которыи представилъ ея оу вѣкѣ Ничкови на волмчѣѣ и на Тѣкѣ изпущенъ естѣ сѣмо из процесневъ кавра, яко на той часъ викаріи Марѣ. и прогонгвменъ Мѣкочевскыи. вѣчна емѣ и вѣстѣмъ здѣ лежащимъ память, аминь. — Зерна готового мало, тенгерѣцѣ гречкы дазъ 3. вѣкѣ. ПогѣIANO пшеницы оу намтой землѣ 3. id est 7. вѣкѣ, жита оу манастирскои землѣ ит. id est 18. вѣкѣ, татаркы 5. вѣкѣ, вѣса 5. коболовъ, но славыи естѣ, тенгерѣцѣ едно вѣко, гороухъ 2. доравчикъ, мало пагдѣ, мало вѣвѣ.

Finis visitae in J. Cötu Marmat. quae cedat ad majorem Dei gloriam. V. V. Mariae et OO. SS. amen.

Списано на 11 стор. бібулястого, аркушевого паперу.

На обороти: Consignatio visitae canonicae per Protohegumenum Joannicum Szkripka. in Monasteris Marmaticis anno 1756 — 8° Maji inchoatae et per decursum ejusdem et subsequentis mensis peractae.

1765 р.

Почала ея визита в шентеи Бизадской кд. августа 1765. Вх шентеи Бизадской црковъ ветуха, вх цркви келиухъ стриберныи, Трефолодъ, Шухтан, Фвангеліе, Слѣжбеники два, Фалтыр, Полѣста вѣанкыи, една шдежда Сѣщеническа нова, а дрѣга вѣуха, лице школо шентеи до швырнеѣ, Слевоаное ш немешо выданое, земля на шестъ коболовъ зерна, лѣкы на шемѣхъ козовъ сѣна, келии новы чотыри, законники чотыри, колы чотыри, конѣ чотыри, коровы 2. быкы дварочны 2. вычокъ однорочны 2. телата 5. вепрѣ кормны 2.

Шентель Барсановска септемвр. 1765.

Іерей Іван Стефанка кышртокала лѣсѣхъ и далъ справити цркви деревяндъ рокѣ шѣѣ. Вх цркви книги: Фвангеліе писаное, Трефолодъ, Шухтай, Апостолъ, Фалтыри два, Слѣжбеникъ, Требникъ, шдежда Сѣщеническа ветуха, келиухъ цинокыи, келии два и трапеза новы. Землѣ зѣгавны, колы 5. конѣ 5. коровы доишы пятъ, коболовъ чотыри, шѣцы дѣ. баранъ 2. кымако вчоло 2. Вх той шентеи едеи діаконъ быка.

Шентель въ Билон Церкви септ. 5.

Црковъ ветуха мѣркована, звоны 2. келиухъ циновыи, ризы двои картѣнови, стижаръ 2. Фвангеліе писаное, Апостолъ, Фалтыр, Трѣшды два поштны, а два цѣтны, Слѣжбеникъ, Трефолодъ, Шѣшина, два Шухтан, Требники 2. Иннеа писана, Часословъ писаныи, Прологы два, Шрмолой, Шфремъ писаныи, Часословъ колоскыи, келии три и трапеза, земля на швоухъ поляхъ зѣ. до которыхъ коболовъ идетъ шыснаецъ, лазы на 5. козовъ сѣна, листы ш того манастира чотыри, вѣмѣлъ невоинка Бачиньскыи ш шѣца Февдора пароуха Бѣлон Церкви. Законникъ на Сен чѣ а. Ялимпіи Нока ковчѣ.

На обороті: Connotatio visitae canonicae Monasteriorum Bikszadiensis, Barszanovensis et Monasterii Fejeregyháziensis pro Anno 1765.

Писано на 1 стороні.

Поскщєніє сѣбѣи ѡвѣстєи Барсанѡвскон септємрїа ѿ. Днѧ. Рѡкъ 1755.

Мїтѣрь сѣй почалєа рѡкъ 1755. чєснѣи ѡцє Іѡаннѡ Стефанкѡ, пѧрохоми Барсанѡвскѣи, котѡрѣи ѡвѣстєицу оучїнїи: аще кѡ мѡрѣ не оумрєт, тѡ манѧстырь поставїт дѧа слѡвы Бжѡї, ѧкоже ѡ поставїлє, Іѡаннѡ Рѡманѡ ѡ Влѧдѡ Сынѡмє єгѡ, лѡдїам прѡстѣлїи ѡ прочїимѡ Благѡдѣтелїам Барсанѡвскѣимѡ немєшамї, вѡ котѡромѡ мїтѣри пѣрєкѣи мнѡнѡ бѣа Бѧква, Сѣтїлѡ єгѡ єїпкѡ Бєрафїлѡ, котѣрѣи нєвѣлѡ правїлѡмѡ єїпкѡ. Цѣркѡвѡ тѡ нєвєлїлєа дрєвѡна крѧсна, ѡвразѡ намѣнєнѡ на таблѡхѡ нѡ прѧзднїкамѡ, Іпѡгѡлѡ тѡкмѡ на стѣнѡхѡ малѡбѡванѡ. Грѡбнїца дрєвѡна, прєстѡлѡ дрєвѡннѣи, прїкрїтѣи зѡчѣлїнѡ, антїмїѡ Гдїна Бгѡлюбївѡго єїпкѡ нѡшєгѡ Мѡндїла ѡшѡвскї, нѡлѡтѡ єгѡ, ѡ крѣ дрєвѡннїи полѡмѡлѡванѣи, жєртѡкнїкѡ малѣи, чѡша цѣкѡва пофѡдѡна злѡтѡ, днєкоє стѡрѣи, ѧєрѡ нѡзѡ козѡдѡшкѡмѡ шѡвкѡвнїи, кадїлїнїца, фєлѡнѡ ѡ єпїтѣрѡхнѡ гарагоѡвнїи, стѡхѡрѣкѡ двѡ. Кнїгѡ Бѡнїлїє пнїанѡе, Трєфѡлѡї, ѡхтѡї, Іпїлѡ, Фѡлѡтѣри двѣ, Слѡжѣннїкѡ, Трѣвнїкѡ. Цѣлїи двѣ ѡ трапѣза поѡы, зємѡлѣ загѡвнїи. Вѡлѡ є. кѡнѣ трїи, корѡвѡ дѡбннѡ пѡтѡ, ѡшѡвкѡ чѡтѣрїи, ѡкѡцѡ дѣ. барѡнѡ ѡ. ѡ пѡлѡмѡ кѡмаковѡ кѣ. — Вѡзѡ тѡї ѡвѣстєи єдєнѡ дїѡконѡ бѣкѡтѡ.

Прѡдѡкѡ корѡвѡ за ѡцємѡ конѡшѡ, тєлїцѡ за чєтѣрєнѡцѡтѡ мѡрѡшѡ, нѡзѡ тѡхѡ поѡа Іѡанѡвѡ вѡзѡлѡ трїи копѡшѡ ѡ єдєнѡ мѡрѡшѡ. Пѡтѣрєкнї дѡлѡзѡ чѡтѣрїи конѡшѡ, Слѡжнїцнї двѡ конѡшѡ, дѡкѡкнї за рѣмѣнѣи шѡстїцѡцѡтѡ грѡшїї ѡ пѡкнї за рѣмѣнѣи єдєнѡ мѡрѡшѡ, бїрєшѡкнї двѡ конѡшѡ ѡ двѡ мѡрѡшѡ.

Рѡкъ 1755: зѡ сѡбѡго зѡкѡлѡчѡлѡзѡ ѡцѣи дїѡконѡ дѡлѡзѡ слѡгѡкнї двѣмѡтѡ копѡшѡкѡ ѡ двѡ мѡрѡшѡ, за сѣнѡ дѡлѡзѡ двѡ конѡшѡ ѡ вѡпѡсѣ мѡрѡгѡ ѡцємѡнѡцѡцѡтѡ грѡшїї. За мѡлѡ сѣмѡхѡ грѡшїї, ѡвѣстєи посѣвѡ ѡцємѡ грѡшїї, за мѡтѡзѡ чєтѣрєнѡцѡтѡ грѡшїї. За поѡа Іѡанѡа пѡлѡтнїкѡ на корѡмѡ шѡсѣгѡ грѡшїї, за зѡмѡкѡ пѡтѡ мѡрѡшѡ, за шѡннѡ чѡтѣрїи пѡтѡкѡ.

1756. Рѡкъ за корѡвѡ чѡтѣрїи зѡлѡтѡ, нє тѡхѡ грѡшїї дѡлѡзѡ слѡзѣкѡ двѡ конѡшѡ ѡ єдєнѡ мѡрѡшѡ, за рѡсѡдѡ: двѡ мѡрѡшѡ, копѡшѡ: пѡтѡ пѡтѡкѡ, за поѡлѡмѡ чѡтѣрїнѡцѡцѡтѡ грѡшїї, цнѡгнїнѡкѣ за рѡвѡтѡ чѡтѣрїи мѡрѡшѡ, рѡвѡтнїкѡмѡ сѣ. мѡрѡшѡ, за сѣнѡ є. мѡрѡшѡ, за сѣрдѡкѡ є. мѡрѡшѡ... Вѡзѡлѡ поѡ Іѡанѡвѡ сѡлѡгнѣи конѡшѡ. Сѡ пѡдѡга прїшѡлѡ: ѡ. конѡшѡ, за мѡтѡкнї кѣ. мѡрѡшѡ, ѡ хѡрѡшѡна кѡнїї: ѡ. мѡрѡшѡ.

Прїѡтѡкѡ во мїтѣрѣ Барсанѡвскѡмѡ: за єднѡ корѡвѡ ѡцємѡ зѡлѡтѡ, за тѡлїцѡ чѡтѣрїи злѡтѡ ѡ шѡсѣгѡдєсѡтѡ ѡ ѡцє пѣкнѡзѣкѡ, за корѡвѡ чѡтѣрїи злѡтѡ, ѡ пѡдѡга єдєнѡ злѡтѡ. Бѡмѡмѡ оучїнїтѡ: сѣмнѡцѡцѡтѡ злѡтѡ, шѡдєсѡтѡ ѡцєлѡ пѣкнѡзнї.

Вѡдѡтѡкѡ: Поѡа Іѡанѡвѡ вѡзѡлѡ трїи злѡтѡ, за рѣмѣнѣи дѡкѡкнї сѡрѡкѡ ѡ ѡцємѡ пѣкнѡзнї, за рѣмѣнѣи сѡвѣкѡ трїцѡцѡтѡ ѡ чѡтѣрїи пѣкнѡзнї, бїрєшѡкнї двѡ злѡтѡ шѡдєсѡтѡ ѡ ѡцємѡ пѣкнѡзнї.

1756. рѡкъ: слѡзѣкѡ двѡ злѡтѡ трїцѡцѡтѡ ѡ чѡтѣрїи пѣкнѡзнї, за рѡсѡдѡ шѡсѣдєсѡтѡ ѡ ѡцє пѣкнѡзнї, копѡшѡмѡ сѡдѡдєсѡтѡ пѣкнѡзнї, за поѡлѡмѡ сѡрѡкѡ ѡ двѡ пѣкнѡзнї, цнѡгнѡмѡ за рѡвѡтѡ єдєнѡ зѡлѡтѡ трїцѡтѡ ѡ чѡтѣрїи пѣкнѡзнї, за рѡвѡтнїкнї жнѡдѡвнї пѡтѡ злѡтѡ трїцѡтѡ ѡ чѡтѣрїи пѣкнѡзнї, за сѣнѡ єдєнѡ злѡтѡ шѡсѣдєсѡтѡ ѡ ѡцємѡ пѣкнѡзнї, за сѣрдѡкѡ слѡгѡкнї єдєнѡ злѡтѡ шѡсѣдєсѡтѡ ѡ ѡцємѡ пѣкнѡзнї, за сѣнѡ двѡ вѣкѡ... двѡ злѡтѡ пѡтѡдєсѡтѡ ѡ сѣмѡ пѣкнѡзнї. Поѡзѡ Іѡанѡвѡ вѡзѡлѡ єдєнѡ зѡлѡтѡ. За мѡтѡкнї шѡсѣдєсѡтѡ ѡ ѡцєлѡ пѣкнѡзнї.

На обороті: *Consignatio rerum diversor. Item perceptionem et erogationem in Monasterio Barszanoviensi et Fejeregyhaziensi pro anno reparatae salutis 1765.*

Сей список переписано з иншого. В пятох мѣсяцх є пропуски, мабуть копіст не знав відчитати. Письмо старанне, майже на кождім слові подані акценти.

1809 р.

Сказаніє пощщенія монастирѣй дрекныхъ въ Славной Столицѣ Мараморшской вѣрѣтающіхся вѣдѣлхъ вселаскавѣйшого расположенія Иухъ Бзеженцки епіпа нашего Андреа Бачинскій, рокѣ гекѣщаго 1809. — ліца юніа ѿ а-каго дня выкшаго, при которолхъ пощщеніи якоже монастирѣи Сичѣ и прочія вѣши тамо вѣрѣтающіхся, на колко Силн краткыхъ временехъ зановаше, послѣдующимъ чинимъ при прісудствіи прекаленѣйшого гдѣна Михайла Табаковича, пароуха Бигодскаго и викарія Марамордскаго, извѣщуются.

ѿ-ое. Въ монастирѣи Дюлайсколхъ иначе Дюлеце, егоже єсть храмѣ Сѣаго Архистратига Михайла, вѣрѣтаєтца на стѣнѣхъ на правой сторонѣ нѣ школоколхъ Сѣаго ватарѣ нарѣзаннѣй рокхъ рѣкыхъ чиселомъ 14учѣ. Таже на тойже сторонѣ звонка на стѣнѣхъ цѣрковной нарѣзано єсть Сичѣ: Іермонахъ Іоансѣ Кѣланшх. Паки второе іма Сичѣ Состонтх: Зѣкъ погрѣенхъ єсть Іермонахъ Гераннонхъ рокѣ 1760. Въ тойже цѣрквѣ монастирской єще і нынѣ Антѣргіа Бѣженнаа чрезъ п. п. пароуха тойже вѣсѣ і в. архидіакона Н. Реднікхъ совершаєтца. На которой цѣрквѣ берѣхъ продираєтца начинаєт, маже єсть деревяна, внейже книги вѣрѣтаюгца церковни: Тестаментхъ новій въ Транзилаваніи въ Белеградѣ дѣркованный по волоскы рокѣ 1648. *Dedicatum Georgio Rokoczi, Regi Transilvaniae et Domino partium Hungariae, per Simeonem Stephanum ArchiEppum et Metropolitam sedis Belegradiensis et Vadensis et Maramorisiensis.* Ктомѣ: Трефолой рѣкый Лѣвкоскій 1. Слѣжевнѣкн Старѣ к. на четвѣртнѣхъ єдинхъ добрый, дѣрвнѣй подраній. Уконтѣхъ рѣкый Лѣвкоскій 1. Мѣцоловхъ рѣкый 1. Часоголовъ рѣкый 1. Старъ и вѣа на четвѣртнѣхъ, Уалтарѣ рѣкый 1. Тревннѣхъ вѣвчнннѣхъ рѣкый 1. Минеа москвоєка вѣрѣа 1. Бѣгліє піганное 1. Єдинже книгѣ єйже іма не знамѣхъ сказати нестѣ немешъ томаже вѣсн, іменемъ Іоаннхъ Папѣ, продаєхъ да вѣсн Грѣшовѣа акнъ вѣратерѣхъ вѣдѣрѣе.

При томѣхъ монастирѣи єсть загорода вѣгорожена, хушкѣа єдна при самой цѣрквѣ, внейже жѣдларѣ монастирскыи живѣтѣхъ, ктомѣ изъ внише монастирѣа кнѣхъ загороды на Грѣкѣхъ ѿ востока сѣтѣ четыре жѣдларѣ на монастирскыи фѣндѣшѣхъ, імѣющіи свои хушкѣи и загороды. Того монастирѣа фѣндаторѣ єсть Анѣлахъ Папѣ, немешъ, томаже вѣсн презвѣтерѣ вѣдѣрѣи і вѣвнѣтѣлѣ.

Въ тойже вѣсн въ цѣрквѣи пароухіалной давноѣ, по древнемѣхъ вѣвчѣау мѣрѣванной вѣвтрѣ ватарѣа нѣ царкѣіа дѣрлѣннъ междѣ інѣма маларекнѣма извѣраженіамі піганіє маларекое Состонтѣхъ рѣкыма лѣтерамн, которое про стародавностѣ на колко можно вѣстѣ прочѣсти Сичѣ єсть: за дѣрѣжа вѣи великаго корола Георгіа Ракочіи с: Іі: прочее невозмѣжно вѣстѣ прочѣсти.

[ст. 2] *In eadem Poone Gjulafalva productus est liber Valachicus Concionator Anno 1699 Belegradini, hoc est: Albae Karolini in Fransilvania impressus, in quo ita legere est: Sub Josepho Leopoldo Rege Badensi et Hungariae et Transilvaniae, sub Gubernatore Georgio Banfi, sub Metropolita Regni Athanasio, in Mitropolia Belegradiensi, sub tilo sequenti. — Dedicatio Tipographi. Idem Athanasius ArchiEppus et Metropolita Sedis Belegradiensis, Vadensis, Maramorisiensis Silvanensis, Fagarasiensis et Forius Regni Transilvaniae, et Partium Regni Hungariae, districtus Kövariensis, Silvaniensis.*

alias Сладжѡвѡй, et Krasnensis. Прочее мѡже Стѡнтъ по колодкѡ зри рѡкопига-
ніе Стойже кнѡгы чрезъ Прѡв. Господина Н. Редникъ пароуха мѡбетнаго и вицеА. діа-
кона пренесенное мѡже покажетца на хартїи под антеромъ А.

Втойже веси Дюлецѡ на пароухїи вѡрѡтаетца Блѡжевникъ стародавнаго зводѡ
на четвѡртинѡ, иже естъ дѡрѡкованный рокѡ 1604^{тої} мѡже покажеца на предѡ въ
Предоголѡвїи Сирѡчкѡ: Гедѡ ѡ Балобанъ ѡпѡз Дѡвѡскїи, Галицкїи ѡ
Каменца Подолскаго, ѡ ѡзарухъ кселенскаго великаго Фронѡ
Константинопольскаго. item exposita breviter Ruthenice, quod necessi-
tate Gymnasiorum et Tipographiarum comemorat coadjutante eodem Theo-
doro Holobanz [Фѡвѡдоромъ Юрієкїчемъ Голованомъ оужикомъ
монимъ:] ex comunibus aviticis bonis erigi tipographiam in
eaeque ad preces Ecclesiasticorum imprimi primo Litur-
giam. При концїи же томъ книги сице естъ выдѡрѡковано: Изѡобразижеца въ ѡте-
чѡстѡмъ домѡ нашомъ Стратинѡ въ ново Сошрѡженной Типографїи выше реченнаго
Гѡсподина Фѡвѡдора Голована, во лѡто ѡ созданїа мирѡ 1737. бї. а ѡ коплощенїа
Гѡда нїего Ісѡ Хрѡта 1741.

У манастири Бѡлоцерквїнскомъ.

На мѡбетѡ томъ идѡже бытъ манастирь ещѡ и нынѡ Стѡнтъ церковь мѡрѡвана
стародавнаго зводѡ на Споговѡ мѡже и Дюлецка пароухїална, на которой южѡ верхъ
продыратца и мѡри шпадѡютца, изъ предѡже придатокъ дѡревянный, на немже тѡрѡна
дѡревяна ещѡ ѡ нынѡ стоить, вѡбачѡ всѡ паденїю подлѡгла сѡтъ. На мѡрѡкѡ церков-
номъ при заднемъ шѡлокѡ штарномъ на вакованю вѡрѡтаютца писмена сицевыи:
G. G. 1684. изъ кнѡкѡ церкѡвѡ, а шѡколо церкѡвѡ прѡкраены Сады ещѡ ѡ нынѡ состоить.

Ктомѡ въ веси Бѡла Церковѡ зѡкомой во церкѡвїи пароухїалной вѡрѡтаетца ка-
мень, иже прѡжде изѡвѡрѡтенъ естъ въ землїи гдѡ старѡ церковь Стола, на Споговѡ
стола шѡвчанаго южѡ роѡломѡнный, а поздовѡшъ него крѡетъ велїи изѡбѡченнїи,
[ст. 3] на немже писмена изѡбѡчены сицеваи: Ісѡ Хгѡ Ннка. Шѡколо него краями
лаки писмена сѡтъ всюдѡ рѡскїала лѡтерами изѡбѡченны, зъ мѡждѡ которѡхъ наколико
возможно бытъ прочести, вынати сѡтъ Сїа: равнїкѡ Драгоми = Мїца Генварїа бї. =
при вѡговѡрїнѡмъ Стѡфанѡ, коеводѡ = Сьзда цѡркѡвѡ Сїю. р. бї. = нѡ.

Таже возвратишомца и приплѡшомъ до шѡбителїи Мѡзачевской дна 21. юнїа 1809.
ѡмирѡнный слѡдѡшѡственикъ іерѡмонахъ Аврамїи Колесаръ ЧСВВ. прѡфѡсѡ, шѡкн-
тѡелїи Краснобрѡдской Ігѡменѡ.

На оборотї: *Visita nonnullorum antiquorum Monasteriorum Marmaticorum.*
Списано на 2^{1/2} стор. арк. бїбулястого паперу.

¹ Написано: 164^{то}

Малярі-Василіяни

на тлі західно-українського церковного малярства XVIII в.

ПРО західно-українське малярство XVIII в. важко утворити собі належне уявлення на основі зібраного й опрацьованого матеріалу. За виїмкою »богородчанського« іконостасу, що повстав на грані XVII і XVIII віку, був твором чернечих рук і звінким відгомонам добрих мистецьких традицій, які до XVIII віку панували серед монастирських мурів, ні один з малярських пам'яток XVIII віку не зацікавив дослідників настільки, щоби з опрацьованого матеріалу можна було робити якінебудь узагальнюючі висновки. Краснопушчанський іконостас був до недавня вважаний пам'ятником XVII віку й як такий навіть приписуваний ославленому »Василеві зі Львова«¹. Один з доказів наскільки поверховними були досліди над західно-українським малярством взагалі.

Загально говориться, що XVIII вік був у нас добою остаточного занепаду монументального й станкового, релігійного малярства та повного знику візантійських традицій, що пропущені крізь призму вікової еволюції на українському ґрунті, надавали українському мистецтву особливого чару краси й самобутности. В тому віці остаточно здала свої позиції стара символічно-декоративна іконопись та обусловлена культом поліхромія, яких місце зайняло реалістично-декоративне малярство. При невисокому рівені мистецької освіти наших плястиків, цей, хоча й негальний перелім, відбився на загальній продукції доволі відємно. В першу чергу пропала стара, добра техніка, основно змінилася форма, не кажучи вже про зміст.

Характеристичним, під тим оглядом, зразком здається нам іконостас церкви в с. Розадові над Дністром, мальований невідомим блище малярем Т. Дунаївським, що наче для задокументування свого остаточного розриву з традицією, підписався на празничку Томиної. Неділі по польськи. Разом з кириличними написами, якими до тепер, з правила, сигновано малярські роботи, пропали з іконостасу й усі чари й символічні условности старої візантійської іконописі. На тлі біблійного оповідання, в ледви

¹ Dr. L. Finkiel. Wycieczka do Krasnopuszczy. („TeKa Konserwatorska. Rocznik II. Koła s. k. Konserwatorów starożytnych pomników Galicyi Wschodniej“. 1900. ст. 87-91); М. Г о л у б е ц ь. Начерк історії укр. Мистецтва. Частина I. Львів 1922. 216-217; В. Щ у р а т. Краснопушчанська легенда. («Записки ЧСВВ.» II. 160-165).

помітному звязку з вимогами культу, дав маляр ряд суто-побутових картин, зразком для яких послужило побутове малярство західної Європи.

Галеріями побутових картин стають тепер усі кращі західно-українські іконостаси, з яких згадаємо хочби такі, як іконостас василіянської церкви в Бучачі, в Могильниці, Збоїсках під Львовом (1733), Білій під Чортковом і інші.

На загал збереглася після XVIII віку велика скількість мальовил, але вони, дякуючи своїй недбайливій техніці, збережені погано, здебільша почорніли й облущилися, позатим вбогі на внутрішню інвенцію, по формі наслідують реалістично-театральну режисерію мальовил по тогочасних латинських костелах.

Світське малярство, позбавлене опору на кращі зразки іконописі (характеристичний під тим оглядом український портрет XVII віку), не всилі дорівняти кроку чужинецькій продукції в тій ділянці, зівсім примітивізується. В кращих випадках, як приміром в портретах ставропигійських братчиків, датованих XVIII віком, бачимо тільки слабкий відгомін настигання чужинецькими слідами. Малярі цих портретів, прикріплених до бароково-профільованих домовин, стараються підійти під смак своєї тогочасної клієнтелі, своїм побіжно трактованим рисунком, й блідорожевим кольоритом, що так різко відбивають від їхніх попередників з XVII в., котрі малювали портрети після всіх вимог цехової солідності, при задержанню повні характеристики тих резонних, міщанських облич. Полусвітська портретоікона теж примітивізується на очах й полишає по собі такі мізерні, під мистецьким оглядом, речі, як збережені в Національному Музеї портретоікони з Мельнича б. Турки, Довжка б. Смержа і и. Порівнюючи ті речі зі старшими творами, хочби тільки з кінця XVII віку (прим. портрети фундаторів на »Розпятті« Успенської церкви у Львові), бачимо перед собою вже тільки твори людового мистецького кустарництва. Як не як, а в XVIII віці закінчує остаточно свою геройську епоху розвитку безіменна в своїй збірності національна мистецька творчість, а її місце займає індивідуальна творчість цілого ряду плястиків, що станувши на межі цехового виробництва й академічної культури, утворює зарання новітнього українського мистецтва взагалі. І власне серед тієї плеяди назриваючих індивідуальностей, що перейняли в свої руки дальшу долю українського мистецтва, чоловік місце припадає малярам-Василіянам, на яких хочемо на цьому місці звернути увагу.

З поміж світських малярів Західної України в другій пол. XVIII віку на особливу увагу заслуговує двох — Остап Білявський і Лука Долинський, оба з академічною освітою й оба працюючі на львівському ґрунті. Позатим ширше відомим є маляр-духовник Микола Теренський¹ і цілий ряд підрядних малярів, полуартистів, полуремісників, як Андрій Горчинський, Михайло

¹ Про нього див. »Записки ЧСВВ.« II, 416.

Руткович, Іван Богданівський, Осип Городницький, Лука Вишневський, Іван Барановський та Микола Павенцький. Каталог імен світських малярів, того часу, далеко не вичерпується тим виказом; його можна побільшити вдесятеро, а навіть приєднати до імен певну кількість творів, але особливих надій на відкриття архитворів з того часу покладати не можна. В творчості Білявського й Долинського зясовуються, мабуть, чи не всі вершини й низини, до яких підіймалося й падало тогочасне західно-українське мистецтво.

Цікавішим натомість видається нам повний каталог малярів і плястиків-Василіян, що, одинокі в ті часи, мали не тільки час і змогу працювати для мистецтва як такого, але чули за собою певну, нерозривну тяглість традиції.

Вичерпання теми лежить далеко поза межами й хвилимими можливостями нашої принагідної замітки. Публікуючи матеріал, винотуваний з архивних джерел і друкованих праць, хочемо започаткувати систематичне збирання матеріалів з цієї ділянки в тому переконанні, що майбутній, повний каталог плястиків-Василіян, не тільки обогатить наші скупі відомости про минуле українського мистецтва, але й тим, що своїм мистецтвом потрудилися для слави Всевишнього, здвигне хоч і скромний, але добре заслужений пам'ятник.

В нашому випадку не ми перші робимо крок у даному напрямі. Заслужений для історії нашої старовини Домініканець о. Садок Баронч, вже пів століття тому (1882) помістив у варшавському журналі «Przegląd Archeologiczno-Bibliograficzny» (т. III, ст. 106-118) статтю під наг.: »Wiadomość o malarzach bazylijańskich«, у якій подав біографічні дані про тринадцятьох малярів-Василіян, вчисляючи туди й патріархів українського малярства Аліпія Печерського й Петра Ратенського. На основі »Алфаветичного Каталогу«¹ винотував він життєписні дані про малярів-Василіян XVIII в.: Беньковського Гната, Борисевича Якіма, Головацького Ізихіїла, Грушецького Антонина, Калиновича Якінта, (відомість про Калиновича Саву взяв Баронч з »Додатку« до »Газети Львовської« 1854, ст. 115), Козаркевича Памва, Скрипецького Самсона, Токаревського Аліпія та ще двох, а саме про Пренятицького Пахомія (на основі книжки »Prześlawną Górą Poczajowska«, Почаїв 1778, ст. XVII) і Січинського Теодозія (на основі »Шематизму« Коссака).

Вже з першого погляду видно, що Баронч не використав

¹ В бібліотеці львівського монастиря св. Онуфрія, зберігається великий, трьохтомовий рукопис, використаний о. Барончем частинно, а нами цілковито, якого предовгий заголовок починається: »Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum...« З огляду на це, що скорше чи пізніше цей цінний рукопис буде в цілости опублікований, здержуємося від його подрібного опису, як також від подавання його відомостей в оригіналі. Цитуємо його як »Cath. Alph.« з поданням числа використаної сторінки. Решту джерел і публікацій цитуємо у примітках кожної з біографій.

вповні ані »Катальогу« ані друкованої вже в той час літератури, супроти чого нам не було надзвичайно трудно провірити й побільшити його скромний добуток. Позатим багато нового принесли пізніші досліді, з яких отсе користаємо.

Здержуючись від усяких узагальнюючих висновків, подаємо ось тут перший список плястиків-Василіян (малярів, різьбарів і архитектів), полишаючи собі й иншим дослідникам право й обовязок його остаточного доповнення. Ядром нашого списка є західно-українські плястики-Василіяни XVIII в., а тільки красшого уявлення ради про ролю плястиків-Василіян в усьому західно-українському мистецтві, доповнюємо цей список відомостями про їхніх старших товаришів-попередників.

I.

Плястики-Василіяни зперед XVIII віку

УВАГА: В більшості даних про плястиків-Василіян зперед XVIII віку переважає легендарно-апокрифічний елемент, якого ми не можемо, з самозрозумілих причин, знехтувати. Всеж таки ми старалися, по можности, виловити з нього усе істотне й для їхньої мистецької творчости важне. З огляду одначе на можливу повноту наших матеріалів у майбутньому, ми не знехтували навіть таких апокрифічних постатей, як єромонах Василько, що нібито ілюмінував Євангеліє для князя Льва Даниловича, чи Венямин, дуже сумнівної автентичности творець жидачівського Волочення. У відношенні до Василіян-ритівників XVII віку, з огляду на існуючу спеціальну літературу, ми тільки зазначували їх, покликуючись на останню. Як не як, а наша замітка є тільки започаткуванням збирання матеріалів з даної ділянки і як така не претендує ні на вичерплюючу повноту ні на синтезу, в даних умовах передчасну.

1. Аліпій Печерський († 1114 р.).

Подібно, як преподобний Нестор, чернець київпечерської Лаври, стався прислівним »Нестором« не лиш української, але й усеї словянської історіографії, так і Аліпій (Олімпій) Печерський стався »Нестором« не тільки українського, але що найменше східно-словянського малярства. Бо є він, без всякого сумніву, найстаршим з відомих малярів-іконописців як України, так теж і всеї східної Словянщини.

Жив він на переломі XI і XII віку, тому й не дивно, що відомости з ділянки його життя й мистецької творчости оповиті посновою легенд та несправджених переказів. В »житіях« печерського Патерика оповідається, що цей печерський монах, лікар і маляр, був малим відданий на науку до грецьких малярів, котрі в той час розмальовували київпечерську Лавру. Ігуменом був тоді єромонах Нікон, на великокняжому столі сидів князь Всеволод Ярославич, а вчителем, що ввів його в тайники малярського куншту, був один з грецьких малярів, Мойсей. Тут Аліпій »учася, майстерам своїм помагаша«, а в парі з тим, набравши замилування до чернечого життя, вступив в монастир, де не кидав кисти, малюючи ікони для ігумена, чернечої собратії і світських замовників. Крім малювання нових ікон відновлював старі, а заро-

біток ділив на три часті — першу розділяв поміж убогих, за другу купував краски, а третю віддавав на монастир. »Сице убо творя во вся літа, не даєше собі покоя день і ноц« — читаємо в Патерику. Висвячений згодом на єромонаха, помер після довгого й богоугодного життя, дня 17 серпня (ст. ст.) 1114 р.

Поза цими фактичними даними до життєпису патріярха українського малярства, находимо ще в томуж Патерику й легенди про нього, дякуючи яким Аліпія вчислено поміж блаженних і посвячено його пам'яті день 17 серпня. Свідчить це про цю виїмкову пошану, якої він і його мистецтво зазнавали серед чернечої братії й світських людей того часу.

Оповідьється тамже, як то Аліпій уздоровив прокаженого, »взем іконописнія вапи, лице єго украси, струпи гнойніє помазав«, та як то один боярин замовив у нього сім ікон — пять ікон »деісуса« й дві »намісні«. Два черці, що піднялися посередництва в замовленні, обманули боярина, взявши від нього потрійну плату за ікони, а до того гроші потратили, іконніж доски попалили. Коли речинець замовлених робіт минув і справа виявилася, Аліпій, хоч не знав нічого про замовлення, віддав бояринові готові ікони — намалювала їх чиясь невидима рука... Руками зісланого з неба ангела була домальована й остання з ікон Аліпія, яку він почав безпосередно перед смертю...

В Росії збереглися до нині дві ікони, які традиція зв'язує з кистю Аліпія Печерського. Перша, це Богородиця ростовського собору (куди мав її післати князь Володимир Мономах), друга, це »Цар Царів« у іконостасі успенського собору в Москві. Останню перемалював до непізнання К. Уланов з кінцем XVIII в.¹

2. Анатоль єромонах (XVII в.).

Вікарій волинської єпархії, змалював »Облогу Почаїва« в 1675, з якої Н. Зубрицький виконав у 1704 році свою ритовину. (Д. Ровинській. Подробный словарь русских гравировъ, (1895) ст. 267 ; йогож: Матеріали для русскої иконографії, ч. 36).

3. Василевич Михайло — каліграф-мініатурист (XVI в.).

Автор славного ілюмінованого Євангелія, списаного в Пересопниці в 1556-1561 р., Михайло Василевич походив з Сянока, де згадують його акти в характері »єднача полюбовного« ще в 1531 р. Чи був він монахом, чи тільки писав своє Євангеліє в монастирі, не зриваючи своїх зв'язків зі світом, важко сказати².

¹ Патерикъ Печерскій. Київ 1707, ст. 120-126; I. Kulczyński. Specimen Ecclesiae Ruthenicae — Romae MDCCXXXIII, ст. 67-69; I. Kraszewski. Ikonotheka („TeKa Wileńska“ Nr. 3, ст. 12); Н. Н. Петровъ. Южно-руссіе икони. (»Искусство«. Київ 1913. ч. 11-12); S. Barącz. Katalog WW. OO. Bazylianów słynących nauką i spotą. (Podkamień k. Brodów 1885. Ркп. мон. св. Онуфрія ЧСВВ. у Львові. Ст.13-14).

² З обємистої літератури Пересопницького Євангелія, завважимо: А. Думитрашко. Замѣчательная рукопись полтавской Духовной Семинарии. СПб. 1872; А. С. Грузинскій. Пересопницкое Евангеліе. (»Искусство«. Київ 1911. Кн. 1,1); Г. Павлуцкій. Орнаментъ Пересопницкаго Евангелія. (Ibid., кн. 2,83).

4. Василько — монах-каліграф (к. XIII в.?).

В інтересному, при всій своїй куріозности, »Схиматісмі« перемиської епархії на 1879 рік, зладженому о. д-ром Никоровичем, з доручення еп. Ступницького, находимо на 457-458 ст. примітку до 31 ст. (на якій мова про монастир св. Спаса в Перемишлі) такого змісту: Цими днями найдено один новий доказ діяльності, корисности й існування Чину св. Василія Великого в нашому галицько-руському Перемишлі. Є це новий, старо-словянський рукопис Євангелія, опублікований вченому світові їх світлістю князем Д. С. Горчаковим, а про який Г. Свобода з Боратина повідомляє »Московскія Вѣдомости«, а з них »Слово« (львівське) ч. 110 з 26 жовтня 1878 випишує такі слова: Із старшої доби руського письменства (XI в.) зацілили тільки три пам'ятники, в яких старо-словянська, або старо-болгарська мова зберегла свої питомености в помітній чистоті. Це скромне число збільшилося відкрити тепер відривками Євангелія... згадані останки старовини находяться в рукописі, доставленому мені на днях князем Д. С. Горчаковим і обіймаючому, на 250 пергаминових листах, євангельські читання, розложені після старого звичаю (то є на неділі й свята, від Великодня починаючи). Рукопис украшений прегарними зображеннями чотирох євангелістів. З першого погляду вдаряє нас (рукопис) чистою, словянською мовою, вповні схожою на мову Остромирового Євангелія, на жаль тільки початок (25 листків) і кінець (32 листки) визначаються тим старовинним характером; решта походить з пізнішого часу. Стара частина пам'ятника написана, як видно з післяслівя, монахом Васильком у 1299-1301 роках, для галицького князя Льва Даниловича... Рукопис писаний у Перемишлі, якого владику Іляріон згадується в післяслів'ї... Щож до решти рукопису, то вона різко відзначається від попередньої, так почерком як і мовою, що виразно свідчить про її південно-руське походження і характерні черти XIV в., на прикінці якого й повстала ця частина рукопису...

5. Венямин — еромонах (1406?).

Найстаршою з ікон Галицької України признав проф. І. Свенціцкий у своїй праці »Галицько-руське церковне малярство« (»Записки НТШ.« т. СХХІІ, ст. 63-115) ікону Воплочення (Премудрости Божої) в Жидачеві, якої час повстання означив, з певною близькістю, 1406 роком.

»Найстарша пам'ятка галицької іконописі — читаємо там — нагадує нам дуже тип Богоматери в київо-софійській »Нерушимій Стіні«. На обороті одноцілої липової дошки (розм. 75×143), на якій змальована ікона, поміщений киноварний напис, згідно з яким автором ікони був »єромонах Венямин«. Хто був цей Венямин, чи підпис його на іконі й дата автентичні, досі ніхто не старався провирити«. Характеристичне тільки, що той сам автор у найновішій своїй праці про галицьку іконопись (І. С. »Іконопись Га-

лицької України XV-XVI віків», Львів 1928), яка своєю темою й хронологією покривається з першою, не згадує чомусь ні словом про цю «найстаршу» галицьку ікону та її загадкового автора. Можливо, що автор мав час і нагоду переконатися про апокрифічність дати, а може й самого авторства імені¹. Всеж таки вартоб ближше зайнятися цією іконою, про яку тойже автор писав у свій час: «Порівняння цього іконописного зображення Воплочення з мозаїчним Нерушимої Стіни переконує нас, що обом зображенням спільні: монументальність, простота рисунку, фронтальність і неподвижність постатей та бачна увага для одягів». Після місцевої традиції перенесено цю ікону з Успенського василіянського монастиря, що стояв над старим коритом Стрия, під горою, «на Березівці». (Диви мої: «Матеріали до каталюгу монастирів ЧСВВ. в Галичині». «Записки ЧСВВ.» т. III. ст. 167).

6. Габрійович Павло.

Невідомо чи монах. Різьбар і позолотар манявського іконостау. (Диви: Кондзелевич Йов).

7. Григорій Печерський (XII в.).

В печерському Патерику (Ор. с., ст. 129) згадується в парі з Алліп'єм другого печерського черця Григорія, що малював багато ікон, які відтак поширилися по всій Росії. Він був сучасником Алліпія і в нього, мабуть, навчився малярського куншту.

8. Георгій — еродіакон-ритівник (XVII в.).

В 30-их роках XVII віку він мешкав і працював у львівському монастирі св. Онуфрія. Його ритовини, датовані від 1631 р., починають появлятися в таких львівських виданнях, як Євангеліє з 1634, Октоїх з 1644, Тріюдь Постная з 1664, Апостол з 1696 та Акафисти з 1699. Про праці того ритівника, що постійно підписувався «Георгій ієродіакон» диви дотичні словарі: Павліковського, Раставецького, Ровинського, Попова та І. Свенціцького: Початки книгопечатаня на землях України.

9. Доротей - еромонах-ритівник (XVII в.).

В 60-их роках XVII віку був він духовником при братській, Успенській церкві у Львові, а рівночасно займався ритуванням для братських видань, до чого зразки рисував йому якийсь Ма-

¹ Наша Редакція просила в тій справі пояснення д-ра І. Свенціцького і він листом з дня 3. IX. с. р. відповів ось що: «Вважаючий Отче Редакторе. У відповідь на Ваш запит у справі іконописця Венямина 1406 р. заявляю, що не назвав його в моїй новітій праці тому, що про нього не найшов доси ніякої згадки в історичних актах, ані подібних до жидачівської ікони ікон у музейних збірках. Думаю, що належне розслідування жидачівської ікони, особливо розчистка її — очевидно тільки в музейній реставраційній робітні — поможуть нам до остаточного розв'язання цього питання авторства і походження ікони з поч. XV в., на що вказує будова дошки самої і композиція ікони. З поважанням І. Свенціцький», — Й. Скр.

лаха. Про його праці диви словники як висше і мою працю про «Українське малярство XVI-XVII віку під покровом Ставропігії», ст. 77. В польських словниках він помилково прозваний: Доротій Єремія.

10. Ілля -- монах-ритівник (XVII в.).

В 30-их роках XVII віку бачимо його монахом св. онуфріївського монастиря у Львові, з якого він у 40-их роках переноситься до київо-печерської Лаври. Залишив по собі велитенську скількість ритовин по львівських і київських виданнях того часу. Сам Ровинський вичислив 374 його дереворитів. Про його праці диви словники як висше.

11. Козелев Михайло.

Монах манявського монастиря, якому М. Федик приписує авторство манявського іконостасу. (Диви: Кондзелевич Йов).

12. Петро Ратенський († 1326).

Другим з черги «патріархів» українського малярства, є відомий з своєї владичої й митрополичої діяльності, уроженець галицької Волині, Петро Ратенський (з над Рати).

В новгородському літописі читаємо про нього: «Петр бисть от волинскія землі, благочестиву родителю син, отца іменем Теодора, 12 літ сий, пострижися во іночеській чин, і бисть діякон, потом єрей і ігумен, ізвиче іконному художеству, і Атанасієм, патріархом поставлен в митрополити; і приїха із Владиміра к Москві в літо 6816 (1307). Пас Церков Божію літ 18 і 6 місяців, переставися в літо 6834 (1326) місяця декабрия в 21 день, в 3 часа ноші».

До нашого часу збереглося кілька ікон, слушно чи неслушно приписуваних його кисті. В порівнанні з суто-візантійськими іконами Аліпія, твори Петра Ратенського носять на собі сліди впливів тогочасного західного, головнож італійського малярства.

Ікона Богородиці його кисти була в XV віці в софійському соборі в Новгороді. Перед нею то мав молитися в 1471 р. цар Іван III. Про неї теж говориться в акті про обрання царем в 1598 боярина Бориса Годунова. З існуючих приписується його кисти ікону Богородиці у володимиро-волинському успенському соборі, ікону Богородиці в мінському петро-павлівському соборі та ікону Успення і так звану «петровську ікону» в успенському соборі в Москві.

В Галичині збереглася традиція, що т. зв. «Верхратська Богородиця» була твором Петра, як також ряд близше неозначених ікон, перенесених з верхратського монастиря до Крехова.

Література про митрополита Петра Ратенського, відносно велика. На цьому місці ми зазначимо тільки речі, які з огляду на його малярську творчість мають для нас інтерес. Д. А. Ровинській. Обозр'їне иконописанія въ Россіи до конца XVIII віка. СПб,

1903, ст. 3 і 121; М. Григорієвичь. Древне-русскій памятникъ въ сельской глуши и кое что про святителя Петра изъ надъ Рати. »Слово«, Львів 1885, ч. 56; И. И. Гумецкій. Великій сынъ Галича. СПб. 1909.

13. Рожицький Леонтій (XVII).

В селі Сливках, перегінського деканату, збереглися дві ікони, а саме: »Нерукотворний Образ Г. Н. Ісуса Христа« та св. Миколи Чудотворця з підписами цього черця-майлара. На першому з них читаємо: «Року «17» 3 новембрія Леонтій Рожицькій іерео-монахъ маляръ». (Сводная Лѣтопись 1874, ст. 112).

14. Сарницький Василь (XVII).

В 1668 р. написав і украсив мініатурами, заставками та ініціалами »Часослов«. (Я. Гординський. Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ. у Львові. »Записки ЧСВВ.« т. I, ст. 252-253).

15. Ушакевич Василь, еромонах-ритівник (XVII).

Як духовник братських церков у Львові виступав в 60-их роках XVII віку. Його ритовини появляються в таких львівських виданнях того часу, як Тріюдь Постная 1663, Євангеліє 1665, Апостол 1666, та Евхологійон 1669.

II.

16. Антонин.

Раставецький (Słownik malarzów polskich, III. 115) користуючись записками Жеготи Павлі, говорить про нього як про майлара церкви в Супраслі. Цей »Антонин«, це без сумніву ідентична особа з Антонином Грушецьким.

17. Беньковський Гнат, поет і маляр.

В Альфабетичному Катальозі (ст. 552) читаємо: Гнат Беньковський, на світі Яків, син Івана й Теодори, уроджений 1732 року у Возищах Володимирських. Як поет і маляр вступив до монастиря в Почаїві 1752 року дня 9. жовтня і там, по році проби, прийняв чернечу рясу дня 3. падолиста 1753 р. Перебуваючи по різних монастирях, почасти займався своїм мистецтвом, почасти чернечими заняттями. Висвячений на священника, перебував більш усього в нискиницькому й кристинопільському монастирі. Відтак призначений вікарієм до лішнянського монастиря, а коли з цього монастиря і двох інших, а саме летнянського і деражицького, утворено один у Дрогобичі, став він вікарієм цього монастиря до 1776 року, коли то перенесено його до Почаїва з обовязками церковного префекта.

Де і які малював картини у Катальозі не сказано.

18. Береза Василь.

Одним з перших малярів-Василіян, що не обмежили своєї мистецької освіти до науки в місцевих, цехових чи монастирських

майстернях, малярем з академічною освітою, був Василь Береза, (1754-1835).

Уроженець Перемишлянщини, в дев'ятому році життя очунявся круглим сиротою і як такий вступив до одного з галицьких, василіянських монастирів. Тут виявив він помітний малярський талант, на що звернули увагу так самі Василіяни, як і воєвода Цетнер; коштом воєводи й монастиря вислано Березу до Риму, на науку. Першим наворотом пробув він там сім років. Вернувши з Риму, поселився Береза в Краківці на Яворівщині. В 1805 році відвідав його в Краківці польський артист Круліковський, що застав у робітні Берези кілька виконаних у Римі копій та кілька оригінальних картин, з яких одна була призначена до церкви в Ярославі. Круліковський висловився тоді про Березу, як про першорядного маляра. Відтак їздив Береза в друге до Риму, де знову пробув кілька літ. Вернувши з Риму, осів Береза в рідньому Свіржі (містечко віддалене 10 км. від Перемишлян) де й доконав віку.

Яке було відношення Берези до василіянського чину після його першого повороту з Риму, невідомо. Найправдоподібніше він вже тоді виступив з монастиря й почав життя світського чоловіка. На всякий випадок він помер жонатим і лишив дочку.

З праць Берези збереглося до нас доволі мало. Це переважно жанрові та релігійні картини, типові своїм стилем для псевдокласичної манєри першої чвертини XIX віку. В костелі львівських Бернардинів, в першому вівтарі з права, мав бути образ св. Михайла кисти Берези, виконаний на зразок Гвіда Рені; на жаль характер його малярської фактури знищила пізніша реставрація картини. В костелі львівських Францісканів було чотири великі картини нашого маляра: Різдва Христового, Воскресення, св. Павла та св. Франціска серафіцького. На жаль три з поміж тих ікон погоріли підчас пожежі в 1833 році. Остання картина відновлена малярем Вагнером, висить тепер проти амвона. Підписано на ній: »Bereza pinxit« і подано дату 1815. Більше картин мало бути в дочки Берези, що в 1879 році жила ще в Лісівцях на Поділлі.

На ретроспективній виставці польського мистецтва, уладженій з приводу великої краєвої виставки у Львові в 1894 році, були дві жанрові картини нашого маляра: удачні студії гончих собак, вдаряючі чутко заобсервованим рухом і характером. Решту малярської спадщини Берези требаби щойно відшукувати й на її основі найти йому місце на тлі епохи.

J. B. Antoniewicz. Katalog Ilustrowany Wystawy Sztuki Polskiej 1764-1886. Lwów 1895. Ст. 61. чч. 326 і 327.

326. Ліравець. Ліравець біжить на ліво, слідкуючи за готуром. (Олійна на полотні, вис. 33 см. шир. 43 см. Власність Казимира Чапельського у Львові). 327. Гонча собака. Гонча собака з оборожею на шиї, біжить на право, в напрямі вбитого кабана. (Олійна на полотні, вис. 33 см. шир. 43 см. Pendant до попереднього. Власність Казимира Чапельського у Львові).

E. Rastawiecki. Słownik malarzów polskich, I. 63; III. 132 i 507; »Gazeta Lwowska« 1839, ч. 40, ст. 247; F. Łobeski. Opisy obrazów znajdujących się w kościołach m. Lwowa »Dodatek do Gazety Lwowskiej«. 1852, ч. 47. 1853, ч. 9; J. Lewicki. Ruch Rusinów w Galicji. Lw. 1879. ст. 29-30; J. Mycielski. Sto lat dziejów malarstwa polskiego. Kraków 1897.

19. Бонаревський Іван.

Родом з Підгір'я, написав і украсив заставками »Книгу Богодухновенную« для крехівського монастиря. (Я. Гординський. Ор. cit., »Записки ЧСВВ.« I. 261).

20. Борисевич Яким.

На світі Яків, син Андрія і Марії, родився около 1713 року в Судовій Вишні. Як маляр вступив до монастиря в Крехові дня 21 падолиста 1750 року. Тут, по скінченню року й около десяти місяців проби, зложив чернечі обіти дня 8 вересня 1752 р. Перебувши рік у Крехові, підчас якого віддавався своєму мистецтву, був післаний до верхратського монастиря, відкіля по двох роках перейшов до Добромиля, відсіля до Лаврова, де пробувши около десять літ вернув до Добромиля в серпні 1766 року. По трьох роках і дев'яти тижнях відіслано його до Лаврова для виконання малярських робіт. З Лаврова перейшов Борисевич до Домашова, де й помер 17 січня 1774 року (Cath. Alph., 596).

21. Венедиктович Варсанофій.

У »Свнопсис-і« плісесько-підгорецького монастиря, на ст. 42, при описі чудес ікони Богородиці з Голубиці, оповідається про черця-майлара Варсанофія Венедиктовича, якому в 1772 р. доручено зреставрувати згадану ікону. При тій нагоді мало прийти до чудесного явлення. Бо коли маляр Варсанофій узяв до рук кистку, щоби замалювати близну на обличчі Богородиці, в томуж моменті ткнув його параліж так, що він не міг рушити ні руками ні головою. Щойно по відспіванню »Под Твою милость« вернув до здоров'я. (Див. »Свнопсись« плісесько-підгорецького монастиря. »Записки ЧСВВ.« III. 163).

22. Головацький Антін.

Прибічний маляр могилівського владики. В 1794-1802 рр. малював багато церков і костелів.

23. Головацький Ізихій.

На світі Яків, син Гната й Агати, родився в 1735 р. у селі Винківцях. Як маляр вступив до почаївського монастиря в 1762 р. По році проби склав чернечі обіти дня 11 червня 1763 р., опісля-ж перебував у Загорові, Підгірцях й Почаїві, віддаючися своєму мистецтву. В 1770 р. висвятив його Сильвестер Рудницький на священника. Більш усього перебував і працював Головацький в Почаїві,

У василіянськiм монастирi в Бучачi зберiгається портрет Миколи Потоцького, мальований Головацьким в 1771 р. До великої пожежі, яка знищила церкву в 1865 р., стiни церкви були покриті стiнописю кисти цьогож маляра. З опису бучацької стiнописі, зладженого о. Гнатевичем у половині минулого віку довідуємося, що мальовила на склепіннi зображували в першому з пiль цiсаря Константина перед хрестом у хмарах, а довкола нього були змальовані — жертва Авраама, Самсон з львом, цар Давид та Мойсей зі змією. На стiнах пресвітерії були чотири євангелісти і дата 1770 р.

В черговому з пiль розмалював Головацький сцену найдення Хресного Дерева цiсаревою Оленою, в третьому — вiдданню Хресного Дерева Іраклієви, в четвертому — обявлення Христа з часiв Юліяна Апостата. На склепіннi пiвденного перехрестя було розмальоване обявлення св. Івана й Богородиці, а з лiва життя св. Івана Дамаскина, з права ж — життя св. Володимира. На пiвнiчному склепіннi було обявлення огненного стовпа св. Єфремови, а на правій стiні життя св. Василя Великого. (S. Barącz. Pamiątki buczackie (1882), ст. 126). (Cath. Alph., 712).

24. Головчинський Денис.

Всесторонно талановитим й діяльним в області музики, письменства й рiзьби в дереві був Денис Головчинський. Згiдно з даними Катальогу звався він на світі Юрій, був сином Дмитра й Анни та родився 1714 р. у Володимирщині на Волині. До монастиря вступив у 1733 р. ще перед поділом василіянського чину на провінції. Рік проби перебув після старого звичаю (*more antiquo*) в мілецькому, архимандритському монастирi, де й зложив чернечі обіти дня 8 лютого 1734 р. Висвячений володимирським єпископом Кипріяном Гodeбським на священника дня 5 сiчня 1743 р. остав при згаданому монастирi як управитель хору (*in officio praesentoris chori*), при чому вчений і опитний в українському письменстві (*in litteratura ruthenica bene instructus et aptus*) залюбки віддавався мистецтву, яке опанував будучи ще на світі, а саме — декоративній і фігуральній рiзьбі в дереві. З мілецького монастиря перенесений на управителя хору в Лаврові, де пробув 10 літ, після чого перенесено його до Крехова, а відсіля, по коротьому часі, до Загорова. Пробувши там чотири роки перейшов до монастиря в Теробовлі, а по 14 тижнях до Почаїва. Пробувши в Почаїві пiвтретя року, перейшов до Підгорець, відсіля по 10 тижнях до Святоспаського монастиря, а по році й 13 тижнях перенісся 17 сiчня 1763 до овруцької архимандрії. Тут, крім обовязків хорового дiрiгента, які виконував у всіх, повисше вчислених, монастирях, мав доручені, неозначені ближше, рiзьбарські роботи. В Овручі остав до 1774 р., після чого перейшов до монастиря в Піддубцях. Дня 25 березня 1779 р. перенесений до жовківського монастиря й тут був приділений до рiзьбарських робіт. В падолисті 1781 р. перейшов з Жовкви до Домашова, відси до Кристинополя, де помер у 1784 р. (Cath. Alph., 261).

25. Гомнадський Артим.

Маляр-Василіянин XVIII в., про якого джерельні дані зберігаються в рукописних записках д-ра В. Щурата у Львові.

26. Гординський Христофор.

Як визначний ритівник, одержав у 1773 р. від галицької губернії »*facultatem cudendi numismata argentea pro festo Coronationis B. V. Mariae Poszaioviensis*«. (Рукописні записки на маргінесі Шематизму М. Коссака, в бібліотеці св. онуфріївського монастиря у Львові).

27. Горосевич.

Його назвисько винотував Раставецький (*Słownik malarzów*, III. 237) з рукопису Жеготи Павлі. Горосевич розмальовував церкву в Супраслі.

28. Грушецький Антонин.

По даним *Cath. Alph.* (ст. 55) Антонин Грушецький, на світі Антін, родився на Волині в 1734 р. як син Антона й Вікторії. До почаївського монастиря вступив, як маляр, в 1751 р. де, після року проби, був пострижений в черці 19 липня 1752 р. Про дальшу долю Грушецького »Катальог« мовчить. З інших джерел довідуємося, що іконостас, мальований Грушецьким у Супраслі, звернув на нього увагу польського короля-мецената Станіслава Августа, який забрав артиста до Варшави. Про його стрічу з королем у Супраслі говорить записка в одному з рукописів гр. Мошинського в Кракові, набутому в 1842 р. в Дільську на Волині. На останній картці старого рукопису з XV в. найдено записку з під руки братанича нашого маляра, який розказує, що його дядько тим звернув на себе увагу короля, що на супрасльському іконостасі намалював його портрет з трояка. Вражений цим король, забрав Грушецького до Варшави, де він відмалював для королівського габінету багато »штук густовних«. Помер Грушецький в 1793 р.

Картини Грушецького, датовані 1751-1783 р., підписувані заєдно по латині, до тепер не зінвентаризовані навіть в приблизности. В родині К. Збишевського (в Польщі) були його »Три царі« (1783). Про »Магдалину на покуті« (1754), мальовану на тектурі, згадає А. Грабовський у своїй »Скарбничці« (ст. 46). Там же згадана картина »Золотого тельця« в семинарії Місіонарів у Кракові на Страдомю. Одна з картин Грушецького зберігається у василіянському монастирі в Підгірцях. На львівській, ретроспективній виставці 1894 р., було дві картини Грушецького: »Мадонна« (власність Шептицьких з Прилбич) та »Танок німф« (власність Познанського Товариства Прихильників Наук). Картини, мальовані поправно, хоч і сухо, зраджували обзнайомлення мистця з творами поренесансового, італійського малярства. (*Rastawiecki. Słownik*, I. 130; III. 220; J. B. Antoniewicz. *Katalog Ilustr. Wystawy Sztuki Polskiej Lwów 1894*, чч. 21 і 22, ст. 8).

29. Гусаківський Генадій.

На світі Юрій, син Маттея й Теодозії, родився 1725 р. в селі Попівцях на Волині. Як маляр вступив до монастиря в Почаїві 29 листопада 1753 р. Після року проби, був тутже пострижений в черці дня 11 грудня 1754 р. З Почаїва перейшов до піддубецького монастиря, а відтіля до Рожища, де в 1755 р. був висвячений луцьким єпископом Сильвестром Рудницьким на священника. З черги перебув 8 літ у почаївському монастирі, 2 роки і 6 місяців у піддубецькому, а опісля був у малеєвицькому монастирі, відкіля перейшов до Камінця. Тут впав жертвою шаліючої в 1770 році язви. (Cath. Alph. 380, де зветься він «Onsakowski»). Про його малярські роботи, покищо не знаємо нічого ближшого.

30. Гідзієвич Пафнутій.

Ігумен Івано-Богословського монастиря у Львові, списав «Размишлення», які украсив рисунком «Христа у вертограді». (Я. Гординський. *Op. cit.*, «Записки ЧСВВ.» I, 257. ч. 10).

31. Дунаєвський Теофіль.

Маляр-Василіянин, краснописець т. зв. Домашівської Мінеї, можливо, що ідентичний з Т. Дунаєвським, котрий 1726 р. малював іконостас у Розвадові н. Дністром.

32. Завадський.

Малював у другій половині XVIII в. у Крехові портрети кардиналів і пап, за які брав по 4 золоті від штуки. (З нотаток д-ра В. Щурата).

33. Залевський Григорій.

Давнійше був у бібліотеці крехівського монастиря, а тепер є в бібл. монастиря львівського писаний та ілюмінований Залевським у 1695 р. «Ірмологіон». В золочівському монастирі був ілюмінований ним «Осмогласник». (Петрушевич. *Свод. Лїтопись 1889*, ст. 248; М. Коссака. *Нотатки на марг. Шематизму*; Я. Гординський. *Op. cit.*, «Записки ЧСВВ.» III, 56; Рукописний Ірмологіон 1695 р. з ілюстраціями Гр. Залевського. «Ювілейний Збірник в честь М. Грушевського». Київ 1929, ст. 72-84).

34. Зубрицький Никодим.

Вперве стрічаємося з його назвиском 1691 р. коли то він приїхав до Львова з крехівського монастиря, як діякон. Тут він перебуваючи в св. онуфріївському або в св. юрському монастирях, виконав цілу низку дереворитів для видань львівської Ставропігії, а почасти й унівської друкарні. В 1704 р. бачимо його в Почаїві, де він вперве пробує ритувати на їди. Ритовина облоги Почаїва Турками була одною з перших його строб у тому напрямі. В 1705 р. переселився Зубрицький до Києва, де перебував як єромонах у печерському монастирі. В 1709 р. перемандрує

Зубрицький до Чернигова, де пробув до 1724 р. Коли і де вмер, невідомо. Ритовини й гравюри Зубрицького підписувані заєдно тільки іменем «Никодимъ» або ініціалами »N. Z« (повним прізвисьцем підписувався він доволі рідко). До тепер вони ще нескатальоговані в повні. Ровинський начислив їх 82, Попов 281, Крипкевич понад 20. Разом понад 383. »Гравюри Зубрицького — пише в своїх »Матеріялах« (ст. 40) Попов, — проти гравюр інших майстрів старого часу визначаються реалізмом та жвавистю малюнка. Не йдучи в рівень з Тарасевичами або Щирським, Зубрицький все ж таки один із кращих старих українських граверів, досі ще недооцінений«. На нашу думку Зубрицький є найкрасшим представником західно-українського граверства, і як такий заслугує на вичерпуючу монографію.

(Крім словників Раствацького й Ровинського диви: Д. Зубрицькій. Лѣтопись Льв. Ставр. Братства. 1850. (Львовъ 1926), 98; »Львовянинъ« 1838; І. Крипкевич. З історії української графіки. »Світ«. Львів 1917, ст. 61-64; його: Причинки до словника українських граверів. »Бібл. Вісті«, 1926 р. N. 4, ч. X; К. Шероцький. Іюіка ієрополітика. »Наше Минуле«. Київ 1918. ст. 175; М. Голубець. Укр. малярство XVI-XVII ст. під покровом Ставропігії. Львів 1920, ст. 78-79; М. Попов. Матеріяли до словника українських граверів. Київ 1926. ч. XL, та йогож: Додаток І. до Матеріялів. »Бібліологічні Вісті«, N. 3. Київ 1927, ч. XXIV; І. Свєнціцький. Початки книгопечатаня на землях України. Львів 1924).

35. Єремія.

Єромонах-різчик, що 1703 р. виконав ручний різьблений хрест для церкви св. Миколая в Бучачі. (S. Barącz. Pamiątki buczackie, 139).

36. Калинович Сава.

Згідно з даними Cath. Alph. (519) Сава Калинович, на світі Степан, родився як син Олександра й Анастазії в селі Довжок. До почаївського монастиря вступив як маляр 3 грудня 1760 р., де по році проби був пострижений 9 грудня 1761 р. й приділений до Підгорець. В 1764 р. бачимо його в Жабчу на Волині, де його висвятив владика Сильвестер Рудницький дня 26 вересня на піддіякона, 1 жовтня на діякона, а 9 грудня на пресвитера. По чотирох роках побуту в Жабчу, приділено Калиновича до загорівського монастиря для вишколення в малярських роботах (pro exercenda arte sua pictoria), де він пробувши 9 літ перейшов до Доброміля, відсіля по році й трох місяцях до Крехова, теж для малярських робіт; пробувши 11 місяців у Крехові перейшов Калинович до Ліска, відсіля по двох роках до Замостя, відтак назад до Крехова, де сповняв обовязки управителя хору. З Крехова перейшов до Теревовлі, відсіля до Завалова, а відсіля до св. юрського монастиря у Львові, де 15 серпня 1785 року »officium sacristani suscepit«.

37. Калинович Якінт.

На світі Іван, рідний брат Сави Калиновича, родився 1726 р. на Поділлі, як маляр вступив до почаївського монастиря в 1751 р., де по році проби постригся в черці 1 жовтня 1752 р. Приділений до малярських робіт, був висвячений в березні 1753 р. в жидичинській церкві луцьким єпископом Сильвестром Рудницьким. Займаючись даліше малярством, перебував у Почаїві, відкіля перейшов на Литву, до розпорядимости настоятеля провінції, що доручив йому певні малярські роботи. Одначе безупинна праця надірвала силу його зору, в виду чого він залишив малярську роботу й посвятився духовним чинностям чернечого чину. В 1773 р. був вікарієм золочівського монастиря. В 1775 р. приділено його до щеплотського ігумена Лашевського, при якому він, пробуваючи в характері церковного зарядчика, помер 11 квітня 1781 р. (Cath. Alph., 519).

38. Камчиц.

В захристії вірменського собору у Львові є ікона Страдальної Богородиці, яку малював священник-Василіянин Камчиц, «vir innocentissimus et austerrimae vitae» (S. Barącz. *Żywoty sławnych Ormian w Polsce*. ст. 165). Про о. Єроніма Камчица, уроженця Пинщини (1700-1768), почаївського ігумена, говорить в Cath. Alph. на 474 сторінці, але там не згадано ні словом про якісь його малярські роботи.

39. Козаркевич Памво.

На світі Павло, син Івана й Анастасії, родився 15 січня 1721 р. в селі Черняві, в Перемищині. До почаївського монастиря вступив як маляр 15 жовтня 1746 р. й по році пробутого новіціату, постригся в черці 14 вересня 1747. В 1748 висвятив його на дякона в селі Жабчу луцький владика Теодор Рудницький. В березні 1749 р. вислано його на науку до славного тоді в Кам'янці Подільському маляра Юрія Радивилівського, з яким мабуть разом приїхав до Львова (Радивилівський малював тут ікони для нового, свято-юрського собору). Тут висвятив його владика Лев Шептицький на пресвитера дня 6 січня 1751 р. В 1754 р. перейшов він до св. онуфрійського монастиря, а рік згодом до Почаїва, де віддано йому деякі малярські роботи. З Почаїва перейшов до Кременця, а відсіля в 1759 р. до Віциня, де малював церкву. В травні 1760 р. поїхав на малярські роботи до Любара, відкіля в 1763 р. перейшов до Загорова на «префекта фабрики» (зарядчика при будові монастиря). По чотирох роках праці в Загоріві перейшов до Погоні, відсіля назад до Загорова, а опісля до Стрілкова, де й помер в 1767 р. (Cath. Alph. 914; J. Kołaczkowski. *Wiadomości dotyczące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce*. ст. 308).

40. Кондзелевич Йов.

В низу ікони «Вознесення» на славному манявському (Богородчанському) іконостасі, що під теперішню пору остає в депо-

зиті Національного Музею у Львові, читаємо напис: „недостойний ієромонах Ішк Кондзелевич, законник ст. вицежителяго М. Вѣдогтоцаго — рѣкою влажною едѣла, Рокъ Кожого 1798 марѣ“. Пок. Пещанський, автор найновішої із студій про наш пам'ятник («Скит Манявський і Богородчанський іконостас». Збірка статей М. Драгана, І. Свенціцького та В. Пещанського з атлясом XXVI таблиць. Львів 1926, ст. 13), спираючись на цьому написі впевняє, що Йов Кондзелевич, монах братського, білостоцького монастиря був не тільки творцем видніших ікон богородчанського іконостасу, що повстав в 1698-1705 рр., але «білостоцькому іконописному гурткові» з Кондзелевичем на чолі, належить іконостас троїцької церкви кийво-печерської Лаври, закінчений в 1698 р. та діяконські двері юрїївської церкви в Іванівці, прилуцького повіту, на Полтавщині... Гіпотетичність такого зіставлення зразу кидається в вічі, головню ж коли візьмемо під увагу, що в основу свого твердження не поклав автор ніяких архивально-археологічних дослідів. До речі кажучи, авторство богородчанського іконостасу в'язано вже з кількома ріжними назвискими малярів, а завсігди на якійсь непозбавленій довіря основі. Перший із дослідників нашого пам'ятника Войтіх Дідушицький («Przeгляд Archeologiczny», IV. Львів 1886) не силувався, правда, відшифрувати назвиська маляра, але уявив собі, що найшов його автопортрет в обличчю одної з осіб оточуючих смертне ложе Богородиці на «Успенню» манявського іконостасу. Його рецензент Лозинський («Malarstwo starocerkiewne na Rusi» — «Kwartalnik Historyczny» 1887) силувався найти творців нашого пам'ятника поза українською територією взагалі, але вже Колачковський (Wiadomości, tyżące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce. Kraków 1888, ст. 311) пише: «Йов Нікопольчицький, чернець Манявського Скиту, маляр, Русин, малював у 1608 р. гарний іконостас у богородчанській церкві». Де найшов Колачковський це назвище й дату, мені не вдалось покищо провирити. Натомість маляр і дослідник М. Федюк, в рецензії на мої «Нариси з історії українського мистецтва» («Шляхи» 1917), висловлює здогад, що манявський іконостас малював манявський чернець Михайло Козелев. Врешті І. Свенціцький винотував з північного одвірка манявського іконостасу такий напис: «Сницерска и малярска работа совершыся Павломъ Габріовичемъ 1755... З усього цього бачимо, що манявський іконостас є твором збірної праці цілого ряду черців-плястиків, що трудились над ним протягом цілого століття, бо від 1608-1705 рр., при чому Кондзелевич був мабуть останнім з черги і тим, що остаточно оформив і закінчив стиль нашого пам'ятника.

41. Коханович Йосафат.

В Cath. Alph. (ст. 636) не вміщено чомусь життєпису того маляра-Василіянина; залишено тільки свобідне місце під його назвиськом. Ми знаємо його натомість з кількох залишених ним малярських праць. В Добромилі найшов Білоус «Облогу Почаїва», мальовану Кохановичем тамже в 1755 році, та портрет архієпи-

скопа Смолинського. В Лаврові найшов я у каплиці св. Івана, в бічному вівтарі, згідно з написом на антіпедії, фундованому Іваном Шведом та його жінкою Ксенею в 1813 році, картину »Введення Богородиці в Храм« з польським підписом: »malował ksiądz Jozafat Kochanowicz, Z. S. B. W. wikary Ławrowski, R. B. 1815 marca 24«. Картина висше середньої, аматорської міри, голяндізованої манєри, з позолоченим фоном.

42. Лукашевич-Святосписький.

Ближше невідомий маляр-Василіянин, що в 1731 р. малював ікони для лаврівського монастиря.

43. Нікопольчицький Йов.

Чернець манявського монастиря, якому приписують авторство богородчанського іконостасу. (Диви: Кондзелевич Йов).

44. Пренятицький Пахомій.

В 1744 р. малював у бані Почаївської Лаври — чуда Богородиці. (Rastawiecki. Słownik, III. 374).

45. Сахнович Інокентій.

В ставропигійському музеї у Львові зберігався під ч. 298 кусок полотна з написом: Ad tria Altaria | id est Salvatoris | Beatae V. Mariae et S. | Nicolai Thaumaturgi novi | ceratas depinxit Pr. Innocentius | Sachnowicz O S. B. M. (обрізано) Monasterii Krecho... (обрізано)... (І. Свѣнцицкій. Опись Музея Ставр., ст. 199).

46. Сінкевич Діонисій.

Походив з Роздолу жидачівського повіту. Постригся в черці у Крехові, якого вигляд увіковічнив у славній ритовині крехівської обителі з 1699 р. Відтак був ігуменом св. юрського монастиря у Львові та соборним офіціалом. На унівській капітулі 1711 р. призначено його візитатором монастирів, а в 1724 р. гошівським ігуменом. Вернувши з Гошова до Крехова, заходився тут над будовою монастирської церкви св. Миколая. Помер у Львові, після 1732 р. Свої ритовини підписував Сінкевич латинською або кириличною монограмою »Д. С.« Крім ритовин полишив він по собі рукопис помяника крехівського монастиря. »В своїх ритовинах — пише про Сінкевича В. Січинський — дає він прекрасну техніку і дуже тонкий, оскільки можливо в деревориті, його рисунок, який говорить, що автор був добре ознайомлений з тогочасною європейською графікою«.

(Я. Головацкій. Монастыри Юго-западной России вообще креховській монастирь. СПб. 1885; Словники: Колачковського, Раставецького, Ровинського, Голубця, Попова; В. Січинський. Архітектура крехівського монастиря по деревориту 1699 р. Львів 1923).

47. Січинський Теодозій.

Був ігуменом виспянського монастиря, а від унівської капітули в 1711 р. візитатором монастирів. Поза чернечими обов'язками віддавався він малярству, чого слід залишився в прекрасному іконостасі добрянського (деревацького) монастиря біля Щирця, мальованим Січинським при допомозі якогось світського маляра Павла.

(М. Коссаєвъ. Шематизмъ, 138, 142, 264).

48. Скрипецький Самсон.

На світі Степан, син Гавриїла й Євдоксії, уродився 15 січня 1723 р. в Хирові; до добромильського монастиря вступив як маляр 30 вересня 1750 р. По році проби був тутже пострижений в черці дня 10 листопада 1751 р. По чотирох роках побуту в Добромилі, де займався малярськими роботами, перейшов до Чернильви, відкіля призначено його до св. онуфрійського монастиря у Львові. В квітні 1752 р. висвятив його перемиський владика Шумлянський на діякона в Добромилі, а 9 липня 1754 р. висвятив його на пресвитера львівський владика Шептицький. В тім часі був він у монастирі св. Івана Богослова у Львові, відкіля перейшов до Жовкви; в 1707 р. бачимо його в Уневі, де він малював картини для новозбудованої церкви віцинського монастиря. В 1773 р. перейшов до Білини, а відсіля до Задарова, Щеплот, Краснопуці, Теревовлі, Струсова та Язениці. 1784 р. бачимо його на становищі ігумена й пароха в Чорткові. (Cath. Alph., 987).

49. Стронецький Петро.

В 1778 р. мешкав у крехівському монастирі, де малював віттарні ікони св. Апольонії, Варвари й Василя Великого. Відсіля переїхав до Почаїва. (Ркп. *Historia monasteru Krechowskiego*).

50. Токаревський Аліпій.

На світі Андрій, син Петра й Анастасії, родився 1743 р. в Немирові. Як маляр вступив до почаївського монастиря в 1761 р., де по році проби був пострижений дня 6 грудня 1762 р. й призначений до малярських робіт у цьому монастирі. Висвячений на діякона, а відтак пресвитера, перебував якийсь час у загорівському монастирі, де працював над малюванням віттарів. Більше всього одначе перебував він у Почаїві. По якомусь часі він у 1773 р. покинув монастир і пропав без вісти. («*Malo genio ductus, depravatusque in partes extramilitans abiit et, ut fama volat, mortuus est*») (Cath. Alph., 18).

51. Угнівський.

Ближше невідомий маляр, що працював переважно в крехівському монастирі.

52. Якоп з Підгорець.

В збірці старовини св. онуфрійського монастиря у Львові, зберігається прекрасно різьблений, в кедрині, напрестольний трираменний хрест, виконаний, згідно з підписом, монахом Якопом з Підгорець. Складається він з самих подій св. Письма, виконаних ажурно на підложеному сріблом тлі.

М. Голубець

Причинки до життя і справи м. Мокрини Мечиславської, ЧСВВ.

(Докінчення)

II. Свідोцтво познанських лікарів про рани м. М. Мечиславської. — Письмо єпископа Івана Кантога Домбровського відносно м. Мокрини.

(Причинки з Бібліотеки Фондації Курницької)

Оголошуючи в I частині отсих „Причинків“, у „Додатках“ під ч. 12, увірительнююче письмо архієпископа Пшилуського, видане для свідоцтва познанських лікарів д-ра Крамаркевича і д-ра Ягельського, що до ран знайдених на тілі М. Мечиславської, я висловив жаль, що не можу подати самого лікарського свідоцтва. Самого бо свідоцтва нема в актах б. Архієпископського Ординаріяту в Познані. Але припадок хотів, що віднайшовся так дуже мною пошукуваний документ, очевидно в копії, а саме в Бібліотеці Фондації Курницької. На нього звернув мою увагу директор Бібліотеки д-р Йосиф Грич, за що складаю йому на отсьому місці дуже сердечну дяку.

Рукопис, посідаючий згадану копію, є се зшиток великого формату (широкий 20·5 см, високий 33·5 см), без окремого наголовку, переховуваний у Бібліотеці Курницькій під сигнатурою В. Ц. 735. IV. 276. Листів числить вісім, оправи-ж не має жадної. Власними руками виготовив його єпископ Іван Домбровський, познанський суфраган, на просьбу гр. Целіни з Замойських Титової Дзялинської. В сім рукописі знаходяться ось які акта:

- лист 1. Легалізація свідоцтва познанських лікарів через Корол. Пруську Директорію Поліції в Познані з д. 24 січня 1849 р. — по німецьки¹.
- лист 2 Свідоцтво докторів Крамаркевича і Ягельського з д. 19 січня 1849 р. — по німецьки².
- лист 2б. Увірительнююче письмо лікарського свідоцтва через архієпископа Пшилуського з д. 3 лютого 1849 р. — по латинськи³.
- лист 3-5. Латинський переклад познанських зізнань з д. 14 серпня 1845 р.

¹ Див. Додатки до отсих причинків, ч. 2.

² Див. тїж Додатки, ч. 1.

³ Див. Додатки до частини I „Причинків“, ч. 12.

лист 5b. Письмо єпископа Івана Домбровського -- по латинськи¹.

З лікарського свідоцтва, виставленого мимоходом кажучи по трьох і пів роках, дізнаємося властиво не багато. Воно каже, що як голова так і тіло м. Мокрини виказували тоді, коли вона була в Познані, сліди дуже бруталного переслідування. Особливо видною була на заді голови велика рана, котра походила від давнішої завданого удару. Кість чашкового черепу була насильно втиснена і розмяскана. Також і на ногах були видні рани, спричинені ударами.

Хоча свідоцтво було виставлене по якимсь часі, коли історія М. Мечиславської вже знаною була далеко і широко, не припускаю, щоби на нього вплинули реляції оголошені друком і — може бути — знані лікарям. Доктори Крамаркевич і Ягельський були людьми поважними і зачислялися до найкрасших лікарів свого часу у Познані. Лікували м. Мокрину і з певністю мали записки про стан її здоровля і про її рани, що їх знайшли на її тілі. В противнім випадку не відважилибися виставляти свідоцтва. Замітне однак те, що нічого не подають про побиття боку, на біль котрого М. Мечиславська скаржитья в листах до о. Ледуховського. Згадана рана в голові була причиною так частого болю голови, про який авторка пише в названій переписці.

Щоби вичерпати курницькі матеріали понизше оголошуємо також письмо о. Івана Домбровського, єпископа геленополітанського і. р. і., познанського суфрагана². Він посвідчує, що м. Мокрину пізнав підчас її перебування в Познані в р. 1845, що одержав від неї з Риму листи і що ще остає з нею в переписці.

Додатки

1. Лікарське свідоцтво д-ра Крамаркевича і д-ра Ягельського з Познаня про рани видні на тілі м. Мокрини Мечиславської.
— Познань, 19 січня 1849.

Die vormalige Vorsteherin des Basilianerinnen Klosters zu Mińsk, im Königreich Polen, Julia mit ihrem Klostersnamen Makryna — Mieczysławska, 60 Jahre alt, trug bei ihrer Ankunft hieselbst im August 1845 Zeichen der rohesten Behandlung an ihrem Kopfe sowohl, wie an ihrem ganzen Körper. Am Hinterkopfe hatte sie Spuren einer grossen Wunde, die von einem heftigen Schläge vor längerer Zeit herrührte; indem der Knochen des Schädels gewaltsam eingedrückt und gequetscht war. Ebenso waren an den Schienbeinen sehr sichtbare Spuren gewalt-

¹ Див. Додатки до отсих причинків, ч. 3.

² О. Іван Канті Домбровський, урод. в р. 1791, помер у Познані дня 5. квітня 1853 р.

samer Verletzungen durch Schläge. Dies wird der Wahrheit gemäss bescheinigt.

Posen, den 19 Januar 1849.

(L. S.) Dr. Kramarkiewicz
prakt. Arzt, Wundarzt

(L. S.) Dr. Jagielski
Königlicher Medizinalrath und Direktor
des Königl. Hebammen Lehrinstituts.

Копія в Бібліотеці Фундації Курницької, рукопис ситн. В. У. 735. IV. 276, лист 2

2. Легалізація підписів лікарського свідоцтва М. Мечиславської через Корол. Директорію Поліції в Познані (24 січень 1849).

Dass das hier angeheftete ärztliche Attest vom 19 Januar 1849 über die vormalige Vorsteherin des Basilianerinnen Klosters zu Minsk, im Königreich Polen, Julia Makryna Mieczyslawska von dem Doctor Herrn Kramarkiewicz und dem Medicinalrath Herrn Dr. Jagielski von hier, eigenhändig unterschrieben und untersiegelt worden, wird auf Ersuchen amtlich bescheinigt.

Posen, den 24 Januar 1849.

(L. S.)

Königl. Polizei Directorium
gez. Heyer

Legalisation N. 1203/49.

Stempel 15 sgr

Gebühren — 17 — 6

— 1 Th. 2 Sg. 6 Pf.

Копія в Бібліотеці Фундації Курницької, рук. як в., л. 1.

3. Свідоцтво єпископа І. Домбровського, познанського суффрагана, про м. М. Мечиславську.

Annuens votis Illustrissimae Comitissae Działyńska, praesentibus litteris testor me personaliter noscere Priorissam Monialium Conventus Minscensis in Polonia situati, Regulae Sancti Basilii addictarum, Macrinam Mieczyslawska, quae sub tempus suae transitoriae commorationis Posnaniae, seu respirationis de molestiis itineris, ac refectionis deficientium vulnerato corpori virium, bis me visitavit, et persecutiones ac opprobria, plagasque expressa in protocollo die 14. Augusti 1845 anno, cum eadem conscripto, viva voce declaravit, Romaque, ubi fixam sedem obtinuit in Coenobio penes Scala Santa litteras ad me propria manu scriptas direxit, atque hodie dum dirigit.

In quorum plenam ac indubitam fidem haec propria manu scripsi et subscribo ac sigillo communio.

Datum Posnaniae die 16ta Februarii 1849 a.

Joannes Dąbrowski Episcopus Helenopolitanus
Suffraganeus Posnaniensis mpr.

Копія в Бібліотеці Фундації Курницької, рук. як в., л. 5b.

III. М. Мокрина Мечиславська і о. Мечислав Ледуховський в рр. 1848-1851.

Коли дня 1 вересня 1845 р. м. Мокрина Мечиславська прибула до Риму, застала тут о. Мечислава Ледуховського, який від р. 1843 відбував свої студії в Collegium Nobilium. Слава, що опередила м. Мечиславську, без сумніву мусіла дійти до ух молодого священика і викликати в нім бажання пізнати по змозі чим скорше мученицю за св. віру, за яку вона себе подавала. Невідомо, коли наступило перше зближення обоїх. Про одну стрічу, вже не першу, збереглася власноручна реляція о. Ледуховського. Сей спомин про м. Мокрину друкуємо в цілій основі в „Додатках“. Аркушок листового паперу, з печаттю англійської паперні в Bath, недавно дістався до збору Познанського Архідієцезіяльного Архиву і уявляє собою доволі цікавий причинок до життєпису пізнішого гнєзненського і познанського архієпископа та кардинала — префекта Пропаганди. Мимо передрукування отсего спомину в цілости, не буде зайвим подати його короткий зміст.

Дня 19 мая 1848 р. рано о. Ледуховський був у каплиці М. Мечиславської, щоб асистувати при Службі Божій о. Івана Торнаторе й опісля бути товмачем між згаданим священиком і м. ігуменею. По Службі Божій м. Мокрина просить о. Ледуховського на бік, щоби закомунікувати йому річ, котра торкається його майбутности. Не даючи пізнати по собі здивовання, слухає і від ігумені довідується, що колись одержити кардинальський капелюх. Вже при першій зустрічі з о. Ледуховським се обявилось м. Мечиславській; побоюючись однак диявольського підступу, не сказала йому сього відразу. Після двох дальших обявлень, котрі відносилися до тоїж самої справи, вона уважала за свій обовязок молитися в намірі о. Ледуховського. Крім того, від довшого часу посвячувала кожду першу п'ятницю місяця молитвам за молодого священика, просячи Бога передусім дару покори для нього. Всежтаки обявлення справляли їй неспокій і вона всегда бажала закомунікувати їх о. Ледуховському. А що не бачила його більше як цілий рік, мала намір попросити його через третю особу до себе. Отсю подію о. Ледуховський списав ще сього самого дня, в котрім вона склалася, заявляючи готовість потвердити віродостойність присягою¹.

Предсказанне м. Мокрини сповнилося по 27 роках, коли папа Пій ІХ в день 15 марта 1875 р. проголосив о. Ледуховського, архієпископа гнєзненського і познанського, примаса Польщі, під той чав (від 3 лютого 1874 р.) відсиджуючого кару тюремну в Острові, кардиналом титулу Пр. Діви Марії in Aga Coeli.

Зустріч М. Мечиславської і о. Ледуховського з дня 19 мая 1848 р. сталась без сумніву початком довготривалої приязни, опертої на взаїмній глибокій пошані, а скінчилася та приязнь щойно зі смертю м.

¹ Див. Додатки ч. I.

Мокрини (дня 11 лютого 1869 р.)¹. Приятель поглибив факт, що в другій половині 1851 р. о. Ледуховський, як здається, зістав сповідни-

м. М. Мечиславська, ЧСВВ.

ком Василянок². Ще й передтим він дуже охочо служив їй своєю радою в річах як духовних так і чисто матеріальних. Як довго був

¹ Див. М.*** Monseigneur Miécislas Halka Comte Ledóchowski Cardinal-Archevêque de Gnesen et Posen. Bruxelles 1875, ст. 24-28.

² Знаємо сповідників М. Мечиславської з перших літ її перебування в Римі. Були се, очевидно, священники латинського обряду, а саме: о. Олександр Єловицький (до квітня 1846 р.), о. Максиміліян Рилло (з певністю аж до від'їзду в Африку, в жовтні 1846 р.) і кардинал Mezzofanti, відомий поліглот, котрий після біографії Russel'a протягом двох літ сповняв обовязки сповідника. (Пор. Russel G. Vita del Cardinale Giuseppe Mezzofanti. Bologna 1859, 305). В р. 1851 сповідником м. Мокрини став о. Ледуховський. Се мабуть впливає з одного з листів, писаних до о. Ледуховського, в яким М. Мечиславська каже: „Przez pięć lat prosiłam Boga... o wodza dla mnie błąkającej owieczki po bezdrożach nędzy. Bóg miłosierny dał mi wodza... Nie opuszczaj mojej biednej duszy...“ (Див. Листи м. Мокрини в „Додатках“ II, ч. 24).

він духовним директором М. Мечиславської, не відомо. Можливо, що був ним аж до р. 1859, в котрім то році покинув Рим, виїжджаючи jako апостольський відпоручник до Південної Америки, до Нової Гренади.

Незвичайний пошанівок, з яким м. Мокрина відносилася до особи о. Ледуховського, знайшов свій вислів у листах, що їх писала до нього, а котрі збереглися частинно і недавно виявлені стали автором отсих „Причинків“¹. Знайшлися 32 штуки тих листів. Під теперішню хвилю переходує їх у себе Архієпископський Архив у Познані, куди перейшли вони разом з великою кількістю іншої переписки о. Ледуховського. Довгі літа переходував їх у себе о. прелат Володислав Мещинський, капелян і довірений архієпископа, пізнійшого кардинала і префекта Пропаганди. Після смерти о. Мещинського в р. 1921 папери й інші пам'ятки передано Архієпископській Курії в Познані, відки то Архієпископський Архив одержав архивалія і друки. Отсе у великім пакеті вирізків із газет і часописів, вирізків, які відносяться до о. Ледуховського і що їх старанно збирав о. Мещинський, знайшлася опечатана коверта, в котрій між и. були ось ті власне листи, писані М. Мечиславською. Згадана коверта так добре була схована в пакеті з вирізками, що й не заперітили її-ті, котрі оглядали спадщину о. Мещинського. Відкритте листів спричинила докладна провірка того, що в пакеті знаходилося, що зрештою Дирекція Архиву була змушена вчинити наслідком свого уряду.

Докладніше приглянемося коверті, в котрій між и. знаходяться листи м. Мокрини. На ній видніє напис: „Papiery X. Mieczysława Ledóchowskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego Poznańskiego zostawione w Kollegium Polskiem po odejździe jego z Rzymu dnia 4 kwietnia, 1866. (Korrespondencye z Osobami duchownemi Maryą Luizą, Makreną Mieczysławską, i t. d.)“². Побіч листів М. Мечиславської в коверті містяться ще п'ятьма слідуєчих осіб:

- с. Марії Тереси Lopez з Толедо — листів 2, з років 1851-1852; Дезуміни Abbrescїї з Барі — листів 4, з р. 1850;
- с. Марії Люїзи di Gesù з Неаполя — листів 24, з рр. 1845-1852;
- о. Гавриїла Буопосоге, катедрального каноніка в Неаполі — листів 5, з рр. 1850-1852;
- о. Івана Хрестителя Tognatore — листів 2, з р. 1852;
- княгині Д. Чарториської — листів 3, з р.? (без річної дати).

Ті всі листи торкаються справ духовних. Про м. Мокрину часто згадується в тих листах. Особливо авторки листів, як с. М. Люїза і с. Марія Тереса Lopez, поручають себе через о. Ледуховського її молитвам. З поміж листів о. Tognatore один виключно відноситься до М. Мечиславської, в другім — надавець дуже сердечно згадує про неї.

Як видно з напису на коверті, о. Ледуховський зложив пакет у Польській Колегії в Римі 1866 р. Очевидно, пакет був замкнений і опечатаний². В якій цілі о. Ледуховський там його зложив, нині

¹ Див. Ks. Edmund Ma j k o w s k i. Listy Matki Makryny, znalezione w Archiwum Archidiecezjalnem w Poznaniu. „Kurjer Poznański“ 1927, ч. 201 з д. 4 мая. Dział Kultury i Sztuki.

² На чотирикутній печаті з червоного ляку видні готицькі літери: F. R.

не можна дійти. По всякій ймовірності звороту пакету зажадав він щойно тоді, коли в р. 1876, після залишення тюрми в Острові, на стало поселився в Римі. По смерті кардинала пакет разом з іншими пам'ятками перейшов у посідання згаданого вже о. Мещинського.

А тепер перейдім до самих листів М. Мечиславської. Стараймося означити їх хронологічне наступство.

Зіставлення листів у хронологічним порядку насуває деякі труднощі. Ледви 9 листів мають дату¹, решту, числом 23, відповідно до внутрішнього змісту треба взяти в ті хронологічні рамки, що їх дають нам 9 листів датованих. Маю вражіння, що менше мені удалося влучно розв'язати отсей хронологічний сумнів. В двох однак випадках не можна було видобути жадних елементів, котрі дозволили бодай в приближенню усталити дату².

Найстарший датований лист походить з дня 1 липня 1850 р., наймолодший з 24 грудня 1851 р. Переписка м. Мокрини з о. Ледуховським, переховувана в Архієпископському Архиві в Познані, обіймає отже докладно півторарічний протяг часу. Нема сумніву, що М. Мечиславська ще й пізніше писала до о. Ледуховського. Адже приятель їх обоїх мала тревати до кінця життя м. Мокрини, з другоїж сторони з листів щасливо збережених³ видно, що ся остання багато й охоче писала.

Важко також порішити, коли кореспонденція обоїх загалом розпочалася. Лист з дня 1 липня 1850 р. не є, як се виходить зі змісту, першим листом М. Мечиславської до о. Ледуховського. Взаємний обмін листами розпочався мабуть з хвилиною отсеї зустрічі в день 19 мая 1848 р., в день так памятний для молодого священика, про що говорилося висше. Листування мінської ігумені з пізнішим кардиналом і префектом Пропаганди ясно противорічить твердженню о. Хотковського, будьтоби Мокрина зовсім не вміла писати³.

Листи писані переважно на аркушиках формату звичайної вісімки (13,5 × 21,5 см). Папір, з малим виїмком, походить з англійської паперні в Bath. Знак паперні (напис „BATH“) витиснутий „на сухо“ в лівім згл. правім горішнім куті листу. В правім куті, розуміється, знаходиться тільки тоді, коли авторка послужилася аркушем in quarto, котрий загнула, роблячи з нього дві картки октавки. Напис „BATH“ стоїть у тім випадку простокидно до письма. Ужитте паперу з відмінними марками паперні подало вказівку для усталення хронології листів недатованих. Я виходив зі заложення, що авторка мала в себе деякий запас одного гатунку, а по його вичерпанню набула запас паперу иншого роду. Само собою розуміється, що зовнішня ознака — ріжний знак паперні — не могла бути міродайною. Її мусіли potwierдити признаки внутрішні, текстуальна тяглість листів.

Адрес листу писаний звичайно на обороті другої картки. З нього довідуємося, що о. Ледуховський в часі обнятім перепискою мешкав при площі Ага Соелі під ч. 39, на 3-тім поверсі. Один з листів, адре-

¹ Є се листи чч 1-4 (з р. 1850), 23, 26, 28-30 (з р. 1851).

² Листи чч. 31 і 32.

³ Ks. W. Chołkowski. Dzieje zniweczenia św. Unii na Białorusi i Litwie w świetle pamiętników Siemaszki. Kraków 1898, 134.

30.

Laska, Miłosierdzie Pana Naszego Jezusa
Chryścusa Niech będzie z nami

Najtakże wiesz i Najdroższy Mój Ojciec Dobry Kady
nie przycinał Duszy mojej mojemu modnie
i ostabia na siłach i kółce wianka mego mojemu
mojemu kładzie gdyż przechodzi do dr. Józca mego
Ale moja Wymowa w Bogu i miłość w koryzce
wszystko zwycięża bo widzę we wszystkim
Przedkier Odmianną i jak tylko Spujramu koryzce
Ano myślam miłość Pana Naszego Jezusa to
juz przestaje myślic o wszystkim ażeby
mysł Duszy i serce moje. Tożnie we krowipara
Naszego Jezusa. Też kady Mój Drogi Ojciec polski
Też Panu Jezusowi i Matce Boskiej Wspaniałej
Domek Włochy Polski i wszystko to Co w nim
jest od Boga dane Asama juz oim myślic
Przestane i juz niegraję do przycinać
Ale wszystko dlatego aby Było tu Chwałę
Boską i dla Pokoju Świętego i duszach Naszych
Najdroższy Ojciec nie wieszaj się w pomniatam
o koryzce i Odgustach i są dane ci i Osmiela
mię Proszę Oten koryzce bo On jest dla mnie
Droga Pomniatko i Nocem Posyłam list panu
Podgórskiej Culture najczystszym Wzrostowa
miej Najpokorniej i Najczystej Nocy Ojca
Najdroższego kłose Chryścusa Piastu i

Najpokorniejsza Słoga
i Postusana Penitencja Agdena
Gresznica Ma krowa
Bazylijanke

Зразок власноручного письма м. Мокрини

J. Mankiewicz Boguski
 23.

Łaska i Miłosierdzia Pana Naszego Jezusa Chrystusa
 Nie będzie zawsze z nami

Najdroży Mój Ojciec Dobrej Rady Najświęty Wioszenie
 Powołania i szlachetnego z Pusey Chrystusowej z Bawien
 Kojarzące wspomnie Conassis Bawien - przy sobie wspomnie
 ze Paradyziku Stugi Boskie w tych czasach Najświęty
 Rozumiał fruktów niebieskich będąc Bogiem na Pusey
 odtożyszyście od Egipetu światła Ach mój dobry Ojciec
 ja niedostępnym sukcesem miałem serce chęć do
 Duchem być u nog swoich, słuchać słowa zbawienia
 z ust Twoich i być uczestnikiem tych świętych lewizen
 Ode Ojciec i Ojciec Moich Grzechów wnie miłozna
 miłozna wolito Atyku w duchu wędnie i wnoy nad
 moim miejscem i miłozna nocio petatem za tabe
 chęć Gniłym ciętem na kłęczkach za to co chęć miłozna
 rozumtem moie miłozna modlitwy Abym była chęć
 onatej. Gniłki Uczestniko tych zasług kłęczkami
 Mój Bracie Ojciec Odbarzył Bóg Miłosierdny w tych świętych
 Rekolekcjach nie jedni będąc Mójna w Miłosierdziu Boga
 i w swoim Dabym i Łaskawym Sercu ze mnie Odbarzył
 chęć Malgkim fruktom kłęczkami Bóg watek na pusey
 będąc Wkorespondencij. Bóg watek z Chrystusa
 aca Mój Uczestnik miłozna Bóg niebieskim captae i wnie
 Najdroży Ojciec Pasytem Pogwane biłenie kapliczki
 ajestkie teraz miłozna Dobrze Poprac to pewno ce nu
 Duzi Nas będzienymie Starac Rozum i Mój Łaskaw
 Ojciec Oweknie Przybycie Twego znojnikas miłozna
 bo mam wiele interesow i kłęczkami; Mój Ojciec bardzo
 potrzebnie miłozna wnie wnie laticzka
 i Mój Ojciec Drobny i Proszę o wiele modlitwy; O Mójna
 miłozna

Najpokorniejsza Stuga miłozna
 Pen. Józef Malgkim
 Bawienka

Зразок власноручного письма м. Мокрини

сований іншою рукою по французьки, подає ч. 46 тої самої площі¹. Звичайно лист був зложений у четверо і замкнутий округлою ляковою печаткою. На печатці бачимо рівнораменний хрест, під ним дві, на перехрестя уложені, галузки і трупяча чашка з щелями. З правого боку латинський жезл (пасторал), а з лівого горючий стовп. Під жезлом і під стовпом поміщено по одній букві М. Ті печатки дуже зле заховалися; по більшій частині осталася частинка ляку без видного відтиску стемпля. (Див. рисунок печатки на стор. 480. Наш рисунок є подвійної величини, бо в дійсності промір круглої печатки виносить 9 mm.).

А як представляється внутрішній бік листів?

Їх письмо вказує на вправність у писанню. Авторка має руку доволі певну і виписану², хоч се не йде в парі зі знанням ортографії та стилістики польської. Правопис фонетичний, через що у великій мірі з блудами. Не станемо тут вичислювати ортографічних помилок, бо досить сказати, що м. Мокрина між *и* не знає пристосовання „о“ крискованого, а замість кінцевої голосівки носової „ą“ постійно пише „о“. За приклад нехай послужить без розбору вирване речення одного з листів, а подане тут із усіма прикметами її правопису: „*Czusz robic pobęda jedna Puki Bug miłosierny mnie Opatrzy jako polko niech się dzieie wola Boska wewszystkim i zawsze i Wszędzie*“³. Що до складні, то вона є дуже поплутана і часто не можна зрозуміти, про що авторці розходитьсся. Понимання сенсу в значній мірі утруднює також брак інтерпункції, про існування котрої М. Мечиславська, здається, загалом не знає.

Не менше хаотично представляється рівнож і сам зміст листів.

Головною журбою м. Мокрини се „*ubogi Domek polski*“, завязка пізнішого монастиря василіянського чину в Римі. Ще не мешкає в нім постійно, щойно під кінець 1851 р., здається, дефінітивно залишила монастир *Sacré Coeur* і перепровадилася до „*Casa San Giuliano*“⁴. Основання монастиря попереджають різні труднощі, що їй ставляла настоятелька монастиря *Sacré Coeur* на *Trinità dei Monti*, м. Йосифина *de Cogolis*. Які се саме були перешкоди, авторка листів не подає. Кілька разів однак згадує про неприхильність м. настоятельки *Sacré Coeur*, котра „*jest dobrze z kardynałem* (Вікарієм) і та у нього *jakiekolwiek znaczenie, to może popsuć*“⁵. Ще заки М. Мечиславська покинула *Trinità dei Monti*, часто їздила до „Дімка“ і перебувала в нім не раз по кілька днів. В другій частині 1851 р. починають прибувати перші законниці. Авторка листів кілька разів згадує якусь „Франусю“ і доносить про приїзд с. Тереси⁶. Служби Божі

¹ Лист ч. 2. — Два листи, чч. 21 і 22, були вислані до Неаполя, де перебував о. Ледуховський в м. маю по своїй недужі яко реконвалесцент. На них нема адреси, але місце перебування пізнаємо зі змісту листів.

² Див. світляні знімки на стор. 472-473.

³ Лист ч. 13.

⁴ Справи „Дімка“ приходять майже в усіх листах, а передусім у чч. 6, 9, 13, 14, 16, 17, 19, 21 і 22. З „*Casa S. Giuliano*“ датований лист ч. 29.

⁵ Лист ч. 23.

⁶ Листи чч. 25-27.

і набоженства в „Дімку“ відправляють, крім о. Ледуховського, о. Tornatore, о. Vuoposole, а один раз згадуються францішкани Поляки, котрі зіхалися на Загальну Капітулу до Риму¹. Богато є візит ріжних достойників. І так бачимо у м. Мокрини новоконокрованого „епископа Неаполя“ і якогось монсіньора „Leŷy“, котрого тотожності я не в змозі справдити задля браку спису тогочасних єпископів і прелатів². Очевидно, що окрім того часто відвідують її о. Ледуховський, о. Tornatore, а з поміж світських п. Tempest, котрий разом із о. Tornatore належить до її найбільших приятелів³.

Журять її ще й інші численні клопоти. Дізнає ріжних ближше неопределених неприємностей⁴, докучають їй рани і близни, а передусім багато терпінь спричинює їй біль голови⁵. Також почуває себе самітною⁶, брак їй сердечного дорадника, яким був о. Ледуховський, коли то сей останний майже весь великий піст був змушений пере-лежати в ліжку з причини недуги⁷. Не було під той час у Римі княжни Odescalchi, її могутної протекторки, котра повертає до Вічного Міста щойно в часі великодних свят⁸. Випадок, який кидає княжну на ложе терпіння, розбуджує у Мокрині сердечну дбайливість і спочуванне⁹.

А тут дуже потреба їй ради і помочи. Адже старається поєдна-

¹ Лист ч. 22

² Лист ч. 17. М. Мокрина має з певністю на думці єпископа-помічника неаполітанського, незнаного мені по назвиську, бо архієпископ Неаполя, пізнійший кардинал Сикет Sforza, перенесений зі столиці в Aversa, одержав єпископське посвяченне в р. 1844 або 1845. Назвисько „Leni“ приходить у дописці до одного з листів Джезуміні Abbrescїї з Барї.

³ М. Мечиславська в своїх листах дуже часто і вельми сердечно згадує як Темпеста, так і о. Івана Хрестителя Торнаторе зі Згромадження ОО. Лазаристів (Місіонарів). Темпесті, котрий робив їй багато прислуг, предскажує навіть, що Божя Мати приготує для нього „wielkà zmianę losu“. Безперечно, вона має тут на думці звання до стану священничого (Пор. лист ч. 20). — Й о. Торнаторе також дуже ревно займався м. Мокриною. В пакеті з листами, між якими були листи нашої Василіянки, знайшовся листок, у яким о. Торнаторе просить о. Ледуховського відвідати Мокрину. Той лист, недатований, подаю тут дослівно: Monsignor Reverendissimo, Mi dice il Signor Tempest, che la Madre desidererebbe assai assai di vederla domani mattina. Veda la sua carità se può esaudirla. Iddio sarà la mercede della sua bontà. Mi troverò anche io verso le ore 11 invitato a dire poche parole in onore di S. Giuseppe dalla M. Superiora. Prendo questa occasione per baciarle la sacra mano e dirmi di V. E. R. Umo e Dmo Servo Gio. B. Tornatore P. D. Congre. d. Misione. — Покинувши Рим, о. Торнаторе написав до о. Ледуховського лист із Пяченци дня 2 квітня 1852 р., в котрім знаходимо слідувачий уступ, що відноситься до М. Мечиславської: „Dica per sua bontà alla Madre Macrina, che non lascia di essermi presente come la è a se stessa, e che l'anima sua ogni mattina la metto nel sangue di Gesù Cristo“. Див. також лист ч. 21, в котрім мова про те, що настоятель заборонив о. Торнаторе ходити зі Службою Божою до м. Мокрини. Ся остання відчуває се дуже болючо.

⁴ Лист ч. 12.

⁵ Листи чч. 10, 13, 19, 23.

⁶ Лист ч. 10.

⁷ Листи чч. 10-12, 14. Після листу ч. 10 о. Ледуховський хорував на віспу, опісля на рожу на носі (лист ч. 14).

⁸ Лист ч. 17.

⁹ Листи чч. 21 і 22.

тись із м. Мокриною о. Губе, настоятель ОО. Воскресенців. В його імени просять поєднання пані Лубенська і Карська. На поєднання настає й сам кардинал-Вікарій, котрому „się Polacy bardzo uprzykrzają“. М. Мечиславська годиться на стрічу, в котрій малиби участь, крім неї самої, лише оо. Ледуховський, Кайсевич і Губе¹.

Деякою для неї розривкою, попри духовні потіхи, є поїздки до „Дімка“², відвідини зичливих осіб і, по всякій правдоподібності, численні листи, що їх М. Мечиславська будь одержує, будь теж сама пише. Довідуємося про листи, що їх ігуменя пише до княжни Odescalchi, до Юлії Piccolomini і до інших осіб³.

Пригадуємо собі, що підчас перебування М. Мечиславської в Ліоні зустрінулася вона з одним доктором, Корбутом, котрого предестинувала до стану духовного, вмовляючи в нього священниче звання⁴. З листів до о. Ледуховського довідуємося про дві інші особи, котрим також імпутує призначенне до священничого стану. Тими двома особами є „Dziecko, co mi Bóg dał“ Стефан Скородинський⁵, котрого поручив їй о. Вінкентій Пальотті, основник Конгрегації Пальоттинів⁶, і незнаний мені близше Шредер, котрому о. Ледуховський має сказати, що „jest wola Boska i Matka Boska sama jemu każe iść do Zgromadzenia Misjonarzy Lazarystów za towarzysza do Misyj“⁷. Чи в однім і другім випадку інтервенція м. Мокрини увінчалася вислідом, сього я не міг дійти.

Наконець звертаю увагу на те, що два рази в своїх листах згадує місяць видуманої муки. В листі ч. 14 пише, що сьогодні, себто 1 квітня (1851), точно шість літ минає, як у Мядьолах скочила з третого поверку на землю. А в листі ч. 30, посилаючи ласощі, каже, що вони зроблені „po staroświecku, jak to niegdyś było u nas we zwyczaj u Mińsku“.

Ось тільки менше більше подають листи фактів і подробиць,

¹ Мимо пошукування я не міг дізнатися, що саме було причиною непорозуміння між ОО. Воскресенцями (Клявдіянами), особливо між о. Губе, і м. Мокриною. В своїх листах не говорить про причину, але згадує лише, що непорозуміння існували. Мусіли вони бути загально відомі, коли різні особи, між ними й сам кардинал-Вікарій, старалися їх погодити. Сеї справи торкаються листи чч. 18, 19, 20.

² Лист ч. 14 н. п.

³ Лист ч. 5.

⁴ X. Paweł Smolikowski. C. R. Historia Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego. Kraków 1895. T. III. 229 (Лист о. Єловицького до о. Кайсевича).

⁵ Лист ч. 1. Під самим адресом, на листі, о. Ледуховський написав олівцем: Stefan Skorodunski. Припускаю, що Стефан Скородинський — се назвисько „Dziecko“.

⁶ З пречесним о. Вінкентієм Пальотті, помершим дня 22 січня 1850 р., м. Мокрину лучили взаємини сердечної приязни. О. Пальотті відносився до М. Мечиславської з великою пошаною, відвідуючи її часто, служачи їй радою і помічу. Останній раз він зустрів Василіянку дня 14 січня, на тиждень перед смертю, по Службі Божій, котру відправив перед чудотворною Іконою Н. Діви Марії на коритарі монастиря Sacré Coeur Trinità dei Monti. Пращаючись зі Сестрами, а перед усім із М. Мечиславською, сказав до неї отсі слова: „Сестро Мокрино, останній раз я вас відвідав, більше не побачимось“. Див. Kongregacja Misyjna XX. Pallottynów. Wadowice-Kopiec 1914, 33; Ks. S. P. M. Apostoł Rzymu. Ks. Wincenty Pallotti. Warszawa 1929, 352.

⁷ Листи чч. 20 і 22.

котрі торкаються життя й оточення авторки. Нема сього багато, а се, що є, не представляє значнійшої історичної вартости. Натомість ці листи уявляють собою куди більше значінне для характеристики М. Мечиславської. В них виступає авторка в цілій повноті своїх прикмет, як також і своїх слабих та відємних сторін. Не буду силкуватися подати вичерпуюче зображення її характеру. Се буде завданням майбутнього життєписця. Зверну лише увагу на деякі черти, які найбільше кидаються в очи.

Передусім із листів пробивається глибока віра і покора. Віра каже їй безнастанно молитися і просити молитов за себе в інших. Поручається проте молитвам о. Ледуховського, котрим, яко священичим, приписує особлившу силу. Не менше просить молитов інших осіб, як законницю Марію Люїзу, про святість котрої оповідав їй о. Ледуховський¹. Красними є її розважання про успішність реколекцій та про заслуги, що їх можна набути терпеливим зношенням недуги і Божих допустів. З цілою покорою віддається проводови о. Ледуховського. Бажає бути слухняною і цілковито піддатися його ж таки вказівкам духовним, щоби лише поступити в досконалости Точно виконує розказ адресата даний їй „що до Настоятельки“ монастиря при Trinità dei Monti², і засягає його ради не лише у випадках особливого значіння, але нераз у річах, як здається, малої ваги³. Кілька разів перепрошує будь за балакунство, будь за розтріпанне і оскаржується з недбалств у молитвах або із гордості, чи інших пороків і гріхів. З листів пробивається також велика вдячність для о. Ледуховського за подавані їй науки і за одержувані від нього слова потіхи в смутках і клопотах.

Але листи М. Мечиславської відхиляють нам і блуди та хиби авторки: цілковито потверджують се, що про відємні сторони її характеру досить загально висказав о. Кайсевич. „Була се натура дуже богата, пише о. Кайсевич у „Pamiętnik'ach“, але бракувало їй висшого духового образования, котрого зрештою набути не мала спосібности. Вроджена живість характеру не дозволювала їй важити достаточо свої слова; а руководженне себе передусім серцем і уявою (як се не рідко трапляється навіть у осіб побожних), приспособлювало її до привидів. Часом сні і власні мріяння брала за обявлення з неба, і за такі їх подавала. Те все нераз і неодному давало привід до некорисних осудів про неї: іншіж знову, попадаючи в другу крайність, слухали кожного її слова як віщування. Се ставляло в трудне положенне священників, її дорадників і приятелів і змушувало їх нераз до упімнень. Діялося се однак завсіди в межах християнської любови, а Мати, кілька разів пізнала свій блуд, завсіди за нього упокорювалася“⁴. В самій річи, не тяжко в її листах добачити те все, що

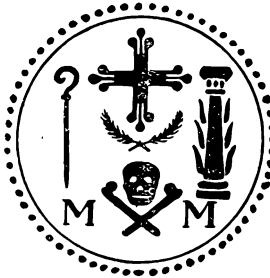
¹ С. Марія Люїза, законниця невідомого мені Чину чи Згромадження в Неаполі, відзначалася великою святістю. Про її листи до о. Ледуховського я згадав вище. Див. листи чч. 14, 21, 22

² Лист ч. 5.

³ Нпр. в листі ч. 8.

⁴ Ks. Hieronim Kajsięwicz. Pisma. T. III. (Berlin-Kraków 1872), ст. 444 і 445

о. Кайсевич написав про її недомагання. Нпр. доказом многоглаголанья се та розтяглість стилю, котра ціхує її листи. Зрештою й вона сама оскаржується з неї перед адресатом і просить вибачення. Має численні привиди. Й так, бачить часто злого духа, котрий прикрить і мучить її, а молитися не дозволяє¹. Рекомендована їй о. Ледуховським особа посіщує її мовляв на правду і відмовляє з нею молитви². До сповидних обявлень належалоб також зачислити і предсказанне про кардинальський капелюх о. Ледуховського, про священиче покликанне мови з м. настоятелькою монастиря Sacré Coeur, зі сестрами і з священиками італійськими. Врешті, є в неї також деякі відомости з лічничої області⁴, — і вміє приготувати ласощі, котрими раз у раз обдаровує о. Ледуховського.

Печатка м. Мокрини

Накінець згадаю, що м. Мокрина, здається, розуміла вже в тих листах, на котрі припадають наші листи, італійську мову. Каже бо, що о. Торнаторе виголосив красну „предіку“³; за знаннем італійської мови промвлялиби також часті розмови з м. настоятелькою монастиря Sacré Coeur, зі сестрами і з священиками італійськими. Врешті, є в неї також деякі відомости з лічничої області⁴, — і вміє приготувати ласощі, котрими раз у раз обдаровує о. Ледуховського.

Майбутний дослідник життя і справи М. Мечиславської не могтме поминути нашої збірки її листів. Не заслугоють вони на те, щоб оголосити їх у цілости, однак видиться не зайвим буде подати з них се, що може послужити до характеристики авторки. В „Додатках“ оголосимо проте досить обширні виписи з тих листів, при чім змінимо їх мильний правопис на новочасний і додамо бракуючу інтерпункцію.

Додатки

I. Власноручна реляція о. Мечислава Ледуховського з дня 19 мая 1848 р. про пророцтво м. Мокрини Мечиславської

Gesu, Maria, Giuseppe.

Il giorno 19 maggio 1848 la mattina, sono stato dalla Rda Madre Macrena Mieczysławska, religiosa dell'Ordine di S. Basilio, per assistervi alla Sta Messa, che doveva dirvi il Signor Tornatore della Missione, et servirgli dopo da interprete presso la Madre Badessa. Dopo la messa, presami in disparte la medesima Madre Macrena mi disse dovermi partecipare una cosa, svelarmi cioè una particolarità del mio avvenire. Mi sorprese un poco e mi sturbò tale annunzio, ma lo nascosi alla

¹ Нпр. листи ч. 6, 22.

² Лист ч. 3.

³ Лист ч. 13.

⁴ Лист ч. 14.

religiosa, la quale proseguiva, che dal momento, in cui m'ebbe visto per la prima volta, conobbe subito dover io ricevere un giorno il cappello cardinalizio, quando e da che Papa diceva non saperlo; che quindi me lo voleva subito dire, ma fu trattenuta dal timore, che fosse una insidia del demonio. Dopo di ciò due altre volte Iddio le manifestò l'istessa cosa e si sentì spinta a pregare molto per me; infatti da quel tempo, ogni primo venerdì di ogni mese, consacrava a Dio per me, pregandolo particolarmente di concedermi molta umiltà. Si sentì in pari tempo gran desiderio di comunicarmi tale rivelazione e, siccome io da più di un anno aveva sospeso di andarla a trovare, volle mandarmi persona, che in nome suo mi chiamasse. Ciò però non fece, pensando che la era volontà di Dio che lo sapessi mi avrebbe da Lei mandato. Si era appigliato a questo partito pensandoci poco prima che io giungessi da Lei, il ch'è la confermò a narrarmi quanto qui ho descritto, e la verità di che sono pronto di autenticare col proprio giuramento.

Roma questo di 19 maggio 1848.

D. Miecislao Ledochowski Prete.

2 аркушки тоненького паперу формату 13,2×20,7 см. В лівім горішнім розі чотирикутний знак паперні в Bath в оздобній рамі; записаний один аркушок по одній стороні.

II. Листи

1. 1850, липень 21.

Пише: »otóż posyłam to Dziecko¹, co mi Bóg dał z miłosierdzia Swego; jest to ten, co ma być Sługą Boskim w Kościele Pańskim. Ja jemu nic nie mówiłam o niczem, co mi Bóg dał wiedzieć o nim, bo możeby to jemu zaszkodziło dla jego dobra duszy, i mnie się zdaje, że on o tem nic nie powinien wiedzieć. Niechże Hrabia Dobrodziej z nim cokolwiek pomówi i zapewne jego łatwo wyrozumie, że to Dziecko prawdziwie podobne do tego, co mnie Ojciec Palota² powiedział. Łaskawy Dobrodzieju, ja bardzo proszę o pomoc, aby jutro można widzieć Ojca Franciszka³, sukcesora O. Paloty, i mówić z nim, bo szczerze mówię, że ani spać nie mogę, aby prędzej doprowadzić do skutku i spełnić Wolę Boską a rozkaz O. Paloty. Takoz cokolwiek z nim proszę pomówić po francusku i po włosku i po niemiecku, czy dobrze mówię, bo ja się nie znam...«

2 аркушки, 12,5×19 см, овальна марка паперні Bath у правім розі, писані по одній стороні; на другім аркушкові підпис м. Мокрини.

¹ Понизше адресу о. Ледуховський написав олівцем: »Stefan Skorodynski«. Видимо, є се назвиско »Dziecka«. Про долю особи сього назвиська я не міг нічого дізнатися.

² Мова тут очевидно про о. Вінкентія Палльотті, основателя Конгрегації ОО. Палльоттинів, помершого 22 січня 1850 р.

³ Наслідник о. Палльоттія називався Фр. Vaccari.

2. 1850, серпень 7.

Від давна не бачила о. Ледуховського. Питається, яка сього причина. Просить його о відвідини »by dać usłyszeć słów kilka o Panu Bogu, bo jestem bardzo potrzebna konsolacji dla mojej biednej Duszy...«

2 аркушики, 13,5×21 ст, записана по одній стороні одна картка; фабричної марки і водяного знаку нема. Адрес иншою рукою по французьки.

3. 1850, грудня 13.

Дякує: »... za rekomendację tej dobrej duszy, bo tej duszy tylko ciało jest na ziemi, ale duszą i duchem już jest u Jezusa i z Jezusem Panem w bardzo ścisłej miłości. Już nie pragnę widzieć jej ciałem nigdy, ale duchem chciałabym z nią być nierozłącznie dzień i noc, abym mogła być napojona jej darami od maleńkiego Pana danymi. O, nic nie żądam, ani pragnę, abym była godna tej łaski, abym była pod jej dyрекcją, abym mogła słyszeć z jej słodkich ust słodkie słowa zbawienia i przestrogi duchowne... Mnie się zawsze zdaje, że to mnie djabeł kusi pod rozmaitemi postaciami... i zawsze myślę tak, że djabeł widzi i słyszy, o co ja Pana Boga i Matki B. proszę, to on prędko stara się mnie tem oszukać i przybierze tę postać i przyjdzie do mnie w czasie modlitwy i pomaga mnie modlić się, i udając świętobliwą postać, i zachęca mnie do dłuższego modlenia się zemną. O, m. dr. O., czyż ni podobne do tego, kiedy Ojciec z natchnienia i rady Ducha Św. mnie niegodną grzesznicę rzączył odwiedzić i pokótnce opowiedział o tej duszy miłej Panu Bogu? Ja myślałam o niej cały wieczór... Poszłam na odpoczynek, ale za mocnym kaszlem nie mogłam spać, więc wstałam mówić Matutinum na dziś i podczas Laudes przyszła ta miła Bogu dusza i ze mną odmówiła całe Laudes, ja z brewjarza, a ona na pamięć chór trzymała aż do końca, i potem 3 Magnifikat i potem dała mnie instrukcje w trzech słowach i znikła odemnie w momencie, jak maleńkie dzieciątko targnęło za rękę, i razem znikli. O, m. dr. O., czy to podobne, aby to nie było od Boga? Ja myślę, że nie.. Ja myślę, że to była albo moja imaginacja, albo djabelska zdrada i oszukaństwo, aby mnie bojaźnią nabawić i moją głowę myśłami napełnić, bo ja chociaż mimowolnie, ale czuję w ciele. Otóż, łaskawy O., przez miłość Boga i bliźniego rozważ to przed P. Bogiem i zapytaj u O. Tornatore, czy to od Boga, czy od djabła, i, kiedy Bóg da cokolwiek czasu zbywającego, to ofiaruj moment dla mnie niegodnej grzesznicy... Mam największą i szczerą ufność w Twoich radach i przestroгах i mam do tego najszczerzą wolę i chęć być posłuszną we wszystkim, co mnie każesz, i każdą przestroгę będę obserwować najściślej i najakuratniej.. «¹

Потім просить ненастанної молитви за себе. Вкінці пише: »Najdr. O., proszę spalić ten bilecik(!) a moją prośbę mieć w łaskawej pamięci.. «

2 арк., 13,5×21,8 ст, восьмибічна марка паперні в Bath у правім розі; один арк., записаний по обох боках.

¹ Не знати, ким є та »добра душа«, про котру о. Ледуховський оповідав м. Мокрині. Видається дуже правдоподібним, що була нею с. Марія Люїза ді Gesù з Неаполя, про яку я згадав висше і про котру ще буде мова низше (пор. Листи чч. 14, 22).

4. [1850(?)], (грудня 24).

Бажає щасливих свят Різдва Христового і посилає квіти, котрих »dał jej dziś maleńki Pan Jezus obficie...«

1 арк., 13,4×20,5 ст, картка обведена витисканим берегом, у долішнім правім розі витиснено: MARION.

5. [1851]. »Janu. 28.«

Пише: »Przepraszam Ojca za wielkie uchybienie w czasie bytności Ojca w poniedziałek, bom po wyjściu Ojca postrzegła się, żem mojem wielomówstwem mówić Ojcu przeszkadzała. Mam to w nałogu, (przez) co wiele bardzo szkodzę sobie, bo potem sama siebie łaję za to, ale już po czasie. Spełniłam rozkaz Ojca... co do Przełożonej¹ ze świętego posłuszeństwa i na pokutę. Prosiłam, aby mnie postrzegala we wszystkim, co jest niedobre we mnie, powtarzając, że ja sama ją o to prosiłam, i przyrzekła mi solennie że będzie moim stróżem w mojem postępowaniu... Proszę przejrzeć list (do) Xiężny², może niedobrze napisany, to mnie każ drugi pisać. A także proszę i drugi do Julki Pikolominy³ przejrzeć jeśli może za ostry. A kiedy dobry... przetłumacz go na francuski język i zrób miłosierdzie to dla mnie odesłać go na pocztę i do Xiężny razem ze swoim listem proszę oddać... Od dnia, kiedy widziałam Ojca, dosyć jestem spokojna i dziękuję... Ojcu za medycynę duchowną i zawsze proszę... abys mi coraz ostrzejsze dawał lekarstwo duchowne, póki mnie nie wyleczysz z choroby zadawnionej w duszy mojej. A ja coraz więcej i goręcej będę się modlić za mego Medyka...«

2 арк., 13,5×21,7 ст. осьмибічна марка фабрики в Bath у правім розі; записаний один арк. (по одній стороні).

6. Без дати.

Пише: »...Nieprzyjaciel duszny mnie mocno morduje i osłabia na siłach i kolce wianka mego mocno mnie bodzą, gdyż przechodzą aż do serca mego. Ale moja ufność w Bogu i miłość w Krzyżu wszystko zwycięża, bo widzę we wszystkim prędkie odmiany i, jak tylko spojrzę na Krzyż a rozmyślam Mękę Pana Naszego Jezusa, to już przestaję myśleć o wszystkim a całą myśl, duszę i serce moje topię we krwi Pana Naszego Jezusa. Tej nocy, mój drogi Ojczy, poleciałam Panu Jezusowi Domek ubogi polski i wszystko to, co w nim jest od Boga dane, a sama już o nim myśleć przestanę i już nie pojedę do przyjazdu Xiężny, a to wszystko dla tego, aby było na chwałę Boską i dla pokoju świętego w duszach naszych. Najdr. Ojczy, nic wczoraj nie wspomniałam o krzyżu i odpustach, czy są dane, czy nie, i ośmielałam się prosić o ten krzyż, bo on jest dla mnie drogą pamiątką, i razem posyłam list panny Podgórskiej⁴...«

¹ Мова тут про настоятельку монастиря Sacré Coeur на Trinità dei Monti, про М. Осипу de Coriolis.

² Княжна Софія з Браницьких Odescalchi, велика протекторка м. Мокрини.

³ Юлія Риссоліні, незнана мені ближше.

⁴ П. Підгірська, ближше мені незнана.

2 арк., 13,5 × 21,6 ст, осьмиб. марка фабрики в Bath у правім розі; записаний по одній стороні один арк.

7. Без дати: »w piątek piszę po Mszy św.«

Пише: »...przepraszam mego Ojca za moją natrętność o wypisanie odpustów, gdyż na świadka list pisany posyłam. Mój drogi Ojcie, moja wielka wina, że wczoraj nie pokazała tego listu Ojcu, bo już go miałam, ale to moja niepamięć roztrzępana winna temu. Otóż proszę, mój drogi Ojcie, dziś, bo mnie dokuczają, a jeżeli Ojciec każe memu człeku powrócić po przepisane odpusty popołudniu, to bardzo będę kontenta, bo się boję, aby tego Biskupa nie rozgniewać¹...«

2 арк., 13,5 × 21,6 ст, в правім розі осьмибична марка фабрики в Bath; по одній стороні записаний один арк.

8. Без дати: »w poniedziałek«.

Пише: »Najpokorniej przepraszam, że nadużywam Jego dobroci. Dnia wczorajszego Matka Przełożona² mnie sama bez zapytania nadmieniła, abym jechała do Domku z warunkiem. Ale ja odpowiedziałam: Słusznie, Matko, że powinnam jechać, ale wtenczas, jak będzie piękny dzień, i teraz życzyłabym jutro jechać, bo myślę, że może szczyry w ołtarzu mogły porobić szkodę, co daj Boże, aby nie było tak. Ale chcę wiedzieć od m. Ojca, jak to będzie uważać, czy powinnam jechać, czy nie. Niech m. dr. Ojciec mnie da w tem radę: tak, tak — nie, nie. Niech w tem będzie wola Boga, a nie moja...«

2 арк., 13,6 × 21,6 ст, осьмибична марка паперні в Bath у правім розі; один арк. записаний по одній стороні.

9. Без дати.

Желає »powrotu szczęśliwego z Puszczy Chrystusowej i zbawiennej«³ і посилає білля капличне, свіжо випране. Пише: »... oczekuję przybycia Twego z największą niecierpliwością, bo mam wiele interesów i kłopotów i rady Ojca bardzo potrzebuję...«

2 арк., 13,5 × 21,7 ст, записана одна картка по одній стороні; восьмибична марка паперні в Bath у правім розі чистої картки.

10. Без дати.

Питається про здоровле о. Ледуховського, котрий хорував тяжко, »czy ta okrutna osra ustariała i wrzody czy się goją«. Висловлює смуток, що від давна не бачила адресата. Почуває себе опущеною: »Xiężny niema, Ojciec mój (se е о. Ледуховський) chory i nie mam przed kim wypurzyć mego cierpienia«. Скаржитья на частий великий біль голови і боку »со там zaszytu«, котрий опух і счорнів. Не має нікого, щоб її обходив та послугував. »Siostra Teresa wjechała, bo jej bardzo dogryzali. Dali mnie włoszkę; ta zachorowała na febrę. Drugiej pozwolili na parę godzin posługi, ta narobiła plotek

¹ Годі догадатися, про які справи тут мова.

² Настоятельница монастиря Sacré Coeur Trinité: dei Monti.

³ М. Мокрина має на гадці реколекції, що їх давав о. Ледуховський. Майже цілий лист посвячений розважанню користей, які плинуть з »korespondencji poufałej i samotnej z Chrystusem«.

i kwasu gorzkiego. A teraz nie mam żadnej i kazali mnie, abym się starała służy święckiej (!), a ja nie znam nikogo. Otóż, m. dr. Ojczce, jaki fawor ludzki, i nietrwały, i powierzchowny... i teraz sama jedna jestem we dnie i w posy». Вкінці просить написати їй кілька слів для потіхи.

2 арк., 13,5 × 21,6 ст, осьмибічна марка паперні в Bath у правім розі; один арк. записаний по однім боці.

11. Без дати (піст р. 1851).

Пише: »...we łzach radości odczytałam kartkę pisaną miłemi ręko-
ma i cierpięciami. Wiem, O. dr., że cierpisz okrutnie z cierpiącym Chry-
stusem Panem Naszym... M. dr. O., nie przysłał Bóg Tobie (cierpień)
ani wśród zimy, ani wśród lata, ale w tym świętym poście, kiedy sam
cierpiał«... Весь лист присвячений розважанню про Божі допусти.

2 арк., 13,6 × 20,7 ст, осьмибічна марка паперні в Bath у правім розі; 1 арк. записаний по одній стороні.

12. Без дати: »dziś w sobotę«.

Пише: »...rozradował się duch mój..., gdym otrzymała list już zdrow-
szą ręką pisany. Czytałam go we łzach radości i została pocieszona,
że już coraz lepiej masz się, m. dr. O.« Продовжуючи лист робить
розважання про потребу й успішність Божих допустів. І пише далі:
»Niech to wszystko Boga chwali, co ja cierpię na tem wiele, że nie
mogę tak długo widzieć m. dr. Ojca. Mam wiele takich kawałków
gorzkich, których nie mogę strawić, ale muszę. Coraz mnie więcej
dotykają różne przykrości oprócz boleści, któremi mnie Bóg doświad-
czył z miłosierdzia swego. Ale, m. dr. O., wolę boleść, jak niektóre
miesnaski«. Вкінці, питає чи може прислати ласощі.

2 арк., 13,5 × 21,7 ст, осьмиб. марка паперні в Bath у правім розі; записаний
один арк. по обох сторонах.

13. Без дати: »dziś w środe« — кінець марта 1851.

Уболіває над о. Ледуховським, котрий переходив операцію ве-
реду. Далі пише: »O. Tornatore dziś miał ostatnią predykę marcową
o św. Józefie. O jakże pięknie mówił, że ja, kiedym słuchała, zapomnia-
łam o swoim boku bolącym i o głowie... a po kazaniu widział się ze
mną troche i bardzo mnie pocieszył o moim najdr. Ojcu, że coraz
będzie lepiej i że znalazł się apetyt«. Опісля дає кілька порад щодо
ласощів, що їх рівночасно посилає. Далі пише: »Jutro mam jechać
do Domku i w kompanji z moją Pielgrzymką starą i pocziwą. Dobra.
to staruszka i bardzo pobożna, ale kaleka, i mnie nie pozwalają, abym
ją tymczasem trzymała przy sobie¹. Cóż robić? Pobędę jedna, póki
Bóg miłosierny mnie opatrzy jaką Polką. Niech się dzieje wola Boska...«

2 арк., 13,5 × 21,7 ст, у правім розі восьмибічна марка паперні в Bath; один
арк. записаний по однім боці.

¹ Очевидно, що мова тут про стару Італійку або про иншу жінку, не Польку, котра дана була М. Мечиславській, щоб її обслуговувала.

14. [1851] »1 kwietnia« (без рокової дати).

Пише: »O jakże byłam pocieszona w Bogu, kiedym otrzymała dobrą nowinę od p. Tępesta, że drogi Ojciec miał mieć Mszę św. w niedzielę i we czwartek w ubogim Domku, miał dobrą chęć odwiedzić mnie niegodną grzesznicę. Ale nie tak się stało podług naszych myśli i żądania, ale podług woli Boskiej jest, tak się Bogu podobało. Tak, mój najmilszy Ojczy, chce Pan Chrystus, abyś z nim był cierpiącym i był uczestnikiem zmartwychwstania Pańskiego. Pan Jezus wstanie od umarłych, a ty, mój drogi Ojczy, od choroby... Bóg wie, co czyni, chce abyś wszystkie choroby duszne i cielesne razem podczas Męki Pańskiej ukończył, a potem abyś był silniejszym... bo Bóg miłosierny już dawno gotuje wielką pracę dla Ciebie... Słyszałam, że wkrótce, jak tylko będziesz zdrowy, opuścisz Rzym... i wyjedziesz do Neapolu na jakiś czas... pewno, że choć mnie będzie smutno, ale dobre dusze, co w Neapolu (są), będą pocieszone z widzenia Ciebie... Marja Luiza i drugie dobre dusze, które wyprosiły zdrowie u Boga... Ja zaraz pisałam do wszystkich, aby się modlili (!), będzie im miło widzieć zdrowego mego... Ojca, bo to ich święte modlitwy i naszej kochanej Xiężny wymodliły zdrowie i życie z tak wielkiej i niebezpiecznej choroby... Ta róża, która przysłała na ukończeniu choroby, nie jest to niebezpieczna, ale tylko bardzo trzeba z nią ostrożnie, aby w niczem nie moczyć, bo ona nie lubi wilgoci, ale żeby co najprędzej siny papier, co od cukru, posypać mialkim jak mąka blejwasem i obwijać nogę całą aż do kolana i nie mieć ją spuszczoną na ziemię, ale na krześle podjętą, i to trzy razy na dzień podsypać blejwasu, ona najdłużej, kiedy trzy albo cztery dni...¹ precz. ...Przyjście tej róży czuło moje serce, bo taki wielki smutek i wdychanie mnie napadły w nocy z soboty na niedzielę i wczoraj... Niech Bóg błogosławi i M. Boska tego pana Tępestę. To wielka dusza przed Bogiem. Ma wiele miłości bliźniego i wiele dobrego robi dla chwały Boskiej... On mnie dał jedną dobrą dziewczynę, sierotę, wychowanicę jego. O jak mnie była potrzebna włoszka, ale dobra, na teraz, póki Matka B. da Polkę... Po stokroć dziękuję, że mnie pozwalasz do Domku jechać, bo to mnie cokolwiek przerywa przykrości, jakie doświadczam... Nie są kontente Matki, że jadę do Domku, ale jestem w tem spokojna, że.. Ojciec pozwala, bo Bóg wie możebym i zachorowała obłożnie, żeby się nie przejeżdżała na kilka dni... W tym momencie, kiedy już mój list był napisany, otrzymałam list... Ojca od pana Tępesta... dziękuję nieskończenie za Twoją pamięć..«

На кінці листу знаходиться ось яке postscriptum: »Najdroższy mój Ojczy, westchnij do Boga za mnie. Oto dziś akuratnie sześć lat się skończyło, jakem przez mur z trzeciego piętra wyskoczyła w Miadziołach. A dziś jestem w Rzymie. Przez miłosierdzie Boże wyskoczyliśmy(!) cztery, a jestem tu jedna sierota i to niegodna grzesznica, za co niech Bóg będzie pochwalony od nas teraz i na wieki. Amen.«

¹ Вільне місце, котре повстало в тексті з причини витятої печати при отвиранню листу.

2 арк., 13,5×21,7 ст, обі картки записані, — перша по одній стороні, друга по обох; осьмибічна марка фабрики в Bath у правім розі.

15. [1851], »dziś w piątek Apr. 10«¹.

Висловлює радість, що побачить о. Ледуховського: »Dałżeby mnie Bóg być przytomniejszą, jak byłam w niedzielę roztrzępana i nie wiedziałam, co robić z radości... O, m. najmilszy O., proszę mnie wyłajac dobrze, to ja poprawię się, bo bardzo przestrogi potrzebuję od mego Ojca Mam list od Xiężny kochanej. Jak dziś k. O. przyjdzie, to go pokażę i będziem o tem decydować...«

2 арк., 13,4×19,1 ст, папір італійського фабрикату (водляний знак: орел на 3 горбках у колі): записаний 1 арк. по одній стороні.

16. Без дати.

Висловлює радість, що о. Ледуховський може вже відправляти Службу Божу. »W ubogim Domku dziś były dwie Msze św., o ról do siódmej miał jeden Jezuita od S. Eusebio. Pan Tempesta przypro-wadził o 8 Msgra Lęty²... Poczcwiwy p. Tempesta służył do Mszy św... Cóż to za radość i fest będzie dla mnie w niedzielę, kiedy... Ojca obaczę... O. Wincenty³ będzie dziś o 2 popołudniu. Pisał wczoraj, że nie może być rano, i obiecuje wszystko zrobić podług umowy z Ojcem. ... ta sierota ma u mnie to wszystko, co ona lubi i życzy, a ja dla jej przyjaźni jem po włosku i te dni, jak ona jest u mnie, to tylko raz jeden była kwaśna potrawa, bo i ja teraz nie bardzo jeść mogę kwasów⁴... Wczoraj na wyjeździe już Matka Superiora ją odwołała na stronę i dość długo z nią rozmawiała w sekrecie. Cóż robić... niech to wszystko Boga chwali. Mnie Teresita Hiszpanka⁵ mówiła, że ja te czasy będę miała wiele krzyżów, abym przyjęła z największą ochotą z ręki Boskiej...«

2 арк., 13,7×21,2 ст, осьмибічна марка фабрики в Bath у правім розі; записана по обох сторонах 1 картка.

17. Без дати (перед Великоднем 1851).

»Nie umiem opisać łask Pana Naszego dla mnie niegodnej grzesz-nicy, jakimi obdarza. Te kilka dni siedzę w ubogim Domku, jak u P. Boga za piecem spokojnie i mam myśl wolną do modlitw i do rozmyślenia bez żadnych przykrości... Nie wiem..., jak długo posłuży mi ta swoboda. Mój spowiednik był wczoraj mnie spowiadać i był

¹ Лист датований: »Dziś w piątek Apr. 10«. В рахубу входить одиноко 1851 р., в котрім що правда 10 квітня припадає на четвер.

² Поправна назва монсіньора звучить: Lenti. Я не міг дізнатися, ким був сей Msgr. Lenti.

³ о. Вінкентій ближше незнаний. Неправдоподібним видається, щоби тут була мова про о. Вінкентія Палльоттія, помершого 22. I. 1850 р. Се мабуть той сам о. Вінкентій, про котрого м. Мокрина пише в листі ч. 22.

⁴ З певністю, се та вихованиця Темпести, про котру була мова в листі ч. 14. Звертаю увагу на лист ч. 22, в котрім читаємо про »sieroty... (którą) dał O. Wincenty«. Чи не булаб се та сама особа, про котру мова в листах чч. 14 і 16?

⁵ Правдоподібно Сестра Sacré Coeur.

u S. Eusebio widzieć Kardynała¹. Nie umiałam zrozumieć, co Kardynał odpowiedział. Ale przepraszam..., że mam tę odwagę tak pisać, że mój spowiednik mało pomoże w tym interesie, albo nic nie zrobi. On jest trwożliwy i lęka się nie narazić na siebie zakonnic, więc, mój Ojciec, niema co na niego liczyć. Ale moja cała ufność w Bogu... Było w ubogim Domku wczoraj dwie Msze i dziś. Niech będzie stąd chwala Bogu a pożytek dla dusz naszych. Wczoraj miałam wizytę świętych osób... O. Tornatore, O. Buonocore² i biskup z nimi neapolitański, niedawno wyświęcony³,... jakaż to dla mnie była pomyślna chwila, że mnie nikczemną grzesznicę odwiedziły święte dusze... kiedy Bóg pozwoli doczekać niedzieli, o. Tornatore i o. Buonocore przyjdą o siódmej ze Mszą św., to będą trzy Msze... a popołudniu mój Ojciec... ach, co to będzie za szczęście dla mnie widzieć... Ojca blisko jak zmartwychwstałego.. Słyszałam, że prędko ma Xiężna nasza kochana wrócić a może i przed Wielkanocą, co daj Boże, może i ona nam co pomoże w interesach, kiedy będzie wola Boga... Ja bardzo mam wiele do mego Ojca mówić i dobrych i złych rzeczy i rady mego Ojca bardzo potrzebuję w moich kłopotach...

2 ark., 13,8×21,5 cm, марка фабрики в Bath у правім розі; записаний один аркуш і то по обох сторонах.

18. Без дати.

Пише: »Bóg widzi, jak mnie smuci ta febra obrzydliwa, która męczy Ojca mego. O, jak mnie trudno i smutno być w tak długim niewiedzeniu. Dusza moja pragnie być posiloną słowem Bożem od Ciebie, m. O. A także są niektóre interesa, co ja nie mogę nic zrobić bez Twojej rady, m dr. O. Zapewne mój spowiednik musiał być wczoraj u Ojca i mówił i listy pokazał, bo ja prosiłam, aby opowiedział, jak się rzecz ma o pojednaniu z Xiędzem Hube⁴. M. dr. O., Bóg widzi serce moje, że ja się nie gniewam na niego ani na nikogo, bo sama proszę Boga, aby mnie odpuścił moje ciężkie grzechy, i pewna jestem, że to była w tem wola Boska, abym była przez nich doświadczona. Ale już to się wszystko zapomniało i nic się o tem nie myśli. Ale nie wiem, dlaczego to teraz starają się o to pojednanie. Najdr. O.. ja bez Ojca rady nie będę robić, tylko co Ojciec zadecyduje, i nie chcę się widzieć z nimi bez Ojca, bo się boję nowych niepokojów i grzechów.«

2 ark., 13,6×17,1 cm, фабричної марки нема; один арк. записаний по одній стороні.

19. Без дати.

Пише: »... nie umiem opisać smutku mojego, jaki mnie Bóg Miłos.

¹ Кардинала-Вікарія, очевидно. Був ним кард. Patrizi.

² о. Гавриїл Буоносоре, неаполітанський канонік.

³ З певністю єпископ-помічник неаполітанський. Архієпископом неаполітанським, був від р. 1845 кард. Сикст Riarjo Sforza.

⁴ О. Йосиф Губе був настоятелем ОО. Воскресенців від р. 1848 до 1855. Чим він наразив себе м. Мокрині, я не міг ствердити на основі доступних мені жерел.

przysła w tych czasach ze wszystkich stron i rozmaitych gatunków. A między tymi najdr. Ojca cierpienia. A najgorzej mnie zasmuciło to, że m. O. niekontent na mnie, że w poniedziałek jeździła do Domku... proszę mieć mnie za wyekskuzowaną... Unikałam straty kilku skudów, ale wolałabym stracić więcej, aniżeli miałabym pójść przeciw woli mego dobrego Ojca. ...Mój spowiednik był u mnie spowiadać i mówił mi, że Ojciec bardzo na mnie niekontent za te korespondencje z Xiężmi Kludjuszanami¹. Ja ich nie widziałam żadnego i nie myślałam o nich, ale nie wiem, co to się robi, że pan Łubiński (sic)² tak się stara za Xiędzem Hube, bo nawet i (u) Kardynała był i prosił o pozwolenie pojednania się z Xiędzem Hube i pisał Hube do mego spowiednika. Ja z mojej strony jestem spokojna na sumieniu i nie gniewam się, ale widzieć z nimi nie życzę sobie i nie będę póki m. najdr. O. do zdrowia dobrego przyjdzie. Takoz ani jednej litery nie pisałam do nich i nie mam żadnego interesu. Co zaś do mnie, to nie Xiędz Hube pisał o tę zgodę, ale pani Karska² i pani Łubińska(!)² pisały, prosząc w imieniu Xiędza Hube. W sobotę był Kardynał Wikary u nas i mnie kazał wołać i mówić, aby widzieć się z nimi raz. Raz i to w przytomności Ojca najdr. już się tłumaczyłam, ale Kardynał Wikary mówił, że trzeba, bo się Polacy bardzo uprzykrzają Kardynałowi, i że im obiecał widzenie...» Накінець згадує, що молиться о здоровля о. Ледуховського.

B postscriptum пише: »... ja od tygodnia cierpię niezmierny ból głowy, nieciągly ale momentalny, ale tak silny, że od pamięci odchodzę...«

2 арк., 13,6 × 21,7 см, осьмибічна марка паперні в Bath у правім розі; один арк. записаний по одній стороні.

20. Без дати: »dziś w sobotę«.

Пише: »Wczoraj niedobrze się wytłumaczyłam (z) listu Naszej kochanej Xiężny, dlaczego dziękuję za dobry list. Mnie się zdaje, że to może Xiężna wzięła za dobry i pomyślny list, bo ja pisałam, że ma nastąpić to pojednanie z Xiężmi Kludjuszanami i że wie Kardynał Wikary o tem, słowem, że pisałam, jak się rzecz miała, i że Najdroższy Ojciec będzie pośrednikiem z życzenia Kardynała a nasza Xiężna, co tak kocha księdza Kajsiewicza i czuła (!), nad tym wiele może. To ją pocieszyło, że kwasy nie będą. Najdroższy mój Ojczce, mnie się zdaje, żeby to mogło być między świętym Poniedziałkiem a Wtorkiem tak, jak kochany Ojciec wczoraj mówił, żeby więcej nikogo jak tylko x. Kajsiewicz, x. Hube, mój drogi Ojciec i ja. Może byłoby dobrze, aby się skończyło. Pewna jestem, że to dla naszej Xiężny przyniosłoby wielką radość, żeby, nim wróci z Neapolu, się spodziewam (sic!), możeby czulej starałaby się o zmianę mego bytu. Jednak, mój Najdroższy Ojczce, ja podaję moje zdanie, a jak mój Ojciec powiesz i każesz, chętnie i serdecznie na to przystanę: tak, tak — nie, nie, aby nie było mojej woli w niczem jak tylko Boską wola i Twoja mój miły Ojczce.

¹ ОО. Воскресенці названі так від церкви св. Клявдія, котру посідали.

² Ближше незнані особи.

Punkt 2.

Najdr. Ojczy, pan Szreder¹ przyjdzie do mego dr. Ojca. Niech mu Ojciec powie, bo może on mnie nie zrozumiał, że jest wola Boska, M. Boska sama jemu każe iść do Zgromadzenia Misjonarzy Lazarystów za towarzysza do Misyj i wraz i prędko teraz ma być pomocnikiem i bratem. A kiedy przyjdzie czas woli Boskiej na księdza, wtenczas Duch Święty oświeci starszego Przełożonego i za rozkazem Boskim wyświęci go na księdza, a teraz, aby poszedł jak malutkie dzieciątko i z największą pokorą prosił o przyjęcie pod posłuszeństwo święte. A Matka Boska będzie z nim i zawsze będzie mu pomocą. Dziś jego skończyła się nowenna i dziś ostatnia dyspozycja i odpowiedź od Matki Boskiej za jego prawdziwą ku niej miłość i wierność. Amen. Dziś ja i p. Szreder mówiliśmy Te Deum laudamus i p. Tempesta. O m. dr. Ojczy, dla pana Tempesty Matka Boska przygotowuje wielką zmianę losu...«

(Postscriptum) »O m. dr Ojczy, westchnij za mną, bo ja dziś o 6. wracam do Trinità; proszę Boga o pacjencję i pokorę dla mnie prosić Boga(!)«.

1 ark., 19,9 X 26,5 cm, папір італійського фабрикату з водяним написом; Giovanni Innamorati.

21. Без дати.

Дякує за лист, що його одержала від о. Ледуховського і висловлює свою глибоку вдячність за науки, котрих їй уділював о. Ледуховський. »Ciagle, we dnie i w nosy, i w każdych modlitwach prosiłam Boga i Matki B., aby mnie dali dla mojej biednej duszy przewodnika i teraz ja jestem pewno przekonana, że moja Matka B. uprosiła Syna Swego... dla mnie mego bardzo dr. Ojca, aby prowadził biedną duszę i zaprowadził do Nieba... Dr. O., to prawda, że zato jestem od djabła bardzo męczona w różnych gatunkach (sic!), ale mój Pan Jezus zwycięża.. «

Пише далі: »Najdr. O., dziękuję Bogu i Matce B., że jeszcze dotychczas siedzę w ubogim Domku bardzo spokojnie tak, jak u P. Boga za piecem cicho. Żadnej odezwy nie mam z Wikarjatu i Superjora Sacré Coeur już nic nie pisze do mnie, jak tylko dawniej pisała. A teraz ja myślę, że już musiał Kardynał Wikary jej coś mówić. Dzięki nieskończone Bogu, że już Xiężna przyjechała, ale jeszcze bardzo chora. Miała wypadek w drodze. Karetą się wywróciła i chociaż nie pokaleczyli się, ale się polekali, i to jej wiele uszkodziło przy drugiej słabości... Ja mam ufność w Bogu i Matce B., że niedługo będzie w łóżku... Mam smutek, że do powrotu Ojca nie będę widzieć O. Tornatore, bo superjor jego skapryśnił i nie pozwolił mu więcej iść do mnie ze Mszą a nawet i panu Tempeście nie pozwolił codzień bywać u O. Tornatore, tylko trzy razy na tydzień. Jest to przykro, ale niech się dzieje wola Boga... Ja cieszę się z tego, że mój dr. Ojciec przepędza miłe chwile z dobrimi duszami, i często duchownie posyłam me uszy do podsłuchania, jak słodko o P. Bogu rozmawiacie... Ja

¹ Нічого докладнішого я не міг дізнатися про Шредера. На еміграції в Парижі жив у рр. 60 і 70 спосібний стихар Антін Л. Шреттер. Чиж про нього писалаби тут м. Мокрина?

czasami zaczynam tęsknić... ale jak pomyślę, że ten wyjazd był bardzo potrzebny dla zdrowia mego dr. Ojca, to już jestem kontenta... Przez pięć lat prosiłam Boga i Matki Jego i na szóstym otrzymałam tak wielką łaskę od Boga, że przeznaczył Ciebie, m. dr. O., za wodza i stróża mej biednej duszy.. «

Накінець просить, щоб о. Ледуховський разом із Марією Люїзою і сестрами відмовив Те Деум і Magnificat на подяку за добродійства, якими наділив її Бог і посилає свої звичайні поздоровні униження.

2 арк., 13,5 × 21,4 ст, округла марка паперні в Bath у лівім розі; оба аркуші записані по обох сторонах.

У в а г а: Сей лист писаний до о. Ледуховського, перебуваючого на реконвалесценції в Неаполі.

22. 1851, мая 13.

Пише: »... nie mogę doczekać się listu... ośmielam się powtórnie pisać do mego dobrego Ojca. Oto najprzód donieść (muszę), że nasza Xiężna ma się troche lepiej, ale jeszcze nigdzie nie idzie, ani jedzie. Jeść nie może, tylko troche serników mojej roboty. W niczem nie gustuje. Doktor pozwala jeść wszystko, coby chciała, ale biedne kaprysy kobiece jej nie pozwalają. Zapewne, że Bóg chce, aby była trzeciego dziecka matką... «

Дізнавшись від панни Beaupré¹, що морський воздух в Неаполі шкочить нервам, перестерігає о. Ледуховського перед наслідками надто близького замешкання при морі. Далі пише: »Ja, Bogu dzięki, jestem zawsze w Domku i nie mam żadnej odezwy od Wikarjatu. Raz jeździłam do Sacré Coeur na 3 godziny po bieliznę. Przyjęli mnie bardzo serdecznie i z wielką grzecznością, ale ja uważałam z rozmowy, że musiał mówić cokolwiek Kardynał-Wikary, bo mnie mówiła Matka: »Podobno, że Matka nas chcesz opuścić ze wszystkim i nie będziesz z nami. Rozlejesz nasze łzy«. A ja odpowiedziałam: »Tak będzie, jak się Panu Bogu podoba«. A teraz, m. O., dał mnie Pan Bóg jedną młodą dziewczynkę. Zdaje się, że bardzo dobra, skromna i pobożna. Sierota, ma tylko brata młodszego od siebie i bardzo starą babkę. Mnie ją dał O. Wincenty¹, i z O. Angelinim² Jezuitą jej brat chodzi do Collegium do szkół i mówią, że dobry dzieciuch... Jakokolwiek dotąd obchodzę(!) się ze Mszą św., czasem x. Rondanini² a czasem franciszkanin Pauloty (!)². Są także franciszkanie z Galicji, przybyli na Kapitułę. Jest jeden ze Lwowa a drugi z Loreto penitencjarz i byli pare razy ze Mszą. Ale bardzo trudno szukać, codzień znaleźć nie można na miesięcznego(!), aby był pewny na codzienną Mszę św... ja mam całą nadzieję i pierwszą po Bogu na drogim Ojcu, że jak powróci szczęśliwie, to wszystko pójdzie dobrze, a tymczasem Xiężna cokolwiek ozdrowieje, a teraz jakokolwiek przekotałam się do przyjazdu mego

¹ Пані, чи панна, Beaupré була дамою для товариства кн. Одескалькі. Після збурення церковки і монастиря м. Мокрини в кілька літ по заняттю Риму Піємонтчиками тлінні останки М. Мечиславської зложені були в гробівці: отсеї пані Beaupré. Див. ks. J. Urban, T. J. M. Mieczysławski w świetle prawdy. Стр. 82, н. 32.

² Особи близше незнані.

Ojca.. Proszę mnie polecać Marji Luizy modlitwom i drugim dobrym duszom, bo bardzo ich potrzebuję. Mam takie niepokoje ciężkie i bardzo się męczę w otrzymaniu zwycięstwa nad sobą. Bogu dzięki, mam spokojność w pobycie (w) ubogim Domku, ale wewnętrzne niepokoje tak są trudne, że sama siebie zagryzam... zdaje się, że zewnętrzne są złejsze utrapienia, jak wewnętrzne, bo się widzę nad brzegiem piekła i mam być porwana żywcem do piekła. O mój najdr. Ojczy, prosz Boga i polecaj dobrym duszom, aby to nie była prawda, że ja mam pójść do piekła... Jakże przedłużyły się dni moje po wyjeździe Ojca, bo różne kawałki są przykre. Ojcu Tornatore superjor nie pozwala iść ze Mszą św. i od wyjazdu m. dobrego Ojca jego nie widzę. Pan Tempesta bardzo chory leży od kilku dni. Pan Szreder chory, a ja mam chłopczyka małego do służenia do Mszy. Przychodzi od Sta Maria Maggiore. Niech to będzie Bogu dzięki wielkie, że jeszcze nie byłam żadnego dnia bez Mszy i bez Komunji św. Chociaż z największym strachem, ale się codziennie komunikuję, bo to jedno tylko mnie zaspakaja od trwogi i pokus, co mnie mordują... Jak wielki mam magazyn w głowie i z nim czekam mego Ojca, abym mogła się z tego uwolnić... Mam wielką ostyłość w modlitwach i one mnie bardzo nudzą. Ale coraz więcej się modłę, choć zimno i niedbale, abym tylko djabła mogła odpędzić. Ale on zawsze blisko mnie i mnie się bardzo uprzyksza i oziębła i snem i lenistwem nabawia. A najwięcej różnemi myślami i stara się przeszkadzać...«

2 ark., 13,5 × 21,2 cm, округла марка паперні в Bath у лівім розі; записано 1 арк. зовсім, а в другого одна сторона.

Увага: Сей лист писаний до о. Ледуховського, перебуваючого у Неаполі на відпочинку по хоробі.

23. Без дати: »dzis w poniedziałek«.

Пише: »... nie umiem i nie potrafię opisać mojej wczorajszej radości, bo dostałam bicia serca, które mnie (!) przestało o północy. A potem wrócił mnie ból nadzwyczajny. Pan Jezus mnie przysłał na zapłatę za wielką konsolację... Dziś jadę do Trinità, a jutro na noc wracam do Domku, bo O. Tornatore i Buonocore będą ze Mszą św. we środę... Ja wczoraj z radości i wielkiego ukontentowania nie miałam pamięci, co mówiłam, bo, kiedy się egzaminowałam, to zarumieniłam się, że mimowolnie skłamałam, ale, kiedy Bóg mnie przyśle Ojca m. najdr. w piątek, to się oskarżę z tego, że Ojciec k. mnie widział malutko 3 razy. Tom wypłakała u Matki B., aby mnie pozwoliła widzieć Ojca duchownie i to zdaleka, a ja sobie nie wierzyłam, żeby to była prawda. Myślałam, że to djabeł zrobił dla mojej pociechy... Mnie się zdaje, że byłoby dobrze, aby k. O. w imieniu swoim prędszej i nieodwłocznie posłał O. Tornatore do Kardynała Wikarego, bo ja się boję, aby, kiedy będzie u S. Trinità Kardynał, żeby się to nie popsuło i nie przerobiło, bo M. Superjora jest dobrze z Kardynałem i ma u niego jakiejkolwiek znaczenie, to może popsuć.«

Накінець питає про здоровле: »Czy nie szkodziła wczorajsza przejażdżka po tak długim zamknięciu?«

2 арк., 15 × 19,3 ст, прямокутна марка паперні в Bath у правім розі; оба арк. записані по одній стороні.

24. Б. д. (1851 (?)) — серпень 14).

Пише: »... Przepraszam za wszystkie moje najgorsze uchybienia i za nieposłuszeństwo w przestroгах dobrego Ojca... Mam się czego wstydić i żałować, że grzech pychy zawsze u mnie odbiera pierwszeństwo... Nie umiem opisać i nie potrafię tego złego, com w tych dniach, rozmyślając o sobie wiele i najwięcej złego znalazła, i, żeby miłosierdzie Boskie, toby dla mnie mało tysiąc piekieł było za moje grzechy... Przez pięć lat prosiłam Boga i M. Boskiej o wodza dla mnie błąkającej owieczki po bezdrożach nędzy. Bóg miłosierny dał mi wodza... A ja się zmieniałam w kozła rogatego, obrzydliwego przez moją pychę i złą zarozumiałość, i już widocznie że rogami memi tak ubodłam do głębi serce mego dobrego Ojca, że się już pomału odemnie odsuwać zaczął... Nie opuszczaj mojej biednej duszy... Bóg widzi chęć moją, że chcę się zwyciężyć we wszystkim. Chcę być posłuszną Ojcowi dobremu w jego radach duchownych i przestroгах... A teraz com miała najtrudniejszego na duszy mojej biednej, tom wynurzyła za pomocą Boską i spodziewam się przez miłosierdzie Boskie dla biednej duszy ratunku...«

Postscriptum.

»...oto i list razem dostarczam dla przejrzenia i do zadecydowania, jak się będzie Ojcu zdawać, czy dobrze napisany, tobym chciała go posłać dziś choć późno do Sacré Couer, bo jutro obchodzą imieniny Matki Superjory. Jej (na) imię Józefina, ale że to w poście, więc co rok robią festę na św. Wawrzyniec, bo tego Świętego obrała przy złożeniu wotów... Jeśli tak będzie dobrze, to Antoni od Ojca niech prosto do Trinità zaniesie...«

2 арк., 13,8 × 21,3 ст, округла марка паперні в Bath у лівім, горішнім розі; 1 арк. записаний по обох боках, другий по однім.

25. Без дати.

Пише: »Większe jest miłosierdzie Boskie, jak moje i całego świata grzechy, bo z niepodobnych czyni podobne dla mnie nędznej i nikczemnej grzesznicy, bo początek tej Franusi był bardzo daleki i zdawał się być niedobry. A teraz za pomocą i miłosierdziem Boskiem już się zbliża. (?) Ale ja to liczę wszystko na Matkę Boską i moją opiekunkę... Oto list do tej dobrej Franusi, jak to dr. Ojciec będzie uważać i zadecyduje, czy stosownie napisany. A kiedy nie, to ja drugi napiszę. Łaskawy Ojcie, jeśli można, żeby prosić tej dobrej pani Rusanowskiej¹ o polskie Martyrologium, to ona z największą ochotą nie odmówi. A Franusia mogłaby przywieść, bo ja mam łaцінське і ніс ніс розумієм, со чытам...«

Postscriptum:

»...ja dziś świętą komunję ofiarowałam za mego Ojca, bo wiem, że musisz mieć jakiś choć mały kłopot, i zaczęłam nowennę dziś...«

¹ Ким була «Франуся», як також і Русановська, я не був у змозі дізнатися..

bo co mego .Ojca smuci, to mnie jeszcze więcej smuci. Ale ufajmy naszej Matce Boskiej...»

2 арк., 13,8 × 21,3 ст, округла марка паперні в Bath у лівім, горішнім розі; 1 арк. записаний по одній стороні.

26. 1851: wrześnie 29.¹

Пише: »Zachęciła mnie moja nieudolność do napisania listu do tej dobrej Franusi; boję się, aby ona nie czekała na panią Karską. . Jeśli m. łask. Ojciec będzie uważać ten list za dobry, zrobi uczynek miłosierny, kiedy odeśle pod adresem, jak łask. m. O. wie lepiej. A jeśli źle napisany, to niech się zostanie. Spuszczam się na wolę Boga a radę mego Dobroczyńcy, bo mnie się zdaje, że jutro poczta odchodzi. Jakkolwiek jestem coraz więcej cierpiąca na nogi i bardzo się boję, aby mnie nogi nie wperchnęły na zimę do łóżka, ale niech się dzieje wola Boska...«

2 арк., 13,7 × 21,2 ст, округла печатка паперні в Bath у лівім розі; один арк. записаний по одній стороні.

27. Без дати (час винобрання).

Пише: »... Dzień dzisiejszy dla mnie wiele pomyślnych nowin dał Dziś (?) umarła czyli i żywa przybyła (?)². Niech będzie Bogu dzięki... Siostra Teresa³ już przyjechała w tej chwili, z czego ja i Teresa bardzo kontente i już wspólnie podziękowałyśmy Matce Boskiej... O jakże byłabym szczęśliwa, żeby Ojciec łaskawy jutro przyszedł na chwilkę nas przeżegnać... A teraz, łask. Ojczy, donoszę o winie, że już zebrałyśmy, i wino już się wytoczyło w Domku ubogim i już się fermentuje, a dla m. Ojca posyłam troche winogron...«

2 арк., 13,7 × 21,2 ст, округла марка паперні в Bath у лівім розі; один арк. записаний по одній стороні.

28. 1851, листопада 10.

Посилає о. Ледуховському ласощі, а »dla rapagali« зерна соняшнику. »А teraz, пише, proszę za to w nagrodę mojej nędznej pracy i fатыgi o święte błogosławieństwo i westchnienie do Boga. Ze mną bardzo dużo licha i wielką (jestem) grzesznicą. Ja mego... Ojca na klęczkach proszę przed wyjściem do Ojca Św. mnie odwiedzić, bo mnie bardzo zdłużył się czas, nie widząc Ojca mego...«

2 арк., 13,7 × 21,4 ст, округла марка фабрики в Bath у лівім розі; записаний один арк. по одній стороні.

29. 1851, листопада 17 — Casa San Giuliano.

Пише: »... Już Franusia przyjechała i dosyć szczęśliwie bez żadnej szkody i dosyć zdrowa i wesola. Przywiozła dla mego Ojca list i pa-

¹ Дата написана рукою о. Ледуховського.

² Незрозуміле.

³ Про якусь с. Тересу є мова в листі ч. 10.

kiecik, który posyłam dr. Ojcu, aby się po to nie facygował po takim złem powietrzu i mokrocie... Ja, Bogu dzięki, dosyć jestem cierpiąca, bo i świerzbiąca wysypka i katar spadł mi na piersi i ból głowy... Jaki Bóg dobry, że mnie daje takie łaski, których ja nigdy niegodna, bo dał mnie już większą gromadkę dla chwały Jego świętej...»

2 арк., 13,8 × 21,3 ст, округла марка паперні в Bath у лівім, горішнім розі; 1 арк. записаній по одній стороні.

30. 1851, грудня 24.

Пересилає желання на свята Різдва Христового. В postscriptum просить прийняти ласощі, що їх робить »ро старошвіецку, як то niegdyś było u nas w zwyczajу w Mińsku«.

2 арк., 13,4 × 21,7 ст, у лівім розі марка фабрики в Bath (округла, обведена бароковою рямкою); арк. записаний по одній стороні, postscriptum на другім аркушыку.

31. Без дати.

Посилає ласощі і пише далі: »А teraz memu Ojcu dobrej rady muszę wynurzyć, co mi kazano, i to naprędcе, a to dla tego, że w mojej głowie biednej tak, jak we młynie, i boję się, abym nie zapomniаła później o tem donieść. Otóż kazano mnie, abym przedstawila wiek Kardynała Aktona¹ przeciw tych wątpliwości i trwogi (sic!), że w tak młodym wieku nie można wejść na urząd, do którego Bóg przeznaczy, bo wola Boska jest mocniejsza i ma pierwszeństwo, jak szatańskie zarzuty. O mój dr. Ojczy, mam wiele mówić, ale nie wiem, kiedy obaczmy się. Ja jutro jadę do mego Domku; bardzo byłoby dobrze, żeby mój Dobrodziej na chwilkę ofiarował swą facygę, kiedy jemu zdrowie i czas pozwoli. A kiedy można, to mnie teraz przez mego Niemca² raczy dać odpowiedź...«

1 арк., оточений коронковим рубцем, 10 × 17 ст, долом, у лівім куті, витиснено »Magion«.

32. Без дати.

Пише: »List mego Ojca nigdy mnie w niczem nie zasmuca, owszem pociesza i oświeca moją ślepotę... W tej chwili jadę do Domku i będę do szóstej godziny, jeśli m. O. robi przechadzkę, możeby był łaskaw do Domku na godzinkę, bo do świąt dla mnie długie chwile Ojca niewidzieć, a mam також wielką rzecz do mówienia dla chwały Boskiej...«

1 арк., 19,1 × 15,1 ст, папір італійського виробу з водяним написом: Giovanni Innamorati.

¹ Кардинал Карло Актон, неаполітанець, ур. у р. 1803, став кардиналом in petto в р. 1839, а проголошений на консисторі з д. 24 грудня 1842 р. Мав отже літ 39, коли став дійсним кардиналом. Помер у р. 1847.

² Чижби Шредер? Див. листи чч. 20 і 22.

Життєписи Василян

(Виїмок з рукописного збірника митр. Льва Кишки)

(Продовження) 5

Pr Athanasius Balcerewicz. Zyrovicijs prognatus, Religionis adyta penetravit Bitenij ante hostilitatem praesedente intidem P. Simeone Jackiewicz Professus solemnia vota Minsci Patrem familias egit in Seminario, nec mox (?) ordinatus cum P. Małachowski pro Studijs Romam in Collegio Graeco artes pertractavit, ad cuncta Deo placita et superioribus habilis, ubi remeavit in Patriam Chelmae, Czerejae Novogrodeci, Zyrovicijsque multis desudavit qua verbi Dei praecon^{is} (?) qua consilijs et auxilijs S. Matri ex Congregatione Novogrodensi, commissum negocium occupandi monasterij Cobrinen(sis) recuperandique ab Illmo Kołęda Metropolitano pro modulo praeceptum executus est, quantumvis adverso sui Fato, cum haebraeorum as...(?) et commentis interventus animam agere debuerit, nulla eorum paena subsequuta, quia evidentia in medium non producebantur documenta, mera instigante suspicione, Dei Tribunal certius adaperiet Judicanda atque examinanda, A. D. 1671. quemadmodum praesentiens conscientiam expiavit illa die jncruentu(m)que confecit Sacrificiu(m) Eucharistiae atque (?) decessit pridie Idus Decembris.

Pr Victor Czernacki Iuventam Liberam aulicis in occupationibus ad Latus D. Casimiri Tyszkiewicz Succamerarij Bresten(sis) exegit, melius adultjorem in sacro Basiliano Ordine probatae vir vitae morum gratiositate, continuare institit, acius institutum professus Bitenij, diu noctuque contemplationi vacavit, illud saepius repetens nihil in mundo infirmius h(omi)ne, quem sensus fallit, ignorantia decipit, circumvenit ludicium, pompa laedit, tempus deserit, mutat aetas, hebetat infantia, iuventus praecipitat senectus frangit, in oppositum horum praesentiae Divinae memoriam refricandam esse asseveravit, vocis modulo multos superavit, musicesque peritissimus fuit, varijs monasteriorum in locis pausabat, demum Zyrovicijs substitit, ubi contracta laboribus valetudine, quos subjct in Religione viginti duorum annorum intervallo, omnium Sacramentorum usu praemisso disposuit ascensionem suam ad Deum per vita(m) et mortem lustis communem ipsa Dominica Omnium Sanctorum quae inciderat pridie Idus Iunij 1672.

Pr Theophilus Buczkowski Vir apprime religiosus virtutumque colendarum amans, Divinorum ludiciorum memor in melius vitam indies reformabat, mente et corde in caelum raptus, brevissimae huius-

vitae terminum sibi ante oculos ponebat, et cum quo de villicatione rationem ponere deberet sollerte meditabatur, concludens quid prodesset homini universa mundi lucrari, et brevi nudum atque reum ad inferni supplicia pertrahi, crebrius peccata sua subiiciendo clavibus (ст. 341) lachrymis diluebat, dolore conterebat, Virginem Beatissima(m) Zyrovicijs thaumaturga(m) magno prosequabatur amore, cuius etiam in loco vitam claudendam expetivit, Itaque inter (?) planctus Patrum oscula figendo Cruci affixo et Mariae Virginis implorando patrocinium decessit e(t) vivit A° 1673.

Pr Iosaphat Tuszewicki Suprasliensi e Climate satus, probationis annuale examen subiit Bitenij, votorumque factus compos Vilnensi in Exedra verbum salutis Fidelibus divulgavit, Christi D(omi)ni passi memoriam saepe recolebat, in eiusmodi sese exercendo virtute, quae passione D(omi)ni passiones suas refraenaret, unde quatenus anima sua Christi caractere utrobique signaretur, eum in corde suo signaculum ponebat, et amoris eius facibus medullitus inardesceret, collocabat etiam in brachio, ut pijs operibus valenter insisteret. Cordis sui Jesum anhelans habere possessorem virilem super se adhibebat custodiam, qua nec seduci nec allici posset. Repetijt denuo Suprasliense Eremitorium ex quo supernam evolavit in Patriam 1674.

Pr Samuel Smogorzewski. Pro Iudicis Volkoviensis Districtus natus optimaе Indolis magnorumque in Lithuania stemmatum duodennis pusio datus ex conducto seu voto Parentum operâ Bitenium ingenue in virtute et gratijs apud Deum h(omi)nesque proficiebat, crescebat in spiritu Dei, timore, et sapientia, Dein amictus iam Colobio cum caeteris Connovicijs Professus tempore incursionis Chonanscij Moschoviticarum Legionum Ducis venit Chelmam, ibique latinitati addiscendae operam navavit, post missus ad Alumnum Vilnam tum Romam pro Theologia omnibus absolutus numeris Laureatus redibat ad Familiam et Rempub. Basilianam sui Ordinis verum itinerum fortassis defatigatus laboribus et incommodis febrim calidam contraxit, cuius rigore consumptus Varsaviam appulit tempore Generalium Comitioru(m) Regni, exhaustus viae longitudine ad Nosocomium PP. Fratrum de Misericordia vulgo Bonifratellorum contulit, verum spe dimissa recuperandae sanitatis optime dispositus vitam commutavit cum morte 6-to Nonas Martij 1674.

Pr Gregorius Bienkowski. Archimandrita Czereiensis, verus Divi Basilij in virtutum stadio, ac perfectione maturanda assecla, puro mentis et corporis candore angustum pietatis pertigit culmen, hic enim filius caeli monarchae authoratus ne corruptelis vitae effaeminaretur internae inspirationes admonuerunt dictante Spiritu S. viri in Religione et vita sanctitate exercenda deinceps magistro, In aedibus Virgini Beatae sacris eandem cum Ch(ris)to D(omi)no admodum coluit, a quibus ad sanctiorem indies militiam invitatus cum suis et caeli hostibus colluctaturus, illico stipendia exsercere aggressus est. Gigantem credidisses vim caelo illaturum, si labores spectasses. Romae in Residentia Basilianorum unitorum Procuratorem egit, in Patria Ecclesiasten, in vinea D(omi)ni dignum operarium, in Religione Abbatem, in Ordine

Mystam, Probatus per omnia in vita et moribus, quos serenare virtutibus et meritis non cessaverat. bravium petiturus abijt e vita Polociae 5-to Kalendas Februarij septuagesimo 5-to supra 1600. ibidemque pro more hmo (?) sacro ritui deserviente humatus.

Pr Nicolaus Stokaczewski Ex voto Religiosum sectatus institutum, inviolatum etiam quapiam difficultate conservavit, Virgine animo leges exequendas debite proposuit, strato nempe duro et pudico cubandum, corpus cilicio amiciendu(m) utque latrones domesticos continua aggredientes tentatione effugeret, pudorem ad cor (ст. 342) ad cordis sacrarium sigillo timoris D(omi)ni munitum circumferendo, certe fidelis eius religiosus animus illa quae caelestia spondent, concupivit, et Divinarum promissionum avidus in amorem se incorruptibilis boni in spem verae lucis extulerat. In Caenobio Pustynensi Religiosam exegit vitam orationibus et spirituali exercitio vacando, triginta duobus annis in sacra militia meruit petiturus bravium A. 1674.

Pr Thomas Migowski. Olim a Sercetis (l) et Notarius P. Leonis Kreusa Antistitis Smolensiensis, a quo meliorem D(omi)num mutuatus Bitenij substitit in Familiam Basilianam adlectus, ac Tyronum Ch(ris)ti sodalitio cooptatus, Moralista grandis. figurarum cantandi (?) gnarus, multis in locis monasteria incoluit, verum Zyrovicijs ultra tricennium maturo iudicio ac Regimine Zacrystiae curam gessit, magno illius loci emolumento cumque labaret viribus senio et adversa valetudine fractus deposuit officium, diemque sibi (?) a Lebitina (?) ubi dici didicerit, contemplationi invigilare salutem pijs operibus lucranda quodvis delictum Sacramentis expiare ultimum vitae certamen et agonem subire adjecit, ideoque inter oscula Ch(ris)ti et suspiria ad BB. Virginem obdormivit in D(omi)no 1674 (?) 4-to Kalendas Maj

Pr Nicephorus Sozanski. Submontanis e Regionibus Poloniarum imperio incorporatis nobilique origine et gloria procedens, natus Valaviae D(omi)no Chmielewski Antistiti Premysliensi ad latus datus multis eminuit virtutum decoribus(?), Chelmae sacrum Divi Basilij superinduit habitum ac Religiosam vitam, quam candore sanctimoniae et exemplaritatis roboravit, sic ratus vitam suam et communem omnibus mundum quemadmodum h(omi)nem in Domo aliena fuisse, ignorans quando dicendum obaudiret, migrandum de diversorio, eundem foras, non omnino semper incolendam Domum, quam alter brevi occupaturus esset, Unde paratus in occursum accelerantis D(omi)ni ut laudabiliter vixit, sic beatorum morte obdormivit Vicarius Zydczynensis, iusta persolventibus Patrum suffragijs et praeconijs 1676. 11-mo Kalendas Martij.

Pr Theophanes Zydkiwicz. Bonus simplicitate columbina spirituali disciplina Religiosus, humilitatem ad unguem eiusque omnes descensus absolvit, sciens multos simplices et humiles caelos penetrare, neminem vero arrogantem, tametsi omnium liberalium polleret scientia caelesti accubiturum convivio, quia quoquis nequius donum Dei tracterit, tanto gravioribus cruciatum iri eum paenis, constat, et non raro suum ingenium imo appetitum defraudavit, ut inopum opportuna eleemosyna ditaret, Dubnae ad sanctam Crucem in Caenobio quinque et viginti annos angustijs cellulae inclusus, eiusque diligens observator,

aditum ad se mundo intra mundi etia(m) praecordia negavit, neque tamen sine comite et prodromo in aeternitatem abscessit, cum virtutum choragum superius secutus sit 1676. Pridie Kalendas Aprilis

Pr Macarius Sakowicz. Quantus quantus fuit Dei se servitio obtulit, in omnibus eius voluntatem auscultando suam conformando, caeterorum inclinando, Silentiarium pene egit vitiosa et vitiosa verba fugitans, memor Ch(ri)sti D(omi)ni praeceptorum, si de omni vel otioso verbo quodcumque loquuti fuerint h(omi)nes Deo sint reddituri rationem, quanto districtius de verbo mendaci, mordaci injurioso, de elato vel lascivo de adulatorio vel detractorio judicandos summulavit, ideoque quorumvis verborum diligens apud se indagator fuit, vitandorum strenuus excubitor, multis deliberavit quibus brachijs vicariae charitatis redamandus et amplectendus esset, qui tanti se peccatorem aestimaverit, imo tanti fecerit, quum de latere suo se formaverit, propter te obdormiverit (ср. 343) in Cruce et somnum Mortis exceperit, ideoque gratissimus corde et animo ad Crucifixu(m) aspiravit. Immortuusque D(omi)no pro se mortuo amplectens et oscula figens Vilnae ubi et tumulatus est A. 1676.

Pr Arsenius Lastowski. Ex Districtu Oszmianensi (!) in M. Ducatu Lithuaniae nobili propagine satus, priorem luventam aulicis D(omi)ni Tryzna Thesaurarij M. Ducatus Lithuaniae dicaverat facultatibus, verum ubi ad cor redierit, ejuratis mundi vanitatibus totum se Religioso consecravit nomini, quod et professione ratificavit, Zyrovicijs degens multo Polonico ac Slavonico idiomate conscripsit, vitandi causa otij matris omnium malorum, Unde ad eum Superiorum voluntate devolutum est regimen Volnensis Praesidis, quod rectissime juxta ac sanctissime administravit, Minsci obedientiae vigore habitavit usque ad novissimum vitae terminum, optima vir constitutionis, omne signum malevolentiae perosus, spirituali exercitatiōni et profectui deditus regularum observans, adversa eaque diutina debilitate pressus, medium annum Lazaru(m) imitatus patienter tulit, et A^o 1677. 4-to Nonas Februarij ipsa die festa Hipapante sacramentis refectus in illis verbis pronuntiandis Jesus et Maria, doloribus imposuit coronide(m).

Pr Alexius Medycki a luventute Clerici Schema(m) gessit attonsus et sacris initiatus ordinibus, ast neglecta saeculi difficultate quae animos implicat mortalium amore terrenorum, Bitenium accurrit probavit se suamque voluntatem ad Dei voluntatem conformandam, et felicibus e caelo auspicijs iurejurando sanxit vota futuro explenda, Intidem curam animarum in plebeijs exercendo, erudiendo, fidei articulos proponendo, ad meliorem frugem revocando magna animi alacritate, et quia tot animas caelo lucratus ipsemet caelis inauguratus est, cuius consciae mentis laetitia no(n) in conditis commissionibus (?) aut similibus mundi perplexitatibus haesitavit, sed in solius Dei amore defixa, terminum quoque vitae defixit in eodem Biteniensi monasterio 13. Kalend: Febr. septuagesimo octavo supra 1600.

Pr Sophronius Konstantynowicz. Optimis Parentibus ortus luvenis quarto post decimum anno Natalium orthodoxa recte credendi capita perdidicerat, eaque fixa animo retinebat, ita, ut a Schismaticis

etiam affinibus, nullis unquam imperijs ad eorum veritatem improbandam compelli posset. Institutionem deinceps Divi Basilij per vita(m) sectatus, gloriosum Religiosi nomen rebus adaequavit, si quando minus sapere evenit de via qua nusquam ambulavit, non ipse sibi Doctor aut Ductor exstitit, sed aurem benignam majoribus, sapientioribus inclinabat, et increpationibus eorum acquiescebat, ac consilijs, operam vero scientiae et lectjoni dabat, ne sero paenitens cu(m) dolore effutiret, Cur detestatus fuerim disciplinam. Varia loca suis virtutibus et vita religiosa, Vilnam nempe Rozana(m), Novogrodecum ac Zyrovicjos dotavit, ubi dignus immortalis gloriae praeconio mundum deseruit. A. 1678, 8-vo Kalendas Martij.

Pr Marcus Małszycki. Dignus quo Podelasia gloriaretur, unde originem sortitus, et Bitenium praedicaret ubi primum Examen Spiritus subijt professione roboravit, hic contrarijs per omnia Parentibus eo perfugit, ubi natales suos humilis familiae consortio celaret, virtutibus imbutus vim ad cuncta subeunda prospera et adversa singularem hausisse persuasum habuit, Zacristiano Zyroviciensi n(on) modico tempore (ср. 344) adiumento fuit, apud P. Korsak Polociae oeconomis invigilavit, uti et Vilnae, a Moschorum direptione Monasterium liberavit precibus et dexteritate Vilnense, administravit Torokanie cum lucro Religionis, qua de causa etiam superioratum commissum sibi Brestae suscepit a RP. Vicario Generali, cuius in praesentia Torocanijs dispositissime rite viatico refectus et conscientia libera migravit ad D(omi)-num 1677. 4-to Nonas Decemb:

Pr Sylvester Brazyc. Vilnensis Natjone ex Patriciorum genere satus Bitenij religiose luventam probando, examinando, sanctumque institutum profitendo exegit, Facultates humaniores pertractavit, verum orationi, extra tempora musis dicata, tam deditus, ut n(on) tantum in cella quantum in Ecclesia Dei habitaret, asillum corpus suum saxis et flagris exercebat, monasterium Novogrodense rexit pijssime instituendo ac erudiendo ubi pro concione omnium animos incendebat, Cessit posthac Rosanense regimen, ubi similiter promptus docilisque audijt praeco, Dei laudes ad omnium excitationem decantavit, valetudini adversae non aliter mederi voluit, nisi sacram Eucharistiae Exomologesim sumserit, demum sexto idus Aprilis illucescente Phosphoro die Veneris Parasceves, consummata nocturna supplicatione cum recogitatione Passionis Dominicae in Ecclesia Orientali solita Rozanae decessit A° 1678.

Pr Iob Zarzewski. Multos in sacro Ordine annos pietati impendit, cuius vita inclyta per tota(m) Russiam Albam maxime in Palatinatu Mscislaviensi divulgatur Anachoretam etenim egit in Caenobio Pustiniensi Praesidente P. Barlaam Kozinski illius loci Abbate, qui locus Munificentia DD. pro Religiosorum commodo et necessitatibus oblatus est, contemplationi et orationi saepius vacavit, suorum Fratru(m) pro D(omi)ni glor a et unione sacra vel truculenter necatorum a Moschis, vel in Soz amne demersoru(m) memoriam in...ovavit: (?) tempore excursionis et belli Moschoviticij pro gloria Dei et sui Abbatis ad latus adscitus excubabat, Demum Łaunae in Districtu Grodnensi, Monalieu(m) Nostraru(m) Minsco profugarum confessiones excipiebat,

eximius veritatis, charitatis Fraternalis, Sanctitatis atque cultor Immortuus D(omi)no clausit agonem optima pro more dispositione AD. 1678 12-mo Kalendas Septembris. Iusta persoluta Czerlonae ibidemque sepultus quiescit.

Pr Alexander Kraskiewicz. Hrubieszoviensis, etiam primum in statu spirituali Paraeciae intentus sacrum litavit hecatoniden, verum abjurata saeculi vanitate Bitenij Religiosam cooptatus in familiam, sub votorum solemnitate eorundem semper observantissimus vixit oeconomiae nutu P. Terlecki Generalis Ordinis attendens, Dexteritatis magnae, qui commissum sibi negotium Minscense recuperandi a Moschis monasterium celerrime executus est, Zyrovicijs degens Fidelium conscientias examinavit ac expiavit ad meliorem vitae reducendo frugem. causarum etiam eiusdem Conventus fuit Patronus non pro ponendo sed diligentia promovendo, magnas gratias nactus Protoarchimandritam apud Terlecki, in cuius manibus mundo vixit Alexander vero Zyrovicijs valetudinariam ducens vitam in osculo pacis et charitatis cum Patribus viatico sumpto et positis suffragijs vitae suae coronidem imposuit 7-mo Kalendas Iunii. 1679

Pr Chrystophorus Milenkiewicz Consultor Ordinis Gente Natalium decus virtute ad immortalam memoriam illustravit. In Bitenensi Asceterio monachum indutus magnis enituit virtutum religiosarum et moru(m) speciminibus (ср. 345). In orbis Urbe studia Philosophica et Theologica tractavit magno plausu externarum Gentium, Suprasli vicariatu potitus praesidente P. Alexio Dubowicz illius loci Abbate, Item Vilnae eodem Moderatore Caenobium rexit, imo diversis cum maiore potestate Caenobijs praesedit, religiosae potius disciplinae, quam cumulandis opibus intentus. Supervenit irruptio interim in Patriam Moschovitica, quae sacras Zyrovicijs aedes ipsumque monasterium solo aequavit, in cineres et sanillam redegit, Patres nonnullos in discrimen vitae impulit, alios fugam capescere fecit, quos inter P. Chrystophorus Supraslium convenit zelo Domus D(omi)ni prostituti exesus, supplicavit ad supremum D(omi)num averteret plagam a Patria et Sanctuarijs. cessante ac sopito bellorum tumultu Zyrovicijs itidem ordinarij Praedicatoris munus obijt, decedente vero P. Witopolski creatus Superior loci, dein Bitenij magno omnium locorum emolumento, Neo Rosanensi in Residentia suum ei defuit studium promovendi cultus Dei, bonique communis, cum Monasterio Bitenen(s)i quaedam ex argento obtulerit, Zyrovicien Libros apparatus calices aliaque cimilinia sacro usui deservientia ex voto consecraverit, Ibidemque Paenitentiarium emeritus creatus ad extremu(m) vitae terminu(m) Divinis inhyavit exercitijs plenus dierum Sacramentis munitus 12 Kalendas Maj descendit ad Patres anno salutis h(uma)nae 1679.

Pr Benedictus Pryharewicz. Nomen suum votumque Religioso S. Basilij 1640 anno voluntarie obtulit Instituto, eamque nactus recte vivendi ibidem regulam ut indies ad majora eniti in perfectione connotaretur. Vilnensi in Alumnatu Facultates summas imbibit, dignus post qui metropolitanu(m) apud Sielava Archidiaconi officiu(m) subiret, et tandem post Fata D. Protothroniu(m) apud Pociey idem assequere-

tur, ubivis comitante ipsum virtute et prodroma in actionibus dexterritate, Praecipua monasteria Ordinis Religiose incoluit, mutuam charitatem inter Fratres servandam custodivit. ne quidem verbo obniti, aut laedere susurris invigilavit. Rozanae demum ultimarie substitit, et quia nusquam a proposito boni destitit, lustorum coronatus morte vale mundo indixit, 12 Kalendas Iunij 1679.

Pr. Iosephus Rowinski. Videre hunc Polonia et Lithuania imo Podelasia libertatem mundi repudiare, et servis Christi accedere perpetuo vovendo servitio, quod executus est propositum Suprasli, etenim sacris injtius Ordinibus, totum se quantus quantus erat cultui Divino promovendo dedit, hos inter gradus Presbyterij corpus suum duriter tractare aestum Libidinis inedia et flagris reprimere, sub schemate religioso cilicium occultare, inter minimos sese recondere non destitit, In Eremum saepius secedens virgis corpus caedebat usque ad sanguinis profusionem, Moderatori suo in omnibus obsequentissimus, Quare meritis praemissis in Caelum ipse quoque munitus salutari viatico in osculo Cruci fixi illico migravit Pridie Kalendas Iunij Suprasli humatus 1680.

Pr. Abraamius Kłoskiewicz. Religionis Bitenij optimam nactus Spartam eximijs dotavit virtutibus, meritorijs locupletavit actibus, rudimenta probationis regenda dedit P. Symeoni, a quo et sancte vivere et juste obire addidit, Braunsbergae studia Philosophica et Theologica magno plausu consummavit, cuius medio in decursu Restelij a Rnd^{mo} Dno Kolęda in Borussia Regali minores et majores suscepit Ordines, Regiomonti Metropoli Prussiae Ducalis primitias solemniter celebravit (ср. 346) una cum P. Iosepho Pietkiewicz consummato cursu, Paenitentiarij munus exercuit Zyrovicijs, dein sub P. Mozer ibidem Vicarium gessit magno cum fructu ac exemplo, Praedicator post zelosissimus, qui in peccata detonare, virtutes extollere, Sanctorum(m) laudes depraedicare optime noverit, Generalem confessionem tanta cum animi contritione, dolore interno et externo peregit, ut solutus omnino in lacrymas ne quidem temperari valuit, optime itaque quemadmodum in futurum contritus, Superiorum nutu in negotio Monasterij iter certum assumpsit, ubi Morpheo ligante sensus saeviente bruma detectum nemine advertente gessisset caput, cerebrum infrigidavit, suique extemplo compos ingente(m) passus capitis dolorem, demum in phrenesim incidit, augmentante eandem apprehensione, qua indies crescente crevit in illo quoque zelus Dei et sui ipsius vilipensio, exhortationes frequentabat spirituales excitando spiritum Patrum, acutissimus in responsis argutissimus in argumentis ponendis ac diluendjs, factaque de morte et novissimis lecto affixus dissertatjone meliorem translatus est in vitam pridie Idus Iuniarum 1681.

Pr. Raphael Sosnowski Chelmae Religioso statui acquievit sedula animi propensione ad Christi Crucifixi imaginem studio anhelante raptus, mellitissimis vulnerum oculis non raro inhaesit, ex quibus illum amorem hausisse aestimare licet, quem in omnes pauperes posthac dispensare visus, ne suo contrario Moderatore verus Religiosus timore Domini crucifixus, omnibus non solu(m) carnalibus vitijs, verum etiam(m) ipsis elementis mortuum se esse aestimavit, illico oculos mentis suae

defigebat, quo sperabat momentis singulis migraturum, Compendium eius vitae fuit, vivere Deo Religioni virtutibus et beatae aeternitati, ad quam anhelans bono proposito et operum consummatione Zydczynij desijt vivere. 1680.

Pr Leontius Sokołowski Suprasli nomen et vitam Religiosae observantiae devovit, sacrisque initiatus Ordjnibus ad Presbyteratum ob canoram vocis modulationem a D(omi)no Kołęda Zyrovicios deputatus, Officium immaculatae Conceptionis magno studio decantabat, laudibus Deiparae persolvendis deditissimus, examinum conscientiae et novissimorum recordatjonis observans, qui non semel descendebat intra se ad tribunal mentis, ac constituto in Corde ludicio, accusatricem cogitationem adducebat testem conscientiam, carnificem timorem, moxque sanguine animae confluentis per lacrymas in remissionem suorum peccatorum propinabat. Adversa valetudine pressus continuo pijs exercitijs vacabat, donec in determinato sibi loco aeternum subsisteret 17 Kalendas Iulij 1681

Pr. Matthaeus Huminski in Wołynia ortus ibidem sacra Religionis Basilianae amictus diploide multis sanctae matri ex capitibus utilissimus evasit, Christi D(omi)ni amantissimus cultor, qui per mysteria sua eius videbatur in ore, per sui amoris incendium illius semper vixit in corde, saepius repetens Dilectus meus mihi fasciculus myrrhae, plane imitatus minutissimas aves mane diluculo et sero Creatori grates rependendo, imo imitatus Lusciniam, quum dies no(n) suffecisset, nocturna etiam spatia pervigili decurrit contemplatione, Minsci etiam gloriae Divinae inter Schismaticos promulgavit augmentum et Unionis, quorum inte (ср. 347) integritatem tutari cum vitae etiam discrimine proptus(!) fuit, consumptus laboribus et studijs Volnae quiescere elegit omnibus Sacramentis munjtus Patribusque adlectus intra suffragia Fratru(m) emortuus est 1681.

Pr Artemius Skirmunt. Gloriosis Parentibus meritis in Patria prognatus Caeli Reginam Magistram in fide omnino habuit, cui et primam aetatem et se totum consecravit ex voto, altioris vitae rudimenta locavit Bitenij, nomenque Ch(ris)to et vota (?) professione dedit, abhinc iam in seipsum primo in omnem virtutem prosequendam descendit, ubi cum solum se esse crederet, Iesu interno amore sufflammatus saepius eius amore rapiebatur, contra vitia descendit in arenam luctaturus, Si enim Luxuriae flamma in ossibus aestuaret, protinus illam memoria aeterni ignis extinguere studuit, Si callidus insidiator lubrica(m) carnis speciem objiceret, illico mentem ad mortuorum sepulchra direxit, Sic exercitatus probe Czerlonae creatus Praeses eximijs praeluxit virtutibus, provectaque aetate ibidem in D(omi)no quievit A° salutis 1682.

Pr Michael Afanasowicz Chelmae monachum indutus a regula vitam suam pendere omnino studuit, Nobilem fugam e mundo meditantem implicaverant quidem saecularia lenocinia, verum ad virtutes semitam capescendam et propositum firmiter exequendum animum ligare non valuerunt, omnem copiam patrimonij ita sensu moderatorum eju-ravit, ut quandoque necessaria ad vitam mendicare ipse non sine ca-

chinno caeterorum cogeretur, ab ingressu in Religionem vitas legere Divorum ex animo gaudebat, verum imo quod perpauci faciunt facere anuebat, quae legerat. Sapientiae sanctioris thesauros deprompsit, ut vix alio Doctore ex Patribus arcana fidei calleret, et in ipsa SSmae Triadis adyta penetraret. Chelmae Zacristiae Zyrovicijs dispensationi invigilavit, Minsci curam animarum exercuit, Demum Volnae in viscera Ch(ri)sti sese commendans, emeritus vir praemiandus superna petijt ipsa die parasceves 10 Kalendas Maj. 1682.

Pr Helisseus Borodzicz Minscensi e civitate et Palatinatu satus, vel hoc solo titulo Fedro(!) notandus quod Moderatorem in suis munijs obeundis et vita, religiose instituenda ad normam Regularum S. P. Basilij nactus fuerit P. Symeone(m) Jackiewicz vita sancta et exemplo famosissimu(m) illo saeculo, inter anachoretas Bitenij sapientiae sanctioris Rudimenta discere aggressus, Magnos omnino progressus fecit, Archidiaconi officium apud Metropolitanum Kolędam prosecutus, magnorum meritoru(m) areolam meruit, et tametsi deviaverit a recto tramite vocatjonis suae, qui nempe sub tempus Moschoviticae incursionis ad Schisma repedaverat, ignotusque multis latitaret vacillaret, illuminatus nihilominus a D(omi)no, meliore reparavit fructu*, Unionemque sacram et vitam prosecutus amore, quo etiam feliciter obdormivit. 1682.

Pr Alexander Nehrebecki Parentibus in tenera aetate amissis ad perfectionis Religiosae in sacro Asceterio Bitenensi, maturandae collimavit scopum, multa tulit pro gloriae adorea consequenda fecitque laudabiliter Tyro Christi adolescens indies in virtutibus etjam viris perfectis imitanda, tempore invasionis Moschoviticae Romanum peragravit in orbem, Neapoli vero magnam suae pietatis obtinuit opinionem, amor castitatis non raro illi itineranti bella excitaverat, faemellis minus honestis classicum occulantibus, proprio sexus sui genio, verum praesentia Dei, votorum obligatione, honestatis vigore, religioso (ст. 348) nomine detriumphavit gloriose, Numinis in se benevolentiam omnibus officijs captavit, in pauperes ex petita Eleemosyna tam prodigus, ut nihil sibi in alteram diem relinqueret, sed locata promiscue opera, famem sustentaret, in emaciato nihilominus corpore, flagris ac virgis non modo memoriam, verum imaginem Ch(ri)sti patientis renovabat, hoc quoque illius assecutus, ut pro Justo viro habitus publica civium urbiumque fama fieret, Dermani demum substitit, ubi provectione nactus senium, gloriosis praeaeuntibus meritis peregrinus ad Patriam abscessit 1682.

Pr Gennadius Mitkiewicz Archimandrita Dorohobusensis ut Religiosi nominis amans, sic regularumvotorumque ad bene prosequendam vitam observans Christi D(omi)ni factus amator et imitator, amavit enim eum ut D(omi)num et benefactorem, imitatus ut Ducem et Patronum, omnibus virtutum numeris absolutus, caput inclinavit non animum, hoc enim semper ad omnem propendebat humilitatem, corpus suum maceravit pluribus inedijs, inquiens illud pudere nec decere sub coronato capite membra deliciarum, orationibus iaculatorijs ad Deum

* На марґінесі додано: In Samogitiam enim declinando Missionarij munus practicavit, animabusque fidelium labore spirituali et doctrina fructus participavit,

saepius vacavit, ita flagrantissimo studio, ut inter sacras preces evolantem ad superos animum corpus nonnihil sequeretur. Sic iam probe versatus in terra ad exemplum caeterorum, provocante senio direxit gradum ad caelum, caelesti refectus dape Dorohobusijs. 1682.

Pr. Iosaphat Brazyc. Vilnensis magnae opinionis de sanctitate vir, simulacrum virtutis Deo et hominibus nobile, cuius pueritia viva honestatis norma fuit, in qua ne oculus quidem Dei quidquam reprehenderet, eodem gratiose invigilante super luvenem, nullum verbum lascivum, nullus cachinnus maturitatem violans excidit, neque ea(m) venustatem insequens aetas temeravit, quin verius corroboravit, ut sanctitatis domicilium Bitenium gratanter probandum susciperet, ubi virtutum specimine, oris venustate, morum elegantia multos antecelluit, translatis in caelum desiderijs, castarum mentium sponso virginitatis sese devovit, Minsci stadium Litterarum decurrit praeside P. Benedicto Terlecki, altioemque cupiens capesse Minervae gradum, Braunsbergae binos an ternos impendit annos, Chelmae Rectorem monasterij gessit, sed Minsci locupletiore gloria, ubi sanctitate, pietate, commodo loci multum profuit praefuitque Ecclesiam S. Spiritus magna ex parte a Moschis dirutam instauravit, testitudinem magno labore et pretio eduxit, aras et Exedram extruxit, Cimilia Ecclesiae argentea procuravit, monasterij rudera in novam radicem erexit, innumera pene locupletavit sacro Caenobio bona, ipse frugalitate usus lento modamine ut belluari sibi videretur, si praeter communem mensam adipatum singularem adhibuisset pastum, Dono exorcismorum in Energumenos ad Thaumaturgae Virginis Mariae simulacrum inclaruit, cum quibus perdiu perque nox luca continuo fuit, Semper victorijs adversus hominum hostes malos genios nobilitatus, Lemures potentia et valore orationum propulsabat, ab hostibus tenebrarum de nocte non raro impetitus ita dorsum catenula laniebat, ut hostis se fugatum palam proclamaret, semel faeminae Schismatis pervicacia percitae in pium virum nefas incentationis machinatae colaphum publice impexit, secretumque malum necdum opere expletum detexit, Chrysosthomus alter in praedicando verbo Dei a cunctis audijt (ср. 349) Polociam ad sacras Manes Divi Martyris Iosaphat in Ecclesia Cathedrali Sophiae sitas destinatus director, Nomine Spiritu et virtute imitatus Tutelarem, Schismatis errores ac contumaciam redarguit, Unionis integritatem tutatus, immortale sibi comparavit nomen. Vitebsci demum liberali munificentia erectum pro Familia Basiliiana Caenobium in honorem S. P. et Martyris Iosaphat, ubi sanguinem suum pro Unionis augmento litavit a Schismaticis trucidatus A^o 1622(!). Athleta, D(omi)nij Adami Kisiel Dorohinicki Stemmatis Swiętoldycz seu Conopci, eius curae et regimini primum venit, ubi omnem lapidem movit promovendae Unionis et honoris sui Tutelarum, ne quidem annum consummavit, quum monitus desuper instantis sui prope Lethi, illud certo futurum 4to Nonas Februarij Patribus suis praedixit, rogatus a PP Ordinis Praedicatorum¹

¹ Життєпису недокінчено, залишаючи ще доволі вільного місця для дальшого тексту.

Pr Ioannes Zakrzewski Patriciorum Lithuaniae in Metropoli Progenitorum origine satus, sacra religionis Basilianae adyta penetravit proposito votorum emissionem consecrato, Brestae Eiusdem Ducatus Lithuaniae humaniora pertractavit studia, in Alumnatu Vilnensi terminavit, Zyrovicijs Presbyter creatus Międzyrzecijs apud Parochum Ritus Latini nutu Superiorum in erudienda fidelium plebe multum desudavit, itineri accinctus Vilnensi in grandi negotio Superiori suo noto cum solus equi taret teterrimam devenit in melancholiam, Wienzovicij a Presbyteris Ritus Graeci rursus non nihil quiescere visus, triduoque exacto magno cum planctu, corde contrito, conscientia depurata, suae voluntatis renuntiatione facta quidquid evenisset suum contra votum fuisse et esse, in phrenesim continuo prolapsus est, in clamans: Vitebsci se excommunicationis vinculo innodatum, Diligentia subinde Presbyterorum reducebatur Zyrovicjos, cumque Słonimensem transfretarent pontem, equi lapsu territi (magnis enim amnis Szczara exundavit diluvijs), salvandum aggrediuntur, verum occulto Dei iudicio, equus liberatur, et Pater Ioannes invocato nomine Iesu miserere mei mergitur et altis vorticibus absorbetur, spe destituti Patres salvandi illius Curiam petunt requireretur corpus nec mora reperitur junctis in oratio (!) (ст. 350) compositisque manibus candidissimus, annis prope decem et tribus Religiose Deo servierat, virtute et pietati ex aste (!) deditus, novissimus fuit octuagesimus tertius super 1600 Zyrovicijs ossa tumulata quiescunt.

Pr Bonifacius Januszkowski Nobili prosapia oriundus proxime affinis D(omi)no Sielava Metropolitano e mundi luctamine ad Bitenense azylum aspiravit felicique assecutus effectu, Eidem D(omi)no Metropolitano Archidiaconus adlectus, multis suum statum cohonestavit virtutibus, choralibus et amanuensis Polonismi necnon Sclavonismi celeberrimus, Archimandriam Trocensem in Ducatu Lithuaniae sortitus est, patrimonium duorum millium consensu sui Praelati pijs dicavit usibus unum monasterio Vilnensi alterum alteris locando, Demum spiritu delibutus, subiectam ei carnem disciplinae fraeno coercibat, ac ad supernam Hierusalem indes ferventis desiderij gradibus festinabat, pollicita castimoniae praemia incessanter contemplabatur animo, quorum dulcedine provocatus, quidquid versutiâ callidi insidiatore opponebatur, liberi fidei pede transcendebat, gravibus debilitatis agitato fluctibus, misso honore ac tyara, in materno Religionis gremio malaciam, dein in morte portum reperit, in certa Divi Petri quiescens puppi. A. 1683. 4-to Nonas Iulij.

Pr Theodorus Knurowicz Suprasli Asceterium adamavit, ibidemque Caenobitarum atque Anachoretarum aggregatus Capitulo, magnis multisque quamvis ad virtutem contendit passibus, ut non solum ad Praesbyteratus gradum eveheretur, verum etiam eiusdem Laurae post fata Sylvani Candidatus in Archimandriam esse meruerit, cordis contritionem optimum esse ad percipiendam conservanda(m)que munditiam medicamentum dictitabat, Mox enim ubi coniecit aliqua ex circumstantia germinari faedas cogitationes, compunctionis acinace interimendas decernebat, quandoquidem cordis sui Christum anhelabat habere posses-

sorem, Multo etia(m) tempore Zyrovicijs degebat, sacris insistendo orationibus et exercitijs, pro aris focusque excubando Divinum litando indies hecatomben, sacramentis munitus, corpus Patribus tumulandum animam suffragijs iuvandam commendavit, pridie Nonas Iulij Anno D(omi)ni 1683.

Pr Isaacius Szram A crepundijs pubescentis aevi sacro Zyrovicijs. B. Virgini Mariae loco devotus, musici et concertui vacavit, sonora voce angelos imitatus. irrepserant illo aevo in Ducatum Lithuaniae Cosaci rebellis Heris, Zyroviciosque pertigerunt, non hostium sed tutorum titulo, quos vulgo compellamus *Załoga*, quos inter Principem cognominem honore et officio gessit Iwan Lichy Ioannes Durus, contuitus hunc Ephaeum in saeculo Ioannis nomen tenentem, complacuit in eo vocisque modulo illectus clam subduxit suisque associavit adolescentulis, Non tulit multu(m) illatum sibi a Schismatico furtum V. Maria, tametsi Rectoris Capellae Patris studium multis laboraret modis revocandi vindicandique eius non secuto ob duritiem, Cosaci effectum, ubi Pincensem appulerit in oram opima onustus praeda lethalem pene incurrit vindice Deo in morbum, lassus dolorum gravamine cum non nihil leniret sopore conciliato repraesentari sibi demiratur virginale objectum, bormo minatum vultu et mandato quantocius loco luvenem restitueret, sibi compos redditus Tucalscio atrocissimo ac mordacissimo Schismatico visionem adaperit, quid rei vellet habere vel in ea latitare rogat perperam interpretatus merum phantasma et illusionem sudantis cerebri (ст. 351) inibi haesisse, acquievit Decurio sensui sui Pastoris, nec mora alternis vicibus ubi se composuerit ad quietem repetitur visio graviore innovatione minatur necem, imo ipsam certo successuram adnectit mortem in suos Ephebus primitivo restitueretur loco, Territus iam minaci spectro Barbarus, honesto vestitum Zyrovicios rude donavit Ioannem, qui superno successus amore vocationi sui Creatoris respondens Bitenij Tyronibus associatur probatur, voluntarieque ad calcem anni vota profitetur, varia incoluit Caenobia, magna ubivis apud omnes gratia, aedificatione aliorum, virtutibus compilandis, demu(m) Polociam valore obedientialium ad Monasterium Cathedrale S. Sophiae titulo Ecclesiae insignis ubi ossa Divi Martyris miraculis clarant atque de loculo suo pullulant expeditus vitam sancte prosecutus vestigijs Justorum Dei servorum institit, eorumque Societate frui descendit, in Divum Martyrem summo ferebatur ardore, cuius patrocinio sese dederat ac in agone novissimo visibilem sibi Tutelarem adstantibus protelaverat. 9no Kalend. Decembris 1683.

Pr Basilius Bathory Origine Silesita principia Religionis exorsus Chelmae a D(omi)no Susza cucullum sortitus Bitenij expleto probationis cursu Magnum Schema cum professione ejurato saeculo accepit, Vilmensi ex Alumnatu Universitate(m) frequentabat Philosophiae Magister consummatae Theologiae principia libavit, Bresta(m)que petens ascensu seniorum apud PP. Ordinis Minorum de observantia Theologicas perficere diligentia facultates conatus, Verum Roma sibi eum coronandum censuit delegitque, ubi confecto opere pedes in Patriam ad Latus Antistitis Chelmensis remeavit, quem Paterne exceptum

ordinibus sacris et Presbyteratu nijtiavit. Zyrovicios revocatus nonnullorum Fratrum extitit Praeceptor, Sculptor scriptorque non contemnendus, rapiebatur animo in Deum pie vitam instituebat, mores ad omnem modestiam componebat, novissimorum meminerat, Dei cultor sui contemptor et peccatorum vindex rite charitate Patrum Zyrovicijs dispositus obdormivit diebus Martialibus 1684.

Pr Ignatius Kaminski Ex Palatinatu Mscislaviensi in Alba Russia Parentum Nobilium et Orthodoxorum soboles, Probationis examen subijt sub regimine P. Symeonis Bitenij dignumque censuit finito annuo cursu Albo Professorum inserere, ubi Moschi Vilnam in deditio-nem acceperint, cum caeteris Patribus consulturus vitae Regiomotum peragravit, dein Olivam Patribus Cistersiensibus sacram, ubi fuga otij hortulanum egit, redux. D(omi)nae Chodkieviciae Isabellae Lacciae Capellanus fuit, in monasterio nihilominus Biteniensi continuo degebat, in virtutum profectu prodromo spiritu sese exercendo, Ex sensu Superiorum lateri D(omi)ni Georgij Chodkiewicz Praefecti Castroru(m) adhaesit cu(m) eoque Petricoviam in Districtu Mohylensi sitam ad confinia Ukrainae perrexit ubi in absentia Pastoris illius Ecclesiae ritus Latini omnia administrabat sacramenta, cura animarum Fidelium procurandum enervatus, pari in negotio lurevicios (?) ditionem PP. Societatis Jesu petijt, ut Schismaticam reprimeret luem, ad Unionis atque sacrae errantes reduceret Fidem hoc in opere glorioso emeritus vir sanctorum Apostolorum composuit se ad normam laboribusque pressus inter illius loci Patrum vota expiravit, decursu Januarij a Patribus Societatis in Ecclesia tumultus quiescit in D(omi)no 1684

Pr Iacobus Lipski Ex Districtu Pinscensi Parentum Nobilium propago, Vocatione D(omi)ni ad suum gregem venit honesto apparatu Bitenium (стр. 352) ac praeunte ad omne bonum P. Milenkiewicz Praeside illius loci, cuius virtuti maturandae, religiosae disciplinae consequendae sese accinxit, Zacrystiam Zyrovicijs vices gessit, post Fata vero P. Thomae Migowski ad illum omne regimen Zacristiae devolutu(m) e(st), paupertatis studiosissimus observator, ita ut nihil proprij etiam de eleemosyna sibi oblata retinere passus fuerit, effutire vel officiosum mendacium aut peierare lingua sua cavebat, tantus vero in eo fuit veri amor, ut quidquid dixisset sacramento sanctum autumasset cultor eximius Virginis Beatissimae, quam ore, corde et affectu dilaudavit, coluit, veneratus, eiusque in sinum novissimum concilians agonem, praevio Sacramentorum adminiculo fati concessit. 1684.

Pr Barsanuphius Kobylnicki Jaroslaviensi e Districtu Parentibus Schismaticis prognatus, Smolensci prima studiorum posuit rudimenta, verum Bitenij ejurato errore et habitum sacrum suscepit, et professionem emisit in manibus P. Simeonis. Vocalista celebris fuit, ideoque Zyrovicios ablegatus ad regimen chori instaurandum, humilitatem magni aestimabat, cuius amore, infima quaeque officia obire no(n) detractavit, praesedente ibidem P. Witopolski, eius ex mandato 84 anno Exergumenos exorcisabat magno multorum emolumento, Datum eidem munus Moderatoris Novogrodeci, qui (exorta discensione inter Metro-politanu(m) D(omi)nu(m) Zochowski et Religionem) Praelati secutus

sensum; verum ubi in se redierit deberi hunc amorem satius S. Matri Religioni, quam violando eiusdem indemnitates aliquo praetextu Praelatis, in quantum contra venirent Religiosis institutis eiusque sancita infringerent, penituit eum facti, nec mora nomen et vitam S. Matri dedit, verum Fati decreto interceptus dolore omnium adimplevit, quaecumque commissa fuissent a se, optimeque dispositus decessit A° 1684.

Pr Pachomius Paszewski Natione Pedemontanus vulgo dicta Podguria, Chelmae sacrum suscepit habitum, vitam disciplinatum gessit, omnem occasionem periculi fugit, Brestae Dei cultui et Ecclesiasticis laboribus vacavit, Zyrovicijs ad omnem virtutem proficiebat, Rozanae substituit, ubi innocentia eius redarguitur, de honestatis crimine ad Superiores delatus, multo tempore ergastulo inclusus, a consortio proximorum et Patrum segregatus, notam injustam patienter tulit, verum aliunde deducta eius integritate, omni difficultate liberatus Volnam gradum direxit, vere conscientia recta fuit illi titulus Religionis, ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, liber signatus et clausus et indie Judicis aperiendus. hac sola tutus major omni mundo imo convicijs calumnijsque evasit, cum enim ipsi hostis facere non posset, vitium fecit famae, sic Volnae degens ut sanctissime vitam traduxit, ita lusterum morte clausit A° 1685

Pr Cassianus Sobolewski Bitenij probationem subiit votoru(m)que compos factus multis editis virtutum speciminibus Zyrovicijs, Rozanensis Residentiae moderator creatus, ea diligentia orationi vacabat, suasque postulationes altissimo efferebat compositus intus coram oculis D(omi)ni, ut non minus ipse, quam acus acceptabilis fieret deprecatio, non placet enim Deo orationis sacrificium, nisi placeat prius ipse qui offert; Volnae quoque Superiorem egit, magno cum exemplo Fidelium, emolumento Religionis et boni communis, Minsci vero diuturno exacto tempore, Volnam denuo repedavit, perfectionem inibi aggressus vitam, sciens, qui differt in futuram nec forsitan futuram aetatem suam vitam meliorandam, procul dubio eum bonum dimittere, ideo Deo corpus et animam reddendo singulis debus. Volnae vitam conclusit praemisitque beandam 1684

(ст. 353) **Pr Leo Afanasowicz** Dziewiątkoviensis ex Districtu Słonimensi, primum Clerical. in statu caelebs ord natus Presbyter, magno omnium exemplo Paraecia(m) Dziewiątkovensem administrabat, collatorum vicinorumque eum hac de causa affectu prosequente verum renuntiavit etiam suae Diaecesi, Bitenijsque Religionem sacram amplexus est, allectus Patris post Professionem Zyrovicijs regendo Musicam, cuius peritissimus fuit, vocemque chorum exornantem habuit, degebat, aversum ab omni voluptate mundi gessit animum, nunquam desinente corpus titulare noxjs illecebris, quas experimento constat appropinquantis satanae esse anteambules, quos sua mens sobria Dei memoriam cum nusquam desuerit, nullo negotio prosternere potuit. Perrexit Anno D(omi)ni 1685. 9no Kalendas Ianuarij Słonmam eques comparandarum rerum causa ubi rediret serotino tempore pro e vllam Bakanowicze repertus est exanimis, sicque migravit Capella(m) ad caelestem.

Pr. Ioannes Korzeniewski annorum circiter duorum de viginti Christo et Religioni nomen dedit, monastices tyrocinio perfecto, pietati et studijs Litterarijs ex mandato superiorum Praesidibus P. Puczkowski ac P. Bieda operam navavit, Braunsbergam ad Alumnatum expeditus Philosophicis et Theologicis lucubrationibus quatuor annos impendit, redux Czerejensem Archimandriam a se vi occupatam recuperatamque post Moschorum fugam ab iniquis invasoribus aliquot annorum decursu administravit, Bitenij Vicarius annos octo exegit multorum meritorum et laborum decorus, ex congregatione Zyroviciensi Minscensis monasterij Praeses creatus, virtutum exercuit praxim, mundo enim se extraneum reddidit, ut Deo propensioris gratiae largitate familiaris adhaereret, Mundo pene mortuus vixit, ut se a terrenis vexationibus subtraheret, ac quemadmodum in sepulchro iam positus in solo Creatoris sui desiderio suaviter requiescebat. Vilnae Divjni Verbi praeco fuit, verum ubi D. Białozor Archimandriam Vilmensem occupasset, secedente P. Martyszkiewicz Monasterij regimen gessit, Capitulis Minscen. et Novogroden. interfuit, Monasterium Leszczynense administravit, exactisque in Religione 40 annis pie exemplariter et religiose 12 Kalendas Aprilis causante mortem ipsius D. Kołęda iniquum lum in bona Abbatae praetendente, dispositus pietissime a P. Korytynski inter suspiria et lacrymas Deo devotissimus animam commendavit. 1686.

Pr Iosaphat Palavicini Italia oriundus Professione Capucinus, quatuor annorum supra decem celeberrimus Praedicator Romae in Urbe orbis, Sexennio Moderator meritissimus sui ibidem Collegij, cum lepram quam Romae incurrit ferre non potuisset, nisi leges quodammodo illius Ordinis vi rigoris observandi infringerentur, ex dispensatione SS^{mi} D(omi)ni Innocentij Undecimi, Ordinis S. Basilij Schema et institutum Bitenij post varia exantlata in via earumque anfractuum discrimina vitae ac fortunarum, assumpsit, simul ad interpellationem Eminentissimi Cardinalis Opatij Palavicini pro tunc Nuntij Apostolici in Regno Poloniarum ad latus Serenissimi Regis Ioannis III. affinis sui acceptatus, multis iisque magnis omnibus suis connovijs prominuit virtutibus, Patrimonium suum quod sortis suae certo constabat excedebatque sensum sex millium Scudorum Italicorum in manus Religionis resignavit, exoptavitque voto et effectu unum monasterium erigendum in Bononia, alterum Romae ni fata praevenirent, mutuatio aeris et exantlati labores valetudinem eius infestabant nulla tamen die Sacrum Ritu Latino peragendum intermisit, nec expleto quatuor Septimanarum decursu in arquatam morbum incidit, multis laboratum restaurandae salutis, Sed tempore Congregationis Novogrodensis taedio plane consumptus, multa vota D(omi)no Deo emiserat si vitam suam prorogaret, ultimisque diebus Augusti de media nocte emortuus est 1686.

(ст. 354) **Ven. Pr. Pachomius Ohilewicz** Sacrae Theologiae Doctor. Ordinis Basiliani Protoconsultor. Minscensis Consulis Filius, Mortis in prima iuventa meditatio Ephebum adhuc mundo mori edocuit, qua quidem morte ad vitam nihil est salubrius, Bitenij deserta ac Ascesterium petijt, tantamque Sanctorum Civium secum invexit comitantibus virtutibus frequentiam, ut Tyrocinium magnis completeret viris,

adolescentiam plane puerilem sacro libavit instituto, etenim plus duobus annis probationis subire examina propter defectum aetatis necessum habuit, Novogrodeci Minorum Scholarum Professore egit, magno plausu, Chelmae ipsemet Rhethorice navavit operam profitente eam Pre Iacobo Susza, ubi acumine ingenij capacitate studiorum sed quod longe antistat sanctitatis ac pietatis specimine multos antecelluit, Romae glorioso nomine Theologiae Doctor inauguratus comitantia se in Patriam usque habuit praeconia, Vilnae Verbi Dei praeco ac Ecclesiastes Heliae ac Chrysostomo compar, Exedram sapientia eruditione et pietate coonestavit, Praesulibus praecipue Metropolitanis Sielava ab affectibus erat, quem consilio et spirituali in conscientia auxilio oppido iuivit, Supraslij ac Bitenij degens magnum virtutum legit compendium: In se nimirum durus in alios benignus, parsimoniam adamavit, ea fuit dicentis pro virtutibus contra vitia libertas, et ardor, ut quandoque odium etiam incurreret, ipsi non raro tectum caelum, solum cubile nil citra Cilicium, cervical lapis aut later fuit, hinc etiam invigilabat potius quam indormiebat, quo mollius attamen decumberet stratum suum de profunda nocte lacrymis et pijs ad Deum aspirationibus diluebat, innovans ad te levavi oculos meos qui habitas in caelis, in Capitulo Zyroviciensi ad eum honor Provincialis omnium consensu devolutus est, quem ut sancte administravit, ita pie exercuit, Romam secundo profectus duobus annis moratus est in Residentia praeses, Redux ut ex Suprasliensi, ita et Brestensi Capitulo electus vicarius Generalis vita moribus et omnigena probitate praeluxit, post fata Metropolitanis Kolęda Zyrovicijs in Congregatione inauguratus Protoarchimandrita Ordinis Basiliani, Numinis benevolentiam omnibus officijs captavit, vitam Deo Deique Matri devotam egit tanta animi integritate, ut nudum quoadvixit nunquam se conspexerit, vel hac una sane verecundia Caelitibus charus; pacis ingeniosissimus artifex quantum ad Patres, contra injurias cautes inexpugnabilis fuit, Genium suum non raro defraudabat in adipatis obsonijs mendicis offerendo, placuitque caelis tam delicatum apophoretum tantaque virtute conditum cunctas indies supplicationes ad Deum a Virginis laudibus exordiebatur nec nisi posito humi poplite continuabat, Temporis avarus, ad verba otiosa et officiosa mutus adfuit, pro oculorum portis vigil excubabat, ne has ulla visa faemina subiret, erantque tam sanctis vigilijs tessera illa verba e Divino deprompta tripode: Averte oculos meos, ne videant vanitatem, Inter preces saepe alio spiritu abripiabatur, ideoque iterare et triplicare easdem necessum habuit,¹

(ст. 357) **Don Ignacyus Patriarcha Moscoviae.** E Principum Moschovitorum magna prosapia satus, sed ut in nobiliorem etiam transiret Familiam Divi Basilij Magni, non tardavit purpuram et baltheum cum cucullo et zona pellicea mutuare, attulit attamen haec alteram illi ut emerito viro in Ordjne et Imperatores apud Latepatentis Moscoviae Schismatis tenacissimae purpuram, cum primum Antistes Cuiusdam

¹ Життєпис недокінчений. Решта сторінки незаписана. Незаписана також стор. 355, 356 і частина 357.

Diaecesis, demum Patriarcha Totius illius Imperij insigneretur, ut votis Principum Ecclesiae et statuum sic virtutum et gratiarum suffragijs: Plurimis medijs animabat clam et palam Principem suum ad Unionem amplexandam, iamque nonnihil manus dedisse et animum notabatur, cum ecce quorunda(m) amusorum et veritatis talparum susurri Capiti Ignacij plures insidias posuerint, ut ipsius infulâ suum vertiginosum tegerent caput, tulit ille adversa patienter tempus futurorum successuum observando, interea, animo cum Ecclesia Romana unitus, virtutum gradibus assequendae Unionis iteraverat, Divitijs cum afflueret, saepe ne obolum quidem ipse, omnia pene pauperes habuerant, quos ille quemadmodum aerarium suum necessarijs locupletaverat, Pater idem horum, et mater pupillorum, aedes Xenodochij unas, caenobiorum condiderat et amplissime dotaverat duo ut fertur, Unionis propagandae, et Libertatis Ecclesiasticae egregius etiam ad invidiam sui propugnator, Infulam nulli, ne quidem ipsi Imperatori, a quo eam acceperat, submiserat, Juris fortius quam vitae appetentior, nactus proinde opportunitatem suadere non intermiserat acceptandam Communionem cum Romana Ecclesia, media praescripserat, multos Antistites in sui sensum pertraxerat, plures nihilominus contra se concitaverat, qui concitata pebe in necem sui Pastoris conspirarent, mox ille gravibus seditionum agitatus fluctibus missa urbe et Infula in Metropolim Litthuaniae ad D(om)num Rutski sibi proxime affinem secessit, multis eum e Moscovia comitantibus ejuratibus, quorum cordi erat Pastoris dignitas et sanctitas, Vilnam ubi appulerit ad principia Unionis ab Hipatio Pociey Metropolitano et Iosepho Rutski honorifice acceptus, Schisma ejuravit publico voto anathematizav tque eandem atque Sententiam ad S. Sedem Ap(osto)licam direxit, Quare obsequio Sancto fasces suas ita submitit, ut Praesidis nutus vel minimo charitatem retaliaret obsequio, disciplinam vitam et rigorosam adorsus, etiam brumâ saeviente, sub Cruce vel Caemeterio precando noctes transegerit, unico contra frgoris asperitatem cilicio armatus, verum hoc scilicet Divini in pectore ignes propulsarunt, quos in reducis vultu splendor insolens prodidit. Amorem suum Christum sub pane Eucharistico latentem, quotiescunque (ср. 358) contemplatus fuit, putasses haud temere aestu absumendum nisi lachrymis quibus diffluebat hunc temperasset, Crucifixo pene dixisses immortuum, nisi vitam suspiria prodidissent, imo caelo precabundum interesse nemo inficias ivisset, ni successus temporis et consortium post spirituale in terra eum esse probasset. Virginem Augustissimam in Icone Sacra a S. Luca depicta cum Helena olim Alexandro Principi Polonjarum et Lithvaniae ex Moscovia a Basilio in arrha bonis vim data eximie thaumaturga, uti in omni vita, ita in morte frequentissime salutavit. Charitate perrara Patres et Fratres prosequabatur Ordinis, cum Rutschio et Iosaphato familiaritatis jura invincibilia sanciebat, omnes apud Primores Lithvaniae acceptatissimus, ac praedicabilis de opinione sanctitatis. (Is iam Exul e Patria sua, in Patriam beatiorem sanctissime dispositus remeavit¹), Anno 1615 fuerat in Pontificalibus cum Clero

¹ Реченне зачеркнено і підкреслено на знак, що його тут мильно вписано.

Rutheno, astiteratque Funerali pompae Sacram peragendo Liturgiam et vigiliis suo ritu et more fieri solitas, in Ecclesia Cathedrali Vilnensi, in Funere Gabrielis Woyna Procancellarij M. Ducatus Litt: Cuius meminit P. Martinus Widziewicz Societt: IESU in Monodia Is iam exul e Patria sua, beatiorem in Patriam sanctissime dispositus remeavit, humatus magna solemnitate et confluxu omnium Statuum in Ecclesia SSmae Triados, ad quam etjam sanctam traduxerat vita(m), Exuviae Eius uti et Rutscij incorruptae asservabantur, magno gaudio Fidelium ad Annu(m) ferme 60 post sexcentimu(m) et millesimum, quo Moschoviticum invaluit bellum contra Polonos, ubi igitur Vilnam in ditionem acceperint Moschi, perlustrantes sacrarum aedium penetralia, reconditum requirentes aerarium, catacumbas subterraneas etjam adierunt, ubi reposita lustorum corpora capulis in patulis quiescentia adverterint, Sanctimoniales Ordinis Nostri intra Claustri adyta praeventas omni expiscantur nisu, cognita rerum sorte, omnium sensu Vilnae successive demorantium non aliter compertum est, nisi in sedem Moschoviae uti Sanctorum abducta esse horum Patrum corpora, ibique magno cultu in Criptis caeterorum Patriarcharum recondita esse, magno Unionis sacrae cordolio.¹

Michael Ragoza Metropolitae et Archieppus Kiovien. Halicien. nec non totius Russiae et Moscoviae. Nobilium in Magno Ducatu Lithuaniae stemmate oriundus vel hoc solo dignus, quem aeviterna posthumis saeculis decantaret praedicaretque memoria, hic perosus Schismaticis pertinaciam, quae caeco plane impetu ad omnem licentiam ut pote Acaephalum effraenabatur indies, bonarum disciplinarum, pietatis et veterum dogmatum in Orientali Ecclesia usitatorum ac in Russiam introductorum (ст. 359) oblita, abusibus disordine Ecclesiasticam proscindebat uniformitatem, et quod maximum in bivio posita, cuinam debuisset recognoscere lura, Orientalis, quae lugum Othomanicum et servitutem experta, nec litterarum peritiam, nec Caeremoniarum liberum usu(m) haberet, an Occidentalis, Ecclesiae, quae in auge gloriae et veritatis sita clavum dirigebat totius Orbis, ignorabat, Novissima facta Rahosa Metropolitanus cum Ep(isco)pis Rutenis(!) consultatione, determinavit omnium voto Synodum in Russia universalem, ubi magno confluxu Primorum Regni Eiusde(m) Ritus Antistitum utriusque Ritus conclusa Unio cum S. R. Ecclesia stabilienda, et obedientia necessario praestanda Sedi Ap(osto)licae, quae anno 1594 per Hipatium Pociey Protothronjum, et Antistitem Vladimiriensem Brestensem et Methodium Terlecki Ep(isco)pum Chelmensem et Belzen. ad Clementem VIII, omnibus consentientibus facta, magnum Ordini Basiliano comparaverat nomen, Provincias Russiae ad eximium gloriae et honoris evexerat apicem, Fidelibus diu expetitam votis et animis advexerat pacem maxime internam, Sed resilientibus suo et aliorum malo an verius scandalo post reditum Legatorum Balaban Luceoriensi, et Kopystenski Premysliensi Episcopis ad Schisma, pax eadem disturbata, tota Volynia, cum Duce Basilio de Ostrog, Podolia, Podelasia, Russia Alba

¹ Тут частина сторінки залишена чистою.

et Nigra imo majore pene ex parte Lithuania etjam ingentes machinata circumstantias, quibus medendis reparandisque omnem moverat lapidem bonus senecio Michael, iam viva voce et authoritate in turbatores detonando, iam Paterna clementia eosmet ad Unionis vigorem servandum pelliciendo, iam S. Sedem quod proximus arderet Vealegon(?) commonefaciendo succurreret rebus Unionis prolabantibus resupinus, Verum malitia malitiae augmento vicit conatus laborantis studij, etenim Constantinopolitano Patriarcha stimulante per suos delegatos non modo (his duobus ad malum consummandum Ducibus) Russiae Ep(isco)pis Roxolania tota sed etjam Moschovia cum Regnis, et Satrapijs, Moldavia Bulgaria Blachia Servia Croacia et caeterae gentes mutarunt sensum, omneque aggressi attentare Unitis malum, Laboravit pro viribus Michael Ep(isco)poru(m) unitorum adminiculo, multasque oves Christi et Sedis Apostolicae ovili adscivit, sed plurima passus a Schismaticorum vesana perversione,¹

Hipatius Pocey Metropolitanus Kiovien. et Halicien. necnon totius Russiae, gloriosis imo Purpuratis ortum duxit Progenitoribus, ad omnem pietatem sanctimoniam morum compositionem ab ineunte aetate apprime institutus, Patriae amor ac deliciae, Religiosorum Patronus et Fautor, ex Parente Regni Senatore ipsemet Senator Castelanus Brestensis creatus,*² fascijs et curulibus postpositis ad Ordinem S. Basilij Magni divertit, eiusque sectatus omni conatu animo et effectu institutum, nec mora Antistes Vladimiriensis atque Protothronius³ Metropolitiae est installatus opportuno plane tempore, magno vero Religionis et statuu(m) (ст. 360) gaudio, hic enim uti vir gravitate Iudicio et sapientia pollens, omnium votis Episcoporum ad Clementem VIII Legatus obedientiam Roxolanarum Provinciarum late patentium nomine praestiterat, magnisque a Sancta Apostolica Sede nec non Collegio Purpuratorum Ecclesiae Romanae Principum prosecutus favoribus, gratijs locupletatus, donarijs muneratus fuerat, hoc pro labore devolutum est

¹ Життєпису не докінчено, залишаючи трохи вільного місця.

² На полі дописано описля: * Ephebu(m) cu(m) ageret apud Serenis: Sigismundu(m) Augustum Principe(m) Poloniarum gratosus omnibus habitus magnam spem portendebat, quonda(m) adversa valetudine fractus Princeps lecto affixus decumbebat, ita ut Antistites in thalamo illius Sacra initiare necessum habuerint, Hipatius pro tunc Ioannes, quada(m) dierum ubi advertit, Principem lassu(m) nonnihil sopitum (ст. 360) quiescere sumpto turibulo, suffumigabat Regem dormiente(m), funebrales more Graeco submurmurans lessos advertit interim Princeps Ephebum in conclavi suo talia exercentem, multis demiratur, cu(m) etia(m) alijs cora(m) praesentibus ide(m) faceret, rogatus Ioannes reposuit se nescire quid fecisset, nisi tantu(m) levitate aliqua ductus, Sed ab alijs ubi rem Rex intellexit actu(m) de se esse addidit, nec quidq(ua)m posthac intermisit quo se aeternitatis accinxisset itineri, nec mora Ioannem futuru(m) in suo Regno Ep(isco)pum asserens, e vita discessit: Ioannes item lateri se Nuntij Ap(osto)lici in Regno Poloniae adjunxit, qui Ephaebi continuo demiratur progressus, hoc quaemadmodu(m) etripode prodidit de ipso miraculum, nempe ubi Apostolicu(m) ipse ascendisset pegma, Ioannem manus daturum Unioni, et Ap(osto)licae Sedi in se vicario eius obedientiam praestituru(m), quod successus roboravit, cum ille Clementis VIII nomine cu(m) honore Papali sortitus esset, Ioannes obedi(enti)am suo nomine et Russiae praestitisset.

³ На боці дописано: 1590. Iul. 18.

Regimen et Pastorale munus Metropolitanum ad eum, decedente e vivis Michaele Ragoza, hic iam nihil intermisit intentatum, media cuncta ad praxim deducendo, quatenus Sacram Unionem iam pene prolabantem suffularet, Solus Serenissimu(m) Poloniarum Principem Sigismundum III interpellare ac orare, Proceres Regni obsecrare, suas oves redarguere...(?), aliqdo aliquando, autem demulcere, resilientes ad Schisma gratiosis favoribus delinire, non intermisit, Unde non raro in discrimen vitae devenerat, Invaluerat enim per potentiam Magnatum Schismaticorum in Russia et Lithuania Schisma, quod cum varijs in locis praecipue Vilnae Uitorum eripuisset Ecclesias, ipsasque cum Facultatibus Cathedras, legibus etiam Regni in Comitijs Generalibus ad Annum 1609 statutis firmaverat, possessa ab utrinque tenerentur, nec partes invicem sub grandis pecuniae mulcta sese et Regni pacem inquietarent,¹ conclamatumque fuisset de Integritate Unionis, nisi immortalis memoria digni Hipatij Pociey Metropolatani sudore et industria Sigismundi III Poloniarum Principis, eximij Unionis Patroni ac Tutoris, gratia, obvium fuisset; Impotentes unde Iracundiae et Livoris Schismatici, nefandum moliri aggrediuntur facinus, Praesente Vilnae Regia Maestate, Senatorum potentia et autoritate, nec veriti leges, Deo vindice posthabito, siccarium quendam, suae perfidiae alumnum, sacris profanisque inescatum promissis, qui Metropolitanum trucidet, subornant. Proficiscentem ad scelus manibus superimpositis benedicunt, et votis publicis in Templo effusis prosequuntur. Consecrari a zelis hisce orthodoxiae cultoribus eum satellitem, ad victimam ex Metropolitanum faciendam dixisses, Eodem itaque anno mense Iulio in urbe Vlnensi luce palam, fori medio, virum annis gravem stirpis Senatoriae et ipsum Senatorem ex Castellano Brestensi Russiae Archiepiscopum, hinc inde suo Clero, nobilitate consanguinea, crebro famulatio in via stipatum, latro ille atrocissimus, a fronte aggreditur. Et nec advertentibus romphaeam exacutam veste occultatam, adeo crudeliter in collum stringit, ut oppositae ad ictum sinistrae manus duos digitos cum medio, Scipionem quo nitebatur, anulum et in eo Saphyrum super digito, catenam auream de collo duplicato pendentem, collare vestis biviae, persecuerit, Miraculo fuit collum illaesum, signo plagae rubro apparente, Creditus tamen occisus fuisse, cum in terram corruisset, Sicarius licet tumultu suborto evadere potuisset, mox apprehensus, ut testimonio esset egregij Schismaticorum zeli. Uniti cum Pastorem et D(omi)num suum, cruentumque confessorem ad proximam Senatoris unius aulam detulissent, Rex miseratjone sua, Senatores concursu, dolorosa omnes veneratjone, virum tantum coluere. In Templo vero Sanctae Triadis unitoru(m) Iosephus Rutscius Archimandrita et Religiosi mixto fletu et gaudio, sanguinis ex Unione primitias, et desectos Pastoris digitos in altari depositos Jubilum Te Deum laudamus concinnetes Deo et Petro obtulere. Tragaediae huius memoria in tabella argentea Iconi Deiparae Vlnensi oblata in haec usque tem-

¹ На маргінесі дописано: Ex D(omi)no Iacobo Susza in Cursu vitae D. Iosaphat

pora superfuerat, cui Epigraphe ab Hipatio additum fuerat Castigans castigavit me D(omi)nus morti autem non tra (ст. 361)¹ tradidit me. Deprecabatur equidem Sacrilego veniam verum non valuit impetrare, ideoque Sacris eum commendavit officijs et suffragijs. Sic iam plenus dierum laborum et meritorum gloriosus Athleta bravium capturus in Patriam abscessit. 1613 ²

Ioſephus Velaminus Rutski Metropolita Kiovien. etc: Vir ad omnia optima natus, Originem traxit magnis a Parentibus Nobilis Familiae in Lithuania Palatinatus Novogrodensis, litterarum artibus belle instructus, Natjonum variarum positiones perlustravit, iamque scandeat gloriosos in Patria honorum gradus, deferebantur ab Astrea insignia, ut paene alios sui Coalumnos excederet titulis, Cum tamen luctaretur de statu, quemnam sortiri debuissent Superi palam, factum est ut interesset Concioni ad aedes Sancto Casimiro sacras Vilnae apud PP. Societatis Iesu, die Solis, et perorantem e suggestu obaudiret Ecclesiam, ecce occulta inspiratione Pater, futuram D(omi)ni Rutscij abrenuntiationem mundo, sub tessera S. Basilij Magni ad aedes SS. Triados sequenti Dominica die et ingresum(I) in Religjonem depraedicat, ad eumque actum publicum suos auditores nomine Eiusdem invitat, Obriuerat pene Rutscius dolore et stupore, ratus illudi sibi, agere extemplo apud Superiores non omisit, confusionem suam Pater notabili eluerit mulcta, ast ille sacramento se obstrinxit, nequaquam tale quid effutijſſe, aut mente praeconcepisse, aut aliquo auditu percepisse, nisi ita volente D(omi)no, et suam linguam disponente, minatus Rutscius vindictam Antistitem Vilnensem adit, suam confusionem enarrat, revocaret ille publica voce, orat, veru(m) eiusdem etiam verbis et persuasionibus delibutus ubi cognovit Dei in hoc voluntatem fore, acquievit, Monasterium Vilnense SS. Trinitatis adijt, Hipatio Pocley suam vocationem tametsi reclamante voluntate nonnihil, nunc demum consentiente aperuit, Praeconisque verba, ut effectu potiantur obsecravit, annuit votis, Metropolitanus dieque Dominica magno cunctorum statuum confluxu Religiosum Sancti Basilij amplexatus institutum et Schema(m), Summo cordis gaudio collaudante Supremum D(omi)num Iosaphato, qui Iosephum biennio ad Familiam Basiliana(m) praecurrerat, Tum Rutscius, ut columna ignea, quae viam monstraret, ut umbrosa nubes, quae in aestu adverso protegeret, parvulo unitorum Religiosorum aderat praeeratque gregi, hoc cum, Iosepho, Josaphato viro in sanctimoniam indes proficiente, magna intercessit familiaritas, et amor, nam frequenter dulcia de Deo de Fide, Religione, deque omni pietate miscuit colloquia, quem, uti magnum virum atq(ue) aetate se provaectjorem, cum dudum etiam non auderet palam, remotioribus cum omni humilitate et dexterritate modis, quandoqu(e) etiam per alias ad eundem Religionis statum traxerat personas. Cum Schismatici rem Unionis indes crescentem intuentes fremere, ruinamq(ue) illi meditari non omiserunt. Et collatis impijs claviculum capitibus Samuel Siencyło Archimandrita Vilnensis,

¹ Світляна знимка обох сторінок (360 і 361) подана в «Зап. ЧСВВ». I, 110,

² Залишено потім частину вільного місця.

Bartholomaeus Zaszczynski Protopresbyter cum caeteris Presbyteris Civibusque Vilmensibus necessitatem quandam subornant, et Josephum Rutscium post viginti leucas amandant, qui feliciter Josaphatum ab eo divisum expugnent Multas machinas attentaverunt Schismatici, (ст. 362) ita ut bifariam divisam mentem gerens Josaphat tabellarium ad Josephum expedivit, deferens in summo res Unionis locatas periculo, nisi actutum accederet omnia peritura. Febri licet destineretur etiam in itinere Josephus, tertio tamen paroxismo Vilnam advolavit, atque cum Jubilum Te Deum laudamus persolvisset, Febris eum deseruit: dum occurrit nimirum Unionis incendio, etiam febrile restinctum incendium. Advolat etiam Archimandrita frendens intra se proscindebatur, veritus minimam intentare occasionem, Josephus enim et eruditione magnus, et nobilitate potens, et patrocinio magnatum munitus erat, ut vero majori polleret auctoritate, Vicarius Generalis Totius Russiae a Metropolitanano creatur. Quare Schismatici multa moliebantur mala in necem conspirantes Pastoris Josephi et Josaphat, In una enim eademque tabella illis duobus superioribus, in persona utrorumque sua et habitu depictis, Josaphatum maligni spiritus specie, cornibus prominentibus facie truculenta, Unio dextrae manui imposito, quo subiectas trahebat posterior animas cum lemmate Duszochvat efformavere, Scommata haec non leviter tulit Josephus. verum ut propitium numen, sic Procerum subsidium exposcebat. Proditore itaque Unionis Archimandrita Sienczyło per Metropolitanum e monasterio Vilnensi ejecto, Ruscius in archimandritam subrogatus, plurimos suscepit labores et virtutes practicavit plures, ubi no(n) siccis oculis indoluit sorti sui Pastoris a sicario sauciati, cruentis eius sudoribus Vilmensis Caenobij locus longe vilis et pauper, crescere aedificijs, censibus, Religiosis sacris ornamentis iam ante caeperat, Post obitum Metropolitanani Josephus ad eum ascendit gradum, et monasterij Regimen cum honore Josaphato ad Annum 1614 obtulit, Pro munere suo Archiepiscopali medios inter hostes Kioviam ad Cathedram profecturus Rutscium(!), secum Josaphatum assumpsit ubi Curcevitius de Principibus Russiae oriundus monachus et archimandrita saecularibus tamen deditus levitatibus multa molitus in caput Pastoris die noctuque plebem concitabat, iura legitima illegitime repudiabat, nec semel aulam Josephi invaseravit, prohibente nihilominus illo vi occulta Divina, Facta jurisdictione et fundata in Lithuaniam regressus est. Synodo item Leopoliensi magno Schismaticorum fremitu interfuit, res Unionis reclamantibus statibus stabilivit, forti animo omnes insultus sustinuit, ubi enim remearet ad propria Schismatici concitati superiorum furore in oppido Pastorem aggrediuntur praecipiti tumultu necem Josepho intentant, Rheda caeno conspurcatur, fustibus concutitur sclopeta exonerrantur, ita ut decidens ab impulsu Calistarum curru P. Barnabas Ilkowski, colonorum turma circumdatus prope tucidatus non est nisi a suismet opportune salvatus fuisset. Romam etiam profectus Paulo V. Summo Pontifici in Persona obedientiam obtulit, magnis se comitantibus praeconijs et favoribus tum Sedis Apostolicae, tum Collegij Cardinalium, ubi in Personam Josaphati breve Apostolicum, et gratias pro inauguratione primum in Coadiutorem Brol-

niccio Archieppo Polocensi dein Successorem evicit: Congregationem primam unitorum Religiosorum Novogrodocijs (!) instituit, ubi aliqua praefatus Regium Josaphato pro ArchiEppatu dicto privilegium porrexit, Sanctissimique voluntatem declaravit. Anno itaque 1617. pridie Idus Novembris die Solis Vilnae in assistentia Episcoporum, ad Eppatus Vitebscen. et Suffraganei Polocensis initiavit (?) gradum omnium incredibili gaudio, Schismaticorum inaudita execratione, Ibi ad ordinem rectum Religiosorum normam vivendi secundum Regulas S. Patris redegit, instituta et observatjones praescrpsit, Capitula saepius convocabat, Quatuor Ordinis S. Basilij Professos et Presbyteros Metropolitanus miserat Kioviam (стр. 363) ad Cathedram suam Religiosos, S. Sophiae, sed Cosachorum violentia brevi ab adventu ipso Divae Virginis Natali capti et pedicis injectis adstricti secundo Terechtmiroviam Borisilienne (!) transmissi sunt Unde post sex hebdomadas, ergastulo educti et Supremo eorum Duci praesentati, cum multa tulissent probra, dimissi, Sed ne ullus eorum, aliusve de Unitis Kioviae capitibus diminutione puniendus compareret. Divi Martyris Josaphat truculenta(m) necem a Vitepscensibus illatam summo animi moerore tulerat, ut sibi maximo familiaritatis et laborum exantlatorum concatenati nexu, Unde Polociam festinus perrexerat et acta Funebria Justaque Divo Martyri persolverat, nec quicquam intentatum reliquerat, quo honorem Eius vindicaret. Tendebat Zamoscium Josephus 1627. anno, die vero Lunae infra Corporis D(omi)ni festivitatem, quod vehementi, a leuca una, consumi videns incendio, relictis extra curribus, pedes intravit, et Ecclesiam petijt, Ubi dum horae dimidium cum suis orat, Martyris Josaphat reliquiarum memoratus, eisdem in altari accensis explicuit ceris, civitatemque D(omi)no Deo et Martyri commendavit, ipsum vero magnum virum Zamoyscium Regni Cancellarium monuit, spem certam se habere ignis extinguendi, modo ipse quoque Martyri supplicaret. Factum, nec ulterius abhinc edax processit flamma, caelum autem cum sudum esset derepente nubes exortae pluviae totum involvère, tamque copiosu(m) demisere imbrem, ut rivis aquarum defluentibus ignis subsiderit, quod Martyris gratiae et Josephi pietati adscriptu(m) fuerat. Meletius Smotrzycki ubi resipisset a Schismate, et Unioni manus dedisset, inauguratus ArchiEppus Hieropolitanus per breve Urbani VIII, et Dermanensis Abbas, anno igitur 1633, n(on) sine suspitione propinati ab adversarijs aconiti pedetentim aestuantibus confectus visceribus, in Exitu e vita oravit Religiosos suos illud Breve sibi in manus traderent, obliti illi, quinque ab obitu, cum obriguisset, horis, dexteræ manui, pollicem inter et indicem inseruerunt, arepente ita Breve in membrana scriptum inflexis complicatisque digitis strinxit, ut nemini quantumvis diligenter et violenter cum manu plurimi corpus tumba protraherent, dimiserit. Tentando autem veritatem non nulli Constantinopolitani Patriarchae litteras, manui alteri suscipiendas immittere conati, sed manum ille retraxit, digitos in pugnum complicit, nec acceptavit, Quatuor per hebdomadas cu(m) hoc miraculo corpus venerandum perstitit, adveniens tandem de longinquo Josephus, Metropolitanus Exuvias tanti viri invisit, intime salutavit, Deum mirabilium patratorem invocavit, et Breve

illud repetiturus accessit, Cui mox ille, cum nulli antea dimisit, Perlectum in concursu Catholicorum passim et Schismaticorum exsanguis cadaveri restituit, quod iterum ita compressum manu recepit, ut millibus h(omi)num ad miraculum concurrentibus Schismaticis Catholicisque nulli extradiderit, Gaudio et lacrymis permixtus Metropolitanus, id miraculi, hinc Divi Alexij chartae par edixit, cum nulli eam nisi Pontifici Romano reddidisset, et Smotricius sibi in Russia Eius Vicario. — Життєпису недокінчено, хоч зіставлено трохи вільного місця, лише на самій долині зазначено: obijt Dermani 1637

(ст. 364) **Raphael Korsak** Metropolitanus Russiae Universae: Decedente e vivis Josepho Rutski ea in Ordine Basiliano potitus est dignitate, Nobili eaque illustri in Russia Palatinatu in Polocensi Korsakorum prognatus Familia magnis prominuit virtutibus, dotibus, ac qualitatibus. A Sago et toga transijt ad asceterium Basilianum, ubi factus votorum compos, Romae literis operam navavit, Vilnae Praesidem egit et Abbatem, Polociae Archiepiscopatus Tyara decorus Magni Antecessoris non minor successor pietate, virtutibus imitatus Josaphatum Raphael. Successit etiam Josepho in munere et dignitate Pastoralis Roxolanicae Metropolitanae tanto cum nominis sui omine, ut non immerito altera spes Russiae post Josephum obaudiret, Cum Sacra Rituum Congregatio processum in causa Divi Martyris, de voluntate felicis recordationis Urbani VIII fieri indixisset, Procuratorem tam Sancti laboris Sacrae suae de Propaganda fide Congregatio Raphaelem pro tunc Antistitem Pinscensem et Turoviensem creavit decreto 1635. 6to Kalendas Octobris. Romam profectus in Persona Sedi Apostolicae obedientiam suo nomine et totius Russiae reddidit, qua redux Commissionem Apostolicam de VMartyre confecit, et tumbam Cupressinam Exuvijs, eius paravit, locavit in loco peridoneo tanto Viro. (Решта сторони незаписана; життєпис недокінчений).

(ст. 365) **Cyrillus Terlecki** Eppus Luceoriensis Nam(?) dignitatem virtutibus meritis in Patria et Religione adeptus est, Zelosissimus Unionis propagator, qui anhelus continuo animo et studio suos in ordine et officio Confratres animabat ad Communionem cum Ecclesia Romana, deducebat periculum animarum suarum et ovium suo pedi subiectarum, ideo primum se ad tam sacrum et gloriosum negotium Sigismundo 3. vivente promovendum in omnibus statibus declaravit futurum, Unde voto omnium cum D(omi)no Hipatio Pociey Romam perrexit, obedientiam Clementi VIII et in eo Sedi Apostolicae exhibuit, professionem fidei slavonico idiomate recitavit, Magnum nominis sui omen et opinionem tum Latij tum in alijs mundi partibus reliquit, quem a vestigio omnigena comitabatur ubivis probitas atque sanctimonia, Redux plurimum laboravit in defensionem et detentionem Unionis, a Pseudounitis discerptae, suam gratia Dei adjuvante Diaecesim in eadem professione conservavit, tametsi multa passus fuisset a Schismatica potentia probra et oppressiones (недокінчено життєпису, залишаючи трохи вільного місця).

Gedeon Brolnicki Archieppus Polocensis, Vitebscensis etc: In eadem(m) sententia cum Schismaticis primum perstiterat, verum facta le-

gatione ad Sedem Aplicam omnium Provinciarum Roxolaniae, annuit votis et studijs suorum Confratrum in ea dignitate existentium, subscripsit Legationi, futurumque se Unionis Sacrae propugnatorem certo declaravit, receptam et introductam in Russiam non modo ipse pro autoritate Pastoralis promulgavit, verum etiam eam tuendam defendendamque vitae suo dispendio appromisit, estque executus, cum oves suas praedones sequentes ad meliorem frugem reducere laboravit, revocantes gratanter exceperit, vacillantibus Paterne mederetur, Grandaeus laboribus et vigilantia pastoralis consumptus cum ita suo muneri defecisset, ut vix sibi compos esset ad nonagesimum enim appellebat annum, Josepho Rutschio Metropolitanano invigilante a Paulo V Pontifice Maximo, cuius officium erat tam (ст. 366) amplae consulere Dioecaesi Josaphat Seni Gedeoni in Coadjutorem et post fata Successorem adlectus est, quod ille summo gaudio et affectu exceperit. Brevi post ingressum Josaphat, Senex Archiepiscopus et annis et aegritudine pressus interstingui caepit. Quem ille uti simplicitate spirituali plenum, et sors ex senio Schisma redolentem, tametsi ore et studio Unionis sectaretur oppido indemnitate, eum in Fide sancta gravibus Patrum et Librorum Sclavonicorum firmasset sensis, confiteri etiam pluries peccata sua persuasit, et Viatico Divino refecit, in cuius manibus cum omnem sui fecisset dispositionem suaque eius commendasset voluntati, orans meminisset animae suae, et sacris prosequeretur suffragijs ad meliorem migravit vitam. Extinctus dignis statu funeris solennibus a Josaphat peractis terrae mandatus, tanto felicius, quod et suae salutis securior transierit ad portum securitatis, et ovibus suis tam praeclarum reliquerit Pastorem. (Залишено трохи вільного місця).

Leo Kreuz Archieppus Smolenscensis Ingenio et eruditione clarus, Deo Optimo Maximo et Familiae S Basilij seipsum cum vitae integritate devovit, hanc apud pietatem doctrinae ita adcatenavit, ut dubiam altera alteri palmam faceret, Rara in eo viro doctrina, quem communi ore omnes status Bibliothecam vivam dicitarent, Dum vixit Virginis unice studiosus fuit, multas de ea lucubratjones scripsit, Edidit in Lucem Libellum sub titulo Obrona Jednosci vernaculo idiomate magno emulumento Unionis, quam omni nisu¹ promovere, defendere, ipsa vita tueri non intermisit, Funebria Josaphati post necem dum Polociae persolverentur, ipse quoque cum suis aderat, et cum vitam Josaphati gloriose pro rostris extulisset, dolorosis verborum aculeis Catholicos ad dolorem et lacrymas, Schismaticos ad fidem sanctam et paenitentiam commovit, (І тут недокінчено життєпису, залишаючи решту сторони незаписаною).

(Продовженне буде)

¹ На боці: Defensio Libertatis Ecclesiasticae adhuc Abbas Vilnen

Catalogus Archivi Procuratoris Generalis Ecclesiae Ruthenae in Urbe

(Continuatio) 4

Volumen VII.

Titulus, manu P. Wołodzko: „Codex causarum quae anno 1748 tractatae sunt in Congregatione de Propaganda Fide habita coram PP. Benedicto XIV, et cura R. P. Ignatii Wołodzko Ordinis Procuratoris Generalis accesserunt pro usu Archivij 1763, atque in Codicem redactae sunt, ubi praecipue tractatum est de observatione Ritus, de abusibus introductis, de Latinorum praetentionibus“.

Foll. 1-7. — Restrictus pro Congregatione S. C. de Propaganda Fide habita coram SS-mo die 24 novembris 1748, de transitu Ruthenorum ad ritum Latinum. Incipit: „Beatissimo Padre. Allora che la Santità Vostra colla sua sapientissima Decretale de' 2 maggio 1744, diretta Archiepiscopo Metropolitano totius Russiae... si degnò di approvare alcune delle Costituzioni da' Monaci Basiliiani fatte...“

Foll. 18-47. — Restrictus pro alia Congregatione anni 1748, ut dicitur, de variis abusibus Ruthenorum, ubi datur etiam restrictum informationum Nuntii de iisdem abusibus. Incipit: „Beatissimo Padre. In varj tempi, e da varie parti si andavano ricevendo notizie dalla Congregazione di Propaganda di alcuni abusi, i quali si erano introdotti, e prendevano un piede più fermo tra li Ruteni uniti...“

Foll. 48-52vo. — „Informazione di Mons. Lascaris Vescovo di Zenopolis, Infulato di Zolkiew, mandata al Nostro Signore Benedetto XIV.“ De iisdem abusibus Ruthenorum. Incipit: „Essendosi nell'anno 1748 tenute alla presenza di Vostra Santità due Congregazioni Particolari per esaminare alcuni articoli spettanti alli Ruteni, si degnò la Santità Vostra...“

Foll. 53-108vo. — Alius restrictus de praefatis abusibus Ruthenorum, praesefrens, post enuntiata dubia, informationes Nuntii, animadversiones Episcopi Zenopolitani Georgii Lascaris, responsiones Metropolitanae, et alia eiusdem generis ex Arclivo S. C., quod diceretur hodie: „Nota d'Archivio“. En incipit, et quattuor prima Dubia:

„Essendo insorte in tempo, che si celebrava il Sinodo di Zamoscia, varie controversie, parte tra i Vescovi ed il Clero così secolare che regolare di quel Rito, e parte tra tutto il Clero Ruteno ed il Latino, furono rimesse alla decisione della Congregazione di Propaganda...“.

„Dubium 1. — An usus Saccosii in sacrificio Missae soli Archiepiscopo Metro-

politano, et Episcopo Vladimiriensi permissus sit, et an in aliena diocesi quis eo uti possit?

„Dubium 2. — An et cui Archiepiscopo et Episcopo Rutheni ritus supra alium Archiepiscopum praecedentia in publicis functionibus debeatur?

„Dubium 3. — An iidem Archiepiscopi et Episcopi pro collatione beneficiorum quiddam praetendere possint aut recipere licite?

„Dubium 4. — An in sacris Ordinibus conferendis Interstilia servare teneantur?“

Foll. 109-111. — Supplementum ad Restrictum, qui invenitur foll. 18-47. Incipit: „Dopo formato e trasmesso il Ristretto degl'abusi, quali si sono introdotti nella Nazione Rutena, sono sopraggiunte alcune lettere del Protoarchimandrita..“

Foll. 112-113vo. — „Responsa ad Dubia, quae comprehendunt foll. sub NN. 2 et 3, et quae proposita fuere in duabus Congregationibus particularibus habitis coram s. m. Benedicto XIV, anno 1748“. Incipit: „Ad 1um. — Ad SS^{mum}, qui providebit. Ad 2um. — Curet Metropolitola pro Ecclesiis et Archimandriis vacantibus Regi proponere religiosos... Ad 3um. — Serventur omnino Constitutiones Ordinis S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum, ac Breve s. m. Benedicti XIII datum die 18 decembris 1728...“ Post dubium 14 et ultimum, additur: „Cum autem ex nimium frequenti Ruthenorum transitu ad ritum latinum quam plures inter latinos ruthenosque parochos discordiae exortae iam sint...“ Denique ad finem: „Questi Decreti, dopo la Congregazione tenuta nel 1748 avanti il Nostro Signore si sono progettati, e stesi ai rispettivi dubbij non furono però sin' ora pubblicati. Questo di 12 dicembre 1765 fu copiato all'uso dell'Archivio della Procura dei basiliani Rutheni“.

Volumen VIII.

Titulus, manu P. Wołodźko: „Memorialia, litterae et causarum (!) Ordinis, quae agitatae sunt stante officio Procuratoris Generalis R. P. Ignatii Wołodźko“.

Folium sine numero, in principio Codicis: „Copia della lettera dell'Eminentissimo Signor Cardinal Barberino, Protettore del Collegio Maronita, al R. P. Luigi Lamberti della Compagnia di Gesù, Rettore del Collegio de'Maroniti.“

Reverendo Padre. Fu risoluto nella Congregazione tenutasi sopra li Collegj Pontificij che si, liberassero gli Alunni dall' obbligo di scrivere ciasched'un anno a questa S. Congregazione e che si desse la facoltà a' Signori Cardinali Protettori di ciasched'un Collegio di conceder la facoltà agli Alunni di quei Collegj che sono sotto la loro protezione, dopo che saranno usciti, e dimoranti fuori di essi per lo spazio intiero di tre anni, di entrare e far professione nella Compagnia di Gesù, o in altra Religione. Questa determinazione riferita da Monsignor Segretario alla Santità di Nostro Signore, si è Sua Beatitudine degnata di approvarla. Lo notifico a V. P., et alle sue orazioni mi raccomando. Roma, 29 dicembre 1668.

Al piacere di Vostra Paternità, Il Cardinale Barberino. Il Vescovo di Cesarea Segretario.

Io infrascritto asserisco esser presente lettera conforme all'originale che si conserva in predetto Collegio dei Maroniti, et in fede, &. Io Luigi Lamberti della Compagnia di Gesù. m. p.“

Praeans Codex continet Chronicam Ecclesiae et Domus ad SS. Sergium et Bacchum ab anno 1760 usque ad annum circiter 1775,

eiusdem generis quam praecedens ad Codicem 4 huius Archivi recensita in „Analectis OSBM.“ III, 139 sqq. Tam pro praesenti Codice quam pro illo, hic refertur Index praecipuorum documentorum a Procuratore in Chronica relatorum, omissis iis, quae non dantur per extensum aut sunt minimi momenti.

Foll. 1. — „Annus Domini 1760. Reverendus Pater Dominus Ignatius Wołodźko venit Urbem pro officio Procuratoriatus Generalis et Rectoratus ad aedes SS. MM. Sergii et Bacchi, die 11 maii 1760, in locus sui Antecessoris Rmi Domini Hieronymi Oziemkiewicz, et advenit me hic P. Iasonem Pireczko duobus fere ab hinc annis commorantem, ex cuius dispositione inchoavit anno 1761, die 5 aprilis, connotare sequentia“.

Foll. 1-6. — Apographum litterae Metropolitanæ Floriani Hrebni cki ad Pontificem, id est, Clementem XIII, Poloniae 29 octobris 1760. Incipit: „Litteris Emi Protectoris Poloniae nuperrime acceptis satis edoceor Sanctitatem Vestram...“

Foll. 6-7. — Idem Metropolita ad Cardinales S. C., sine die et anno. Deest finis. Incipit: „Nuntiatum mihi est non ita pridem ab Emo Cardinali Poloniarum Protectore, quod...“ Attinet ad controversiam inter Metropolitam et Jesuitas Polocenses, simul ac praecedens epistola.

Foll. 8-13. — Memoriale ad Congregationem S. Officii pro inhibendo transitu Ruthenorum ad ritum latinum, anno 1760 porrectum. Initium: „Ecclesiam catholicam rituum diversitate pulchriorem esse, seu Sponsam circumdatam varietate ex eo evincitur, quod ipsamet diversos ritus instituerit...“ Idem ac in Codice 4, pars altera, foll. 275-284. Cfr. hunc Catalogum in „Analectis OSBM.“ III, 144, § 26.

Foll. 14. — Memoriale Athanasi Szeptycki et Heraclii Lissański, Superiorum Provinciarum Poloniae et Lithuaniae, pro confirmatione usus alumnorum Ruthenorum Collegii Vilmensis. vestimenta recipiendi ex redditibus Collegii, tam tempore studiorum quam postea. Sine die et anno, sed inter documenta anni 1760 vel 1761.

Foll. 15-17. — Epistola pastoralis Jasonis Smogorzewski, Archiepiscopi Polocensis, ad Clerum et Populum suae Archieparchiae, anni 1759. Incipit: „Septimus iam aetatis annus, ex quo Romam ab Illmo et Rmo Floriano Hrebni cki, Archiepiscopo Kijoviensi, Haliciensi, Polocensi, totiusque Russiae Metropolitanæ Ablegati, nihil intentatum reliquimus...“

Foll. 17-18. — Apographum Epistolae Comitis Lanckoroński ad S. C., sine die et anno, ad missionem PP. Basilianorum in certis regionibus obtinendam. Initium: „Diebus februarii supplices cum precibus litteras benedictionem S. Sedis Apostolicae et clementiam Eminentiarum Suarum...“

Foll. 19-20. — Votum Procuratoris Hieronymi Oziemkiewicz circa praefatam petitionem comitis Lanckoroński. Incipit: „Iussa Eminentiarum Vestrarum quo decet obsequio et cultu...“

Foll. 20-21. — Josaphat Siedlecki, Archimandrita Ovrucensis, ad Praepositum Generalem Societatis Jesu, sine die et anno, de qui-

busdam damnis Religiosis suis a Patribus Societatis illatis. Incipit: „Venerandam Societatis Jesu familiam, eo quo par est, amore...”

Foll. 21-22. — Provincialis Lithuaniae ad S. C. Idem ac in Codice 2, foll. 669-670. Cfr. „Analecta OSBM.” II, 368.

Foll. 22-23. — Metropolita Florianus Hrebnicki ad Cardinales S. C., Poloniae, 1 maii 1761. Incipit: „Quod Eminentiss Vestris praeclara benignitate placuerit, meam cum hocce Societatis Jesu quaestionem...”

Foll. 23-24. — Idem Metropolita ad Cardinalem Protectorem Poloniae, sine die et anno. De eadem lite cum Jesuitis. Incipit: „Viribus per martium infractis, Deo autem opitulante, tatillum restauratis...”

Foll. 24-25. — Memoriale, votum et rescriptum circa facultatem vendendi praediolum Hacziszczce, monasterio Volnen. sive Voinen. OSBM., spectans. 1761.

Foll. 27vo-32. — „Defensio novissimi Capituli Brestensis OSBM. contra clausulas Illmi Praesidis in subscriptione Actorum eiusdem Capituli positas, S. C. de Propaganda Fide a nobis infrascriptis humiliter porrecta”. Subscriptum a Protoarchimandrita Hypatius Biliński et a Consultorio, Poczaioviae, 7 decembris 1761. Videtur esse parvi momenti.

Foll. 32vo-33vo. — Protoarchimandrita Hypatius Biliński et Consultorium, exponunt S. C. Heraclium Lissański, obtenta nominatione ad Archiepiscopatum Smolenscensem, contra Constitutiones officium Provincialis adhuc retinere. Sine die et anno, sed inter documenta anni 1763. Incipit: „Inter maximas atque praeclaras Emarum Vestrarum favores...”

Foll. 35vo. — Rescriptum S. C. de Propaganda Fide, diei 12 iulii 1762, pro approbatione Capituli Brestensis anni 1759.

Fol. 36. — Rescriptum ex audientia SSmi, diei 17 decembris 1762, quo Feliciano Philippo Wołodkowicz, Metropolitae recenter electo, conceditur facultas in Coadiutorem assumendi Leonem Szepczycki, Episcopum Leopoliensem.

Foll. 36vo-38. Idem ac in Codice 7, foll. 112-113vo, de verbo ad verbum. Cfr. „Analecta OSBM.” III, 522.

Foll. 38vo-39. — Memoriale Principis Josephi Alexandri Jabłonowski, Palatini Novogrodensis, pro confirmatione fundationis residentiae Basilianorum in pago Jabłonów, anni 1762, cum Rescripto ex Secretaria Memorialium.

Foll. 39vo-40. — Protoarchimandrita Hypatius Biliński et Consultorium Procuratori Romano, circa Acta Capituli Brestensis anni 1759. Transmissa cum sequenti Informatione.

Foll. 40-63. — „Informationes et observationes circa statuta in Capitulo Brestensi anno 1759 mense septembri celebrato, 28 februarii 1763, Poczaioviae”. Subscriptae a Protoarchimandrita et Consultorio, ut supra.

Foll. 63-67. — „Continuatio Informationum transmissarum a Rmo Patre abbate Generali in negotio Constitutionum formatarum in Capitulo Generali Brestensi anno 1769”.

Foll. 67vo-68vo. — Protoarchimandrita Hypatius Biliński ad S. C., Poczaioviae, 30 maii 1763: de erectione Archimandriae in Monasterio Buczaczensi. Incipit: „Quemadmodum omnes felicitatem quacumque gloriatur Congregatio mea.“

Foll. 69-71. — „Copia erectionis Monasterii Buczaczen. in Abbatiam“, a Comite Nicolao Potocki, die 3 ianuarii 1765.

Foll. 71-72. — Memoriale eiusdem Comitum Potocki ad Pontificem, de eadem erectione. Incipit: „Exponitur humiliter Sanctitati Vestrae pro parte devotissimi Oratoris Nicolai Comitum Potocki, nobilis Poloni, quod post fundamentum ab ipso..“

Foll. 72vo-73. — Protoarchimandrita Hypatius Biliński et Consultorium S. C., in causa spoliū Onuphriensis, Poczaioviae, 21 augusti 1763. Incipit: „Demandatae nobis ab Eminentissimis Vestris per organum Excemi Nuntii...“

Foll. 73-74. — „Copia litterarum Episcoporum Ecclesiae Ruthenae ad Summum Pontificem Clementem XIII, occasione Brevis hortatorii quod idem Pontifex miserat ad Primates Ecclesiae“. Vladimiriæ, 15 decembris 1762. Est defensio Feliciani Wołodkiewicz. Incipit: „Ab illo tempore quo, divina cooperante gratia majores nostri, abiectis quibusvis pravitatibus, mystico corpori...“

Foll. 74-76vo. — „Facultates, quas sibi ab Apostolica Sede benigne concedi suppliciter petit Basiliana Ruthenorum Congregatio“. Secundum dimidii XVIII saeculi, et consideratione dignae.

Foll. 76vo-81vo — Hyacinthus Nesterski, Secretarius Generalis OSBM., Patri Hierotheo Korczyński, Procuratori Romano, Torokaniis, 7 aprilis 1777. De quibusdam innovandis aut mutandis in Decreto S. C. de Propaganda Fide, diei 23 septembris 1776. Incipit: „Cum in decreto S. C. de Prop. Fide die 23 sept. 1776 emanato, et ad memoriale ab hoc nostro generali officio nuper porrectum...“

Fol. 82. — Decretum S. C. de Propaganda Fide habitae die 11 iulii anno 1763, circa mutationes faciendas Constitutionibus in Capitulo Brestensi anni 1759 elaboratis.

Fol. 82A. — Epistola 30 Oct. 1764, cuiusdam mulieris polonice scripta.

Foll. 82B.-82E. — „RAGGUAGLIO | Della Elezione seguita li 7 Settembre 1764 | DI | STANISLAO AUGUSTO | IN NOVO RE DI POLONIA, | Della solenne Coronazione del Medesimo | li 25. Novembre seguente: | E delle Feste fatte di poi in Roma | per tale occasione. | IN ROMA MDCCLXV. | Nella Stamperia del Chracas, presso S. Marco al Corso. | Con Licenza de' Superiori“. Opusculum in 8 quadratum, pagg. 8. Circa finem paginae 5, post verba: „che dipoi insieme con molti Prelati furono dall'Eccellenza Sua trattati con lautissimo banchetto“, duae lineae abrasae sunt. His festivitibus romanis circa finem mensis aprilis 1765 interfuit etiam Iosephus Schirò, Metropolita Dyrachiensis, qui in Ecclesia SS. Sergii et Bacchi solemniter sacra litavit.

Foll. 83vo-84vo. — S. C. de Propaganda Fide ad Protoarchimandritam, 9 iunii 1764, de novis Constitutionibus efformandis. Inci-

cipit: „Rme Pater. Cum ad nos notitia pervenerit, fore ut quam primum pro efformando novo Codice...”

Fol. 84vo-85. — S. C. ad eundem, 14 decembris 1764. Incipit: „Non mediocri cum votuptate legi litteras...”

Fol. 85. — „Hoc anno — 1764 — magnam caristiam panis passa est Roma, quare ex deposito peculio a Sixti V. PP. in Castello S. Angeli fuit levata summa 500 m. scutorum pro comparando grano ad sustentandum populum, cumque Bullae dicti PP. et successorum iubeant sub indignatione divina peculium in necessitate levatum ex deposito dicto, loco restituendum, durante vita eiusdem PP. per cuius ordinem cum consensu multorum Cardinalium fuit levata summa, fuit facta impositio pro contribuendo subsidio ex omnibus locis Montium, villis, vineis, domibus, locatis, etc., nemine excepto ab onere contribuendi, quo vero dictus ordo certam exequutionem obtineat, iniunctum est omnibus, ut informent Cameram singuli de redditibus quos habent, quare satisfaciendi voluntati Pontificis, sequens fuit data informatio per Procuratorem domus. Sequitur: Assegna delle rendite della casa del Pascolo“.

Fol. 85vo. — Dispensatio transeundi ad ritum latinum, favore Simonis Woynicz Rutheni Chelmensis, qui inter Eremitas S. Augustini adnumerari volebat, sub certis conditionibus. 9 ianuarii 1765.

Fol. 86. — Breve Innocentii XIII, „Aeterni Pastoris“, die 10 februarii 1724, quo Ruthenis catholicis confirmantur omnia bona et privilegia ab eis ante conversionem possessa.

Fol. 87. — Rescriptum Clementis XIII, 5 iulii 1765, quo conceditur Indulgentia Ecclesiae cathedrali Chelmensi.

Fol. 87-88. — Memoriale Procuratoris, praesentatum die 22 sept. 1765, pro manutatione iuris Protoarchimandritae in constituendis superioribus vocalibus. Incipit: „Abbas Generalis O. S. B. M. Congregationis Ruthenorum cum profundissimo obsequio exponit EE. VV. quomodo in Capitulo Brestensi celebrato anno 1751, nata difficultate...”

Foll. 89vo 91vo. — Memoriale Protoarchimandritae, diei 12 aug. 1765, circa varia puncta a S. C. de Prop. F. discutienda, de participatione Protoarchimandritae ad Synodos etc. Incipit: „Cum prope diem celebranda sit Synodus provincialis Ruthenorum, eique interesse debeant tum Protoarchimandrita, tum etiam Abbates...” Sequitur fol. 91vo, rescriptum datum in Congregatione particulari diei 12 aug. 1765.

Foll. 91vo-93. — „Litterae a Rmo P. Generali et suo Consultorio ad S. C., de proponendis ad Superioratus vocales suae Congregationis Religiosis“. Poczaioviae, 20 decem. 1765. Incipit: „Brevi tenendus congressus ad Constitutiones Ordinis in unum corpus redigendas...” Sequitur, *fol. 93-94vo*, Decretum S. C. de Prop. F. habitae die 1 sept. 1766. En initium primi dubii: „An solum Protoarchimandrita debeat proponere suo Consultorio Generali candidatos in Superiores ad insigniora monasteria, vel potius Provinciales...”

Fol. 95. — Litterae a Rmo Protoarchimandrita, quibus gratias agit S. C. pro resolutione dubiorum. Poczaioviae, 23 novem. 1766.

Initium: „Nihil ardentius tum ab officio nostro, tum ab universa Ruthenorum Congregatione...”

Foll. 95vo-96. — Tres epistolae de eodem argumento: 1. Protoarchimandrita ad Emum Praefectum, Poczaioviae, 3 nov. 1766. Initium: „Quidquid felicitatis in universam nostram Congregationem...”; 2. Protoarchimandrita ad Cardinalem Albani, Protectorem Regni Poloniae et Ordinis, Poczaioviae, 3 nov. 1766, cuius initium: „Circa humillimas porrectas preces pro explanatione decreti...”; 3. Protoar. ad Emum Ganganelli, Ponentem dictorum dubiorum, Poczaioviae, 16 nov. 1766, cuius initium: „Ex ipsa hac praestantissima in nos benevolentia...”

Fol 96. — Emus Praefectus ad Protoarchimandritam, de eodem argumento, 21 februarii 1767. Initium: „Accepi Paternitatis Tuae Rmae litteras, quibus me facis certiolem...”

Foll. 96-98vo. — Aliud memoriale in materia superiorum vocalium, oblatum die 19 maii 1770. Initium: In monasteriis vocalibus, contra Generalium Capitulorum statuta... Sequitur rescriptum, in Congregatione Generali diei 25 iunii 1770 emanatum. Sunt tria puncta.

Foll. 99-100. — Memoriale Theophilae Comitissae in Rużyn de Januszki, pro fundatione residentiae Basilianorum in pago Puhinski, in eparchia Chelmensi, cui sequitur Diploma Max'miliani Ryłto, Episcopi Chelmensis, de eadem fundatione, diei 13 aprilis 1765.

Foll. 101vo-104vo. — „Compendium de statu Religionis Basilianae in Lithuania et Russia“. Ab origine Congregationis tempore J. Rutski Metropolitae usque ad a. 1762. Incipit: „Post collapsam penitus Religionem in instituto et moribus, submissus a Domino Deo instaurator eius Iosephus Velamin Rutski, postea Metropolita totius Russiae...”

Foll. 104A.-104B. — „Decretum S. C. de Propaganda Fide habitae die 11 iulii 1763“. Idem ac fol. 82 huius Codicis, (vid. pag. 525), sed Apographum authenticum sigillo S. C. munitum.

Volumen IX.

Titulus, manu P. Wołodźko: „Codex memorialium et Resolutionum, quae obtentae sunt stante Procuratore supradicto R. P. Ignatio Wołodźko, et continuatae a R. P. Hierotheo Korczyński Procuratore Generali Ordinis“. Sunt duae partes numerotatione diversa distinctae, prima brevissima, altera autem longior.

Pars prima.

Foll. 3-4. — Memoriale, porrectum die 23 octobris 1774, ut supersedeatur benedictioni in Archimandritam P. Dionysii Czaday, praetensj electi Archimandritae monasterii Vilnensis. Rescriptum habetur ad tergum.

Foll. 6-8. — Aliud memoriale, cum rescripto ad tergum, de eodem argumento.

Fol. 9. — Decretum S. C. de Propaganda Fide habitae die 21 martii 1774, quo promulgatur denuo decretum anni 1624 circa inhibitionem transitus ad latinum ritum.

Fol. 10. — Memoriale minoris momenti, pro dispensatione particulari.

Fol. 11-12. — Memoriale Provincialis et Consultoris provinciae Lithuaniae, diei 21 novembris 1774, de negotio Archimandriae Vilnensis. Incipit: „Suspensis lugenda morte Pontificis Maximi...“. Rescriptum deest.

Fol. 13-14. — Apographum Diplomatis Metropolitae Floriani Hrebnicki, diei 6 septembris 1759, circa electionem Archimandritae Suprasliensis Polonica lingua exaratum.

Fol. 16-21. — Documenta varia pertinentia ad praetensam electionem P. Dionysii Czaday in Archimandritam Vilnen.

Fol. 23. — Inhibitio facta a Secretario S. C. de Propaganda Fide Procuratori huius temporis et eiusdem successoribus, onus debitorum seu pignorum suscipiendi nomine Residentiae SS. Sergii et Bacchi. 14 maii 1759.

Fol. 24A. — Concessio indulgentiarum Sanctuario B. M. V. in civitate Berdyczów, in conventu PP. Carmelitarum 8 aprilis 1775. Exemplar impressum.

Fol. 24B. — Alia concessio eiusdem generis, sine die et anno, sine specificatione Ecclesiae.

Fol. 25-26. — Documenta circa negotium Dionysii Czaday.

Fol. 27. — Memoriale pro dispensatione ex defectu aetatis favore Floriani Hrebnicki tunc alumni Collegii Graecorum de Urbe. Cum rescripto ad tergum, ex Audientia SSmi diei 14 novembris 1769.

Fol. 29 — Apographum rescripti S. C. de Propaganda Fide datum in Congregatione 1 iunii 1626, N. 7.

Pars altera.

Prosequitur Chronica Procuratoris, semper cum multis apographis documentorum, ab anno 1766 usque ad annum 1775. Catalogum praecipuorum hic refero eadem norma usus, quam pro praecedentibus Codicibus Chronicas huius generis praesferentibus.

Fol. 1. — Breve Clementis XIII, „Caelestium munerum thesauros“, 6 vel 11 ianuarii 1766, quo conceduntur Indulgentiae pro missionibus totius Congregationis Ruthenorum ad decennium.

Fol. 4-5. — Memoriale Maximiliani Ryłto, Episcopi Chelmensis, petentis Indulgentias quotidianas pro Ecclesia Chelmensi porrectum die 13 augusti 1766, cui sequitur Breve concessionis PP. Clementis XIII, „Ad augendam“, 21 augusti 1766.

Fol. 5-10. — Memoriale P. Josaphat Siedlecki, Provincialis Provinciae Polonae, petentis facultatem absolvendi a casibus reservatis, legendi libros prohibitos, etc., pro diversis missionariis Congregationis Ruthenorum, porrectum die 27 augusti 1766, cui sequitur amplissima concessio Provinciali supralaudato facta, cum facultate subdelegandi ad septennium, a Cardinalibus S. Officii amanata, cuius tenor valde considerandus est, ex eo praesertim, quod Archivum S. Officii omnibus est clausum.

Fol. 11. — Memoriale et rescriptum pro usu Capillitii seu Parucchae, favore Rmi P. Josaphat Siedlecki, ex Audientia SSmi diei 30 februarii 1767. Prosequitur *fol. 12.*

Foll. 13-14. — Memoriale pro transitu ad Basilianos Ruthenos, retento autem ritu latino, Patris Aegidii Paci Senensis. Sequitur votum Procuratoris P. Ignatii Wołodźko, deest vero rescriptum, sed adnotatur in margine manu P. Wołodźko: Questo Frate con poco di tempo si è scoperto che era ladro, rubò dai Piggionanti RR. PP. Filippini 80 scudi e scapò via, poi fu preso a Orbetello e messo in Prigione, e poi consegnato ai Zocolanti, di quell'Ordine fu professò“.

Foll. 16-17. — Breve Clementis XIV, „Cum, sicut accepimus“, 15. VII. 1769, quo conceduntur Indulgentiae occasione Capituli Gener. a. 1769.

Fol. 17. — Memoriale pro concessione praefatarum Indulgentiarum.

Fol. 18. — Breve Clementis XIV, „Ad augendam“, diei 17 februarii 1770, quo conceduntur variae Indulgentiae pro certis Ecclesiis Basilianorum Ruthenorum.

Foll. 22-23. — Breve Clementis XIV, „Salvatoris et Domini“, diei 5 maii 1770, quo conceduntur facultates pro Altaribus privilegiatis Ecclesiae Munkacsiensis.

Foll. 24-25. — Protoarchimandrita Hypatius Biliński Cardinali Rezzonico aliisque Protectoribus Collegii Graecorum de Urbe, Poczaioviae, 12 aprilis 1770, de admittendis Religiosis Basilianis ad dictum Collegium, et ut sustentationi eorum provideatur ex redditibus Collegii Vilmensis. Incipit: „Ab anno fere integro sortem nostrorum alumnorum in Collegio Graeco..“

Fol. 27. — Breve Clementis XIV, „Ad augendam“, 25 sept. 1770, quo conceditur Indulgentia Ecclesiis O. S. B. Congreg. Ruthenorum.

Fol. 29. — Memoriale Joannis Bradacs, Episcopi Rossensis, et Vicarii Apostolici Munkacsiensis, pro obtinenda facultate dispensandi in secundo et tertio gradu affinitatis, cum Rescripto Congregationis S. Officii, feria III, die 11 decembris 1770, loco feriae IV impeditae.

Foll. 30-36. — Documenta circa transitum P. Antonii Gruszecki, apostati Provinciae Ruthenae, ad Congregationem Suprasliensem. Anni 1770.

Foll. 38-39. — Memoriale pro Amphilochio Orles, Episcopo Valacho, idem ac in Codice 2, foll. 648-651. Cfr. „Anal. OSBM“. II, 367.

Foll. 39-42. — Protoarchimandrita Hypatius Biliński et Consultorium Protectoribus Collegii Graecorum, de admissione alumnorum Ruthenorum et de eorumdem sustentatione, Poczaiovia 19 mart. 1771. Incipit: „Praeclaram apud EE. VV. de qualicumque in sancta Unione promovenda..“ Sequitur alia eorumdem ad Secretarium S. C., diei 26 martii 1771, cuius initium: „Ad solam famam humanitatis et benevolentiae..“, de eodem argumento.

Foll. 42-43. — Memoriale et Rescriptum Congreg. S. Officii, diei 1 iulii 1771, pro transitu ad ritum latinum Mariae Kosobudzka, quae monasterium monialium Visitationis SSmi Sacramenti ingredi cupiebat.

Foll. 43-44. — Memoriale pro incorporatione parochiae Puhinen. saecularis, monasterio eiusdem loci. Porrectum die 17 iunii 1771.

Foll. 50-51. — Memoriale et rescriptum S. Officii, pro dispensa-

tione in matrimonio contracto in quarto gradu consanguinitatis ante ordinationem, concessa Presbytero Rutheno, 5 ianuarii 1773.

Fol. 52. — Duae epistolae Protoarchimandritae Porphyrii Skarbek Ważyński, in negotio Archimandritae Dermanensis, respective Unioviae, 2 iulii 1773, cuius initium: „Nihil meae minimae Congregationi et universae Nationi Ruthenorum...“, et altera eiusdem diei, cuius initium: „Potentissimum Illmae et Excmæ Dominationis Vestrae mihi meaeque Congregationi..“

Foll. 55-56. — Decretum, quo Clemens XIV concedit Protoarchimandritae caeterisque Archimandritis Ruthenis facultatem impertiendi benedictionem cum Indulgentia plenaria in articulo mortis, diei 6 septembris 1772.

Fol. 57. — Memoriale et rescriptum ex Audientia SSmi diei 20 septembris 1772, pro facultate Protoarchimandritae concedenda lauream doctoralem conferendi.

Foll. 61-62. — Breve „Venerabilis Frater Iosephus Archieppus Beryti“, Clementis XIV, ad Protoarchimandritam, 2 decembris 1772.

Foll. 62-65. — Protoarchimandrita Porphyrius Ważyński ad Pontificem, Torokaniis, die 13 oct. 1772. Initium: „Congregationi Ruthenorum Ordinis Sancti Patris mei Basilii Magni in generali eiusdem Capitulo... praefectus..“

Foll. 66-68. — Idem Protoarchimandrita ad Cardinales S., C. de Propaganda Fide, Torokaniis, die 13 octobris 1772. Incipit: „Patrocinio singulari suarum Eminentiarum minima mea Congregatio persistere, eodem ad avertenda..“

Foll. 68-69. — Metropolita Felicianus Wołodkowicz ad S. C., Vladimirie, 22 septembris 1772. Incipit: „Abbatiae Dermanensis, Dubnensis et Sanctae Crucis, quae olim ipse..“

Foll. 69-70. — Idem Metropolita ad Card. Franciscum Albani, Protectorem Poloniae, Vladimirie, 22 sept. 1772. Incipit: „Transumptum litterarum Apostolicarum in negotio Abbatiarum Dermanen., Dubnen.,...“

Foll. 71-77. — Litterae Stephani Borgia, Secretarii Congregationis de Prop. F., ad Andream Baczyński, electum Episcopum Munkacsensem in Hungaria, occasione exorti dubii, utrum ante consecrationem suam debeat facere professionem religiosam in O. S. B. M., an non; Roma, mense dec. 1772. Incipit: „Ut Dominationis Tuae Illmae litteris ea qua decet maturitate responderem...“. Sequitur *fol. 77-83*, refutatio opinionis Secretarii, ab ipso Procuratore concinnata.

Foll. 84-86. — Decretum Datariae Apostolicae in causa Dermanensi, quo Maximilianus Ryłto, Archimandrita commendatarius, prohibetur a capienda possessione, et revocantur Bullae iam concessae et expeditae. Initium: „Carolus Albertus Cardinalis Girbadonus Cavallini, Eppus Ostiensis et Veliternen... Universis...“ 18 iulii 1772.

Foll. 87-89. — Metropolita Felicianus Wołodkowicz ad S. C., Kupieczów, 13 octobris 1772. Initium: „Ad importunas preces Illmi Chelmensis Episcopi asserentis..“

Foll. 90-96. — Memoriale in causa Gregorii Major, electi Eppi Fogarasiensis in Transylvania, die 17 ian. 1773. Non spectat ad Ruthenos.

Foll. 97-98. — Memoriale Procuratoris, porrectum die 23. ian. 1773, in causa Archimandriae Dermanensis, Pontifici Clementi XIV, cuius initium: „Ignatius Wołodźko... exponit, quod cum vacasset per mortem R.P. Alexandri Jodko eiusdem Ordinis Abbatis Dermanensis...”

Foll. 99-102. — Aliud memoriale in eadem causa. Incipit: „Bmo Patre. D. Ignatio Wołodźko... tanto in suo nome proprio che del P. Abate Generale, del provisto P. D. Teodosio Rostocki, e di tutta la religione...” Porrectum die 31 ianuarii anni 1773.

Foll. 108-110. — Stephanus Borgia, Secretarius S. C. de Propaganda Fide, ad Illmum Ferri Subdatarium, diei 4 februarii 1773, in causa Dermanensi. Initium: „Non vedendo Borgia Secretario di Propaganda alcuna risposta di Mons. illmo Sottodatarario al viglietto che si diede l'onore...” Sequuntur, *fol. 110-115*, alia documenta circa eandem causam: Responso ad quandam obiectionem in praereferita epistola praevisam, Rescriptum ex Audientia SSmi diei 15 februarii 1773, et duae minutae decretorum.

Foll. 115-117. — Memoriale pro Andrea Baczyński, Episcopo Munkaciensi, porrectum die ultima februarii 1773. Initium: „Andrea Baczyński... espone, di esser stato nominato da Sua Maestà Apostolica alla Chiesa Vescovile di Munkacs di rito greco, e nel prossimo Consistoro doversene fare...”

Foll. 117-119. — Memoriale et Decretum S. C. Consistorialis pro promotione Gregorii Major ad Sedem Fogarasiensem. Non spectat ad Ruthenos.

Fol. 122. — Idem ac fol. 57 huius secundae partis Codicis.

Foll. 124-126. — Memoriale Joachimi Spendowski, Vicarii Generalis Congregationis Ruthenae, ad Venerabile Capitulum Basilicae S. Petri, Romae, de coronis aureis pro coronatione miraculosae Imaginis B. M. V. monasterii Poczaioviensis, porrectum mense octobri anni 1771. Incipit: „Giacchimo Spendowski, Vicario Generale... espone... venerarsi con somma devozione...” cum aliis documentis eiusdem generis, minoris momenti. Sequitur, *fol. 129-133*, Memoriale ad Pontificem pro obtinenda Indulgentia Plenaria in die Coronationis et litterae delegatoriae pro Coronatione. Incipit: „Henricus miseratione divina Episcopus Tusculanus, Cardinalis Dux Eboracensis S. R. E., Vice-Cancellarius Sacrosanctae Basilicae Principis Apostolorum de Urbe... Cum exponi nobis alias fecerit Rmus Pater Ignatius Wołodźko... reperiri sacram Deiparae Imaginem..., 1 maii 1773”, et Attestatio Alexandri Matthaei, Canonici Basilicae Vaticanae a secretis, circa concessionem unius ex coronis aureis imponendis Imagini B. M. V. Poczaioviensis, 26 aprilis 1773.

Foll. 127-129. — Memoriale in causa monasterii Leopoliensis S. Georgii Martyris, porrectum SSmo Dno Clementi PP. XIV, die 27 martii 1773. Initium: „Rector et Religiosi Venerabilis Monasterii S. Georgii Martyris Nationis Ruthenae, devoti Sanctitatis Vestrae Oratores, humiliter ad Eius memoriam primum revocavit...”. Sequuntur, *fol. 133-134*, apographum Decreti Signaturae Iustitiae, diei 23 aprilis 1773, in eadem causa.

Fol. 135. — De altaribus privilegiatis Ecclesiae Fogarasiensis. Non spectat ad Ruthenos.

Foll. 136-137. — Decretum S. C. de Prop. F., diei 27 iunii 1773, confirmatorium alterius diei 30 sept. 1766, quo concedebantur diversae facultates Missionariis Congregationis S. Basilii Ruthenorum.

Foll. 137-138. — Idem ac in Codice 2, fol. 309. Cfr. „Analecta O. S. B. M“. II, 364.

Foll. 140-143. — „Notitia de promulgatione Brevis pro abolitione Societatis Iesu“. Haec notitia, quae nihil novi refert, concinnata est a P. Hierotheo Korczyński, successore P. Wołodźko, tunc Archimandritae Żydyczynensis.

Foll. 143-144. — Decretum S. C. de Prop. F., habitae die 19 nov. 1771, de incorporanda Ecclesia Puhinscensi monasterio eiusdem nominis.

Foll. 144-147. — Memoriale pro reductione perpetuarum obligationum, missarum et officiorum, monasterio Dobromiliensi incumbentium, cuius initium: „Amplius Krzyżanowski... Monasterii Dobromiliensis superior... exponit praedictum monasterium iam a plurimis annis, adhuc ante aggregationem scilicet sui in Congregationem Ruthenorum...“ Sequitur Decretum S. C. de Prop. F., diei 29 augusti 1773.

Foll. 150-151. — Sententia Signaturae Iustitiae, diei 12 iulii 1773, in causa Capituli Rutheni Vladimiriensis cum monasterio S. Basilii Magni eiusdem civitatis.

Foll. 151-153 — Sententia Marci Antonii Marcolini, Archiepiscopi Thessalonicensis, causarum Camerae Apostolicae generalis Auditoris Romanaeque Curiae Iudicis Ordinarii, diei 24 augusti 1773, in causa Monasterii Leopoliensis.

Foll. 154. — Decretum S. C. de Prop. Fide, diei 30 aug. 1773, quo conceduntur Indulgentiae perpetuae Monasterio Poczaioviensi.

Foll. 154-155. — Rescriptum ex Audientia SSmi, diei 5 septembris 1773, pro concedenda Episcopo Chelmensi r. gr. facultate absolvendi apostatas Lublinenses.

Foll. 155-157. — Porphyrius Skarbek Ważyński, Protoarchimandrita, ad S. C. de Propaganda Fide, Żydyczyn, 18 aug. 1773, gratias agens pro concessione festi Consanguineorum S. Basilii Magni. Incipit: „Ex litteris Patris Procuratoris in Urbe degentis cupiens intelligere rationem...“ Hoc Officium, in textu slavico et versione latina, habetur in Codice 15 huius Archivi Procuratoris Romani, foll. 530-543, ut infra habebitur.

Foll. 157-160. — Sententia sive Decretum Cardinalis Castelli, S. C. de Prop. F. Praefecti, diei 25 sept. 1773, in causa reintegrationis Ecclesiae Kupiatyczensis, in eparchia Pinscensi, in omnibus iuribus et privilegiis, adversus PP. Benedictinos Monasterii Horodyscensis. Sequitur: Decretum eiusdem, pro executione, eiusdem diei.

Foll. 161-167. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 28 aug. 1767, et aliud decretum eiusdem, diei 31 aug. 1772, in eadem causa, cum adnotatione P. Hierothei Korczyński circa executionem sententiae. Plurima documenta de hoc negotio inveniuntur in Codice I huius Archivi. Cfr. „Analecta OSBM“. II, 141 sq.

Foll. 168-170. — Documenta circa saecularizationem P. Pachonii Morawski, anni 1773.

Foll. 170-171. — Protoarchimandrita Porphyrius Skarbek Ważyński ad Emum Praefectum, die 18 aug. 1773, ex monasterio Żydyczynensi, de negotio superiorum vocalium et Coadiutorum Archimandritarum. Incipit: „Veneranda Eminentiae Vestrae Mandata, quae in suis litteris colendissimis...”

Foll. 171-182. — Informatio eiusdem et Consultorii Ordinis circa causam superiorum vocalium, data 18 augusti 1773. Initium: „Illud imprimis Eminentis Vestris perspectum esse volumus, Protoarchimandritarum dum circa ius praeponendorum monasteriis Superiorum...”

Foll. 184-186. — Breve Clementis XIV, 18. XI. 1773, cuius initium: „Exponi nobis nuper fecit”, circa Monasterium Puhinscense.

Fol. 187. — Concessio facultatis benedicendi cruces et coronas Martino Szeptycki, canonico Płocensi. 19 novembris 1773.

Foll. 187-189. — Protoarchimandrita Porphyrius Skarbek Ważyński ad Stephanum Borgia, Secretarium S. C. de Prop. F., Vladimiriæ, 28 oct. 1773. De causa monasterii Dermanensis, et de monachis alumnis Collegiorum Vilmensis et Brunsbergensis. Initium: „Binas simul easque gratissimas recepi litteras Illmae et Rmae Dominationis Vestrae...”

Foll. 190-191. — Idem P. Ważyński ad S. C., Vladimiriæ, die 28 octobris 1773, de causa Monasterii Dermanensis. Initium: „Pendentes iam dudum litem de nostris Monasteriis Abbatialibus...”

Foll. 19 -194. — Litterae nobilium Palatinatus Volhyniae ad Cardinales S. C., de causa monasterii Dermanensis, ex Comitibus Luceoriensibus, die 11 octobris 1773. Incipit: „Secundo iam anno videntes vexari monasteria Dermanense et Dubnense...”

Foll. 198-203. — Documenta circa causam monasterii Leopoliensis: Decretum deputationis in partibus Judicis, Marci Antonii Marcolini, iam supra citati, diei 23 decembris 1773, et informatio de eadem causa.

Fol. 205. — Mentio memorialis Protoarchimandritae, initio decembris porrecti, a. 1773, S. C. de Prop. F., ut S. C. commendaret Basilianos Nuntio Poloniae, ad Collegia et scholas post abolitionem Societatis Jesu obtinenda, praesertim in Słuck, Mohiłow, Mscisław, Jarosław, Przemyśl, Sambor etc.

Foll. — 206-207. — Documentum parvi momenti circa causam P. Dionysii Czaday, saepe memorati in principio huius Codicis

Foll. 208-210. — Epistola nobilitatis Vladimiriensis ad Card. Congreg. De extincta Societate Jesu, in Comitibus Vladimiriensibus, die 1 novembris 1773, pro obtinenda Ecclesia et Collegio favore PP. Basilianorum in eadem civitate Vladimiriensi Initium: „Post sublatum Supremo Vicariae in terris potestatis oraculo Institutum Societatis Jesu...”

Fol. 211. — Usus virgærum lignearum, ad instar Paenitentiariorum Basilicarum Urbis, conceditur Ecclesiae monasterii Poczajoviensis. Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 19 ianuarii 1774.

Foll. 213-214. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SSmi, diei 30 ianuarii 1774, quo Helenae quondam Walicka, tunc Głębocka confirmatur transitus ad ritum latinum.

Fol. 214, in nota. — „Anno adhuc praeterito, scilicet 1773, diebus maii aut iunii fuit obtenta Indulgentia plenaria pro quotidiana expositione SSmi in Ecclesiis monachorum Ordinis S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum, et impressae sunt typo Poczaioviae eodem anno, diebus mensis septembris, ex ordine P. Rmi Protoarchimandritae“.

Fol. 215. — Rescriptum S. C. de Prop. Fide, 17. II. 1774, quo conceduntur indulgentiae plenariae Ecclesiis Congregationis Basilian. Ruth.

Foll. 217-218. — Decretum eiusdem S. C., diei 26 februarii 1774, quo conceduntur Indulgentiae pro festo S. Gregorii Nazianzeni, lucrandae in Ecclesiis Basilianorum.

Foll 220-228. — „Observationes circa Alumnatus Romanos et vicarios in monasteriis abbatialibus, quae interdum Episcopis subsunt, porrectae a Rmo Protoarchimandrita Excmo Nuntio Poloniae, et per ipsum S. C. de Propaganda Fide“. Sine die, sed anni, ut videtur, 1774. Initium: „Duo sunt circa iurisdictionum quaestiones capita, quae Religiosissimus Provincialis Lithuaniae cum suo Venerabili Consultorio...“. Sequitur, *fol. 228 231*, Summarium minoris momenti.

Foll 231-233. Mandatum Procurae pro recipienda provisione pro Collegio Pontificio Vिल्nensi, Varsaviae, 31 ianuarii 1774.

Foll. 234-235 — Memoriale Athanasii Szeptycki, Episcopi Praemisliensis, petentis dispensationem pro bigamis Cum rescripto ex Audientia SSmi diei 20 martii 1774.

Foll. 236 237. — Mandatum Cardinalis Boschi, die 14 martii 1774, inhibitionis in causa Dermanensi.

Foll 246-249. — Metropolita Felicianus Philippus Wołodkowicz ad Cardinales praepositos rebus extinctae Societatis Jesu, Vladimiri, 23 martii 1774, de Collegio in civitate Vladimiria pro PP. Basilianis obtinendo. Initium: „Litteris Eminentiae Vestrae cum adnexa praecibus nobilissimorum districtus seu Circuli Nostri virorum...“. Sequitur, *fol. 249*, adnotatio Procuratoris de obtento dicto Collegio.

Foll. 252-253. — Decretum in causa Dermanen pro nova audientia, dierum 23 et 30 iulii 1774.

Foll. 253-254. — Memoriale Onuphrii Bratkowski, Archimandritae Unioviensis et Provincialis Poloniae, adversus Luceoriensem Ordinarium latinum, qui fidelibus latinis peccata confiteri apud Ruthenos prohibitus erat. Cum animadversione Procuratoris de sensu litterarum a S. C. de Propaganda Fide, die 3 septembris 1774 Nuntio Poloniae de hoc argumento scriptarum.

Foll. 257-261. — Tria documenta circa idem negotium, quae interverso ordine, prout hic sunt recensita, legi debent. 1. Protoarchimandrita P. Ważyński ad S. C. de Propaganda Fide, in negotio Provinciae Polonae quoad exemptionem a iurisdictione Ordinarii apud Aulam Viennensem tractando, Brestae, 16 iunii 1774. Incipit: „Minima mea Congregatio singulari S. Sedis beneficio erecta...“; 2. S. C. ad Nuntium Viennensem, 13. VIII. 1774. Incipit: „Il P. Protoarchimandrita della Congreg. Basiliana Rutena spedisce costà due suoi Monaci...“; 3. S. C. ad Protoarchiman., 13. VIII. 1774. Incipit: „Ea sunt inclytae Congregationis S. Bas. M. Ruthenorum erga catholicam religionem...“

Foll. 262-264. — Litterae compulsoriales in causa Vladimiriensi cum Clero saeculari. 3 septembris 1774.

Foll. 264-267. — Compulsoriales generales in causa Dermanensi. 2 novembris 1774.

Fol. 272. — Decret. S. C. de Prop. F., 12. IV. 1775 in causa D. Czaday.

Foll. 273-274. — Protoarchimandrita P. Skarbek Ważyński ad novum Pontificem Pium VI, Torokaniis, 21 martii 1775. Incipit: „Scio quidem universam Christi Ecclesiam, excusso gravissimi doloris sensu...”

Foll. 275-277. — Idem Protoarchimandrita ad S. C., Torokaniis, die 28 martii 1775. Petit ut S. C. novo Pontifici Ordinem suum commendet, P. Czaday ad reditum in Provinciam adigat et Dermanensi monasterio electionem liberam restituat, demum ut Acta ultimi Capituli Generalis confirmet. Initium: „Cum novi Summi Pontificis electio universam Christi Ecclesiam mirifice consolata sit...”

Foll. 277-278. — Protoarchimandrita ad Secretarium S. C., Torokaniis, 28 martii 1775. Initium: „Continua Suae Excellentiae in meamque Congregationem beneficia...”

Foll. 278-279. — Memoriale Protoarchimandritae, ut ab irregularitate possit absolvere Archimandritam Żółkiewiensem, cum rescripto ex Audientia SSmi habita die 30 aprilis 1775.

Foll. 279-280. — Memoriale eiusdem Protoarchimandritae, ut loco superioris monasterii Jalvicen. suppressi, possit vocalitatem Superiori monasterii Rożanen. attribuere. Cum rescripto ex Audientia SSmi habita die 7 maii 1775.

Foll. 280-283. — Litterae circulares Protoarch. P. Skarbek Ważyński post electionem Pii PP. VI, Torokaniis, 20 martii 1775. Initium: „Nolim, Patres et Fratres dilectissimi, expectetis à me ut pluribus verbis...”

Foll. 286-291. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 10 iulii 1775, quo approbatur Capitulum Generale Brestense anni 1772, cum enunciatione 22 dubiorum, resolutione autem sex priorum tantum, sed resolutio aliorum habetur *foll. 292-294*. Sequitur, *foll. 294-298*, series decretorum vel resolutionum S. C., quibus innixi Cardinales S. C. aliquae res in decisis a Capitulo Brestensi mutaverunt: videntur esse non parvi momenti, ut subscriptione Secretarii S. C. munitae.

Fol. 291. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 10 iulii 1775, quo Procuratori Generali Ruthenorum attribuitur locus in Capella Pontificia. Pertinet ad Resolutionem dubii 6, de quo supra agitur.

Foll. 298-299. — Rescriptum ex Audientia SSmi diei 20 augusti 1775, quo conceditur, ut tribus Liturgiis cotidie ad Altare B. M. V. Poczaioviensis satisfieri possit omnibus stipendiis eadem ipsa die oblati, sub certis conditionibus.

Foll. 299-300. — Memoriale cum rescripto ex Audientia SSmi, 20 augusti 1775, quo conceditur dispensatio a divino officio pro duobus Basilianis Alumnis Viennensibus.

Foll. 300-302. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 21. VIII. 1775, quo in Collegio Vilnensi Pontificio ex Ordine Basiliano Rutheno Professores Theologiae et Philosophiae stabiliuntur.

Foll. 302-303. — Decretum S. C. de Prop. F., diei 27 sept.

1772, quo datur facultas Rmo Protoarchimandritae conferendi lauream doctoralem iis, qui per sex annos Philosophiam vel Theologiam docuerint. Cfr. Memoriale de argumento. in eodem Codice, fol. 57.

Foll. 306-309. — Protoarchimandrita Porphyrius Skarbek Ważyński ad Emum Praefectum, Varsaviae, 9 septembris 1775. Initium: „In tractu itineris suscepti Varsaviam, ubi concurrere debebam cum Illmis Episcopis ad stabiliendam regulam..“

Foll. 310-311. — Idem Protoarch. ad Stephanum Borgia, Secret. S. C., Varsaviae, 9. IX. 1775. Initium: „Scio Illmam et Rmam Dominionem Vestram quemadmodum alias plurimum adlaborasse ad ornamdum..“

Foll. 311-312. — Litterae monitionis et simul obediales eiusdem Protoarchimandritae ad P. Dionysium Czaday. Torokaniis, 24 oct. 1775. Initium: „Noveritis quod quamvis R. P. D. Czaday Ordinis nostri Provinciae Lithuaniae Hieromonachus professus, per litteras nostras...“

Foll. 313 315. — Decretum Nuntiaturae Apostolicae in causa P. Dionysii Czaday cum intimatione. Varsaviae, 25 septembris 1775.

Foll. 317 322. — Instrumentum Nexus inter Congregationem Basilianam et Metropolitam Cyprianum Żochowski, iam saepe saepius relatum v. g. in codice I, foll. 1075-1076, cfr. „Anal. OSBM“ II, 148.

Volumen X.

Titulus, manu P. Wołodzko: „Processus in materia Beatificationis S. Josaphat Kunczewicz de Ordine Basilii Magni Archiepiscopi Polocensis, Episcopi et Martyris, olim in foliis sparsim in Archivio conservatus, cura Patris Ignatii Wołodzko Procuratoris Ordinis copiatu et in Codicem redactus anno 1762“.

Alius titulus, intus: „De Martyrio Servi Dei Josaphat Cuncevilij Archiepiscopi Polocensis Relatio ad SSmum D. N. Urbanum VIII, Ioannis Baptistae Coccini, Decani, Philippi Pirovani et Clementis Merlini, Rotae Auditorum, ex Processibus super eius Canonizatione formalis extracta“.

Fol. 1. — Nonnulla desunt. — „..... „vindictam. Non eam tamen. quam de nefariis Parricidis per acerbissima supplicia vindex innocentum iure sumas“, etc.

Foll. 2- 13vo. — „De Processuum validitate, et probationibus. Pars prima. Quamvis Canonizatio Sanctorum non innitatur principaliter testimonio humano, nec processibus aut probationibus inde desumptis..“

Foll. 14-29. — „De Martyrio, et causa, ac requisitis Martyrii. ut quis pro Martyre canonizari possit. Pars secunda. Sanctitatem esse fundamentum Canonizationis, Bme Pater, communis Theologorum et Canonistarum probat sententia...“

Foll. 30-53vo. — „De Martyrio Servi Dei Josaphat Archieppi Polocen., et qualiter in eo sustinendo se gesserit. Pars III. Josaphat primum Monachus S. Basilii et deinde Archiep. Poloc., antea Ioannes Concevetus, natus est Vlodimiriae anno a partu Virginis 1584...“

Foll. 54-61vo. — „De aliquibus signis mirabilibus, quae evererunt post mortem Servi Dei Josaphat Pars IV. Quamvis pro Canonizatione Martyris miracula simpliciter, et absolute non exigantur, ut deducebatur supra in il parte huius Relationis...“

Foll. 62-89. — „Ex men quatuor testium super recognitione sigillorum ab extra Processus remissorialis. — Fidem facio per praesentes ego Sacrae Rituum Congregationis Notarius publicus infrascriptus, qualiter..“

Foll. 89vo-102. — „Examen duorum testium super recognitione in fine, et intus Processus. Item qualiter die XVIII eiusdem mensis maii anni 1640. in eadem causa Polocensi Canonizationis“ etc... En ulla verba Codicis: „Ita pro veritate deposui, ego Philippus Borovius m. p. etc. Et alias latius praesertim in Actis, etc ad quem, etc. In quorum, etc. hac die 26 maii 1640 — Ita est. Serenus de Serenis, substitutus in officio D. Io. Garziae Valentini Curialis Emi, et Rmi D. Cardinalis SSmi Dni Nostri Papae Vicarii, Notarii a S. R. Congregatione Notarius deputatus“. Sic desinit Codex.

(Continuabitur)

III. MISCELLANEA

Унійні видання і „руські“ переклади Антонія Поссевіна в 1580-тих рр.

(Бібліографічна замітка).

АНТОНІЙ ПОССЕВІН, член ордену Єзуїтів, був висланий в 1581—1582 р. як папський посол до царя Івана, щоби довести до мира Польщі з Московщиною та приєднати царя до унії з Римом. У зв'язку з цією місією Поссевін зацікавився також православною Церквою у литовсько-польській державі і почав підготовляти католицьку пропаганду серед Українців і Білорусів. Його заходами повстав папський семінар для православних конвертитів у Вильні, завдяки йому оживилася полемічна література, що поборювала православ'є, він також є автором широкого пляну католицьких видавництв для православних. Діяльності Поссевіна на українсько-білоруськім терені присвятив я перед роками статтю: „З діяльності Поссевіна“ в „Записках Наук. Тов. ім. Шевченка“ т. 112, с. 5—28 (1912 р.), — там обробив я спеціально справу засновання католицького семінара у Вильні; на сьому місці хочу ще обговорити — хоч в короткому нарисі — проєктовані і зrealізовані Поссевіном унійні видавництва.

I. Видавничі пляни

Про потребу католицьких видань для пропаганди серед православних Поссевін заговорив вперше у своїм звідомленні про подорож до Москви, пересланим до Риму 29. вересня 1581 р.¹ Унійна місія, з якою він їхав на двір царя Івана, не повелася, — Поссевін роздумував про причини невдачі і дійшов до переконання, що плян цілої пропаганди був мало обдуманий та що набудуче треба розпочати повільну й основну працю, головню на полі шкільництва та видавництва.

В справі видавництв він розгортає широкий, передуманий в подробицях плян:

„1. Се, що зібрано з Геннадія у виді питань і відповідей, зараз надрукувати у Вильні і дати даром Русинам, що вчать в Колегії, в такім числі, щоби самі студенти могли вислати до свояків

¹ З автографів виданий сей меморіал у „Supplementum ad Historica Russiae Monumenta“, Пб. 1842, с. 38—41; він увійшов опісля у друковані видання коментарів Поссевіна, але там уступу про видавництва нема — видно, плян трактувався як справа довірочна.

чи кривних і приятелів своїх, які могли б се зрозуміти, вони знають латинську мову і до сього повинні заохотити їх наставники і сповідники.

„2. З п'ятих Трактатів Геннадія видати останній про примат папи. Бо так меншим коштом пошириться і охотніше буде читатися. Тому посилаються гроші на сю річ. Як буде надрукований, треба буде розділити між тих студентів, про яких я говорив, а частину вислати нашим (Єзуїтам) в Ярославі, що мають колегію недалеко Львова; також о. Іванові Гербестові, що сіє слово Боже на Русі, і семинарам оломунецькому, де є кілька Русинів, і пражському, щоби Чехи католики користувалися ними для винищення гусьтської схизми.

„3. Дальше треба перекласти на руську мову і видати в світ так се, як і звичайний Катехизм Петра Канізія; колиб не доставало грошей на сю річ, маю надію в Бозі, що ми зараз підпоможемо.

„4. До сього видати якби коротке Enchiridion у виді питань і відповідей, або подібне до сього, що Ехій написав так хосенно проти Лютра, і тут легко виложити, що Русини закидають католикам. Се можна в добрій частині взяти із Інструкції, яку залишили ми нашому священникові Стефанові Дреноцькому, і пильніше розглянувши видати по латині і по руськи.

„5. Дальше, що написав про схизму Сандерус в своїй Монархії, подбати, щоби видано з двох або трох аркушів і розширити через двірських людей і інших студентів. А п. Ясінський, секретар руської мови у польського короля, може багато того розкинути між інших писарів і підручних Русинів.

„6. Дальше добути від найшановнішого і найсвятійшого отця єпископа виленського листи, що писав до своїх сільських вікаріїв, і розіслати на всі сторони по Литві і до архієпископа і капітули львівської.

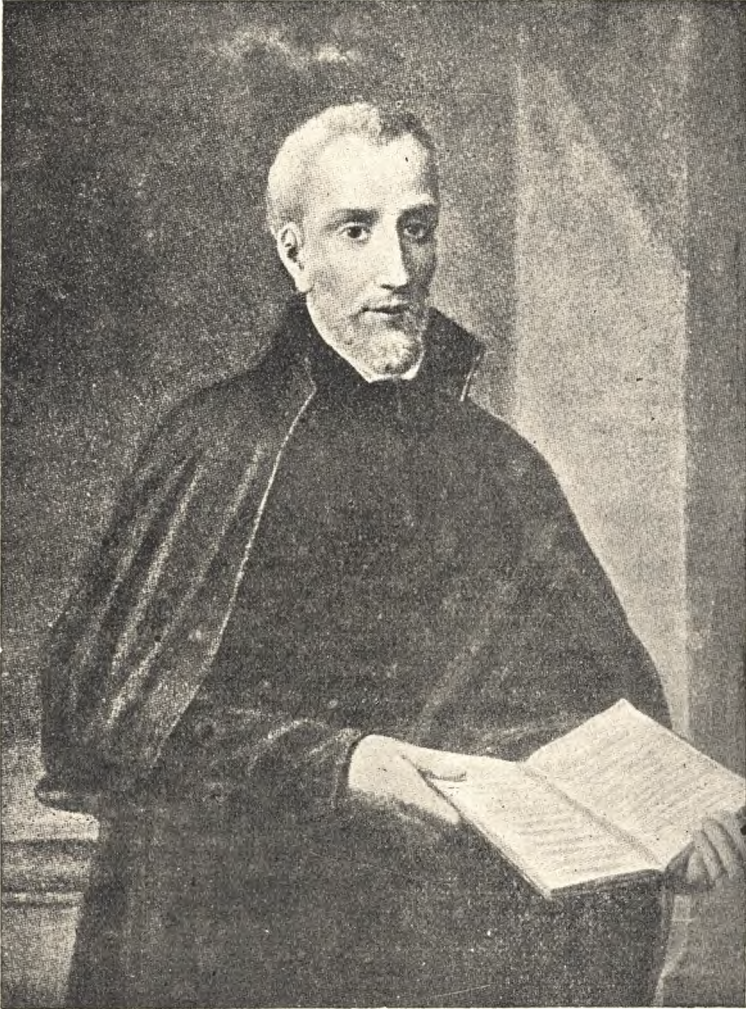
„7. А книжечку св. Томи проти грецьких блудів видати окремо, бо міститься в великих його волюмінах і студенти ледви чи мають коли нагоду і час його прочитати.

„8. Якби знову Петро Скарґа зібрав коротко се, що писав по польськи про схизму досить учено, і подбав видати по руськи, принісби великий хосен для навернення душ схизматиків. Бо ся книжка є за довга, щоби її легко читати і вже нема її примірників і надрукована чужою для Русинів мовою і письмом, — так не приносить таких користей, які могла б принести, бо передусім схизматиками є Русини не Поляки, (хвиба що ересь потягне за собою схизму, а на се нездужає багато Поляків).

„9. Буллю Унії, видану за Євгенія IV, можна б видати по грецьки і по латині, а також по руськи, — заряджено, щоби се зроблено, але в таким перекладі, яка є мова Русинів сього часу.

„10. Ісповідь віри, видану Пієм IV, руський і латинський переклад, — висилаю її до Вільна; приказав мені передати її вел. князеві московському кардинал коменський в інструкції поданій іменем Його Святости.

„11. Можна виняти деякі житія з книги Житій святих, яку написав отець Скарґа по польськи і перекласти їх на руське, щоби ввійшли в читанне по руських церквах, особливо колиб такі було дещо, що відводилоб їх поволи від схизми. Якби даѣи там

о. Антоній Поссевін Т. І.

книги даром пепам чи святиеникам руським, принялиб їх охотно: бо хто сіе добро, добро й збирае.

„12. Колиб хто піднявся сього завдання, певно можнаб се виконати протягом не так богато місяців; а тоді знов можнаб ви-

гіднійше переглянути і поправити євангелія, псалми і молитви Русинів, колиб їх переклад був в дечому хибний. Так само їх Життя, Мінею — себто місячний порядок пісень, що співаються в церкві, і Хроніку і ин. треба розслідувати, щоби видання були поправнійші; і так можна розігнати руському родови велику тьму, яка обгортає їх від дитинства.

„13. В своїм часі може наступити переклад Римського Катехизму на руську мову і инше подібне.

„14. Але найбільшу вагу для слави Божої, для Христа Господа, має любов, яка живим словом найліпше зараз декого образує і наповняє з божого вітхнення тим духом, що пізнають, як любо є наблизитися і дуже наблизитися до Бога.

„А той, хто поїде до Риму, має отсе і що на інших аркушах писав я про спосіб навернення Русинів, віддати тим, кому треба віддати, і показати найяснішому кардиналові св. Северини, кардиналові Сірлето і отцю Туріянови, щоби придали сій справі дещо світла або помочи, бо самі багато зібрали.

Тимчасом ожидаємо від шановного отця Станислава Соколовського, пароха краківського, книги, яку він писав проти Лютеран, в якій так розсвітив догми Греків і що Греки їм відповіли, що для знищення блудів руських се буде дуже пригоже“.

Справи, які порушено основно в меморіялі 1581 р., розглядав Поссевін ще раз в письмах і меморіялах до ріжних осіб.

В листі до авви тшемесненського, номінованого єпископа венденського в Лівонії, з Ловіча 22 грудня 1582 р., подає Поссевін ради, як поводитися в новій провінції і між иншим звертає увагу на потребу релігійних видавництв для сеї країни. Тамошня людність говорить трома чи чотирма мовами: є тут Німці, Русини, Шведи, Філіяндці і Данці. Щоби їх всіх здобути, треба подавати їм „страву“, себто книги в ріжних мовах; автор спиняється над тим, які книжки потрібні і звідки їх взяти. Про книжки для Руси так говорить: „Дальше приготовляється до видання по руськи дещо і катехизми тоуж мовою у Вильні“¹. При тім згадує автор, що сам укладає Коментар про Лівонію і там буде дещо про сі справи.

Одначе лівонський Коментар, датований з Бартви 3. квітня 1583 р.², дає тільки замітки про друкарню, про що дальше.

В другім московськім Коментарі, закінченім 11 лютого 1584 р., Поссевін подає ради, які мають виглядати посольства до Московщини, та між иншим подає цілий катальог літератури, з якою повинні познайомитися висланники, що їдуть між православних. Є тут й деякі видання, які Поссевін поручив вже перше до видання і перекладу:

„Бл. Томи книжечка проти грецьких блудів.

„Книжечка Льва ІХ; є також кілька його листів про сю цілу справу, видані опісля в Кольонії.

¹ А. Possevinі. Commentarius Livoniae, ed. Napiersky, с. 33.

² Тутже с. 23—29.

„Листи св. Анзельма про походження св. Духа, проти Греків, знаходяться між творами сього автора.

„Відповідь Миколая I на закиди Греків.

„Умберт ценоманський, авва *Sylvae Candidae*, що пізніше був кардиналом і легатом Льва IX до Константинополітан; він відповідає Никиті Пекторатови про опрісноки і інші справи.

„Фльорентійський синод і що писав про нього Іван *de Turge Sremata*.

„Генадій Схолярій, константинопольський патріарх — про походження св. Духа; про жертву на неквашенім або квашенім хлібі; про чистилище; про блаженне життя святих у Бозі; про примат папи.

„Сакран, краківський каноник, при кінці минулого століття вчено і пильно писав проти блудів Русинів.

„Також і сього століття не бракувало таких, що брали перо до руки в сій справі.

„Сандерус про Монархію Церкви.

„Франциск Туріян против Андрія Фрайнбіуса в шестій і семій главі другої книги. Тогож Туріяна книжка, де боронить папські листи проти магдебурських центуріаторів і друга, що містить *scholia* на апостольські конституції бл. Климента, дуже буде корисне, як хто матиме час і охоту їх пильно читати.

„Петро Скарґа, чоловік (як і Туріян) з нашого Товариства, написав по польськи книжку про схизму; якби віднести до Московщини деякі приклади сеї книжки, не булоби без хісна.

„К. Стаплетона про Церкву.

„Соколовського, *Sensura orientalis*.

„А особливо Роберта Белярміна з нашого Товариства *Libri Controversiarum*, (що належать до поборювання схизматиків), булиб дуже корисні, як хто їх розуміє.

„А що Іван Фабер, віденський єпископ, Альберт кампенський, Гербештайн, Гванін доторкнулися релігії Русинів, — тому, що річ брали легко, як взагалі буває, або не бралися до писання з сею метою, щоби дати антідот на показану отрую, — не мають такої вартости, щоби із них можна зібрати аргументи до поборювання або навернення Москви. Додаю, що до книг Гербештайна, виданих в Німеччині, еретики додали багато такого, що не поборює схизми, але підриває правду віри. Але все те в інших моїх письмах було або відкрито або вияснене“¹.

Справу пропаганди на Сході порушив Поссевін і в великій своїй книзі *Bibliotheca selecta*, що вийшла друком 1593 р., з присвятою Климентови VIII і Жигмонтови III². Книжка VI сего твору має заголовок: „*De ratione agendi cum Graecis et Ruthenis*“; тут про видавництва і католицьку лектуру не знаходимо нічого.

¹ *Moscovia. Antverpiae, 1587. c. 72—74.*

² *Antonii Possævini Societatis Jesu Bibliotheca selecta, qua agitur de ratione studiorum in historia, in disciplinis in salute omnium procuranda. Romae 1593. Часть I стор. 664, часть II стор. 321,*

II. Переклади і видання Поссевіна

Програму уійних видавництв, намічену в меморіялі до Риму 1581 р., Поссевін старався виконати — не вважаючи на всі перешкоди, які стрічав головню з технічного боку.

Даємо огляд видань Поссевіна в порядку, як вони були проєктовані в його Коментарі.

1. Генадія Схолярія трактат про походження св. Духа

На першій місці Поссевін поручає „се, що зібрано з Геннадія у виді питань і відповідей, зараз надрукувати у Вильні“.

Трактати, приписувані Генадієви Схолярієви, царгородському патріярхови (1453—1459)¹, були улюбленою лектурою Поссевіна; він знав їх дуже добре і часто поручав до читання тим, хто цікавився відносинами грецької Церкви до Риму. В інструкції з 14 вересня 1581 р., яку лишив своєму товаришеві Єзуїтови Дреноцькому, що лишився на царськїм дворі, Поссевін кілька разів хвалить Генадія і заохочує його читати: „бо справді є золотий“². Латинське видання передав Поссевін цареві Іванові в Москві на авдієнції 23 лютого 1582 р.: „він може приказати латинським перекладчикам перекласти з нього найголовніші глави.. на руську мову“³.

Твір Генадія ділився на пять частин: 1. про походження св. Духа, 2. про жертву на хлібі квашенім або неқвашенім, 3. про чистилице, 4. про спільноту святих, 5. про примат папи.

Поссевін зяйнявся наперед першою частиною, про походження св. Духа. Сей трактат видавався йому не вповні зрозумілий в тексті Генадія, тому рішився переробити його і написати в популярнійшій формі. Сю перерібку мав Поссевін вже підчас побуту на Стариці і згадує її в інструкції для свого товариша свящ. Дреноцького з 14 вересня 1581 р.⁴ Такий перероблений текст вручив теж Поссевін цареві:

„А що, як я сказав, з пятьох трактатів Генадія, патріярха константинопольського, які я поручив передати тобі, той про походження святого Духа від Отця і Сина, що є найбільшої ваги, не так легко зрозумілий для твоїх єпископів, (бо не є теологами і не маєш академій, де про се викладалосьби), — той саме трактат на твій хосен і на славу Бога склав я в той спосіб і порядок

¹ Григорій Схолярій, як патріярх відомий під іменем Генадія, брав участь у флорентійськїм соборі і разом з Марком з Ефезу виступав як противник унії, — пор. Krumbacher. *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, 2 вид., стор. 114, 119 і д. Пізнійше приписували йому трактати прихильні унії, — пор. Поссевіна, *Apparatus sacer*.

Для Греків видано твори Генадія по латині в Римі, — пор. лист Поссевіна з Венеції 18. VIII. 1582 р. — Pierling, *Bathory et Possevino*, с. 199.

² *Supplementum ad Hist. Russiae Mon.*, стор. 11, 12, 14, 15.

³ *Moscovia, Vilnae 1582*, розмови к, 11, *Capita, quibus Graeci*, к. 1 v,

⁴ *Supplementum*, с. 11.

лекший, як його побачиш долученим до сього письма¹. В першій московській Коментарі Поссевін доручає сі „питання і відповіді“ зараз видати у Вильні. Бажання його сповнено і ся книжка появилася друком п. з.:

Interrogationes et Responsiones de processione Spiritus Sancti a Patre et Filio desumptae, ac brevior et dilucidior ordine digestae, ex libro Gennadii Scholarii Patriarchae Constantinopolitani, in quo quinque capita defenduntur, quae in Sancta et Oecumenica Florentina Synodo continentur. Vilnae typ. Illustriss. D. D. Nic. Christ. Radivili, Ducis Olyc. etc. Без року, 16⁰, карт. 29+1. На переді дедикація Янові Замойському, яку підписав „Basilius Amaski Ruthenus“, з датою з табору під Псковом 8 жовтня 1581 р.² Сей Амаський, перекладчик Поссевіна — про нього нижче.

В 1583 р. вийшло друге видання, вже під іменем Поссевіна:

Interrogationes & Responsiones de processione Spiritus Sancti a Patre et Filio: Desumptæ, ac brevior & dilucidior ordine digestae, ex libro Gennadii Scholarii Patriarchæ Constantinopolitani: ab Antonio Possevino de Societate Iesv: In gratiam & vtilitatem Rutenum. Legant Rvteni, nam legisse, ac credidisse vnquam eos poenitebit. Ingolstadii, Ex Officina Typographica Wolfgangi Ederi. Anno MDLXXXIII. Формат 32°. Стор. (1) × (1) + 2 — 57. (Бібліотека Оссолінських ч. 12969).

Дискусію ведуть *Discipulus*, що дає короткі питання і *Magister*, який відповідає на квестії широко. На стор. 56—57 зміст:

Præcedentium interrogationum ac responsionum series ac summa.

I. *Divinæ Scripturæ autoritate monstrari Spiritum sanctum mitti à Patre & Filio* pag. 1.

II. *Ab antiquissimis, & sanctissimis Patrib' Græcis, id ipsum astrui, qui Spiritum sanctum à Patre & Filio mitti, procedere, prodire, profluere dixerunt.* 2.

III. *Ex antiquis Synodis idem illud confirmari.* 12.

IV. *Sanctissimos Pontifices, ac Patres Occidentalis Ecclesiæ, quorum sententiis pro veritate fidei promulgatis, sub anathematis pœna à sexta & septima Synodis, credendum est, hanc veritatem comprobasse.* 14.

V. *Rationibus Theologicis idem efficaciter ostendi.* 20.

VI. *Schismaticorum argumenta facile dilui.* 27.

2. Переклад Генадія Схолярія про примат Папи

Сю останню частину твору Генадія Поссевін дораджував видати окремо, „бо так меншим коштом пошириться і охотніше буде читатися“. При сьому він додає: „посилаються гроші на сю річ“.

Доручення Поссевіна виконано і книжка появилася під заголовком:

¹ *Moscovia, Вильно 1586, Capita k. 112 v; в первісній текстї сього уступу нема. Пор. Supplementum ad Hist. R. Mon.*

² *Estreicher. Bibliografja polska, т. XVII с. 96.*

De Primatu Papæ. Vilnæ typis Illustrissimi Domini D. Nicolai Christophori Radivili, Ducis in Olyca etc. M. D. X. Supremi Marschalci, Anno 1582. 16°, карт. 101.¹

Поссевін постарався також о переклад трактату Генадія про примат папи на руську мову. Сей переклад був складений перед другим побутом Поссевіна на царськiм дворi. В своїй реляції про т. зв. першу розмову з великим князем в Москві 21 лютого 1582 р. так оповiдає про сей переклад: „Сеї ночі, що наступила, прислiв князь до Антонія (Поссевіна), щоби схотiв прислати на письмі се місце з Ісаї, що цитував; зробив се (Поссевін) слiду ючого дня, додавши пояснення Отцiв; а до сього долучив пять глав Генадія константинопольського патріярха про примат папи, якi приказав в дорозі перекласти на руське, так для сеї причини, як і тому, щоби Генадій колись вийшов на світ по руськи“².

Проектоване Поссевіном видання Генадія в руськiм перекладі друком не було зреалізоване.

3. Переклад Катехизму Канісія

У своїм меморіалі 1581 р. Поссевін проектував переклад Катехизму Петра Канісія. Се відома у багатьох виданнях „Summa doctrinae Christianae per quaestiones tradita“ (перше видання у Відні 1554 р.).

Поссевін уважав сей руський переклад катехизму пильною справою³ і був готов доставити на се коштів: „колиб не доставало грошей на сю річ, маю надію в Бозі, що ми зараз підможемо“.

Бажання Поссевіна здійснилося дуже скоро — вже 1582 р. вийшов друком словянський переклад Канісія. „Сумма наука христiанского частнаго на учителя богослова Петра Канисіе тоумачена изъ латинского языка оу словински, оутищена лѣто Господне 1582“, без місця друку, мабуть в Римі; перекладчиком був „попъ Шимоунъ Буденего Задранинъ“⁴.

¹ K. Estreicher. Bibliografja polska, т. XVII с. 96.

² Supplementum с. 106: „atque his quinque Gennadii Patriarchae Constantinopolitani capita de primatu Pontificis Maximi adiunxit, quae ruthenice verti in itinere procuraverat, tum eandem ob causam, tum ut aliquando Gennadius totus ruthenice prodiret in lucem“. — В московських протоколах переговорів нема згадки про ці переклади, — пор. Памятники дипл. снош. т. X. с. 298—310. Про сей переклад згадує Поссевін також в творі: Capita quibus graeci et Rutheni a Latinis disenserunt — Moscovia, Vilnae 1586, к. 4. і в книзі: Apparatus sacer, Венеція 1606, т. I с. 535—6; тут подано спис творів Генадія: „quarum nos aliquas in Rutenicam linguam versas Joanni Basilio Magno Moscoviae obtulimus, cum ad illum a Gregorio XIII. Pontifice Maximo allegati fuimus“.

³ Ще в 1564 р. Ів. Фр. Комендоні писав зі Львова до кард. Карла Боромео, що в Белзі самі православні жалувалися йому „на шкоди, які терпить їхня Церква з катехизмів, свіжо надрукованих в Німеччині, у віртемберськiм князiвствi в руськiм язичі, для розкидування їх по сім краю і заражування людей їхнього обряду“ — Albertrandi. Pamiętniki o dawnej Polsce. I, с. 201—203. Йде тут мова про „Катехисмус“ Примуса Трубера, виданий в Тюбінген, 1561 р.

⁴ Головацький Як. Библиографическіє находки, 33.

Але сей південно-словянський переклад не відповідав потребам Руси і Поссевін даліше при різних нагодах домагається видання Канісія у „руським“ перекладі.

Так у переписці з кардиналом ді Комо в січні 1583 р. він просив доставити йому словянських черенок для друку катехизмів¹. В 1585 р. подав до Риму відомість, що в єзуїтській семінарії в Брунсберзі приготовляється переклад катехизму на руську мову². Пізнійше — не знаємо докладно коли (перед 1605 р.) — Поссевін „намагався надрукувати парусот катехизмів руськими черенками у Вільні на Литві; але, що друкарі були схизматики, наробили там різних похибок“³. Не знати остаточно, чи ці катехизми вийшли на світ, чи ні, — не стрічаємо із них ніякого сліду в бібліографії.

В Римі видано опісля ще один переклад катехизму Канісія 1594 р., але теж у „сербській“ мові⁴ — мабуть без порозуміння з Поссевіном. Дуже важно булоб зібрати ближчі відомости про ці видання.

4. Ріжниці між Греками й Русею та Латинянами

Поссевін знав добре полемічну католицьку літературу, звернену проти грецької схизми і радив дещо з сього перекласти⁵, — але відчував, що в полеміці на Руси треба уживати деколи інших аргументів і пильно заходився, щоби зложити підручник і розвинути в нім аргументацію, що відповідалаб поглядам Руси. Виїзджаючи зі Стариці до польського табору, лишив між Москвичами свого

¹ *Listy kardynała di Como do O. Antoniego Possewina T. J. „Przegląd powszechny“.* 1884 II. с. 352.

² „*Tam vero praeter Saxones, Tartaros, Suecos, Gothos, Danos et alias Mosci quoque sunt in Seminario Brunsbergensi, domibus quibusdam studiosorum Derpati et Polociae in finibus Moschoviae inchoatis, quae domus a Vilnensi seminario pendent, magno poterunt non ita post esse praesidio. Nam et nunc catechismum Rutenice vertunt, quodcunque antea Rutenis convertendis ab ecclesia factum est, ut formula fidei ad illos eorum lingua, librivae alii mitterentur, ex quibus lucem catholicam haurirent*“ — *Brunsbürgensis Seminarii Pontificii historia... ab Antonio Possevino S. J. anno 1585 conscripta.* — A. Theiner. *Schweden und seine Stellung zum Heiligen Stuhl. Augsburg 1839, т. II, акти с. 326.*

³ „*Ma come non vi (в Московщині) trovai pur uno, il quale intendesse la lingua greca et la stampa rutena ha caratteri diversi della serviana, mi sforzai di fare stampare alquante centinaia di catechismi di carattere rutenico in Vilna di Lituania; ma sendo i stampatori schismatici vi posero varj errori dentro; laonde non trovai piu spediente che di far tradurre in quella lingua et caratteri varie cose, le quali in scritto diedi al G. Duca, le quali non so, se saranno in essere adesso, che sono seguite le guerre tra il legittimo principe e fra l'intruso già, il quale ultimamente è morto. Di che però hora ne scrivo a' nostri in Moscovia*“ — Поссевін до Фердинанда тосканського, з Венеції 10 липня 1605 р. — *Ciampi. Bibliografia critica, I. с. 263–266.*

⁴ Заголовок можу подати тільки в латинським перекладі: „*Petri Canisii Summa Doctrinae Christianae slavonica, sive serviana lingua characteribus sancti Cyrilli conscripta, Romae, Dominicus Baza, 1594, 4um*“. Поп. Augustin de Backer. *Bibliothèque des écrivains de la Compagne de Jésus, Paris 1869, т. I с. 1059.*

⁵ Про се низше.

товариша Дреноцького і щоби підготувати його до евентуальних дискусій, лишив йому інструкцію, датовану 14 вересня 1581 р.

Побіч інших річий, зібрано тут важніші аргументи, що мали збивати православні погляди про походження св. Духа, примат папи, целібат, чистилище, прісний хліб, пости, молитви і інше¹.

В меморіялі до Риму з тогож часу (29 вересня 1581 р.) говорив Поссевін про потребу такого підручника і вказував на ту інструкцію, як на матеріал, що можнаб відповідно обробити і видати також по руськи.

На сю тему Поссевін подав теж меморіал цареві Іванові. А саме у т. зв. другій розмові папського посла з царем 23. лютого 1582 р. говорено про релігію католицьку і руську; бояри в імени князя жадали, „щоби схотів на письмі подати ріжницю між обома“, бо в Москві нема нікого, хто мігби перекласти грецький Синод фльорентійський.² Поссевін обіцяв се зробити і слідуячого дня, 24. лютого, повідомив, що протягом двох днів прише цареві бажане письмо, „въ чемъ не исходитца вѣра ымская зъ русскою“³. Сей меморіал передав вкінці Поссевін цареві підчас т. зв. третьої розмови, 3. марта 1582 р.⁴ Сей трактат Поссевін передав цареві очевидно в руськім перекладі, як передав всі тодішні письма.

До пізнішого видання своїх записок про Москву долучив автор і ту „рефутацію руських блудів“ в латинськім тексті, а її заголовок такий: *Capita, quibus Graeci et Rutheni à Latinis in rebus Fidei dissenserunt, postquam ab Ecclesia Catholica Graeci descivere. Tradita ab Antonio Possevino, de Societate Jesu, in magno consensu Procerum, Joanni Basilij, magno Moscoviae Duci, 3. Martij, 1582. in Civitate Moscuæ. His iisdem capitibus brevis, dilucida, et solida errorum Graecorum, et Ruthenorum refutatio continetur.*

Вступ присвячений обороні папського примату і історії церковного роздору. Дальше розбираються ріжниці в науці про походження св. Духа, прісний хліб, чистилище і знов іде сторінка полеміки з Греками про походження св. Духа, примат і ин.; в сім місці особливо відчувається, що трактат зложений на швидко в дорозі, досить хаотично. Більше систематично показано ріжниці в тайнах і обрядах: про хрест, миропомазанне, подружжя, целібат духовенства, пости, знак хреста, ікони і т. ин. Хід думок подібний як в інструкції для Дреноцького, хоч є зміни і доповнення.

Сей трактат вийшов теж окремими виданнями в Познані 1585 і мабуть 1594 р. під тим самим заголовком⁵, та увійшов до коментарів Поссевіна, *Moscovia*, Вильно 1586 р. і пізніше.

Хоч Поссевін проектував собі, що сей підручник можна видати друком також по руськи, — мабуть не дійшло до виконання пляну, бо про се не маємо ніяких вказівок.

¹ Supplementum с. 9—20.

² *Moscovia*, Vilnae 1586, розмови, к. 11.

³ Памятники дипл. снош., т. X с. 313.

⁴ *Moscovia*, Vilnae 1586, розмови к. 13 в.

⁵ K. Estreicher, l. с., т. XXV, с. 104—105.

5. Поссевін дораджував видати скорочене видання Сандера про Монархію Церкви, — *De visibili monarchia ecclesiae libri VIII*, Lovanii 1571.

Про се видання не знаємо нічого.

6. Юрія Радиви́ла посланне до парохі́в

Виленьський номінат Юрій Радивил, що вів управу єпископства від 1581 р. дуже енергично переслідував диссидентів; Поссевін бажав бачити надруковані його послання, — се й виконано; 1582 р. вийшла друком *Ad Parochos Dioecesis Vilmensis Epistola*, 4°, к. 8¹.

7. Св. Томи „Проти грецьких блудів“ окремих виданням не вийшло.

8. Петра Скарги, *O jedności kościoła bożego* (1577 р.) в скороченім „руськім“ виданні, як се дораджував Поссевін — не вийшло.

9. Переклад буллі Євгенія IV

Буллю або дипльом папи Євгенія IV дістав Поссевін в Римі від Юлія Андрія Санторія, кардинала св. Северини „з самого екземпляра“, в трох мовах — латинській, грецькій і руській. Але вже по дорозі, від товаришів подорожі, Поссевін дізнався, що ся руська мова се незрозуміла мішанина „босняцької“ і „кرواتської“ і мусів постаратися о новий переклад „на руське наріччє, якого сьогодні уживають.“ Скласти новий переклад доручив Поссевін єзуїтським ученикам з Вильна, що з ним їздили до царя і хотів як найскорше видати друком у Вильні „і так обоім Русям — польського королівства і вел. князівства московського за Божою помічю допомогти“. — Але й сей переклад не побачив друкарні.

10. Переклад Ісповіди віри Пія IV

Сю ісповідь віри, т. зв. *Professio fidei Tridentina*, привіз Поссевін зі собою з Риму і дав її перекладати рівночасно з Булею Євгенія IV — пор. згадку висше.

11. Петра Скарги „*Żywoty świętych*“ в руськім перекладі не явилися.

12. Поправні видання богослужебних книг залишилися проектом.

13. Переклад Римського Катехизму не був переведений.

Як з сього перегляду видно, Поссевін в багатьох пунктах зреалізував свою програму унійних видавництв.

З його власних полемічних творів були публіковані 1582 р. два: 1) *Interrogationes et responsiones de processione Spiritus Sancti* (на основі Генадія Схолярія) і 2) *Capita, quibus Graeci et Rutheni a Latinis in rebus fidei dissenserunt*. Поза наміченою програмою вийшли ще: 3) *Scriptum Magno Moscoviae Duci traditum, cum Angli mercatores eidem obtulissent librum, quo haereticus quidam ostendere*

¹ K. Estreicher. Bibliografia polska, т. XXVI с. 72.

conabatur, Pontificem Maximum esse Antichristum, Nissae 1583 і при вид. Moscovia 1586 р. — і 4) Responsiones ad Viri cuiusdam pii septentrionalis interrogationes, qui de salutis aeternae comparandae ratione ac de vera ecclesia cupiebat institui (головно проти лютеран), Вильно 1581 й у виданню Поссевіна Bibliotheca selecta, кн. VI с. 438—456. — Крім сього дав він почин до видання Геннадія Схольяря De primatu papae і Юрія Радивиля Ad parochianos epistola.

Поссевін дав ініціативу до цілого ряду перекладів на руську мову, а саме: 1) Генадія про примат папи, 2) Катехизму Петра Канісія, 3) буллі Євгена IV, 4) Ісповідання віри Пія IV і 5) своїх власних пунктів, котрими Греки і Русини відрізняються від Латинян. Можливо, що перекладів було більше, так пр. маємо записку про віру¹ і коментар до тексту Ісаї²; в перекладі був теж певно згаданий висше трактат проти називання папи антихристом.

З сих перекладів одначе мабуть ніодин не був друкований.

III. Перекладчики. Друкарня

Поссевін перед подорожею до Московщини не був поінформований про се, що таке „руська“ мова. Він уявляв собі, що всі словянські мови такі близькі до себе, що для Москвичів можна використати південно-словянські переклади. Але на місці він переконався, що справа мається инакше. Як висше було згадано взяв він з собою з Риму „руський“ переклад буллі Євгенія IV про унію, — але вже по дорозі він дізнався, що сей переклад на Русі є незрозумілий: „Хто перекладав сей диплом, не знав він письма ані взагалі московської мови, але мішану босняцько-хорватську“³.

В Московщині він поробив ближші помічення над мовою. „Що торкається служби Божої й богослужень, те все відчитують по руськи (ruthenice), а радше в московській мові, що є майже вповні така сама, якої вживають Русини, піддані польського короля“. „Не знають навіть словянської мови, хоч вона має таке посвоячення з польською, руською і іншими подібними, що священник Словянин (Slavus), котрого я вислав до Москви, відразу розумів багато з московської мови, — коли противно Москвичі (Mosci) важче розуміли словянську“⁴.

Супроти такого стану річей Поссевін звернув увагу на се, щоби переклади полемічних писань для православної Русі були складені в зрозумілій мові. Так отже, що до буллі Євгенія IV та ісповідання віри Пія IV, він мусів залишити невдалий римській переклад, а доручив перекласти сі писання „на руське нарічча, якого сьогодні вживають“ (in ruthenicum idioma, quali hodie utuntur) — при

¹ Памятники диплом. сношеній, Россія т. X. с. 100—110, 118, 122, 170, 171, 179, 199, 278, 283, 297.

² Moscovia, Vilnae 1586. к. 8—9 в.

³ „Qui enim diploma illud ruthenice verterat, eum nec characteres, nec linguam omnino moscoviticam novisse; sed mixtam ex bossinensi et croatica“ — Moscovia, Вильно 1586, к. 9 в.

⁴ Тутже с. 8—9.

сьому бажав, щоби опісля ще сей переклад переглянув „хто досвідніший“.

Поссевін уважав дуже важним мати добрих перекладчиків. Вони були потрібні і в часі переговорів і для літературних перекладів. При посольстві потрібні принайменше два товмачі — пише Поссевін: бо один може заслабнути або вмерти, а й для двох є доволі роботи. Важко підшукати людей, що надавалисьби до сеї справи; особливо небезпечно вживати тих, що є „заражені руською схизмою“. „Знайти перекладчиків вірних і католиків допоможуть колегії нашого Товариства, що є у Вильні, Полоцьку, Дорпаті, а в яких виховується чимало на наукових студіях, таких, що дали також докази побожності“.¹

Знаємо кілька імен перекладчиків, якими користувався Поссевін.

По дорозі в Австрії прилучився до Поссевінового посольства Стефан Дреноцький, Єзуїт з Хорватії. Се той „Словянин“, про котрого згадує Поссевін, що він скоро розумів московську мову; для нього полишив папський посол інструкцію, про яку вище була мова. Дреноцький служив теж за перекладчика, — але очевидно як чужинець не міг відповісти своїм завданням.

На дворі царя Івана були перекладчиками два Поляки, Яків Заборовський та Іван Буковський, що знали латинську мову. Поссевін мусів користуватися їх помічю, бо зразу московські бояри не хотіли допустити його перекладчиків на царський двір. Але сі Поляки показалися нельояльними перекладчиками, — зі страху, щоби не пошкодити собі у царя, свідомо змінiali дразливі місця².

Окрім Дреноцького Поссевін мав ще двох перекладчиків, що служили для „руських“ перекладів — се були Андрій Апольоній і Василь Замаський.

Андрій Апольоній (Andreas Appollonius) — про нього мабуть говорить Поссевін в листі до короля з Бору 26 вересня 1581 р., що се шляхтич Русин, був на студіях у Єзуїтів у Вильні і виїхав з ним в московські краї. Знаємо, що він переводив московські листи на польську мову, „ex ruthenico idiomate in polonicum“, а чи також перекладав що на руську мову, се лишається неясним: мабуть так, бо пізніше на його місце шукає Поссевін иншого чоловіка, „ruthenice interpretandis rebus“. Апольоній їздив також з листами Поссевіна до царя і взагалі зробив три подорожі в Московщину. Але вернувши з дороги, запав на фебру і умер в грудні 1581 р. Поссевін писав про нього з великими похвалами, як про людину „найкраще заслужену для річипосполитої“ і поручав опіці канцлера Замойського його родину³.

Рівночасно з Апольонієм був при Поссевіні і другий пере-

¹ Ant. Possevini, Moscovia, Antverpiae 1587 p., с. 71—72.

² Памятники диплом. сношеній т. X. с. 179 і д.; Moscovia, к. 10 в.

³ Пор. листи Поссевіна, 26 IX 1581 р. до короля, 22 X і 16 XI 1581 р. до царя Івана, 11 і 15 XII 1581 р. до Замойського — Moscovia к. 194, 206, 207—208. 220 в., 227 — і боярські протоколи, Памятники дипл., снош., X с. 246, 248, 255, 258.

кладчик Василь Замаський (Basilius Zamascius). У перше стрічаємо його прізвище на книжці *Interrogationes et Responsiones ex libro Gennadii Scholarii* — трактаті, який склав сам Поссевін; тут він підписав дедикацію Янові Замойському, з датою з табору під Псковом 8 жовтня 1581 р. Чомусь прізвище його має тут форму *Amaski*. — В листі з 16 листопада 1581 р. до царя Івана Поссевін поручає його як людину добре відому московським воєводам¹. Дня 18 лютого 1582 р. Поссевін прохав царя, щоби дозволив „толмачу его Василею“ прочитати перед собою трактат про віру.² Замаський також западав у слабкість і Поссевін боявся, що лишиться зовсім без перекладчиків³; але вишукати ще одного товмача йому не вдалося, бо сам канцлер Замойський писав йому, що має в таборі тільки одного „руського“ перекладчика⁴.

Замаський і Апольоній се були сі перекладчики, яким Поссевін доручав перекладати різні богословсько-полемічні твори; їм завдячуємо тих кілька „руських“ перекладів, яких виказ був поданий висше. Інтересно булоб розшукати більше біографічних даних про сих людей.

У звязку з перекладами Поссевін робив пильні заходи, щоби добути друкарню, в якій можнаб надрукувати приготовлені праці.

В меморіялі до Риму з 29 вересня 1581 р. він згадує, що князі Острожський і Слуцький „мають друкарні і школи, що підпомагають далеко і широко схизму“; він подає відомий нам широкий плян католицьких видань як противвагу акції православних, як місце сих видань вказує Вильно⁵, — але про спеціальну друкарню для руських книг ще не говорить.

Друкарською справою зайнявся Поссевін основно щойно у Коментарі про Лівонію, датованім 3 квітня 1583 р. Друкарню для католицьких видань треба заложити у Вильні або в Кракові, — бо хоч в Кракові є друкарні, то або є дуже малі, або знаходяться в руках еретиків. Книги можуть знайти збут як на Угорщині і Семигороді, так і Литві, Русі, Лівонії, Московщині і по численних ярмарках в польськім королівстві, але треба друкувати різні книжки і в різних мовах. „Додати, що як видаються в Кракові латинські і польські книжки треба видавати також на інших нарічах і письмах, коли бажаємо добра Христовій республіці і бачити найбільші успіхи таких змагань Вашої Святости. Сталося вже з Божої волі, що навіть за папські гроші, на приказ В. Святости, приготовлено вже типи всіх майже язиків: з тих, як називають, матриць треба чим скорійше виробити як найбільше цинових черенок, так для Русинів, Москалів, Волохів, Болгарів і для

¹ Листи Поссевіна з 16 XI і 21 XII 1581 р., *Moscovia*, к. 208 в., 229 в.

² Памятники дипл. снош., X с. 277.

³ Лист Поссевіна 11 XII 1581, *Moscovia* к. 220 в.

⁴ З під Пскова 13 XII 1581, *Moscovia* к. 138.

⁵ У друкованих виданнях се місце стилізоване так: „*Tum nam alterutrum sequeretur, ut his rationibus auditis, et piis ad eam rem libris acceptis, quos Vilnae edi ruthenice curabo*“.

цілої Мізії і інших сусідних околиць, як і для інших націй. А що дотепер про се не подбали, бачив я в самій Московщині, що ніякої користи не прийшло їм з Фльорентійського Собору, — коли потім инакше зробимо, Москалі, що з konieczности для торгівлі скірами приходять до Лівонії і Литви, зможуть допомогтися книгами; ті Русини і інші і стільки католицьких юнаків, яким не бракує наукових студій і побожности, дістануть зброю, якою наvertати-муть усюди батьків і свояків. І в самій Лівонії, в Дерпаті і Ревалі народ уживає естонської мови, а в Ризі і де инше литовської, — на їх мову католики не переклали ніколи нічого ради лінивства і недбалости. Що можна видати по шведськи, се малоб велику вагу в Ревалі, де є багато Шведів і Фінляндців, бо шведський король, здобувши на Москві кілька замків, вислав на Русь, щоби звідтам прикликати священників, що відправлялиб у грецькім обряді, — бо еретики і схизматики не полишають ніяк наміру, щоби правовірну церкву загнати в неволю. А на сю справу друкарні, надіюся, досить булоб чотири тисячі золотих, а колиб справа зросла і В. Святість хотів їх обернути на инше побожне діло, або на самі семінарії, можна се свято забезпечити і перевести¹.

Справу друкарні порушив Поссевін також у переписці з кардиналом ді Комо в січні 1582 р. На його листи з 7, 10 і 13 січня кардинал відповів 26 лютого 1583 р: „Що до оловяних черенок для мови руської і московської, яких бажає В. В., щоби їх звідси прислати для друку катехизмів, я буду говорити з кардиналом св. Северини, щоби довідатися, що можна зробити і при першій нагоді пришло рішенне“².

Голос в справі римської друкарні забирав і кн. Константин Острожський. В липни 1583 р. прислав він нунцієви Больонето свою острожську Біблію; при тій нагоді просив звернути увагу папи, „що черенки руської друкарні в Римі є дещо ріжні від звичайної практики і що тому жертвує Його Святости свого друкаря дуже понятливого, щоби дати в тім поміч, яку може, так як сам дістав поміч від Його Святости при друкованню сеї біблії, що — як каже — є ніби донькою тамтої, яку приніс з Риму Палеольо, бо зложено її і перекладено після неї“³. Больонето вислав Біблію Острожського до Риму, сповняючи бажанне

¹ Livoniae Commentarius Gregorio XIII. P. M. ab Antonio Possevino, S. J. scriptus — ed. Dr. E. C. Napiersky, стр. 23—29.

² „Circa li caratteri in piombo de la lingua Ruttenica et Moscovita, quali desidera V. R. che si mandino costá per stampar catechismi, io ho da trattarne col S. Cardinale di Santa Severina par veder, quel che si possa farre et con le prime darò la resolutione“. — Listy kardynała di Como do O. Antoniego Possevina T. J. „Przegląd powszechny“ 1884. II, c. 352.

³ „...che i caratteri della stampa Rutena di costi (в Римі) erano alquanto diversi dall' uso ordinario, et che però offeriva a Sua Santità un suo tipographo molto intendente, per darle in ciò quell' ajuto, che poteva, si come 'egli havea ricevuto ajuto, da Sua Beatitudine nel stampare di questa Bibbia, la qual dice essere come figliuola di quella, que portò di Roma il Paleologo, essendosi da quella cavata et corretta“... — Больонето до кард. коменського 20. VII. 1583; Theiner, Annales ecclesiastici. III, c. 735.

князя, а також „щоби можна було в Римі пізнати ріжницю в черенках, про яку говорить князь“. Поссевін, що перебував тоді в Кракові, зацікавився сею справою і дуже бажав дізнатися, хто є сей друкар Острожського; Больонето також хотів віддати ту справу до полагодження Поссевінови, але чекав на рішення Риму¹.

Ще раз порушив Поссевін справу друкарні з руськими черенками в листі до Фердинанда Тосканського, з Венеції 10 липня 1605 р. В Римі засновано вже друкарню арабських книжок, є проект грецької друкарні; тепер, коли Димитрій (Самозванець) займає Москву і відкриваються вигляди для католицтва, треба подумати й про друкарню руського язика (*della lingua Rutena*). За часів Григорія XIII друковано в Римі ріжні книги сербською мовою, а також в грецькій, як фльорентійський Собор; сю книгу завіз Поссевін московському цареві, але в Москві не знайшов нікого, що розумівби грецьку мову. „Тому, що друкарня руська має черенки відмінні від сербської“, він намагався надрукувати парусот катехизмів у Вильні, але друкарі тамошні були православні і поробили богато похибок...² Як висше було згадано, не маємо слідів, чи се видання катехизмів вийшло на світ, — таксамо не знаємо більше про друкарські пляни Поссевіна.³

Іван Крипякевич

Від Редакції. Портрет Поссевіна взято із нового видання твору *Transilvania* у *Fontes rerum transilvanicarum* т. III, Колошвар, 1913; Редакція складає на отському місці подяку о. Ів. Урбанові Т. І., що звернув нашу увагу на сей портрет.

3 історії Папського Алумнату у Вильні

МІЖ архівальними актами архієпископської Капітули у Вильні зберігається течка переписки і документів, котрі торкаються останніх літ існування Семинарії або Алумнату Папського у Вильні, основаного в р. 1582. Користаючи з великої ласкавости Й. Е. о. митрополита, котрий дозволив переглянути ті акта, ми в змозі отсе подати дещо нових подробиць, вияснюючих перебіг випадків, які привели закриття старої виленської навчальні.¹

Папський Алумнат у Вильні, зорганізований на взір існуючих

¹ Ibid.

² *Ciampi, Bibliografia critica* I. c. 263—266.

³ Не повелося нам добути у Львові ніякої літератури про римські друкарні, де друкувалися згадані висше грецькі і словянські друки; — можеб хто із перебуваючих постійно в Римі міг зайнятися сею справою, — певно можнаб знайти ще докладніші дані також про „руські“ видання.

¹ Обширніша розвідка тогож автора, п. н. »Ostatnie lata Alumnatu Papieskiego w Wilnie« появилась в журналі: »Ateneum Wileńskie« VI, 109.

тоді Семинарій в Оломуці й Брунсберзі, своїм завданням мав виховання місіонерів унії і боротьбу зі схизмою, що то загрожувала східним землям Річипосполитої, а тим самим і всій Європі. Головним ініціатором, а також і організатором сеї навчальні був А. Поссевін, котрий по мисли свого проєкту провід школи віддав Єзуїтам. Се було цілком природною річю, раз тому, що сам Поссевін належав до чину Єзуїтів, по друге ж, що Єзуїти в Вильні мали вже Академію, отже розпоряджували науковими силами, а також організаційним і виховавчим досвідом.

І справді Єзуїти скоро зорганізували школу і розпочали систематичну працю, котру раз у раз переривали війни, пожежі і зарази, навіщуючі Вильно. Історія Алюмнату під зарядом Єзуїтів уже діждалася свого історіографа в особі молодого вченого, о. Ів. Поплятека Т. І., котрий в N. 4 виленського часопису »*Źródła Mosy*« подав історичний начерк Алюмнату від р. 1582 до касати закону Єзуїтів, у найблизшій же випуску »*Ateneum Wileńskie*« (VI, 47) розпочав на ту тему друк монографії. Сьогодні треба зазначити, що в історії Алюмнату передусім дві річи звертають на себе увагу: рішаюча перевага польських назвищ у списі ректорів Алюмнату, як се впливає із зіставлення зі складом професорів Виленської Академії, де викладали Поляки, Німці, Еспанці, Французи, Англієць, Данець, а також представники інших народів, — по друге: мимо сповидної самостійности, якраз надто велика залежність Алюмнату від Академії. Алюмнат є неначе філією Академії, а радше — якоюсь її агендою: папські алюмни слухають викладів в Академії, дипломи одержують після іспитів складаних в Академії і т. п. Рішуче римсько-католицька Академія златинщувала грецько-католицький Алюмнат; ріжниці між обрядами затиралися, між учнями Алюмнату було щораз більше латинників, аж папа Венедикт XIV, буллою з дня 5. IV. 1753 («*Commendatissimum studium*»), унормував відносини, збороняючи приймати до Алюмнату латинників і устійнюючи поділ місць для кандидатів відповідно до уніятських дієцезій. Тоді то саме до чинної праці втягнуто Василян, котрих Закон одержав в Алюмнаті чотири місця для своїх вихованків. Не маємо жадних документів, які характеризувалиби отсю двацятьлітню добу історії Алюмнату, не можемо нічого сказати про наслідки реформи Венедикта XIV, всеж таки одна додатна її сторона зазначилася при касаті ордену Єзуїтів: отсе покидаючі свою стійку Єзуїти мали готових і в цілости спосібних до праці наслідників в особах оо. Василян. Історія василянського Алюмнату досі ще не досліджена. Знаємо лише, що перейнятте ними Алюмнату потягнуло за собою нову реформу школи, згідно з волею папи Климента XIV, котрий обмежив число місць для василянських вихованків до двох, натомість дав Василянам два місця в професорськім зборі. Тим способом Алюмнат стався школою зовсім незалежною, котра своїм учням давала образование без помочи Академії. Але доба, в котрій Василяни розпочали працю в Алю-

мнаті, була виїмково тяжка з огляду на політичну ситуацію Польщі. Розбори і війни потрясли основами буття, перешкаджали нормальній праці, утруднювали, а часто просто перетинали злуку литовської василіянської провінції з Римом, де при колегії і церкві св. Сергія і Вахха знаходилася централа Закону. Злука з Римом, не згадуючи вже про духовий провід, була потрібна ще й тому, що саме з папських фондів виплачувано Алюмнатови річно 13.800 золотих на удержання 18 питомців. Папа Пій VI, розпоряджаючи фондом, пожертвовавши Мнишком (мабуть, великим канцлером коронним), побільшив число питомців на 21.

В р. 1791 становище ректора Алюмнату обняв, добре заслужений для Чину св. Василя В., о. Пасхазій Лешинський. Ледви кілька літ спокійної праці мав ректор Лешинський. Започаткувалися рішаючі події не лише в межах Польщі, але і за кордоном. Невдачі останнього розбору Польщі, як також зайняття Церковної Держави, увязнення папи Пія VI і зорганізованя демократичної Республіки Римської — невдачі ті голосним відгомном відбилися об мури скромної виленької навчальні, котру провадили Василіяни. Праця рвалася, матеріяльні умовини ставалися щораз тяжші, бо римська валюта катастрофально спадала і Лешинський одержував чимраз менше грошей на удержання установи. Банкротство найповажнішого в Польщі банкового дому Теппера, де переховувалися капітали, призначені на удержання Алюмнату, тим більше причинилося до створення безнадійної ситуації.

З якими труднощами боровся ректор о. Лешинський про се найвимовніше свідчить рахунок, ним самим виготовлений і поданий нами в залученню (див. Зал. 1). Від р. 1796 починаються сильно зменшуватися фонди Алюмнату; мимо сього ректор Лешинський старався зберегти в Алюмнаті етатову скількість вихованків і не переривав науки, захоочуваний до витревання тодішнім нунцієм у Варшаві о. В. Літтим.

Катастрофальний стан тревав однак занадто довго; о. Лешинський почав спродавати ріжні річи, опісля став зятягати довги, аж на кінець був приневолений в р. 1799 замкнути Алюмнат — уже на завсіди, а будинок — на порученне нунція Літти — спродати.

Про те, щоби воскресити Алюмнат не могло бути й мови, бо по кількох роках — наслідком реорганізації Академії і з огляду на проєкт відкриття при університеті Головної Семинарії для клириків латинських і уніятських — справа окремої навчальні для алюмнів греко-католицьких перестала бути актуальною. В комісії, опрацьовуючій статут Головної Семинарії, як представник греко-католицького клиру засідав о. Лешинський.

Минуло ще кілька літ і знову пригадали собі Алюмнат, але серед обставин для о. Лешинського неприємних, а навіть його кривдячих. А саме пішло про будинок Алюмнату. З одного боку університет домагався уневажнити спродажу і віддати будинок

до його диспозиції, з другого ж — світське уніятське духовенство, котре саме розпочинало заїлу боротьбу з Василіянами, використало факт спродажі, як атут у грі, неперебираючій у середниках. Оскаржено іменно митрополита Булгака і ректора Лешинського про надужиттє, про спродажу без відомости і згоди начальних властей духовних і світських, а також про витрату готівки. Се оскарженне було тим підлійше, що головним його ініціатором був прелат Тупальський, бувший учень Алюмнату, наочний свідок тих труднощів, з котрими боровся о. Лешинський.

Всеж таки наступи мали один наслідок: російський сенат уневажнив спродажу, мотивуючи се тим, що духовних дїбр не можна продавати без згоди властей державних, а згода нунція Літти яко чужинця не має значіння. Рішенням сенату будинок віддано до диспозиції Головної Семинарії, самого ж о. Лешинського зобовязано скласти подрібний рахунок з видатків перед окремою комісією університетською. З часу перших засідань сеї комісії в р. 1811, котра складалася з проф. С. Малевського, о. Ходанія і о. Клонгевича, походять залучені тут викази. Комісія відбула кілька засідань, але праць не покінчила з огляду на те, що Малевський виїхав на інспекцію шкіл, а опісля — з огляду на французько-російську війну. По війні в тім самім складі відновлено засідання комісії щойно в р... 1821! Тоді то зовсім оправдано працьовитого ректора о. Лешинського, але людські осуди вже його не обходили, бо 28. VII. 1820 він переставився до вічності.

На закінчення — слівце про професорів і учеників Алюмнату.

Виготовлений о. Лешинським спис (див. Зал. 2) подає низку вимовних назвиск. Зпоміж професорів лиш о. Кіріятт більше відомий як проповідник і автор підручника догматичного богословія, про інших тяжко щось сказати. Натомість між учениками є люди, котрі мають більший рзголос.

Отсе о. Кирило Сиротинський, пізнійший єпископ луцький, вуй славетного Йосифа Семашка, але в нічим неподібний до свого сестрина: людина права, католик ревний, щирый Поляк-патріот. Умер в р. 1831, відданий під суд за участь у повстанню.

Отсе инший князь Церкви, якжеж неподібний до першого: о. Іван Крассовський, пізнійший архієпископ полоцький. Грубіян, насильщик, налоговый піяк, котрого єпископський суд під проводом митрополита Булгака в р. 1823 засуспендував у чинностях, узнаючи його провини... Опісля російські історики намагалися з Крассовського зробити апостόла схизми, але сей хорий чоловік загалом не багато займався справами Церкви і релігії — він умер, улягаючи страшному налогови.

Далі маємо Антонія Тупальського. Лис хитрий, людина не знаюча скрупулів, карієрович, неперебираючий в середниках, хабарник і дефравдант, що стверджує сам Йосиф Семашко в своїх »Записках«. Сей батько »жировицької родини« був одним із

найчинніших і найголовніших грабарів церковної унії на Литві і Білоруси.

Маємо і менші постатті, про котрі однак переховалися деякі відомости.

Михайло Онацевич був гродненським деканом.

Яків Кляєвський — відпоручник грецько-уніятської Колегії в Петербургу.

Антін Малевич — парох із Самійлович.

Стефан Лопушевич — прелат берестейської капітули.

Про їх життя нічого не відомо.

Але отсе дещо подробиць про інших.

Антін Шиманський, канонік берестейської капітули, парох у Зельві. В добі ліквідації унії він відмовив переходу на православ'є, його zdeградовано і заслано до загоровського монастиря, але вже в р. 1840 сокрушився і одержав парохію в Мудевичах. Одружився з римо-католичкою і в наслідок сього мав багато неприємностей.

Іван Соболковський, волковиський декан, зазнавав у Сємашка опінії неправовірного, нераз був взиваний до Жирович на науку, нарешті — уляг...

Порфір Мочульський, віри не зрадив, тим то скінчив життя в нужді...

Може хто доповнить отсі відірвані нотатки, що торкаються бувших вихованків Алюмнату, — скористає з сього прийдешній дослідник історії Алюмнату, веденого Василиянами, і витягне відповідні заключення про виховавчий напрям, про силу ідейного напруження, про впливи старої навчальної виленської на формованє душ пізніших уніятських священиків.

Збираймо проте цікаві окришки, з котрих у майбутности створиться повчаюча цілість.

В. Харкевич

Залучник 1.

RACHUNEK

byłego Rektora Alumnatu Papieskiego x. Paschazego Leszyńskiego, opata Leszczyńskiego przez delegowanych od Rządu Uniwersytetu i Rady Seminarium Głównego Duchownego na skutek Ukazu Senatskiego pod dniem 20 lutego 1810 roku z rachunków szczegółowych od Roku 1793 do Roku 1799 miesiąca Lipca przez x. Opata w sztukach 9 złożonych i z rejestru utrzymywanych w Alumnacie kleryków po sprawdzeniu wyciągnięty i sporządzony.

Przychód w r. 1793.

Rozchód w r. 1793.

	złote	gr.		złote	gr.	
Pozostałość z roku 1792	26	24	Na wikt	10859	3	Osoby znajdujące się w tym roku w Alumnacie Rektor 1 Profesorów 3 Kleryków 21 Sług 8 <hr/> Ogół 33.
Odebrany dochód roczny z Rzymu	13800.	—	Na odzienie dla kleryków	1431	17	
Odebrany dochód roczny z Warszawy	2100.	—	Na odzienie dla 3 profesorów	300	—	
			Na opłatę służących	518	—	
			Na opłatę rzemieślników i reparację domu	434	7	
			Na utrzymanie koni	279	23	
			Na różne sprzęty	147	29	
			Na drwa i światło	1748	19	
			Na Infirmary	81	—	
			Na kosztą podrózne dla jednego kleryka i jednego nauczyciela alumnackiego	18	—	
			Na opłatę podatków skarbowych	98	2	
Ogół przychodu	15926	24	Ogół	15916	10	
Ogół rozchodu	15916	10				
Pozostało	10	14				

W Roku 1794.

W Roku 1794.

	złote	gr.		złote	gr.	
Pozostałość z Roku 1793	10	14	Na wikt	9385	22	W tym roku przez miesiąc styczeń liczba osób była taż sama, co w roku poprzedzającym, za wyiechaniem dwóch kleryków przez 11 miesięcy było osób 31.
Dochód roczny z Rzymu	13800	—	Na korzenie	563	8	
			Na odzienie dla kleryków	1562	17	
			Na odzienie dla 3 profesorów pozł. 100	300	—	
			Na służących	384	—	
			Na rzemieślników i robotników	179	26	
			Na utrzymanie koni	156	27	
			Na różne sprzęty	76	21	
			Na drwa i światło	961	15	
			Na kosztą podrózne dla 2 kleryków, jednemu do Połocka, drugiemu do Pińska	22	—	
			Na podatki skarbowe	242	11	
Ogół przychodu	13810	14	Ogół	13834	27	
Ogół rozchodu	13834	27				
Superaty rozchodu nad przychodem	24	13				

w Roku 1795.

w Roku 1795.

	złote	gr.		złote	gr.	
Dochód roczny z Rzymu	13800	—	Na wikt	10091	18	Osoby: Rektor 1 Professorów . . . 3 Kleryków 21 Służących 7 <u>Ogół 32</u>
			Na odzież dla kleryków	1293	10	
			Na odzież dla 3 professorów po zł. 100	300	—	
			Na służących	224	—	
			Rzemieśnikom za różne reparacye	150	7	
			Na utrzymanie koni	201	10	
			Na różne sprzęty	120	21	
			Na drwa i światło	1024	8	
			Na Infirmaryą	204	10	
			Na kosztą podrózne dla 3 kleryków, jednemu do Chełma, drugiemu do Połocka, trzeciemu do Brześcia	54	20	
			Na podatki	102	20	Nota: W miesiącu styczniu wyjechało 3-ch kleryków.
Ogół przychodu	13800	—	Ogół	13767	4	
Ogół rozchodu	13791	17				
Pozostało	8	13				
Ogół Rozchodu zł. 13767, gr. 4 Superaty z roku przeszłego zł. 24, gr. 13 w jedno						

w Roku 1796.

w Roku 1796.

	złote	gr.		złote	gr.	
Remanent z Roku przeszłego	8	13	Na wikt	9871	23	Osoby: Rektor 1 Professorów . . . 3 Kleryków 21 Sług 7 <u>Ogół 32</u>
Odebrano z Rzymu 13800 w cedułach, które przy zmianie na krajową monetę przyniosły straty 2730 za tem czyste-go dochodu	11070	—	Na odzienie dla kleryków	1142	18	
			Na odzienie dla 3 professor. po zł. 100	300	—	
			Na służących	312	—	
			Rzemieśnikowi za różne reparacye	161	—	
			Na utrzymanie koni	249	20	
			Na różne sprzęty	14	20	
			Na drwa i światło	1163	4	
			Na Infirmaryą	118	20	
			Na kosztą podrózne dla 3 kleryków i jednego profesora	49	10	
			Na podatki	252	10	Nota: Z tej liczby ubyło w miesiącu styczniu kleryk 1, w miesiącu Lutym kleryk 1, w miesiącu Marcu także kleryk 1, oraz w miesiącu Sierpniu professor 1. W ogóle osób — 4.
Ogół przychodu	11078	13	Ogół	13635	5	
Ogół Rozchodu	13635	5				
Superaty rozchodu nad przychod	2556	22				

w Roku 1797.

	złote	gr.
Odebrany dochód roczny z Rzymu 13800 z tego potrąca się strata poniesiona na cedułach Rzymskich 9700. Prawdziwego dochodu	4100	—
Ogół przychodu	4100	—
Ogół rozchodu	16058	8
Superaty rozchodu nad przychód . . .	11958	8
Ogół rozchodu	13501	gr. 16
Superaty z roku przeszłego 1796	2556	gr. 22
— wiedno		

w Roku 1797.

	złote	gr.
Na wikt	9217	6
Na odzienie dla kleryków	1296	25
Na odzienie dla 3 professor. po zł. 100	300	—
Na służących	320	—
Na rzemieślników	164	15
Na utrzymanie koni	107	20
Na różne sprzęty	165	11
Na drwa i światło	1599	—
Na Infirmarią	114	—
Na kosztą podrózne dwom klerykom jednemu do Pińska, drugiemu do Be rezwecza . .	25	16
Na podatki	191	19
Ogół	13501	16

Osoby:

Rektor	1
Professorów	3
Kleryków	16
Stug	7
Ogół	27

w Roku 1798.

	złote	gr.
Dochodu z Rzymu w cedułach szkudów 690, które przy zmianie na krajową monetę wyn osły	700	—
Za sprzedane naczynia miedziane nie użyteczne . .	775	—
Za sprzedane żywyli domowe	400	—
Za kopę tarcie sprzedanych	100	—
Z nającia domu	32	—
Ogół przychodu	2007	—
Ogół rozchodu	19550	7
Superaty rozchodu nad przychód . .	17543	7

w Roku 1798.

	złote	gr.
Na wikt	4486	21
Na odzież	356	17
Na służących . . .	72	—
Rzemieślnikom . . .	46	16
Na utrzymanie koni	86	4
Na drwa i światło	365	14
Na kosztą podrózne dla dwóch kleryków jednemu do Połocka, drugiemu do Mścisławia	33	10
Na Infirmarią	59	—
Na podatki skarbowe	466	7
Na odzienie dla Rektora za lat 8 po zł. 150 i dla 3 professorów za rok 1 po zł. 100 w jedno	1500	—
Za pensyą dla kucharza za rok cały	120	—
Ogół	7591	29

Osoby znajdujący się w Alumnacie do Miesiąca Lipca

Rektor	1
Professorów	3
Kleryków	13
Stug	7
Ogół	24

Od Miesiąca Lipca do końca roku

Rektor	1
Professor	1
Kleryków	2
Stug	3
Ogół	7

Ogół rozchodu 7591 g. 29, superaty z roku przeszłego 1797 — 11958, g. 8 w jedno				w Roku 1799 do Miesiąca Lipca.			
Pozostałe superaty Rozchodu nad przy- chod z lat prze- szłych	17543	7		Na wikt	1175	25	Osoby:
Expens z roku 1809	2187	6		Na odzież	112	10	Rektor 1
Ogół wydatku czyli rub. srebr. 3004 k. 56. w Roku 1799 przy- chodu żadnego nie było.	20030	13		Na drwa i światło	142	20	Professor 1
				Na chirurga i lekar- stwa	36	—	Kleryk 1
				Na konie	85	—	Sług 3
				Na opłatę służących	300	—	Ogół 6.
				Na kosztą podrózne dla Rektora, profes- sora i kleryków . . .	350	—	
				Na podatki skarbo- we	123	1	
				Ogół	2324	26	
				Oprócz tego:			
				Za aktykacją In- strumentu Nuncju- szowskiego	11	—	
				Za papier sztemplo- wy na prawo za- stawowe	120	—	
				Za papier sztemplo- wy na Intromissyą	4	—	
				Za napisanie intro- missyji i zeznanie	20	20	
				Woznemu za pracę	6	26	
				Ogół	2487	6	

Залучник 2.

Cathalogus Personarum Collegii Pontificii Vilmensis.

Anno 1793.

Rector Paschasius Leszyński
Professor 1. Gervasius Semetkiewicz
» 2. Bartholomeus Kuczyński
» 3. Naucratus Zaniewicz

Alumni Pontificii

1. Theodorus Warsaba, Pincens. diec.
2. Marcellus Bołdyszewski, Polocen.
3. Josaphat Wołczkowicz, Mnischian.
4. Antonius Szymański, Vlōdim. diec.
5. Nicolaus Lawrys ewicz, Chełmen.
6. Basilius Szmigielski, Chełmen.
7. Casimirus Kornilowicz, Metropol.
8. Porphirius Moczulski, »
9. Joannes Strepaczewski, »
10. Hieronimus Nowacki, Basilianus
11. Antonius Tupalski, Metropol.
12. Stephanus Zabłocki, Polocen.
13. Cyrillus Sierociński, Metropol.

14. Joannes Nowicki, Mnisch.
15. Stephanus Saykowicz, Vlōdimir.
16. Antonius Dyszkowski, Mnisch.
17. Macarius Gibiński, Basilianus
18. Basilius Warsaba, Pincens.
19. Felicianus Zabłocki, Polocen.
20. Joannes Krassowski, Polocen.
21. Jacobus Nowicki, Metropol.

Famuli: 1. Dispensator 2. Coquus
3. Subcoquus 4. Sartor 5. Famulus
familiaris 6. Puer 7. Hortulanus-pater
familias 8. Calefactor tempore hiemis.

Anno 1794.

Rector Paschasius Leszyński
Professor 1. Gervasius Semetkiewicz
» 2. Naucratus Zaniewicz
» 3. Martinianus Stefanowski

Alumni pontificii

1. Marcellus Bołdyszewski, Polocens.
2. Josaphat Wołczkowicz, Mnisch.
3. Antonius Szymański, Vlodimir.
4. Nicolaus Lawrysiewicz, Chełmen.
5. Basilius Szmigielski, »
6. Casimirus Korniłowicz, Metropol.
7. Porphirius Moczulski, »
8. Joannes Strepaczewski, »
9. Hieronimus Nowacki, Basilianus
10. Antonius Tupalski, Metropol.
11. Stephanus Zabłocki, Polocens.
12. Cyrillus Sierociński, Metropol.
13. Joannes Nowicki, Mnisch.
14. Stephanus Saykowicz, Vlodimir.
15. Antonius Dyszkowski, Mnisch.
16. Macarius Gibiński, Basilianus.
17. Basilius Warsaba, Pincens.
18. Joannes Krassowski, Polocens.
19. Antonius Malewicz, Pincens.
20. Jacobus Klaiewski, Poloc.

Famuli 8 ut supra.

Anno 1795.

Rector Paschasius Leszyński

- Professor 1. Ambrosius Kiriatt
 » 2. Naucratius Zaniewicz
 » 3. Martinianus Stefanowski

Alumni pontificii

1. Marcellus Bołdyszewski, Polocens.
2. Antonius Szymański, Vlodimir.
3. Nicolaus Lawrysiewicz, Chełmen.
4. Basilius Szmigielski, »
5. Casimirus Korniłowicz, Metropol.
6. Porphirius Moczulski, »
7. Joannes Strepaczewski, »
8. Antonius Tupalski, »
9. Stephanus Zabłocki, Polocens.
10. Cyrillus, Sierociński, Metropol.
11. Joannes Nowicki, Mnisch.
12. Stephanus Saykowicz, Vlodimir.
13. Antonius Dyszkowski, Mnisch.
14. Macarius Gibiński, Basilianus
15. Basilius Warsaba, Pincens.
16. Joannes Krassowski, Polocens.
17. Stephanus Łopuszewski, Metropol.
18. Antonius Malewicz, Pincens.
19. Jacobus Klaiewski, Polocens.
20. Clemens Czaplinski, Basilianus
21. Josaphat Szymkowicz, Mnischian.

Famuli Collegii — 7.

Anno 1796.

Rector Paschasius Leszyński

- Professor 1. Ambrosius Kiriatt
 » 2. Naucratius Zaniewicz
 » 3. Martinianus Stefanowski

Alumni pontificii

1. Porphirius Moczulski, Metropol.
2. Joannes Strepaczewski, »

3. Cyrillus Sierociński, Metropol.
4. Antonius Tupalski, »
5. Stephanus Zabłocki, Polocens.
6. Joannes Nowicki, Mnisch.
7. Stephanus Saykowicz, Vlodimir.
8. Antonius Dyszkowski, Mnisch.
9. Basilius Warsaba, Pincens.
10. Joannes Krassowski, Polocens.
11. Stephanus Łopuszewski, Metropol.
12. Antonius Malewicz, Pincens.
13. Jacobus Klaiewski, Polocens.
14. Clemens Czaplinski, Basilianus
15. Josaphat Szymkowicz, Mnischian.
16. Lucidus Ostaszewski, Basilian.
17. Cyrillus Starkiewicz, Chełmens.
18. Michael Onacewicz, Metropol.
19. Basilius Zatkalin, Vlodimir.

Ex diocesi polocensi quartus non comparuit.

Famuli Collegii — 7.

Anno 1797.

Rector Paschasius Leszyński

- Professor 1. Ambrosius Kiriatt
 » 2. Naucratius Zaniewicz
 » 3. Hippolitus Fabricius

Alumni pontificii

1. Stephanus Zabłocki, Polocens.
2. Joannes Nowicki, Mnisch.
3. Antonius Dyszkowski, Mnisch.
4. Joannes Krassowski, Metropol.
5. Stephanus Łopuszewski, Metropol.
6. Antonius Malewicz, Pincens.
7. Jacobus Klaiewski, Polocens.
8. Clemens Czaplinski, Basilian.
9. Josaphat Szymkowicz, Mnischian.
10. Lucidus Ostaszewski, Basilian.
11. Joannes Bieganowski, Chełmens.
12. Michael Onacewicz, Metropol.
13. Basilius Zatkalin, Vlodimir.
14. Joannes Sobotkowski, Metropol.
15. Vincentius Zuromski, Metropol.

Exteri non comparuerunt propter impeditam Episcoporum Jurisdictionem.

Famuli Collegii — 7.

Anno 1798.

Rector Paschasius Leszyński

- Professor 1. Ambrosius Kiriatt
 » 2. Martinianus Stefanowski
 » 3. Theophilus Borodzic

Alumni pontificii

1. Stephanus Zabłocki, Polocens.
2. Joannes Krassowski, Metropol.
3. Stephanus Łopuszewski, »
4. Antonius Malewicz, Pincens.
5. Clemens Czaplinski, Basilianus
6. Josaphat Szymkowicz, Mnischian.
7. Lucidus Ostaszewski, Basilian.

8. Joannes Bieganowski, Chelmsens.
 9. Cyrillus Starkiewicz, »
 10. Michael Onacewicz, Metropol.
 11. Basilius Zatkalin, Vlodimir.
 12. Joannes Sobotkowski, Metropol.
 13. Vincentius Zuromski, Metropol.
- Famuli Collegii — 7.
 Hoc eodem anno mense Julio expediti sunt ex Collegio omnes ferme alumni et Professores duo ob cessantem

solitam Roma pendit pensionem. Relicti pro custodia Domus Rector, Professor unus, Clerici duo et Famuli tres perseveraverunt tamen ad annum 1799 quo currente primum Professor ad monasterium Basilianum, tum duo Clerici in vias suas dimissi sunt. Postremo Rector ipse die 2 aug. ultimus alumnatum reliquit iterque proprium arripuit.

Скальний монастир у Розгірчі

(Із пляном та 5 ілюстраціями)

МАЄМО в Галичині групу пам'яток, не чужо для наукової літератури, ба навіть про яку досить часто згадується, а однак такі зовсім незнані, якщо хочемо пристосувати до неї мірило найновіших вимог та наукових методів. Бо й щож знаємо позитивного про печери в доріччі Дністра, які своїм виглядом та розміром вказують на співпрацю чоловіка з природою?

Найповніший покищо каталог галицьких печер¹ виказує їх числом 45, але не можна сумніватися, що майбутні пошукування побільшать отсе число. Взагалі дуже мало маємо даних на се, щоби рішучо можна було сказати про сю або тамту печеру, що колись вона була захистом передісторичного чоловіка або мешканням монаха. Про се перше можна переконатися зовсім певно щойно по наукових розкопках та помірних знімках, а про характер монастирів свідчать історичні дані, збережена поміж народом традиція, як також уміло доконані на місці досліди, що мають на оці факт замешкування даної печери монахом чи пустельником. Вірніші досліди докажуть нехитно, що в числі наших печер найдуться і такі, котрі не належать ані до передісторії, ані до релігійного культу, як рівнож завдяки їм можна буде усталити, оскільки деякі з них в сучасній постаті вийшли прямо з під долота природи або знову дещо змінилися під рукою передісторичного чоловіка, чи там боголюбивого монаха.

Факт, що тих 45 яскинь найшлося у згаданім інвентарі Богдана Януша, котрий має на цілі лише зіставлення передісторичних пам'яток, не пересуджує принайменше їх історичного походження, а свідчить лише про вельми покищо недостаточне їх дослідження та здефініювання, через що автор мусів втягнути у свій реєстр усі без винятку. Анальогія з умовинами інших країв дозволяє догадуватися, що більшості їх уживав передісторичний чоловік і, виходячи з того заложення, автор преісторик узглядив їх усіх у своїм інвентарі, полишаючи спеціальним дослідом дефінітивне опрєдєлення з їх річевою характеристи-

¹ Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicji wschodniej. Lwów 1918 (index).

кою. Покищо лише печеру в Більчу Золотому (пов. Борщів) досліджено зі становища преісторії, а про інші заключаємо се виключно на підставі принагідних нахідок, що в сей спосіб становлять критерій їх хронологічного походження як осель передісторичного чоловіка. Таким критерієм, що дозволяє якусь печеру взяти за давнє місце культу, є знову головно жива людова традиція. В людових спогадах аж 22 печери на тих 45 вяжуться з давним монашим життям або релігійним культом, — більшість їх у мові люду має надаліше назву «монастирів». По сій нитці традиції повинен дослідник доходити до клубка непохитної правди, опираючись по дорозі на заховані, евентуально історично-архівальні дані, які найлучше вказують, де шукати матеріялу для доцільних дослідів.

Досліди над печерними місцями християнського культу в Галичині можна увінчати дуже поважними вислідами, як се можна вносити з проби д-ра Вл. Деметрикевича, що яко преісторик критично розглянув матеріял, який відноситься до семи печер, підозрілих в передісторичне походження і мусів їх усі віднести виключно до пам'яток релігійного культу¹. Завданням сього автора було ствердити, що «сі вертепи не мають нічого спільного з передісторичним чоловіком, — ствердити отсе через усталення їх сакрального характеру було для нього вистарчаючим вислідом. Досліди над ними зі становища археології християнського культу позіставив спеціалістам, не входячи сам у подробиці. Своєї же праці піднявся на те, щоби вказати безпідставність тверджень деяких учених² про передісторичні початки тих печер, викутих у скалі.

Як згадано, із 45 галицьких печер тільки одну досліджено під археологічним оглядом, але на жаль, ні одної зі становища археології культу мимо того, що д-р Деметрикевич витичив у сім напрямі ясну дорогу. Як і досі дослідники обмежилися лише до збирання історичних даних³, — дослідів на місці з відповідними помірами та знімками ніхто не переводив, хоча стільки результатів може надіятися по них витревалій дослідник.

Що до нас, то ми поставили собі за ціль неначеркувати історії одиноких скальних монастирців, але виключно дослідити їх архітектуру, т. зн. матеріяльний вигляд зі спеціальним узглядненням співпраці чоловіка в їх остаточнім оформленню. Печери, замешкувані в їх сирім стані монахами — без перерібок та додатків — не входять властиво в обсяг нашого заінтересовання, але вони не є рівнодушні для нас яко пам'ятники загального образу чернечого життя по печерах. Першенство

¹ Demetrykiewicz Wł. Groty kute w skałach Galicji wsch. Materiały antrop.-archeolog. Kraków 1903 VI (з ілюстр).

² Головацкій Я. Труды І арх. съѣзда въ Москвѣ. Москва 1871; Kirkor A. Zabytki bałwochwalcze w Galicji. »Kłosy« 1879; Idem. Zbiór wiad. do antrop. kraj. Kraków 1879 III; Wagilewicz J. Biblioteka Ossolińskich. Lwów 1843, VI. 151-168; Kraszewski J. Sztuka u Słowian. Wilno 1860.

³ Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині. »Записки ЧСВВ«. 1926. II. 1-2, де багато цінного історичного матеріялу і літератури, що доповняє інвентар Б. Януша.

полишаємо печерам, відповідно для себе уладнаним самими монахами, висуваючи на їх передове місце монастирці що найгарнійші, та які виказують найбільше праці, котра справляє готове діло природи. А треба зазначити, що всі вони займали готові уже з природи вертепи, побільшаючи їх тільки та перероблюючи для своєї вигоди й потреби.

Дослідження та опрацювання цілого пам'ятникового матеріалу переходить деколи сили одного чоловіка, а в усякому разі один чоловік може се довести до кінця тільки на протязі довгого часу. З початку я задумував опублікувати лише весь дотичний матеріал, але коли інші заняття не дозволили на консеквентне продовжування дослідів над поодинокими пам'ятниками, з konieczности я рішився видати те, що вдалося мені опрацювати, а се тим більше, що ходить тут про чільний пам'ятник у цілій групі галицьких скальних монастирців. Найвеличавіше бо розбудовано колись та найлучше аж до нині заховався знаний з сього приводу в цілому краю скальний монастир у Розгірчі, у стрийським повіті, якому саме присвячуємо отсей опис.

Повздержуємося тут від передчасних узагальнень, обмежуючись лише до опису пам'ятника та схарактеризовання його тектонічних признаков, так визначних та вдаряючих уже на перший погляд. Ся характеристика позволит нам перевести деякі аналогії між тим пам'ятником, як півтвором людської руки й думки та сучасними йому творами нашої церковної архітектури, котрі — а се було для мене заложенням а ргіогі — не могли позіставати без якогось впливу на «будівничих» сього монастирця та скальної церкви під Стриєм. Се переконання було саме головним товчком до дослідження прецікавого пам'ятника, що становить величній, а до того досконало дохований архітектонічний комплекс, що його без пересадки можна назвати сим іменем, як що візьметься під увагу те, скількито в його «мурах» міститься доцільної, муравлиної та вдатної праці спосібного будівничого. Під тим оглядом Розгірче належить поставити на чолі всіх галицьких скальних монастирців і від нього зачати їх основне дослідження, як окремої групи в нашій церковній архітектурі. Під тим кутом бачення ще ніхто — оскільки мені відомо — не досліджував тих особливих пам'ятників нашого будівництва і длятого вважатимемо за вистарчаючу для насатисфакцію, якщо в слід за отсим опрацюванням появляться описи й інших подібних пам'ятників, (нпр. в Монастирку, пов. Боршів, у Бубнищу, пов. Долина, в Калагарівці, пов. Скалат, у Беремьянах, пов. Заліщики і т. д.), виготовлені дослідниками нашої середньовічної археології. Тим способом збірними силами згромадиться дотичний матеріал і щойно з його помічу уможливиться синтетичне зображення теми, систематично розясовуване на ширшому порівнюючому тлі, щодоподібних скальних монастирків над Дніпром, як теж щодо нашого церковного будівництва з його взаєминами зі сходом (Візантія й Атос).

Село Розгірче лежить над рікою Стриєм у віддаленню $2\frac{1}{2}$ милі від міста Стрия. Знання є з найновіших дослідів, що тутешні гористолісисті околиці залюднено густійше щойно в пізніших історичних часах; передтим мали вони сталі оселі рідко розкинені, головно при шляхах на Угорщину крізь Карпати. Чи Розгірче належало до сих осад.

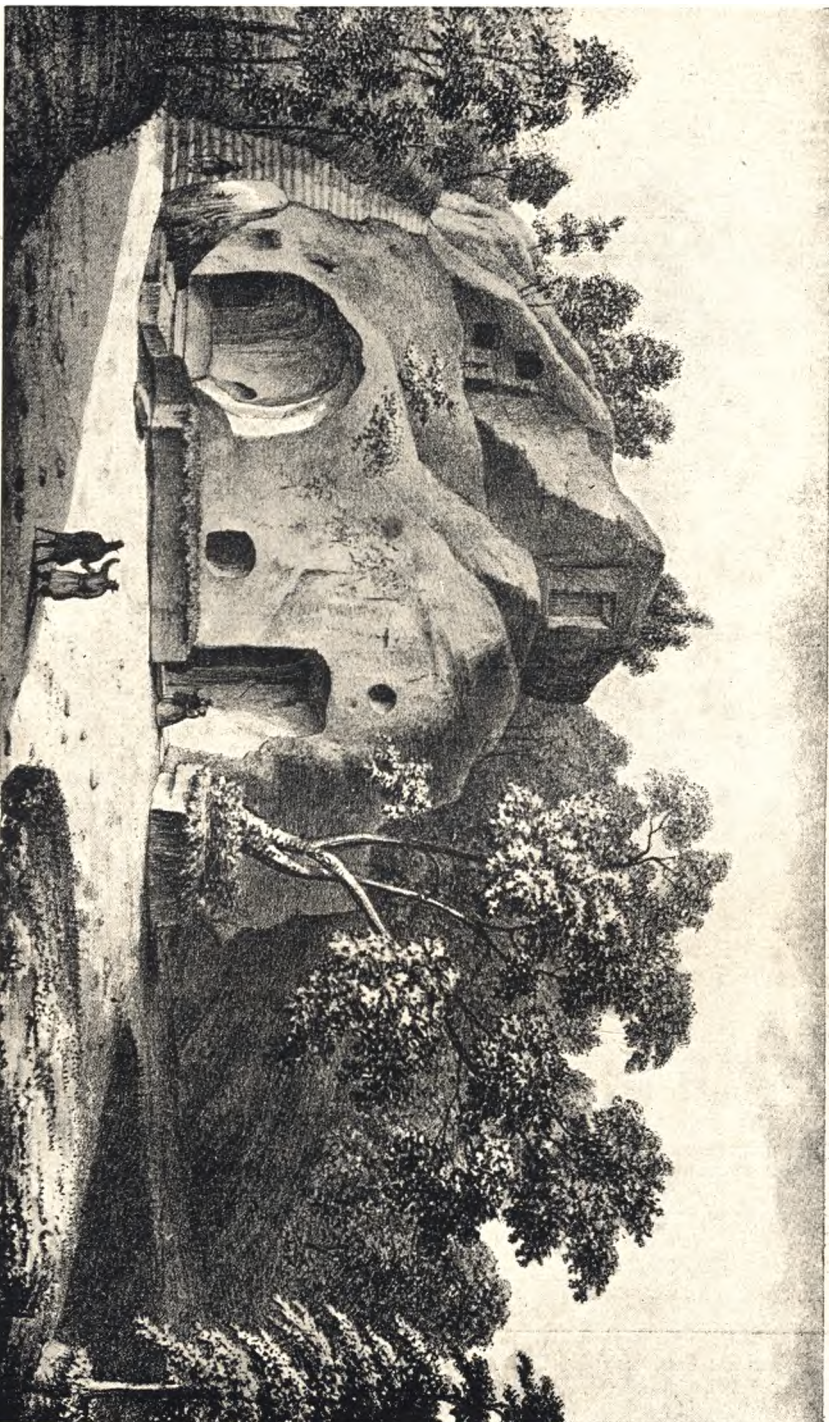
ще з княжих часів, рішучо не можемо усталити, але на його початки кидає певне освітлення саме положений біля села монастирець, що знаходиться у скелях, на боках густо залісеного узгір'я. Так отже він, як і інші, що лежать над Дністром приміщувалися нарошно здалека від людських осель, щоби на глухім безлюдді віддаватися без перешкод контемпляційному життю на взір славних скитів та монастирів Святої Гори, з якою лучили нас від давна безпосередні звязки. Можна догадуватися, що ці монастирці радше випередили стале осадництво, чим малиби користати з готового його сусідства, і тим теж можна пояснювати обставину, що історичні вістки про них сягають найдалше XVIII ст., се зн. часів, в яких осадництво гористих околиць краю було вже доконаним фактом. Почались вони з духа релігійної ревности, а для неї хиба найвідповіднішу хвилю становили перші віки християнства, себто наше середновіччя. Монаше життя на Афоні розцвіло з X. віком, — у нас припало воно на княжу епоху, продовжуючи своє анахоретське життя аж по сам кінець XVIII ст. З епохи середновіччя не знаємо про него майже нічого, а з пізніших часів не много більше. Вносячи одначе з цілости відносин XVI—XVIII ст., можна сливе виключити, щоби в тих щойно часах належало шукати початків наших скальних монастирців. Навпаки, навіть усе промовляє за їх середньовічним походженням, а пізніше існування було лише пережитком нового змісту в старій формі і то в дослівному значінню, тому що у віддавна опущених печерах зацвіло спорадично тут й там нове чернече життя на се, щоби знову пригаснути й приміститися деінде, в більше для себе пригожих умовах. Процес сього переживання старої форми ще й нині принайменше не закінчився, чого доказом є анахронічне в сучасних відносинах пустельниче життя в деяких печерах на Поділлію.

З історії монастирця в Розгірчі небагато певного знаємо¹, а принайменше не розяснює справи факт, що з кінцем XVIII ст. існував тут монастир СС. Василіянок, нічого ж не знати про монастир ОО. Василіян. На жадання Йосифа II, Львівська губернія 1782 р. зіставила консигнацію жіночих василіянських монастирів, вичисляючи в ній і розгірчанський монастирець, який пропонувала скасувати. Вправді не розв'язано його формально, але небавом він сам згас без сліду². Він то, найбільш імовірно, гніздився в останніх хвилинах у лісній печері під селом, ледви животіючи, — як се стверджує о. Хотковський — в пережитих уже тоді умовах абнегації та недобровільного бідуння. Творцями монастирця з певністю не були люди XVIII ст.

Літературу, що відноситься до розгірчанського монастирця, зібрав Б. Януш у згаданому висше творі (стр. 223—4), і се звільняє нас від цитування її тут. Звернемо лишень увагу на ті її позиції, в яких знаходяться дещо докладніші описи памятника, як теж ілюстративний матеріал. Найстаршу відбитку помістив М. Стенчинський в «Okolic'ach

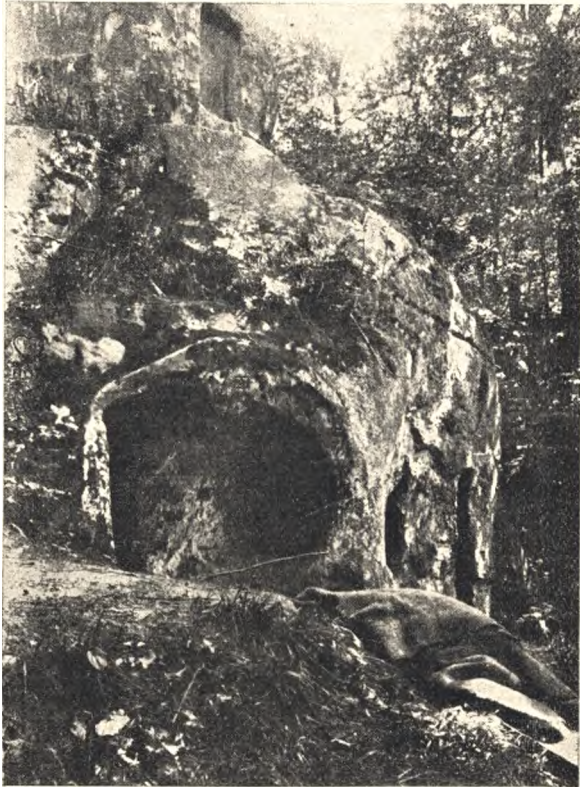
¹ Площанський В. Розгірче. «Литер. Сборникъ». Львів 1870.

² Chotkowski Wł. X. Historia polit. dawnych klasztorów panieńskich w Galicji. Kraków 1905. 136, 137, 142.

Роздріче 2. Загальний вигляд монастирка після літограф. рисунку М. Стенчинського з р. 1847.

Галичі», альбумовій публікації з 1847 р., — за ним оголосив її календар «Haliczanin» з 1861 р., опісля А. Кіркер (Zbiór wiadom. do antrop. kraj. 1879. III), вкінці варшавський «Tygodnik powszechny» з 1881 р. Найбільше річевий опис із ілюстраціями оголосив д-р Деметрикевич у згаданій висше розвідці, подаючи в ній подрібні розміри, одначе без

Розгірче 3. Видгляд фасади монастирка

найважнійшої в такім випадку знимки поземого начерку, який долучаємо до отсього опису.

Дані, зібрані д-ром Деметрикевичем, моглиби властиво звільнити нас від повторювання їх осьтут, якщоб не ріжниці, які заходять між ними і пам'ятником на місці. Сей останній не піддався принайменше якимсь виразним змінам, а навпаки належить ствердити, що до нині заховався в як найлучшому стані, мало відріжняючися від первісного вигляду. Нема там значних руїн, нічого не виломав зуб часу, ніщо не вказує на знищення, природна скала перемогла відемене ділання природи, чоловік не находить там прямо нічого до руйновання і завдяки сьому наш пам'ятник заховався цілий. Таким, яким його бачимо (абстра-

гуючи від похибок перспективи) на рисунку Стенчинського з перед 82 літ (див. ст. 566), бачимо його й на долучених тут (див. стр. 567-571) фотографічних знімках, неточних остільки, що нині цілий монастирець прямо тоне в зелені дерев, яких не бачимо в такому багатстві на картині Стенчинського.

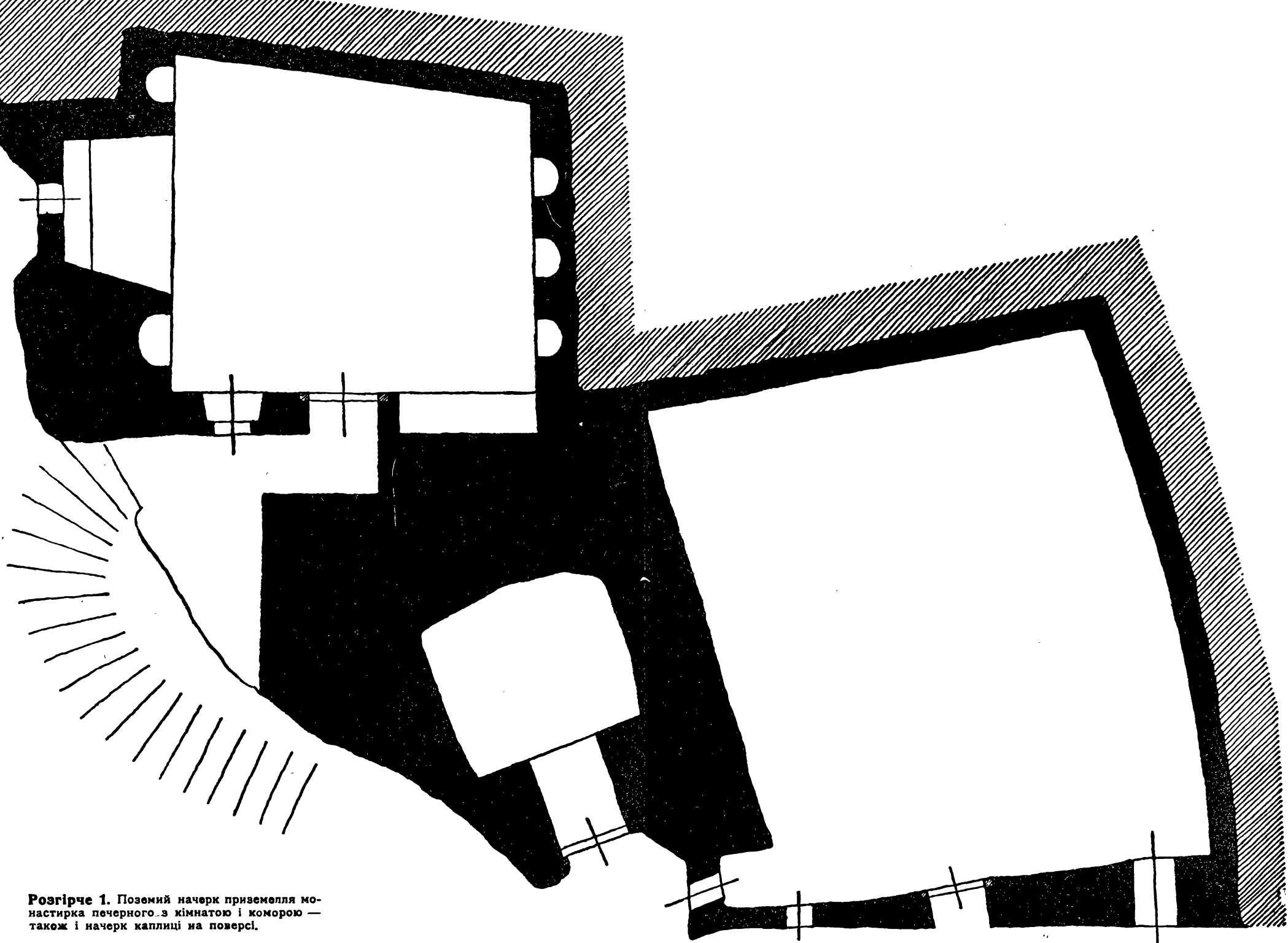
На перший погляд цілість робить вражіння нагромаджених величезних скельних брил, а від заходу маючих перед собою неначеб подвіря, що повстало через сплянтування части сього узбіча. В напрямі півдня корпус монастирця переходить у скалу, що топиться в узбічу

Розгірче 4. Нарожник з вікном кімнати і входом до комори

горбу; північний бік структури є кінцем скального масиву, що вилянується з боку узгір'я від південного сходу до північного заходу. Генезу печер можна представити собі в освітленню тих обсервацій в сей спосіб, що занурені в земнім узбічу скали стали колись відслонені наслідком усунення сього узбіча, через що в тих скалах показались щілини; інтервенції чоловіка належить приписати цілковите відкриття скель, як теж спорядження з усуненої землі згаданої тераси-подвіря перед печерою. Комори в скелях у своєму сучасному стані повстали через побільшення природних печер і через пристосовання їх для цілей мешкання та культу.

Висота цілої «будівлі» доходить 14 m понад позем тераси-подвіря. Можна в ній відріжнити відразу дві кондигнації. В долішній, як це бачимо на долученому пляні, (див. маж стр. 568-569) міститься велика мешкальна кімната, а біля неї від півночі значно менша господар-

Розгiрче 1. Поземий начерк приземелля мо-
настирка печерного з кiмнатою i коморою —
також i начерк каплицi на поверсi.

ська комора без вікна. У поверховій кондигнації, полученій з подвірям камінними сходами, міститься каплиця монастирця, викута в брилі каменя, неначе зваленого на брилу з кімнатою та коморою. У сій горішній брилі, що вистає значно понад більшу, долішну, викуто в західній стіні прямокутне заглиблення, в яким колись з певністю містився образ св. Покровителя монастирця. Повисше сього заглиблення, на вершку скальної брили, заховався викутий у камені чотирибічний отвір на деревляний хрест, що вказує на святе місце.

Розгірче 5. Сходи і вхід до святині з двома вікнами

Станувши перед фасадом, бачимо наперед прямокутний отвір входу до головної кімнати, над яким чорніє отвір круглого вікна. По обох боках по середині вибитого входу, видно по одному вікно, з яких ліве має овальний вид, а праве є видовженою щілиною. В горі понад округлим вікном, на лінії окапу, біжить здовж фасади поземе заглиблення, викуте в камені, — слід по деревляним окаповім дашку для спливання дощевої води. В лівім наріжнику чорніє широкий отвір, в яким, — якби під камінним окапом — криється бік наріжного вікна кімнати, як теж вхід до вузьких сінок, що відтак розширюються в чотирибічну комору без вікна. Про взаїмне до себе відношення обох убікацій партерових дає поняття долучений плян, на яким увидатняються згадані подробиці.

Поздовж північної стіни цнують куті в камені сходи, що вибігають на плятформу, з якої входить спершу до передсінка, замкненого з гори плоским камінним зводом, а з того крізь двері до нутра монастирської святині. На ліво при вході до передсінка видніє викуте в камені вікно, що розширяється до середини; друге квадратове (0·70 × 0·70) знаходиться вище нього в висоті 2·50 м від долівки, над входом до передсінка. В обох заховалися вглублення по залізних кратках. Понизше квадратного вікна видно в глибині викутий однорамений хрест на висоті 2 м від долівки, високий 50, широкий 35 см. У північній стіні капліці вибито отвір третього вікна, закінченого в горі неправильним півколом.

Так представляється в подробицях зовнішній вигляд монастирця.

З черги познакомимось з подробицями його нутра, що заховалося теж дуже добре та виказує не одну цікаву річ.

Мешкальна кімната, з виглядом нерівного прямокутника (8 × 7 м), замикає поверхню 56 м². Її стіни, долівку і звід вирівнано долотами у мягкому скальному матеріалі, тому й очевидним є, що в своїй цілості вийшли вони з під руки чоловіка, який в їх уформованню мав що найвище до розпорядимости неправильну природну печеру, побільшену його працею до сучасних розмірів. Звід легко випуклий до середини (на довгій осі прямокутника кімнати), замикає нутро на висоті 3·50 м по середині і 3·40 м при вході, творячи в сей спосіб бочковате склепіння о дбайливо вирівнаній поверхні. Кімната має один вхід, заложений на осі фасади, а своє повстання очевидячки завдячує нарощному пробиттю камінної стіни. За тим промовляє як його центральне заложення, так і вигляд отвору, що нічим не різниться від отворів пристосовуваних у мурованих будівлях. Від нутра входного отвору замикали його дерев'яні двері, по яких ще лишилися сліди в виді врізів у камінних сдвірках, в яких були колись дерев'яні стовпи. Висота входу винсить 1·90 м, а ширина 1 м.

По обох боках входу і безпосередно над ним вибито віконні отвори, що достаточо освітлюють нутро. Над дверми бачимо зовсім правильне коло вікна з проміром 60 см, яке рівнож вказує, що вибито його в камені доцільно і ніяк не є воно природним твором. Вікно на ліво від входу має овальний вид (1 × 0·50 м), на право, вигляд природної щілини (1·50 × 0·60 м), що повстала правдоподібно без співпраці чоловіка. Четвертий віконний отвір, теж овального вигляду (1·20 × 0·90 м), вибито в лівім наріжнику кімнати; на зовні прислонено його гейби камінним дашком, під яким міститься также вхід до комори. Се четверте вікно пробито нарощно, поборюючи навіть більшу трудність через звуження надто грубої в сьому місці скальної стіни, в якій через те повстала доволі глибока нижа. Для освітлення кімнати се вікно не було потрібне, бо сю функцію зовсім вистарчаючо виконувало ліве, овальне вікно, — ходило тут очевидячки про щось инше. З найблизшого сусідства дверей до комори можна вносити, що люди, замкнені в кімнаті, хотіли мати в кожній хвилині вид на вхід до комори, де примішувалися запаси поживи та всякий господарський доробок. Важним се було головно в ночі та в зимі, коли то не завжди було безпечно вийти на двір.

До північної стіни кімнати притикає згадана комора, що в цілості завдячує своє повстання праці людських рук. Під згаданим камінним окапом, що повстав через викуття та усунення злишнього каміння, зберігається вхід до комори (вис. 1·45 m) зі слідами по деревляних одвірках. Сі двері замикали попереду 1·20 m широкий та 1·70 m довгий коритарик, з якого переходиться до властивої комори, піднесеної о ступінь над поверхнею долівки коритарика. В приблизно квадратівім вигляді (3 × 2·70 m) замикає вона около 8 m² поверхні; висота ко-

Розгірче 6. Зовнішній вигляд вікна в пресвітерії церкви

мори виносить майже половину (1·80 m) висоти кімнати. Під оглядом технічного виконання не ріжниться вона нічим від попередньої, що вказує на їх рівночасне повстання.

Кімнату й комору викуто в одній скальній брилі, на яку звалилася з гори друга дещо менша, вибрана творцями монастирця на приміщення монастирської святині. Щоби дістатися до неї перепроваджено узбіччям долішної скали сходи в камені, при яких кінці врізанося в сю скельну брилу в ціли уфрмовання дещо просторнійшої тераси, що моглаб помістити відразу кілька осіб, а заразом, що давалаб змогу построїти правильний вхід до Божого Дому. Вірний, що-спішив до святині, після переходу вигідними сходами, ставав якби на малому церковному подвір'ю з видом на фасад каплиці, до якої нутра діставалося крізь отвертий передсінок, викутий під прямим кутом та

замкнений від сторони святині деревляними дверми; слідом по них є вглублення в камінних одвірках, подібні як при вході до кімнати при землі. Передсінок прикритий плоским камінним зводом на висоті 1·80 м.

Нутро каплиці представляє правильний трапез (5·50 × 4·50 × 5·60 × 5·25 м), поверхні около 30 м², з обширною нижєю, теж у формі трапеза (2·50 × 1·70 × 1·90 × 1·60 м), о поверхні біля 4 м². Бочковате склепіння розпняте по середині на висоті 3·40 м, ідентично як у кімнаті приземелля. Поверхня каплиці тому не має вигляду правильного чотирибінника, що її творець натрапив у стіні напроти входу — вже серед того, як вковувався в скалу — на припертий до неї від сеї сторони окремих бльоқ, який тим способом становить східну стіну святині, не будучи одначе органічно звязаним із рештою її стін, викутих в іншому скальному бльокові. Видимий сього знак позістав у великій щілині, в місці, де східна стіна творить із південною кут.

Трапезовата нижа взноситься над позем долівки властивого нутра степенем о 0·20 м висоти, а глубше до стіни має неначе призьбу 0·50 м висоти. Нутро освітлюють згадані вже чотирибінні вікна при вході, що виглядом своїм пригадують люнетові вікна мурованої архітектури в її середновічних формах. Третий віконний отвір пробито в згаданій нижі на осі її фронтвої стіни. Тому що грубість сеї стіни позваляла тільки на пробиття тунелю, що не дає відповідного світла, будівничий святині порадив собі в сей спссіб, що від зовні обкув довкруги віконний отвір, зискуючи через се звуження стіни і, що за тим іде, лучший доплив світла вікном, ослонене в наслідок сього якби охоронним окапом. В навстіжу вікна збереглися вглублення по залізних кратах о двох сторчових прутах та двох поземих. Залізними кратами були захоронені теж вікна при вході.

Нутро святині, порівнане з кімнатами приземелля, не виказує рижниць під оглядом технічного виконання, але видно в нім більшу старанність в опрацьованню подробиць, як теж не вязанняся готовими умовами. Сі умовини створював собі сам будівничий по згори повзятому пляні, зрозумілому зрештою у структурі, що з оглядів сакральних вимагає перестерігання усвячених культом і традицією форм. Ся тенденція пробивається найвиразнійше як із пляну святині, так із урядження її нутра, яке слід розглянути докладно.

Поземий начерк, конвенціональний, якщо ходить про убікації приземелля, набирає багато зріжничкованих признаков у построенню святині на поверсі. Передовсім відразу орієнтуємося, що маємо до діла з сакральною структурою, на яку вказує не так згаданий хрест, викутий у стіні при вході, як ціле розпляновання нутра з характеристичними подробицями урядження. Є се скромна однонавова святиня, в якій розплянованню будівничий потрапив заховати — хочби тільки в скороченню ритуальний триподіл, уформований так, як на се позволяли виїмкові відносини. Маємо отже тут передсінок — партех, головну наву і престидерію з віктарною частиною, по приписам піднесену понад позем властивої святині. Престіл стояв свобідно. Захована під стіною згадана призьба, то ремінісценція звичайної у східній церкві камяної лавки поза престолом, що служить духовенству в часі довших богослужб.

Ролю приписаних у церквах »*προτοαις*« і »*διακοινων*« прийняли на себе в розгірчанській святині дві нижі, викуті в скелі по обох боках вітварної частини. Ліва, дещо більша, заступала захристію з умивальною, ліва менша, приміщувала богослужбні книги, а обі знаходяться на висоті рук. Їх мюловате оформлення, труднійше в виконанню чим. прямобічна фрамуга, можна пояснити зглядами будівничого на традиційні форми півкулистих бічних абсид у мурованій архітектурі церковній. Інші три нижі, в стіні проти вітваря, служили з певністю за скритки на церковні ризи; в їх розміщенню видно перестерігання симетрії та доцільний триосевий поділ стіни. Дна сих заглиблень вносяться 1'30 м від долівки; висота кожного виносить 0'50 м. Зовсім подібні три фрамуги у стіні напроти вітваря бачимо в старинній вірменській церкві в Луцьку, що походить з XIV ст. У розгірчанській святині є ще одна фрамуга, в куті, на право від входу. Довжиною у підстави 2'20 м, має задну стінку викуту на подобу вирізка вальця. Величина заглиблення 0'90 м в підставі, звужується поступенно до гори. Найімовірнійше вона могла служити за місце супочинку помершої братії, заки їхні тлінні останки віддано землі. Нижі та фрамуги сього роду, уформовані типом аркосоліів, є звичайним зявищем у наших середньовічних церквах. Ріжно пояснюють їх практичну ціль, але се видається певним, що зникають вони з хвилею, коли ввійшли в звичай окремі захристії при кожній святині. З сього виходилоб, що збірно вони виконували ролю, яка опісля припала присвяченим виключно тим цілям захристіям. У Розгірчі трудно булоби інакше пояснити їх ціль та значіння. •

Ми зазначили з самого початку, що галицькі скальні монастирці можуть походити лишень з середновічча; твердячи се ми покликувалися на деякі історичні факти, а не на них самих, як на діла людських рук. Тепер одначе, після докладного познакомлення з одним із найперших в сім роді памятників у нас, повисше твердження можемо поперти конкретним доказом. Розслідження форм монастирця, а головно його святині, переконує, що в дійсности можемо тут говорити про архітектуру та про будівничих, а розгірчанський памятник можемо зачислити до згаданої групи памятників в інвентарі памяток нашої архітектури. Його стилеві питоменности вказують якщо не прямо, та напевно посередно, на середновічча (XIII-XV ст.); коли не збудовано його в тих давних часах, то не менше є фактом, що у своїй структурі зберіг признаки питомі будівництву тих століть. Дефінітивна розвязка сеї важної квестії буде можливою щойно після основного дослідження в нас й інших памятників сеї групи, але вже нині можна ствердити, що в них ми маємо виїняткові памятники нашої архітектури, які з ріжних преріжних оглядів заслугують на увагу наших учених і на те, щоби старанно їх зберегати, а також, щоби спопуляризувати їх серед суспільности.

В. Карпович

Проект знесення нашого обряду

З ПОЧАТКОМ минулого століття подав історик Ф. Й. Єкель виїмки проекту знесення нашого обряду, написаного — на його думку — якимсь польським фанатиком в 1717 р. Подаючи ці виїмки Єкель зазначає, що цей польський фанатик дає «такі приписи до заглади й переслідування всіх грецького обряду, що Маккіявелі, який подав як сатиру на свій вік в своїм »Il Principe« сучасним володарям вказівки гноблення, є тільки школяриком супроти нього»¹. Майже пів століття пізніше подав цей твір у своїм »Літописі львівського Ставропігійського братства« галицький історик Д. Зубрицький; притім він пише, що »це було діло політика, польського патріота, який помилився тільки в тім, що завчасно обьявив те, що до часу повинно було становити державну тайну«². Починаючи кінцем 40-их років до половини 60-их років XIX ст. появилася цей збережений в кількох рукописах твір в деяких російських видавництвах³.

Зміст цього твору кидає ярке світло на відношення Поляків до нашого народу на переломі XVII і XVIII ст. Автор подає в 13-и точках способи »до винищення забобонних або яких-небудь грецьких обрядів, а впровадження на їхнє місце латинського обряду«. А обгрунтовує конечність виконання його плянів тим, що польська держава може бути тільки тоді сильною, коли буде єдністю, згода й любов між її горожанами, чого нема в руських краях Кориони й Литви. Тому він вкладає на кожного Поляка обовязок для спасення й забезпечення своєї вітчизни нищити грецький обряд як суперечний латинському, будьто погордою, будьто переслідуванням і гнобленням ісповідників цього обряду, будьто іншими найкориснішими способами, які він власне подає. Притім зазначає, що для забезпечення на зовні в часі впровадження в життя цього проекту Польща мусить бути в мирних взаєминах з Московщиною.

¹ Franz Jos. J e k e l. Pohlens Staatsveraenderungen und letzte Verfassung. III Theil. Відень 1803, с. 132—134.

² Лїтопись Львовскаго Ставропігїяльнаго Братства. »Временникъ Ставроп. Института на г. 1926«, Львів 1925 (передрук з 1850 р.), с. 220.

³ Supplementum ad Historica Russiae Monumenta, Петербург 1848, с. 221—226, ч. 81. Сюди подав цей проект Зубрицький, зазначаючи, що його примірники зберігаються в архивах львівської та перемиської гр.-кат. капітул, львівської Ставропігїї та в деяких галицьких монастирях. Звідсіля передруковано цей проект з французьким перекладом в »Документ-ах, обьясняючих исторію западно-русскаго края й его отношенія къ Россіи и къ Польшѣ«, Петербург 1865, с. 342—363, ч. XXIII. — Інші російські видавництва, а саме: »Витебскіе Губернскіе Вѣдомости«, 1858, ч. 42, а за ними »День«, Москва 1862, ч. 17 та »Вѣстникъ Юго-западной и Западной Россіи« р. I, т. I, Київ 1862, с. 17—41, подали цей проект на основі рукопису, знайденого в бувшій василіянській тадулинській монастирі полоцької епархії. — Крім того опубліковано цей проект у тім часі також в Галичині в брошурі п. з.: »Die ruthenische Frage in Galizien von Anton Dąbczański, beleuchtet von einem Russinen«. Львів, 1850, с. 86—95, ч. 164.

Щодо шляхти «руського» обряду, як православної, так й уніятської, то автор радив Полякам не допускати її до жадних урядів, щоби вона не могла через те заприятнюватися з визначнішими польськими домами, збирати майна та придбати собі й усім Русинам шаноби. В цій справі радив ухвалити нову конституцію на соймах. Особливо кождий Поляк в товаристві мав держатися осторонь від Русина, а заприятнюватися з своїм сусідом Русином мав тільки тоді, коли ця приязнь була для нього корисною. В часі розмов у приявности Русинів повинні Поляки говорити найбільше про руські забобони, а це приведе до того, що «кождий волітиме змінити обряд і відректися, що був колись Русином», ніж терпіти ціле своє життя стільки прикростей.

Заможнійшій польській шляхті радив не приймати Русинів до жадних таких услуг, при яких моглиби вони дещо просвітитися, наколи не змінять свого обряду. В наслідок того залишаться простаками та прийдуть до великого убожества й упослідження; супроти того муситимуть або загинати в нужді, або для якого вивиснення змінити обряд.

Передовсім радив звернути увагу на заможних руських міщан і привести їх до зубожіння та неграмотности, щоби не могли «ні грішми ратуватися, ні розумом собі дати раду». Для осягнення того в земських добрах мали дідичі поселяти в передмістю Жидів, які «завдяки своїм вродженим хитроцям загорнуть собі всі зиски, а Русь скупивши вишлють на передмістя до панщини». Зноваж по менших місточках в королівських добрах повинні старости за ріжними приводами змушувати міщан до панщини. У всіх містах треба крім Жидів поселити латинників та віддати виключно в їхні руки мійський провід; притім треба стежити за тим, щоби всякі урядові письма появлялися виключно на польській мові.

Найтруднішим до розв'язання вузлом вважає автор владиків і «попів»; на його думку — перших з них належить засліпити, щоби усього не бачили, а останніх так обтяжити, щоби не могли вивисуватися й поступати по своїй впадоби. А для виконання цього подавав ось який спосіб: На владиче достоїнство треба іменувати таких шляхтичів, які булиб споріднені з римо-католицькими родинами, щоби по смерті їхне майно не переходило в руки Русаків. Крім того Поляки не повинні ніколи допускати руських єпископів до сенату, щоби вони не приносили тим чести своєму обрядові, не старалися про вивиснення своїх Русинів та не заприятнювалися з заслуженими Поляками, бо тоді моглиб довідатися про те все, що Поляки замірятимуть і виконуватимуть супроти Руси. Як владиків так їхніх священників («попів») треба узалежнити від польських єпископів та прелатів, які їх візитовалиб, ізза їхніх «неприличностей» їх публично карали та в «забобонах» перестерігали. Владики повинні називатися тільки суфраганамі, бо так не будуть могли противитися усьому, а суспільність привчена до римської зверхности лекше склониться до відступлення найосновніших своїх обрядів.

Для лекшого переведення цього пляну повинні священники залишитися найбільшими простаками й неуками, якими були до того часу. Бо будучи в недосконалости й невіжестві не будуть знати про початок своїх обрядів та причини, задля яких впроваджені ці обряди до руської Церкви й не научатимуть людей, що ці обряди походять дійсно від грецьких св. Отців; не старатимуться теж вивідати докладно й основно про те, що вони є в нічім невідмінні й не забобонні, а очевидно тим самим не зможуть противитися їх знесенню. Средством для задержання нашого духовенства в темноті вважає автор убожество, в яким воно досі жило; а з нього руські священники не видобуться ніколи, наколи Поляки поступатимуть по його радам. Тому колятори не повинні чинити записи ні надавати ерекції для церков, тільки кождей священник мав купити ґрунт, уживаний його попередником. Наколиб в яких місцевостях були вже ерекції, тоді теж можуть колятори брати гроші без жадних обиняків від нового священника при надаванні йому парохії. Тим способом в самих початках залишуть »попика« в недостатках, щоби він не мав за що купити собі забобонних і схизматичьких книжок. При презенті не радив автор вичисляти подрібно ґрунти, тому що такі презенти моглиб переіменитися в ерекції, ані теж всі вольности, яких заживає латинське духовенство. Як взірець формули презенти подає автор ось що: »Я Н. Н. презентую Н. Н. звільняючи від всяких двірських повинностей, подорощини і т. д.« Так робила вже давніше польська шляхта, що використовувала »попа« не менше хлопа. Бо не було вільно »попикові« ніде брати горівки, тільки в Жида-арендаря; наколиж Жид переняв в дорозі або витряс у священничім домі звідки инде принесену горівку, то тоді забирив сейчас пару волів з »попової« обори. Не вільно було також де инде змолоти, як тільки в призначенім млині; наколиж цю установу »попик« переступив, тоді Жид забирив з його комори муки й усі легуміни. »Тими й їм подібними средствами — говорить автор — наші предки змусили багато схизматиків до церковної єдности; яких і ми вживаючи, решту, дасть Бог, поробимо уніятами, а опісля всіх переробимо на римських католиків. Буде й те нашій справі помагати багато, наколи не позволим попам здирати наших підданих й їхньою працею запомагатися«. Тому радив економам й адміністраторам дїбр на випадок смерти якого підданого назначувати, що має наслідник помершого господаря заплатити священникові за похорон; наколиж священник незадовольниться визначеною йому сумою й не схоче поховати помершого, тоді хай громада занесе трупа на приходство. Так само й щодо винагороди за уділювання інших Тайн повинен двір назначувати священникові ціни. В цей спосіб перешкодиться священникам забирати від хлопів коні, воли й корови та платню за уділювання Тайн і видуманих їхніх святощів. Тим самим залишиться їх в такій нужді, що навіть не зможуть справити собі приличну одїж, не то що не матимуть за що купувати книжки й давати добре вихування дітям. Тому взивав автор всіх

Поляків, щоби старалися перепровадити цей проект на соймах та подати його до відомі своїх єпископів; останні зноваж мали соборно постановити й зобовязати єпископів, щоб обвістили протопопам і намісникам, яку заплату повинен брати священник за виконання своїх функцій. Так поступаючи Поляки задержать руське духовенство в хосеннім для себе, а нестерпучім для Русинів убожестві, а надто зеднають собі тим прихильність хлопів, яких, підбурених на своїх священників, удасться легше тоді перетягнути на свій бік.

Звивав дідичів покликати до відвічальности перед собою та за найменший непослух супроти себе строго карати священничі родини. Піддавав думку оголосити, що наколи священник має більше синів, то вони крім того, що має після батька стати священником, не мають бути вільні від підданства та не можуть мати права поселятися у вільних містах або переселятися з одного місця на друге. Наколиб вони не ймили віри тим безосновним оповіщенням, то належалоб мовбито за притокою кваліфікації їхнього знання ухвалити таку конституцію: «котрі з поповичів не будуть досконало вченими, хай будуть вічними своїх панів підданими». Радив також толерувати поповичів в польських школах, щоби шляхоцькі діти вчинивши щось негожого могли зложити це на них, та що Руснаки, просвічені польськими ксьондзами, вияснятимуть людям, що латинський обряд не є суперечний з грецьким та що римська й грецька віра одна. А те все поможе з часом «до легшого наклонення впертих руських умислів».

Наколиб мимо тих зусиль з боку Поляків Руснаки всетаки удосконаляться, то тоді не лишається їм ніщо инше, як тільки намовляти кандидатів духовного стану не женитися; а за це надавати їм висші становища, більші вільности, доходи і т. д. Колиж усі руські священники будуть безженними, то тоді не буде наслідників на їхні місця, тому що хлопським синач заборониться вчитися, а дрібної руської шляхти є дуже мало. В наслідок того наслідниками руських священників будуть плебани латинського обряду, а більше Полякам нічого не треба.

Звертає увагу, що найбільше впертими є грамотні Руснаки з черни; тому для усунення причини тієї впертости радив заборонити хлопським синам вчитися в приходських школах. Їхняж наука приносить для Поляків велику шкоду: вивчений у звичайній селянській школі хлопчина утікає опісля від свого пана на кількадесять миль шукаючи волі; з тієї причини чується жалі в вевідствах руським, волинським і брацлавським з сумежними землями. Тому економи й адміністратори повинні перестерігати, щоби хлопські діти приривчалися не до книжки, а до плуга, сохи, рала й ціпа.

Для легшого упослідження Руснаків треба списати всі неприличности в їхніх обрядах, зневажливі слова й поступовання проти латинникам та часті історії з життя священників, щоби, наколи цей плян удасться, бачив світ слушність в поступованню Поляків. Наколиб правдивих закидів супроти Русинів забракло, то тоді

треба для попертя цього пляну розголосити на них уложені видумки; а ще лучше розкинути з підписами священників а навіть владиків шкідні для Річипосполитої, польського імени й католицької віри руські письма. Булоб це великим на свій час документом для знесення в Польщі грецької релігії й міцною заохотою до виконання спасенного діла для духовного й світського станів, сенаторів і шляхти.

Радив одначе переводити це не нагально й не всюди рівночасно, тільки в тих закутках країн, де більше є католиків (латинників) ніж Русинів. Притім хай закидають священникам лихе життя, неприличні обичаї, невіжество або недбалість в навчанню віри й орудуванню потрібними для спасення Тайнами й інші подібні недорічності. »А так поволи, з розсудком і мудро на деяких місцях перемінімо Руснаків на латинників будьто заохотою, будьто зрадою, будьто пострахом«.

На випадок повстання українського народу радив звернутися до Татарів, щоби вони вибрали ясир на Україні; в цей спосіб обезлюднену Україну треба опісля заселити польським і мазовецьким народом. Притім не треба боятися заступництва Московщини за Руснаками, коли вони будуть уніятами, тому що Москвини ненавидять уніятів і раді бачити їх в нещастю. Тим осягнеться це, що між горожанами Польщі буде любов, згода й єдність, Польща стане міцнішою й грізнійшою для своїх сусідів, а римо-католицька релігія зацвите на просторі більше як 160 миль вшир і здовж.

Вкінці підчеркував, що як православна так й уніятська Русь грозить Польщі загибллю; наколиж перероблять Русинів на латинників, вчинять їх ворогами Московщини, а тим самим остання стратить надію прилучення Руси¹.

Часу написання цього пошквілю не можна точно означити, хоч на деяких його списках є поданий 1717 р.² Приймаючи цей рік без жадних застережень Екель, що мав перед собою якийсь список цього пашквілю, пише, що цей проект подано в тім самім році на варшавськім соймі та втягнуто до варшавських актів³. Зноваж Зубрицький подає, що »в цім році появился проект, предложений на соймі й розісланий на соймики, про конечне знищення

¹ Suppl. ad Hist. Russ. Mon., с. 221—226, ч. LXXXI; Зубрицький, *op. cit.*, с. 220—224; Die ruth. Frage in Galizien von A. Dąbczański, beleuchtet von einem Russinen, с. 86—95; Вѣстникъ Юго-зап. и Зап. Россіи, т. I, с. 17—41; Документи объясняющие исторію Зап.-русскаго Края, с. 342—363, ч. XXIII.

² И. Чистовичъ. Очеркъ исторіи Западно-русской Церкви, ч. II, Петербург 1884, с. 54.

³ *Op. cit.*, с. 132. — За Екелем подають те саме: Die ruth. Frage in Galizien von A. Dąbczański, beleuchtet von einem Russinen, с. 95; M. Malinowski: Die Kirchen u. Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien, Львів 1864, с. 43. — Відсилаючи до Екеля й Малиновського пише Єзуїт Стан. Заленський (Jezuici w Polsce, т. III, ч II, Львів 1902, с. 549): »Podczas zjazdu panów i szlachty na sejm niemy 1717 r. obiegał w Warszawie z rąk do rąk »projekt zniesienia Unji« z trzynastu rozdziałów złożony, właśnie w chwili, gdy się stało wiadomem, że synod prowincjonalny unicki został do Lwowa na r. 1720 zwołany«.

греко-уніятської віри й про знесення в Польщі навіть слідів усього, що носило руський характер¹. Звідки засягнули Єкель і Зубрицький інформацій про пропозиції його на варшавському сеймі 1717 р. — мені невідомо. Натомість інше становище займає в цій питанню М. Коялович. Він зваживши поширення списків зазначає, що »не міг дійти до того, хто саме написав цей проект, хто поширив та предложив на сеймі, коли саме й що вирішив польський сейм, якому він був предложений«².

Що Коялович не міг розв'язати цього питання — не диво; бо нема втягнуто цього проекту до постанов конституції 1717 р. ні не згадується про нього нічого в сеймових інструкціях перед тим сеймом³. Не дає також жадних вказівок щодо часу написання й автора цього пашквілю: »Obrona religjey greko-ruskiej z kościołem ś. rzymskim zjednoczonej na fundamencie praw, dekretów, przywilejów od stolice ś. apostolskiej i najjaśniejszych królów polskich nadanych, tudzież konstytucyj na różnych sejmach zaszyłych, założona i na zaszczyt teźże religjey światu polskiemu pokazana. We Lwowie, w drukarni Coll. Soc. Jesu, roku 1738«, яку вважає Заленський відповіддю на цей пашквіль⁴.

Натомість маємо вчасніші соймикові інструкції, в яких можна добачувати зв'язок з тим проектом. В 1699 р. волинська й київська шляхта подала в інструкції своїм послам на варшавський сейм, щоби обстоювали права й привілеї уніятів і православних⁵.

¹ Op. cit., с. 220; — Подібно пише також Чистович, op. cit., с. 52.

² Замятка о проектѣ ксендза іезуита, напечатанномъ в N. 17 Дня. »Вѣстникъ Юго-зап. и Зап. Россіи«, т. I, с. 36. (Передрук з моск. часопису »День« 1862, ч. 20).

³ З того часу щойно з д. 20.VIII 1718 маємо точку про релігійне питання на Україні в інструкції київської шляхти, поданій своїм послам на гродненський сейм; шляхта жадає на основі конституції 1659 р. місця в сенаті для уніятського митрополита (Архивъ Юго-западной Россіи, ч. II, т. III, Київ 1910, с. 276—277, ч. CVII). Конституція з 1659 р. признавала в дійсності місце в сенаті православним митрополитові й владикам. (Volumina legum, т. IV, 2 вид. Петербурґ 1859, с. 298).

⁴ Op. cit., с. 549; — далі він про неї пише: »Prostowała ona mylnie pojęcia unji u tych, którzy czytać i logicznie wnioski wyciągać umieją, ale przeszkodzić przechodzeniom na obrządek łaciński nie była w stanie, bo nie religijne, lecz towarzysko-polityczne względy były tego przyczyną«. — В дійсности ця »оборона« суха, бо без жадних коментарів подає тільки папські буллі та декрети конгрегації для уніятів від часу берестейської унії, затвердження прав уніятів Яном III (1676) й Августом III (1736), постанови конституцій з 1659, 1667, 1678 і 1699 для уніятського духовенства й Церкви та 10 точок розпорядку львівського латинського архієпископа Яна Скарбка з 1714 р. про відношення латинського клиру до уніятського духовенства.

⁵ Арх. Юго-зап. Рос. ч. II, т. III, с. 49, ч. VI, інструкція волинської шляхти, подана на луцькій соймикові, 3.VI. 1699, послам на варшавський сейм: »Jura et privilegia ritus graeci, tam unitorum, quam disunitorum, z dawnych lat od najiasniejszych krolow ich mosciow u całej Rzeczypospolitey concessa, aby in utroque integra et illesa maneant w najmniejszych punktach y clausulach, jako są circumscripta, tak zlecamy ich panom poslom naszym y na terazniejszym pilnie dorzec seymie, referujac się w tym do dawniejszych eo nomine całej generału woiewodztw naszych instrukcji, ne quidquam innovetur et immutetur nad opis dawnych praw y zwyczajow, ktore nie były transformata in bona unita;

На основі того можна здогадуватися, що уніятська й православна шляхта волинського й київського воєвідства подала це прохання в наслідок якихсь зазіхань з польського боку на права українського й білоруського народів, тому можливо, що власне тоді появився цей проект. В тім самім часі й на ділі проявився значний натиск з боку Поляків на православних і уніятів. Бо хоч конституція з 1699 р. наносила удар тільки православним¹, а уніятам забезпечувала признані їм давніше права й доступ до мійських урядів², то на ділі одначе сучасне положення уніятів не було краще від положення православних. В тім часі лучаються події, що були неначе відгомном наведеного висше проекту знесення нашого обряду. Полоцькі Єзуїти зневажають полоцьких Василян, прозиваючи їх схизматиками й еретиками; 12 листопада 1700 р. вдерлися Єзуїти до полоцької уніятської катедральної церкви в часі богослуження й зневажливими словами оскорбляли присутних в церкві уніятів³. В 1701 р. в новоприєднаній для унії львівській єпархії, в с. Дідушицях малих, жидачівського повіту, тамошний дідич Ян Данилович, бобрецький староста, на саме Різдво велів випровадити тамошнього уніятського священника Теодора, відправляючого богослуження, з церкви та всипати йому сто буків. Тому, що браття священника схоронилися за той час і замкнулися в церкві, Данилович велів сокирою порубати церковні двері й вдерся з своїми гайдуками до середини. Браття священника скрилися у вітварі та тримаючись вітваря просили о милосердя. Одначе панські гайдуки впали царськими воротами до вітваря, порозкидали й потоптали на підлозі церковні святощі, а рідню священника виволокли царськими воротами, копаючи ногами; побили їх немилосердно й залишили їх в церкві напів живими⁴. Правда, що менш-

cokolwiek zas in contrarium abusive do tych czas się działo y dzieie, aby in orbitam redeat suam, domowią się pilnie«. — с. 74, ч. VIII, інструкція київської шляхти, подана на соймику у Володимирі, 11.VI. 1699, послан на варшавський сойм: »Jura, diplomata et privilegia, constitutiones ritus graeci tam unitorum, quam disunitorum, z dawnych lat od nayiasniejszych krolow polskich y saley Rzpltey concessa, aby in utramque partem integra et illaesa maneant, w naymniejszych punctach y clausulach circumscripta, zlecamy i. m. pp. postom naszym y na terazniejszych pełnie doyrzec seymie, referując się w tym do dawniejszych eo nomine saley generału woiewodztw naszych instrucij«.

¹ У відступленім Туреччиною Польщі в карловицькім мирі Камянець забороняла конституція 1699 р. мешкати православним. (Vol. legum, т. VI, вид. Варшава 1739, с. 63).

² Щодо уніятів то на соймі 1699 р. ухвалено отсю конституцію: »Chcąc ad unionem Sanctae Fidei zachęcić disunitos Graecae fidei, konstytucye annorum 1667 et 1678 de unitis reassumujemy. Oraz ludzi miejskiey kondycyi vere unitos, ad obeunda munia et Magistratus civitatenses, capaces esse declaramus«. (Ibid., с. 64).

³ Науковий Сборникъ Гал.-русской Матицы, Львів 1866, вип. III—IV, с. 257—258; А. С. Петрушевичъ. Сводная Гал.-русская Лѣтопись съ 1600 по 1700 г., Львів 1874, с. 433—434; Ст. Недѣльскій. Уніатскій митр. Л. Кишка и его значеніе въ исторіи унії, Вильна 1894, с. 75.

⁴ Suppl. ad Hist. Russ. Mon., с. 220—221, ч. LXXX, лист еп. Шумлянського зі Львова, 25. I. 1701, до коронного гетьмана Яблоновського; — Acta Castr. Leopoliensis, т. 479, с. 136—139, жалоба дідушицького свящ. Теодора на Даниловича у львівськім гродськім уряді 20. I. 1702.

більш подібні факти були й до того часу й опісля так, що слушно зауважує Коялович, що »провідна гадка цього пам'ятника (себто висше наведеного проекту) займала польський загаль і виконувалася на ділі не тільки з початком XVIII ст., коли, по виданню комісії¹, повстав цей проект, але протягом довгих літ від половини XVII ст. до кінця XVIII ст.«²; однак все таки наведені точки соймикових інструкцій та факти промовляли б за тим, що цей проект повстав в початках правління Августа II. В той час польська нетолерантність супроти інших віроісповідань та народностей дійшла до високого ступня; зовсім неможливо, щоби цей проект піднесено в 1717 р., коли польська шляхта в боротьбі з королем віддається в опіку Росії та звертає свою увагу на зовсім інші справи³. Потверджує це мовчанка про релігійне питання на Україні й Білоруси в соймових постановах та соймикових інструкціях.

В самім тексті проекту є місце, яке вказувало б, що проект написано перед 1699 р.⁴ Зноваж в списку цього проекту в рукописі тадулінського бувшого василіянського монастиря є примітка з 1738 р. тодішнього ігумена цього монастиря Симпліціана Франковського, що автором цього пашквілю є Єзуїт Альойз Кулеша⁵. Наколиб Кулеша був дійсно автором, то здогад, що пашквіль написано перед 1699 р., а не в 1717 р. бувби ближше правди. Однак доки не знайдеться між рукописним матеріалом джерела, яке вияснило б докладніше це питання, не можна про це нічого певного твердити.

Микола Андрусак

¹ Мова тут про цитоване висше видання петроградської Археографічної Комісії (Suppl. ad Hist. Russ. Mon.), що подає як рік появи цього проекту 1717.

² Зап'ятка о проектѣ ксендза іезуита, »Вѣст. Юго-зап. и Зап. Рос.« I, с. 37.

³ М. Bobrzyński. Dzieje Polski w zarysie, т. II. 2 вид. 1927, с. 218—219.

⁴ »Wyuczony bowiem chłopek w prostej wieśniackiej szkółce, z pod własnego pana o mil kilkadziesiąt uciekając, wolności szuka; na co województwa ruskie, wołyńskie i bractawskie z ziemiemi do siebie przyległemi użalają się«. (Suppl. ad Hist. Russ. Mon., с. 225; Вѣстн. Юго-зап. и З. Рос. I, с. 36—37). Нема отже вичисленого подільського воевідства, яке до 1699 р. належало в значній більшості до Туреччини.

⁵ Вѣстникъ Юго-зап. и Зап. Россіи, I, с. 36. — Єзуїт Кулеша вродився 1660 р. на Поліссі і був якийсь час місіонером у Москві; помер у Вільні 1705 р. Він написав між иншим: »Wiara prawosławna pismem ś. soborami i ojcamі śś. mianowicie greckimi i historją kościelną objaśniona. — Wilno 1704«. (Зміст подає М. Вішневський: Historia literatury polskiej, т. VIII, Краків 1852, с. 274—275) та »O początkach schizmy« (видано по смерті в 1747 р.) (Див. Encyklopedia Orgelbranda, т. XVI, Варшава 1864, с. 438; S. Załęski. Jezuiti w Polsce, т. III, ч. II, Львів 1902, с. 1105; J. Brown. Biblioteka pisarzy ассистенції polskiej Towarzystwa Jezusowego, Познань 1862, с. 246).

Василіянський монастир у Варшаві і його судьба

ДО ЧИСЛА василіянських монастирів, які ще не мають своєї окремої монографії й опрацювання, належить і монастир у Варшаві. Існує він ще і тепер, добре захований при вул. Медовій, 16. Хоч тут і там можна стрінати згадки про сей монастир, хоч тут і там подибується дрібні причинки до його історії, то однак зібраних по можности всіх даних про сей монастир в одну синтезу, менше-більше повної його історії мені не доводилося ніде зустрінути. Оскільки на се позволять жерела і загальна література сього предмету, постараюся тут представити його історію в можливо повному виді.

Варшава з початком XVIII ст. далеко не була такою, якою є сьогодні. Вулиці, місця, які тепер становлять центр міста лежали тоді далеко за містом, і туди мешканці в дні святочні, вільні від праці, робили прогульки, щоби відітхнути свіжим воздухом та відпочати. Вулиці поза мурами міста не були так тісно забудовані: там переважно магнати будували для себе підмійські палати — будували широко, вигідно і мимо сього ще оставало много вільного місця. До таких вулиць, на яких шляхта найрадше любила будувати собі палати, належала між ин. вул. Медова та Краківське Передмістя. Між палатами на вул. Медовій ще й досі знаходиться величезна палата, що колись побудував її Пац.

Найблизшою, рівнобіжною до Медової, є вул. Підвалле. Між тими двома вулицями була колись незабудована площа, що її купив митрополит Г. Коленда¹. Від того часу наслідники митрополита Коленди старалися все щось до неї додати, піднести її вартість, урядити, та її забудувати. А вже найбільше під сим оглядом зробили митрополити: Лев Кишка († 1728), Лев Шептицький († 1779) та Язон Смогожевський († 1788).

Старанням митр. Льва Кишки зачато будувати на тій площі від вул. Підвалле дім одноповерховий, що його скінчено в 1721 р. В партері митрополит казав вибудувати домашню каплицю. Тогож таки року він спровадив трох монахів з василіянського, супрасльського монастиря та осадив їх у новозбудованій палаті при своїй каплиці, фундуєчи для них суму 130.000 золотих польських, але з тим, що двоє з них буде займатися працею душпастирською, а один буде заступати справи митрополічі, та взагалі ерархії уніятської Церкви, в Варшаві, коли того зайде потреба². Праця душпастирська обіймала

¹ Стебельський (Dwa wielkie światła, II, 148) згадує, що ще митр. Рутський бажав здійснити обітницю короля щодо фундації для ОО. Василіян у Варшаві при каплиці кн. Шуйських. — Прим. Й. Скр.

² Про одного з таких прокураторів, вельми рухливого і проворного, а саме про о. Йосафата Янчицького, постійно згадують від р. 1759 тзв. „Acta Onuphrii Bratkowski“. До речі, ці рукописні „Acta“ (власність ОО. Василіян у Львові, ч. 137), подають між ин. багато вісток про варшавський монастир і шкода, що О. Кладочний їх не використав. — Прим. Й. Скр.

так тих уніятів (Українців і Білорусів), що постійно мешкали в Варшаві, чи в її близьких околицях (ремісники, купці), як і тих, що сюди приїжджали на часовий побут.

Пізніше також самі оо. Василіяни построїли малу капличку на Лешні (тоді підмійське село), але крім самої згадки, що вона існувала — жадних інших вісток про неї не находимо.

До палати, побудованої коштом Льва Кишки, добудував ще один поверх, та прикрасив її зовні орнаментикою — митр. Лев Шептицький. Він подбав також про внутрішнє випosaження палати: закупив для неї цінне внутрішнє урядження, та старався про її внутрішнє артистичне прикрашення. На те все видав він з доходів митрополії 120.000 зол. польських.

Так повстала палата уніятських митрополитів у Варшаві, разом із приміщенням для оо. Василіян, при вул. Підвалле, де тепер міститься Польський Народний Музей. Тут маємо завязок пізнішого, осібногo монастиря василіянського в Варшаві.

Василіяни скоро розвинули свою душпастирську діяльність. О. Сильвестер Ленковський, настоятель сього маленького монастирка, основує при нім братство св. Онуфрія, яке вже в 1744 р. за його старанням дістає ерекційну буллу враз із привілеями від папи Венедикта XIV. На другий рік, 22 червня (н. ст.) 1745 р., відбулося торжественне впровадження братства до василіянської каплиці на Підвалю з (катедрального) костела св. Івана. Інтродукції доконав лат. еп. Андрій Залуський. Нашого митрополита, ані жадного иншого єпископа не було тоді в Варшаві. В торжестві взяли участь достойники світські і духовні, а саме: клир міста, капітула, магістрат, та шляхта, яка тоді принагідно була в Варшаві.

По процесіях і богослуженнях вибрано управу братства. Її вибрано що року нову. Братство ділилося на братство для муштин і для жінок, для старших і молодших. Рядилося воно автономічно і в нічім не було зависиме від кождочасного настоятеля монастиря. З часом братство розбогатіло, переважно через посмертні записи членів, та своїми фондами причинялося до внутрішнього чи зовнішнього випosaження церкви, яку — як скажемо — опісля збудовано. Братство мало свій упривілейований прeстіл. Згодом вписалася до братства і жінка короля Августа III. Марія Осипа, разом із трома доньками, Марією, Анною і Марією Осипою, остаючись сього братства „найпершою сеніоркою“, як про се голосить старий напис бабинця василіянської церкви¹.

На видатність, успішність праці ОО. Василіян на новому ґрунті вказує ще й те, що число вірних зросло так, що мала каплиця не могла вже помістити всіх. Що правда, в певній мірі заважила тут і та обставина, що від половини XVIII ст. наші митрополити чим раз частійше гостять в мурах Варшави і се їх перебування в столиці стягає многих, з яких деякі навіть осідають тут на стало. Рів-

¹ Пор.: *Xięga bratstwa pod tytułem S. Onufrego w kościele XX. Bazylianów, w którą etc. Sporządzona R-u 1745. 5. Julii.* (Ркп. львівських ОО. Василіян).

ночасно завдяки місцевій душпастирській праці много, що перейшли вже на латинський обряд, вертає назад до свого первісного обряду, інші ж уже не латинізуються.

Крім сього, находимо вже тепер уніятів, які займають тут певні уряди, які часто забули вже свою рідну мову, а яких з минувшею лучив ще тільки обряд і — походження. Отже і урядничий елемент збогачує число вірних уніятської парохії в Варшаві. Всі, що осідали тут на стало, приймали право мійське та ним рядилися.

Тому, що каплиця була замала, щоби помістити всіх, а також і тому, що Василіяни хотіли мати свій власний монастир¹, внесено просьбу до Сойму, що тревав від 1767—1768 р., на дозвіл побудувати нову церкву і монастир у Варшаві. Соймова конституція дозволяє на нову фундацію для оо. Василіян, але осаджує їх за містом, (тоді) на Королівській площі на Уяздові, дозволяючи рівночасно на дотацію монастиря прикупити дібр не більше як за 200.000 зол. п. Взято тут під увагу, що з істновання сього монастиря буде вигода „для народу, що остає в обряді руським“, а також узглядновано і се, що оо. Василіяни будуть учити языка грецького, словянського, званого скорописю, та інших ще наук². Місце під василіяньський монастир і церкву було назначене за вул. Новий Світ, де зачинається вул. Алеї Уяздовські, по правій стороні вулиці, себто на самім її початку.

Будовою мав зайнятися о. М. Комаркевич³, котрого усунено з Супрасля (Пров. Лит.), і тоді він перейшов до Варшави (Пров. Кор.). Судьба хотіла, що саме отьому о. Комаркевичови віддано в руки будову новоповстаючої фундації⁴. Гроші на будову мали зложити по части оо. Василіяни⁵, трохи дав король, а на случай, колиб те все не вистарчило, то рішено перевести збірку. Але тому, що оо. Василіяни мали гроші пороззичувані на процент, не могли їх так скоро, як сього була потреба, відобрати в своїх довжників. Та все таки якусь квоту вдалося їм відібрати. Ігумен о. Комаркевич, тими грішми, що їх вдалося зібрати на будову, почав торгувати в надії, що дібеться

¹ В „Acta'x On. Bratkowski“ (ст. 4), під днем 22. IV. 1762, знаходжу згадку про таку інтимну реляцію варшавського прокуратора до свого настоятеля: „Item sub secreto, quae ex mente RP. Superioris Residentiae Varsavien Suprasliensium expiscavit, aperit. Nimirum id. Superior ex Residentia Varsavien. Formale monasterium erigendum ac Nostrum fore cogitat, et desiderat, de hac eademque Turri imaginaria diffuse adpraesens loquitur“... — Прим. Й. Скр.

² Vol leg., VII. 815. — Тзв. Acta Onuphrii Bratkowski (ст. 3), під днем 24. IX. 1761 з Варшави, подають: „Id. Procur. Varsavien. In Disputationibus Professor Leopoli. Provinciae Nostrae gloriosissime coronatis enumerat iisdem actibus praesentes plurimos ac insignes Magnates“. Чи отся записка не стоїть у звязку з навчанням Василіяну у Варшаві? — Прим. Й. Скр.

³ Про справу сього о. Комаркевича див. Archivum Procurat. Gener. Ecclesiae Ruthenae in Urbe, II, foll. 212-215. Ркп. Нац. Музею у Львові. — Прим. Й. Скр.

⁴ Друкований „Catalogus Monasteriorum OSBM.“ 1776/7 р. подає ось який у тім часі склад варшавського монастиря: 1) о. М. Комаркевич, літ 49, професії 22, постійного перебування в сім місці 5, Радник Пров., Настоятель; 2) о. Іларіон Комарницький, л. 38, пр. 14, перебування 5, Прокуратор справ Пров.; 3) о. Теофіл Арнолуцький, л. 37, пр. 4, переб. 1, префект будови. — Прим. Й. Скр.

⁵ Докладнійше про се див. К о с с а к ь, Шематизмъ (1867), 104. — Прим. Й. Скр.

поважних зисків — яких 100.000 зл. п. і більше. Думав, що торговець-підприємством заробить стільки, що не лише вибудує церкву і монастир, але що їх вистарчить ще і на внутрішнє урядження так, що нові монахи, коли прийдуть, застануть уже все готове і там будуть могли спокійно замешкати. Зачав отже торгувати деревом, цеглою, вапном — взагалі всім, чим тільки міг. Ішло йому ріжно: раз приносило зиск, другий втрату, але все те мало і ті наслідки, що крім фундаментів і мурів, виведених не много понад землю, о. Комаркевич нічого більше не оставив по собі. Що більше. На тім глі прийшло опісля до непорозуміннь поміж митрополитом Львом Шептицьким і Чином, бо Чин повинен був дбати про свою фундацію, а не ждати, щоби нею займався митрополит. Василіяни ж боронилися тим, що о. Комаркевич ніколи не брав участі в провінціальних з'їздах, в обрадах Капітули, хоч учасники ждали на нього часами навіть дуже довго, і тому не мали вони жадної офіційальної відомости про стан будови. Крім сього, без огляду на те, що церква і монастир на Уяздові не ставали, Василіяни мусіли платити що року від суми призначеної на будову певний податок (*subsidiium charitativum*), в квоті 1365 злп.

Коли помер о. Комаркевич фундація уяздівська впала зовсім. Все майно, що ще остало, загорнув „*iure caduco*“ приятель помершого Карвошевський, сотник королівської гвардії, а площу знову заняв король Станислав Август, даючи за те Василіянам дуже знищений монастир по Бернардинках у Кракові. Василіянські фундаменти в Аляях перетривали аж до 1824 р., в котрім почали никнути, а вже скоро потім замінилися в гарну приватну каменицю, з господарськими забудованнями.

Такий був кінець сеї нещасливої фундації, — нещасливої через недбалість та злу волю.

Така розвязка цілої справи не заспокоїла потреби будови церкви і монастиря. Тому взявся до того сам митрополит Язон Смогожевський, який постановив собі збудувати церкву та монастир, а через те дати можливість красшого розвитку оо. Василіянам у Варшаві. Не ждучи на нічию поміч задумав побудувати все власними фондами. Чин зі своєї сторони обіцяв грошеву підмогу. Не шукав також довго за площею. Висше згадана площа між вул. Медовою і Підваллем була дідичною власністю київських митрополитів, а забудованою була тільки від вул. Підвалле. Від вул. Медової площа була зовсім вільна. Тут мала стати нова церква разом з монастирем. Дня 12 мая (н. ст.) 1781 р. наступило торжественне заложення угольного каменя під василіянську церкву, якій надано титул Успення (Внебовзяття) Преч. Д. Марії. В тім торжестві взяло участь все висше духовенство, що було тоді в столиці. Сам митрополит Смогожевський не брав в святі участі, бо тоді не було його в Варшаві. Угольний камінь посвятив папський нунцій І. А. Архетті, а король Август Понятовський, котрий також брав участь у торжестві, покрив камінь верствою вапна, вдаривши перед тим сей камінь кількакратно молотком. На камені врито напис: *Ad Rutheno-catholicae ecclesiae | Incrementum et decus, |*

Stanislaus Augustus Rex Poloniae M. D. Lit. | Hunc primum lapidem feliciter posuit. | Joan. Andr. Archetti Archi-Ep. Chalcedon: | Nuntius Apostol. solemniter consecravit | Anno D. MDCCLXXXI. IV Idus Maias. В середину каменя, крім мощей святих, положено ще і медалі: один великий, королівський, якого права сторона представляла лице короля, а ліва королівський герб з написю: Pro Fide, Lege et Rege, та п'ять медалів папи Пія VI, які представляли події з життя тогож папи. Покладено також різні польські монети, які тоді були в обігу. Порядок підчас торжества держала королівська гвардія. Церква і монастир мали бути побудовані після пляну, який виконав Merlini, архітект, перебуваючий тоді на королівським дворі¹. Митроп. Смогожевський тільки раз був у Варшаві за весь час тревання будови (між 1782-3 р). Хоч праця коло будови поступала скоро, то однак більше чим трох літ треба було, щоби все покінчити. Нова будівля, зі своєю фасадом о дорійських пілястрах, булаб одержала вигляд зовсім приватної, світської палати, якщо лук над входовими дверми не бувби прикрашений „оком Провидіння“, уміщеним серед золотих промінів і якщо на самім верху фронтового склепіння, над входом, не бувби уміщений невеликий, золочений хрест. На сім самім місці поставлено новий золочений та орнаментовий хрест 25 вересня 1823 р.

Посвячення церкви відбулося 25 серпня 1784 р. в середу, перед самим торжеством Успення Божої Матери. На другий день відправлено тут торжественно перший раз св. Літургію. На богослуження поприходили не тільки уніяти, але також і латинники, так що маленька церковця не могла всіх помістити. Та хоч невелика і без помітніших прикрас із зовні, новозбудована церква дуже гарно представлялася в середині. Збудована з каменя мала вона вид восьмикутника. Її висота рівналася висоті три-поверхового дому. Стіни були прикрашені гарно різьбленими, позолочуваними в горішній часті пілястрами, а в горі вкривала їх різноманітна орнаментака. Церква могла помістити в собі вигідно 800 людей. Дах був черепяний. До її абсиди та бічних стін притикали мешкання і інші монастирські забудовання.

Не можна також поминути і образів, які находилися (і тепер ще находяться) в тій церкві. Маляр Франц Шмуглевич, який тоді тільки що верну з Риму, дав для прикраси церкви три свої найкрасші образи. Один представляє Успенне Пресв. Богородиці, серед окружуючих Її 12 апостолів, другий — чудом спричинений перестрах цісаря Валенса, на вид св. Василя в хвилі, коли Валенс, підчас безкровної Жертви, з узброєною дружиною, прийшов виганяти священників зі святині. Третій представляє св. Онуфрія в пустині, в хвилі, коли його там находить св. Пафнутій. Сі три образи, досить великого розміру, се архитвори Шмуглевича, найкрасші зі всіх його малюнків.

Франц Шмуглевич уродився в Варшаві 1745 р. Малярство студював в Римі. Вмер у Вильні 1807 р. яко професор штук красних на тамошньому університеті. В своїх малюнках представляє предмети

¹ Поп. Gazeta Warsz., 16 мая 1781 р.

в великій формі, не звертаючи уваги на дрібниці, любить усякий надто притемнений кольориті, щоби зберегти свої твори перед усяким надто сильним контрастом, тобто перед надто реалістичним відданням предмету, йдучи в тім напрямі за духом епохи, яка на передодні великих катаклізмів-переворотів, не шукала нічого іншого, як тільки гармонії. Сі риси ціхують також і ті три, висше згадані, образи.

Церква мала лиш один вітвар¹, та була звернена вітварем на схід. При церкві була також невеличка дзвіниця, а під церквою нижа, де складано померших монахів на вічний спочинок.

При так устроєній церкві замешкали оо. Василіяни вже на стало. Дім монастирський був збудований на два поверхи.

Найкрасші часи розвитку монастиря припадають тоді, коли на митрополитому престолі сидів митр. Я. Смогожевський, а опісля Т. Ростоцький († 1805). Вони все, коли тільки приїжджали до Варшави, замешкували у оо. Василіян і тоді маленька церковця відгравала ролю катедри².

Та не завсідги панували ідеальні відносини між митрополитами і монастирем у Варшаві. Пізнійше велися довгі спори про те, чи митрополити мають право мешкати в певній частині монастиря, яко в своїй власности, чи тільки можуть користати з гостинности монахів. Митрополити квестіонували се, щоби їх попередники-фундатори так без застереження все віддали Василіянам, бо й їм самим треба було приміщення в Варшаві, підчас їх частих перебувань і давали докази на такий стан річи, вказуючи на се, що митрополити, фундуючи монастир, мали на увазі, коли вже не передовсім, то в рівній бодай мірі і свою власну вигоду, щоби не потребували відтак скитатися по чужих домах, та шукати місця, де могли спокійно відправити св. літургію. Оо. Василіяни натомість твердили і доказували, що фундація є виключно їхньою, вона їм надана і Римом затверджена. Та такі спори не могли довго тревати, передусім в обличчу подій, які незабаром наступили. Польща валилася, повставали нові кордони, творилися нові порядки, нові відносини і се головно мусіло заабсорбувати всю увагу як митрополитів, так і більше тямущих із кругів духовенства, до якого зачислявся тоді передовсім чорний клир.

Монастирська церква була парохіяльною для тих уніятів, котрі мешкали в місті і на передмістях, а також для уніятів доколичних, недалеких сіл (тепер вони переважно вже ввійшли в склад міста), як: Малий Грохів, Великий Грохів, Заціше, Маримонт, Воля, Поцєжа, Опоч, Мокотів, Шопа, Черняків, Вилянів, Ломпянка і Саська Кемпа³. Так отже що до простору — парохія величезна, що до числа — то знаємо, що всіх „Греків“ було в Варшаві 1810 р. 707⁴. Коли від сього

¹ Encykl. Powsz. (S. Orgelbranda) XXVI, 490 має: „W kościele są trzy ołtarze...” — Прим. И. Ск р.

² Палата від ул. Підвалле перейшла вже в руки польських архієпископів, — якою дорогою — не звісно.

³ Див. Лѣтопись Варшавской Успенской церкви, что на Медовой улицѣ. Ркп. Архиву митр. А. Шептицького у Львові, N. 14.

⁴ Ł. G o ł ę b i o w s k i. Opis hist.-stat. m. Warszawy. Warszawa 1827.

числа відчислити дійсно православних Греків, Сербів, Болгарів і Москалів, котрі теж мали свою осібну каплицю на Підваллю, фундовану для них купцями Добричем і Кіркором, а яких число в 1825 р. виносило 63 особи, (єрархічно були вони зависимі від буковинського архієп.¹), то останеться для нас число 644. Щоби вирівнати ріжницю спричинену тим, що числа походять з ріжних літ, бо православних могло бути більше в 1810 р. чим у 1825 (вони о много скорше переходили на латинський обряд, а радше польщилися, як тодішні уніяти), приймемо, що число уніятів в самій Варшаві виносило около 600 душ. До сього треба додати тих уніятів, які жили в підмійських селах, а яких статистика до наших часів на жаль не заховалася, або ще досі десь захована в невідомім місці. Вже в р. 1871 статистика варшавська подає тільки 498 уніятів.

При монастирі була парохіяльна школа, до якої в 1816 р. ходить на науку 20 дітей. Була також невелика, але добре дібрана бібліотека. Пров. Капітула ЧСВВ., зібрана на нараду в Холмі 9 жовтня 1829 р., під президією Вінкентія Седлецького, єп. белзького, рішає, що від 1830 р. у варшавськім монастирі стало має мешкати двох молодих монахів-студентів, які мають тут побирати богословсько-філософічне образование. На їх удержання мають складатися всі монастирі провінції: монастир у Холмі і Білій, яко богатші, по 140 зл., а в Люблині і Замостю, біднійші, по 60 зл. Варшавський монастир не має до них нічого докладати в грошах, тільки має дати їм харч і помешканне².

Істнування сього монастиря припадає на часи повні неспокоїв та переворотів. Розбір Польщі, князівство варшавське, війни, занепад господарства, загальний нелад, невдачі повстання, нова адміністрація, все те відемно впливало на розвій монастирів, у Варшаві і в цілій провінції. Події, що тоді відбувалися, відривали монахів від серйозної праці, звертаючи їх очі кудиінде. Загальна непевність „що буде“, ожидання чогось несподіваного, а притім руйнування маєтків і монастирів василіянських, важким тягарем налягли на всіх. Те все спричинило, що по монастирях підупала карність, та почали діятися надужиття. Але як настав спокійний час, монахи поволи вертали до первісного монашого життя після правила.

Монастир почав підупадати чим раз більше, коли то через політичні обставини новими кордонами відтято його від головного жерела доходів, від українсько-білоруських земель, бо там монахи мали свої добра, які купив для них митр. Смогожевський, а відтак, коли то царський уряд поклав на ньому свою руку. На ігуменів до сього монастиря вибрано майже з правила людей старших, які йшли вже на емеритуру, доживаючи тут свого віку.

Внедовзі по збудованню церкви та монастиря в 1789 р. став тут ігуменом о. Ізидор Ямйолковський (* 1749, † 1833 р.), та займав сей уряд через 44 роки. Двічі був вибраний протоігуменом. Був се

¹ Kalendarzyk polit.-hist. miasta stoł. Warszawy, 1916, 1917.

² Див. Акти Капітул. Ркп. Архіву митр. А. Шептицького у Львові.

чоловік глибокорелігійний, маючий передовсім на оці добро Чину. Коли бачив загальний упадок монастирів, візитуючи їх jako провінціял, а не маючи змоги сьому перешкодити і запобігти, зрікається свого уряду. Опісля ж ще раз вибрано його провінціялом. Йому то завдячує церква монастирська, що з неї Французи не забрали образів Шмуглевича. Коли в 1807 р. Французи заняли Варшаву, та хотіли ті три образи вивезти до Парижа, о. Ямйолковський запевнив французських комісарів, що ті три образи не є останними роботами Шмуглевича, що артист-маляр ще живе, а його пізніші образи многокрасші від тих, що їх комісарі хотіли забрати. Праведний ігумен знав добре, що три образи монастирської церкви, се найкрасші з усіх образів Шмуглевича. Ось таким підступом він врятував ті образи від вивезення.

Вмер у глибокій старости, маючи 84 роки життя.

По його смерти став тут ігуменом о. Станислав Калиновський, який недовго був ігуменом, бо скоро помер, а по нім став ігуменом його брат Василь Калиновський, який рівночасно був і парохом церкви. Вмер між р. 1856-60, в глибокій старости, маючи більше як 90 літ. Був тут також ігуменом і о. Боневський, але се вже мабуть дісталося йому за заслуги, віддані царському урядови¹.

При важких політичних та економічних обставинах, серед боротьби духовенства білого з чорним, при тенденції уряду, щоби закрити всі уніятські василіянські монастирі, важко жилося не лише монастиреви в Варшаві, але ще більше тим монастирям, що були дальше висунені на схід, та північний схід від Варшави. По польським повстанню 1831 р. Москалі, закидуючи Василянам співучасть у ньому, позаминовали на православні та поносили різні василіянські монастирі. Але польської (Коронної) провінції ще не рухали: вона тільки що тоді перейшла під безпосередню управу царського уряду. Доперва 1864 р., по невдалім польським повстанню, російський уряд закидаючи монахам участь в повстанню та неканонічне число монахів по монастирях поносили всі монастирі і сеї провінції, крім одного варшавського. І так закрав монастир у Холмі, Білій, Замостою та Люблині. Монахів з тих монастирів перенесено до монастиря варшавського². Всіх монахів зовсім певно не було тоді більше як 20. Взагалі, число монахів сеї провінції не переходило ніколи числа 25-30. У самім варшавським монастирі ніколи не було більше як 4 монахи.

Але вже в 1872 р., указом царя Олександра II, зноситься і сей останний монастир провінції, а церкву переминюється на чисто парохіяльну, уніятську церкву. Тогож року перестає також існувати братство св. Онуфрія, яке перетривало більше як 128 літ. З початком

¹ В р. 1866 склад варшавського монастиря був такий: о. Петро Скальський, ігумен, оо. Йосафат Франковський, Льонгін Карпович і Воніфатій Боневський. — Прим. Й. С к р.

² „Варшавській Дневникъ“ (з. д. 15. XII. 1864 р.) подає таку причину згаданої редукції: „...что они (себто монастирі в Холмі, Білій, Замостою і Люблині) какъ по малому числу монашествующихъ въ нихъ лицъ, такъ и по внутреннему управленію, не соотвѣтствуютъ нынѣ своему назначенію“. — Прим. Й. С к р.

1875 р. наступає „возсоединеніє уніатовъ привислянскаго края со святою, восточною, православною церковію“, довершуване торжественно в різних місцях, та мимо сього парохія і церква остають ще якийсь час уніятською. „Возсоединеніє“ і сеї парохії з православієм наступило 25 січня 1876 р. Вже перед тим уряд натискав, ще коли жили тут монахи і був монастир, щоби в середині церкви впроваджено зміни-поправки, щоби внутрішнє урядженнє церкви мало вигляд більше східний, пригадуючи, що се церква східного обряду.

Дня отже 25 січня (ст. ст.) 1876 р. наново освятив сю церкву прав. архієпископ холмсько-варшавський Леонтій, посвячуючи теж для неї антиминс. В 1883 р. прибудовано перед входом у притвор церкви, з позолочуваного заліза бальдахим, який прикрашено малими іконами та восьмиконечними хрестиками. Якийсь час був тут парохом б. катехит з Тернополя, апостат Попель.

Та часи змінюються. Прийшла всесвітня війна, а з нею заняття Варшави Німцями в 1915 р. Тоді то церква переходить в руки польської духовної Влади. При церкві приміщено, оставшого поміж живими, Василянина, бувшого монаха сього монастиря, та взагалі монаха цілої бувшої провінції ЧСВВ., о. Григорія Нецкевича (Гавриїла Фурмана), який жив ще при церкві в монастирі через три роки, та помер яко 80-літний старець, 7 вересня 1918 р. Похоронено його на Повонзкім кладбищу, як про се свідчить таблиця, вмурована в стіну притвору церкви¹.

¹ Можу подати декілька даних до біографії отсього Василянина, що їх списав Ф. К. Р. на просьбу о. Йосафата Жана, ЧСВВ. Він пише: Zyciorys ś. p. księdza Gabryela Nieckiewicza OSBM. Urodzony w ziemi Podlaskiej Grzegorz Nieckiewicz (Furman), szkoły kończył w miasteczku Biała podlaska i tamże wstąpił do zakonu bazylijskiego. (Nazwisko, a właściwie przezwisko Furman otrzymał ojciec jego z tytułu tego, że zamieszkując pod Radzyniem zarabkował jako matorolny kmieć, prócz uprawy swego kawałka roli woźnicostwem czyli furmanką, stąd to pochodzi jakoby dodatek do nazwiska). Już jako kleryk ś. p. ojciec Gabriel wiele wycierpiał od władz rossyjskich, gdyż to już był początek prześladowania katolików „ritus graeci“, był przypędzany razem z innemi bazylianinami z jednego klasztoru do drugiego, tym sposobem był i w Warszawie, a naostatek deportowano go do Chełma gdzie skończył nowicjat i studja. Święcenia kapłańskie otrzymał ks. Gabriel z rąk ówczesnego ks. Metropolity Litwinowicza. Nastąpiła kasata zakonu Bazylianów w zaborze rossyjskim i o. Gabriel dostał w zarząd parafię Horodyszczce na Podlasiu, gdzie pracował do r 1873; po skasowaniu misji przeniósł się na stały pobyt z polecenia władz rossyjskich do Mińska Mazowieckiego. W r. 1873 ukazem rządu rosyjskiego została zniesiona Unja Kościoła wschodniego, nastąpił okres prześladowania unitów i ks. Gabrielowi policja zabroniła wydalic się z Mińska oraz spełniania obowiązków kapłańskich, samo z siebie wynika, że podlegał bardzo wielu szykanom ze strony policji rosyjskiej po pierwsze jako kapłan, po drugie jako Polak, o czem autorowi dużo opowiadał. Zeby mieć utrzymanie postarał się ks. Gabriel o posadę urzędника prywatnego w dominjum Mińsk rodziny Downarowiczów, pracował u nich do bardzo późnej starości Wybuchła wojna europejska, a z nią pogrom Rossyji w r. 1915 we wrześniu grono unitów i sympatyków Unji zakrzętnęto się około odbioru kościoła bazylijskiego pod wezwaniem Zaśnięcia N. Maryi P. od schyzmatyków dla użytku prawowiernych katolików obojga obrządków Gdy już był odbiór kościoła zapewniony na prośby wiernych zjechał ks. Gabriel do Warszawy, gdzie mu parafianie wyrobili u władz okupacyjnych mieszkanie w domu bazylijskim, zkąd razem z przyjaciółmi i socjuszami występował jako osoba uprawniona do objęcia kościoła i w sam dzień św. Onufrego został przez

Почуваючи, що церква не належить до них, польські духовні власти віддали її до вжитку „східньому обрядови“, о. Теодоровичови, вірменському архієп. у Львові, який зі свого боку посадив там свого управителя.

Такий стан тривав до дня 1. січня 1930 р., в котрім кард. Ол. Кавоський, митр. варшавський, підписав номінаційну грамоту на ректора церкви і монастиря при вул. Медовій 16 о. Ст. Решетилі, членови галицької провінції ЧСВВ.

Осип Кладочний

Спір про початки Руси

(З приводу нових праць Вол. Пархоменка)

ПРОТЯГОМ останнього десятиліття бачимо в науці великий зріст зацікавлення початковою історією Руси. Появилася ціла низка праць, в яких з різних поглядів освітлюється давна минушина східного словянства й зокрема старої Русі-України.¹ Особливе значіння мають серед них праці визначних

parafjan i władze uroczyście wprowadzony do kościoła, ale z tym dniem zaczęły się znowu dla wielebnego Gabryela przykrości, o czym poniżej. Gdy kościół objął ks. Gabryel w posiadanie złożył wizytę homagiálną Warszawskiemu ks. Metropolicie i został zamianowany superjorem wszystkich kościołów ritus graeci jakie są i być mogą. Ks. Gabryel był człowiekiem dobrotliwym, ale słabym z czego skorzystał jego znajomy prałat F. K. rit. romani i najpierw poróżnił go z przyjaciółmi, a później nim zupełnie zawiądnął, tak że ks. Gabryel w wieku 83 lat był przez powyższego prałata w najwyższym stopniu krępowany, usunięty na bok od zarządu nabożeństwami, a nawet interesami finansowymi, za pomocą wyłudzonej podstępnie plenipotentii do działania. Obrządek wschodni ks. K. usunął prawie zupełnie, ograniczał nawet ks. Gabryela w wydatkach jego osobistych, tak że 7. IX. 1918 r. zmarł w Warszawie ostatni polski bazylianin jako starzec lat 83 lub 84, pochowany na cmentarzu powązkowskim. W pogrzebowych ceremonjach brał udział ks. biskup podlaski oraz liczny kler. Po śmierci o. Gabryela prałat K. nadobrze zaczął dewastować kościół i szaty liturgiczne przez nas z takim trudem w tych ciężkich czasach zdobyte. — Прим. И. С кр.

¹ Подаємо тут пока-чик нових праць по найдавнішій історії Руси (розуміється, далеко не повний): Андріяшев. Нарис історії колонізації Київської Землі (Київ та його околиця, 1926). Барац. О составителях Повѣсти временныхъ лѣтъ и ее источниках преимущественно еврейских, 1924. Бѣляевъ. О началѣ Руси. 1925. Быковскій. К вопросу о трех др. центрах Руси (Труды Вятск. Педагогич. Института, 1928). Braun. Russland und die Deutschen in alter Zeit (Germanica, Festschrift für Siewers, 1925); — Варяги въ древней Руси (Бесѣда, 1925, N. 6-7). Brian-Chaninow. Les origines de la Russie historique (Rev. quest. histor., СП). Брим. Происхождение термина Русь (Россия и Запад. 1923, V-X). Бруцкус. Письмо хазарского еврея от X века. Новые материалы по истории Южной России времен Игоря. Берлин, 1924; — Перші звістки про Євреїв у Польщі та на Русі (Науковий збірник за рік 1927). Грушевський М. Чернігів і Сіверщина в українській історії (Чернігів і північне Лівобережжя. Київ, 1927). Екблом. Rus et Vareg dans les noms de lieux de la région de Novgorod (Archiv des études slaves, XI). Егоров. Два финских имени (Сборник статей, посвящ. Платонову, 1922). Истрин. Книги временных и образных Ге-

російських учених А. Спицина й М. Ростовцева, невеликі об'ємом, але дуже цінні; бо в них знаходимо вислід довголітньої історично-археологічної праці цих дослідників. Чималу вартість становлять

вргма Мниха. Хроника Георгія Амартола вь древнемь славянорусскомь переводь. Тт. I-II. Петроград, 1920, 1922; — Замьчанія о началь русскаго лѣтописанія (Изв. отд. рус. яз. и слов. Росс. Акад. Наук, 1921, XXVI, 1922, XXVII). Клетнова. Древнѣйшій торговый путь изь Варягь вь Хозары (Зап. Рус. Ист. О-ва, I). Кордуба. Найновѣші теорїи про початки Руси (ЛНВ., 1929, XII). Кревецкий. Откуда есть пошла Русская Земля (Нова Зоря, 1928, ч. 27-28). Крип'якевич. Початки христїянства на Україні. (Ibid., 1927, ч. 23). Лавров. Евангеліе и псалтырь «русьскими» (роушкими) писмены писаные, в Житиі Константина Философа (Изв. отд. рус. яз. и сл., 1928, I). Любомиров. Торговые связи др. Руси с Востоком в VIII-XI вв. Саратов, 1923. Meillet, Les vues de Sachmatov sur la constitution de la nation russe et des dialectes russes (Revue des études slaves, I). Мошин. Ruski otok (Jugoslavenske Njiva, IX, 1925, II, 2-4); — Tmutorokanj, Krh i Smrkc (Сборникъ вь честь на В. З. Златарски, 1925); — Treće rusko pleme (Slavia, V, 1927, 4). Мошинъ. Еще о новооткрытомъ хазарскомъ документѣ (Сборникъ Русск. Археолог. Об-ва вь королевствѣ СХС, 1927). Никольский. К вопросу о русскихъ письменахъ, упоминаемыхъ в Житиі Константина Философа (Изв. по рус. яз. и слов., 1928, I, 1). Новицкий. Снеми Руської Землі X-XII вв. (Праці Комісії для виучув. іст. зах.-рус. та країн. права, 1927, III), Пархоменко. Изъ древн. истории вост. славянства (Изв. отд. рус. яз. и слов. рос. Акад. Наукъ, 1920); — Норманизм и антинорманизм (ibid., 1923); — Дrevляне и поляне (ibid., 1926); — У истоковъ русской государственности. Ленинград, 1924 (короткі «автореферати» сієї праці в «Наукових Записках», 1923, I і збірн. «Русское Прошлое», т. 4); — Олег та Ігор. (Зап. іст.-філол. відділу ВУАН, 1924, IV); — Киевская Русь и Хозария (Slavia 1927, VI); — Князь Чорний (Юбїд. збірн. на пош. Багалія, 1927); — Питання про слов'янську колонізацію Лівобережжя в домонгольську добу (Зап. Дніпропетров. ІНО, 1927, I); — Нови проблеми Київської Русі (Україна, 1928, VI); — Русь и Печенеги (Slavia 1929, VIII), Платонов. Руса (Дела и дни, 1920 I). Погодинъ Ал. Л. Родина славянства и начало русскаго государства (Зборникъ филол. и лингвист. студїя А. Беличу, 1921); — Вопросъ о происхожденїи имени Руси (Сборникъ вь честь на Златарски, 1925); — Рец. на «Труды комиссии по изуч. племенного состава населения СССР. и сопредельныхъ стран. 15. Финноугорский Сборник, 1928» (Slavia 1929, VIII). Rostovtzeff. Les origines de la Russie kièviennè (Revue des études slaves, II; те саме — в «Соврем. Записках» 1922, III; есть і англійський переклад). Смирнов. Волзький шлях і стародавній Руси. Нариси з руської історїї VI-IX вв. Київ, 1928. (Рец. Пархоменка в «Slavia», 1929, VIII). Соболевский. Славяноскифские этюды (Изв. Акад. Наук, 1929). Спицын. Археология в темахъ начальной русской истории. (Сборн. статей по русской истории посвящ. Платонову, 1922; мій звіт в «ЛНВ.», 1924, X; порів. також мою статтю: «З найдавні. історїї сх. слов'ян» у «Ст. Україні», 1924, XI). Таубе. Римь и Русь вь до-монгольскїй періодь (X-XIII вв.) (Ex Oriente, 1927 — по-російськи й по німецьки). Т. Б. Князь Ярополкъ Святославовичъ — католическїй государь Руси (Китеж, 1928, 5-6). Tomaszewski. Nowa teoria o początkach Rusi (Kwartaln. Histor., R. XLIII, I, 3; рец. Кревецкий — в «Н. Зорі», 1929, ч. 87). Vasmer. Studien zur russ. Heldensage (Zeitschr. f. slav. Philol., I, 1924). Флоровскїй. Князь Рошъ у пророка Іезекиїля (Сборн. вь честь на Златарски, 1925); — Франко-тюркская теорія происхождения Руси (Slavia, 1924, III). Fritzier. Das Russische Reich — eine Gründung der Franken. Marburg, 1923. Шелухин. Звідкіля походить Русь? Прага 1929 (рецензія — «Дїло», 1929, ч. 288-290; К. Лоського — «У. Н.», 1929, N. 40; Мякотина «Утро» і «Рус. Голос», 1930, N. 1). Šmurlo. La nascita della Russia (L'Europa Orientale, 1927, III-IV). Янушевскїй. Откуда происходитъ славянское племя Русь. Вильно, 1923. Мусимо при тїмъ зазначити, що деякі з зазначенихъ тут книжок і статей вказанїи нами лише в ціляхъ можливо більшої бібліографічної повноти й наукового значіння не мають майже ніякого або й зовсімъ ніякого.

збірні праці: „Київ та його околиця в історії й пам'ятках“ та „Чернігів і північне Лівобережжя“, зокрема вміщені серед них розвідки М. Грушевського. Велике значіння мають для старо-східнослов'янської історії також „Яфетические Сборники“, що виходять в Ленінграді при близькій участі Н. Я. Марра, і „Труды комиссии по изучению племенного состава населения СССР“, які видає російська Академія Наук, зокрема недавно виданий „Финноугорский Сборник“ (Ленінгр., 1928), та інші праці по фінноугрознавству. Вони кидають чимало світла на взаємовідносини сх.-слов'янських і фінноугорських племен та інших найдавніших тубільців Сх. Європи і взагалі на давнє минуле Сх. Європи.

Особливо ж багато дослідів по найдавнішій історії Руси дав Пархоменко, автор знаменитої праці „Начало християнства Руси“ (Полт., 1913), котрий у своїх розвідках піддав критичному переглядові цілу низку загально-прийнятих історичних поглядів і розвинув „нову теорію про початки Руси“. Короткий огляд теорії Пархоменка дав у „Новій Зорі“ ч. 27-28, з 15. IV. 1928, Ів. Кревецький, а нещодавно з дуже гострою критикою цієї теорії виступив Ст. Томашівський на сторінках „Kwartalnika Historycznego“ (R. XLIII, T. I. Z. 3) у ширшій статті „Nowa teoria o początkach Rusi“. Майже рівночасно М. Кордуба надрукував у „ЛНВістнику“ (1929. XII) ст.: „Найновіші теорії про початки Руси“, де розглядає досить докладно теорії Пархоменка й Смирнова й згадує також праці Ростовцева, Фріцлера, Бараца, Мошина й Ал. Л. Погодина. Видана на еміграції (в Чехії) книжка Шелухіна „Звідкіля походить Русь“ теж знайшла відгук у львівській пресі (рецензії в „Ділі“, — 1929 р. ч. 288—290, і в „Русском Голосі“, 1930, N. 1; остання неприхильна й остра.¹ Таким чином, спір про початки Руси переноситься й на західно-український ґрунт.

1. Спір про початки Руси ведеться віддавна. Вже Длугош у 2-ій полов. XV ст. писав: „*quae scriptorum de origine Ruthenorum varietas plus obnubilat eorum originem quam declarat*“. Мимо того, що про початки Руси ми маємо незрівняно більше історичних відомостей, ніж прим. Поляки про початки свого народу й своєї держави, в початковій історії Руси лишається дуже багато темного й суперечного. Нові історичні досліді, нові археологічні відкриття, ново-знайдені історичні писані пам'ятники кидають з одного боку нове світло на найдавнішу нашу історію, але з другого боку вносять іще більше плутанини й суперечностей, яких історики наші не мають змоги погодити без досить великого і свавільного

¹ Ще раніше ріжних питань початкової теорії Руси торкнувся я в зах.-українських часописах у статтях „З найдавнішої історії сх. Слов'ян“ (Стара Україна, 1924, XI), „До питання про початок державности у сх. Слов'ян“ (Наша Бесіда, 1926, ч. 3-4: передруковано без мого відома у „Všeslov. List.“, 1926, ч. 2), „М. Коробка та його розвідка про джерело руського християнства“ (Богословія, т. IV, кн. 4), „Християнство на Україні за часів кн. Ярополка I“ (Зап. ЧСВВ., т. III), „Початки християнства в Київській Русі-Україні“ (Н. Зоря 1928, ч. 59 і 61) та в кількох рецензіях у „Зап. ЧСВВ.“, „Богословія“, „ЛНВ.“ та и.

натягнення. Так нпр. не дуже давно знайдений Шехтером у Каїрі незвичайно цікавий документ — жидівська реляція від X в., де згадується про „царя Русії Хальгу“ (властиво „Х-л-г“), себто по всій імовірності про Олега: Але відомости сього жидівського документу цілковито розходяться з даними нашого літопису. По відомостях жидівської реляції, Хальгу був сучасником византійського імператора Романа (919-944), знаходився спершу з ним у союзі за його намовою підступом здобув хозарське місто Самбарай (С-м-б-р-й),¹ але пізніше воював з Греками, був побитий ними і вкінці загинув під час якогось иншого походу. Документ сей досі ще не був належним чином досліджений, та різні історики вже коментують і використовують його в своїх працях. І вже маємо декілька взаємно-суперечних коментарів цієї звістки про „царя Русії Хальгу“.² — Ще гірше з деякими иншими нашими джерелами. Ось приміром звістка еспанського письменника X віку Ліутпранда Кременського в його „Antapodosis“: „Є нарід в північних краях, — Греки звуть його з огляду на фізичний вигляд рудими (rusios); а ми задля положення їх краю нордманами; бо по німецьки nord означає північ, а mann — чоловік; отже північних людей можемо звати нордманами“. Далі Ліутпранд оповідає про похід „короля сього народу на імя Інґера“ на Византію й про те, як Греки стинали голови „Інґеровим“ воякам, узятим у неволю, в присутности Ліутпрандового тестя, що був саме тоді послом у Византії. На иншій місці у тій самій праці Ліутпранд знову говорить про „Нордманів“ але в такій формі, що виходить начебто в Еспанії чи взагалі на Заході „Нордманами“ звали і Угрів і Піценаків (Печенігів) і Хозарів і Русів.³ „Очевидно, — каже визначний російський історик С. Платонов з приводу сих звісток Ліутпранда, — автор заплутався: спершу він говорить, що русь це нормани, бо вони живуть на півночі, а услід за тим уміщує їх з печенігами й хозарами на півдні Росії“... Взагалі, Платонов з особливим притиском підчеркує суперечність різних джерел у їх звістках про те, що саме уявляла собою найдавніша Русь.³

Здається, що вже в ті часи, коли кодифікувався наш найдавніший літопис, в другій полов. XI та на поч. XII віку існували в різних центрах Східної Словянщини різні погляди й перекази, „откуда есть пошла Русская земля“... Впорядчки літопису, стара-

¹ Сей документ, знайдений у Каїрі, вперш опублікований з англ. перекладом Шехтером у „The Jewish Quarterly Review“ 1912, т. III, кн. 2); єврейський текст з коментарем надрукував Бруцкус у кн.: „Письмо хазарского еврея от X в.“ (1924); рос. перекл. Коковцева — в „ЖМНП.“ (1913, XI).

² Бруцкуса (Письмо хазарского еврея, Берлин 1924; Перші звістки про євреїв у Польщі та на Русі „Наук. Збірн.“ Київ, 1927), Мошина (Еще о новооткрытомъ хазарскомъ документѣ, „Сборн. Рус. Археол. О-ва въ СХС“, 1927), Пархоменка (У истоков русской государственности, 1924; Олег та Ігор, „Зап. Іст.-Філ. Відділу ВУАН“, 1924. IV; Киевская Русь и Хазария. „Slavia“, 1927, VI; Нові проблеми Київ. Руси. „Україна“ 1928, VI та ин.).

³ Лекції по русской истории проф. С. Ф. Платонова. Изд. 7-ое 1910, ст. 65-67; порів. ще численні суперечности чужоземних джерел, зазначені Кордубою в ст.: Нові теорії про початки Руси („ЛНВ“, 1929, XII).

ючись погодити ті різні перекази й погляди, зробили здається спробу скомбінувати найпопулярніші версії про повстання Руської держави в одноцільне оповідання. Але сліди комбінування різних оповідань лишилися досить виразні. Спершу, як відомо „Повѣсть врем. лѣтъ“ наводить оповідання про трьох братів Кия, Щека і Хорева, основателів Київа та його перших князів. По одній з версій сього оповідання, захованій у Длугоша і в деяких пізніших літописних компіляціях, ці князі-брати були родоначальниками тієї київської князівської династії, з якої походили Аскольд і Дир.¹ Але більш поширена версія вважала, що нащадки перших київських князів вимерли, а осиротілий київський престіл зайняли князі-чужинці варяги(?) Аскольд і Дир. Впорядчикові літописного зводу відомі були певно й інші версії київського оповідання про початки Руської держави. Одну з таких версій — про Кия-перевізника він згадує й рішуче її спростовує. З київським оповіданням про Кия і його братів, та Аскольда й Дири, впорядчики літопису скомбінували інше, правдоподібно новгородське оповідання про Рюрика, Сінуеса й Трувора, котрих мали бути запросити в 862 р. Новгородці й Фіни княжити в них.²

„Ряд дослідів про початок держави на Русі, — як признає Платонов, — не дозволяє вповні вірити тій літописній легенді, котра оповідає про новгородців, що вони... післали за море до варягів-руси із знаменитим запрошенням: „земля наша велика и обилна, а наряда въ ней нѣтъ“... Епічний характер сього оповідання ясний із порівняння з іншими подібними: відомий переказ англійського літописця Відукінда про таке саме закликання бриттами англосаксів, при чому й свою землю бритти вихваляли тими самими словами, що й новгородці свою: „terram latam et spatiosam et omnium regum copia refertam“.³

Епічний, легендарний, а не історичний характер оповідання про Рюрика признається майже всіма сучасними істориками. Лише зрідка роздаються голоси в обороні „Рюрикової“ легенди. Останніми часами, оскільки нам відомо, вийшла лише одна розвідка Бѣляева, в якій зроблена спроба сливе повної „реабілітації“ оповідання про покликання Рюрика. Бѣляев обстоює думку, що Рюрик се історична особа й що в 860-их роках він дійсно був князем у Новгороді й т. д.⁴ Але всі авторитетні українські й російські історики вважають оповідання про Рюрика легендою.

Все-ж таки в легенді про запрошення Рюрика з братами на

¹ „Absumptis deinde Kyg, Szczyek et Korew, filii eorum et nepotes linea directa succedentes principabantur apud Ruihenos annis multis, donec successio huiusmodi ad duos fratres germanos Oszkald videlicet et Dyr pervenit“ — таку відомість знаходимо у Длугоша. В пізніших компіляціях маємо версію, що вважає Аскольда й Дири „Кієвими племянниками“ (Порів.: Ги ля р о в ъ. Преданія русской начальной лѣтописи, ст. 140).

² Порів.: М. Грушевський. Історія України-Руси, I³ ст. 379.

³ Лекції Платонова, ст. 68.

⁴ Бѣляевъ. О началѣ Руси. Давніше боронив історичну ймовірність легенди про покликання Рюрика Бестужев-Рюмин (Русская исторія, ст. 97 сл.).

княження в Русі багато істориків т. зв. „норманістів“ вбачає відгомін дійсних історичних подій. „Народня традиція, збережена нашим початковим літописом, — каже нпр. Любавський, — в загальному вірно передала факти нашої найдавнішої історії. Вона не змогла лише вдержати деталі, подробиці у всій точности. Деталі введені були складачем початкового літопису, ученою людиною, і як бачите не зовсім удатно“.¹ „Норманісти“, до котрих як відомо належало й належить чимало визначних істориків, головно російських — С. Соловьев, Ключевський, Шахматов, Любавський, Платонов, Спицин (останні двоє признаються до норманізму з певним застереженням), з українських — Владимирський-Буданов, Томашівський, Липинський, ототожнюють Русів, „Русь“ (яко нарід, племя в IX—X вв.) із Варягами, а Варягів з Норманами². Варяги-нормани, прозвані в Східній Словянщині Руссю, — по думці істориків-норманістів, — появилися серед східних Словян десь на межі VIII—IX вв. чи може й передше (на думку декого з норманістів, навіть ще в VI-ім століттю³), і опанували без особливого опору Сх. Словянщину. Варяги вже застали у Сх. Словян початки державности, чи може навіть (як думав нпр. Ключевський) досить розвинений політичний лад, але спричинилися до зєдинення розріжнених сх.-словянських племен в одну державу, чи точніше в своєрідну конфедерацію, чи може Staatenstaat. Князі Олег, Ігор, Ольга, Святослав та їх нащадки — „Рюриковичі“ були варяжського походження.

Але проти ототожнювання Руси з Норманами, проти виводу початків руської державности й руської князівської династії і самого імени „Русь“ від Норманів віддавна виступали різні історики, нпр. у XVIII в. Ломоносов. Початки ж науковій критиці норманізму поклав славний учений Німець Густав Еверс († 1830 р.), котрого звичайно вважають „батьком“ історії руського права. У своїй праці „Kritische Vorarbeiten zur Geschichte der Russen.“ (1814) він підніс цілий ряд замітів, з якими дотепер рахується наука. Еверса піддержав другий німецький учений Найман у розвідці „Über älteste Wohnsitze der Russen“. Слідом за тим появилася ціла низка „антинорманістичних“ розвідок про початки Руси Каченовського, Максимовича, Венелина, Костомарова, Ламанського, Геденова, Забѣлина, Иловайського, Юргевича, нарешті — Антоновича („Публичныя лекції по історії Києва“ — 1896), М. Грушевського та ин. учнів Антоновича, а останніми часами — Пархоменка, Ростовцева, Козловського, Кордуби та ин.

Будь що будь, праці істориків-антинорманістів мали безперечно велике й позитивне значіння в розвитку початкової історії Руси:

¹ Проф. М. К. Любавській. Лекції по древней русской истории до конца XVI вѣка. Изд. 3-ье. Москва, 1918. Ст. 81.

² С. Соловьев не проводив повного ототожнення Варягів з Норманами і гадав, що Варягами часто називали в старій Русі не тільки Норманів, але й інших чужинців, з яких склалися збірні рїжноплеменні дружини.

³ Див. нпр.: Смірнов. Волзький шлях і стародавні Руси. Київ, 1928.

1) вони в великій мірі сприяли розвиткові критичного аналізу літописів; 2) виявили легендарно-епічний характер оповідання про покликання Рюрика й братів; 3) зясували, що чужоземні письменники, особливо східні, звичайно розріжнюють, а не отожднюють Варягів і Русь; 4) доказали факт існування Русі десь недалеко від Чорного моря значно раніше 862 р.; 5) виявили звязок старо руської культури IX-XI вв. з давнішими культурами української території — скито-сармато аланськими; чи, інакше кажучи, вияснили неперервність культурної традиції на території Русі-України від найдавніших часів; 6) піднесли проблему існування значніших впливів аланських, хозарських і ин. тюркських, угорських і т. д. в старій Русі; 7) доказали можливість існування лише розмірно невеликого впливу Норманів на стару Русь¹; 8) підчеркнули безсумнівне існування державности у сх. Словян перед династією „Рюриковичів“ і взагалі перед IX-X в.; 9) виявили існування кількох, дуже відмінних між собою груп сх.-словянських племен і піднесли проблему їх ріжного походження; 10) звернули увагу на певний звязок і подібність деяких сх.-словянських племен з племенами балтійсько-словянськими та взагалі північно-західно-словянськими; 11) звернули увагу на існування Озівсько-Тмутараканської або Донсько-Північнокавказької Русі, і т. д. Сі великі заслуги антинорманістів визнають і об'єктивніші історики-норманісти, як нпр. Шахматов, Платонов, Любавський². Правда, рівночасно з цінними дослідями, деякі антинорманісти вносили в науку й цілком довільні, прямо таки фантастичні гіпотези, як нпр. гіпотези литовського походження Русі (деякий час боронив її Костомаров, але потім відмовився від неї), балтійсько-сло-

¹ Виявлення розмірно невеликого впливу Норманів у старій Русі се певно найбільша заслуга антинорманістів. Бо крайній норманізм бачив у всіх проявах життя й культури сх. Словян IX-XI вв., а навіть і пізніше (!) трохи не копіювання скандинавського життя « культури і перешкаджав розвиткові дослідів над справжньою культурою сх. Словян у давніх часах: „чи міг хто приступити до многотрудного студіювання хоч би з словянського погляду мови, правних звичаїв, релігійних вірувань і т. и. в трактатах Олега, Ігоря, Святослава, — слушно запитував Гедеонов (у передмові до праці „Варяги и Русь“, 1876, I, с. VI) — коли в його за плечима мара норманізму товче: трактати — скандинавська прикмета, писані вони по грецьки й по шведьски; формула „мы отъ рода рускаго“ означає „ми з роду шведи“; Перун і Велес це скандинавські Тор і Один; хочете Ви знати про стрій, броню — підсувають норманські килими Бас, хочете про побут, релігію — скандинавські саги“. Крайній норманізм „калічив у самій основі“ історію Русі: „історія Русі, починаючися з такого нечуваного початку, від кореня відріжнялася від історії інших народів; загально-людські закони еволюції не могли прикладатися до неї, як то виразно заявив М. Погодин в передмові до своєї книги „Древняя русская история“; виникла словянофільська теорія про вичерчення політичних прав і брак боротьби в історії Русі, теорії відвічної пасивности словянського елементу й потреби чужих творчих елементів для нього“ (Грушевський. Іст. Укр.-Руси, I³, с. 612-614). — Антинорманісти в значній мірі прислужилися до відкинення сих крайних норманістичних поглядів і до розвитку наукових дослідів над старо-східнословянською культурою.

² Порів. рецензію Шахматова на „Начало христіанства Русі“ Пархоменка в „ЖМНП.“; Платонов, Лекції, ст. 67 та и.; Любавський, Лекції по др. рус. історії (спеціальний розділ: „Научныя заслуги антинорманистов“, ст. 76-77).

вянського походження Русі й Варягів, словянства Гунів і т. п. Але треба признати, що деякі з тих гіпотез мають у собі частину правди. Так нпр., хоч сучасна наука цілковито відкидає гіпотезу про походження Русі й Варягів від балтійських Словян, яку завзято боронили в свій час Заб'ялин і Гедеонов. Але й деякі з сучасних найавторитетніших учених звертають увагу на звязки деяких сх.-словянських племен з балтійсько-словянськими і виводять початок північної групи сх. словянства з північно-західної (балтійсько-лехитської) Словянщини¹. Так само теорія Юргевича про угорське походження Русі в цілому не приймається сучасною наукою; але один з найвизначніших сучасних археологів Спицын радить „звернути увагу на теорію Юргевича („Зап. Одес. Общ. Ист. и Др.“, VI, 45-118) про угорські елементи в руській історії“². Навіть „литовська теорія“ Костомарова має в собі стільки правди, що деякий час, коло VI-VIII вв. Київщина очевидно перебувала під сильним впливом литовської культури, досить „ефективною“ в тім часі; принаймні, археологічні розкопування в Київщині виявляють велике число литовських річей від VI-VIII вв.³ — З другого боку, ненаукові й довільні гіпотези, пропоновані іноді деким з антинорманістів, не можна використовувати jako доказ проти всіх тверджень антинорманістів. Так само й розбіжність у поглядах на поодинокі історичні питання між ріжними, особливо давнішими, антинорманістами нічого не доводить. Бо рівночасно бачимо, що й деякі історики-норманісти нераз підносили прямо таки фантастичні гіпотези і оперували часом просто смішними доказами, як нпр. один з визначніших норманістів Кунік, котрий доводив, що словянська Русь не могла плавати, бо належала до водобоязьких! Розбіжність у поглядах норманістів на ріжні питання початкової руської історії не менша, ніж у поглядах антинорманістів. Так нпр. одні з норманістів виводять слово „Русь“ від фінського „Ruotsi“, яким Фіни звать Шведів (Тунман, один час — Кунік, в наші часи, Любавський та и.); другі від „Roslagen“, „Roslag“ — побережжа Упьянда, властиво громади гребців-веслярів (Шлецер, почасти — Томсен), від готського „*hroth“ (Кунік в пізніших працях, Будилович та и.), від „імени герулів“ — „Hrôs“, перенесеного потім на Норманів (Маркварт) і т. д. Найпопулярнішим серед норманістів було й лишається перше пояснення імени „Русь“ (від фінського Ruotsi). Але проти сього виводу імени „Русь“ серед самих сучасних норманістів існує й остра опозиція. Спицын нпр. не наважується остаточно рішити се питання. Він „допускає“ й вивід од „Ruotsi“, але рівночасно додає: „Про те не можна приймати сю теорію без вагань. Уявляється не зовсім імовірним, щоб імя Норманів-Руси і Литві, й Болгарам, і Хозарам, і Слов'янам, і Грекам зробилося

¹ Спицын. Археология в темах начальной русской истории, „Сборник“ видна пошану Платонова, 1922, ст. 7-8; порів. уваги Шахматова, Петровського, Пархоменка.

² Спицын, *op. cit.*, с. 10, прим. 1.

³ Спицын, *op. cit.*, сс. 10, 7.

відомим тільки у вимові сумі, маленького невливового племені. Теорія Будиловича-Куника тому видається не менше стійною (Русь від *hrodh)¹. Нарешті, підчеркуючи значіння Аланів-Осів в історії старої Русі, Спицын називає Осів „одним із кандидатів на імя росів“². Ал. Погодин, вважаючи норманське походження Русі за безсумнівне, однак рішуче відкидає вивід „Русі“ з фінської мови й твердить, що Словяне се імя переняли безпосередно від Норманів з їх мови³. — Не менше розбіжності викликає питання, звідки прийшли Варяги-нормани у Сх. Словянщину. Довший час припускали, що сх.-словянські Варяги се Шведи. Але в новіших часах почала перемагати думка, що то були Норвежці (сеї думки м. и. держаться й Любавський та Платонов). Останніми часами, на підставі археологічних дослідів, Спицын прийшов до висновку, що сх.-словянські Варяги походили не зі Скандинавії, а з острова Готлянда. Нарешті, Будилович, Васильєвський, Кунік, Браун, Єфименкова, Лавров та и. здогадувалися, що більша частина відомостей, приписуваних звичайно Варягам-норманам стосується до Готів, від котрих вони виводили й Русь. В кінці ХІХ в. була досить популярна якийсь час готська теорія, котра твердила, що „Варяги-Русь“ це не тільки Скандинави, але й Готи, що лишилися на Таманськім півострові, в Криму то що від ІV в. аж до ІХ-Х вв. З сими Готами, спорідненими зі Скандинавами (Готів разом зі Скандинавами вважають приналежними до одної східної галузі Германців), мали змішатися в ІХ-Х вв. Нормани. Сеї теорії держався також і Голубинський, автор капітальної „Ист. рус. церкви“. Але інші сторонники готської теорії, нпр. Єфименкова, бачили в старій „Русі“ просто Готів. З другого боку такі норманісти, як Томсен, Вестберг цілком вито відкидають готську теорію. — Нема згоди серед норманістів і в дуже важливім питанню, якою дорогою мали прийти на південь, на Україну „Варяги-Русь“. Платонов (не зовсім рішуче), Вестберг, Любавський, Томашівський (категорично) обстоюють старий погляд, що Варяги прийшли дніпровським шляхом. Але Спицын робить застереження, що дніпровський „путь изъ Варягъ въ Греки“ се „не реальность, а лишь возможность, подмеченная летописцем“. „Ostweg“, — підчеркує Спицын, — пролягав не через Київ, а „на Волгу“³ (про те сам Спицын гадає, що Олег нпр. ішов дніпровським шляхом). Шахматов і його наслідувачі з цілою рішучістю виступили з новою теорією, по якій „Нормани-Русь“ прийшли волзьким шляхом, спершу в Озівсько-Тмутараканський край, де заснували першу свою державу в Сх. Словянщині; а вже пізніше „друга хвиля“ Норманів-Варягів появилася в Новгороді й заснувала там новгородську державу. До сеї теорії Шахматова ставляться прихильно й Платонов і Спицын. Нещодавно, приймаючи теорію Шельонговського-Спицына-Шахматова про пе-

¹ Спицын. Археология в темах начальной русской истории, с. 10.

² Погодин А. Вопросъ о происхождении имени Руси (Сборн. въ честь на Златарски, 1925).

³ Спицын. Op. cit., с. 11.

реважне значіння Волги, яко „східного шляху“, виступив з дуже сміливою гіпотезою Смирнов, доводячи, що „Нормани-Русь“ вже десь чи не в VI в. утвердилися у золго-окським краї й у VIII — IX вв. мали там міцну державу — „руський каганат“, а в IX в. перейшли звідти і в Приозівський край і потім у Київщину.¹ — Нарешті, цілковите розходження бачимо між норманістами і в питанню про розміри норманського впливу в Сх. Словянщині. Браун, Рожнецький, Піпінг, Корф доводять, що норманська культура мала величезний вплив у Сх. Словянщині. Піпінг і Корф, доходячи до комізму, обстоюють широке розповсюдження норманської мови серед сх. Словян навіть у глухих деревських лісах! Навіть руських поганських богів з Перуном на чолі крайні норманісти вважають не словянськими, а норманськими! Стрій, броня, мистецтво в Сх. Словянщині в IX-X вв. мали поширитися норманські, і т. д. Норманів, розуміється, визнають крайні норманісти й поширювачами християнства у Сх. Словянщині (Голубинський, Коробка) і основниками сх.-словянської державности. Значно обережніше висловлюється Любавський: „Не слід перебільшувати... організаційну роль Норманів. Варязькі конунги тому лише й обіднали сх. Словян під своєю владою, що життєві обставини... рішуче вимагали сього обіднання. Життя підготувало й ґрунт для сього обіднання, бо сх. Словяне... вже встигли зорганізуватися в ряд великих суспільних союзів, звязаних істотними інтересами. Варязьким конунгам не довелося... творити все ab ovo, а лише звязати окремі частини й увінчати... дахом політичну будову, створену місцевим життям“². Владимирський-Буданов теж визнає за Норманами лише роль обіднучого елемента, а при тім підносить, що сх. Словяне вже й перед Варягами мали державний устрій. Один з найвизначніших російських істориків Ключевський гадає, що значно раніше від Норманів сх. Словяне мали вже розвинену военно-політичну організацію, а саме в VI-VII вв., відколи, на думку Ключевського,³ треба починати руську історію. Нарешті, найзначніший сучасний російський історик Платонов на питання, „чи сильний був вплив Варягів на життя наших предків“, відповідає: „нині можна вважати вирішеним, що Варяги не вплинули на основні форми суспільного побуту наших предків - Словян. Поява варязьких князів у Новгороді, потім у Києві, не принесла зі собою помітного чужого впливу на життя Словян, і самі прибувші князі та їх дружини піддалися на Русі швидкій словянізації“⁴. На тім самім приближно становищі стоїть і Смирнов, котрий категорично стверджує, що Русь уже в самих початках історичних часів мала сутословянський характер. На поч. X в. Русь була вже остільки словянізованою, що приймила цілковито й словянську релігію, присягала в 907 р.

¹ Смирнов. Волзький шлях і стародавні Русі. Нариси з руської історії VI-X вв. „Збірник Історично-Філолог. Відділу“, вид. ВУАН., Ч. 75. Київ, 1928.

² Любавській. Лекції по др. русской истории, с. 81.

³ Ключевській. Боярская дума древней Руси. Передмова.

⁴ Платонов. Лекції, с. 67-68.

не Вотаном і Тором, а словянськими богами Перуном і Велесом і навіть похоронний обряд мала словянський. — Коли порівняти всі ті погляди норманістів, то здається треба таки прийти до висновку, що серед них панує „хаос“, не менший, як серед антинорманістів.

Та, мимо численних неясностей і розбіжностей у поглядах на поодинокі питання початкової історії сх. словянства, історична наука в кінці XIX і на поч. XX ст. зробила багато для її з'ясування. Питання про племінний склад „Руси“ в IX в., про походження свого імени та про походження династії „Рюриковичів“ лишилися спірними й темними. Але вони в значній мірі втратили своє давніше значіння, відколи сливе всі авторитетні історики зійшлися на тім, що початки державности й культури не були принесені в Сх. Словянщину „Рюриковичами“ та їх дружинниками, а повстали далеко вчасніше, відколи найвизначніші з істориків-норманістів признали, що Нормани „не вплинули на основні форми суспільного побуту наших предків-Словян“, „не принесли зі собою помітного чужого впливу на життя Словян“, а навпаки самі „піддалися на Русі швидкій слов'янзації“. Коли поминути екстравагантії деяких неавторитетних дослідників, загалом з поч. XX ст., можна сказати, наступило значне злагіднення спору між норманістами й антинорманістами. І мав безперечно повну рацію Шахматов, коли в рецензії на „Начало христ'янства на Русі“ Пархоменка признав різниці в поглядах на початки Руси між такими норманістами, як він сам, і такими антинорманістами, як Пархоменко (в тодішніх працях), другорядними.

Але останніми роками спір між норманістами й антинорманістами вибухнув з новою силою, й розходження між їх поглядами означилися в їх останніх працях дуже різко. Полеміка між ними останніми часами прибирає нераз такий гострий характер, що пригадуються часи „війн“ між норманістами й антинорманістами в 1860-1870-их роках, „борьбы не на животь, а на смерть съ новыми историческими ересями“, мовляв Мих. Погодин, а іноді навіть і часи Ломоносова та Попова з їх „патріотичною“ критикою норманізму¹.

2. Як ми зазначали, одним з найпродуктивніших новіших дослідників початкової історії Руси є Володимир Пархоменко², твори котрого звернули особливішу увагу різних наших зах.-українських

¹ Порів.: Шелухин, Звідкіля походить Русь. Прага, 1929. В сій брошурі Шелухин незвичайно гостро нападає на норманізм, у яким добачає вплив „заборчих“ чи „імперіалістичних“ тенденцій російських істориків, котрі хочуть, мовляв, накинути українському народові початок історично-державного життя з Невгороду. — Але дуже гострий тон знаходимо не тільки в брошурі Шелухина, а і в полеміці Пархоменка зі Смирновим (Slavia, 1929, R. VIII, Sešit 1, стор. 166-168) і навіть в полеміці Томашівського з Пархоменком (у цит. нами статті Томашівського: „Nowa teorja o początkach Rusi“).

² В. Пархоменко походить з українського правосл. священичого (давніше — козацького) роду Полтавщини; освіту дістав у Полтавській Правосл. Дух. Семинарії та в Київській Правосл. Дух. Академії; має ступінь магістра церковної історії (одержаний від Київ. Дух. Академії за працю: „Очеркъ історіи Переяславско-Бориспольської епархії (1733-1785) въ связи съ общимъ ходомъ мало-

істориків. Від 1911 р. Пархоменко спеціалізувався на дослідженню початкової історії Русі. В 1911-1913 рр. надрукував він низку розвідок з історії Русі IX-XI вв. та з історії християнства на Русі в тих часах. Вінцем сих його праць була дисертація „Начало християнства Русі“ (1913), дуже прихильно оцінена Шахматовим, визначним російським ученим і звичайно досить суворим критиком. В сій праці Пархоменко не тільки викладає історію поширення християнства в давній Русі, але рівнобіжно змальовує також докладний образ етнічного стану та політичного, господарчого й культурного розвитку слов'янських племен у VIII-X вв. На сій праці відбився сильний вплив з одного боку київської „антинорманської“ школи Антоновича, зокрема праць М. Грушевського, а з другого — сміливих критично-ревізіоністичних концепцій у літописознавстві Шахматова. Між и., засвоїв Пархоменко комбінативний метод Антоновича й Спицина й старався і в дисертації про „Начало християнства Русі“ і в пізніших своїх працях використовувати й синтезувати висновки критичного літописознавства, аналізу чужоземних джерел, археології, історичної етнографії, антропології та мовознавства. Основні тези цієї праці такі: ¹

російській жизни того времени“, Полт. 1910) і магістра „русской исторіи“ (одержаний від Київськ. Університету за працю „Начало християнства Русі. Очерк по исторіи Русі IX-X вв.“, Полт. 1913); був кілька років учителем історичних предметів у Полтавськ. Учительськ. Інституті, а з 1919 р. почав науково-педагогічну діяльність у Катеринодарськ. Політехн. Інституті, яко професор „русской исторіи“ (на економіч. відділі сього Інституту); в 1920 р. був також професором Кубанськ. Держ. Університету, стояв на чолі різних археологічних, музейних та архівних комісій і між и. руководив археологічною експедицією на Таманськ. півострів, організовану в літку 1920 р.; в 1921-23 рр. працював у різних наукових комісіях і високих школах у Києві, а від 1923 р. є професором Катеринославського (чи по теперішньому, Дніпропетровського) Інституту Нар. Освіти. Важніші історичні праці його — отсі:

Древне-русская книгина святая равноапостольная Ольга. Київ, 1911 (рец. М. Грушевського — в „Зап. НТШ.“, СХІ); Крещеніє св. кн. Ольги „Вѣра и Разумъ“ (Харків), 1911, Ч. 10; Къ вопросу о крещеніи св. кн. Ольги. Ibid., 1911, Ч. 19; Свидѣтельство продолжателя хроники Регинона о крещеніи св. кн. Ольги. Ibid., 1912, Ч. 1; Християнство Русі до Владиміра Святого. Ibid., 1912, Ч. 9 і 10; Три центра древней Русі. „Изв. отд. рус. яз. и слов. Имп. Акад. Наукъ“, 1913, Ч. 1 (рец. — „Kwart. Hist.“, 1915); Начало християнства Русі. Очерк изъ исторіи Русі IX-X вв. Полтава, 1913 (рец. Грушевського в „Науков. Збірнику“ і Шахматова — в „Журн. МНП“); Три момента начальной исторіи русскаго християнства: Игорь „Старый“, Владиміръ Святой и Ярославъ Мудрый. „Изв. отд. рус. яз. и слов. ИАН.“, 1913, IV; Къ вопросу о хронологіи и обстоятельствахъ жизни лѣтописнаго Олега. Ibid., 1914, I; Почему Святославъ посадилъ сыновей своихъ — Олега в земль Древланской и Владиміра въ Новгородъ? Ibid., 1914, IV; Русь въ IX вѣкѣ. Ibid., 1917, II. Спис новіших праць Пархоменка, надрукованих у 1920—1929 рр., див. више, на ст. 592.

¹ Працю Пархоменка „Начало християнства Русі“ дуже трудно дістати поза межами СРСР. Здається, що й Томашівський та Кордуба, пишучи про нові історичні теорії Пархоменка, не могли з сею працею познайомитися. У львівських і краківських бібліотеках цієї книжки нема. На жаль, і ми зараз не маємо її під руками й користуємося лише з раніше зроблених виписок. Вважаємо, що було б вельми пожаданим, якби ця праця була перевидана, може з деякими скороченнями, в україн. перекладі, бо вона вельми цікава й для „загальної“ руської історії IX-X вв. і особливо для історії початків християнства на Русі.

Вiдомости нашого лiтопису, особливо „Повѣсти врем. лѣтъ“, треба приймати з великою обережнiстю й критично їх аналізувати; бо пiзнiшi лiтописнi кодифiкатори — в iм'я полiтичних i церковних тенденцiй, розвинутих пiд впливом Византiї — повичеркували й поправили багато звiсток, що не вiдповiдали їх улюбленим iдеям єдиної Русі й єдиної руської князiвської династiї, як рiвнож повичеркували та поправили чимало звiсток церковно-iсторичних про зв'язки Русі з Апостольською Столицею й захiдно-христiянським свiтом, про переговори св. Ольги з Оттоном в справi оснування в Київській Русі зах.-христiянської єпархiї, про прийняття христiянства в захiднiм обрядi Ярополком I i т. д.

Схiдне слов'янство вже в давнiших часах роздiлилося на двi бiльшi галузi — пiвденну й пiвнiчну. Вiд VI чи VII ст. вони вже не творили анi етнiчної, анi полiтичної, анi культурної й економічної єдності. Їх вiдосiблення особливо зросло вiдтодi, як мiж них врiзалися й оселилися прийшли з заходу лехитські племена Радимичiв та Вятчiв. В IX та першiй пол. X в. не було сливе нiяких чи й зовсiм нiяких стосункiв мiж пiвнiчною та пiвденною сх.-слов'янськими групами.

„Великий схiдний шлях“ пролягав не Днiпром, а Волгою. Щойно в серединi, чи навiть в 2-й пол. X в. був вiдкритий шлях волховсько-днiпровський; в зв'язку з загальною змiною полiтичної та економічної ситуацiї в Сх. Європi та сусiднiй Азiї (упадок халiфату, вiдродження Византiї iтд.) значiння днiпровського шляху й розположеного при нiм Київа вельми зросло.

Пiвденна група сх. Слов'ян мала два основнi центри — Київ i Тмутаракань, пiвнiчна — Новгород. Се є тi три центри старої Русі — Куяба, Арта (Артанiя, Ватан), Славiя, про якi згадують схiднi письменники: Куяба — Київ, Арта — Тмутаракань, Славiя — Новгород.

Тмутаракань (Арта, Ватан) се центр Антiв. Вiн мабуть був на Таманськiм пiвостровi, а може десь бiля теперiшнього мiста Озова, в кожному разi бiля Озiвського моря. Ся Тмутаракансько-Озiвська Русь вiдавна пiдлягала культурним впливам Византiї, Закавказзя й Хозарiї, котра взагалi мала особливо великий вплив на стару Русь. Вона ж, ранiше вiд Київської й Новгородської Русі, почала жити iсторично-державним життям i пiзнавати христiянство. Се Тмутаракансько-Озiвська, а не яка инша Русь робила напади в VIII—IX вв. на византiйськi кольонiї в Криму, на Малу Азiю, а потiм i на саму Византiю (в 860 р.); вона-ж вiдбувала в IX—X вв. далекi походи на схiд; зокрема, в 940 р. похiд на Табаристан треба приписати не Iгоровi київському, а Тмутараканській Русі.

Першi спроби поширення христiянства на Русі (в 1-й пол. IX в.), про якi згадують житiя св. Стефана й св. Георгiя, теж вiдносяться до Тмутаракан. Русі, таксамо й звiстка про заснування руської митрополiї в 860 их рр. Лiтописець помиляється, приписуючи похiд 860 р. на Византiю та утворення першої руської митрополiї Аскольдовi й Дировi: вони жили пiзнiше, в X вiцi.

Київська Русь почала відігравати помітнішу ролю в X в. Десь в 930-их рр. князем у Києві був Аскольд (не Норман), котрий прийняв християнство. Але біля того часу явився в Київській Русі норманський конунг Олег. За його допомогою київські погани, на чолі з Ігорем, убили Аскольда. Олег недовго був у Києві. Він властиво не був київським князем, а лише тимчасово зупинявся в Києві, по дорозі до Візантії. В Києві-ж усадовив він князем Ігоря, Киянина, не Нормана.

Ігор був визначним, діяльним князем; провадив боротьбу за об'єднання руських земель. Йому-ж довелося, здається, вступити в боротьбу з Новгородом, де сильні були Нормани, зза Деревської землі. Новгород жив тоді життям зовсім окремим від Києва і мав свого окремого князя „Свентослава“ (*Σφενδοσθλαβος*, як називає його Констант. Порфірогенет). Можливо, що сей „Свентослав“ і знаний з літопису Свенельд (Свентельд, Свентгельд) одна й та сама особа. Син Свенельда — Малко Лютий (Мал, Лют) був князем у Деревській землі. З ним воював Ігор і від його руки загинув. Та пізніше Київська Русь одержала перемогу. За часів Святослава Ігоровича Свенельд був уже його васалем. Новгород теж уперше за Святослава попав у залежність од Києва.

Ольга, жінка Ігоря, Норманка, не тільки сама прийняла християнство в Константинополі, (в 958 р. підчас 2-ої подорожі до Візантії), але й робила заходи до поширення християнства та оснoвання християнської єпархії на Русі. Маючи конфлікт з Візантією, вона зверталася до Оттона з просьбою допомогти в організації руської єпархії. Християнство в старій Русі, взагалі, ширилося не тільки з Візантії, але й з Закавказзя та з Заходу. На просьбу Ольги, був посвячений на київську єпископську катедру Адальберт (західного обряду) й прибув до Києва. Але тимчасом обставини в Києві змінилися, й Адальберт мусів виїхати.

Святослав одідичив по матері норманську вдачу й був типовим норманським вікінгом і гарячим прихильником старовини й поганства. Та під кінець життя й він почав улягати впливам християнської культури.

Син його Ярополк прийняв християнство по західному обряду, мав безпосередні зносини з Апостольською Столицею і енергійно ширив християнство, але викликав сильне невдоволення поган. З того скористав його брат новгородський князь Володимир (син Малуші, внук Малка Лютого й правнук Свенельда), котрий, за допомогою Норманів, що в значній кількості перебували в новгородській півночі, й київських поган, заволодів Київом і зробився київським князем. Але, перенявшись місцевими інтересами, Володимир посварився з варязькими ватагами, котрі привів був до Києва, й видалив їх геть з Києва; невно, не без боротьби. А далі, зрозумівши ще ліпше потреби своєї держави, і сам прийняв християнство. (Далі Пархоменко зупиняється на історії прийняття хри-

стіяства Володимиром і хрещення Киян, мало в чім відхиляючись від пануючих в історичній науці поглядів.)¹

Позитивними висновками цієї праці Пархоменка вважаємо: 1) означення виразного поділу сх.-слов'янських племен на дві основні групи, північну й південну; 2) піднесення значіння волзького шляху й пізнішої вже зміни головної торговельної магістрали Сх. Європи; 3) підчеркнення визначної ролі Озівської Русі (хоч здається де в чім Пархоменко її навіть перебільшив); 4) зазначення рівнобійних культурних впливів на Русь — хозарських, закавказьких, а потім і західних; і особливо: 5) освітлення справи заснування західно-християнської епархії за часів св. Ольги та питання про стан християнства на Русі за Ярополка. Натомість цілком довірливими й безпідставними видаються нам: ототожнення Свенельда зі згаданим у Порфірогенета „Свентославом“ (правда, у вигляді лише „можливого припущення“), прийняті від Шахматова „усиновлення“ деревлянського князя Мала Свенельдові, й Малуші (матері Володимира) Малові, здогад про другу подорож Ольги до Візантії, то-що. Найбільшу оригінальність Пархоменко виявляє в освітленню розвитку християнства на Русі. В питаннях „загальної“, „світської“ історії він частіше йде більш-менш слідами інших учених — Антоновича, М. Грушевського, Шахматова, Спицина, Шельонговського та ин., хоч і додає до них свої здогади й висновки.

В пізніших своїх працях (1920—1929 рр.)² Пархоменко почасти далі розвиває свої твердження й теорії, висказані в дисертації „Начало християнства Русі“ (про поділ сх. слов'янства на 3 групи)³,

¹ Найбільше відхиляється від пануючих в науці поглядів Пархоменко в розділі про св. Володимира Вел. твердженням про заснування руської митрополії щойно за часів Ярослава Мудрого, засвоєним від А. Шахматова (див. нижше нашу рецензію на працю: N. de Baumgarten. Chronologie ecclésiastique des terres russes du X au XIII siècle.

² „Из др. истории вост. славянства“ (Изв. отд. р. яз. и. сл., 1920, 476—485); „Норманизм и антинорманизм“ (ibid. 1923, сс. 71—74); „Питання про початок історично-державного життя у східних Слов'ян“ (Наукові Записки, I, с. 107—109); особливо: „У истоков русской государственности“. Ленингр. 1924, та и. (див.: вище: покажчик найновіших праць з найдавнішої історії Русі, на початку цієї статті).

³ Про те, заховуючи в нових своїх розвідках тезу про різкий поділ сх. слов'янства у найдавніших часах на три цілковито одмінні галузі чи „групи племен“, Пархоменко в нових працях інакше ділить сх.-слов'янські племена на групи. Давніше він Полян і Северян залічував разом з Деревлянами, Уличами, Тиверцями й Бужанами до одної південної групи; Кривичів та новгородських Слов'нів — до північної, Вятичів і Радимичів готовий був уважати за третю групу — середню і допускав її „лехитське“ походження, хоч разом з тим у примітці наводив, яко можливу, й думку Шахматова, що Вятичі прийшли в басейн Оки не з заходу, але з Донщини, з півдня. Натомість, у новіших працях Пархоменко розрізняє групи: 1) південно-східню (Поляне, Северяне, Вятичі й правдоподібно Радимічі), 2) південно-західню (Деревляне, Уличі, Тиверці, Лензени) і 3) північну (Кривичі й новгородські Слов'ни). Про племена Галичини й Волини (Волинян, Бужан, Дулібів, Хорватів) Пархоменко в головній і найбільшій зі своїх новіших праць „У истоков русской государственности“ не згадує. Але в одній з попередних невеличких статей, котру ми лише хвилиночку мали в руках кілька років тому й котрої тепер не змогли дістати, Пархоменко — оскільки пригадуємо, готовий був бачити в „заміні“ Дулібів Волинянами й Бужанами теж процес боротьби двох основних південно-східнослов'янських груп.

про визначну роль Озівсько-Тмутараканської Русі, про словянське походження Русі і династії Ігоровичів-„Рюриковичів“, про велике значіння волзького шляху й пізне відкриття шляху волховсько-дніпровського, про цілковиту окремішність Новгороду від Київів аж до часів Святослава I, про великий вплив хозарської та кавказької культури на південно-східнословянські племена і т. д.); почасти-ж виступає з цілком новими гіпотезами, серед яких центральне й найважливіше місце займає гіпотеза про „озівське“ походження Полян-Русі.

Гіпотеза про „озівське“ походження Полян-Русі не є вигадкою, чи там фантазією Пархоменка. Що та сама Русь, котра в X ст. панувала в Києві, прийшла з південного сходу, знад берегів Озівського моря, се признавало й признає чи принаймні допускає чимало й інших дослідників, у тім числі й антинорманісти Еверс, Антонович, Гедеонов, Иловайскій і норманіст Шахматов і всі прихильники готської теорії: Кунік, Будилович, Васильєвський, Голубинський, Браун, Єфименкова та ин; не виключають сеї можливості й Спицын та Платонов. Але Еверс і Антонович схилилися до думки, що ся Русь, котра прийшла до Київщини з півд. сходу, була аланського походження; Шахматов бачив у ній Норманів, що прийшли в Озівсько-Тмутараканський край волзьким шляхом; прихильники готської теорії вважали ту Русь за Готів, або за Готів, змішаних з Норманами. Та вже Антонович, Гедеонов і Иловайскій, а особливо Грушевський, звернули увагу на те, що імя Русі якось близьке звязане зі словянським племенем Полян і є начебто навіть другою назвою сього племені, „синонімом Полян“.¹ Разом з тим ріжні дослідники, зокрема Грушевський, звертали увагу на суперечність між іменем Полян, котрі називалися так, „занеже в полѣ сѣдяху“, тобто на голій рівнині, і місцем їх життя — „въ лѣсѣ на горахъ, надъ рѣкою Днѣпрскою“. „Найпростіше обяснення“ сеї суперечности Грушевський знаходив у тім, що давніше, перед натиском степових орд X—XI вв. Поляне жили головно на південь од Стугни, на „чистім полі“, рівнині. „Можнаб ще гадати, що імя своє принесли поляне з якогось іншого „поля“, яке замешкували давніше, — додає Грушевський, — але се вже будуть чисті здогади“...² В новішій праці Грушевський начебто вже схиляється до припущення, що Поляне прийшли до Київів з іншого осередку, й виразно підчеркує, що „город полян“ Київ „не був їх племінним центром“ і мав „міжплемінний характер“.³

Признаючи, з одного боку, факт існування словянської Русі в басейні Дону й Озівського моря в IX ст. й давніше й переходу її звідти до Київщини, а з другого боку, слідом за Грушевським, приймаючи майже синонімічність Полян і Русі в IX—X вв., Пархоменко прийшов до гіпотези про переселення Полян-Русі з над-

¹ Грушевський, Історія України-Русі, I, с. 192.

² Ibid., с. 189.

³ Київ та його околиця в історії й пам'ятках, 1926, с. 22.

озiвського краю до Київщини. Сю гiпотезу розвинув вiн головним чином у працi „У истоков русской государственности“ (1924).

В пiвденнiй половинi Сх. Словянщини Пархоменко розрiзняє двi сх.-словянськi галузi: пiвденно-схiдну, з якої потiм повстали племена Полян, Северян i Вятичiв, та пiвденно-захiдну, з якої сформувалися племена Деревлян, Уличiв, Тиверцiв, „Лендзенiв“. До X в. пiвденно-схiдна галузь замешкувала Подоння й Приозiвський (чи Озiвсько-Тмутараканський) край, пiвденно-захiдна — головню басейн Днiпра (Деревляне й Уличi жили не тiльки на захiд, але почастi й на схiд вiд Днiпра). В X ст., головню в 940-их рр., помiчається сильний рух пiвденно-схiдного полянсько-руського племенi на Поднiпров'я й жорстока боротьба Полян-Русинiв пiд проводом Iгоря з Уличами й Деревлянами за володiння Поднiпров'ям. В 941 р. Iгор ще перебував у Приозiвськiм краю й звiдти робив поход на Византию. Але скоро по тому, десь в 941—945 рр., вiн таки опанував Поднiпров'я, прогнав Уличiв i Деревлян, (над котрими панували були правдоподiбно Аскольд i Дир) знад Днiпра на захiд i поклав початок Київськiй полянсько-руськiй державi, але пiд час дальшої боротьби з Деревлянами загинув. Олег, по думцi Пархоменка, висловленiй в працi „У истоков русской государственности“, не мав ничого спiльного ани з Київом ани з Новгородом i був князем Озiвськiй Руси, сучасним Iгоревi, ходив походом на Византию в 907 i потiм разом з Iгорем у 941 р. й скоро по тому загинув у походi на Схiд. У рiзних сх.-словянських землях взагалi було багато рiвночасно пануючих мiсцевих князiв з мiсцевих династiй. Взаємне зближення сх.-словянських племен почалося щойно в кiнцi X-поч. XI в., за Володимира Вел. Але й Володимировi не вдалося об'єднати всi сх.-словянськi племена, на чолi котрих i по смертi Володимира лишалися мiсцевi племiннi князi; деяких з тих князiв лiтописець, в iм'я своєї улюбленої тенденцiї одноти Руси та одноти руськiй династiї „Рюриковичiв“ „усиновив“ Володимировi. Так вийшло аж 12 „синiв Володимирових“, хоч вiрогiднi джерела кажуть лише про трьох синiв Володимира Вел. Династичне об'єднання сх.-словянських земель (крiм Балаховськiй та Полоцькiй) наступило лише в кiнцi XI-на поч. XII вв.; але дiйснiй нацiональної та полiтичної одноти всiх сх.-словянських земель i тодi не утворилося, хоч i повстала була штучна iдея єдиної Руси, так пропагована Володимиром Мономахом. Лише Поляне злилися з пiвденно-захiдними племенами, створивши таким чином один русько-українськiй нарiд. Натомiсть сильна рiзниця мiж пiвденною Сх. Словянщиною й пiвнiчною лишилася подавному.

3. Переглянувши найзначнiшi з нових тверджень i гiпотез Пархоменка, спробуємо тепер подати їх критичну оцiнку.

А) В основi найновiших дослiдiв Пархоменка лежить теорiя про рiзкий подiл у VIII—X вiках сх. словянства на три галузi. Що сх.-словянськi племена в VIII—X та й XI вiцi не тво-

рили етнічної й культурної одности, проти сього ледви чи можна поважно сперечатися. Хоч кодифікатор літопису й хотів переконати, що „словѣнескъ языкъ и руский одинъ“, але і археологія, й антропология, й історична етнографія, й мовознавство виразно виказують дуже великі різниці в побуті, культурі, мові, релігійних віруваннях,¹ а навіть у фізичнім типі й походженню північних та південних сх.-словянських племен. Як доводить Спицын на підставі археологічних даних, південні племена сх. Словян слід уважати за досить давних аборигенів сучасної української території, зокрема Галичини; північні-ж племена сх. Словян навпаки признає він досить пізніми переселенцями на сучасну великорусську та білорусську територію з північно-західної Словянщини.² До того-ж, під час свого розпросторення на схід і північні й південні племена сх. Словян стрінулися й перемішалися з іншими несловянськими народами: північні — переважно з різними фінськими племенами, з Литовцями, з племенами автохтонної болгаро-мерянської групи,³ південні ж — з племенами іранськими, готськими, тюркськими, може й з „яфетитами“ ітд. Таким чином утворилися ріжні антропологічні типи серед сх. Словян. На поглиблення ріжниць між окремими групами сх.-словянських племен впливали географічні та економічні умовини їх життя й нарешті сусідство тих чи інших народів, від яких чи через посередництво яких ширилися ріжні культури серед сх. Словян.⁴ Різкий поділ сх.-словянських племен на 2 або й 3 групи зустрічаємо не тільки в Пархоменка, але і в багатьох інших дослідників, зокрема у Спицына, котрий виразно розрізняє південну й північну групи сх. Словян, а в останній додає дві галузі: а) давніших переселенців з західної Словянщини — Кривічів та ільменських Словівів, і б) пізніших — Вятичів і Радимичів.⁵ Подібний поділ сх. словянства приймав давніше й Пархоменко.⁶ — Та тепер Пархоменко вносить значну, але цілковито невдачну зміну. На підставі літописних згадок з 859 та 885 р. про те, що Поляне, Северяне, Вятичі й Радимичі платили дань Хоза-

¹ Релігійні вірування ріжних сх.-словянських племен в поганській добі були неоднакові. На се однак не зверталось досі належної уваги: дослідники сх.-словянського поганства звичайно говорять про поганську релігію сх. Словян так, начебто всі сх.-словянські племена чи навіть взагалі всі Словяне (!) мали однакові поганські вірування. Але в дійсности ріжниці в поганських віруваннях між ріжними сх.-словянськими племенами, були дуже великі. Напр. дуже популярний в Києві культ Перуна був зовсім чужий і здається навіть не милий (!) Новгородцям. (Докладніше про се — в нашій рец. на працю А. Ковалівського: „Виробничі культи в давній Україні“).

² Спицын. Археология в темах начальной русской истории, сс. 7—9.

³ Ibid., с. 6; див. також статтю Спицына про владимирські кургани в „Изв. Арх. Ком“, в. 15.

⁴ Докладніше про се говорили ми у ст.: „З найдавнішої історії сх. Словян. Їх походження і розселення у світлі сучасної археології“ („Ст. Україна“, 1924, Ч. 11) і „До питання про початок державности у сх. Словян“ („Н. Бесіда“, 1926 чч. 3 і 4.).

⁵ Спицын. Op. cit., с. 8.

⁶ В працях „Начало христіанства Руси“ (1913); „Три центра древней Руси“ та інших, писаних у передвоєнних часах.

рам, він виводить, що сі чотири племені становили одну особну південно-східну племінну групу сх. Словян. З другого боку, на підставі літописних звісток про довгу боротьбу Полян з Уличами й Деревлянами й правдоподібною відсутності хозарських впливів на Деревлян та інші південно-західні сх.-словянські племена, Пархоменко залічує Деревлян, Уличів, Тверців і „Лендзенів“ до південно-західної племінної групи.¹

Сей новий поділ сх. Словян на 3 групи — південно-східну, південно-західну й північну (кривіцько-словінську) треба признати цілком довільним і безпідставним. Зєдинення в одній групі Полян і Северян з Вятичами й Радимичами наскрізь штучне. Той факт, що сі чотири племена платили данину Хозарам, ще зовсім не доводить культурної одности їх усіх. Данницька залежність від Хозар могла бути для деяких з тих племен обставиною й цілком зовнішньою; з другого боку, Поляне й Северяне були під впливом не тільки хозарської, але й Візантійської, й кавказької, й навіть західної культури;² тим часом слідів візантійської й західної тай кавказької культури серед Вятичів не знаходимо. Гіпотеза Шахматова, прийнята й Пархоменком, начебто Вятичі до X в. замешкували приозівсько-донський край, збудована на занадто крихкій підставі;³ а, головне, їй суперечить такий важливий факт, як сильна ворожість Вятичів до християнства аж до XII в., якої не могло б у них бути, якби вони давніше жили в приозівсько-донським краю напів-християнським. Історія поширення християнства серед Полян, Северян і Вятичів виразно вказує, оскільки ріжний був стан куль-

¹ „Теорію“ про існування південно-східної сх.-словянської групи Пархоменко створив почасти під впливом гіпотези Шахматова про існування „середно-руської“ галузі сх. Словян, до котрої Ш. залічував Северян, Вятичів, Радимичів (але Полян Ш. признавав племенем „південно-руським“), почасти під впливом Соболевського, котрого Пархоменко теж часто й охоче цитує; Соболевський, як відомо, вважає і Северян і Полян „середно-руським“ — „п р а в е л и к о р у с ь к и м“ племенем і подібно до М. Погодина обстоює думку, що Київщина й Северщина під час татарських нападів цілковито спустили через виємігрування їх давнішої людности до Великої Росії. Пархоменко про те не йде повні ані слідами Шахматова ані слідами Соболевського й гадає, що Поляне перемішалися з південно-західними племенами й таким чином утворили українську народність.

² Про вплив західної культури на сх.-словянське (северянське) населення Лівобережної України, починаючи від VIII—IX віків, свідчать надзвичайно цікаві археологічні знахідки в Роменським городищі, розкопуванім Макаренком („Изв. Арх. Ком.“, в. 22).

³ Пархоменко повторює тут гіпотезу Шахматова, котрий здогадувався, що Вятичі мали походити з Подоння на підставі дотепної, але цілком довільної інтерпретації літописного оповідання про похід Святослава I на Вятичів (Шахматовъ, Южныя поселения вятичей. „Изв. И.А.Н.“, 1907, Ч. 18; Древнія ляхскія поселенія въ Россіи. „Славянство“, 1911, Ч. 4—6; критику сеї гіпотези дав М. Грушевський у „Зап. НТШ“, т. 98). В останніх днях появилися вельми цікавий нарис Ст. Томашівського „Десятьсот літ тому“. (З приводу ювілею міста Белза). („Нова Зоря“. 1930 ч. 1), де висловлений здогад, що „Ляхами“ в найдавніших часах у нас називалася „держава, що обіймала горішнє Повісія (Малопольшу), Закарпаття, Посяння, частину Подніпров'я і Передбужжя“. Сій темі Томашівський обіцяє присвятити цілу монографію. Можливо, що коли Томашівський справді зможе угрунтувати се твердження — зможемо тоді з'ясувати й питання про центральні сх.-словянські племена, що походили з „Ляхів“.

тури тих племен: під той час, як Поляне й Северяне перейнялися християнським духом і християнською культурою вже в кінці X ст., Вятичі — найдовше з усіх сх.-словянських племен трималися поганства й старого ладу і становили опір християнській місії.¹ Чи ж можна, знаючи ці факти, говорити про культурну одність Полян, Северян і Вятичів?! Щож до Радимичів, у літописі маємо виразні вказівки на їх культурну відсталість та про погорджування ними, наче якоюсь низшою расою, з боку Полян („Русь коряться Радимичем“..). Дуже характеристичне й твердження літопису про походження Вятичів і Радимичів „от рода Ляховъ“. Як що навіть не приймати його дослівно (хоч дані археології цілковито потверджують можливість зах.-словянського походження Радимичів і Вятичів), це свідоцтво літопису вказує, що Поляне вважали сі племена за чужинців, бачучи очевидно більшу різницю між ними й південними сх.-словянськими племенами. Вятичів та Радимичів, очевидно, слід залічувати не до південної чи там південно-східної, а до північної сх.-словянської групи (разом з Кривічами й Словінами) або до окремої „центральної“ групи.

На хиткій підставі побудований також і поділ південних сх.-словянських племен на дві різко відосіблені групи. Такі великі різниці, які припускає Пархоменко, між західними та східними пра-українськими (південними) племенами ледви чи могли бути. А ргіогі ми можемо припустити існування деяких різниць між південно-східними та північно-західними пра-українськими племенами. Південно-східні пра-українські племена були переважно степові, мали в собі мабуть більшу домішку несловянського елемента й знаходилися певно під більшим впливом Византії, Кавказу й Хозарії. Північно-західні пра-українські племена — переважно лісові й за посередництвом Чехів можливо підлягали більше західним, німецько-римським впливам. Але се тільки апріорні гіпотетичні припущення. Археологія нині ще не дає достатнього матеріялу, щоби перевести подібний поділ.² В літописі Пархоменко вказує два факти, що начебто доказують етнічно-культурну відрубність південно-східної групи від південно-західної: а) згадані вже звістки про данину Полян, Северян та інших Хозарам і б) численні згадки про уперту боротьбу Полян з Деревлянами й Ули-

¹ В XII в. Вятичі ще міцно трималися поганства. Тодіж у землі Вятичів прийняв мученицьку смерть св. Кукша за проповідь християнства. Поганство в деяких частинах землі Вятичів держалося й пізніш, найдовше у Мценській окрузі — до поч. XV в.!

² Великі труднощі виникають передовсім через недостатність археологічних даних про Полян. Далі, неясним нині є питання про племінну приналежність мешканців Переяславщини. Давніше в них бачили Северян. Але археологія вказує досить помітні різниці між населенням северської Чернігівщини і Переяславщини. Виникає питання: чи не було населення Переяславщини полянським? (порів. Пархоменко. Нові істор. проблеми Київ. Русі. „Україна“, 1928, VI) або мішаним полянсько-северянським? а може там був і елемент тиверський або улицький (?). З другого боку, треба звернути увагу на подібність археологічних знахідок у Поліссі й Чернігівщині, а також і на збереження в обох сих землях подібних до себе архаїчних північно-українських говірок.

чами. Перший з тих доказів сам собою не вистарчає, а другий зовсім ніякого значіння не має: часті сусідські війни бувають не раз і між дуже близькими, одноплеменними князівствами, громадами й родами (таких прикладів в історії безліч). На більшу увагу заслуговує думка, піднесена Новицьким, що Поляне й Северяне творили одну державну цілість — „Руську Землю“, що імя Руси, „Руської Землі“ прикладалося довгий час виключно, а потім переважно до земель Київської, Переяславської й Чернігівської, себто до земель Полян і Северян, у протиставленню до всіх інших сх.-словянських племен.¹ Та в кожному разі при нинішньому стані наших відомостей про Полян і Северян, коли ми навіть не знаємо напевно, де проходила границя їх племінної території,² питання про близьку племінну спільність сих двох племен, мусимо залишити не вирішеним.³

Уличів і Тиверців Пархоменко зачислює до південно-західної групи. Та се вже зовсім довільно й безпідставно. Бо про сі племена ми надто мало знаємо. Спицян якраз навпаки підносить питання: „чи не були тиверці одно з северою“ (Северянами)?⁴

Таким чином до теорії Пархоменка про поділ сх. словянства на 3 галузі треба внести значні корективи: 1) Треба вилучити Вятичів і Радимичів з південно-східної групи й віднести їх до північної або до окремої — центральної; 2) треба відкинути різкий поділ південної частини сх. Словян на південно-східну й півд.-західну галузі; а існування двох розгалужень (західного й східного)

¹ Що імя Руси дійсно прикладалося довгий час майже виключно до земель Київської, Переяславської та Чернігівської, се вірно. (Порів.: Новицький. Снеми Руської землі, с. 6—11). Про те, в двох випадках у XI ст. імя Руси зустрічаємо в приложенню до Зак. рпаття. Так нпр. в угорського Аноніма є звітка про умову угорського короля Стефана (997—1038) з польським королем у справі кордонів біля Пряшева „inter Hungaros, Ruthenos et Polonos“. Син Стефана Генрих († 1031) був „князем Русів“. Яких? Ясно, що не київських і тмуракансько-озівських, а очевидно закарпатських.

Проти імовірної племінної близькості Полян і Северян висувають такий аргумент, що між Черніговом та Київом постійно велася боротьба. Та се не слушно; бо, як ми зазначали вище, боротьба часто велася в давнині й поміж одноплемінними краями.

² Племінний характер Переяславщини дуже неясний. Між археологічними знахідками Переяславщини й Чернігівщини є певні різниці. Пархоменко цілком слушно ставить питання: „Чи не слід обмежити географію поширення літописної території Полян? Чи не був Переяслав містом полянським?“ („Нові історичні проблеми“..., с. 3). Додаймо, що вже й давніше деякі історики, нпр. Єфименкова, підносили ближший звязок Переяслава з Київом і відчуженість Києва й Переяслава від Чернігова.

³ В одній з найновіших статей: „Нові історичні проблеми Київської Русі“ („Україна“, 1928, кн. 6) Пархоменко начебто вже й сам почасти відмовляється від своєї теорії поділу південних сх.-словянських племен на дві групи — південно-східну (полянсько-северянсько-вятичську) і південно-західну (деревлянсько-улицько-тиверську) і рішуче підносить (хоч і не слушно, на наш погляд) „чужість, відокремленість історичного життя“ северянського Чернігова, від полянського Києва й правдоподібно теж полянського Переяслава, отже нібито вже не обстоює близької спільності Полян і Северян?

⁴ Спицян. Археология в темах начальной русской истории, с. 9.

в південній частині сх. словянства можна приймати лише як гіпотезу.¹

Б.) Друга основна теза Пархоменка — походження Полян-Руси та інших південно-східних племен — Северян, Вятичів і Радимичів з Подоння й Озівсько-Тмутараканського краю.

Походження Вятичів, а очевидно й Радимичів з надозівського краю треба рішуче відкинути. Ціла історія суто-поганського племені Вятичів, котре й взагалі довго трималося якось „особняком“ серед усіх сх.-словянських племен, як ми вже вказували, доводить, що Вятичі вийшли не з християнізованого надозівського краю.

Складніше питання з походженням Полян і Северян. Пархоменко майже виключно займається Полянами. Але наведені ним докази „надозівського“ походження Полян надто слабкі. Хозарський (?) титул київського князя — „каган“, східні божества у Полян, як прим. Хорс, східня друга назва Київів — Самбатас і т. под. нічого не доказують. Чи „Хорс“ — імя східне, чи словянське, чи яке інше, се остаточно не вяснено; „Самбатас“ теж виводять з рідних мов, м. и. з фінської.² Зрештою, й, живучи в Подніпров'ю, Поляне могли все те переняти від Хозар чи якого іншого східного народу. Поважніше виглядає вказівка на саму назву Полян, котра найправдоподібніше походить від „поле“ — степ, рівне місце. Що Поляне прийшли з якогось „поля“, се дуже ймовірно, як рівнож дуже ймовірно і те, що вони займали, принаймні, давніше, не тільки невеличкий край на Правобережжі, коло Київів, але й інші землі на південь, а може й на схід, себто вже на Лівобережжі, нпр. може Переяславщину.

Але чи прийшли Поляне аж з надозівського „поля“? Як раз сього довести Пархоменко не зміг. Про те, цілковито відкидати гіпотезу Пархоменка про прихід Полян (і Северян) з озівсько-донського краю, яко неможливу, не слід. В озівсько-донському краю в найдавнішій добі безперечно мешкало якийсь час якесь сх.-словянське плем'я, котре потім кудись виемігрувало. Найправдоподібніше се були Северяне, або

¹ Ще два слова про ще один „доказ“ існування трьох груп сх. словянства в IX ст.: Куябу, Арту і Славу. Пархоменко, слідом за Иловайским та ин., в Куябі бачить Київ (що мабуть вірно), в Артї — Тмутаракань (досить довільно) і в Славі — Новгород (цілком безпідставно). Сі три центри малиб відповідати трьом племенним групам сх. словянства, сконструованим Пархоменком. Ототоження Слави з Новгородом (досить широко розповсюджене в історіографії) зовсім безпідставне. Новгород так, ані якось подібно, ніколи не звався. Відносити звістку про Славу, один із центрів Русі IX в., до Новгороду неможливо; бо Новгород Руссю тоді не звався (сеж доводить і сам Пархоменко). По словам Идрізі, Слава недалеко лежить від Артсана (Арти): „від Артсана до Слави чотири дні“. Отже коли Арта се Тмутаракань, як гадає Пархоменко, Слава в кожному разі не Новгород. Всі три центри Русі мусіли бути десь не дуже далеко один від одного, в тім краю, який називався вже в IX віці Руссю, отже мабуть на території теперішньої України (і може ще на Подонню).

² Вяч. Егорова. Два финских имени. Киев — *Σαμβάτας*. „Сборник статей, посвящ. Платонову“, 1922, с. 14.

Поляне, або й ті й другі, чи нарешті, якесь інше пра-українське сх. словянське плем'я, котре потім, злившись з іншими племенами, дало плем'я Полян або Северян або й обидва сі племена. Що в Подонню й надозівським краю мешкало якесь словянське плем'я, се ясно видно з чужоземних джерел, а почасти й з археологічних дослідів. В кожнім разі можемо прийняти висновок Грушевського, котрий вважає „зовсім певним, що Словяне десь між V і X в. займали Подоння“.¹

Але в ніякім випадку не можна погодитися зі здогадом Пархоменка, начебто переселення Полян-Русі відбулося в серед. X в. за часів кн. Ігоря Старого, котрий, на думку Пархоменка був спершу князем тільки Озівсько-Тмутараканської Русі і щойно в 940-их рр. опанував Київ. Трактати Олега й Ігоря з Візантією аж надто ясно доводять, що не тільки Ігор, але і його попередники були довгий час правдиво київськими князями. Гіпотетичне „переселення“ Полян з надозівського краю в Подніпров'я, як що воно дійсно колинебудь мало місце, могло відбутися лише в „передісторичні“ часи, себто в кожнім разі перед X ст. За часів Ігоря могли переселятися у Подніпров'я хіба рештки полянської людности зі сходу чи з полудня, під натиском Печенігів.

В) Спроба Пархоменка погодити літописні відомости з даними новознайденого жидівсько-хозарського документу про „Хальгу“ цікава, але не видержує критики. Бо умова Олега з Візантією ясно доводить, що Олег таки був київським князем. Нам здається, що погодити відомости літопису з вісткою жидівського документу неможливо, оскільки ми будемо ототожнювати літописного Олега з Олегом(?) - „Хальгою“, згаданим у жидівським листі X в. Чи не слідби пригадати стару думку Антоновича про те, що в IX та 1-ій пол. X в. було на Русі мабуть двох Олегів?

Г.) Що до антинорманістичних доказів Пархоменка взагалі, то він у новіших своїх працях додав дуже небагато до того, що писав давніше сам у дисертації „Начало христіанства Русі“ та інших працях передвоєнного часу і що дали інші найповажніші антинорманісти, особливо Антонович і М. Грушевський. Загалом, мимо того, що останніми часами появилася ціла низка нових праць і статей про початки Русі, остаточно вирішити питання про по-

¹ Про словянську колонізацію Подоння — Грушевський, Історія України-Русі, I³, с. 194-197; про озівсько-донську Русь — цілком тверезі й помірковані дані у Грушевського, там же, с. 417-418. Пор. ще звітлення О. Міллера про новіші археологічні досліді на Подонню („Собшения Госуд. Акад. истории матер. культуры“, 1926, с. 315). Томашівський (Nowa teoria o początkach Rusi, с. 34-35) висловлює сумнів, чи мешкало взагалі яке небудь словянське плем'я в Подонні, і то з двох причин: 1) про жадне словянське плем'я в озівським чи донським краю літописець не згадує, коли перелічує ріжні сх.-словянські племена; 2) на Осколі, Донці й горішнім Дні мешкали, як свідчить археолог Спицин, Яси-Аляни. Але літописець міг не згадати про словянське плем'я в озівсько-донським краю вже просто через те, що в той час, коли складався літопис (XI в.), в тім краю словянського населення сливе не було. З другого боку, перебування Алянів на Осколі, горішнім Дні ітд. не доводить, що на південь від них, а може тажкож і в суміш з ними, не жили Словяне.

ходження імени „Русь“, про походження династії „Рюриковичів“, про час появи Норманів і т. и., досі не вдалося. Натомість, можна, здається, вважати доведеним, що: 1) початки державности й культури на Україні-Русі не звязані з появою Норманів; культура Руси IX—XII вв. се продовження й дальший ступінь культури тих племен, що жили давніше на українській території; 2) Нормани безперечно відіграли певну ролю в державнім і культурнім життю, та роля ся в історії Руси не була „рішаючою“; 3) князі й дружина в старій Русі, як що навіть були норманського походження, держалися й поводитися в Сх. Словянщині не яко завойовники й гнобителі, а так начебто се була місцева висша верства населення (се особливо підносив Ключевський у своїй знаменитій праці: „Боярская дума древней Руси“).

Д.) В кінці згадаємо нові міркування Пархоменка про ніби-то „суто-византійську“ церковно-політичну діяльність св. кн. Володимира Вел., про що иншим разом подамо окрему записку.

В. Заїкин

Сковорода в освітленню новійшій німецькій літературі

В ОСТАННІМ часі появилися німецькою мовою три праці про українського філософа Григорія Сковороду, а саме: проф. Фелікса Гаазе: »Die kulturgeschichtliche Bedeutung des ukrainischen Philosophen Grigorij Skovoroda«¹, проф. Івана Мірчука: »H. S. Skovoroda, ein ukrainischer Philosoph des XVIII Jahrh.«² і більша праця д-ра Домета Оляничина: »Hryhorij Skovoroda (1722-1794) der ukrainische Philosoph des XVIII Jahrhunderts und seine geistig-kulturelle Umwelt«, в серії »Osteuropäische Forschungen. Neue Folge« (том 2). Отся мало що не рівночасна поява праць про українського філософа вказує на те, що його філософія викликала в останнім часі певне зацікавлення. Се явище тим замітнійше, що досі в німецьких виданнях було головно зацікавлення тільки російськими філософами, як одинокими представниками східно-європейського філософичного світогляду.

Проф. Гаазе подає на основі дотеперішньої літератури про Сковороду його життєпис (розділ I), джерела його світогляду (р. II) і його культурно-історичне значіння (р. III).

Найбільшу вагу мають два послідні розділи. Головними джерелами філософії Сковороди уважає автор грецьку філософію

¹ Див. »Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven«, N. F. Band IV. Heft 1. 1928, ст. 21-42.

² »Zeitschrift für slavische Philologie«, Separatabdruck aus Band V. 1/2 1928

з її представниками Плятоном, Аристотелем, Сократом та стоїками, а опісля — св. Отців Церкви і представників так назв. олександрівської школи та неоплятоніків. Що до західних впливів, особливо західної містики, то автор вважає, що Сковорода не стояв під їх впливом. Також зовсім слушно автор відкидає у Сковороди впливи раціоналізму, стверджуючи тільки дуже слабкий їх відгук за посередництвом Прокоповича.

В кінцевім розділі Гаазе стверджує, що головну увагу звертав Сковорода на людину, на її душу, її нутро, а не на абстрактні ідеї. Може не цілком слушно вважає автор Сковороду попередником славянофілів, головню Достоєвського. Вправді автор робить різницю між Сковородою і російськими філософами, підчеркуючи, що йому як Українцєви бракує сього аналізуючого методу, що ним визначаються російські філософи, та се, на мою думку, ще не вистарчає, щоби з одного боку зазначити певну духову спорідненість, з другоюж виказати глибокі різниці між російськими філософами і Сковородою. Що до культурного значіння Сковороди для України, то автор стверджує, що його значіння не було таке, на яке він заслуговував, хоч безперечно його вплив сягнув глибоко і він є одним з важніших представників духово-культурного розвою України в XVIII ст. Студія проф. Гаазе, хоч не має претенсій бути вичерпуючою, все таки є важним причиною для поширення відомостей про Сковороду в німецькій науці.¹

Подібно заложена є й праця проф. І. Мірчука. Запізнавши читача з життєписом українського філософа, автор переходить до коротенької і далеко не вичерпуючої характеристики його філософії і її джерел. Головну увагу звертає автор статті на вплив Сократа на Сковороду. Подібність між ними, на думку автора, лежить у браку певного означеного світогляду та в перевазі практичної філософії над метафізичними спекуляціями, (я додавби ще — над абстрактною теорією пізнання). Окрім споріднення зі Сократом, автор стверджує впливи Плятона, стоїків і кінчить відкиненням впливів раціоналістичної філософії XVIII ст.²

З наведених трох праць обємом найбільша студія, присвячена Сковороді, д-ра Домета Оляничина. Складається вона з VI частий зі вступом. Вступ призначений духовому життю України-Руси перед Сковородою, друга часть життю і діяльності, третя змістови, четверта та пята представленню філософічного світогляду, шеста духовому окруженню українського філософа. Маючи на

¹ На ст. 42 автор згадує про Карамзіна, який збирав датки на засновання першого університету на Україні в Харкові. Тут є перемішаний російський історик Карамзін з українським патріотом і культурним діячем, землевласником Каразіном, який причинився до засновання харківського університету. Пор. В. З а ї к и н. Харківський університет. »Стара Україна«. 1925, I-II.

² На стор. 42 згадується, що неоплятоніки не тішилися признанням в православній Церкві. Однак історія духових течій східної Церкви виказує щось зовсім протилежне. Через сю основну хибу коротенької розвідки ціла філософія Сковороди не виступає ясно і не звязана зі старою традицією, без якої не можна собі уявити творчости Сковороди.

увазі, зазначену видавцем книжки проф. Гечом у вступі, необзнайомленість автора з німецькою мовою і тамже вказаний факт, що се перша його праця, ми всеж таки з огляду на те, що вона призначена для чужої публіки, дозволимо собі на декілька критичних заміток з приводу її появи.

Передовсім вступ. Він не тільки не дає картини духового життя на Україні перед Сковородою, але її в такій формі загалом дати не може.

Слідом середньовічних писань автор реєструє духову історію України-Руси від IX ст. перед Христом аж до Історії Руссов Полетики, вдушуючи її в найрізномродніші точки поглядів: історичну, політичну, культуральну, релігійну, педагогічну і т. д. Наслідком сього повстають певні історичні схеми, які кожного читача (а особливо німецького, необзнайомленого з історією сходу), дезорієнтують. Зокрема у вступі (а опісля і в інших розділах) находимо низку висказів, які є малозрозумілі і необосновані. І так, на ст. 11 сказано: »Die heidnisch-naturalistische Weltanschauung gründete sich auf den kaufmännischen Verkehr, die staatlichen Beziehungen, die Tradition, den Kultus«. (Погансько-натуралістичний світогляд опирався на торговельних зносинах, на державних зв'язках, на традиції та культурі). Що се має означати, читач ніяк не догадається. Далі, на тійже стороні: »Eine eigene Philosophie besaß die Ruß-Ukraine in der Fürsten-Epoche nicht. Sie kannte nur die Stätten, an denen die Philosophie gepflegt wurde, hatte aber noch nicht die nötige Reife, um sie in sich aufzunehmen«. Видно, що автор щось иншого хотів сказати, одначе в наслідок незнання мови висловився невлучно. На ст. 15: »Dadurch aber daß die Wissenschaften nach dem scholastischen System, und daß statt des Lebens die Theologie vermittelt wurde, konnte sich das wissenschaftliche Interesse nicht entwickeln«. Значить, що наукові інтереси не могли розвиватися тому, що замість життя в школах, учили теологію. На ст. 17 згадується, що в добі Сковороди і у тодішнім світогляді панували не інтелектуальні сторони, а емоціонально-волюнтативні. Емоція (чутство) і волюнтас (воля) се два протилежні бігуни і їх змішувати не можна. На ст. 18 незрозумілий пасус про історію Руссов Полетики, яка — після погляду автора — написана в душі »солідарности« (якої?). Тамже сказано, що та сама історія Руссов вщипила після Драгоманова в богатях головах людські гадки, »hat... in viele Köpfe menschliche Gedanken gepflanzt«. Хиба »гуманні ідеї« хотів сказати автор. В заключенню, де автор резімує огляд історії розвою духових течій на Україні довідуємося, що вони стояли під впливом трох факторів: 1) слов'янсько-натуралістичного, 2) орієнтально-грецького і 3) латинсько-протестантського. Що автор розуміє під слов'янсько-натуралістичним фактором — тяжко догадатися. Мабуть се поганська релігія, замість слова »Naturreligion«, автор ужив вислову натуралізм. Також не можна говорити про латинсько-протестантський фактор. Се знову протилежні собі поняття.

Але навіть колиб ми поминули ці промахи, то мусимо сказати,

що вступ не дає того духового тла, на яким Д. О. бажав змалювати постать Сковороди і його філософічний світогляд. Мимохіть насувається думка, в яким звязку стоїть сей вступ зі Сковородою. Де якась духовна цілість зображених епох, де приналежність України-Руси до якихсь близше означених культурно-духових системів, які кидалиб світло на світогляд Сковороди, де коріння його духовости, його світогляду?

На мою гадку, в такому вступі треба булоб порушити один з головних проблемів, який кинувби світло на джерела духової звязи Сковороди з минулим розвоєм духового життя України. Се приналежність України-Руси до візантійської культурної системи через ціле середновіччя і перехрещування в новітній добі на Україні візантійської духової культури з західно-європейською (римською та германською). На тих двох могутніх фундаментах виросло все духове життя України-Руси і на тім тлі виступає релієфно цілий духовий світогляд Сковороди.

Се оправдалоб вступ і давалоб отсе історичне тло, в яким глибокими коріннями спочиває світогляд Сковороди. Та не тільки вступ, також і ціла праця про Сковороду повинна була виходити з того заложення і тоді моглаб дати замкнений в собі образ не лиш історії духових течій, але й особистости українського філософа, в яким сі духові течії найшли собі своє ясне зеркало. Тоді не треба булоб оправдання, що на Україні-Руси філософії в широкому того слова значінню (себто способу реагування людини на зовнішні явища та її відношення до космосу) не було, бо сталоб ясним, що цілий візантійський світогляд і його симбіоза з західно-європейським дали Україні-Руси не менше глибокий, хоч відмінний, духовий підклад, як західно-римський у західній Європі.

Не будемо задержуватися на двох слідуючих розділах, де Д. О. подає докладні дані до біографії та зміст творів Сковороди, відмітимо лише термінологічний промах в определенню одної галузи творів, яку Д. О. називає імпульсивно(!)-психологічною. Приступаємо до зображення самої філософічної творчости Сковороди. (Розділ IV і V, ст. 76-110).

Автор ділить творчість Сковороди на 1) контемплативно-спекулятивну, 2) практичну, 3) педагогічно-теоретичну. З тим поділом, який уже находимо і в інших дослідників Сковороди, можна погодитися¹. Але не можна погодитися з методом підходу до означення філософічного світогляду Сковороди. В філософічній спосіб думання ходить перш за все про пояснення цілости

¹ У більшости дослідників Сковороди запримічуємо подібне явище, так у Зеленогорського: *Философия Г. С. Сковороды, украинскаго философа XVIII стол., у Ефименка: Личность Г. С. Сковороды какъ мыслителя, і у інших. Однак сі досліди всеж таки яснійше подають образ світогляду Сковороди, що особливо відноситься до праці Зеленогорського. Одною з ліпших праць сього роду є студія В. Ерна: Григорій Саввичъ Сковорода жизнь и учение, Москва 1912. З українського боку на жаль до нині такого роду вичерпуючої праці про філософічний світогляд Сковороди не має. Праця акад. Багалія має всеж таки більш історичний характер.*

на основі елементів. Себто елементи мусять бути підпорядковані цілості, не цілість елементам. Не ходить отже тільки про ближше означення складових частий даного світогляду, але про повязання сих складових частий в одну заокруглену повну цілість. Д. О. натомість аналізує поодинокі часті, як прим. відношення Сковороди до поняття Бога і Абсолюта, його відношення до Біблії, до щастя, до природи, до духових та душевних проявів людини, та коли ходить про зображення цілості його філософії, його світогляду, тоді висновки автора губляться в калейдоскопі найрізноманітніших очеркень, заплутуються для самого автора, а тимбільше і для читача в незрозумілій термінології, або виринають якісь схеми, в які вкладає автор найрізноманітніші впливи, поняття, означення, які замість цілості, дають малосущільну картину. Так найбільше неповязаними з собою є ті розділи, де саме повинна була бути віддана ясна картина Сковороди. Сі розділи відзначаються накопиченням найрізноманітніших філософічних термінів, якими ще до того, як ми уже згадували, автор не володіє і їх як слід не розуміє. Наводимо лише кілька місць такого накопичення термінів, які нагадують лябіринт мітичного Міноса. Розділ V, ст. 104: »З патристики переняв він (себто Сковорода) східно-християнський логізм, теїзм і догматизм, зі стоїчної філософії — етику, життєвий ідеал, з античності — онтологізм (?), антропологізм, гностицизм, універсалізм (?), телеологізм (? і волюнтаризм«. На ст. 92, у відношенню індивідуума до Бога і космосу зазначуємо у Сковороди: сингуляризм (?), монізм (в поясненню однак сейчас згадується про дуалізм!), спиритуалізм, пантеїзм; у відношенню індивідуума до природи: теологізм (?), динамізм (?), еволюціонізм (?) і оптимізм.

Се дійсно уживання якихсь альгебраїчних понять і знаків, собі протилежних та себе взаємно виключаючих, ключ до розшифровання яких автор сам загубив. Такі самі шифри находимо на ст. 91 та 107 (5. Charakterisierung). На основі тих різних складових частий, які подає автор, читач має вражіння, що Сковорода се рід губки, яка всьо всала в себе, що тільки явилось на полі духового життя людства, від старозавітної, грецької, християнської філософії почавши, а на Ляйбніцеви, Льюкке, Спінозі і т. д. скінчивши.

На щастя воно так не було; індивідуальність Сковороди не калейдоскоп і не пестра мозаїка, а жива, в собі заокруглена, особистість, в якій пульсує рівномірним темпом кровобіг одного сталого світогляду і одного певного реаговання на прояви зовнішнього світа та космосу.

Не маючи наміру давати тут вичерпуючої характеристики, застановимося тільки коротко над кількома чертами філософічного світогляду Сковороди і над його джерелами. Саме джерела його філософічного світогляду вкажуть нам напрям та приналежність Сковороди до певних універсальних духових течій.

Основною чертою світогляду Сковороди я назвавби ідеалістичний містицизм¹. Але містицизм Сковороди не має нічого спільного з раціоналістичним містицизмом новочасної Європи, з якого зродилися в XVIII ст. ідеї Руссо і європейський романтизм, соціалізм, індивідуалізм і т. д. Містицизм Сковороди наскрізь ідеалістичний та ірраціональний, забарвлений релігійно.

Де шукати джерел того ідеалістичного містицизму Сковороди?

Візерелом сього містицизму Сковороди є східнохристиянська та візантійська містика². Її головними представниками є неоплатоніки, з Діонісієм Ареопігітом на чолі³. Тут мусимо на хвилинку спинитися на різниці розвою духових течій східної та західної Європи, тому, що щойно тоді зрозуміємо краще, чому власне Сковорода стоїть під впливом неоплатонізму і старохристиянської містики.

Різниця в розвою духових течій східної та західної Європи полягала в тім, що східна Європа (Візантія) стояла через ціле середновіччя включно і до найновіших часів під впливом неоплатоністичного ідеалізму, і з ним тісно звязаного старохристиянського містицизму. Західна Європа натомість уже в середновіччю (в XIII ст.) перейшла сильне духове потрясення, яке виявилось в тім, що над старим християнським містицизмом і неоплатонізмом взяла верх інша течія, знана під назвою аристотелівського емпіризму⁴. Наслідком сього було, що уже починаючи XIII-им ст. приготавлювався в західній Європі сей нахил до емпіричного реалізму, який в добі ренесансовій, розбивши теологічно-релігійні основи універсалістичного світогляду середновіччя, спричинив повну секуляризацію всіх проявів людської духової чинности та культурних вартостей. Гуманістичний індивідуалізм, раціоналізм, розвій природописних наук, визнання емпіричного світа досвіду, матеріалізму і т. д., довели кінець-кінців

¹ Вячеслав Заїкин, у своїм огляді праць про Сковороду (див. Нові праці про українського релігійного мислителя. «Ельпіс» II. 1927), уважає погляди дослідників про суцільність філософичної творчости Сковороди за хибні. Не сумніваюся в тім, що Сковорода переживав еволюцію поглядів, але разом з тим він творить певний суцільний світогляд. Суперечности, які мнимо деякі добачують в творчости Сковороди зникають, коли звернемо увагу на джерела його філософичного світогляду. У неоплатоніків є такі самі «суперечности», прим. між відношенням духа до матерії. В дійсности однак ці суперечности не противляться ідеалістично-духовному характерови як неоплатоністичної філософії так і філософії Сковороди.

² На містичні елементи у Сковороди слушно звернув недавно увагу П. Пелех («Записки Н. Т. Ш.», т. СXXXVI-СXXXVII: З життя і творчости Г. Сковороди). Однак мені ходить тут більше про містичний характер його світогляду, як про практичні приміри його містики, що проявляються в його життю. Не улягає однак сумнівови, що між тими обома явищами є тісна звязь, себто, що сильний нахил до містицизму проявлявся так в його філософії як і в практичнім життю (особливі, надзвичайні переживання).

³ Про неоплатоніків і їх значіння див. Hug) Ball. Byzantinisches Christentum. Drei Heiligenleben. München u. Leipzig 1923.

⁴ Яскраво виступає ся духова криза в спорах так званих номіналістів та реалістів.

до цього зматеріялізовання культури, що її завершила наша капіталістична доба¹.

Іншим шляхом натомість ішов розвій духових течій східної Європи. Тут заховався безпереривно аж до найновіших часів сей східно-християнський неоплатонізм і містицизм, із глибокою релігійною закраскою. Європейський Схід не переживав такого потрясення основами цього світогляду в середновіччю, а опісля в добі ренесансу, як Захід. Тут не наступила ся секуляризація, як в західній Європі.

З факту цього непереривного пановання ідеалістично-релігійного містицизму в східній Європі зрозумілий буде також і світогляд Сковороди. Містичний ідеалізм Сковороди має сей чисто духовний, пневматичний та онтологічний характер, який ціхує всі духові прояви східної Європи. Духовість східної Європи різниться від західної, почавши від доби ренесансу, тим, що тут не наступила ся повна секуляризація і раціоналізація всіх проявів духового життя, як на Заході.

Тим можна пояснити собі, чому світогляд Сковороди є антираціоналістичний, в противенстві до йому сучасної філософії доби освічення (Руссо, Вольтер і и.). Сковорода є рівнож противником секуляризації проявів духового життя, він, опертий на довговічній традиції, продовжує східно-європейський ідеалістичний містицизм та онтологізм, опертий на неоплатонізмі та старохристиянській релігії.

Але разом з тим Сковорода не є радикальним спіритуалістом. Він не відкидує світа матерії. В космічному пляні Божої будови, сей світ матерії має своє означене місце². Не прикладає він однак всеї ваги до цього світу матерії, як се робили ренесансові пантеїсти, але і не відкидує його знову як світу сатани, як се робили деякі західно-європейські спіритуалісти середновіччя, а признає йому місце в пляні божественної будови світа. Деякі дослідники добачували, що в світогляді Сковороди витворився свого рода дуалізм, що він є рівночасно пантеїстом³ і спіритуалістом. На мою гадку цього не можна добачити у Сковороди. Се його відношення до зовнішнього світа відповідає неоплатонічному світоглядові, в якому є певна гармонія між зовнішнім світом (останки античного пантеїзму, особливо яскраво виступають у Філя Юдейського), а світом ідей (платонізм і неоплатонізм у християнським дусі). Цілий матеріальний світ се еманация, се наслідування цього найвисшого і совершенного Добра, яке рівнається Божій Ідеї, се основна нота містицизму Діонісія Аре-

¹ Хто интересується тим процесом, цього відсилаємо до праці Е. Трельца: *Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen*. 1912 і до Ганса Айбля: *Union und Zukunft* («Ex Oriente». *Religiöse und philosophische Probleme des Ostens und des Westens* 1927, 10).

² Див. «Вся твар єсть то поле слѣдов Божих» («Израильській Змій»), також місця в «Разговорі о душевномъ мирѣ».

³ Див. опрокинення цього твердження і у Зеленогорського на ст. 223.

опагіта, неоплатоніків старохристиянської філософії та Сковороди¹.

Так незвичайно цікавим є відношення Сковороди до Сократа. Від нього перебирає він ясність філософічного думання, його етичний світогляд і певну ірраціонально-містичну ноту², — отже саме те, що ділить Сократа від старої грецької космогонічної філософії, а зближує до новійшої.

Виріши на традиції східної неоплатоністичної містики Сковорода шукає в західно-європейській філософії передовсім містичних течій. Західно-європейська містика доби проти-реформації, яка запустила досить глибоке коріння на Україні, не остала без впливу і на Сковороду. Він переймає із західно-європейського духового життя це, що мало споріднення з його ідеалістично-релігійним містицизмом. Отже не ренесансовий пантеїзм та індивідуалізм, не раціоналізм та інтелектуалізм XVIII ст. (доби освічення), не поступові філі тодішнього духового розвою Європи захоплювали Сковороду, а релігійний західно-європейський містицизм доби протиреформації.

Найяскравішим зього доказом, се етика Сковороди. Тут він різниться основно від специфічно по російськи забарвленої етики східної. Квієтизм та пасивізм, який найшов такий клясичний вислів у філософії Толстого: »не противися злу«, або обоголицяння зла і добра, яке находимо у світогляді Достоєвського, зовсім чужі Сковороді! Його етика, се боротьба зі злом, се стремління до ліпших, висших і досконаліших форм життя. В нього нема зього вирівнювання по найнижшим типам їх героїзованя, або шукання божественних прикмет тільки в хоробливости, в принижености і т. д. Пробивається сей етичний активізм головно в тім, що Сковорода визнає свобідну волю в людині, яка вибирає між злом і добром, чим саме людина різниться від звірят.³

Отже етика Сковороди стоїть під сильним впливом західно-європейського волюнтаризму. З тим звязаний і його ідейний оптимізм, який так сильно відріжнюється від сталих депресій та безвихідного песимізму (вчасти і нігілізму) російських письменників. Тому то і світогляд Сковороди має в собі щось більше погідного та зрівноваженого.

На основах двох могутних духових культур виріс світогляд Сковороди. Його ідеалістичний релігійний містицизм, се вплив приналежности Сковороди до східно-європейської релігійної містики, його етичний світогляд, його субективізм та волюнтаризм, се продукти західно-європейських духових течій.

¹ Див.: »Сѣнь тѣнь, краска абрисъ круга таить за собою форму свою, идею свою, рисунокъ свой, вѣчность свою«, з діяльoga: »Потопъ змінъ«.

² Вона безсумнівно у Сократа є, — тільки раціоналізм XIX ст. її у нього не добачував. Див. Uphues Pädagogisches Magazin 324, с. 61. Der geschichtliche Sokrates. Також Adolf Busse: Sokrates, 1914, стр. 126.

³ Рефлексії на ці теми в »Разговоръ называемый Алфавитъ или букварь мира«.

Таким образом постать Г. Сковороди незвичайно яскраво виступає на тлі історії духових течій України. Сковорода зрівноважує в собі в суцільній гармонії все те, що зложилося на духову культуру України XVIII ст.

Культурний дуалізм і його синтеза, Схід і Захід, Візантія і Рим, містичний ідеалізм та етичний активізм, складаються на характеристику його світогляду. Сковорода не випадкове явище в духовій історії України. Сковорода глибокими коріннями спочиває в українській духовій історії XVIII ст. і яко таким він духовий тип української людини.

Коротко ще про вроджений Сковороді гієрархізм в соціологічних питаннях. Сковорода визнає асиметрію в природі, асиметрію в людських характерах, здібностях, можливостях, працеспособности і т. д.¹

В острим противоріччю стоїть тут Сковорода як супроти тоді поширюваних ідей Русса, так і супроти ідейного комунізму Льва Толстого. Се відчування громадської гієрархії зближує Сковороду до західної Європи. Не до новочасної Європи Русса і доби освічення, і до вийшовшої з неї доби революції та демократизму, а до тої гієрархічної, станової, лицарської Європи, яка в середньовічній добі витворилася на основах християнської моралі та релігії. І це явище не є випадкове. Сей гієрархізм Сковороди опертий на тім соціяльнім укладі України, який витворився у козацькім періоді, і з якого сам Сковорода органічно виріс.

Не можна однак подавати такої характеристики Сковороди, яку на ст. 107 дає автор, де в 5 точках є 10 противорічностей: 1) Сковорода був першим своєрідним, мандрівним, українським філософом; 2) Сковорода був філософом в інтелектуально—(?) емпіричнім (?) змислі; 3) був се філософ-теозоф, теолог (?) і пантеїст (?); 4) був філософом у моралістично-евдаїмоністичнім (?) змислі; 5) був представником ренесансу (?) античності і релігійного синкретизму (?) на Україні. Тут одно поняття противорічить другому: пантеїзм теологізмови, теологізм інтелектуальному емпіризмови, ренесанс теозофії, а все разом релігійному синкретизмови (якому?) на Україні. Подібні противорічності стрічаємо в послідному розділі: »Сковорода посеред свого окруження«. Тут виступає Сковорода в однім місци як раціоналість (ст. 117), в другім знову як містик, причім свій містицизм черпає з якогось мітологічного джерела на Україні (стр. 116), або з олександрійської школи (стр. 117). На стр. 116 перечить автор начеби Сковорода черпав з німецької містики, на слідуючій стороні уже про се забуває і каже, що з німецькою містикою запізнався основно за границею.

На кінци переводить автор аналогії між Сковородою і фільо-

¹ Пор. »Разговоръ называемый Алфавитъ или букварь мира« і »Харківські Байки«, де замітний його висказ: »воиномъ кто рожденъ, дерзай, вооружайся«. Отже рішаючі всюди природні (органічні) здібности.

софією Соловйова, Толстого та Достоевського. Певні споріднення є і їх правильно відмічує автор. Вони витворилися через спільність релігійного містицизму, але рівночасно є і великі різниці. Може найблизше стоїть Сковорода до Соловйова і його западництва (хоч і тут точка виходу є відмінна), натомість глибокі різниці, особливо в понятті етики, є між Сковородою і філософією Толстого та Достоевського.

Низка (хоч не всі) замічених похибок дасться пояснити вчасті незнанням німецької мови і видно не цілком засвоєною собі німецькою філософічною термінологією. Зате більше спадає вини на видавців книжки, чим на молодого її автора. З самого заложення книжки і матеріалу там зужитого, видно на всякий случай пильність і добру волю автора в напрямі до опановання матерії. Що йому те не все удається і матеріал не все перетравлений, се йде вчасті на карб незнання мови і термінології, чим пояснюються неясности і противорічності. А се шкода, бо якщо видавець бувби серіозно поставився до сеї праці і якщо бувби виправив сі разячі хиби, то праця д-ра Д. Олячина моглаби бути позиточним джерелом для пізнання Сковороди в німецькій мові.

В. Залозецький

IV. БІБЛІОГРАФІЯ

Праці Богосл. Наук. Товариства і Гр. Кат. Богосл. Академії у Львові, Том IV-V. **Аскетичні Твори св. Отця Нашого Василя Великого** переклав з грецького митроп. Андрей ШЕПТИЦЬКИЙ. Львів 1929. (Друкарня ОО. Василян у Жовкві). 8^о XV + 490.

Є се цінний вклад в нашу рел. літературу, особливо патристичну. Вона-ж така вбогенька, що і стид і жаль. Що нам придбали ще давні наші батьки, переклавши на церковну мову дещо зі св. Василя, Золотоустого, Єфрема, Дамаскина, се пішло в непамять, а нового не причинили нам нічогосінько цілі довгі сотки літ, крім хіба Золотоустового »Про священство« і його гомілій на Матея. Книга отже »Аскетичні Твори«, що обіймає, сказатиб, третину всіх творів св. О. Василя, се справді поважний набуток і вже з сього першого згляду заслугує на особлившу вдячність для Достойного Перекладчика від усіх, котрим убогість нашої релігійної літератури лежить на серці.

Більше ще з другого згляду, з огляду на предмет перекладу.

»Правила св. Василя (див. „Правила для монахів св. О. Н. Василя Вел. перевів Андрей Митрополит, схимонах ЧСВВ. Жовква 1911, ст. 21) так як майже всі його твори, радше надаються до розважання, чим до читання. Тільки в них є незвичайної мудрости, тільки сили пересвідчення, тільки тепла, а при тім така рівновага, така клясична міра, а всюди така глибина мисли, що часом читаючи сотний раз який уступ, знаходимо щось, чого ми досі не спостерігали... Кілька речень тої книжки принесє душі більше хісна, чим перечитання цілої книжки иншого автора. В тім чоловіці (Василієви), сказати можна, найвисший і найідеальніший тип вселюдської культури. Зпоміж усіх Отців і церковних писателів ніхто не є таким клясиком... Простіший від Григорія Назіянського, без порівнання ліпше знає від Йоана Золотоустого цілу літературу і цілу науку Греції... Є в нім щось зі сили, спокою, могутости Демостена. Бєсіда рівно гладка, прозрачна, ідеальна як у Плятона. Є вискази, котрі видаються, якби взяті з Аристотеля. А при тім усім — така легка поезія і така самостійна гадка, так ніколи не наслідує, так всюди є собою самим, що певно є одним з найгеніяльніших писателів.«

Третій згляд, се практична потреба душ.

Розбуджене в останних десятиках літ у нашій Церкві релігійне життя кличе численні душі до наслідування Христа по Його євангельським радам. Одинокій Василянський Чин, хоч оснований що до свого внутрішнього законного життя, вповні на правилах і аскезі св. Василя, однак із виразної волі св. Церкви влучив до своєї суцної цілі ще від часів св. Йосафата також апостольську працю для спасення ближніх, може прийняти до свого інституту лише членів відповідаючих тій цілі. Для инших кандидатів належало створити инший тип законного життя, що й зділав Високопреосвящений Архієрей, обновляючи так званий устав св. Теодора Студита. Основою внутрішнього аскетичного

виобразування душі також і для сього типу були Правила св. Василія. Та що для переважної більшости душ, посвячаючих себе сьому типови, оригінальна грецька мова св. Василія є недоступна, а переклади на чужі мови неvistарчаючі, щоби з них доволі черпати науку і духа св. Законодавця, длятого Достойний Автор піднявся великого і тяжкого труду переложити всі аскетичні твори св. Василія В. на нашу мову. Так повстав уже в 1909 р. «Вытягъ зъ Правиль св. О. Н. Василія Вел. уложеный для Инокинъ Иосифомъ Веляминомъ Рутскимъ», Жовква 1909, ст. 1—48, опрацьований наново Високопреосвященем Архіереєм, з додатком: «Конституції женськихъ монастирѣвъ ЧСВВ. Галицкои Провинциі». В слід за сим появилася в р. 1910 нова праця: «Зъ Правиль св. Отця Нашого Василія Великого», (Жовква 1910), як устав для Чина Братів Студитів. В тім також році вийшли друком: «Пять бесѣдъ аскетичныхъ съв. Отця нашего Василія Великого, перевѣвъ Андрей Митрополитъ», Жовква 1910; а в році 1911: «Правила для монахів сьвятого Отця нашего Василія Великого, перевѣ Андрей Митрополит, схимонах ЧСВВ». Жовква 1911, вкінці в біжучім році повний переклад усіх аскетичних творів св. Василія, як у горі зазначено.

Справедливо завважує Високопреосвящений Перекладчик, що «переводити св. Василія, се праця може незвичайно мила, бо дає нагоду ліпшу як читання вникати в тайни оригіналу, але се праця так трудна, що треба незвичайної смілости, щоби до неї братися». (див. «Правила», ст. 23). Та хто як хто, а Високопреосвящений Автор міг собі на таку «смілість» дозволити, і з піднятої праці вивязатися, як ніхто другий. І се є четвертий згляд, який «Аскетичні Твори» в данім нам перекладі всеціло рекомендує. Основне знання грецької мови, не менше як також знання чужих мов, на які Василієві письма були перекладані і з якими перекладчик міг оригінальний текст порівнювати і справджувати, відтак знання св. Письма і теології, без чого віддати думку св. Василія прямо неможливо, а вкінці, що рівнож є переважне, себто знання християнської аскези і великий для св. Василія пієтизм, все те дає нам гваранції, що Достойний Автор дав нам своїм перекладом під кождим оглядом твір знаменитий. Додаймо і се, що Автор ще про свою працю покійрно, але вірно, заявляє: «Я над нею працював літами... часу і праці я не щадив...» (див. «Правила», ст. 24—25), а зрозуміємо, що діло з таким знанням і трудами дсконане, мусіло вийти звершеним. Таким воно є дійсно.

Але дуже помилявсяби, хто «Аскетичні Твори» св. Василія вважає ділом пригожим і цінним для самих тільки законних осіб. Так не є. Аскеза св. Василія, се не якась спеціальна аскеза василіянська, чи студитська, чи якого иншого монашого типу, ані навіть не спеціальна якась аскеза «Східної Церкви». Се аскеза загально християнська, се пристосовання закону віри і обичаїв до практичного життя християнина, який стремить до сего, щоби практичне життя уладити і допасувати відповідно до закону віри і моралі. А що християнське життя є двояке: життя по заповідям і життя по євангельським радам, длятого св. Отець в Етіках подає основи

християнської аскези для християн взагалі, а в Правилах основи християнської аскези для стану монашого. А ту свою аскезу св. Отець виводить і розбудовує з євангельської науки в такій формі, що в ній майже нігде не видно Василя промовляючого, а скрізь Христа самого. В той спосіб Василієва аскеза виходить, як влучно підносить Автор: «Так загально людська, так висша над одну добу, один край або один рід монахів, що вона не менше дається примінити до законних згромаджень, що повстають у наших часах, ніж до перших кападокійських і палестинських монастирів». (Див. »Аск. Твори«, ст. VIII, IX). Тим-то була вона скарбницею, з котрої як на Сході так і на Заході, як міряни для себе так монаші інституції для себе, по всі віки черпали сили і заохоти, світла й тепла до життя звершеного по науці св. Євангелія.

В »Аскетичні Твори« влучив Дойстойний Перекладчик не тільки безспірно автентичні діла св. Василя, але й такі, яким критика відмовляє автентичности. В своїм виданню »Пять бесѣдъ аскетичныхъ«, на ст. 47—48 зазначає се Автор що до трактату: »Монаші Науки«, які в »Аск. Тв.« подані числом 34 на ст. 378—429, а яких автентичність оспорує Garnier, Венедиктинець, »котрий був«, як каже Автор, »на три послідні століття найбільшим ученим знатоком св. Василя«, »Колись дасть Бог, видаючи переклад тих конституцій відповімо на його аргумента«. На жаль, в »Аск. Творах« не знаходимо, ніякої відповіді, а те, що Автор в цитованім місці завважує (ст. 48), не оборонює як слід заквестіонованої автентичности, так що і сам Автор кінчить свою увагу: »Не перечимо, що суть інші поважні сумніви що до (тих) конституцій. На кожний однак спосіб суть вони твором з давних віків, узнаванним за устав монашій. Мають проте для нас монахів незвичайну ціну — хочайби не були автентичним твором св. Василя«.

Про »Епітимії« (покути), числом 60, і »Покути для інокінь«, подані теж в »Аск. Твор.« на ст. 370—375 булоби, на мою думку, так само вказаним завважити, що се безспірно неавтентичний твір св. Отця, що й сам Автор зазначив в иншій своїм виданню: »Епітимії... нема сумніву, що то є твори неавтентичні і походять з пізнійших часів«. (Див. »Правила«, ст. 17).

Плятонід Філяс, ЧСВВ.

Проф. дръ Тить МЫШКОВСКІЙ. Изложеніе цареградской литургии (св. Василя В. й св. Іоанна Златоуста) по ея древнему смыслу и духу. Львовъ 1926. 8^о ст. 162.

Високу ціль поставив собі автор у своїй праці. Представити »смыслъ и духа нашихъ литургій« і то »съ точки зрѣнія тѣхъ временъ, въ коихъ оны были сочинены« та в сім світлі зясувати »органическую связь какъ цѣлой божественной литургии сообща, так и ея частей, а даже и отдѣльныхъ мыслей« (ст. 3), се завдання актуальне і гідне науки.

Становши на становищі, що кожний людський твір, будучи ділом індивідуального чоловіка, має на собі печать свого часу і свого сере-

довища, автор старається наперед подати знаменні ціхи «християнського вѣросозерцання и благочестія» тих часів, в яких жили вселенські Учителі Василій В. і Іван Золотоустий. Першою ціхою є загальне і формальне почитання пресв. Тройці. В ідеї Бога, якою послугувався тодішній християнин, при актах богочитання мимовільно виступала в його свідомості радше потрійність Божих Осіб, чим одність Божої природи. Другою питоменністю побожності того часу, то відмінний від нашого погляд «на главную цѣль и задачу новозавѣтной, безкровной Жертвы». В давнину мав першенство і перевагу в Службі Божій елемент прославний над переблагальним і просительним. Вкінці по третє Бож. Літургія, по думці її творців, є опанована ідеєю жертви в противенстві до наших часів, в яких переважає гадка на св. Причастіє. Замітки про зовнішній устрій Служби Божої, се є про співділанне священника і вірних в її відправі, про місце, яке в ній має кожда з трьох Божих Осіб і Преч. Д. Марія та святі, доповняють отсі «предисловныя мысли».

Цілу літургію ділить автор на літургію оглашених, чин жертви і причастіє вірних, як на окремі, в собі замкнені акти богослужебного дійства, органічно зі собою злучені і опановані одною ідеєю жертви (пор. ст. 104).

Сю працю можна розглядати як твір науковий або як спробу спопуляризувати між ширшими кругами глибше, аналітичне розумінне Служби Божої і її провідних ідей. Як спопуляризаційний твір «Изложение» має свою вартість. Се овоч глибоких розважань автора, написаний з теплом, спосібний будити побожність. Сій однак ціли стоїть на перешкодї мова. Вона — російська, отже для Українця трудно зрозуміла, для Росіянина — за непоправна.

Як твір науковий, праця дає багато до бажання. Тема, яку вона обробляє, має визначно історичний характер, як на се й заголовок та ціль вказують. Її можна обробити лише в рамках історичного тла, яке обіймає довгі віки і тільки на підставі конкретних історичних фактів, узятих із розвитку літургій. Тимчасом автор переводить аналізу Служби Божої *ex principiis intrinsecis*, розважаючи тільки сам її текст і зміст, доповняючи те «своїми» увагами чи поглядами на «дух» християнського вѣросозерцання и благочестія» IV і V століття. Не запускаючись у подобиці, хочу лише деяким точкам сеї праці присвятити трохи уваги.

І наперед, чи справді в тих часах при думці на Бога, в ідеї Бога на перше місце вибивається потрійність Божих Осіб, понятте пресв. Тройці? Щоби знайти умотивовану відповідь, беру до руки твори одного з головних речників богословської гадки і аскетичного та містичного життя, св. Василя В. І перекидаючи сторінки його писань, передусім не спостерігаю того мимовільного підчеркування потрійности Божих Осіб у Бозі, як се припускає теза автора, хоч святому тільки разів приходилося говорити в обороні поодиноких Божих Осіб. Загально і звичайно, як і ми нині, послугується він словом «Бог», висловлюючи ним одність Божої природи. Але ще щось замітне впадає мені в очи. Зі своїх 52 бесід і гомілій, 40 кінчить св. Василій доксольогією. Але кого? Тільки одну закінчує доксольогією пресв. Тройці, одну —

св. Духа, шість — Бога взагалі, аж трийцять дві — Ісуса Христа і то навіть у Гексемероні і в поясненню псалмів. Так то глибоко і формально культ Богочоловіка ввійшов у побожність того часу!

Та припустім, що справді »тогда понятіє тройственности тѣсно соединялось съ понятіємъ Божества и даже видвинулось въ послѣднемъ какъ-бы на первое мѣсто: Понятіє Богъ тогда само собою обыкновенно означало три лица« (ст. 10, 11). Чи навіть у сім випадку культ пресв. Тройці, який бачимо в Службі Божій, треба дійсно пояснити духом »вѣросозерцанія и благочестія« IV і V віку? Сам автор зазначає: що »обѣ тѣ литургіи вовсе не различаются между собою по части діяконской, ни по частямъ пѣваемымъ хоромъ, ни (вообще) въ громкихъ возгласеніяхъ священника... Часть предъ жертвоприношеніємъ и прочіє послѣдованіє всего священнодѣйствія остается обыкновенно общимъ во всѣхъ литургіяхъ данной церкви« (ст. 4, зам.). Все те отже до св. Василя В. вже має свою історію і не було впливом »патрически-филозофического развитія ученія о св. Тройцѣ«. А якраз на сій часті, головно на троїчних доксологіях основує автор свою гадку про визначний вплив доби вселенських Учителів св. Василя Вел. і св. Івана Золотоустого.

Інше питаннє, чи при слуханню Служби Божої в психиці та побожности нинішних вірних на першім місци стоїть »моментъ просительный и удовлетворительный«, а на другім тільки »богочитательный« (ст. 12), якщо взагалі вони про се думають. Про се чейже не рішає наміреннє, в яким вірні просять жертвувати Службу Божу. Давнійше христіяни, жертвуючи свої дари, рівнож просили о пам'ять на їх потреби, як на се й вказує молитва проскомидії: »Помяни... принесшихъ и ихже ради принесоша«. Радше рішає про се предметовий порядок літургії і спосіб участі в ній. Коли вірні беруть в ній участь, як сього вимагає її природа і будова, заховують такий порядок цілей, який предметово є виражений в літургії. А в самій Службі Божій, хотяй момент прославний займає перше місце, як то з природи річи виходить, однак »моментъ пользы для умныхъ тварей« (ст. 13) має властиве, окреме, обширне, хоч другорядне місце. Чейже »приміненне жертви« від »Твоя отъ Твоихъ« аж до кінця »Отче нашъ« є нічим іншим як лише формальним представленням просьб Богови в імені евхаристійної Жертви.

Спитаємо вкінці, чи можна поставити як тезу, що нині в Службі Божій для вірних головним і осередним актом є не так акт жертви, як радше св. Причастіє. Про священника того не можемо сказати. Він передусім мусить слідувати за текстом літургії, а її текст нині такий, як був літ 1500, його осередною ідеєю є жертва, для св. Причастія розмірно не багато відставлено місця. А коли що каже йому заздальгідь думати про хвилю св. Причастія, навіть у сам момент жертви, то се якраз старинні молитви літургійні і самі слова освячення: »Прійміте ядите«... »прійміте и пийте«... Що до вірних, то більшість їх не ходить часто до св. Причастія, і длятого остають під таким вражіннєм, яке на них із зовні робить сама відправа, а осередком літургійної відправи таки є жертва. Зрештою вже сама хотяйби практика частійшої

сповіди, при якій не св. Причастє, але участь в евхаристійній жертві є одним з головних, ставлених питань і справ, на якій кладеться великий натиск, достаточнo усвідомлюють у вірних велику хвилю жертви. А те, що в момент таїнственної, личної злуки з Сином Божим у св. Тайні Причастя ми можемо чутися на вершку побожності, хіба не доказує, що ми фактично, чи тільки психольогічно св. Причастє робимо центральною точкою Служби Божої.

Висше підняті питання в кождім разі є такими, що можна про них много дискутувати і читаючи їх в отсій праці, мається вражіння, що ту дійсність нагинається до теорії наперед уложеної.

При сій нагоді годиться зазначити, що в цілій розправі майже не звернено уваги, що Служба Божа є «на памятку» Ісуса. Символіка в Літургії, на яку нарочнo вказує її текст і якою так люблять займатися літургисти, як принцип тут майже цілком неузглядна. Але що правда, через се треба булоб дати богато місця думці на людську природу Христа, а се не цілком гармонізувало з концептом Служби Божої, який виробив собі автор.

Читаючи сю працю не можна не звернути уваги на дивні погляди автора що до деяких обявів християнського життя в давнину та їх причин.

Він каже, що християни тих давних часів, хоч і вірили в присутність Ісуса в освячених дарах і віддавали Йому поклін в пресв. Евхаристії, «однако это бывало только случайно на св. Литургии, особенно при св. Причастии, а кроме этого на то таинственное присутствие Иисуса въ ссв. Тайнахъ почти не обращали вниманія» (с. 6). На Службі Божій вони так були переняті вірою і контемпляцією Пресв. Тройці і Божого Слова, що «таинственное появленіе Его подъ видами хлѣба и вина уже не оказывало особеннаго воздѣйствія» (с. 117).

Невжеж се історичне? Невже психольогічно умотивоване?

Що ні на востоці ні на западі не було тоді деяких зовнішних, величних форм і практик почитання пресв. Евхаристії, се за очевидне, щоби над тим затримуватися. Але на якій підставі можна твердити, що не було там практично-глибокої віри в присутність Ісуса, наслідком якої ся тайна була осередком культу і мала головне місце в християнськім життю?

Сего ще не доказує та звичайність і простота, з якою вірні на зверх обходилися з найсв. Тайнами, приймаючи їх на руки, переносячи до домів чи переховуючи в себе. Нині подібні явища бачимо в переслідуванім Мексику.

Але зате пресв. Евхаристія є «хлібом життя». Тим була вона передусім у ті давні часи, коли вірні ледви не що дня причащалися.

«Щоденно причащатися, — се слова св. Василія В. — і приймати св. Тіло і Кров Христа є добрим і дуже корисним ділом. І хтож буде сумніватися, що бути безнастанно учасником життя є жити обильним і богатим життям? Ми в Кесарії причащаємося чотири рази кожного тижня: в неділю, в четвер, п'ятницю й суботу, а в інші дні, коли випаде память якогось святого» (див. Аскет. Твори, с. 454).

Та Христос в діланню, передусім евхаристійнім на душу, не є звязаний історичним розвитком догми ані духом часу. Як найвисший Господь Він ділає безпосередно і свобідно дає життє тай свідомість

сего життя і пише живу його історію в кожній душі. Отже вірні в давнину «з ломання сего Хліба» черпали «богате» життє, свою глибоку віру, свою надприродну мудрість, своє геройське мужество і со-вершенну любов і знали кому се завдячують, а мимо того «особеннаго внимания на то таинственное присутствие Иисуса не обращали?» Ні, се психологічно не умотивоване!

Колиж читаємо твори такого св. Івана Золотоустого, то ми примушені сказати, що се прямо неісторичне. Для приміру — кілька уривків.

«Коли ти видиш Господа принесеного в жертву, священника, що відданий своему урядови молиться, товпу окроплену багром отсеї дорогоцінної Крови, чи думаєш, що ти ще на землі і між смертними стоїш людьми?.. О чудо Божого милосердя! Того, котрий сидить з Отцем на висотах неба, в тій самій хвилі на землі доторкають усіх руки і всім, хто хоче, себе самого дозволяє брати і пригортати... Чи не знаєш, що людські душі ніколи не перенеслиби вогня сеї жертви, але всі погиблиби, коли не булоби великої помочи Божої благодати» (De Sacerd. l. III).

Читаючи отсі слова ніяк не маю вражіння, що в часах св. Івана Золотоустого «таинственное появление (Иисуса) подъ видами хлѣба и вина не оказывало особеннаго воздѣйствія». І ще: «На що ангели дивлячися зжахуються і не сміють свобідно глядіти, ізза блесків, що звітлія вихоплюються, тим ми кормимся» (Hom. 60 ad pop. Antioch.); і «по що згадувати будуче? Коли ми є ще в сім життю, ся Тайна робить, що земля стає для нас небом» (Hom. 24 in I. Cor.). Се слова, які не говорять лише про віру в приявність всюдиприсутного Бога, але про Христа, якого «дотикають руки» і який вже туг зі землі робить небо!

Святий так часто проповідав про пресв. Евхаристію, (в своїх 77 бесідах інколи і по кілька разів про неї говорить¹); жадає пошани в церкві таки задля сеї св. Тайни, так дуже накликає до участі в ній, робить з неї так часті примінення до життя, як прим. щоби на прилюдних видовищах хоронити очі перед усім брудним, бо ними глядимо на евхаристію трапезу (De spectac.), що наглядно переконаємося, як ся тайна була дійсно головною силою тодішнього християнського життя.

Але автор старається своє твердження про мале почитання пресв. Евхаристії історично пояснити.

Се поясненне рівнож своєрідне. Тодішні християни «особеннаго внимания на то таинственное присутствие Иисуса не обращали потому, что выше ставили Его естественную божескую вездѣсущность какъ Бога-Слова (неотдѣлимую уже и отъ Его принятой человеческой природы) (с. 7). Именно «въ старину... умъ священнослужителей и вѣрныхъ въ церкви всецѣло былъ занятъ божескимъ присутствіемъ какъ тріеди-наго Бога, такъ и Богочеловѣка-Христа; во время всего священно-дѣйствія, а не только во время послѣ освященія бож. даровъ, то и дѣло приносилъ Ему честь и поклоненіе и таинственное появленіе Его подъ видами хлѣба и вина уже не оказывало особеннаго воздѣйствія на него; оттого и на самъ моментъ этого явленія не обращали особеннаго внимания» (с. 117).

¹ Поп. F. Claudius de Saintes, De Eucharistia et missae ritibus ex operibus Ioannis Chrys. у «D. Ioannis Chrys. Operum t. V». Antverpiae MDCIV, стр. 1093—1120.

В сих словах автор ставить як історичний факт, що в ті часи дар високої контемпляції був загальним у Христовій Церкві. Бож та віра »ясная и живая, разпаявшая тогда и умъ и сердце« (с. 6), »священно-служителей и вѣрных«, яка до тої міри »всецѣло« захопляла ум »присутствіємъ какъ тріединого Бога, такъ и Богочеловѣка«, що »явление Его подъ видами хлѣба и вина уже не оказывало особѣннаго воздѣйствія на него«, не могла бути ділом тонкого грецького ума, але в цілості богомільним даром ласки.

Над сим »фактом« не хочу затримуватися.

В дальшім розведенню своїх гадок висказує автор два догматичні твердження, які мають річ глибше умотивувати. Наперед, що людська природа Ісуса задля гіпостатичної злуки з Богом-Словом поділяє Його всюдиприсутність. »Умъ же говоритъ,... что присутствие Иисуса въ ссв. Тайнахъ есть только внѣшнымъ и чувственнымъ проявленіємъ Его невидимаго присутствія, которымъ Онъ и безъ того присутствуетъ — Своимъ божествомъ, а по нераздѣльному соединенію челоуѣчества съ Божіей Ипостасію и своимъ челоуѣчествомъ вездѣ, на всякомъ другомъ мѣстѣ, не менѣе, чѣмъ въ церкви на престолѣ... крмѣ сѧ. Тайнъ Ісусъ Богочеловѣкъ присутствуетъ на кождомъ мѣстѣ, а именно своимъ Божествомъ — естственно, а своимъ челоуѣчествомъ — ипостасно, по неразлучному соединенію челоуѣчества съ вездѣсущею ипостасію Бога-Слова« (с. 8). Звідси по друге каже, що Ісус зі своєю людською природою не є ліпше і совершеннійше в пресв. Евхаристії, чим нпр. на котрім з бічних престолів, де найсв. Тайн нема. »Только былоби ошибочно, еслибы кто думалъ, что таинственное присутствие Иисуса въ ссв. Евхаристіи составляетъ какъ бы пополнение и усовершенствование Его естественной, божественной вездѣсущности, какъ будто-бы Ісусъ присутствовалъ въ ссв. Тайнахъ лучше и полнѣе чѣмъ присутствуетъ внѣ ссв. Тайнъ по своему ипостасному соединенію съ Богомъ-Словомъ« (с. 7).

Гадки сі є нові і бодай дивні на богословськїм полі, а висновки з них їх заперечують. Хоч коротко над ними застановімся. Після автора отже Ісус і »Своимъ челоуѣчествомъ« є всюди. Для нас не важне, що се не є »естественно«, а тільки задля гіпостатичної злуки. Беремо сам факт. Але всюдиприсутність є прикметою виключно Божою, припускає ество нескінчене і абсолютно незмінне, а людська природа Ісуса є сотворена і ограничена і не може стати участницею цїх внутрішн Божих, не перестаючи бути собою. До того, якщо Ісус і своєю людською природою бувби всюди, тоді Він з тілом і душею взагалі не мігби бути тільки на однім місци, нпр. в небі, але фізично і конечно; вічно мусівби бути нпр. і в пеклі. Сего не каже жаден богословськїй підручник.

Крім сього, в сім припущенню не мігби Він ані рухатися ані фізично ділати, бо рух се перехід з місця де ми є на місце, де нас нема, а ділання, бодай самого тіла, якось припускає можливість переходити з одного стану до другого, звязаного з простором. При всюдиприсутностиж се неможливе.

Вкінці, якщо людська природа Ісуса є всюди, питаємо себе, яким способом вона є. Католицьке богословіє послуگуючись індукцією, подає

нам потрібний спосіб бути в просторі: описно (простірно, *circumscriptive*), определно (*definitive*) і на спосіб субстанції (*per modum substantiae*). Але ні один з них не пояснює способу, яким людська природа Ісуса є всюди. Навіть спосіб буття на лад субстанції, яким є Ісус в пресв. Евхаристії, хоч дозволяє *in indefinitam multiplicabilitatem* видів, не робить однак Його найсв. Тіла фізично всюдиприсутним. Треба отже заключити, що хотяй можемо згідно з правдою говорити: „Хрѣтосъ Бгъ“ є „кѣдѣ сѣй“, бо підметом присудкуваннє є тут Божє Особє і про Неї прѣвильно і правдиво висказуємо те, що відповідає Її Божій чи людській природі, то однак не можемо про Її людську природу присудкувати прикмет виключно Божих.

Задля того то також нїяк не можна сказати, що Ісус не є присутний »въ свв. Тайнахъ лучше и полнѣе“, чим денебудь инде. Навпаки, в пресв. Евхаристії є Він так як нїде инде, хїба в небі, то є на тїм однім місци, в яким в нормальний спосіб перебуває Його прославлене Тїло. Йже горѣ со Оцѣмъ сѣдѣй й здѣ нѣмъ невїдимо спрѣвкѣмъ. Бож тут є Він »vere, realiter et substantialiter«. А говоримо се не тїльки що до людської природи Христа, але й що до Його Божества. В пресв. Евхаристії в окремих спосіб є воно присутне і обявляє свою славу. Іменно, коли говоримо про Божу присутність в сотворінню, то не розходиться нам про абсолютне Божє буттє само в собі, яке очевидно »не можетъ получить никакого дополненія или усовершенствованія« (с. 8), але про відношенне сотворіннє до Бога в його залежности від першої причини. Бог, каже св. Тома, *est in omnibus per essentiam, in quantum adest omnibus ut causa essendi* (I. qu. VIII. a. 3. c.). О стїльки отже Бсг є в своїм сотворінню, о скїльки в нїм ділає, бож діланнє і буттє в Бозі то одно. І длятого, як Бог рїжно може ділати в своїм сотворінню і в рїжне відношенне до себе його поставити, так і в рїжний спосіб може йому удїлятися і зі собою його лучити. Чим отже Бог совершеннїше в нїм ділає, тим і совершеннїше в нїм є. Звідси невластивим є спосіб говореннє, що Бог однаково є присутний в небі і в пеклі, в серці безбожника і в серці Богочоловіка.

Задля того то також, коли всемогучість Божє в якимсь із своїх діл з'єдинює всі богатства природи, ласки і слави і доконує чудного діла гіпостатичної злуки, як се є в прославленій, людській природі Ісуса укритого в пресв. Евхаристії, а до того постійно довершує там усіх чудес потрібних до евхаристійного способу життє, тоді ми можемо і ми повинні сказати, що »на сім місци« є Бог цілком окремим способом.

Ще на одну річ хочу звернути увагу. В своїй праці автор виступає як ревнитель восточности, хоч непрямо однак з уподобаннем називає себе »обрядовцем« (с. 94, зам.). В численних замітках дає вираз своїм поглядам у яркій деколи формі. На с. 46, зам. 1, введене в нас поминаннє папи перед іменем митрополита в ектенії мирній називає »излишнее, да и незаконное«. А як психольогічну причину сего введеннє подає: »Только бѣдный »русинъ« привыкъ то и дѣло изъощряться въ новыхъ вымыслахъ, какъбы все болѣе и болѣе изъявляютъ свою подчиненность, даже и тамъ, гдѣ отъ него того не требуютъ«. Невжеж Всв. о. Професор думає, що се нечесть, або бодай річ менше гідна

скристалізованого характеру »все болѣе и болѣе изъявлять свою подчиненность« Намісникови Христовому? Що саме те одно не може бути достаточною причиною поминати папу там, де поіменно поминається взагалі ціла церковна ерархія? Невжеж Всв. Професор не уявляє собі іншого можливого мотиву, як тільки настрій раба? Або — чи завсіди маємо ми акцентувати, що ми тільки »уніяти«, в Церкві Божій почувати себе приймаками, мати їх психіку і для того бути надмірно вразливими, зобов'язані часом не заботою показати підчинености? Також хиба не буде незаконним те, що робиться за приміром і відомом своїх єпископів.

На с. 118, зам. 2, зачисляє автор між »латинствуючіе обычай«, введений львівським синодом, »западный видъ богопоклоненія посредствомъ колѣнопреклоненія«. Не розходиться тут про прикляканне на одно коліно, але про клячання або глибокий поклін на двох колінах. Для чого п'янується отсей спосіб богочитання, як »латинствующій« і »западный«, трудно вгадати. Чейже се спосіб, яким у відданню чести Богови визначно послугується Схід. Глибокі поклони товаришать відправам в пості, сотками бив їх колісь св. Йосафат, молитва на колінах була в ужиттю Ісуса і апостолів, на колінах бодай подекуди до війни відправлявано епиклезу по православних церквах і на ділі се не є ні восточний ні западный, але природний спосіб віддавати найглибшу честь Богови.

Але досить уваг. Закінчу словами одного з дослідників обрядової старини, якого хиба не будемо підозрівати в односторонности. »По историческимъ изслѣдованіямъ ясно и несомнѣнно, что св. Церковь относительно обрядовъ богослуженія, дѣйствовала съ разумною свободою: принимала новыя порядки служенія по ихъ благотворному дѣйствію на людей и потомъ замѣняла ихъ другими, когда видѣла, что предніе порядки не совсѣмъ полезны и нужны другіе. Она, какъ и въ другихъ случаяхъ, не дозволяла быть судьями — властителями тѣмъ, которымъ порядокъ апостольскій указывалъ быть учениками, а не учителями: но не дозволяла и себѣ самой сна безпробуднаго, а зорко смотрѣла за нуждами времени и постоянными нуждами души.

Теорія церковнаго богослуженія, не опираючаяся на историческихъ даныхъ, ложная теорія сама въ себѣ и вредная по послѣдствіямъ. Тутъ гуляеть произволь, наводящій туманъ и на умъ и на сердце. По его милости въ тълкованіи однаго и тогоже дѣйствія, одной и тойже обрядовой принадлежности, встрѣчаеи пять и шесть тълкованій разныхъ, — одно у Симеона Солунскаго, другое у Кавасилы, третье и пятое — у третьяго тълкователя. Вотъ новая причина, почему нужны историческія изслѣдованія«. (Филаретъ, черниг. архієппъ, Истор. обзоръ пѣснопѣвцевъ. Спб. 1902³, 4—5).

Павло Теодорович, ЧСВВ.

Encomium of Saint Gregory, Bishop of Nyssa, on his **Brother Saint Basil**, Archbishop of Cappadocian Caesarea. A Commentary, with a Revised Text, Introduction, and Translation. A Dissertation... by Sister James Aloysius STEIN, A. M. The Catholic University of America. Patristic Studies. Vol. XVII. Washington, D. C. 1928. 8°, XCVI+166.

Похвала Василієви, архієп. Кападокійської Кесарії, написана вкоротці по смерті святого його молодшим братом Григорієм, еп. з Нісси, становить цінне жерело до життєпису і характеристики св. Василя Великого. Її ціллю було усталити день, в якому малаб бути святкована пам'ять Василя, що своїми чеснотами і ділами заслужив собі місце поміж святими. Чи се однак справді братний твір Григорія з Нісси? Н. Usener (*Das Weihnachtsfest?* Bonn 1911, ст. 255) відмовляв його Григорієви з Нісси, і загалом комунєбудь з родини Василя, по причині відсутности у змісті твору особистих споминів і відношень автора до Василя Великого. Інші учені патрольоги вважають похвалу автентичним твором св. Григорія з Нісси, а поминення особистих відношень пояснюють просто штучною шкільною формою похвали.

Сестра Stein, шаритка Воплоченого Слова, вибрала собі за тему докторської дисертації на філософічнім факультеті катол. університету в Вашингтоні сю похвалу Василієви. Тому, що її грецький текст, як загалом текст усіх інших творів Григорія з Нісси, ще не просліджений критично, і досі перепечатувано його за першим виданням з 1615 р. (*editio princeps completa Frontonis le Duc, Parisiis*), авторка оригінальний текст друкований у Migne'a ревидує на основі шістьох рукописів, і подає в низу тексту критичний апарат. До зревідованого тексту опісля дає англійський переклад і долучує коментар, який містить найбільше фільольсгічних обяснень та дещо історичних (біблійних та із сучасної творови історії). Ся властива часть праці попереджена обширним уведенням, в якому говориться про життя і твори Григорія з Нісси, зокрема про літературну форму, будову і мову похвали Василієви. Хотяя праця писана із підходу фільольогічного, проте вона має також своє теольогічне значіння і дає певний і ясний текст похвали Василю та доказує, або принайменше збирає мовний матеріал для доведення її походження від св. Григорія з Нісси.

Василь Лаба

Л. П. КАРСАВИНЪ. **Св. Отцы и Учители Церкви.** (Раскрытие православия въ ихъ твореніяхъ). УМСА.-Press, Paris(?) 8°, 270.

Автор-емігрант старається у своїому творі подати історичний розвій християнської думки на Сході від самих початків християнства аж по кінець патристичної доби (до св. Йоана Дамаскина). За сим розвоєм він слідить не тільки у правовірній (східній) літературі, але також у літературах релігійно-філософічній Жидів і Греків та еретичній. Се просто з того згляду, що окружаючі християнство системи могли мати, і як показується дійсно мали свій вплив на зовнішній розвій і формовання християнства. Через се, розуміється, християнство не перестало бути християнством, так як »християнській храмъ не перестаетъ быть християнскимъ по замыслу і выполненію, если среди каменщиковъ были и язычники« (с. 10). Впрочім без узгляднювання духового середовища ми навіть не зможемо розуміти св. Отців, які говорили мовою своїх часів. Сама християнська правда, забезпечена переданням непомильної соборної Церкви, від сих зовнішних впливів не потерпіла. З огляду на свій зміст християнство не определене ані минулим ані

будучим, .противно, християнство опрeдiлювало минуле i будуче: минуле — як його очiкування i стремління до нього, будуче — як його обяснення i здiйснення. Пiсля такого застереження проти рацiоналiстичних теорiй про повстання християнства (теорiї зачерпнень з давнiйших релiгiй i релiгiйних фiлософiй та теорiї внутрiшньої еволюцiї християнства). приступає автор до обговорювання внiшнього, органiчного розвою християнської правди, яка »есть i вiдома во всей своей непорочности i полнотi Вселенской Православной Церкви« (с. 11).

За чергою обговорюються такi етапи розвою християнської думки: Фальшива гноза, яку автор зове »спутникомъ християнства... вплоть до Ареопагитикъ i св. Максима Исповiдника« (с. 256); протигностики, що свою християнську науку основують на переданню (Iриней з Лiону); християнська гноза (Александрiйцi: Климент i Ориген); тринiтарнi спори (монархiянизм, боротьба за єдиносущнiсть i за божество св. Духа); сумерк патристичної богословiї (куди зачисленi зтяжнi христологiчні спори, одна з головних причин її занепаду). При кiнцi подано дещо з росiйської i западної патристичної лiтератури (с. 248—251) та коротка рекапiтуляцiя змiсту твору (с. 252—270).

Не треба казати, з яким заiнтересованням нинi береться в руки росiйську, наукову, богословську книжку. Раз, що се рiдкiсть. Стара богословська лiтература увязнена або знищена, а нової, якби не було. А по друге, студiї над церковним Сходом нинi так актуальнi, що займатися ними се, так сказатиб, научна мода. Передусiм пожадана така богословська книжка, що iнформує про специфiчно православнi, церковнi справи, пiдходить до богословських питань з православного становища, за православною лiтературою та схiдними жерелами. Книжка Карсавина у сьому зглядi не дає багато. Правда, коли станеться її читати, так вже сам вступ розвиває той сумнiв, що його могла викликати у читача фiгуруюча на окладинцi накладня УМСА, видавництва протестантського товариства християнської молодi. Карсавин задержує всюди своє православне становище як щодо протестантiв, так i щодо католицької Церкви. Тiльки в сьому другому случаю те своє православне становище маркує смiливiйше на кількох мiсцях. I так: Папа Лiберiй належав до тих западних єпископiв, якi виявили менше постоянности i понимання сути рiчи в ариянських спорах; Запад, додатком filioque, виказав брак богословської зрiлостi, бо протиставив ариям формулу, котра якраз пiдтверджує ариянiзм тим, що виводить Божi особи вiд осiб-iпостас; розвiй христологiчного питання ослонило i затемнило »вмiшательство Рима, плохо разбиравшася вь существi дiла, по неутомимо стремившася замiнить Соборную Церковь папскою монархiєю« (с. 220); найвиразнiйше при самому кiнцi, кажучи, що пiсля Дамаскина богословська думка не завмерла, але пiшла иншими дорогами... »Только мiръ сначала осозналъ ее односторонне вь западномъ християнствi, потомъ, отождествивъ ложность етой односторонности съ ложностью основанiя, отвергъ его и попытался идти своими путями« (с. 247).

Основна догматика автора, навiть коли її брати з православної точки погляду, внутрiшно нескладна i нерозвинена. Сущнi для вартости

твору догматичні питання він трактує зовсім не по богословськи, збуває їх гарно, ба й побожно вистилізованими фразами. Передання, без якого «нѣтъ и не можетъ быть Свящ. Писанія», не находить для себе найменшого пояснення. Де воно в Церкві поміщується? Правду Христову запоручує авторитет Соборної Церкви, «ибо ей, какъ Тѣлу Христову, ей, какъ согласующей многообразіе въ единство, симфонической, соборной (католической), Истина чрезъ Христа доступна и вѣдома, какъ Христу» (с. 6). Яким же конкретним способом Церква виконує той свій авторитет і зобов'язує вірних приймати її правди? Також і «ученіе святыхъ отцовъ и учителей Церкви поставлено выше сомнѣній только въ мѣру принятія его Церковью, которое выражается прежде всего въ Преданіи, вѣчно живомъ и живущемъ» (с. 6—7). Деж се признання для своєї науки дістають св. Отці зі сторони Церкви? Чи може лиш на вселенських Соборах щодо тих кількох тринітарних і христологічних правд, які там були вирішені? Без определення таких питань, як чинники передання, непомильний авторитет Церкви, авторитет св. Отців, всяке розкриття православ'я в творах Отців і Учителів Церкви висить у воздуху.

Попри легкий стиль книжка має в собі щось тяжкого. Повно в ній тяжкої, живцем переводженої і комбінованої термінології. Місцями томить сам зміст, прим. вже при переповіданню поодиноких гностичних системів. Куди красший бувби загальний огляд гнози. Корисною може бути книжка одним: патристичними нотами, що їх автор подекуди навіть дуже обильно виписує з творів поодиноких Отців і письменників, пр. Орігена, Атаназія, Кападокійців, в першу чергу Григорія Нісського, якому присвячених аж 36 сторінок.

В. Лаба

Dr. Ludwig MOHLER. **Kardinal Bessarion** als Theologe, Humanist und Staatsmann. I. Bd. (Quellen u. Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte. Görres-Gesellschaft. XX Bd.) Paderborn 1923. Verl. F. Schönningh. 8° VIII+432. M. 26.

Найвизначніший речник унії Сходу з Римом від часів Фотія і рівночасно найчільніший пересадник гуманізму і філософічних, іменно плятонівських, засад на плідний італійський ґрунт у добі ренесансу, Висаріон, дочекався основної й інтересної монографії фрайбургського доцента Молера. Сталося се майже випадково і дивуватися треба, як щастя, що в парі з талантом дописувало Висаріонові через ціле життя, послужило йому пятьсот літ несповна після його смерти до закріплення його слави як богослова і гуманіста. Бо не за Висаріоном шукав Молер по ватиканських, фльорентійських, мілянських та венецьких архівах, а цілком за чим иншим. З поручення німецького історичного Görres-Gesellschaft шукав він матеріялу до фінансових відносин папського двора, іменно до приходів апостольської скарбниці за Климента VI. Архівальні досліди завели його до особистости, що лишила незатерте своє п'ятно на епісі італійського відродження і чарувала німецького дослідника через цілу десятку літ, доки не зістала увінчаною знаменитою монографією, після якої мають ще появитися 2 томи автентичних писань грецького кардинала.

Із сумерків старовини виринає перед наші очі сильна індивідуальність Висаріона зі всіми подробицями його життя, зі всіми напрямками і змаганнями його душі, зі всіми дрожаннями його наскрізь благородного серця. Від найраншої молодости (*1415 р.), коли як хлопець неможливих родичів у Трапезунті, з хрестним іменем Іван, був для своїх спосібностей післаний єпископом сього міста Дозитеєм на студії до Царгороду, аж до глибокої старости, коли на службі римської столиці для здійснення великого хрестоносного походу, який мав вигнати невірного Турка з Візантії, помер у поворотній дорозі з політичної місії до французького короля в Равенні (†1472 р.), оглядаємо з найбільшим зацікавленням сю благородну стать великого чоловіка, бистрого умом і сильного характером. А наймаркантніші прикмети його ума і серця ось які: 1. Як богослов перейшов основний курс студій у василіянським монастирі в Селімбрії, разом із пізнішим київським митрополитом Ізидором, звідки перейшов на 5-літний філософічний курс до Мізитри коло Спарти, де заживав великої слави відродитель плятонської філософії Геміст Плето, що опісля був виклятий патріархом Геннадієм Схолярієм за ширення старогрецького політеїзму. З одної і другої школи виніс Висаріон найкраще формування, яке можна було тоді здобути і яке поставило його в часі фльорентійської унії в ряд найзнаменитших богословів і мислителів. З респектом і любов'ю відносилися до нього західні богословські уми, що брали участь в соборі: Цезаріні, Траверзарі, Торквемада, Капраніка. Він умів всіх захопити гладкістю стилю, глибокістю думки та силою аргументації, чим відбивав дуже корисно від свого антипода Марка ефеського, непослідного богослова, але тяжкого мислителя, а при тим запаленого і упертого полеміста, для котрого альфєю і омегою був Ніль Кавасила. Вже Висаріонова промова на отворення першого прилюдного засідання в Фльоренції могла збудити ентузіазм і з'єднати Грекам довіря західних представників, бо кінчилася такою прегарною молитвою: »О Христе Царю! Ти один будь нашим царем, бо Твоєю дорогоцінною кровію ми зістали відкуплені, бо Ти зложив зі себе за нас окуп, бо Ти визволив нас з неволі тирана. Зроби з двох одно стадо, не стерпи, щоби Твої між собою вели боротьбу. О святий Духу! жерело ласк, духу правди, духу пізнання, духу божого страху, для котрого і з котрим обі Церкви зачинають отсі переговори, віджени від нас всяку гордість, зійди до нас в отсі змагання, які ми для Тебе підняли і покажи нам правду«. Пізнати правду се засаднича черта Висаріонового ума, що тягнеться червоною ниткою через всі його твори від виступу в обороні поглядів Векка проти Палами та проти Максима Плануди, аж до листу про походження св. Духа, адресованого до Олексі Ляскаріса, та від *λόγος θεολογικός ἢ περὶ ἐνώσεως*, виголошенім на фльорентійським соборі 13—14 марта 1439 р. в обороні патристичної формули *διὰ τοῦ υἱοῦ*, рівнозначної з латинською *ex filio*, аж до його відповіді на сильогістичні глави Марка ефеського. Пізнати правду, се був клич Висаріона, якому остав вірним від молодих літ, коли вглублявся в лектуру Отців та порівнював старі кодекси, з яких виніс протифотіянське переконання про походження св. Духа, що оживляло вже Микиту з Мерони, Никифора Влеміду та речника ліонської унії Івана

Векка, аж до пізньої старости, коли вивчивши латинську мову вчитувався в твори захадних Отців; Августина і Томи, та послугувався сею мовою в письмі і слові. І не кривив душею Висаріон, коли пізнав правду, як се чинили многі візантійські письменники з часів давніших унійних змагань, що під впливом цісаря змінiali в одній хвилі свої переконання, або як й сучасний йому Геннадій Схолярій, але остав вірний до смерти правді, котру пізнав і полюбив. Мужеська постійність се благородна черта Висаріонового характеру.

2. Як філософ і гуманіст, що виніс зі школи Геміста основне знання Плятона, не уляг погубному політеїстичному впливови свого учителя. Правда обявлена була для нього абсолютно певною та не дала себе захитати поганською філософією. Висаріон є радше одним з тих талантів, що уміли цінити зарівно добре Аристотеля як і Плятона та потрапили запрягти їх філософічну систему на услуги богословського знання. Плято супроти закоріненої аристотелівської традиції був на Заході цілком незвісний. Поза тими впливами, які дісталися на Захід через переклад творів плятонізуючого Псевдо-Діонісія Ареопатіти не мали італійські гуманісти жадного поняття ані про життя, а тим менше про оригінальні твори сього філософа, бо правду кажучи і на Сході пішов він від часів Юстиніяна і св. Дамаскина в цілковите забуття, доки Гемісто не відновив старих плятонівських традицій Пльотіна, Прокля і Ямблїха в своїй мизитрійській школі. Поява старого Геміста на соборі в Фльоренції поділала магнетично на сучасних гуманістів з двора фльорентійських Медицеїв і арагонських королів, а Висаріон по своїм осідку в Римі після 1444 р. стає як ученик Геміста пересадником грецької, іменно плятонівської філософії на італійський ґрунт. І хоч як дивно се нині виглядає, то прецінь є се не запереченим фактом, що до Висаріонового академічного кружка належали поруч Енея Сільвія, пізнішого папи Пія II, поруч кардинала Аманаті, Ліонарда Бруні та пріора камедулів Траверзарія, також такі вільнодумці як Валля, що перший піддав в сумнів дар Константина, Плятіна, Беккаделі, Перотті, Фігельфо і и. З грецьких учених, що по упадку Царгороду перенесли свою діяльність на італійський ґрунт належали до Висаріонового кружка самі перипатетики, як Теодор Газа і Юрій Трапезунтський, з котрих останний у своїх «Порівняннях Плятона і Аристотеля» приписав Аристотелеви мудрість рівну обявленню (після нього мав вже Аристотель учити про св. Тройцю), а Плятона осудив як многоглаголивого байочника, що затемнив правдиву філософію своїми неясними поняттями, епікурейською та магометанською моралю, комуністичними поглядами на державу і родинне життя, та всякими иншими ересями. За оборону Плятона взявся сам Висаріон, який в своїм спокійнім і далекім від полемічної пристрасти творі «Проти калюмніатора Плятона», дав по раз перший западним гуманістам начерк життя і розбір науки сього філософа, якого боронить перед неоправданими закидами і старається аристотелівськими категоріями розяснити суть його філософії. Твір сей викликав велике захоплення серед западних гуманістів. Його читали ночами з запертим віддыхом і він полишив Висаріонові славу віроудителя гуманізму на

Заході. В самій річі Висаріон положив для гуманістичного відродження величезні заслуги через се, що оснував бібліотеку, зложену в двох третих із самих грецьких рукописів (коло 500), яку передав Венеції, як осередкови грецької культури по упадку Царгороду. Рідкістю рукописів і їх скількістю Висаріонова бібліотека перевищила книгозбірні всіх найславніших меценатів ренесансу і мала величезний вплив на перещіплення грецької культури на Заході. Завдяки сьому і нині ім'я Висаріона не перестало ентузіязмувати дослідників середньовічної культури.

3. Як політичний діяч Висаріон був уживаний римською курією до різних політичних місій, з яких найвдатнішою була його місія як папського легата в Больонії. Дві інші місії, як легата до Німеччини і Франції, не увінчалися таким успіхом як перша і принесли багато розчарування грецькому кардиналові, який мріяв про відбиття Царгороду при помочи хрестоносного походу. Однак яка се дивниця, що навіть такий гладкий і проворний політик як Висаріон не годен був зробити чуда і одушевити поріжнених між собою німецьких князів та самолюбного Людвика XI до хрестоносного походу, коли найкрасші наміри самого папи Пія II скінчилися цілковитим ф'яском цілого воєнного підприємства в Анконі?!

Як член колегії кардиналів заживав Висаріон великого поважання в курії, звичайно перший забирав голос у важніших справах. Два рази усміхалася йому доля заняти найвисшу пастирську гідність в християнським світі і оба рази стали сьому на перешкоді політичні впливи Франції, а може й стара ненависть Франків до Греків грала тут ролю. Однак париська Сорбона з її ректором Фішетом була також під впливом Висаріонового духа, очарована його працею про Плятона.

Був він виїмковою синтезою Сходу і Заходу, перетопив у горнилі свого благородного серця всі елементи східної і західної культури, був вірним представником грецької традиції і відданим сином католицької Церкви, *Latinorum graecissimus, Graecorum latinissimus*, живий образ уніонної ідеї...

Щира подяка належиться авторови інтересної монографії про Висаріона не лише від богословів, що займаються розвоєм догм, але також від усіх дослідників і любителів минувшини за його цінний вклад в історію середньовічної культури.

Андрій Ішак

Nilo BORGIA, Ieromonaco di Grottaferrata. «*ἩΡΟΔΩΤΙΟΝ*» **Diurno** delle **Chiese di rito bizantino**. *Orientalia Christiana*. Vol. XVI. N. 56. Pontif. Institutum Orientalium Studiorum. Roma (1929). 8° 106.

1. Ціллю автора — дати почин до студій над обробленням критичного видання «*Ἡροδωτοῦ*», себто по нашому, Часослова, а похвальною спонукую до таких студій є найперше вага Часослова, який між богослужбними книгами у візантійським обряді займає, практично беручи, першостепенне місце, а відтак стан богослужбних книг у візантійській Церкві. «Мусимо ствердити, каже автор, що грецькі бого-

служебні книги полишено самим собі; ніколи якоїсь контролі над рукописами; ніколи якогось критичного провіренення текстів, чи то з літературного боку чи історично-гагіографічного; попсовання в них і переміни увіковічнюються, з історією перемішуються легенди» (ст. 43)... »Ті, що обов'язані займитися квестіями так важними в церковній карності, з браку досвіду і нерадіння, вдоволяються брати молитвенні книги з рук недосвідчених ляків... Маємо на думці єпископські комісії, під котрих оглядом ті книги видаються, однак найчастіше без ніякого наукового вкладу...; працю над виготовкою, ревізією і тп. текстів полишають якомусь там доброму протопівцеви, чи доместикуви, які до свого труду нічого іншого не можуть внести, хиба добру волю і традиційні ремінісценції, серед яких аж досі затягнулися всякі »іспорченія« (guasti) і недостачі» (с. 10).

2. Свою ціль автор думає досягнути головно висвітлюючи »хаос, браки і самовільні додатки« (la confusione, le lacune e le arbitrarie aggiunte), які ввійшли в Часослов і які роблять відправу богослуження такою замотаною і розтяглою» (с. 5.) Переходить отже по черзі всі часті богослуження, виказуючи, що в них з бігом часів додано, що пропущено, що змінено, що попсовано. Під сим оглядом праця італійського Василянина подає багато інтересного і совісно зібраного матеріялу. Вона може немало прислугу віддати також дослідникам нашої обрядової ділянки, бо-ж наш обряд у зависимости від грецького одіди-чив по нім як додатні так і відемні його прикмети. Автор вповні оправдано міг заапострофувати до »fautori e propugnatori« візантійської традиції, до котрих радо і сам причисливсяби, »якщо та традиція булаби, вже не кажемо первісна і чиста (genuina), а просто бодай загварантована достаточною науковою підготовкою« (с. 43), та »виказані нами дотепер »іспорченія« (guasti) є аж надто вистарчаючі, щоби отворити очи тим, які сліпо чіпаються нинішної царгородської практики» (с. 44).

Ми однак дуже сумніваємося, чи отворять очи такі fautori e propugnatori візантійського обряду, як прим. о. К. Каралевський¹, або єрей Лев², б. Венедиктинець, які залюбки розписуються про »іспорченія« в нашім богослуженню, а не видять, а може й не знають »хаосу« в візантійськім. З праці автора такі »візантійці« моглиби пересвідчитися, як справедливо нераз було повторяв бл. п. о. Із. Дольницький, що наша Церква далеко вірнійше віддає первісного, оригінального духа грецького богослуження, як сама нинішня Греція.

3. Виказати зміни, які протягом віків зайшли в богослуженню, се праця не така тяжка, як вказати на те, що требаби зділати для доброї реформи богослуження. О скільки ми вирозуміли працю автора, він глядить на все, що в грецькім богослуженню з часом пропущено чи перемінено чи придано, як на попсовання. Звідси й напрямною лінією, по котрій требаби виправити богослуження, малаби бути реконструкція богослуження до первісного виду. Та питаємо, де його знайти

¹ Пор. його публікації в Stoudion'i і в відомих брошурах.

² Писав у Irénicon'i і нещодавно мав перейти на... православє.

по тих періпетіях, що їх обряд перебув за ХХ віків?! Правда, по розділі грецької Церкви від кат. єдинства в її відправах мало що змінилось. Устав патр. Фільотея (1351—1376), се мабуть остання перерібка богослужбних практик (с. 28), які візантійська Церква вже в схизмі зділала, і при чім до нині позістала. Забрало в ній творчого духа живої віри і теплою віри освіченої побожності. Зате попередні віки, в яких грецька Церква дихала ще яко тако живою вірою, свідчать, що й її обряди, подібно як всі обряди живої катол. Церкви, не стояли на мертвій точці. Доказом сього Типикони й Устави, на які вказує Симеон Солунський: »З давен давна всі церкви (публичні) по світі розсіяні«, каже він, »трималися такої форми у відправі, що виконувано її завсіди зі співом, а без співу не було нічого, крім молитов священника і діяконських ектеній¹. Передовсім перестерігали сього великі церкви Царгороду, Антіохії і Солуня. З них ще тільки в солунській церкві затрималася та форма і то лише в одній церкві св. Софії«. »Зі всіх інших вона зникла, а її місце заняла система монастирська... покаянна, основана на протяглій і монотонній псалтирській стихольогії«². Була се »глибока, радикальна зміна«, як каже автор. Але перед нею були й інші. Богослужбні Устави змінювалися. »Їх автор не є один, бо як змінювалися часи, змінювався також (pro varietate temporum et regum) чин у відправі богослуження, і не всюди приймався в них один завсіди звичай«³. Сю правду стверджують всі поважні знавці старини. По Харитоновім уставі († 350) прийшов устав Евтимія († 473), по нім Сави († 532), по нім патр. Софронія († 638), по тім Дамаскина († 754). При такій компіляції за чотири століття »хочби вона в своїх началах була sincera e genuina«, каже автор, »скількиж змін, скільки пропусків, скільки прибильшень повносилося в текст! А від часів Дамаскина до Симеона († 1429) премного знов рук покладалося на ту книгу (Устав), яку він (Симеон) хотівби вважати ділом автентичним Дамаскина« (с. 28).

В котре отже століття будемо спускатися, щоби знайти той вид візантійського богослуження, реконструкція котрого малаби визнати його за sincero e genuino?! Чому до XIV-го а не до X-го; чому до X-го ст. а не до V-го, і т. д.? Всі-ж вони в відношенню до обряду мають однакове право, щоб їх узгляднити, о скільки в них творцем обрядових звичаїв був дух живої катол. віри і катол. побожності, а не очевидно... протопівець чи який domestik! А ще тяжше приходить рішати, що належало би викинути, а що оставити, що й як справити із змін, які на протязі ХХ віків ввійшли в богослуження, в нім прийнялися і вкорінилися і сотки літ перетривали. Ясна річ, що рішаючою мірою в сій квестії не може бути сам старинний вік якогось звичаю, коли його усунув вік пізнійший, ані вік пізнійший, щоби від його звичаю повертати до первісного. Коли по свідцтву Симона Сол. все в богослуженнях йшло зі співом аж до недавних часів перед ним, крім

¹ Щойно в XV ст. зачали співати ектенії; в нас — найперше в Новгороді, як пише Голубинський.

² Ст. 23, з покликом на PG. CLV. col. 624.

³ Allatius de libris lit., p. 2.

священичих молитов і дияконських ектеній, то всеж мусіла та система мати свої поважні об'єктивні рації. Та коли за його часів та система скрізь уступила місце іншій, новій, монастирській простій стихольогії, то й се не могло статися рівнож без поважних об'єктивних рацій. А коли ще в дальших віках, аж до нині, і та система улягла зміні, так що й богослуження частями співаються антифонним чи гіпофонним давним способом, частями рецитуються монастирською стихольогією, то і ся система має очевидно свою поважну рацію. Те саме з дияконськими ектеніями, які до XVI ст. скрізь відчитувалися, а нині скрізь відспівуються. Хто отже хотівби реконструувати богослуження під диктат самої тільки старинности звичаїв, той нехтувавби об'єктивні рації, за якими йшли пізніші віки, узглядаючи в своїм церковнім життю питомі йому вимоги і потреби. А хочачи бути послідовним, мусівби знехтувати сам принцип, що для обрядових звичаїв є ще інші вартости, а не сама їх старинна оригінальність. Церква, не спускаючи з ока ціли, якій повинні служити богослужбні звичаї, не є вправді рівнодушна на те, що колись бувало, але рівнож бере мудрий згляд на те, чого її дітям для оживлення і помноження віри і поборности нині потреба. Не можна яснійше і краще сеї її мудрости виразити, як на прикладі і словах папи Григорія Вел. Висланий для навернення Англії св. Августин († 607) запитує Григорія, длячого церкви в Галії в своїй літургії держаться інших обрядів, як Церква римська. Папа так йому відписує: »Ти знаєш, милий брате, обряд римської Церкви, в якім ти був від молодости вихований. Моїм однак бажанням є, щоби ти робив старанний добір того, що знайдеш можливо в римській Церкві, а може й в якій іншій, що Всемогучому Богу моглоби ліпше подобатися, та щоби ти в церкві Англії, яка ще є нова, запровадив те, що з многих церков при збіреш найзнаменитшого для наставлення у вірі, бож не задля якогось місця треба любити якусь річ, але протівно, любити мусимо місце задля добрих річей. *Non pro locis res, sed pro bonis rebus loca amanda sunt.* З поодиноких церков вибери отже все те, що там знайдеш побожного, будуючого і доброго, збери те неначе в один сосуд і введи се в звичай у Англії». Той сам папа сказав иншим разом: »Коли щось доброго має хочби й Церква царгородська, або яка инша, то я і мої підчинені є готові наслідувати їх у добрім»¹. В сих золотих словах промовляє універсальний дух Христової Церкви, яка держачися строго науки і установ свого Божого Основателя, держиться так само далеко від дрібничкового партикуляризму, та для добра своїх вірних вибирає все те добре, що його денебудь знайде.

Сеї мудрої засади держиться св. Церква також у своїх реформах обряду, які в живій Церкві ніколи не перериваються і ніколи не стисняються, коли дух віри і поборности вимагає дещо — хоч і старинне — але як перестаріле і непрактичне — заступити новим, або усунути нове, яке показалося невідповідним і повернути до давнішого. Безліч є таких прикладів у кат. Церкві. На такій засаді, *salvo meliori iudicio*,

¹ PG. CXLII, col. 1055

повинні; думаємо, стануги всі ті, що також з візантійського богослуження бажають усунути «хаос», а мудрою реформою вляти в нього силу нового життя, додаючи йому до нинішних вимог віри і побожності також відповідні форми і засоби, та не слухати дядьків, які кажуть: «Батьки наші не уживали хустки до носа, бо їм Бог дав пальці, а хустку до носа вигадали Французи», (ніби то також западники).

Під тим кутом оцінюючи працю Шан. Автора, справедливо належить йому похвала, яку на титуловій картці його книжки положив Впреосв. митрополит Андрей: »Je crois, que cette première étude est excellente«.

Пл. Філяс, ЧСВВ.

K. BRIAN-CHANINOV. *L'Eglise russe*. Collection »La Vie chrétienne« publiée sous la direction de Maurice Brillant. Paris 1928. 12° 210.

Зазначена книжка своєю метою, пляном і завданнями заслуговує на особливу нашу увагу. Її мета — подати західно-європейському світові короткий історичний нарис про »Руську« Церкву — l'Église Russe (під якою розуміє автор Церкву всієї Східної Слов'янщини), з котрого видно булоб, яке місце займає »Руська« Церква в релігійній історії народів, і на основі котрого можна булоб зясувати істоту релігійності руського (russe) народу, чи як її називають »русской вѣры... Як свідчить передмова до цієї книжки, її автор щиро перенятий ідеєю зєдинення поріжнених »старих і святих Церков Сходу і Заходу« й до своєї праці приступив очевидно в тій цілі, щоб у міру своїх сил причинитися до прискорення дня, в який сі Церкви »зєднуються наново в первісній любові, аби виконати щирий заповіт Серця Збавителя в останній годині: ut omnes unum sint«.

Завдання собі автор поставив вельми складне. Якби автор просто схотів дати добрий короткий огляд історії Руської Церкви, і се булаб задача нелегка. Російська (а тим більше українська, не кажучи вже про білоруську) церковно-історична наука значно менше й слабше розроблена, як »загальна«, світська історія Росії (й взагалі Сх. Слов'янщини). Монументальна 30-томова праця митр. Макарія Булгакова, се лише обширний і цінний звід матеріалів до історії Руської Церкви, а не критично оброблений науковий огляд. »Руська« церковна історія ще не дочекалася на такі компендіяльні наукові твори, як »Історія Росії« С. Соловйова або »Історія України-Руси« М. Грушевського. »Історія Русської Церкви« Голубинського се безперечно твір великого ума, узброєного широкою науковою ерудицією й здібністю до гострого критичного аналізу; але твір сей не доведений і до половини й до того страждає надмірним суб'єктивізмом і безмежним скептицизмом у джерелознавстві. »Семинарські« курси Знаменського, Доброклонського та и. стоять на межі шкільних підручників і наукових праць (найкрасший з них — безперечно Доброклонського), мають певне значіння яко одинокі короткі й суцільні огляди »історії руської Церкви«; але їх розуміється, не можна й порівнювати з науковими загально-історичними курсами Ключевського, Любавського, Платонова та и. Монографічна література по історії »Руської« Церкви велика; але

більшу частину її становлять статті, розкидані по різних журналах, що дуже утруднює користування нею. До тогож різні періоди й різні питання церковної історії освітлені в ній нерівномірно. Деякі моменти церковної історії, особливо української, ще майже зовсім не досліджені. Орієнтуватись в тій літературі не легко.

Та Brian-Chanipov хотів не тільки дати загальний нарис «руської» церковної історії, але й підчеркнути в нім своєрідні, типово-«руські» прикмети «Руської» Церкви й «руського» релігійного світогляду, щоб познайомити Захід з «руським» світом і причинитися до їх взаємного церковно-релігійного зближення.

На жаль, автор не зміг перебороти багатьох труднощів, зустрінutih при писанні нарису. Передусім, він не зумів зорієнтуватися ані в загально-історичній, ані в церковно-історичній літературі. В бібліографічному огляді, доданім до його праці, він зазначає правда коло 120 праць; але серед них багато творів, що мають лише далеке, посереднє відношення до його теми; є також праці другорядні й перестарілі, нпр. Погодіна «Князь Андр. Боголюбській», Більбасова «Історія Єкатерины II» і т. д.; і разом з тим зовсім не згадано творів С. Соловйова, Платонова, Шахматова; не зазначено навіть «Лекцій по русской истории» Ключевського; не вказано жадного курсу церковного права й історії руського права; з літератури на польській мові авторові відома тільки «Unia Brzeska» Ліковського; літературу на українській мові, отже й українські праці М. Грушевського, Томашівського та и., зовсім ігнорує; російські праці по історії Церкви на Україні в XVI—XVIII вв. (Ор. Левицького, Жуковича, Титова, Харламповича, Чистовича й баг. и.) теж не згадує; з літератури по історії Церкви в старій Русі також не вказує найважніших праць, ітд.¹ До тогож багатьма зі вказаних творів автор користувався дуже поверховно, що зрештою не видно, бо автор — мимо того, що проминув чимало важливих праць — переглянув усе-ж таки багато творів. — Шкідливо відбилося на праці автора зокрема невикористання творів з історії «руського» та церковного права, тим більше, що в його книжці є навіть спеціальні розділи про правний стан Руської Церкви. — Ще шкідливішою оказалась в його праці «єдино-неділимчеська» тенденція. Автор уперто уникає терміну «Україна» й навіть «Малоросія» й уживає штучних виразів: «південно-західні провінції Росії», «південний захід Росії» й т. п. Ведений «єдино-неділимчеською» тенденцією, він ігнорує різниці між Україною, Білоруссю й Великоросією, між старою Київською Руссю-Україною й пізнішою Московською державою, деякі риси, властиві Московській державі, переносить на Київську Русь-Україну, ітд. — Нарешті, чимало помилок і дуже багато важливих прогалин у праці Брянчанінова сталося очевидно через те, що він величезний матеріал втиснув у невеличку книжку (202 сторінки малої вісімки, друквані до тогож великим шрифтом), а при тім зупинявся іноді на деяких дру-

¹ Про те бібліографічний огляд Брянчанінова має певну вартість; бо в нім зазначено досить багато праць на західно-європейських мовах, що мають те чи инше відношення до «руської» церковної історії.

горядних питаннях і обминав найважливіші. В сій рецензії зазначаємо лише найзначніші з тих пропусків і помилок, що особливо кидаються в вічі.

В першій главі Брянчанінов говорить про християнську проповідь на Русі й хрещення Руси. Про хрещення Бравалина та його дружинників, про поширення християнства після походу Руси на Малу Азію (про яке згадує Амастридська легенда), про руські псалтир і євангеліє, знайдені св. Кирилом, про Аскольда й Дира Брянчанінов навіть не згадує. Про похід Руси на Візантію в 860 р. Б. згадує лише в примітці, підчеркуючи, що то були не »тубільці Київського краю, а Нормани«¹. Щоби за пару років по тім нападі Руси на Візантію могло наступити масове хрещення Русинів, Б. сильно сумнівається, ігноруючи цілком певні вістки византійських джерел, а про заснування руської митрополії в 860-их рр. знову мовчить. — »З кінця IX ст., — каже Б., — існувала мала християнська громада грецького обряду, яка мала церкву на честь пророка Ілії«. Твердження, що ця громада й церква св. Ілії існували саме з кінця IX ст. цілком довільне й не має ніяких підстав. — Далі, еле зрозумівши відомості й міркування Малишевського й Пархоменка, про жидівсько-хазарські впливи на Русі, Брянчанінов оповідає про поширення на Русі в IX ст. християнства не в чистім його вигляді, а »змішаного з юдаїзмом«. — Оповідючи про св. Ольгу, Б. каже, що »православні історики ...намагаються довести, що св. Ольга хрестилася в Константинополі... В дійсности-ж є навпаки, більшість православних істориків гадає, що Ольга прийняла хрещення у себе на Русі, хоч наш літопис, а також і Тітмар Мерзебурський (чого Брянчанінов не знає, хоч і вказує Тітмара в своїм бібліографічнім огляді) запевняють нас, ніби-то Ольга хрестилася в Візантії. Б. здається гадає (хоч в виразно сього не каже), що св. Ольга прийняла християнство по західному обряду; але всі джерела наші однозгідно вказують, що Ольга вихрестилася в »грецькім« обряді, й нема ніяких підстав у тім сумніватися. Навпаки, все говорить за тим, що Ольга дійсно спершу була під впливом Візантії й за її допомогою хотіла перевести організацію руської єпархії й християнізацію Руси, і щойно по конфлікті з Греками звернулася до Оттона. — Втечу західного єпископа Адальберта в 962 р. Б. цілком слушно пояснює спротивом поганської партії; але не згадує про перехід влади від Ольги до Святослава, котрий — як можна бачити з порівняння відомостей нашого й західних літописів — стався рівночасно і оче-

¹ Брянчанінов взагалі стоїть на становищі крайного норманізму. Про антинорманістів він говорить прямо-таки зневажливо й пояснює повстання антинорманізму виключно »російським націоналізмом (!), хоч як відомо творцем наукового антинорманізму був німецький учений Еверс. »Норманське або скандинавське повстання Руської Держави поважно ніким не оспорується«, запевняє Б. В дійсностиж, якраз навпаки, більшість істориків (у тім числі й чимало визначних норманістів) признає, що початки руської державности покладено не Норманами. Видно, що Б. не знає ані більшости найновіших праць про початки Руси, ані загально-історичних курсів Платонова, Грушевського (хоч і вказує в бібліографічнім огляді його »Київську Русь«), Багалія, Владимирського-Буданова (»Ист. рус. права«) ітд. Про сучасний стан сього питання див. висше нашу ст. »Спір про початки Руси«.

видно у зв'язку з виступом поган проти Адальберта. — Далі розповідає Б. просто дивовижні речі про нецивілізованість, відсталість, жорстокість і т. п. риси, властиві Слов'яно-Русам. «Протягом кількох віків Слов'яно-Руси жили організованими грабінництвами й розбоями», каже Б. Вірування пра-Русинів (у передхристиянській добі) не створили нічого подібного до «релігії цивілізованого народу»... Чи треба говорити, як далекі ці твердження Брячанінова від висновків сучасної історичної науки, котра якраз підносить давність і непереривність руської культури на українській території від найдавніших часів.

Другий розділ глави про проповідь християнства на Русі Б. присвячує питанню про поганську релігію старої Русі. Се питання дуже слабо досліджене, а до того ще затемнене багатьма поверховними й ненауковими «дослідами» в роді праці Афанасьєва (котрий відкрив «дуалізм» у поганській релігії давніх Слов'ян), а також спробами відшукати загально-слов'янську поганську релігію, якої в дійсності не було, бо різні слов'янські племена мали дуже одмінні релігійні погляди. Брячанінов, теж говорячи про поганську релігію слов'яно-руських племен, не розрізняє релігійних поглядів різних слов'янських племен і народів та навіть змішує поганські релігії Київської Русі й полабських Слов'ян, хоч в сучасній науці вже досить ясно виявлено, що стародавня Русь мала зовсім одмінні поганські вірування, як полабські Слов'яне. — В дсбі поширення християнства серед Слов'ян, стверджує далі Брячанінов, — їх мітологія неясною й первісною (*imprécise et rudimentaire*); сформована в дуже давніх передісторичних часах, слов'янська мітологія не розвивалася в жаден спосіб з бігом часу. Через те усі слов'янські племена (за винятком балтійських) не мали ані поганських храмів, ані колегії жерців, ані навіть «асортименту» ідолів. У дійсності-ж, поганська мітологія Слов'ян, принаймні мітологія пра-українських сх.-слов'янських племен не тільки не лишалася незмінна, а навпаки помітно еволюціонувала. Навіть з прийняттям християнства, розвиток поганської мітології у сх. Слов'ян не припинився, а продовжувався далі в досить своєрідних формах, іноді пристосовуючись до нових християнських понять, іноді навіть змішуючись з християнськими віруваннями. Слова Б. про відсутність «асортименту» ідолів у Слов'ян видаються дуже дивними, бо наш літопис виразно свідчить протилежно¹. Питання про існування храмів і «колегії» чи організованого стану жерців у сх. Слов'ян належать нині до спірних. Маємо деякі вказівки, начебто сх.-слов'янські волхви були не поодинокими

¹ Сю суперечність Б. пробує усунути в той спосіб, що існування ідолів у Києві пояснює... впливом Норманів, Твердження безпідставне, бо: 1) Нормани взагалі не мали помітного впливу на внутрішнє життя й зокрема на релігію сх. Слов'ян, як то признають навіть найповажніші «норманісти», прим. С. Платонов; 2) якби ідоли в Києві ставили Нормани, то серед тих ідолів мусілиб бути й ідоли норманських богів Одіна, Тора ітд.; тим часом там були тільки ідоли південно-сх.-слов'янським богам Перунові, Дажбогові, Хорсові; нарешті, маємо й безпосереднє свідчення літопису про те, що ставлення ідолів було твердо вкоріненим звичаєм київських Слов'ян; коли перед хрещенням Киян за Володимира Вел. руйновано ідоли, чимало Киян «плакалися», бачучи нищення Перунового ідолу, чого не моглоб бути, якби ідоли були в Києві чужою новиною, шойво завведеною Норманами, як припускає Б.

звичайними ворожбитами (як загально думали донедавна), а становили досить організований стан жерців (за тим промовляє зокрема діяльність жерців у 1070-их рр.).

Ліпше, ніж попередні, написаний у Б. третій розділ 1-ої глави — про поширення християнства серед сх. Словян за Володимира Вел. та його наступників, але і в нім є дуже великі прогалини й помилки; нпр. ні словом не згадано про участь Болгар у християнізації Русі, й поширення християнства серед сх. Словян представлено так, начебто це було діло самих лише «Византіїців»; Київщину, котра — в порівнянні з іншими сх.-словянськими, головню пра-великорус. та пра-білоруськими землями, відзначалася значно більше розвиненими аристократичним і монархічним елементами, схарактеризовано яко суто-демократичну країну, дуже ревниву до своїх громадських прерогатив і свобод.

Друга глава книжки Б. «Византія й східний розкол» має лише посереднє відношення до його теми, хоч розуміється вона не зайва для західного читача при-ознайомленню його з історією й «духом» Руської Церкви. Ми не будемо робити її перегляду.

В третій главі розповідає Б. про відносини Русі з католицьким світом до серед. XV ст. Слідом за М. Баумгартеном та іншими дослідниками, він слушно підносить постійні й близькі звязки династичні, політичні, економічні, культурні між Руссю й католицьким Заходом від кінця X ст. до татарських часів; але у слід за тим виказує цілковите нерозуміння тогочасного церковно-правного і державно-правного устрою на Русі. «Церква Русі, яко окрема й автономна особа, не існувала; се була філія Византії»...¹, каже Брянчанінов. Отже папи, звертаючись з кількарізними пропозиціями відновлення церковної одності, вивязляли — на думку Б. — повне незнання церковних відносин на Русі, бо все одно Русь нічого не могла зробити без Византії... В дійсности, Церква на Русі зовсім не була в такій

¹ ...»L'Église de Russie en tant que personnalité distincte et autonome n'existait pas; c'était une filiale de Byzance... Брянчанінов уживає тут термін «autonome» у невластивім значінню. Автономія се термін державно-правничий, а не церковно-правничий. Автономія Церкви се незалежність її у внутрішнім життю від держави. Самостійне ж становище «частинної» Церкви (себто Церкви якоїсь держави чи краю) супроти інших «частинних» Церков називається в науці церковного права автокефалією. Автокефалія може бути «повна» й «обмежена». «Повну» автокефалію мали звичайно патріархати й деякі інші рівнорядні з ними «частинні» Церкви, нпр. Кипрська (давніше їх звано автокефальними архієпископіями); властиво зовсім повної автокефалії частинні Церкви по ідеї, по науці християнській про одність Церкви не повинні мати. Але на правосл. Сході по занепаді Византії правосл. частинні Церкви спершу фактично, а потім і de jure втратили звязок між собою, й стали вповні автокефальними (заховуючи лише ідейну одність). Від 1917 р. почали іноді вживати, всупереч науці, (по части свідомо в певних цілях), часом навіть в офіційних актах правосл. Церкви, термін «автономія» в значінню «обмеженої автокефалії»; нпр. противники унезалежнення Україн. Правосл. Церкви від Москви казали, що Україні треба лише «автономії» Церкви, а не автокефалії (в дійсности, вони хотіли просто задержати церковну одність України з Москвою). Проти свідомого й несвідомого змішування термінів «автокефалія» й «автономія», зясовуючи їх ріжницю, виступав і в пресі й на Москов. прав. соборі Є. Темниковський.

цілковитій залежності від Візантії, як то видається Брянчанінову. Заснована при безпосередній участі не лише Візантії, але й словяно-македонської Охриди й Риму, Церква Руська від самого початку мала досить широку автокефалію. Обшир цієї автокефалії з бігом часу дещо змінювався. На самім початку свого існування Руська Церква, як гадає не без підстав Є. Голубинський, мала »повну« автокефалію, нарівні з патріярхатами, була »автокефальною архієпископією«; потім мабуть в 1020-их рр. вступила в залежність од царгородського патріярха, але захвала при тім обмежену і то досить широку автокефалію; пізніше кілька разів (у 1050-их рр. під кінець князювання Ярослава I, за митр. Іларіона; в 1070-их рр. за Ізяслава I; здається в 1090-их рр. за Всеволода I; в 1150-их рр. за Ізяслава II й митр. Кліма Смолятича) Руська Церква поривала свій звязок з Візантією й ставала знову »вповні автокефальною«, визнаючи при тім іноді (за Ізяслава I й здається за Всеволода I) найвисшу зверхність Апостольської Столиці (що не суперечило »повній автокефалії« в тогочаснім її розумінню). В кождім разі, Церква Руська ніколи не була в цілковитій залежності від Візантії. Правда, митрополитами на Русі часто бували Греки; та не всі вони однаково відносилися до своєї батьківщини, деякі безперечно переймалися місцевими руськими інтересами, деякі може й з особистих мотивів воліли держатися самостійно; з другого боку, серед Греків не всі однаково ставилися й до Апост. Столиці, було чимало Греків-прихильників церковної одности. Серед митрополитів київських бували нераз і Русини: Іларіон, Єфрем II, Миколай (?), Клим Смолятич, Петро Акеревич. Нарешті, великий вплив на церковні справи мали на Русі князі, котрі іноді навіть доводили до розриву з Візантією (Ярослав I, Ізяслав I, Ізяслав II), видаляли небажаних їм митрополитів, а іноді навіть вступали під зверхність Риму (Ізяслав I, Петро-Ярополк Волинський, здається Всеволод I, пізніше св. Михайло і король Данило). З того всього виходить, що папи, всупереч твердженню Б., не тільки добре знали церковні відносини на Русі, але й нераз уніоністична акція приводила до відновлення церковної одности Русі з Апост. Престолом.

Цілком невірною характеризує Б. і державний устрій старої Русі. Вся Русь (Russie), за винятком Галичини, мала на думку Б. суто-демократичний устрій (foncièrement démocratique), а пізніше — сильно автократичний (fortement autocratique) і являла з себе федерацію. В дійсности, від найдавнішого часу, ріжні сх.-словянські землі мали дуже одмінні форми політичного устрою: на Україні — не тільки в Галичині, але і на Волині, в Київщині, Переяславщині ітд. — дуже сильний був елемент боярський, хоч зовсім не без значіння були також і князь і вче (в Галичині — так само!); лише »болоховські« землі здається мали більш демократичний устрій, і розуміється »громади татарських людей« у XIII в.; на півночі — в Новгороді, Пскові, Полоцьку й Вятці до XV ст. панувала демократія; на північному сході — в Суздалі, Владимирі, Москві майже від початку була міцна князівська влада; але і в північних (крім Вятки) і в північно-східних землях фактично мала великий вплив боярська аристократія (в Новгороді

й Пскові боярство складалося передовсім з багатих купців, котрі рівночасно бували й великими землевласниками). Ніякої федерації в старій Русі не було; що найбільше, бували часом спроби її усталення («заповіт» Ярослава). Зв'язки різних сх.-словянських земель мали характер особистої унії, протекторату, суверенітету, конфедерації, але не федерації. Се вже давно й всебічно вияснено історично-правничою наукою.

З інших помилок Б. у 3-ій главі кидаються у вічі: твердження про повернення Святополка I на католицтво Рейнберном під час їх ув'язнення в Києві Володимиром¹ і основане на очевиднім непорозумінню приписування Грекові Теодосові, ймовірному авторові відомого полемічного памфлету «О вѣрѣ варяжской» ігуменства в Києво-Печерській Лаврі.

Четверта глава в книжці Б. має характеристичний наголовок «Le mouvement »uniate« dans la Russie du sud-ouest». Значніших помилок у ній нема. Зовнішній перебіг церковних подій в часах усталення Унії (Берестейської), передано досить вірно². Слідом за о. Пієрлінгом, вказує Б. на постійні перешкоди з боку Польщі зближенню Риму з Росією³. Але про внутрішнє життя греко-католицької Церкви, а також про її пізнішу долю Б. каже може аж надто мало. Ледви чи можна згодитися з твердженням Б., що православ'є все наближувало народи до Москви, а тим більш з запевненням, «que le catholicisme les soudait à la Pologne». З належним признанням згадує Б. «подивугідну працю» (oeuvre admirable) оо. Василіян протягом двох віків; та рівночасно закидує Василіянам, що вони старали «modifier les rites de l'Église unie afin de les rapprocher davantage de ceux de Rome» і тд. (Б. покликується при тім на «L'Uniatisme» о. К. Королевського). Згадуючи коротенько про сучасний стан греко-католицької Церкви, Б. каже, що донині існує «Уніятська» Церква у Галичині з трома мільонами вірних, організована у три єпархії. Про існування греко-католицьких єпископств на Закарпатті, в Румунії, Югославії, Канаді й Америці очевидно не знає.

Про незєдинену православну Церкву на Україні по відновленню її єпархії в 1620-1632 рр. Б. не каже нічого; не згадує зовсім Петра Могили, його церковної, культурної й письменницької діяльності, не згадує й Києво-Могилянської Колегії-Академії та богословської праці її професорів, нічого не каже й про пізніших визначних діячів Української Православної Церкви, як Варлаам Ясинський, Йосиф Кроковський, Дмитрій Тупталенко та и.

Пята глава в книжці Б. має назву: «Москва — „третий Рим“». Се дуже поверховний і однобічний нарис про московську державність, Церкву і нрави в XV-XVII вв. Б. характеризує тогочасну Москву за-

¹ Б. зовсім неслухно покликується на Титмара Мерзебургського; бо Титмар, як то вже нераз вказували різні історики, між ними Голубинський і Абрагам, зовсім того не каже.

² Про Фльорентійську Унію Б. лише коротко згадує, не зупиняється над її долею на Україні та Білорусі й не доцінюючи та не розуміючи очевидно її величезного впливу в історії України та Білорусі.

³ Порів. P. Pierling. La Russie et le Saint-Siège. II, Intr., XXVIII.

надто вже темними рисами, не бачучи тих світлих сторін, які в ній будь що будь безперечно були. Москва мала свої особливі культурні традиції, одіичені по великих монархіях Сходу. Своєрідна східна цивілізація старої Москви чужа й дивна була і для західно-європейців і навіть для Українців. Все-ж таки уважний європеець, не позбавлений ширшого виднокругу, не може позбутися певного подиву й пошани, стикаючися з рештками тої своєрідної й прастарої цивілізації, які заховувалися до недавнього часу у великоруських старовірів. Та Б. її не доглянув, так само як не зауважив він і своєрідного «благочестія» в церковно-релігійнім життю й побуті старої Москви, великої місіонарської праці Великоруської Церкви на півночі сх. Європи в XV-XVII вв. розвитку оригінальної богословської думки в Великоросії (Зиновій Отенський) ітд. Цілковито не зрозумів він і великоруського старовірства, котре попри багатьох негативних рисах, мало в собі багато позитивного.

Так само однобічний і несправедливий нарис про руське монашество в VI главі в книжці Б. Починає сю главу Б. щонайменше вельми спірним, а в кождім разі неясним і нестислим твердженням про «цілковитий занепад» (*pleine décadence*) монашества в Візантії в тій добі, коли Русь приймала християнство, себо в IX-X ст. Про упадок монашеського життя в Візантії в тім часі можна говорити лише в відношенню до частини (може чисельно й більшої); але рівночасно були в тій добі в Візантії й монастирі, де аскетичне життя стояло на дуже високім рівні. Аджеж у IX ст. довершив своєї реформи Теодор Студит! Коли Русь засвоювала християнство й монашество, то напевно на початку з ревністю, властивою всім неофітам, старалися руські монахи наслідувати ліпші зразки візантійського монашества. Далі, се ще питання, чи Візантія була одиноким джерелом нашого монашества. В початковій історії руського монашества бачимо незвичайно цікавий факт переваги діяльного монашества над пасивно-контемплативним, що сильно відріжнює від самого початку наше монашество од візантійського. Далі, слідом за Голубінським, Б. широко розповідає про ймовірні дефекти, які могли бути в монастирях у старій Русі. Але ж се все тільки припущення (у Б. вони стають ніби-то безсумнівними фактами) і про них в короткім нарисі можна було навіть і не говорити. З другого ж боку, Б. занадто мало сказав нам про позитивні сторони нашого монашества в старій Русі. Не показав він ані таких могутних і величних постатей нашої старої Русі, як основники Київно-Печерської Лаври, свв. Антоній і Теодосій, ані інших визначних представників старо-руського монашества, їх життя, їх подвигів, не навів яскравих прикладів впливу їх на громадянство, не вказав навіть основних видів аскетичного подвижництва у старій Русі; а се все необхідно було зробити не тільки для того, щоб дати вірніший образ минулого Руської Церкви, але також, щоби вірніше й яскравіше схарактеризувати «дух» руської релігійности. — Оповідуючи далі коротку історію сх.-словянських монастирів у пізніших (потатарських часах) Б. цікавиться виключно монастирями великоруськими. З україн. монастирів, що повстали в потатарській добі, не зга-

дує він жадного, навіть Почаївської Лаври. Обійшов мовчанкою також Б. і діяльність славнозвісного діяча й відродителя сх.-слов'янського православного монашества Паїсія Величковського, учні котрого поклали початок великоруському старчеству й цілковито обновили деякі великоруські монастирі й «пустині». Кажучи далі про відновлення монастирів у російській державі після жорстокої ліквідації монашества Катериною II, Б. початок того відновлення невірно відносить до часів Олександра I, а не Павла I. — Та в останнім розділі глави про монашество Б. цілком слушно і правильно полемізує з негативною характеристикою руського монашества А. Леруа-Больє, автора відомої, але поверховної праці «L'Empire de Tsars», котрий — не маючи сливе ніякої уяви про справжній дух, заслуги й історію Церкви й монашества в Росії та взагалі в сх. Європі — одначе сміливо росписувався про відсутність визначних постатей, визначних праць і помітного історичного впливу серед руських святих. Б. спростовує дилетантське твердження Л.-Б. і вказує на великий вплив руських (сх.-слов'янських) церковних діячів і монахів у різних сферах громадського, політичного й культурного життя. Сей розділ мабуть найкрасший і найцінніший з усієї книжки Б., хоч докази проти Л.-Б. можна вибрати ще яскравіші й сильніші від тих, що їх навів Б.

В VI главі «Руська Церква за часів імператорів» Б. говорить про правний стан Рус. Церкви в XVIII-XIX вв., про відносини між Росією та Апост. Столицею, про новочасну російську богослов'ю й в кінці пробує з'ясувати основну суть російського (чи руського, тобто сх.-слов'янського?) релігійного світогляду. Змалювати яскраво правний стан Руської Церкви за імперат. часів Б-ву не вдалося. Згадуючи про найменування російського імператора «главою Церкви» в «указь обь імперат. фамилии», Б. каже, що се титул «тільки почесний»; але найвизначніші російські й українські каноністи й державознавці Суворов, Казанський, Темниковський та інші ґрунтовно й всебічно доводять, що вже від часів Петра I і *de jure* й *de facto* російський імператор був главою Російської Православної Церкви. — До діяльності Петра I Б. ставиться чомусь занадто лагідно; не згадує чомусь за певну зміну на ліпше в церковній політиці російського уряду за імп. Єлисавети і зовсім несправедливо осуджує імп. Павла I, людину правда вельми зденеровану й не завжди здібну до панування над собою, але безперечно широко-релігійну й захоплену стремлінням до добра Церкви, держави й підпорядкованих йому народів. Заміну виборів парафіяльного духовенства номінацією Б. зв'язує з «участю деяких священників у народних повстаннях і великих бунтах, які мали місце ввесь час (?) за панування Павла I» (??). Тих «народних повстань і великих бунтів», що ніби-то тяглися всі шість літ панування Павла, в дійсності не було. Замінаж виборів духовенства номінацією відбулася в результаті довгої еволюції протягом XVII-XVIII ст. й пояснюється змаганням піднести освітний і моральний рівень духовенства й вивести з залежності від парафіан, часто тяжкої й невідповідної¹. Остаточо ж парафіан усунено від участі в ставленню священників в 1815 р. за Олександра I.

¹ Боротьбу зі сваволею світського громадянства в церковнім життю й зокрема

Огляд російської (чи властиво сх.-словянської) богословії XVIII-XIX вв. у Б. такий побіжний і невдатний, що абсолютно не дає ніякої уяви про розвиток і теперішній стан руської богослов. думки. Як »*dei ex machina*«, появляються в тім огляді Теоф. Прокопович і Ст. Яворський; про попередний розвиток сх.-словянської богословії ані слова. У Прокоповича, як звичайно, Б. вказує лише протестантські впливи й елементи, хоч в дійсності при всім »фільо-протестантстві« й безперечній залежності П-ча від деяких протестант. теологів, у його науці все таки було ледви чи не більше з ах.-католицьких елементів. Ні словом не згадує, на жаль, Б. про релігійно-наукову й богословсько-історичну діяльність митр. Дмитрія Тупталенка, признаного Правосл. Церквою святим, автора »Четій-Миней«, у поглядах котрого були яскраво-католицькі елементи (нпр. про Непорочне Зачаття Діви Марії). Обійшов мовчанням Б. і богословську діяльність визначного й оригінального великоруського богослова Тихона Задонського, твори котрого сучасні російські богослови-ревізіоністи вважають одним з головних джерел »справжньої« православної богословії, не »змішаної« з католицькими елементами. Про російську богословію XIX в. Б. подає пару рядків, котрі абсолютно нічого не кажуть читачеві.

В останнім (IV) розділі VII глави Б. пробує зясувати основи сучасного російського релігійного світогляду, на підставі головно творів Бердяєва. Подана там характеристика російської релігійної думки щонайменше дуже спірна. Розглядати й критикувати її ми тут не можемо, бо се забрало б забагато місця.

Нарешті, в VIII главі Б. подає короткі відомости про богослуження й церковну музику. Відомости про богослуження мають лише описовий характер. Внутрішньої сторони богослуження, його містики Б. не торкається. Помилко значніших він тут не зробив; лише трохи наплутав з вечірними службами й всенощною. Натомісць нарис про руську церковну музику вийшов зовсім невдатний. Березовський і Бортнянський okazалися наслідувачами Саргія й Галуппія. Бортнянському, на думку Б., бракувало скромности й правдивого релігійного почуття. Про український елемент у творчости Березовського й Бортнянського ані слова. Взагалі про український вплив на розвій російської музики каже Б. дуже мало. Серед російських (чи точніше сх.-словянських) композиторів XIX-XX ст., що писали на церковні мотиви, лише два заслужили на похвалу Б. — Глінка (Білорусин) і Кастанський; гармонізація старих священних мельодій Балакіревим і Римським-Корсаковим має »манеру дещо фантастичну й занадто мальовничу«; всі ж інші — »мірноти«, в роді »такого Віноградова або такого Гречанінова«, що створили лише »бліді речі безстильні й бездушні«... — Чи не за сміливо??... Прецінь російська музика XIX-XX ст. досягла дуже висо-

заходи до обмеження вибору священників розпочав уже митроп. Петро Могила; його працю в тім напрямі продовжували на Україні Варл. Ясинський, Йос. Кроковський та інші; в Росії, наслідуючи реформат. діяльності П. Могили на Україні, почав обмежувати вибори священників патр. Никон. Особливо ж остро повели боротьбу з вибором духовенства в Росії єпископи й митрополити укр. походження в XVIII ст. Зложений з них синод сильно обмежив вибори вже в першій чверті XVIII ст.

кого розвитку, й російські композитори здобули признання в усій Європі; церковним мотивам присвячували вони чимало уваги. І нам здається, що в російській церковній музиці є не самі лише «бідні, безстильні й безвартісні речі».

Наш досить докладний перегляд праці Брянчанінова, одинокого нині на зах.-європейській мові нарису історії Руської Церкви показує, на жаль, що mimo всіх добрих намірів автора, нарис сей не вийшов удатно. Мабуть, при сучасному стані нашої церковно-історичної науки задовольняючий, достаточний нарис історії Руської (Сх.-Слов'янської) Церкви мігби написати лише добрий знавець церковної й загальної історії Сх. Слов'янщини і то по довгій праці. Дещо є в книжці Брянчанінова доброго й корисного, пр. спростування легковажних і невірних тверджень А. Леруа-Больє про брак в руськім монашестві визначних постатей та незначний вплив руських святих у культурнім життю й історії. Але в цілості книжка Б. може причинитися скоріше до поширення невірних і баламутних відомостей про Сх. Слов'янщину та її церковно-релігійне життя в минулім і в сучаснім, ніж до зазнайомлення Заходу зі справжньою історією «Руської» Церкви чи з основами «руського» релігійного світогляду.

В. Заїкин

N. de BAUMGARTEN. *Chronologie ecclésiastique des terres russes*. du X-e au XIII-e siècle. «Orientalia Christiana», Vol. XVII-1. N. 58. Pontif. Institutum Orientalium Studiorum. Roma (1930). 8° 180.

З січня 1930 р. цінне видання Папського Інституту Орієнтальних Студій «Orientalia Christiana», в яким досі видруковано вже багато важливих й досить ріжноманітних матеріалів і причинків до історії Церкви на Сході, стає щомісячним виданням. Яко XVII том «Orientalia Christiana» за січень-лютий 1930 р., вийшла нова цінна праця російського дослідника Миколи Баумгартена: «Церковна хронологія руських земель від X до XIII ст.».

М. Баумгартен, б. маршалок шляхетства («предводитель дворянства») Бірського повіту Уфимської губ., не католик, вже перед сим опрацював досить цінні генеальогічні таблиці й «таблиці західних шлюбів» руських Рюриковичів («Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes»), видані в IX томі «Orientalia Christiana»¹. Нині ж він готує до друку розвідку про св. Володимира й навернення Руси («Saint Vladimir et la conversion de la Russie»).

Нова праця Баумгартена «Chronologie ecclésiastique» складається з дзох частин: 1) хронологічного огляду (по роках) церковних подій і взагалі всіх подій, так чи инакше зв'язаних з Церквою, на руських (східно-слов'янських) землях від 987 р. до 1239 р. і 2) «каталогу» східно-слов'янських єпископств і єпископів за той сам час. Сі огляди попереджає Баумгартен: 1) бібліографічним показником, у яким подає основні й помічні джерела й літературу до старо-руської церковної

¹ Див. наші замітки про сю працю в «Зап. ЧСВВ.» I, 629. Докладнішу і, на наш погляд, дещо загостру рецензію на неї вмістив д-р Ст. Томашівський у «Kwartalniku Historycznym», 1928, зош. 2, сс. 316-321, в котрій знаходимо деякі дуже цінні уваги й додатки.

хронології, 2) історіографічним вступом, де подає короткі відомости про важніші списки літописів, літописні компіляції то-що, а по частині й оцінку їх (часом суб'єктивно) і 3) вступними увагами до церковної хронології найдавнішого періоду 987—1039 рр. (теж досить суб'єктивними, побудованими по частині, здається, на здогадах О. Шахматова. А по хронологічній огляді церковних подій Баумгартен подає свої оригінальні й в своїм роді досить цікаві висновки¹.

Найцінніша й найбільша частина нової праці Баумгартена (131 сторінка зі 177) се безперечно хронологічний огляд церковних подій в старій Русі (Сх. Словянщині). Мимо деяких помилок і досить значних пропусків у тім огляді, він буде без сумніву вельми корисним, яко помічна праця при студіях над церковною історією старої Русі. За зложення і видання сього огляду належить Інституту Орієнтальних Студій і п. Баумгартенові велика вдячність.

Пропуски в сім огляді, як рівнож і в каталозі єпископств і єпископів, походять головно від того, що Баумгартен в основу своєї праці кладе лише сх.-словянські літописи (включаючи й пізніші московські компіляції XV—XVI вв., але не всі) і тільки дуже зрідка використовує інші джерела сх.-словянські й чужоземні; лише для найдавнішого періоду (987—1039 рр.) користується іншими джерелами: »Похвалою и Памятью« Іакова мниха, Яхйєю Антіохійським, Кедреном, Зонарою, Тітмаром Мерзбургським то-що; однак використовує ці джерела не вповні. Між помічними джерелами до своєї праці Баумгартен згадує Київ-Печерський Патерик і інколи навіть посилається на нього в хронологічній огляді церковних подій; але і з Патериків і з окремих Житій користає він аж надто мало. А хронологічний огляд церковних подій, зложений без використання великого багатства нашої життійної літератури, що служить цінним джерелом не тільки до церковно-релігійної, але й політичної, суспільної й культурної історії сх.-словянських народів, — розуміється, матиме багато пропусків. Звичайно, критичне, наукове використання Патериків і окремих Житій значно ускладнило б працю і розширило б її об'єм; але натомість надало б їй велику вартість.

Шкода також, що Баумгартен розпочав свою працю лише з 987 р., поминувши попередню добу (IX і X ст.), особливо часи св. Ольги, Святослава й Ярополка I. Його огляд оказався тепер без початку, і то початку дуже важного для вірного зрозуміння церковної й культурної історії старої Русі, зокрема для належного освітлення становища Русі в передтатарській добі між Сходом і Заходом. Особливо важна доба св. Ольги, коли зроблено спробу заснування зах.-християнської єпархії на Русі. Перегляд церковних подій від поч. IX ст. до 987 р. не забрав би багато праці й місця, але дав би необхідний початок праці Баумгартена².

¹ Слід зазначити, що редакція »Orientalia Christiana« застереглася, що не приймає на себе відповідальности за особисті міркування Баумгартена (»Ses jugements personnels n'engagent pas la responsabilité des Orientalia Christiana«, стор. 26, прим. 2).

² Не так конечним, але дуже бажаним, на наш погляд, був би перегляд церков-

Літописний матеріал, мимо його великого розміру, простудював і використав Баумгартен докладно, поважно й добре. Все ж таки при оцінці (у історіографічному вступі, стор. 17—23) й при використуванні літописів бачимо у Баумгартена певну тенденційність. Так нпр., знаходячи в т. зв. Радзивилівському або Кенігсбергському літописі загально відоме оповідання про гостру мову кн. Романа до папського посла (під 1205 р.), яке видається Баумгартенові неймовірним, він відкидає Кенігсбергський літопис як джерело, називає його «компіляцією XVI ст.» і зазначає лише в огляді «літератури». Тим часом Кенігсбергський список, вельми близький змістом до Лаврентійського й Хлебніковського, дуже добре заховує початковий літопис і, хоч писаний дійсно пізно, мусить безперечно вважатися за добру копію старого списку.

Найвисше ставить Баумгартен т. зв. Синодальний харатейний список, вважаючи його значно ціннішим від Іпатського та Лаврентійського і їм подібних. Справді, сей список давній (XIII в.) і в багатьох відношеннях цікавий. Він містить північну версію початкового літопису. Але питання про вартість північної й південної версій дуже спірне і ледви чи не мусить бути вирішене на користь південної, ширшої, докладнішої, більш упорядкованої й більше звязаної з головним політичним, культурним і релігійно-церковним осередком Сх. Слов'янщини — Київом.

З московських літописних компіляцій XVI в. Баумгартен використовує Софійський Временник, Воскресенський і Типографський літописи і досить багатий на екстраваганції і «літературно-оброблений» Никонівський (або Патріярший) літопис. Натомість «Степенную Книгу» він ігнорує. Се правда, що «Степ. Книга» підпала значному літературному обробленню, й тому вимагає обережного відношення до її звісток. Але разом з тим вона містить, як і «Никонівський літопис», чимало матеріалу, без сумніву позиченого зі старих, нині утрачених літописів і інших джерел, зокрема чимало цікавого саме для церковної історії. Тому її й не слід було ігнорувати, так само як і Никонівський літопис (може навіть більш оброблений, як «Степ. Книга»), котрого цілком правильно не відкидає Баумгартен, хоч використовує його звичайно з застереженням.

З т. зв. «литовських» (чи «західно-руських») і з українських літо-

них подій на сх.-слов'янській території перед IX в. Взагалі, в зв'язку з сучасними висновками історичної науки й археології про тяглість і нерозривність культурної традиції на території сучасної України (див. особливо: Rostovtzeff, *Les origines de la Russie kievienne*, «Revue des études slaves», II, 5—18), стає konieczним звернути більшу увагу на давніші часи, перед IX в. і починати «руську» історію не з IX ст., а від тої пори, коли маємо історичні дані про населення пізнішої Руси-України, якби те населення не називалося. Коли існувала тяглість культурної традиції, то християнські впливи у Сх. Європі (головно в її південній частині, тобто Україні), поширювані чи то завдяки місії, чи просто через зносини з христ. народами, очевидно, не зникали без жадного сліду. А в такім разі, початки церковної історії треба пересунути щонайменше до IV—III ст. Та, розуміється, що огляд церк. подій на сх.-слов'янській території в III—VIII не конче мусить бути сполучений з оглядом церковних подій на Русі в IX—XIII вв., а може становити окрему цілість.

писів XVI-XVII ст. Баумгартен згадує чомусь лише т. зв. літопис Аврамка і Густинський. Обидва визнає він не за основні, а в найліпшому разі за помічні джерела: Аврамка — цілком слушно, через те, що в ній взагалі мало матеріялу до історії Русі в передтатарській добі, а Густинський літопис — за його »безчисленні помилки«. Баумгартен вважає Густин. літопис за »найшкідливіший з літописів« (»C'est la plus pernicieuse de toutes les chroniques«). Нема сумніву, що Густинський літопис має в собі сліди оброблення, як і Никонівський та »Степенная Книга«, але в ній незвичайно багато доброго й цінного матеріялу. Приписувати свідому фальсифікацію впорядчикам Густин. літопису ледви чи маємо право; тим часом Никон. літопис, здається, таки свідомо був де в чому перероблений. Взагалі, непевного матеріялу й блудів у Густинському літописі значно менше ніж гадає Баумгартен. Чимало з того, що вважає Баумгартен у Густинському літописі за помилки й свідому фальсифікацію, знаходимо й в інших джерелах. — Та, крім літописів Густинського й Аврамка, на Білорусі й на Україні була низка інших сучасних їм літописних компіляцій, нпр. »литовські« літописи Супрасльський, Уваровський ітд., і особливо цікавий і докладний літопис Биховця. Літописи Супрасльський, Уваровський, Дубровського та ин. досить коротко переказують давню історію Русі, наближаючись до т. зв. »новгородських« літописів, і помітною втратою від того, що їх зігнував Баумгартен, мабуть, нема. Але літопис Биховця, ближший до Іпатського, містить в собі деякі дуже цікаві вісти, яких ми більше ніде не зустрічаємо. Літопис Биховця безперечно використав деякі народні перекази, до яких треба ставитися з великою обережністю й критицизмом; але використано в ній очевидно й якусь чи якісь редакції південних старих літописів, нині вже невідомих (можливо, що деякими з тих літописів користувався також Стрийковський). У Биховця є звістки, вельми цікаві для церковної історії. Так нпр. тільки в літописі Биховця знаходимо оповідання про св. Параскевію (Пракседіс, † 1239), руську княжну, котра — по словам сього літопису — »збралася до Риму і в Римі мешкаючи Богу служила пилне, і мешкала колькось год і освятилася, которую зовут святая Пракседіс, а по руську Парасковія, которой же в Римі і костел збудовали на імя ее святоє«¹ Можна, розуміється, ставитися критично до звісток

¹ З приводу сеї звістки про Параскеву-Пракседіс утворилася невеличка література: Stebelski. Dwa wielkie światła, czyli żywoty św. panien i matek Eufrozyny i Parascewii zakonnic i hegumenij, 2 вид., Львів, 1866; Kojalowicz. Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in Magna Lituaniae Ducatu pertinentium, Vilnae, 1650, с. 7. Сумніви відносно її життя й навіть існування підніс Ассемані. Порів.: Martynov. S. J. Annus ecclesiasticus graeco-slavicus, Brux., 1863, с. 263. — Данилевич. (»Історія Полоцької землі до конца XIV ст.«, Київ, 1896, с. 244) і за ним Сушицький (»Западно-русскія лѣтописи, какъ памятники литературы«, ч. 1, Київ, 1921, с. 33) зовсім відкидають навіть можливість існування сеї кн. Параскеви і вважають уміщене в літописі Биховця оповідання про неї »католицькою перерібною житія преп. Евфросинії Полоцької. — Abraham (»Powstanie organizacyi Kościoła łacińskiego na Rusi«, t. I, Львів, 1904, с. 62) ставиться до сього оповідання дуже обережно. — Відкидати оповідання про Параскеву-Пракседіс лише на тій підставі, що про неї не згадують інші літописи — давніші, неможливо; бо літописи не згадують і про св. Евфросинію і про деяких інших святих, »житія« котрих складено дуже давно і в існування котрих сучасна історіографія не сумнівається.

літопису Биховця, але його ніяк не можна обминати при дослідях над історією старої Русі.

Зігнував також Баумгартен і інші українські джерела XVI-XVII в., в тім числі «Синописі» Інокентія Гізеля, «Палінодію» Захарія Копистенського з катальогом київських митрополитів, складеним на підставі «Київського столичного помянника», а також і інші «катальогі» митрополитів і єпископів — т. зв. «Київський катальог» св. Дмитрія Ростовського і загальний «Каталогъ или лѣтописаніе бытности архіереевъ Россійскихъ».

Не звернув належної уваги Баумгартен і на польських хроністів та істориків, з котрих деякі (особливо Длугош і Стрийковський) подають нераз дуже цінні варіанти й додатки до наших літописів, іноді вельми цікаві й для церковної історії Русі, — зокрема на Стрийковського. Та як раз Стрийковського зовсім не використовував Баумгартен.

З давнішої літератури Баумгартен теж обминув деякі важні праці, які мусіли б бути принаймні помічними джерелами до його студій, нпр. Ігн Кульчинського (Specimen Ecclesiae Ruthenicae), Никодима Селлія, Вас. Рубана (Київський катальог митрополитів, з додатками й увагами — в «Московскомъ Любопытномъ Мѣсяцесловѣ», 1776 р.) і деякі інші.

Літературу пізнішу Баумгартен вказує дуже велику (всього зазначає він 148 праць у своїм покажчику літератури до церковної хронології Русі X—XIII вв.); орієнтується в ній загалом досить добре. З важніших праць, потрібних до його теми не зазначені Баумгартеном: Шахматова «Повѣсть временныхъ лѣтъ», т. I, Вводная часть, Петрогр., 1916; Ключевського: «Курсъ русской исторіи» і «Боярская дума древней Русі»; Пархоменка: «Начало христіанства Русі», Полт., 1913, «У истоков русской государственности», Ленингр., 1924 та и.; Приселкова: «Очерки по церковной и политической исторіи Кіевской Русі X—XII вв.» Пб. 1913, «Аѳонъ въ начальной исторіи Кіево-Печерскаго монастыря» — «Изв. отд. рус. яз. и сл. ИАН», 1912, т. XVII, кн. 3, та и.; Преснякова: «Княжое право въ др. Русі», Пб. 1909 та и.; Томашівського: «Українська історія», т. I, 1919; «Історію України-Русі» Грушевського, т. I Баумгартен використав лише у 2-ім виданню, а не в 3-ім, в котрім є деякі важні додатки в порівнанню з попередніми виданнями².

В церковній історії передтатарської Русі Баумгартен розрізняє

¹ М. ин. зазначає Баумгартен всі праці по церковній історії Русі IX—XIII вв., надруковані в «Записках ЧСВВ».

² З інших праць могли б бути корисні: Багалія «Нарис україн. історіографії», т. I—II, Київ, 1923—24 (хоч він писаний дуже недбало, хаотично й з помилками, містить всетаки чимало доброго матеріалу, позбираного з різних інших авторів) і «Русская исторія», т. I, М., 1914; Сушицького «Западно-русскія лѣтописи».... К., 1921; Еп. Киріона «Культурная роль Иверіи въ исторіи Русі», Тифліс, 1910 (було й друге, пізніше видання); Коробки «Къ вопросу объ источникѣ русскаго христіанства» в «Изв. отд. рус. яз. и сл. ИАН», 1906, т. XI, кн. 2 і відповідь на неї Соболевського — там же, кн. 4; Т. Б.: «Князь Ярополкъ Святославовичъ — католическій государь Русі», «Китеж», (Люблин), 1928, кн. 5—6 і «Русь, Византия и Римъ» (не скінч.) — там же, 1928, кн. 7—10 та и.

два періоди: 1) від 987 до 1037 р. і 2) від 1037 до 1239 р. Ідучи за Шахматовим¹, Баумгартен гадає, що митрополію на Русі засновано лише в 1037 р. Підстави сеї гадки такі: 1) Московські літописні компіляції XVI в. (Софійська, Воскресенська, Никонівська та и.), оповідаючи про будову Софійської катедрі в Києві, кажуть при тім, що Ярослав 1037 р. «устави митрополью» в Києві; 2) в новгородському літописі (синод. харат. списку) вміщений список митрополитів, в котрім сказано: «а се Рустѣи митрополиты: пръвѣи митрополитъ Рускѣи Теопемтъ»; 3) Іпатський і Лаврентіївський літописи про заснування митрополії за Володимира Вел. й за перших митрополитів не згадують зовсім; відомости про митрополію на Русі вже за часів Володимира подають лише Новгородський літопис та пізніші літописні компіляції й Церковний Устав св. Володимира Вел., при чому в усіх літописах, які згадують про заснування митрополії за Володимира Вел., говориться, що Володимир «взя у Фотія патріарха у Царьградскаго перваго митрополита Києву» то що; 4) Титмар Мерзебурзький під 1018 р. каже не про митрополита, а про архієпископа київського. Отже, на думку Баумгартена, митрополитів на Русі до 1037 р. не було, й всі відомости літописів та інших джерел про митрополитів Михаїла, Леона й Іоана вигадані й вставлені в літописи пізніше з тенденційними цілями.

Справа організації церковної єрархії на Русі в кінці X та на поч. XI в. представляється справді не зовсім ясно. Однак його скептицизм у відношенню до наших відомостей про церковну єрархію на Русі в кінці X—поч. XI в. видається нам надмірним, а прийнята від Шахматова гіпотеза про «заснування» руської митрополії лише в кінці 1030-их рр. хибною: 1) Слова московських літописних компіляцій: «устави митрополью» ні в якому разі не можуть означати, що Ярослав 1037 р. заснував у Києві митрополію, а з цілого оповідання під 1037 р. ясно випливає, що мова тут іде про митрополічу катедру св. Софії². 2) Мовчання деяких літописів (Лаврентіївського, Іпатського) про справи церковної єрархії до 1039 р. взагалі нічого не доводять, бо навіть і в пізніших часах літописи Лаврентіївський і Іпатський лише принагідно й досить рідко згадують про справи церковної єрархії. З другого ж боку, нема ніяких підстав відкидати з Новгород. літопису ціле оповідання про першого митрополита руського Леона; тим більше, що — судячи по свідочтву сього літопису — оповідання про єпископа Йоакима походить від людини, близької до тих часів і добре поінформованої — від учня Йоакимового наступника й ученика Єфрема³. В се оповідання вставлено було пізніше мабуть лише саме ім'я патріарха Фотія. 3) Крім Новгород. літопису, пізніших літописних компіляцій, Татищева й Церк. Устава Володимира Вел., про митрополитів на Русі перед 1037 р. говорять ще й інші джерела — Яххія Антіохійський (котрий каже, що заки приїхала царівна Анна на Русь, вислано туди з Візантії митрополитів і єпископів), «Ска-

¹ Шахматовъ. Корсунская легенда о крещении Владимира, Пб. 1906, с. 68.

² Пор. Грушевський. Історія України-Руси, т. I³, с. 520.

³ Порів. Голубинській. Історія Русской Церкви, т. I, пол. 1¹, с. 242.

заня» про Бориса і Гліба, преп. Нестора й Іакова мниха (обидва — дуже давні), «Служба» свв. Борисові й Глібові — «твореніє Іоанна митрополита Руського» (найдавніші списки від XIII в.) та и. Супроти всіх тих даних, не можна відкидати факту існування на Русі митрополитів Леона й Іоана (сумнівним представляється лише митрополит Михаїл, котрого Степенная Книга, Никонівський літопис і південні редакції Церковного Устава Володимира вважають першим митрополитом, а Новгородський літопис і більшість пізніших московських компіляцій рахує другим, наступником Леоновим). Не можна заперечувати й певної ролі Візантії в організації руської єрархії в кінці X ст. Про участь Візантії в «хрещенню Руси» і організації рус. єрархії виразно кажуть, крім наших руських джерел, згадуваний зараз Яххій Антіохійський і Тітмар Мерзебурзький. Тому всі спроби довести, що Візантія не брала ніякої участі в організації Руської Церкви за Володимира Вел. були невдатні¹.

Неясність становища руської єрархії для нас полягає головню в іншій. Сумніви викликають: 1) суперечність наших джерел в означенню імені першого й другого митрополита (Михаїл чи Леон?), 2) вістки про існування митрополії в Переяславі й 3) титулування перших (а зрідка й пізніших) руських митрополитів архієпископами: архієпископом титулується Леон у деяких списках його полемічного проти латинників твору про опрісноки (на грецькій мові), Іоан у «сказаніях» про свв. Бориса й Гліба, преп. Нестора й Іакова мниха, й не названий по імені київський владика в Тітмара Мерзебурзького. — Сі суперечности й неясности однак можна погодити й зясувати (хоч, погоджуючи та зясовуючи їх, ми вступаємо вже в сферу наукових гіпотез). Яххій Антіохійський, що є найголовнішим нашим джерелом до історії християнства на Русі за Володимира Вел., цілком виразно каже, що з Візантії вислано на Русь кількох митрополитів. У згоді з сею вісткою стоять відомости про існування митрополитів на Русі протягом XI ст. не тільки в Київі, а і в Переяславі. В такому разі й «плутанину» з першими митрополитами Михаїлом і Леоном не важко розв'язати; вони могли бути сучасниками: один в Київі, другий в Переяславі. Крім Києва й Переяслава, в кінці X ст. міг бути митрополит на Русі ще в якимнебудь із значніших центрів, нпр. може в Тмутаракані (?). Слід зазначити, що в «катальозі» митрополитів, виданім Вас. Рубаном, у 1-ій пол. XI в., крім Леона, Іоана й Теопемпта, зазначаються, яко «сумнівні», митрополити Георгій і Никифор. Чи

¹ Найповажніші з тих спроб зроблені еп. Киріоном, пізнішим патріархом Грузинським («Культурная роль Иверии в истории Руси», 1910), Приселковым («Афонъ въ начальной истории Кіево-Печерскаго монастыря», «Изв. Отд. рус. яз. и сл. ИАН», 1912, т. XVII, кн. 3, та ин.) й Коробкою («Къ вопросу объ источникъ русскаго християнства», *ibid.*, 1906, т. XI, кн. 2). Патр. Киріон надає головне значіння в початковій історії християнства на Русі Кавказові, зокрема Грузії; Приселков (і почасти, здається Томашівський — у ст. «Звідки Україна приймила християнство?» в «Н. Зорі», 1928, ч. 23—24) заведення християнства на Русі зв'язує з Охридським македоно-болгарським патріархатом; Коробка натомісць ширителями християнства в Сх. Словянщині вважає Норманів, котрі мали, на його думку, принести християнську віру на Русь у західнім обряді.

не були се митрополити якогось іншого міста на Русі? — Як що прийняти здогад про існування на Русі в кінці X—на поч. XI в. кількох митрополитів, треба буде припустити, що на початку руська єрархія була організована складнішою й можливо більше самостійною, як була вона в пізнішім часі. Зносини Русі з Апостольською Столицею в кінці X ст. саме в часі організації руської єрархії промовляють за тим, що Церква Руська організована не самою тільки Візантією, але за санкцією Апостольської Столиці. Дуже ймовірно, що в організації Руської Церкви брала участь і Охрида. Але в такому разі виникає питання: чи була організована Руська Церква, яко підвладна Візантії? Чотири різні джерела — західне, грецьке й два руські — згідно вказують, що перші владика-глави Руської Церкви звалися архієпископами; а титул архієпископа, коли його носив найстарший владика, означав у тих часах на Сході главу автокефальної Церкви, тобто незалежної від патріархів. Можливо й так, що Руська Церква одержала не зовсім повну автокефалію, чи інакше кажучи — вступила не зовсім у повну залежність од візантійського (чи охридського?) патріарха, й що голова Руської Церкви одержав тому подвійний титул архієпископа-митрополита. Будь що будь, ані існування архієпископського титулу найвисших руських владик в кінці X й на поч. XI в., ані ймовірна автокефальність Руської Церкви зовсім не спростовують ні відомостей про владик Михаїла, Леона, Іоана та ин., ні факту існування митрополитів на Русі перед 1037 р., ні участі Візантії в організації руської єрархії за Володимира Вел. (правдоподібно спільної з участю Охриди й Риму?).

Історії Руської Церкви в 987—1037 рр. присвячує Баумгартен особливу увагу й дає вельми цікаве й оригінальне освітлення розвитку церковного, а почасти й політичного та культурного життя Русі в тім часі. Сміливістю, але також і довільністю, конструкція руської церковної історії тієї доби у Баумгартена нагадує конструкції Пархоменка, хоч вони й дають сьому періодові цілком різне й навіть протилежне освітлення¹. Баумгартен готовий вважати Руську Церкву до 1030-их рр. майже вільною від грецьких впливів. До 1030-их рр., на думку Баумгартена, в Києві й більшій частині Русі панували норманські впливи. Володимира Вел. й Ярослава Мудрого він називає «варяго-руськими князями» (*princes Variago-Russes*). «Серцеві київських і новгородських Варяго-Русинів, — гадає Баумгартен, — був симпатичніший вплив західний» («*influence occidentale, plus sympathique au coeur des Variago-Russes de Kiev et de Novgorod*»). Але в 1030-их рр., на думку Баумгартена, наступила зміна церковної й культурної орієнтації Київської Русі. В 1034 р. помер брат Ярослава Мстислав, котрий «у протилежність до Ярослава, був оточений завжди Греками, Готами, Хозарами, Осами й Касогами»; а ці народи в той час були більше зв'язані з Візантією, як із Заходом. Ярослав же, перебираючи наслідство по Мстиславі, мусів зробити, звичайно, деякі уступки боярам і дружині

¹ Пархоменко готовий бачити у св. кн. Володимирі Вел. «послушного» в усьому виконавця волі Візантії. (*У истоков рус. государственности*, 1924).

свого брата. Дійсно, через три роки після цієї події, ми бачимо утвердження в Києві митрополичого престолу, по котрім наступило іменування Константинополем першого грецького митрополита; після того помалу грецький вплив зростав у Києві все більше.

В загальному, ми поділяємо думки про не дуже сильний, порівнюючи з пізнішими часами, в кожному разі не виключний вплив Візантії в Київській Русі в X. та на поч. XI ст. та ступневий зріст сього впливу, починаючи з першої пол. XI в.; зокрема вважаємо дуже ймовірним, що до зросту византійського впливу на Русі в 1020—1030-их рр. могло причинитися, між иншим, зміцнення Мстислава, князя напів-еліністичної Тмутаракани. Ми навіть висловили ці думки в одній з недавню (в 1928 р.) надрукованих наших статей. Але в цілому концепції руської церковної історії 987—1037 рр. Баумгартена ми прийняти не можемо: 1) В ній відбивається скрайній антинорманізм; Ярослава називає він «в а р я г о - руським князем»; Норманам приписує всеорганізуючу роллю в Київській Русі. З такими поглядами погодитися не можна; навіть, колиб прийняти норманське походження династії «Рюриковичів», треба визнати, що вже в 2-ій пол. X., а тим більше в XI ст. «Рюриковичі» вже цілковито зіслов'янізувалися, носили словянські імена, будучи поганами, вірили в словянських богів і присягалися не на Одіна, а на Перуна й Велеса ітд.; а вплив Норманів у внутрішнім життю Русі, як то признають і найповажніші норманісти, прим. Платонов, був дуже обмежений.¹ 2) Твердження про «більшу симпатію» Норманів до західної, ніж до византійської культури цілком не апіорне й не узададане, хоч висказувалося вже нераз і давніше ріжними істориками, нпр. Коробкою.² Нормани у Скандинавії в XI ст. справді прийняли християнство в західнім обряді й переняли з г о д о м зах.-європейську цивілізацію. Але в X і на поч. XI в. культура Норманів навіть скандинавських сполучувала складники цивілізації західної й східної (в основі арабської), а по части й византійської. Ті ж Нормани, що довше перебували в сх.-словянських землях, як свідчать про се норманські ж саги, підпадали сильним византійським впливам і іноді приймали християнство в сх. обряді (пор. сагу про Олафа Трігвасона). 3) Признаючи ймовірним вплив Мстислава Тмутараканського та його напів-еліністичного оточення на більше зближення Русі до Візантії, не можемо думати, щоб се була одинока причина переваги византійського впливу на Русі. Тут мусіли заважити й інші причини, прим. упадок Македоно-болгарського царства й елінізація Охридського архієпископства, котре без сумніву відіграло визначну роллю в церковнім життю Русі, імовірно ослаблення зах.-християнського впливу в звязку знездатним вмішанням Рейсберна у внутрішні справи Русі й поразкою Святополка, піддержуваного зах.-християнською Польщею й зах.-християнським духовенством, зріст числа монахів — пострижеників Атонських та ин-

¹ Див. висше нашу статтю: «Спір про початки Русі».

² Коробка. Къ вопросу объ источникѣ рус. християнства. «Изв. Отд. рус. яз. и сл. ИАН», 1906, XII, кн. 2; порів. відповідь на сю статтю Соболевського (ibid. 1906, XI, кн. 4). Див. також нашу ст.: «М. Коробка та його розвідка про джерело руського християнства» («Богословія», 1926, т. IV, кн. 4).

ших грецьких монастирів і сильне зміцнення їх впливу (зпосеред пострижеників грецьких монастирів вийшли деякі визначні світочі руського монашества, нпр. преп. Антоній), спільність обряду з Візантією, більша знайомість і більша (навіть географічна) близькість Русі до Візантії, більша спорідненість візантійської культури (перенятої в тих часах уже в значній мірі словянськими складниками), дуже давні (трьохтисячлітні!) звязки Сх. Європи з грецьким світом, все ще піддержувані обаяння, слава і величність візантійської імперії (мимо її внутрішньої кризи й внутр. упадку в тих часах), нарешті цезаропапістичні тенденції руських князів, котрі могли побоюватися сильного зросту впливів зах.-христ. духовенства, який бачили вони в зах. краях, зокрема в сусідній Польщі, й котрим певно подобалася незв'язаність монархів у відносинах з Церквою у Візантії, ітд¹. 4) Твердження про утворення митрополичої катедри в Києві в 1037 р., як ми вказували висше, засноване на непорозумінню, як рівно ж і твердження про початок митрополитства Теопемпта з 1037 р.; коли він став митрополитом, ми не знаємо². 5) Що Теопемпт був на Русі першим митрополитом грецької національності, в тім що найменше можна сумніватися. Правда, цілком певних і безпосередних давніших відомостей про національність перших наших митрополитів ми не маємо, але (крім Густинського літопису) про ймовірно грецьку національність Леона свідчить його грецький твір. Михаїла літописи називають «Сирином». За грецькою національністю більшости найдавніших руських владик промовляє визначна участь Візантії в організації руської єрархії.

Переходимо до поодиноких хронологічних дат. Передовсім, питання про рік хрещення св. Володимира Вел. й Киян. Довгий час уважалось, що й те й друге відбулося в 988 р. Але вже Голубинський піддав під сумнів ці дати й висловив здогад, що Володимир охрестився мабуть у 987 р., а хрещення Киян відбулося пізніше — в 989 або 990 р. Слідом за Голубинським, Баумгартен приймає яко дату хрещення Володимира 987 р., а як дату хрещення Русі — 990 р. Питання се загалом дуже спірне. Пархоменко (Начало христіанства Русі, 1913) обстоював не без деяких підстав давніше прийняту дату хрещення Володимира й Киян — 988 р., доказуючи при тім, що хрещення Киян мусіло наступити невдовзі по хрещенню самого Володимира. Рік хрещення Володимира можемо усталити з великою ймовірністю досить

¹ Порів.: Т. Б. Русь, Візантія и Римъ въ XI—XII вв. «Китеж», 1928, N 7—10, с. 119—120, 125—126.

² Утрата широкої автокефалії Рус. Церкви, як що ся автокефалія істнувала була давніше, за Володимира Вел., могла наступити й б. 1037 р., але скоріше слід припустити, що се мусілоб статися раніше. Якби можна було довіряти звістці Орловського (Ch. Nepom. Orłowski: Vindiciae Episcopatus Kiovensis, с. 76) й Фріза (Chr. Gotl. Friese: De Episcopatu Kioviensi..., с. 7, 27-28) про втечу чи вимушений виїзд з Русі біля 1021 р. архиеп. Олексія, ніби-то присланого до Київя папою Венедиктом VIII, сей факт можнаб повязати з імовірною утратою широкої автокефалії Рус. Церкви за Ярослава I. На жаль, ніде не знаходимо навіть посередного потвердження вістки Орловського-Фрізе. Тому до неї сучасна історіографія ставиться досить скептично (порів.: Abraham, Powstanie organizacyi Kościoła łacińskiego, 1904, I, с. 15) хоч, з другого боку, ніщо не говорить проти ймовірности фактів, поданих у тій звістці.

точно, бо маємо цілу низку вказівок; Володимир вихрестився певно на початку 988 р. (по давньому рахункові, після якого починали рік з 1 березня, можливо, що на самім кінці 987 р.)¹. Не так ясно стоїть справа з датою хрещення Киян. Коли вірити звістці, що воно сталося вже по корсунським поході, тоді треба гадати, що хрещення Киян відбулося або влітку, чи навіть на початку осені 989 р. або в 990 р. (Корсунь здобув Володимир в першій полов. 989 р.). Але не доведено, що хрещення Киян відбулося по поході на Корсунь; а в такому разі можна припустити, що воно сталося і в 988 р., як стверджують літописи.

Згадуючи бурхливі політичні й церковні події в кінці князювання Ізяслава I, Баумгартен вважає літописні відомости про непорозуміння св. Антонія з Ізяславом й симпатії Антонія до Всеслава за пізнішу вставку й навіть фальсифікацію. Але кому й на що в пізніших часах могла бути потрібною така фальсифікація? »Докази« сумнівности тих відомостей, наведені Баумгартеном, зовсім нічого не доказують. Тимчасом ті відомости стоять у цілковитій згоді з загальною тодішною ситуацією, коли на Русі здається загострилася боротьба двох церковних орієнтацій — західної, представником котрої, як напевно знаємо, був кн. Ізяслав I, і византійської, яку очевидно представляли серед Русинів передовсім постриженники атонських та інших грецьких монастирів, а найвизначнішим з тих постриженників був св. Антоній².

Пишучи про перебування Єфрема II на переяславській кафедрі (1090 р.), Баумгартен вважає його єпископом переяславським, а не митрополитом, мимо виразного твердження літописів про існування віддавна переяславської митрополії.

Здогад Leib'a про те, що »Грекъ метрополичъ« Теодор, що прибув у 1091 р. на Русь від папи, в дійсности був митрополитом, присланим папою (як се виходить з оповідання Татіщева), Баумгартен ігнорує. Але сей здогад варто булоб зазначити в примітці, розуміється, не як певний, а як імовірний.

Не зупиняючись ширше над іншими неточностями й прогалинами в хронологічній покажчику церковних подій Баумгартена, мусимо признати, що він будь що будь становить значну вартість, тим більше, що се перший покажчик того роду (коли не рахувати деяких давніших спроб в роді праці о. А. Журавльова »Историческій ѳеатронъ съ хронологическими извѣстіями«..., 1814 р. і т. п.).

Меншу вартість має Баумгартенів »катальог« руських єпископств і єпископів X—XIII ст. Таких »катальогів«, складених в різні часи (в XVII—XIX вв.) маємо вже цілий ряд. Гарний критичний катальог сх.-словянських єпископів дав Голубинський у 1-ій пол. I тому »Исторіи Русской Церкви«. Покажчик Баумгартена має дуже мало нового в порівнянні з працею Голубинського, а з другого боку пропускає багато імен єпископів, зазначених у сього останнього. Таким чином »катальог« єпископств і єпископів Баумгартена ні в якому разі не може

¹ Пор.: Грушевський. Іст. України-Руси, I³, с. 501.

² Докладніше — в нашій статті: »Св. Стефан, єпископ Володимирський і Галицький...« (»Зап. ЧСВВ.« III, 190); див. ще: Т. Б. »Русь, Византія и Римъ« (»Китеж«, 1928, N 7—10).

заступити покажчика Голубинського. У своїм покажчику Баумгартен зазначає тільки митрополитів і єпископів, згаданих у літописах, але й з тих декотрі імена не наводить, почасти свідомо, почасти (рідко) мабуть через недогляд.

В покажчику митрополитів Баумгартен не згадує перших митрополитів (Михаїла, Леона, Іоана і т. д.). Першим митрополитом руським, як ми вже згадували, Б. вважає Теопемпта. З пізніших митрополитів не згадуються в Баумгартена: Кирил I (імя котрого одначе є в списку Никонівського літопису), Гавриїл і Діонисій (котрого згадує, крім різних «катальогів», також т. зв. «Типографський» літопис під 1210 р.).

Покажчик переяславських владик Б. починає з еп. Петра (1072 р.). Історія переяславської катедри взагалі дуже цікава, але неясна. Все говорить, на наш погляд, за тим, що в Переяславі існувала довший час, мабуть до кінця XI століття митрополича катедра (рівночасно з київською архієпископсько-митрополичою(?) катедрою)¹. Баумгартен сю обставину ігнорує. З пізніших переяславських владик не згадані в його списку: Николай (попередник митр. Єфрема), Симеон (наступник Єфрема), а також відомі лише з помянника, використаного о. Д. Юзефовичем («Ієрархія Полтавскс-Переяславской епархії», «Полт. Епарх. Вѣд», 1863, N 14 сл.): Николай II та Іоан (1123—1126). Владика Марка Б. ототожнює з Маркелом, хоч о. Юзефович (op. cit.) вказує, що се різні особи, при чому Марко, по о. Юзефовичу, мав ще друге імя Макарія.

З чернігівських єпископів у Б. не зазначені три перші: Неофіт I, Мартирій і Теодул. Мартирія й Теодула Б. не згадує очевидно тому, що їх імен нема в літописі; Неофіта I вважає «ампліфікацією» пізнішого Неофіта, згаданого в літописі коло 1072 р.; складачі списків єпископів, на думку Б., «першого відомого» єпископа Неофіта «зробили» єпископом, поставленим за часів Володимира Вел. Припущення ледви чи слушне, тим більше, що в деяких списках Неофіт-єпископ 1070-их років очевидно фігурував аж на 4-ім місці, й між двома Неофітами стояли Мартирій і Теодул. З пізніших чернігівських владик не згадані в Б.: Ісаїя (котрий, після Никонівського літопису, мав бути в 1112 р.) і відомі лише з помянників, використаних митр. Євгенієм («Ист. росс. ієрархії») та архієп. Філаретом: Партеній, Гераклід, Теотекн і Евтимій².

Туровських єпископів Б. згадує лише трьох: Іоакима, Іоана і Лаврентія; Голубинський намічує їх 6, а митр. Євгеній (Ист. ієрархії, Туровск. еп., с. 225) і архім. Николай³ 9. Не згадані в Б. Симеон, Ігнатій, Георгій, Кирил I (згад. в літоп. 1114 р.), Іоан (згад.

¹ Питання се ускладняється ще більше тим, що Леон іменується у деяких списках його антилатинницького твору «архієпископом» переяславським!

² Філаретъ, архієп. Черниг. Историко-статистическое описаніе Черниговской епархії. Черн., 1862.

³ Историко-статистическое описаніе Минской епархії, составленное... архим. Николаемъ. Пб., 1864.

у Татищева під 1146 р.) і навіть славнозвісний проповідник св. Кирил II.

З єпископів білгородських (Білгороду київського, що був в 20—25 км. на захід од Київа) не згадує Б. першого єпископа Никиту, поставленого за часів Володимира Вел., гадаючи, що се імя вигадано; бо єп. Никита в Білгороді був пізніше в 1072 р. (деякі літописи одначе згадують в Білгороді під 1072 р. не про єп. Никиту, а про Стефана).

Покажчик єпископів юревських (Юр'єв теж лежав у Київщині, трохи на південь од Канева) у Б. добрий; бракує лише єп. Олексія (к. 1225 р.), відомого нам з Патерика.

Історія волинської (володимирської) катедри взагалі досліджена недостаточо; в ній багато неясного. Не знаємо гаразд, коли і як вона повстала. Ріжні джерела називають ріжні імена перших володимирських єпископів. По літопису, володимирську катедру засновано за Володимира Вел. Але чи не було на Волині єпископів перед Володимиром? Деякі дані промовляють за тим, що на Волині були єпископи перед 989—990 р. Літопис називає першим єпископом володимирським Стефана I, поставленого в 991 чи 992 р. Але в помянниках, використаних митр. Євгенієм, згадується ще єп. Тома Грек, що був давніше від Стефана I. Коли саме він був, ким поставлений, при яких обставинах? Того не знаємо. Петрушевич знайшов у бібліотеці перемиської гр.-католицької капітули латинський рукопис, писаний ніби-то »*ex antiqua charta*«, у яким уміщено досить довгий список володимирських і галицьких єпископів¹; перші зі згаданих там єпископів володимирських (Ioannes, Antonius, Anythi, Codrius, Helias) невідомі з інших джерел; але далі в нім згадується цілий ряд єпископів, знаних і з літописів. Б. ті дані ігнорує (варто булоб їх подати хоч у примітці) й список свій починає зі Стефана I (992 р.).

Короткі відомости Б. про катедри Галицьку й Перемиську, початки й давна історія котрих (особливо Перемиської), на жаль, мало знані, цілком вірні. Варто булоб однак згадати хоч в примітці дані згаданого зараз перемиського латинського рукопису, по якому першим владикою галицьким (б. 1141—1157 р.) був Алексій².

Єпархії Самбірської Б. не згадує зовсім, хоч її засновано, здається, вже в передтатарській добі.

Подібні ж прогалини бачимо в Баумгартеновім огляді білоруських та великоруських катедр. Нпр. Б. не згадує полоцького єпископа Ілії, відомого з житія св. Евфросинії; смоленських єпископів, відомих зі старого й вірогідного смоленського Требника³, і т. и. З ростовських єпископів Б. не згадує Мономахового сучасника Єфрема, про котрого каже нам однак Лаврентіївський літопис (Б. в огляді церковних подій висловлює думку, що літописець мав на увазі митр. Єфрема); не згадує також Николая Грека іменованого в 1183 р. на ростовську катедру й з огляду

¹ А. Петрушевичъ. О соборной церкви и святителяхъ въ Галичѣ. »Галичскій Историч. Сборн«. Льв., 1853, вип. 1, с. 145.

² Ibid.

³ Див. Голубинскій. Исторія Русской Церкви, т. I, пол. 1. гл. III. Приложенія: Частнѣйшія извѣстія объ єпархіяхъ періода домонгольскаго. Розділ 11.

на спротив князя перенесеного скоро на катедру полоцьку¹. Показчик новгородських єпископів у Б. цілком добрий. Взагалі хронологічний огляд історії великоруських кафедр вийшов у Б. значно ліпший і повніший, ніж катедра українських. Се зрештою цілком зрозуміло, бо взагалі історія Церкви на Україні від найдавніших часів була значно складнішою, а разом з тим і менше досліджувалася, ніж історія Церкви в Великоросії; до того багато історичних памяток загинуло, значно більше як великоруських. Тому й нині в історії Церкви на Україні значно більше неясностей та спірних питань, і досліди над нею значно трудніші. В кінці слід побажати, щоби автор «Церковної хронології руських земель» продовжив свою працю далі.

Вячеслав Заїкин

Regesta regum stirpis Arpadianae criticodiplomatica. Tomus I. Diplomata regum Hungariae ab anno MI usque ad annum MCCLXX complectans. Iussu Historicae Commissionis Academiae Litterarum Hungariae critice digessit Emericus SZENTPÉTERY. Budapestini MCMXXXIII.

Az A'rpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának megbízásából szerkesztette SZENTPÉTERY Imre. I. kötet, 1001—1270. 1—2 füzet. Budapest 1923—1927. 4° 1-352.

Мадярська Академія Наук почала дуже корисне видавництво, якого початкові два випуски першого тому хочемо занотувати на сім місці, іменно регести всіх королівських грамот арпадської доби, які досі переховалися. Королівські грамоти з того часу — се правдиві гордощі історіографії, тим більше, що літописні памятки з того часу дуже убогі, як кількістю, так і якістю. Є що-правда аж дві систематичні збірки грамот із XI—XIII в.: старший дипломатарь Феєра (1829—1844) і новіший Венцеля (1860—1874), одначе вони оба сьогодні не відповідають вимогам історичної науки. Передусім, після останнього з них знайдено багато нових грамот; одні з них були друковані в різних періодичних видавництвах й окремих студіях, інші до наших днів полишилися в рукописах. Дотого, спеціальні досліди над старими грамотами виявили безліч хиб у старих виданнях: помилки в відчитуванні, пропуски, не відріжнювання автентичних грамот від фальсифікатів і т. ин. Все те зробило, що нове повне і критичне видання загального дипломатиря арпадської доби стало пекучою потребою угорської історичної науки й обовязком М. Академії Наук.

Передумовою такого нового видання є розслідження досьогочасного стану угорського жерелознавства того часу, а найкрасше виявиться сей стан, коли з усіх знаних грамот зроблені будуть регести. На сей шлях пішла Академія, чи то її історична комісія, що поручила свої-

¹ Дані т. зв. «Типографського» літопису про ростовських єпископів Б. не бере під увагу; дійсно, вони такі баламутні й перемішані, що з них ледви чи може бути користь; у списку ростовських єпископів «Типогр.» літоп. бачимо безсумнівне повторення тих самих імен, відсутність хронологічного порядку, нарешті імена єпископів володимирських.

му членови Сентпетері видання регестів як підстави до майбутнього критичного видання повного дипломатаря арпадської доби.

У двох перших випусках, що досі появилися, впорядчик не обмежився до змістів усіх знаних грамот; здобувши кількесот нових, досі недрукованих грамот, він не хотів обмежатися до регестування їх — він подає їх у цілості, щоби сим способом уже тепер наука могла оцінювати їхню історичну вартість. Цілість регестів, разом із повними текстами новознайдених грамот, обрахована на два великі кварталові томи: перший для часу 1001—1270, другий для 1271—1301. Покищо у згаданих висше двох випусках першого тому маємо обговорених 1145 грамот¹ до часу 1001—1257. Техніка видання Сентпетері така: в першій колумні з ліва уміщена дата грамоти, очевидно о скільки вона може бути докладно означена; побіч дати поданий короткий зміст грамоти (по малярськи) з вірним захованням усіх імен; нові грамоти, як зазначено вже, подані в цілості; після змісту (при новознайдених, після тексту) зазначається, де грамота зберігається, чи в оригіналі, чи в копії, дальше занотовується всі важніші видання даної грамоти, в цілості або уривках, та голоси критики про справу автентичности або евентуального підроблення, з усею дотичною літературою; вкінці, на крайнім правім боці сторінки уміщене порядкове число грамоти.

Переглядаючи видані досі частини регестів, український дослідник шукає в нім очевидно передусім слідів взаємин між Угорщиною і Русю. Сю останню треба розуміти двояко, як частину Угорщини т. зв. Угорську Русь, і як державну Русь, головно галицько-володимирську. Перша категорія грамот, може служити лише до історії землеволодіння і колонізації руського Закарпаття; на жаль, грамоти по 1257 дають дуже скупенький матеріал до розяснення сих справ (доказ пізнього заселення тої країни!) тому на сім місці полишаємо їх на боці; прийде на них час по появі дальших випусків. Матеріал із другої категорії — про взаємини з Галичиною — також не багатий. А втім, се й не дивне; королівські грамоти то акти передівсім внутрішньої адміністрації, а не міжнародної політики. Факти з обсягу сеї останньої згадуються тільки випадково і найчастіше посередно. Всетаки при допомозі таких випадкових згадок можна дійти до різних інтересних висновків, зокрема до докладнішого хронологічного означення деяких фактів.

Прикладом такої грамоти, інтересної для українського дослідника, може бути надання короля Гейзи I монастиреви св. Егідія в Шомодьварі з 1091 р. (Регести ч. 24). При кінці акту названі свідки надання, а між ними: *Gerazclavus filius regis Rutenorum gener ipsius* (= короля Гейзи). Таким способом випадково довідуємося, що якийсь руський «королевич» себто князь, на імя Ярослав, жонатий був із дочкою Гейзи I. Котрий саме? При кінці XI в. було трьох Ярославів на Руси: два внуки Ізяслава Ярославича († 1078) — берестейський князь Ярослав Ярополчич († 1102) і володимирський князь Ярослав Святополчич († 1123), та один братанич його — муромський князь Ярослав Свя-

¹ В дійсности більше, бо під деякими числами є по 2 і 3 грамоти.

гославич (1129). Теоретично беручи, всі три могли женитися на Угорщині, однак в данім випадку мусів се бути другий із названих у горі — Ярослав Святополчич. Бо лише про нього одного наші літописи згадують, що він мав близькі зносини з Угорщиною (хоч нічого не говорять про його женитьбу там): се він з поручення батька Святополка київського закликав Угрів проти галицьких Ростиславичів (1099 погром Угрів під Перемишлем) і в його інтересі ходили Угри на Володимирь 1123. Зогляду на все те, генеалогії Рюриковичів дають сьому Ярослави за жінку угорську королівну, дочку Гейзи I. (Por. Baumgarten: *Généalogies russes*, table II, N. 11). Без тої грамоти, ми сього не знали-б і не розуміли-б як слід подій при кінці XI і на поч. XII віку. Подібну прислугу могло-б дати нам письмо короля Беля IV до папи Іннокентія IV про татарську небезпеку, при чому згадується, що ради сеї небезпеки король видав дві дочки за руських князів, а третю за польського князя (ч. 933 а). Що-правда, ми і без сього документу знаємо, що одна дочка Анна, була за Ростиславом Михайловичем, кандидатом до галицького престолу, а друга Констанція, за Львом Даниловичем (третя, Кінга, за польським Болеславом Стилливим), однак дуже важно було-б знати докладну дату подружжя Льва з Констанцією, бо як знаємо, хронологія галицько-волинського літопису цілком хибна. На превеликий жаль однак, письмо Беля IV не має річної дати, лише місячну (11. XI). Видавці клали його на час 1250—1253; Сентпетері містить його під 1250, а то тому, бо наш літопис саме під сим роком говорить про подружжя Льва. До того і грамота Беля IV, 1251 (ч. 955) говорить про Данила як *dilectum cognatum nostrum Danielem illustrem ducem Ruthenorum*, що можливе лише по подружжю Льва з Констанцією. Та все те ще не задовільняє нас, бо літописні події під 1250 належать у дійсности до часу 1245—1248.

В актах до 1257 бачимо тільки два, що належать безпосередно до нашої історії: Один — то просьба короля Андрія II з 1214 до папи Іннокентія III, щоб сей поручив остригомському архієпископови помазати королевича Коломана на галицького короля (ч. 294); другий — то подяка короля Андрія II папі Іннокентію III за королівську корону для сина Коломана в Галичі (ч. 302). Документи в історіографії знані. За те побічних згадок у різних грамотах доволі; вичисляємо по порядку:

Доволі багато грамот короля Андрія II, якими надгороджує різних угорських лицарів за прислуги зроблені йому в походах на Русь (чч. 263 з 1211, 278 з 1212, 456 з 1229, 467 з 1230, 529 з 1234). У двох грамотах тогож короля з 1218 (ч. 350 і 490) в користь остригомського архієпископства згадується, що надана йому посілість (винниця) була раніше в посіданню Володислава Русина. Мова тут, очевидно, про знаного самозванного князя з галицьких бояр, що коротко сидів у Галичі (1213), а потім був усунений Уграми. Видно, що в 1218 р. він уже не жив, коли його землю король надає кому іншому. Щодо галицького короля Коломана, то маємо ряд грамот з ріжними наданнями на Угорщині (ч. 438, 451, 587, 711, 721, 722, 762, 765, 771 з 1227 і 1229); факти з історії Руси там не згадується.

Натомість доволі таких згадок у грамотах Беля IV. В наданнях

за воєнні або дипломатичні послуги на Русі згадуються імена королевича Андрія, князя галицького і перемиського (ч. 808 з 1245), Данила (чч. 608 з 1235, 955 з 1251 і 1076 з 21. II. 1256), Льва (ч. 995 з 7. VI. 1253), Ростислава (чч. 853 з 2. VI. 1247 і 946 з 10. V. 1251), Галича, Володимиря і Ярославля (чч. 608 з 1235 і 1076 з 21. II. 1256), Дністра та »Великих Галицьких Воріт званих Угорськими« (чч. 882 і 883 з 1. V. 1248), або тільки загально Русів (чч. 691 з 12. VIII. 1240, 763 з 22. IV. 1244 і 1105 з 1256), вкінці імя боярина Молодика Русина (ч. 1100 з 1256). Все те свідчить про живі взаємини між Галичиною і Угорщиною, а поодинокі моменти сих взаємин дозволяють ближше означити хронологію. З сеї причини особливо інтересні будуть грамоти з останнього десятиліття Арпадів (1261—1301), на яке наш літопис не розтягається вже; їхні вістки про Русь є для нас кардинальні; тому нетерпеливо чекаємо виходу дальших частин великої праці д. Сентпетері.

С. Томашівський

Abbé Chevalier de CORSWAREM. **La Liturgie byzantine et l'Union des Églises.** Avignon 1926. Aubanel Fils Ainé Editeur. 8° 132.

Сама книжка, що появилася в колекції »La Prière et la Vie Liturgiques«, не є якоюсь спеціальною, науковою студією, в якій автор робивби критичні досліди, чи кидавби якесь нове світло на візантійську літургію. Ціль автора — дати пізнати Заходови Схід, бо се взаємне пізнання зближить їх і легше допровадить до єдності.

В книжці автор говорить найперше загально про східні літургії, про значіння візантійського обряду в Римі від V—IX ст., про його вплив на папську літургію, на римський обряд, на релігійні практики (передусім що до культу Божої Матери). Опісля зокрема автор займається візантійською літургією, котра стоїть на чільнім місці між усіма східними літургіями. І так, переводить її аналізу, звертає увагу на питоменні прикмети візантійської літургії, обряду й усього, що з обрядом лучиться, згадує в осібнім розділі й про два культу, які домінують у відправах, а саме про культ Б. Матери і Ч. Хреста Господнього, вкінці спеціально займається російською православною Церквою, з огляду на її значінне і чисельність. Окремі розділи посвячені розглядови акції Апост. Престола для навернення православних і виглядів та надії сього навернення. Гадка, що лучить і переходить цілу книжку се значінне і вплив, який може мати візантійська літургія в єдиненню, відки й титул книжки: Візантійська літургія і унія Церков.

Всі квестії, якими автор займається, оброблені ясно, проглядно і приступним способом. З великою прихильністю й теплом відноситься до справ східних. Ся книжочка інформує добре західних читачів і відповідає намірам св. Отця, вираженим в енцикліках про Схід. Поширена, може мати добрий вплив і значіння між загалом західних католиків у їх відношенню до Сходу й зменшить у деякій мірі се незнання, яке панує на Заході відносно східної літургії. Треба отже похвалити автора, що хоче спопуляризувати сю справу й що підібрав до неї влучний підхід. Годиться зазначити, що з великим пієтизмом і узнанням говорить про особу митроп. А. Шептицького.

Та не оминув автор і деяких неточностей. В останнім розділі (ст. 129) пише про вбивство о. Будкевича, називаючи його єпископом-помічником архієпископа Цепляка, підчас коли Будкевич не був єпископом взагалі, лише прелатом, а саме еп. Цепляк був помічником моголівського архієпископа. На ст. 131 поворот 120.000 Холмщаків по 1905 р. до католицизму автор представляє мовляв як рух католицький, поширений між російськими масами; тимчасом се були давні уніяти, які ними не переставали бути, лише офіційно російським урядом були причислювані до православних. Вони скористали лише з свободи 1905 р. і офіційно стали зачислюватися до кат. Церкви. Також не згадав автор про насильне їх притягнення до православ'я в 1875 р. Нема теж у книжці ніякої згадки про ролю оо. Василіян, яку вони відіграли в ділі зєдинення й яку можуть відіграти. Се залишення тим дивніше, що є згадка (с. 41) про нових східних Венедиктинів та про оо. Редemptористів сх. обряду.

Однак мимо сих дрібних неточностей автора праця може принести багато користий. Побажатиб лише, щоби на Заході чим-раз більше появилася так цінних книжок з сього обсягу й таким симпатичним способом написаних. А і нам самим, що маємо ту саму літургію, про яку пише автор, требаб подумати про видання бодай популярної, практичної книжочки з поясненням Сл. Божої для вжитку народа. Тим способом приклатос'яб і у нас руку до помітного вже нині на Заході культу молитви і життя літургічного і до поглиблення літургічного знання між вірними. В обох напрямках праця de Corswarem'a може бути взором.

Т. Л.-ий, ЧСВВ.

Das orthodoxe Christentum des Ostens. Sein Wesen und seine gegenwärtige Gestalt. Gastvorträge, gehalten an der Berliner Universität von Stefan ZANKOW. Berlin 1928. Furche-Verlag. 8°, 148.

Протестантський богословський університет у Берліні запросив весною 1927 р. православного професора теології в Софії, Стефана Цанкова, на ряд відчитів про східну Церкву і віру. З тих саме відчитів повстала отся книжка, в якій зложено є в науковий спосіб ціле віроісповідання православної Церкви під сучасну хвилю. Те, що в Віроісповіданню Петра Могиле є зложено в формі катехизмовій, воно тут являється у формі ядерно виложених розділів про віру, Церкву, св. Тайни, обряд і пoboжність практикуючого християнина на Сході. Виклад що до форми і змісту без закиду, тон не полемічний, але строго об'єктивний, догматичні різниці між східною і западною Церквою поминені майже мовчанкою, бо автор, приклонник найновішого ліберального напрямку російської теології, започаткованого Янішевим, зачисляє їх до «теологоуменів», отже до правд нездефінованих на соборі, що до яких вільно мати свободу гадки. З точки католицького погляду таке становище недопускає тому, що всі догматичні різниці зістали власне здефіновані в католицькій Церкві як правди віри. Звідси походить примиримість автора в усіх справах віри з католиками, крім одного примату папів, що його уважає автор впливом західного формалізму і юридизму (закид укутий вже Хомяковим). Впрочім автор

є представником здорового іренічного напрямку, підходить до дражли-вих питань спокійно і без упередження, а при кінці признає отверто, що православна Церква є більше зближена в вірі до католиків, чим до протестантів. Обзнакомленість Цанкова з літературою католицькою — автор цитує твори кн. Макса Саксонського і Аврелія Пальмієрія зарівно добре, як твори протестантів і православних — підносить наукову об'єктивність книжки, яка ізза своєї ядерности і короткості може слушно уходити за модерне віроісповідання православних незеди-неного Сходу.

А. Ішак

MONARCHIA SANCTI PETRI. Die kirchliche Monarchie des heiligen Petrus als freie und universelle Theokratie im Lichte der Weisheit. Aus den Hauptwerken von Wladimir Solowjew systematisch gesammelt, übersetzt und erklärt durch L. Kobilinski-Ellis. Mathias-Grünewald-Verlag. Mainz 1929. 8° 632. RM 19.—

»Соловйов, каже в передмові до цієї книжки о. Ф. Гривец, є безсумнівно найбільшим російським релігійним філософом і одним з найбільших християнських богословів взагалі«. До сього треба додати, що творчість Соловйова була дуже різносторонньою й ріжноманітною: він обмірковував і зясовував питання догматики й моральної, освітлював проблеми теорії пізнання й етики, церковно-релігійної та світської політики й естетики; був нарешті також визначним науковим дослідником, блискучим, сильним публіцистом і правдивим поетом-ліриком, автором гарних, щиро релігійних поезій. Для нас, Українців, велична творчість Соловйова має особливе, потрібне значіння. Передовсім, джерела його світогляду в значній мірі були українські. Його університетські професором, а разом з тим ідейним провідником і вчителем, що ввів його в сферу богослов'я й філософії, був Українець Памфіл Юркевич, один з найбільших наших філософів XIX ст. З другого боку, чималий вплив мали на Вол. Соловйова зв'язані з кирило-методіївцями та взагалі з українським ґрунтом «почвенники», зокрема Українець з походження Ф. Достоєвський. Вся богословсько-філософська, публіцистична й поетична творчість Соловйова характеризується гарячим, пристрасним і плідотворним змаганням до створення богословсько-філософського, церковно-політичного й культурного синтезу західних і східних основ. Нашадок відомого російського православного священичого роду, внук правосл. священика й братанок правосл. архи-єпископа, син найбільшого російського історика, Володимир Сергієвич Соловйов, «сей геніяльний Росіянин (як замічає о. Гривец) був вповні цілковитим Європейцем» («dieser geniale Russe ist zugleich ein ganzer Europäer»), а по своїм релігійним переконанням, по своєму релігійному світогляді — правдивим католиком. Серед російських католиків Вол. Соловйов займає цілком особливе й окреме місце: давніші російські католики 1-ої пол. й серед. XIX ст., як прим. визначний публіцист Чаадаєв, приходячи до католицизму, рішуче поривали зі Сходом, гадаючи, що світло тільки на Заході й що Схід віддавна гине у повній темряві. Новіші, сучасні російські католики навпаки стараються, при-наймні в більшості, лишитися у всьому людьми східної культури,

з великою дражливістю й боязливістю ставлячись до всього »західного«, й рівночасно аж занадто сильно підчеркуючи свій російський патріотизм, що переходить не раз у крайній шовінізм (порів. нпр. писання кн. П. М. Волконського). В творчості Соловйова натомість знаходимо гармонійне поєднання західних і східних засад, до котрого на нашу думку повинні змагати й ми, Українці, в нашій культурній розвитуку. Разом з тим, бачимо у Вол. Соловйова й глибоко продумане змагання до синтезу національної ідеї з універсальними, вселенськими завданнями християнства й католицької Церкви.

Імя Соловйова останніми часами почало здобувати все ширшу популярність не тільки в Росії, але й на Заході; але знайомість із його творами нині ще занадто мала, хоч уже почали появлятися спроби перекладів його на західні мови¹ й досліди та статті західних учених про його спосіб й творчість². Особливо цінним серед тих західних видань є безперечно зазначена нами в наголовку »*Monarchia Sancti Petri*«, вибір творів та деяких розділів і уривків з інших творів Вол. Соловйова в гарнім і стараннім німецьким перекладі Л. Кобилінського-Елліса з численними й просторими примітками, поясненнями, додатками й післямовою Л. Кобилінського-Елліса та з короткою, але цінною передмовою д-ра Франца Гривеца п. т. »*Bemerkungen zur Theologie Wladimir Solowjews*«. Безсумнівно, ця нова книжка принесе велику користь поширенням на Заході ідей одного з найбільших мислителів християнського Сходу (нечужого, як ми зазначили вище, й для нас Українців). Зовнішній вигляд книжки відповідає її внутрішньому змістові: видана вона дуже гарно.

Високо цінячи в цілому се видання, мусимо одначе зазначити й деякі його тіневі сторони. Передовсім кидається у вічі деяка схематизація світогляду Соловйова. Ані Кобилінський-Елліс, ані о. Гривец не узглядили розвитку ідей Соловйова. Соловйов, може почасті через те, що вмер передчасно, в 48-ім році життя, не дав вповні викінченої релігійно-фільософічної системи. Його погляди ввесь час розвивалися й поглиблювалися. При уважнім досліді й порівнянні його творів, писаних в ріжних періодах його життя, виступають виразно деякі значні зміни в його світогляді. Між ідеями »*La Russie et l'Église universelle*« і »Трьох розмов« є очевидна різниця. Те, що видавалося в 1883-88 рр. Соловйову ясним і простим, прибрало значно глибший і складніший вираз у його останніх творах. Така зміна поглядів характеристична зрештою для багатьох найвизначніших фільософів. (Згадаймо хочби радикальну еволюцію суспільно-політичного світогляду Плятона). Отже в тім нема нічого понижаючого для В. Соловйова. Але ані Кобилінський-Елліс, ані о. Гривец над еволюцією поглядів Соловйова не зупинилися. Вони її просто зігнорували. Вибираючи ріжні частини творів

¹ Деякі зі своїх творів Вол. Соловйов сам написав і видав французькою мовою: »*La Russie et l'Église universelle*« (Paris, 1889), »*L'idée russe*« (Paris 1888).

² Нпр.: М. d'Herbigny S.J. *Un Newman russe — Wladimir Solowjew*. Paris, 1911 (недавно вийшло друге видання); F. Muckermann S.J. *Solowjew und das Abendland* („*Christi Reich im Osten*«, 1926); A. Stohr. *Randbemerkungen zu Solowjews Sophialehre*; L. Kobilinski-Ellis. *W. Solowjews See-Lyrik*, і и.

Соловйова до уміщення в »Monarchia Sti Petri«, К.-Е. проминув суперечні між собою місця в писаннях Соловйова і сливе без уваги залишив один з найцікавіших творів великого філософа — »Три разговора«. Се старання »обійти« певні місця в творах Соловйова ледви чи може бути чимнебудь оправдане. Еволюцію поглядів Соловйова в католицьким виданню вибраних місць із його творів треба було узгляднити й обговорити тим більше, що останними часами зроблено деякі спроби пояснити сю еволюцію, як »цілковите розчарування« Соловйова в католицтві й відмову від його давніших католицьких поглядів, що на наш погляд невірне; але се питання вимагає докладнішого вяснення.

Основу філософії Соловйова К.-Е. вбачає в науці про св. Софію (Sophia-Speculation). Без сумніву, ідея Божественної Премудрости — Софії притягала до себе увагу Соловйова. Та ледви чи можна в ній шукати основну ідею всього богословсько-філософського світогляду й всієї творчости Соловйова. Інша річ, що думки Соловйова про Софію вплинули дуже сильно на пізніших російських мислителів, зокрема на о. Флоренського й о. Булгакова, з котрих деякі, на думку правосл. митрополита Антонія Храповицького, — в своїх міркуваннях про Софію дійшли нібито навіть до »ереси«! Та для деяких релігійних мислителів, прим. для о. Флоренського, ідея св. Софії була безперечно позитивною. Отсе значіння міркувань про Софію в пізнішій російській релігійній філософії певно й привело К.-Е. до висновку про ідею Софії яко основу світогляду Соловйова. Але о. Грівец вірно вказує, що при всім значінню думок Соловйова про Софію основою його світогляду була ідея Богочоловічества, з якої послідовно випливають дальші релігійно-філософічні міркування Солсвйова.

Помітні помилки бачимо в К.-Е., а по части й в о. Грівца і в освітленню джерел філософії С.-ва. Передовсім, певних застережень вимагає твердження о. Грівца, що Соловйов »als Laie und theologischer Autodidakt ohne eigentliche Fachschulung eilig an die schwierigsten theologischen Fragen herangewagt hat«. Се розуміється вірно, що Соловйов не одержав академічної богословської освіти; але богословські студії свої він розпочав не яко самоук, а під проводом богословів і релігійних філософів П. Юркевича й Кудрявцева-Платонова, котрі були не тільки його університетськими професорами, але й фактичними вчителями та ідейними провідниками, й вплив їх на Соловйова був безперечно значний.

Взагалі К.-Е. й о. Грівец дещо перебільшують оригінальність філософічних поглядів Соловйова. К.-Е. занадто низько оцінює попередний розвиток російської, чи точніше взагалі східнослов'янської філософії, не завжди вірно характеризує й деяких сучасних Соловйову сх.-слов'янських мислителів, нпр. Достоевського, Леонт'єва (котрого К.-Е. вважає »zu einem extremen Vertreter jenes streitenden Panlawismus«...; в дійсности Леонт'єв взагалі не був ніяким панславистом, а навіть гостро критикував »панславизм«!), Мик. Данилевського, Стрехова. Торкаючись питання про історіософічну полеміку Соловйова з М. Данилевським і Страховим, К.-Е. дуже легковажно ставиться до

історіософічної концепції Данилевського і Страхова. В полеміці сій Вол. Соловйов був слабший від своїх противників, котрі створили послідовну й оригінальну філософічно-історичну систему, подібну в багатьох своїх точках до найновіших історіософічних шукань сучасних німецьких істориків, соціологів і філософів. Соловйов, при всій величності його ідеології в цілому, саме в історіософічних міркуваннях натрапляв не раз на суперечности, котрих він так і не погодив¹. Не зовсім вірні в К.-Е. й характеристика сх.-слов'янського старчества та пояснення слова «юродиві». Ледви чи можна погодитися з думками К.-Е. про реформу Петра I.

Не зупиняючись над деякими іншими, дрібнішими недостачами видання «*Monarchia Sti Petri*», мусимо признати, що в цілому — мимо деяких переважно другорядних помилок, неточностей і пропусків — вартість і користь його безперечно дуже великі. І коли ми дозволили собі зробити з приводу нього зауваження, ми зовсім при тім не хотіли зменшувати великої цінности праці Ксбилінського-Елліса й о. Гривеца, котрим мусимо бути за се видання вдячні. В кінці лишається висловити побажання, щоби в нас Українців появилось хочби подібне видання вибору з творів великого католицького філософа з відповідними примітками й поясненнями.

В. Заїкин

R. P. Raymond JANIN A. A. **Saint Basile** Archevêque de Césarée et Docteur de l'Eglise. Paris 1929. Maison de la Bonne Presse. 5, rue Bayard. 16⁰, 128. 1 fr. 50.

Направду щира вдяка належиться авторови і видавництву за отсю популярну книжечку, що її без вагання слід поставити зразком у людській гариографії. Бо зразкові популярні життя святих можуть писати тільки талановиті і спосібні фахівці. До таких належить учений асумпціоніст, о. Р. Жанен. Тому не знайдете в отьому недовгому описови життя св. Василя В. научного апарату, не помітите дискусійних припущень, навіть не зустрінете чогось нового що до великого Кападокійця. Се ж бо — звичайний собі огляд життя і чину св. Василя, призначений для широких мас, вихованих на західній культурі. Стаття святого стоїть виразно у сьайві католицької акції і мабуть тому автор не дає окремого розділу, в якому силкувавсьб накреслити загальний образ Василя і його середовища. Образ сей одержує читач, перечитавши останні рядки життєпису.

Проте подивляти треба авторів хист і замисл, що ними створив він свою зразкову, популярно віддану біографію святого. В тім саме бачу фаховість о. Жанена. Дуже достосованим до цілости вступом автор відразу відкриває перед нами свою провідну думку, що оживлятиме ціле сповідання і кидає очам нашим ціль, для якої пише се оповідання. Опісля йде XII розділів, в котрих оглядаємо Василя від дня народження до хвили смерти. Народився при кінці 329 р., у Константинополі мабуть не зустрінув Лібанія, пізно прийняв хрещення, ще

¹ Про се докладніше писав я у ст. «Н. Н. Страховъ» («Воскр. Чтеніє», 1929, чч. 14 і 15, і коротше у «Н. Зорі», 1928, ч. 97).

перед священством написав Обширні Правила і заклав свій монастир... і так до кінця життєпису плине спокійне оповідання, — без полеміки, без патосу, без додаткових епізодів. До найкращих зачисляємо розділ II-ий про монаше життя, в якому з глибоким, історичним розумінням зясовано те, що в чернечій термінології називається духом і сутею василіянського Чину. Видається, що вірніше сеї kwestії навіть годі начеркнути. До найвеличніших же зараховую розділи IX-ий і XI-ий, про навчання та про вплив святого на Церкву. Думаю, що не помилюся, коли скажу, що тими розділами шановний автор поклав повну змісту основу під слова, що ними недавно проф. Ціховський малював величну появу св. Василія В. в східній богословії: ...«учитель великої міри, сей славний наукою і святістю Отець і Доктор Церкви, св. Василій Великий, якого богословські погляди оперті що правда на підставах філософії Плятона, але котрий завдяки своїй вродженій тверезості в осуді і завдяки здоровому розсудкови вмів устерегтися відхилів новоплятонізму і зіставив у спадщині богословській систем наскрізь католицький» (Przegląd Powsz., т. 185, с. 214). Вкінці, до найніжнійших і своєю темою свіжих, уважаю розділ X-ий про приязни св. Василія. Ціла низка приятелів і приязней пересувається на тих не многих сторінках і мимоволі чудується читач, чому досі Василієві життєписці так мало присвячували уваги і місця тій суцній і все вдячній темі із »суворого життя« Василія, тим більше, що й він сам часто і з насолодою признається, що »від дитинства до старости мав багато приятелів«.

Та хоч отсі стрічки пишу з признаннем для автора й його праці, однак щиро заявляю, що подавати її в перекладі читачам нашої суспільности — не раджу. На се тепер іще не пора, — поки католицька акція не підготує в нас відповідного ґрунту.

Й. Скрутень, ЧСВВ.

P. Chrysostomus BAUR O.S.B. **Der heilige Johannes Chrysostomus und seine Zeit.** M. Hueber-Verlag. München 1929/1930. 2 Bde. 8° XL + 331 і 411. Ціна брошур. тт. I/II RM. 22:50, опрavl. 27:50.

Автор присвятив студіям свого св. Іменика ціле життя і опанував зміст творів, жерела і літературу, загалом все, що бодай посередно в'яжеться з особою св. Івана Золотоустого, з імпонуючою основністю. Вислідом сих студій являються численні його розвідки по наукових журналах (Theol. Quartalschrift, Theologie u. Glaube, Byz. Zeitschrift, Zeitschrift für kath. Theologie, Revue Bénédictine) та дві більші праці про Святого: S. Jean Chrysostome et ses oeuvres dans l'histoire littéraire. Louvain-Paris. (праця видана 1907 р. в 1500-літню річницю смерті Святого) та найновіша біографія Святого на тлі співчасної історії: культурної, політичної і церковної.

По перечитанню обширної двотомової біографії св. Івана Золотоустого годі здержатися, щоб передусім не дати вислову незвичайно милому вражінню, яке залишається у читача. Се одна з найсимпатичніших патрольоґічних праць, яку колинебудь малося в руках; наскрізь наукова, а рівночасно писана з такою безпретенціональною простотою

і легкістю, що [читається неначе повість. Хотілосяб мати більше подібних святівітцівських біографій з різних церковних центрів і з різних часів. В цьому згляді книжка є просто методичним зразком, як ладити такі праці, щоби вони були справжніми коментарями життя і творів дотичного Отця. Численні екскурзи, як прим. про великомійське життя обох резиденцій: Антіохії і Царгороду, про тогочасне шкільництво, про монаше життя, про суспільні відносини, про останні часи поганства, дають нам розуміння середовища, з якого вийшов Святий і з якого зродилися його письма.

Автор не перепустив без об'яснення, згл. без перевірки ні одного з цих фактів чи орудів, що їх часто один автор насліпо переписує за другим. Томуто разураз стрічаємо у нього вияснення річей, які нам були радше механічно засвоєні, або переоцінки осіб і фактів. Так прим. він обговорює широко квестію єгипетських монахів, мнчих орігеністів, що їх Тесфіль, александрійський патріярх, так лукаво використав при поборюванню св. Івана Золотоустого, відмовляє Лібанієви німбу найбільшого ретора і загалом духовного представника поганства за IV ст., виправдує царицю Евдоксію відносинами, серед яких вона жила, відмовляє доказової сили на римській примат обом листам св. Івана Золотоустого до папи Інокентія I. і б. ин.

Навіть світський чоловік буде читати сю книжку з великим вдволенням. З тим більшою певністю можна се сказати про духовного, особливо нашого, якому особа св. Івана Золотоустого повинна бути спеціально близькою, яко нашого літурга.

В. Лаба

Проф. Іван ОГІЄНКО. **Костянтин і Мефодій.** Їх життя та діяльність. Исторично-літературна монографія. Частина I і II. Варшава 1927/28. 8°, ст. 324 і 400. (Обі частини вийшли як тт. I і II твору: «Исторія церковно-слов'янської мови» і як книга III та кн. IV видання: «Студії до української граматики». Видають: Іван Огієнко та Роман Смаль-Стоцький).

Таку широку та складну тему, якою являється питання про життя і діяльність св. Кирила й Методія, треба в ряди-годи наново прослідити, вживаючи всіх нових дат та відомостей, добутих з різних областей наук. Розуміється, бо головні досліди мусять зосередитися на критиці джерел, бо залежно від оцінки джерел виглядатиме й ціла картина. Широко заложена двотомова праця Ів. Огієнка, професора Православного Богословського Виділу Варшавського Університету, що літографовано вийшла вже в 1926/27 р., має характер більш інформативний чим науково-дослідний; вона знайомить нас з усіми проблемами, звязаними з життям і діяльністю словянських апостолів і які коли небудь вирішувано. Кожний розділ має широку бібліографію, а крім того, в т. II в окремому розділові (ст. 199-254) зладжений докладний список літератури про св. Кирила і Методія від XVII ст. по сьогодні. Подивугідне читання, вислід довголітних студій, дало Ів. Огієнкові змогу написати працю, що і для фахівця добре ознайомленого з предметом подасть не один товчок, а для кожного іншого стане

бажаним підручником для скорої орієнтації в плутанині питань і поглядів про тему все живу й актуальну.

У короткому вступі (8—13) начеркує Огієнко значіння праці св. Константина і Methodія, послугуючись місцями аж надто високими фразами, пр.: »св. брати були великими революціонерами«¹. Описує молодість солунських братів, їх вступ у громадське життя, місійні праці, перш за все серед Хозарів і на Мораві, подорож до Риму, де вмирає молодший брат Константин, здобувши вперед від папи дозвіл на словянське богослуження. Огієнко часто перериває епічний тон свого оповідання довшими вставками, як пр. увагою про руські переклади в Херсонесі в 860 р. (ст. 94—122), згадкою про викопані знахідки в Римі, в храмі, де Константин був похований (ст. 298—301), начерком характеристики Константина кінчить I ч., а разом і I-ий том своєї праці. В II томі, у другій частині (ст. 5—131) описує далі діяльність Methodія в архидієцезії моравсько-панонській, його ув'язнення в Швабії, його бої з троязичниками на Мораві, другу подорож до Риму, подорож до Царгороду, а перед описом його смерті й похорону вставляє знову довшу літературно-критичну увагу про його переклади св. Письма і богослужібні книги (71—121), закінчуючи цю частку короткою характеристикою. В III-ій частині (132—198) займається описом судби учнів Methodія, оповідає про жорстоке прогнання їх з Морави, про улагод держави Святополка, про поширення словянської літургії у полудневих та східних Словян, про культ цих апостолів у східно й західно словянській Церкві. Четверта частина (199—251), це докладний огляд літератури про Кирила й Methodія від XVII в. аж по наші дні, а вкінці в пятій, послідній частині (261—340) йде мова про джерела до життя і творчости св. Кирила й Methodія, які описує та оцінює у звичайному порядку, наперед словянські, потому латинські, грецькі, німецькі, а також матеріяльні. На кінці додана интересна спроба огляду кирило-методіївської іконографії (340—389), та доповнення до I і II т.

Вже з цього короткого начерку виразно проявляється все багатство матеріялу, як теж і внутрішня будова цілої двотомової праці, котра має бути, як каже автор, тільки частиною його великої праці, (себто: »Історії церковно-слов'янської мови«), що займе ще цілий ряд дальших томів.

Праця Огієнка призначена, як це й виразно підкреслено (I, 6), »для читача з кол широкого громадянства«, і мабуть для того, з психологічних причин, огляд кирило-методіївської літератури і джерел, поданий аж на кінці тому. Але в такий спосіб дійшло до того, що читач, необізнаний зі значінням поодиноких джерел, є прямо виданий на ласку й неласку автора, який від початку постійно наводить різні джерела про ту чи іншу справу, кладе нераз поруч себе два протилежні погляди на дану справу, так що читач стає безрадний. І саме

¹ Загалом можна сказати, що Огієнко часто піддається захопленню і попадає в ліризм, що місцями змінюється в пересадну реторику. Тим способом писання пригадує праця Огієнка подібні маніри П. А. Лавровського в його праці: »Кирилль и Methodій какъ православные проповѣдники у западныхъ Славянъ«. (Харків 1863).

тому, з психологічних причин, глава про джерела (II, 261—340) повинна бути стояти на самому початку твору. Теж і попередню главу про кирилометодіївську літературу (II, 199—251) з методичних причин волілиб ми бачити на початку і тому, зараз після статті про джерела.

Колиж найперше взяти ближче під увагу тоті дві глави, то слід опрокинути загальне недоцінювання праць про Кирила й Методія католицьких учених, яким закидає субєктивність (II, 93; 201, 211). Ніхто не перечить, що й деякі праці католицьких вчених, мають де-не-де недомогання, що деякі з них прямо невдатні¹, але напевно це не відноситься до всіх, а також і не до тих, що в житті й творчості св. Кирила й Методія находять елементи унії, бо вони опираються о певні факти. Булоби дуже інтересно почути погляд автора саме про ці факти. Так пр. не знайдемо в Огієнка нічого про т. з. «словянські схолія» в церковно-словянському перекладі номоканону, про що є досить багата й гідна уваги література. Відкрив їх у двох рукописах, (соловецкому з XV в. і Троїцько-сергієвської лаври з XVI в.) А. Павлов, визначний знавець словянського перекладу Кормчої, який і напечатав їх у статті «Анонимная греческая статья о преимуществвах Константинопольскаго патрiаршаго престола и древне-славянскiй переводъ ея съ двумя важными дополненiями». (Византийскiй Временникъ, т. IV, 1897, ст. 143—154). В тих двох додатках або схоліях до 28 канону халькедонського вселенського собору опрокидується попередний виклад про першенство царгородського патрiаршого престола і доказується історичними та теологічними даними, що першенство не тільки почесне, але й справжнє першенство юрисдикції належить римському папі. А. Павлов, хоч сам православний, не вміє пояснити собі появи тих «папiстичних» схоліїв, тої, як сам каже, «апольогії» римського примату та полеміки проти царгородського патрiарха «інакше, як в цей спосіб, що вони походять від самого св. Методія, який був суфраганом папського престола, якого місіонарська і літературна діяльність відгравалася в межах римського патрiархату і якому папа удлив висвячення на єпископа.

Це все доказує А. Павлов солідними, досі ніким неопрокиненими доказами. Його відкриття і його студії дали католицьким вченим товчок до цілого ряду статей, в котрих вони відтепер слушно виводили, що відношення св. Методія, а теж і св. Кирила, до примату римського папи було позитивне. Наведу декотрі з них: P. Martin Jugie: *Le plus ancien recueil canonique slave et la primauté du pape* («Bessarione», 1918), відтак і *idem* в «Echos d'Orient» (1920, avril-juin, вип. 118, ст. 238 д.) і в *Theologia dogmatica christianorum Orientalium* (Париж 1926, I, ст. 225-228); M. d'Herbigny в *Theologia de Ecclesia* (1921, II, 150-151),

¹ Пр. хитка теорія архівара Фр. Снопка (про двох Климентів, з котрих один був учнем св. Кирила і Методія, натомість другий, Климент-Храбр, автор життя Константина і Методія, жив пізніше) була опрокинена Фр. Гривецем, а так один як другий — католики. Рівнож працю католицького священика д-ра Fr. Prikryla: *Denkmale der heil. Konstantin (Cyrill) u. Methodius in Europa* (Wien 1920) гостро скритиковано в католицькому журналі «Hlidka» (Brno, 1923, ст. 495—497).

в »Etudes« (5 Oct. 1921); Fr. Grivec: *Doctrina Byzantina de primatu et unitate Ecclesiae* (Kromefiř 1922, ст. 83-101, cap. VI: »Scholia slavica de primatu ecclesiae« і т. ін.¹ Здається, що цього всего Огієнко не знає. Дуже прикро вражає, коли професор православної теології не знає, що це є відпусти (*indulgentiae*) і пише таку страшну нісенітницю, будьтоби »усім, хто прибуде підчас ювілею 5-13 липня (1863 р.) до Велеграду, папа обіцяв повне відпущення гріхів«! (II, 211)².

Другу недостачу бачу в цих частинах, які мають нам змалювати історичне тло доби, в якій жили і працювали св. Кирило й Методій. Для історичної синтези нема в Огієнка ні достаточного підготування, ні ширини думки, ні сили слова³. Маю тут на увазі головню спосіб, в який Огієнко описує відносини в церкві в Царгороді, розладдя між патріархою Ігнатієм і цісарським двором, вступлення Фотія на патріярший престол, спір Фотія з папою Миколаєм I. З яркими анахронізмами описує ворожнечу ігнатіявців і фотіявців (I, 36-41), як боротьбу партії консервативної, монашої, що відносилася до студій з крайною погордою, і партії Фотія, ліберальної, що шанувала освіту і йшла з духом часу (ст. 39): »освіта надавала фотіянам широких поглядів і давала їм змогу йти в рівень з часом«!), уміла шанувати саму себе і свою східну Церкву (ст. 40) і тому виступала проти претенсій римського папи. Цей примітивізм історичної концепції, і все, що з нього Огієнко далі виводить, мож пояснити тільки незнанням історичної дійсности. Про те, як в дійсности справа стояла, інформує клясична III-това праця J. Hergenröther'a (*Photius*), котру вправді наводить автор між джерелами (I, 33 і деінде), але як це з цілого його опрацювання виходить, не є з нею обзнайомлений. Можнаби замітити, що це твір римського кардинала, алеж тоді наведемо твір протестантського професора Ернста Перельса: »*Papst Nikolaus I und Anastasius Bibliothecarius* (Berlin 1920), де автор наново розглядає і критично досліджує всі ті події, що відносяться до спору між обома партіями в Царгороді і цілий спір між Фотієм та Римом. І автор вправді наводить цей твір, що вийшов вже 1920 р. (II, 302), але не видно ніякого сліду, щоб цей твір був йому відомий⁴.

¹ Про ті схолія писали ще: M. d'Herbigny: *L'unité dans le Christ* (»*Orientalia Christiana*«, 1923, Nr. 1, ст. 23-24); Fr. Grivec: *Cerkev* (Ljubljana 1924, ст. 185 і далі); проф. М. А. Таубе: *Римъ и Русь въ домонгольскій періодъ* (Католическій Временникъ, II, Париж 1928, ст. 161); проф. J. Vajs у »*Časopis Katol. duchov.*« (1922, ст. 31); J. Vařica: »*Hlidka*« (Brno 1922).

² Огієнко не відійшов тут далеко від П. Лавровського, який колись (»Кириллъ и Методій...« ст. 314) писав, що »земному намѣстнику Спасителя приписується католическимъ западомъ право на индульгенціи, т. е. на разрѣшеніе не только прошедшихъ но и будущихъ грѣховъ«!

³ Просто комічне вражіння викликають слова О. (I, 47): »Але все на світі минає, минулося і образоборство«, або (I, 285): »І тому веселим оком поглядав папа на Костянтина, убачаючи в ньому свого спільника...«

⁴ Порівн. пр. наівну характеристику Миколая I, на ст. 210 I-го тому! Про архиепископа сиракузького Григорія Асбестського (Асвести) є згадка на ст. 39 (т. I), але не зазначено його визначної ролі у спорі Ігнатія з Бардою і Фотієм. Автор покривджує бібліотекаря Анастасія коли представляє його як чоловіка одностороннього, як »запеклого лютого ворога Фотія« (I, 65); незгідне з правдою, що Елевтерій, який пірвав дочку папи Гадріяна II, був братом Анастасія (I, 268 і 274, зам. 2); він же

Недостача історичної перспективи мала в наслідку теж некритичне перецінювання словянського богослуження в релігійному й культурному житті Словян. Словянську літургію, що була тільки одним зі засобів до цілі, якою була справа охрещення Словян, уважає Огієнко за найважливішу їхню працю (I, 210), за «святая святых» (I) Константина (I, 291); богослуження «живою мовою мало відродити словянський нарід до самостійного життя» (I, 257); «з малих словянських народів загинули всі, котрі не завели собі богослуження рідною мовою (I)» (I, 239); Кирило і Методій були прийняті на Мораві «не тільки як післанці візантійського імператора, але й проповідники національної церкви, учителі, що прийшли закласти незалежну від німців церкву», (I, 199) і т. д. Огієнко ставить на рівні словянську літургію і голошення божого слова мовою зрозумілою для народу (I, 210, 215). Наводить з признанням перестарілі тиради Знаменського (I, 211) про словянське богослуження, начеб то богослуження в іншій ніж народній мові було психологічним абсурдом! Огієнко хотівби і сьгоднішню церковно-словянську мову замінити на народну мову українську, як це обережно зазначає двою випискою з Голубинського (I, 241). Ті пересадні й односторонні похвали словянської літургії вже не раз стрічалися зі спротивом, головно в А. Брікнера і М. Мурка¹.

Дуже булови вийшло на користь цілій праці, якби автор при остаточному приготуванні до друку, счеркнув був усі місця, де про ту саму справу говориться двічі, часто тими самими словами, або, якби бодай у замітці вказав на попереднє місце; від цього книжка зискалаб була на більшій звязлости й легшому перегляді².

В кінці, в деяких місцях стрічаємо противоріччя, які виходять з того, що автор другим разом ту саму річ інакше пояснює, пр. вступлення Фотія на патріярший престіл (I, ст. 38-39 і 70); на ст. 62 і 186 (II) твердить автор, що св. Методій посвятив 29 червня 884 р. церкву св. Петра і Павла в Брні, тимчасом на ст. 317 (II) довідаємося, що відомість про цю подію є підроблена;³ на ст. 15 (I т.) читаємо, що «словянкою була певно й мамка Костянтинова», тимчасом дещо далі (ст. 18) автор твердить, що батьки Константина були греками;⁴

був його братаничем, сином єпископа Арсенія, Анастазієвого стрія. Рівнож в II томі (ст. 301-2) образ Анастазія начеркнений блідо. Про каяття цього антипали нема й згадки.

¹ A. Brückner. Göttinger Gelehrten Anz. 1911, Nr. 10. (Jhg. 173) ст. 608, i Wahrheit über die Slavenapostel (1913), ст. 116-117; M. Murko. Die slav. Liturgie an der Adria («Österr. Rundschau». Wien 1905, Band II, 177).

² Так пр. повторяється те саме порівняння, остаточно цілком без значіння, порівняння Константина з Степаном Устюжським на ст. 24 і 183; нехить патріярха Ігнатія проти Барда ст. 38 і 70; ст. 171 і сл. та 183 і сл. повторюються цілі сторінки; те що було сказано про повстання словянського письма, повторяється при поясненні повстання словянських перекладів; на ст. 263 і 286 маємо той самий опис відносин у Болгарії; на ст. 115 і 168 II-го т. повторюється те саме про грецизми в кирило-методіївських перекладах, та ин.

³ Рівнож недоказана є вістка, подана Огієнком на ст. 198 і 206 (I), що 29 червня 863 р. Константин посвятив в Оломунці церкву св. Петра, подібно як відомість про посвячення костела в Літомишлі (I, 204 і 206; II, 185).

⁴ Тут нема ніякого противоріччя, бо «мамка» не значить «мати» тільки пістунка. (Прим. Ред.).

на стр. 193 і 265 (II) Огієнко обстоює погляд, що життєписи Кирила й Методія написані двома різними авторами, тимчасом на ст. 267 (II) вважає правдоподібним, що оба життєписи написав Климент. Таких дрібних неточностей находимо ще цілий ряд.

За додатню сторінку твору вважаю те, що Огієнко всюди старається дати самостійний погляд на складні проблеми. Головно широко займається він »руськими перекладами в Херсонесі в 860 р.« (I, 94-122) і »триязычною ересю« (I, 210-243). Є це властиво самостійні монографії вставлені до життєпису св. Кирила й Методія. В першій, в супереч популярній теорії нормандсько-готській, доказує автор, що євангелія і псалтиря писані »роушькими« або »росьскы« або »рускими писмены«, які Константин найшов в Херсоні, та які навчився читати при допомозі чоловіка, що знав цю мову; ці книги походять на думку автора від київських Словян і були писані словянською мовою, тільки з наголосом, що різнився від тої словянської мови, яку Константин знав від дитячих літ з околиць Солуня; тому, щоб вповні зрозуміти цю мову, вистарчило Константинові засвоїти собі »силу мови« (»силу« Огієнко розуміє як »наголос«). Цей виклад годиться з його гіпотезою, для якої в джерелах нема жаднісінької підстави, що хазарська місія мала на меті власне Словян; начеб то погане в хазарській державі були в більшості Словяне і нібито вони ізза неприхильности до Жидів і Магометан післали до Царгороду посольство з проханням, післати їм учителя української віри (I, 81-82, 93, 108), нібито переклади євангелія і псалтирі на мову словянську (Полян) повстали в Києві і були писані грецьким уставом (I, 115-6), а Константин пізніше використав їх для свого перекладу (I, 117). Той виклад, в подробицях досить переконуючий, (прим. сила=акцент), в цілості має свої слабі сторони, бо словянська ціль і характер хазарської місії є чистою комбінацією автора, запозиченою від Ламанського (I, 147), недоказаною жадними джерелами. До подібних здогадів, чи то красше видумок автора, треба зачислити також і тоті: що Константин зрікся гідности бібліогекаря при церкві св. Софії задля недовірчивого упередження патріярха Ігнатія до вчених людей (I, 43); що Константин переложив вже в часі свого побуту на горі Олімп євангеліє і псалтирю на словянську мову (I, 76); що погане в хазарському царстві були в більшій часті Словянами (I, 81-82); що патріярх Фотій хотів післати Методія як єпископа до Києва (I, 151); що Константин, бажаючи досягнути офіційальне признання письма і зладженого вже раніше перекладу для Словян, затіяв якусь »політичну гру« в присутности моравського посольства (I, 174) та ін. Я належу до людей, що радше зречуться своїх пояснень, ніж малиб видвигати здогади, на які в джерелах нема жадних доказів.

Наконець я бажавби ще від себе додати деякі дрібніші поправки і доповнення, бо легко це зрозуміти і оправдати, що при такому обширному творі і при такому багатстві матеріялу, що його треба було опрацювати при історії св. Кирила і Методія, вкрадеться тут і там деякий недогляд. В I т. ст. 23. в зам. 1, де говориться про храм св. Дмитра в Солуні, як про турецький мечет, треба додати, що по бал-

канській війні (1913 р.), від прилучення Солуня до грецької держави, в тій святині відновлено знову словянське богослуження, але в часі світової війни, підчас пожежі в Солуні 27 вересня 1917 р., була ушкоджена і базиліка св. Дмитра; на ст. 157, згадана тут булля папи Євгенія II є фальсифікатом з X століття (пор. V. Novotny: *České dejiny I*, 291, зам. 2 і G. Friedrich: *Cod. Diplom. Bohemiae I*, č. 366, ст. 332—334); на ст. 180, в листі папи Івана VIII »*Industriae tuae*« з 880 р. треба читати: *litteras sclaviniscas a Constantino quondam* (а не: *quodam*) *philosopho repertas*«, як це вже читає і Фр. Пастрнек (в своїм творі: *Dejiny slovan. apostolu Cyr. a Meth.* 1911, ст. 257); дальше треба додати, що листи папи Івана VIII, які відносяться до св. Методія, оскільки вони переховані у ватиканському рукописові, між ними і булля »*Industriae tuae*«, видав факсимільовано Jos. Vajs (*Joannis VIII PP. epistolae ad Svatopluk principem et Methodium archiepiscopum. Romae* 1924, 4°, з латинською передмовою); на стор. 186 і 229 автор неслухно твердить, що Бесси були Слов'янами¹; на ст. 202 утотожнює автор Дівин з Велеградом, який на ст. 198 (зам.) вважає за старе місто біля Угорського Граду; це неможливе, бо під Дівином, який згадується кілька разів у фульдських анналах, можна розуміти тільки Дівин, що лежить над зливом Морави й Дунаю²; на стр. 213 Огієнко твердить, що Константин »ропочав правити службу по словянському з а р а з - ж е (порядка моя — Й. В.) як приїхав до Моравії... дозвіл, бодай провізоричний, Костянтин мав з Царгороду«, — однак це не згідне з свідоцтвом джерел. Огієнко тут надто радо користується П. Лавровським (Op. cit., ст. 253) міжтим, як не тільки Ginzel, але й Ф. Пастрнек (*Dejiny*, 75) вважає за більш правдоподібне, що перед поїздкою до Риму відбувалися тільки пильні приготування до запровадження словянського богослуження, до чого мало послужити виховання священників; рівнож і V. Jagič (*Entstehungsgeschichte der k.-slav. Sprache*, 1913, ст. 23) пише: »...alles war nur Vorbereitung dazu«; на стр. 212 Огієнко думає, що »повного грецького богослуження на Моравіх Костянтин ніколи не правив, бож для моравянина грецьке богослуження було б так само незрозумілим, як і богослуження латинське«, а однак знаємо з »Життя Методія« (гл. XVII), що й пізніше над мертвим тілом св. Методія правилася »служба црковная« не тільки по »словенськи«, але й по латині й по грецьки; на стр. 281 Огієнко твердить, що перша словянська літургія в Римі за Адріяна II правилась після обряду грецького, а теж в II т. ст. 33—38, 99 доказує, що словянський обряд за Методія на Мораві і в Панонії був візантійський. Однак новіші досліді сильно захитали цю тезу. І так, сьогодні є вже певною річчю, що словянська літургія в Чехах, куди її в кирилометодіївській добі перенесено

¹ Бесси, це було трацьке плем'я; пор. L. Niederle: *Manuel de l'antiquité slave*, т. I (Париж 1923), ст. 70.

² Про Дівин пор. основну студію проф. E. Šimek'a: »Devin« в »*Památky archeologické*«, XXXII, 1921, ст. 1—53; з новіших праць: д-ра I. L. Červinka: *Slované na Morave a Riše velkomoravská* (Brno 1928, ст. 98—110). До питання про Велеград звертаю увагу на працю д-ра Fr. Robenek'a у час »*Hlidka*«, (Brno 1927—28) п. н. »*Morava-metropole sv. Methodjeje*«; Робенек вважає за осідок архієпископа Методія Ostrihom (на Мадярщині).

з Морави, була обряду західного, римського; нова праця Бенедиктинця Куніберта Мольберга (*Il Messale glagolitico di Kiew, sec. IX, ed il suo prototipo romano del sec. VI—VII. Atti della Pontif. Accadem. Rom. di Archeol., ser. III. Roma 1928*) вкінці вважає самого Константина за перекладчика римського служебника (*Liber sacramentorum Romanae Ecclesiae*), що його відпис заховався до наших часів у відомих київських листках¹.

В II томі, ст. 184 говорить, що найстарша вістка про діяльність св. Методія в Чехах (вихрещення князя Боживою), знаходиться у Косми з XI в., хоча про це говорить вже Christianus в X в., якого й Огієнко враз із Рекаґ'ом вважають твором сучасника св. Войтіха; на стр. 193 і далі говориться нефахово про канонізацію, ніби »остаточна канонізація солунських братів в Західній Церкві наступила тільки за наших часів«, коли то папа Лев XIII (1880) поширив культ св. Кирила й Методія енциклікою *Grande munus* на цілу західну Церкву(!), а в протиставлення західної Церкви кладе словянську Церкву(?), яка »канонізувала Костянтина зараз же слідом за Церквою західною, а Методія, десь на поч. XI в., а може й давніше« (194); ст. 312, т. зв. Далімільова хроніка є подана помилково між латинськими джерелами, замість між чеськими; стр. 336 до вісток про т. з. кирилометодіївські хрести, які Огієнко вважає за історичні, треба відноситись дуже скептично (впрочім гляди про те I. L. Červinka, *Slované na Morave*, 1928, ст. 241—3, де теж подано літературу до цього питання); мимоходом зазначую, що каплиця »Кирилка« на Велеграді, що про неї згадує Огієнко на 336 стр. (»її відновив оломуцький єпископ Фридрих Фюрстенберг, але середину прикрасив зовсім по-католицькому«), цього року набула іконостас.

До бібліографії (II том) зазначую ще такі новіші публікації: до стр. 120—121, J. Vajs, *Kniha Rut v překlade staroslovanském* (Praha 1926); idem, *Exangelium sv. Marka a jeho pomer k řecké předloze* (Praha 1927); до стр. 250, твір Fr. Grivec'a: *Slovanska apostola sv. Ciril in Metod*, вийшов теж у чеському (Olomouc, 1927) і німецькому (Olmütz-Mainz, 1928) перекладі; стр. 276, до чеських перекладів легенди про Константина треба додати ще видання Dr. J. Teige: *Život sv. Konstantina, řečeného Cyrilla* (Akademická knihovna, čís. 3. Praha 1920 — є то відбитка перекладу Pervol'a з »*Fontes Rer. Boh.*« I, 1873), і мій новий переклад: *Život a pochvala sv. Cyrila, učitele slov. národa* (»*Stará Riše na Morave*«, 1927); на стр. 312 бракує важного твору Рекаґ'a: *Die Wenzels und Ludmila-Legenden und die Echtheit Christianus* (Prag 1906).

¹ Єдиний А, Brückner (*Die Wahrheit über die Slavenapostel*, 1903, ст. 107) помітив і признав за правильну інтерпретацію Фр. Снопєка (»*Studie Cyrillomethodejské*«. Brno 1906, ст. 161—165, і *Nova kniha o slov. apoštolich*, »*Čas. Mat. Mor.*« 1912, ст. 8—9): »Бжєкорѣ жє вєсь црковьнин чинь прїємь, наоучи єє.. тиннѣи слѣжєтѣ« (Житіє Констант., гл. XV), як читають три найважніші рукописи — оба рукописи Володислава Граматика з 1469 і 1479 рр. і І львівський рукопис (монастиря св. Онуфрія), тоді як інші читають прїємь — прѣложь (-жи), що по думці Снопєка (і Брікнера), означає, що Константин приняв на Мораві цілий церковний чин римський, покинув обряд грецький і приняв обряд римської Церкви. На жаль, Пастрнек (*Dejiny*, 201), котрий: в супереч Шафарикові й Мікльосичеві, які читають прїємь, читає прѣложь, не подає того важного варіанту навіть у замітках!

Загально, хоча ми й мусіли подекуди на дещо звернути увагу, треба сказати, що праця проф. Огієнка приносить багато відомостей про тему, якою з цікавістю займаються не тільки всі Слов'яни, але й цілий учений світ. Дуже влучно підчеркує Огієнко (II, 258) потребу нового критичного видання усіх писаних джерел, що відносяться до св. братів, яке не тільки влекшилоби працю дослідника, але й могло її спрямувати на нові шляхи. Також від розвитку візантологічних студій мож сподіватися висвітлення неодної, досі нерішеної, загадки з життя і діяльності св. Кирила й Методія.

Йосиф Вашіца

Dr. Stephanus HILPISCH. **Geschichte des benediktinischen Mönchtums** in ihren Grundzügen dargestellt. Mit 17 Bildern auf 10 Tafeln. Freiburg im Breisgau 1929. Herder. 8°. (X + 434 + 10 таблиць). Ціна RM. 11; опр. 13.50 M.

Сам автор признає, що се перша спроба подати історію венедиктинського Чина. Крім великанських законних анналів і хронік, котрі походять головню з XVIII століття, крім коротких записок або студій тут і там розкинутих, до тепер не існувала ще методична історія Венедиктинів, котра вказувалаби 1400-літний історичний шлях сего великого й заслуженого Закону. Притім автор мав до поборення великі і поважні труднощі. Поминувши так велику добу часу, як XIV століть, поширення Чина по всіх землях католицького світу і його вплив та значіння на всіх ділянках життя, найповажніша трудність лежала в питомій організації венедиктинського Чина. Кожний монастир заховує повну самостійність, а тим самим історія венедиктинської установи се властиво історія поодиноких монастирів. А помимо того автор зумів опрацювати і то відносно в короткій формі загальний і на жерелах опертий огляд розвою Венедиктинів.

У вступі подає автор перші початки монашества на Сході і як воно з анахоретизму й пустиножителства перетворювалося у правильне законне життя. Під тим оглядом много заслужився св. Пахомій, а основи й правила подав св. Василій. »В історії монашества Василій є дійсно Великий. Для Орієнту він означає останній степень розвою, поза котрий монаша ідея у своєму розвоеви не пішла... Але для Заходу став він провідником; та для Заходу він не завершення а початок« (с. 48).

Вказавши так на жерело, з котрого повстав венедиктинський Чин, у чотирох більших уступах представляє розвій Чина. Згадує коротко про перші передвенедиктинські початки монашого життя на Заході, переходить відтак до великого діла реформи св. Венедикта, передовсім докладно подає його правила, його монаші поучення і значіння для культури (65—72). Для лучшого зрозуміння розвою Чина Венедиктинів автор не поминає також національних і монаших правил у Кельтів і Візиготів, в части щоби могли розрізнити їх від Венедиктинів, а також, щоб зрозуміти їх вплив на форму самого венедиктинського Чина. Сей уступ говорить і про поширення Чина в Англії, в Франції та про перші його початки в Німеччині і про його культурні праці (73—132).

Друга части займається передовсім добою т. зв. провідних мо-

настирів. Перше значіння під тим оглядом має звісний монастир у Клюні (Cluny). Відтак порушує змагання до реформи в Англії а також в Айнзідельн у Швайцарії. Переходить до аскетичного відновлення і руху в Італії за часів Ромуальда і св. Петра Даміані. По занепаді клюніятського монастиря повстає новий осередок в Сіто (Cîteaux) завдяки такому мужеві, яким був Вернард з Клерво (Clairvaux). Сей осередок дав початок новій галузі венедиктинського Чина т. зв. Цистерсам. На той час припадає також оснoвання Премонстратенців і регулярних каноніків, котрі не мало причинилися до зменшення впливу й значіння венедиктинських монастирів. Замітне в тій добі є прямування до якоїсь органічної злуки всіх венедиктинських монастирів і до творення провінцій (ст. 229 - 252).

Трета часть подає історію венедикт. Чина, а властиво поодиноких важніших монастирів в добі реформації і тридентійського Собору. Не так реформація підкопала Венедиктинів як янзенізм і лібералізм. Та хотяй в тій добі припадає останній розцвіт науки, літератури й мистецтва в Чині, то заразом з ним і повний занепад релігійно-аскетичного життя, а на кінець секуляризація великого числа монастирів у Франції, Німеччині, Австрії, Італії, Еспанії і в Польщі. »Так з початком ХІХ ст. остало лиш кілька венедиктинських монастирів, а Венедиктинець папа Пій VII. бачив повний занепад Чина, котрий через ХІІ століть Церкві і всьому світови ніс превеликі прислуги« (ст. 365).

Остання четверта часть вказує на віднову венедикт. Чина. Початок дала Баварія, особливо т. н. байронська конгрегація, відтак St. Ottilien в півн. Баварії і Субяко в Італії. Велике значіння мало заснування в Римі центральної колегії (St. Anselmo). Найбільше однак до віднови венедикт. Чина причинився великий папа Лев ХІІІ, надаючи йому актом з дня 12. липня 1893 р. побіч повної автономії поодиноких конгрегацій і єдність в організації, а ще важніше у проводі. Праця кінчиться переглядом нинішнього стану Чина і вчисленням поодиноких венедиктинських конгрегацій і домів.

Се діло має надто й ту додатну сторону, що не ограничається лиш на зовнішню історію венедикт. Чина, але входить у внутрішній розвій в аскезу й релігійне життя. Зазначає й характеризує поодинокі напрями й їх становище до правил, традиції і доби, а помимо того не губиться в поодиноких проблемах і не тратить з очей загального образу розвою Венедиктинів. Тут автор дає вправді на першім місці історію свого Чина, але попри неї начеркує також й історію церковно-релігійного життя Заходу. Т. Г-кий, ЧСВВ.

Georg HOFMANN SJ. **Patmos und Rom.** Darstellung der Beziehungen zwischen dem griechischen Johanneskloster und der römischen Kirche nach ungedruckten Quellschriften. («Orientalia Christiana». Vol. XI.—2. N. 41). Roma (1928). 8° 72.

Се вже четвертий з ряду випуск невиданих досі жерельних причинків до цікавої під кождим оглядом історії взаємин найважніших монастирів православного, грецького Сходу з Апостольською Столицею¹.

¹ Три перші автор видав у тімже вид. „Orient. Christiana“, NN, 19, 28 і 37.

І підчас коли три перші випуски містили по кілька десятків ріжноманітних змістом і формою документів, що мали завдання з'ясувати дещо докладніше становище двох найбільших осередків монашества, Атону й Сінаю, до столиці західного християнства, отсей найновіший зшиток приносить ряд оригінальних, чи у відписах захованих жерел, що кидають більше світла на мало розглянену ще в історіографії бувальщину третого з черги найважливішого монастиря незединеного Сходу, славного передусім своїми превеликими багатствами рукописів з обсягу візантійської літургії й іншої богословської літератури, в його мало що не тривікових зносинах з Апостольським Престолом, а послідовно з дальшим католицьким Заходом.

Патмоський сей монастир св. Йоана Богослова, побудований Комненами (1088 р.) й багато наділений грецькими цісарями та патріярхами, став незабаром wraz з цілим островом другою по Атоні монашою республікою і ставропигією царгородського патріярхату. На цілім протязі іstownання латинського, східного цісарства він стояв все вірно при візантійських імператорах і при церковній схизмі Керулярія, так що в часі другого ліонського і фльорентійського Собору нема ні сліду якогонебудь зближення його з католицьким Заходом. Щойно упадок Константинополя, руїницьке панування Турків і часті напади середземноморських розбишак заставили його звертатися від тепер щораз частіше за помічю й охороною до папів римських. Видані вже давніше, передусім Мікльосічем-Мюллером, документи наглядно виказали, що почавши від Пія II (1461 р.) до Венедикта XIV (1741) ріжні папи видавали численні охоронні булли на руки патмоських монахів та наділяли відпустами добродіїв святоіванської обителі. Йдучи вперед проф. Гофманн наводить низку католицьких віроісповідань, що їх підписували мешканці того монастиря, поодинокі і спільно, а також подає й інші, звичайно по італійськи писані, жерельні причинки, що все разом свідчить про дуже оживлені взаємини між Патмосом і Римом. В світлі отсих даних ніяк не можна погодитися з поглядами православних істориків Патмосу, котрі довголітні його взаємини з Римом пояснюють виключно інтересами матеріальної натури. Й в тім саме лежить вся вартість Гофманнового видання.

М. Ваврик, ЧСВВ.

Россія и Италия. Сборникъ историческихъ материаловъ и изслѣдованій, касающихся сношеній Россіи съ Италіею. Изданіе Академіи Наукъ. Т. I, вип. 1, Петербургъ 1907, вип. 2, Пб. 1911; т. II, вип. 1, Пб. 1908, вип. 2, Пб. 1913; т. III, вип. 1, Пб. 1911, вип. 2, Пб. 1915; т. IV, Ленинград 1927.

Се видання Російської Академії Наук має велику вартість і для історії української Церкви; тут маємо масу джерельного матеріалу з ватиканського архіву до уніонного питання в Східній Словянщині, зібраного кореспондентом Академії в Римі Е. Ф. Шмурлом в 1903—1914 рр. — В 1-ім випуску I-го тому подає автор огляд своєї праці у ватиканськім архіві в 1903—1905 рр. та опис сього архіву. В сім описі подає він реєстр видавництв ватиканських матеріалів до 1880 р., як

також літературу, що писала про сей архів та розглядає архівальний матеріал по групам. (Archivio Segreto Vaticano, Archivio di Avignone, Archivio della Dataria, Archivio della Segreteria di Stato, Archivio di Castello, родинні архіви, Varia та індекси ватиканського архіву). 2-ий випуск посвячує Шмурло обговоренню письм єзуїтського Чина в Римським Державним Архіві з 1566—1613 pp.; досить значна часть того матеріалу відноситься до єзуїтської місії на Україні і Білоруси.

II-ий том містить в собі опис польської нунціятури XVI ст.; серед того матеріалу представляють для нас найбільший інтерес подані в уривках звіти польських нунціів про поширювання католицизму на Україні й Білоруси та про козацькі розрухи в 1593 р. Тут маємо також уривок листу Поссевіна з 1584 р. з вісткою про окатоличених князів Острожських Януша й Константина. Опис польської нунціятури доповняє Шмурло оглядом матеріалу в німецькій нунціятурі, який відноситься до східно-європейських справ. В додатку до »Опису польської нунціятури« (що обіймає 2-ий випуск II-го тому), представляє інтерес для українського історика передовсім оттакий матеріал: записка, виготовлена для короля Генрика Валезія з початком 1574 р. М. А. Граціяні, секретарем кардинала Комендоне, папського легата в Польщі, що між іншими подає вказівки щодо політичних й економічних завдань Польщі на Україні; депеша нунція Калігарі з 1579 р. про католицизм на Кримі; огляд листів кардинала Комо з 1572—1584 pp., з яких деякі порушують наші справи; лист нунція Больонієтті з 8 VII. 1583, в яким він згадує про свої зусилля навести на католицизм кн. Юрія Слуцького та князів Острожських; огляд матеріалів до римсько-молдаванських зносин в 1587—1591 pp., (деяких є поданий текст); реєстр переписки з перших п'ятьох польських нунціів з кардиналами й іншими знатнішими людьми з 1555—1568 pp., що не зберіглася в цілості. До сього тому залучив Е. Ф. Шмурло хронологічний виказ листів та особистий й географічний показчик.

В III-ім томі сього видавництва подає Шмурло звіт зі своїх дослідів у ватиканських архівах в 1905—1912 pp. Притім дає огляд перегляненого ним матеріалу; дещо подає в уривках або навіть в цілості. З того всего цікавими є: реляція про побут царя Петра I у Львові в 1698 р.; матеріали до життєпису хорватського черця Юрія Крижанича, запряженого з холмським уніятським єпископом Методієм Терлецьким, уніонного місіонера на Московщині (долучено 2 факсиміле листів Крижанича); огляд записок дотично ріжних народів в актах архиву Пропаганди, з деякими їхніми текстами та 8 фотографічними знімками. Натомість менше вартісний для українського історика інтерес представляє поданий в сім томі (2-ий випуск) обильний матеріал для історії Московщини еспанського Симанкаського архіву. Значно більше є для нас цікавим реєстр матеріалів Бібліотеки катедрального собору в Толедо. В сім реєстрі бачимо між іншим листи нунція Больонієтті до кн. Острожських та кн. Юрія Слуцького з 80-их pp. XVI ст. Ще більше значіння мають для нас збережені в сім архіві записки нунція Марескотті про церковні справи на Україні й Білоруси в 1668—1670 pp. з цікавою характеристикою случького архимандрита Василевича. Ті

записки напечатав вже ранше А. Каковський на основі рукопису Свентокшиського монастиря в Варшаві п. з. »Vademecum pro nuntiis apostolicis in Polonia a Galeazzo Marescotti nuntio apostolico circa a. 1670 exaratum, quod apud Ciampi inscribitur: L'istruzione al nuovo nunzio di Polonia. Editionem curavit ac prooemio auxit Dr. Alexander Kakowski rector Academiae romano-catholicae Petropolitanae. Petropoli, 1912«. Зовсім не дотикають нашої історії подані при кінці III-ого тому матеріяли до історії московсько-еспанських взаємин за останню четвертину XVI ст., зібрані в висше згаданім архіві Симанкаського монастиря.

В 1927 р. появился IV-ий том трудів Е. Ф. Шмурла, що є посвячений оглядови матеріялів архіву Пропаганди, що відносяться до передреволюційної Росії. Печатання сього тому почалося ще в 1914 р. і під доглядом пок. председателя Постійної Історичної Комісії акад. А. С. Лаппо-Данилевського та при безпосередній участі у виданню самого Е. Ф. Шмурла доведено його до 14 аркуша друку. В 1919 р. печатання застановлено і шойно в 1926 р. почато його продовжувати. Постійна Історично-Археологічна Комісія Академії Наук ССРР. в Ленінграді поручила се діло секретареві комісії А. І. Андрееву; останньому помагали в сій праці Е. Г. Гендрикова і Н. С. Платонова, яка спорядила до сього тому показчик.

Після загального вступу про св. Конгрегацію de Propaganda Fide та її архів подає Шмурло огляд архіву по групам. (1. Acta S. Congregationis. 2. Udienze di Nostro Signore. 3. Congregationes particulares. 4. Congregatio particularis de rebus Sinarum et Indiarum Orientalium. 5. Sacra Congregazione per gli affari di rito Orientale. 6. Lettere della S. Congregazione. 7. Scritture originali riferite nelle Congregazioni Generali. 8. Scritture riferite nei congressi. 9. Visite e Collegi. 10. Collegii. 11. Istruzioni. 12. Missioni. 13. Decreta S. Congregationis. 14. Miscellanea. 15. Всі інші документи, що не ввійшли до попередних груп). В цілості є подані протоколи трох перших засідань Конгрегації. Решта сього огляду обмежується тільки реєстрацією архівального матеріялу. Ширший огляд дає автор в II-ім відділі, де описує поодинокі групи й вказує на матеріял, що відноситься до земель, які входили в склад дореволюційної Росії. З наведених висше груп автор виключає тут »Acta S. Congregationis«, »Congregatio particularis de rebus Sinarum et Indiarum Orientalium« та »Lettere della S. Congregazione«, тому що — як подає — в кождім томі »Актив« та »Листів« Конгрегації є вістки інтересні для східно-європейського історика; зновуж четверта група виходила зовсім поза рямці заінтересувань автора. Для українського історика, а передовсім для дослідника наших церковних відносин в XVII—XVIII ст. має сей том праці Шмурла неоцінену вартість. Тут має наш історик реєстр, що поможе йому вишукати потрібний матеріял будь в архіві Пропаганди, будьто, оскільки вже друкований, у видавництві; багато теж реляцій, інструкцій та листів дотично нашої церковної унії в XVII—XVIII ст. подає Шмурло в цілості або в уривках. Словом, наш історик, опрацьовуючи своє минуле, просто провинивсяб, якщо не заглянувби до сього видавництва, з якого заголовку не можна й як слід збагнути, що воно містить в собі стільки матеріялу для історії України.

М. Андрусяк

Е. ШМУРЛО. Римская Курія на русскомъ православномъ Восто-
стокъ въ 1609—1654 годахъ. (Le Saint-Siège et l' Orient orthodoxe
russe 1609—1654). Publication des archives du Ministère des affaires
étrangeres. Première serie. N°. 4. Прага 1928. 8°, VIII+356+261.

Проф. Е. Шмурло з доручення російської Академії Наук працював
довший час в італійських архивах, збираючи матеріали до історії від-
носин між Римом та східною Європою. Огляд усіх своїх знахідок він
подав у чотиротомовому видавництві «Россія и Италия» (1907—1927). На
основі цього джерельного матеріалу написана його нова монографія
про відносини Риму до сходу Європи в першу половину XVII ст. —
праця першорядного значіння також для білорусько-української Церкви.

В двох перших главах автор займається московськими справами
підчас «смутного времени», а далі переходить до «польської Русі». В історії
зносин Риму з Україною нову еру розпочав рік 1622, коли
була заснована Конгрегація Пропаганди. Зараз в початках своєї ді-
яльності ся Конгрегація віднеслася через варшавського нунція до ла-
тинських єпископів з запитом про стан унії в Польщі. Відповіді були
мало потішачі: в Перемишліні уніятів було дуже мало, «щоби не ска-
зати зовсім нікого»; в Холмщині є повно православних, а й ті, що
прийняли унію, не все робили се з переконання; на Волині не рідкі
випадки повороту з унії до православя; ще гірше у львівській єпархії.
Латинські єпископи висловлювали думку, що унія була помилкою, —
краще булоб поширювати чисту форму католицизму. Нунцій Лянчел-
ьотті у своїх донесеннях до Риму підкреслював, що римо-католики до
унії відносяться дуже зневажливо, — «уніятів трактують в Польщі,
як в Римі Жидів і таке саме проявляють до них обмерзіння». Уніят-
ські церкви все називано синагогами, латинські суфрагани не хотіли
уступати першенства уніятам-владикам, навіть самому митрополитові,
від парохіян уніятів латинські єпископи брали десятину і т. под.
Письма митр. В. Рутського переповнені такими жалями і проханнями
о поміч Риму.

«Конгрегація Пропаганди», пише автор, «горячо прийняла до серця
інтереси унії і робила від себе все можливе, щоби створити їй най-
більш успішні умови для дальшого розвитку. Як справді дбайлива
мати вона постійно писала до короля, латинських прелатів, доручала
нунцієві впливати на сенаторів світських і духовних, з подібними ува-
гами відносилися до місцевих Єзуїтів і Домініканів, але тривких ре-
зультатів всі ті заходи і доручення не приносили. Римська курія
мусіла боротися з течіями, яким не все могла дорівняти. Перешкоди
одначе не охолоджували ревности Пропаганди, противно, ще закріпили
її — і в тім відношенню треба віддати їй належну справедливість:
Конгрегація високо держала свій прапор, раз на все його поставивши,
і уперто, витревало пробивалася до своєї мети».

Пропаганда займалася найрізноморднішими справами, що торкалися
унії: спорами про першенство серед єпископів, уведенням митрополита
до сенату, десятинами, постами, сповідю, календарем. Великої ваги
було рішення з 7 лютого 1624 про заборону переходу з грецького
обряду на латинський, — воно викликало великі протести в Польщі.

Багато заходів роблено біля відкриття руської семінарії, — але проект не був зреалізований. В 1624—1629 р. обговорювано подрібно плян приєднання православних єпископів до унії, виринув проект утворення патріярхату грецького обряду в Польщі, підготовлено зїзд єпископів для порозуміння, але остаточно все без результату. В 1632—1633 р. нунцій всіми силами виступав проти уступок православним, які дав новий король Володислав IV. В 1636—1646 р. заходи Конгрегації оберталися довкола особи Петра Могили, котрий в деякій мірі був симпатиком церковного обєднання з Римом. »Сумний і турботний стан грецької Церкви, повний її розклад і відкрита торгівля константинопольським патріяршим престолом; підірвана репутація патріярхів, яких то назначувано, то скидано; небезпека закаламутити чисту віру кальвінською ересю, — все те цілком природно відтручувало від Константинополя, підривало його авторитет, а тим самим відкривало двері до Заходу«. В справі унії заховаляся інтересні меморіяли Могили і сенатора Адама Кисіля. І ся спроба залишилася незреалізована. Козацьке повстання 1648 р. на довгий час перепинило унійні пляни.

В праці проф. Шмура порушено ще багато інших епізодів, що торкалися навязання зносин Риму зі Сходом; в цілости праця дуже інтересна, деколи прямо ревелаяційна. Цілу низку документів, належних до сих питань, подав автор *in extenso* в окремім додатку, — інші використано в широких примітках.

I. К—ч

Akta grodzkie i ziemskie. Tom XXIII. *Lauda sejmikowe wiszeńskie, lwowskie, przemyskie i sanockie 1731-1772*, wydał Antoni Prochaska. Lwów, 1928. 4° XXI + 682.

Отсей том актів гродських і земських закінчує видання соймикових вишенських лядвів, себто т. зв. генералу Руського всевідства. Том, виданий під редакцією д-ра А. Прохаски, може служити як зразок скрупулятної й доцільної едичії, а особлива подяка належить видавцеві за основні індекси, осіб і місцевостей та предметів.

На сьому місці бажаємо звернути увагу на матеріял, що відноситься до історії Церкви.

Вишенська інструкція з 16. III. 1733 р. на конвскаційний сойм поручає послам взяти в опіку доховні добра грецького обряду, та добути зворот маєтностей, які »*stante turbulento statu rei publicae*« деякі панове »заїхали« (с. 10).

Вишенський соймик в інструкції 22. VIII. 1740 р. виступає проти десятини або »мешного«, яку побирається в самбірській економії з підданих уніятів на річ самбірських Місіонарів (с. 195); просить о рескрипт у справі маєтностей уніятських владик; жадає, щоби поповичі, за виїмком церковного причту, були трактовані як піддані; щоби Спас, Страшевичі та ин. на основі фундації князя Льва належали до перемиського єпископства (с. 197).

Соймик 16. IX. 1744 р. виступає проти латинських єпископів, що підчас візитацій в дієцезіях львівській і перемиській видають розпорядки в справі уніятських парохій: »*wsi presse ruskie ab aevo i ruskimi*

людźmi osiadłe, w których sui ritus uniti kapłani Sakramenta śś. administrują, a do parafii kościołów rzymskich nigdy nie należą, ani tego chcą, ani potrzebują, — do parafii i kościołów, które im się podobają, wpisują» (с. 232). Те саме в інструкції 19. VIII. 1748 р. (с. 271), де також жадається, щоби митрополит »plebeias personas na opactwa nie promował ani onych kreował, a jeżeliby aliqua plebeia persona miała się in hac functione znajdować, aby takowych na tym nie konsekrował urzędzie, ale deposita persona plebeia szlachcica na taki urząd promował« (с. 274).

Соймик 6. II. 1764 р. поручає, щоби духовні бенефіції були віддавані місцевій шляхті (с. 651).

Дві ухвали відносяться до Чину св. Василя В. Монастиреві св. Юрія дозволяється 1752 р. не платити чопового з бровару під монастирем тому, »že teraz de nova radice cerkiew turowaną erygować muszą« (с. 294). В 1764 р. вишенський соймик просить затвердити фундацію бучацьких Василян, яку зробив Микола Потоцький, белзький воеводич (с. 451).

Конфедерація Руського воевідства 27. V. 1767 р. жадає справедливости для »Греків дисунітів«, щоби утримати приязнь з імператрицею Катериною (с. 536). Сянїцька шляхта 24. VIII. 1767 р. жадає, щоби дисунітів залишено при давних правах (с. 546).

I. Крипкевич

Д-р'я А. ПЕТРОВЪ. *Karpatoruské pomístní názvy* z pol. XIX a z poč. XX st. Карпаторусскія межевыя названія изъ пол. XIX и изъ нач. XX. в. Прага 1929. 8° 35 і 220 стор.

Імя проф. А. Петрова стоїть на першому місці в новійшій історіографії Закарпаття. Його »Матеріялы для історії Закарпатской (б. Угорской) Руси« се фундаментальне видавництво, що принесло мащу нових жерел до історії сеї забутої країни і вияснило ріжні загадки її минулого. Том I-II має заголєсок »Стара віра« і унія в XVII-XVIII в.; т. III розяснив справу фальсифкату, відомого як грамота князя Федора Коріятовича 1360 р.; т. IV дає збірку заміток з етнографії і статистики, про архиви і бібліотеки Угорщини, про заговори і заклинання поч. XVIII в., про стародруки в Мукачові і Ужгороді; в т. V опублікований перший друкований памятник угроруського говору, урбар часів Марії Тереси; т. VI означає язикові границі з урядових даних 1773 р.; т. VII публікує памятки церковного життя Закарпаття, а саме Нягівські поучення на евангелє і ерея Михайла »Обрсна вѣрному чолвку«; т. VIII розглядає відзвуки реформації на Закарпаттю. Окремо вийшли ще праці про канонічні візитації Закарпаття 1750-1767, про найдавнішу церковно-словянську грамоту 1404 р. з закарпатської території і ціла низка дрібних заміток в російській і чеській мові.

Тепер — в 70-ліття трудящого життя шановного дослідника — дістаємо новий том, присвячений Закарпаттю; »Карпаторусскія межевыя названія изъ пол. XIX и изъ нач. XX в.« з російським і чеським коментарем. Матеріал до сеї праці зібраний ріжними людьми в ріжних часах; найперше на анкету Фр. Пешти 1863-1866 р. з 321 місць; в новіших часах записи д-ра Я. Стрипського 1900-1913 р. з 50 місць; відповіді на йогож анкету 1923 р. з 210 місць; відповіді на анкету

А. Банова з 1925 р. з 170 місць; анкета з ініціативи самого автора в 3 місцевостях 1927 р. Матеріал відноситься до місцевостей столиць: Марамороської 104 відповідей, Угочської 42, Бережської 109, Ужанської 60, Земплинської 117, Шаришської 25, Спишської 14, разом 471, але вдовольючих відповідей є тільки 210.

Матеріал впорядкований автором по такій системі: кожна столиця творить окремий розділ, в ній ідуть місцевости в латинським альфабеті; при місцевости на першому місці є дані з урядового лексикону, потім топографічні назви з різних записів, деколи поділені на відділи (гори, полонини, потоки), деколи всуміш. З технічного боку зробилиб ми закид, що основні назви місцевостей не друквані товстим друком, не виступають належно на перше місце і тяжше їх віднайти при перегляді. Друга частина праці се азбучні реєстри назв латинкою і гражданкою, — дуже помічні для віднайдення пошукуваної назви. Про велику вартість праці для топографічних, діалектологічних і історичних дослідів над Закарпаттям не треба й говорити, — справді велика вдячність належиться проф. Петрову, що взявся за таку роботу.

Звернемо ще увагу на матеріал василіяньських монастирів: місцевостей з назвою Манастир є 4 в гражданським реєстрі і 4 в латинським; Манастирець 2 в гражд., 1 в лат.; Манастирська гора 1 в гражд.; Чернець 2 в лат.

I. Крипкевич

I. СВЕНЦІЦКИЙ. **Іконопись галицької України XV-XVI віків.** Львів 1928. 4^о стор. 100 + 117 ілюстр.

Отся проба підходу до історії галицької іконописи XV-XVI ст. заслуговує на увагу тому, що перший раз передає нам багатий, до тепер недоступний та неопублікований матеріал, який уможливує уже нині певний перегляд і певну оцінку сього матеріалу з точки погляду історії мистецтва. Тому за се видання нового, до тепер незнаного, матеріалу треба бути перш за все вдячним. Автор підходить з різних точок погляду до ряду проблемів, які в'яжуться з історією галицької іконописи XV та XVI ст. І так, він застановляється над часом, повстанням і критеріями датовання ікон, історично-культурним тлом повстання нашої іконописи, тематичним змістом ікон галицької іконописи, далі — констатує побутово-народний первісток в малярстві XV-XVIII ст. і накінець застановляється над формально-мистецькими проблемами, над технікою та розміщенням ікон в церкві.

Бачимо отже, що автор старався вичерпати важніші проблеми, які в'яжуться з галицькою іконописсю. Збірки Національного Музею, які уможливили многолітний досвід на полі досліду, лягли в основу сеї публікації. Вона являється властивим вступом до другої публікації, яка подає в збільшенім розмірі майже весь дорогоцінний матеріал іконних збірок Нац. Музею у Львові і яка вийшла в 1929 році під заг.: »Ікони Галицької України XV-XVI вв.«

Перед істориком мистецтва стоять при критичнім огляді нашого багатого матеріалу, коли оставимо на боці чисто технічно-музейний бік, який тут зістав основно узгляднений, три найважніші проблеми,

а саме: 1. Питання віку ікон і критерій їх датовання; 2. питання стилю і 3. питання філіяції чужих впливів.

На основі поданого матеріалу остаточно сих питань розв'язати не дасться. До такого остаточного вирішення сих проблемів треба зібрати весь іконописний матеріал не тільки галицької України, але і сусідніх земель, передовсім Волині та Підкарпатської Русі. На се треба ще років праці і систематичного збирання¹. Але полишаючи покищо таке всебічне освітлення матеріалу, можна подати певну критичну оцінку матеріалу нашої публікації.

Такий критичний перегляд матеріалу доводить мене до заключень, які не все сходяться з поглядами автора. Перш за все ріжнимосся в поглядах про стиль, вік і мистецький процес повстання наших ікон. Наслідком сього, що більшість наших галицьких ікон є недатована, проте для винайдення критеріїв для встановлення їх віку, треба уживати методу стилістичної аналізи. Тільки вона, в тім випадку, може дати нам відповідь на ряд дуже важних питань. При чім треба послуговатися сею методою в наших випадках дуже обережно, бо критеріями являються дуже часто малярські пам'ятники, які лежать поза границями Галичини.

Дуже важним питанням для нас є критична оцінка ікон XV ст., бо їх уважає автор точкою виходу галицької іконописи. На першім місці ставить він ікону з Моленням із Стариск, яку відносить до пол. XV ст. Ті ікони, на його думку, є наслідкуванням фрескової техніки. Справді, ікони зі Стариск ріжняються дуже сильно від інших ікон XV та XVI ст. Але не лише технікою, а також своїм мистецьким викінченням. Ріжняються плоскістю, лінійним способом віддавання моделювання, красками і певною грубістю у віддаванні пропорцій людського тіла. Не думаю, що сі висше згадані прикмети йдуть тільки на кошт фрескового малярства. Фрески краківські, або молодші люблінські, стоять о ціле небо висше від наших ікон у Старисках. А найважлишим є се, що їх стиль є зовсім відмінний. Такого плоского і лінійного стилю в менш-більш сучасних фресках не подибуємо. Також під оглядом квалітетности ікони в Старисках стоять низше від фрескових розписів. До сього треба додати ще одно замітне явище в історії малярства наших західних земель, іменно факт, що тої самої манери ікон у Старисках придержуються найстарші ікони Підкарпатської Русі². Ріжниця тільки та, що між ними находимо і низку квалітетних ікон побіч менше квалітетних. З сього слідує, що в тім стилі, який є найстаршим іконописним стилем західних земель, треба добачувати не початок іконописи західно-українських земель в XV ст., але кінець старої доби іконописного малярства, яке задержалося тут до XV ст. і яке прибрало певні, специфічно галицькі ціхи. В Старисках ми маємо до діла

¹ Автор отсих стрічок мав нагоду запізнатися з дуже богатим іконописним матеріалом Підкарпатської Русі, який доповнює в дечім галицький матеріал.

² Пор. В. Залозецький. Малярство Закарпатської України (XIV-XIX ст.) («Стара Україна» ч. VIII-X). Ікона в Калинах фіг. 2 та ряд ікон у Мармароській Ростолі, в Ієках, в Тороні. Тому що сі ікони Підкарпатської Русі бувають часто високо квалітетні, треба догадуватися, що і в Галичині такі існували.

з дуже сильно провінційальним відгуком сього старого стилю. Коли сей стиль витворився, як довго він в Галичині задержався, та під якими услів'ями він витворився, се дуже тяжко сказати, бо бракує відповідного матеріалу (а бодай мені він недоступний) для вирішення сього дуже важного питання. Також тяжко сказати оскільки відбилися тут західні впливи. На кожний спосіб можна сконстатувати, що чисто візантійська манера заступлена тут стилем плоским, стилем лінійним. Коли порівняти наше Молення зі Стариск прим. з іконами з Цеперова (Преображення), з Бусовиск (Преображення), або з царськими воротами з Домажира, що їх автор приписує XV вікови, то впадають в око основні різниці. Різниці не лише в квалітеті, але що важніше, в стилеві. Там вартости площі та лінії, тут вартости плястичні, багатство красок, та о много конкретніше віддавання зображених предметів. Сі різниці вказувалиб якраз на переломову добу в історії малярства галицької України. Але чи дійсно припадає вона на XV ст.?

З трьох іконних композицій в Цеперові, в Бусовисках та в Домажирі, тільки сі послідні безсумнівно є галицького походження. До сього заключення доходимо на основі порівняння наших царських дверей в Домажирі з іконами царських врат новгородської школи XVI ст. збірки Лихачева¹. Питання отже перш за все, чи домажирські двері походять з XV ст.? Орнаментика рам і горішних різблених звоів промовляє рішучо за XVI ст., тому що її характер уже наскрізь ренесансовий. Погляд автора будь-тоби се був орнамент готицький не дасться вдержати, тому що такого орнаменту в готиці ні в початках ані в половині XV ст. не подибуємо. Орнаментика тла на вітварі Тухера в Норимберзі², який повстав менше-більше в тім часі, до якого автор відносить двері в Домажирі зовсім відмінна. На місце правильної домажирської орнаментики (Wellenranke) в норимберзькім вітварі находимо вибуялу пишну неправильну готицьку орнаментуку — натуралістично-ростинну. Отже домажирські двері треба віднести уже до XVI ст.

Коли далі візьмемо під увагу, що Преображення з Цеперова та Бусовиск має найменше типічно-галицьких мистецьких ціх в собі і що вони повстали під чужим впливом³ та що з XV ст. до нас не дійшли ікони галицькі стилістично до них подібні, тоді треба по найбільшій правдоподібности переломовий етап галицького малярства перенести під сам кінець XV, а радше на початок XVI ст. На кожний спосіб в XVI ст. виринають в галицькім малярстві дуже сильні візантійські впливи, які йшли з тодішних центрів візантійського мистецтва, що заховаляся були по упадку Київської Русі та Візантії в Новгороді, опісляж в Москві. Сей факт на полі історії мистецтва потверджують

¹ Пор. Halle. Altrussische Kunst, Fir, 18.

² Пор. Burger. Altdeutsche Malerei. II. Teil. Fir, 370-372. Походить з 1440 р.

³ Преображення з Цеперова відносить І. С. до греко-італійської(?) школи, Преображення з Бусовиск стоїть під дуже сильним впливом новгородської школи. Пор. фігуру правого Апостола з Бусовиск з фігурами »Чину« XV ст. збірки Рябушинського. (Грабарь. Ист. Русск. Иск. I, 219). Також скелі нагадують новгор. школу XVI ст.

і явища з області духово-культурного розвитку наших земель в XVI ст. Відродження православ'я починається уже в XVI ст., а до цього в великій мірі причинився натиск західно-латинської культури, який перш за все відбивався на наших західних землях. І під тим натиском наступає певне освіження старої візантійської малярської традиції жерелами тих осередків, котрі зберегли ці традиції: Новгороду та Москви. Зовсім слушним проте є погляд автора, що волинські землі були в наслідок російської еміграції (Курбський) посередниками між північною Руссю і Галичиною.

З того зіставлення буде зрозумілим і се, що в першій половині XVI ст. стрічаємо в Галичині такі сильні візантійські впливи в іконописі і сліди впливів новгородських. Сьому питанню північно-руських впливів на галицьке малярство XVI ст. треба посвятити окрему студію. Тут мусимо обмежитися тільки до констатовання цих впливів на кількох примірах.

Сильні північно-руські впливи стрічаємо, в Далеві, в Кам'янці стр. (св. Николай), в Шклярах б. Даляви (Спас-Пантократор), в Соколівці б. Бродів (Ікона св. Тройці) і в многих інших менше помітних іконах. І так Архангели в Далеві наслідують рух Архангелів Рубльова. Тут маляр осягнув може найвищий щабель досконалости. Також мотив і композиція св. Тройці із Соколівки опирається на зображення того самого змісту Рубльова (св. Тройця троїцько-сергіївського монастиря). А й тип ікон св. Николая походить з новгородської школи (пор. ікону св. Николая зі збірки Рябушинського в Москві). Велика подібність дається зауважити в зображенню св. Йоана в Хлопчицях і Йоана новгородської школи (Собр. Анисимова в Новгороді; пор. Грабарь, *op. cit.*, ст. 250). Далі композиція Христа окруженого сьйвами херувимів запозичена з Новгороду; пор. ікону Христа з Ясениці замкової і Христа новгородської школи XVI в. в Приділі Московського Благовіщенського Собора; Грабарь I, с. 301. Тут аналогії дійсно впадають в око. Рождество в Поворознику нагадує Рождество Третяківської галерії XVI ст.

Але значіння галицького малярства XVI ст. не вичерпується самим констатованням новгородських впливів. Ікони галицькі приймають майже рівночасно західні впливи, які йшли з Польщі і головно через Польщу з дальшого Заходу, головно з Німеччини. І тим проблемам треба булоб посвятити окремо студію, бо вони не менше важні, як впливи північно-руські. Ми з браку місця мусимо обмежитися тільки до кількох зауважень. Впливи ці опираються вчасти на німецькім, готичкім натуралізмі, по части на німецькім ренесансі. При оцінці тих впливів треба все мати дві річи на оці: 1) територіяльне розміщення ікон і кріпшання тих впливів в напрямі зі сходу до заходу і в околицях більших культурних осередків; 2) інтенсифікацію тих впливів у часовім відношенню.

Впливи ці помітні уже на початку XVI ст. Коли порівнаємо по статі Апостолів з Лисятич з Апостолами Молення з Далеві то зараз впадає в око цілком відмінний від візантійського стиль лисятицьких апостолів. Він відбивається о много більше натуралістичним зображенням фалдів та чисто-готичко-орнаментальним укладом тих фалдів.

Тяжкі візантійські фарби перемінилися в фарби легонькі, м'яккі, які віддають характер матерії одягу. Також уступила візантійська стилізація в одягах і в обличчях, в яких пробивається сильніший натуралізм і індивідуалізація. Це один з найзамітніших примірів дуже сильного пізно-готицького впливу на наших західних землях. Сей вплив відбивається також в багато конкретнішим віддаванні архитектур та краєвиду. Але сей візантійський, абстрактно-конвенціональний краєвид не перемінюється нараз в готицько-натуралістичний, протинийого готицький натуралізм тільки поступенно випирає. І так найчастіше стрічаємо ікони, де ці два елементи, візантійський — абстрактно-конвенціональний та готицький натуралістичний виступають в одній і тійже самій іконі. Так прим. можемо спостерігати, що в іконах з Наконечного краєвид та архитектура є більше візантійсько-абстрактні, натомість натуралістичнішою є простірна звязь, підчас коли в Либухорах архитектури та краєвид є більше (розуміється релятивно) натуралістичні, картини більше простірні, але формально-абстрактна будова композиції та простірна звязь є слабшою. Бо не треба забувати, що разом з новим натуралістичним мистецтвом заникали чисто формальні прикмети візантійського мистецтва. Результатом сього була певна половичність, невіривняність, певний дуалізм, який мусів дуже некорисно відбитися на чисто мистецькій сторінці наших ікон так довго аж вони не з'амальгували ці дві протилежні мистецькі течії в собі.

За тим процесом можна досить точно слідити, коли порівнуємо зі собою ікони того самого змісту, напр. ікони з Рождеством Господним. Возьмемо під увагу чотири ікони, які зображують ту саму тему: з Поворозника, з Бусовиск, Вишенки та Долини. Автор нашої студії відносить три перші ікони до початку XVI ст., останню до кінця XVI. Але ріжніці стилістичні між трома першими іконами є такі великі, що їх до одної і тої самої доби віднести не можна. Рождество з Поворозника придержується ще строго старих ідеалістично-абстрактних традицій візантійських. Ані в краєвиді, ані в зображенню фігур тут ще впливів натуралізму не видно. З основ сеїж самої візантійської традиції вросла рівнож ікона Рождества з Бусовиск. Але тут уже вкралися сильні натуралістичні впливи у відданню скель, краєвиду (левади), вегетації, одягу Богородиці та простирала, на яким вона спочиває. Тяжко отже припустити, щоб обі ікони повстали одночасно. Ікона в Бусовисках могла повстати щойно по іконі в Поворознику. Порівнання ікони в Поворознику з новгородськими іконами (пор. Рождество новгор. школи XVI ст. в Московськїм Благовіщенськїм соборі, яке є о много богатше від нашого Рождества і тому вказує на його давніше походження) вказувало би на се, що вона повсталала ще під кінець XV ст. Але підчас коли в іконі в Поворознику і в Бусовисках все ще основи були візантійські, в Вишенці та Долині вони сильно зредуковані. Змінилася основно ціла обстановка сцени, простірна композиція і відношення фігур до себе. Обстановка сцени змінилася на стільки, що замість скель і неусталеного близше місця (перед печерою), вставлено в цілу сцену архитектурне тло. Отже наступило певне конкретне означення місця. В наслідок зазначення кількох полос (передної з ліж-

ком Богородиці, середуючої з жінками-слугами та балюстрадою і задної з замикаючим архітектурним тлом) ціла картина зискала на простірності та релієфності. До того простірна ілюзія в Долині о много сильнійша чим в Вишенці. Картина більш одноцільна, напр. сцена з купелею не губиться десь в долі, а більше звязана з архітектурним тлом, прим. сцена з купелею в Вишенці не губиться десь в долі, а більше звязана з архітектурним тлом. Ілюзію простірну викликає тут також погляд в нутро архітектури праворуч, який нагадує німецькі або нідерляндські архітектури. Але на загал цілій композиційній системі обох ікон до себе, помимо різниць, дуже подібний. З другої однак сторони він до тої степені відмінний від ікон з Рождеством в Поворознику та Бусовисках, що віднести ікону в Вишенці до початку XVI ст. ледви чи можна. Проти такого датовання говорять північно-ренесансові мотиви архітектури, убрання слуг і поділ картини на поодинокі простірні поля¹. Тому на мою гадку ікону в Вишенці треба віднести щонайменше до половини XVI ст. Не треба забувати, що впливи західні приходили до нас зі значним опізненням і є неможливе, щоби форми німецького ренесансу уже на початку XVI ст. найшли у нас таке сильне поширення, тому, що в перших десятиліттях XVI ст. почав взагалі щойно формуватися німецький ренесанс².

Розуміється, не були се безпосередні впливи, ані впливи першорядних майстрів. Се були елементи західного мистецтва, які посередно, по найбільшій часті через графіку, дереворит та мідорит, переходили і на нашу іконопись.

Розуміється, що се перехрещування візантійської ікони з західним (готицьким та північно-ренесансовим) малярством має спочатку характер більше випадковий і щойно з часом, в процесі розвою, доходить до більшої одноцільності. Але цілковитої одноцільності тих двох течій, себто візантійської та західної в XVI ст. досягнути не удалося. Цілий мистецький процес XVI ст. стоїть під знаком дуалізму, тертя і боротьби двох протилежних течій. Він творить поволи се підложжа, з якого в XVII ст. виросло під новим сильнішим подихом заходу мистецтво барокове. Воно могло найти таке поширення і глибоке проникнення саме через те, що зародки сього перехрещення лежать в довгій мистецькій процесі, який переходило галицьке малярство в XVI ст.

Що галицьке малярство не видало в XVI ст. таких творів як в XVII та XVIII ст. то причина сього лежить не лише в тяжких зовнішніх обставинах, але і в тім, що треба було перемогти тертя, які повставали наслідком асиміляції двох зовсім собі протилежних стилів: візантійського та західно-європейського. Далі, не треба забувати, що ті малярські пам'ятники, які заховалися походять з провінції, де і ви-

¹ Жіночі фігури слуг при Рождестві грають визначну композиційно-простірну роль в ренесансовім малярстві; пор. Рождество Domenico Ghirlandajo в S. Maria Novella. Ці мотиви находимо також у фресках торалпонтного монастиря (пор. Грабарь I, с. 102).

² Творчість Буркмайра, Гольбайна старшого Дірера та плястика Фішера припадають саме на перші десятки XVI ст. Посередно, через Польщу, ті впливи не поширились перед другою половиною XVI ст. на наші західні землі.

моги не були такі великі і визначніші малярі не появлялися. Процес творення нових великих культурних осередків ще не розпочався, а живий культурно-духовий рух на полі релігійним щойно став проявлятися. Ми стоїмо якраз по середині пониження рівня культурного, між добою княжою, яка мала своє монументальне двірське малярство¹, і добою козацького бароку, де рівнож в нових осередках повстав монументальний бароковий стиль. В нашій добі, головно через брак пануючої верстви, яка почала польщитися та латинщитися, мистецтво знаходить собі притулок на провінції, там де випхано колись культурно і політично над центрами володіючи стару княжу Русь². Але вже недалекий час в яким вийде вона з тих провінціоанальних заулків і в бароковім періоді сотворить нові форми політичного, суспільного, культурного та мистецького життя. А тоді і се провінціоанальне мистецтво початків XVI ст. набере ваги, бо воно захавало культурну тяглість та традицію і приготувало творчий процес нової доби.

В. Р. Залозецький

Josef STRZYGOWSKI, *Die Altslavische Kunst*. Ein Versuch ihres Nachweises. Augsburg 1929. Dr. Benno Filser Verlag, G. M. B. H. 33 X 25, XV + 296.

Серед істориків мистецтва займає Й. Стржиговскі (Німець, проф. віденського університ.) спеціальне місце з двох причин: 1) з огляду на його досліди над генетичною основою європейського мистецтва, а передовсім над генезою церковного мистецтва християнського і 2) з огляду на його методологію. І одна і друга сторона медалі його наукової праці має своїх прихильників, але і рішучих противників, які його досліди уважають звичайним витвором фантазії без всяких реальних основ, а методу, яку Стр. форсує до наукових дослідів, за бездушний шаблон, який не лише не веде до ціли, але і з педагогічного боку є дуже шкідливий, бо манірує дослідників і робить їх дилетантами. Вже сам спосіб писання Стр. спричинює йому ворогів. Думки свої висловлює він дуже войовничо, самопевно, покликуючись безперестанно майже виключно на свої власні праці, а інших дослідників по фаху, які не годяться на його погляди, уважає просто за останніх невіжів і тупоголових дурнів. Розуміється, що того рода вислови витворюють серед наукових дослідників атмосферу, в якій навіть дійсно вартісні здобутки можуть не знайти признання. Остання його праця про старословянське мистецтво ні стилем, ні методою нічим не різниться від попередних його праць.

Метода праці Стр. полягає на тім, що він підходить до справи з фахового становища, значить заздалегідь вимагає при дослідях певного наставлення, якого вимагає фах історика мистецтва. Він є великим ворогом тої свободи в дослідях, яку посідають гуманістичні науки. На

¹ Відгуком сього монументального малярства є фрески краківські, люблінські та сандомирські. Литовська пануюча верства переняла сей стиль від княжої Руси.

² Зводити сей процес емуляції Сходу і Заходу на наших землях в кінцевій фазі до боротьби закону робучої сили (Схід) та капіталу (Захід), як се представляє автор на с. 32, з історично-генетичної точки — дійсно не можна.

його думку нарешті повинен вже устати той хаос метод, нераз суперечних зі собою, в різних науках. Всі досліди наукові, а між ними і досліди над мистецтвом, мусять бути взяті в точно означені карби, як це є в науках природничих, коли ми в данім фаху хочемо дійти до якихось остаточних певних вислідів. В своїх методологічних працях подає він дуже подрібну розробку цього питання. Та метода його має дуже мало прихильників, а радше є збувана мовчанкою. Зрештою він сам не придержується її всюди послідовно.

За те в дослідах над генезою християнського мистецтва, помимо численних застережень, здобутки його знайшли признання. Стр. протиставиться цілому гуманістичному світоглядові і гуманістичній науці, значить цій, яка уважає Рим, яко переємника античної культури, за творця християнського мистецтва. В своїх дослідах з великим завзяттям і рішучістю виказує, що не Рим був творчим у мистецтві, але Схід. Рим лише покористувався перенятим добром і завдяки церкві і дворови розповсюднув форми мистецтва, передовсім архітектури, які витворив Схід. Під поняттям Сходу Стр. в різні часи розумів різне. Його погляди переходили майже з кожним його твором еволюцію. І коли в перших своїх працях на цю тему уважав за Схід великі східносередземноморські міста як Олександрію, Анатолію, Візантію і побережжа Малої Азії, — то відтак пересунув вагу в глибину Малої Азії аж до Вірменії і Грузії, а в останні часи в глибину центральної Азії аж до Ірану. На витворення форми християнської архітектури на його думку зложився великий вплив релігії маздаїзму, а іменно на витворення типу будівництва з центральним заложенням. На полі орнаментики виказує великі заслуги кочових вандрівних народів. Другу велику роль у формованню европ. християнського будівництва приписує він рівнож мистецтву Півночі, а передовсім деревляній архітектурі. Дає він місце в тій ролі і українському деревляному будівництву. І тут треба признати йому наше зобов'язання, бо він перший з європейським іменем дослідник і історик мистецтва втягає українське будівництво в широкий круг близьких заінтересовань поважних дослідників і визначає йому так інтересну роль. Через Україну на його думку ішли впливи Сходу на Північ. Під Північю розуміє Стр. в першій мірі германські народи, а взагалі цілу територію понад гори Альпи, Карпати, Кавказ і Тибет, значить північну Європу і Азію (Сибір). На жаль термінологія нашого імени в него не усталена (побіч Ukraine, ukrainisch, ще ruthenisch, Südrußland, kleinrussisch, Karpathorußland (!), Kleinpolen (!) і через те дає можливости до непорозумінь. Але все таки українське мистецтво трактує він як осібну особливу групу серед словянських мистецтв.

До тепер панували погляди, що східні і полудневі Слов'яни цілу свою культуру завдячують Візантії, західні Римові. Одже одержали вони в спадщині те, що витворило середземно-морське грецько-римське середовище. Про мистецтво словянських народів перед їх звязком з християнством ніхто не піднісив голосної думки, а радше ніхто не старався при помочі аналізу форм з вчасних християнських пам'яток виділити того, чого Слов'яне не могли одержати з Полудня. Правда, пам'ятники того передхристиянського мистецтва Слов'ян майже не заховалися, але

це на думку Стр. не є ще ніяким доказом на те, що того мистецтва взагалі не було. Для історика мистецтва не те повинно бути в першій мірі інтересним, що Слов'яни одержали від своїх полудневих сусідів, але яке мистецтво посідали вони заки ввійшли в зносини з Візантією і Римом і як ці два первістки мистецькі перехрестилися на слов'янській почві. Стжиговскі твердить, що те мистецтво, яке Слов'яни мали перед полудневими впливами належало до круга мистецтва північного. В своїй праці про слов'янське мистецтво не доходить Стж. до якихсь нових теорій. Він лише розвиває далше на слов'янським ґрунті те, що він порушив в попередній своїй праці: »Christliches und Heidnisches um das Jahr 1000«, де старався доказати, що Північ творила особний від Полудня культурно-мистецький круг. В противенстві до Полудня, яке будувало в камені, Північ мала будівництво виключно дерев'яне. Будівництво те на Заході не загинуло безслідно, але виперте будівництвом камінним, витиснуло на нім своє п'ятно архітектурних форм, які були в дерев'янім будівництві пануючими. Чим далше на північ і схід, це дерев'яне будівництво збереглося в більшій кількості і якості і нині дає нам змогу дійти до цього, яке воно було колись на цій Півночі. І сліди того власне мистецтва і впливів на него мистецтва Сходу Стр. старається виказати у мистецтві цілого Слов'янства.

На жаль праця його дуже нерівномірна. Поминувши те, що він на перше місце висунув будівництво, а інші роди мистецтва заступлені в него дуже скупо, але одним Слов'янам (Хорватам) присвятив він дуже багато місця, інших дуже мало, а деяких майже зовсім не узглядив. Мистецтво Москалів порушує в кількох стрічках, хоча воно посідає найбільше з усіх Слов'ян наукових опрацьовань, звідки він мігби зачерпнути потрібних інформацій. Мистецтво Москалів вже з самої природи географіч. положення повинно мати в собі багато тих північних елементів, про які Стр. так ходить. Та він не завдав собі труда блище ним зайнятися. Переважна частина праці посвячена мистецтву старохорвацькому, хоча сам признає, що справи маються так, що лише мистецтво Східних Слов'ян може дати вгляд в старослов'янське мистецтво. На жаль цю дорогою він не пішов, хоч справа того вимагала. Мистецтву Українців присвятив він лиш кілька карток на підставі доривочної літератури. Своїх власних дослідів він не переводив, ані навіть не знає того мистецтва з блищої автопсії. Через те його дані, здогади і описи не раз зовсім не покриваються з правдою. Розуміється годі тоді признати беззастережно деякі його висновки.

Ця нерівномірність праці походить звідси, що вона є скомбінована з його давніших поодиноких дослідів присвячених лиш деяким Слов'янам, а про мистецтво інших Слов'ян прийшлося дати поспішні і загальникові відомости.

Та супроти загальної ідеї його твору, яка є найважливішою справою і до якої він дійшов радше інтуїцією, як систематичними рівномірними для всіх Слов'ян дослідями, — не можна нічого сказати. Вона має свою правдоподібну рацію. Та остаточно доказати її зможуть щойно поодинокі праці на підставі докладних і з нового становища перепроваджених дослідів т. зв. народнього мистецтва кожного з осібна сло-

вяньського народу. Стр. має ту заслугу, що ввів досліди рівнож над народнім мистецтвом в круг конечних заінтересовань історика »великого« мистецтва, а не, як досі було, етнографа. Становище, яке заняв Стр., уважливе до мистецтва кожного народу а не лише »вибраних« народів, безумовно оправдане. Трудно нині поважному дослідникові не звертати уваги на мистецтва ріжних не звісних дотепер в мистецтві народів і підходити до тих мистецтв із категоріями понять усталених для якогось одного мистецтва. А хочби навіть деякі занадто посунені теорії Стр. не вдержалися, то вони свіжі і спричинюючі дискусію, а тим самим дуже корисні, бо дають змогу провітрити дотеперішні усталені погляди, які може не мають ніякої основи до існування. Тим самим вага праць Стржиговського лежить бодай в тім, коли не иншим, що вони спричинюють ревізію старих перестарілих правд.

Михайло Драган

La Confession Orthodoxe de Pierre Moghila, métropolitte de Kiev (1633—1646) approuvée par les patriarches grecs du XVII-e siècle. Texte latin inédit publié avec introduction et notes critiques par Antoine MALVY et Marcel VILLER de la Compagnie de Jésus. («Orientalia Christiana». Vol. X, Nr. 39). Romā—Paris 1927. 8° CXXXI+223.

Є се видання латинського рукопису Ісповідання віри Петра Могили, що зберігається в Парижі. Автори видали його з фільольогічною точністю і нарядили потрійним науковим апаратом під текстом. Крім того, перевели пильні історично-критичні і богословські студії над текстом. Находимо тут життєпис Петра Могили, діяльність його кружка, опис боротьби проти протестантизму і початки ісповідання, діяльність Кирила Люкаріса і його наклін до кальвінізму, собор київський (1640), пересправи в Яссах, видання Ісповідання, походження париського рукопису. Автори слідять за жерелами Ісповідання і находять їх в католицьких катехизмах, розбирають мову латинського тексту і порівнують його з текстом грецьким, зіставляють своє видання з коротким катехизмом Могили. Поза текстом поміщений докладний розбір спірних, особливо питань на основі Ісповідання. І так, представлено науку Ісповідання про походження св. Духа, про стан невинности, про Церкву, про церковні заповіді, грецькі пости, про науку за послідні річи і т.п.

Автори використали пильно важнішу літературу, також і українську, але між цитатами не видно Грушевського і Пелеша. Замітити треба й те, що Україна не має в авторів постійної назви; раз називають її Малою Росією, другий раз Русею (Ruthénie), иншим разом таки Україною. Книжку кінчать 7 покажчиків, а то спис наведених місць св. Письма, виказ цитатів Соборів, Отців і церковних письменників, таблиця цитованих авторів, індекс історичний, поазбучний покажчик річевий і зміст. Се багатство покажчиків дуже влекшує користування книжкою, яку з користю прочитає і наш історик та богослов.

І. О. Б.

Прим. Ред. На нашу думку отсей короткий огляд завваги гідного видання Віроісповідання П. Могили зовсім добре достосовується до програми »Записок ЧСВВ.« і для нас він вистарчає тим більше, що

недавно появилася дуже основна і фахова критика тогож видання на сторінках »Échos d'Orient« (т. XXVIII, с. 414—430) під наг.: La Confession orthodoxe de Pierre Moghila à propos d'une publication récente, якої автором відомий учений М. Jugie.

Un grand mystique byzantin. — **Vie de Syméon le Nouveau Théologien** (949—1022) par Nicéas Stéthatos. Texte grec inédit publié avec introduction et notes critiques par le P. Irénée Hausherr SJ. et traduction française en collaboration avec le P. Gabriel Horn SJ. («Orientalia Christiana». Vol. XII. N. 45). Roma (1928). 8° XCIV+255.

Поміщуючи на сторінках »Записок ЧСВВ.« коротку записку про найновіше видання Життя Симеона Нового Богослова, ми тим своїм кроком даємо явний вислів uznання і подяки авторам за їх труд і особливо за добру волю спопуляризувати отсю замітну східну особистість і її життя на Заході. Навіть недавно пороблені ривалізуючою критикою замітки, вставки та поправки (див. »Échos d'Orient« XXVIII, 431) не в силі захитати сею старанною та наглядно методичною публікацією. Від себе, з огляду на саму справу, ми подалиб іще до відома видавців, що крім згаданих у Мартинова словянських рукописів, існує їх ціла низка по наших бібліотеках у фоліових Прольогах, Четіях Міней то що, як про се можна дізнатися хочби й з основного опису рукописів, поміщуваного д-ром Яр. Гординським у »Записках ЧСВВ.« Та се замітка неважна, бо оба автори загалом не придавали більшого значіння рукописам грецького і словянського Сходу. Крім сього, також з огляду на загальний інтерес, ми вважаємо за відповідне зазначити, що названне Симеона »Новим« (грецьке *Συμεὼν ὁ νέος*) означає по сенсови радше придаток »Молодший«, як »Новий«. (Словянське: *новыи*—новий, прийдешний, пізнійший, молодший; пор. F. Miklosich, Etymol. Wörterbuch der slav. Sprachen (1886), с. 217, або йогож: Краткій Словарь (1885), с. 410). Тому й Французови слідби було біля Syméon поставити le Jeune. Отсе наше припущенне потверджують уваги відки инде відомого видавця А. E(hrhard)'а, що їх ми знайшли в »Byzant. Zeitschr.« XXVIII, 444. Вказане у вступі поясненне епітету »новый«, зроблене митр. Філяретом, як і зовсім справедливо зазначено, недопускаєме.

Та замітили ми, що крім uznання й подяки за труд належиться видавцям ще й особлива вдячність за добру волю познайомити Захід з постаттю визначною і небуденною на Сході, з особою і життям Симеона Нового Богослова. Чим він для Сходу, се надто відоме. Чим він для візантійського Сходу, про се свідчить факт, що потомність присвятила йому один із двох видів грецької гариографії — *βίος*, котре то житіє належало до звичайної і щоденної лектури серед візантійської суспільности. Яке значінне привязувано тоді до житія (*βίος*), видно з того, що візантольоги досі трактують житіє на рівні з історичними памятниками і послуговуються ними як літописами, написами або офіціальними документами (пор. П. Безобразовъ. Византійскіє сказанія, I. Юрьевъ 1917; X. М. Лопаревъ. Греческіє житія святихъ VIII и IX вв. Петроградъ 1914, і ин.). Чим Симеон Новий

Богослов для Візантії, про се звіщає нам богата література що до його особи і що до його творів. Що більше! Навіть нині преп. Симеон Н. Б. для Сходу провідником, взором, подвижником, найбільшим містиком, — воплощенем Сходу, передусім візантійського. До нині ще видаються його твори в оригіналі і перекладі, (нпр. відомий Гаусгеррови (с. VIII, н. 4): «еромонах Пантелеймон видав: Божественные Гимны преп. Симеона Н. Б. переводъ съ греческаго. Сергієвъ Посады 1917; тут уміщено і грецький текст, разом із російським перекладом, вступного слова Микити Стетатоса до Гимнів), до нині обороняється східну містику по його творам (див. П. Аникієвъ. Апологія мистики по твореніямъ преп. Симеона Н. Б. Петроградъ 1915), до нині накликається до його тривкого культу і повної реабілітації (пор. уваги Г. В. Флоровського в париськім органі «русской религиозной мысли» «Путь». № 16 (1929), 99—103). Вкінці, чим Симеон Н. Б. для Сходу, про се голосить і ся боротьба, що велася і ведеться біля особи і життя преподобного. Звичайно, як кожда велика стаття, як кожда небуденна одиниця, кождий герой, що ведуть зі собою і проти себе войовників, так і Симеон Н. Б. у боротьбі зріс, боротьбою захищався і боротьбою досі ослонений.

І саме з отсею мініятурою візантійського Сходу видавці його життя запізнають нинішній Захід. «Византію открывають вновь на Западъ», писав Г. Флоровський (тамже, с. 102) з приводу появи праці Гаусгерра. Представляють Западови того, котрого він майже не знав, або знав його лише як предтечу Палями, мало правовірного, мало що не еретика. Представляють у саму догідну пору, коли Захід залюбки звернений до Сходу, до Візантії і чуйним ухом надслухує все, що лиш йде відтам і допитливо сам питає про історичні, історично-літературні, мистецькі, культурні, філософічні, богословські, аскетичні, монаші, містичні і їм подібні надбання та вартости Сходу. Представляють вміло, бо представляють його житіє-*блос*, бо супровожать те житіє вченим вступом, у якому між иншим розкривають східні поняття про духовний подвиг, про аскетизм, святість, канонізацію то що, бо вкінці начеркують бойове середовище, на яким і з якого у добі по-платоніків і по-святвітцівській, передусім у добі по-дамаскинській, мало що не на порозі схолястиків, виринає стаття містика Симеона Н. Б. Таким чином обемисте видання має всі дані, щоби Захід прийняв його без упередження і розгорнувши його картки вчитав у ньому все зложене, вчитав і не соблазнився, але виніс збудованне, зрозумінне і навіть симпатії для всего того, що репрезентує собою житіє преп. Симеона Н. Б. В тім напрямі, в слід за тим виданням ми шлемо наші найщиріші бажання.

Не можемо однак здержатися від одної уваги. На нашу думку видавці життя Симеона Н. Б. занехали дослідити і виявити широкому світу переважну справу. А саме, вони повинні були у нашій квестії відшукати причини сеї очевидної і неначе відрухової прірви, яка розділяла Симеона Н. Б. від Заходу, а властиво Схід від Заходу. Істнуванне сеї прірви, се незаперечний факт і на него слід було авторам звернути увагу. Подані ними у вступі пояснення за дрібні і неначе

особистої натури, тим більше, що робиться ті пояснення при обговорюванні конкретних противників Симеона Н. Б. Нам видається, що видавці повинні були знестися понад століття і з точки бачення історичної перспективи вчинити досліди і потягнути висновки. Й думаємо, що нарешті вони були б прийшли до переконання, до якого приходять сучасна історична наука: передусім візантійський пасивізм та широта і неопределеність усього, у нашій випадку чернечого, подвигу, котрі так наглядно пронизують і знаменують особу і життя Симеона Н. Б. були тим, що раз у раз гіршило активний і навиклий до дрібної навіть определености (канонічності) Захід, держачи його оподалік «грецької віри» і східного подвигу.

Й. Скрутень, ЧСВВ.

Wiktor PIOTROWICZ. *Z zagadnień wyznaniowych w Polsce*. Wilno 1929. 12°, VIII+205.

Отся книжка появляється як другий том бібліотеки видавництва «Źródła Mocy» (так називається в Вильні неперіодичний журнал характеру ярко регіонального). Її автор, яко воевідський урядовець у Вильні, опісля ж на висшій становищі в Міністерстві Справ Внутрішніх у Варшаві, займав літ кілька саме ті ресорти, котрі мали безпосередній звязки з віроісповідними справами. Деяке ознайомлення з тими то справами заохотило автора оголосити в останніх роках на сторінках виленської преси низку статей. Їх саме вязанку представляє отсе лежача перед нами книжочка. Не силкуючись на вичерпанне предмету до дна, Пьотрович із неуданою зичливістю трактує визнавців иншого обряду й іновірців. А однак сеї доброї прикмети не зрозуміли деякі критики, котрі хотілиби, щоб автор нарешті зарекомендував наперед себе, яко католика і латинника, і се ендецького типу. Головною хибною книжкою те, що В. Пьотрович зраджується яко досить тісний державний муж.

По черзі обговорюються віроісповідання: римо-католицьке, православне, старообрядовців, євангеліків, жидів, музулманів, караїмів, сектантів. Помилкою було трактувати гуртом лютеранів із кальвінами, бо підчас коли останні належать до народности польської та литовської і під оглядом релігійним є скрайно ліберальні, лютри в своїй подавляючій більшості зачисляються до народности німецької і є більше консервативні (не управляють en masse огидного процедуру розводного, що дало одному публіцистови у Вильні привід дораджувати кальвінам, щобі вони на своїм зборі дотеперішне: Дайте честь Господеви! змінили на: Дайте честь Венері!). Сторонників сенатора В. Богдановича Пьотрович трактує як єретиків, підчас коли вони є лише схизматиками.

Українського читача будуть більше цікавити ось які розділи: Віроісповідна політика, Конкордат Польщі, Артикул ХІХ і ХХ конкордату. «Християни всіх країв єднайтеся!» (Унія чи демонстрація?), Місія зле зрозумлена (мова тут про знаного вже і в Галичині кс. кан. Йосифа Бородзіча), Перед українською революцією в Церкві і ин.

На кінці книжки є бібліографічна нотатка.

о. Вл. Толочко

Nonciatures de Russie d'après les documents authentiques. **Nonciature d'Arezzo** 1802—1806. Première partie: 1802—1804 par M. J. ROUËT de JOURNAL, S. J. Rome 1922. 8° CLXVIII+750.

Seconde partie: 1804—1806. Rome 1927. LV+507.

Яка велика шкода, що українська наука по закриттю постійного і систематично веденого бібліографічного відділу при «Записках Н. Т-ва і Шевченка» досі не має місця навіть для звичайного реєстрування наукових новин! Тільки при сього рода умовинах для наукової праці можна було промовчати появу в горі названої цінної публікації, котрої і ний том вийшов у світ ще 1922 р., другий же 1927 р. Бажаємо бодай в часті направити втрату, спричинену сею проволокою нашій науці, даючи отсю записку про інтересне видання Р. де Журнеля.

Оба томи містять мало що не всю переписку, досі — за малими виїмками — ніде ще не друковану, котра повстала в рр. 1802—1806 за час надзвичайного посольства Апостольського Престола на царськім дворі в Петербурзі. Папою був тоді Пій VII, російським царем Олександр I, а надзвичайним амбасадором — архієп. Тома Arezzo (*16. XII. 1756 † 3. II. 1833). В першім томі поміщені документи, котрі відносяться до тзв. періоду петербурзького (1802—1804), другий том обіймає все з тзв. періоду дрезненського (1804—1806). Великий матеріял автор прибирав сумлінно, упорядкував його хронологічно, заосмотрив солідними приписками, виданню придав модерну техніку, якої звичайно уживає сучасна німецька наука при видаванню жерел, спорядив знаменитий покажчик імен, а всьому тому, неначе на доповнення і завершення, придав два окремі, достссовані до матеріялу кожного з томів, введення. Як введенне у першім томі, так і введенне в другім, подає докладний і дуже синтетично збудований погляд на цілість уміщеного матеріялу, — доказ глибокого знання дотичної доби і ще більше доказ всебічного опанування автором різнородного матеріялу. Партії, що їх автор обробив у введенню, а саме: загальний погляд на справу, вичисленне і опис документів, нунцій і його біографія, амбасада з подрібним і довгим викладом, ті всі партії живцем належалоб перенести на відповідні сторінки кожного підручника історії, церковної і світської. Також і всі авторові приписки та пояснення, розкинені скрізь в обох томах, свідчать лише додатно про самого автора і заслугоють на окреме узнання, тим більше, що зроблені Р. де Журнелем осуди деяких осіб чи фактів, далі — висловлені ним тут і там особисті погляди чи подані характеристики осіб, далеко щасливіші і об'єктивніші ніж такіж осуди, погляди та характеристики, пороблені російськими, польськими чи українськими істориками. Тут зачисляю те, що автор сказав про митр. Й. Булгака (т. I, с. 102₁), еп. П. Важинського (I, 113), еп. Г. Цецішевського (I, 99₁), Т. Гостоцького (I, 179₁, 463₁), Я. Смогожевського (I, 224₁); опісля належать сюди авторові вістки про щирих католикофілів Андрія Розумовського (I, 24₁), Віктора Кочубея (I, 88₁), Петра Козловського (I, 103₂), Анну Толстой-Барятинську-Вернег (II, 133₁); вкінці тут належать інформації, що їх дає автор (I, 737₂) про секретну колегію, котра під проводом царя виробляла всі проєкти реформ, а також в цілому авторів погляд на ролю митр. С. Сестшенцевича,

оо. Єзуїтів, Василян і т. д. Осъ тим всім автор добре прислужився в першій мірі нашій справі і ми складаємо йому за се щирю подяку.

Коли переходимо до оцінки самих матеріялів, що їх містять у собі два томи, відразу помітимо, що їх розглядати можна що найменше з двох боків. Вониж представляють офіціяльну переписку посольства; в них зложена папська і царська дипломатія, ба навіть мало що не уся тодішня політика; в тих мертвих стрічках — глибінь мисли, плянів, тайних потягнень; між стрічками — повно ширости, отвертого осуду осіб і фактів, деколи визнання помилки і осудження тактики, хоч дипломатичний розум наказує в усіх таких випадках мовчанку і робленне доброї міни. В сьвітлі таких матеріялів річ ясна на перший плян виступають творці дипломатії, автори листів, стаючи перед нами з усми своїми світлами і тнями. Так прим, сам Mgre Arezzo либонь не знайде біографа, котрий з більшим психольогічним хистом начеркнувби його власний характер, як се чинять надруковані Р. де Журнелем матеріяли. Попри характер ті матеріяли розказують і про рідню папського посла (II, 74, 97, 223) і про його офіціяльний титул посольський (I, 15) і про ціль його висилки на царський двір (I, 89); подають докладну маршруту його поїздки до Петербурга (I, 103) через Відень, Краків (I, 92), Козиці (I, 94), Бересть Лит. (I, 98), Вильно, Ригу (I, 99), з докладним описом невід, клопотів і вражінь, між якими подибуємо інтересні його італійські поняття про сніг і снігові засипи (I, 89, 92, 94, 95), про зустріч із російським священиком (un sacerdote russo, brav' uomo), місцевим населенням, Поляками і Жидами (I, 95); знаходимо місця про уважливість нунція на те, як до него відноситься цар, цариця, міністри, дипломати чужих держав (passim); дізнаємося і про особистих приятелів нунція (II), про котрих доносять йому інші (II, 164) і він сам згадує їх поіменно (II, 172); ба навіть зустрінешся тут такі інтимні вістки, що нунцій посилає до Риму чай (I, 542), і папі самому (I, 562) з допискою цікавою: Da un povero nunzio non possono attendersi che poveri doni, або як дуже почуває він себе щасливим, що побачив і розмовляв із Наполеоном (II, 410).

Усе те один бік, так сказатиб матеріяльний, тих матеріялів, що ввійшли в оба томи. Остається ще другий бік, з якого можна і треба розглянути працю де Журнеля. Се бік історичний. Історія, зложена в згаданих томах, належить до складу загальної і церковної історії, але належить також до історії нашої Церкви. Уважаємо своїм обовязком принаймні винотувати тут головніші справи, приналежні до історії української Церкви, бо про квестії інші годі нам забирати слово.

На славу пізнійшого кардинала Арецо і на похвалу його нунціятури слід зазначити, що скрізь зі зрозуміннем відмежовується назву Росії і Росіян від Руси і Русинів, що скрізь ясно здається собі справу з окремішности східного обряду і послідовно, коли сього заходить потреба, успішно сей обряд обороняється. Наш обряд названий або назвою rito ruteno, або gresco-unito. В богатях місцях подані вістки знаменито складаються на се, щоби на їх основі утворити собі погляд на цілість нашої церковної історії в pp. 1802—1806. До таких вісток

належать: Справа нунція Літти¹, попередника Арецо (I, 36), дані про надужиття і згіршення в Польщі (I, 197), про те, що в Росії всяке лихо від духовних (I, 356), або — чому лат. єпископ не одержує юрисдикції над східними та що св. Отець щасливий, що справи нашої Церкви відділені від справ латинської (I, 297), про оо. Єзуїтів у Росії (I, 242), в Петрограді (II, 219), зокрема про їх впливового генерала о. Грубера (II, 189, 260), далі — вістки про шкільництво (I, 301, 361, 362), папську колегію у Львові (I, 34, 35, 45), дух. семінарію у Вильні (I, 417, 472), опісля — незвичайно цінні і зовсім нові вістки про моголівського архієп. Сестшенцевича, якого поганій характер і шкідливоруйнующий вплив на царський дворі висвітлений всебічно і різними особами (I, 32, 37, 111, 173, 200, 242, 387, 420, 421, 473, 559, 723), передусім: що до його настирливих просьб (I, 177), про які папа Пій VII в листі до царя ось як висловився: »alcune delle quali contengono cose, che ripugnano ai principii della nostra santa religione ed alla nostra stessa coscienza« (I, 645). Покровителькою митр. Сестшенцевича, на думку Арецо, була двірська дама, полька Нарішкін (II, 346). Вкінці до тих вісток зачисляємо ще все сказане про інших сучасних нунцієви церковних єрархів обох обрядів, сказане чи то Літтим (I, 160—162), чи самим Арецою про архієп. Г. Лісовського (I, 148, 218, 219), єп. С. Левинського (I, 528; II, 9), єп. Цецішевського (I, 113, 115, 335, 372), чи папським державним секретарем (I, 461) або аудитором нунціатури (I, 716, 717, 728), а також належать сюди порозкидані вістки про поодинокі дієцезії (I, 296, 447, 461, 633), майбутню митрополію нашу (I, 528), спільний зїзд усіх єпископів у Петрограді (I, 654), про церковну колегію (I, 728; II, 70, 72, 108), царський указ для уніятів (II, 90), а навіть вістки про влучну характеристику посла на царський дворі, добре звісного теоретика-політика de Maistre'a (I, 692).

Окреме місце в документах займають Василіяні і Чин св. Василія В. на територіях цілої Росії. Вистарчить заглянути до альфаветичного покажчика і переконатися, кілька відведено їм місця. Для Чину св. Василія В. був се час дуже критичний, бо наступав на нього ворог із нутра (тзв. опатьська афера) і обосічний ворог із зовні: митр. Сестшенцевич (I, 178, 182, 373, 387) і царський уряд разом із палатами. Що саме тепер не прийшла катастрофа Василіянів на землях російських царів, се в першій мірі належить завдячити нунціатурі часів Арецо. Такі як сен. Неплюєв (пор. I, 349, 364) у тих часах належали до рідкостей. Сам Арецо мав як найкраще поняття про василіянський Чин (I, 374), а його кінцеві інформації, котрими він увінчав свою нунціатуру, списуючи між и. стан і долю Василіянів та їх монастирів (II, 449, 479), ще нині не втратили значіння і як історичний документ свідчать про всегдашню життєвість і працездатність отсеї чернечої установи.

Та все те, зазначаємо, лише поодинокі і відірвані вістки, котрі щойно зложені в одно можуть дати картину менше-більше поглядову на сучасні обставини. До певної міри стає нам тут помічним сам нун-

¹ Про нього див. працю П. О. Пирлінга, Папський представитель при рускомъ дворѣ Lorenzo Litta 1797—1799. («Русская Старина», С.-Пб. 1909, т. СХХХVII).

цій Ареццо, котрий у своїй довгій, кінцевій реляції (видавець Р. де Ж. помістив її в т. II, с. 425-496), ще окремо і поза нагромадженням матеріалом нунціатури, начеркнув виїмково повний і цінний погляд на актуальний стан катол. Церков, існуючих у царстві російським. Реляція своїм змістом свідчить вимовно про велику зорієнтованість папського посла у тутешних відносинах та про глибоке опанованне цілої переписки і нагромаджених матеріалів за час його урядовання. Для цілий історіографічних варто запізнатися бодай із поодинокими главами довгої реляції. Гл. I: Про російську релігію; II. про дієцезію моголівську, III. виленську, IV. самогитську, V. луцько-житомирську, VI. каменецьку, VII. минську; VIII. поглядове зіставленне всього до тепер сказаного. Про три дієцезії гр.-уніятські: IX. полоцьку, X. луцьку, XI. берестейську; XII. про церковні справи латинян; XIII. про тзв. церковну колегію; XIV. про виленський університет і його генеральну семинарію; XV. вістка і інформація про Єзуїтів у Росіях; XVI. справи гр.-уніятських дієцезій; XVII. справи руських Василян; XVIII. про наджиття в Росії і Саксонії та Додаток різних документів. Як скрізь так і тут видавець заосмотрив реляцію доповненнями і науковими відсилачами.

Для повноти отсеї оцінки належало б іще докинути слівце про браки книжки і то хіба про браки натури зовнішної та технічної. Але їх не багато. Має бути: *Polnoé Sobranie* (CLXVI), *Pelesz* (I, 7₁), *Rozoumovskij* (I, 24₁ і *passim*), *Markov* (I, 119₂ і *passim*), *Janosza* (I, 224₁), *Dolgoroukaia* (I, 105₁ і *passim*), *Variatynskaia* (I, 106₁ і *passim*), *Quapropter ego* (I, 224), *au point* (I, 394), *Raczyński* (II, 380₁). На нашу думку, коли видавець рішився подавати бібліографійний виказ (I, CLXVI; II, LIV), то належало його безумовно доповнити або не виказувати в нім річей слабих (нпр. Бобровського). Та се дрібниці.

Й. Скрутень, ЧСВВ.

Walerjan CHARKIEWICZ. **Placyd Jankowski** (John of Dycalp). *Życie i twórczość*. (Biblioteka prac polonistycznych Koła Polonistów Słuchaczów Uniw. SB. w Wilnie. Nr. 1). Wilno 1928. 8^v 205.

Евстахій Пляцид Янковський, син уніятського пароха, професор, письменник і критик, діждався окремої монографії! Та в тім іще не знаходимо нічого дивного. Для нас дивнше се, що її написано щойно тепер. Чи треба було, щоби до сього діла забрався аж В. Харкевич?.. І коли маємо бути щирі, скажемо отверто, що наш автор оказався тут найбільше покликаний до написання отсеї праці і ні трохи не жалуємо, що досі ніхто інший не брався за важку роботу. Складну проблему життя і творчости Янковського зуміло зясувати лише перо Харкевича. Сам літерат і історик літератури, В. Харкевич віддав на першій місці велику прислугу історикам літератури і критики, видаючи так пильно і старанно оброблену працю, котра кидає стільки світла на сучасні Янковському відносини на Литві. Віддав теж немалу прислугу і історикам Церкви, коли з таким зрозумінням і глибоким внутрішнім відчуттям описав долю і недолю одного із грабарів церковної унії. Його історія ще повторюється й сьогодні, тому закінчу отсю коротку за-

мітку словами самого Янковського, бо вони не перестають бути актуальними: »Dawno już się temu dziwią oczy moje na świecie, że kiedy Bóg lekko i krótko które prowincje karać chce, polityczne tylko kwestje jakie na nie przypuszcza, ale kiedy okrutnie i z gruntu karać je chce, kwestje o religję djabłu wzniecać każe: zda się jakoby się już tak naprzykrzyła Bogu nieszczerosc i sycophancya ludzka, w miarach wszystkie libidines praktyk różnych, płaszczykiem religji pokrywająca, że teraz już religjami najbardziej Bóg karze...« (с. 29).

М. Каровець, ЧСВВ.

M. J. ROUËT de JOURNAL, S. J. Une Russe catholique. **Madame Swetchine**. D'après de nombreux documents nouveaux. Maison de la Bonne Presse. Paris, 1929. 8°, 400+1 портрет.

Софія Свечина (уроджена Соймонова, *1782, †1857) була однією з найвизначніших представниць католицького руху в Росії на поч. XIX ст. Її »Дневник навернення« (Journal de la conversion), »Examen religieux« (мабуть також написаний нею?), її релігійні міркування й думки, записані нею (й видані по її смерті французькою й німецькою мовами¹, листування з друзями, нарешті, спомини її друзів про неї — свідчать про її глибоку й ширю релігійність, небуденний ум і жадібне змагання до істини. Свечина мала значний і глибокий вплив на своє оточення, своїх знайомих і друзів і тоді, коли жила в Росії (до 1816 р.), в кругах російської аристократії і пізніше, коли вона жила у Франції, — серед еліти французького громадянства. В 1815—16 р., коли наступив виразний перелом у світогляді російського імп. Александра I (за молодих літ вільнодумця), між ним і Свечиною навязалися щирі дружні відносини, й імп. Александр, здається, підпав під вплив визначної, тоді щойно наверненої російської католички. Як припускає о. Руе де Журнель, саме з огляду на затиснення приязні між Свечиною й імператором та зріст її впливу на нього, противники католицизму в Росії постаралися урядити так, що чоловік пані Софії Свечиної, генерал Свечин, а з ним розуміється й пані Свечина мусіли покинути Росію. Та є відомости, що між Свечиною й царем від тоді почалося жваве листування; листів тих одначе не знайдено². — Про визначну роль Свечиної та її широкий вплив свідчить між ин. ціла низка статей про неї у російських журналах 1860-их рр. і зокрема полеміка в них з приводу її особи й діяльності. Взагалі, під той час, коли про инших визначних католиків у Росії й Сх.-Україні написано

¹ Choix de méditations et pensées chrétiennes, publiées par le comte de Falloux, Tours, 1867. — Kampf und Sieg. Über die morgenländische und abendländische Kirche, Gedanken und Betrachtungen über die Wahrheit und Göttlichkeit des Christenthums, Regensburg, 1865.

² Приязнь Свечиної з імп. Александром та її вплив на царя заслуговують на особливу увагу. Існує чи то легенда чи »передання« (?), нібито імп. Александр I десь коло 1816—25 рр. став таємним католиком. Ся легенда звязується з другою — про славнозвісного сибірського »старця Федора Кузьмича«, під імям котрого начебто ховався імп. Александр I серед аскетичних подвигів у Сибірі по 1825 р. »Сей »старец Федор Кузьмич« відзначався великим благочестієм, але перед смертю відмовився від сповіди у православного священика.

небагато, а про деяких майже зовсім нічого, про Свечину появилася ціла низка статей і більших праць на французській, російській і німецькій мовах. Останніми часами появилася кілька нових праць, присвячених в цілости або в часті Свечині. Серед тих найновіших праць на особливу увагу, — крім зазначеної в горі книги M. J. Rouët de Journal, також заслуговують: Ernest Seillière. *Le coeur et la raison de M-me Swetchine* (Paris, 1924) і Renée Zeller. *Lacordaire et ses amis* (Paris, 1930; Свечині присвячені сторінки 139—165); не дуже давно перевидано дев'ятнадцятим виданням двохтомову працю гр. de Falloux: *Mme Swetchine. Sa vie et ses oeuvres*, яка, до появи згаданої праці Rouët de Journal, була основним і головним джерелом відомостей про Свечину.

Праця Rouët de Journal становить дальший етап у студіях французських учених над життям і діяльністю славної російської католички. R. J. старанно перестудював і використав здається всю важнішу літературу про Свечину, а також і численні не видані ще матеріали, що торкаються її життя, діяльності, впливів. В кінці своєї досить широкої праці R. J. видрукував у перше *»Examen religieux«*, короткий, але цікавий з історично-ідеологічного погляду нарис чи популярний трактатець, писаний по всій імовірності особою російського походження, наведеною до католицької Церкви, і поширений на поч. XIX ст. серед російських католиків. R. J. припускає можливість, що автор сього нарису була Свечина, але не обстоює сього здогаду. Шкода, що R. J. не перевів порівнявчого стилістичного аналізу писань Свечиної та *»Examen religieux«*; такий аналіз можливо усунувби дотичні сумніви.

R. J. вже перед сим працював над історією католицького руху в Росії в 1-ій пол. XIX ст. й між ин. видав працю про Колегію Ісусовців у Петербурзі (*Un collège de Jésuites à Saint-Petersbourg 1806—1816*. Paris, 1922). До писання праці про Свечину о. Руе де-Журнель приступив отже з певним підготуванням. Сторінки, присвячені о. Руе де-Журнелем в книжці про Свечину першим крокам російського католицизму на межі XVIII—XIX ст. та на поч. XIX ст. безперечно цікаві й добре написані, але може подекуди неповно й дещо однобічно. Для характеристики тогочасного становища католицької ідеї й католицького руху в російській державі, на наш погляд, слід було кинути хоч трохи світла на філюкатолицькі настрої частини висших урядово-аристократичних кругів Петербургу, зокрема й деяких російських міністрів (між ними й Українців — рос. міністра внутр. справ князя Віктора Кочубея й міністра освіти гр. Олексія Розумовського, сина гетьмана). — Ледви чи зовсім вірне пояснення дає автор видаленню Ісусовців з Росії в 1815 р.; се видалення могло не означати ворожнечі рос. уряду проти католицизму взагалі. — Діяльність Ж. де-Местра, котрого можна вважати ідейним вождом російського католицького руху на поч. XIX ст., мала й деякі тіневі риси, замовчані автором. Се були призириство Ж. де-Местра до російських (та взагалі сх.-словянських) національних особливостей до російського селянства, котре Ж. де-Местр вважав негідним визволення з крпацтва, до східного обряду ітд., висміювання

всього того, словом цілковита нетолерантність до всього російського, сх.-слов'янського, східного. В наслідок того, пропаганда Ж. де-Местра могла мати успіх серед дуже обмеженого кола людей і — що було ще гірше — вивривала майже всіх навернених ним від національного ґрунту, вела до їх денационалізації й тим самим ще більш зупиняла можливість розвитку католицького руху в російській державі. — Характеристика імп. Павла I Руе де-Журнелем явно несправедлива. Р.-Ж. бере її з брукового письменника, автора ніби-історичних нарисів Валішевського та з мемуарів ворожих Павлові російських аристократів, котрі ненавиділи сього царя за його змагання обмежити сваволу російської аристократії й стати «народним царем». Новіші історичні дослідження (нпр. цінна праця Мих. Ключкова) майже цілковито «реабілітують» імп. Павла. — Та розуміється подібних дефектів, як неузгляднення деяких цікавих моментів в історії філюкатолицтва в Росії або цитування замість найновіших поважних російських науково-історичних праць про Павла, ніби-історичного писання Валішевського, чужоземному, французькому авторови трудно уникнути. Зрештою, й таких дефектів небагато. Загалом, праця о. Руе де-Журнеля написана дуже старанно й добре, особливо її друга, більша частина — про життя й діяльність Свечиної у Франції (1816—1857).

В. М. З.

Walerjan CHARKIEWICZ. **Bez steru i busoli.** Sylwetka ks. prof. Michała Bobrowskiego. (Odbitka z «Alma Mater Vilnensis» Nr. 8). Wilno 1929, 12° 61.

М. Бобровський уродився на Підляшю 8. XI. 1785 р.¹ Його отець, Кирило, походив із старої, але зубожілої шляхти, що давно сиділа на Підляшю. По продажу батьківщини та по довгій мандрівці по Поділля та взагалі по Україні, мандрівці, підчас котрої в пошукуванню заробітку йому довелося їсти хліб не з одної печі, спинився він остаточно на спокійнішому та статочнішому «ремеслі»; він став гр. кат. священником. Кирило Б. вступив до духовного стану 1777 р., одержав приходство у Вільці на Підляшю, а 1779 р. був висвячений на священника. Жена о. Кирила Б., Анна з Крупських, померла по 12 роках супружного життя та лишила двох хлопчиків: Йосифа, пізніше доктора філософії й прав, та Михайла; троє інших дітей померло у дитинних літах.

Початкову освіту здобув Михайло Б. в домі свого батька та свого хресного батька, о. Антона Сосновського, пізнішого виленького офіціяла, що по своїм батьку, пароху у Кліщлях (Kleszczele), одідичив не тільки парохію, але й школу, що тоді в околиці була одною з найкрасших початкових шкіл і походила ще з XVII ст. Талановитого сина віддав батько потому на науку до Колегії оо. Піярів в Дорогичині. По скінченню науки в Колегії у 1803 р. М. Б. перейшов в сімже році до

¹ Такий рік поданий у В. А. Францева: Польское славяновѣдѣніе конца XVIII и первой четверти XIX ст. Прага Чешская 1906, с. 257. Такий самий рік поданий також у І. В. Ягіча: Исторія славянской филології («энциклопедія славянской филології», вип., І. С.-Петербург. 1910, с. 227). У книжці В. Харкевича подано 1784 р.

гімназії в Білостоку. Ся гімназія лежала на землі, що була тоді під займанщиною Прусаків, котрі знаменито зорганізували та багато вивинавали білостоцьку гімназію. У 1806 р. М. Б. покінчив науку в гімназії зі срібною медалею, виносячи зі школи між ин. добре знання класичних і нових мов.

По скінченню гімназії молодий абітурієнт найшовся на розпутті. Будучи ще в гімназії, Б. М. навідувався часто до супрасльського монастиря, де мав впливових знакомих: приятеля свого батька, єпископа Духновського, та свого хресного батька, о. Ант. Єсновського. тоді каноніка супрасльської капітули. М. Б. вже тоді користав з багатой бібліотеки старого монастиря і з великим замилюванням переглядав і читав старі рукописи і словянські стародруки. Також ферії проводив він часто у Супраслі і вже замолоду втягався в архівну та палеографічну працю. Та віддатися науковій праці на університеті у него не було засобів і він два роки приватними лекціями мусів заробляти на хліб. Аж 1808 р. зміг він віддатися студіям. При виленським університеті утворено тоді Головну Семинарію, висшу богословську школу, независиму від єпископської влади і підлягаючу університетській владі, по Йосифинським взорам. Організатор Головної Семинарії, єпископ Стройновський, в основу навчання попри предмети богословські та філософічні поклав також світські науки: природничі, правничі, філософічні, котрих питомці училися разом зі світськими студентами у головнім будинку при костелі св. Івана.

Чотиролітний побут М. Б. у Гол. Семинарії знаменувала безупинна праця, викликана ніколи незаспокоюною жаждою знання. З однаковим захопленням студював він духовні і світські предмети, здобував диплом за дипломом (магістра філософії, теології), навідувався дальше до Супрасля, де віднайшов рідкі друки давной друкарні в Заблудові, основаной Григ. Ходкевичем, описав долю Федорова та Мстиславця, подав взори старих друків, студював право і т. д., але до свячення не приступав, хоч по скінченню студій минав рік за роком, хоч вже 1814 р. поручено йому у заступстві катедру св. Письма. Сю катедру він прийняв, хоч його замилювання йшло радше в напрямі словянознавства. Свячення прийняв він доперва 1815 р. з рук виленського суфрагана, еп. Головні Адріяна. Висвятився він у безженнім стані. У 1817 р. митрополит Булгак іменував його каноніком берестейської капітули. В тім самім році виленський університет, відповідно до замірів куратора, кн. Адама Чорторійського, вислав його за границю у наукову подорож для основного приготовання до ведення викладів св. Письма, пізнання організації заграничних висших богословських заведень, переведення студій над словянськими мовами.

Плянований первісно трилітний побут перемінивсь на п'ятилітний. М. Б. побував у всіх важнійших європейських наукових осередках: Відні, Празі, Венеції, Падуї, Больонії, Римі, Парижі, пізнав Дальматію, північну Німеччину, Лужичі, працював пильно в архівах, бібліотеках, робив копії старих рукописів, у ватиканській бібліотеці відкрив старий рукопис дальматинської хроніки. В сім часі поробив він знакомости з виднійшими представниками європейської науки, зокрема словяно-

знавства: Ганкою, Копітарем, Юнгманом, Ціммерманом, Солярічем. Йосиф Добровський у передмові до своєї граматики зазначив, що багато завдячує Бобровському у своїх дослідях, директор ватиканської бібліотеки у своїм видавництві п. з. »Nova Collectio Veterum Patrum«, V т., складає йому горячу подяку за поміч у праці. Комітет зїзду славїстів у Задарі 1820 р. запрошує Бобровського виголосити реферат. У своїй подорожі не занедбував М. Б. також науки чужих мов. Будучи ще у вітчизні, навчився він німецької мови, французької, єврейської, грецької, латинської (нею володів як рідною), а за границею вивчився ще: халдейської, сирійської, арабської, італійської, англійської.

Зі славою незвичайного ученого вернув М. Б. 1822 р. до Вильна, де його відразу іменовано надзвичайним професором, 1823 р. одержав ступінь доктора теології і того самого року був іменований звичайним професором. Був се перший випадок, що гр. кат. священник став проф. виленського університету (о. А. Томашівський, Василянин, був з походження римо-католиком).

Та такі службові й наукові успіхи М. Б. нагло змінилися на гірше. У Вильні почалися арешти молодіжи з нагоди процесу філяретів. У процес замішано між ин. професорів: Даниловича (гр. кат.), Голубовського, Лелєвеля, а проповідь, виголошена М. Бобровським у костелі оо. Кармелітів, в дні опіки св. Йосифа, 27. IV. 1824 р., проповідь, у котрій була мова про несправедливість людських судів, була причиною, що його позбавлено катедри і відставлено до Жирович. У часі заточення М. Б. не цікавився духовною працею, а продумував над тим, якби то при помочи учених приятелів вирватись із Жирович та прим'ститись по науковій часті. Завдяки заходам петербурських приятелів, між ин. акад. П. Кеппена, та завдяки заходам гр. Остерманна Толстого та гр. Румянцова Бобровський одержав 1826 р. амністію та вернув до Вильна з заборону виголошувати проповіді.

З побуту М. Б. у Жировичах зв'язані дві дуже важні події: одна дуже щаслива, друга дуже нещаслива, одна натури загально-словянської, друга особистої. Щаслива подія — се відкриття славного Супрасльського Рукопису, нещаслива, — се спалення (через нещасливий випадок із свічкою) дневника заграничної подорожі та рукописів других праць, котрих М. Б. не міг вже більше відтворити. Се нещасте так потрясло його нервами, що його феноменальна пам'ять стала від тоді слабнути.

По повороті до Вильна розвинув М. Б. живу педагогічну та наукову діяльність, виголосив торжествену промову з нагоди 250-ліття виленського університету, уложив частину катехизму для гімназій та катехизм для повітових шкіл для римо-кат. молодіжи, причім вийшла цікава історія: римо-кат. священники, що засідали у цензурнім міністерським комітеті, закидували Б-кому нетерпимість супроти некатоліків.

Прийшло листопадове повстання. Б., по переказам, віднісся до повстання з відемним осудом, називаючи його мабуть зрадою. Події, що наступили по повстанню, м. и. ліквідація Головної Семинарії та передання її справ і майна римо-катол. духовній Академії, ліквідація унії у російській імперії, відіграли ролю в життю М. Б. До апостазії, ви-

магані Семашком, не пристав, але й не виступив проти погані роді Семашка. Наслідок того був такий, що по утраті професури у Головній Семінарії він, що був кілька разів кандидатом на єпископа, став парохом у Шерешові, пружанського повіту. Єпископами та іншими церковними достойниками стали люди малої моральної та наукової стійності, його бувші ученики, котрі давали відчувати свою висість незначному шерешівському парохови. Останній все ще мав надію вирватись з глухого провінціального кута, мріяв про виїзд до Петербурга та про заняття науковою працею, для того робив заходи одержати емеритуру з виленського універ., м. и. при помочи Семашка, тим більше, що тоді помагав родині брата. В надії на виїзд зі села навіть не розпакував своєї великої бібліотеки.

В таким розположенню духа 1837 р. він підписав перехід на православ'я, а 1839 р. асистував Семашкови підчас торжественного Богослуження, відправленого разом з православними єпископами у повасиліянській церкві св. Тройці. В рапорті до Протасова, прокурора синоду, Семашко підчеркнув зокрема приявність Б-кого, «з огляду на те, що він є дуже знаний у Вильні». Остання замітка відповідала повній правді: його товариші були професорами римо-кат. духовної Академії, його ученики були не тільки його власними настоятелями у православної церкві, але їх більшість займала визначні становища у римо-катол. церкві, но і вкінці з підручника, написаного ним, православним батюшкою, училася католицька молодіж. Одначе згодом і у Вильні стали його призабувати. Осівши на селі, зірвав він зносини найскорше з виленськими кругами, опісля з жировицькими, коли у 1845 р. жировицьку консисторію і семінарію перенесено до Вильна, де осів архієп. Семашко. Вкінці замкнувся для него і його найвузший світ, родина брата, бо по смерті мужа братова вийшла заміж вдруге, а діти виїхали до шкіл. М. Б., нікому непотрібний, лишився сам. Одиноким його оточенням були: сотрудник — п'яниця та два дячки, а навіть вони не замкнули йому очей на вічній спочинок, бо він упав жертвою холеричної епідемії 21. IX. 1848.

Книжка В. Харкевича, автора ще й інших праць про унію, написана цікаво, живо й читається з неослабним зацікавленням від початку до кінця. Автор не міг підібрати більше підходячого заголовку, як: «Bez steru i busoli», бо справді змальований ним чоловік «без керми і без вітрил» відбув своє високо трагічне плавання по житейським морі. Автор влучно зобразив плавання сього героя, та за мало основно відшукував душевні понуки, котрі привели його до найстрашнішої душевної метаморфози, бо до релігійної апостазії, тим страшнішої, що допустився її священник. Автор не сягнув глибоше та не звернув зовсім уваги на се, що його герой допустився ще й другої апостазії, а саме: національної, ставши з Українця Поляком. Яка була еволюція національних пересвідчень та почувань М. Б. від його наймолодших літ і взагалі у цілім його життю, про се автор цікавої сільветки не говорить, та сеї справи безумовно не можна поминути. Навіть на основі опублікованого матеріалу можна сказати, що був час,

коли під впливом відповідного середовища в душі М. Б. збудились приспані національні пересвідчення або тільки почування, інстинкти, котрі відтак у него знова загинули, як він опинився у відміннім середовищі. Маю на думці дві його власні заяви з 1819 р. Сі заяви про українську (руську) національну приналежність М. Б. поміщені у його листах до двох замітних чехів: знаного Йосифа Добровського та Івана Ціммерманна. В листі до першого з них, з 10. IV. 1819 р., писав він між и.: »Si quam gratiam promeruerim, maximo mihi esset honori paucis litteris ab Illustrissimo Domino donari, quae citissime ad me venient cum nota: apud praepositum S-ae Barbarae; idque antequam in Italiam profectus fuero: quod iter facere proposui post Nonas Maias.«¹ В сім листі підписав він себе: »Mich. Bobrowski Ruthenus«. В листі до другого з 1. V. 1819 р. назвав він себе так само: »Ioanni Zimmermanno Bohemo Michael Bobrowski Ruthenus S. P. D.«² Згаданий у листі до Й. Добровського »praepositus S-ae Barbarae« був пізнійший, заслужений перемиський єпископ, о. Іван Снігурський, котрого впливови треба приписати наведені висше національні маніфестації М. Б. — Якжеж мусів бути здивоний той сам Добровський, коли по 4 роках з Вильна одержав листа з дивною фірмою: »Viro celeberrimo Josepho Dobrovsky Michael Bobrowski Polonus S. P. D. Vilnae pridie Kalendaris Quintiles A. MDCCLXXXIII.«³ Великим дивом мусів дивуватися »патріярх слявістів«, що на схід від Праги поважні люди протягом 4 років міняють народність, як рукавицю.

Отся національна апостазія М. Б. була підложем для його релігійної апостазії, котра коринилась може ще у молодих літах його життя. Можна думати, що перші вражіння релігійної (і національної) рівнодушности М. Б. переживав ще у домі свого батька, який мабуть нез покликання став священником, а хліба ради. Холод у релігійних справах, якого М. Б. набрався ще у батьківським домі, не покидав його ціле житте. З книжки В. Харкевича ми бачили, що він тільки з коначности вступив до Головної Семинарії, що по її скінченню довший час не висвячувався, що його не манила навіть висока церковна кар'єра та що у хвилях, коли йому зпід ніг усувався ґрунт, він був готовий покинути всякі обовязки духовного на те, щоби віддатися виключно світським студіям. Та не вважаючи на се, ми мусимо співчувати з долею о. М. Бобровського, бо він був трагічною жертвою лихоліття нашої Церкви і нашого народа. В щасливіших обставинах він бувби прецінним робітником на полі української науки, все одно чи світської, чи духовної.

М. Тершаковець

Dr. Hans KOCH. **Die orthodox-autokephale Kirche der Ukraina.** («Ost-Europa», Berlin 1928. 3. Jahrgang. Heft 12, с. 833—846).

— **Die Ukraine.** («Zeitwende» (München). 1929. 5 Jahrg. Heft 1, с. 60—71; Heft 2, с. 158—162).

¹ Див. Францев, о. с. XLVIII.

² Ibidem, XCVII.

³ Ibid., XCVIII.

Автор сих нарисів — про Україну й українську «православно-автокефальну Церкву» — професор протестантської богословії на університеті в Відні, б. старшина У. Г. А., щирий симпатик і приятель українського народу. Його стаття про українську «правосл.-автокефальну Церкву» є одним з найцікавіших і стосунково найповніших нарисів про т. зв. липківщину. Автор використав деякі дуже мало знані на Заході матеріали до історії липківщини, як нпр. «Діяння всеукраїнського православного церковного собору в Києві в 1921 р.» (Київ, 1921, 2-е вид. 1927), «Історична записка» «Української Церковної Ради», журналі «Церква і Життя» й «Церковні Вісті», видавані липківцями на Бел. Україні в 1927 р. ітд. До липківщини автор, як протестант, ставиться з певною симпатією. Про те всеж таки вважає «Церкву» липківців не за чисто релігійну церковну організацію, а за «Церкву націоналістичну». Всі взагалі Церкви і інші християнські релігійні організації Східної Європи автор розділяє на 3 групи: 1) чисто релігійні (баптисти й «євангельські християне»); 2) «церковні новотвори з вивішеним соціяльним прапором» («жива Церква», «старо-апостольська», «обновленська»); 3) націоналістичні «Церкви», до яких зачисляє автор, поруч зі старовірами-роскольникими. й Вірменами (вірмено-григоріянами?), також російську патріяршу (тихонівську) й грузинську православні Церкви, а найбільш націоналістичною, «чисто-національною» вважає «правосл.-автокефальну Церкву» липківців. (Католицької Церкви автор не згадує, цілком слушно, бо вона, хоч має своїх вірних у Сх. Європі, але через свій універсальний, всесвітній характер, очевидно, не може стояти в ряді з територіяльними чи національними церквами й сектами Сх. Європи). Сей поділ церков і сект Сх. Європи на 3 групи треба признати досить влучним, хоч і не зовсім повним; лише «обновленську» церкву автор помилково зарахував до «соціяльних»; на початку її існування в ній дійсно були деякі ферменти, подібні до «живоцерковщини», але тепер «обновленські» церкви російська й українська від тих ферментів уже визволилися; ці церкви можна поставити посередині між «чисто-релігійними» й «національними».

Відомости про липківщину взяв автор з першоджерел і тому в загальному вони вірні, хоч і не зовсім повні (не зазначений ліберально-модерністичний ухил серед «духовенства» липківців). Але з освітленням липківщини, яке подає автор, погодитися вповні не можна. Передовсім рішуче мусимо заперечити твердження автора, ніби-то: «das strenge Betonen gerade des Versammlungs- und Laienelements (що становить по словах д-ра Коха основну рису укр. «прав.-автокеф. Церкви») entspricht durchaus dem ukrainischen Volkscharakter»... Слідом за деякими українськими дослідниками, д-р Кох повторює далі на доказ свого твердження, фантастичну легенду про особливий демократизм українського народу від найдавніших часів, коли віче мало бути кермувати й державними і церковними справами, ітд.; при тому, розуміється, «український демократизм» у державнім і церковнім життю протиставляє «московському» централізові». Д-р Кох повторює тут те, що пишуть українські «історики». Та нашим дослідникам час

би вже покинути легенду про «відвічний демократизм» України й уважніше простудіювати історію українського церковного життя й україн. державности. Порівнюючіж досліди над політичною й церковною історією України й Великої Росії виявляють, що 1) в старих часах на Україні значно сильніші були складники монархічний і аристократичний, ніж на великоруській півночі; 2) що навіть в козацькій добі Україна лише дуже короткий час була демократичною державою, а де далі тим більше перетворювалася на державу аристократично-монархічну, якими були тоді майже всі держави Європи; 3) що «демократичні засади» в церковнім життю, зокрема виборність духовенства були в Сх. Слов'янщині явищем досить пізнім, розвинулися в XVI—XVII ст. і то не тільки на Україні, але і в Великій Росії; при чому найвизначніші православні владика українські, особливо П. Могила й В. Ясинський з тими «демократичними засадами» рішуче боролися; колиж Українці за Петра I. позаймали більшу частину архиєрейських катедр у Росії й становлячи більшість серед членів заснованого при їх участі Синоду, обійняли провід над церковним життям і Росії й України, вони почали рішучу боротьбу з виборністю духовенства й ин. демократичними засадами і в Великій Росії й на Україні.

Не можна також признати вірним твердження д-ра Коха, що »die neue Kirche sieht sich dogmatisch als Teil der orientalischen Orthodoxie an«. «Висвячення» священниками й «народом» псевдо-єпископів, впровадження «пресвітеріанського принципу», надання мирянам «істотних прав» (суперечних з канонами), зазначені й самим д-ром Кохом, ясно доводять, що т. зв. «православно-автокефальна Церква» липківців розірвала канонічний зв'язок з ин. незєдиненими православними Церквами і взагалі не є жадною Церквою, а сектою, по ідеології своєї дещо спорідненою з західним модернізмом і »Action française«.

Нарис »Die Ukraine« написаний загалом добре. Д-р Кох подає в нім короткі відомости про Україну географічні, історичні, історично-літературні; окремо спиняється над національно-державним відродженням України й боротьбою її за незалежність. Деякі помилки й неточности мусимо вибачити авторови, яко чужинцєви, тим більше, що він їх поробив (майже всі) слідом за українськими дослідниками, творами котрих користувався. Так нпр. і в сім нарисі знаходимо твердження про »eine ganz ausgeprägte demokratische Form« у Київській Державі. З українського джерела напевно взяв автор і твердження: »eine kirchliche Union mit Rom (1596) förderte die polnische Angleichungspolitik«. Зрештою, поза сим автор, хоч протестант, нічого невірнього чи невідповідного про унію у своїм нарисі не написав. — Зєдинення України з Московщиною в 1654 р. проф. Кох назвав федерацією; питання про правну істоту сього зєдинення спірне, та останніми часами вже можна вважати доведеним, що то був або протекторат Москви над Україною або васальна залежність України від Москви. — Не можна погодитися з автором, що Україна не має справжнього промислового пролетаріату; його не так багато, але на Східній Україні він уже існує яко окрема кляса. — Невірно також, що гетьманство в 1918 р. було тільки »ein Produkt der Not und der deutschen Okkupation«; не точно схарактери-

зовано й зовнішню політику України за часів гетьманства. — Та подібних помилок і неточностей в українських авторів можна стрінути часом навіть ще більше ніж у д-ра Коха. Взагалі ж за сей нарис, написаний для зах.-європейського громадянства з глибокою й щирою симпатією до України та її історичної недолі, мусимо бути проф. Кохові дуже вдячні.

В. З.

W. R. v. ZALOZIECKY. *Zur Frage des byzantinischen Ursprungs der fünfschiffigen Kreuzkuppelkirche.* («Byzantinische Zeitschrift» XXVIII, 372-391).

Проф. Залозецький, учень і невмолимий противник геніяльного проф. Стшиговського, се клясичний тип кабінетного ерудита, що раз поставленої тези боронить до останку, навіть тоді, коли аналіза реального й джерельного матеріалу дає індивідуальні, а навіть негативні результати. Як не як, а вся досьогочасна наукова діяльність проф. Залозецького зясується в упрямій негації гіпотез свого вчителя про праджерела візантійського мистецтва з одного, та в консеквентному паралажуванні праці тих дослідників, які так чи інакше дійшли до ствердження певних прикмет самотності в творах українського мистецтва з другого боку, — без огляду на те, чи се буде мистецтво візантійської чи барокової доби, чи навіть народна, церковна архітектура. Перед нами один із причинків нашого вченого до обґрунтування його, звужуючої горизонти візантології, гіпотези, для якої темою послужив йому тип п'ятинавної, центральнокупольної будівлі в роді київської св. Софії. Аналіза проф. Залозецького переконує його в тому, що прототипу нашого пам'ятника не треба шукати поза Царгородом так само, як не можна добачити в нім ні цих питоменности місцевого (в тексті: altrussisch!) будівництва а тим менше пізно західних європейських (романських) впливів. З огляду на те, що твердження проф. Залозецького мають конкретно-вितिчений напрям і наявно змагають до переоцінки досьогочасних наукових істин, спробуємо в найближшій часі протиставитись його гіпотезам у спеціальному рефераті.

М. Голубець

Летопись занятий Археографической Комиссии за 1927—1928 годы. Випуск 35. Ленинград 1929. 8^о, 316.

Новий том відомого і цінного видавництва Академії Наук СРСР, присвячений в цілості землям «Русского Севера» тобто країні при устю Двини та над Білим Морем. Проф. С. Ф. Платонов у статті «Проблема русского севера в новейшей историографии», що була читана на «російським історичним тижні» в Берліні, подає історію дослідів над тими далекими північними землями. Зразу російська історіографія уважала побережжа Білого моря кольонією Новгороду Великого, з якої він добував товари для свого ринку. В сій кольонії новгородське боярство заводило свої факторії, де селило своїх холопів і старалось взяти під владу туземців «дуку лопь» і «самоядь». Але крім Новгородців ішли на північ Москвичі, селяне і монахи — повставали се-

лянські «общини» і монастирські лятифундії. Давня історіографія звертала особливу увагу на се селянське самоуправління і старалася пояснити його повстання різними теоріями — мало звертаючи уваги на вишукання архівних матеріалів. Щойно при кінці XIX в. пані Ал. Єфименко (заслужена теж для української історії) розглянула архиви в Холмогорах і Архангельську і дала основу до всестороннього розсліду північних земель. Показалося, що сей таємничий край не мав такого примітивного устрою, як думано зразу, але що тут боролися з собою різні економічні струї — окрім новгородських капіталістів і московських царів також велике значіння мали тут англійські купці, що від XVI в. уперто старалися опанувати побережжя Білого Моря, щоби мати прямий доступ до торгівлі футрами. Сьогодні вже «Русській Север» має велику і дуже основну літературу. Інші статті, поміщені в сьому томі «Летописи», дають причинки і матеріяли до докладнішого пізнання тих країв.

I. К-ч

Lexikon für Theologie und Kirche. Zweite, neubearbeitete Auflage des Kirchlichen Handlexikons. In Verbindung mit Fachgelehrten u. mit Dr K. Hofmann als Schriftleiter herausgegeben von Dr M. Buchberger. Erster Band: A bis Bartholomäer. Mit 8 Tafeln u. 88 Textabbildungen. Herder et Co. Freiburg i. Br. 1930. 27 X 18, X + 16* + 1 - 992.

Наслідком систематичного і широкого розрекламовання накладнею Гердера і Сп. отсього лексикону різні особи і деякі установи, устно і письменно, питали в Редакції «Записок ЧСВВ.» ради і вказівок щодо закупна. Не бажаючи випереджувати фактів, ми загально здержувалися від видавання осуду і всім інтересованим заповідали, що свою думку висловимо прилюдно щойно по появі цілого першого тому. Й ось робимо се сьогодні, по довшій застанові, провіривши докладно матеріял і зміст у горі зазначеного першого тому.

Відразу зазначимо, що наш осуд про сей том — доволі відемний. Всежтаки ми зважуємося отсей наш погляд ясно означити, бо маємо надію, що Редакція і Видавці сього коштовного та відки инде розкішного видавництва ще в час, в інтересі самої монументальної справи і в інтересі чисто купецьким, постараються заспокоїти бажання велитенської області словянської, на якій Гердерівський Лексикон досі мав не злу традицію. Останними словами ми й опреділюємо наш підхід до книжки, котру оцінюємо.

В світлі тих саме уваг формуємо наш головний закид: У I-ім томі виданого Lexikon'у f. Th. u. K. словянські річи, зокрема справи унії і близького Сходу, якщо не відсунені на бік то принаймні належно і повно неосвітлені. Берім закид конкретно, переходячи до подробиць. Словянства не відзначено між 33 наміченими групами і в розкладі фаховців зовсім, а у виказі співробітників заступлено його ледви двома словянськими назвиськами (В. Біднов, Ф. Верцінські); у списку Чинів нема ні одного словянського, — ні Чина св. Василія В., ні Чина св. Теодора Ст., ні оо. Маріянів, ні оо. Воскресенців, ні сс. Служебниць, ні сс. Уршулянок і и.; в довгім виказі літератури не подибуємо праць

авторів, котрі мають незаперечне відношення до матеріялу і змісту лексикону, як нпр. (щоби згадати бодай деяких з них): Абрагам, Бальцер, Н. Баумгартен, Феер, Фортеску, Guérin, Гарасевич, Годинка, Голубев, Голубинський, Грушевський, Коялович, Кульчицький, митр. Макарій, Ліковський, Пелеш, Родота, Стебельський, Соловійов, Татищев, Theiner, Тургенів, Заленський і т. п.; не зазначені ніде відповідні збірні видавництва російської імпер. Академії Наук, Духовних Академій, деяких Комісій (пр. виленської); далі — нема видань краківської і болгарської Академії, нема Monumenta Poloniae Historica, нема зазначених жадних видань Наук. Т-ва ім. Шевченка, не згадуючи про »Богословія« і »Записки ЧСВВ«, бо навіть не вказано жадних словянських лексиконів чи енциклопедій, от хочби таких елементарних як Брокгауса, Оргельбранда, Новодворського, Хельміцького, Лопухіна і т. п. Значить, словянство залишено на боці. Побачимо далі, які поправки і доповнення належалоб увести з сього боку у даний нам текст першого тому. Не думаймо одначе (мимоходом кажучи), що тільки ми, Словяни, по замислам редакторів і видавців лексикону мали зайняти останнє місце, бо в дійсности не красшої долі зазнали й інші нації, не Німці, і вже починають появлятися голоси критики, які в сім напрямі роблять свої уваги (див. N. Revue Théol. 1930, с. 426).

Те саме сталося з квестією унії і зі справами близького Сходу. В лексиконі, в котрім знайшлося місце на окреме, фахове виріження для гимнології, для містики і аскетики, для сектанства, в тім лексиконі не відзначено церковному зєдиненню рівнорядного місця. Хочемо вірити, що принаймні в цілому пляні відступлено тій справі місце підрядне, хоч і сього не можна ствердити, маючи на увазі весь матеріял першого тому. З жалем приходится підчеркнути, що факт сей, залишення на боці унії, довершується в часах Пія XI, в добі іstownання і постійного творення нових унійних плянів, міжнародних зїздів, спеціальних установ тощо. Й ніщо инше так дуже, як власне близький Схід стає нині предметом найбільших унійних зусиль, як той сам близький Схід, під иншим оглядом, становить clou унії, маючи за собою розроблену її вікову традицію та історію. Не знаємо причини, чому німецький світ (тут уже не перший раз) не здає собі справи, що словянство близького Сходу, будь воно православне, будь і католицьке (уніятське), нині розкинене буквально по всій вселенній і ся примусова в певній мірі еміграція безперечно скрізь залишає слід по собі, ба навіть у многих випадках переформовує середовища й окруження. З тим усім, на нашу думку, не слід було Lexikon'ови für Theologie u. Kirche переходити до порядку.

Але сей наш головний закид не сміє бути голословним, тому до матеріялу I-го тому ми поробимо й відповідні доповнення і поправки, зазначаючи під кінець наші desiderata. — Слідячи за квестіями інтересуючими Словянина і східного читача чувається, що всі вони неначе взяті зі старого видання лексикону і перенесені на сторінки нового, або огладжені вправді свіжою рукою однак не достосовані до сучасного стану річей. Щоби при помочи нової інвенції впровадити на шпальти лексикону нові предмети, такого змагання не можна

запримітити. Ще найкраще виходять артикули, що їх написали F. Naase, R. Janin, M. Jugie, A. Landgraf (він між ин. цитує в бібліографії (I, 468) працю о. д-ра Й. Сліпого), V. Laurent, S. Salaville, J. Schweigl. Сходячи до подробиць занотуємо низку доповнень і поправок: При виказі літератури на ст. 19 подати: Г. Костельник · В. Садовський, День Тайної Вечері. Нове пояснення (Львів 1928). Література до арт. Aberkios (25), згл. до квестії Аверкієвої епітафії, зовсім не знає основної студії A. Abel'a, поміщеної в Byzantion III, 321-411, з обширним оглядом жерел. При слові Abt (51) автор Венедиктинець не дав пояснення цього уряду у східнім розумінню, хоч уже давно пояснювано його в німецькій лексикографії (див. Fr. Grundmaur. Liturgisches Lexicon. Augsburg 1822, 11), а нещодавно (див. Byzantion IV, 67) зовсім слушно получено його з поняттем архимандрити, про яке і в нашім лексиконі (617) нема ясного определення. Що до Василян то сей останний уряд автентично розяснений в їх конституціях (пор. ст. 97, 127). Дещо світла в тій справі докинула й редакція Stoudion'у (IV, 162). При Abtötung (54) ані словсм не згадується поняття Сходу про умертвлення, про яке від давна ведеться науковий спір (Ball, Holl i и.); Ахрида (67) втішається спеціальною словянською літературою, з якої не зазначено нічого. Також добре булоб, попри погляд Duchesne'a, згадати раншу і замітнішу гадку Никифѳра Ксантопулоса, яка саме тепер стає щораз актуальнішою (див. Byzantion II 123). При чеськім Адальберті (82) і Агні (139) не зазначена слов нська література; клич A. M. D. G. (102) сягає часів св. Василія В.; в Аграмі (145) є й Василяни, а в дієцезії СС. Василіянки і СС. Служебниці. Між літературою про Академії (177) нема згадані російські праці (нпр. Ө. В. Ливанова з р. 1874); акафистова (179) словянська література — богата і шкода, що її не зазначено (див. праці Ловягини, Снегірева, арх. Флярета, А. Попова і и.). Є й інтересні переклади. Для прикладу наведу: Przetłómaczenie i ułożenie w Wierszach sławnego we wszystkich prawie językach i Kraiach Hymnu Akafistowego o Zwiastowaniu Nayświętszey Maryi Panny na Honor Teyże Królowy Nieba i ziemi uczynione przez J. X. Ignacego Filipowicza Bazyliana, Filozofii, i S. Teologii Doktora. Superiora Podhoreckiego Roku P. 1793. Dnia 25 Marca. Або: Acatiste-litanies à la Très-Sainte Vierge. Traduit du grec par le prêtre S. Wériguine. Pau 1902. Між иншим нема відомої праці о. Петра Крипякевича, напечатаної в Byzant. Zeitschrift XVIII, 357. Також треба зазначити, що існують і акафисти в честь Ісуса Христа та Святих (тим то між церковними книгами є й акафистник). Що до арт. Akoluthia (188) значимо за Analecta Bolland. XLVIII, 241, що нема тут узглядненої спеціальної літератури. Аколітів (188) знає і руська Церква. Про Алянів (193) нинішні досліди пішли значно вперед. Alba Julia (198), історичний Білгород у Семигороді, нині належить до Румунії. В артикулі про Александра I (246) не виступає ясно істнозанне надзвичайної амбасади Апост. Престола при його дворі, а в виказі жерел подано самі давні праці. Артикул »Амеріка« (355) в цілости присвячений розглядови історії місійного діла в давнині і під сучасну пору на всій території Америки. На жаль, визначний знавець сеї ділянки, яким

є автор артикулу, A. Freitag, SVD., ні словом не згадав про початок наших місій і нашого душпастирства в Аргентині, Бразилії, Канаді і Спол. Державах. Та поминувши мовчанкою минуле автор міг зовсім добре в рубриці »Gegenwärtiger Stand« подати ось які дані:¹ 1) На території Канади є 1 дієцезія гр.-кат. обряду, 259.000 вірних, 51 священників світських і 43 монахів (оо. Василіян і оо. Редемптористів гр.-кат. обр.); 2) при виказаних (358) 2 гр. кат. дієцезіях у Спол. Державах ще належало відрізнити 553.100 вірних гр. католиків і 237 священників; що до Південної Америки то хоч нема тут окремої дієцезії гр.-кат. обряду, всетаки є тут понад 60.000 вірних і 12 наших священників. Здається нам, що пояснення при Aparthoа (387) вельми теоретичне і ніяк не толкує анзфори *sensu obvio* (пор. К. Никольській, Пособіє къ изученію... С.-Пб. 1907. 18, 453; I. E. Rahmani, Les Liturgies... Beyrouth 1929 sub v.). В артикулі про св. Андрея (411) автор деякі твердження буде на тзв. Андріївській легенді (нпр. вісти про його мощі в Візантії або про те, що св. Андрей уважається патроном Росії), хоч в дійсности самі російські дослідники (Василевський, Голубинський, Карташев, Малишевський, Петровський, Присьолков, Сперанський, Седельников і и.) в великій мірі причинилися до розбиття сеї історичної містифікації (про се див. працю проф. С. Томашівського в »Зап. ЧСВВ.« IV, 15). Як тут, так і при Andreastag (420) не виказано словянських жерел. А відомо прецінь кілька матеріалів про Андріївський день мають: В. Антонович, Ор. Левицький, Хв. Вовк, В. Гнатюк і інші Чейже св. Андріївський день належить на Україні до найбільше люблених (див. Странникъ. Спб. 1905. II, 861). Дані про антольогіон (476) дещо неповні. Також і про антифони (503) подані уваги не покриваються з нашим розуміннем антифонів. К. Антоневиц (510) по національности — Вірменин. В літературу до артикулу Kirchliches Archiwwesen (621) треба внести замітну працю Івана Кволека, Naukowa organizacja archiwów kościelnych (Przegląd Teol. XI, 1). Про Аркудія (622) існує дозолі цінна словянська література, а крім сього багато причинків знайдеться у Пірлінга, Харламповича, Королевського (в його цінній розвідці: Les premiers temps de l'histoire du Collège grec de Rome, друкованій на сторінках римського Stoudion'у, III, 33 і д.) і и. До ролі П. Аркудія в нашім полемічнім письменстві малошо не нову тезу видзигнув недавно акад. М. Возняк (див. Записки НТШ. XCIX). При Agezzo (627) названо його »нунцієм« у Петербурзі, підчас коли автентичні жерела (видані Rouët de Journal'ем) сього титулу в стиліім значінню йому відмовляють. В Аргентині (628) не зазначено української еміграції, в більшости гр. католиків, із своїми церквами і священниками. Православні в самій столиці мають тут свою церкву ще від р. 1889 (див. Воскр. Чтеніе. Київъ 1898, 132). Між жерелами про Вірменю (669) слід було подати основну працю І. Е. Троїцького, Изложение вѣры Церкви армянской. С.-Пб. 1875 і А. Аннинського, Древніе армянскіе историки, какъ историческіе источ-

¹ Див. Statistica della Gerarchia e dei Fedeli di rito orientale. Città dell Vaticano 1929, 104; Catalogus OSBas.M. Žovkva 1930.

ники. Одесса 1899 і тогож, Історія армянской Церкви. Кишиневъ 1900 до історії польських Вірмен. див. S. Barącz, *Żywoty sławnych Ormian w Polsce* (Lwów 1867) і *Rys Dziejów Ormiańskich* (Tarnopol 1869). Про вірменську республіку в СССР. див. *L'Europa Orientale* VI, 201. При Aseitāt (717 відсилач говорить про догматичні шкільні підручники А. Lehmen'a і J. Gred'ta, підчас коли оба ті автори загально відомі зі своїх філософічних шк. підручників. Про Азербейджан (718) у звязку з СССР. писав А. Palmieri (див. *L'Europa Orientale* VI, 204). Про Атос (774) існують праці, що їх не вільно не виказувати. Сюди належать твори архим. Антоніна, Леоніда, далі Gass'a (*Zur Geschichte der Athos Kl.* 1865), Langlois'a, Neyrat'a, de Voguè, Флоринського, Регеля, П. Успенського (пропущено: *Первое путешествие, Киевъ 1877 і Второе путешествие, Москва 1880*). Проф. В. Біднов¹ в арт. про протопопу Аввакума (876) повинен був зазначити його дату народження біля 1620 р. і то в с. Григорові нижегородської губернії. День смерти кладуть на 14. IV. 1682 р. Між жерела треба було втягнути досліди П. Смирнова і А. Бороздина. Нещодавно видано житте Аввакума німецькою мовою під заг. *Das Leben des Protropopen Awwakum. Übersetzt aus dem Altrussischen von R. Jagoditsch* (»Quellen u. Aufsätze zur russischen Geschichte«, herausgegeben. v. Dr Stählin, Bd. 10) Berlin u. Königsberg Pr. 1930. При поясненню Babel (887) ми раді були б бачити використаною працю Т. Галущинського, ЧСВВ. *De urbis Babel exordiis.* Leopoli. 1917. Інформації про Бачку (905) неточні, бо ні згадки про наших гр. католиків, котрих числять тут б. 12.000. Також при Banjaluka (948) треба було зазначити, що 9.000 уніятів — се Українці. До речі, сама Б. навіть не має нашої церкви, бо вірних тут мало, а тих 9.000 душ припадає на всю Босну. При Варлаамі і Йоасафі (971) добре було зазначити, що спеціально словянські рукописні жерела і трохи церковне малярство на словянських просторах залюбки цікавилися обома королевичами.

З тими доповненнями і поправками тісно лучаться друкарські помилки, що їх ми не багато зазначили. На стор. 4*, колона 2-га, ряд. 2 з долу, треба читати: *Vizantijskij Vremennik*; ст. 201, ряд. 18 з долу треба: *Stoudion*; ст. 622, ряд. 26 з гори треба: *Terlecky*; ст. 876, ряд. 29 з гори треба: »*Materiały dla...*

Так зближаємося до кінця, підкреслюючи ще наші desiderata. Навіть у скромних рямах лексикону треба було знайти місце для звісток про Авраамія, еп. суздальського, котрий товаришив митр. Ісидорови на Фльорентійський Собор, далі про Агнца літургічного, про російських царів Олександра II і III, коли є мова про Олександра I, про кн. Андрія Боголюбського (* б. 1111 † 30. VI. 1175) кор. Анну, доньку Ярослава Мудрого, жінку французького короля Генриха I, преп. Антонія Печерського († ? V. 1073), про апостату архієп. Антонія Зубка (* 1797 † 1884), про третє племя Русь — Артанію зі своєю столицею Артою, про що фахово сповістив науку В. Мошин, опісля про м. Архангельськ,

¹ Автор — православний і се нічого не шкодить запевненню Редакції лексикону, що... »wird das Werk in aller Treue zur fides catholica stehen« (VI).

б. Архангельську єпархію і російського мораліста М. П. Архангельського, про Аскольда, м. Астрахан і б. Астраханську єпархію, (дані про неї дав Н. Л. в Церк. Вѣдом. Спб. 1902, ст. 1583), про діяльного противника берестейської унії ігумена Атанасія († 5. IX.1648). Вкінці треба було сказати кілька слів про бакалявреат, еп. мукачівського А. Бачинського, еп. Арсенія і Гедеона Балабанів, про відомого в російській місійній літературі Єзуїту Евгена Балабина (* 1815 † 1895), про обох Барсових, Миколу Івановича, автора церковно-історичних та гомілетичних праць, і Тимотея Василевича, плідного каноністу.

Оттакі наші уваги і desiderata. Не перечимо, що їх ми посунули до maximum, але нехай зрозуміють редактори і видавці лексикону, що з половичністю і поверховністю в науці треба вже раз скінчити. Запад жадає від нас — і зовсім справедливо — повної і об'єктивної поінформованности про все, що його, — будьмож послідовні і ми східні, жадаючи від Западу ні менше ні більше тільки того самого, аби приповідковим не був вислів, що — мовляв — *orientalia negleguntur*.

Й. Скрутень, ЧСВВ.

Académie Roumaine. **Bulletin de la section historique.** Publication trimestrielle sous la rédaction de N. Jorga. III—IX-e année. Bucarest 1915—1921. 24×16, 370+134+226; tome X—XIV. Bucarest 1923—1928. 24×16, 195+68+242+56+174+81+VI табл.

У сім видавництві, що кількома наворотами змінює свої титули, об'єм і час виходу, міститься доволі статей на теми інтересні й дослідникам української історії. Важніші з них отсі: 1) Nistor J.: Die rumänischen Wanderungen aus Siebenbürgen (III-me année, 1915, p. 134—142). Автор стверджує, що румунська людність Буковини прийшла з Семигороду. 2) Jorga N.: Quelques données nouvelles au sujet de relations entre les principautés roumaines et l'Église constantino-politaine dans la seconde moitié du XVII-e siècle (III-e année, 1915, p. 143—162). Це продовження заміток проф. Йорги про становище румунської Церкви в патріархаті Царгородським, що підпадало різним переминам, відповідно до впливу господарів, молдавського і волоського, у Константинополі. 3) Jorga N.: Relations des Roumains avec les Russes Occidentaux et avec le territoire dit de »l'Ukraine« (III/IV a., 1916, p. 306—357). У сій статті є більше політичної публіцистики ніж історії українсько-румунських взаємин від найдавніших часів до поч. XVIII в. По автору, буковинські Русини не старші 1677 р., а головно за Австрії прийшли з Галичини. Для характеристики методи автора нехай послужать його твердження, що назва »Волочиськ« означає »волоську« оселю (ст. 327). 4) Jorga N.: Les premières cristalisations d'Etat des Roumains (V—VIII, 1920, p. 33—47). Нарис генези Молдавії і Волощини. 5) Jorga N.: Leon Sapieha et Étienne-le-Grand (IX, 1921, 79—82). Premières relations entre Roumains et Polonais (ibidem, 88—122). Relations entre boïars moldaves entre la nation roumaine et la nation polonaise (ibidem, 157—170). Це короткі огляди польсько-румунських взаємин від XV до XVIII ст. 6) Marinescu C.: Le prêtre Jean, son pays, explication de son nom (X, 1923, p. 73—112). Дуже солідна розвідка про голосного в середніх

віках і легендарного «попа Івана» (про нього пор. мою розвідку «Предтеча Ісидора» в «Записках ЧСВВ.» II, 237). Автор доходить до висновку, що в основі легенди лежать відомости про володаря Етіопії. — Том XI (1924) присвячений византинологічному конгресови в Букарешті. Між іншими рефератами уваги заслуговують: 7) Bals G.: Sur une particularité des voûtes moldaves (XI, 9—24). Мова про вірменські елементи в церковній архітектурі (склепіння) молдавських церков. 8) Biann I.: Sur les miniatures et ornements polychromes de l'évangélaire écrit en langues slave et grecque dans le monastère de Neamt en Moldavie en 1429 par le moine Gabriel (X, 37—38). Короткий комунікат про мініятури й прикраси на словянсько-грецькій євангелії у нямецькім монастирі в Молдавії з 1429 р. — на жаль без жадних репродукцій. 9) Bréhier L.: La sculpture iconographique dans les églises byzantines (XI, 55—75). Знаний на полі церковної історіографії автор збирає скупі відомости про іконографічні різьби у византийських церквах і стверджує, що боротьба за образи в VIII і IX в. не встигла цілком усунути різьб із церков. 10) Puig i Cadafalch I.: Les églises de Moldavie (XI, 76—85). Автор слідить за генеозою архітектури молдавських церков і зазначає споріднення чи там паралелі з будівництвом на Русі і на Заході в XI в. Додано 14 рисунків і знимок. 11) Jorga N.: Le origines de l'iconoclasme (XI, 143—156). Автор порівнює іконоборський рух у Візантії з подібним одночасним явищем у Китаю. 12) Grecu V.: Darstellungen altheidnischer Denker und Schriftsteller in der Kirchenmalerei des Morgenlandes (XI, 1—60). Автор оперся головню на малюнках румунських, у значній частині буковинських церков. 13) Bratianu G.: Contributions à l'histoire de Cetatea Alba (Akkerman) au XIII et XIV-e siècle (XIII, 1927, 25—31). Кілька причинків до історії наддністрянського Білгороду при кінці XIII і на поч. XIV-го в.

С. Томашівський

Academia Romana. **Memoriele Sectiunii Istorice.** Seria III. Tomul I. Bucuresti 1923. 25×17, 336; S. III. Tom. II. Bucuresti 1924. 24×17, 396+IV табл.; S. III. T. III. 1926. 26×18, 852+XLIII табл. +IV карт.; S. III. T. IV. 1925. 25×17, 444; S. III. T. V. 1926. 350; S. III. T. VI. 1927. 400; S. III. T. VII. 1927. 26×18, 416; S. III. T. VIII. 1927-28. 456.

Отсе академічне видання має річи, котрі цікавлять Українців в батьківщині, під чужою владою і на еміграції сухих, тому занотую їх тут у хронологічнім порядку, як вони появлялися. S. III. T. I. 147-190 Z. Paclisanu дає розвідку: З церковної історії румунського Семигороду, а саме про «богослова» уніятських владик. Крім статті автор поміщує XI залучників, між якими маємо латинські листи еп. П. Аарона ЧСВВ. (epus Fogarasiensis r. gr) о. В. Bosiscovich'a ЧСВВ, лист Венедикта XIV упоминаючи еп. Аарона, лист із царської канцелярії для закомуніковання томуж єпископови, вкінці цікавий меморіал, персланний для ужитку о. Ігн. Володзькови ЧСВВ., головному прокураторови гр. катол. Церкви в Римі, про церковні справи в Семигороді.

Dr Iacob Radu (S. III. T. I, 261-308) описує рукописи бібліотеки уніятських єпископів у Вел. Варадині. Принаймні зазначу числа тих рукописів, котрі так чи інакше до нас відносяться. А саме: чч. 31, 32 (про римські привілеї для гр. кат. Українців), 35, 36 (ріжні записки Я. Аарона, ще яко питомця Колегії Пропаганди в Римі), 49, 50, 67-70, 90-92, 94, 102, 116, 123, 131, 141, 163а, 179, 212 (словянський літургікон), 220, 221, 223, 224, 233, 239-241, 249, 250, 252, 253, 258, 259, 267. Богато тут річей писаних Василями: С. Кляйном, Г. Сінкайем і и. Числа, зазначені в нас товстим друком, подають перекладом щось із творів св. Василя В. — N. Jorga дає невелику статтю: Note Rolone (S. III. T. II, 379-396), до якої додано 4 світляні репродукції, між и. Марії Могилянки. Стаття підмащена польонофільським духом, для вченого професора чести не приносить, хиба — компромітує його. В нерумунських текстах, як звичайно, багато ошибок. — P. P. Panaitescu містить (S. III. T. IV, 149-372) жерельну працю про польський вплив на твори і особу хронікарів Гр. Урехе і М. Костіна. Від ст. 282 додатки і вставки в хроніці Урехе, зроблені Я. Бельським. — Під наголовком: Procesele calugarilor dela Santilie si Gheorghe, Pisarul Lesesc (S. III. T. IV. 411-434) проф. N. Jorga містить самі документи (між ними один старословянський) відносно сучасвських і інших монахів. — Важної справи торкається Dr. A. Veress у докладі (S. III. T. VI, 333-399): Письма місіонаря Бандінія з Молдавії (pp. 1644—1650). Від стор. 353 йдуть документи (по італійськи). — С. I. Karadja (S. III. T. VII, 59-91) † IX світляних знімок, обяснюючих літургію по грецькому обрядови і и). пише про посольства з його країни на Константський Собор в р. 1415. Від стор. 80 тексти, між якими є дуже цікаві. Автор часто цитує Пелеша. Geschichte der U. На знімках цікаво представлений Гр. Цамблак. — В докладі N. Jorga, Noi acte romanesti la Sibiu (S. III. T. VII, 93-101) вартість для нас представляють знімки документів, що їх долучив автор числом XIII до тексту. — Тойже проф. N. Jorga (S. III, T. VII, 113-125) переповідає німецькі інформації про Румунію і Бесарабію за pp. 1860-70, при чім інтересне й те, що автор дорікає Німцям за їх тенденційність. — Дещо нове має Dr A. Veress (S. III. T. VII, 127-230) в основній розвідці про семигородське душпастирство в Молдавії і румунській державі до р. 1821. Від ст. 208 — додатки. — S. Metes (S. III. T. VII, 285-342) дає нові причинки що до боярської родини Богушів у Молдавії. — I. Nistor (S. III. T. VII, 343-351) розказує про розбійничий собор 1877 р. в Буковині і Бесарабії. — Статейка проф. N. Jorga (S. III. T. VIII, 301-304) про масонів і заговорників у Молдавії цікава тим, що між ними участвовали ченці гр. обряду. — Вкінці праця: Nuntii Apostolici in Ardeal (1592—1600), котру містить Dr. A. Veress (S. III. T. VIII, 305-360), приносить у документах (поданих від ст. 347) вістки про козаків.

Й. Скрутень, ЧСВВ.

Académie Royale de Belgique. **Bulletin de la Classe des Lettres** et des sciences morales et politiques. 5-e Série. Tome XI. 418; XII, 352; XIII, 448; XIV, 354; XV, 352. Bruxelles 1925—1929 8°.

Дякуючи ухвалі бельгійського академічного збору з дня 5 XI. 1928 р. (див. Bulletin XIV. 318), якою порішено правильний обмін із нашими »Записками ЧСВВ«, ми в змозі вказати на цікавіші праці і записки, що їх містять прислані нам досі томи Bulletin'у. На загал, у тім виданню мало є для нас підходячого. Переглядаючи по черзі пять томів, найперше запримічуємо (XI, 97) інформаційну нотку про I-ий том книжки С. Аскеназого, *Napoléon et la Pologne*, Подібна замітка в т. XIV, 195 і 196 про твір Р. Graindor'a, *Athènes sous Auguste*, та про G. Cornil'a, *Die Arrha im justinianischen Recht*. Опісля маємо між и. такі більш і менші праці: член Академії, Венедиктинець U. Berlière (XI, 99) жерельно досліджує папські десятини в давних бельгійських дієцезіях XIII і XIV стол.; J. P. Waltzing (XI, 205) дає студію про ритуальний злочин, що ним дорікали християнам II-го стол. Ритуальний морд у християн перших століть се абсурдна казка, котрої абсурдности автор не доказує, але приймає як певну; зате основно розглядає розвій сеї казки від часу її появи аж до її заникнення, додаючи кілька висновків. E. Vandervelde (XI, 269) дає причинок про соціалізм в Европі від 10 літ, а E. Hubert (XII, 138) про нелорозуміння в родині Габсбургів при кінці XVIII ст.; H. Pirenne (XIV, 43) зясує відношення княгині брабантської Аліси (Aleydis Ducissa) і твору св. Томи Аквінатського »De Regimine Judaeorum«, H. Capitant (XIV, 199) начерує плян міжнародного кодексу дозжностей і контрактів, вкінці відомий Єзуїт H. Delehaue, член Академії, оброблює цікаво одну сторінку з тзв. Єронімського Мартирологіону (XV, 20).

Ось і весь інтересуючий нас матеріал.

Й. Скр.

Byzantion. *Revue Internationale des Études Byzantines*. Publié par Paul Graindor et Henri Grégoire. Tome I. Paris-Liége 1924. 8°, VIII+755 (з табл.); T. II (1925), Paris-Liége 1926. 660 (з табл.); T. III (1926), Fasc. I. Paris-Liége 1927. 320 (з табл.), Fasc. II. Paris-Liége 1928. 321—567; T. IV (1927-1928). Paris-Liége 1929. 846.

Коли вчений Єзуїт H. Delehaue сповіщав членів бельгійської Академії Наук про перший том сього незвичайного видавництва (див. Bulletin de la Classe des Lettres, XI, 94) був у клопоті, як і ми нині, яким способом переказати весь зложений тут матеріал: бо виписувати самі наголовки — за мало, переповідати ж усе подрібно — за багато. Вибиремо дорогу середню, подаючи все, що може цікавити українського вченого.

Том I-ий стоїть під знаменем 80 літних уродин патріарха візантійської археології, Н. П. Кондакова. Про се мова і в переднім слові і в окремії силуетці J. Ebersolt'a, а навіть відгомін сього маємо і в томі II-ім, с. 181. Саме покінчено друк, як ювілят, не бачивши присвяченого собі тому, помер, про що сповіщала читачів окрема вкладка-летючка, додана до тому. В слід за тим, зовсім правильно і як пристало, товстий том запчатковує вельми оригінальна і основна студія самого Н. Кондакова, *Les costumes orientaux à la cour de Byzance* (7). Крім самого змісту вона замітна ще й тим, що в ній втягнена і використана велитенська література. Опісля Д. Айналлов (59),

питомою собі метою, розглядає *Un fragment d'Évangélaire du VI-e siècle de la Collection V. N. Chanenko*. Фрагмент з різних титулів близький Українцєви: він прийшов із Кавказу, закупив його наш Ханенко, тепер він власністю Музею ВУАН, в Києві. Ще далі A. Andréadès (75) студіює *De la monnaie et de la puissance d'achat des métaux précieux dans l'Empire byzantin*. N. A. Bees (117) дає доклад *Sur quelques évêchés suffragants de la Métropole de Trébizonde*. Як попередна, так ще більше отся праця важна для нас і загалом для Словян тому, що за румунським істориком Н. Йоргою слід прикласти для всіх назву «учеників візантійської цивілізації» (див. *Byzantium II*, 289). Далі В. Бенешевич (145), автор з європейським іменем, як причинок дає *Sur la date de la mosaïque de la Transfiguration au Mont Sinaï*. L. Bréhier (177) студіює життя провінції візантійської держави, так мало знане навіть першорядним біографам наших святих: *Les populations rurales au IX-e siècle d'après l'hagiographie byzantine*. H. Delehaye (191) містить ніжний опис під наголовком: *La Vie de sainte Théoctiste de Lesbos*. Славний Ch. Diehl студіює *Le Sénat et le Peuple Byzantin aux VII-e et VIII-e siècles*. Дещо з історії сицилійських Василян подає стаття J. Gay, *Nctes sur l'hellénisme sicilien de l'occupation arabe à la conquête normande* (215). З особливою приємністю нотую тут статтю А. Грбара (229), *Un reflet du monde latin dans une peinture balkanique du 13-e siècle*. Праця науково стверджує між и. тезу, що тзв. гебридизми, де вони не приходилиб, річ природна і конечна. V. Grecu (273), в праці *Eine Belagerung Konstantinopels in der rumänischen Kirchenmalerei*, вводить нас у часи нашої давньої слави, хоч і не під історичною нашою назвою, бо все тут давнє румунське. Та хиба годі звати прарумунськими словянські назви осель, абз словянські написи?!...¹ В наступнім огляді: *De l'originalité des peintures bucoviniennes dans l'application des principes byzantins* (291) автор P. Henry принаймні гідно говорить про нашу Буковину і вміло вибирає те все, в чім вибивається оригінальність її малюнків (так нпр. видно ролю і вплив унії). Для повноти значу *La Satire contre les Hicoumènes* (317), себто спробу французького перекладу одної поеми, що її подають E. Jeanselme і L. Oeconomos. Езуїт P. Peeters (485) торкається дуже актуальної в науковій праці потреби: *Sur la nécessité d'un Onomasticon de l'Orient byzantin*. Вкінці J. Strzygowski (535) дає теоретичну, але вельми поглядово написану працю: *Die Kunstgeschichte und die byzantinischen Studien*. Том закінчується рецензіями (581) і хронікою (649). Між рецензіями (606) звертає увагу цікава оцінка праці С. Marinescu про «попа Івана», про яку з узнаннем висловлюється проф. С. Томашівський і в нашім органі (див. »Зап. ЧСВВ.« III, 724). В хроніці знайдемо між и. добрий огляд византинології повоєнних часів в Америці, Болгарії, Греції, Італії, Румунії і в Югославії. Між новинками (717) подибуємо спис праць російських византиністів, готових до друку і приготовлюваних.

Том II-ий гідно додержує кроку попередньому зовнішнім виглядом,

¹ Де сього заходить слухна потреба ми радо признаємо рацію противному поглядови. Так прим. нічого не маємо проти статті Д. Шелудка, *Rumänische Elemente im Ukrainischen*. Див. *Balkan-Archiv II* (Leipzig 1926), 113.

іменами співробітників і добірними темами. Кілька з них цікавлять і нас, а саме: Notes sur l'histoire des Etudes byzantines en Russie (1) Т. Успенського; по ній слід згадати В. Граніч'а (123), Die Gründung des autokephalen Erzbistums von Justiniana Prima durch Kaiser Justinian I im Jahre 535 n. Chr. Наші історики Церкви мають тут багато цінного матеріалу і вказану літературу звичайно в нас невикористовувану. G. I. Bratianu (153) дає оригінальний причинок Les Bulgares à Cetatea Alba (Akkerman) au début du XIV-e siècle, до якого долучена інтересна карта. Ю. Вернадський (169) робить досліди Sur les origines de la Loi agraire byzantine. N. Jorga (237) розпочинає в сім томі корисний огляд: Médaillons d'histoire littéraire byzantine, в яким подає недовгі критичні сільветки більше як 28 істориків літ. починаючи Прокопійем ретором з доби Юстиніяна. Сей огляд, взятий з історії візантійської літератури, автор поширив іще в томі III Byzantion'у (17) сільветкою Фотія. Ch. Diehl (299) дав статтю: La Renaissance de l'Art Byzantin au XIV-me siècle. Незвичайно основну працю містить M. Sulzberger (337), Le Symbole de la Croix et les Monogrammes de Jésus chez les premiers Chrétiens. Коротке доповнення до сеї праці помістив автор під заг. Note sur la Croix chrétienne en Egypte, т. III. 303. І тут обговорення книжок (455) та хроніка (581) замикають том. Для нас цікава остра рецензія грецької книжки М. Дендіяса про початки Руси (див. 567), а з хроніки замітний огляд візантійських видань в Італії, Румунії, Югославії і Греції.

Третий том мабуть переходив якусь кризу, бо видано його в двох нерівномірно по собі послідуєчих зшитках, меншим об'ємом, без питомого иншим томам розмаху. Але й тут видно старання обох редакторів, P. Graindor'a і H. Grégoire'a, дати вченим читачам річи оригінальні та ріжнородні. На нашу особливу увагу заслуговують ось які праці: L. Bréhier'a (73), Notes sur l'histoire de l'enseignement supérieur à Constantinople. Під скромною назвою «заміток» криється дуже цінна студія, котра кидає сильне, місцями і нове, світло щодо зрозуміння образования доби св. Отців. Продовження сеї студії находимо в т. IV, 13, закінченне однак ще не появилось. Опісля маємо працю J. Zeiller'a (215), Les premiers siècles chrétiens en Thrace, en Macédoine, en Grèce et à Constantinople. Відома річ, як сього рода квестії стоять близько історії укр. Церкви, тому не дивно, що сю працю зокрема поручаємо. До таких зачисляємо ще одну працю, а саме В. Leib'a (233), Rome vue de Byzance au XI-e siècle. Вона повстала з нагоди появи книжки J. Gay'a (Папи XI ст. і християнство), і хоч не довга, всетаки причинюється до кращого зрозуміння тих причин, котрі поклали прірву між Римом і Візантією. Рецензії (443) і хроніка (505) замикають том.

Остається ще четвертий том, під кожним оглядом найповажніший. Він присвячений Карлови Diehl'ови з приводу його 40-літної праці професорської. З довгої низки студій і розвідок нас интересують ось які: L. Hauptmann (137), Les Rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avars pendant la seconde moitié du VI-e siècle. Солідна і вельми жерельна се праця, про тези якої годі тут подрібно розводитися. V. Valdenberg (237) дуже цікаво розправляє про La philosophie byzantine aux IV—V-e siècles, ілюструючи свій виклад найповажнішими пред-

ставниками: Синесієм, Денисом Ареоп., Немесієм, Енеєм Газьким. G. Vernadskij (269) пише про Relations byzantino-russes au XII-e siècle. Се один з цікавіших причинків, у якому автор старається внести в історію тих часів дещо нового. З огляду на словянський характер слід теж занотувати статейку В. Filow'a (313), Die Miniaturen des Evangeliums Iwan Alexanders in London. Для зрозуміння же поширеного на наших землях покрову Пречистої Диви зазначу статтю Fr. Stelè (349), La Vierge Protectrice à Graz. Позатим маємо ще тут 4 праці, котрі тим чи иным способом вяжуться з давню культурою нашою: N. Baklanov (363), Deux monuments byzantins de Trébizonde; N. Brounov (393), La Sainte-Sophie de Trébizonde; M. Alpatov (407), Les reliefs de la Sainte-Sophie de Trébizonde; N. Protassoff (419), Monuments de Dževizlyk. По статтях у сім томі поставлена хроніка (483), в якій знаходимо цінний огляд візантинології в Росії і на Україні в рр. 1924—1929. Тут між и. поданий огляд праць Т. Ів. Успенського († 1928). Далі маємо такий сам огляд для Румунії, а крім сього цінні огляди візантійського мистецтва, візантійського права і и. Щойно потім ідуть огляди і оцінки книжок (569), а вкінці, як новододаний відділ, ріжні вісти і інформації, де знаходимо коротку посмертну згадку про G. Schlumberger'a (783), про збірник в честь Ch. Diehl'a (788) і інші дрібні комунікати.

В цілому поважне видавництво Byzantion робить найкраще вражіння (словянського читача вражає хиба пропущенне або неясне віддаване друком таких знаків як ч, щ, ш) і з певністю воно вже діяло сього, що наука мусить з ним числитися. Варто однак докладніше сбзнакомити з ним усі словянські центра, бо досі вони мало про нього знають і дуже тяжко знайти котрий небудь том у словянських прилюдних бібліотеках.

Й. Скрутень, ЧСВВ.

Publicazioni dell' »Istituto per l'Europa Orientale« in Roma. **Studi bizantini**. Roma MCMXXV. 8° III+327.

Studi bizantini. Volume secondo. Roma 1927. VIII+356.

Цікава річ, що Італія досі не мала свого органу, присвяченого візантійським студіям. Якийсь час тим цілям служили журнали: »Besarione« і »Roma e l'Oriente«, та по їх закриттю італійські візантиністи стали містити свої праці на сторінках чужомовних органів. Тільки щасливому випадкови треба завдячити повстанне в р. 1925 публікації Studi bizantini, нині першого тому видавництва сього імени. Один з ініціаторів згаданої публікації, А. Giannini, в двох вступях щиро й отверто переповідає її долю. Покищо світ побачила том I і II, а заповіданий на 1929 р. том III ще не появился в розпродажі, хоч є всі дані, що видавництво не буде припинене. Тимто розглянемо интересуючий нас зміст обох перших томів, вижидаючи нетерпеливо появи наступних.

В цілому том I-ий дає нам цінні бібліографічні огляди. Поза ними, до речі кажучи, і нема в нім чогось приковууючого нашу увагу. Зокрема підчеркую, що вибивається тут матеріал до історії василіянського Чину в Новій Греції і серцем радію, що можу нині ствердити як і там все церковне життя звязане було з життям Василіян. Так маємо: F. de Simone-Brouwer, Il bizantinismo e i cultori di esso in Italia

(77) — невеликий причинок, ілюструючий новішу добу і шкода, що не сягнуто в давнину, коли то в Італії на всю ширину процвітало візантійство. Подібний причинок дав Ch. Diehl, *L'École française de Rome et les études byzantines* (89). Далі йде одна з цікавіших праць: G. Gabrieli, *Gl'Italo-Greci e le loro colonie* (95). Це історико-лінгвістично-бібліографічні замітки про італійсько-візантійські осади ще досі існуючі на півдні Італії. Для нас спеціальну вартість представляє друга частина і залучена бібліографія. Скрізь виказано багато праць Василян і про Василян. Описля темою близький нам причинок, що його начеркнув S. Mercati, *Epigrammi in morte di M. Movila, voivoda di Moldavia* (141), разом із доповненням у т. II, 7. Не без користі буде зазначити й виказ праць С. Меркатія з області візантинології (195), а також доклади: A. Munoz, *Studi di arte bizantina in Italia* (208), B. Pace, *L' arte bizantina in Sicilia* (229), а передусім записку N. Turchi, *L'Italia bizantina* (317), в котрій начеркнені головні напрямні взаємин між Римом і Візантією. Та ніяк не можна не зазначити ще одної розвідки, правдивої прикраси всього I го тому як самою темою, так і прізвищем автора, а саме: A. Palmieri, *La teologia bizantina e antibizantina in Italia* (241). Невтомний та всебічний дослідник і тут виявив себе палким любителем сходу, враз із його маєстатичною традицією. На ст. 259-269 поданий цінний *Elenco degli studi bizantini ed orientali di A. Palmieri*.¹

Том II ий видимо належить до серії названої періодичної італійської публікації, чого не можна сказати про том I-ий. Зате своїм матеріалом він для нас менше вартісний. Все таки занотуємо: В. Benešević, *Monumenta Vaticana ad ius canonicum pertinentia* (121). Працю попереджають: а) вступні замітки А. Пальмієрія, *Gli studi di V. Benescevic sul diritto canonico delle Chiese orientali*; б) редакційна замітка-пояснення покладена після надрукованого тексту і в) приписка Ів. Меркатія, *Codice in unciale di opere di S. Basilio e non codice Basiliano di una collezione canonica*, надрукована як окремий доклад (187), пояснюючий одно неясне місце в розвідці Бенешевича. Описля відзначимо: L. Petit, *Acolouthie de Marc Eugénicos archevêque d' Ephèse* (193). Ось і все замітніше між розвідками. В долучених: *Note biobibliografiche* маємо найперше дані про Т. Успенського (*T. U. e gli studi bizantini in Russia*, 321), враз із виказом його праць, а описля дані, подані тим же Т. Успенським, про Бориса Панченка (326). З черги йде короткий відділ бібліографії (329) і замітніший огляд журналів по окремим групам. Тут знаходимо між и зміст праць про св. Василя В., що їх відмітимо, а саме: P. Battifol'a, *L'Ecclésiologie de Saint Basile* (334), V. Grumel'a, *Saint Basile et le Siège apostolique* (335) і F. Cayré'a, *Le divorce au IV-e siècle dans la loi civile et les canons de Saint Basile*. В кінцевім: *Notiziario da Costantinopoli* найцікавішими є вістки про археологічні і наукові установи (351).

Й. Скр.

¹ Велика шкода, що проф. Я. Гординський сьому вченому дослідникови не присвятив докладнішої згадки в своїм найновішим огляді: «Україна й Італія» (див. Збірник Заходознавства, II [Харків—Київ 1930], 3-69).

Walerjan CHARKIEWICZ. *Zyrowice — łask krynice...* Słoniw 1930. 12° 48.

Доля хотіла, що наше покоління призабуло Жировичі, призабуло їх велику колись роль, призабуло минуле і «весь блеск забутого нині, але славного в ході століть, малого місточка, посідаючого старий василіянський монастир з чудотворним образом Божої Матери, укоронованим торжественно перед 200 роками» (5). В сей отже ювілейний рік автор хоче всім довкруги, своїм і чужим, пригадати давну славу Жирович, славних єдино чудотворною іконою. І се є ціллю невеликої брошури, прикрашеної кількома образками і всім, що має якесь відношення до жировицького образу. Між тим на особливе відрізнення заслугує «Жировицька бібліографія», що її автор совісно призбирав в мовах латинській, польській, італійській, українській і російській. Живо написана части історична в загальному не відкриває перед читачем ні одного нового моменту, натомість тут і там осуджує автора за його палкий патріотизм, за його пояснення історичних подій, котрі склалися на жировицькій землі, довкруги жировицької ікони і обителі ЧСВВ. Чейже слідно, що автор з хистом і вміло покриває мовчанкою історичну назву «мешканців, що заселявали землі, сягаючі ген аж поза Дніпро і Двину» (6), бож се землі, на яких споконвіку сиділи Білорусини, Українці..., в кождім випадку не Поляни. Автор ставляє поруч себе Ченстохову і Жировичі; нічого не маємо проти такого зіставлення, та незжеж не природнійше булоб потягнути висновок: чим для Польщі Ченстохова, тим для Литви і Руси Жировичі?... Малює картину, на якій королі і представники найзнаменитших родів: Потії, Сапіги, Радивилли, Вишневецькі, Полубинські, Оссолінські, Опалінські, Казановські і інші, в покорі перед образом Божої Матери згинають коліна, а біля них, біля королів, вельможів і магнатів, клячала сіра юрба хлопів, визнавців «хлопської», «руської» віри... (15). З захватом і вдоволенням стверджує В. Харкевич, що в історії унії либонь не було більше вимовних і зворушаючих картин правдивого братерства визнавців грецького і римського обрядів, ніж те, що його оглядали, а радше витворювали Жировичі. Та чомуж не доповів автор усьої історії до кінця, зазначуючи, що картину сю мальовано у ночі, поза плечами схоплених на екран малюнку, що вона вся, себто та історія, — твором штучним, щоби не сказати підступним. Невжеж автор вірить у польськість тут згаданих і ще інших із довгої фаланги магнатських і вельможних родів? Невжеж він не знає В. Липинського, *Z dziejów Ukrainy* (Kijów 1912) або Н. Г. Викторовського, *Западно-Русскія Дворянскія фамиліи, отпавшія отъ православія въ концѣ XVI и въ XVII вв.* (Вып. I. Кіевъ 1912)? Невжеж «потопови» муситья надавати лиш один змисл і єдиний толк — сенкевичівський? Чи так заявлюване братерство не є радше пародією правдивого братерства? Дивувались, що правда, визнавці «хлопської», «руської» віри (в Річипосполитій постійно висмівансі), коли бачили в Жировичах поруч себе вельможу і магната, що як один так і другий був тим, що відбившись від грецького обряду і перещіпившись насильно в обряд латинський, уже не знав і цурався хлопа, з котрим ще вчера був у тим

же самім обряді, а нині, будучи в латинським, показував свою »мил'сть« і зичливість обрядови хлопа... Шкода, що В. Харкевич не зумів міркувати своїх патріотичних почувань досвідом минулого і холодом сучасного. Не закривавби тоді правди серпанком мовчанки, не висувавби запобігливо і скрізь історії давньої Річипосполитої. Ся історія не завсіди приемле!

Та на правду, гадаємо, прислужимося авторови і самій справі, коли докинемо один-другий причинок, яким доповнимо історію жировицького скарбу.¹ Перше місце займає тут коронаційний обряд з дня 26. IX. 1730 р. В наших руках невеликий (15,5см × 10) лист сучасного письма, в якім тодішнім способом описане торжество. Подаємо його для пам'яті грядучих і для науки сучасних в сей 200-літний рік від укоронування жировицької ікони Божої Матери.

Im(a)go Pontificis Romani Regis, et Card(ina)lis Alban(i)
Ordo Ceremoniae Incononationis BVM Zyroviciensis

Praeparatio ad Illa(m) in Ecclesia 7. arcus Miraculoru(m) BVM: Tronus ad Incononandu(m), Tronus pro Archiep(isco)po soldistoriu(m) pro Ep(isco)po assistente pro alijs Ep(isco)pis assistentibus Sedia pro Principibus Senatoribus et Magnatibus etia(m) ex utraque parte Troni Archiep(isco)palis ad Latus ad altare pro Ep(isco)pis ad Latus vero ad Ecclesia(m) pro Senatoribus ettc. aleae Troni cooperient ista Singula: gradus pro Tronio Incononatoris tres pro alijs unus. adornatio Ipsius Ecclesiae. Supra porta(m) majore(m) Ecclesiae Imago Pontificia in medio ad Latus dexteru(m) Regis Poloniae, ad sinistru(m) Incononatoris Extra Ecclesia(m) serva(n)do Stemata supra portam¹ 4tuor(?) arcus Triumphales seu Portae. Ante Vesperas Solemnes actus 1mus in Vigilia Incononationis deportatio Coronaru(m) privilegij et Indulgentiaru(m) a Principe NB honor(?) post prandium tanqua(m) Legato ab Urbe et Consignatio Illaru(m) Incononatori Ar(chi)ep(isco)po cu(m) brevi (ср. 2) oratione expraessiva facultatu(m) a Sede Ap(osto)lica talis actus susceptio Incononatoris talis functionis gratiaru(m) actio pariter per breve(m) oratione(m) et acceptatio

Ante Vesperas immediate 2dus actus deportatio publica² ad Ecclesia(m) ante Vesperas eid(em) assistentia, Coronaru(m)³, et Consignatio illaru(m) ad manus Religiosoru(m) Zyroviciensiu(m) praemissis brevibus orationibus, et jurisdictio formandaa. Juventibus Religiosis Coronar. in fusiis(?)

3tius⁴ actus benedictio Coronaru(m). praeparatio mensae in qua libent a Coronae pro benedictione. finita benedictione Incipit Ipse.

4-tus Actus Incononationis Incononator tradet una(m) Corona(m) Ep(isco)po assistenti altera(m) alteri ad deportandu(m) ad Imaginem⁵ et praecedent

¹ Деякі дані про коронацію див. Starożytności Polskie. Poznań 1852. T. II, 783.

² Останні слова дописані горою.

³ Перечеркнено.

⁴ Почавши від сього слова горою написано і опісля перечеркнено: quis iam ibi(?) verba gratiaru(m) dicet(?)

⁵ Над рядком дописано: Praeludiu(m) illas dedit, (?) dedi, (?) Solemnis deportatio Coronaru(m) mane Processio ordinum saeculares...(?) З боку поздовж написано: post Vesperas petitio a Religione traditionu(m) Coronarum, debet adesse notarius Ap(osto)licus. Hic et oratio gratiaru(m) actori(?)

⁶ Тут на горі дописано: hic dostoyno, себго зазначено, що в сім місці треба співати »Достоино естъ«.

paulatim et ascendit Sursu(m) per gradus bene ornatos postqua(m) ascenderit Ipse incoronator accipiet a primo assistente et imponat Capiti BV. Mariae deinde ludus (?) in hoc spacio, Cantores decantabunt per tres choros dispositi Dostoino iest postqua(m) Incoronator et Ep(isco)pi assistentes (ср. 3) descenderint et inferius ante altare stantes adorabunt incoronatu(m), Musici incipient hymnu(m) ave maris Stella ita ruthenico idiomate finito hymno Incoronator Versiculos et responsoria et Oratione(m) dicet.

5tus actus Incoronator Solemnem Missa(m) Cantata(m) Incipiet. publica ben(edic)tio 1ma de ia(m) incoronata finita Solemni Missa ascendit suu(m) tronu(m) Incoronator Vestitus Pontificaliter adhuc et hic.

6tus actus veniet ad Tronu(m) G(ene)r(al)is Ordinis cu(m) assistentia Consultoru(m) et Monachoru(m) rogabitq(ue) per brevem oratione(m) publicationu(m) Indulgentiaru(m) consentiente incoronatore Legent^{ur} per audito-re(m) aut Secretariu(m) Ill^{mi} Incoronatoris.

7mus actus post Lectione(m) Indulgentiaru(m) Ill^{mus} Incoronator Benedicet populu(m) benedictione Papali, et Te Deu(m) Laudamus¹.

(ср. 4) Autoritate S. Sedis Apostolicae concedit Illussr^{mus} Coronator Athanasius Archieppus Metropolitanus Russiae ab Unione facta Xi hic omnibus praesentibus et subsequentibus diebus usque ad octavam diei praesentis huc advenientibus Fidelibus Christi confessis et s. Communione reffectis qualibet die Indulgentiam plenaria(m) et remissione(m) omniu(m) peccatoru(m).

Alter diaconus Polonice: Władzo swieytey Stolicy Apostolskiey pozwala Jasnje Wielmozny Imci X.M. Koronator Atanazy Arcybiskup Metropolita Caley Rusi w Unij Ś: Xi. Tu wszystkim przytomnym y w następujące dni az do oktawy dnia dzisieyszego Tu przybywającym Wiernym w Chrystusie Chrzescianom spowiadającym się y komunikującym kazdego dnia odpust zupełny y odpuszczenie wszystkich grzechow.

Другий наш причинок відноситься до нотатки автора, в якій він на стор. 43 за російськими жерелами стверджує існування великого рукопису, обіймаючого чуда, що мали місце в Жировичах за часів васил'янських. Про сей саме цінний рукопис подаємо кілька вісток, бо й він у нашій диспозиції. Властиво маємо перед собою один том повний, а саме — перший. Його розмір 20см×16, оправлений, сторін 1122, усіх вписаних чудес 1976, від р. 1558 до 1650 р. Рукопис виготовлений одною рукою. На кінці ркп. записка: Ja niegodny Josaphat Dubieniecki Zak: S. B. W. Archimandryta Połocki tę pracę moją, którą na cześć Panny Prze: Zyrowickiey będąc tu przy iey Cudownym Obrazie Kaznodzieją ofiarował, na cześć iey większą za Starszeństwa Przewiel: O. Konstantego Witopolskiego oddaie. Idem q(ui) supra mр. Том другий — неповний, без обгортки, вирваний із середини колись оправленого рукопису. Формат майже однаковий (19см×16), картки нумеровані, починаючи карткою 32 до к. 223. В середині бракує кілька карток. Чуда на полях не нумеровані, як у двох інших томах, однак виразно скрізь позазначувані роки, в яких сталися, а саме в рр. 1618—1634. Замітна річ, що вписи сильно помішані, хоч нема сліду, щоби книжку перео-

¹ З боку ползовж на сій сторінці є ще слова, що їх не знати де треба вставити, а саме: 2dus In Crastinu(m) (?) dedi, А далі: Publicatio Instrumenti Incoronationis і на другій стор. долом: rogabit per breve(m) oratione(m) Protoarchimandrita,

правлювано. Між згаданими тут рукописами сей том найцінніший, бо писаний ріжними руками, з оригінальними підписами осіб в мовах польській, латинській і народній українській (віддані характеристичним скорописом XVII ст.). Все промовляє за тим, що сей том не належить до цілости з двома іншими. Том третій зовнішно належить до першого. В нім сторін 367 (разом із незаписаними), чудес 1236, від р. 1658 до 1753. Письмо кількох рук, оригінальних підписів майже не подибується. На всякий випадок рукопис про жировицькі чуда з ріжних оглядів заслугує на особливе перестудіюванне.

До невеликої обємом брошури закралися й деякі помилки, котрі тут справляємо. Треба: *pogrzebano* (8), *dażyli* (13), *podzielily* (16), *Gerwazy* (27), *oddają się* (33). Позатим від серця бажаємо, щоб автор швидко здійснив свої дальші пляни і дав нам обширнішу монографію про Жировичі, їх славний монастир та Чудотворну Ікону.

Й. Скр.

Henryk PASZKIEWICZ. **U podstaw potęgi moskiewskiej.** Studium z dziejów Rusi suzdalsko-włodzimierskiej XIII wieku (Ateneum Wileńskie, r. V, 1928, Z. 14, Ст. 1-84+1 т.).

Автор цінної монографії про руську політику Казимира В. змінив сим разом час і місце: хронологічно пішов назад, у другу половину XIII в., а територіяльно геть на схід, в Надволянщину. А метедично? Боюся, що нова розвідка п. Пашкевича не оправдала сподівань читачів. Якби не перша приписка, то ми не зрозуміли-б самого титулу, чи там не вмілиб пояснити собі суперечности між ним і змістом розвідки. Бо окрім кінцевих загальних міркувань про причини політичного зросту Москви, в дійсности ми з розвідки майже нічого не навчаємося про московську могутність та про її основи. Зі вступної приписки довідуємося, чому автор, замість слідити зріст Москви широко оповідає нам про упадок Суздаля-Владимира; тому іменно, що отся студія — то початок більшої праці про взаємини між Ягайловичами і Москвою... Виходить отже, що Ягайловичі вимагали сягнути до початків Литви, а Москва — для самої тільки симетрії — до того самого часу, себто до Батиевого наїзду на Русь. А що історію Москви в XIII-ім в. можна вичерпати на 1—2 сторінках, тому автор взявся широко оповідати про тогочасні події в Суздальсько-Владимирській Русі, яка в тім часі переходить анальогічний процес від одноцільности до удільности, який в XII в. перейшла вся Київська Русь. Очевидна річ, що такої методи не можна похвалити.

Автор дає доказ великої роботящости й основности, на жаль одначе, вони пішли більше в напрямі усталення подробиць, ніж щоби вхопити моторичні сили і розвоєві тенденції. У висліді маємо типовий примір «дерев, зпоза яких не видко ліса». Серед маси генеалогічних й історично-топографічних подробиць пропадають найважніші риси суздальської політики супроти Києва, Новгороду, Швеції, Ордену й Золотої Орди. Так само й церковна політика Олександра Невського і насл. не вхоплена. Замість тягнути читача в водоворот родоводів і поділів волостей, себто в мало цікаву історію десагрегації Суздальщини, до-

того вже докладно розсліджену російською історіографією, мабуть краще було б — або обмежитися до слідження розвитку самої Москви, або, коли її історичний *genius loci* обіймає гео-політичні цінності всього Поволжя, сягнути до його політичних підстав, себто до часів Мономаха і його ближшого роду. Та сталося. В такому стані, як вона надрукована, студія п. Пашкевича має також свою вартість, тим більшу що польська історіографія дуже мало й дуже нерадо вступає на поле дослідів тих країн і епох, що не в'яжуться безпосередньо з історією давньої Річипосполитої. Може вона заохотить молодше покоління пійти слідом австра.

Стілько про загальний зміст і характер студії п. Пашкевича. Входити в подробиці її не задумую на сім місці, одно тому, що се завелоб нас за далеко, а друге — часто не знати, хто за дане місце відповідає: автор, редактор чи коректор. Бо взагалі, праця робить вражіння чогось невикінченого. Щоб не бути голословним, ось дрібна частина уваг, які насунулися мені при курсоричнім читанню розвідки. Іду по порядку.

Так-ось вважаю незручним один із початкових висловів автора: »Plany Temuczina, zmierzającego do podboju całego świata, a przede wszystkim ludów mongolsko-turańskich, w znakomitej mierze zrealizowane przez wielkiego Czingizchana, stały się po jego śmierci ideaą przewodnią etc.« (ст. 2). Мало свідомий читач міг би з сього набрати погляду, що Темучин і Чингисхан — то дві окремі особи, а не одна й та сама. Подібно може вийти щодо Плато-Карпіні (ст. 17). Не вважаю також щасливою формою імя *Batu Batego*; якщо літописний »Батий-Батия« не відповідний, то лишається тільки »Батухан« — однаково добрий в обох мовах. Автор повинен був рішитися, на котрий рік класти початок владимирського князювання Ярослава Всеволодича — на 1238 чи 1239 (ст. 4, 5); в кождім разі, у хвилі битви на Ситі (4. III. 1238), Ярослав не сидів в Києві, лише в Новгороді (ст. 4). В його часах не можна також уважати суздальського князівства за щось окреме від великого князівства владимирського (ст. 5). А знов малокритичний читач розвідки може мішати Переяславль Київський з т. зв. Заліським (ст. 9, 10). З одного боку автор засипує читача подрібними хронологічними датами, з другого полишає його в повній непевности, цитуючи навіть літсписи з сакраментальним »того-же лѣта« без найменшої хронологічної вказівки (ст. 15, 16, 40, 41). Цитування жерел взагалі полишає багато до бажання. Наперед, автор не робить найменшої ріжницї між сучасними літописами та пізнішими компіляціями; дальше, фантазійного Татищева бере за віродостойного свідка (ст. 18, 24, 40, 52); транскрипція на латинку (по що вона?) фальшива, і т. д. Високе цінування Ярослава Всеволодича нічим неоправдане (ст. 14-20). Прибільшує автор, говорячи про його »dzieło zbudowane wielkim wysiłkiem wytrwałej energii« (20). Не він був творцем могутности Суздальсько-Владимирської Русі; він дав саме початок її упадкови. Стверджує се мнимий »тестамент« Ярослава, який на думку автора з одного боку »був синтезою його життя« (ст. 20), а з другого — причинився до чи-малого роздроблення великого князівства (ст. 21) і вплинув у своїх

наслідках на погиблення татарського володіння» (ст. 22). Неприємно вражає при читанню те, що автор часто уживає т. зв. отчества за княжі імена (Всеволодич, Ярославич, Константиновичі і т. п.), без хрестних імен, тому що за кожним разом треба доходити, про кого се мова (ст. 4, 25, 28, 46 й ин.). Автор, здається, не добре розуміє літописний термін «вся Русь», що частенько означає саму тільки Київщину (ст. 25). Він дуже вразливий на випадки смерті поодиноких князів; всюди підозріває злочин. Без достаточного оправдання обвинувачує він загал суздальсько-владимирських князів за смерть Ярослава Всеволодича в Орді (ст. 19), або за смерть Василя Всеволодича і Володимира Константиновича (обох зове чомусь Константиновичами) — Олександра Невського і ростовсько-білозорських Васильковичів (ст. 28). Доказом вини має бути «плач» Александра над умершими та присутність інших на похоронах! «Не сумнівається» теж автор, що Олександр Невський був отроений Татарами (ст. 37), хоч у сім напрямі нема жадних позитивних вказівок і в даній ситуації воно неправдоподібне. Щодо Александра, то при нім автор паде в другу крайність: вивисивши неоправдано батька, обезціняє вартість сина, хоч зі становища історії Московщини висісти сього останнього не підпадає найменшому сумнівови. Зокрема щодо ролі його в історії руської Церкви автор не зорієнтований як слід, хоч дотикає сього предмету. Видко се особливо з його заміток про тогочасну митрополію (ст. 37-38). Моя розвідка про митр. Петра (Акеровича) була авторови незнана; так само і інші з нею звязані статті. Що тільки в кінцевій дописці згадає він польський витяг із моєї головної праці (*Ruski epizod soboru lugduńskiego*), та на-жаль зраджується притім, що сам його не читав, а тільки злався на т. ск. на коліні писану рецензію Малечинського в *Kwartalnik-u Historyczn-im* (доказ у твердження, будім-то я уважаю Петра наслідником митрополита «Йоасафа»), не знаючи мабуть, що я в тімже самім *Kwartalnik-u* розмовився з сим рецензентом. Та щож, п. Пашкевич має повне право вірити йому, а не мені, одначе в такім разі не повинен писати, що мовляв мое «*przyopuszczenie powyższe wydaje nam się wątpliwem*» (ст. 84).

С. Томашівський

Walerjan CHARKIEWICZ. *Zmierzch Unji Kościelnej na Litwie i Białorusi*. (Przyczynki do dziejów kultury polskiej na północno-wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej). Słomim 1929. 8°. 160.

Автором отсих причинків — Вильнянець, доктор філософії, добрий знавець сучасного й минулого сеї історичної землі, гарячий патріот, палкий бесідник, рухливий прелегент, письменник і поет із скрізь та завсіди ідеально почуваючим серцем, знаний і загально цінений, по словам проф. Glixelli'я, «пер дусім за свої цікаві праці про Унію» (див. Kurjer Wileński), з котрих дещо помістив уже і на сторінках «Записок ЧСВВ.» Маючи те все на приміті — на правду важко рецензентови писати сумнівну оцінку праці, котра, як саме в горі зазначена, повстала у ріжних часах і хвилинах, під сильнішими і бодай чи не щоденними поривами душі, що мусіла виладовувати себе низкою стрічок,

окремими артикулами... Тим пояснюю собі багатство поезії в книжці Харкевича, тут і там пересадний патріотизм і пламенну любов до розідеалізованої батьківщини (конкретно: Польщі), нерівномірне в різних місцях потрактованне однаково важних чинників, скрізь багато повторюваних образів, думок, фраз, ба навіть аргументів. Не перечу, що між усіма статтями є лучність, одна провідна ідея, та логічне і систематичне розложенне. Хиба не треба аналізувати сторінки за сторінкою, щоби видати отсей осуд, бо вистарчить зупинитись на кождім із причинків.

Так уже авторове передне слівце орієнтує вас, що на зміст книжки складаються фрагменти з історії польської культури на північно-східних землях Річипосполитої. Й отсе просте звірнення — стає вам призмою, крізь яку дивитесь: автор і ви. Байдуже, що осуди вас обоїх — різні і протилежні. Досі складне питання ліквідації Унії в р. 1839 студіовано як фрагменти з історії Церкви, сьогодні автор впевняє вас, що такий підхід до справи не вірний. Засадничо поділяєте його становище, але мимо сього твердите, що у висновках ваші осуди розбіжні. Бо чомуж тільки польську культуру вязати з всебічною квестією унії, коли знаємо, що польська культура, якщо й була вона на тих окраїнних землях не оазійно, а саме широко й далеко розлитою, що та польська культура виросла не поруч і не в суміш, але на правду на руській, чи пак литовській культурі? Не буде парадоксом коли скажу, що саме тому унія на тамтих землях скрахувала і розлетілася, бо була »провідником народових польських ідей«. Свої міркування в тій справі автор ясно висловив у статті: *Dwie twierdze*. Стаття була вже друкowana, а тут полана з деякими змінами. На нашу думку вона у світогляді Харкевича принципіальна, однак для нас не до прийаття і дискусія над нею не допровадить до нічого. Сама концепція — подумана ідеально: двома твердинями польськості, се виленський університет і церковна унія! М. Костомарів — російським істориком; василіянський монастир у Вильні — бастионом Поляків; згідливе поняття »попа« прийшло зі сходу; Литва — се Польща і польська культура, словом весь артикул стоїть сильно на крайнім польським становищі. Ідім далі. *Walące się mury*, — такий наголовок одержала поширена розвідка, друкowana в »Записках ЧСВВ«. (III, 213). І тут автор засадничо повертає до концепції, розвиненої в попередній статті. Між и. хвалить Василіян за участь у повстанню 1831 р., хоч якби там не було, така участь, у нашій идеології, не приносить чести тодішнім членам ЧСВВ. Наступний причинок: *Ognie z pod śniegu*, тут лише передрукований. Мова про фільоматів, а в ній замітне зіставленне Міцкевича з Семашкою. Навіть польська критика заявила проти такого порівняння. Автор оброблював тему при помітнім мабуть настрою душевним, бо се найбільше поетичний причинок. *Testament Siemaszki*, річ тут передрукowana. *Bohaterzy i triumfatorzy*, праця ще ніде не публікована, первісно призначена для »Записок ЧСВВ.«, представляє похмуру галерію мало відомих портретів головних »богатирів« — ліквідаторів унії на Литві і Білій Русі. Написана вона в 90-ту річницю безприкладного в історії людства зліквідовання Церкви її най-

висшими достійниками і проти волі та бажання широких мас ісповідників. Відомо прецінь, що в Полоцьку, дня 12. II. 1839, три уніятські єпископи: Й. Семашко, В. Лужинський та А. Зубко підписали меморіал, заадресований до царя Миколи I, з просьбою прийняти уніятів на лоно »праматерної православної Церкви«. Вчинку сього єпископи-богатирі і тріумфатори доконали в імени власнім, в імени понад тисячу священників і Василіян, від котрих підступно або насильно вимогли зобовязання на кожде зазізвання перейти на православіє, — також і в імени міліонової маси вірних, котрі нічого не знали про намірену апостазію. З усіх причинків отсей написаний найкрасше. Між літературою не стрічаємо використаної праці П. І. Бобровського, Подготовка реформъ въ русской греко-униатской церкви (1803-1827 г.), друкованої в »Христ. Чтенію« 1889. I, 720. Оба дальші причинки: Jak to było w Wilejce i Na ostatnim szańcu тут лише повторені. Для нас важне, що автор з притиском підносить видатну ролю жінок в історії унії. Нам відома їх роля у загальному і то на початку XVII ст., себто на провесні унії і лише в кругах тісно світських, а також в деякій мірі відома роля польського жіноцтва. Про перше навчав нас Малишевський, котрий дійшов до висновку, що в литовських та западноруських семействах жінки останні переходили на унію (див. Чтенія въ Истор. Общ. Нестора Лѣтоп. Киевъ 1879, кн. 1), про друге А. J. Rolle (див. Niewiasty kresowe. Opowiadania historyczne. Warszawa 1883). Передостання стаття: Makryna Mieczysławska дуже гарно доповняє історію сеї голосної Василіянки, званої нам передусім із солідних праць Ів. Урбана і Е. Майковського. Однак треба справити очевидну помилку, що впущено до законниць не пняих діяконів (ст. 122), але дяків, як є в познанським зізнанню (див. »Записки ЧСВВ.« III, 87). Крім сього не розумію, чому саме »всі польські серця стали дрожати на звук слів: Холмщина і Підляшшя« (128)? Врешті йде кінцевий причиник: Трагічне dziesięciolecie. Думаю, що не помилюся, коли назву його візією, написаною автором у час найбільшого підйому душевного. Причинок добре і доцільно написаний як пересторога для грядучих поколінь, однак жадним способом як об'єктивне відтворення сего історичного і справді трагічного 10-ліття (1830-1840). Доказом нехай стане те, що автор написав про Василіян (ст. 137).

Збірку прикрашує 4 портрети: Семашка, А. Тупальського, Пл. Янковського і М. Мечиславської. Для інформації додаю, що один портрет Пл. Янковського, представляючий його з нагрудним хрестом, зберігається в Укр. Національнім Музею у Львові під ч. 3619. Зовнішній вигляд книжки симпатичний, головно завдяки оригінальній обгортці, котру прикрашено колірами, взятими з гербу княжого міста Слоніма.

Й. Скр.

L. LOHN SJ. *Doctrina S. Basilii M. de processionibus divinarum personarum.* (»Gregorianum«. X. Romae 1929, 329-364, 461-500).

Ks. Wł. LOHN TJ. *Nauka św. Bazylego o pochodzeniu Ducha św. również i od Syna.* (Na podstawie III ks. przeciw Eunomjuszowi). (»Przegląd Teologiczny«. X. Lwów 1929, 407-427).

Між східними Отцями Церкви св. Василій В. займає особливе місце в науці про св. Тройцю, а його слова про походження св. Духа і від Сина належать до клясичних місць. З другого боку, саме св. Василія В. з давних давен вибрали противники католицької науки за покровителя своїх ересей і ще до нині вперто не вірять його ясним словам. Се й була одна з рішаючих причин, чому наш автор, відомий професор догматики, спершу на »Gregorianum« у Римі, сьогодні на »Vobolanum« в Люблині, в сторону св. Василія В. звернув свої очи. Латинська і польська праця взаємно покриваються, або виразніше — короткий польський артикул *mutatis mutandis* є перерібною (щоби не сказати перекладом) сього розділу латинської праці, в яким оброблений доказ на походження св. Духа і від Сина із III кн. проти Евномія.¹ Як се й зазначено, праця є спробою зібрати в одно науку св. Василія В. у наміченій матерії, вірно її пояснити, обороняючи тим способом науку католиків, чи радше опрокидаючи закиди противників. Наслідком сього праця — безпретенсійна, автор не здобувається на оригінальність, навпаки, шкільна форма викладу виступає може аж надто ясно, а польський виріб зраджує початкуючого письменника. Незвичайно сумлінно автор призирав дотичну літературу, між якою (що рідко буває) поважне місце відступлено словянським працям. З праць о. Й. Сліпого знана о. В. Льогнови лиш одна, зате російських виказано (передусім при польським тексті) цілу низку. Замітимо однак, що властивого пояснення науки первісної Церкви по мисли православних у автора ми не знаходимо. До речі, коротко сю науку подав С. В. Кохомський у »Христ. Чтенію«. Спб. 1876 I, 247. (Пор. іще: »Хр. Чт.« 1889. I, 338, 581; II, 280, 520). Також не точно, на нашу думку, автор схарактеризував ситуацію богословів у Росії і на Україні, витворену боннськими конференціями. В складній kwestії автор виробляв свій осуд мабуть на основі чужих реляцій, не познакомлюючись із вражіннями безпосередних учасників. Доказом нашого погляду можуть стати авторови доповіді »Христ. Чтенія«. Спб. 1875. II, 565 або замітки з сього приводу Н. Богородського (тамже, 1879. I, 770). Далі зазначимо, що А. Зерникав (* 1. X. 1652) се жаден Borussus, але відомий український політично-культурно-церковний діяч, що працював при Л. Барановичеві, гетьманах Самойловичеві і Мазепі у Батурині, де й написав свій обемистий твір про походження св. Духа тільки від Отця (див. »Поступ«. IV. Львів 1924, 205). Опісля не знаємо причини, чому автор у приписках до польської праці виказує твори П. Могили, Л. Барановича і Й. Галятовського (в тексті помилково: J. Goliatowski) по латинськи, а вкінці щодо Т. Прокопсвича, котрого національна приналежність авторови теж неясна, то зроблено з нього велику і впливову людину, але не простудій вано його власного богословського світогляду, ріжного від протестантського, наслідком чого Прокоповичева роля в науці про Божі походження вийшла блідю і неначе другорядною. В тій справі деяке світло кидає ряд статей П. А. Червяковського

¹ Обі розвідки остаточно знаходимо в авторовім *Tractatus de SS, Trinitate. Romae 1929.*

про богословіє Т. Проколовича (див. »Христ. Чтеніє«. Спб. 1876. I, 32, 101; 1877. I, 291. II, 2; 1878. I, 18, 321), доволі замітний виклад Т. Тихомирова (тамже, 1884. II, 315) або студія И. А. Чистовича, Теофанъ Прокоповичъ и его время. Спб. 1868

Та зреалізовані ті всі наші домагання мабуть за багато виспеціалізувалиб працю автора і відібралиб її питомий характер, тому ми ніяк не хочемо відмовляти їй належної вартости, навпаки — ми вдячні за відслонений рубець науки нашого св. Отця і радо поручаємо обі праці всім інтересованим.

Й. Скр.

В. ЗАЇКИН. Французька праця про Митрополита Андрея. («Поступ». Х. Львів 1930, 55-61).

J. ŚWIENCICKYJ. Metropolita Andrzej Szeptycki jako działacz społeczny i narodowy. («Przegląd Wileński». R. XIII, N. 5 i 6).

Ks. P. T. RZEWUSKI. Na usługach Jedności. (Z okazji Jubileuszu J. E. ks. Metropolity A. Szeptyckiego). («Misje Katolickie». XLIX. Kraków 1930. 446).

Ті три статті повстали в час, коли українське громадянство святкує 30-літні роковини митрополита Галицької Землі. Як велить традиція, митрополит сей належить до чернечого стану, є членом Чину св. Василія В., тому й чернечий орган неначе з обовязку нотує появу тих публікацій. В. Заїкин, властиво говорячи, займається відомою монографією К. Каралевського, *Le métrop. A. Szeptyckyj, son action pastorale, scientifique et philhénotique* (Rome 1920). Та в дійсности, вчений автор склав тут, в тексті і передусім у приписках, більше ніж звичайне собі обговорення французької праці, бо маємо на тих немногих сторінках компендіарно і з історичної перспективи начеркнений виклад мало що не всіх основних церковно-історичних і публіцистично-культурних питань, звязаних із постаттю Митр. Галицької Землі. Шкода, що недбало зроблено коректу, так що місцями найшлися й історичні помилки; так прим. замість митр. Теопемпта залишено Теоктиста, замість кн. Ізяслава I, зроблено Ярослава I і т. и. — Иншого покрою є стаття І. Свенціцького. Вона принагідна і відчувається, як написана за слабо, в мінсернім тоні. Широко закروعний вступ (у якому з св. Ігнатія Л. зроблено Андрія Л.) жадає ширшого розвинення. Чи щасливо схоплена суспільна діяльність митрополита? Се покаже історія... Для самих популяризаторських цілей — стаття своє завдання сповнить надто добре. — Тим більше свою ціль осягне начерк свящ. Т. Жевуського. Він же (зайва річ, що однобічний) вдержаний у незвичайно високім тоні, котрий — на нашу думку — для властивої справи шкідливий. І хто знає, чи саме сей високий тон не був причиною, що Редакція помістила ювілейну статейку не на першім, але на другім місці.

Й. Скр.

Prof. Waclaw ZAIKIN. Nieco o świętym Józafacie. («Pro Christo — Wiara i czyn». Warszawa 1928, 910-919).

З кількох причин годиться на сторінках »Записок ЧСВВ.« подати вістку про отсю невелику розміром розвідку. Раз, що особа св. Йоса-

фата дорога всьому василіянському Чинови, а »Запискам« зокрема, бо в його ювілей (1623-1923) вони почалися, як також з приводу отсього ювілею появилася і зазначена праця В. Заїкина. По друге, автором начерку — молодий історик церковної давнини, що вже дав себе пізнати цілою низкою вчених праць. Автор, по релігійному ісповіданню, православний, походженням — уроженець Харківщини, по фаху — професор, котрому доводиться під теперішню пору кушати гіркого хліба еміграції. Вкінці тема, розвязка і провідна думка розвідки »Nieso o św. Józafacie« такі завваги гідні і своєю оригінальністю смілі, що довелось їм, створеним православним автором, перечеркнути дотеперішні досліді, погляди, словом мало що не усю історіографію російського надбання. А перечеркують вони не лише дотеперішні дані й опінію щодо особи і життя св. Йосафата, але й щодо унії загалом. Нарис, подуманий як оцінка I-го тому Праць Б. Н. Т-ва у Львові, появилася первісно українською мовою як науковий фейлетон у »Ділі« (ч. 199-201/1925) і спричинив у православних, наукових кругах нічим неоправданий відрух, ба навіть — пішли й докори на адресу автора за те, що — мовляв — в недогідний час він узявся справляти історію і захищати католиків. Згодом Т. R (zewuski) дав отсей польський переклад і тим способом з висновками українського вченого запізнав ще й польську суспільність.

Й. Скр.

Dr. Fr. GRIVEC. *Vzhodne Cerkve in vzhodni obredi.* (»Bogoslovni Vestnik«, Ljubljana 1930, 1-50).

Своїм очам ми не хотіли вірити, коли перечитували отсей огляд церков і обрядів християнського сходу. Було й деяке упередженне до особи автора, був і набутий досвід, як пишуть чужинці про східні справи. Тимчасом слід хіба повторити, що не так склалося як ждалося. Проф. Гривец у відносинах до Українців і до нашого обряду зайняв поправне і об'єктивне становище, що ми на отсім місці з приємністю підчеркуємо, тим більше, що саме з того приводу редактор поважного місячника »Misje Katolickie« (XLIX, 96) зробив йому нерічевий і неоправданий докір. Прилюдно заявляємо, що рацію має поза кордонами живучий люблянський учений, з котрим і ми солідаризуємося, натомість не знає або й не хоче знати стану річей тут у краю перебуваючий J. Krz. — Крім сього й сама тема оброблена автором без заміту, — коротко, звязко і притім незвичайно сумлінно та поглядово, де не видно роботи чужинця дилетанта-аматора, але в дійсності руку досвідного наукового дослідника. Про се свідчить також виказ поданої літератури, з якої дізнаємося, що автор належно поінформований і пильно слідить за виданнями католицьких Українців (згадує: »Нову Зорю«, »Ниву«, »Богословію« і з узнанням »Записки ЧСВВ.«). Тому оглядом о. Гривеца буде покористуватися і найповажнійший історик.

Й. Скр.

Ks. Władysław CHOTKOWSKI. *Dzieje klasztorów i monasterów galicyjskich od 1780—1848 r.* Praca oparta na aktach archiwów pań-

stwowych wiedeńskich. («Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres». Classe de philologie, Classe d'histoire et de philosophie, Année 1926. Cracovie 1928, ст. 20—27).

Дня 18. X. 1926 р. Fr. Papée прочитав по смерті автора (В. Хотковський † 13. VII. 1926) на засіданню істор.-філософ. Секції Польської Академії в Кракові другу половину висше зазначеної праці, бо першу її часть читав іще сам автор дня 5. VI. 1916. Résumé обох частин уміщено французською мовою щойно в 1928 р. в офіційальнім «Bulletin International». По наголовку можна заключати, що праця присвятить дещо місця розглядові долі монастирів галицьких уніятів. І ми за тим шукали. Та в тім напрямі ми знайшли лише скупі звістки, про які говорять і інші автори, а навіть і наш автор у своїх ранших працях. Під уніятськими монастирями слід розуміти тільки монастирі ЧСВВ., мужеські і жіночі. Було їх у той час 67, між ними 58 мужеських і 9 жіночих. Про останні автор дав окремий огляд у праці: *Historia polít. dawnych klasztorów ranieńskich w Galicyi* (Kraków 1905), тому тут уже про них не згадує. Займається отже нашими монастирями мужеськими в суміш із долею світських парохій і монастирів латинських. Розріжнює три періоди в історії закриття монаших установ у Галичині. Тут щойно зустрічаємо нові для нас матеріали. Ще більше нового і цікавого автор сказав у темі, котру вплив до головної та провідної, говорячи жерельно про систему релігійних фондів, про їх адміністрацію, про долю галицького фонду тощо. Тим і закінчив першу часть. — Друга для нас не цікава. В ній, що правда, автор займається монастирями цілковито закритими і монастирями засудженими на редукцію, але все те монастирі латинського обряду. Щоби начеркнути долю василіянських монастирів, на се автор перед смертю не спромігся. — Про характер і духа, що їх мавби був вложити автор і в отсю працю, маємо дані, на основі котрих ми мусілиб на жаль повторити се, що ми писали при иншій нагоді (див. «Нива» XVIII, 115). До таких даних належить без сумніву погляд, що гр. кат. духовенство жило коштом дотації римо-кат. клиру, ба навіть — що воно жило надбаннем і власністю польського духовенства. Також між стрічками відчувається, що вельми було жалко автсрови, що гр. кат. духовенства було більше, себто, що воно було чисельнійше і так сказатиб густійше розсажене. Не думав однак автор, що кождий кийок має два кінці і в потребі обороняємо себе одним або другим.

Й. Скр.

Quelques notes sur la question de l'évangélisation de la Ruthénie kievienne (Russie Méridionale)¹.

(Au sujet de la critique de mes ouvrages sur le commencement du christianisme en Ruthénie dans le «compte-rendu» de «la littérature historique ukrainienne en Pologne et dans l'émigration ukrainienne» de 1927-1928 de Myron Kordouba).

¹ J'emploie ici les termes «Ruthénie», «Russie Méridionale» et «Ukraine», comme identiques, et le terme «Russie» pour la désignation de tous les trois pays des

Myron Kordouba consacre quelques pages dans son compte-rendu de l'historiographie ukrainienne contemporaine, imprimé dans le «Bulletin d'Information des sciences historiques en Europe Orientale» (t. II, fasc. 1-2, Varsovie, 1929) à mes ouvrages du christianisme en Ruthénie au X-e siècle¹. Mais l'exposé et la critique de mes ouvrages dans cet article sont si étranges, que je me crois obligé de donner quelques notes au sujet de cette critique. Kordouba expose mes ouvrages très inexactement et m'attribue des thèses contradictoires à celles que j'avais écrites. Toutes les objections de Kordouba sont basées exclusivement sur son ignorance des sources et de la littérature de l'histoire du christianisme en Russie du X-e siècle et sur l'attribution à mon égard des opinions que je n'avais pas exprimées.

Kordouba écrit: »Zajikyn... conclut (avec Golubinski) que les chrétiens formaient le parti dominant« (à l'état kievien à la fin du gouvernement d'Igor). Or, je donne dans mon ouvrage l'opinion justement contraire: »il semble qu'ils (les chrétiens kieviens) n'étaient pas un parti dominant, comme l'académicien Goloubinski le suppose«².

Plus loin Kordouba continue: »Toutes les conjectures de l'auteur sur l'existence d'une hiérarchie ecclésiastique en Ukraine à cette époque manquent de fondement«. Cependant, je n'ai rien écrit de »l'existence d'une hiérarchie ecclésiastique« en Ruthénie (Ukraine) *kievienne* au temps d'Igor³. Au contraire, considérant la supposition du prof. Prisiolkov des pourparlers russo-byzantins en 945 sur l'organisation de la hiérarchie en Ruthénie *kievienne*, je dis que nous n'avons aucun renseignement de ces pourparlers dans nos sources; quoique, sachant les grands succès du christianisme en Ruthénie au milieu du X-e siècle, nous ne trouvions rien d'impossible dans l'hypothèse de Prisiolkov, mais en tout cas, même si les Ruthènes kieviens eussent eu des pourparlers avec Byzance, en 945, sur l'organisation des diocèses chrétiens à l'état kievien, ces pourparlers n'eurent aucun résultat⁴. À une autre place de mon ouvrage j'écrivis: »en tout cas

Slaves de l'orient (de la Ruthénie-Ukraine, de la Grande-Russie et de la Blanche-Russie) ensemble.

¹ »Le christianisme en Europe Orientale au milieu du X-e siècle«, »*Ελληνικα*«, t. I (1926), p. 47-93; t. II (1927), p. 107-164; t. III (1927), p. 57-68; t. IV (1928), p. 70-87; »Християнство на Україні за часів князя Ярополка I (969-979)« [»Le christianisme en Ukraine au temps du kniaze Jaropolk I (969-979)«], »*Analecta OSBM.*«, t. III, fasc. 1-2 (1929), p. 1-39; »Князь Ярополк I« [»Le kniaze Jaropolk I«], »*Nova Zoria*«, 1928, N. 43; »Початки християнства в Київській Русі-Україні« [»Les origines du christianisme en Ruthénie (Ukraine) kievienne«], »*Nova Zoria*«, 1928, N. 59 et 61.

² »Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w połowie X-go wieku« (»Le christianisme en Europe Orientale au milieu du X-e siècle«), »*Ελληνικα*«, 1927, II, p. 142.

³ *Au sud-est de l'Ukraine*, à Tmoutarakagne, suivant l'opinion de Golubinski, de Baumgarten etc., un évêché chrétien existait peut-être au temps d'Igor. Cette hypothèse a certains fondements. Comp. les indications de l'évêché de Tamatarque (δ *Τυμάταρχα*, τὰ *Μάταρχα*), publiées par de Boor dans »*Zeitschrift für Kirchengeschichte*«, etc.

⁴ »Le christianisme en Europe Orientale au milieu du X-e siècle«, »*Ελληνικα*«, II, p. 163-164.

on ne commença pas une organisation d'hierarchie chrétienne au temps d'Igor» (en Ruthénie kievienne)¹.

Touchant la question de l'influence de l'Occident sur l'évangélisation de la Russie avant St. Vlađimir, Kordouba soutient que l'opinion de l'existence de cette influence fut avancée par V. Parkhomenko en 1913. En réalité, cette question avait été éclaircie déjà au XIX-e siècle dans les travaux de Fortynsky, de Voronov, de Skobelsky, de Lynnytchenko etc. et surtout au commencement du XX-e siècle dans l'œuvre célèbre et impartiale de l'estimable savant de Léopol Wł. Abraham: »La formation de l'organisation de l'Église latine en Russie» (1904) et dans l'article connu de N. Korobka: »La question de la source du christianisme russe» (1906)².

Puis, raillant l'opinion de Goloubinski, acceptée aussi par moi, que Ste Olga avait probablement des sympathies pour la religion chrétienne du vivant de son mari, Kordouba imagine qu' »il est beaucoup plus rationnel d'admettre la thèse de Malyszewskyj qui suppose qu'elle était Bulgare et, par conséquent, chrétienne dès son enfance«. Mais cette opinion »rationnelle«, elle n'est qu'une fantaisie n'ayant aucun fondement et de plus en contradiction flagrante avec toutes nos sources. Toutes les chroniques russes, les annales allemandes contemporaines de cette époque et ultérieures, l'ancien ouvrage russe du moine Jacques »Éloge« (»Pokhvala«) à St Vladimir et à Ste Olga, les chroniqueurs byzantins Skilitza et Cedrénos, tous affirment unanimement que Ste Olga est restée longtemps païenne et ne reçut le baptême qu'au temps de son règne. Au temps de Malychevsky on aurait été encore excusable de construire des hypothèses sur l'origine bulgare d'Olga; mais de nos jours de telles fantaisies, contradictoires à toutes les sources, sont, pour le moins, très étonnantes.

Plus loin Kordouba écrit que la femme de Yaropolk était »une princesse grecque«. C'est une autre fantaisie n'ayant aucun fondement dans les sources.

Kordouba croit que la suite de la chronique de Reginon est la source unique de l'ambassade d'Olga auprès d'Otton I et de l'érection de l'évêché de Kiev en 959-961. Pourtant les autres annales allemandes du X-XII-e

¹ Ibid., p. 156.

² Д. Вороновъ: О латинскихъ проповѣдникахъ на Руси Кіевской въ X и XI вѣкахъ, »Чтенія въ Историч. О-вѣ Нестора Лѣтоп.«, I; Фортинскій: Крещеніе князя Владиміра и Русь по западнымъ извѣстіямъ, ibid., II; Скобельскій: Згадки о Руси въ жерелахъ нѣмецкихъ, »Справозд. Львов. Акад. Гимназій«, 1881; Линниченко: Взаимныя отношенія Руси съ Польшею до пол. XIV ст., Кіев, 1884, I; Abraham: Powstanie organizacyi Kościoła łacińskiego na Rusi, Léopol, 1904, I; Коробка: Къ вопросу объ источникѣ русскаго христіанства, »Изв. отд. рус. яз. и сл. Имп. Акад. Наукъ«, 1906, t. XI, fasc. 2. Il faut ajouter que V. Parkhomenko a écrit aussi plusieurs oeuvres sur cette question avant 1913: »Древнерусская княгиня св. равноапост. Ольга«, Кіев, 1911; »Крещеніе св. кн. Ольги« (»Вѣра и Разумъ«, 1911, N. 10); »Свидѣтельство продолжателя хроники Рeginона о крещеніи св. кн. Ольги« (ibid., 1912, N. 1); »Христіанство Руси до Владиміра Св.« (ibid., 1912, N. 10 et 11) etc. Toutes ces oeuvres sont indiquées dans mes ouvrages: »Chrześcijaństwo w Europie Wsch. w. poł. X w.« et »Христіанство на Україні за часів кн. Ярополка I«.

siècle, par exemple celles de Hildesheim, de Quedlinburg, de Saxe (Saxo), de Hersfeld (de Lambert d'Aschaffenburg) etc. rapportent aussi ces faits¹.

Considérant les suppositions du baptême probable de Yaropolk, Korodouba affirme qu'elles sont appuyées exclusivement sur l'oeuvre de St Pierre Damiani et sur la suite de la chronique d'Adhémar; il souligne que les chroniques locales ne gardent aucune trace de ces événements et que «dans les chroniques occidentales le même nom du prince sonne autrement». Avant tout, il faut dire que dans l'oeuvre de Damiani et dans la suite de la chronique d'Adhémar on ne mentionne pas le nom du kniaze. Cependant les détails, communiqués par P. Damiani et par le continuateur de la chronique d'Adhémar ne ressemblent qu'à la description que nous avons de Yaropolk. Il n'y a aucune raison de considérer les nouvelles de P. Damiani et du continuateur d'Adhémar comme falsifiées. Certains écrivains, surtout Jean Ohienko (dans le pamphlet anticatholique, intitulé «Le baptême du peuple ukrainien», Varsovie, 1925), soupçonnent que c'est une falsification des catholiques. Mais, sans même mentionner qu'il est impossible de voir en Saint Pierre Damiani un falsificateur, une telle falsification n'aurait aucun sens. D'un autre côté, plusieurs autres indications confirment la probabilité de la supposition du baptême de Yaropolk et témoignent de son intérêt et de ses grandes sympathies pour le christianisme, de la protection qu'il lui accorda etc. En vérité, dans les chroniques russes il n'y a pas d'indications directes du baptême de Yaropolk. Mais nos chroniques contiennent en général très peu de nouvelles de la vie ecclésiastique de la Russie. Elles ne mentionnent pas beaucoup de faits de la vie de l'Église en Russie ancienne lesquels nous sont connus par les sources de l'Occident. Par exemple, elles gardent le silence sur l'ambassade d'Olga auprès d'Otton, sur l'érection de l'évêché kievien en 959-961, sur Reinbern, sur l'ambassade du Pape en 1055, sur l'union de l'Église russe orthodoxe avec l'Église catholique romaine au temps d'Iziaslav (1076), sur la mission de l'archevêque Pierre (Akerovitch?) sur le synode de Lyon (1245) etc. Du reste, dans les chroniques russes se conservèrent quelques indications très intéressantes de l'état du christianisme au temps de Yaropolk; ce sont les nouvelles des relations de ce kniaze avec le St Siège et surtout l'indication (conservée dans l'histoire de Tatichtchev) des sympathies de Yaropolk pour le christianisme et de la grande importance et du pouvoir, donnés par lui aux chrétiens, qui furent, suivant cette nouvelle, la cause principale du mécontentement contre Yaropolk d'une partie de la population kievienne, ainsi que de la perfidie du boyard Bloud et de la mort tragique de Yaropolk; enfin, il y a dans la chronique des descriptions de certaines cérémonies ecclésiastiques sur les ossements de Yaropolk au temps de

¹ Les indications de la nomination de St Adalbert à l'évêché de Kiev en 901 se trouvent aussi dans la chronique de Thietmar de Merseburg et dans l'édit de la nomination d'Adalbert métropolitain de Magdeburg. Toutes ces indications sont utilisées et citées dans mon ouvrage «Le christianisme en Ukraine au temps du kniaze Yaropolk I» («Analecta OSBM», t. III, fasc. 1-2) ainsi que dans les oeuvres des autres historiens du christianisme en Ruthénie au X-e siècle.

Yaroslav I etc. Kordouba dit audacieusement que «ceux qui font de ce prince un martyr de la religion catholique, s'égarent dans le domaine des fantaisies». Mais le témoignage, conservé dans l'histoire de Tatichchev, démontre que Yaropolk en effet tomba victime de son dévouement au christianisme. Dans la littérature historique nouvelle c'est le grand historien Serge Soloviov qui, argumentant sur les indications des chroniques russes, éclaircit le progrès victorieux de la religion chrétienne en Ruthénie kievienne à l'époque de Yaropolk et présente la thèse que ce kniaze fut perdu à cause de son attachement au christianisme et de sa protection qu'il lui accorda¹. Une considération plus détaillée de l'état du christianisme en Ruthénie (Ukraine) au temps de Yaropolk sera publiée dans la suite de mon ouvrage: «Християнство на Україні за часів князя Ярополка I (969-979)» dans les «Analecta OSBM».

Venceslas Zaïkyn

ОГЛЯД надісланих книг

В тім відділі даємо місце всім книжкам, надсиланим на адресу Редакції „Записок ЧСВВ.“ (Львів, Жовківська 36), без огляду на їх зміст і світогляд. При деяких подаємо короткі, оціночні замітки, а що до інших залишаємо за собою право висловитися про них у наших органі й окремо, в міру потреби та достоювання їх до змісту нашої програми. — Виказуємо тільки книжки та збірні видання, пропускаючи письма періодичні і їм подібні. Виказ тих останніх містимо на кінці випуску, яким закінчуємо поодинокий том.

Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin. Band II. Записки Українського Наукового Інститута в Берліні, т. II. Berlin u. Leipzig 1929. 26×17, 217.

Acta Conventus Pragensis pro studiis orientalibus anno MCMXXIX celebrati. Olomucii 1930. 24×16, 258.

Зокрема відріжимо статті: Dr J. Vašica, De s. Venceslao in documentis litterarum palaeoslovenicis (39); P. D. Ghiulov, De relationibus inter Bulgaros et S. Sedem (65); Dr J. Vajs, De unione Brestensi a. 1595 (80); Dr H. Cichowski, De fundamento philosophico theologiae orientalium separatorum (85); Dr Fr. Dvornik, Quomodo incrementum influxus orientalis in imperio byzantino s. VII-IX, dissensionem inter Ecclesiam Romanam et Orientalem promoverit (159); Dr V. Vilinskij, O ruské náboženskosti (185).

Ähren aus der Garbe. Kleines Jahrbuch des Matthias-Grünwald-Verlags für das Jahr 1926: Christi Reich im Osten. Die geistige Bedeutung Wladimir Solowjews und die inneren Voraussetzungen zur Wiedervereinigung der russisch-orthodoxen und der römisch-katholischen Kirchen. Mainz-Wiesbaden, 18×12, 279. Оправл. 3 RM.

Се гарно виданий альманах, зложений з промови Пія XI до Орієнталів і причинків російських, німецьких і французьких авторів. Вони займаються головно особою і думками Соловьева. Позатим, на увагу заслугує стаття о. д'Ербіні „Єдність у Христі“ і Н. Бердяєва про об'єднання християн Сходу і Заходу. Т.

¹ С. М. Соловьєвъ, *Исторія Россіи*, т. I (éd. de la Société «Обществ. Польза»), р. 158-159. — *Сопр.: Забѣлинъ, Исторія русской жизни съ древнѣйшихъ временъ*, т. II, Moscou, 1879, р. 252-254; Srkulj, *Drei Fragen aus der Taufe des heil. Vladimir*, »Archiv für slav. Philologie«, XXIX (1907). Zabeline et Srkulj acceptent les vues de S. Soloviov.

Всі непідписані оцінки подав Й. Скр.

Ікідієтє св. Бѣлкомѣч. Барвѣрѣ. Баршѣна ꙗцѣѣ. 18X13, 32.

Ікідієтє трѣмѣхъ Свѣтѣтѣлѣмѣхъ: Басілію Бѣл., Грѣгорію Богосл. ѿ Іваннѣхъ Златобѣст. Баршѣна ꙗцѣѣ. 17X13, 32.

Ікідієтє св. Бѣлкомѣч. ѿ побѣдоносцѣхъ Гѣлѣргію Баршѣна ꙗцѣѣ. 17X12, 32.

Ікідієтє Чѣстнѣмѣхъ ѿ животворѣщѣмѣхъ Крѣстѣхъ Господнѣмъ. Творѣніє ієромѣнаха Шахѣмѣа, сѣмѣторѣбра бѣтѣлѣа Вознесѣніѣа Господнѣа. Баршѣна ꙗцѣѣ, 17X12, 32.

Ікідієтє св. ѿ богѣноснѣмѣхъ Шѣдѣ нашѣмѣхъ Сѣрафѣмѣхъ, сѣрѣвѣскомѣхъ Чѣдѣтѣвѣрѣцѣхъ. Баршѣна ꙗцѣѣ. 17X12, 32.

Ікідієтє Покрѣдѣ Прѣсв. Богѣрѣбѣднѣцѣ. Баршѣна ꙗцѣѣ. 17X13, 32.

Ікідієтє Прѣп. ѣтѣдѣ нашѣмѣхъ Ѡнѣдрію Бѣл. Баршѣна ꙗцѣѣ. 17X13, 32.

Ікідієтє Зѣспінію прѣсв. Богѣрѣбѣднѣцѣ. Баршѣна ꙗцѣѣ. 17X13, 32.

Ікідієтє св. прѣпѣмѣч. Іѣданасію, ѿгѣмѣнѣхъ Крѣстѣскомѣхъ. Баршѣна ꙗцѣѣ. 17X13, 32.

Ікідієтє св. прѣрѣкѣсѣхъ Кѣжію Ілѣнѣ. Баршѣна ꙗцѣѣ. 17X13, 32.

Ікідієтє св. ѿрѣхѣнгѣлѣхъ Міхѣйлѣхъ. Баршѣна ꙗцѣѣ. 17X13, 32.

Akta Grodzkie i Ziemskie z Archiwum t. z Bernardynskiego we Lwowie w dalszym ciągu wydawnictwa fundacyi Al. hr. Stadnickiego ogłaszane przez Towarz. Naukowe we Lwowie. T. XXIII Lauda Sejmikowe Wszeńskie, Lwowskie, Przemyskie i Sanockie 1731-1772 wydał A. P r o c h a s k a. Nakładem Tow. Naukowego. Lwów 1928. 32X24, XII+682, злп. 35—.

Див. „Записки ЧСВВ.“ III, 690.

Annuaire de l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique. 1929. 95-e Année. Bruxelles 1929. 19X12, 155.

Аскетичні Твори св. Отця Нашого Василя Великого переказав з грецького митроп. А. Шептицький. (Праці Богослов. Наук. Т-ва і Гр.-Кат. Богослов. Академії у Львові. Т. IV-V). Львів 1929. Друкарня ОО. Василян у Жовкві. 8° I-XV+490.

Див. „Записки ЧСВВ.“ III, 624.

A szerepi városok árumegállító-joga. Löcse és Késmárk küzdelme az árumegállításeret 1358-1570. Irta Dománovszky S. Az ipolyi-díjjal jutalmazott pályamunka. Oklevéltárral és egy térképmelléklettel. Budapest 1922. 24X16, X+522+1 мапка.

Річ іде про суперництво міст Löcse і Késmárk за право спинювати товари (ius stapuli). Löcse мало за собою раніше королівські привілеї, Késmárk натомість під географічним оглядом більше надавалося на торговельний центр. Відси вся ворожнеча й вся ривалізація, яка мала сей практичний вислід, що обі місцевости згодом вибилися на знаменитші міста цілої Сепешини. Книжка видана старанно, а матеріал розложений дуже проглядно. Хоч тема суха, однак книжку читається цікаво, бо стиль ясний і легко зрозумілий. Також і льокальна се тема, але так оброблена, що інтересує загал. Є тут мова і про купців польських та руських, котрі туди привозили свої товари до Мадяричини.

Az Arpád-Házi Királyok Okleveleinek kritikai jegyzéke. I. Kötet 1001-1270. A M. Tudom. Akadémia Történelmi Bizottságának Megbízásából szerkesztette Szentpétery Imre. 1. füzet Budapest, 1923. 32X24, XVI+176; — 2. füzet. Budapest, 1927, 177-353.

Див. „Записки ЧСВВ.“ III, 666.

BADECKI K. Dr. **Zniszczony dzwon Bernardynów lwowskich.** Lwów 1930. 17X13, 44.

БАРВІНСЬКИЙ Б. Д-р. **Ковашевичі** в перемиській землі в XV і XVI ст. Генеалогічно-історична монографія (з 5 ілюстраціями й 3 генеалогічними таблицями). Відбитка з »Зап. НТШ.« т. С. Львів 1930. 25X17, 158.

БЕНЗЕН Р. Г. **Парадокси католицизму.** Переклад з англійського. Добра Книжка. 98 вип. Львів 1929. 18X13, 128.

BESSON Msgr. **La vie et la mort du Père d'Alzon,** fondateur des Augustins de l'Assomption, Maison de la Bonne Presse, Paris 1930. 19X12, 72.

Звісний основник Асумпціоністів, * 30. VIII. 1810 † 21. XI. 1880, наскрізь рухлива і діяльна людина, під кожним оглядом надається на взорець для діячів нашої доби.

БІРКІНА Н. **Бібліотечний кореспондент** та його робота. УНДІК. Київ 1929. 18X12, 24.

BORGIA N. **„Diurno“** delle Chiese di rito byzantino. Orientalia Christiana. Vol. XVI—2. N. 56. Roma (1929). 24X16, 106.

Див. »Записки ЧСВВ.« III, 639.

BRUNSMANN Joh. SVD. **Lehrbuch der Apologetik.** I/II. St. Gabriel b. Wien 1924-1926. 23X15, XVI+403; XIII+466.

Отсей двотомовий підручник апологетики доцента богословського заведення в St. Gabriel коло Відня визначається ясністю викладу і обильністю дотичної апологетичної літератури, переважно німецької, в якій автор є начитаний. Похвали гідне є змагання автора вийти поза утерті прийоми шкільних підручників апологетики і дати дещо нового та зібрати коротко і ясно вислід науки в деяких трудних питаннях, дискутованих в останніх часах по різних періодиках. Такий характер мають розділи пз. Religionsgeschichtliche Parallelen zum A. u. N. T. у першій (365-397), та Akt des Glaubens у другій томі (341-394), де автор подає перегляд трудного в науці питання про розбір акту віри, Також дещо інтересного стрічаємо в автора про незєдинені церкви. Однак у викладі про ноти Церкви він іде здавна утертими слідами і поза Дербіні'я, Theologica de Ecclesia, не зраджує знайомості відомих на Заході католицьких авторів, що займаються східними Церквами, як Пальмієрі, Жіжі, Спачіль. Рівнож автор нігде не цитує періодичного видавництва Slavorum Litt. Theol., пізніше Acta Acad. Velehr., присвяченого богословським наукам незєдинених. Тому деякі його погляди що до святости і апостольства незєдинених церков не стоять на висоті сучасної науки. А. Ішак CASTEL P. **Saint Augustin**. Bonne Presse. Paris 1930. 18×10, 176.

Се життєпис безсмертного Августина, виданий у XV сотню від дня його смерті. Праця може служити взірцем для писання популярних життєписів святих.

Церковное преданіе и русская богословская литература. Критическое сопоставленіе. Фрейбургъ въ Бр. у Б. Гердера, 1898. 24×15, VIII+584.

Гердерівська видавнича фірма звертає увагу на сю давню, однак й сьогодні цінну книжку російського автора, вже покійного, якого рідня опинилася в дуже тяжких обставинах. Дохід із продажу сеї недорогої (замість RM. 4.— лише RM. 3.—) книжки призначений саме на підмогу сій сімї. На зміст складається аналітичний розбір голосних у своїм часі російських книжок: аноніма »О Церкви« (Берлін 1888), Бѣляева »О католицизмѣ« (Спб. 1889), Лебедева »О главенствѣ пать« (Спб. 1887) і Сушкова »Противъ лжеученія о всел. главенствѣ рим. Церкви« (Спб. 1890). Сьогодні, коли православна Церква б. Росії в агонії, голоси старих російських католиків варті особливої уваги.

CHAREWICZOWA Ł. Dr. **Kłeski zaraz w dawnym Łwowie**. Z 10 ilustr. w tekście. (Biblioteka Lwowska. XXVIII). Lwów 1930. 24×16, 90.

CHARKIEWICZ W. **Placyd Jankowski** (John of Dycalp). Życie i twórczość. Biblioteka prac polonistycznych. Wydawnictwo Koła Polonistów słuchaczy USB. w Wilnie. Nr. 1. Wilno 1928. 23×15, 20b

Див. »Записки ЧСВВ.« III, 708.

— **Bez steru i busoli**. Sylwetka ks. prof. M. Bobrowskiego. Wilno 1929. 18×12, 62.

Див. »Записки ЧСВВ.« III, 711.

— **Ostatnie lata Alumnatu Papieskiego w Wilnie**. Wilno 1929. 24×16, 28 (відбитка).

Се та обширніша розвідка, про котру згадує сам автор у »Записках ЧСВВ.« III, 552. Цікавий для нас доданий рапорт, у яким реабілітується світлу пам'ять Василянина о. П. Лешинського, б. ректора Папського Алюмнату.

— **Zmierzch Unji Kościelnej na Litwie i Białorusi**. Słonim 1929. 24×17, 160.

Див. »Записки ЧСВВ.« III, 737.

— **Zyrowice — Iask krynice...** Słonim 1930. 17×12, 48.

Див. »Записки ЧСВВ.« III, 732.

Христос моя сила. Молитвеник для питомців гр.-кат. Духовної Семинарії у Львові. (Аскетична Бібліотека. Т. 1, виходить під проводом о. д-ра Й. Сліпого). Львів 1929. 14×8, 156.

Незвичайно щасливу мав руку о. ректор Й. Сліпий, починаючи свою »Аскетичну Бібліотеку« отсим молитвеником для питомців. Поза забутим Підручник'ом Клирик'овъ (Львів 1897) Й. Мільницького і поза вичерпаними книжочками І. Дольницького, наші питомці не мали свого vademesum. А се перше на шляху молодого кандидата до стану духовного! Щасливий се крок ще й тим, що впорядчюючи удалося вказати і зложити в питомецькім молитвенику чисті, католицькі жерела надприродної сили, якими питомець напоївшись замолоду, сміло і бадьоро йтиме навіть найдовшим і найприкріjším шляхом свого священничого життя. До тих хрустальних жерел належать: ріжнородна молитва (устна, умна, співуча), ріжнородні практики духовні (Ангел Господень, добре наміренне, посіщення, користаннє з відпустів, благодаренне по св. Причастію, розважаннє, іспити совісти,

сповідь), всегашна свідомість одержаних чинів священних. За додатний бік молитвенника ще слід зачислити поміщення in extenso чину св. Тайни Священства, а між відемні враховую: недбаду коректу, ненаукове, бо довільне, змодернізованне кирилиці щодо правопису, вимови й наголосу, вкінці оставленне слова «православний» і залишенне давньої форми «Святий Боже».

CIESZYŃSKI N. L. X. *Roczniki Katolickie* na Rok Pański 1929. R. VII. Poznań 1929. 21×15, 564.

Принаймні нехай автор дозволить справити декілька помилок, котрі вельми разять „поетично“ не настроєного читача. А саме: О. Пьотровський (ст. 312) родом із Сх. Галичини, хрещений у гр. кат. обряді, сам пробував дістатись і ще тепер має рідного брата в Чині оо. Василіян, вже нині перебуває поза Хінами. Першим директором Епархіального Архіву в Познаню є свящ. Едмунд Майковский (353). о. П. Демчук ЧСВВ. (368 і 370) перейшов до Пинська з Торокань, а слово Боже в Янові він виголосив таки українською мовою. Про участь, а радше відсутність гр. кат. духовенства на єхаристійнім конгресі у Львові (379) красше було не згадувати, бо в дійсности скомпромітувалися тут господарі конгресу. Також не треба було видвигати на денне світло вістки про свящ. М. Гарнавського (397), бо й тут правда не по стороні автора «Roczniki'в. Зокрема не сподобався нам цілий розділ XXXI (401), починаючи від самих смішних піднаголовків: Niepewność unitów małopolskich. Ich plotki z za orłotków... Очевидно, авторові міркування на тему унії, чи загалом східну, нам ані не допоможуть, ані не зашкодять, але тут передусім автор дав себе „rozkołysać mrzonkami nacjonalistycznymi“ і понанісував усякої всячини, що й справляти годі. Щодо східного словянського обряду на тзв. окраїнах нинішньої Польщі, ми хотілиб, щоб автор передумав усю полеміку окраїнної (головно виленської) преси, котра час від часу давала в тім напрямі річеві статті. Поминувши речі, поміщувані на сторінках нелюбого Полякам „Przegląd'y Wileński'ogo“, відмітимо для прикладу низку статей В. Харкевича, Wobec nowych nieznanych dróg (див. виленське „Słowo“. IX, чч. 154, 155, 157, 159, 161), йогож відповідь о. Ів. Урбанови Т. I., п. н. Grunt — się nie przejmować! (див. „Słowo“. IX, ч. 179), або артикул Testis'a, Nowa orientacja w Unji (див. „Kurjer Wileński“. VII, ч. 202) і о. О. Мацевич, про якого мова на ст. 410, називається Павло.

Cisterziensr Missionskalender 1930. Herausgegeben vom Kloster Schlierbach. O.-Österreich. Linz. 22×15, 128.

В календарі, на ст. 89-90, є згадка про нашу еміграцію в Бразилії та про працю для неї тамошних Оо. Василіян.

ЧАЙКОВСЬКИЙ А. *Віддячвся*. Оповідання з козацької давнини для укр. молоді.

Зі вступом М. Матіїва-Мельника. Третє видання. Львів 1929. 17×12, 215.

d'AQUILA P. *Le Clocher en flammes*. Bonne Presse. Paris 1929. 18×10, 96.

Під тим сензаційним наголовком криється популярно-уморальнююча новелька. Стиль простий, текст прикрашений образочками.

d'ARVOR M. A. *La revanche de Marie-Claire*. (Romans populaires. N. 14). Bonne Presse. Paris 1929. 19×13, 124.

По незвичайно дешевій ціні (1 fr. 25) одержують французькі маси отсе цікаве оповідання.

de BAUMGARTEN N. *Chronologie ecclésiastique des terres russes* du X-e au XIII-e siècle. («Orientalia Christiana». XVII.—1. N. 58). Roma (1930). 25×18, 180.

Див. «Записки ЧСВВ». III, 653.

De Oriente: Documenta et libri. (Orientalia Christiana. Vol. XVI.—1. Num. 55). Roma (1929). 24×16, 148.

De Oriente: Studia et libri. (Orientalia Christiana. Vol. XVIII.—2. Num. 61). Roma (1930). 24×16, 116.

Є тут коротка записка N. de Baumgarten'a, Le dernier mariage de Saint Vladimir. Квєстїя се дещо складна і до неї думаємо повернути.

ДЕЖЕЛІЧ Вєл. *Софію вибрав*, роман з IX в. З хорватської мови за дозволом автора переклав М. Фірак. Львів. «Добра Книжка». 114 вип. 1930. 18×13, 231.

d'HERBIGNY M. SJ. *L'Islam naissant*. Notes psychologiques. Orientalia Christiana. Vol. XIV.—2. Num. 51. Roma (1929). 24×16, 152.

ДОРОШЕНКО Д. *По рідному краю*. (Подорожні вражіння й замітки). Видання друге, перероблене й доповнене. (Популярна Бібліотека. Книж. 1). Львів 1930. 17×12, 156.

Між описами замітні враження про Гетьманський монастир на Гетьманщині, про Почаїв, Кремянець та Луцьк.

ДОРОШЕНКО В. Найновіша література про П. Куліша. (Інформативний огляд видань і розвідок за останніх 15 літ). Львів 1928. 24×16, 30 (відбитка).

DUPLESSY Eug. Les conséquences de l'obligation morale: péché, vertu, mérite. Bonne Presse. Paris 1929. 17×10, 62.

Три моральні теми знайшли тут основне й ясне освітлення відповідно до сего, чи закон нарушений, чи захований і чи потягає відповідальність. В першій випадку повстає гріх і про него як акт і як навикненне розправляє автор у двох розділах. В другім випадку родиться чеснота, про яку говорить окремий розділ; врешті, при відповідальности, має місце заслуга, про яку написаний розділ кінцевий.

— **Le respect de la propriété et de la vérité.** Bonne Presse. Paris 1930. 17×10, 64.

В добі випирання з людського словника навіть поняття: власність, правда, добре імя тощо, отся книжочка дуже надається до масового поширення.

— **Les devoirs sociaux:** famille, patrie, humanité. Bonne Presse. Paris 1930. 17×10, 63.

Дуже вміло директор практичного видавництва La Réponse обговорює соціальні обовязки: родинні, званеві, національні і міжнародні. Дослівно можнаб його працю давати перекладом у наших людських виданнях.

— **Le respect de la vie** naturelle et surnaturelle. Bonne Presse. Paris 1930. 17×10, 62.

Мова йде про морд, вбивство, двобій, згіршення, про пошану людської гідности. **DVORNÍK Fr. Dr.** **Zywot świętego Wacława** na pamiątkę tysiąclecia jego śmierci męczeńskiej. Praha MCMXXIX. 18×13, 84.

ДВОРНІК Фр. д-р. Життя св. Вячеслава до 1000-літньої врочистости його мученицької смерти. Прага 1929. 16×10, 70.

ДЖИДЖОРА І. Україна в першій половині XVIII віку. Розвідки і замітки. З передмовою акад. М. Грушевського. ВУАН. Київ 1930. 27×19, VIII+172.

Се збірка наукових розвідок молодого історика Івана Джиджори (* 9. II. 1888 † 22. IV. 1919), б. учня школи буцацьких ОО. Василян.

Ex Oriente. Religieuse und philosophische Probleme des Ostens und des Westens. Beiträge orthodoxer, unierter und katholischer Schriftsteller in russischer, französischer und deutscher Sprache. Mit einem achtfarbigem Titelbild und sechs einfarbigem Bildern. Herausgegeben von Prof. Dr L. Berg. Matthias-Grünwald-Verlag. Mainz-Wiesbaden 1927. 25×16, XVI+427. Брош. RM. 14.—, опр. RM. 16.—.

Нам дуже важко оцінювати такі збірники як сей. Чому? Відповідаємо: 1) по причині ріжnorodного матеріалу, між яким є зерно і полова, річі для одного інтересні і вартісні, для иншого без значіння; 2) з огляду на спосіб розуміння одної і тої самої справи через людину западної культури, особливо запалену до якоїсь справи і через людину східну, передусім коли вона стає предметом обсервації, студії, науки. Під обома оглядами на альманаху д-ра Берга сповнюються наші труднощі. Тому, залишивши на боці річі слабкі, для нас не цікаві і чисто теоретичні (до сих останних зачисляємо міркування на тему зєдинення Церков, на тему психології східної душі, всі спомини і помічення і т. п.), підкреслимо весь позитивний матеріал збірки Ex Oriente, серед якого на перше місце вибивається матеріал суто історичний. Таким робом одержуємо низку ось яких поміщених тут праць: 1. Митр. А. Шептицький. Русскій католицескій екзархатъ. Дані тут не нові і стисло льокального характеру. Не бачимо причини подавати одну і ту саму річ двома міжнародними мовами. Се відносимо і до праці митр. Шептицького і до всіх инших. 2. Т. Галущинський. Die gegenwärtige Lage der kath. Kirche (ukrainisch-katholischer Ritus). Огляд практичний, але за короткий. Формою і обробленем нагадує огляд, що його помістив „Христ. Календар“ на 1923 р. (Жовква 1922), ст. 129, хоч се жерело йде не згадане. 3. Л. Берг. La reunion des églises orientales avec l'église catholique romaine au cours des siècles. Шкода, що начерк за популярний. 4. Г. Гуссен. О старьйшихъ сношеніяхъ Грузинской и Римской Церквей. 5. Р. Іваницький-Інгільо. Lose Blätter aus der Geschichte der georgischen Kirche. 6. С. Батманшвілі. L'Église catholique en Georgie. 7. Я. Воронецький. Папа Григорій VII і юная Русь. 8. М. А. Таубе. Римъ и Русь въ домонгольскій періодъ (X-XIII вв.). Се наясновіиша праця в цілім збірнику. Її оцінив С. Томашівський у „Записках ЧСВВ.“ III, 282, а одному з порушених у ній питань тойже проф. Томашівський присвятив окрему статтю (див. „Зап. ЧСВВ.“ III, 171). 9. Й. Умінський. Сношенія Рима съ Россією вѣ XIII в. 10. В. Залозецький. Die Kirche des hl.

- Pantelejmon in Halitsch, 11. I. Пусино. Н. Кузанський і взаимоотношення Західної і Восточної Церквей его времени (1401-1464). 12. В. Строев. Einige Worte über die kulturellen Verdienste der catholischen und der orthodoxen Geistlichen in Russland, 13. К. Лібедк. Die Priestersehe in der griechischen Kirche. Досить слабкий історично-правничий виклад. — Під кінець відповімо на поставлене нам питання: Чи на будуче вказаним в видавати такі збірники? Думаємо, що хосен з них малий і загальній справі, для якої спрямовують їх видавці, вони не помагають, тому що всякі збірники ніколи не беруться поважно. А чи для самої реклами та інформації виплатиться виголювати і пускати в світ таке коштовне видання?
- FAVIER M. Marguerite Sinclair l'admirable ouvrière d'Écosse (1900-1925). Bonne Presse. Paris 1929. 18×10, 100.
- Ся ніжно написана біографія надається для всіх рухливих людей нашої нервозної доби, передусім для бюровців і робітників усякої категорії.
- FLORISOONE M. Le Cardinal Dubois. Bloud et Gay, Éditeurs. Paris 1929. 22×16, 60.
- Життєпис кард. париського, котрий був незвичайно популярний і за час свого життя розвинув широку і різнородну діяльність у користь св. Церкви. Книжочка прикрашена многими світлинами.
- Fontes XXIV. Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Torunii 1929. 25×17, 289.
- ФИЛИПЧАК І. Сила волі. Повесть з купецького життя з другої половини XIX віку, на тлі дійсної події. Вид-во «Руссака». Жовква 1930. 23×15, 120.
- Підзаголовок опреділює зміст книжки. Для нас важміне те, що тут маємо між иншим спомини про монастирську школу в Лаврові.
- GILOTEAUX P. L'Abbé Léopold Giloteaux 1886-1928. Ouvrage illustré de 14 gravures hors texte. 2-me mille. P. Téqui. 82, r. Bonaparte. Paris (VI) 1929. 22×14, XIII+254.
- Рідний брат списав отсей життєпис свого брата, котрого слушно назвав священником-жертвою. Книжку читається легко і з правдивим збудованнем, бо померший священник, се зразок побожного і містично розположеного аскета. Й поза законними установами живуть святі в наших часах!
- GOETTSBERGER J. Einleitung in das Alte Testament. Mit 12 Bildern u. 4 Tafeln. (Herders Theologische Grundriße) Freiburg in Br. 1928. 8° XVIII+522.
- Знаменитий підручник для студентів богословія. Богата, хотя не вичерпуюча література і при кожнім важнійшій питанню докладне подання жерел може впровадити і захопити студіюючого до дальших і глибоких досліджувань. Досить замітний є поділ матеріялу. Коли звичайно автори загальну часть Введення до св. Письма, а саме історію канону і текстів дають на перед, а оцінку поодиноких книг як другу часть; тут є навпаки. По короткім вступі слідує I часть: Книги С. З. поосібно, зате II часть трактує історію С. З-го канону, а III часть про історію тексту С. З. Якихсь нових або оригінальних поглядів на численні проблеми книг С. З. автор не подає. Затє дуже вміло упорядкований матеріял під оглядом дидактичним.
- T. G.
- GRENTE Mgr. Sommes-nous les fils de la Sainte Église? M. Bonne Presse. Paris 1929. 18×11, 54.
- Практичний обраунок совісти відповідає на поставлене питання. Головний мотив, щоби чванитися з приналежности до св. Церкви, щоби її слухати та любити, се знесле її відношенне до нас, а саме відноценне матери до дитини.
- GRIVEC Fr. Die heiligen Slavenapostel Cyrillus und Methodius. Olmütz—Mainz. Academia Velehradensis, 1928. 24×15, 172+1 Брош RM. 5.—; опр. 6-50.
- Прекрасно видана і 40 ілюстраціями прикрашена монографія одного з найліпших знавців доби св. Кирила і Методія. Приступний виклад іде в парі з повною науковою методою. Бажано було-б побачити український переклад сеї праці визначного словінського автора. Польський уже появился.
- T.
- GUERIN L. Lourdes, les apparitions de 1858: historique, impressions, documents, Maison de la Bonne Presse. Paris 1930. 25×17, 128+84 ілюстр., табл.
- Підзаголовок близше опреділює зміст і характер сеї широко поширеної книжки. Для історії лурдських явленнь важними є документи, долучені в Додатку.
- ГАЛУЩИНСЬКИЙ Т. о. ЧСВВ. Думка і наука Церкви в питаннях літургічної мови. Львів-Станіславів (1929). 17×12, 16.
- Коротку згадку отсій книжечці присвятив д-р І. Цегельський у «Богословії» VII, 245.
- Найвисший пастирський уряд в Христовій Церкві. Первенство Христового Намісника Папи Римського. Львів 1930. 16×10, 32.

- Про сю брошуру висловився «Христіанин» (Релігійозний журнал для народа. Вільно 1930. N. 1, с. 26), що вона «являється прекрасним отвѣтомъ «Воскресенью» (журнал православного братства у Львові, котрий остро атакував катол. Церкву) і несомніно принесесть большую пользу».
- **Царство сатани наступає на нас!** Бібліотека УХО, ч. 14. Станиславів - Львів 1930 16×10, 48.
- А. Ч. в «Н. Зорі» (1930, ч. 20) зазначає, що книжочка відзначається «совісним зібранням й умілим упорядкуванням незвичайно живого й нового інформаційного матеріалу про сучасний воюючий большевизм». Х. Ф. В. в «Gaz. Kość.» (XXXVII, 153) висловився: «Брошурка дуже добре написана»...
- **Сирийські тексти.** (На правах рукопису).
- HERVIER J. **Le coeur de Jésus** d'après l'Évangile. Bonne Presse, Paris 1930. 19×12, 144. Се низка розважань, що їх зовсім добре і з користю можна уживати весь місяць червень і кождої першої п'ятниці та неділі в місяці.
- HILPISCH St. Dr. **Geschichte des benediktinischen Mönchtums** in ihren Grundzügen dargestellt. Mit 17 Bildern auf 10 Tafeln. Freiburg i. Br. 1929. Herder et Co. 8° X+434+10 табл.
- Див. «Записки ЧСВВ». III, 684.
- HOFMANN G. SJ. **Griechische Patriarchen und römische Päpste.** Untersuchungen u. Texte. II₁. Patriarch Kyrillos Lukaris u die römische Kirche. (Orientalia Christiana. Vol. XV—1. N. 52). Roma (1929). 24×16, 116+23 текстів + 13 таблиць.
- Untersuchungen und Texte. II₂. Patriarch Athanasios Patellaros. Seine Stellung zur römischen Kirche. Mit 18 Tafeln. (Orientalia Christiana. Vol. XIX-2. N. 63. Roma (1930). 25×17, 80
- Untersuchungen und Texte. II₃. Patriarch Kyrillos Kontaris von Berröa. Sein Anschluss an die katholische Kirche und sein heldenhafter Tod. Mit 12 Tafeln. Anhang: Patriarch Parthenios I und Rom. (Orient. Christiana. Vol. XX-1. N. 64). Roma 1930. 25×18, 80.
- **Concilium Florentinum.** I. Erstes Gutachten der Lateiner über das Fegfeuer. Text mit Einführung Orient. Christiana. Vol. XVI—3. Num. 57. 25×17. 48+2 табл.
- II. Zweites Gutachten der Lateiner über das Fegfeuer. Text mit Einführung. Orient. Christiana. Vol. XVII—2. N. 59. Roma (1930). 25×18, 64.
- ГОЛУБЕЦЬ М. **З історії міста Сокаля.** Наш Рідний Край. Істор. Краєзнавча Книгозбірня. Рік I, ч. 1. Львів 1929. 17×12, 32+4 ілюстр.
- **Полум'яний 1848 рік.** Картини й епізоди. Наш Рідний Край. Істор.-Кр. Книгозбірня. I, 2-3. Львів 1929. 18×13, 80.
- **Люде і блазні.** II. Бібл. «Нового Часу», ч. 24. Львів 1928. 20×14, 174.
- ГОРДИНСЬКИЙ Я. Акад. **Кирило Студинський**, як дослідник літератури XVI й XVII ст. Львів 1929. 24×16, 84.
- Письменство XVI й XVII ст., се головна ділянка наукової праці проф. К. Студинського і сей погляд зустрічаємо теж у закордонних виданнях (див. Revue d'histoire ecclésiastique. (Louvain) VIII, 423; Христіан. Чтеніє. Спб. 1895. II, 584). Тому не дивно, що саме тій справі автор присвятив особну студію, закінчуючи її ось якими словами: «Окреме місце в українській науці забезпечують акад. Студинському не тільки сумлінні і багаті у висліді досліди одної з тяжких ділянок укр. літератури, але й своєрідна конструкція його наукових творів, дуже живий, цікавий, навіть пориваючий спосіб оповідання і гарна, добірна мова передовсім пізніших його писань».
- HUONDER A. SJ. **Zu Füßen des Meisters.** Kurze Betrachtungen für vielbeschäftigte Priester. Dritter Band: Der Verklärungsmorgen. Mit einem Titelbild. Herder et Co. Freiburg im Br. 1929. 17×13, XIV+398. Брош. 4— М.; опр. 5·40 М.
- Нічим неаступні Гуондерові розважання одержують отсим III-им томом природне викінченне. Хто зі священників раз-другий послуговувався тим підручником, сей уже не бачить поза ним иншого світа, Питомий авторів оптимізм, пламенне одушевлення для св. Церкви і для її справ, коротко — весь благородний дух апостола XX століття передістається в натуру розважаючого і він почуває себе — в'язем і слугою Христа. А чи можна мріяти про красший успіх із щоденного розважання? Чи се не поручаючий себе самого підручник, котрий саме дає такі успіхи?...
- Istruzioni per servire la Messa privata ad uso dei chierici o laici.** 2-da edizione. Città del Vaticano 1929. 19×12, 35.
- ЩАК А. Др. **Догматика незединеного Сходу.** (Часть загальна). Львів 1929. 186 (літогр.).

JACOBSONH Ljubow. **Russland und Frankreich** in den ersten Regierungsjahren der Kaiserin Katharina II, 1762-1772. (Osteuropäische Forschungen im Auftrage der Deutschen Gesellschaft zum Studium Osteuropas, herausgegeben von Otto Hoetsch. N. F. Band 4). Berlin 1929. 23×16, 74. Брош. Rm. 4.

Праця складається з ось-яких розділів: 1) Росія і Франція підчас семилітньої війни; 2) Заострення російсько-французьких взаємин за Катерини II; 3) Боротьба за Польщу (1762—1767); 4) Франція і «північна система»; 5) Упадок «східної бар'єри» (поділ Польщі).

JACQUEMET G. **L'éducation de la puresté**. Bloud et Gay, Éditeur. 5, rue Garancière. Paris 1930. 19×12, 220. 12 frs.

Поширеній у нас книжці Ферстера, отся книжочка повинна зробити конкуренцію. Написана з католицького погляду, по друге — дуже ніжно й обережно ясовує суть квестії, по третє — практичні аплікації куди ширші як у інших авторів, вінді — дешева ціна, отсе спонуки, що промовляють за нею.

Jahrbuch der Ludwig-Maximilians-Universität München für das Jahr 1928/29. München 1930. 23×15, 121.

Jahresbericht des Verlages Herder et Co. in Freiburg i. Br. 1929. 22×14, 79.

JANIN R. **Saint Basile Archevêque de Césarée et Docteur de l'Église**. Paris 1929. Bonne Presse. 18×10, 128. 1 fr. 50.

Див. «Записки ЧСВВ.» III, 674.

JANUSZ B. **Z pradziejów ziemi lwowskiej**. Z 10 rycinami w tekście. (Biblioteka Lwowska. XXII i XXIII). Lwów 1913. 24×16, 93.

— „**Mons Pius**“ **Ormian lwowskich**. Z 8 ilustr. w tekście. (Bibl. Lwowska. XXVI). Lwów 1929. 24×16, 84.

ЯВОРСКИЙ Ю. А. **Карпаторусское поучение о снахъ**. Ужгородъ 1928. 22×15, 4 (відбитка).

— **Къ бібліографіи літератури обь А. В. Духновичъ**. Ужгородъ 1928. 22×15, 4 (відбитка).

— **Галицко-русская вирша о злой жеже**. Прага 1928. 25×17, 5 (відбитка).

— **Легенда о происхождении павликиан**. Ленинград 1928. 27×19, 5 (відбитка).

— **Национальное самосознание Карпаторуссовъ на рубежъ XVIII-XIX вѣковъ**. Ужгородъ 1929. 23×15, 4 (відбитка).

— **Пѣсня-баллада о козацъ и кулянь и духовная пѣснь грѣшныхъ людей**. Ужгородъ 1929. 24×17, 66 (відбитка).

— **Повѣсти изъ »Gesta Romanorum« въ карпаторусской обработкѣ конца XVII-го вѣка**. Прага 1929. 24×18, 41 (відбитка).

— **Къ вопросу о литературной дѣятельности Ермолая-Еразма, писателя XVI-го вѣка**. Прага 1929. 25×17, 52 (відбитка).

— **Старая латинская записка о с. Гукалной**. Изданіе О-ва им Ал. Духновича въ Ужгородъ. Вып. 71. Ужгородъ 1929. 23×15, 10.

— **П. Д. Лодій** въ изображеніи польскаго романиста. Ужгородъ 1930. 24×16, 7.

JĘDRZEJOWSKA A. **Książka Polska we Lwowie w XVI w.** Z 32 ilustr. w tekście. (Biblioteka Lwowska, XXVII). Lwów 1928. 24×16, VIII+99.

Ювілейний Збірник на пошану акад. М. С. Грушевського з нагоди 60-річннці життя та 40 роковин наукової діяльності. III Матеріяли до бібліографії друкованих праць акад. Грушевського за 1905-1928 рр. Упорядкували: Балака Д., Карпінська О., Козель Н., Ципкина Н. Доповнення В. Дорошенка. Київ 1929. 26×18, IV+104.

Календар „Благовѣстника“ на звичайний рокъ 1930. Рокъ изданія 4-ий. Изданіе Видавн. ЧСВВ. въ Ужгородъ 1929. 23×15, 96.

КАРХУТ Спир. о. Др. **Нове видання Службника**. Правила правопису й мови та зміни в дотеперішнім тексті. Львів 1929. 22×15, 40 (відбитка).

Справа видання нового Службника нині актуальна, тому поява праці о. д-ра Кархута річ зрозуміла. Та крім актуальности справа ся ще й не легка, аби не сказати — дуже складна. Наслідком сього щойно видану розвідку як слід може одінити людина фахова. До таких, як відомо, зачисляється професор праського університету, Dr. J. Vajs, котрий надіслав нам ось яку оцінку, писану латинською мовою: De libello Dris Karchut: »Nova editio Liturgiconis slavici« iudicium ferre non auferem, nisi voluntas et auctoritas... urget; scio enim, quod cl. auctori verba mea minime placebunt; sed magis amica veritas. 1. In ipso libelli p r o e m i o sunt, quae nemo philo-

logorum slav. subscribet; egr. § 2 de grammatica et orthographia 1, palaeoslavicae, vel § 4 de recensione ucrainica; in libello plura sunt, quae ex hac terminorum confusione procedunt. 2. De orthographia. Pag. 7, quae de distinctione n et i disserit nullius sunt valoris; sed transeat. Pag. 8 nescio an bene intelligo: estne possibile, ut in nova editione Liturgiconis loco цары, отцы, дѣши, врачы (acc. plur.) scribere vellet: цари, отци, дѣши, врачч? Unum aequae ac alterum erroneum est. Pag. 9, quae de scribendo ꙗ — е dicit, male asserit; quae est enim communicatio erroris cum veritate? Sumat Miklosich, Lexicon palaeoslav. Ibidem § 5-7 localis in plurali nec сѣрдѣцѣхъ nec сѣрдѣцѣхъ, sed si quid corrigendum esset, unice et exclusive admittenda est forma сѣрдѣцѣхъ et erroris nulla facienda est concessio. Pag. 10 idem dicendum est de ѡ post ѡ (§3); puto enim non bene esse unum errorem vel lapsum expellere vel emendare per alium. Auctor habet parvum horizontem. Pag. 11 de w — o nugae sunt, relinquendae parvulis. 3. Declinatio. Pag. 16. Quae de gen. singularis, nom. et accus. pluralis disserit futilia sunt; si nequeunt corrigi haec, relinquenda sunt non solum haec, sed et alia similia. Haec sunt enim tristes sequelae et consequentiae grammaticae »Palaeoslavicae-Ucrainicae«, — parvus error in principio maior fit in fine. Pag. 17 nugae pueriles sunt, quae in § 5-6 de formis ей — їи dicuntur; unum enim aequae ac alterum stare potest. Pag. 21 peius est, quod non satis clare de imperfecti forma in -мѣхъ disserit; recte dicit, ubi radix in vocalem desinit (хвалѣмѣхъ, глаголюмѣхъ), male vero si radix in consonam desinit: н д — нѣтѣхъ, поп нѣмѣхъ! — Non ulterius progressus sum, nec correctiones ab auctore pag. 28 ad finem propositas scrutatus sum; puto enim e superius allatis satis clarum esse auctorem non esse idoneum ad negotium tam arduum uti esset correctio librorum liturgicorum.

KEPPLER P. W. v. **Im Morgenland**. Reisebilder. Mit 17 Bildern. 16 u. 17 Tausend. Herder et Co. Freiburg im Br. 1930. 19×13, VIII+240. Брош. 3×50 М.; опр. 4×80 М.

Знаємо подорожні описи близького і далекого Сходу духовних осіб: А. Баумгартена, П. Кльоца, П. Кеплера і кожний з тих описувачів є майстром у своїм роді. Останній, котрого витяг із обширних »Wanderfahrten u. Wallfahrten im Orient« подає в горі зазначена книжка, має те до себе, що кількома потягненнями пера відтворює величну і чаруючу картину, від котрої йде якесь тепло і сяйво. Гра слів, добірна мова, простота в схопленні і відтворенні образів, надіссе пієтизм самого автора до мальованої картини, все те Кеплерові описи робить вічними. Як нема чогось незвичайного в проповідях великого єпископа, так і нема сього в його описах. А однак — як тамті, так і отсі все подобаються. Для прикладу возьмім: Образ святого міста (ст. 59), Віфлеєм (120), Назарет (134), св. Софія (215) і ин. Яка булаб користь, якщо наші автори Історій біблійних, провідники студентських реколекцій, великопостні проповідники і людові місіонарі вмілиб користати з таких описів, якими є Кеплерові!

КЕРВУД Дж. О. **З тавром убийника**. Роман. »Добра Книжка« 112 вип. Львів 1929. 18×13, 166.

KLEPACZ M. Ks. **Ambona o szkole**. Wydawnictwo Komisji Akcji Katol. Nr. 1. Kieice 1930. 23×15, 32.

КОБИЛЯНСЬКИЙ Л. Др. **Микола Лисенко**. (Біографічний нарис). (Популярна Бібліотека. Книж. 2). Львів 1930. 17×12, 96.

KONARSKI K. Dr. **Nowożytna Archiwistyka Polska i jej zadania**. Wydawnictwa Archiwów Państwowych X. Biblioteka czasopisma »Archeion« I. Dodatek do czasopisma »Archeion« zesz. V-ty i VI-ty. Rok 1929. Warszawa 1929. 24×16, 160.

КОСТЕЛЬНИК Г. Др. о. **Спір про епіклезу між Сходом і Заходом**. Львів 1928. 23×15, 152.

KOSTELNYK G. D-r. **Das Prinzip der Identitätsgrundlage aller Schlüsse**. Analyse u. Systematik des logischen Schlussprozesses. Autorisierte Übersetzung aus dem Ukrainischen von Vlad. D. Sadovskij. Lemberg 1929 (відбитка). 23×15, 56.

Праця подумана доволі геніяльно, хоч притім автор мабуть сам відчуває, який світ труднощів стає перед його світоглядом. Крім сього, боїмося, щоби з наконечного централізованія всего в однім принципі (тут ідентичности), логіка не перестала бути наукою. Вкінці, не бачимо потреби математичі придавати у філософійній системі якогось неначебно рівнорядного місця, до чого склонюється автор. Авторівій студії присвятив дещо місця німецький орган Görges'ового Товариства »Philosophisches Jahrbuch«, 43 Bd. 411, а се чейже також говорить про її вартість у науковім світі.

L'Education chrétienne de la Jeunesse. Encyclique de S. S. Pie XI (31 Déc. 1929). Bonne Presse Paris 1930. 25×18, 128.

Є це окреме число (NN. 507-508) відомого тижневика La Documentation Catholique, присвячене папській енцикліці про християнське виховання молоді. Крім офіційального французького тексту маємо ще тут численні виїмки з актів Ап. Прест. пап і єпископату поодиноких країв.

ЛЕЙКИН М. В країні помаранч. (Фрагмент гумористичної повісти). Книгозбірня «Неділі», т II Львів 1929. 18×13, 112.

Le P. Louis Querbes fondateur de l'Institut des Clercs de Saint-Viateur (1793-1859). Bonne Presse. Paris 1928. 19×12 IX+260.

Добре заслужена для католицької справи накладка Maison de la Bonne Presse (5 rue Bayard, Paris 8-e) випустила в останнім часі ряд життєписів, достосованих до програми актуальної нині акції католицької. До них належить висше названий. Можу впевнити, що кожний ідейний читач у сій біографії знайде ініціативу, плян і розвязку для своїх замислів і починань.

Lettre „Quae nobis“ de S. S. Pie XI sur les principes et fondements généraux de l'Action catholique (13 nov. 1928). Bonne Presse. Paris 1929. 18×11, 64.

Поданий тут текст відомого папського листу до кард. А. Бертрама і основний та всебічний коментар, що його подавав Osservatore Romano.

Ludwig - Maximilians - Universität München. **Verzeichnis der Vorlesungen:** Winter-Halbjahr 1929/30. Sommer-Halbjahr 1930. Winter-Halbjahr 1930/31. München 1929/30. 23×16, 48+48+48.

ЛАБА В. Др. Біблійна герменевтика. (Праці Гр.-кат. Богословської Академії у Львові. Т. VI). Львів 1929. 24×16, 148.

Є новість в нашій богословській літературі і zarazом перший основний і науково оброблений підручник одної галузі біблійного студію. Автор старався подати не лише, конечні герменевтичні питання, але також узгаднув і основно обробив поодинокі модерні проблеми, а саме: Біблійне питання (Quaestio biblica); приватне читання св. Письма; Біблійні Товариства і т. п. На особлившу увагу заслуге ч. IV: Історія толковання св. Письма передовсім у незєдинених. Помимо того, що автор не міг користуватися повною біблійною літературою східних незєдинених богословів, все таки його праця під тим оглядом має велику цінність і призначення. Т. Г.

LEW V. Apostol Krechowski. Warszawa 1929 23×15, 20 (відбитка).

Оцінений тут під оглядом палеографічним і язиковим рукопис монастиря ОО. Василіян у Крехові, обіймаючий Діянія Ап., Листи Апост. і Апокаліпсу св. Йоана в людській укр. мові другої пол. XVI ст.

Малярско-руський словарь. Під редакцією: Е. Бокшая, Юл. Ревая и д-ра М. Брашайка. Выданя Педаг. Т-ва Подкарп. Руси в Ужгородѣ. Ч. 32. Ужгород (1928). 21×15, 516.

МАРДЕН О. Воля і успіх. Переклав В. Приходько. (Книгозбірня «Неділі». Т. VI). Львів 1930. 21×15, 100.

MAUCLÈRE J. Monique et Marie-Louise. (Romans populaires. N. 13). Bonne Presse Paris 1929. 19×13, 126.

Дуже почитне оповіданне.

Menschen und Heilige. Katholische Gestalten, Herausgegeben von H. Mohr, Mit Holzschnitten von H. Unkel. Verlegt bei Herder in Freiburg 1930. 23×17, IV+432. Ціна: 8.— М.; опр. 10.— М.

Направдо, варто відкласти трохи часу, щоби перечитати отсю книжку. Дивні і чудні прикмети вона збирає в одно, лучить їх і творить отсі католицькі постаті, справжню галерію людей і святих. Легенда і історія, наука і здогади, розум і обявлення, первістки Євангелія і його зрілі овочи, мужеський і жіночий рід, старинна доба, середовіччя і модерна епоха, восток і запад, гріх і чеснота... тут неначе спряглися, щоби понести нинішню людину від землі до неба, від чоловіка до святого. До сєї мети зміряє кожний із 25 авторів, що дав для книжки свою постать, обробляючи її під свій смак і по свому розумінню. Видавець може бути гордий за ту густовну серію з землі взятих неземських постатей, бо кожда манить до себе і говорить вам щиро: Йди за мною! Загальніший інтерес представляють сільветки ось яких святих: Венедикта, Франца Салеського, Амвросія, Віаннея, Йоана Хрестителя, Пилипа Нерійського, Франціски Римлянки, Павла Апостола

На нашу думку читання отсєї книжки дуже надається на час спільних реколекцій або спільного подвигу, що має місце в монастирях і духовних установах.

MICHEL A. Dr. **Humbert und Kerullarios**. Quellen und Studien zum Schisma des XI Jahrhunderts. Zweiter Teil. Mit einer photographischen Tafel. Ferd. Schönigh, Paderborn 1930. 25×17, XII+493. Брош. 32— RM.

Рецензію подамо в наступнім випуску.

MIRČUK J. H. S. **Skovoroda**, ein ukrainischer Philosoph des XVIII Jahrhunderts. Leipzig 1928, 23×16, 27 (відбитка).

Працю оцінив коротко д-р В. Залозецький у »Записках ЧСВВ.« III, 614.

— **Tolstoj und Skovoroda**, zwei nationale Typen. Berlin 1929. 24×17, 28 (відбитка).

— **Das geistige Leben der Ukraine** im 16, 17 und 18 Jahrhundert. Berlin 1929. („Germania“. Nr 248).

MIRČUK I. **Філософічні основи світогляду Масарика**. (Реферат на святі в честь президента Масарика дня 7. III. 1925 р.) Прага. 25×18, 11.

MOHLER L. **Kardinal Bessarion** als Theologe, Humanist und Staatsmann. Funde und Forschungen. I Band. Darstellung. Paderborn 1923, Ferd. Schönigh. 25×17, VIII+432. RM. 26—.

Див. »Записки ЧСВВ.« III, 636.

Молитвослов для християн греко-славянського обряду. Альбертинь, 1929. 13×8, 442.

Звичайну оцінку отсього молитовника можна дати скоро і ясно. Щодо зовнішнього вигляду — книжочка видана дуже старанно і помітний великий вклад праці, щоби вдоволити і вибагливого богомольця. Натомість щодо змісту і внутрішньої форми — молитвослов, починаючи від самої назви: „для християн греко-словянського обряду“, впроваджує такі очевидні, смілі і нігде між східними католиками не практиковані зміни та новоти, що й дивуешся, пощо ще досі вчать скрізь по католицьких школах про літургію, рубрики, про заборону впроваджувати при священодійствах якінебудь зміни без спеціального дозволу Апост. Престола ітд. Очевидно, тут не вдаємося в ті подробиці, бо не наша се справа. Але слівцем іще бажаємо торкнутися иншого питання, глибше звязаного з появою альбертинського молитвенника, котре в деякій мірі пояснює те сміле перероблене літургії, про яке ми щойно натякнули. Діло в тім, чому і на якій основі переводиться наглядне зсинодальшуванне апобозаних, святих, традиційних, кровію уніятських ісповідників освячених богослужб і їх обрядів? Роблять се у нашім випадку члени солідного Ордену, оо. Єзуїти східного обряду і вони, видитьсь, щоби не зривати з давню єзуїтською традицією — пішли слідами св. Франца Ксаверія, де Нубілія, Річчія, Шааля і и. Відомо однак, що римська курія заявила тоді проти оо. Єзуїтів, а новітне апостолованне наглядно показало невластиві системи Ордену оо. Єзуїтів. (Богату літературу до сеї kwestії виказує кожний підручник місійного діла; що до самого її meritum див. G. Schurhammer. Das kirchliche Sprachproblem in der japanischen Jesuitenmission des 16 u 17 Jahrhunderts. Ein Stück Ritenfrage in Japan. Tokyo 1928; J. Thaurer, Gibt es eine Anpassung im modernen Missionsbetrieb? (»Schönere Zukunft«. V. Nr. 13-15); зміст сего артикулу в »Misje Katol.« XLIX, 298, 368). Але, міркуючи далі, памятаймо, що роблять сю насильну зміну члени Ордену малоощо не інстинктивно колись і тепер нелюбленого саме на тих землях, на яких нині працюють. Треба лякатися, щоби поступенно не відживала месть і ненависть, що про них стільки писали і стільки оповідають. Вкінці, роблять се люди, котрим мабуть не слід приписувати злої волі, але чомуж їхня робота має на собі прикмети наглядно російської акції, або яскравіше: акції царсько-російської, „котра хоче з православних Українців і Білорусинів зробити Росіяно-католиків східного обряду?“ (Див. статтю Testis'a у »Kurj. Wileń.« VII. Nr. 202). Як до сеї акції відносять православні і Росіяне див. „Воскр. Чтеніє“, VII. 466, 482, 612 і т. д. Як її трактують нинішні Поляки, — річ загалом відома, але не забуваймо, що наконечне вирішення сеї kwestії не піде ні по лівій альбертинській оо. Єзуїтів, ані по нашому бажанню, — її вирішить греміяльний польський дух. У виду сього, молитвослов для християн греко-словянського обряду — безцільна і непотрібно іритуюча новість.

Monarchia Sancti Petri. Die kirchliche Monarchie des hl. Petrus als freie und universelle Theokratie im Lichte der Weisheit. Aus den Hauptwerken von Wl. Solowjew

- systematisch gesammelt, übersetzt und erklärt durch L. Kobilinski-Ellis. Mathias-Grünwald-Verlag. Mainz 1929. 20×14, XXXI+632.
- Див. »Записки ЧСВВ.« III, 671.
- Monumenta Hofbaueriana.** I. Der hl. Klemens Hofbauer und das Auswanderungspatent vom 10. VIII. 1784. Sammlung der diesbezüglichen Documente. Miscellanea, Krakau 1915. 27×17, VI+98.
- Fasc. secundus et tertius, Acta, quae ad vitam S. Clementis M. Hofbauer referuntur. Torunia 1929/30. 27×18, 96+96.
- МОРАВСКИЙ В. Современное положение русской Церкви.** Вильно 1929. 14×10, 34.
- **О церковномъ единствѣ.** Вильно 1929. 14×10, 40.
- MURAWSKI Fr. Die aszetische Theologie.** Ein systematischer Grundriss. (Verlag Joseph Kosel & Friedrich Pustet), München 1927. 16°, 504.
- Є се систематичний начерк аскетичного богослов'я і практичного впровадження для тих, що стремлять до християнської досконалости. Головна вартість сего діла лежить в тім, що автор узгляднив найновіші досвіди на полі психології і педагогії. Те, що давніше в аскезі подавано радше на основі інтуїції, досвіду й особливих переживань, тут перепроваджено, поширено й поглиблено дорогою наукового обосновання. Під тим оглядом заслугують на особлившу увагу уступи: Людська душа; Людське тіло; Цілий чоловік; Перепони в душевнму життю; Правильні переми́ни душевного життя. (I Кар., §§ 4, 5, 6, 7). Крім того, між орудниками ласки автор умістив цілий уступ про всі св. Тайни і Благословення, що звичайно в аскетиках трактується досить поверховно. Т. Г.
- МЫШКОВСКИЙ Т. Д-ръ. Изложение цареградской Литургии** (св. Василия В. и св. Иоанна Златоуста) по ея древнему смыслу и духу. Львовъ 1926. 23×15, 162.
- Див. »Записки ЧСВВ.« III, 626.
- Надробні Слова.** Зібрав свящ. д-р Яр. Левицький. Видавн. ЧСВВ. в Ужгороді. Ужгород 1929. 20×14, 59.
- Науковий Збірник** Г-ва „Просвіта“ в Ужгороді за 1928/29 р. Видає литер.-науковий одділ під редакцією А. Волошина, д-ра В. Гаджеги, д-ра І. Панькевича і д-ра В. Бирчака. Річник VI. Друкарня оо. Василіян в Ужгороді. 1929. 25×18, 276.
- Найповажніше наукове видання Закарпатської України і сим разом принесло нам поважні, суто-жерельні праці відомих наукових робітників. Д-р В. Гаджега, як скрізь, так і тут у студії про М. Лучкая, дав більше як заповідає голий наголовок. Також і причинок його про два найдавніші наші привилеї замітний передусім жерельним ствердженням, що слово „Волохи“ означає й Українців. Д-р І. Панькевич гідно продовжує традицію А. Петрушевича, І. Свенцицького, Г. Стрипського, А. Петрова, Ярослава Гординського і ин. даючи нам: Покрайні записи на підкарпатських церковних книгах. Д-р Юл. Яворський з широким знанням оброблює: Пісня-баллада о козаках і Кулинь і духовная піснь грѣшныхъ людей. Вкінці д-р Т. Галіп кидає декілька гадок про звичаєве право спадкове на Верховині, яке джерело діючого права. Не в гнів видавців замітимо, що сього роду видання вимагають основнішої коректи.
- Науковий Збірник** за рік 1929. Записки Іст. С. ВУАН. Том XXXII під редакцією голови секції акад. М. Грушевського. ДВУ. Київ 1929. 26×19, 204.
- Треба відмітити такі праці: В. Чернова, До питання про редакції „Руської Правди“ (ст. 3); О. Андріяшева, Літописне Болохово й Болоховські князі (20). Тут чомусь залишено на боці А. Петрушевича, Кто были Болоховские князья? (див. „Слово,“ 1877. Чч. 94-95); Д. Абрамовича, Літописні джерела Четьїх-Міней Дмитра Ростовського (32); В. Січинського, Ротонди на Україні (62); між и. автор прив'язує згадку лаврівській церкві оо. Василіян (85) і дає докладнішу та вельми інтересну записку про монастирську ротонду Чернечої Гори б. Мукачева (87). Січинський гадає, що архітектотом сеї ротонди був львівський майстер, Італієць Stefan Piampens, котрий теж „міг бачити ротонди в Галичу і Лаврові...“
- НАЗАРУК Ос. д-р. Гр.-Катол. Церква і укр. ліберальна інтелігенція.** Загальний огляд сучасної укр. кирилі на церковній області в краю і на еміграції. Львів 1929. 20×14, 148.
- **Вчасна весна в північній Алберті.** З моїх подорожних записок. Львів 1929. 16×10, 32.
- **Преса.** Перша міжнародна вистава світової преси в Колонії. Вражіння і думки Українця. Бібл. УХО, ч. 8. Львів 1929. 18×13, 192.

- О. Назарук під многими оглядами виявив себе майстром, але, на нашу думку, першенство належиться його обсерваційному змислови разом із незрівняною вмільстю прецезійно перенести помічене на папір. Отся прикмета зродила його вражіння і думки, затитуловані простенько: „Преса.“ Але в дійсности ся Назарукова „Преса“ се подвиг і метеор у ділянці всеактуальної справи, якою є преса. Більше на похвалу книжки сказати — не вмію. Шкода лише, що не додано будь якого покажчика і змісту.
- **Роксоляна**, жінка халіфа й падишаха, Сулеймана Великого, завойовника і законодавця. Исторична повість з XVI-го стол. Львів 1930. 20×14, 304.
- Велике знання і начитаність (щоби не сказати: окрему студію) поклав автор у сю историчну повість, блиснув теж і небуденним літерацько-мистецьким хистом, щасливо до пееної міри оминув і неприродний монольоїзм та шабльоновість нефахових повістарів, подужав і легконастрійну для нервів і змислів яскравість кинених картин, але в одним, на нашу думку, автор Роксоляни потерпів поразку, а саме в психологічним ясовуванню живих фактів і в грї людських почувань. Дізнається вражіння, що автор чимось вяжеться, або красше — він справді звязаний і його рухи, полет, вислів, розмальовування картин, життя, акції тощо, не живі, не свої, неповні, несвобідні, неначеб стидливі. Автора гальмує щось невидиме і воно спиноє природний розмах його думки. Один автор, менший і несмілий, пише повість, другий — справжний і талановитий, скрився і не дав сього, що дати в змозі і що дати хоче: сей другий тільки з конечности якоїсь позичається першому. Тим пояснюємо собі недотягнення і деякі невикінчення в подробицях, а передусім правдиве недокінчення часом і темою цілої повісти.
- „Неділя“. Календар-Альманах на 1930 р. І. Річник. Львів 1929. 28×20, 216.
- Oeuvres inédites de Nicolas Milescu** publiées par N. Jorga. (Académie Roumaine. Etudes et Recherches III). Bucarest 1929. 24×17, 126.
- OGIENKO I. **Język cerkiewno-słowiański na Litwie i w Polsce w ww. XV — XVIII.** Warszawa 1930. 23×15, 19 (відбитка).
- **Крехівський Апостол** 1560-их років. 24×15.
- **Les épîtres des apôtres de Krechiv** datant de la 7-ième décade du XVI-e siècle.
- ОГІЄНКО Іван Проф. **Найважливіші пам'ятки церковно-слов'янської мови.** Частина I: Пам'ятки старо-слов'янські X-XI вв. (Исторія церковно-слов'янської мови. Т. V. — Студії до укр. граматики. Видають: І. Огієнко та Р. Смаль-Стоцький. Книга V). Варшава 1929. 24×16, 494.
- **Українська літературна мова XVI ст. і український Крехівський Апостол.** Том I-II. (Студії до укр. граматики. Видають: І. Огієнко та Р. Смаль-Стоцький. Книга VII-VIII). Варшава 1930. 25×18, 520+192.
- Праця буде обговорена в нас окремо.
- ОЛЕСЬ О. **Минуле України в піснях.** Княжі часи. Книгозбірня „Неділі“, т. IV. Львів 1930. 17×12, 168.
- P. Z. **Ziarniatki** z rodnaje junackaje niwy. Wilnia 1929. 16×12, 15.
- Personenstand** der Ludwig-Maximilians-Universität München: Winter-Halbjahr 1929/30. Sommer-Halbjahr 1930. München 1929/30. 24×18, 206+147.
- Первісне громадянство** та його пережитки на Україні. Примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна преисторія, народня творчість та її соціологічні підстави. Науковий щорічник за редакцією Катерини Грушевської керівниці Кабінету Примітивної Культури. 1929 вип. 2. Загального числа кн. 7. ВУАН. Київ 1930. 26×19, 146.
- PETITOT H. P. OP. **Mlle de la Rochetière** en religion mère Marie de Jésus, Fondatrice de l'Institut de Marie-Thérèse. Sa vie et son œuvre. Préface de Mgr Lavallée. Bonne Presse. Paris 1929. 19×12, XXI+160.
- Три части обіймає життєпис, жиуючі в рр. 1776-1842 основниці законної установи: I. Духова формація; II. Фондації і III. Житте духовне. З огляду на активну героїно, книжка у великій мірі може допомогти справі католицької акції.
- ПЕТРОВЬ А. Др. Проф. **Карпаторусскія межевія названія** ізъ пол. XIX и ізъ нач. XX в. Прага 1929. 27×18, 220.
- Див. „Записки ЧСВВ.“ III, 691.
- **Задачи карпаторусской историографии.** Прага 1930. 24×16, XVII (відбитка).
- PIERRE Hiéromoine, **L'Union de l'Orient avec Rome.** Une controverse récente. (Orientalia Christiana, Vol. XVIII—1. N. 60). Roma (1930). 25×18, 160.

- PIOTROWICZ W. **Z zagadnień wyznaniowych w Polsce.** Biblioteka „Źródeł Mocy» 2. Wilno 1929. 19×12, 210.
Див. „Записки ЧСВВ.“ III, 704.
- POPLATEK J. **Powstanie Seminarjum Papieskiego w Wilnie.** (1582-1585). Wilno 1930. 24×17, 51 (відбитка).
- Праці Українського-Історично-Філологічного Товариства в Празі.** Рік перший (1923-1924). Том 1. Прага 1926. 28×19, 210.
- Відмітимо зокрема дві статті, що мають для нас деяке значіння: Д. Антоновича, Розвій форм української дерев'яної церкви — і йогож, Хто був будівничим брацької церкви у Львові? Не без інтересу також Протоколи Т-ва, поміщені обширно на ст. 192-208.
- Правила для питомців греко-катол. Духовної Семинарії у Львові.** Аскетична Бібліотека гр. кат. ДСемин. у Львові виходить під проводом о. д-ра Й. Сліпого. Т. 2. Вид. третє перероблене й доповнене. Львів 1929. 17×11, 52.
- PROCHASKA A. Dr. **Lwów a szlachta.** Z 10 rycinami w tekście. (Biblioteka Lwowska. XXIV-XXV). Lwów 1919. 24×16, 98.
- РАДЗИКЕВИЧ В. **Короткий нарис історії української літератури.** Підручник для шкіл і самоосвіти. Друге змінене видання. Львів 1931 (!). 23×15, 304.
- RIEUDÉ L. **La Vengeance du Vorace.** Bonne Presse. Paris 1929. 18×10, 216.
- В формі легких оповідаючих нарисів автор представив, як саме мститься приростать лакімства в преріжних ділянках. Нариси подумані для молоді.
- ROBINSON C. **History and Cartulary of the Greek Monastery of St. Elias and St. Anastasius of Carbone.** — I. History. II-2 Cartulary. (Orientalia Christiana. Vol. XI-5; XV.-2; XIX-1. NN. 44, 53, 62). Roma. 25×18, 84+160+200.
- Roczniki Historyczne.** Organ Tow. Miłośników Historji w Poznaniu pod redakcją K. Tumińskiego i K. Kaczmarszuka Rocznik IV, zesz. 2. Poznań 1928. 24×16, 138.
— Rocznik V, zesz. 1 i 2. Poznań 1929. 24×16, 276.
— Rocznik VI, zesz. 1 i 2. Poznań 1930. 24×16, 264.
- Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu** Rocznik XXXV. Toruń 1929. 25×17, 462+LXX табл.
— Rocznik XXXVI. Toruń 1930. 25×17, 476 + VIII табл. + III map.
- ROGER. **Flambart-Trimaillet et Cie.** Bonne Presse. Paris 1929. 18×10, 206.
- Нариси присвячені молодим; супонують однак молодь зорганізовану і духово вироблену.
- ROUET de JOURNAL M. J. Une Russe catholique. **Madame Swetchine.** D'après de nombreux documents nouveaux. Maison de la Bonne Presse. Paris 1929. 20×13, 400+1 портрет.
- Див. „Записки ЧСВВ.“ III 709.
- RUTKOWSKI Fr. ks. **Ks. Wincenty Kluczyński,** arcybiskup - metropolita mohylowski, administrator Apostolskiej diecezji mińskiej 1847-1917. (Kilka rysów i wspomnień). Poznań 1929. 23×15, 74.
- Симпатично написаний життєпис можна набути в автора (Poznań, Ostrów Tumski 1) по 3- зл. за примірник. Чистий дохід призначений на покриття коштів перевозу тлінних останків з Петрограду до Вільна, а також на вмуровання таблиці над місцем спочинку у виленьській базиліці.
- SCHWEIGL J. SJ. **Die Hierarchien der getrennten Orthodoxie in Sowjetrussland.** II. Ihre kanonischen Grundlagen. Orientalia Christiana. Vol. XV-3. Num. 54. Roma (1929). 25×17, 80.
- СЛІПІЙ Й. **Д-р. Гр.-Кат. Богословська Академія і її статuti.** Львів 1930. 24×17, 30.
- SPACIL Th. P. SJ. **Doctrina theologiae Orientis separati de SS. Eucharistia.** II. Quaestiones de forma Eucharistiae — de pane eucharistico — de Communionem sub utraque specie et de Communionem parvulorum. Orientalia Christiana. Vol. XIV-1. Num. 50. Pont. nst. Orientalium Studiorum. Roma (1929). 24×16, 172.
- Spis wykładów** i wykaz instytucyj uniwersyteckich. Rok akademicki 1929/30. Katolicki Uniwersytet Lubelski. Lublin 1929. 22×14, 64.
- Spomenica** Kalendar grkokatolika križevačke biskupije za godinu 1931. Uredio: Dr. Janko Šimrak. Zagreb 1930, 22×15, 176.
- Календар треба назвати історичним, бо зложено тут таке багатство історичного,

- статистично-оригінального матеріалу, що мабуть нікому, хто буде займатися минулим і сучасним греко-католичеської кривевацької єпархії, не доведеться залишити його на боці.
- S. Roberto Bellarmino** S. J. Cardinale di S. R. C. e arcivescovo di Capua, 29 giugno 1930. Roma 1930. 27×19 80.
- STELLA Fr. **Institutiones liturgicae** in seminariorum usum. 3-tia ed. T. I. Liturgia in genere, de Sacramentis et Sacramentalibus. Roma 1929. 20×13, XX+180.
- Дуже практичний підручник літургії! Його достосованне до потреб студуючих питомців у нічім не стоїть на перешкоді, щоб і кожний священник послугувався ним як підручною книгою. Розклад матеріалу ясний, виклад приступний, латина популярна.
- Студії з історії України** Науково-Дослідчої Катедри Історії України в Києві. Том III. Київ 1930, 27×19, IX+234.
- Зміст І-ого тому отсих Студій подав у нас д-р І. Крип'якевич (див. „Записки ЧСВВ.“ I, 636). Тому II-го ми не одержали, а зміст сього III-го тому такий: Звідолення НДКІУ за рік 1928/29; П. Федоренко, Грабіж у побутті і праві Гетьманщини; О. Баранович, Нариси магнатського господарства на півдні Волини у XVIII ст.; О. Степанишина, Господарство графів Браницьких на Київщині і реформа 1861 р. в їхніх маєтках.
- SWIENCICKY J. **Charakterystyka druków lwowskich ukraińskich** XVI-XVIII ww. Lwów 1928. 23×16, 6.
- СВЕНЦІЦЬКИЙ І. **Іконопись Галицької України XV-XVI вв.** Збірки Націон. Музею у Львові. Львів 1928. 35×25. 100+117 ілюстр.
- Див. „Записки ЧСВВ.“ III, 692.
- **У справі музейних збірок** Ставропігії і Народнього Дому. Львів 1929. 23×16, 8.
- **Звіт Управи Національного Музею** за 1928 і 1929 р. Львів 1929. 23×15, 18.
- Св. ПНАТІЯ з Львола **Духовні вправи**. Пояснив М. Мешлер Т. І., з німецького видання В. Сірпа Т. І. переклав П. Філяс ЧСВВ. Жовква 1929. 16×12, VIII+272.
- Невіджалованої пам'яті перекладчик окремим письмом просив підписаного поручити в „Записках ЧСВВ.“ отсі „Духовні вправи“. З найбільшою приємністю сповняємо просьбу покійного, тим більше, що книжка належить до чільних нових у нашій духовній літературі, а своїм змістом піддає щоденний і вічний корм усякій душі.
- ŠIMRAK Janko. **Crkvena Unija** u sjevernoj Dalmaciji u XVII vijeku. (De unione Eriphanii Stephanovic, archiepiscopi Dalmatiae, cum Apostolica Sede Romana medio saeculo XVI). Šibenik 1929. 22×14, 30+2.
- Історикам нашої Церкви буде інтересно пізнати з сеї книжечки, що одночасно з нашою Берестейською унією аналогічний уніонний рух (без польської „інтриги“!) проявився у православних Дальматинців. Розвідка написана вчаси на основі архивного матеріалу.
- Sprawozdanie** Dyrekcji Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Bąkowicach pod Chyrowem. (Надіслано 28 зшитків).
- ЩУРАТ В. **Пам'ятка по речникови покривджених**. (Короленко про в'язнення митр. Шептицького). Передрук з „Ниви“. Львів 1929. 24×16, 15.
- ТЕОДОРОВИЧЬ Т. **На пам'ять о первомъ пятилѣтїи правосл. митропол. благотворительнаго общества въ Варшавѣ** (1924 25. XII 1929). Варшава 1929. 24×16, 24.
- THIERRY G. **La Vague de fer**. Bonne Presse. Paris 1929. 17×10, 96.
- „Желізна озручка“ — се оповідання зі серії „Collection Bayard“. N. 42. Надається для молоді.
- TOMASZEWSKI S. **Nowa teorja o początkach Rusi**. Lwów 1931. 23×15, 46.
- Се гостра критика теорії В. Пархоменка про початки Руси. В загальному працю проф. Томашівського узглядив уже проф. Заїкин у „Записках ЧСВВ.“ III, 591-614.
- ТОМАШІВСЬКИЙ С. **Десять літ українського питання в Польщі**. Переклад стенограми відчиту уладженого „Інститутом дослідів національних справ“ у Варшаві 12/IV 1929. Львів 1929. 20×14, 48.
- З приводу появи сеї голосної брошури, писав один приятель Українців, сторонний, притім бистрий обсерватор нашого життя, не Поляк, хоч писав польською мовою, в листі до ред. „Зап. ЧСВВ.“ 17/VII 1929: „...Wczoraj skończyłem lekturę S. Tomaszewskiego, *Десять літ* etc. Coraz więcej podoba mi się ten autor. Tęga głowa, wysoka kultura, jasność myśli, głębokie poczucie prawości... Śród świeckich to unicum...“

- **До історії перелому Хмельниччини.** Київ 1927 (відбитка).
- **Про ідеї, героїв і політику.** Відкритий лист до В. Липинського з додатками. Львів 1929. 16×10, 132.
- TATARYNOWICZ P. ks. **Świąty Izzydar Chlebarob.** Wilnia 1929. 16×12, 31.
- TÓTH T. Dr. **Bildung des jungen Menschen.** (Wachstum und Gestalt. Bücher der Lebenserfassung für den jungen Menschen. I Band). 2 Auflage. Herder et Co. Freiburg im Br. 1929. 20×13, VI+170. Kart. 3·40 M.; opr. 4·20 M.
- **Charakter des jungen Menschen.** (W u. G. II Band). Herder. Freiburg i. Br. 1928. 20×13, VI+164. Kart. 3·40 M.; opr. 4·20 M.
- **Die Religion des jungen Menschen.** (W. u. G. III Band). Herder. Freiburg i. Br. 1929. 20×13, VI+172. Kart. 3·40 M.; opr. 4·20 M.
- Про ті три праці д-ра Тóth'a найкраще говорити разом, бо се трилогія з одним пляном, з судильною оживляючою думкою і з раз наміреною метою. Побіч Мешлера, Шільгена, Плаюса і Ферстера, автор вбився на модерного під кожним оглядом виховавця академічної молоді. Й нічого іншого не шукає він у своїх книжках, як саме виховати в цілому молоду людину. Коли взяти I-ий том трилогії, бачимо, як автор бажає ним покласти основи в молодій душі і молодім тілі. Тому йдуть тут розділи (I): З чоловіка в чоловіка, а́бо про те, яким треба бути, а яким ні, що в життю треба робити, а що ні; далі (II): Здоровий спосіб життя, се́сто про те, як треба гартуватися, відживлюватися, як вправлятися в спорті і гри; опісля (III): Студіюм і лектура і вкінці (IV): Зрілість або вибір звання. Другий том виховує молодь під оглядом характеру. Розказує, що значить: Я хочу. А саме, я хочу опанувати змісли і почування, хочу внести лад у свої думки, хочу найперше думати, опісля говорити, хочу вчитися з минулого, думати про майбутнє і тому як найкраще користати з теперішности. Третій том виховує щодо релігії, котру представляє як пряжу, сполучуючу душу з Богом. Робить се автор двома розділами: Про зберігання віри та про Бога і душу. Хоч як обильний матеріал змістив автор у невеликих томиках, мимо сього скрізь видно ясність і синтезу. Короткі речення повязані внутрішню льогікою, котрій дуже часто автор дає поміч у виді образів, порівнянь, історичних алюзій, прикладів і т. п. Тільки оригінальна, сміла, глибока та нова думка не має в авторових працях такого права горожанства, як пр. має вона в творах Шільгена, або в іншого знаменитого Мадаря, в еп. О. Прохаски.
- Twenty paragraphs** about the World Conference on Faith and Order. Boston 1928. 16×9, 12.
- Український Археографічний Збірник** видає Археографічна Комісія Всеукраїнської Академії Наук. Том третій. Київ 1930. 27×18, 348.
- Український Архів** видає Археографічна Комісія Всеукраїнської Академії Наук. Том перший: Генеральне слідство про маєтності стародубського полку. Київ 1929. 27×18, IV+XXII+576.
- Укр. Науковий Зїзд** у Празі 3-7. X. 1926. Звідомлення Президії Організаційної Комісії Зїзду. Прага 1928. 24×16, 75.
- На стор. 20 поданий зміст праці д-ра Гаджеги В., котра незабаром буде поміщена в цілости на сторінках „Записок ЧСВВ.“
- Український В. Університет** в Празі, в pp. 1921-1922. Прага 1924. 24×17, 236.
- UMIŃSKI Józef Dr. **O warunkach pracy nad historją Kościoła w Polsce.** (Referat wygłoszony na zjeździe Pol. Tow. Teolog. we Lwowie, 12. IV. 1928). Włocławek 1928. 24×17, 8.
- **Zagadnienia hozjańskie.** Lwów 1930. 23×15, 18 (відбитка).
- **Arcybiskup Wincenty z Niałka,** następca Henryka, zw. Kietliczem. Lwów 1930. 25×19, 30 (відбитка).
- VAJS Jos. Dr. **Psalterium Palaeoslovenicum** croatico-glagoliticum. Tom. I: Textus, annotationes, tabulae. Pragaе MCMXXVI, 27×19, XXIII+206+88.
- **Kniha Rut** v překladě staroslovanském. Praha 1926. 26×17, 48+VIII.
- VASICA J. Dr. **Sv. Václav** v památkách církevně-slovanských. Brno 1929. 23×16, 14 (відбитка).
- **Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu.** Praha 1929. 29×22, 67 (відбитка).
- VILINSKY V. S. **Ruský národ a zjednoceni cěrkvi.** Olomouc 1928. 23×15, 66.
- WASILEWSKI J. ks. **Arcybiskupi i administratorowie archidiecezji mohylowskiej.** Pińsk 1930. 20×14, 198.

- Збірка біо. рафічних нарисів 29 архієпископів, єпископів і пралатів, що правили моголівською архидієцезією від 1783 до 1923. Автор користується головню архивним матеріалом. Т.
- WISŁOCKI Wł. T. *Jerzy Lubomirski 1817-1872*. Lwów 1928. 24×16, 184+XII табл.
- Візантійство і боротьба з ним.** Збірка статей. Львів 1929. 17×12, 78.
- WOJNAROWSKYJ T. v. *Das Schicksal des ukrainischen Volkes unter polnischer Herrschaft*. I. Band. Wien 1921. 22×15, IV+256.
- ВОВГУР М. **Перемога.** Драма на IV дії. Коломия (?) 19×12, 102.
- ВОВК Хв. проф. **Студії з української етнографії та антропології.** Прага (?). Укр. Гром. Вид. Фонд. 25×18, 356.
- ВОЗНЯК М. **Із співаника Домініка Рудницького.** (Львів 1929). 25×16, 10 (відбитка).
- **Ол. Кониський і перші томи „Записок“.** (З додатком його листів до М. Дикарева). (Львів 1929). 25×16, 52 (відбитка).
- **Апологія кирилиці Дениса Зубрицького.** (Львів 1929). 25×16, 22 (відбитка).
- ZALOZIECKY W. R. Dr. *Byzantinische Baudenkmäler auf dem Gebiet der Ukraine* (надбитка).
- З минулого Жовкви.** Історична читанка. На дохід будови укр. повітового дому в Жовкві. Жовква 1930, 24×17, 34.
- Дуже пожиточна книжочка, за яку треба бути вдячним видавцям та авторам совісно опрацьованих причинків. Сюди входять: д-ра Я. Пастернака, Археологія Жовківщини; д-ра І. Крип'якевича, Картини з історії Жовкви; В. Даниловича, Спомини з праці в Жовкві (1898-1913); М. Сухого, Як се було в жовківськїм повіті; З історії укр. установ у Жовкві; І. К., Шануймо наше минуле! Цікава й всячина, в якій мова про пожари в Жовкві, про саранчу, повітря ураган та засуди смерті в Жовкві. (Пор. ще замітки Н. Н. в „Ділі“, ч. 231/1930 р.).
- Звідомлення** Вінницької Філії Всенародньої Бібліотеки України та Кабінета виучування Поділля з 1. X. 1926 р. до 1. X. 1927 р. Юзілейне підсумування досягнень з нагоди 10 річичі Жостневої Революції. Вінниця 1927. 27×18, 8.

НАДІСЛАНІ періодичні видання

(кромі виказаних у „Записках ЧСВВ.“ I, 669; II, 487-488)

Academia Romana. MEMORIE SECTIUNII ISTORICE. Bucuresti.	BASLER ZEITSCHRIFT für Geschichte und Altertumskunde. Basel.
Académie Roumaine. BULLETIN DE LA SECTION HISTORIQUE. Bucarest.	BERNADETTE. Hebdomadaire. Paris.
Académie Royale de Belgique. BULLETIN DE LA CLASSE DES BEAUX-ARTS. Bruxelles.	ХРИСТІАНІНЪ. Вильно.
Académie Royale de Belgique. BULLETIN DE LA CLASSE DES LETTRES et des Sciences morales et politiques. Bruxelles.	ČESKY ČASOPIS HISTORICKY. Praha.
Академия Наук СССР. ЛЕТОПИСЬ ЗАНЯТИЙ АРХЕОГРАФИЧЕСКОЙ КОМИССИИ. Ленинград.	DEUTSCHE JUGENDKRAFT. Düsseldorf.
ANNALES Ordinis S. Benedicti. Sublaci.	ДУХОВНА СТРАЖА. Сомбор.
ARCHIV DES HISTORISCHEN VEREINS DES KANTONS BERN. Bern.	ESTUDIOS ECLESIASTICOS. Revista trimestral. Madrid.
	КИТЕЖЪ. Русскій катол. вѣстникъ. 4 раза въ годъ. Варшава.
	GŁOS KARMELU. Miesięcznik. Kraków.
	LA VIE AUGUSTINIENNE Parait tous les deux mois. Paris.
	ЛІТОПИСЬ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ. Львів.
	MARIAPOCSI VIRAGOSKERT. Máriarócs.

MYSTERIUM CHRISTI. Czasopismo liturgiczne. Kraków.	Geschichte des Benediktiner-Ordens und seiner Zweige. München.
PRZEGLĄD CHYROWSKI. Chyrów.	SZKOŁA CHRYSZTUSOWA, Dwumiesięcznik. Lwów.
РУССКАЯ ШКОЛА ЗА РУБЕЖОМЪ. Прага.	UM SEELEN. St. Gabriel.
SLOVANSKY PŘEHLED. Praha.	ВІСНИКЪ. Органъ русскаго студ. христ. движенія. Парижъ.
STADT GOTTES. St. Gabriel.	ŻRÓDŁA MOCY. Wilno.
STUDIEN UND MITTEILUNGEN zur	

Друкарські помилки

Стор.	рядок:	замість:	треба:
322	18 з долу	терпеливость,	терпѣливость,
327	5 "	черная	горная
329	13-12 "	conficicatur,	conficitur,
332	17 "	extirpatisque	exstirpatisque
341	24 "	dormiunt	dormiant
410	9 "	пришовыги	пришовыге
	9 "	гисторей	гисторий
412	4 з гори	тымы	тыми
	12 з долу	religione	religione
	11 "	cum	vim
	9 "	mutus	mutuo
413	1 з гори	треба: in Chriō Prīs̄ (л. 6 об.) Ioā'nis Demetriyi Salokowski (!)	
414	19 з долу	шыка ^т елем ^р	шыка ^т елем ^х
	14 "	призха ^л	приху ^л
	12-11 "	треба: Архима ^н дрит ^о , Иг ^в мено ^о , попо ^о	
	8-7 "	Хрестин ^н ского... вцале заховани	
	6 "	то.о	того
	5 "	ко ^т ело	ко ^т ел ^о
	3 "	прзв ^в б	про ^в б
	2 "	пано	пан ^о
416	11 з гори	ко ^т рого	ко ^т орого
476	8 "	на стор. 479.	на стор. 480.
	6 з долу	472-473	474-475
643	12 з гори	K. Brian-Chaninov	N. Brian-Chaninov

Редактор і видавець: о. Йосафат СКРУТЕНЬ, ЧСВВ. Львів, Жовківська 36
Redactionis moderator et sponsor: P. Josaphat SKRUTENI, OSBM. Lwów, Żółkiewska 36

Посіщення закарпатських монастирів ЧСВВ. в рр. 1755, 1756, 1765, 1809 (о. Гл. Кинах, ЧСВВ.) 432

Малярі-Василіяни на тлі західно-українського церковного малярства XVIII в. (М. Голубець) 447

Причинки до життя і справи м. Мокр. Мечиславської, ЧСВВ. (свщ. Е. Майковський) 467

Життєписи Василян (о. Й. Скрутень, ЧСВВ.) 496

Каталог Прокураторського Архіву в Римі (свщ. Кирило Королевський) 521

III. MISCELLANEA

Увійні видання і „руські“ переклади А. Поссевіна в 1580-их рр. (Ів. Крипякевич) 537

З історії Папського Алумнату у Вильні (В. Харкевич) 552

Скальний монастир у Розгірчі (В. Карпович †) 562

Проект знесення нашого обряду (М. Андрусак) 574

Василіанський монастир у Варшаві і його судьба (О. Кладочний) 582

Спір про початки Руси (В. Заукип) 591

Сковорода в освітленню новішої німецької літератури (В. Залозецький) 614

Visitationes transcarpathicorum monasteriorum OSBM. a. 1755, 1756, 1765, 1809 (P. Hl. Kynach, OSBM.) 432

Pictores Basiliani eorumque connexio cum pictura ecclesiastica saec. XVIII in terris Ucrainae occidentalis (N. Hołubeć) 447

Quaedam ad vitam et causam m. Macrinae Mieczysławska, OSBM. (E. Majkowski) 467

Basilianorum vitae (P. J. Skruteń, OSBM.) 496

Catalogus Archivi Procuratoris Generalis Ecclesiae Ruthenae in Urbe (C. Korolewskyj) 521

III. MISCELLANEA

De A. Possevini in favorem unionis publicationibus interpretationibusque ruthenicis a. circiter 1850 (J. Krypiakievyc̆) 537

Quaedam ad historiam Pontificii Alumnatus Vilnensis pertinentia (V. Charkiewicz) 552

De monasterio cryptae in Rozhirće (B. Januš †) 562

De ritus nostri abolendi consilio (N. Andrusiak) 574

De Basilianorum monasterio Varsoviensi atque de fati eius (J. Kładoc̆nyj) 582

De Russiae originibus controversia (V. Zajikyn) 591

Recentiora quaedam in litteratura Germanorum de philosopho Gr. Skovoroda (Vl. Załozeckyj) 614

IV. БІБЛІОГРАФІЯ — BIBLIOGRAPHIA

Аскетичні Твори св. О. Н. Василя В. переклав з грецького митр. А. Шептицький. Львів 1929 (Pl. Filas) 624. — Дрѣ Т. МЫШКОВСКИЙ. Изложение цареградской литургии (св. Василя В. и Иоанна Злат.) по ея древнему смыслу и духу. Львовъ 1926 (P. Teodorowyc̆) 626. — J. A. STEIN. Encomium of Saint Gregory on his Brother Saint Basil. Washington, D. C. 1928 (V. Łaba) 633. — Л. П. КАРСАВИНЪ. Св. Отцы и Учители Церкви. Paris (V. Łaba) 634. — Dr. L. MOHLER. Kardinal Bessarion. I. Paderborn 1923 (A. Išćak) 636. — N. BORGIA. *Orologio-Diurno delle Chiese di rito bizantino*. Roma 1929 (Pl. Filas) 639. — N. BRIAN-CHANINOV. L'Église russe. Paris 1928 (V. Zajikyn) 643. — N. de BAUMGARTEN. Chronologie ecclésiastique des terres russes du X-é au XIII-é s. Roma 1930 (V. Zajikyn) 653. — SZENTPÉTERY I. Az A'rpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. Budapest 1923/27 (S. Tomašivskyj) 666. — Ch. de CORSWA-REM. La Liturgie byzantine et l'Union des Eglises. Avignon 1926 (Th. Ł-yj) 669. — S. ZANKOW. Das orthodoxe Christentum des Ostens. Berlin 1928 (A. Išćak) 670.

Index continuatur in pag. seq.

— W. Solowjew - L. Kobilinski - Ellis, Monarchia S. Petri. Mainz 1929 (W. Zajikyn) 671. — P. R. JANIN, Saint Basile, Paris 1929 (J. Skruteń) 674. — P. Chr. BAUR, Der hl. Johannes Chrysostomus u. seine Zeit. I/II. München 1929/30 (V. Łaba) 675. — I. ОГІЄНКО, Костянтин і Мефодій. I/II. Варшава 1927/28 (J. Vašica) 676. — Dr. S. HILPISCH, Geschichte des benediktinischen Mönchtums. Freiburg i. Br. 1929 (Th. H-kyj) 684. — G. HOFMANN, Patmos und Rom. Roma 1928 (M. Vavryk) 685. — Россия и Италия (изд. Е. Ф. Шмурло). I/IV. Петербургъ-Ленинград 1907/1927 (M. Andrusiak) 686. — E. ШМУРЛО, Римская Курія на русскомъ правосл. Востоку въ 1609-1654 гг. Прага 1928 (J. K-č) 689. — Akta grodzkie i ziemskie. T. XXIII wydał A. Prochaska (J. Krypiakiewyč) 690. — Dr. A. PETROV, Karpatorské pomístní názvy z pol. XIX a z poč. XX st. Praha 1929 (J. Krypiakiewyč) 691. — I. СВЕНЦІКІЙ, Іконопись галицької України XV-XVI вв. Львів 1928 (Vl. Załozeckyj) 692. — J. STRZYGOWSKI, Die Altslavische Kunst. Augsburg 1929 (M. Dragan) 698. — A. MALVY - M. VILLER, La Confession Orthodoxe de Pierre Moghila. Rome 1927 (I. O. B.) 701. — Ir. HAUSHERR - G. HORN, Vie de Syméon le Nouveau Théologien. Roma 1928 (J. Skruteń) 702. — W. PIOTROWICZ, Z zagadnień wyznaniowych w Polsce. Wilno 1929 (Vl. Tołoczko) 704. — M. J. ROUËT de JOURNAL, Nonciatures de Russie d'après les documents authentiques, Nonciature d'Arezzo 1802-1806. I/II. Rome 1922/1927 (J. Skruteń) 705. — W. CHARKIEWICZ, Placyd Jankowski. Wilno 1928 (M. Karoweć) 708. — M. J. ROUËT de JOURNAL, Madame Swetchine. Paris 1929 (V. M. Z.) 709. — W. CHARKIEWICZ, Bez steru i busoli. Wilno 1929 (M. Teršakovec) 711. — Dr H. KOCH, Die orthodox-autokophale Kirche der Ukraina. Berlin 1928; Die Ukraine. München 1929 (V. Z.) 715. — W. R. ZAŁOZIECKY, Zur Frage des byzantinischen Ursprungs der fünfschiffigen Kreuzkuppelkirche. Leipzig 1928 (N. Hołubeć) 718. — Академия Наук СССР, Летопись занятий Археографической Комиссии за 1927-1928 гг. Ленинград 1929 (J. K-č) 718. — Lexikon für Theologie und Kirche. I. Freiburg i. Br. 1930 (J. Skruteń) 719. — Académie Roumaine, Bulletin de la Section Historique. Bucarest 1915/1928 (S. Tomašivskýj) 724; Memoriile Sectiunii Istorice, Bucuresti 1923/1928 (J. Skruteń) 725. — Académie Royale de Belgique, Bulletin de la Classe des Lettres. Bruxelles 1925/1929 (J. Skruteń) 726. — Byzantion. I/IV. Paris 1924/1929 (J. Skruteń) 727. — Studi Bizantini. I/II. Roma 1925/27 (J. Skruteń) 750. — W. CHARKIEWICZ, Żywotce — task krynice... Stonim 1930 (J. Skr.) 732. — H. PASZKIEWICZ, U podstaw potęgi moskiewskiej. Wilno 1928 (S. Tomašivskýj) 735. — W. CHARKIEWICZ, Zmierzch Unji Kościelnej na Litwie i Białorusi. Stonim 1929 (J. Skruteń) 737. — L. LOHN, Doctrina S. Basili M. de processionibus divinarum personarum. Romae 1929; Nauka św. Bazylego W. o pochodzeniu Ducha św. również i od Syna. Lwów 1929 (J. Skr.) 739. — B. ЗАЇКИН, Французька праця про митр. А. Шептицького. Львів 1930; I. ŚWIENCICKYJ, Metrop. A. Szeptycki jako działacz społeczny i narodowy. Wilno 1930; T. RZEWUSKI, Na usługach Jedności. Kraków 1930 (J. Skr.) 741. — W. ZAJIKYN, Nieco o świętym Józafacie. Warszawa 1928 (J. Skr.) 741. — Dr Fr. GRIVEC, Vzhodne Cerkve in vzhodni obredi. Ljubljana 1930 (J. Skr.) 742. — Ks. Wł. CHOTKOWSKI, Dzieje klasztorów i monasterów galicyjskich od 1780-1848 r. Kraków 1928 (J. Skr.) 742. — M. KORDOUBA, Compte-rendu de l'historiographie ukrainienne contemporaine. Varsovie 1929 (V. Zajikyn) 743.

ОГЛЯД надісланих книг, 747. — CONSPECTUS operum acceptorum, 747.
 НАДІСЛАНІ періодичні видання, 763. — ACCERTA periodica, 763.
 CORRIGENDA, 764.

Ціна цього вип. 24 зл. — Pretium hulus fasc. 24 zl.

